MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
INSTITUTUL „EUDOXIU HURMUZACHI"
pentru Românii de Pretutindeni

AROMÂNI MEGLENOROMÂNI ISTROROMÂNI
ASPECTE IDENTITARE ȘI CULTURALE

Editura Universității din București

www.digibuc.ro

AROMÂNI, MEGLENOROMÂNI, ISTROROMÂNI – ASPECTE IDENTITARE ŞI CULTURALE

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE
Institutul „Eudoxiu Hurmuzaki" pentru Românii de Pretutindeni

Colecţia IEH

www.digibuc.ro

AROMÂNI, MEGLENOROMÂNI, ISTROROMÂNI – ASPECTE IDENTITARE ŞI CULTURALE

Coordonator: Dr. ***Adina Berciu-Drăghicescu***

Lucrare apărută sub egida
Institutului „Eudoxiu Hurmuzachi" pentru Românii de Pretutindeni

Colecţia IEH

editura universităţii din bucureşti
2012

www.digibuc.ro

Redactor: *Adina Berciu-Drăghicescu*
Compilare CD: *Marian Crăciun, Laur Brânzeanu*
Tehnoredactare: *Anca Ivan*
Copertă: *Meri Pogonariu*

Lucrare apărută sub egida
Institutului „Eudoxiu Hurmuzachi" pentru Românii de Pretutindeni
Str. Walter Mărăcineanu, nr. 1–3, Sector 1, Bucureşti
Tel.: 004 021 310 26 98, Fax: 004 021 310 15 36, www.hurmuzachi.ro

© *editura universității din bucureşti*®
Şos. Panduri, 90-92, Bucureşti – 050663; Telefon/Fax: 021.410.23.84
E-mail: editura_unibuc@yahoo.com
Librărie online: http://librarie-unibuc.ro
Centrul de vânzare: Bd. Regina Elisabeta, nr. 4-12, Bucureşti –
Telefon: (0040)021.314.35.08/2125
web: www.editura.unibuc.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Aromâni, meglenoromâni, istroromâni : aspecte identitare şi culturale / coord.: Adina Berciu-Drăghicescu. - Bucureşti: Editura Universității din Bucureşti, 2012
Bibliogr.
ISBN 978-606-16-0148-6

I. Berciu-Drăghicescu, Adina (coord.)

323.1
008

www.digibuc.ro

CUPRINS

FĂRŞEROŢI, MOSCOPOLENI, MEGLENOROMÂNI – PATRIMONIUL CULTURAL. **Adina Berciu-Drăghicescu şi Virgil Coman** 7
- GHIDURI DE INTERVIU 26
- LISTA SUBIECŢILOR INTERVIEVAŢI 30

EVOLUŢIA SPIRITUALĂ A ROMÂNILOR SUD-DUNĂRENI – REPERE ISTORICE. **Lucian Miclăuş** 35

ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ. STUDIU DE CAZ: AROMÂNII DIN ALBANIA. **Adina Berciu-Drăghicescu** 70

INSTITUTUL ROMÂN DE LA SARANDA (ALBANIA) **Adina Berciu-Drăghicescu** 89

AROMÂNII DIN ALBANIA: ASPECTE ETNODEMOGRAFICE ŞI IDENTITARE. **Dorin Lozovanu** 97

SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA MEGLENOROMÂNILOR PÂNĂ LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XX-LEA. **Virgil Coman** 109
- ANEXE. DOCUMENTE DE ARHIVĂ PRIVITOARE LA MEGLENOROMÂNI – SECOLUL XX 238

MEGLENOROMÂNII – ASPECTE ISTORICE, GEOGRAFICE, ETNOIDENTITARE ŞI ETNODEMOGRAFICE. **Dorin Lozovanu** 310

TRĂSĂTURILE SPECIFICE MUZICII TRADIŢIONALE A MEGLENOROMÂNILOR DIN CERNA (JUD. TULCEA). **Mirela Kozlovsky** 344

CÂNTECE ŞI HORE DE RUSALII COMUNE LA MEGLENOROMÂNI ŞI MACEDONENI. **Petar Atanasov** 390

ASPECTE PRIVIND ŞCOLILE ŞI BISERICILE ROMÂNEŞTI DIN PENINSULA BALCANICĂ – 1864-1961. **Adina Berciu-Drăghicescu** 395
- ANEXE. DOCUMENTE DE ARHIVĂ 429

CONSIDERAŢII ETNOGRAFICE PRIVITOARE LA ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ. **Maria Magiru** 595
- LISTA CU OBIECTE AROMÂNEŞTI (FĂRŞEROTE) – AFLATE ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI DE ARTĂ POPULARĂ DIN CONSTANŢA 631

www.digibuc.ro

DIALECTUL ISTROROMÂN. PRIVIRE GENERALĂ. **Vasile Frățilă** 633

ISTROROMÂNII SAU VLAHII ISTRIENI. TRECUT, PREZENT ȘI VIITOR. **Richard Sârbu** 695

TEXTE ISTROROMÂNE. **Richard Sârbu** 711

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA MODALITĂȚILE DE DELIMITARE A INVENTARULUI DE CUVINTE DE ORIGINE LATINĂ DIN LEXICUL ISTROROMÂNEI. **Gabriel Bărdășan** 724

ASPECTE PRIVIND INFLUENȚA ITALIANĂ ASUPRA DIALECTULUI ISTROROMÂN. **Ana-Maria Pop** 747

CARACTERIZAREA GEOGRAFICĂ, ISTORICĂ ȘI CULTURALĂ A MINORITĂȚII ISTROROMÂNE DIN CROAȚIA. **Dorin Lozovanu** 756

www.digibuc.ro

FĂRŞEROŢI, MOSCOPOLENI, MEGLENOROMÂNI – PATRIMONIUL CULTURAL. CERCETARE DE TEREN 2010-2011

Prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu
Universitatea din Bucureşti
Lector univ.dr. Virgil Coman
Universitatea „Ovidius" – Constanța

Patrimoniul cultural imaterial al unui popor sau al unei comunități este constituit din manifestări aparținând practicilor sociale, ritualurilor şi obiceiurilor (naştere, botez, căsătorie, înmormântare), evenimentelor festive, jocuri, cunoştințe şi practici referitoare la natură, la univers, tehnici legate de meşteşuguri tradiționale (frământatul pâinii, arta ceramică, țesături, cusături, încondeiatul ouălelor, etc.), expresii şi tradiții verbale şi nonverbale, (jocul, dansul) ş.a. El se transmite din generație în generație, este recreat permanent de comunitate şi îi conferă acesteia sentimentul de apartenență identitară.

În opinia noastră, acest patrimoniu cultural imaterial, alături de cel imobil şi mobil trebuie protejat, conservat, valorificat cu atât mai mult dacă se doreşte continuitatea identitară a comunităților românilor sud-dunăreni, în speță a comunității aromâne din Albania şi a celei meglenoromâne din Grecia şi Republica Macedonia.

Pornind de la cerințele europene privind protejarea Patrimoniului imaterial, de la legislația românească (Legea 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial) şi având în vedere obiectivele activității Departamentului pentru Românii de Pretutindeni, am solicitat acestuia din urmă finanțarea prezentului Proiect.

Considerăm de asemenea necesar să mai precizăm că informații referitoare la evoluția aromânilor din Albania şi a meglenoromânilor din Grecia şi Republica Macedonia, după al Doilea Război Mondial, din perspectiva etnografică, sociologică şi culturală sunt destul de restrânse. În consecință, echipa a investigat pe teren realitatea cu privire la aceste comunități cu scopul de a culege cât mai multe date pe baza cărora să se

www.digibuc.ro

propună o serie de măsuri menite a prezerva patrimoniul lor cultural, în special a celui imaterial. Nu este însă mai puțin adevărat că astfel de cercetări, cu caracter interdisciplinar, care să aibă o finalitate de acest gen pentru aromânii din Albania sau pentru meglenoromânii din Grecia şi Republica Macedonia nu s-au realizat până în prezent. În general, cercetătorii s-au aplecat asupra studierii dialectelor aromân şi meglenoromân vorbite în aceste țări. Au existat şi preocupări privind adoptarea alfabetului latin de către albanezi; au apărut lucrări privind relațiile româno-albaneze, privind istoria Albaniei; s-au publicat documente privind şcolile şi bisericile din Albania (sec. XIX-XX), lucrări care tratează problematica aromânilor din Albania până în primele decenii ale secolului trecut ş.a. În ceea ce-i priveşte pe meglenoromâni, au apărut atlase lingvistice şi dar şi unele studii istorico-etnografice restrânse, pe baza unor cercetări de teren realizate de autori consacrați sau de cercetători mai tineri. Cu toate acestea, evoluția comunității meglenoromânilor din locurile de baştină după al Doilea Război Mondial nu a beneficiat de o cercetare amănunțită.

De altfel, pentru a putea cunoaşte situația actuală în care se găsesc astăzi aromânii din Albania şi meglenoromânii din Grecia şi Republica Macedonia, în vederea propunerii unor măsuri de promovare a patrimoniului lor cultural, în special cel imaterial, este necesară, în opinia noastră, şi o astfel de cercetare de teren, cu caracter interdisciplinar.

Este bine cunoscut faptul că în Albania, dar şi în Meglenia au funcționat (din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi până către jumătatea secolului al XX-lea) cu sprijinul statului român zeci de şcoli şi biserici care au jucat un rol important în afirmarea şi menținerea identității comunității aromâne şi meglenoromâne de aici, cu tot „bagajul" patrimoniului lor cultural imaterial. Sigur, toate acestea s-au realizat cu destule sacrificii din partea acestora.

Prin investigațiile noastre am dorit să reactualizăm în memoria urmaşilor comunității aromâne şi meglenoromâne, dar şi în memoria românilor nord-dunăreni aceste aspecte, deloc minore, care s-au realizat prin strădania înaintaşilor. Instituții precum familia, şcoala şi biserica, au avut rolul de a păstra identitatea românească a acestora, ca o componentă importantă, cea a patrimoniului cultural imaterial. Educația primită de înaintaşi în familie, la şcoală, dar şi în cadrul bisericii le-au permis să acumuleze tradiții, obiceiuri, cântece, jocuri, îndeletniciri.

La fața locului, am constatat că, în ciuda vicisitudinilor istoriei, aceste instituții şi-au îndeplinit misiunea: patrimoniul imaterial, în mare măsură, este prezervat în cadrul comunității aromâne din Albania, dar mai cu seamă în România unde regimul politic instaurat la finele celui de-al Doilea Război Mondial a fost mult mai permisiv. Situația este diferită în cazul comunității

www.digibuc.ro

meglenoromâne, după cum vom vedea. Din păcate, pericolul asimilării şi aculturației este evident.

Pentru realizarea acestei cercetări am fost solicitați de unii membri ai Asociației aromânilor din Albania, cu ocazia Congresului Aromânilor de la Tirana, din noiembrie 2009 care ne-au adus la cunoştință pericolul dispariției lente dar sigure a multor componente de patrimoniu imaterial din cadrul comunității aromâne din Albania.

Informații privind patrimoniul imaterial al aromânilor din Albania şi modalitățile de prezervare al acestuia nu s-au realizat şi, implicit, nu s-au publicat până în prezent, nici de către Institutul de Etnografie şi Folclor „C. Brăiloiu", nici de către alte instituții de profil. Prin urmare, un astfel de studiu realizat de o echipă interdisciplinară de cercetători a problemelor se impunea.

Iată de ce, considerăm că el este util nu numai aromânilor din Albania, a meglenoromânilor din locurile de baştină sau a reprezentanților acestor comunitați care trăiesc astăzi în România, dar şi unor departamente şi instituții care funcționează în cadrul Ministerului Culturii şi al Patrimoniului, Ministerului Afacerilor Externe, Muzeului Țăranului Român, Muzeului National al Satului „Dimitrie Gusti" ş.a.

În opinia noastră, prezenta lucrare va contribui la înțelegerea problematicii şi la sensibilizarea opiniei publice din România, dar şi din Uniunea Europeană, pentru salvarea şi protejarea valorilor patrimoniului imaterial, implicit şi a celui mobil şi imobil aromân şi meglenoromân, existent încă în Albania, Grecia şi Republica Macedonia. De asemenea, opinăm că aromânii din Albania şi meglenoromânii din locurile de baştină vor beneficia cel mai mult de această investigație, fiind informați asupra valorilor patrimoniale imateriale pe de-o parte, iar pe de altă parte, sugerându-li-se şi soluțiile de păstrare şi transmitere a acestora generațiilor viitoare, ca un element fundamental în păstrarea identității lor.

Prin punerea în valoare a patrimoniului cultural, ne-am propus să stimulăm şi inițiativele comunitare de revitalizare şi conservare a elementelor de patrimoniu imaterial care pot deveni o sursă de dezvoltare economică (ex. turismul cultural) şi identitară. Considerăm că rezultatele cercetării noastre vor putea susține politicile europene privind multiculturalismul în Balcani, prin promovarea unor informații culturale adecvate referitoare la aromânii (fărşeroți, moscopoleni) din Albania şi meglenoromânii din Grecia şi Republica Macedonia. De altfel, patrimoniul imaterial, neidentificat, neinventariat într-un registru/catalog sau fără a fi prezentat într-un studiu adecvat, nu poate fi nici protejat şi nici conservat.

Proiectul a avut drept componentă esențială arhivarea/înregistrarea

www.digibuc.ro

unor mărturii de istorie orală precum: obiceiurile din ciclul familial (naşterea, nunta, înmormântarea) şi cele din ciclul calendaristic (sărbători şi obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători şi obiceiuri cu dată mobilă: Paştele; sărbători şi obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători şi obiceiuri comunitare; reprezentări mitice), cântece şi jocuri tradiţionale, apoi date despre moştenirea meşteşugurilor tradiţionale ş.a. La toate acestea se adaugă numeroasele imagini, inscripţionate pe CD, cu biserici, cimitire, dar şi aspecte din viaţa cotidiană a aromânilor din Albania şi a meglenoromânilor din Grecia şi Republica Macedonia care însoţesc prezenta lucrare.

Caracterul interdisciplinar al echipei

Echipa de proiect a fost alcătuită din:

1. Prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu – coordonator/director de proiect. istoric, profesor la Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti

2. Lect. univ. dr. Luciana Octavia Madge, coordonator adjunct de Proiect Facultatea de Litere, Universitatea Bucureşti – bibliolog, documentarist, a asigurat documentarea.

3. Dr. Virgil Coman – istoric, arhivist, şeful Serviciului Judeţean Constanţa al Arhivelor Naţionale, lect. univ. dr. la Facultatea de Istorie şi Ştiinţe Politice, Universitatea „Ovidius" din Constanţa.

4. Dr. Dorin Lozovanu – etnograf, cercetător ştiinţific superior la Muzeul Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală din Chişinău, lector univ. dr. la Facultatea de Istorie-Geografie a Universităţii de Stat Moldova din Chişinău, preşedinte al Asociaţiei de Geografie şi Etnologie din Moldova.

5. Dr. Maria Magiru – istoric-etnolog, muzeograf, director al Muzeului de Artă Populară din Constanţa.

6. Lect. univ. dr. Mirela Kozlovsky – muzicolog, etnolog, lect. univ. dr. la Facultatea de Arte şi Pedagogie Muzicală, Universitatea „Ovidius" din Constanţa.

7. Prof. Marian Crăciun – director departament Consiliere studenţi, Universitatea din Bucureşti – realizarea imaginilor şi înregistrarea interviurilor.

După cum se poate observa, echipa a avut un caracter interdisciplinar, incluzând cercetători din domeniile: istorie, etnologie, lingvistică, sociologie, muzeologie, arhivistică, muzicologie, dar care lucrează şi în medii de promovare a culturii tradiţionale. A inclus, de asemenea, şi specialişti care s-au ocupat şi de realizarea imaginilor şi a graficii de

www.digibuc.ro

redactare. De altfel, caracterul interdisciplinar al echipei corespunde cerințelor unui Proiect cultural viabil, derulat într-o arie culturală mai puțin abordată până în prezent.

Aspectul de noutate al Proiectului a constat într-o cercetare comparativă, istorico-etnografică a patrimoniului cultural, în mod special a celui imaterial, al fărşeroților şi moscopolenilor originari din Albania stabiliți în România (Constanța, Palazu Mare, Ovidiu şi Nisipari) şi a acelor din Albania (Pogradeț, Corcea, Moscopole, Divjaka, Elbasan, Permet, Fier, Saranda, Gjirokaster, Andon Poçi), cât şi al meglenoromânilor stabiliți în România (Cerna) şi a celor din locurile de baştină (Huma, Koupa, Skra, Arhaggelos, Periklia, Lagadia, Karpis). Au fost implicate în această acțiune comunități din zone cu un fond identitar similar sau uneori chiar identic.

După cum vom vedea, concluzia esențială a echipei a fost clară: între cele două comunități, din locurile de baştină şi cele stabilite în România după al Doilea Război Mondial nu există un aspect de similitudine ci de *identitate deplină*, atât în ceea ce priveşte patrimoniul imaterial, dar şi în privința identității culturale. Subiecții intervievați din Albania, Grecia, Republica Macedonia şi România au fost selectați din diferite categorii de vârstă (între 10-80 de ani), respectiv categorii sociale diverse: profesori din învățământul universitar şi preuniversitar, învățători, preoți, artişti plastici, artişti populari, ingineri, jurişti, contabili, funcționari, proprietari de microîntreprinderi, comercianți, femei casnice ş.a. oferind posibilitatea echipei să tragă concluzii cât mai obiective.

Obiectivele Proiectului

1. Realizarea unei cercetări privind valorile de patrimoniu cultural, în mod special cel imaterial, aromân şi meglenoromân existent în Republica Macedonia, Albania şi Grecia; imortalizarea pe CD-uri a elementelor de patrimoniu imaterial specific acestor comunități şi crearea unui portal web on-line.

2. Depistarea componentelor dispărute din patrimoniul imaterial aromân şi meglenoromân.

3. Identificarea soluțiilor optime privind protejarea acestor valori patrimoniale comunitare: realizarea unor mici centre muzeale în cadrul comunităților fărşerote şi moscopolene din Pogradeț, Divjaka, Fier, Corcea, Saranda, dar şi în cadrul comunităților meglenoromâne din Huma (Uma), Gevgelja (Ghevgheli) Koupa (Cupa), Skra (Liumnița), Arhaggelos (Oşani), Periklia (Berislav), Lagadia (Lugunța/Lundzini) şi Karpis (Țârnareca).

www.digibuc.ro

4. Realizarea unui volum (cca. 600 p.) cuprinzând studii şi hărţi etnografice – care să reflecte situaţia identitară a fărşeroţilor şi moscopolenilor din Albania, respectiv a meglenoromânilor din Grecia şi Republica Macedonia.

5. Imortalizarea într-un portal web şi pe CD-uri a unor imagini din zonele cercetate; cu elemente privind tradiţiile, obiceiurile, cântecele şi jocurile, portul, inventarul gospodăresc, meşteşugurile ş.a.; interviuri cu subiecţi de sorginte fărşerotă, moscopoleană şi meglenoromână.

6. Clarificarea problemelor privind componentele identitare aromâne şi meglenoromâne, parte a patrimoniului cultural, în mod special cel imaterial.

Etapele de lucru au fost următoarele

1. 15 mai – 15 iunie 2011, documentare în arhivele şi bibliotecile din Bucureşti, Constanţa, Bacău şi Tulcea (prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu, dr. Virgil Coman, prof. univ. dr. Rodica Tanţău); deplasare pe teren la fărşeroţii şi moscopolenii stabiliţi în România, în judeţul Constanţa şi la meglenoromânii aflaţi în acelaşi judeţ şi în judetul Tulcea.

2. 15 iunie – 26 iulie 2011, începerea realizării Portalului: Fărşeroţi, moscopoleni, meglenoromâni – valorificarea on-line a patrimoniului cultural.

3. 27 iulie – 10 august 2011, deplasare pe teren în Republica Macedonia, Albania şi Grecia, cercetare interdisciplinară de teren la comunitatea aromână şi meglenoromână (prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu, dr. Virgil Coman, prof. univ. dr. Rodica Tanţău, prof. univ. dr. Inocenţiu Drăghicescu, prof. Marian Crăciun).

4. 10 august – 30 noiembrie 2011, prelucrarea materialelor, elaborarea volumului de studii. Definitivarea portalului care are următorul site: **noiromanii.org; facebook.com/noiromanii; taradinafaratarii.noiromanii.org**. Acesta va cuprinde:

a) Studiile realizate de membrii echipei din Proiect precum şi ale altor colaboratori.

b) Interviurile cu subiecţi din Republica Macedonia, Albania, Grecia şi România;

c) Imagini din gospodăriile şi din localităţile cercetate;

d) Imagini cuprinzând: biserici, cimitire din localităţile cercetate, precum: Şcoala aromână din Divjaka, biserica aromânească din Corcea, ex-Institutul Român de la Saranda, Mănăstirea Sf. Arhanghel Mihail din Arhaggelos ş.a.

www.digibuc.ro

e) Hărţi ale Albaniei, Greciei şi Republicii Macedonia cuprinzând răspândirea aromânilor şi meglenoromânilor în prezent, respectiv situaţia identitară a acestora, precum şi hărţi cu Meglenia istorică.

f) Studii şi articole de etnologie şi etnografie, muzicologie, lingvistică, istorie.

Tot în această perioadă am realizat prezentul volum şi ne-am ocupat de finalizarea şi lansarea lucrării şi a portalului menţionat;

În prima etapă am realizat o documentare în bibliotecile şi arhivele din Bucureşti, Constanţa, Bacău şi Tulcea în vederea depistării de documente arhivistice privind comunitatea aromână (fărşerotă şi moscopoleană originară din Albania) şi meglenoromână din România şi stabilirea problematicii, respectiv a instrumentelor de cercetare interdisciplinară de teren pentru Republica Macedonia, Albania şi Grecia. Tot acum am efectuat şi o cercetare de teren la fărşeroţii din Constanţa, Palazu Mare, Ovidiu şi la moscopolenii din Nisipari precum şi la meglenoromânii din Medgidia şi Cerna.

În a doua etapă am efectuat cercetarea de teren la fărşeroţii şi moscopolenii din Albania care trăiesc la: Pogradeţ, Corcea, Moscopole, Librazhd, Elbasan, Golem, Divjaka, Fier, Gjirokastro, Andon Poçi, Saranda, Skala, ce a constat în colectarea principalelor componente de patrimoniu imaterial aromân prezent încă în zonele locuite de comunităţile fărşerotă şi moscopoleană; depistarea elementelor patrimoniale dispărute.

Am efectuat, de asemenea, cercetări la meglenoromânii din Republica Macedonia din localităţile: Skopje, Gevgelja, Huma, apoi la aromânii din Bitolia şi Kruşevo. Am continuat apoi cu aromânii din Grecia care locuiesc la Kalambaka şi Trikalla, iar ca element de noutate i-am cunoscut şi pe cei din Hrisomilia, Glikomilia şi Pertuli (pindeni). Tot în Grecia am efectuat cercetări de teren şi la meglenoromânii din Koupa, Skra, Arhaggelos, Periklia, Lagadia şi Karpis.

După cum se observă, cercetările de teren s-au efectuat atât în mediul urban cât şi în mediul rural, având caracter interdisciplinar: etnografie, folclor, istorie, sociologie. În investigaţiile noastre am utilizat: *Ghiduri de interviu*, prezentate la finalul studiului.

Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la fărşeroţii şi moscopolenii originari din Albania care s-au stabilit în România, în judeţul Constanţa.

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate aici am constatat că aromânii originari din Albania care au emigrat în România şi au fost, iniţial,

www.digibuc.ro

împroprietăriți în Dobrogea de Sud, iar mai apoi reîmproprietăriți în județul Constanța, ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, au avut o soartă mai bună, comparativ cu confrații lor rămaşi în locurile de baştină. De altfel, regimul politic instaurat la data de 6 martie 1945 a fost mult mai permisiv decât cel din Albania, astfel încât tradițiile şi obiceiurile moştenite de la înaintaşi au fost practicate în mod nestingherit. Prin urmare, persoanele în vârstă (60-80 de ani), cele mature (30-59 de ani), dar şi tinerii (16-29 de ani) şi copiii au moştenit şi transmit mai departe principalele tradiții şi obiceiuri.

În continuare, rolul cel mai important revine familiei în cadrul căreia se desfăşoară ceremonialurile şi ritualurile specifice, cu ocazia sărbătorilor din ciclul familial şi cel calendaristic. Astfel, botezurile, nunțile şi înmormântările se desfăşoară, în mare măsură, în mod tradițional, sigur acestea adaptându-se unor condiții impuse de societate şi progres. În cazul familiilor mixte, situația este asemănătoare celei din Albania, după cum vom vedea, în sensul că primează moştenirea culturală din partea soțului. Această situație este întâlnită, însă, şi în cazul căsătoriilor între fărşeroți şi grămosteni.

Legat de sărbătorile şi obiceiurile cu dată fixă (Crăciunul, Anul Nou ş.a.) şi cele cu dată mobilă (Paştele ş.a.) ele se practică, în bună măsură, fiind cunoscute atât de persoanele în vârstă şi mature, cât şi de tineri şi copii.

În ceea ce priveşte cântecele şi jocurile tradiționale, acestea sunt cunoscute, cântate, respectiv dansate inclusiv de tineri, care cunosc o parte din repertoriul tradițional. Copiii cunosc şi ei unele cântece şi jocuri tradiționale învățate atât în familie, dar şi în cadru organizat în: grădinițe, acolo unde educatoarele sunt de origine aromână şi îmbină în mod armonios în cadrul programului serbărilor organizate cu diverse ocazii, obiceiurile românilor nord-dunăreni cu cele ale aromânilor, în şcoli, acolo unde cei din ciclul primar au optat pentru frecventarea cursurilor opționale de cultură şi tradiții aromâne şi ansambluri folclorice. Ele sunt interpretate la nunți, botezuri, sărbători, petreceri organizate cu prilejul aniversării zilei de naştere sau onomastice, cu prilejul unor vizite la rude şi prieteni, dar şi în cadru organizat, la serbări şcolare sau festivaluri de folclor.

În trecut nu au existat ansambluri folclorice însă, în anul 1991, un grup de opt aromâni din Palazu Mare împreună cu un grup de aromâni din Mihail Kogălniceanu au pus bazele ansamblului folcloric „Muşeată armână" al cărui repertoriu era specific fărşeroților din Albania şi Grecia. Între 2000-2006 grupul din Palazu Mare s-a desprins de cel din Mihail Kogălniceanu şi a interpretat repertoriul tradițional fărşerotesc, în mod independent. În anul 2006 acesta a fuzionat cu un grup de aromâni din

www.digibuc.ro

Constanța, în prezent activând aici şi interpretând atât repertoriul specific fărşeroților, cât şi cel al grămostenilor. La Nisipari, în ultimii ani, în cadrul şcolii, activează un ansamblu folcloric al cărui repertoriu cuprinde şi unele cântece şi jocuri tradiționale aromâneşti, dar predomină cele ale grămostenilor, nu cele specifice moscopolenilor.

Referitor la moştenirea meşteşugurilor tradiționale, după 1940 acestea au mai fost practicate de aromânii din Nisipari, Palazu Mare şi Ovidiu, până în anii 1980-1990 ai secolului trecut, cu precădere țesutul la război, respectiv confecționarea de textile şi îmbrăcăminte. Astăzi, aceste produse manufacturiere au fost înlocuite cu cele moderne. Există însă unele familii în care acestea sunt păstrate fără a fi expuse.

Pe măsură ce unitățile industriale s-au dezvoltat, micii meseriaşi care lucrau individual, (tâmplari, zidari ş.a) au devenit salariați ai acestora renunțând, treptat, la practicile tradiționale. Alții au ajuns să conducă trusturi de construcții, regii autonome şi servicii ale administrației publice locale. Ca şi în cazul aromânilor din Albania, cei din județul Constanța practică o serie de îndeletniciri tradiționale precum: oieritul – mult sub nivelul de altă dată, prelucrarea laptelui, agricultura, legumicultura, şi altele dar într-o formă evoluată. Comerțul şi turismul, ocupă şi ele un loc important în rândul acestor aromâni. Unii sunt renumiți patiseri şi cofetari, alții contabili sau finanțişti. Lor li se adaugă o serie de angajați ai unor bănci sau companii, apoi medici, profesori, jurişti, preoți ş.a.

Între propunerile privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi, respectiv a meşteşugurilor tradiționale, fără îndoială cel mai important rol revine familiei. Cum bine se ştie, copiii de origine aromână au posibilitatea de a frecventa cursurile opționale de cultură şi tradiții aromâne. Muzeul de Artă Populară din Constanța organizează periodic expoziții temporare care au ca subiect aromânii, în general, inclusiv cei din Albania. De altfel, acest muzeu deține un inventar important achiziționat şi de la fărşeroți şi moscopoleni.

În opinia noastră, pentru mai buna prezervare a patrimoniului imaterial al aromânilor originari din Albania ar trebui diverisificate programele disciplinelor opționale privind cultura şi tradițiile aromâne, prin introducerea unor cursuri practice astfel încât elevii să cunoască şi să deprindă o serie de îndeletniciri tradiționale (țesutul la război, împletitul ş.a.). O altă propunere care ar trebui avută în vedere se referă la atragerea de fonduri guvernamentale şi europene prin elaborarea de proiecte cu tematică referitoare la comunitatea aromânilor în general şi, în special, a fărşeroților şi moscopolenilor. Nu în ultimul rând, considerăm că este

www.digibuc.ro

necesar să se organizeze în localitățile Constanța, Palazu Mare, Ovidiu şi Nisipari ansambluri folclorice al căror repertoriu de cântece şi jocuri să fie specific aromânilor originari din Albania.

Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la meglenoromânii care s-au stabilit în România, în localitatea Cerna, județul Tulcea

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate aici s-a constatat că meglenoromânii originari din Grecia care au emigrat în România şi au fost, inițial, împroprietăriți în Dobrogea de Sud, iar mai apoi reîmproprietăriți în localitatea Cerna, județul Tulcea, ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, s-au adaptat, treptat, noilor condiții impuse de regimul politic instaurat în România, la data de 6 martie 1945. Din păcate, odată cu trecerea timpului, ei au renunțat la multe din sărbătorile şi obiceiurile tradiționale din ciclul familial, preluându-le pe cele ale românilor nord-dunăreni. Prin urmare, ceremonialul de la botez, nuntă şi înmormântare s-a armonizat cu stilul de viață al societății contemporane, atât în familiile cu ambii soți de origine meglenoromână, cât şi în cele mixte. Situația este asemănătoare şi în cazul sărbătorilor şi obiceiurilor din ciclul calendaristic. Totuşi astăzi, meglenoromâncele mai pregătesc turta la trei zile de la naşterea unui copil şi la împlinirea vârstei de un an, turta din seara de dinaintea cununiei, apoi la înmormântare turta din seara de priveghi, cât şi turta cu ban (mgl. *turta cu pară*) din Ajunul Crăciunului (mgl. *Boadnic*). Un alt obicei perpetuat este prinsul de către copii a unui ou fiert legat cu o ață de grinda casei, fără ajutorul mâinilor (mgl. *lățcăitul*).

Referitor la cântecele şi jocurile tradiționale, ele sunt cântate şi dansate inclusiv de tineri, care cunosc în bună măsură repertoriul tradițional, acesta fiind dobândit într-o oarecare măsură în familie, dar şi într-un cadru organizat, deoarece unii dintre ei sunt membri ai Formației artistice „Altona". Acestea sunt interpretate la serbările şcolare sau cele organizate cu diverse alte ocazii, dar şi la festivaluri de folclor din țară şi de peste hotare.

La scurt timp de la stabilirea în Cerna, meglenoromânii, alături de o serie de confrați nord-dunăreni şi reprezentanți ai unor etnii din Dobrogea au urcat pe scena căminului cultural interpretând individual sau în grup şi cântece din repertoriul meglenoromân. Spre exemplu, în anii '70 ai secolului trecut, formația acestei localități avea 31 de instrumentişti, cei mai mulți fiind de origine meglenoromână. Sigur, nici horele din sat nu

www.digibuc.ro

lipseau. Din păcate, astăzi mai cântă doar unul dintre ei, la fluier, dar nu este de origine meglenoromână, el provenind dintr-o familie mixtă de români nord-dunăreni şi bulgari.

În anul 1997, în cadrul unui program de cultivare şi promovare a tradiţiilor locale, dar mai cu seamă a celor meglenoromâne, a luat fiinţă pe lângă Biblioteca comunală „Dumitru Cerna", în colaborare cu şcoala din localitate şi cu sprijinul autorităţilor locale, Formaţia artistică „Altona", coordonată de bibliotecara Dumitra Petrică. Membrii acesteia au vârste cuprinse între 8 şi 17 ani şi sunt elevi la şcoala din localitate sau la licee din municipiile Tulcea şi Constanţa. Încă din primii ani de la înfiinţare, această formaţie artistică a participat la unele festivaluri din ţară, iar în anul 2011 a ajuns până în Belarus unde s-a bucurat de un real succes.

Legat de moştenirea meşteşugurilor tradiţionale, după 1940 în Cerna îşi desfăşurau activitatea şi o serie de meseriaşi de origine meglenoromână, respectiv fierari, dogari, zidari, croitori, tâmplari ş.a. Ţesutul la război era practicat, la rândul său şi de meglenoromânce. Cu timpul, însă, aceste ocupaţii au fost abandonate, în mare măsură. Unele se practică într-o formă evoluată de către urmaşii celor care s-au stabilit în centrele urbane. Există şi meseriaşi care au ales să muncească în state din Uniunea Europeană precum Grecia, Italia, Spania ş.a.

Având în vedere şi faptul că principala îndeletnicire a meglenoromânilor a fost agricultura, astăzi cei mai mulţi dintre ei lucrează tot în acest domeniu, individual sau în cadrul unor asociaţii agricole. Viticultura, pomicultura, apicultura, creşterea animalelor şi prelucrarea laptelui reprezintă alte ocupaţii ale meglenoromânilor. La exploatarea importantelor resurse de granit de pe teritoriul comunei Cerna participă şi lucrători de origine meglenoromână. Nici comerţul nu este neglijat. Sigur, în rândurile acestei comunităţi mai există şi finanţişti, medici, profesori, jurişti ş.a.

În ultimii ani au existat preocupări privind reînvierea şi perpetuarea unor sărbători şi obiceiuri tradiţionale cât şi a meşteşugurilor practicate de înaintaşi. Alături de activităţile organizate de Formaţia artistică „Altona", în anul 2007, la Cerna, timp de cinci luni s-a derulat proiectul *Meşteşugurile – punte de legătură între nord şi sud, trecut şi viitor*, coordonat de Anamaria Cazacu, având ca obiectiv reînvierea ţesutului şi cusutului, printre participante numărându-se şi eleve de origine meglenoromână.

Între propunerile privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi, respectiv a meşteşugurilor tradiţionale, fără îndoială, ca şi în cazul aromânilor, cel mai important rol revine familiei. Totodată, opinăm că ar fi benefic să fie organizate o serie de cursuri opţionale pentru mai buna cunoaştere a culturii

www.digibuc.ro

şi tradiţiilor meglenoromâne, cât şi introducerea unor cursuri practice astfel încât elevii să cunoască şi să deprindă unele îndeletniciri tradiţionale (ţesutul la război, împletitul ş.a.). În acelaşi timp, se impune elaborarea unor proiecte cu tematică referitoare la comunitatea meglenoromânilor pentru atragerea de fonduri guvernamentale şi europene.

Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la fărşeroţii şi moscopolenii din Albania.

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate la aromânii din Albania am constatat că aceştia au moştenit de la bunici şi părinţi atât sărbătorile şi obiceiurile din ciclul familial cât şi pe cele din ciclul calendaristic. Din păcate, datorită restricţiilor impuse de regimul comunist albanez caracterizat printr-un ateism greu de imaginat, în care biserica şi slujitorii ei nu au mai jucat niciun rol, practicile şi ritualurile religioase au dispărut efectiv din anul 1966, când au fost emise o serie de documente cu caracter legislativ menite a le interzice. Prin urmare, majoritatea bisericilor construite şi întreţinute în special cu sprijinul statului român au fost distruse, aceeaşi soartă având-o, însă, şi celelalte edificii religioase indiferent de cult.

Comparativ cu aromânii din restul statelor sud-est europene, cei din Albania au avut cel mai mult de suferit, tocmai datorită interzicerii oricărui serviciu religios oficial. Au existat, însă, şi unele excepţii, care au reuşit să treacă peste aceste bariere. Spre exemplu, botezul s-a săvârşit, în multe cazuri, în casă, fără preot, de regulă de către cel mai în vârstă membru al familiei. Câtă nevoie aveau de serviciile religioase se poate observa şi din faptul că, după căderea regimului comunist, mulţi tineri de origine aromână, bursieri ai statului român s-au botezat în bisericile din România.

Astăzi, tradiţia botezului la biserică a reînviat, tinerele familii botezându-şi copiii la Biserica românească „Schimbarea la faţă" din Corcea sau la bisericile ortodoxe reconstruite în special în centrele urbane, dar şi în unele sate.

Referitor la obiceiurile practicate la nuntă, în bună măsură acestea nu au mai fost practicate, în special în cadrul familiilor mixte în care soţia era de origine aromână, deoarece avea întâietate moştenirea culturală din partea soţului. Situaţia este asemănătoare cu cea a familiilor mixte din România. Au existat şi familii în care tradiţiile şi obiceiurile moştenite de la înaintaşi au fost perpetuate, în unele situaţii, într-o formă puţin evoluată, firesc, tocmai datorită modernizării. Treptat, după 1990, tinerele familii au

www.digibuc.ro

reînceput a se cununa religios în biserici, un rol important în acest sens jucându-l, inițial Paraclisul „Sf. Sotir" amenajat în fosta şcoală românească, iar în ultimii ani Biserica românească „Schimbarea la față" din Corcea. Aceasta a fost reconstruită din temelii după 1990, cu fonduri primite de la statul român (peste 2 miliarde de lei), iar paroh al bisericii este preotul Dumitrache Veriga.

Dacă în mod tradițional nunțile se desfăşurau sâmbătă şi duminică, astăzi există situații în care ele se organizează şi în zilele de miercuri şi joi. Explicația constă în faptul că unele familii de aromâni lucrează în special în state din Uniunea Europeană ca: Italia, Spania, Franța, Germania, Grecia ş.a., iar luna august este dedicată concediilor de odihnă, astfel încât revin acasă în Albania şi se căsătoresc civil şi religios. Practic, se evită posibilitatea suprapunerii lor şi implicit se oferă invitaților condițiile participării la mai multe astfel de evenimente.

Au existat şi situații în care unii bursieri ai statului român s-au cununat religios în România prin întemeierea de familii mixte între aromâni şi români nord-dunăreni, dar şi cazuri în care au întemeiat familii de aromâni prin căsătorie cu tineri şi tinere de origine aromână proveniți din familii care s-au stabilit în România în perioada interbelică, inițial în județele Caliacra şi Durostor, iar în urma aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, în județele Constanța şi Tulcea (dar şi în Bucureşti sau în județele Ialomița, Călăraşi, Timiş ş.a).

În ceea ce priveşte obiceiurile practicate la înmormântare, în mare măsură acestea au fost perpetuate cu excepția interzicerii serviciului religios după 1966. Şi în această situație, după 1990, treptat, familiile de aromâni au început să-şi înmormânteze defuncții cu preoți, iar astăzi cele mai multe dintre acestea apelează la serviciile preoților. Există şi unele excepții în cazul familiilor nevoiaşe sau necredincioase, în special cele mixte.

Cât priveşte obiceiurile cu dată fixă (Crăciunul, Anul Nou ş.a.) şi cele cu dată mobilă (Paştele) în ciuda restricțiilor, acestea s-au practicat într-o oarecare măsură, în special în mediul rural, dar şi în familiile tradiționaliste din mediul urban, chiar şi înroşitul ouălelor, care însă, se realiza în taină, pentru a nu avea probleme cu autoritățile. Astăzi situația este mult schimbată în bine, comparativ cu perioada comunistă, ele fiind practicate atât de către persoanele în vârstă (60-80 de ani), de cele mature (30-59 de ani) dar şi de cei tineri (16-29 de ani) şi copii. Sigur, în mare măsură, acestea s-au adaptat unor condiții impuse de societate şi de urbanizare.

O altă problematică asupra căreia am stăruit a fost aceea a cântecelor şi jocurilor tradiționale. Multe dintre ele, unele specifice numai regiunii din care provin, sunt cunoscute nu numai de aromânii în vârstă, ci şi de cei

www.digibuc.ro

maturi, care cântă atât singuri, cât şi alături de cei în vârstă. Cei tineri şi copiii, cunosc numai câteva cântece şi jocuri învăţate în familie sau în cadru organizat (cei care frecventează Şcoala aromână din Divjaka şi cei care sunt membri ai ansamblurilor folclorice). În general acestea sunt interpretate la nunţi şi botezuri, sărbători, petreceri organizate cu prilejul aniversării zilei de naştere sau zilei onomastice, cu prilejul unor vizite la rude sau prieteni, dar şi în cadru organizat, la serbări şcolare sau festivaluri de folclor.

Despre existenţa în trecut a unor ansambluri folclorice subiecţii intervievaţi nu aveau cunoştinţă, însă, în prezent, în localităţile care au făcut obiectul cercetării noastre am primit informaţii potrivit cărora există astăzi ansambluri folclorice la:

a) Pogradeţ, fondat în 2001 şi care numără 15 membri;

b) Divjaka, fondat în 1996 şi care numără 25 de membri;

c) Permet, fondat în 1994 şi care numără 12 membri;

e) Andon Poçi şi care numără 7 membri;

d) Fier, a existat după 1990 un ansamblu folcloric dar în prezent nu mai activează.

În ceea ce priveşte moştenirea de la înaintaşi a meşteşugurilor tradiţionale am constatat că cele mai multe se practică, însă, unele într-o formă evoluată. Urmaşii aromânilor constructori de altă dată conduc astăzi importante trusturi de construcţii în numeroase centre urbane din Albania. Tâmplăria şi sculptura sunt practicate cu pasiune de Ziso Musha şi fiul său Mario Musha din localitatea Fier (i-am cunoscut cu ocazia cercetărilor noastre). Acesta din urmă este absolvent al Academiei de Artă din Tirana. Ţesutul la război este practicat, în mod tradiţional, de Maria Simaku, în varstă de 72 de ani, din Divjaka, o parte din produsele sale decorând cu gust interiorul casei în care locuieşte.

În localitatea Andon Poçi funcţionează astăzi câteva ferme de păsări şi animale, ateliere de tâmplărie, societăţi de construcţii şi chiar o fabrică de îmbuteliat apă. Din dorinţa de a-şi promova cultura şi tradiţiile, dar şi pentru a introduce în circuitul agro-turistic această aşezare, în ultimii ani a fost amenajat un mic muzeu etnografic unde sunt expuse piese originale ce au aparţinut unor familii de aromâni stabiliţi în Andon Poçi.

Alături de practicarea acestor meşteşuguri, am constatat că aromânii din Albania desfăşoară o serie de îndeletniciri tradiţionale: oieritul – mult sub nivelul de altă dată, asemenea celor din judeţul Constanţa, agricultura, legumicultura, altele în formă avansată, dar şi unele noi. Prelucrarea laptelui, spre exemplu, se realizează astăzi prin intermediul tehnologiei de ultimă generaţie cum este cazul fraţilor Bakalli din Saranda, microîntreprinderea de industrializare a laptelui având-o chiar în satul natal Skala şi pe care

www.digibuc.ro

am vizitat-o cu ocazia cercetărilor noastre. Vestitelor hanuri de altă dată întâlnite de-a lungul sau la întretăierea marilor drumuri comerciale ce străbăteau Peninsula Balcanică le-au luat locul restaurantele şi hotelurile ale căror patroni sunt şi aromâni. Între aceştia, am remarcat ospitalitatea şi profesionalismul de care a dat dovadă Llambi Busho din Pogradeţ.

Viticultura este astăzi practicată cu succes de familia Kokoneshi din Divjaka. Ne-a reţinut atenţia, în mod deosebit şi Thoma Musha din Fier, inginer chimist, care împreună cu familia sa se ocupă de fabricarea berii. Ca şi în cazul celor din judeţul Constanţa, unii tineri aromâni sunt renumiţi contabili sau finanţişti, angajaţi ai unor bănci sau companii, apoi medici, profesori, jurişti ş.a. Îmbucurător este faptul că o parte din aceştia au fost bursieri ai statului român şi s-au întors în ţara natală, unde îşi fac datoria cu succes.

În urma discuţiilor purtate cu cei intervievaţi s-au desprins o serie de propuneri privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi, a cântecelor, jocurilor şi a meşteşugurilor tradiţionale. Accentul a fost pus pe creşterea numărului de şcoli de tipul celei de la Divjaka, refacerea bisericilor construite la finele secolului al XIX-lea şi primele decenii ale secolului XX, cu sprijinul statului român sau, după caz, construirea de biserici noi. Nu în ultimul rând, ne-a reţinut atenţia problematica amenajării unor muzee de artă populară cu specific aromânesc în Tirana sau în oraşele cu potenţial turistic, precum: Pogradeţ, Corcea, Saranda, Elbasan, Divjaka, Moscopole.

Principalul rol revine, în opinia noastră, în continuare, educaţiei din familie dar nici şcoala şi biserica nu trebuiesc neglijate. Totodată, considerăm că, în lipsa şcolilor, pe termen scurt, s-ar putea adopta modelul din România, prin introducerea unor cursuri opţionale de cultură şi tradiţii aromâne, în şcolile albaneze frecventate de elevii de origine aromână, iar în funcţie de posibilităţile financiare şi resursele umane, acolo unde se doreşte în mod expres, deschiderea unor şcoli şi grădiniţe după modelul celor din Divjaka.

În ceea ce priveşte refacerea vechilor biserici sau construirea unor biserici noi, rolul cel mai important ar trebui să revină, în primul rând enoriaşilor, sigur, neexcluzându-se şi ajutorul din partea confraţilor care trăiesc astăzi în afara Albaniei. Lipsa de preoţi constituie, însă, o problemă care ar putea fi rezolvată prin oferirea unor burse de către România aromânilor care ar dori să urmeze cursurile facultăţilor de teologie şi apoi să fie hirotoniţi preoţi în comunităţile aromâne.

Măsurilor propuse de cei intervievaţi, li se pot adăuga altele. Una ar fi aceea a creării unor centre culturale multifuncţionale, care să găzduiască întrunirile ocazionale ale aromânilor din localitatea respectivă. Ele ar

www.digibuc.ro

trebui să cuprindă săli de clasă pentru cursurile opționale sau pentru cursurile practice privind deprinderea unor meşteşuguri tradiționale, spații expoziționale pentru amenajarea unor expoziții de artă populară cu caracter permanent şi, nu în ultimul rând, câte o bibliotecă. Pentru susținerea activităților cultural-ştiințifice ale aromânilor, ar fi oportun să se pună bazele unui Institut Cultural Român la Tirana dar şi redeschiderea Institutului Român de la Saranda.

Sigur, toate acestea nu se pot realiza decât numai la solicitarea comunităților de aromâni din Albania, cu sprijinul autorităților de la Tirana, al celor de la Bucureşti, al confraților cu posibilități financiare din regiunile în care trăiesc şi al celor din diaspora.

Cercetările de teren ne-au oferit posibilitatea să cunoaştem şi care sunt posibilitățile de amenajare a unui muzeu de artă populară, mai exact dacă există inventarul necesar. În această privință am constatat că numeroase familii de aromâni păstrează piese care, adunate în colecții, ar putea constitui baza inventarului unor muzee de acest gen. Mai mult, acestea sunt şi dispuse să le ofere pentru un astfel de scop nobil.

Principalele concluzii rezultate în urma cercetării de teren la meglenoromânii din Grecia şi Republica Macedonia

Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate în perioada 27 iulie – 10 august 2011 la meglenoromânii din Grecia şi Republica Macedonia am constatat că în mare măsură sărbătorile şi obiceiurile tradiționale din ciclul familial şi calendaristic au fost adaptate stilului de viață din zilele noastre. Altele au fost împrumutate de la populația majoritară a statelor în care trăiesc. Spre exemplu, atât meglenoromânii din Grecia cât şi cei din Republica Macedonia au preluat colindele din patrimoniul imaterial existent la aceste popoare, fenomen întâlnit şi în situația celor din România. Unele au fost, însă, perpetuate, focul ritual din Ajunul Crăciunului practicându-se încă în Grecia la Arhaggelos şi Periklia. Nici turta cu ban nu lipseşte de pe masa din seara de Ajun.

În Republica Macedonia, la Huma, de peste un deceniu a fost reluat un vechi obicei, acela al sacrificării de berbeci (mgl. *curbane*) şi prepararea lor după o rețetă tradițională, cu ocazia hramului bisericii, la finalul slujbei religioase toți cei prezenți fiind serviți cu aceste bucate. Din dorința de a reînvia obiceiurile practicate la nuntă şi botez, primarul „neoficial" din Huma a organizat fiului său în mod tradițional nunta, dar şi botezul nepoților, în biserica din această localitate. Interesant de semnalat este şi faptul că la Gevgelja a existat până în anul 1998, pentru mai bine de şase

www.digibuc.ro

ani, o emisiune în dialectul meglenoromân, la un post regional de radio, realizată de profesorul Minčev Duče care a promovat, şi promovează şi în prezent, cultura şi tradiţiile meglenoromâne.

Din păcate, cântecele şi jocurile tradiţionale mai sunt cunoscute astăzi doar de cei în vârstă şi interpretate foarte rar. Dacă în Grecia nu există niciun ansamblu folcloric, în Republica Macedonia, în ultimele aproape două decenii a existat unul, la Gevgelja, dar în prezent acesta nu mai este activ.

În ceea ce priveşte moştenirea de la înaintaşi a meşteşugurilor tradiţionale, treptat, după al Doilea Război Mondial, cele mai multe au fost abandonate. Unele se practică într-o formă evoluată de către urmaşii celor care s-au stabilit în centrele urbane (trusturi de construcţii, fabrici de mobilă ş.a.). Cei mai mulţi practică, în continuare agricultura, dar şi pomicultura, viticultura, legumicultura şi într-o mai mică măsură creşterea animalelor. Nu este însă mai puţin adevărat faptul că tinerii meglenoromâni din centrele urbane lucrează în mai toate domeniile de activitate, asemenea celor din România.

În urma discuţiilor purtate cu cei intervievaţi s-au desprins o serie de propuneri privind măsurile ce ar trebui întreprinse pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi, a cântecelor, jocurilor şi a meşteşugurilor tradiţionale. Principalul rol revine, în opinia noastră, în continuare, educaţiei din familie dar nici şcoala şi biserica nu trebuiesc neglijate. Din păcate, populaţie tânără mai există doar la Arhaggelos, Periklia şi Karpis, iar în Republica Macedonia la Gevgelja unde s-au stabilit, după al Doilea Război Mondial, cei mai mulţi dintre meglenoromânii din Huma.

Organizarea unor cursuri opţionale în şcolile frecventate de copiii de origine meglenoromână, constituirea unor ansambluri folclorice, amenajarea unor centre culturale multifuncţionale care să găzduiască întrunirile ocazionale ale membrilor comunităţii din localitatea respectivă, dar şi înfiinţarea unor Institute Culturale Române la Skopje şi Salonic considerăm că ar fi la fel de benefice.

Pe parcursul investigaţiilor noastre am avut în vedere prevederile legislaţiei din România privind patrimoniul imaterial (*Legea 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial*) dar şi pe acelea din Albania,Grecia şi Republica Macedonia, referitoare aceeaşi problemă. Este vorba de conceptul de patrimoniu imaterial, de scopul legislaţiei Uniunii Europene, referitoare la necesitatea prezervării acestui tip de patrimoniu, element de bază în păstrarea identitară a oricărei comunităţi minoritare.

Conform legislaţiei am stabilit cadrul necesar pentru identificarea, documentarea, cercetarea, protejarea, conservarea, promovarea, punerea în valoare, transmiterea şi revitalizarea elementelor patrimoniului cultural , ca factor de coeziune socială şi dezvoltare economică.

www.digibuc.ro

Prezentul volum, realizat în urma documentării şi deplasării noastre la aromânii şi meglenoromânii din Republica Macedonia, Albania şi Grecia şi la cei originari din Albania dar stabiliţi în România va fi publicat dar va fi şi plasat în format pdf pe Portalul WEB construit de noi. Cu ocazia lansării volumului, în luna decembrie, vom organiza o Conferinţă de presă, fiind invitate posturi de radio şi televiziune, ziarişti, cercetători, profesori, studenţi, masteranzi şi doctoranzi ş.a. din Bucureşti, şi din comunitatea aromânilor din România precum şi persoane de la ambasadele şi consulatele ţărilor din Peninsula Balcanică.

Beneficiarii direcţi ai cercetării sunt

1. Comunităţile în care s-au derulat investigaţiile de teren: în România, aromânii originari din Albania care s-au stabilit în Constanţa, Palazu Mare, Ovidiu şi Nisipari, precum şi meglenoromânii din Cerna, dar cu iradiere şi mai departe spre celelalte zone locuite de aceştia. În Albania: fărşeroţii şi moscopolenii din Pogradeţ, Librazhd, Elbasan, Golem, Divjaka, Fier, Saranda, Skala Gjirokaster, Andon Poçi, Permet, Corcea, Moscopole, dar cu iradiere şi în celelalte zone locuite de aceştia. Iar în Republica Macedonia şi Grecia comunităţile de meglenoromâni din localităţile: Skoplje, Gevgelja, Huma, Koupa, Skra, Arhaggelos, Periklia, Lagadia, Karpis.

2. Publicul fărşerot, moscopolean şi meglenoromân participant la discuţiile/interviurile şi la anchetele de teren.

3. Publicul specializat, comunitatea ştiinţifică din România, Republica Macedonia, Albania şi Grecia.

Comunităţile menţionate, considerăm că sunt principalele beneficiare ale cercetării noastre, contribuind la creşterea gradului de conştientizare a necesităţii prezervării patrimoniului lor cultural, în mod special a celui imaterial, condiţie esenţială în menţinerea identităţii lor culturale şi lingvistice. Nici nu se putea altfel, tema Proiectului având acest caracter de pluridisciplinaritate. Domeniile sunt variate dar conexe tematicii alese.

Lucrarea are drept grup ţintă, de asemenea, publicul românesc şi european interesat de comunitatea aromânilor (fărşeroţii şi moscopolenii) din Albania, albanezii din Albania precum şi de comunitatea meglenoromânilor din Republica Macedonia şi Grecia şi mai larg, are drept ţintă de asemenea, comunitatea aromânilor din Peninsula Balcanică şi din România. Volumul şi CD-urile realizate, vor fi transmise asociaţiilor aromânilor, meglenoromânilor, consulatelor, ambasadelor României din Peninsula Balcanică, bibliotecilor, institutelor de cercetare şi universităţilor din statele balcanice.

www.digibuc.ro

Materialul va putea fi utilizat pentru promovarea politicilor culturale ale statului român la Consiliul Europei – în problematica aromânilor şi meglenoromânilor din Balcani, cât şi pentru susţinerea politicilor privind „românii din afara graniţelor".

Cercetările de teren în Albania nu s-ar fi putut realiza fără sprijinul domnului dr. Viorel Stănilă, ambasador al României la Tirana, domnului prof. Vangjel Shundi, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania – Tirana, dr. Robert Çollaku, directorul revistei „Fraţia"/"„Vëllazëria", părintelui Dumitrache Veriga, preotul Bisericii româneşti „Schimbarea la faţă" din Corcea, domnului Koçi Janku, directorul Şcolii Aromâne din Divjaka, domnului Dhimo Gjoka, preşedintele Asociaţiei Aromânii din Albania – Pogradeţ, domnului Andon Hristo, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania – Elbasan, domnului Pano Bakalli, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania – Saranda, domnului Todi Dzodzi, Asociaţiei Aromânilor din Albania – Fier, domnului Renato Ziu, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania – Librazhd, domnului Dhimitër Liçi, preşedintele Asociaţiei Aromânilor din Albania – Permet, domnilor Llambi Busho şi Petraq Gjoka din Pogradeţ, domnului Iosif Kruti din Divjaka, domnilor Ziso Musha şi Thoma Musha din Fier şi, nu în ultimul rând, lui Ilia Gjoka din Tirana, cărora le mulţumim şi pe această cale

De asemenea, menţionăm că în cercetările noastre din Republica Macedonia am fost sprijiniţi în mod deosebit de prof. univ.dr. Petar Atanasov şi prof. univ. dr. Jane Kodjabashia din Skoplje, dar şi de prof. Minčev Duče, din Gevgelja cărora le adresăm, alese mulţumiri.

Recunoştinţa noastră se îndreaptă deopotrivă către: lect. univ. dr. Nistor Bardu, secretar al Asociaţiei Aromâne din Dobrogea „Picurarlu de la Pind", Mariana Forfolea, cenzor al Societăţii de Cultură Macedoromâne, George Dima, preot la Biserica „Sf. Mare Mucenic Gheorghe" din Palazu Mare şi Dumitra Petrică, bibliotecar la Biblioteca „Dumitru Cerna" din Cerna.

Echipa a constatat că, în ciuda vicisitudinilor istoriei şi a transformărilor profunde, determinate în primul rând de progresul tehnologic, fărşeroţii şi moscopolenii au continuat să îşi păstreze limba, religia, sărbătorile, obiceiurile şi meşteşugurile moştenite de la înaintaşi. Nu este însă mai puţin adevărat faptul că, ei sunt hotărâţi să facă acelaşi lucru şi în viitor, înlăturând orice bariere politice sau de altă natură.

În ceea ce priveşte meglenoromânii, situaţia este oarecum diferită deoarece aceştia sunt supuşi unui amplu proces de asimilare şi aculturaţie, deşi unii dintre ei, mai exact cei din Cerna, Huma, Arhaggelos, Periklia şi Karpis, încearcă să transmită mai departe o parte din sărbătorile, obiceiurile şi meşteşugurile tradiţionale.

www.digibuc.ro

GHIDURI DE INTERVIU

Ghid de interviu 1

Partea I – date biografice

1. Numele şi prenumele
2 Data şi locul naşterii
3. Profesia
4. Originea
5. Ocupaţia
6. Ultima instituţie de învăţământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al aromânilor originari din Albania stabiliţi în judeţul Constanţa după 7 septembrie 1940

1. Aţi moştenit de la bunici şi părinţi sărbătorile şi obiceiurile din ciclul familial (naşterea, nunta, înmormântarea) şi cele din ciclul calendaristic (sărbători şi obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători şi obiceiuri cu dată mobilă: Paştele; sărbători şi obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători şi obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?
2. Care dintre aceste obiceiuri se mai practică?/ Le puteţi descrie?
3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?
4. Cântecele şi jocurile tradiţionale erau întâlnite numai la nunţi şi botezuri?
5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există? Cântecele şi jocurile tradiţionale erau întâlnite numai la nunţi şi botezuri?
6. Aţi moştenit de la bunici şi părinţi meşteşugurile tradiţionale? Care din ele se mai practicau după stabilirea în judeţul Constanţa?/Astăzi se mai practică?
7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi? Dar a meşteşugurilor tradiţionale?

www.digibuc.ro

Ghid de interviu 2

Partea I – date biografice

1. Numele şi prenumele
2. Data şi locul naşterii
3. Originea
4. Profesia
5. Ocupația
6. Ultima instituție de învățământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al meglenoromânilor stabiliți în județul Tulcea (Cerna) după 7 septembrie 1940

1. Ați moştenit de la bunici şi părinți sărbătorile şi obiceiurile din ciclul familial (naşterea, nunta, înmormântarea) şi cele din ciclul calendaristic (sărbători şi obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători şi obiceiuri cu dată mobilă: Paştele; sărbători şi obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători şi obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?
2. Care dintre acestea se mai practică?/ Le puteți descrie?
3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?
4 Cântecele şi jocurile tradiționale erau întâlnite numai la nunți şi botezuri?
5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există?
6. Ați moştenit de la bunici şi părinți meşteşugurile tradiționale? Care din ele se mai practică astăzi?
7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi? Dar a meşteşugurilor tradiționale?

www.digibuc.ro

Ghid de interviu 3

Partea I – date biografice

1. Numele şi prenumele
2. Data şi locul naşterii
3. Originea
4. Profesia
5. Ocupaţia
6. Ultima instituţie de învăţământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al aromânilor din Albania

1. Aţi moştenit de la bunici şi părinţi sărbătorile şi obiceiurile din ciclul familial (naşterea, nunta, înmormântarea) şi cele din ciclul calendaristic (sărbători şi obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători şi obiceiuri cu dată mobilă: Paştele; sărbători şi obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători şi obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?
2. Care dintre acestea se mai practică?/ Le puteţi descrie?
3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?
4 Cântecele şi jocurile tradiţionale erau întâlnite numai la nunţi şi botezuri?
5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există?
6. Aţi moştenit de la bunici şi părinţi meşteşugurile tradiţionale? Care din ele se mai practică astăzi?
7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi? Dar a meşteşugurilor tradiţionale?

www.digibuc.ro

Ghid de interviu 4

Partea I – date biografice

1. Numele şi prenumele
2. Data şi locul naşterii
3. Originea
4. Profesia
5. Ocupația
6. Ultima instituție de învățământ absolvită
7. Domiciliul

Partea a II-a – date privind patrimoniul imaterial al meglenoromânilor din Republica Macedonia şi din Grecia

1. Ați moştenit de la bunici şi părinți sărbătorile şi obiceiurile din ciclul familial (naşterea, nunta, înmormântarea) şi cele din ciclul calendaristic (sărbători şi obiceiuri cu dată fixă: Crăciunul, Anul Nou; sărbători şi obiceiuri cu dată mobilă: Paştele; sărbători şi obiceiuri din calendarul agro-pastoral; sărbători şi obiceiuri comunitare; reprezentări mitice)?
2. Care dintre acestea se mai practică?/ Le puteți descrie?
3. Ce obiceiuri au preluat tinerii din familia dumneavoastră?
4 Cântecele şi jocurile tradiționale erau întâlnite numai la nunți şi botezuri?
5. În localitatea dumneavoastră exista un ansamblu folcloric?/ Astăzi există?
6. Ați moştenit de la bunici şi părinți meşteşugurile tradiționale? Care din ele se mai practică astăzi?
7. Ce ar trebui întreprins pentru perpetuarea sărbătorilor şi obiceiurilor moştenite de la înaintaşi? Dar a meşteşugurilor tradiționale?

www.digibuc.ro

LISTA SUBIECŢILOR INTERVIEVAŢI

1. Andon Hristo, născut în anul 1948 la Floq, Albania, domiciliat în Elbasan, studii universitare, expert-contabil autorizat.
2. Atanasov Petar, născut în anul 1939 la Huma, Republica Macedonia, domiciliat în Skopje, studii universitare, prof. univ. dr.
3. Avramova Tudora, născută în anul 1933 la Huma, Republica Macedonia, domiciliată în Huma/Gevgelja, trei clase, casnică.
4. Bakalli Pano, născut în anul 1965 la Skala, Albania, domiciliat în Skala/Saranda, studii liceale, manager/proprietar micro-întreprindere de industrializare a laptelui.
5. Bardu Nistor, născut în anul 1950 la Nisipari, domiciliat în Constanța, studii universitare, lect. univ. dr.
6. Basho Apostol, născut în anul 1964 la Andon Poči, Albania, domiciliat în Andon Poči, studii gimnaziale, căşar.
7. Basho Atina, născută în anul 1964 la Lushnia, Albania, domiciliată în Andon Poči, studii gimnaziale, casnică.
8. Basho Maria, născută în anul 1950 la Erseke, Albania, domiciliată în Andon Poči, studii gimnaziale, legumicultoare, pensionară.
9. Basho Spiro, născut în anul 1949 la Elbasan, Albania, domiciliat în Andon Poči, studii liceale, agronom, contabil.
10. Basho Ziso, născut în anul 1959 la Andon Poči, Albania, domiciliat în Andon Poči, studii liceale, manager/proprietar fermă de păsări.
11. Burtsi Hristachi născut în 1931 la Skra (Liumnița), Grecia, domiciliat în Skra, patru clase, pensionar.
12. Bushi Cociu, născut în 1936 la Delvine, Albania, domiciliat în Skala, 2 clase, cioban, pensionar.
13. Bushi Iorga, născută în anul 1938 la Corcea, Albania, domiciliată în Skala, fără studii, casnică.
14. Bushi Spiro, născut în anul 1934 la Konispol, Albania, domiciliat în Skala, fără studii, cioban, pensionar.
15. Bushi Stavro, născut în anul 1932 la Delvine, Albania, domiciliat în Skala, Albania, două clase, cioban, pensionar.
16. Bushi Mariana, născută în 1936 la Delvine, Albania, domiciliată în Skala, o clasă, casnică.
17. Busho Leonard, născut în anul 1982 la Pogradeț, Albania, domiciliat în Pogradeț, studii universitare, doctorand în științe politice.

www.digibuc.ro

18. Busho Llambi, născut în anul 1956 la Shipsca, Albania, domiciliat în Pogradeţ, studii postliceale, bucătar, manager/proprietar de hotel şi restaurant.
19. Ciambuliov Stavri, născut în anul 1926 la Arhaggelos (Oşani), Grecia, domiciliat în Skopje, şcoala profesională, tâmplar, pensionar.
20. Ciucea Alexandru, născut în anul 1961 la Nisipari, domiciliat în Nisipari, studii liceale, agricultor, proprietar fermă de ovine.
21. Ciumpileac Mena, născută în anul 1920 la Arhaggelos (Oşani), Grecia, domiciliată în Arhaggelos, două clase, casnică.
22. Coman Magdalena, născută în anul 1945 la Cerna, domiciliată în Medgidia, studii liceale, tehnician agronom/contabilă, pensionară.
23. Culeţu Dănuţ, născut în anul 1955 la Constanţa, domiciliat în Constanţa, studii universitare, doctorand în ştiinţe economice, economist, director de bancă.
24. Çollaku Mihali, născut în anul 1927 la Shipsca, Albania, domiciliat în Moscopole, patru clase şcoala românească, tâmplar, pensionar.
25. Dima George, născut în anul 1976 la Constanţa, domiciliat în Constanţa, cartierul Palazu Mare, studii universitare, preot.
26. Dimitredzis Gheorghe, născut în anul 2002 la Periklia (Berislav), Grecia, domiciliat în Periklia, elev.
27. Dzodzi Todi, născut în anul 1957 la Luar, Albania, domiciliat în Fier, studii liceale, petrolist.
28. Forfolea Mariana, născută în anul 1962 la Constanţa, domiciliată în Constanţa, cartierul Palazu Mare, studii universitare, doctorandă în ştiinţe economice, economistă, consilier superior – finanţe publice.
29. Fotu Iano, născut în anul 1956 la Roscoveţ – Ferca, Albania, domiciliat în Andon Poči, studii liceale, agronom, fost primar, manager/proprietar fabrică de îmbuteliat apă.
30. Gheorghe Nicolae, născut în anul 1960 la Cerna, domiciliat în Cerna, studii liceale, contabil.
31. Gheorghe Rizu, născut în anul 1949 la Cerna, domiciliat în Cerna, şcoala de maiştri, maistru mecanic, pensionar.
32. Gheorghe Vasile, născut în anul 1963 la Cerna, domiciliat în Cerna, studii liceale, administrator/proprietar societate comercială.
33. Gixho Lindita, născută în anul 1969 la Divjaka, Albania, domiciliată în Divjaka, studii liceale, educatoare.
34. Gjoka Petraq, născut în anul 1964 la Lunca, Albania, domiciliat în Pogradeţ, şcoala militară, ofiţer, şomer.
35. Guli Nicola, născut în anul 1943 la Lunca, Albania, domiciliat în Librazhd, şofer, pensionar.

www.digibuc.ro

36. Ilcaci Gheorghe, născut în anul 1931 la Capaclia, (astăzi localitatea Slatina, Bulgaria), domiciliat în Cerna, şcoala profesională, zootehnist, pensionar.
37. Iordan Gheorghe, născut în anul 1936 la Cerna, domiciliat în Cerna, patru clase, agricultor, pensionar
38. Karaghiorghiev Velika, născută în 1941 la Huma, Republica Macedonia, domiciliată în Gevgelja, şcoala profesională, lucrătoare în domeniul prelucrării/conservării legumelor, pensionară.
39. Karanxha Daniel, născut în anul 1952 la Elbasan, Albania, domiciliat în Elbasan, studii universitare, manager.
40. Kodjabashia Jane, născut în anul 1942 la Koupa (Cupa), Grecia, domiciliat în Skopje, studii universitare, prof. univ. dr.
41. Kokoneshi Koli, născut în anul 1942 la Pogradeţ, Albania, domiciliat în Divjaka, patru clase, crescător de animale/cooperator, pensionar.
42. Kokoneshi Nikolla, născut în anul 1948 la Lunca, Albania, domiciliat în Pogradeţ, şcoala militară, ofiţer, pensionar.
43. Koçi Janku, născut în anul 1949 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, studii liceale, învăţător/director la Şcoala Aromână din Divjaka.
44. Kruti Iosif născut în anul 1968 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, studii universitare, dr. în filologie, profesor de engleză şi franceză.
45. Kruti Sotir, născut în anul 1938 la Lunca, Albania, domiciliat în Divjaka, studii universitare, mecanizator/fost preşedinte de C. A. P, pensionar.
46. Lici Dhimitër, născut în anul 1948 la Bodar, Albania, domiciliat în Permet, studii universitare, dr. în ştiinţe economice, economist.
47. Minčev Duče, născut în 1949 la Gevgelja, Republica Macedonia, domiciliat în Gevgelja, studii universitare, profesor.
48. Mociu Petre, născut în anul 1957 la Zagna Vădeni, judeţul Brăila, domiciliat în Ovidiu, şcoala profesională, strungar, administrator societate comercială.
49. Mociu Hristu, născut în anul 1931 la Flambura, Gecia, şase clase, tractorist, pensionar.
50. Musha Mario, născut în anul 1986 la Fier, Albania, domiciliat în Fier, studii universitare, sculptor.
51. Musha Thoma, născut în anul 1948 la Saranda, Albania, domiciliat în Fier, studii universitare, inginer chimist, manager/proprietar fabrică de bere.
52. Musha Ziso, născut în anul 1956 la Erseke, Albania, domiciliat în Fier, studii liceale, tâmplar/ sculptor.

www.digibuc.ro

53. Nicolai Maria, născută în anul 1937 la Capaclia (astăzi localitatea Slatina, Bulgaria), domiciliată în Medgidia, studii gimnaziale, casnică.
54. Nikolov Vancea, născut în 1937 la Huma, Republica Macedonia, domiciliat în Gevgelja, studii universitare, profesor, pensionar.
55. Otti Ion, născut în anul 1923 la Arhaggelos (Oşani), Grecia, domiciliat în Cerna, patru clase, frizer, pensionar.
56. Paţili Dumitrachi, născut în anul 1998 la Volos, Grecia, domiciliat în Grecia, elev.
57. Paţili Iorghia, născută în anul 1943 la Permet, Albania, domiciliată în Skala o clasă, casnică.
58. Paţili Iorghia, născută în 2004 la Atena, Grecia, domiciliat în Grecia, elevă.
59. Paţili Spiro, născut în 1998 la Volos, Grecia, domiciliat în Grecia, elev.
60. Popa Dumitru, născut în anul 1925 la Nicea, Albania, domiciliat în Pogradeţ, patru clase şcoala românească, pensionar.
61. Popi Anastas, născut în anul 1999 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, elev.
62. Prençe Mirgen, născut în anul 1982 la Divjaka, Albania, domiciliat în Tirana, studii universitare, avocat.
63. Priftanji Flora, născută în anul 1927 la Corcea, Albania, domiciliată în Tirana, patru clase şcoala românească, casnică, pensionară.
64. Samara Todorachi, născut pe Muntele Colonia, Albania, domiciliat în Moscopole, studii gimnaziale, cioban, pensionar.
65. Shundi Vangjel, născut în anul 1933 la Corcea, Albania, domiciliat în Tirana, studii liceale, învăţător, pensionar.
66. Simaku Maria, născută în anul 1938 la Divjaka, Albania, domiciliată în Divjaka, studii primare, ţesătoare la război, pensionară.
67. Stefanidis Stoina, născută în 1934 la Skra (Liumniţa), Grecia, domiciliată în Skra, pensionară.
68. Stoiceski Mitri, născut în 1947 la Vârşeţ, Serbia, domiciliat în Gevgelja, studii universitare, inginer, primar „neoficial" al localităţii Huma.
69. Susis Nicolae, născut în 2000 la Periklia (Berislav), Grecia, domiciliat în Periklia, elev.
70. Susis Taşos, născut în 1966 la Periklia (Berislav), Grecia, domiciliat în Periklia, studii liceale, agricultor.
71. Şoacăte Adriana, născută în anul 1995 la Cerna, domiciliată în Traian, elevă.
72. Uanţi Janku, născut în anul 1935 la Divjaka, Albania, domiciliat în Divjaka, opt clase, tractorist, pensionar.

www.digibuc.ro

73. Veriga Dumitrache, născut în anul 1943 la Corcea, Albania, domiciliat în Corcea, studii universitare, preot.
74. Vesho Ilia, născut în anul 1945 la Pogradeț, Albania, domiciliat în Pogradeț, studii gimnaziale, frizer/dascăl la biserică.
75. Zguri Socrat, născut în anul 1936 la Moscopole, Albania, domiciliat în Moscopole, patru clase, fierar, pensionar.
76. Ziu Renato, născut în anul 1984 la Librazhd, Albania, domiciliat în Librazhd, studii universitare, jurist, consilier juridic primărie.

www.digibuc.ro

EVOLUŢIA SPIRITUALĂ A ROMÂNILOR SUD-DUNĂRENI – REPERE ISTORICE

Dr. Lucian Miclăuş
Universitatea de Vest din Timişoara

Situaţi la confluenţa dintre Orient şi Occident, moştenitori ai unor culturi care şi-au revendicat şi disputat influenţa în Peninsula Balcanică, românii sud-dunăreni au trăit momente de măreţie, de eroism, dar şi de tragism, consecinţă a deselor orientări pe care, uneori în mod nefericit, au trebuit să le adopte din necesitatea de a supravieţui în această zonă europeană unde popoare relativ minore au simţit nevoia să-şi creeze un destin cât mai înalt, asumându-şi, pe rând, rolul de apărător sau prigonitor al celorlalte. Multitudinea evenimentelor istorice, care s-au întins pe durata a două milenii, a marcat şi evoluţia spirituală a românilor din sudul Dunării, într-o măsură mult mai mare decât a celor de la nordul fluviului. În rândurile care urmează, dorim să prezentăm unele fapte care să reliefeze epopeea zbuciumată, marcată de convulsii politice, militare şi religioase, a acestor reprezentanţi ai romanităţii balcanice, grupuri etnice româneşti, dintre care unele se vor stinge într-un timp relativ apropiat.

Aromânii sunt răspândiţi astăzi în Peninsula Balcanică, cei mai mulţi trăind masiv în Grecia de-a lungul Muntelui Pind, în Thesalia şi Epir, centre importante reprezentându-le Aminciu (Meţovo), Avdela, Samarina, Perivole; Larisa; în est sunt întâlniţi în regiunea Muntelui Olimp, spre nord în jurul oraşelor Veria şi Salonic, spre apus, în regiunea Muntelui Gramos, întinzându-se marea ramură aromânilor **(g)râmusteni**. În Albania se găsesc **muzăkarii** (câmpia Muzakia) şi **fărşeroţi** (regiunea Korcea), dar aceştia pot fi întâlniţi mai ales în oraşele din în jumătatea de sud a ţării: Berat, Düres, Tirana şi Elbasan. În fosta Iugoslavie, aromânii trăiesc în mase compacte la vest şi nord-vest de Bitule (Bitola), dar grupuri răzleţe apar în toate oraşele de la Belgrad spre sud. Aromânii din Bulgaria nu formează grupuri omogene, dar în vestul şi sudul acesteia ei sunt răspândiţi în localităţi numeroase. Aromâni au emigrat în România şi alte ţări europene, în S.U.A., Canada, America Latină şi Australia. Datorită răspândirii şi a recensămintelor inexacte, numărul lor variază între 300000 şi 600000.

www.digibuc.ro

Începând din secolul al XVIII-lea aromânii au cunoscut o importantă înflorire economică şi cultural-religioasă. Sunt de religie creştină ortodoxă[1].

Meglenoromânii, sunt grupaţi în câmpia Meglen (Karağiova), la nord de golful Thessaloniki, pe malul drept al râului Axios (Vardar) şi de-a lungul unui şir de munţi (cea mai mare parte a acestora aparţine Greciei, iar extremitatea nordică Macedoniei). Numărul lor, în scădere, oscilează între 14000 şi 26000. Sunt de religie creştină ortodoxă, cu excepţia unei părţi de religie mahomedană care, după primul război mondial, au trecut în Asia Mică[2]. Localităţile în care se vorbeşte meglenoromâna sunt: Mrzenci, Moin, Gorničet, Gevgelija, Birislăv, Bogorodica, Bojmica, Cupa, Livădz, Lundiń, Ľumniţa, Nónti, Oşiń, Sobotsko, Ţărnareca[3].

Istroromânii, partea apuseană a romanităţii balcanice, se află în continuă scădere, datorită procesului de deznaţionalizare. Ei sunt răspândiţi în Peninsula Istria în două grupuri: cel de nord, în localitatea Jeiăn (în Cicearia), şi cel din sud, compus din câteva aşezări situate la sud-vest de Muntele Mare (Učka Gora)[4], în Croaţia: Şuşniévițe, Nóselo, Sucodru, Letai, Bărdo, Costârcân, Dolínščina, Zancovţi, Peràsi, Brig[5], numărul vorbitorilor din zonele în care locuiesc relativ compact nu depăşeşte 250[6], ritmul dispariţiei acestora fiind de-a dreptul dramatic. Sunt de religie catolică[7].

Lămurirea unor aspecte lingvistice încadrate sferei semantice a creştinismului la români, în general, şi la exponenţii ramurilor sud-dunărene, în special, nu se poate face fără un periplu prin istoria acestora, începând cu strămoşii traco-daci şi romani. Geto-dacii, menţionaţi pentru prima dată în istorie în anul 513, cu ocazia expediţiei regelui persan Darius I contra sciţilor, constituiau ramura nordică a tracilor, majoritari în Peninsula Balcanică, având legături comerciale cu ţinuturile tracice

---

[1] *Istoria României în date*, elaborată de Dinu C. Giurescu, Horia C. Matei, Nicolae C. Nicolescu, Marcel D. Popa, Gheorghe Rădulescu, Alexandru Stănciulescu, coordonare Dinu C. Giurescu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 823-824.

[2] *Ibidem*, p. 835.

[3] Petar Atanasov, *Meglenoromâna azi*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2002, p. 402.

[4] *Istoria României în date*, p. 835.

[5] Richard Sârbu, Vasile Frăţilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Editura Amarcord, 1998, p. 18.

[6] Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvističeski atlas. Atlasul Lingvistic Istroromân. Atlante Linguistico Istrorumeno*, Pola, Znanstvena Udruga Mediteran, Societas Studiorum Mediteraneum, 2002, p. 44.

[7] Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne. II. Introducere. Gramatică. Caracterizarea dialectului istroromân*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, Bucureşti, Cultura Naţională, 1926, p. 45.

www.digibuc.ro

sud-dunărene, iar din secolul I î.Hr. şi cu provinciile Imperiului roman[8], factorii de civilizaţie ale acestei puteri în plină expansiune pătrunzând tot mai puternic în această zonă. Astfel, în anul 46 d.Hr., întregul teritoriu de la Pelopones până la Dunăre intră în posesia sa, iar cea mai mare parte a Daciei devine provincie romană în anul 106, la baza formării populaţiei daco-romane stând elementul autohton[9]. Romanizarea s-a desfăşurat din perspectivă demografică, administrativă, militară şi civilizatorică, limba latină devenind un vector al fuziunii etnice, impus popoarelor băştinaşe, teritoriul tracic fiind conectat la civilizaţia timpului, unificare realizată sub denumirea de „Senatus Populusque Romanus"[10]; în 212 prin *Constitutio Antoniniana*, promulgată de împăratul Caracalla, numeroşi locuitori liberi obţin titlul de cetăţeni[11]. Cu toate acestea, elementul esenţial care a marcat în mod categoric conştiinţa apartenenţei la marea familie romanică, persistând în manifestare după declinul şi dispariţia Imperiului roman, l-a constituit răspândirea creştinismul în regiunile daco-romane, fapt de o mare importanţă în istoria romanităţii nord- şi sud-danubiene[12]. „Sub aspect religios spiritualitatea geto-dacă la fel de unitară şi aproape monoteistă a construit un teren fertil, bine pregătit pentru receptarea creştinismului încă din veacul apostolic."[13]. Zalmoxianismul, credinţă care îi pregătea pe daci în vederea nemuririi, considerată de unii cercetători drept „prima religie monoteistă din istoria spiritualităţii universale, structurată tetradic", a putut fi înlocuit, după ce traversase aproape două milenii, având o dogmă apropiată creştinismului, Mesagerul Celest, aruncat la fiecare cinci ani în trei suliţe, după un scenariu complex, misteric, fiind mai uşor de schimbat cu Iisus Hristos, pironitul pe cruce, decât cu multitudinea de divinităţi ale altor popoare[14]. Astfel, creştinismul a fost adoptat fără a fi întâlnit împotrivirile consemnate în istoria răspândirii acestuia la alte neamuri, nefiind impus de casta stăpânitoare, dimensiune sa religioasă, de expresie răsăriteană, instaurându-se treptat şi trainic, simultan procesului de romanizare şi

[8] *Istoria României în date*, p. 11.

[9] *Ibidem*, p. 16-19.

[10] Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică şi civilizaţia aromânilor*, Editura Cartea Aromână, Constanţa, România / Syracuse, Fayetteville, N.Y., 1997, p. 5.

[11] *Istoria României în date*, p. 20.

[12] Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 4. Elemente de istorie culturală*, Cluj-Napoca, Clusium, 2003, p. 7.

[13] Petru Bona, *Istorie şi ortodoxie*, Timişoara, Editura Marineasa, 2002, p. 7.

[14] Ion Pachia Tatomirescu, *Zalmoxianism şi Creştinism în Dacoromânia, Patria Sfântului Ioan Cassian* în: Sfântul Ioan Cassian, *A douăzeci şi patra convorbire duhovnicească*, traducerea / adaptare din limba latină de prof. univ. dr. Decebal Bucurescu, postfaţă de Ion Pachia Tatomirescu, Timişoara, Editura Aethicus, 1999, p. 65.

www.digibuc.ro

formare a poporului român, în acest mod explicându-se absența datelor incipiente privind apariția creștinismului în mijlocul strămoșilor noștri, fapt ce constituie un unicat în istorie[15].

Creștinismul, așa cum s-a menționat mai sus, a pătruns în viitorul teritoriu locuit de vorbitorii celor patru dialecte românești încă din timpurile apostolice, dar despre lucrarea misionară a Sfinților Apostoli și a ucenicilor lor în aceste regiuni, știrile sunt puține[16]. Sfântul Apostol Andrei, cel Întâi chemat, ocrotitorul României, sărbătorit la 30 noiembrie[17], și-a desfășurat opera misionară între anii 34 și 47[18]. Faptul că a ajuns în Dacia Pontică (Scythia Minor – Dobrogea), îl menționează Eusebiu de Cezareea (†370) și „Sinaxarul Bisericii constantinopolitane", Hipolit Romanul afirmând că a vestit Evanghelia sciților și tracilor[19], probabil, în greacă și latină[20]. Plecând din Asia Mică, Galatia, Capadocia, Pont, Bitinia, Bizanț, Tracia, Sciția Mică[21], de la Dunărea de Mijloc traseul luând-o spre sud, pe văile Moravei și Vardarului până la Thesalonic, străbătând ținuturi grecești, a ajuns în orașul Patras, unde a fost răstignit pe o cruce în formă de X[22]. Tradiția românească este relativ bogată în ceea ce privește acest eveniment major: se vorbește de o peșteră a Sfântului Andrei, colinde dobrogene îl amintesc în textele lor, se spune că prin rugăciune el lega gura lupilor și avea darul vindecării, de ziua Sfântului Andrei nu se lucra la pădure ca lupii să nu atace oile etc.; Despre Sfântul Apostol Pavel se știe că a răspândit creștinismul în Macedonia, Grecia și Illyricum[23], acesta arată în Romani 15, 19 că a propovăduit Evanghelia lui Hristos „de la Ierusalim și din ținuturile de primprejur până în Iliria"[24], dovadă a succesului repurtat printre neamurile de aici. În timpul celei de-a doua călătorii misionare din 51-54[25] debarcă la

[15] Petru Bona, *Istorie și ortodoxie*, p. 7.

[16] Petru Bona, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române de la începuturi până la 1700*, p. 12.

[17] „Calendar creștin ortodox 2004", Timișoara, Editura Arhiepiscopiei Timișoara, [2003].

[18] Ion Pachia Tatomirescu, *op. cit.*, p. 69.

[19] Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 12.

[20] Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p.193.

[21] Eugen Drăgoi, *Istoria bisericească universală*, București, Editura „Historica", 2001, p. 42.

[22] Ion Pachia Tatomirescu, *op. cit.*, p. 70.

[23] Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 12.

[24] *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1993, p. 1290.

[25] Ion Rămureanu, *Istoria bisericească universală. Manual pentru seminariile teologice*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 41.

www.digibuc.ro

Neapolis (Macedonia), ajungând până la Tesalonic, aspecte relatate pe larg în Fapte 15-17[26]. În cea de-a treia călătorie misionară, întreprinsă între 54-58, ajunge în anul 57[27] în Macedonia, de unde pleacă în Iliria, întorcându-se de acolo la Ierusalim, ducând cu el o colectă bogată, semn că numărul creştinilor din Balcani era în creştere semnificativă, amănunte regăsite în Fapte 18-21[28]. Legat sufleteşte de această regiune, Sfântul Pavel revine în iarna anilor 65-66[29], pe care o petrece la Nicopole, în Epir, şedere despre care aflăm din Tit 3, 12[30], după care îşi va găsi sfârşitul martiric la Roma, fiind decapitat în 66. Această ultimă revenire, înainte de trecerea sa la cele veşnice, demonstrează că în această zonă exista o populaţie deosebit de numeroasă şi de receptivă la Cuvântul Mântuitorului. Sfântul Apostol Pavel s-a adresat populaţiilor autohtone, cel puţin bilingve prin excelenţă, şi concetăţenilor săi, care formau un auditoriu, după toate indiciile, de limbă latină, mulţi dintre însoţitorii săi având nume romane[31], spre exemplu macedoneanul Gaius din Fapte 19, 29[32].

Populaţiile romanizate din Balcani nu au beneficiat doar de evanghelizarea directă celor doi apostoli sus-amintiţi. Sfântul Filip ar fi urmat acelaşi traseu cu al Sfântului Apostol Andrei[33], iar Tit, ucenic al Sfântul Apostol Pavel, şi-a desfăşurat lucrarea misionară în Dalmaţia în anul 66[34], ştire transmisă în II Timotei 4, 10[35]. Dar Cuvântul lui Dumnezeu s-a perpetuat „de la om la om", de cele mai multe ori în taină[36], de către cei încreştinaţi, creştinismul primelor veacuri având un pronunţat caracter misionar[37], acesta pătrunzând la geto-daco-romanii din nordul şi sudul Dunării şi din celelalte provincii ale Imperiului roman[38], sub haină latină[39].

---

[26] *Biblia sau Sfânta Scriptură*, p. 1255-1260.

[27] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 41.

[28] *Biblia sau Sfânta Scriptură*, p. 1258-1265.

[29] Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 32.

[30] *Biblia sau Sfânta Scriptură*, p. 1357.

[31] Cicerone Poghirc, *Romanizarea lingvistică şi culturală în Balcani*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, coordonator Neagu Djuvara, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, p. 31.

[32] *Biblia sau Sfânta Scriptură*, p. 1262.

[33] Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 193.

[34] Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 32.

[35] *Biblia sau Sfânta Scriptură*, p. 1354.

[36] Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 193.

[37] Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viaţă religioasă*, Bucureşti / Constanţa, Editura George Iustinian & Justin Tombozi / Editura „Cartea aromână", 2002, p. 11.

[38] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 109.

[39] *Istoria României în date*, p. 22.

www.digibuc.ro

La sporirea rândurilor adepților credinței Mântuitorului au contribuit, prin suferințele și jertfele lor, numeroși mărturisitori și mucenici, dintre care unii suferit martiriul pe meleagurile balcanice. Prigoana contra creștinilor a fost declanșată în timpul împăratului Nero (54-68) și a atins apogeul în timpul Diocleţian (284-305), cele patru edicte semnate de el prevedeau: dărâmarea lăcașurilor de cult, interzicerea adunărilor, arderea cărților sfinte, uciderea preoților și a credincioșilor ce nu aduceau sacrificii zeilor, printre cei care s-au jertfit au fost și reprezentanți ai populației romanizate de origine traco-dacă. În anul 304 preotul Montanus și soția sa, Maxima, din Singidunum (Belgrad), au fost prinși la Sirmium (Mitrovița) și duși în fața lui Probus, guvernatorul Pannoniei Inferior, au afirmat că sunt creștini și, după ce au fost torturați pentru că nu au renunțat la credință, au fost înecați în râul Sava, în care a fost aruncat și trupul episcopului Irineu, care la refuzul de a aduce sacrificii zeilor, a fost schingiuit, bătut cu vergi și decapitat[40], actul său martiric fiind primul model de limbă latină creștină vorbită în provinciile dunărene ale Imperiului roman[41]. În acele vremuri, mulți dintre cei persecutați în sudul Dunării s-au refugiat, mai mult ca sigur, și pe plaiuri bănățene, unde, în lipsa unei administrații romane, puteau să-și propovăduiască credința nestingheriți și să celebreze cultul creștin în limba daco-romană. Persecutarea creștinilor se stinge, aproape complet, în anul 313 când Sfântul Împărat Constantin cel Mare oficializează religia creștină[42], prin renumitul edict de la Mediolanum[43], dar cunoaște o izbucnire de scurtă durată și în timpul lui Licinius (319-324), de când se pare că datează (dacă nu din vremea lui Diocleţian) moaștele descoperite în 1971 la Niculițel, într-o criptă adăpostită de ruinele unei bazilici, constituind cel mai vechi martyrion cunoscut până azi, descoperire unică în Balcani[44], sfinții Zotic, Atal, Camasie și Filip fiind serbați la 4 iunie[45]. În ultimul val al persecuțiilor, în anul 362, este ars pe rug la Durostorum (Silistra) Sfântul Emilian, soldat în armata romană de la Dunăre[46], fiul prefectului Durostorului, deoarece a distrus cu ciocanul idolii unui templu păgân, martirul din timpul lui

[40] Petru Bona, *Istoria Bisericii....*, p. 17.

[41] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 110.

[42] Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului*, Caransebeș, Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș, 1995, p. 11.

[43] Lucius Caecilius Firmianus Lactantius, *De mortibus persecutorum. Despre morțile persecutorilor*, traducere, studiu introductiv, note și comentarii de Claudiu T. Arieșan, Timișoara, Editura Amarcord, 2000, p. 222-229.

[44] Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 20.

[45] „Calendar creștin ortodox 2004".

[46] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 104-105.

www.digibuc.ro

Iulian Apostatul (631-633)[47] fiind sărbătorit la 18 iulie[48]. Viața spirituală a strămoşilor noştri se aşează pe un nou făgaş începând cu 391, an în care creştinismul devine unica religie în Imperiul roman[49], în timpul lui Teodosie cel Mare (379-395), păturile înalte ale societății îmbrățişându-l deseori din interese politice şi spirit de imitație a împăratului[50].

Numeroase inscripții descoperite în localități din Dobrogea menționează preoți, negustori, soldați, funcționari etc., atestând faptul că numărul credincioşilor de la sudul Dunării se majora, săpăturile arheologice efectuate aici au scos la lumină fundațiile a numeroase bazilici paleocreştine la Tomis, Tropaeum Traiani (Adamclisi), Histria, Callatis (Mangalia), Dinogeția (Garvăn)[51]. Viața spirituală înfloritoare determină înființarea unor episcopate sud-dunărene care au reprezentat focare de iradiere a acestei religii la nordul Dunării[52], organizarea ierarhică şi canonică a Bisericii din secolele al III-lea şi al IV-lea găsind actualele populațiile românofone din Peninsula Balcanică creştinate înainte de delimitările etnice şi statale ulterioare[53]. În prima jumătate a secolului al IV-lea, exista o organizație solidă a bisericii creştine, cu episcopate numeroase, care desfăşurau o pronunțată activitate misionară, întreținând relații cu populația din stânga Dunării[54]. În provinciile de la sudul Dunării erau peste patruzeci de scaune episcopale, douăsprezece fiind situate pe malul drept: Singidunum (Belgrad), Margum (Dobrovița), Viminacium (Costolaț), Aquae (Negotin), Bonomia (Vidin), Ratiana (Arcer), Castra martis (localitate neidentificată[55]), Oescus (Gigen), Novae (Şiştov), Sexanta Prista (Russe), Appiaria (Riahovo), Durostorum (Silistra), în Iugoslavia şi Bulgaria de azi[56]. Activitatea religioasă în continuă dezvoltare din această zonă a Imperiului roman a făcut ca la sinodul de la Sardica (Sofia) să participe reprezentanți ai unor episcopii situate în provinciile Moesia Inferior, Scyhtia, Thracia, Macedonia, Dalmația, Pannonia Superior, Noricum[57].

Edictul de toleranță dă o nouă dimensiune religiei revelate. Se înființează episcopii în aproape toate oraşele Macedoniei, la Tesalonic aflându-se cea

[47] *Ibidem*, p. 130.
[48] „Calendar creştin ortodox 2004".
[49] Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică şi civilizația aromânilor*, p. 41.
[50] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 223.
[51] Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 26-28.
[52] Petru Bona, *Episcopia Caransebeşului*, p. 11.
[53] Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 196.
[54] Petru Bona, *Episcopia Caransebeşului*, p. 10.
[55] *Ibidem*, p. 12.
[56] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 111.
[57] Petru Bona, *Episcopia Caransebeşului*. p. 12.

www.digibuc.ro

mai importantă, cele din nord-vestul regiunii rămânând sub autoritatea Romei. După conciliul din 381, în urma căruia Constantinopolului îi este acordat un primat onorific, supunându-şi episcopatele din Tracia, Pont şi Asia Minor, Papa Siricius (384-393), simţindu-şi autoritatea ameninţată, acordă titlul de vicar papal episcopului de Thesalonic[58]. În Dardania (Kosovo) scaune episcopale mai însemnate se înfiinţează în oraşele Skoplje şi Ulpiana, regiunea situându-se sub jurisdicţia Eparhiei Thesalonicului, comunităţile şi episcopiile din Dardania fiind latine, dovadă constituind-o numele ierarhilor şi unele inscripţii funerare[59].

Teritoriul locuit de geto-daco-romani a beneficiat de figuri ilustre, de scriitori şi savanţi de prestigiu, contemporani cu marii Părinţi şi Sfinţi ai Bisericii ca Ioan Gură de Aur, Fericitul Ieronim, Grigore de Nazians etc., printre aceştia s-a numărându-se Sfântul Niceta de Remesiana (367-414) care şi-a desfăşurat activitatea misionară în Dacia Mediterraneea şi Dacia Rispensis[60]. Având scaunul episcopal în oraşul întemeiat de Traian, la 30 de km de Niş, Sfântul Niceta era daco-roman din Dacia Mediterraneea, cunoscând şi limba greacă, despre care Sfântul Paulin de Nola, vizitat de două ori la reşedinţa sa (398 şi 402), aminteşte în poemele al XVII-lea şi al XXVII-lea, menţionând că scria într-o latină simplă şi clară. Episcopul este pomenit ultima dată într-o scrisoare în 414. Opera care l-a consacrat, *Cărticele de învăţătură*, catehism menit celor ce vor primi Sfânta Taină a Botezului, are un profund caracter misionar, alăturându-se celorlalte, nu mai puţin importante: *Despre diferitele numiri ale Domnului nostru Iisus Hristos*, *Despre folosul cântării de psalmi*, *Pe Tine, Dumnezeule, Te lăudăm*[61].

Sfântul Bretanion, episcop al Tomisului, s-a dovedit un apărător însemnat al dogmei sinodului de la Niceea din 325, refuzând în 369 propunerea împăratului Valens, susţinător al arienilor, de a trece de partea ereticilor, preferând să plece cu enoriaşii săi la altă biserică, chiar cu preţul exilului, care s-a sfârşit la scurtă vreme. Apreciat de Sfântul Vasile cel Mare, primeşte două scrisori în care este lăudat pentru tăria dovedită în apărarea credinţei şi pentru trimiterea moaştelor Sfântului Sava în Capadocia natală, dar epistolele de răspuns nu au ajuns până la noi; se stinge din viaţă în 381[62].

---

[58] Cicerone Poghirc, *op. cit.*, p. 31.

[59] Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viaţă religioasă*, p. 12-13.

[60] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 112.

[61] Petru Bona, *Istoria Bisericii...*, p. 21.

[62] *Ibidem*, p. 18-19.

www.digibuc.ro

Sfântul Teotim, episcop de Tomis, c.390-407, teolog de marcă, a fost un apropiat al Sfântului Ioan Gură de Aur, apărându-l. Despre el Teotim Sozomen spunea că era de neam scit şi era crescut în dragoste de înţelepciune, ducând o viaţă modestă şi cumpătată. Hunii, printre care a desfăşurat activitate misionară, l-au numit „zeul romanilor". Teotim ia parte la sinodul de la Constantinopol pentru condamnarea operei lui Origen (†235) din anul 400, fiind sigurul citat dintre episcopii opozanţi, adept al valorificării operei origeniste, împotrivindu-se condamnării celui care avusese un sfârşit martiric. Se pare că a publicat scurte opere dialogate şi o omilie la Evanghelia după Matei, rămânându-ne de la el gânduri despre liniştea sufletească a omului ca modalitate de atingere a desăvârşirii[63].

Ziua de 17 ianuarie 395, marchează un nou moment determinant în evoluţia Bisericii. După moartea lui Teodosiu I Imperiul roman este scindat de cei doi fii ai săi: Flavius Honorius, împărat (395-423) al provinciilor din Occident cu reşedinţa la Ravenna, şi Flavius Arcadius, (395-408), al celor din Orient, având capitala la Constantinopol; Dobrogea şi provinciile sud-dunărene sunt integrate Imperiului roman de Răsărit[64], creştinismul românesc urmând destinul Imperiului roman, începând odată cu marile sale cuceriri, dar rămânând fidel Orientului romano-grec, odată cu grecizarea Imperiul bizantin, credinţa noastră devenind orientală, greco-bizantină[65]. Cu toate că majoritatea cuvintelor care se referă la noţiunile fundamentale ale religiei din limba română sunt de origine latină[66], Bizanţul greco-latin originar rămâne cheia şi centrul imperial-religios al creştinismului balcanic[67].

În acest context, episcopiile din sudul Dunării au constituit centre de răspândire ale creştinismului în Imperiul roman de Răsărit, unde a existat o puternică mişcare culturală creştină de limbă latină, ilustrată prin scriitori importanţi[68], care s-au racordat la marele circuit al valorilor teologice ale timpului, un bun prilej de manifestare a două personalităţi profunde, care au atins universalitatea, originari din Scythia Minor: *Sfântul Ioan Casian* (c. 360-436) şi *Dionisie Exiguul*, adică „cel Mic" sau „Smeritul" (c.460-545)[69]. Aceştia au devenit, pentru o vreme, elemente de conexiune pentru fraţii întru credinţă acum separaţi, emisari ai spiritualităţii noastre peste

[63] *Ibidem*, p. 20-21.

[64] *Istoria României în date*, p. 24.

[65] Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 191-192.

[66] *Istoria României în date*, p. 22-23.

[67] Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 197.

[68] Viorica Pamfil, *Despre terminologia creştină de origine latină în limba română*, în: „Studi rumeni e romanzi. Omaggio a Florica Dimitrescu e Alexandru Niculescu. Vol. I. Linguistica, etnografia, storia rumena", Padova, Unipress, 1995, p. 199.

[69] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 111.

www.digibuc.ro

granițele daco-romane, lăsându-ne moștenire și o însemnată literatură.

Călugărul Ioan Casian era originar din Casian, localitate din în pădurile Seremetului, purta numele locului său natal. În jurul anului 380, însoțit de călugărul Gherman și de o soră a sa, începe călătoriile în Răsărit, stând perioade mai mari de timp în Palestina, Egipt și Constantinopol, unde Sfântul Ioan Gură de Aur îl hirotonește diacon. După exilarea Sfântul Ioan Gură de Aur în 404, Ioan Casian acceptă misiunea de a prezenta episcopului Romei, situația patriarhului. Aici a fost hirotonit preot și pleacă în Galia, unde a rămas până la stingerea sa din viață (434), contribuind la răspândirea monahismului răsăritean[70], înființând lângă Massalia (Marseille) o mânăstire de călugări și una de călugărițe[71]. În lucrarea *Despre așezămintele mânăstirești cu viață de obște și despre remediile celor opt păcate principale*, Ioan Casian își exprimă admirația pentru Sfântul Vasile cel Mare, prezentând organizarea mănăstirilor din Palestina și Egipt, îmbrăcămintea, rugăciunile, lectura psalmilor de către monahi, analizând și cele opt păcate principale (duhul lăcomiei, pântecului, al desfrâului, al iubirii de argint, al mâniei, al trândăviei, al întristării, al măririi deșarte și al mândriei), oferind sfaturi bazate pe Sfânta Scriptură. În *Conlațiuni sau convorbiri cu Părinții*, opera cea mai importantă, autorul expune 24 de convorbiri avute cu pustnicii din Egipt. Afirmându-se ca apărător al credinței, Ioan Casian combate cu argumente din Sfânta Tradiție și Sfânta Scriptură nestorianismul în *Despre întruparea Domnului, contra lui Nestorie*. Biserica din Răsărit îl prăznuiește pe Ioan Casian la 29 februarie în anii bisecți și la 28 februarie în ceilalți ani[72].

Dionisie Exiguul primește de tânăr primele învățături într-o mânăstire din Scythia Minor, studiind apoi la Constantinopol. Instruit în greacă și latină, cunoscător al taine ale teologiei ecumenice, pleacă la Roma, stabilindu-se la mânăstirea Sfânta Anastasia, populată de egipteni, retrăgându-se, spre sfârșitul vieții, la mânăstirea Vivarium din Calabria. A efectuat mai multe traduceri: *Epistola sinodală* a Sfântului Chiril al Alexandriei, *Epistola lui Proclu către armeni*, *Despre crearea omului* a Sfântului Grigore al Nyssei, *Istoria aflării capului Sfântului Ioan Botezătorul* și *Viața Sfântului Pahomie*. Dionisie a scris despre dogma Sfintei Treimi în *Florilegiul*, culegere de texte dogmatice a opt teologi din Răsărit și Apus, iar în *Carte despre Paști*, a redat calculele necesare stabilirii serbării Paștilor, completând tabela pascală a Sfântului Chiril cel Mare pentru perioada între 532-626, propunând ca anii să fie numărați de la întruparea Mântuitorului,

[70] Petru Bona, *Istoria Bisericii...*,, p. 23.

[71] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 227-228.

[72] Petru Bona, *Istoria Bisericii...*,, p. 23-24.

www.digibuc.ro

dovedind prin întreaga operă că a ştiut să rămână la smerenia savantului creştin care a unit cunoaşterea cu înţelepciunea[73].

Liniştea credincioşilor din Balcani este tulburată, începând din secolul al II-lea, de migraţii, Biserica trebuind să facă eforturi sporite pentru creştinarea populaţiilor venite din nordul şi estul Europei şi din Asia Centrală, în căutare de aşezări pe teritoriul Imperiului roman. În creştinarea goţilor s-a afirmat episcopul Wulfila (†383) care a predicat fără întrerupere 40 de ani printre goţii de la nordul şi sudul Dunării şi printre geto-daco-romani, între 341-383, la început credinţa niceeană, apoi arianismul. Primii şapte ani a predicat în nordul Dunării, dar din cauza persecuţiei creştinilor de către goţii păgâni, s-a retras cu goţii creştini în sudul Dunării, pe teritoriul Imperiului roman, numit Romania, stabilindu-se la Nicopolis al Istrum (Nicup)[74]. De teama hunilor, vizigoţii, care l-au persecutat pe traducătorului bibliei în limba goţilor – Wulfila, se aşează la 384, în sudul Dunării[75] cu condiţia să îmbrăţişeze arianismul, trecând în Iliric, de unde în 402 năvălesc în Italia, ducând mai apoi cu ei erezia până în Spania[76].

Organizarea bisericească din Imperiul bizantin trece într-o altă fază pe timpul împăratului Justinian (527-565) care, la 535, în localitatea natală, azi Taricin-Grand[77], Tauresium (la 40 de km de Niş), înfiinţează dioceza Justiniana Prima. Prin Novella a XI-a din 14 aprilie este hotărâtă reorganizarea administrativă şi bisericească a prefecturii Illyricului, după ce Noricul şi Panonia au fost cucerite de barbari. Astfel, a fost mutată reşedinţa prefecturii Illyricului de la Tesalonic la Justiniana Prima, arhiepiscopul de Tesalonic primind jurisdicţia şi asupra episcopilor din Illyricum, devenind arhiepiscop al întregii prefecturi şi vicar al papei în provincie, trebuind să aleagă şi să numească episcopul de Aquqe. Autoritatea se întindea asupra provinciilor: Dardania, Dacia Meditteraneea, Dacia Ripensis, Moesia Prima, Macedonia Secunda, Pannonia Secunda şi din nordul Dunării Pentru a evita imixtiunea papei în Illyricum, arhiepiscopul Justinianei Prima era judecat de patriarhul de Constantinopol în caz că ar fi devenit eretic sau schismatic. Cererea lui Justinian, de a se acorda arhiepiscopiei titlul de locţiitoare a Patriarhiei romane, a fost refuzată de Papa Agapet I (535-536), dezideratul fiind realizat în 545. Primii arhiepiscopi cunoscuţi au fost Catelian, Benenatus şi Ioan[78]. În noua arhiepiscopie predomina populaţia romanică, explicaţie a faptului că din cele 168 novelle cunoscute, aceasta

[73] *Ibidem*, p. 24-25.
[74] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 111-115.
[75] *Istoria României în date*, p. 23.
[76] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 115.
[77] *Ibidem*, p. 113.
[78] Petru Bona, *Istoria Bisericii...*,, p. 30-31.

www.digibuc.ro

este singura care a rămas redactată în latină, celelalte fiind în greacă[79]. Justiniana Prima îşi reduce activitate în urma năvălirii slavilor, la începutul secolului al VII-lea, şi spre sfârşitul acestuia, când bulgarii cuceresc regiunea Dunării de Jos. În această situaţie, eparhiile fostei mitropolii sunt din nou transferate Vicariatului Thesalonicului[80], iar anul 731 va fi desfiinţată oficial, episcopiile sufragane trecând sub jurisdicţia Patriarhiei de Constantinopol[81]. Ca urmare, în Balcani, care au fost o regiune îndelungat bilingvă, slujba se ţinea în latină sau în greacă şi adesea în ambele limbi în acelaşi oraş, cum se întâmpla şi la Tesalonic, fără a se cunoaşte cu exactitate soarta bisericilor de limbă latină după elenizarea Imperiului roman de Răsărit, începută în 612[82], ştirile legate de populaţia romanizată dispărând vreme de câteva veacuri.

În secolul al VII-lea slavii, aflaţi în stadiu de trecere la societatea feudală, pătrunşi în număr mare în regiunile sud-dunărene, asimilează şi slavizează populaţii nou-venite şi chiar pe cele mai vechi, influenţând organizarea politică, limba, obiceiurile, viaţa socială şi culturală a autohtonilor[83], şi urmaţi de bulgari, între 679-680[84], reuşesc să disloce populaţia romanică unitară de pe cele două maluri ale Dunării, ale căror relaţii se vor păstra încă multă vreme[85], din acestea desprinzându-se în grupa de nord, dacoromânii şi, ulterior din aceştia, istroromânii, iar în cea de sud aromânii, urmaţi de meglenoromâni. Dintre românii sud-dunăreni populaţia aromână a rezistat cel mai bine asimilării totale, fiind mai numeroasă[86], în dialectul acesteia dezvoltându-se o modestă literatură cultă, celelalte idiomuri primind în timp un statul familial, fiind supuse presiunilor limbilor din jur[87]. Consecinţă a noilor relaţii dezvoltate cu populaţia creştină romanizată, noii veniţi încep să îmbrăţişeze religia acestora[88]. Tot în acest secol, Imperiul bizantin se va confrunta cu erezia pavlicienilor, doctrină de gnosticism amestecată cu maniheism, apărută în 657, în timpul împăratului Constans al II-lea (641-668)[89]. Această erezie va sta la baza bogumilismului, care a apărut în

[79] Petru Bona, *Episcopia Caransebeşului*, p. 13.

[80] Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 14.

[81] Petru Bona, *Episcopia Caransebeşului*, p. 13.

[82] Cicerone Poghirc, *op. cit.*, p. 31.

[83] *Istoria României în date*, p. 26.

[84] Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 14.

[85] Nicolae-Şerban Tanaşoca, *George Murnu – istoric al românilor de peste Dunăre*, în: George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, p.9.

[86] Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 14.

[87] *Istoria României în date*, p. 27.

[88] Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 14.

[89] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 274.

www.digibuc.ro

Bulgaria în vremea ţarului Petru I (927-967), fiind promovată de Teofil, în greacă „iubitor de Dumnezeu" sau „prieten al lui Dumnezeu", tradus în slavă prin Bogumil, de unde şi-a atras denumirea; rătăcirea nu a avut urmări în biserica ortodoxă[90], deşi Bisericile Bulgariei şi Serbiei au fost tulburate de acesta între secolele al XII-lea şi al XIV-lea[91].

Sârbii, veniţi din regiunile bazinului Elbei şi Oderului, situate în nordul Boemiei, la chemarea împăratului Bizanţului Heraclie (610-641), se stabilesc la sud de croaţi, în centrul Peninsulei Balcanice, cu scopul de a apăra graniţele imperiului de incursiunile avarilor. Creştinismul pătrunde sporadic la aceştia, după 630 înfiinţându-se mici comunităţi prin mijlocirea unor misionari, preoţi şi episcopi, trimişi de Papa Honoriu I (625-630) la cererea lui Heraclie. Perindarea fraţilor Chiril şi Metodiu (trecuţi la cele veşnice în 869, respectiv 885[92]) prin Serbia de nord-est, în drum spre Moravia, în 863, a înlesnit sârbilor cunoaşterea creştinismului, convertirea lor masivă producându-se în cea de-a doua jumătate a secolului al XI-lea, când, în urma cererilor lor, Patriarhul Ignatie I (847-858; 868-877) le trimite misionari, preoţi şi episcopi greci, care între 867-886 au botezat şi au răspândit Cuvântul Mântuitorului în toată Serbia, recunoscându-se cu această ocazie şi suzeranitatea Bizanţului. După această perioadă, credinţa a fost întărită şi prin ucenicii Sfântul Chiril şi Metodiu care, alungaţi din Moravia Mare, au venit în părţile de sud ale Bulgarei, aproape de graniţa Serbiei, stabilindu-se la Ohrida, răspândind alfabetul glagolitic şi chirilic, introducând Liturghia Slavă, care se săvârşeşte şi în zilele noastre[93].

Bulgarii a trecut Dunărea pe la 670-680, şi s-au aşezat pe teritoriul Imperiului bizantin, în regiunea Varna, cu reşedinţa la Plisca, astăzi satul Aboba, puterea statului înfiinţat de ei crescând mult. În contact cu populaţia tracă romanizată şi cu slavii la care pătrundea creştinismul, încep să renunţe la păgânism. Fraţii Chiril şi Metodiu, în drum spre Moravia, trecând, prin oraşele Filipole şi Sofia, înlesnesc şi bulgarilor cunoaşterea creştinismului, creştinarea oficială a acestora făcându-se în 864, în timpul ţarului Boris-Mihail (852-889), care a primit botezul, având naş pe împăratul Bizanţului Mihail al III-lea (842-867), de la care şi-a luat numele de Mihail. Opoziţia boierilor păgâni a fost înfrântă, atunci când convingerea nu a dat roade, cu forţa, 52 de familii fiind ucise. Cu toate acestea, introducerea creştinismului a avut urmări benefice, înlăturând deosebirile etnice dintre protobulgari,

[90] *Ibidem*, p. 287-289.

[91] *Ibidem*, p. 274-275.

[92] Marin Bucă, Richard Sârbu, *Slava veche şi slavona românească. Caiet de seminar*, ediţia a III-a, Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara, 1992, p. 6.

[93] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 203.

www.digibuc.ro

slavi şi populaţia tracă romanizată, introducând Bulgaria în rândul statelor creştine din Europa. În 866, discipolii Sfinţilor Chiril şi Metodiu se stabilesc în două centre: Preslavul Mare (Preiaslaveţ), capitala ţaratului bulgar, şi Ohrida[94], în Bulgaria generalizându-se alfabetul chirilic, religia creştină, transmisă în forme latine în sânul populaţiei romanizate, organizându-se după modelul bisericii autohtone bulgare, adoptând ca limbă de cult slava veche bisericească[95]. Noul ţar dorea să ofere independenţă Bisericii Bulgare, dar de teamă să nu ajungă sub dominaţia politică a Bizanţului, între 866-869 se orientează spre Roma papală. În 866 el adresează papei Nicolae I (858-867) 106 întrebări referitoare la credinţă, rugându-l să-i trimită un număr de episcopi şi preoţi, dar nu a fost satisfăcut de purtarea clericilor latini şi nici de răspunsul papei la întrebările sale. Amestecul papalităţii a creat un grav conflict cu Bizanţul, care socotea Bulgaria în sfera sa de influenţă. În 867 patriarhul Fotie (852-867; 877-886) transmite *Enciclica către scaunele arhiereşti din Răsărit*, în care condamnă imixtiunea latinilor, acuzându-i că au nimicit munca preoţilor greci. În încercarea de a lămuri lucrurile, se desfăşoară un sinod la Constantinopol, între 869-870, socotit al VIII-lea ecumenic, la care participă şi delegaţii Papei Adrian al II-lea (867-872). Delegaţia bulgară, ajunsă la trei zile după încheierea sinodului, în 27 februarie 870, a declarat, în prezenţa celor trei patriarhi răsăriteni şi a delegaţilor papei, că Biserica Bulgară aparţine jurisdicţiei Patriarhiei de Constantinopol. Bisericii Bulgare i-a fost dată o oarecare autonomie, rămânând în sfera bizantină[96], trimiţându-se un arhiepiscop şi zece episcopi, gestul mărind tensiunea dintre Roma şi Constantinopol[97]. Statul bulgar ajunge la maxima înflorire sub ţarului Simeon (893-897) care s-a adresat papei Formosus (891-896) să-i acorde titlul de împărat, pe care i-l refuzau bizantinii, iar pe arhiepiscopul Bulgariei să-l ridice în treapta de patriarh, dar încercarea sa a rămas fără reuşită. Sub Petru (927-969), căsătorit cu principesa bizantină Maria Lekapena, nepoata împăratului Roman Lekapenos (919-944), sunt recunoscute de către Bizanţ titlul de „ţar" şi patriarhia de Durostor (Silistra), fără acordul a patriarhiei ecumenice[98].

În zona balcanică sfera de influenţă este din nou modificată. În 971 împăratul Ioan Tziniskes (969-976) încadrează Imperiului bizantin Bulgaria

[94] *Ibidem*, p. 204-206.
[95] *Istoria României în date*, p. 27.
[96] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 205-206.
[97] Eugen Drăgoi, *op. cit.*, p. 221.
[98] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 205-206.

www.digibuc.ro

Răsăriteană[99], partea vestică continuând să existe, cu capitala la Ohrida[100], din 984, centrul religios al Bulgariei mutându-se aici. Bulgaria Apuseană a fost cucerită, între 1014-1018, de împăratul Vasile al II-lea Bulgarochtonul (= omorâtorul de bulgari, 976-1025), Ohrida fiind transformată din patriarhie în arhiepiscopie greco-bulgară sub jurisdicția patriarhului de Constantinopol în 1019[101]. Macedonia, implicit Kosovo, Prizren[102]. regiuni din sudul Serbiei[103], au intrat sub autoritatea sa. După desființarea statului bulgar, mulți clerici şi călugări, fie români, fie slavo-bulgari, s-au refugiat la nordul Dunării, aducând cu ei Liturghia slavă şi alfabetul chirilic folosit şi de români până la 1860, fiind înlocuit sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza cu alfabetul latin, care corespunde mai bine fonetismului limbii române, limbă neolatină[104].

Spre sfârşitul primului mileniu al erei creştine reapar informații despre populațiile romanice din Peninsula Balcanică, poporul nostru făcându-şi apariția în istorie. Românii de pe ambele părți ale Dunării, păstrând conştiința unității şi a descendenței lor, au conservat-o în numele etnic pe care l-au adoptat – latinescul *romani* „romani", care, dialectal, a devenit în dacoromână *români* (*rumâni*), în aromână *ar(u)mâni* şi în istroromână *rumăni*, *rumeri*. Singurii care l-au pierdut sunt meglenoromânii, care au adoptat, cum au făcut şi unii istroromâni, şi unii aromâni aflați pe cale evidentă de deznaționalizare, denumirea dată de popoarele în mijlocul cărora trăiesc[105]. Străinii neromanici au sesizat acest fenomen, exprimându-l la nivel popular prin numele dat de ei numai românilor. Germanicul *Walh*, desemnând inițial toți romanicii, a fost împrumutat şi adaptat de slavi, bulgari, greci, unguri, turci, creând un etnonim exclusiv românilor, redat în româneşte prin *vlahi* sau *valahi*, individualizând neamul românesc între popoarele romanice (ungurii îi numesc pe români *oláhok*, iar pe italieni *olaszok*[106]), acest fapt marcând sfârşitul etnogenezei poporului român, informațiile legate de el devenind tot mai frecvente[107].

În *Povestirea istorică a Mănăstirii Contamonitu* (c. 850), text descoperit în anul 1877 la mânăstirea Iviru, este consemnat faptul că, în timpul împăratului iconoclast Vasile (726-780), profitând de neliniştea care domina imperiul, neamuri de ambele maluri ale Dunării „aşa numiții

[99] *Ibidem*, p. 206.
[100] Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 14.
[101] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 206-207.
[102] Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 15-16.
[103] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 203.
[104] *Ibidem*, p. 206-207.
[105] Cicerone Poghirc, *op. cit.*, p. 15.
[106] Nicolae-Şerban Tanaşoca, *op. cit.*, p. 8-9.
[107] *Istoria României în date*, p. 31.

www.digibuc.ro

rinchini şi mai cu seamă vlahorinchinii şi sagudaţii", au ocupat Bulgaria şi Macedonia, ajungând până la Athos pentru că nu au întâlnit nici o împotrivire. La Sfântul Munte se aşează treizeci de familii de vlahorinchini. Aici, însuşindu-şi educaţia religioasă, sunt botezaţi şi devin creştini (după canoanele greceşti, *n.n.*). Din document se înţelege că rinchinii făceau parte dintr-o mişcare religioasă de la Dunărea de Jos, cultivau o înaltă asceză, de la vlahorincini rămânând misterioasele temple de la Basarabi-Murfatlar (jud. Constanţa), unde apar şi motive precreştine, de pildă crucea ansată, din care porneşte o imagine enigmatică[108], pe două din cele şase mici biserici rupestre, cel mai vechi ansamblu monastic din România, sunt însemnaţi pe pereţi anii 982 şi 992[109].

Prima menţionare oficială o face, în anul 980, împăratului Bizanţului Vasile al II-lea, cel care îi va elimina definitiv pe bulgari, când acordă strategului Niculiţă (Nikolitzas) conducerea militară a vlahilor din Thema Helladikon din Thessalia, unde în secolul următor va fi menţionată „Vlahia Mare"[110]; urmare a năvălirii ungurilor în nordul Daciei în Pusta Panonica în 997, elementului românesc din sud s-a deplasat în Macedonia, zona transformându-se într-un adevărat centru al românismului[111]. Odată cu răspândirea aromânilor în Peninsula Balcanică, bizantinii au realizat că, din punct de vedere al credinţei, existau diferenţieri pe baza cărora îi învinuiau că erau „necredincioşi lui Dumnezeu". Desigur că ei practicau o religie populară, cu superstiţii generate de urme de păgânism, dar la acea vreme chiar Peloponesul adăpostea populaţii necreştinate. Astfel, Vasile al II-lea, pentru a corija cultura religioasă a vlahilor şi pentru a-i putea stăpâni din punct de vedere spiritual şi social, va înfiinţat o episcopie special pentru aceştia[112]. Într-un hrisov din 1020 în favoarea arhiepiscopului din Akris (Ohrida) vorbeşte despre „vlahii de prin toată Bulgaria", de la acest înscris cuvântul *vlah* devenind în greacă etnonimul populaţiei romanizate din nordul Greciei, din sudul Albaniei, din Macedonia slavă şi din Bulgaria, fiind aplicat şi valahilor din nordul Dunării odată cu extinderea intereselor grecilor, confirmând astfel că românii nord- şi sud-dunăreni au aceeaşi origine romană[113]. În acest mod, arhiepiscopul de Ohrida primea impozitul canonic de la toţi vlahii din teritoriile anexate Imperiului bizantin, inclusiv

[108] Tănase Bujduveanu, *Aromânii şi Muntele Athos*, Bucureşti / Constanţa, Editura George Iustinian & Justin Tombozi / Editura „Cartea aromână", 2002., p. 17-18.

[109] *Istoria României în date*, p. 31.

[110] *Ibidem*, p. 31.

[111] Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică şi civilizaţia aromânilor*, p. 48.

[112] Petre Ş. Năsturel, *Vlahii din spaţiul bizantin şi bulgăresc până la cucerirea otomană*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 75.

[113] Cicerone Poghirc, *op. cit.*, p. 13.

www.digibuc.ro

de la cei din Kosovo, şi, pentru că o cârmuire duhovnicească directă a Arhiepiscopiei de Ohrida era necanonică[114], se creează „Episcopia Vlahilor", ultima dintre cele douăzeci şi patru menţionate în hrisov, neavând un teritoriu al autorităţii delimitat[115]. Tot de Ohrida ţineau şi vlahii din celelalte eparhii ale ţărilor curat bizantine, recucerite anterior de Bizanţ, cei din părţile muntoase ale Traciei şi o parte a celor din Tesalia[116]. Această arhiepiscopie se va menţine până la 11 ianuarie 1767, când patriarhul ecumenic Samuil Hangeris o va trece sub jurisdicţia Patriarhiei Ecumenice, la fel ca pe Patriarhia Sârbă de la Ipek în 1766, pentru a nu mai face concurenţă în Balcani Patriarhiei Ecumenice[117].

Evoluţia spirituală a popoarelor din Balcani, a vlahilor în special, este determinată fundamental la 16 iulie 1054 de separarea bisericii din Roma de cea din Constantinopol, eveniment cunoscut sub denumirea de Marea Schismă. Patriarhul Mihail I Kerularios (1043-1058) şi papa Leon al IX-lea (1049-1054) se excomunică reciproc, românii rămânând sub autoritatea canonică a patriarhului de Constantinopol[118]. După această dată, croaţi, bulgari, sârbi şi albanezi încep să afirme principiul naţional, în opoziţie cu vechea idee de *oikoumene* creştină, în Orientul devenit acum ortodox[119].

Tot din acest secol provin informaţii care vin să confirme originea strămoşilor noştri. În 1066, cărturarul bizantin Kekaumenos, în *Sfaturi şi povestiri* (*Strategikon*), relatând că vlahii din Thesalia, din zona râului Plenes, cuprinsă între Phansala şi Larissa, „urmaşi ai dacilor", s-au răsculat din cauza obligaţiilor fiscale impuse de împăratul Constantin al X-lea Ducas (1059-1067), stabileşte primul un raport între daci, cucerirea romană şi vlahi[120], iar la 1094, persanul Gardizi, menţionează că locuitorii de la Dunăre până spre munţi sunt „17 Ramun", romanici, creştini şi mai numeroşi decât maghiarii[121]. Din acest veac încep să apară ştiri distincte despre celelalte grupuri de români sud-dunăreni, care încep să se individualizeze de marea masă a vlahilor din care au rezultat actualii aromâni.

În urma bătăliei de la Lebunion, din 29 aprilie 1091, Alexis Comnen, când îi înfrânge pe pecenegi, selectează „sciţi" viguroşi pe care îi aşează

[114] Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viaţă religioasă*, p. 16-17.

[115] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 271.

[116] George Murnu, *Istoria românilor din Pind. Valahia Mare (980-1259). Studiu istoric după izvoare bizantine*, Bucureşti, Tiparul institutului „Minerva", 1913. p. 51-52.

[117] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 419.

[118] *Istoria României în date*, p. 31.

[119] Matei Cazacu, *Vlahii din Balcanii Occidentali (Serbia, Croaţia, Albania etc.). Pax Ottomanica. (Secolele XV-XVII)*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 83.

[120] *Istoria României în date*, p. 32.

[121] Petru Bona, *Episcopia Caransebeşului*, p. 14.

www.digibuc.ro

împreună cu familiile lor în Aria Moglenei (Almopia, azi Ardea). Rândurile acestora sunt întărite în 1122 când Ioan al II-lea Comnen învinge o ceată de sciți veniți din nordul Dunării, invadând Tracia, colonizându-i tot în părțile occidentale ale imperiului. Acești vlahi, cu o fizionomie care îi deosebește de aromâni, dar purtând nume ca Radu, Stan sau porecla Pedukelos / Păducel, care certifică statutul lor de români, înaintașii meglenoromânilor de astăzi, depindeau de mânăstirea Lavra de la Athos[122]. Prima atestare a morlacilor, sau mavrovlahilor, se produce între 1160-1170, fiind conținută în *Cronica preotului din Diocleea* (episcopat în Muntenegru) unde este menționată ramura vestică a vlahilor care populau Serbia Apuseană, Sirmium, Croația și Dalmația, ascendenții istroromânilor fiind surprinși în cadrul procesului de asimilare de către slavii înconjurători[123]. Populația vlahă apare și în primul act al țarului Ștefan Nemania, pe la 1198-1199, după ce Kosovo devine parte a statului sârb[124], în 1220 regele Ștefan I Primul Încoronat hotărând ca vlahii din regatul său fie supuși autorității arhiepiscopului de Žica[125]. Aceștia, între care se aflau și adepți ai unor secte religioase, vor avea preoții lor, unii cu nume românesc (Pitiković), în 1335 întâlnindu-se și un episcop al vlahilor cu reședința la Prilep sau într-un oraș apropiat[126].

Tot sub Alexis Comnen, în episcopia Vlahilor, supusă scaunului Ohridei, se iveşte un episcop „Vreanotes sau al Vlahilor", care avea scaunul, posibil, la Vranje (fosta Iugoslavie)[127], fapt confirmat de un manuscris din biblioteca Sfântului Clement din Achris din secolul al XI-lea, care poartă semnătura lui „Ioannes, preot al preasfântului episcopat al Vlahilor". Această episcopie este menționată și într-o epistolă a Papei Inocentiu al III-lea, din 21 dec. 1210[128]. Faptul că existau prelați eleni, care cunoșteau limba valahilor, este demonstrat și înainte de 1195 de către un preot prin blestemul aruncat asupra lui Asan I care, nevrând să-i dea drumul, hotărâse să-l osândească la moarte împreună cu grupul de prizonieri greci din care făcea parte[129].

Mijloc diplomatic, afirmarea romanității românilor însoțește încercarea de transformare a unei vlahii balcanice, sub dinastia Asăneștilor, într-un

[122] Petre Ş. Năsturel, *op. cit.*, p. 59-60.
[123] *Istoria României în date*, p. 33.
[124] Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 18.
[125] Matei Cazacu, *op. cit.*, p. 84.
[126] Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 8-9.
[127] Petre Ş. Năsturel, *op. cit.*, p. 75.
[128] Cicerone Poghirc, *op. cit.*, p. 15.
[129] Petre Ş. Năsturel, *op. cit.*, p. 75.

www.digibuc.ro

stat medieval, integrat în ordinea politică a lumii europene[130]. În 1185, fraţii valahi Petru şi Asan se revoltat în timpul împăratului Isac II Anghelos (1185-1195) din cauza impozitelor, înfiinţând Imperiul vlaho-bulgar între Dunăre şi Munţii Balcani cu capitala la Târnovo, pe râul Iantra, pe versantul de nord al Munţilor Balcani. Fratele lor mai mic, Ioniţă (Joannicius) supranumit Kaloian, în greacă „cel Frumos" sau „cel Bun" (1197-1207)[131], datorită faptului că cruciaţii şi-au împărţit fostul Imperiu Roman de Răsărit (Romania) în 1204[132], nu a putut obţine de la Constantinopol, ocupat de latini, titlul de ţar şi independenţa Bisericii Vlaho-Bulgare. Astfel, pentru împlinirea dorinţelor, poartă o corespondenţă între 1199-1204 cu Papa Inocenţiu al III-lea (1198-1216), în urma căreia, la 7 noiembrie 1204, cardinalul Leo, sfinţeşte la Târnovo pe arhiepiscopul Vasile ca primat al Bisericii Vlaho-Bulgare, titlu similar în Apus celui de patriarh (Primat et Arhiepiscopus latinus Bulgariae et Vlahiae), iar la 8 noiembrie, îi aşează pe cap coroana regală trimisă de papă, acordându-i lui Ioniţă titlul de rege (Rex Bulgarorum et Blachorum), nu cel de împărat[133], acesta dispunând totuşi ca religia de stat să fie catolică, toate bisericile imperiului trebuind să asculte de Roma[134]. Un aspect deosebit al corespondenţei cu Roma, l-a constituit faptul că papa aminteşte originea Asăneştilor şi a poporului lor, arătând că se trag din sânge roman[135]. Unirea cu Roma a durat până în aprilie 1205, când împăratul Imperiului Latin de Constantinopol, Balduin de Flandra (1204-1205), declară război lui „Jehan li Blac", după consemnările cronicarul cruciadei a IV-a (1202-1204), Geotfroy de Villehardouin. În lupta de la Adrianopol din 15 aprilie 1205, învinge Ioniţă Caloian, reuşind să cucerească nordul Macedoniei şi Tracia, împăratul latin fiind închis la Târnovo, unde a şi murit, cu toate intervenţiile papei Inocenţiu al III-lea. Noile raporturi de duşmănie, cu Imperiul latin de Constantinopol, i-au determinat pe româno-bulgari să-şi îndrepte privirile spre Patriarhia ecumenică. Sub Ioan Asan al II-lea (1218-1241), nepotul lui Ioniţă Caloian, statul vlaho-bulgar cunoaşte cea mai mare înflorire, înglobând, în detrimentul Imperiului bizantin, pe lângă teritoriile cucerite anterior, Serbia de Est, cu oraşele Belgrad, Niş şi Skoplje, Macedonia, Albania şi Tracia (dar urmaşii săi n-au putut păstra bogata moştenire). În urma tratativelor, în 1235, împăratul grec de Niceea,

130 Nicolae-Şerban Tanaşoca, *op. cit.*, p. 10.

131 Petre Ş. Năsturel, *op. cit.*, p. 81.

132 *Ibidem*, p. 58.

133 Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 273.

134 George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Nicolae-Şerban Tanaşoca, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984, p. 195.

135 Petre Ş. Năsturel, *op. cit.*, p. 81.

www.digibuc.ro

Ioan al III-lea Ducas Vatatzes (1227-1254) recunoaşte lui Ioan Asan al II-lea titlul de ţar. În primăvara aceluiaşi an, în urma sinodul de la Lempsac, Bisericii Vlaho-Bulgare i-a fost acordat titlul de patriarhie, cu reşedinţa la Târnovo. La lucrări au participat patriarhii de Alexandria, Antiohia şi Ierusalim, mulţi ierarhi greci şi bulgari şi patriarhul ecumenic Gherman al II-lea de Niceea (1232-1240). Sub autoritatea primului patriarh de Târnovo, Ioanichie, au intrat eparhia Durostorului (Silistra), care, după 973 depindea de Patriarhia de Constantinopol, şi eparhia Vidinului, încadrată până atunci arhiepiscopiei greco-bulgare de Ohrida, eparhiile având legături şi cu românii nord-dunăreni[136]. Alianţa încheiată între Imperiul vlaho-bulgar şi Imperiul bizantin de la Niceea a constituit expresie a reacţiei lumii ortodoxe la ofensiva catolicismului în sud-estul Europei[137]. Patriarhia vlaho-română şi-a încetat existenţa la 17 iulie 1393, când Târnovo a fost cucerit de turci, ultimul ei patriarh, Sfântul Eftimie (1375-1393), despre care ucenicul său Grigore Ţambalac, spune că a fost valah din împrejurimile Adrianopolului, a fost exilat, primind cununa muceniciei (†1400). De la acesta s-au păstrat două scrisori din corespondenţa cu egumenul Nicodim al Tismanei (†1406), reorganizatorul vieţii monahale în Ţara Românească, şi o scrisoare din cea purtată cu mitropolitul Antim al Ungrovlahiei (c.1380-†1401). De asemenea, a mai scris *Viaţa Sfintei Filofteia*, ale cărei moaşte au fost mutate în 1393 de la Târnovo la Vidin, şi care, din 1396, se păstrează la Biserica Domnească din Curtea de Argeş cu hramul Sfântul Nicolae, unde, pe pilaştrii din faţa altarului, sunt pictate scene ale aducerii lor. Tot în 1396, în urma încorporării Bulgariei de către turci, mulţi clerici, cărturari şi călugări sud-dunăreni au trecut în Ţara Românească şi Moldova, continuându-şi activitatea[138]. Populaţia vlahă era numeroasă, pentru ei existând episcopii la Lerin (1335 Florina / Grecia), Prilep (Macedonia), Domenicos („Vlahia" / Tesalia), devenită arhiepiscopie în 1513. Şi celelalte eparhii din Peninsula Balcanică numărau vlahi printre credincioşii lor, episcopii de pe malul drept al Dunării veghind şi asupra românilor nord-dunăreni[139].

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea, extinderea puterii otomane va îngloba teritorii populate masiv de vlahi[140], dar valoarea lor militară le-a asigurat privilegii şi imunităţi, moştenire care începe cu administraţia bizantină, continuând cu cea bulgară şi sârbească, fiind menţinută şi de sultani, aceştia stabilindu-le funcţii cazone chiar de la

[136] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 227.
[137] *Istoria României în date*, p. 37.
[138] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 272-273.
[139] Petre Ş. Năsturel, *op. cit.*, p. 75.
[140] Matei Cazacu, *op. cit.*, p. 90.

www.digibuc.ro

linia Dunării[141], servind în armatele imperiale sau pe loc, păstrându-şi astfel organizarea autonomă[142]. Istoricii sârbi îi socotesc pe vlahi „zidul viu" care le-a apărat frontierele, dar aceste obligaţii îi determinau să se jertfească necontenit în lupte, aspect care nu era prielnic unei sporiri firesti. Cu acest sacrificiu, în faţa ofensivei catolice şi a celei musulmane, cei mai mulţi dintre vlahi îşi vor putea menţine tradiţiile şi credinţa ortodoxă, care îi vor feri de amestecul complet cu populaţiile înconjurătoare, spre exemplu cu slavii, de la care au împrumutat graiul, păstrându-şi caracterul etnic, la aceasta contribuind şi unele interdicţii. Un document al regelui sârb, Ştefan Uroş al III-lea, din 1330 interzicea căsătoriile mixte[143], vlahii fiind împrăştiaţi aproape peste tot în vremea lui Ştefan Duşan (1348-1353), în acest secol şi în cel următor fiind consemnate mişcări ale vlahilor, grupuri din Kosovo şi de pe Vardar emigrând spre nord, în valea Timocului şi a Moravei. În 1346 Arhiepiscopia Serbiei devine patriarhie cu scaunul la Peč, presupunându-se că preoţii din această regiune au slujit în limba lor, în slavonă sau greacă (în special între 1018-1185), dar cu certitudine predica şi spovedania se făceau în limba credincioşilor[144]. În 1346 Ştefan Duşan alungă episcopii greci din teritoriile cucerite[145], patriarhul ecumenic Calist I (1350-1352; 1354-1364) anatemizându-l în 1353 pe ţar laolaltă Biserica Sârbă şi poporul sârb, fapt care a produs tulburări printre credincioşii, anatema fiind ridicată Filotei Kokkinos (1353-1354; 1363-1376) în vremea despotului Lazăr (1372-1389)[146]. Vlahii din Maior Vlachia, regiune menţionată în 1373, situată între Bosnia şi Croaţia, zonă ce aparţine actualei Croaţiei de Sud-vest, reuşesc, vreme de câteva secole să se păstreze deosebiţi de croaţii, păstrându-şi obiceiul de a săruta mâna călugărului, ducând-o la frunte, sau ca preoţii să poarte pălării sau acoperăminte ca ale călugărilor[147].

Biserica Catolică va profita de situaţia din Balcani spre a-şi spori numărul credincioşilor. În 1347, Papa Clement al VI-lea îi comunică din Avignon regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou, faptul că mai mulţi „olachi Romani" din Transilvania, Ţara Românească şi Sirmiu au trecut la catolicism, acesta cucerind în 1364 Ţaratul de Vidin, anexându-l ca Banat al Bulgariei, urmărind şi extinderea confesiunii de rit roman. În 1369, ortodocşii trec la represalii împotriva misionarilor franciscani şi solicită ajutorul lui Vlaicu vodă, domnul Ţării Româneşti, care cucereşte oraşul,

141 Petre Ş. Năsturel, *op. cit.*, p. 74-75.
142 Matei Cazacu, *op. cit.*, p. 91.
143 Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 10-14.
144 Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 20-21.
145 Eugen Drăgoi, *op. cit.*, p. 347.
146 Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 275.
147 Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 18-22.

www.digibuc.ro

ulterior având loc strămutări importante ale populației de pe malul drept pe celălalt mal al Dunării. Afirmându-se ca apărător al ortodoxiei românești, Vlaicu îl trimite pe Jupan Ioan Neagu Viteazul la Muntele Athos pentru a negocia cu comunitatea călugărilor greci de la mânăstirea Cutlumuş regimul monahilor români. Între 1379-1382, vicarul provinciei Bosnia, franciscanul Bartolomeu de Alverna, enumera într-un raport „erorile" şi „ereziile", schismaticilor sârbi, bulgari şi români din Regatul Ungariei, recomandând convertirea la catolicism, prin constrângere, a clerului ortodox, în caz contrar aceştia urmând a fi expulzați, acțiunile înscriindu-se în politica de unificare confesională, românii rămaşi, în imensa majoritate ortodocşi, fiind eliminați din viața politică şi sistemul constituțional[148]. În 1404 călugărul dominican Ioan, arhiepiscop de Sultanieh, în *Libellus de notitia orbis*, consemnează afirmarea conştiinței romanității la vlahii din Macedonia[149], iar Benedict Kuripeschitz, în raportul asupra călătoriei făcută în 1530 la Constantinopol, se spune că în Bosnia sunt, afară de vlahii bosnieci catolici, şi alții de credință pavlichiană, care este posibil să fi venit din părțile Smederevo şi Belgrad[150].

Moştenirea strălucitoare la care au aspirat bulgarii, sârbii şi latinii a fost dobândită de turci după cucerirea Constantinopolului la 29 mai 1453 de către Mahomed al II-lea Cuceritorul (1444, 1444-1446, 1451-1481), extinderea lor atingând limitele Imperiului bizantin[151]. În urma acestui eveniment numeroşi clerici ortodocşi s-au refugiat în Țările Române[152], care devin centrul ortodoxiei. Astfel, biserica fostului imperiu îi supraviețuieşte, una din notele sale miraculoase, îmbrățişarea ortodoxiei de către masele populare, formând liantul din care se va constitui o lume nouă[153], prin păstrarea conştiinței naționale a popoarelor din Balcani până la eliberarea acestora de sub turci ca urmare a revoluțiilor şi războaielor din sec. al XIX-lea[154]. În acest răstimp românii nord-dunăreni au căutat să-şi ajute frații aflați în suferință, spre exemplu în între 1461-1462, când după pustiirea malului drept al Dunării, ordonată de Vlad Țepeş, retragerea ostaşilor români a fost însoțită de numeroşi creştini dornici de a scăpa de stăpânirea otomană[155]. Situația vlahilor se înrăutățeşte în timpul sultanul Selim I (1512-1520), care, luându-şi titlul de „calif suprem", devine conducătorul şi ocrotitorul

148 *Istoria României în date*, p. 43-49.
149 *Ibidem*, p. 55.
150 Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 25.
151 Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 350-355.
152 *Istoria României în date*, p. 68-69.
153 Petru Bona, *Istorie şi ortodoxie*, p. 8.
154 Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 362.
155 *Istoria României în date*, p. 72-73.

www.digibuc.ro

întregii lumi mahomedane, căutând introducerea şi impunerea cu forţa a islamului printre creştini. În Insula Creta, Albania, Bosnia, Rumelia, Asia Mică, Armenia, Antiohia, Ierusalim şi Egipt, s-au făcut islamizări forţate; astăzi, în Albania şi Bosnia, musulmanii constituie majoritatea populaţiei. Dar scăderea populaţiei ortodoxe a fost determinată şi de instituirea, în 1438, de către sultanul Murad al II-lea (1421-1451), a măsurii de recrutare a copiilor creştini din ţările ortodoxe, „darea" sau „birul sângelui", spre a fi islamizaţi şi crescuţi în disciplina aspră a ienicerilor. Această crudă, inumană şi condamnabilă decizie a contribuit, în mod tragic la slăbirea şi nimicirea creştinilor[156], dintre toate popoarele din Balcani, aromânii rămânând cel mai perseverent ataşaţi credinţei lor, preferând să îndure orice decât să se lepede de legea strămoşească[157]. Nu aşa s-au petrecut lucrurile cu meglenoromânii din Nânta, care vor îmbrăţişa din 1671 religia profetului[158], împărtăşind un destin tragic, problematică care dorim să o prezentăm mai detaliat. Aici existau patru biserici prefăcute în geamii, biserica Sfânta Maria, din cartierul Mănăstir, Sfânta Maria, numită „Prozur džamisi" din Pruor, Sfântul Dumitru sau „Marea Tichie", în Beilic, şi Sfântul Petru, în Gorniţ. Datorită faptului că erau viteji şi se bucurau de privilegii, a fost nevoie de o altă strategie pentru ca islamizarea să poată reuşi. Acest lucru s-a produs cu ajutorul coniarilor, imigraţi din Asia, care aveau permisiunea de a se stabili în localităţile creştine. În prima zi de Paşti, la vremea când creştinii se aflau în biserici, o parte din pomacii din Caragiova reuşesc să pătrundă în Nânta, unindu-se cu turcii de aici; au înconjurat biserica în care se afla episcopul, ameninţând că vor fi ucişi dacă nu vor îmbrăţişa islamul, în condiţiile date, vlădica acceptând părăsirea credinţei străbune. Episcopul, om cultivat, a fost păstrat ca un fel de egumen turcesc, nu departe de Nânta, de unde, cuprins de căinţă, se va refugia la Sfântul Munte. Tradiţia spune că unul dintre creştinii care jurase că va primi mai bine moartea decât mahomedanismul, muri la scurt timp după convertire. Rudele îl dezgropară de două ori în trei ani, conform credinţei că, dacă trupul rămâne neatins, omul a fost plin de păcate, şi au constatat neputrezirea lui. În urma unui vis, acestea apelează la fostul episcop, care trebuia să citească rugăciunea de dezlegare în biserica în care decedatul a primit mahomedanismul. În timpul citirii, carnea de pe oase dispăru. Pentru fostul episcop minunea era prea mare, şi, neavând linişte sufletească, trebuia să treacă din nou la creştinism. Cu ajutorul unuia dintre fiii celui decedat ajunge la Salonic, de unde pleacă

[156] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 422.

[157] Neagu Djuvara, *Diaspora aromânească în secolele XVII şi XIX*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 112.

[158] Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică şi civilizaţia aromânilor*, p. 97.

www.digibuc.ro

la Muntele Athos. După ce a făcut canonul pocăinței, se întoarce în Nânta ca să-şi determine foştii enoriaşi să se lepede de islam. Ajungând la geamie, nu reuşeşte să-şi expună punctul de vedere şi, după ce reuşi să iasă din oraş, este ucis de nânteni, care deveniseră mai fanatici decât turcii, în localitatea Săm-Toader. O grămadă de pietre de la locul crimei a purtat numele *doarma popăl'a*, „lemnul popii", nântenii evitând sintagma *cruțea popăl'ă*, acolo aflându-se şi o cruce de lemn. Trupul episcopului, luat de cei din Oşani, a fost dus la mânăstirea Sfântul Mihail şi înmormântat, aproape de zidul din partea despre nord al vechii clădiri, loc care purta numele *grobu vlădical'ă* („mormântul episcopului", *n.n.*)[159]. Ceilalți locuitori din Nânta au continuat să rămână creştini aproape jumătate de secol, dar sub presiunile turcilor şi mai ales ale fraților islamizați, au fost nevoiți să adopte noua lege, o mică parte părăsind oraşul. Ruptura de creştinism nu a fost categorică mai multe secole: bătrânele mai păstrau icoane în casele lor; multe femei, la prepararea pâinii îşi făceau instinctiv semnul crucii; purtau nume ca: *Asan di Christu*, *Ştefan di Matol*, *Alghioş di Riza*, *Isia di Pavle*. Au păstrat obiceiul ca, de Sfântul Gheorghe, să pună la poartă şi să înfigă în țarinile lor câte o ramură de fag cu frunze verzi. De Joi Mari, sute de femei cu copii şi chiar bărbați care sufereau de vreo boală, veneau la biserica din Tuşim, aşteptând în tinda bisericii sfârşitul serviciului divin, după care preotul le citea o rugăciune de vindecare, atingându-i cu sfânta lance, făcându-le semnul crucii. În ziua Sfântului Ilie fiecare familie făcea câte o pâine din grâul nou şi se ducea de dimineață în localitatea Cusață, unde se crede că a fost odată biserica Sfântul Ilie. Aici înjunghiau berbeci şi boi, petrecând toată ziua, seara întorcându-se acasă. Acest obicei avea loc şi de Sfântul Gheorghe, când nântenii mergeau în localitatea Prigoriță, unde prăznuiau hramul bisericii dispărute, petrecere la care participau bărbații şi copii, femeile renunțând cu timpul. În privința datei exacte a trecerii nântenilor la islam se menționează o evanghelie veche, care ar fi fost ulterior expediată la Atena, pe care ar fi notată data de 24 aprilie 1671 (marți). În acel an ziua de Sfântului Gheorghe a căzut în prima zi de Paşti, slujba de Paşti având loc a doua zi. Tot aici ar mai fi însemnat faptul că joia după Paşti, la 27 aprilie, ar fi căzut la Nânta şi în împrejurimi grindină şi zăpadă, acoperind snopii de grâu. Locuitorii satelor învecinate au reuşit să înfrângă vitregia timpurilor, opunându-se cu îndârjire turcilor, dar şi fraților islamizați, uneori fiind nevoiți, pentru a scăpa de prigoană, să-şi închine pământurile chiar unor bei, de la care au reuşit să le răscumpere ulterior. Între cei care nu şi-au abandonat credința se şi cei din Oşani, unde înainte de războaiele balcanice, existau două biserici: Sfântul Niculae, în care se slujea în

[159] Theodor Capidan, *op. cit.*, p. 14-17.

www.digibuc.ro

greceşte, şi Sfânta Maria, în care se slujea româneşte. Alături de ele se mai găsea un metoh, dependent de mânăstirea Stavronichita de la Muntele Athos, în care, până la primul război mondial, un ieromonah din Sfântul Munte era duhovnicul tuturor satelor româneşti. Metoh era o casă particulară a dăruită acelei mănăstiri de către un credincios meglenoromân. În nord-estul comunei se află mânăstirea Sfântul Arhanghel Mihail, unde se ținea, la 6 septembrie, un bâlci mare. La petrecerile organizate în curtea şi cerdacele mănăstirii, asistau deseori nântenii, obişnuiți să vină aici de pe când erau creştini. De numele acestei mânăstiri se leagă luptele oşeniților împotriva turcilor şi nântenilor pentru neatârnarea în administrație. Pentru a putea rezista, ei închină comuna lui Ahmed-aga, care era căsătorit cu o creştină, păstrând astfel mânăstirea, pe care o vor rezidi în 1857. În Lunguța existau două biserici: Džoasa-băsearică, în care se slujea româneşte, şi Sfeti Nicola, în care se slujea în greceşte, ulterior în româneşte după primul sfert al veacului al XX-lea. În aceeaşi perioadă cei din Cupa nu aveau biserică, Stămăria arsese, în Huma era o biserică frumoasă, Stăvineri, iar în Țărnareca, unde se slujea greceşte, anterior în română, beneficiind de un preot aromân, Dimitrie Boboscu din Perleke[160]. Trecerea la mahomedanism a fost scump plătită de nânteni, aceştia fiind considerați turci de către autoritățile greceşti, şi expulzați, cu toate protestele lor[161], în locurile acestora fiind aduşi greci refugiați din insule[162] în urma războiului greco-turc din 1921-1922; urmaşii acestor meglenoromâni trăiesc în Turcia europeană, în localitățile Kalamış şi Göszüzköy, şi în număr mai redus pe litoralul Mării Marmara, în apropiere de Kalamış, în Malkara, Babaeski, Çorlu, Uzunköprü, Lüleburgaz, Kiklareli şi Edirne[163]. Din fericire, procesul de islamizare nu a mai fost urmărit în Balcani de către otomani după 1829[164].

Vlahii depăşesc şi frământările iscate de către autoritățile turce prin trecerea a bisericii sârbe sub autoritatea Patriarhiei de Constantinopol şi ulterior Arhiepiscopiei de Ohrida, majoritatea ierarhilor sârbi şi valahi fiind înlocuiți cu ierarhi greci, numiți de Constantinopol. În 1557 Patriarhia de Peč este restaurată, episcopii sârbi înlocuind aproape în totalitate clerul grecesc. La 11 septembrie 1766, autoritățile turce desființează din nou această patriarhie, biserica sârbă fiind redată Scaunului Ecumenic, urmând perioada „episcopilor fanarioți", în majoritate greci, serviciul divin fiind

[160] Theodor Capidan, *Meglenoromânii. I. Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, Cultura Națională, 1925, p. 11-26.

[161] Petru Neiescu, Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi din Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1977, p. 9.

[162] Theodor Capidan, *op. cit.*, p. 14.

[163] Petar Atanasov, *op. cit.*, p. 4.

[164] Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 122.

www.digibuc.ro

deseori ţinut în greceşte, Evanghelia în limba populaţiei creştine lipsind aproape cu desăvârşire[165].

Cu toate neajunsurile, datorită privilegiilor mai sus-amintite, vlahii n-au părăsit preocupările lor spirituale, viaţa liturgică fiind întreţinută necontenit în special în mânăstirile de la Muntele Athos, „Grădina Maicii Domnului"[166]. Ei aveau uneori şi propriile lăcaşuri de cult. Astfel, lângă Bera, exista biserica Soterului (Mântuitorului) vlahilor, iar în secolul al XVI-lea, la Târnovo (Tesalia), în mahalaua zisă a vlahilor, se afla biserica Vlahonikolas (Sfântul Nicolae al vlahilor), cu hramul sfântului localnic, Sfântul Nicolae din Vunaine. Din rândurile lor erau selectaţi monahi de rit bizantin, spre exemplu: Neofit, zis Vlahos (Vlahul), episcop de Grevena, eparhie situată la marginile Epirului cu Tesalia, trecut la cele veşnice în 1481/1482 sau Gherasim Vlahos, mitropolit de Filadelfia, fost ierarh al ortodocşilor din Veneţia, literat subţire, care a părăsit viaţa pământească în 1685[167]. Că viaţa spirituală a vlahilor era într-o continuă înflorire, ne-o dovedeşte ieromonahul Nectarie Tărpu, care, în 1731, a scris pe gravura de la Ardenica (Albania): *Viγiră, mum-al Dumedă, o[a]ră tră noi pecătoşii* „Fecioară, muma lui Dumnezeu, roagă-te pentru noi păcătoşii", dând act de naştere limbii aromâne, fiind cel dintâi text aromânesc datat[168].

De spiritualitatea vlahilor din Balcani, au profitat şi meleagurile nord Dunărene. Astfel, Pe scaunul Mitropoliei Timişoarei, urcă, la 20 iulie 1650 în vârstă de 80 de ani, Sfântul Iosif ce Nou de la Partoş. Acesta, ca mirean botezat Iacob, se călugăreşte la mânăstirea Pantocrator din Muntele Athos. După o păstorire de trei ani, se retrage al mânăstirea Partoş, unde se nevoiau călugări din Banat şi din Ţara Românească, şi trece la cele veşnice în 1656, la 86 de ani. Moaştele sale au fost strămutate la catedrala mitropolitană din Timişoara în 7 octombrie 1956, când a fost canonizat, prăznuirea având loc la 15 septembrie; cultul său fiind răspândit doar printre românii bănăţeni. A desfăşurat şi activitate cărturărească, de la el rămânând manuscrisul *Prolog de vlădica Iosif al Ţării Valahe*, achiziţionat în 1625 de la mânăstirea Voiloviţa, de un călugăr al mânăstirii Studeniţa[169]. Transilvania beneficiază de un demn urmaş al aromânilor din Gabrova Macedoniei, Naum şi Anastasia. Mitropolitul Andrei Şaguna se naşte la Mişcolţ (Ungaria) la 20

[165] Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viaţă religioasă*, p. 27.

[166] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 443.

[167] Petre Ş. Năsturel, *op. cit.*, p. 77-78.

[168] Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Un dodecalog al aromânilor sau 12 adevăruri incontestabile istorice şi actuale asupra aromânilor şi asupra limbii lor*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 182-183.

[169] Petru Bona, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române de la începuturi până la 1700*, p. 100-101.

www.digibuc.ro

decembrie 1808. Urmează şcoala greco-valahă şi gimnaziul din localitatea natală, gimnaziul călugărilor piariști din Pesta şi, între 1862-1829, studii de drept şi filozofie la Universitatea din Pesta şi teologia ortodoxă la Vârşeț. Devine profesor şi secretar al consistoriului de la Carloviț, la 25 de ani fiind tuns în monahism, cu numele Andrei, la botez având numele de Anastasiu. În 1846 este numit vicar, în 1847 este ales episcop de sinodul electoral de la Turda şi hirotonit la catedrala din Carloviț de către mitropolitul Iosif Raiacici, venind apoi la Sibiu. Curtea de la Viena îl recunoaşte episcop în 1848, an în care începe să militeze pentru reînființarea mitropoliei Transilvaniei, desființată în 1701, reuşind despărțirea de ierarhia sârbă în urma Sinodului de la Carloviț din 1864-1865, mitropolia fiind recunoscută de Dieta Ungariei în 1868. Este autorul următoarelor lucrări: *Elementele dreptului canonic*, *Compendiu de drept canonic*, *Istoria Bisericii Ortodoxe răsăritene universale de la întemeierea ei până în zilele noastre*, *Scrisorile pastorale* şi *Biblia ilustrată*. S-a remarcat prin activitatea culturală, socială şi patriotică pusă în slujba apărării drepturilor românilor[170].

Revenindu-şi după furtunile stârnite de venirea turcilor, marile puteri europene caută limitarea arealului acestora, stabilindu-şi poziții strategice. La începutul secolului al XVI-lea, Imperiul habsburgic încorporează Ungaria occidentală şi Croația, organizând frontiera pe care aşează vlahi, chiar şi pe hotarele estice cu Slovenia, aceştia bucurându-se şi de libertate religioasă[171]. În 1537 familii de aromâni ajung în Croația şi alte părți ale imperiului[172]. Leopold I (1657-1705) cere popoarelor din Balcani, la 6 aprilie 1690, să se alieze trupelor imperiale pentru înlăturarea turcilor, garantându-le, printre altele, libertatea confesională. În urma tratativelor, la 21 august 1690, le sunt recunoscute sârbilor drepturi, cum sunt: păstrarea liberă a tuturor tradițiilor după calendarul vechi conform legilor bisericeşti orientale de rit grecesc sau alegerea dintre ei a arhiepiscopului de limbă şi naționalitate sârbă, desemnarea făcându-se de reprezentanții ecleziastici şi mireni, arhiereul consacrând episcopi, numind preoți în mânăstiri, zidind biserici unde va fi nevoie pe cheltuială proprie în oraşe şi sate, instruind preoții sârbi, dispunând asupra tuturor bisericilor orientale de rit grecesc şi a comunităților de această confesiune. Arhiepiscopul îşi întindea jurisdicția în Serbia, Bulgaria, Dalmația, Bosnia, Iliria, Herțegovina, Muntenegru, Croația, Ungaria, Sirmium, Ineu. Preoții erau scutiți de impozite, de obligația de a încartirui soldați şi nu puteau fi arestați decât cu aprobarea

[170] Petru Bona, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române 1700-1998*, Timişoara, Tipografia Universității de Vest din Timişoara, 1998., p. 72-74.

[171] Matei Cazacu, *op. cit.*, p. 92-94.

[172] Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică şi civilizația aromânilor*, p. 93.

www.digibuc.ro

împăratului. Când se înregistrau abateri, preotul era judecat de mitropolit şi episcopi după dreptul canonic, laicii neavând dreptul să se amestece în afacerile bisericeşti. Cu această ocazie, împăratul s-a obligat să restituie bisericile ocupate de turci, iar într-unul din articolele diplomei era combătut prozelitismul catolic şi intolerată molestarea arhiereului pe timpul vizitelor canonice sau cu ocazia împărţirii învăţăturii parohilor şi credincioşilor[173]. În 1692 Leopold I recunoaşte clerului ortodox, care acceptă unirea cu Roma, aceleaşi drepturi ce care se bucură clerul catolic[174], ierarhii sârbi extinzându-şi privilegiile asupra popoarelor din regiune pentru a stăvili ofensiva catolicismului[175]. La 4 martie 1695 patriarhul a primit dreptul de a înfiinţa episcopii, populaţia sârbă fiind scutită de dijmele datorate clerului catolic, contribuţia fiind utilizată la întreţinerea şi consolidarea bisericii ortodoxe[176]. Austria obţine de la otomani şi alte teritorii, printre care Banatul, Oltenia, o parte din Serbia cu Belgrad, părţi din Slavonia şi Bosnia şi, pentru ca naţiunea sârbă să nu devină mai puternică, la 10 septembrie 1718 Curtea de la Viena recunoaşte două mitropolii independente: Carloviţ şi Belgrad[177].

Începând însă din secolului al XVIII-lea, vlahii îşi vor pierde statutul privilegiat, asemenea celor din Imperiul otoman, autonomia fiind îngrădită administrativ datorită presiunilor iezuiţilor pentru trecere la catolicism sau la unirea cu Roma. Acest secol este marcat de revoltele grănicerilor din 1744, 1746, 1750, 1751 şi 1756 împotriva încercărilor bisericii catolice, a autorităţilor austriece, croate şi ungare de a-i transforma în ţărani dependenţi, ofiţeri putând deveni doar cei catolici sau uniţi[178]. În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea romano-catolicii încearcă uniaţia forţată în unele zone ale Serbiei, pe teritoriul episcopiei de Karlovac şi în Dalmaţia[179]. Prin insistenţa propagandei iezuite, o parte din valahii aşezaţi în Croaţia, Slovenia şi Istria se unesc biserica papală[180]. Uniatismul a fost promovat în Răsărit de iezuiţi prin tipografii, şcoli, colegii şi congregaţii (la Roma). În 1576, Papa Grigore al XIII-lea (1572-1585) a înfiinţat „Collegium Illyricum", pentru atragerea sârbilor la unirea cu Roma, iar Papa Grigore al XV-lea (1621-1623) înfiinţează în 1622 „Sacra Congregatio de propaganda fide", căreia papa Urban al VIII-lea (1623-1644) îi adaugă în 1627 un seminar misionar pentru pregătirea propagandei catolice printre ortodocşi, numite

173 Petru Bona, *Istorie şi ortodoxie*, p. 20-22.
174 *Istoria României în date*, p. 123.
175 Petru Bona, *Episcopia Caransebeşului*, p. 49.
176 Petru Bona, *Istorie şi ortodoxie*, p. 20-22.
177 Petru Bona, *Episcopia Caransebeşului*, p. 49.
178 Matei Cazacu, *op. cit.*, p. 94-95.
179 Eugen Drăgoi, *op. cit.*, p. 347.
180 *Ibidem.*, p. 374.

www.digibuc.ro

„Collegium Urbanum". Unionismul cunoaşte, între secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, câteva succese, printre acestea a aproximativ 10000 de vlahi din Bosnia, Croaţia, Slovenia şi Istria, unii refugiaţi în aceste părţi de frica turcilor. Aceştia formau, la început o masă compactă, misionarii catolici reuşind să-i împrăştie, fiindu-le astfel mai uşor să-i convertească şi să-i unească cu Roma[181]. Presiunile asupra ortodocşilor au înregistrat uneori şi scăderi, Curtea de la Viena dând în 1781 un Decret de Toleranţă care oferea o îmbunătăţire sensibilă a vieţii acestora[182]. Au fost elaborate norme de conducere a bisericii ortodoxe din Imperiul habsburgic: mitropolitul era socotit cap al naţiunii ilire în problemele bisericeşti, se reglementa numărul preoţilor în funcţie de numărul locuitorilor, se fixau taxele clerului, se garanta toleranţa religioasă anterioară[183]. Că istroromânii şi-au păstrat legea ortodoxă până târziu, reiese din *Documenta spectantia historiam orthodoxae diocesos Dalmatie et Istriae (sec. XV-XIX)* a episcopului grec ortodox din Zara, Nicodim Milas, volumul I apărând la Zara în 1889. Din această lucrare se desprind aspecte ale unei adevărate lupte confesionale. La 25 ianuarie 1717 Veneţia ordonă guvernatorului dalmatin să-l expulzeze pe episcopul *St. Ljubibratich*, înscăunat de patriarhul sârbesc, dar Aloise Mocenigo, la 1 martie 1720, îl apără pe episcop şi dejucă planul episcopilor latini. În 1721 abatele Papadopoli arăta că Morlachii s-au ţinut şi se ţin de patriarhul din Serbia şi nici o dată nu s-au ţinut de episcopii latini. Ortodocşii rezistă un timp presiunilor având propriile biserici în Pola, Zara, Sebinio şi Lesina. Arhiepiscopului Caraman din Zara, informa la 10 aprilie 1750 despre „servianii de ritul grec existenţi în Dalmaţia"[184]. În sprijinul aserţiunii că trecerea la catolicism s-a făcut treptat vin texte culese de la istroromâni: *Credeul* înregistrat în 1856, unde doctrina filioque nu apare „Jo kred en sveti Duh, svete maja baserike kerstjanske."[185], şi *Cred ăn Domnu*, publicat în 1921, unde această învăţătură este evidentă „Şi ăn Svetu Spirit, Domnu ce daie jivl'en'e, carle din Ciace iase şi din Fil'u..."[186]. Unele sate au reuşit să aibă propria parohie, spre exemplu Brdo[187]. Pe timpul austriecilor, de

[181] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 422-430.

[182] Neagu Djuvara, *op. cit.*, p. 118.

[183] Petru Bona, *Istorie şi ortodoxie*, p. 47.

[184] Iosif Popovici, *Dialectele române (Rumänische Dialekte). IX. Dialectele române din Istria. Partea a II-a. Texte şi glosar*, Halle a.d.S., Editura autorului, 1909, p. 135-138.

[185] Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 141.

[186] Leca Morariu, Lu Fraţi Noştri. Libru lu Rumeri din Istrie. Cartea Romînilor din Istria. Libro degli Rumeni Istriani. Susneviţa (Valdarsa) – Jeiăn (Seiane), Suceava, România, Editura Revistei „Făt-Frumos", 1921, p. 9-10.

[187] Iosif Popovici, *op. cit.*, p. 144.

www.digibuc.ro

parohia croată din Munegrade ţinea comuna Jeiăni, preotul având datoria să citească liturghia o dată pe săptămână în frumoasa biserică clădită de locuitori. Despre biserica catolică din Sucodru se ştie că fusese ortodoxă. În Suşnievița, sub stăpânire italiană, nu aveau preot, chemându-l la naştere şi la înmormântare pe preotul sloven de la Boglino; episcopia de la Trieste nu le-a satisfăcut dorința de a avea un preot italian. În 1906 aveau o şcoală, susținută cu banii societății slave „Sfinții Chiril şi Metodiu", în care erau pregătiți, în limba croată, cei care urmau să primească Sfânta Cuminecătură. Din rândurile istroromânilor s-au ridicat şi intelectuali, primul dintre aceştia este considerat a fi preotul Micetici din Brdo, care a studiat teologia şi care a fost preot de rit latin la Castua şi Rozzo[188]. În ceea ce-i priveşte pe aromâni, misiunile catolice au înregistrat succese neînsemnate, în 1867 Mitropolitul Benedict împotrivindu-se convertirii acestora[189].

Situația aromânilor şi a meglenoromânilor de sub stăpânirea turcească începe să se îmbunătățească sensibil în momentul în care Rusia pravoslavnică impune, prin tratatele de pace de la Cuciuc-Cainargi (1774) şi Iaşi (1791) din timpul ţarinei Ecaterina a II-a (1762-1796), dreptul de protecție a creştinilor din Imperiul otoman[190]. Cu toate acestea se mai fac simțite ultimele zvârcoliri ale imperiului ce începuse să decadă şi care apela la toate mijloacele pentru a se menține, inclusiv învrăjbirea celor de aceeaşi credință, de cele mai multe ori măsurile fiind favorabile grecilor. În 1807, sunt unite Episcopiile de Roska şi Prizren[191]. În 1827 Poarta emite un firman prin care restituia egumenilor greci administrația mânăstirilor închinate, Adunările Obşteşti ale Țării Româneşti şi Moldovei protestând cu promptitudine[192]. Sultanul Abdul Megid (1839-1861) constrâns de Marile Puteri europene dă la 3 noiembrie 1839 „Hatti-Şeriful" de la Ghül-Hané, garantând creştinilor libertatea de conştiință, libertatea cultului, egalitatea în fața legii, siguranța vieții şi averii etc.[193]. Dar în funcție de propriile interese, Poarta va reorganiza activitatea eclezială în 1870 subordonând Bisericii Bulgare populația creştină din Dobrogea, Tracia şi Macedonia[194]. În detrimentul ierarhiei elene, numeroşi aromâni din regiunea Ohridei s-au

188 Sextil Puşcariu *op. cit.*, p. 38-48.

189 Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la Bucureşti (1913) şi poziția Austro-Ungariei*, traducere de Nicolae-Şerban Tanaşoca, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994, p. 53.

190 Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 442.

191 Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viață religioasă*, p. 27.

192 *Istoria României în date*, p. 151-152.

193 Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 508.

194 Tănase Bujduveanu, *Romanitatea balcanică şi civilizația aromânilor*, p. 128.

www.digibuc.ro

raliat Exarhatului bulgar care a permis folosirea românei şi a aromânei pentru anumite părţi ale liturghiei[195] şi animaţi de sentimente naţionale, luptau şi pentru autonomie bisericească, greaca fiind înlăturată aproape complet din slujba religioasă până la 23 decembrie 1890[196]. În urma războiul ruso-româno-turc din 1877-1878, cucerindu-şi independenţa[197], România începe să se implice în problemele spirituale ale românilor de peste graniţe, dar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea aromânii sunt ameninţaţi cu excomunicarea de către episcopi fanatici de alt neam pentru că îşi trimiteau copii la şcoala românească; în 1891, Patriarhul de Constantinopol acordă dreptul populaţiei autohtone de a avea episcopi din propriul neam în cuprinsul teritoriilor fostei Patriarhii de Peč, aromânii rugându-se în aceleaşi lăcaşuri de cult cu sârbii[198]. Prin tratatul de la Lausanne din 24 iulie 1923, din în urma războiul greco-turc din 1919-1923, patriarhului ecumenic îşi va păstra doar prerogativele religioase, pierzând titlul de *etnarh* asupra creştinilor ortodocşi din Imperiul turcesc, hotărâre valabilă şi astăzi[199].

Secolul al XX-lea Balcanii au fost zguduiţi de conflicte militare şi ideologice, micile state lăsându-se antrenate în jocurile politice ale Marilor Puteri. La 16 ianuarie 1913, Bulgaria se angaja să acorde autonomie şcolilor şi bisericilor româneşti Macedonia care vor constitui obiectul viitoarelor posesiuni bulgăreşti; un protocol similar, încheiat la 26 aprilie, când câteva teritorii sud-dobrogene reveneau României, prevedea acordarea aceloraşi drepturi aromânilor. În urma conferinţei de pace încheiată în Bucureşti pe 28 iulie 1913, care a urmat celui de-al doilea război balcanic, României îi reveneau judeţele Durostor cu reşedinţa la Silistra şi Caliacra, cu reşedinţa la Bazargic, încheind acorduri cu Grecia (23 iulie) şi Serbia (25 iulie) privind autonomia şcolilor şi bisericilor aromâne din Macedonia[200], acorduri care nu vor fi respectate. Cadrilaterul va fi reintegrat Bulgariei la 7 septembrie 1940 în urma tratatul de frontieră româno-bulgar de la Craiova[201]. După cel de-al doilea război mondial Patriarhia Română a fost nevoită, sub presiuni comuniste, să abandoneze bisericile şi preoţii sud-dunăreni, care au rămas să trăiască din mila credincioşilor, limba română literară, interzisă în şcoli, propagându-se în Balcani prin biserică, cultul în limba română continuând

[195] Max Demeter Peyfuss, *Aromânii în era naţionalismelor balcanice*, în: *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 132-152, p. 141.

[196] Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluţia ei de la origini până la Pacea de la Bucureşti (1913) şi poziţia Austro-Ungariei*, p. 53-64.

[197] *Istoria României în date*, p. 236-243.

[198] Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viaţă religioasă*, p. 27-28.

[199] Ion Rămureanu, *op. cit.*, p. 509.

[200] *Istoria României în date*, p.321-322.

[201] *Ibidem*, p.447.

www.digibuc.ro

să existe până la dispariția preoților aromâni[202].

Traversând vremuri deosebit de vitrege, aromânii din Kosovo au rezistat asimilării totale de către populațiile înconjurătoare, datorită profundei lor credințe religioase. O perioadă propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu și spovedania s-a efectuat în graiul lor, în lăcașurile de cult din această regiune aromâni putând fi întâlniți ca preoți, diaconi, cântăreți[203]. Din 1913, în urma primului război balcanic, Kosovo este integrată Regatului Serbiei, Episcopia de Prizren devenind automat parte integrantă a Arhiepiscopiei autocefale a Serbiei Bisericile românești sunt transformate în biserici sârbești, iar școlile desființate, liturghia desfășurându-se în limba sârbă, clerul aromânesc fiind asimilat de clerul ortodox sârb. În timpul primului război mondial, Kosovo și Metohia sunt ocupate de bulgari, clerul ortodox fiind închis și prigonit de noile autorități și de populația albaneză islamică. După 1918, datorită intervențiilor autorităților române pe lângă guvernul din Belgrad, este deschisă biserica din Bitolia. În timpul celui de-al doilea război mondial, estul provinciei este ocupat de Bulgaria, cea mai mare parte revenind Albaniei Mari (ocupată de italieni în 1939). Între 1943-1945, Kosovo este ocupată de Germania; populația creștină este expulzată în nord, în locul ei fiind aduși albanezi. Din 1945, Kosovo ajunge parte a Republicii Serbia din cadrul Federației Iugoslave; activitatea bisericii este redusă datorită presiunilor și persecuției subtile. Între 1979-1989, provincia devine autonomă; mulți ortodocși sunt forțați să părăsească Kosovo și Metohia; palatul Patriarhal din Peč este incendiat în 1981. Ultimul deceniu al secolului al XX-lea, regiunea trece prin momente sângeroase, distrugeri și exterminări sistematice, Biserica Ortodoxă Sârbă sub a cărui autoritate se află toți creștinii din Kosovo este expusă ruinei, numărul bisericilor ortodoxe distruse în perioada ridicându-se la peste 80. Lăcașurile de cult creștine, biserici și mănăstiri, sunt în continuare distruse, incendiate, vandalizate și avariate[204]. Tragedia este similară războiului care a dus la destrămarea Iugoslaviei, când, între 1991-1995, peste 200 de biserici și mânăstiri au fost distruse și aproape 400 avariate[205]. Demonstrând că vremurile sunt sub noi, aromânii din Albania au depășit persecuțiile religioase declanșate în 1967 de către guvernul comunist, care, la 30 noiembrie 1969, a proclamat „primul stat ateu de sub soare", constituția din 1976 interzicând cu desăvârșire orice manifestare religioasă publică sau particulară, declanșându-se represaliile

[202] Petru Neiescu, *op. cit.*, p. 26-27.

[203] Stere Garofil, *Cuvânt înainte*, în: Tănase Bujduveanu, *Aromânii din Kosovo. Istorie. Viață religioasă*, p. 7.

[204] Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 33-35.

[205] Eugen Drăgoi, *op. cit.*, p. 348.

www.digibuc.ro

crunte, fiind persecutați clerici şi credincioşi, instituțiile bisericeşti fiind desființate, iar patrimoniul confiscat[206].

Nici astăzi circumstanțele în care trăiesc frații noştri sud-dunăreni nu s-au schimbat semnificativ. În fosta Iugoslavie, situația este destul de dificilă mai ales pentru românii din Valea Timocului şi Kosovo, care, fără sprijin din țară, fără drept la învățătură în limba română, fără lăcaşuri proprii de cult pentru oficierea slujbelor în limba română, se asimilează[207], procesul de deznaționalizare fiind continuu, mai ales la oraşe[208]. La fel stau lucrurile şi în Albania, oficialitățile refuzând statutul de minoritate națională celor 72000 de aromâni[209]. La stingerea vlahilor contribuie, ca un paradox, şi propria credință, care i-a menținut ca individualitate aproape două milenii; la meglenoromâni nu există prejudecăți sau restricții cu privire la căsătoria cu aromâni, macedoneni sau greci de aceeaşi confesiune, dacă aceasta se face din dragoste[210].

Menținându-se în grupuri etnice distincte, românii balcanici au incomodat adesea guvernările care s-au perindat peste meleagurile lor. Uneori, pentru a fi asimilați mai uşor, s-a încercat aducerea unor argumente lingvistice desprinse chiar din sfera semantică a religiei pe care aceştia o practică încă din vremurile apostolice, apelându-se, ca artificiu, la cuvinte provenite de la populațiile care constituiseră clasa conducătoare. Dialectele româneşti sud-dunărene conservă termen bisericeşti de origine latină, asemănători sau identici cu cei din dacoromână, dar marea parte a terminologiei bisericeşti este de origine slavă sau grecească, care au pătruns masiv în idiomurile lor deoarece vlahii nu au beneficiat de o organizare bisericească proprie decât rareori şi pentru perioade scurte de timp[211]. Acest aspect a imprimat expresii specifice: deşi pentru toți românii creştinismul este latin, ortodoxismul este neogrec la aromâni, spre deosebire de cel bizantino-slav al românilor nord-dunăreni[212]. În acest sens, prezentul periplu prin istoria zbuciumată a românilor de la sudul Dunării oferă puncte de reper şi chiar argumente împotriva unor politicieni care neagă apartenența fraților noştri la marea familie a romanității.

Dar jertfa întru credință a românilor sud-dunăreni nu a fost zadarnică nici în al XX-lea veac al erei creştine, din rândul lor ridicându-se noi mesageri ai spiritualității acestora, care au atins, sau vor atinge în curând

206 *Ibidem*, p. 359.
207 Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 35.
208 Petru Neiescu, *op. cit.*, p. 27.
209 *Ibidem.*, p. 23.
210 Petar Atanasov, *op. cit.*, p. 304-305.
211 Tănase Bujduveanu, *op. cit.*, p. 21.
212 Matilda Caragiu-Marioțeanu, *op. cit.*, p. 178.

www.digibuc.ro

universalitatea, dovedindu-ne, încă odată resursele inepuizabile ale iubirii creştine. La 26 august 1910 se năştea la Skoplje, Macedonia, în familia de origine aromână, Nikolle şi Drandafille Bojaxhiu, o fetiţă, botezată chiar a doua zi, Agnes, devenită simbol al anilor care au marcat trecerea dintre milenii. La 12 ani, frecventând o şcoală catolică, simte chemarea către Iisus Hristos, iar la 18 ani intră în ordinul Sisters of Our Lady of Loretto din Dublin, Irlanda, cu numele de consacrare Tereza. La sfârşitul anului 1928 pleacă în India, reuşind mai târziu să obţină permisiunea de a părăsi ordinul şi să înfiinţeze un altul, Misionarele Caritătii. Opera de binefacere o începe la Calcutta în 1952, întemeind primul orfelinat în 1953, din 1957 ocupându-se şi de bolnavii ce lepră, activitatea sa fiind răsplătită în 1979 cu Premiul Nobel pentru pace. Părăseşte viaţa pământească în 1997, la 5 septembrie, dată la care este sărbătorită de Biserica Catolică, fiind declarată Fericită şi model de mijlocitoare pentru întreaga comunitate creştină, beatificarea având loc la 19 octombrie 2003. Maica Tereza de Calcutta aparţine întregii umanităţi, vieţii acesteia fiindu-i dedicate chiar şi ecranizări. În urma interviului realizat de Malcom Nuggeridge pentru BBC în 1969, acesta scrise o carte, după care s-a realizat şi un film, *Something Beautiful for God*[213], iar în anul stingerii ei din viaţă a apărut coproducţia *Maica Tereza: În numele săracilor*[214]. Că românii vor dăinui la sud de Dunăre mult timp de acum înainte pentru a împărtăşi lumii întregi şi din spiritualitatea ortodoxă, ne-o demonstrează, cel puţin prin numele pe care îl poartă, Î.P.S. Mitropolit Hierotheos Vlachos, Episcop de Nafpaktos. Acesta s-a născut la Ioannina, Epir – Grecia, în anul 1945, fiind hirotonit preot în 1971. Datorită calităţilor intelectulale deosebite, devine profesor de greacă şi morală la Facultatea de Teologie „Sfântul Ioan Damaschin" a Universităţii Patriarhiei Antiohiei din Nordul Libanului. În prezent şi-a dedicat activitatea de cercetare studiului teologiei ortodoxe ca ştiinţă psihoterapeutică[215], realizând o lucrare cu titlul grăitor *Psihoterapia ortodoxă*, care a depăşit spaţiul orientului creştin, apărând şi în limba engleză, după care a şi fost efectuată traducerea românească. Aceste ultime personalităţi prezentate aduc cu ele speranţa unei lumi în care fiecare creştin îşi poată trăi crezul fără constrângeri doctrinare şi politice.

[213] Ciprian Sava, *Maica Tereza de Calcutta: Fericită!*, în „Mesagerul Sfântului Anton", revistă de spiritualitate a franciscanilor minori conventuali, anul X, nr. 61, noiembrie – decembrie 2003, p. 10-13.

[214] „Renaşterea bănăţeană. Programe TV", nr. 4384, vineri 25 iunie, 2004, săptămâna 25 iunie – 1 iulie, p. 11.

[215] Hierotheos Vlachos, *Psihoterapia ortodoxă*, precuvântare de Î.P.S. Nicolae Corneanu, Mitropolitul Banatului, traducere în limba română de Irina Luminiţa Niculescu, Timişoara, Editura Învierea – Arhiepiscopia Timişoarei, 1998, coperta 4.

www.digibuc.ro

Nu putem încheia fără a evidenția faptul că apărarea cu străşnicie a credinței ortodoxe a constituit cheia traversării veacurilor de către toți românii. Acest element funciar i-a ajutat şi pe aromâni care, uzând de acest mijloc divin, s-au împotrivit absorbirii de popoarele în mijlocul cărora trăiesc, spre deosebire de istroromâni care fiind mai puțin numeroşi, trecând la catolicism, au fost mai uşor de asimilat, urmând să trăiască în veacul al XXI-lea drama dispariției lor, soarta acestora fiind totuşi mai blândă decât a meglenoromânilor din Nânta, care, părăsind confesiunea creştină, au fost strămutați în Asia Mică, urmând şi ei a se stinge.

www.digibuc.ro

ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ. STUDIU DE CAZ: AROMÂNII DIN ALBANIA

Prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu
Facultatea de Litere,
Universitatea din Bucureşti

Peninsula Balcanică reuneşte popoare de obârşii diferite, de limbi şi de religii diferite, alcătuind un mozaic etnico-lingvistic extraordinar.

Această convieţuire, unică în felul ei, s-a făcut pe un temei geografic care a favorizat circulaţia oamenilor şi informaţiilor culturale de o parte şi de alta a lanţurilor muntoase care o străbat precum şi de o parte şi de alta a Dunării.

Spre nord ea este larg deschisă spre Europa Centrală; prin zona Dobrogei şi Marea Neagră este deschisă spre Rusia meridională; Marea Adriatică o leagă de Italia; insulele Marii Egee o leagă de Asia Mică.[1] Astfel deasupra Peninsulei Balcanice s-au întâlnit civilizaţii din trei zone: din Orient, din Occident şi din Nord. S-au întâlnit şi s-au amestecat pe solul ei influenţând mai departe civilizaţia românească din zona carpato-danubiano-pontică şi din zona sud-est europeană.

Relieful Peninsulei Balcanice este preponderent muntos, favorizând uneori izolarea grupurilor etnice putându-se grupa în trei mari regiuni: prima este aceea a Alpilor Dinarici, a doua o constituie masivul Rodopi iar ultima este regiunea munţilor Albaniei, Greciei şi Serbiei[2] Munţii sunt acoperiţi cu păduri, dar în multe locuri sunt lipsiţi de vegetaţie, ceea ce a făcut ca aşezările omeneşti să rămână destul de izolate, dar nu au constituit un obstacol pentru circulaţia populaţiei româneşti şi a ideilor. Regiunea este străbătută în partea nordică de un sistem hidrografic foarte complex alcătuit din: Dunăre şi afluenţii săi: Drava, Sava, Morava şi Iskerul. La acestea se adaugă câteva cursuri de apă, puţin importante dar pe malurile cărora locuiesc românii balcanici în număr mare: Vardarul, Struma, Korița, Neretva, Drina şi Shkumbi.

[1] Victor Papacostea, *Civilizaţia românească şi civilizaţia balcanică*, Bucureşti, 1983, p. 17.

[2] Marin Popescu Spineni, *Românii din Balcani*, Bucureşti, 1941, p. 80.

www.digibuc.ro

Cu toată vitregia pământului, aspru şi puţin ospitalier, în aceste locuri au putut să trăiască alături de greci, sârbi, croaţi, sloveni, bulgari şi populaţii descendente din traci şi iliri: albanezii şi românii balcanici.

Locuitorii de origine romanică din sudul Dunării cunoscuţi sub diverse denumiri precum: aromâni, macedoromâni, vlahi transbalcanici, fărşeroţi, români epiroţi, megleno-români au constituit un element deosebit din punct de vedere etnic şi social, dar mai ales cultural în civilizaţia balcanică. Împrejurări istorice complexe a făcut ca o dată cu încheierea etnogenezei româneşti, în Balcani să supravieţuiască grupuri compacte şi numeroase de români; arealul de locuire al acestora fiind foarte vast, întinzându-se de la Dunăre până în Grecia continentală, Marea Egee, Marea Adriatică şi Istria[3]

De aproape un mileniu şi jumătate, până astăzi, românii din Peninsula Balcanică şi-au păstrat trăsăturile lor fundamentale, limba, tradiţiile, obiceiurile, precum şi conştiinţa originii şi unităţii etnice cu poporul român. Aromânii sunt consideraţi de majoritatea istoricilor ca fiind ramura sudică a poporului român despărţită de trunchiul principal, aflat la nordul Dunării, în urma aşezării la sud de Dunăre a populaţiilor migratoare, începând cu slavii şi continuând cu bulgarii.

Modul de viaţă mai tradiţional dus de aceştia mai ales în Albania şi Grecia a determinat ca ei să supravieţuiască constituirii statelor medievale şi moderne balcanice şi apoi agresivelor politici de asimilare impuse lor de statele contemporane din Balcani. După al doilea război mondial, în deceniile 7 şi 8 ale secolului al XX-lea fiind excluşi din chestionarele de recensământ ca populaţie /entitate distinctă din statele sud dunărene.

Aceşti locuitori de sorginte romanică, din sudul Dunării au fost şi sunt încă cunoscuţi sub denumirea de: aromâni, macedoromâni, fărşeroţi, rrămâni epiroţi, români sudici. Dar ei poartă totodată şi denumiri legate de arealul de locuire precum: grămusteni şi pindeni (locuiesc în Munţii Pind, în Grecia); fărşeroţii din Albania sunt denumiţi vlahi albanezi. Aparţin şi ei ramurii sudice a poporului român;

România a dus în Peninsula Balcanică din 1864 şi până în 1955 chiar 1961 o politică de sprijinire a instituţiilor de învăţământ şi a bisericilor, văzute ca singurul mijloc de susţinere a identităţii aromânilor în mijlocul celorlalte popoare balcanice.

Apoi, după instituirea regimurilor comuniste în cele mai multe state balcanice, peste aromânii de acolo s-a aşternut o tăcere deplină şi un dezinteres total. Regimurile comuniste nu doreau să aibă complicaţii politico-diplomatice deoarece nici unul din statele create după al Doilea

[3] http://cersipamantromanesc. wordpress. com/2010/04/23/aromanii-din-balcani-in secolul al XX-lea: între asimilare şi... p. 1-7.

www.digibuc.ro

Război Mondial nu doreau să-i recunoască pe aromâni ca minoritari în cadrul statelor lor. La acest aspect s-a mai adăugat poziția statului grec, poziție susținută și în prezent, de negare în totalitate a existenței pe teritoriul lui a altor etnii decât cea greacă.

În documente, cel mai des sunt numiți *români,* așa cum aceștia înșiși se autointitulau considerându-se o parte componentă a națiunii române[4]

Despre românii balcanici ne-au lăsat relatări interesante cronicarii bizantini și cei români; au fost analizați și de reprezentanții Școlii Ardelene; generația pașoptistă și postpașoptistă s-a ocupat și ea în mod special de românii de la sud de Dunăre.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea istoria și existența românilor sud-dunăreni a devenit fie subiect de cercetare, fie obiect de controverse între etnografi, istorici, lingviști. Tot din a doua jumătate a secolului al XIX-lea de soarta românilor sud-dunăreni se vor interesa istorici, geografi, etnologi și literați apuseni, care vor călători în această zonă a Europei, lăsându-ne relatări deosebite, impresionante chiar. Viața lor, sub toate aspectele a stat în centrul istoriografiei occidentale, dar și a celei românești.[5]

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea Mihai Eminescu remarca: „Nu există un stat în Europa Orientală, nu există o țară de la Adriatică până la Marea Neagră care să nu cuprindă bucăți de naționalitatea noastră. Începând de la ciobanii din Istria, de la morlacii din Bosnia și Herțegovina, găsim pas cu pas fragmentele acestei mari unități etnice în Munții Albaniei, în Macedonia și Tesalia, în Pind ca și în Balcani, în Serbia, în Bulgaria, în Grecia și până dincolo de Nistru, până aproape de Odesa și de Kiev"[6].

Cât privește limba macedoromânilor, tot Mihai Eminescu remarca: „e azi un adevăr cunoscut de toți că e numai un dialect al limbii daco-române și că n-are a face deloc cu limbile neolatine ale Occidentului...

Atât dialectul din Istria, cât și cel macedoromân sunt varietăți ale limbii daco-române, cu mici deosebiri fonologice și cu mari și hotărâtoare asemănări"[7].

[4] Cristea Sandu-Timoc, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane),* Timișoara, 1994, p. 24.

[5] Relatările călătorilor străini in Peninsula Balcanică au fost sintetizate de Valeriu Papahagi in lucrarea *Românii din Peninsula Balcanică după călătorii apuseni din* secolul al XIX-lea, publicată la Roșiorii de Vede în 1939. Autorul a reprodus in ordine cronologică impresiile călătorilor apuseni care au scris despre români, atât „cei care i-au apreciat și lăudat cât și cei care au avut cuvinte de ocară" la adresa românilor dunăreni.

[6] „Curierul de Iași", 6 decembrie 1876, p. 3; apud http://biserica. org-discusion groups: View topic: Fr. Constantin Alecse, Biserica. org, românii din Albania (Aromânii), p. 14.

[7] „Timpul", 27 august, 1882, p. 1.

www.digibuc.ro

Istoricul şi lingvistul Max Demeter Peyfuss remarca şi el că: „Limba aromânilor este structural identică cu daco-româna".

Th. Capidan susţinea „că între daco-română şi aromână este nu doar o asemănare, ci o identitate".

Aromânii fărşeroţi se declară la recensămintele oficiale **rrămân** – termenul albanez pentru etnonimul român.

Îşi vorbesc între ei graiul aromânesc străbun, presărat cu elemente lexicale albaneze.

Atât în trecut cât şi în prezent, ei au fost şi sunt a sunt amestecaţi, fie în sud, fie în nord, fie în centru. Astfel au stat lucrurile şi în Macedonia şi în Albania. Grupurile dialectale grămostean şi fărşerot se delimitează clar[8].

„Dintre toate dialectele sud-dunărene ale limbii române istorice, aromâna(sau macedoromâna), meglenoromâna, şi istroromâna numai aromâna a dezvoltat o variantă literară sau, mai degrabă, un început de variantă literară. Acest fapt se datorează deschiderii de către Statul Român, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în primele decenii ale secolului al XX-lea, în Balcani, în satele şi comunele cu comunităţi compacte de aromâni, a peste o sută de şcoli primare (113 în 1912-1913) şi a unor licee, unde elevii au luat contact cu literatura română şi cu valorile ei. Astfel, unii dintre ei, care au simţit chemarea scrisului, au devenit mai târziu autori de volume de versuri şi proză, chiar şi de piese de teatru, în care au dat glas sentimentelor, aspiraţiilor, speranţelor şi modului lor de a privi lumea în proiecţii artistice nu de puţine ori remarcabile."[9]

„În această privinţă, cazul dialectului aromân nu este singular. Valona, un dialect al limbii franceze, vorbit în Belgia alături de flamandă şi de germană, şi-a dezvoltat de asemenea o variantă literară în care s-au afirmat poeţi ca Roger Foulon. La fel. friulana, dialect al retoromânei, piemonteza, dialect al limbii italiene (francoprovensală, ca dialect al limbii franceze, constituie un caz aparte), cunosc variante literare cultivate şi autori mai mult sau mai puţin instruiţi."[10]

În cadrul comunităţilor româneşti sud-dunărene anumite aspecte, anumiţi factori au dus la disoluţia ideii românismului şi la unele neclarităţi la nivel naţional şi comunitar. O cauză a acestei situaţii ar fi lipsa de intervenţie a Statului român vreme de peste 50 de ani, în sprijinirea cultural-religioasă a românilor sud-dunăreni. O altă cauză o constituie politica foarte dură de

[8] Bardu Nistor, *U final în limba scrierilor aromâneşti de la sfârşitul secolului XVIII-lea*, în Annals of Phylology, vol. XIV, nr. 23-33, 2003, p. 26.

[9] Bardu Nistor, *Intoarcerea în Ithàca. Cultura română în exil.*, în vol. Lucrările Simpozionului Internaţional, Craiova, mai 2009, p. 39.

[10] *Ibidem*, nota 11.

www.digibuc.ro

deznaționalizare și de asimilare etnică și, politică pe care au dus-o statele naționale balcanice, fără excepție.

Supraviețuirea dialectelor limbii române: istroromân, meglenoromân, și aromân, ține de „miracolul poporului român", a puterii de a rezista și de a se regenera la nivel național, ține de etnogeneza românească și de istoria românității. S-a reușit supraviețuirea romanității orientale ca factor de progres, prin supraviețuirea graiului și a culturii și civilizației aromânilor. De aceea nu trebuie să se mai vorbească azi despre aromâna nordică și aromâna sudică, ci despre grupuri constituite în timp și delimitate între ele de înșiși vorbitorii lor care își spun „fărșeroți", grămosteni, muzechiari, avdelați, veriani, moscopoleni, etc după numele localităților de origine.

Românii balcanici, populație minoritară aflată în sânul populației majoritare grecești, bulgărești, sârbești, albaneze au luptat pentru obținerea unor deziderate cu caracter național.

Lupta națională a românilor balcanici s-a dus pe trei planuri distincte: învățământ în limba națională, organizare bisericească proprie până la recunoașterea unui episcop român, și în cele din urmă reprezentare proporțională, pe baze etnice în diversele organisme locale. Acțiunea de trezire a conștiinței naționale a început la sfârșitul secolului al XVIII-lea, culminând în a doua jumătate a secolului următor cu înființarea de școli și biserici în limba română[11], cu sprijinul Statului român.

Poporul român, risipit în spațiul sud-est european trebuia să aibă ca centru de iradiere și de susținere culturală, Statul român desigur. Așa se gândea în secolul al XIX-lea așa se mai gândește și astăzi de către cea mai mare parte a aromânilor.

Activitatea de susținere a școlilor și bisericilor de către Statul-român a fost reluată. A fost reluată în contextul în care situația aromânilor reprezintă în momentul de față o mare tragedie fiind supuși /condamnați la o asimilare continuă și în prezent, respectiv la începutul secolului al XXI-lea.

Se încearcă de către diferite asociații, fundații, partide ale aromânilor stoparea pe cât posibil a acestui fenomen. Aromânii consideră că susținerea unui învățământ în graiul aromân, întreținerea bisericilor lor cu slujire tot în aromână precum și crearea de mici muzee în care să se prezerve elementele de patrimoniu imaterial și mobil ar putea salva de la dispariție o cultură bimilenară și a unei etnii care a rezistat de un secol și jumătate și nu în condiții ușoare.

Profesorul Max Demeter Peyfuss de la Universitatea din Viena remarca următoarele; „Într-o viitoare Europă comună, aromânii – indiferent de ce parte a frontierei ar trăi (căci frontierele moderne au distrus spațiul natural

[11] Theodor Burada, *Cercetări despre școalele din Turcia*, București, 1890, p. 53.

www.digibuc.ro

de viaţă al aromânilor) – trebuie să obţină dreptul lor nelimitat de domiciliu ca aromâni".

În Albania, pe lângă susţinerea şcolii şi grădiniţei de la Divjaka, unde învaţă aromâna şi româna peste 60 de copii, s-au mai alocat peste 2 miliarde de lei Bisericii ortodoxe aromâne cu hramul „Schimbarea la faţă" din Corcea, patronată de Patriarhia Română şi unde este paroh preotul fărşerot Dumitru Veriga.

În evoluţia comunităţilor aromâneşti din Peninsula Balcanică se pot distinge 3 etape ale procesului de deznaţionalizare:

1. Căderea Imperiului Otoman (1918) – al Doilea Război Mondial – 1945;
2. Al Doilea Război Mondial (1945) – anii '80 ai secolului XX;
3. Anii '80 ai secolului XX – prezent.

Referitor la răspândirea foarte mare a aromânilor în sudul Dunării, în anul 1936 cu ocazia discursului de primire în Academia Română, Th. Capidan constata cu satisfacţie: „Astăzi, uitându-se cineva pe harta etnografică a Peninsulei Balcanice rămâne uimit de împrăştierea lor (a românilor – *n.n.*) extraordinară, mai ales în părţile de miazăzi, unde aceste populaţiuni se înfăţişează sub o formă fragmentară faţă de blocul unitar şi indivizibil al românismului din nordul Dunării. Prima expresie ce se desprinde din acest aspect, aproape unic în istoria unui popor, este că, oricât de răsfirate apar aceste populaţiuni pe cuprinsul Peninsulei Balcanice, originea lor trebuie căutată nu numai în ţinutul carpato-dunărean, dar şi în Pind"[12]. La această localizare mai adăugăm şi pe aceea destul de recentă întâlnită în lucrarea lui Max-Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*: „În Grecia masa principală a aromânilor trăieşte pe văile Pindului. În unele localităţi din Tesalia şi la poalele Olimpului, în zona muntelui Vermion şi în regiunea dintre Filorma (azi Phlorina), Kastoria (azi Kezriye) şi Kozana (azi Kozane). În Albania îi găsim în număr mare în regiunea Myzeqeja, ca şi în districtele Priemetiş Kolice (azi Corcea), în Iugoslavia în mai multe sate dintre Ohrida (azi Ohrid) şi Monastir (azi Bitolia), apoi Kruşevo lângă Perlepe, câteva sate în apropiere de Struga şi mai mici aşezări pe Pljackavica, în Macedonia răsăriteană. Cei mai mulţi aromâni din Bulgaria s-au strămutat în 1940 în România, totuşi mai există – în afară de cei din oraşe – aşezări de aromâni în Pirinska Makedonja şi în munţii Rodope. În sfârşit, în România mulţi aromâni s-au stabilit în Dobrogea (în localităţile Cobadin, Ovidiu,

[12] Theodor Capidan, *Romanitatea Balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în şedinţa solemnă a Academiei Române, Bucureşti, 1936, Extras, p. 53; Max D. Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluţia ei de la origini până la pacea de la Bucureşti (1913) şi poziţia Austro-Ungariei*, trad. de N. Şerban Tanaşoca, Bucureşti, 1994, p. 13-14.

www.digibuc.ro

Mihail Kogălniceanu şi mai la nord), alţii în împrejurimile Bucureştiului şi în Banat. În trecutul apropiat mai existau colonii aromâneşti în Turcia asiatică şi în Liban".

În zonele şi localităţile din Balcani locuite de români se vor înfiinţa şcoli şi biserici prin eforturile comunităţilor locale, dar mai ales prin sprijinul acordat de Statul român.

Toponimia este şi ea o dovadă de necontestat a prezenţei şi păstrării elementului românesc în Peninsula Balcanică. Şi astăzi sunt multe regiuni din Grecia, Bulgaria, Serbia, unde toponimia mai are încă caracter românesc.

Aspiraţiile naţionale ale românilor nu au vizat nici alipirea la România şi nici crearea unui stat propriu în Balcani. Ei doreau drepturi cetăţeneşti egale cu ale celorlalte naţiuni ale Imperiului Otoman şi autonomie culturală. Era vorba, în timp, de menţinerea identităţii comunitare: limba (grai), tradiţii, obiceiuri. Aceste lucruri s-au păstrat 2000 ani, după cum se poate observa şi astăzi, prin trei instituţii: şcoala, biserica şi familia.

Deoarece considerăm deosebit de importante aceste aspecte semnalăm mai departe câteva momente mai importante din istoria celor două instituţii: şcoala şi biserica.

Aceste instituţii au fost neîncetat atacate, la fel şi în prezent, deoarece prin ele se păstra şi se păstrează, aspectul identitar al românilor balcanici.

Un loc aparte în cercetarea noastră îl ocupă fărşeroţii, românii care locuiesc mai ales în Albania dar şi în Grecia, zona Pindului.

Cea mai mare parte a aromânilor /fărşeroţilor din Albania(cca. 80.000-100.000 de persoane) se denumesc ei înşişi **rrămâni**; astfel încât, clasificarea lor doar cu termenul de „aromâni" este problematică. La faţa locului ei nu îşi spun decât **rrămân, necunoscând celălalt termen de aromân.**

O statistică pe probleme lingvistice, realizată recent de UNESCO consemnează cca. 10.000 de vorbitori ai dialectului aromân. Alte estimări sunt de 50.000-200.000 sau 15% din populaţia Albaniei, adică cca. 10.000. Tot privitor la Albania, estimările oficiale susţin că aici nu ar exista mai mult de 100.000 de aromâni fărşeroţi.

O altă problemă a fărşeroţilor o constituie recunoaşterea oficială a bisericii în graiul aromânesc, fărşerot. Conform legislaţiei albaneze, o religie nu poate avea decât o singură comunitate(biserica) religioasă. Ori, aromânii fiind ortodoxi, nu pot obţine acest statut deoarece grecii, mai numeroşi şi mai influenţi au obţinut deja acest statut de multă vreme.

Fărşeroţii sunt grupaţi în două zone distincte:

1. primul grup din neamul fărşeroţilor se află în zona montană din jurul

www.digibuc.ro

localităţii Corcea, de o parte şi de alta a Alpilor Centrali albanezi, până în Macedonia şi Grecia;

2. al doilea grup este stabilit în câmpia litorală din Albania Centrală şi din sud; sunt plasaţi în jurul oraşelor Fier, cu răsfirări până la malul MăriiAdriatice[13], spre Vlora.

Aceştia mai practicau încă în 1950-1960 păstoritul transhumant, fără să aibă un domiciliu stabil (după cum a consemnat etnologul de la Cluj, Petru Neiescu).

Românii erau foarte numeroşi în Evul Mediu, în epoca modernă şi în primele decenii ale secolului XX, în Peninsula Balcanică ocupând teritorii de la Marea Adriatică la Marea Neagră[14].

Provinciile locuite de români şi denumite *vlahii* erau următoarele: Vlahia Mare; Vlahia de Sus (Epir); Vlahia Mică (Acarnia, Ohrida, Locrida). În Serbia şi Bulgaria erau: Vlahia Albă, Vlahia Rodopi, Vlahia Tracică, Vlahia Sirmium, pe râul Sava: Vlahia Bătrână sau Valahia Veche (Bosnia)[15].

În secolului al XX-lea prezenta lor este semnalată în:

1. Macedonia, cu principalele centre: Bitolia (Monastir), Magarova, Târnova, Nijopole, Gopeş, Moloviţte, Cruşova, Ohrida, Iancovăţ, Beala de Sus, Beala de Jos, Calive-Istoc, Vlaho-Clisura, Neveasta, Blaţa, Reşna, Belcamen, Pisoderi, Negovani, Hrupiştea, Gramoştea, Moscopole, Pleasa, Calive-Jarcan, Lunca, Birislău, Oşani, Cerna-Reca, Cupa (Koupa), Huma, Veria, Kokinoplo, Ramna, Turai, Porina, Piscupie, Murmuliştea ş.a. În partea orientală a Turciei menţionăm oraşele Seres şi Giulmani, Melnic şi comunele Ramna, Poroiu, Raslog.

2. În Epir: Samarina, Smicsi, Avela (Avdela), Perivoli, Turia, Furca Armatia, Breaza, Palioseli, Băiasa (Vuvusa), Cerneşti, Dobra ş.a.

3. Albania: în districtul Valona (Avlona): Bunavia, Bisani, Levani, Carvunari, Cerveni ş.a.; districtul Musachia şi Durazzo: Origovizza, Cărbunari, Grădiştea, Soacule, Veleani, Cavaia, Gramara, Ciuca, Bedeni, Mardarei ş.a.

4. Mila, Ameru, Vetunosi, Cuţufani, Paltinu, Doliani, Damasuli ş.a.

De asemenea în toţi munţii şi în mai toate localităţile din nordul Greciei continentale se aflau o mulţime de târguri şi sate locuite de români. Numeroase familii româneşti se mai aflau în primul deceniu al secolului al XX-lea în Insulele Ionice: Corfu, Zante şi în Insula Santa Maura.

[13] http//cersipamantromânesc. wordpress. com 2010/03/05/aromânii-românii-din-Albania, diviziunile administrative., p. 2-3)"; http://ro. Wikipedia. org/wiki/arom, p. 5;)

[14] *Cristea Sandu-Timoc, op. cit.*, p. 5.

[15] Mihai Virgil Cordescu, *Istoria şcoalelor române din Turcia, Sofia şi Turtucaia din Bulgaria şi al seminariilor de limbă română din Lipsca, Viena, Berlin*, Bucureşti, 1906, p. 5-8.

www.digibuc.ro

Mai menţionăm că grupul de români care se afla aşezat în jurul Pindului se întindea de la nord-vest de Berat, în Albania, spre sud în Epir şi dincolo de Kardiţa, în Tesalia răsfirându-se spre est în Macedonia şi către sud-vest în regiunile Acarnaniei şi Aspropotamului. Grupul de aromâni din vilaietul Salonicului, Xeresului, Xantelui şi Monastirului era format din alte grupuri venite din Munţii Gramos, Moscopole şi Pind, iar prin ţinuturile Megleniei prin Albania şi Macedonia, se aflau comune locuite numai de români.[16]

Cât priveşte pe fărşeroţi, istoria lor ca şi a celorlalţi aromâni a fost zbuciumată, presărată cu momente dramatice şi deloc liniştită.

Tratatul de pace de la Bucureşti din 28 iulie/10 august 1913 a stabilit o nouă realitate politică în Peninsula Balcanică. Cele trei state balcanice Bulgaria, Grecia şi Serbia se obligau, printr-un schimb de scrisori realizat cu primul ministru al României Titu Maiorescu, să acorde autonomie şcolilor şi bisericilor românilor din ţările lor, care să poată să fie subvenţionate de statul român sub supravegherea guvernelor ţărilor respective şi să recunoască pentru români un episcopat distinct.

Toate statele balcanice au admis după 1913 existenţa şcolilor macedoromâne, cu excepţia Serbiei care considera tratatul de la Bucureşti caduc pentru ea, respingând recunoaşterea autonomiei şcolilor şi bisericilor din Macedonia sârbească unde s-au închis toate şcolile primare de băieţi şi fete, un liceu, o şcoală normală, 10 biserici.

În Grecia, în schimb, situaţia a fost mai bună, mai ales sub guvernele democratice de după 1913. Acordul cultural bilateral încheiat cu statul grec relativ la autonomia şcolilor primare şi secundare româneşti şi dreptul guvernului român de a le subvenţiona s-a încheiat în iulie/august 1913 şi era una din anexele tratatului de la Bucureşti din 1913. Acesta prevedea autonomia şcolilor şi bisericilor aromânilor şi crearea unui episcopat român, finanţat de statul român dar sub supravegherea guvernului elen. Manualele de religie erau întocmite de autorităţile ecleziastice române, iar cele didactice şi şcolare după programele Ministerului Instrucţiunii Publice.

În 1914 în Macedonia funcţionau 91 de şcoli primare, cu 111 institutori, 76 de institutoare, 53 de preoţi, 1 liceu, 2 şcoli comerciale şi o şcoală normală de fete.

Declanşarea Primului Război Mondial, la mai puţin de un an de la semnarea tratatului de la Bucureşti, aducea importante modificări şi în spaţiul sud-est european. În toate statele balcanice, mii de români au fost mobilizaţi şi trimişi pe diverse fronturi, iar şcolile şi bisericile lor au fost din nou închise. În august 1916 populaţia bărbătească din Macedonia ocupată, rămasă în urma mobilizării anterioare, a fost trimisă în lagăre de concentrare

[16] *Ibidem*, p. 9.

www.digibuc.ro

sau la minele de cărbuni de la Svistov, de unde mulți români nu s-au mai întors.[17] În urma operațiunilor militare care s-au desfăşurat în Macedonia multe sate româneşti au fost prădate sau distruse. Turmele de oi au fost rechiziționate pentru nevoile armatei, au izbucnit epidemii, îndeosebi de holeră. Autoritățile bulgare au introdus limba bulgară în şcoli şi biserici şi au trecut la distrugerea cărților româneşti, inclusiv a celor de cult. Fenomenul de emigrare în România a atins cote maxime, mai ales după Conferința de pace de la Bucureşti din 1913 când toți românii balcanici puteau deveni cetățeni români, indiferent de locul în care continuau să trăiască.

Primul Război Mondial a însemnat un moment de cotitură în evoluția situației naționale a românilor din Peninsula Balcanică. El a dus la configurarea unor noi realități politice în evoluția statelor din zonă iar românii sud-dunăreni au căutat în continuare să obțină, cel puțin parțial, satisfacerea unor deziderate în plan politic, cultural, educațional şi bisericesc.

Evenimentele negative din istoria românilor de la sud de Dunăre după Primul Război Mondial şi-au accentuat cursul. Aceştia au fost lipsiți de şcoli şi de biserici.

Un memoriu al directorului Şcolii Comerciale Superioare Române de la Salonic, Vasile Diamandi, din martie 1920, menționa trei cauze care „au zdruncinat mult propăşirea chestiunei" aromânilor: plecarea italienilor din zona Pind „fără a lăsa ceva solid şi stabil", fapt ce a determinat numai ațâțarea grecilor împotriva românilor; internarea aromânilor din Macedonia în lagăre de către bulgari, închiderea tuturor şcolilor române din Macedonia sârbească şi ruinarea multor centre româneşti precum Magarova, Molovişte, Nijopole şi ținutul Megleniei; neaplicarea la timp a decretului-lege de asimilare a corpului didactic din Peninsula Balcanică şi numirea lui în țară. Vasile Diamandi arăta în memoriu că în anul 1920 funcționau numai şcolile din Grecia şi Albania şi că rezolvarea problemei bisericeşti era „cauza primordială a unei existențe trainice şi solide a edificiului nostru cultural național de dincolo". În vederea împlinirii acestui deziderat, propunea numirea unor miniştri plenipotențiari şi consuli de origine română „cu tragere de inimă"; numirea câte unui aromân pe lângă fiecare legație sau consulat pentru a apăra interesele acestora; acordarea unor burse pentru studenții aromâni care vor studia la Atena şi Belgrad, „ca să nu se înstrăineze"; apariția unui ziar în limba română şi în dialect, cu sediul la Salonic; sprijinirea accederii în parlamentele din Grecia şi Serbia

[17] Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (SANIC), fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11; Gh. Zbuchea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, Bucureşti, 1999, p. 181.

www.digibuc.ro

a unor deputaţi aromâni; redeschiderea şcolilor din Tesalia; clădirea unor localuri de şcoli şi biserici „ca să convingă poporul că nu este ceva efemer"; încurajarea aromânilor prin diferite operaţiuni comerciale (procurarea tutunului, reprezentanţa serviciului maritim etc.); toate acestea pentru asigurarea unor baze solide viitorului neamului aromânesc ameninţat să piară, „dând din timp în timp câte o licărire de viaţă relativ cu acţiunea pornită din ţară".[18]

Raportul ministrului plenipotenţiar la Belgrad, Th. Emandi, din decembrie 1920, semnala şi el persecuţiile la care erau supuşi românii din partea autorităţilor sârbeşti. Cea mai mare parte a preoţilor şi învăţătorilor se refugiaseră în România şi „din bisericile numeroase ce funcţionau, abia dacă au mai rămas câteva; iar şcolile ce mai există, chiar dacă nu sunt închise, sunt în imposibilitate să funcţioneze, din cauza străşniciei cu care autorităţile sârbeşti interzic intrarea cărţilor didactice în Serbia".[19]

În aprilie 1921, mitropolitul Miron Cristea, în calitate de preşedinte de onoare al Societăţii de Cultură Macedoromână, solicita „ca factorii hotărâtori ai ţării noastre să se îndure de fraţii lor români din Balcani şi să le câştige faptic dreptul de a avea şcolile lor şi biserici româneşti cu chiriarhi proprii".[20]

La Conferinţa de pace de la Paris, alaturi de delegaţii români au fost trimişi şi delegaţi ai Societăţii de Cultură Macedoromâne, ai Comitetului românilor din Valea Timocului cărora li s-au adăugat reprezentanţi ai Comitetului pentru apărarea drepturilor culturale şi spirituale ale românilor, constituit la Vidin în martie 1919. Aceste organizaţii româneşti au alcătuit o serie de memorii pe care le-au înaintat forurilor Conferinţei de pace, dar ele nu au avut urmări deosebite. Singurul rezultat pozitiv, art. 12 al tratatului de pace de la Sèvres cu Turcia, prin care Grecia se obliga să acorde autonomie locală comunităţilor române din Pind în probleme şcolare şi religioase, a fost eludat prin prevederile tratatului de la Lausanne. Aplicarea prevederilor tratatului minorităţilor de către statele din sud-estul Europei, care ar fi putut să asigure condiţii de manifestare românilor sud-dunăreni, s-a izbit însă de rezerve şi chiar de reacţii negative.

Şeful Serviciului Şcolilor şi Bisericilor Române din Peninsula Balcanică, Petre Marcu, constata într-un raport din iunie 1923 că singura problemă care nu fusese rezolvată după înfăptuirea României Mari era „aceea privitoare la asigurarea existenţei naţionale a românilor macedoneni". Era menţionată diferenţa dintre mentalitatea aromânilor „înzestraţi cu temperament

[18] SANIC, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11.

[19] *Ibidem*, vol. 7, Iugoslavia (1920-1930) nepaginat.

[20] SANIC, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 751/1925, f. 57.

www.digibuc.ro

meridional aprins până la exaltare, trecând cu mare uşurinţă de la o extremă optimistă la alta pesimistă" şi mentalitatea românilor „înzestraţi cu un temperament calm, cumpănit în gesturi şi reţinut în toate actele de o veche experienţă politică, a cărei valoare n-am putut-o aprecia noi, care... eram forţaţi a ne face educaţia politică la şcoala revoluţionară a bulgarilor sau a grecilor macedoneni". În ceea ce priveşte statistica românilor sud-dunăreni, Petre Marcu aprecia că aceştia sunt în număr de 750.000 din care 300.000 în regatul Sârbo-Croato-Sloven, 80.000 în Bulgaria, 200.000 în Grecia şi 150.000 în Albania. Şeful serviciului propunea susţinerea elementului românesc din Balcani din punct de vedere cultural, politic şi economic.[21]

Raportul inspectorilor I. Max Popovici şi Victor Babeţeanu, din anul 1929, semnala de asemenea faptul că în statele balcanice, „constituite pe baze etnice solide", care duceau o politică a deznaţionalizării sau a îndepărtării elementelor minoritare, elementul macedonean, „împrăştiat în grupuri răzleţe pe teritoriile a patru ţări diferite, lipsit de spiritul moral al unui ideal naţional realizabil, merge cu paşi repezi către o asimilare completă".[22]

Într-o notă a ministrului Instrucţiunii Publice, dr. Constantin Angelescu, din anul 1935, se specifica faptul că în România funcţionau, cu predare în limba elenă, 8 şcoli primare având 884 de elevi, şi 2 şcoli secundare (Bucureşti şi Galaţi) având 125 de elevi, în care studiau numai copiii supuşilor eleni iar profesorii erau numiţi de statul elen dintre supuşii săi. La rândul său, România întreţinea în Grecia 26 de şcoli primare cu 917 elevi şi 52 de cadre didactice şi 4 şcoli secundare cu 360 de elevi şi 46 de cadre didactice, toate cu predare în limba română.[23] Diplomele de absolvire eliberate de şcolile române din Grecia, ca de altfel şi cele din Bulgaria, nu erau recunoscute de autorităţile din ţările respective. Această situaţie a determinat venirea acelor absolvenţi în România, fapt ce a condus la lipsirea românilor sud-dunăreni de o elită intelectuală care să-i îndrume în procesul de menţinere a identităţii culturale.

În timpul dominaţiei turceşti în Albania au existat 17 şcoli româneşti şi un gimnaziu la Berat după cum urmează: câte două şcoli primare în localităţile Corcea, Pleasa, Moscopole, Berat, Elbasan şi câte o şcoală primară în localităţile Lunca, Nicea, Biscuchi, Şipsca, Ferica, Grabova, Luşnia-Carbunari[24]. Într-un referat din decembrie 1922, Petre Marcu, şeful Serviciului Şcolilor şi Bisericilor Române din Peninsula Balcanică arăta:

[21] Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), fond Problema 18, vol. 1, nepaginat.

[22] *Ibidem*, fond Problema 15, vol. 55, f. 49.

[23] *Ibidem*, fond Problema 18, vol. 7, nepaginat.

[24] *Ibidem*, dosar 799/1923, f. 4.

www.digibuc.ro

„... Albania a fost teatru de luptă din anul 1912; devastată de greci şi de sârbi, secătuită de armatele de ocupaţie austriece, italiene, franceze, populaţia este redusă azi la sărăcie. Toate localurile noastre de şcoală din Berat, Elbasan, Ferica, Luşnia, Grabova, Lunca, rechiziţionate de armatele de ocupaţie, sunt lipsite de mobilierul şcolar. Din 1914 şi până azi au funcţionat numai şcolile din circumscripţia Coriţa şi Pleasa şi o şcoală mixtă la Şipsca".[25]

În Albania, după anul 1922, politica de asimilare a autorităţilor a dus la închiderea majorităţii şcolilor şi bisericilor româneşti: în 1925 mai existau trei, în 1926 se permitea numai predarea unor ore de limba română în şcolile albaneze din centrele locuite de români, în 1927 cele trei şcoli româneşti care mai existau au trecut sub controlul statului albanez care le finanţa iar în 1935 funcţionau şapte şcoli primare de stat finanţate de statul albanez, statul român plătind învăţătorilor respectivelor şcoli câte o indemnizaţie lunară de 1.200 de lei.

În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine din România, privind şcolile şi bisericile româneşti din Albania se sintetizau acţiunile întreprinse de ministrul României la Tirana, profesorul Simion Mândrescu. Convenţia care fusese pregătită cu Mufid Bey Libohova n-a mai putut fi semnată datorită căderii guvernului. Negocierile au fost reluate cu noul guvern şi cu preşedintele Ahmed Zogu, discutate în Consiliul de Miniştri al Albaniei la 9 octombrie 1925, care a fost de acord cu perfecţionarea activităţii şcolilor româneşti de la Corcea, Pleasa şi Şipsca. În noiembrie 1925 Simion Mândrescu era înştiinţat de A. Vrioni că: „Guvernul albanez, pentru a satisface cererea dreaptă a României va face toate înlesnirile pentru deschiderea de şcoli româneşti în comunele cu populaţie românească cu condiţia ca deschiderea acestor şcoli să fie cerută de comunităţile respective"[26].

La 1 februarie 1926, Ministerul de Externe al Albaniei dădea următoarele dispoziţii: introducerea limbii române în şcolile primare cu număr suficient de elevi români, admitea înfiinţarea clasei I de liceu la Corcea cu elevi de la şcolile din Corcea, Pleasa şi Şipsca şi era de acord cu înfiinţarea fie a unei şcoli profesionale de fete sau a unei şcoli de meserii. De asemenea era autorizată Crucea Roşie Română şi nu statul român, să înfiinţeze două internate cu câte 50 de locuri, unul de băieţi şi unul de fete, cu condiţia ca acestea să fie întreţinute integral de aceasta.[27]

Noul program al Ministerului Instrucţiunii Publice pentru românii din Albania, prevedea pentru anul şcolar 1926-1927 reînfiinţarea şcolilor

[25] *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 148-149.
[26] *Ibidem*, f. 152.
[27] *Ibidem*.

www.digibuc.ro

româneşti care existau în anul 1912, deschiderea la Tirana a două şcoli primare, una de fete şi una de băieţi, a două internate întreţinute de Crucea Roşie Română, a câte unei şcoli mixte la Durazzo, Elbasan, Berat, Fieri, Premet, Nicea, Grabova, Lunca, Valona, Cavaia, Ferica, precum şi reorganizarea liceului de la Corcea[28]. Înfiinţarea multora dintre acestea a rămas în fază de proiect.

Noul ministru al României la Tirana, Trandafirescu, primea în anul 1926 asigurări din partea ministrului de externe A. Vrioni şi preşedintelui Senatului, Pandele Evanghele, că în toamna anului 1926 liceul din Corcea va funcţiona şi se vor înfiinţa şcoli româneşti la Nicea, Grabova, Lunca şi Elbasan, cu condiţia ca profesorii să fie supuşi albanezi şi să fie plătiţi de statul albanez. În raportul din 26 mai 1926, Trandafirescu arăta că a trimis în România 94 de elevi bursieri din Albania, din care se vor recruta viitoarele cadre didactice pentru şcolile româneşti din această ţară.[29]

Toate aceste eforturi nu au avut nici un rezultat. În toamna anului 1927, statul albanez a etatizat toate şcolile, inclusiv şcolile româneşti din Corcea, Pleasa şi Şipsca. Autorităţile albaneze au numit în locul lui Cupan Araia, ca director al şcolii din Corcea, pe preotul Cotta Balamace. Între acesta şi Dumitru Teja, preşedintele comunităţii române din Corcea, a izbucnit un puternic conflict. Societatea de Cultură Macedo-Română cerea Ministerului Instrucţiunii Publice destituirea tuturor institutorilor care primiseră să lucreze în şcolile etatizate.[30]

Mai multe memorii adresate de Cotta Balamace, Ministerului Instrucţiunii Publice din România şi Patriarhului României lămureau situaţia: „... am primit provizoriu a funcţiona la şcoală cu scopul de a salva cea din urmă scânteie, având convingerea că guvernul român va interveni pe lângă guvernul albanez. Odată închise şcolile aşa rămâneau, după cum au rămas şi celelalte din întreaga Albanie".[31]

În Albania în 1929 se aflau cca. 35.000-40.000 de aromâni, conform Raportului lui Vasile Stoica, aşezaţi în „districtele Tirana, Durazzo, Elbasan, Corita, Berat şi Valona. Erau unsprezece localităţi locuite numai de aromâni: Nicea, Şipsca, Lunca, Grabova, Pleasa, Moscopole, Cerna, Carbunara, Gradistea, Cumani şi Trei Fraţi. Restul populaţiei româneşti era împărţită în localităţile: Tirana, Elbasan, Durazzo, Cavia, Bituchi, Vila, Piesca, Siac, Tarac, Stermeni, Goleni, Divijaca, Lusina, Polivin, Pentadria, Nagruza, Smistea, Libofsa, Bumbulina, Ciplaca, Jacodina, Colonia, Tapia, Laparda,

[28] *Ibidem*, f. 156.

[29] *Ibidem*, dosar 768/1922, f. 122-123.

[30] *Ibidem*, f. 127.

[31] *Ibidem*, dosar 756/1930, f. 4-5.

www.digibuc.ro

Disnita, Dobronic, Scrapar, Berat, Crueghata, Poiani, Fieri, Fraşeri, Rodostina, Valona, Pestani, Amet-Beusi, Scrofolina, Bestova, Armeni, Ducati, Corita, Drenova, Bobostita, Casina, Permeti, Lescovi, şi Arghyrocastro.

În Albania, grupul cel mai important se află în regiunea oraşului Corcea unde constituie în oraş un cartier special de comercianţi şi meseriaşi iar în jur, şase comune de munteni sunt curat aromâneşti (Moscopole, Pleasa, Lunca, Şipsca, Nicea, Grabova) minorităţi importante în alte câteva sate; populaţie viguroasă, plină de iniţiative, progresivă şi cu o vie conştiinţă românească.

Un alt grup este cel din şesul Muzachiei, între cursul inferior al râului Shcumbi şi golful Valonei, unde trăieşte răsfirat ca minorităţi prin comunele albaneze: populaţie agricolă pricepută, care însă pe de altă parte, luptă cu clima malarică a regiunii.

O a treia categorie, în fine, este a orăşenilor, populaţie de comercianţi şi meseriaşi în oraşele Tirana, Durazzo, Fieri, Berat, Elbasan, Valona, Santiquaranta.

Numărul total al aromânilor se ridică la 40.000 de suflete. Nu există încă nici o regiune în care ei ar forma o majoritate a populaţiei. Pretutindeni sunt înconjuraţi de populaţia albaneză."

Anul 1929 a fost un an foarte dificil pentru fărşeroţi. Numeroase memorii au fost trimise Ministerului Instrucţiunii Publice, Ministerului Afacerilor Străine, Patriarhului României chiar, în care era prezentată politica de deznaţionalizare a fărşeroţilor din Albania. Se propunea atunci, emigrarea lor în România[32].

În toamna anului 1930, în urma eforturilor diplomatice depuse de noul ministru al României la Tirana, Vasile Stoica, şcolile din Şipsca şi Corcea erau redate comunităţilor româneşti, era numit director N.H. Balamace, iar institutori Cotta Balamace şi Elena Balamace.[33] În anul 1937 se mai obţinea deschiderea a încă 5 şcoli româneşti la Dişniţa, Lunca, Grabova, Moscopole şi Nicea. Institutorii erau plătiţi de statul albanez, dar primeau şi din partea statului român, în completare, o indemnizaţie de 1200 lei lunar. Aceasta le-a fost achitată constant în perioada 1 septembrie 1937 – 1 septembrie 1939 prin consulatul României de la Tirana.[34] În anul şcolar 1939-1940 în cele 7 şcoli româneşti din Albania au învăţat 362 de elevi, sub îndrumarea învăţătorilor Christache Simancu, Urania Atanas (Corcea), Iovan Poppa (Moscopole), Petre Belba (Lunca), Adam Muşi (Şipsca), Vasile Balamace (Nicea) şi Nuci Condili (Dişniţa). La şcoala din Grabova nu s-a predat în

[32] SANIC, fond Vasile Stoica, dosar, 1/144, f. 1-7.

[33] *Ibidem,* fond Ministerul instrucţiunii publice, dosar 756/1930, f. 4-5.

[34] *Ibidem*, dosar 1332/1940, f. 154.

www.digibuc.ro

limba română decât până în decembrie 1939, deoarece învăţătorul Procop Pescazini transferat, a fost înlocuit cu o învăţătoare albaneză.[35]

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial situaţia şcolilor româneşti din Albania s-a înrăutăţit. Suplimentul cuvenit cadrelor didactice nu a mai fost plătit la timp, iar o parte din şcoli au fost distruse de bombardamente. Raportul preotului Cotta Balamace din 7 noiembrie 1941 arăta că funcţionau numai şcolile din Corcea, Moscopole şi Şipsca reparate cu banii comunităţilor române, cele din Dişniţa, Nicea, Grabova şi Lunca nu funcţionau, nefiind reparate.[36] În anul 1944 mai funcţiona numai şcoala română din Corcea cu învăţătorii Christache Simancu, Urania Athanas, Vasile Balamace şi Vasile Cicani.

Prin decretul lege nr. 2695 din 1 august 1938, statul român a înfiinţat Institutul Român din Albania cu sediul la Santi-Quaranta (Zogoj). Îl prezentăm pe larg în rândurile ce urmează. Conducerea a fost încredinţată marelui istoric Nicolae Iorga, cel care elaborase prima istorie a Albaniei şi care l-a desemnat ca director delegat pe prof. univ. Dumitru Berciu.

În 1943, profesorul Dumitru Berciu arăta într-un memoriu că institutul fusese transformat în spital de campanie şi bombardat în mai multe rânduri de aviaţia italiană. Întregul inventar al institutului, în valoare de peste 1.000.000 lei dispăruse. Profesorul Dumitru Berciu propunea transferarea sediului institutului la Tirana, unde se găsea un puternic centru românesc şi deschiderea unei şcoli primare la Tirana „... reparându-se o nedreptate din trecut când guvernele albaneze nu au îngăduit funcţionarea unei şcoli româneşti în capitala Albaniei". Profesorul menţiona de asemenea „... situaţia tristă a şcolilor şi bisericilor româneşti din Albania cu localuri în ruină, cu învăţători şi preoţi neplătiţi la timp şi persecutaţi de autorităţile locale".[37]

Într-un memoriu din 5 martie 1943 care era o completare a acestuia, prof. Dumitru Berciu solicita ca „directorul Institutului să aibă controlul şcolilor şi bisericilor din Albania", se propunea de asemenea ca pe lângă Institut să se înfiinţeze un Liceu românesc la Tirana, pe lângă şcoala primară[38].

În ceea ce priveşte situaţia bisericilor, până la Primul Război Mondial în vechea Macedonie existau 38 de biserici. După război situaţia bisericilor româneşti a avut o evoluţie similară cu cea a şcolilor româneşti de la sud

[35] *Ibidem*, f. 158-159.

[36] *Ibidem*, dosar 1735/1941, f. 29-31.

[37] SANIC, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 2454/1943, f. 14.

[38] AMAE, fond Problema 18, vol. Albania (1919-1943) – doc. din 5 martie 1943, f. 111-115.

www.digibuc.ro

de Dunăre.

În Albania din cele 10 biserici româneşti câte existau în anul 1912 mai funcționau numai 6 în anul 1941. În anul 1922 statul român aloca suma de 50.000 de lei pentru repararea bisericii din Elbasan, ruinată în urma cutremurului din 1920 şi 50.000 de lei pentru construirea bisericii române din Corcea. De asemenea 26.000 de lei erau alocați pentru procurarea a 3 costume de haine preoțeşti destinate preoților bisericilor române din Corcea, Elbasan şi Grabova.[39]

În anul 1925 în bisericile româneşti din Albania oficiau următorii preoți: Cotta Balamace (Corcea), N. Popescu (Pleasa), H. Dumitrescu (Şipsca), P. Gugea (Nicea), C. Constantin (Grabova), N. Pecina şi Ion Toda (Elbasan).[40] În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine se arăta că în bisericile româneşti din Albania se făcea slujbă în limba română numai în cele din Elbasan şi Corcea şi se obținuse un post de diacon la Tirana. În celelalte, slujba se făcea alternativ în limbile română, albaneză şi greacă. Ministrul Simion Mândrescu constata că în Tirana şi Durazzo, în anul 1925, deşi majoritatea ortodocşilor erau români, exceptând personalul legației Greciei, serviciul divin se făcea în limba greacă şi o mică parte în limba albaneză, preoții şi cântăreții fiind absolvenți ai şcolilor greceşti. Simion Mândrescu propunea într-un memoriu numirea unui episcop român pentru Albania, dar reuşea numai inaugurarea bisericii române din Corcea, în 1925.[41]

În anul 1942 funcționau ca preoți români în Albania: Gh. Puia (Pleasa), Gh. Anastas (Nicea), D. Coconeş (Lunca), V. Nişcu (Grabova), V. Popa (Şipsca), Al. Bebi (Elbasan).[42] Evenimentele negative din istoria românilor de la sud de Dunăre după primul război mondial şi-au accentuat cursul. Aceştia au fost lipsiți de şcoli şi de biserici, folosirea publică a limbii materne nu le-a fost recunoscută, s-a urmărit asimilarea sau îndepărtarea lor (cu sprijinul autorităților din țările balcanice în care locuiau), s-a înregistrat un declin al limbii române, s-a diminuat sentimentul apartenenței etnice.

În numeroase rapoarte ale reprezentanților diplomației sau ale inspectorilor şcolari din zonă se făcea o paralelă între politica de toleranță culturală față de minoritățile naționale dusă de statul român şi cea de asimilare şi deznaționalizare dusă de statele vecine față de românii sud-dunăreni. Se sugera adoptarea unei politici similare de către autoritățile române față de şcolile bulgăreşti, greceşti sau sârbeşti din România, ca mijloc de presiune

[39] SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 768/1922, f. 61-63.

[40] *Ibidem*, dosar 751/1925, f. 56.

[41] *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 158.

[42] *Ibidem*, dosar 2454/1943, f. 29, 31.

www.digibuc.ro

pentru îmbunătățirea tratamentului românilor sud-dunăreni.

În pofida greutăților întâmpinate, a distrugerilor materiale datorate frontului şi bombardamentelor, a pierderilor umane, statul român subvenționa învățământul de la sud de Dunăre în anul şcolar 1943-1944 cu suma de 23.050.000 de lei.[43] În afară de subvenționarea şcolilor şi bisericilor de la sud de Dunăre, statul român a ajutat comunitățile române, aflate în condiții grele cauzate de război, cu alimente, îmbrăcăminte, sume de bani şi i-a sprijinit pe cei ce doreau să se stabilească în țară. În martie 1944, Consiliul de Miniştri a adoptat Decretul-lege pentru apărarea demnității naționale şi a intereselor româneşti de peste hotare, prin care se urmărea apărarea românilor cetățeni ai altor state şi se înființa, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, un consiliu național compus din 5 persoane.

În a doua parte a anului 1944, ca urmare a evenimentelor din 23 august, s-a modificat profund situația politico-teritorială din zonă. În timpul celui de-al doilea război mondial, românii de la sud de Dunăre s-au implicat în lupta împotriva ocupanților germani, italieni, bulgari. În Iugoslavia, Albania, Grecia, unde s-a dezvoltat o amplă mişcare de partizani, în care elementele comuniste au avut o implicare importantă, s-a promis pentru perioada postbelică drepturi egale minorităților etnice, inclusiv minoritarilor români. În anii 1944-1945, în Iugoslavia şi Albania, s-au instaurat regimurile comuniste ale lui Iosip Broz Tito şi Enver Hodja, dar promisiunile făcute nu au fost respectate. În aceste țări, românii au fost ținta unei politici de asimilare în vederea pierderii identității lor naționale. Şcolile şi bisericile româneşti din Albania au fost închise, cele din Macedonia sârbească nu au fost redeschise iar pentru românii din Timoc situația a rămas neschimbată.

BIBLIOGRAFIE

a) Fonduri de arhivă:

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Bucureşti, fondurile: Problema 15 (1874-1944) – Şcoli şi biserici din Balcani; Problema 18 (1920-1945). Românii din afara graniţelor, vol. 1-9; Dosare speciale (1920-1944); fond 71 (1900-1919) Litera B, vol. XIV; fond 70 V 1945-1948, vol. 2, Minorităţi.

Serviciul Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (SANIC), Bucureşti, fondurile:

[43] AMAE, fond Problema 15, vol. 4, f. 234.

www.digibuc.ro

Ministerul Instrucțiunii (1922-1936);
Fonduri personale: Vasile Stoica (1869-1948), Al.Em. Lahovary, Kretzulescu familial (1644-1968), Leon Boga (1923-1968), Onisifor Ghibu (1883-1973);

b) Documente publicate:

COTĂNUŞ, Dan. *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă. Iredentism bulgar*, Bucureşti, 2002.
GHEORGHE, Gheorghe. *Tratatele internaționale ale României*, 1. (1929-1939), Bucureşti, 1980; 2. (1939-1965), Bucureşti, 1983.
LUNGU, Corneliu Mihai şi colab. *Românii din afara granițelor*, 1, Bucureşti, 2001.
MOLDOVAN, Leonte. *Discursuri parlamentare 1913-1935*, 1, Brăila, 1936.
Românii de la Sud de Dunăre, Documente, coord. Stelian Brezeanu şi Gh. Zbuchea, Bucureşti, 1997.
Românii de peste hotare (1945). *Documente din arhiva istorică a M.A.E.*, Bucureşti, 1990.
Şcoli şi biserici româneşti din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948), vol. 1, Adunarea, selecționarea, introducerea, bibliografia şi indicii de: Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, Edit. Univ. Bucureşti, Bucureşti, 2004.
Şcoli si biserici romanesti din Peninsula Balcanică (1919-1953), vol. 2, Adunarea documentelor, selecționarea, introducerea. bibliografia şi indicii, de Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, Edit. Univ. Bucureşti, Bucureşti, 2006.

c) Cărți. Studii. Articole:

BARDU, Nistor. *Întoarcerea în Ithaca. Cultura română în exil*, în vol. *Lucrările Simpozionului Internațional*, Craiova, mai 2009.
CAPIDAN, Theodor. *Romanitatea balcanică, Bucureşti, 1936, Discurs. Extras.*
PAPACOSTEA, Victor. *Civilizația românească şi civilizația balcanică*, Bucureşti, 1983.
POPESCU-SPINENI, Marin. *Românii din Balcani*, Bucureşti, 1941.
TIMOC-CRISTEA, Sandu. *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, Timişoara, 1994.
ZBUCHEA, Gheorghe. *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolele XVIII-XX*, Editura Bucureştilor, Bucureşti, 1999.

www.digibuc.ro

INSTITUTUL ROMÂN DE LA SARANDA (ALBANIA)

Prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

Un deceniu după încheierea Tratatului de Pace de la Paris (din 1920), în 1931, profesorul Nicolae Iorga a primit din partea poporului albanez şi a regelui Zoghu al Albaniei un teren pe malul portului Saranda (atunci Zogai, apoi Santa Quaranta, Porto Eda, azi în albaneză, Saranda) aflat pe malul Mării Adriatice, în faţa insulei Corfu, ca recunoştinţă pentru sprijinul dat de marele istoric român în obţinerea şi recunoaşterea independenţei statului albanez. Recunoştinţa regelui era aşa de mare încât acesta s-a implicat direct în acţiunea de donare şi alegere a terenului.

Astfel, Vasile Stoica, ministrul plenipotenţiar al României la Tirana scria în telegrama din 24 august 1931 trimisă Ministrului Afacerilor Străine, dl.-ui Ghika următoarele:

> „Regele Ahmed Zogu şi Preşedintele Consiliului de Miniştri Pandelie Evanghelie, în înţelegere cu mine, au hotărât ca, drept recunoştiinţă pentru sprijinul pe care, prin scrisul său, domnul Preşedinte al Consiliului Iorga l-a dat naţiunii albaneze să ofere Excelenţei Sale la a 60-a aniversare un teren cu o căsuţă şi grădină pe malul Mării Adriatice şi urmează să aleg eu acest teren. M-am pronunţat pentru împrejurimile oraşului Santi Quaranta, ţinut sănătos şi cu comunicaţiuni uşoare, cu vegetaţie sudică, în faţa insulei Corfu. Plec peste 3 zile împreună cu d-l Evanghelie spre a fixa la faţa locului terenul de a cărui amenajare se îngrijeşte însuşi Regele.
>
> Planul este ca domnului Preşedinte al Consiliului să nu i se aducă la cunoştinţă această intenţie, ci să i se facă o surpriză şi actul de donaţiune să-i fie adus de misiunea care va prezenta M. Sale Regelui Colanul Albaniei".[1]

O nouă telegramă s-a trimis de la Legaţia din Tirana, în 31 august 1931, menţionându-se că din cauza manifestărilor dedicate sărbătorii naţionale a

[1] AMAE, fond problema 15, vol. 63f.1.

www.digibuc.ro

Albaniei din 1 septembrie, Preşedintele Consiliului de Miniştri şi ministrul plenipotenţiar al României la Tirana, Vasile Stoica au trebuit să amâne vizita la Santi Quaranta, urmând ca Actul de donaţie să fie transmis ulterior.[2]

În aprilie 1932, cu toată dorinţa de a i se face o surpriză profesorului, era nevoie de o serie de acte pentru a se realiza formalităţile juridice. Astfel, o altă Telegramă, trimisă de Vasile Stoica, pe 25 aprilie 1932, solicita consimţământul lui Nicolae Iorga pentru a-i trece în proprietate terenul din Saranda şi o procură pentru a îndeplini formalităţile cerute. De asemenea se preciza, încă o dată, că Regele Albaniei şi guvernul sunt profund recunoscători lui Nicolae Iorga pentru sprijinul oferit naţiunii albaneze:

> „Regele Albaniei şi guvernul albanez, în semn de recunoştinţă pentru simpatia ce Excelenţa Voastră a arătat şi ajutorul ce Excelenţa Voastră a dat naţiunii albaneze în zilele ei grele, oferă Excelenţei Voastre un teren de casă şi grădină la Santi Quaranta pe malul Mării Adriatice, în faţa insulei Corfu. Sperând că Excelenţa Voastră nu va refuza această manifestaţiune a recunoştinţei unei naţiuni, rog pe Excelenţa Voastră a binevoi să transmit prin Ministerul Afacerilor Străine, telegrafic urgent, o procură autorizându-mă a îndeplini formele juridice necesare. Pentru trecerea acestui teren în proprietatea Excelentei Voastre".[3]

Profesorul Nicolae Iorga a primit cu multă bucurie donaţia şi era încântat de locul ales, de peisajul de la Santi Quaranta:

> „Răsăritul cu soarele lui cald, cu albastra lui Mare, cu dumbrăvile lui de portocali, cu zâmbetul Adriaticii şi cu munţii unde s-a născut mitologia elenică, prin această ereditate sunt deci aşa de adânci ai mei, şi cum soarta a făcut ca din darul graţios al regelui Albaniei să am moşioara mea la Santi Quaranta, în faţă cu vechea Corcira, picioarele-mi vor atinge, poate, un pământ cunoscut strămoşilor".[4]

Interesul cercurilor româneşti pentru această zonă a Peninsulei Balcanice era mare. Astfel că, în 13 iulie 1934, Carol al II-lea emitea un Decret Regal, prin care se crea o Misiune ştiinţifică în Albania cu scopul cercetării filologice, etnografice, arheologice şi istorice. Această Misiune avea să aprofundeze cunoaşterea legăturilor între nordul şi sudul Dunării, şi va fi susţinută de cercetători de la Şcolile române din Roma şi Paris:

> „Art. 1. Se crează o misiune ştiinţifică în Albania.

[2] *Ibidem*, f. 2.

[3] *Ibidem*, f. 4.

[4] Nicolae Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. I, Bucureşti, 1934, p. 8.

www.digibuc.ro

Art. 2. Ea are de scop cercetări filologice, etnografice, arheologice şi istorice.

Art. 3. Membrii ei, în număr de doi pe un termen în raport cu cercetările întreprinse vor fi delegaţi de la Şcolile române din Roma şi de la Fontenay- aux-Roses, precum şi de Ministrul de Instrucţie

Art. 4. Un regulament va fixa condiţiile de funcţionare".[5]

Profesorul Nicolae Iorga a dăruit acest teren, în 1934, Statului român, cu condiţia înfiinţării unui Institut român în Albania şi construirea pe terenul de la Saranda a unui edificiu propriu, destinat Institutului şi a unui spaţiu anume rezervat sieşi.

Înfiinţarea unui Institut în Albania răspundea unei preocupări permanente a marelui nostru cărturar: „aceea ca între oamenii de ştiinţă români şi cei din ţările balcanice cu aceleaşi preocupări să se stabilească o legătură cât mai strânsă cu scopul de a cunoaşte cât mai bine trecutul străvechi şi viaţa prezentă a Europei sud-estice." – (art. 2 din Legea de înfiinţare a Institutului).

Nicolae Iorga a imprimat în viaţa Institutului o activitate ştiinţifică interdisciplinară. Pe lângă cercetarea arheologică, prioritară la început, urma să se efectueze de asemenea cercetări de lingvistică, etnografie, folclor, de istorie, etc. Nicolae Iorga avea în vedere desigur, comunităţile noastre de aromâni (fărşeroţi) şi conservarea identităţii lor naţionale.

Înfiinţarea unui Institut Roman în Albania s-a situat de asemenea pe linia concepţiei sale generale privind locul şi raporturile poporului român cu celelalte popoare din sud-estul Europei. Tot Nicolae Iorga înfiinţase în anul 1914 la Bucureşti, Institutul de Studii Sud-Est Europene care a avut şi are un caracter pluridisciplinar de cercetare, caracter pe care l-a imprimat de la bun început şi Institutului Român din Albania.

Actul de donaţie a fost autentificat la Judecătoria Mixtă Vălenii de Munte, sub nr. 6006 din 13 august 1934.

Anul următor, pe 2 decembrie 1935, tânărul, pe atunci, Dumitru Berciu primea la Roma (unde se afla pentru studii) o scrisoare prin care profesorul Nicolae Iorga îl anunţa că va putea merge la Saranda, să se instaleze acolo ca delegat al lui, imediat ce va fi gata clădirea Institutului şi va putea „începe lucrul" ulterior, probabil prin luna mai 1936.

Aşa după cum reiese din scrisoarea din 18 martie 1936, Nicolae Iorga îl anunţa pe profesorul Dumitru Berciu că perspectivele acestui proiect nu sunt prea clare. În primul rând ministrul de externe trebuia să dea banii pentru institut şi „nu mi-au dat încă" iar în al doilea rând „trebuia să meargă cineva la faţa locului".

[5] Monitorul Oficial, nr. 162 din 17 iulie 1934, p. 4643.

www.digibuc.ro

La 28 aprilie 1936, Nicolae Iorga revenea însă, anunțându-l pe profesorul Dumitru Berciu că urmează să i se trimită de la externe 20.000 lei „pentru începerea unei construcții cât mai ample".

Dând curs indicației din scrisoarea din 18 martie, Dumitru Berciu s-a deplasat în primăvara anului 1936 în Albania, pentru a lua legătura cu autoritățile albaneze, în vederea începerii construcției localului Institutului, ale cărui planuri fuseseră deja făcute de arhitectul Petre Antonescu. Cu această ocazie a oferit regelui Zogu un costum național românesc, ca dar din partea profesorului Nicolae Iorga pentru regina Albaniei (fiica premierului maghiar Appony).

Statul român acceptase condițiile puse în actul de donație așa încât demersurile pentru începerea construcției localului de la Saranda trebuiau făcute cât mai repede. Dar profesorul Dumitru Berciu nu se putea deplasa imediat la Saranda spre a începe construcția deoarece în perioada 1935-1936 era reținut cu o bursă de studii la Viena și la Roma.

Guvernul albanez a primit cu multă solicitudine înființarea unui așezământ de cultură și știință românească în Albania. S-a întâmpinat însă multă rezistență din partea Ambasadei Italiei la Tirana care se opunea, în special localizării Institutului în sudul țării. Se știa că exista o convenție științifică franco-albaneză în Albania de Nord și una italo-albaneză în Albania de sud, tocmai unde urma să se amplaseze Institutul. De aceea profesorul Dumitru Berciu a trebuit să încheie o înțelegere cu guvernul Albaniei prin intermediul Misiunii franceze care le-a cedat italienilor ca zonă de cercetare ținutul din jurul orașului Skutari, în nord.

– După călătoria din Albania, profesorul Dumitru Berciu l-a informat amănunțit pe Nicolae Iorga despre acțiunea din Albania și s-a întors la Viena unde se afla la studii. Aici, a primit o scrisoare de la prof. Nicolae Iorga, datată 24 noiembrie 1936 în care își arăta mulțumirea față de primele rezultate: „Ai lucrat admirabil – îi scria Nicolae Iorga – îți sunt foarte recunoscător. Ești, nu numai un tânăr învățat ci și un excelent organizator. Vom mai lucra împreună". Îl anunța de asemenea că „după Lege, Institutul este al Statului român". Și că în primăvara anului 1937 Ministerul de Externe va elibera și sumele de bani necesare construcției localului de la Saranda.

În primăvara anului 1937 Dumitru Berciu a plecat din nou în Albania pentru începerea lucrărilor. Nu a reușit să încheie un contract de construcție cu întreprinderile italiene care cereau sume foarte mari de bani. A căzut însă de acord cu meșterii locali albanezi și fărșeroți dintre care mulți trăiseră în România și cu care a încheiat un contract. Acesta a fost trimis profesorului Nicolae Iorga la București spre aprobare.

www.digibuc.ro

În iunie 1937, profesorul răspundea: „primesc bucuros contractul. E bun. Lucrați cu zel spre a mă mulțumi. I". În continuare profesorul se referea la noua formulă de organizare şi conducere a tuturor şcolilor române din străinătate şi era entuziasmat de descoperirea arheologică (un mormânt de inhumație roman din sec. II d.Hr.), făcută de Dumitru Berciu chiar în timpul săpării temeliilor clădirii Institutului de la Saranda: „pentru frumoasa descoperire de bun augur, te felicit. Bun scopul!".

În încheierea scrisorii, profesorul îi trasa ca nouă sarcină de cercetare ştiințifică a Institutului şi probleme legate de cultura bizantină şi folclor, în felul acesta lărgindu-se profilul acestuia.

S-a lucrat la ridicarea clădirii din vara anului 1937 şi până în primăvara anului 1938 când localul Institutului era terminat, respectându-se proiectul realizat de arhitectul Petre Antonescu; lemnăria utilizată a fost adusă, toată, din România. Când Mussolini a invadat Albania, în aprilie 1939, clădirea era în faza de finisări.

Dumitru Berciu s-a întors în țară în cursul anului 1938 pentru a redacta, la indicațiile lui Nicolae Iorga, textul Decretului-Lege şi a Statutului. Amândouă au fost văzute şi aprobate de Nicolae Iorga.

Astfel prin Decretul nr. 2695 din 25 iulie 1938[6] Statul român înființa: Institutul Român din Albania de Studii şi Cercetări Arheologice cu sediul la Santa Quaranta (Saranda). Scopul acestuia era „de a cunoaşte cât mai bine trecutul străvechi şi viața prezentă a Europei de sud-est în legătură cu originile de civilizație şi de rasă ale poporului nostru şi de a realiza o strânsă colaborare a cercetătorilor de la noi şi a celor din Balcani, cu aceleaşi preocupări. Institutul este o chezăşie a identității de obârşie şi a raporturilor de prietenie ce unesc națiunea noastră cu cea albaneză".

Pe lângă Institut se crea o misiune arheologică, se puteau întreprinde cercetări de istorie, filologie, etnografie ce puteau fi publicate în *Illyrica* Buletinul institutului.

Institutul era dotat cu o bibliotecă şi un muzeu, unde urmau să fie expuse cele mai importante descoperiri arheologice.

Prin Legea de înființare, terenul şi clădirea *Institutului de la Saranda devenea proprietatea Statului român.*

Conducerea a fost încredințată marelui istoric Nicolae Iorga, cel care elaborase prima istorie a Albaniei[7] şi care l-a desemnat ca director delegat pe profesorul Dumitru Berciu. Rezultatele obținute în cercetarea arheologică, contribuțiile sale ştiințifice au făcut să fie numit Şef al misiunii arheologice

[6] Monitorul Oficial, an CVI, nr. 175 din 1 august 1938, p. 3564.

[7] *Brève histoire de l'Albanie et du people albanais*, Vălenii de Munte, 1919.

www.digibuc.ro

române din Albania, apoi secretar şi apoi director delegat al Institutului român, care a fost ridicat numai prin strădaniile depuse de Dumitru Berciu.

Când a plecat din Albania, în primăvara anului 1939, Dumitru Berciu a predat clădirea Institutului şi modestul său inventar Primăriei din Saranda, primarului I. Dumitrescu (fărşerot) care a şi comunicat acest „act oficial" Prefecturii din Gjirokastër.

După ce Albania a fost ocupată de armata mussoliniană în aprilie 1939, au crescut mereu greutăţile întâmpinate în desfăşurarea activităţii Institutului. Victor Emanuel al III-lea, Regele Italiei, a devenit şi Regele Albaniei; s-au introdus instituţii fasciste etc. Cercetarea arheologică începută „sub un foarte bun augur" după cum mărturisea Nicolae Iorga, a trebuit să înceteze. Nu s-a mai putut încheia nici Convenţia de cercetare cu guvernul albanez iar evenimentele din România, din anul 1940, culminând cu asasinarea profesorului Nicolae Iorga în noiembrie 1940, au făcut ca noul guvern al României să desfiinţeze Institutul, din lipsă de fonduri.[8]

Printr-o activitate asiduă vreme de câteva luni bune, înaintând memorii după memorii, Institutul a fost reînfiinţat de către mareşalul Ion Antonescu prin Decretul nr. 1354 din 13 mai 1942. Profesorul Dumitru Berciu a fost numit mai întâi Secretar şi apoi Director al Institutului.

În această calitate Dumitru Berciu s-a deplasat în toamna anului 1942 la Saranda (via Viena – Bari – Tirana – Saranda; întoarcere prin Bitolia – Belgrad – Bucureşti), în condiţii excepţional de grele, în plin război şi neîntrerupte bombardamente anglo-americane.

La Saranda a găsit clădirea Institutului ocupată de armata italiană şi tot inventarul dispărut. Aici avuseseră loc lupte între italieni şi greci şi, în cursul unui bombardament aerian grecesc, aripa din partea stângă a clădirii fusese afectată dar au fost deteriorări nesemnificative.

În aceste condiţii noul Director a încheiat o Înţelegere-Contract cu generalul comandant al garnizoanei Militare italiene de la Saranda şi a revenit în România.

În februarie, 1943, profesorul Dumitru Berciu arăta într-un Memoriu că institutul fusese transformat în spital de campanie şi bombardat în mai multe rânduri de aviaţia italiană. Întregul inventar al Institutului, în valoare de peste 1.000.000 lei dispăruse. Profesorul Dumitru Berciu propunea transferarea sediului Institutului, la Tirana, unde se găsea un puternic centru aromânesc (fărşerot) din Albania; se propunea de asemenea ca pe lângă Institut să se înfiinţeze un liceu românesc la Tirana, pe lângă şcoala primară de acolo.

[8] Monitorul Oficial din 4 noiembrie 1940.

www.digibuc.ro

Propuneri, doar propuneri, deoarece, la scurt timp, după 23 august 1944 nu s-a mai vorbit absolut nimic despre Institutul Român din Albania!!

Din toamna anului 1945 au fost închise şcolile şi bisericile şi Institutul din Albania, a cărui clădire suferise distrugeri serioase, a fost desfiinţat iar terenul şi clădirea au intrat în patrimoniul Statului albanez din ordinul lui Enver Hogea.

Profesorul Dumitru Berciu a menţionat în nenumărate rânduri, ori de câte ori a avut ocazia, mai ales după 1990, faptul „că în realizarea Institutului şi în general în toată activitatea desfăşurată de el pe teritoriul Albaniei, a avut în permanenţă un sprijin efectiv şi sincer din partea autorităţilor şi a poporului albanez în faţa căruia Nicolae Iorga se bucura de un sprijin şi o preţuire deosebită".

În 2004, statul român a alocat sume importante pentru cheltuielile de judecată şi pentru alte cheltuieli aferente procesului intentat pentru recuperarea imobilului Institutului Român de la Saranda.[9]

Bibliografie

a) Fonduri de arhivă:

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Bucureşti, fondurile: Problema 15 (1874-1944) – Şcoli şi biserici din Balcani.

Serviciul Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (SANIC), Bucureşti, fondurile: Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (1820-1921); Preşedinţia Consiliului de Miniştri (1859-1940; 1940-1944; 1925-1958);

Fonduri personale: Vasile Stoica (1869-1948).

- -

b) Cărţi. Studii. Articole

BĂDESCU, Ilie. *Poporul român între catastrofă şi genocid*, în vol. *Perenitatea vlahilor*, Edit. Fundaţiei „Andrei Şaguna", Constanţa, 1995, p. 9-15.

BERCIU, Dumitru. *Mărturii inedite despre activitatea profesorului Nicolae Iorga privind înfiintarea unor centre culturale în Peninsula Balcanică: Institutul Român din Albania*. În: „Albanezul", anuar, an IV, Bucureşti, nr. 401, 1996, p. 101-103.

BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina. *Constituirea Institutului Român din Albania*, În: „Albanezul", anuar, Bucureşti, an III, 1993, p. 104-106.

[9] Monitorul Oficial, an. 172, nr. 417, Bucureşti, 2004.

www.digibuc.ro

BUJDUVEANU, Tănase. *Institutul Român din Albania*, Ex Ponto, Constanța, 2010, *passim*.

TĂNĂSESCU, Bogdan, PĂUNESCU, Emil. *Dumitru Berciu și Institutul Român din Albania*. În: „Caietele Dumitru Berciu", publicație anuală a secției de istorie memorială a Muzeului Județean „Teohari Antonescu" din Giurgiu, tom I, septembrie 2011, Giurgiu, Edit. Pelican, 2011, 170 p.

www.digibuc.ro

AROMÂNII DIN ALBANIA: ASPECTE ETNODEMOGRAFICE ŞI IDENTITARE[1]

Dr. Dorin Lozovanu
Cercetător postdoctoral – Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi
Cercetător ştiinţific superior – Muzeul Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală
Preşedinte al Asociaţiei de Geografie şi Etnologie din Republica Moldova

Albania reprezintă cel de-al doilea leagăn al aromânilor după cel din Pind şi Tesalia (Grecia). În prezent aromânii se găsesc răspândiţi în oraşe şi în sate în mai multe regiuni ale Albaniei.

Cea mai mare parte a aromânilor din Albania o constituie fărşeroţii. Fiind în trecut în majoritate păstori transhumanţi şi chiar semi-nomazi, fărşeroţii nu au avut întotdeauna aşezări stabile. Mulţi dintre ei s-au fixat definitiv în locurile de iernat din câmpia Muzachiei în apropierea Mării Adriatice, purtând aici şi numele de muzachiari. Fărşeroţii se întâlnesc în regiunea Malacastra situată în sudul Muzachiei şi a muntelui Tomor (Tomorit), cel mai înalt din Albania (2.417 m). Spre sud-est aromânii sunt mai numeroşi la sud de lacurile Prespa şi Ohrid, în apropierea oraşului Corcea, precum şi la vest de Gramos în regiunea oraşului Permeti. Părăsindu-şi ţinuturile de obârşie, grupuri importante de fărşeroţi s-au stabilit în Macedonia Egeeană din Grecia sau în Republica Macedonia. Unii au rămas definitiv în locurile de iernat din Epir, Acarnania, Etolia şi Tesalia.

După distrugerea oraşului Moscopole, la sfârşitul secolului XVIII, moscopolenii s-au risipit în Grecia şi Republica Macedonia, puţini dintre ei rămânând în locurile de baştină din Albania, în câteva aşezări situate între oraşele Pogradeţ şi Corcea. Cei mai mulţi s-au fixat în oraşele Albaniei (Tirana, Durres etc.), aşezându-se şi în multe oraşe din fostul Imperiu Austro-Ungar, întemeind comunităţi la Viena şi Budapesta.

Aprecierile asupra numărului aromânilor din Albania au fost diverse.

[1] Acknowledgement: POSDRU/89/1.5/S/49944 – Dezvoltarea capacităţii de inovare şi creşterea impactului cercetării prin programe postdoctorale, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi.

www.digibuc.ro

Deoarece Albania mult timp nu a avut o entitate statală proprie, precum şi din cauza schimbărilor teritoriale care au avut loc, prima apreciere asupra numărului acestora datează din secolul al XIX-lea. În 1865, Nenițescu vorbeşte despre 149.000-200.000 aromâni în Albania. Statistica oficială albaneză recunoaşte în 1930 un număr de 40.000 aromâni. Aceasta este cea mai corectă statistică oficială asupra unui număr de aromâni care s-a efectuat vreodată, însă la fel subestimează numărul real al acestora. Th. Capidan pentru anul 1932 indica 65.000 aromâni în Albania, iar A. Wirt vorbeşte de existența a până la 100.000 aromâni în Albania anului 1935. Următoarea apreciere în ordine cronologică o face în 1940 Gh. Brătianu. El indica 72.000 aromâni în Albania. Recensământul oficial din Albania efectuat în anul 1955 indica 4.200 aromâni, iar „Grande dizzionario enciclopedica U.T.E.T.", Torino, notează existența a 10.000 aromâni în 1959. N. Dima este de părere că numărul aromânilor din Albania putea fi între 10.000 şi 20.000 pentru anul 1975. Matilda Caragiu-Marioțeanu indica un număr cuprins între 70.000 şi 100.000 în 1984. O cifră apropiată de aceasta ne-o dă şi Nicolae Saramandu pentru 1988: 60.000-100.000, deşi statistica oficială albaneză care se bazează pe recensământul populației efectuat în 1989 indica doar 20 aromâni. Alte aprecieri, cum ar fi a lui Cristea Sandu-Timoc, care pentru 1995 dă un număr de 500.000 aromâni în Albania sunt exagerate.

Autori albanezi chiar (Arqile Bërxolli, 2005) consideră numărul aromânilor în Albania la 139.000 sau 3,6% din populația Albaniei. Estimările făcute de asociațiile aromâne deseori indică un număr de până la 250.000. Unele datele publicate de autori greci recunosc circa 50.000 de aromâni în Albania, considerându-i însă parte a etniei elene, aşa numiți greci vlahofoni.

Oricum numărul actual al aromânilor din Albania cel mai posibil este în jur de 150.000. Din cauza proceselor migraționale intense, atât în interiorul Albaniei, cât şi de emigrarea aromânilor în Grecia, Italia şi alte state este greu de stabilit cu exactitate numărul acestora. O altă problemă este legată de identitatea etnică flexibilă şi multiplă a aromânilor, neputând fi cuprinşi toți aromânii chiar dacă s-ar efectua un recensământ foarte corect.

Aromânii formează populația băştinaşă în districtele (rrethi) din sudul Albaniei, unde există o serie de localități cu populație aromână: Kolonja, Corcea, Pogradeț, Vlora, Fier, Durres, Elbasan, dar în urma migrațiilor mai recente există comunități importante şi în Tirana sau Shkoder.

Majoritatea absolută a românilor din Albania fac parte din ramura ***fărşeroților***, care se autoidentifică cu etnonimul de ***rămân / rămăn***, fiind

www.digibuc.ro

astfel acealaşi cu ***român***. Lipsa ***a*** – protetic, specific celorlalte grupuri de aromâni, de unde şi termenul savant, derivat de la ***armân***, face includerea românilor fărşeroţi sub apelativul de aromâni doar din perspectiva generalizării dialectale şi identitare a acestei ramuri componente a romanităţii balcanice.

Etimologia etnonimului de fărşerot suportă mai multe versiuni, după una din ele ar avea originea de la localitatea Fraşari, cândva reprezentativă pentru aromânii din regiune.

Fărşeroţii sunt cunoscuţi sub această denumire şi în literatura străină, cum ar fi în germană *Farscheroten* sau *Pharsalioten*. În bulgară şi rusă apar *farseroti*, iar în greacă *farsaliotes*. Grecii îi mai numesc pe fărşeroţi *arvanitovlahi*, adică vlahi din Albania. Albanezii în afară de *vllëh* deseori îi poreclesc şi *çobani*.

Deoarece o mare parte din aromânii Albaniei locuiesc în regiunea cunoscută ca Epir, o denumire regională de identificare mai este şi cea de *epiroţi, epiraţi* sau *ipiriţi*.

Numele de *moscopoleni* nu a fost iniţial folosit de purtătorii lui, dar în prezent s-a răspândit atât în literatură, cât şi printre aromâni. Acest nume provine de la localitatea Moscopole, în albaneză *Voskopojë*, cunoscuţi şi ca *Voscopojari*.

Muzăchiarii îşi zic aşa de la denumirea ţinutului şi câmpiei Muzachia (Myzeqeja) din Albania.

Un grup de aromâni asimilaţi deja lingvistic de către albanezi poartă denumirea de *gubleari*, aceştia întâlnindu-se în mai multe localităţi din sudul Albaniei. Porecla specifică provine probabil de la o localitate, Gubleara, unde conform informaţiilor colectate în teren, se spune că primii au fost dintre aromânii regiunii care şi-au pierdut limba, păstrând totuşi obiceiurile şi memoria etnică de aromâni.

Procesele etnice care pot fi semnalate la populaţia aromână din Albania sunt în general la fel ca şi la toate comunităţile de aromâni, însă specificul istoric şi socio-politic din Albania a creat şi unele particularităţi.

Dintre procesele care marchează evoluţia etnică putem menţiona:

1. Asimilarea lingvistică şi culturală, care duce treptat la pierderea identităţii etno-lingvistice;

2. Migraţiile intensive spre localităţile urbane şi depopularea aşezărilor rurale tradiţional aromâne;

3. Migraţiile peste hotarele Albaniei, în general temporare, motivate socio-economic. Au luat amploare şi migraţiile definitive spre alte state, cum ar fi Grecia, Italia, România, Germania, SUA etc. bazându-se deseori pe relaţiile de rudenie existente sau datorate facilităţilor acordate de

www.digibuc.ro

Grecia. În aceste cazuri procesele etnice diferă mult de la stat la stat. Astfel majoritatea celor migrați în Grecia sunt supuşi procesului etno-identitar de grecizare, pe când cei din SUA se consolidează ca o comunitate distinctă, la fel cum şi în România sau alte state europene.

Referitor la **identitatea** aromânilor din Albania putem distinge divizarea între cei care se consideră:

1. ca identitate etnică aromână (rămăni) distinctă, conectată deseori cu cea de român
2. ca identitate etnică greci vlahofoni (rezultat al unei propagande active din partea Greciei, inclusiv prin stimulare socio-economică şi politică)
3. albanezi se consideră cei de generație mai tânără şi grupurile asimilate lingvistic (gubleari)

Situația etno-culturală actuală:

Mai multe asociații aromâne s-au înființat după 1990, la Korça, Tirana, Vlora, Elbasan, Pogradeț, Divjaka, Selenicë. Majoritatea exprimă opinia existenței unei minorități etnice de aromâni, revendicând drepturi culturale, politice, educaționale, religioase.

Publicații există la Tirana şi Korça, s-au editat şi unele cărți de autori locali în dialect aromân. Se încearcă apropierea standardelor literare de limba română.

Emisiuni radio-TV distincte nu sunt constante, doar unele încercări periodice la Korça sau Tirana şi mediatizarea folclorului sau a unor evenimente.

Ultimii 15 ani s-au depus eforturi de a preda cursuri facultative de aromână la şcoli, cum ar fi la Korça, Divjaka, Seleñice, Vlora.

Există două biserici unde slujbele sunt preponderent în aromână, la Korça (cu statut de biserică aromână) şi Divjaka.

În prezent există mai multe organizații ale aromânilor în Albania, mai veche fiind „Societatea Aromânilor" cu sediul la Corcea. Apar deja unele publicații periodice, în principal ziarul „Frația". Mulți studenți aromâni studiază la universitățile din România.

www.digibuc.ro

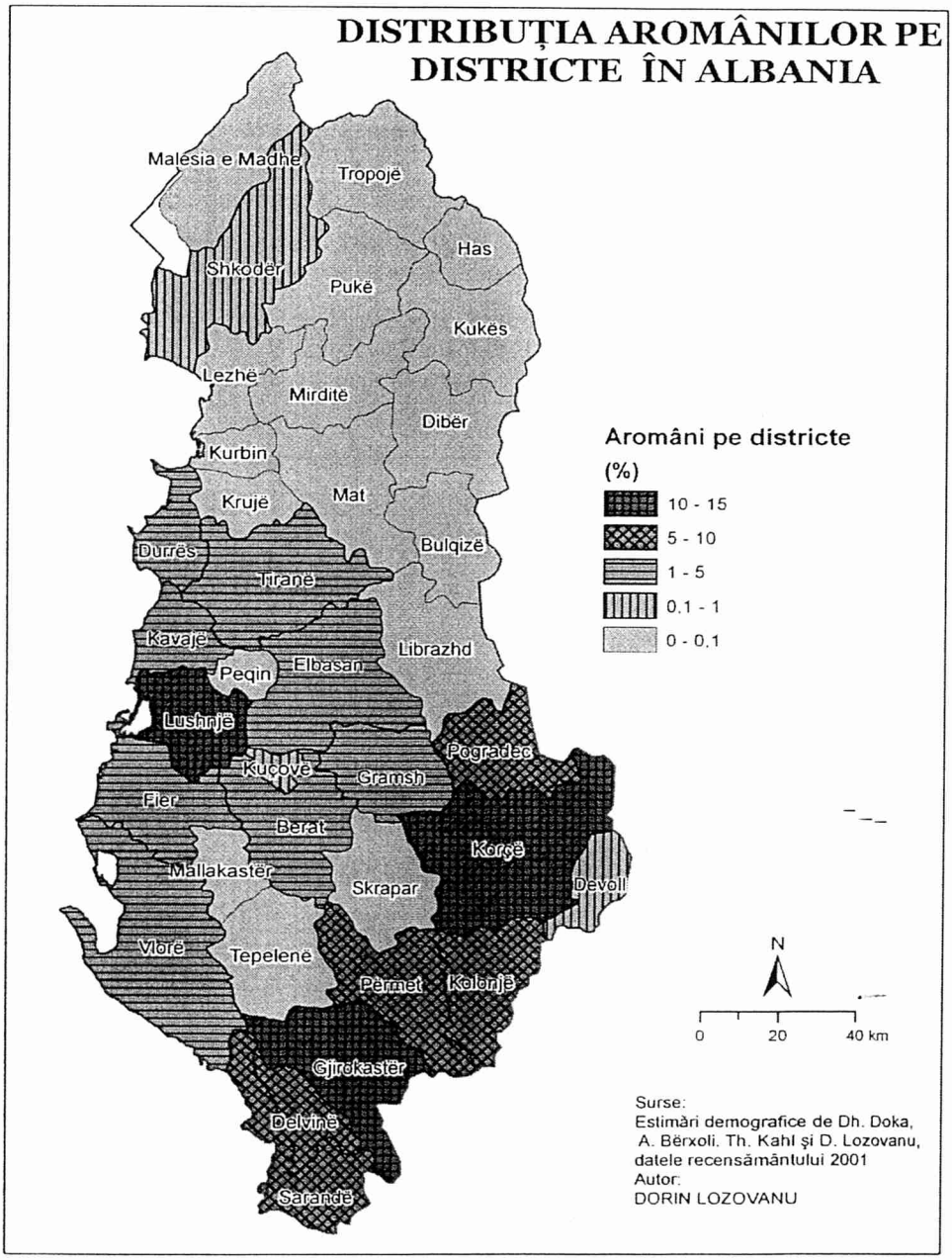

www.digibuc.ro

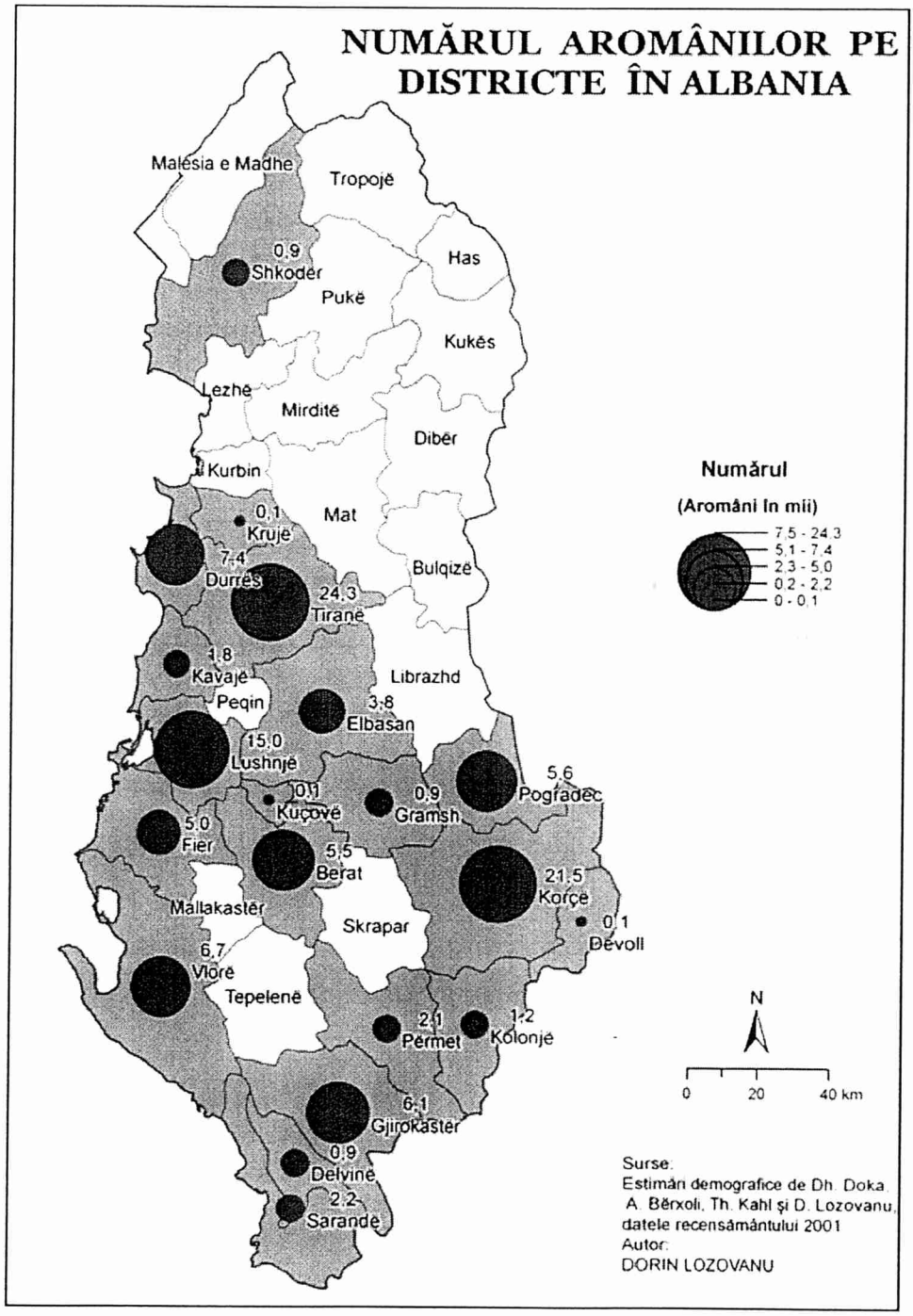

www.digibuc.ro

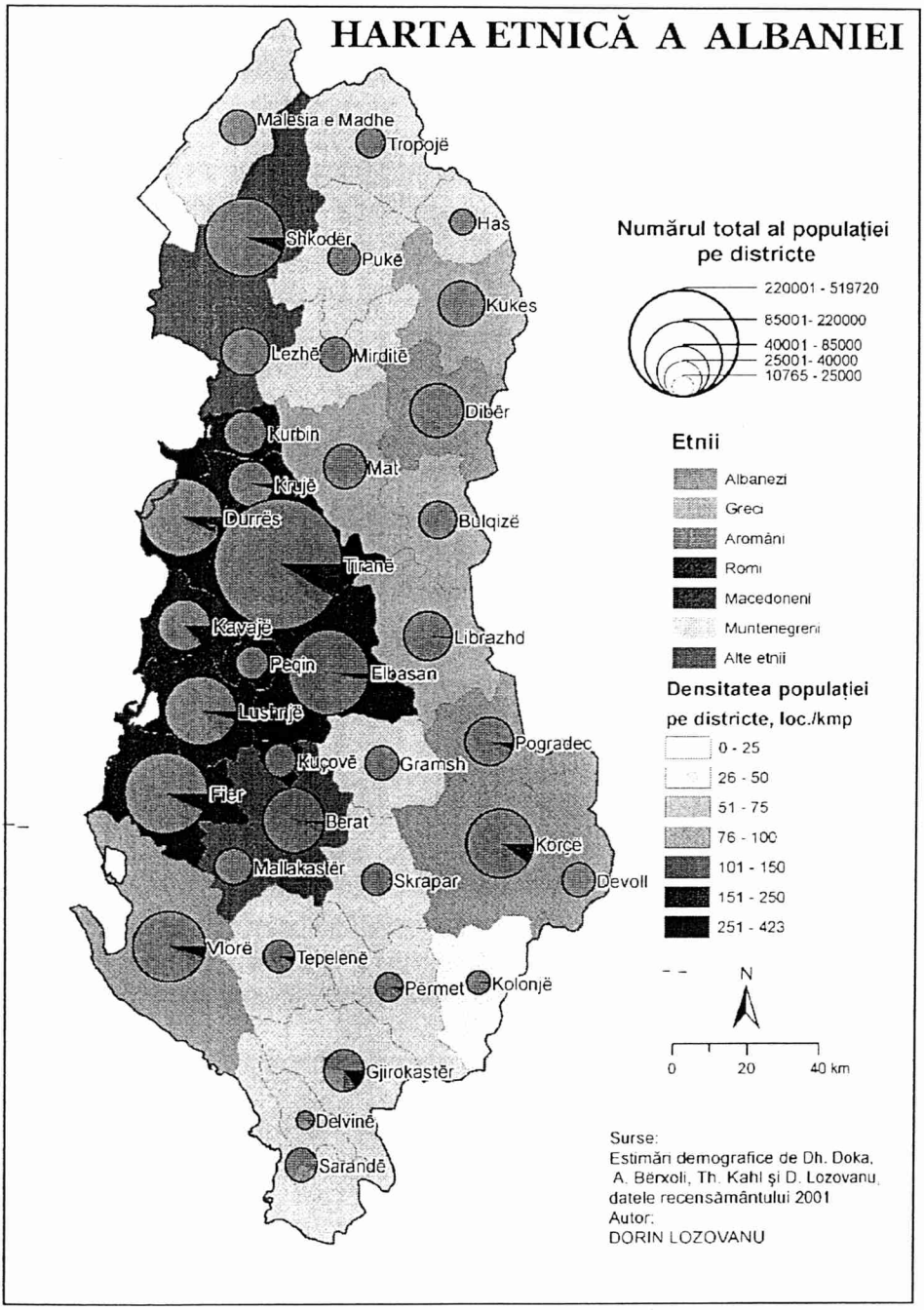

www.digibuc.ro

Bibliografie

Albania Census Atlas 2001. Institut i Statistikes, Tirana, 2001.

Almanah macedo-român. Editura Fundației Culturale Române, București, 1992.

ANCEL, J. *L'Europe Centrale*, Paris, 1937.

ARGINTEANU, Ion. *Istoria românilor macedoneni,* București, 1904.

ARMBRUSTER, Adolf. *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Editura Enciclopedică, București, 1993.

Aromânii: istorie, limbă, destin, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

Arumunët e Shqipërisë. Histori dhe dokumente figura të shquara. Ed. Arumunët e Shqipërisë. Tirana, 2001.

ATANASIU, A.D. *Carte ethnographique des Macedo-Roumains (Koutzo-Valaques)*, Paris, 1919.

BALOTĂ, Anton. *Albanica, (Albania și Albanezii),* Ed. Leopold Geller, București, 1936.

BATZARIA, Nicolae, NOE, Constantin. *Importanța Aromânilor pentru România.* Ed. Etnologică, București, 2006.

BELEMACE, Constantin. *Dimândarea părintească,* New York, 1990.

BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina. *Românii din Balcani. Cultură și spiritualitate*, Editura Globus, București, 1996.

Bibliografie Macedo-Română, Freiburg i. Br. 1984.

BOGA, L.T. *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria și Serbia (note etnografice și statistice)*, Tipografia „Vocea Poporului", București. 1913.

BOGA, Nida. *Voshopolea*, Editura Fundației Culturale Aromâne „Dimândarea Părintească", București, 1994.

BRAGA, Sevold. *Die Rechslage der aromunische Minderheit in Griechenland,* Scopje, 2004.

BRATTER, C.A. *Die kutzowlachische Frage,* Hamburg, 1907.

British Enciclopedia, Editura British Enciclopedia, London, 1999.

BUJDUVEANU, Tănase. *Romanitatea Balcanică și Civilizația Aromânilor*, Ed. Cartea Aromână, Constanța 1997.

BURADA, TEODOR T. *Cercetări despre școalele românesci în Turcia,* Bucuresci, 1890.

BËRXOLI, Argile. *Minoritetet në Shqipërise*, Tiranë, 2005.

BËRXOLLI, Arqile. *Atlasi i Shqipërisë. Atlasi Gjeografik i Popullsisë së Shqipërisë,* Tiranë, 2003.

www.digibuc.ro

CÂNDROVEANU, Hristu. *Aromânii ieri şi azi*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1995.

CAPIDAN, Theodor. *Aromânii. Dialectul aromân*, Editura Academiei, Bucureşti, 1932.

CAPIDAN, Theodor. *Les Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des population roumaines de la Peninsule Balcanique*, Bucureşti, 1937.

CAPIDAN, Theodor. *Românii nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926.

CARAGEANI, Gheorghe. *Studii Aromâne*, Editura Fundație Culturale Române, Bucureşti, 1999.

CARAGIU-MARIOȚEANU, Matilda. *Compendiu de dialectologie română (nord şi sud-dunăreană)*, Bucureşti, 1975.

CARAGIU-MARIOȚEANU, Matilda. *Dialectologie română*, E.D.P., Bucureşti, 1977.

CARAGIU-MARIOȚEANU, Matilda. *Dodecalog al Aromânilor*, Ed. „Sammarina", Constanța, 1996.

CARDULA, Toma. *Etnogheneza a Armânjlor shi rolja a lor tu istorie,* Ed. Sutsata a Armânjlor „Nicola Batsari", Crushuva, 2003.

COLIMITRA, Constantin. *Fărşeroții,* 1986.

Comunitatea Românească din Oraşul Coritza, Tipografia „Speranța", Bucureşti, 1912.

COTEANU, Ion. *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1957.

CUŞA, Nicolae. *Macedoromânii pe văile istoriei*, Editura Europolis, Constanța, 1990.

Despre Aromâni. De vorbă cu Hristu Cândroveanu, Ed. Fundația Culturală Aromână „Dimândarea Părintească", Bucureşti, 2006.

Despre vechimea şi continuitatea românilor, Editura Militară, Bucureşti, 1989.

DIMA, Nicholas. *Romanian Minorities in South-East Europe*, Institutul Român de Cercetări, Freiburg, 1977/1978.

DOGARU, Mircea, ZBUCHEA, Gheorghe. *O Istorie a Românilor de Pretutindeni*, Ed. DC Promotion, Bucureşti, 2004.

FALO, Dhori. *Trayedia ali Muscopuli,* Ed. Cartea Aromână, Tirana, 2002.

CÂNDEA, Virgil. *Mărturii Româneşti peste Hotare*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1998.

GUIZELEV, Bojan. *Albanians in the Eastern Balkans, /Албанци в източните* Балкани, Sofia, 2004.

HAGIGOGU, Sterie, NOE, Constantin, MUŞI Vasile. *Colonizarea Macedoromânilor în Cadrilater,* Ed. Etnologică, Bucureşti, 2005.

HAGI-GOGU, T. *Romanus şi Valachus sau ce este romanus, roman, român, aromân, valah şi vlah*, Bucureşti, 1939.

HASLUCK, M. *The unwritten law in Albania*, Cambridge, 1954.

HĂCIU, Anastasi. *Apostolji shi Martiri*, Scopia, 2001.

www.digibuc.ro

IONESCU, Eugen. *Cauza Românească în Turcia Europeană şi Conflictul cu Grecia*. Tipografia „Gutenberg", Bucureşti, 1906.

IORGA, Nicolae. *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, Editura Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1913.

IOTTA, Naum. *Cronica-a anjlor 1820-1878*, Scopia, 2002.

JELAVICH, Barbara. *Istoria Balcanilor secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea*, Iaşi, 2000.

KAHL, Thede. *Ethnizität und räumliche Vereilung der Aromunen in Südosteuropa*, Editura Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität, Münster, 1999.

KAHL, Thede. *Istoria aromânilor*. Ed. Tritonic, Bucureşti, 2006.

KARASTOIANOV, Stefan. *Makedonia. Etnografska Karakteristika*, Editura Voeni jurnal, Sofia, 1995.

KOUKOUDIS, Asterios. *The Vlachs: Metropolis and Diaspora*. Ed. Zitros, Thessaloniki, 2003.

MANAKIA, I. *Albumul Etnografic Macedo-român. Tipuri, porturi şi localităţi ale aromânilor*, Paris, 1907.

MAXIM, Iancu. *Etnogeneza românilor şi a altor popoare europene privită prin prisma geografiei istorice*, Editura Moldova, Iaşi, 1995.

MIHĂESCU, H. *La romanité dans le Sud-Est de l-Europe*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993.

MIHĂILESCU, Vintilă. *Excursia societăţii regale române de Geografie prin Iugoslavia şi Albania (20 aprilie – 3 mai 1938)*, Tipografiile Române Unite, Bucureşti, 1940.

MURNU, George. *Vlahia Mare (Istoria românilor din Pind)*, Bucureşti, 1913.

MUSTAKA, Valentin. *Nëpër labirintet e historisë së arumunëve (vllehëve)*, Volumi II, Ed. Shoqata Arumunët e Shqipërisë, Tirane, 2007.

NICA, I. *Problema Aromânilor*, Tipografia „Bucovina", Bucureşti.

NOPCSA, F.B. *Albanen, Bauten, Trachten und Geräte Nordalbanen*, Berlin-Leipzig, 1925.

PAPAHAGI, Nicolas. *Les roumains de Turquie*, Bucureşti, 1905.

PAPAHAGI, Tache. *Aromânii din Albania*, Bucureşti, 1920.

PAPAHAGI, Tache. *Aromînii din punct de vedere Istoric, Cultural şi Politic*, Tipografia „N. Stroilă" Bucureşti, 1915.

PAPAHAGI, Valeriu. *Aromânii moscopoleni*, Bucureşti, 1935.

PAPANACE, Constantin. *Fermentul aromân (macedo-român) în sud-estul Europei*, Editura Fundaţiei „Andrei Şaguna", Constanţa, 1995.

PAPANACE, Constantin. *Geneza şi evoluţia conştiinţei naţionale la macedo-români*, Editura Brumar, Timişoara, 1995.

PAPANACE, Constantin. *La Persecution des Minorites Aromounes (Valaques) dans les Pays Balcaniques. Le Problem Macedonien*. Ed. Armatolii, Cetatea Eternă, 1951.

www.digibuc.ro

PARANT, Alain. *Migrations, crises et conflicts récents dans les Balkans / Migrations, Crises and Recent Conflicts in the Balkans,* University of Thessaly Press, Volos, 2005.

PEYFUSS, Max Demeter. *Chestiunea aromânească*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994.

PHILIPPIDE, Alexandru. *Originea aromânilor*, Iaşi, 1927.

Pogradec. Çelësi turistik. Tirana, 2006.

POPESCU, Ioana. *Priveşte! Fraţii Manakia,* Bucureşti, 2001.

POPESCU-SPINENI, Marin. *Românii din Balcani*, Editura Tiparul Universitar, Bucureşti, 1941.

Revista „Zborlu a Nostru", redactor Vasile G. Barba, Freiburg im Br., 1998-2005.

Revista „Mic Romania", redactor Jean-Luc Fauconnier, anii 1998-2008, Bruxelles.

România. Evoluţie în timp şi spaţiu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.

Romanians – the forgotten minority groups in Eastern Europe, 2007.

Românii de la Sud de Dunăre. Documente, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 1997.

Românii din afara graniţelor ţării, Coordonate istorice şi naţionale în cadrul european, Casa editorială Demiurg, Iaşi, 2007.

Românii din Afara Graniţelor Ţării. Evoluţie istorica şi situaţie prezentă în perspectiva integrării României în Uniunea Europeană, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2006.

ROMANSKI, St. *Macedoromânii*, Editura „Dimândarea părintească", Bucureşti, 1996.

ROSETTI, Alexandru. *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII*, Bucureşti, 1978.

RUSSU, Valeriu, ş.a. *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984.

SARAMANDU, Nicolae. *Folclor aromân grămostean*, Bucureşti, 1982.

SARAMANDU, Nicolae. *Harta graiurilor aromâne şi meglenoromâne in Peninsula Balcanică*, în „Studii şi cercetări lingvistice", anul XXXIX, Bucureşti, 1988.

SĂBĂREANU, Cornilie. *Ăndrepturli-a Armânjlor dit Machidunii ti-ună Băsearică Natsională / Правата на ароманците во Македонија на национална црква,* Scopia, 2003.

SCHWANDER-SIEVERS, Stephanie. *The Albanian Aromains Awakening: Identity Politics and Conflicts in Post-Comunist Albania*, working paper, European Centre for Minority Issues, Flensburg, 1999.

SIMOVSKI, Todor. *The inhabited places of the Aegean Mecedonia / Населените места во Егејска Македонија,* Scopje, 1998.

Societatea de Antropologie Culturală din România, *Balcani după Balcani*, Ed. Paideia, Bucureşti, 2000.

Spaţiul istoric şi etnic românesc, Editura Militară, Bucureşti, 1993.

www.digibuc.ro

STĂNESCU, Eugen. *La population vlaque de l'Empire Byzantin aux XI-XIII siècles. Structure et mouvement,* în „XX Congres International d'etudes byzantines", Atena, 1976.

STEFANOSKI, C.B. *Pelasgyi. Limbâ, carte, numâ,* Editura Casa Gramosta, Tetova, 1998.

STEFANOSKI, C.B. *Geneza limbii aromâne-macedonene,* Editura Mirton, Timişoara, 1995.

STEFANOVSKI, C.B. Limba Traco-Dacâ a limbilor indo-europeane, Editura Casa Gramosta, Tetovo, 1993.

Şcoala Românească Pretutindeni Liga Tinerilor Români de Pretutindeni, Centrul pentru Educaţie Democratică, Bucureşti, 2007.

The Serbian Question in the Balkans (Geographical and Historical aspects), Faculty of Geography, University of Belgrade, 1995.

TIMOC, Cristea Sandu. *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane),* Editura Astra Română, Timişoara, 1996; 1994.

TIMOC, Cristea Sandu. *Vlahii sunt români. Documente inedite,* Editura Astra Română, Timişoara, 1997.

ŢÎRCOMNICU, Emil. *Identitate Românească Sud-Dunăreană, Aromânii din Dobrogea.* Ed. Etnologică, Bucureşti, 2004.

ŢÎRCOMNICU, Emil. Wisoşenschi Iulia, *Românii de la sud de Dunăre. Macedoromânii, Obiceiuri tradiţionale de nuntă, Studiu istoric şi etnologic.* Ed. Ziua, Bucureşti, 2003.

VULPE, Ion. *Românii din veacul lui Christos. Apostolul neamurilor şi macedonenii. Martiriul.* Editura Semne, Bucureşti, 2000.

WACE, Thompson. *The Nomads of the Balkans,* Cambridge, 1913.

WEIGAND, Gustav. *Etnographie von Makedonien. Geschichtlich-nacionaler, sprachlich-statistischer Teil,* Leipzig, 1924.

ZBUCHEA, Gheorghe, DOBRE, Cezar. *Diaspora Românească. Pagini de Istorie.* Ed. Lucman, Bucureşti, 2003.

ZBUCHEA, Gheorghe, DOBRE, Cezar. *Români în lume, Colias,* Bucureşti, 2005.

ZBUCHEA, Gheorghe. *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolele XVIII-XIX.* Editura Bucureştilor, Bucureşti, 1999.

www.digibuc.ro

SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA MEGLENOROMÂNILOR PÂNĂ LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XX-LEA

Lector univ.dr. Virgil Coman
Facultatea de Istorie şi Ştiinţe Politice
Universitatea „Ovidius" – Constanţa

Între numeroasele comunităţi etno-lingvistice şi culturale din arealul balcanic, regăsim şi astăzi un grup restrâns de urmaşi ai romanităţii orientale denumiţi ştiinţific meglenoromâni. O problemă care a suscitat un viu interes, dar rămasă încă neelucidată pe deplin, este cea a originii acestora. Nu ne-am propus acum să o dezbatem, ci să prezentăm principalele teorii emise în acest sens, pornind, în principal, de la expunerea lor de către Th. Capidan din primul volum al trilogiei consacrate meglenoromânilor[1]. Astfel, G. Weigand îi vedea drept urmaşi ai fondatorilor Ţaratului româno-bulgar al Asăneştilor aşezaţi în Meglenia, teorie susţinută şi de G. Murnu; C. Jirečec îi considera urmaşi ai simbiozei dintre pecenegi şi români, ipoteză admisă ulterior şi de G. Weigand, cu completarea că românii peste care s-au aşezat pecenegii trebuiau să fi fost cel puţin la fel de numeroşi ca şi aceştia din urmă; Ov. Densuşianu opina că sunt o colonie dacoromână în arealul locuit de macedoromâni; N. Iorga era de părere că sunt descendenţii unei cete de români sudici, luaţi prizonieri de împăratul bizantin Vasile al II-lea şi aşezaţi în Regiunea Rodope[2]. La rândul său, Th. Capidan ajungea la concluzia că „meglenoromânii aparţin grupului de români din sudul Dunării, făcând parte din acei români din care au ieşit şi aromânii"[3], împărtăşită până în prezent şi de noi. De-a lungul timpului, asupra originii meglenoromânilor s-au mai pronunţat şi S. Puşcariu,

---

[1] Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I, *Istoria şi graiul lor*, Cultura Naţională, Bucureşti, 1925, pp. 54-57.

[2] Virgil Coman, *Nicolae Iorga şi meglenoromânii*, în *Permanenţa lui Nicolae Iorga. Cu prilejul împlinirii a 65 de ani de la odiosul asasinat – 27 noiembrie 1940 şi 135 de ani de la naştere – 5 iunie 1871*. Volum omagial coordonat şi studiu introductiv de Victor Crăciun şi Cezar Dobre. Cuvânt înainte de Florin Constantiniu, Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, Bucureşti, 2006, pp. 200-205.

[3] Th. Capidan, *op. cit.*, p. 57.

www.digibuc.ro

A. Procopovici, A. Philiphide, D. Onciul, G. Ivănescu, Al. Rosetti, I. Coteanu, M. Caragiu-Marioțeanu, N. Saramandu, P. Atanasov, ș.a.[4].

În ceea ce privește modul în care este denumită această minusculă comunitate sud-dunăreană, membrii ei își spun *vlaş* (pl.) şi *vla* (sg.) sau *vlau*, acelaşi termen utilizându-l şi la denumirea aromânilor. Dacă acesta este termenul prin care se autodefinesc, în unele articole din presa primelor decenii ale secolului XX[5], îi mai regăsim sub numele de *vlahi din Meglen*, *aromâni din Meglen*[6], *români din Meglen*, *români megleniți*, *megleniți*[7], *megleni*[8], *meglenoromâni*. Acest din urmă termen este, în opinia noastră, cel mai potrivit atât în accepțiunea lui de nume etnic, cât şi pentru a arăta dialectul acestor vorbitori, desemnând locul lor de baştină, structura etnică şi, nu în ultimul rând, faptul că idiomul vorbit este unul românesc.

Regiunea de baştină – Meglenia – a cărei suprafață este de 933 km² cuprinde Câmpia Megleniei (tc. Caragiovei) şi se întinde de-a lungul şirului

[4] Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2002, pp. 14-27.

[5] Vezi în acest sens: „Lumina". Revistă poporană a românilor din Imperiul Otoman, (1903-1908), „Românul de la Pind", Bucureşti, (1903-1911); „Peninsula Balcanică", Bucureşti, (1923-1930); „Tribuna românilor de peste hotare", Bucureşti, (1924-1927) ş.a.

[6] Prin acest mod de definire autorii din acea vreme, în contextul luptei pentru afirmarea identității naționale, obiectiv comun al aromânilor şi meglenoromânilor, nu făceau o diferențiere clară între cele două ramuri dialectale româneşti sud-dunărene. Nu este mai puțin adevărat faptul că acest termen poate crea o oarecare confuzie deoarece în Meglenia coabita alături de meglenoromâni şi o comunitate de aromâni, în localitatea Livezi, venită din Gramostea şi împrejurimi, spre sfârşitul secolului XVIII.

[7] Referitor la termenul meglenit, încetățenit în lingvistică, împărtăşim întru totul punctul de vedere al lui P. Atanasov care afirma că el ar putea să producă o oarecare confuzie deoarece prin acesta sunt denumite şi alte idiomuri ale unor grupuri etnice din regiunea Megleniei. Vezi în acest sens, P. Atanasov, *op. cit.*, p. 5.

[8] Termenul meglen utilizat de Ioan Neniţescu în lucrarea *De la Românii din Turcia Europeană. Studiu etnic şi statistic asupra aromânilor cu aproape una sută de gravuri şi cu o hartă etnografică*, Institutul de Arte grafice Carol Göbl, Bucureşti, 1895, accidental de noi, dar în special de Dumitra Petrică în lucrările *Meglenoromânii din Cerna (Ieri şi azi). Studiu monografic*, Editura Fapta Transilvăneană, Cluj-Napoca, 2000 şi *Cerna. Pagini de monografie locală*, cu un cuvnt înainte de Dumitru Cerna, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Casa cărții de Ştiință, Cluj-Napoca, 2010, cât şi de Emil Țârcomnicu în lucrarea pe care o semnează împreună cu Iulia Wisoşenschi *Românii de la sud de Dunăre. Macedoromânii. Obiceiuri tradiționale de nuntă. Studiu istoric şi etnologic*, Editura Ziua, Bucureşti, 2003, poate crea la rândul său confuzie, în opinia noastră, deoarece este unul general putând desemna şi celelalte grupuri etnice din Meglenia. Vezi în acest sens şi E. Țârcomnicu, *Meglenoromânii. Destin istoric şi cultural*, Editura Etnologică, Bucureşti, 2004; Idem, *Poveştile meglenoromânilor din Cerna* în, „Cultura". Săptămânal editat de Institutul Cultural Român, Bucureşti, An I, Nr. 20, 28 iulie-3 august 2004, pp. 21-23.

www.digibuc.ro

de munţi Nidze, Kajmakcealan, Kojub şi Pajak Planina. Aceasta este legată la nord de Podişul Murihovo, la est de Depresiunea Ghevghelijană şi regiunea Boemiţei, la sud de Depresiunea Megleniţa, Câmpia Enidzevardariană şi „Krivite Reki" (râurile strâmbe), iar la vest prin crestele blânde ale masivului Rodivskata Planina se uneşte cu colina Ostrov[9].

Munţii Megleniei, cu abundentele păduri de stejar, fag, pin şi castan, împreună cu fertila câmpie cu acelaşi nume, scăldată de râurile Vardar (vechiul Axios), Ţârna (vechiul Erigon sau tc. Kara-su – „apa neagră"), Şiroka-Reka (tc. Genis-dere) şi Meglen, constituie şi astăzi o regiune mult râvnită datorită structurii sale geografice[10].

Nucleul aşezărilor meglenoromâne era compus din Nânta[11] (vechea Enotia mgl. Nonti/Nănti/Nontea), Lugunţa[12] (mgl. Lundzin/Lundzini), Berislav (mgl. Birislav/Birislăv), Huma[13] (mgl. Umă), Oşani[14] (mgl. Oşini/Oşin), Liumniţa[15] (mgl. Liumniţă/Iumniţă), Cupa[16] (mgl. Cupă),

[9] Pentru descrierea regiunii, vezi îndeosebi: Gustav Weigand, *Vlacho-Meglen: Eine Etnographisc Philologische Untersuchung*, Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1892, pp. XI-XXV; Th. Capidan, *op. cit.*, pp. 5-7; Jaques Ancel, *La Macedonie son evolution contemporaine*, xxx, Paris, 1930, pp. 25-26; Hristo Andonovski, *Meglenskata oblast vo narodnooslobodítelnoto dvijenie na egejska Makedonja*, Kultura, Skopje, 1960, pp. 9-12; Beate Wild, *Meglenorumanischer Sprachatlas*, Helmut Buske Verlag Hamburg, Hamburg, 1983, pp. 7-15; Ioan Naum-Delavardar, *Meglenia*, în „Ţara nouă", I, nr. 3, februarie 1933, pp. 37-40.

[10] H. Andonovski, *op. cit.*, p. 9.

[11] Potrivit tradiţiei Nânta s-a constituit după ocuparea Peninsulei Balcanice de către otomani prin unirea cătunelor Nontea, Ţitatea, Săm-Toader, Tomariţa, Vacof, Cocişte, Robova, Torlişti, Tufca di Tuşim şi Cusaţa. La începutul secolului XX conform informaţiilor oferite de Th. Capidan aceasată localitate cuprindea opt mahalale: Mănăstir, Punti, Prour, Al-cule, Băicuş, Gorniţ, Boz şi Beilic sau Ambar; populaţia ei, era formată din meglenoromâni trecuţi la Islam cu forţa, se pare, către sfârşitul secolului XVII. Pentru lămuriri suplimentare vezi, în special Th. Capidan, *op. cit.*, pp. 11-18; V. Coman, *Meglenitsilji dit arădzmlu Meglena (Secolu XIII – ahurhita-a secolui XX)*, (1), în „Grailu Armânescu", III, nr.3 (9), 2000, p. 8; Thede Kahl, *Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachen (Meglenorumänen) Das Dorf Nânti (Nótia) und die „Nântinets" in der heutingen Türke*, în „Zeitschrift fur Balkanologie", 38 (2002) 1/2 Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, pp. 33-39.

[12] Această localitate s-a format prin unirea cătunelor: Lescova, Letniţa şi Lugunţa (Th. Capidan, *op. cit.*, p. 24).

[13] Este o aşezare mai nouă, fondată de locuitorii din Cătunişti, o mai veche localitate meglenoromână (*Ibidem*, p. 25).

[14] S-a constituit prin unirea cătunelor: Codru-Negru, Izvoară, Elaşniţa, Bolovan, Răsădişti, Selişti şi Cremjat (*Ibidem*, p. 20).

[15] Formată prin unirea cătunelor: Ţitati, Curuna şi Ştur (*Ibidem*, p. 25).

[16] Fondată de locuitorii din Cupa veche – mgl. *Cupa-veacl'e* – (*Ibidem*, p. 26).

www.digibuc.ro

Țârnareca[17]/Țârna-Reka/Țârnareka (mgl. Țârnareca) cât şi cele precum Barovița, Coinsco, Sirmina, Leascova care au suferit un proces de asimilare din partea populației bulgare[18].

Meglenoromânii „între medieval şi modern"

Sursele istorice referitoare la evoluția meglenoromânilor între medieval şi modern sunt puțin numeroase astfel încât şi astăzi istoria lor pentru această perioadă este aproape necunoscută. Sigur, ea trebuie urmărită în strânsă legătură cu evenimentele politico-militare desfăşurate în Peninsula Balcanică începând cu secolul al VII-lea şi până aproape de sfârşitul secolului al XIX-lea[19].

Primul moment important a fost, fără îndoială, prăbuşirea frontierei dunărene a Imperiului Bizantin, în anul 602, odată cu străpungerea de către avaro-slavi a defensivei acestuia, migratorii asediind apoi chiar

[17] O interesantă opinie în legătură cu meglenoromânii din Țârnăreca a fost exprimată de Constantin Lacea care identifica o serie de asemănări între aceştia şi românii din Braşov, porecliți „trocari" neexcluzând chiar un posibil refugiu al unor familii din această localitate meglenoromână pe fondul expansiunii otomane în Balcani şi stabilirea lor la Braşov. Despre această chestiune, vezi pe larg, Constantin Lacea, *Sânt în Transilvania aşezări de Români veniți din sudul Dunării sau nu sânt?*, în „Dacoromania". Buletinul „Muzeului Limbei Române", VI, 1924-1926, partea I, pp. 353-370. Aceste opinii sunt susținute şi de G. Ivănescu în studiul *Colonii meglenormîne în sudul Transilvaniei, Oltenia şi Muntenia. Graiul romînilor din Imperiul romînobulgar* publicat în „Buletinul Institutului de Filologie Romînă «Alexandru Philippide»", vol IX, 1942, pp. 161-179. În cadrul preocupărilor mai vechi sau mai noi privind originea „Comunității Şcheilor" şi începuturile oraşului Braşov o serie de autori au menționat şi punctul de vedere susținut de Constantin Lacea, dar nu l-au împartăşit. Vezi, spre exemplu, Candid Muşlea, *Biserica Sf. Nicolae din Şcheii-Braşovului*, vol. I, *(1292-1742)*, Institutul de Arte Grafice Astra, Braşov, 1943, pp. 9-29; Ioan-Aurel Pop, *Contribuții la istoria culturii româneşti (cronicile braşovene din secolele XVII-XVIII)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003, pp. 45-55. În legătură cu această chestiune, nici noi nu împărtăşim opinia lui Constantin Lacea privitoare la originea meglenoromână a „trocarilor" însă admitem că o serie de asemănări se datorează tocmai acelui fond comun specific atât românilor nord-dunăreni cât şi celor sud-dunăreni.

[18] Th. Capidan, *op. cit.*, p. 7. Pentru actuala denumire a localităților vezi P. Atanasov, *op.cit.*, p. 5.

[19] Vezi, pe larg, în acest sens, Virgil Coman, *Unele considerații privind meglenoromânii în cadrul românilor sud-dunăreni, până la începutul secolului al XX-lea*, în *Românitate şi latinitate în Uniunea Europeană*, vol. II, Ediție îngrijită de Tudor Nedelcea, Fundația Scrisul Românesc, Craiova, 2008, pp. 199-212.

www.digibuc.ro

Thessalonicul şi Constantinopolul. Mai mult, ei pătrund adânc, ajungând până în Peloponez, Insulele Arhipelagului şi chiar în Asia Mică. În aceste condiţii, romanitatea balcanică este împinsă din locurile de baştină către zonele înalte şi mai ferite de furia invadatorilor, din interiorul peninsulei[20].

Pe fondul ruperii romanităţii nord-dunărene de cea din sud, se desfăşoară o reconversiune rurală a societăţii balcanice astfel încât, masa populaţiei romanizate din Balcani, fixată acum în regiunile muntoase, revine la tradiţiile agro-pastorale, o moştenire a celor străvechi traco-ilire, în care oieritul avea un loc primordial. S-a ajuns astfel, la producerea unor transformări ale modului lor de viaţă, însoţite de o serie de mutaţii în privinţa fizionomiei şi a limbii pe care o vorbeau. Procesul de constituire a limbii române unice, vorbită în Europa de Sud-Est, pe ambele maluri ale Dunării – cu cele patru dialecte: dacoromân, ce se confundă cu limba română, vorbit la nord de românii nord-dunăreni, dar şi la sud de către românii timoceni, aromân sau macedoromân, vorbit de aromâni, istroromân, vorbit de istroromâni şi meglenoromân, vorbit de meglenoromâni – se încheie în secolele VIII-IX, urmând aceeaşi cadenţă cu evoluţia limbilor romanice din apus. Tot acum, romanitatea orientală se constituie într-o etnie neo-latină, românii, cu o fizionomie distinctă în cadrul etniilor romanice europene, dar şi a celor sud-slave şi greceşti[21].

Se impune, fireşte, şi o altă constatare nuanţată în istoriografie de Adolf Armbruster. În opinia acestuia, evoluţia romanităţii orientale, trebuie văzută ca „un proces progresiv de contracţie şi deznaţionalizare, la capătul căreia ea îşi va pierde toate poziţiile, în afară de chintesenţa ei din spaţiul carpato-dunărean"[22].

Noua realitate etnică din arealul carpato-balcanic, pentru a putea fi desemnată, avea nevoie de o denumire corespunzătoare, din partea populaţiilor din jur, care să-i exprime trăsăturile caracteristice. Aşa se explică apariţia, pentru prima dată, în sursele bizantine, a etnonimului de *vlahi*, sub care românii sunt desemnaţi, într-o scrisoare a împăratului Vasile al II-lea Macedoneanul din anul 980[23].

Fără îndoială, cele mai importante izvoare istorice, pe baza cărora putem urmări evoluţia vlahilor balcanici, aparţin lumii bizantine. În

[20] Stelian Brezeanu, *Romanitatea orientală în evul mediu. De la cetăţenii romani la naţiunea medievală*, Editura All Educaţional, Bucureşti, 1999, p. 25; vezi şi Stoica Lascu, *De la populaţia romanizată la vlahi/aromâni/români balcanici*, în „Studii şi articole de istorie", LXX, Editura Publistar, Bucureşti, 2005, p. 31.

[21] Stelian Brezeanu, *op. cit.*, pp. 25-26.

[22] Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1993, p. 18.

[23] *Ibidem*; vezi şi St. Brezeanu, *op. cit.*, p. 26; C. Poghirc, *op. cit.*, p. 13.

www.digibuc.ro

mare măsură, ele ne-au oferit posibilitatea de a-i cunoaşte mai bine pe meglenoromâni şi regiunea de obârşie[24]. Astfel, informaţii despre „ţinutul moglenilor" (meglenilor – *n.ns.*, C.V.) şi un anume prinţ al acestora, Eliţe, fără a se face vreo precizare că ar fi de origine romanică, ne sunt furnizate de Kedrenos, care descrie victoria împăratului bizantin Vasile al II-lea din 1014 împotriva bulgarilor[25]. Altele ne sunt oferite de Manuel Straboromanos şi Ioan Zonara care, vorbind despre victoriile lui Alexis Comnnen asupra pecenegilor zdrobiţi în bătălia de la Lebunion din 1091 precizau că împăratul bizantin, după acest eveniment, ar fi ales dintre cei prinşi un număr mare de „sciţi" pe care i-a aşezat cu femei şi copii în aria Moglenei[26]. Potrivit unui document al lui Andronic I Comnen din 1184, cumanii, bulgarii şi vlahii din Moglena îşi păşteau turmele pe muntele Puzukia (Kozuka, Kozuh, Kojub), informaţie ce ne dă dreptul să considerăm că, începând cu această perioadă, prezenţa păstorilor vlahi în regiune reprezintă o certitudine[27]. Însă, nu cu aceeaşi siguranţă putem stabili fixarea lor în Câmpia Megleniei şi organizarea în obşti.

Cum bine se ştie, în această perioadă aşezările vlahe apar, adesea, cu numele de cătune, dar şi cu cele de sate şi comune[28]. Ele aveau statutul de sate libere şi dependente. Organizate pe „frăţii" şi „triburi" satele vlahe erau conduse de căpetenii ce apar sub diferite denumiri: cătunar, sud, cnez, celnik ş.a., care aveau atribuţii juridice şi erau însărcinaţi cu strângerea dărilor. Răsfirate în întregul areal al Peninsulei Balcanice, comunităţile vlahe apar ca pânze de populaţie în mijlocul lumii greceşti şi sud-slave[29]. Acestea „au fost într-o anumită măsură marginalizate – după cum afirma Nicolae-Şerban Tanaşoca – în societăţi alogene şi aloglote în sânul cărora au trăit, ele şi-au găsit expresia culturală proprie numai în formele folclorice, ale oralităţii, iar manifestarea politică proprie, independentă, numai în anumite forme de autonomie locală. Remarcabila energie creatoare a grupurilor romanice din

[24] Vezi, pe larg, în acest sens, Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2004, pp. 9-80.

[25] Gheorghe Şincai, *Cronica românilor*, vol. I, Ediţie îngrijită de Florea Fugaru, prefaţă, tabel cronologic şi note de Manole Neagoe, Editura Minerva, Bucureşti, 1979, pp. 136-137.

[26] Petre Ş. Năsturel, *Vlahii din spaţiul bizantin şi bulgăresc până la cucerirea otomană*, în *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*, p. 59.

[27] *Ibidem*, p. 60; vezi şi V. Coman, *Meglenoromânii. Ieri şi azi*, în „Magazin istoric", XXXVII -serie nouă-, nr.10 (439), 2003, p. 17.

[28] Anca Tanaşoca, Nicolae-Şerban Tanaşoca, *Vechimea şi răspândirea „cătunului" vlah*, în *Unitate romanică şi diversitate balcanică. Contribuţii la istoria romanităţii balcanice*, Editura Fundaţiei Pro, Bucureşti, 2004, pp. 77-84.

[29] St. Brezeanu, *op. cit.*, p. 28.

www.digibuc.ro

Peninsula Balcanică a fost pusă în serviciul formelor superioare de viață spirituală şi de stat ale popoarelor balcanice între care ele erau dispersate şi pe care nu erau în măsură să le concureze prin manifestări de civilizație echivalente proprii"[30].

Dintre factorii istorici care au influențat evoluția romanității balcanice se numără, mai întâi Imperiul Bizantin, apoi Imperiul Otoman. Acțiunea Bizanțului asupra acesteia s-a manifestat atât direct, în perioada în care reprezentanții ei erau supuşi, nemijlocit, autorității împăratului din Constantinopol, cât şi indirect, ca urmare a politicii sale față de statele balcanice în hotarele cărora erau cuprinşi. În esență, Imperiul Bizantin a contribuit, în mod hotărâtor, la romanizarea lumii iliro-trace, la formarea romanității orientale, la desprinderea ei din imperiu şi intrarea în sfera de autoritate şi influență culturală a lumii slavo-bulgare, la desprinderea de lumea dacoromană, la fragmentarea, diversificarea şi individualizarea ei. Totodată, a fixat statutul social, politic şi fiscal al vlahilor balcanici, a contribuit la cristalizarea în conştiința culturală europeană a numelui etnic şi a unei anumite imagini a lor, dar a împiedicat cristalizarea unor state proprii şi a unei culturi naționale în Peninsula Balcanică[31].

Din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, pe fondul frământărilor politice din Balcani, otomanii pătrund adânc în peninsulă pe trei direcții: una dinspre Constantinopol către Belgrad, Valea Mariței intrând sub stăpânirea lor în anul 1365, alta pe vechea Via Egnatia către apus, prin Seres, Bitolia şi Ohrida până pe coasta Albaniei unde ajung în 1385, iar alta spre Tesalia reuşind să ocupe în 1387 oraşul şi portul Salonic[32]. În anul 1385 ei au pătruns şi în valea Moravei, Regatul Serbiei devenind vasal un an mai târziu. Într-o situație asemănătoare s-au aflat şi Sofia, ocupată în 1385, iar în anul următor oraşul Niş. Mai mult, la 15 iunie 1389 otomanii se impun şi în legendara bătălie desfăşurată pe Câmpia Kossovo punând astfel bazele unui imperiu al principatelor vasale în Balcani şi Anatolia. În aceste condiții, conducătorii locali au fost nevoiți să accepte suzeranitatea otomană[33].

Expansiunea otomană în peninsulă s-a desfăşurat pe fondul fărâmițării

[30] Nicolae-Şerban Tanaşoca, *Urme bizantine în istoria românilor. Rolul Bizanțului în istoria romanității balcanice*, în *Bizanțul şi românii. Eseuri, studii, articole*, Editura Fundației Pro, Bucureşti, 2003, pp. 107-108.

[31] *Ibidem*, pp. 110-113.

[32] Halil Inalcik, *Imperiul otoman. Epoca clasică 1300-1600*. Ediție şi studiu introductiv de Mihai Maxim, traducere, notă, completarea glosarului şi indicelui de Dan Prodan, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996, p. 52.

[33] *Ibidem*, pp. 52-58.

www.digibuc.ro

pe care o parcurgeau formațiunile politice din Balcani. Sigur, un alt factor favorizant a fost recunoașterea în mod oficial a Bisericii ortodoxe și interzicerea, în principiu, a Bisericii catolice în teritoriile lor. Mai mult, otomanii au tratat cu toleranță clasa de vârf a localnicilor, dar și clasa militară. S-a ajuns astfel ca numeroși luptători băștinași din Bulgaria, Serbia, Macedonia și Tessalia, cunoscuți sub denumirea de voynik să fie angajați în armata otomană. Un exemplu în acest sens este și cel al vlahilor nomazi din Serbia care au fost scutiți de unele impozite în schimbul serviciilor militare oferite otomanilor[34].

În anul 1389 urcă la tron Baiazid I (1389-1402) care pentru o scurtă perioadă își îndreaptă atenția către principatele din Anatolia. Însă, nu peste multă vreme, se va apleca și asupra Peninsulei Balcanice astfel încât în anul 1393 Bulgaria dunăreană este supusă în mod direct. Teama unei posibile cruciade antiotomane a făcut ca Baiazid I să-i convoace în anul 1394 la Veria pe toți principii vasali din Balcani pentru reînnoirea legăturilor de vasalitate[35]. Înlăturând dinastiile locale sultanul și-a asigurat forța necesară, printr-o conducere centralizată, pentru a înfrunta armatele aliate creștine pe care le înfrânge la Nicopole în anul 1396[36].

Preocupat de problema cuceririi Constantinopolului, Baiazid I a ignorat imperiul întemeiat de Timul Lenk, în confruntarea de la Ankara din 28 iulie 1402 dintre cei doi cel dintâi ieșind învingător. După acest eveniment statul otoman a cunoscut o perioadă de războaie civile și invazii ale cruciaților, ce au favorizat recâștigarea independenței pentru principatele din Anatolia și într-o oarecare măsură cele din Rumelia, atât familiile anatoliene influente cât și dinastiile locale balcanice opunându-se măsurilor de centralizare, prin implicarea în susținerea pretendenților la tronul sultanal[37].

Anul 1430 aduce recucerirea otomană a Salonicului, pe care îl cedaseră bizantinilor în 1403, și inițierea unei politici mai agresive în Balcani ce va culmina cu victoria împotriva cruciaților de la Varna din 10 noiembrie 1444 care „a hotărât soarta Balcanilor și a Imperiului Bizantin" după cum avea să afirme istoricul Halil Inalcik[38].

Căderea Constantinopolului în urma unui asediu ce a durat 54 de zile, începând din data de 6 aprilie și până în 29 mai 1453, avea să ducă la dispariția Imperiului Bizantin. Campaniile militare ale lui Mehmed al II-lea

[34] *Ibidem*, p. 56.

[35] *Ibidem*, p. 59.

[36] *Ibidem;* vezi și Nicolas Vatin, *Ascensiunea otomanilor (1362-1451)*, în *Istoria Imperiului otoman* (coord. Robert Mantran), Traducere de Cristina Bîrsan, Editura BIC ALL, București, 2001, p. 45.

[37] *Ibidem*, pp. 50-63; H. Inalcik, *op. cit.*, pp. 60-63.

[38] *Ibidem*, p. 66.

www.digibuc.ro

au continuat, în numai un sfert de secol „el reuşind să pună bazele unui imperiu centralizat în Rumelia şi Anatolia"[39].

Cucerirea otomană a Balcanilor avea să-şi pună amprenta vizibil şi asupra meglenoromânilor care vor fi integraţi, asemenea comunităţilor vecine cu care convieţuiau, sistemului impus de către noile autorităţi, până la începutul secolului al XX-lea. Nu este însă mai puţin adevărat faptul că, în cadrul procesului de expansiune în Europa de Sud-Est, Imperiul Otoman a fost nevoit să-şi adapteze sistemul juridic, fiscal şi militar la particularităţile specifice diferitelor regiuni cu populaţie nemusulmană astfel încât „a reuşit să îmbine, în perioada sa clasică, structurile islamice cu cele nemusulmane"[40]. Prin urmare, autonomiile vlahe reprezintă un fenomen larg răspândit în epocă şi au jucat un rol important în întârzierea procesului slavizării şi a grecizării lor, permiţându-le astfel, cadrul propriu de dezvoltare istorică diferenţiată. În esenţă, desfiinţarea statutului privilegiat al vlahilor se va produce treptat şi nu peste tot până la capăt[41]. Cu toate acestea, în secolul al XIX-lea ei erau încă o puternică realitate etnolingvistică distinctă, conştientă de specificul ei şi dornică să şi-l păstreze şi perpetueze.

Principalele ocupaţii

În vremurile mai vechi, principala îndeletnicire a meglenoromânilor a fost păstoritul. Însă, pe măsura fixării lor în Câmpia Megleniei (tc. Caragiovei), agricultura începe să capete o importanţă considerabilă în detrimentul activităţii tradiţionale, fără a renunţa definitiv la ea astfel încât aceştia vor evolua, treptat, de la o populaţie seminomadă către una sedentară, specifică agricultorilor[42]. Despre această chestiune I.A. Candrea avea să afirme că: „Megleniţii ne-dau un exemplu tipic de popor păstoresc devenit agricultor. Trecerea lor de la vieaţa semi-nomadă păstorească pe care trebuie să o fi dus înainte de a se stabili în regiunile în care locuiesc astăzi, la viaţa sedentară de agricolă, se datoreşte aceloraşi împrejurări care au silit şi alte popoare păstoreşti să devie agricole"[43]. Între argumentele invocate de I.A. Candrea, natura solului, apoi concurenţa cu păstorii aromâni care erau deja

[39] *Ibidem*, p. 70.

[40] Anca Tanaşoca, N.-Ş. Tanaşoca, *Autonomia vlahilor din Imperiul otoman în secolele XV-XVII*, în *Unitate romanică...*, p. 93.

[41] *Ibidem*, p. 115.

[42] Vezi, pe larg, I.A. Candrea, *Vieaţa păstorească la megleniţi*, în „Grai şi suflet", vol. I, 1923, pp. 23-38.

[43] *Ibidem*, p. 23.

www.digibuc.ro

aşezaţi cu turmele lor în regiunile propice păşunatului, dar şi contactul cu bulgarii care deveniseră de ceva vreme sedentari şi practicau agricultura[44].

Sigur, calitatea pământului, abundenţa apei şi clima au reprezentat principalii factori ai trecerii unora dintre meglenoromâni de la păstorit la agricultură, fenomen care s-a petrecut treptat, fără a renunţa definitiv la păstorit, redus însă ca pondere[45]. Dintre cerealele pe care le cultivau nu lipseau: grâul, secara, orzul, ovăzul, orezul, meiul şi porumbul. Se mai cultivau cartofi, tutun şi bumbac. De asemenea, „la câmp" existau vii, livezi de cireşi, vişini, caişi, piersici, meri, peri, gutui, rodii şi smochini iar în grădinile de pe lângă casă cultivau ceapă usturoi, roşii, ardei ş.a.[46].

Sericicultura a reprezentat o altă ocupaţie de care aceştia nu au fost străini, iar în subsidiar, fireşte, creşterea duzilor necesari hranei viermilor de mătase. Apicultura, la rândul ei, reprezenta o ocupaţie însemnată, produsele apicole cât şi gogoşile de mătase fiind bine vândute pe pieţele din apropiere şi nu numai[47]. Pescuitul era redus ca pondere, şi se realiza numai în râuleţele de munte[48].

Alături de agricultură, creşterea animalelor, sericicultură şi apicultură, meglenoromânii mai practicau şi meşteşugurile. Se detaşau prin îndeletnicirile lor oşineţii care erau renumiţi argintari, armurieri şi mari meşteri ai prelucrării lemnului. Erau şi vestiţi duraci care lucrau lopeţi, greble şi albii, apoi buni butari şi pielari, aceştia din urmă lucrând frumoase căpestre, samare, frânghii, iar din păr de capră felurite covoare. Fierarii lucrau caiele, obiecte şi scule pentru bulgari sau turci, lanţuri, cruci, diferite vase, cădelniţe, inele şi fingeane. Renumiţi în Oşani erau şi belejarii, iar alături de aceştia vracii care „doftoriceau" la nevoie membrii comunităţii. La rândul lor, oşineţele confecţionau frumoase costume, cămăşi brodate, plăpumi, covoare, rufărie, ş.a.[49]

Meglenoromânii din Lugunţa erau mari zidari, săpungii şi fierari, cei din Huma renumiţi tâmplari, iar cei din Liumniţa recunoscuţi făuritori

[44] *Ibidem*, pp. 23-24.

[45] *Ibidem*, p. 25.

[46] Th. Capidan, *op. cit.*, p. 51; vezi şi Anastase N. Hâciu, *Aromânii. Comerţ, Industrie, Arte, Expansiune, Civilizaţie*, Ediţia a II-a, îngrijită de Dumitru Stere Garofil, Editura Cartea Aromână, Constanţa, 2003, p. 238; V. Coman, *Meglenitslji dit arădzmlu Meglena (Secolu XIII – ahurhita-a secolui XX) (2)*, în, „Grailu Armânescu", III, nr. 4 (10), 2000, p. 8.

[47] Th. Capidan, *op. cit.*, p. 53.

[48] Pericle N. Papahagi, *Meglenoromânii. Studiu etnografico-filologic.* Partea I, Extras din Analele Academiei Române, Seria II – Tom XXV, Memoriile Secţiunii Literare, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Bucureşti, 1902, p. 24.

[49] A.N. Hâciu, *op. cit.*, pp. 238-239.

www.digibuc.ro

de pive. Cupineții erau vestiți prin prepararea varului iar țârnarecianii/ țârnacoții mari croitori. În Nânta, întâlnim meglenoromâni cu îndeletniciri speciale precum olăritul şi fabricarea piperului roşu, acest din urmă produs comercializându-se în acea vreme pe piețele din întreaga Peninsulă Balcanică, Țările Române, dar şi pe altele mai îndepărtate din Franța sau Egipt[50].

O altă ocupație a lor a fost comerțul, schimbul de produse făcându-se la distanțe mici, în târgurile din apropiere, dar şi la distanțe mai mari, prin intermediul chervanelor. În general, ei îşi desfăceau produsele la Ianița, Ghevgheli şi Salonic, iar de aici ele luau drumul unor piețe din țări precum Olanda, Belgia, Turcia ş.a[51].

Edificatoare în opinia noastră este scurta descriere a meglenoromânilor făcută de P. Papahagi, la începutul secolului XX, care afirma: „Tot ce putem spune despre aceşti frați ai noştri, este că întru nimic nu se deosebesc de restul românilor, sunt nişte harnici muncitori, îndrăzneți negustori, foarte deştepți, lucru pe care l-am putut constata şi la Bitolia, cât am fost ca director şi profesor de liceu anii 1895-1897, unde elevii din Meglenia se disting prin a fi printre primii în clasă, atât la învățătură cât şi la purtare; plăcuți la chip, cu o înfățişare de trup bărbătească, aşezați şi flegmatici, buni şi ospitalieri ca toți românii”[52].

Apariția şi dezvoltarea conştiinței naționale

În contextul dezvoltării luptei pentru afirmarea identității naționale, ce cuprinsese aproape întreaga Europă, din a doua jumătate a secolului XIX îşi face simțit prezența, printre meglenoromâni, sentimentul național, acela al apartenenței la poporul român, principalele obiective urmărite acum fiind instruirea copiilor lor în şcoli româneşti şi oficierea serviciului divin în limba română. Nu ştim foarte clar numărul celor care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român, dar ştim cu certitudine că, în marea lor majoritate, meglenoromânii din Berislav, Cupa, Huma, Oşani, Lugunța, Liumnița şi Țârnăreca, au participat activ la lupta pentru obținerea drepturilor legitime.

Referitor la situația statistică a elementului meglenoromân din Peninsula Balcanică, această chestiune este mai dificilă de abordat sub

[50] *Ibidem*, p. 239.

[51] *Ibidem*, p. 240.

[52] Pericle Papahagi, *Românii din Meglenia. (Texte şi glosar)*, Tipografia Societății „Tiparul”, Bucureşti, 1900, pp. 5-6.

www.digibuc.ro

raport ştiinţific deoarece vreme îndelungată, în cadrul Imperiului Otoman, recensămintele oficiale s-au realizat exclusiv pe baza criteriului religios, respectiv al apartenenţei la o comunitate recunoscută oficial de către sultan. Mai mult, meglenoromânii nu apăreau ca grup distinct de cel al aromânilor, pentru faptul că aveau aceeaşi origine iar în plan politic aceleaşi obiective. Prin urmare, în spaţiul otoman, ei apăreau între ortodocşii subordonaţi Patriarhiei ecumenice. Odată cu naşterea şi amplificarea mişcării naţionale greceşti s-a ajuns la confundarea întregii mase de ortodocşi cu grecii, ignorându-se practic caracterul etnic, distinct, al unor ortodocşi precum românii balcanici, bulgarii, sârbii, etc[53].

Către sfârşitul secolului XIX când G. Weigand îi „redescoperă" pe meglenoromâni, încep să apară primele statistici mai clare care să ateste numărul lor. Astfel, în urma cercetărilor efectuate, profesorul german găsea 11 sate locuite de meglenoromâni ce însumau 1.465 de case şi aproape 14.000 de locuitori[54]. La rândul său I. Neniţescu afirma că la sfârşitul secolului XIX numărul total al meglenoromânilor era de circa 27.000[55]. N. Baţaria preciza la începutul secolului XX că „în Macedonia este un grup puternic – românii din Meglenia – care numără aproape 30.000 şi care mai toţi sunt agricultori"[56]. D. Belkis aprecia că înainte de izbucnirea Primului Război Mondial numărul meglenoromânilor era estimat între 16.000 şi 23.000[57]. Din tabloul statistic publicat de L.T. Boga în 1913 reiese că numărul total al meglenoromânilor era de 22.690[58], pentru ca din cercetările lui Th. Capidan să reiasă că înainte de izbucnirea primei conflagraţii mondiale numărul acestora se cifra la 14.270[59]. Aşadar, la începutul secolului XX, numărul meglenoromânilor era apreciat între 14.000 şi 30.000[60].

În plan politic, la începutul secolului al XX-lea, în ciuda numeroaselor pierderi, statul otoman stăpânea, în continuare, încă o serie de teritorii, cel mai râvnit – atât de marile puteri vecine, cât şi de popoarele balcanice – fiind cel al Macedoniei, un adevărat mozaic etnic ce cuprindea numai puţin

[53] Vezi, în acest sens, Gheorghe Zbuchea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XVIII-XX)*, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 1999, p. 191.

[54] G. Weigand, *op. cit.*, p. XVIII.

[55] I. Neniţescu, *op. cit.*, p. 391.

[56] Nicolae Baţaria, *Agricultura la aromâni* în, „Lumina". Revistă poporană a românilor din Imperiul otoman, Bitolia, An II, Nr. 6, 1904, p. 161.

[57] Vintilă Mihăilescu, *Lecţia de Megleno-Română. Interviu cu Dominique Belkis*, în *Balcani după Balcani*, Editura Paideia, Bucureşti, 2000, p. 23.

[58] L.T. Boga, *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria şi Serbia. (Note etnografice şi statistice)*, Tipografia „Vocea poporului", Bucureşti, 1913, pp. 12-13.

[59] Th. Capidan, *op. cit.*, pp. 10-30.

[60] Despre numărul meglenoromânilor vezi şi E. Ţârcomnicu, *Meglenoromânii...*, p. 12.

www.digibuc.ro

de nouă grupuri etnice distincte: turci, bulgari, greci, sârbi, macedoneni, albanezi, aromâni (implicit şi meglenoromâni *n.ns.* – C.V.), evrei şi ţigani[61]. Păstrând cu consecvenţă linia obiectivelor urmărite încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, urmaşii romanităţii balcanice din Meglenia care nutreau sentimentul apartenenţei la poporul român au continuat să lupte pentru recunoaşterea drepturilor cetăţeneşti egale cu a celorlalte etnii cu care convieţuiau şi autonomia culturală şi religioasă în cuprinsul statului otoman, pe care nu-l contestau în esenţă. Orice acţiune politică din cadrul acestuia nu putea rămâne, însă, fără urmări şi asupra evoluţiei lor[62].

Primul moment politic în acest sens, a fost reprezentat de răscoala din „Ilinden"[63] (din ziua de Sf. Ilie 20 iulie/3 august 1903), când bulgarii grecii şi sârbii, considerând că interesele lor sunt mai importante decât ale marilor puteri vecine, au organizat o acţiune politico-militară cu scopul final de a elibera Macedonia de sub dominaţia otomană. Prea puţin pregătită, aceasta s-a încheiat cu înfrângerea aliaţilor, printre care s-au aflat şi luptători din rândul aromânilor şi meglenoromânilor, otomanii reprimând-o violent. Se estimează că aproape nouă mii de case ale locuitorilor din zonă au fost distruse, în faţa acestui dezastru multe familii fiind nevoite să se retragă, cel puţin pentru o perioadă, din calea forţelor de represiune[64]. Mai mult, autorităţile otomane, în colaborare cu bandele de antarţi au înscenat procese de neloialitate faţă de statul turc unor membri ai acestei mişcări, printre ei aflându-se şi dascălii meglenoromâni Constantin Noe şi Stoe Pampor care au stat închişi în Libia, la Fezan, iar alţi consângeni în închisori din Anatolia, în insula Rodos, la Budrum Kale, Yemen, ş.a. Unii dintre ei, din nefericire, şi-au pierdut viaţa, iar cei care au rezistat au fost eliberaţi abia în anul 1908, odată cu victoria Junilor turci[65].

[61] Charles şi Barbara Jelavich, *Formarea statelor naţionale balcanice 1804-1920*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p. 249.

[62] Vezi, pe larg, în acest sens, V. Coman, *Meglenoromânii la începutul secolului XX. Evoluţii în plan politic*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al.I. Cuza» din Iaşi" (serie nouă), Tom XLVI-XLVII, 2000-2001, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2003, pp.149-160.

[63] Pentru o imagine de ansamblu asupra evenimentelor din timpul răscoalei din „Ilinden", a se vedea: *Istoria na makedonskiot narod* (coord. M. Apostolski), Skopje, 1988, pp. 170-177; Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor. Secolul al XX-lea*, vol. II, Institutul European, Iaşi, 2000, p. 92; Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 1998, pp. 387-388; Gh. Zbuchea *op. cit.*, p. 71; Max Demeter Peyfuss, *Aromânii în era naţionalismelor balcanice*, în *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*, p. 144.

[64] N. Ciachir, *op. cit*, pp. 387-388.

[65] Vezi în acest sens, *Jurnal de armatol*, în Nicolae Cuşa, *Macedoromânii pe văile istoriei*, Constanţa, Editura Europolis, Constanţa, 1990, p. 83.

www.digibuc.ro

Reorganizarea sub controlul marilor puteri a administrației și a forțelor de ordine în Macedonia a oferit posibilitatea afirmării identității naționale în rândul aromânilor și meglenoromânilor[66]. Sub aspectul chestiunii politice, se iniția o nouă etapă, aceea a constituirii comunităților românești, care au fost recunoscute oficial, printr-un act al marelui vizir, la data de 21 mai 1904[67]. Nu este mai puțin adevărat că, noile forme de organizare au atras invidia autorităților grecești, care au încercat să împiedice orice fel de manifestare menită a leza interesele Greciei în această regiune.

Statul român, care urmărea cu atenție situația comunităților românești din Peninsula Balcanică, nu putea și nu a rămas indiferent față de atitudinea autorităților elene, astfel încât, răcirea relațiilor greco-române nu a mai constituit o surpriză. În aceste condiții, acțiunile diplomatice ale autorităților române se intensifică, în vederea recunoașterii drepturilor legitime comunităților din Turcia europeană care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român[68].

După ample dezbateri, atât cu reprezentanții diplomatici otomani, cât și cu cei ai marilor puteri, se întrevedea o oază de speranță în vederea soluționării, într-un mod favorabil, a doleanțelor acestora. Prin urmare, la data de 9/22 mai 1905, sultanul Abdul Hamid al II-lea a emis o irade prin care li se recunoșteau, în mod oficial, aromânilor și meglenoromânilor drepturile unui „millet" în cadrul statului otoman[69]. La 10/23 mai 1905,

[66] Gh. Zbuchea, *op cit.*, p. 72.

[67] Stelian Brezeanu, Gh. Zbuchea (coord.), *Introducere*, în *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, Arhivele Naționale ale României, București, 1996, p. 29.

[68] Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, Traducere autorizată de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Enciclopedică, București, 1994, pp. 87-88; vezi și Academia Română, *Istoria românilor*, vol. VII, tom II. *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, (coord. Gheorghe Platon), Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 382-383.

[69] Iată care era textul numitei irade: „Maiestatea sa imperială, sultanul, care în sentimentele sale de înaltă justiție și îngrijire părintească pentru popoarele sale, își întinde binefacerile și favorurile sale asupra tuturor supușilor săi credincioși, fără deosebire de rasă, nici religiune, luând în considerație suplicele supuse, în timpul din urmă, la picioarele tronului imperial de către supușii săi valahi, a binevoit să ordoneze ca, în virtutea drepturilor civile, de care dânșii se bucură cu același titlu ca și ceilalți supuși nemusulmani, comunitățile lor să desemneze muhtari conform cu regulamentele în vigoare; ca, după cum se practică pentru celelalte comunități, membrii valahi să fie deopotrivă admiși, după regulă, în consiliile administrative și ca înlesniri să fie acordate de către autoritățile imperiale pentru profesorii numiți de către zisele comunități pentru inspectarea școlilor lor și îndeplinirea formalităților dictate de legile Imperiului pentru deschiderea noilor stabilimente școlare". (*Cartea Verde. Documente diplomatice. Afacerile Macedoniei. Conflictul greco-român. 1905*, București, Ministerul Afacerilor Străine, 1905, p. XXXI).

www.digibuc.ro

ministrul otoman al Justiției şi Cultelor, Abdurrahman înainta Patriarhului Ecumenic Ioachim al III-lea o teskerea imperială prin care îl înştiința că, în mod oficial, aceştia au libertatea de a folosi propria limbă în şcoli şi biserici şi de a participa la alegerile pentru consiliile administrative[70].

Deşi din aceste legi imperiale nu apărea menționată noțiunea de millet, acestora le erau recunoscute, oficial, toate drepturile unui millet, asemenea popoarelor nemusulmane din cuprinsul Turciei europene, cu excepția aceluia de a avea un şef religios propriu. Recunoaşterea acestora a fost, pe de-o parte, rezultatul dorinței şi luptei lor, iar pe de altă parte cel al unei acțiuni diplomatice concertate, la care au participat, în primul rând, România, direct interesată de soarta confraților din această parte a Europei, precum şi Germania, Italia, Austro-Ungaria, Rusia şi Turcia[71].

În noua conjunctură creată după emiterea iradelei din 9/22 mai 1905 se spera într-o ameliorare firească a vieții aromânilor şi meglenoromânilori, atât sub aspectul manifestării drepturilor politice, cât şi al celor culturale şi religioase. Evenimentele care au urmat au demonstrat însă contrariul[72]. În ceea ce priveşte situația din Meglenia, autoritățile otomane nu a pus capăt proceselor de neloialitate față de stat, înscenate inclusiv acestora, după încheierea răscoalei din „Ilinden", judecând şi condamnând în continuare presupuşii colaboraționişti meglenoromâni cu luptătorii bulgari. Firesc, această situație a atras după sine, în primul rând, nemulțumirea membrilor familiilor lor care, în aceste condiții, erau lipsiți de elementele minime necesare supraviețuirii, ştiut fiind faptul că o astfel de obligație cădea în sarcina capului de familie. Prezentăm drept argument *Petițiunea Comunității române din Oşani*, din 8 iunie 1905, adresată Consulatului General din Salonic în care se preciza: „Subsemnații, efori ai comunității române din Oşani cu respect luăm curajul a aduce la cunoştința D-voastre următoarele:

Încă de la începutul cultural, suferințele românilor din comuna noastră au fost numeroase; dar mai ales acum de un an de zile încoace mai toți fruntaşi şi bunii români au avut nenorocirea de a fi acuzați pe nedrept şi arestați prin mărturiile mincinoase ale adversarilor noştri. Zelul, lupta rea şi sacrificiile ce au făcut aceşti nenorociți, pentru propăşirea sentimentului național, îi făcu să sufere în însă-le şi să lase câte o grămadă de copii mici în voia întâmplării, încât vai de ei: flămânzi, goi şi fără nici un capăt,

[70] Gh. Zbuchea, *op. cit.*, p.72.

[71] Max D. Peyfuss, *op. cit.*, p. 90.

[72] Virgil Coman, *Unele aspecte privind urmările Iradelei din 9/22 mai 1905 asupra meglenoromânilor*, în *Congresele Spiritualității Româneşti*, Ediția a IX-a, (coord. Gheorghe Zbuchea), Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, Editura Semne, Bucureşti, 2005, pp. 289-295.

www.digibuc.ro

blestemându-şi ziua naşterii lor. În astfel de tristă poziţiune aflându-se copiii, li se mai cere şi ajutorul părinţilor lor, ceea ce-i face atât pe ei cât şi pe noi, de a vă deranja şi a vă ruga, dacă binevoiţi a dispune spre a li se da un ajutor cel puţin celor din temniţă. Noi, ceilalţi români, fiind cu aceeaşi soartă ca şi cu închişii, nu putem să le întindem nici un ajutor. Având speranţa că cererea noastră va fi satisfăcută vă mulţumim de mai înainte"[73]. Ajunsă pe masa ministrului român al Afacerilor Străine I. Lahovari, la data de 22 iunie 1905, această petiţie nu va rămâne fără rezultat. În ziua următoare, prin rezoluţie, demnitarul român dispunea: „S-a răspuns telegrafic cu No.[...] D-lui însărcinat la afaceri că este autorizat a face a se distribui ajutor bănesc acestor nenorociţi arestaţi"[74].

În ciuda susţinerii venite din partea statului român, problemele meglenoromânilor în cauză nu erau rezolvate, lor adăugându-li-se altele. Astfel, dacă vestea recunoaşterii în mod oficial a drepturilor legitime românilor balcanici a fost primită cu entuziasm de cercurile româneşti din Turcia europeană, autorităţile greceşti au reacţionat violent organizând mişcări de protest şi încurajând activităţile teroriste ale bandelor de antarţi. În cadrul acestora au fost antrenaţi şi membri ai comunităţilor de aromâni şi meglenoromâni care nutreau sentimentul apartenenţei la poporul grec – cunoscuţi în epocă sub denumirea de „grecomani"[75] – care au făcut front comun cu antarţii în lupta contra afirmării românismului. Acţiunea lor s-a concentrat iniţial asupra regiunilor Pindului şi a Macedoniei apusene, fiind afectată însă şi Meglenia[76].

Sub titlul *Românismul în Meglenia*, corespondentul publicaţiei „Românul de la Pind", Trefu[77], din Ghevgheli, sintetiza, la începutul anului 1906, evenimentele petrecute în această regiune după emiterea iradelei afirmând: „Iată o provincie în care putem spune cu drept cuvânt că românismul a ieşit biruitor pe toată linia. Astăzi partidul grecesc n-are decât vreo 15 partizani în Oşani, 3-4 în Liumniţa şi unul în Ţârnă-Reca. Încolo toată populaţia

[73] Documentul era semnat de eforii Comunităţii române din Oşani: Papa Dionisie, Papa Hristu, Stoe Argintaru, Dicicu Decu. Vezi, în acest sens, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare AMAE), fond 71/1900-1919, Problema 21, vol. 47, f. 218.

[74] *Loc. cit.*, f. 217.

[75] Termenul „grecoman" este des întâlnit în documentele de epocă, în presa vremii, cât şi în lucrările de specialitate, desemnând persoana de origine aromână/meglenoromână care, din diverse motive, neagă apartenenţa la poporul român îmbrăţişând-o pe cea a poporului grec.

[76] Max D. Peyfuss, *op. cit.*, pp. 93-94.

[77] Corespondentul din Ghevgheli al publicaţiei „Românul de la Pind" care semna cu pseudonimul Trefu este, de fapt, Hristu Iufu cunoscut luptător pentru afirmarea identităţii naţionale româneşti în Meglenia.

www.digibuc.ro

românească din cele 8 mari sate din Meglenia a îmbrăţişat fără deosebire şi în scurtă vreme ideea naţională [...]. Dacă este o populaţie românească care a îndurat persecuţii din partea autorităţilor turceşti, precum şi din partea grecilor, aceasta nu e alta decât populaţia românească din Meglenia. Grecii, în cap cu Mitropoliţii lor, nu puteau vedea cu ochi buni pe românii din Meglenia, care se lepădaseră de întunericul culturii şi ideilor greceşti. De aceea ei n-au cruţat nici unul din cele mai josnice mijloace, ca să lovească într-înşii. La rândul lor, turcii, închipuindu-şi din senin cum că românii din Meglenia ar da concursul bandelor bulgăreşti, s-au năpustit cu toată furia asupra bieţilor megleniţi bătând, torturând, închizând şi condamnând cu nemiluita"[78]. Astfel de acţiuni au continuat nu numai în Meglenia, ci în mai toate regiunile locuite de românii din Turcia europeană.

Un exemplu elocvent în acest sens îl reprezintă masacrul din data de 21 iunie 1906 când au fost ucişi 12 meglenoromâni, originari din Huma, de către o bandă formată din patru antarţi ajutată de „mai mulţi ciobani găsiţi în serviciul celnicilor grecizanţi: Tică, Beli şi Beca din Livezi"[79]. Este vorba practic de două evenimente petrecute în aceeaşi zi, de autorii menţionaţi mai sus, primul la Bradul Mare unde au fost ucise şapte persoane – dintre care şase elevi cursanţi ai şcolii româneşti din Huma –, iar cel de-al doilea într-o colibă din Valea Alceac, unde au fost ucise alte cinci persoane[80].

În încercarea de a sprijini cauza românească în Meglenia, preşedintele de atunci al Societăţii de Cultură Macedo-Română, A. Leonte, înainta un memoriu ministrului român al Afacerilor Străine I. Lahovari, datat 1 iulie 1906, în care prezenta situaţia dificilă pe care o traversau meglenoromânii. Totodată, el solicita o examinare atentă şi o soluţionare urgentă a acestei probleme precizând: „Împrejurările prin care trec de câţiva ani românii din Meglenia, ameninţând să dea chestiunii din acest ţinut o dezlegare cât se poate de dureroasă pentru cauza noastră naţională, am crezut că este necesar să examinăm situaţia specială în care se află acest ţinut şi să supunem la înalta Domniei voastre apreciere soluţiile care decurg din această situaţie şi a căror aplicare se impune de urgenţă pentru a se împiedica catastrofa ce se pregăteşte de vre-o trei ani încoace şi a cărei izbucnire este iminentă, după oribilul masacru de la Huma"[81].

Preşedintele Societăţii de Cultură Macedo-Română, în cuprinsul acestui memoriu, încerca să prezinte, sintetic, evoluţia cauzei naţionale româneşti

[78] [Hristu Iufu], *Românismul în Meglenia*, în „Românul de la Pind", IV (146), 22 ianuarie 1906, p. 2.

[79] Serviciul Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (SANIC), fond Societatea de Cultură Macedo-Română (în continuare SCMR), dosar 22/1906, f. 34.

[80] *Loc. cit.*

[81] *Loc. cit.*, dosar 13/1906, f. 93-111.

www.digibuc.ro

din Meglenia, din primii ani ai secolului al XX-lea, a nenumăratelor obstacole puse la cale în special de autoritățile elene şi simpatizanții conjuncturali ai acestora, pentru a înlătura aşa numita „propagandă românească" de aici şi, nu în ultimul rând, situația „de facto" a meglenoromânilor. În concepția aceluiaşi A. Leonte, soluția optimă de a ieşi din criză era aceea de a folosi aceleaşi mijloace de care se folosesc adversarii lor[82]. Propunerea unei astfel de soluții nu face altceva decât să ne întregească imaginea asupra unei perioade în care degradarea politică, economică şi socială a statului otoman ajunsese la cote atât de înalte, încât acesta nu mai era în măsură să-şi protejeze supuşii de infamiile puse la cale, în cazul nostru, de greci, care doreau să împiedice, prin orice mijloace, manifestarea legitimă a identității naționale a românilor de aici.

De altfel, ca urmare a intensificării acțiunilor antiromâneşti din zonă, comunitățile româneşti din Meglenia au înaintat o petiție, în cursul lunii iulie 1906, inspectorului general al reformelor Husein Helmi Paşa, prin care solicitau protecția guvernului împotriva tuturor bandelor teroriste[83]. N. Tacit aprecia că acesta este un deziderat general motivând că regiunea locuită de meglenoromâni a avut mult de suferit „atât de pe urma mişcării insurecționale bulgăreşti, cât şi de urgia turcilor şi grecilor", subliniind, totodată, că „avem peste 60 de familii muritoare de foame, dintre care 48 au pe soții lor, parte închişi în fortăreața Yedi-Cule din Salonic, parte exilați în Budru-Kale din Asia Mică, plus 12 familii ale victimelor din cursul acestor două luni iunie şi iulie"[84]. Pentru aceste ultime familii inspectorul român solicita preşedintelui Societății de Cultură Macedo-Română, să intervină pe lângă autoritățile române abilitate în acest sens, pentru a le acorda un ajutor lunar menit a le alina suferința[85].

Nici conducerea Comunității româneşti din Huma nu a rămas indiferentă față de acest masacru. În urma examinării evenimentelor din

[82] Iată ce propunea Preşedintele Societății de Cultură Macedoromână A. Leonte: „acolo unde există un focar de corupție grecesc să se formeze un centru identic românesc care să-l contrabalanseze. Cu chipul acesta şi mai având de partea lor şi dreptatea, românii pot determina pe ofițerii armatei nu numai să urmărească pe asasinii care actualmente se plimbă înarmați prin sate braț la braț cu aceşti ofițeri cumpărați, dar să facă grecomanilor imposibil traiul în comunele meglenite şi în mai puțin de un an să stârpească grecomanismul din satele lor [...]. Prin urmare, pentru a se împiedica răul momentan în Meglenia, pentru a se pune capăt asasinatelor şi închisorilor a căror obiect sunt românii în masă, singura soluțiune este aceea de a se da mijloace ca să se cumpere autoritățile militare şi civile" (*Loc. cit.*, f. 109-110).

[83] *Loc. cit.*, f. 107.

[84] *Loc. cit.*, f. 108.

[85] *Loc. cit.*

www.digibuc.ro

21 iunie şi a implicaţiei acestora asupra familiilor victimelor, a înaintat două memorii, datate 11 august 1906, unul ministrului român al Afacerilor Străine[86] şi celălalt preşedintelui Societăţii de Cultură Macedo-Română[87], prin care solicita sprijin material pentru familiile aflate în suferinţă, la limita subzistenţei.

Autorităţile române au urmărit cu interes desfăşurarea evenimentelor susţinând, în continuare, cauza românească în Balcani. Rezolvarea acestei probleme s-a dovedit a fi însă o chestiune de durată. Tensiunile diplomatice greco-române au crescut în intensitate şi, în momentul în care Grecia nu a mai putut să nege violentele acţiuni teroriste organizate împotriva celor care nutreau sentimentul apartenenţei la poporul român, a invocat motive neîntemeiate[88], recurgând, totodată, la ruperea oficială a relaţiilor cu România, la data de 13 iunie 1906[89]. Acest eveniment nu a adus nimic nou în relaţia dintre autorităţile greceşti şi românii balcanici, seria acţiunilor teroriste continuând.

După cum se observă, după 9/22 mai 1905, în ciuda recunoaşterii oficiale a drepturilor „milletului valah", mişcarea naţională a cunoscut o perioadă de regres, datorat, în primul rând, intensificării acţiunilor antiromâneşti organizate de grecii din zonă. Nu este mai puţin adevărat că în aceeaşi direcţie s-au manifestat şi acţiuni ale comitagiilor bulgari şi ale cetnicilor sârbi, însă de o intensitate mult mai mică. Motivul a fost acela că emiterea iradelei imperiale din 9/22 mai 1905 a provocat iritare şi o reacţie potrivnică a mişcărilor naţionale şi a guvernelor statelor balcanice, care urmărindu-şi propriile ţeluri şi aspiraţii politice, inclusiv un regim distinct pentru conaţionalii din cuprinsul Turciei europene, nu doreau să recunoască drepturile legitime ale celor care nutreau sentimentul apartenenţei la poporul român[90].

Din punct de vedere politic, Turcia traversa o profundă criză de autoritate, atât în interior cât şi pe plan extern, amplificată şi de tulburările

[86] *Loc. cit.*, f. 28-29.

[87] *Loc. cit.*, f. 43-44.

[88] Max D. Peyfuss, *op. cit.*, p. 97.

[89] N. Ciachir, *op. cit.*, p. 379; Academia Română, *Istoria românilor* (vol. VII, tom II). *De la Independenţă la Marea Unire (1878-1918)...*, p. 275; vezi şi Gheorghe Carageani, *Studii aromâne*, Cuvânt înainte de Nicolae-Şerban Tanaşoca, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999, p. 184; Gh. Zbuchea, *România şi Războaiele Balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, Bucureşti, 1999, p. 17; Idem, *Românii şi Balcanii în epoca modernă (1804 -1918)*, Fundaţia „Scrisul Românesc", Craiova, 2003, p. 60; *România în relaţii internaţionale 1699-1939* (coord. L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon), Editura Junimea, Iaşi, 1980, pp. 358-359.

[90] Gh. Zbuchea, *O istorie a românilor...*, p. 75.

www.digibuc.ro

provocate de mişcarea Junilor turci, care aspirau la regenerarea statului otoman, pe baze democratice. Intrând în contact cu tineri armeni, arabi, albanezi, macedoneni şi nu în ultimul rând, aromâni şi meglenoromâni[91], care nu aveau o patrie proprie, în unele oraşe din cuprinsul statului otoman, dar şi în afara lui, la Paris, Geneva, Londra, Cairo, Bucureşti, Junii turci au încercat să îi atragă în mişcarea de regenerare, promițându-le autonomia în cadrul statului otoman[92].

Transferul mişcării din diaspora în interior a dus la mărirea simțitoare a bazei sociale a acesteia, prin noi aderenți, între care şi simpatizanți din rândul populațiilor neturce. Aşa se explică, după cum vom vedea, şi prezența unor meglenoromâni în rândul mişcării Junilor turci, care sperau că soarta lor ar fi fost alta odată cu schimbarea regimului de la Constantinopol.

La data de 3 iulie 1908, comandantul garnizoanei turceşti din Resen, Niazi-Bey, a trecut în ilegalitate cu unitatea sa şi a ridicat armele împotriva autorităților, izbucnind, practic, Revoluția Junilor Turci[93]. Această mişcare a antrenat, după cum afirmam mai înainte, şi luptători meglenoromâni, sediul secret al revoluționarilor fiind stabilit la Ghevgheli. Prin urmare, Dumitru Ciotti, împreună cu alți revoluționari printre care: Eftimie Cacerea, Iani Ripca, Dima Muşa Ecea, Dima Reasa, Stoian D. Ecea ş.a. au fost conduşi de Petru Iufu, inspectorul şcolar al şcolilor româneşti din Meglenia, în cazarma voluntarilor aflați sub comanda maiorului Mustafa Helmi[94]. Înrolați în armata revoluționară ei au luptat până la victoria finală a Junilor turci fiind decorați mai apoi, de noul guvern instalat la Constantinopol, cu medalia „Huryet" (Libertatea)[95].

Odată cu victoria Junilor turci au fost eliberați din închisori şi fruntaşii meglenoromâni care luptaseră pentru afirmarea identității naționale şi cărora li se înscenaseră o serie de procese încă din primii ani ai secolului al XX-lea[96]. Victoria Junilor turci şi adoptarea noii constituții a fost primită cu speranță şi încredere de către cei care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român din arealul Turciei europene[97].

---

[91] Dumitru Ciotti, *Di la fratili din Meglen*, Ediție litografiată îngrijită de L. P. Marcu, Centrul de cercetări fonetice şi dialectale al Academiei R.S.R., Bucureşti, 1973, p. 83.

[92] N. Ciachir, *op. cit.*, pp. 402-403; vezi şi François Geogeon, *Ultima tresărire (1908-1923)*, în *Istoria Imperiului otoman* (coord. Robert Mantran)..., pp. 482-487.

[93] *Ibidem*, p. 487; N. Ciachir, *op. cit.*, p. 405.

[94] D. Ciotti, *op. cit.*, p. 83.

[95] *Ibidem*, p. 85.

[96] Gh.P. Meghea, *op. cit.*, p. 23; N. Cuşa, *op. cit.*, p. 83.

[97] C.I. Cosmescu, *Constituțiune. Justiție. Libertate. Egalitate*, în „Lumina", VI, nr. 6-7-8, iunie-iulie-august, 1908, pp. 1-4 (articolul este publicat în dialectul aromân — *n.ns.*, C.V.).

www.digibuc.ro

Perioada cuprinsă între victoria Junilor turci (1908) şi Războaiele balcanice (1912-1913), a fost una benefică în care s-au putut afirma idealurile naţionale, aceasta şi datorită restabilirii, la 24 iulie 1908, a aşa numitei „constituţii a lui Mihdat Paşa", suspendată la 14 februarie 1878 şi neaplicată la acea vreme[98]. Practic, de acum înainte aveau să se ia în considerare, în mod real, prevederile iradelei din 1905, comunităţile aromâne şi meglenoromâne bucurându-se de drepturile civile şi politice care li se cuveneau. În acelaşi timp a apărut şi oportunitatea de a-şi trimite delegaţi în consiliile ce administrau vilaetele, cât şi în alte organisme publice [99]. Mai mult, ei au reuşit să-şi trimită reprezentanţi în Parlamentul turc, participând astfel şi la viaţa publică, respectiv cea politică otomană, prin deputatul Filip Mişea[100], respectiv senatorul Nicolae Batzaria[101] dar şi alţi funcţionari în unele instituţii guvernamentale otomane[102].

Din dorinţa de a realiza o unitate între partidele ce se înfruntau în Macedonia, Comitetul Junilor turci din Salonic a intenţionat să asocieze toate comitetele revoluţionare într-o Uniune, fiecare comunitate trebuind, mai întâi, să-şi formuleze ideile politice[103]. Însă, un asemenea proiect era greu de realizat, în condiţiile în care interesele acestor comitete se ciocneau reciproc, tocmai datorită diferenţelor de natură ideologică.

Referitor la această ultimă chestiune, N. Tacit întocmea un amplu raport privitor la situaţia diferitelor acţiuni de propagandă desfăşurate în provinciile europene ale Turciei, pe care-l adresa din Salonic lui Al. Papiniu, consulul României la Constantinopol. Acesta din urmă, sub titlul *Situaţia diferitelor propagande naţionale în Turcia Europeană* înainta, la rândul său, *Sinteza nr. 673*, din 27 mai 1909, lui Ion I.C. Brătianu, preşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru ad-interim al Afacerilor Străine, în care prezenta aceeaşi chestiune. În opinia consulului român, în Meglenia consângenii sud-dunăreni erau mai expuşi propagandei

[98] *Istoria românilor* vol. VII, tom II. *De la Independenţă la Marea Unire (1878-1918)...*, p. 384; Gh. Zbuchea, *op. cit.*, p. 82.

[99] *Ibidem*, pp. 82-84.

[100] Medic, publicist şi om politic de origine aromână, născut în Gramostea, absolvent al Facultăţii de Medicină din Bucureşti, promoţia 1904, se va remarca prin activitatea sa politică din Parlamentul otoman, în special prin susţinerea drepturilor aromânilor, conform prevederilor iradelei din 9/22 mai 1905.

[101] Profesor, scriitor şi om politic de origine aromână, născut în anul 1874 în localitatea Cruşova, se va remarca prin activitatea sa politică din Parlamentul otoman, în special prin susţinerea drepturilor aromânilor, în conformitate cu prevederile iradelei din 9/22 mai 1905. În anul 1912, va deveni ministru al Lucrărilor Publice, în guvernul Junilor turci, fiind astfel unicul aromân învestit cu înalte demnităţi în statul otoman.

[102] Gh. Zbuchea, *op. cit.*, pp. 84-85.

[103] Max D. Peyfuss, *op. cit.*, p. 105.

www.digibuc.ro

greceşti, neexcluzând însă nici propaganda bulgară, apoi mai puţin cea sârbă, în timp ce propaganda albaneză lipsea. Acelaşi autor mai sublinia că atitudinea guvernului otoman faţă de programele politice şi culturale ale naţionalităţilor din Imperiu era una ostilă, deoarece ele reprezentau cea mai serioasă piedică a unităţii statului otoman. În aceste condiţii, promisiunile Junilor turci faţă de naţionalităţile conlocuitoare care le acordaseră sprijin în lupta pentru câştigarea puterii nu au mai reprezentat o prioritate, nefiind practic, onorate.

În ciuda acestor neajunsuri, noile condiţii oferite de victoria Junilor turci au deschis calea spre organizarea congreselor naţionale ale aromânilor şi meglenoromânilor[104]. Primul dintre ele, desfăşurat la Bitolia între 10-11 iulie 1909, sub preşedinţia lui George N. Magiar, a adoptat un program naţional de acţiune în opt puncte care viza reorganizarea comunităţilor româneşti în cinci cercuri culturale după cum urmează: Bitolia, Grebena-Ianina, Coriţa-Berat-Elbasan, Salonic-Veria-Meglenia, Scopia; instituirea unui consiliu permanent format din şapte membri pentru rezolvarea problemelor şcolare, bisericeşti şi de altă natură; instituirea, la Bitolia a centrului cultural al românilor şi a unui consiliu permanent format din şapte persoane cu rolul de a reprezenta interesele generale ale tuturor cercurilor culturale; întrunirea, de două ori pe an a consiliului permanent alături de alţi reprezentanţi aleşi ai cercurilor culturale pentru a adopta hotărâri mai importante; numirea a câte unui revizor, de către consiliul permanent, pentru fiecare cerc cultural; desemnarea unui inspector cu rolul de a inspecta cercurile culturale şi de a raporta consiliului permanent; elaborarea unui regulament în conformitate cu drepturile acordate de iradeaua din 1905 şi cu legile constituţionale menit a stabili competenţa comunităţilor în afacerile şcolare şi bisericeşti; întocmirea unui memoriu pentru a urgenta rezolvarea chestiunii bisericeşti; impulsionarea mişcării culturale şi naţionale prin organizarea, anual, la data de 10 iulie, la Bitolia, a unui congres general, la care să participe delegaţi ai tuturor comunităţilor româneşti fiecare[105].

Dezavuat de reprezentanţii autorităţilor diplomatice şi şcolare româneşti, acest congres a deschis calea unor noi direcţii de acţiune. S-a ajuns astfel la organizarea altuia convocat printr-o adresă emisă la Bitolia în data de 18 august 1909 şi semnată de N. Tacit şi E. Ghicu, în care propuneau spre dezbatere o serie de probleme: „Învăţământul. Idealul nostru naţional, cultural. Scopul urmărit de chestiunea noastră şcolară; Învăţământul primar; Organizarea administrativă; Personalul didactic;

[104] Gh. Zbuchea, *op. cit.*, pp. 85-90.

[105] Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), fond 71/1900-1919, Problema 21, vol. 59, f. 143-146.

www.digibuc.ro

Activitatea extraşcolară; Învăţământul primar de fete; Localurile şi materialul didactic; Învăţământul secundar; Asociaţia Corpului Didactic şi Bisericesc din Turcia. Reorganizarea ei"[106]. Desfăşurat între 2-11 septembrie 1909 cu o participare numeroasă, nici acest Congres al corpului didactic român din Turcia nu a avut o finalitate practică, rămânând doar la stadiul de preocupare de natură naţională şi culturală a celor prezenţi[107].

Atitudinea perseverentă a membrilor comunităţii care nutrea sentimente naţionale româneşti din Bitolia nu a rămas fără rezultat, astfel încât, a fost convocat în anul următor un nou congres, în aceeaşi localitate, care se dorea a fi unul general românesc. Desfăşurat între 10 şi 12 iulie 1910, acesta a luat în dezbatere, în special, aspecte de natură şcolară şi bisericească, cea mai importantă decizie fiind desfiinţarea Inspectoratului şcolar şi înfiinţarea unui organism central intitulat „Eforia şcoalelor şi bisericilor române", ce urma să reprezinte toate comunităţile care nutreau sentimentul apartenenţei la poporul român din Turcia europeană, un organism căruia îi reveneau atribuţii specifice unui adevărat comitet naţional[108].

Hotărârile luate aici au fost aprobate întru totul de autorităţile oficiale, inclusiv prin semnarea actelor congresului, aceasta reprezentând, probabil, şi o recompensă pentru loialitatea faţă de noul regim a aromânilor şi meglenoromânilor, de care nu se bucurau, însă, nici grecii, sârbii sau albanezii[109].

Optimismul şi speranţa au fost, poate, cele mai potrivite stări de care puteau să se bucure adepţii cauzei româneşti în perioada imediat următoare victoriei Junilor turci. Noua administraţie, deşi iniţial a fost primită cu încredere şi speranţă, s-a dovedit a fi, până la urmă, o deziluzie, atât pentru majoritatea populaţiei turce, cât şi a celei neturce. Inconsecvenţa în aplicarea reformelor, încălcarea şi revizuirea Constituţiei, amplificarea naţionalismului ş.a., sunt cauze ce au generat neliniştea şi chiar retragerea sprijinului de către albanezi, armeni, arabi, aromâni şi meglenoromâni, toţi aceştia nefiind alţii decât cei care au sprijinit mişcarea Junilor turci de a prelua puterea[110].

Şi politica externă a noii administraţii otomane s-a dovedit a fi nepotrivită alimentând zonele de conflict, nu peste multă vreme izbucnind războiului italo-otoman (1911) şi apoi cele două războaie balcanice (1912-1913)[111]. Nu este mai puţin adevărat că acestei politici a administraţiei

[106] *Loc. cit.*, f. 222-225.
[107] *Loc. cit.*, f. 233-238; vezi şi Gh. Zbuchea, *op. cit.*, pp. 88-90.
[108] *Ibidem*, p. 93.
[109] *Ibidem*, p. 95.
[110] N. Ciachir, *op. cit.*, p. 429.
[111] *Ibidem*.

www.digibuc.ro

otomane i s-a suprapus dorința Rusiei de a crea o alianță balcanică menită a-i servi interesele şi, în mod special, de a-i înlătura pe otomani din vechiul continent.

Punând bazele alianței balcanice în 1912 diplomația rusă îşi pregătea avanposturile pentru conflictul care se prevedea a se declanşa între marile puteri, însă, înainte ca Petersburgul să-şi fi încheiat pregătirea militară, statele balcanice declanşează ofensiva împotriva otomanilor. Prin urmare, la data de 8 octombrie 1912, Muntenegru lansează un atac împotriva statului otoman, trupelor muntenegrene alăturându-li-se cele ale Serbiei, Greciei şi Bulgariei, izbucnind practic Primul Război Balcanic[112]. În numai cinci, şase săptămâni, armatele aliate balcanice le-au zdruncinat pe cele otomane din Europa, eliberând, totodată, cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice şi chiar ajungând până la periferia Constantinopolului[113].

Operațiile militare nu au ocolit nici teritoriul locuit de meglenoromâni, oferind o nouă posibilitate armatelor greceşti de a organiza acțiuni de intimidare a acestora. Primul Război Balcanic nu avea să continue foarte mult şi, la data de 16 decembrie 1912, începeau la Londra tratativele de pace dintre Turcia, pe de o parte, şi Bulgaria, Grecia, Serbia şi Muntenegru, pe de altă parte care, însă, aveau să fie finalizate abia la data de 30 mai 1913. În urma semnării acestei păci aliații balcanici scăpau de sub controlul marilor puteri şi în acelaşi timp, nimiceau aproape în totalitate dominația otomană în sud-estul Europei. Un conflict de interese apărut între fostele state aliate, învingătoare, avea să fie principala cauză a izbucnirii celui de-al Doilea Război Balcanic[114].

Convinsă de superioritatea sa armată, Bulgaria atacă prin surprindere Serbia, în noaptea de 29-30 iunie 1913, zgomotul focurilor de armă auzindu-se iarăşi în Balcani. Noul conflict avea să opună Bulgariei, Serbia, căreia i s-au alăturat Muntenegru, România şi Turcia. Neavând, practic, nici o şansă, Bulgaria este nevoită să semneze armistițiul, la data de 31 iulie 1913[115]. Tratatul de pace semnat la Bucureşti, la data de 10 august 1913, a tranşat lupta pentru teritoriile macedonene şi cea privitoare la teritoriile albaneze, iar granițele fixate prin acest tratat, cu excepția celei

[112] Gh. Zbuchea, *România şi războaiele balcanice...*, p. 45; B. Jelavich, *op. cit.*, pp. 94-95; C. şi B. Jelavich, *op. cit.*, pp. 261-262; *România în relații internaționale 1699-1939...*, pp. 364-370; Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor* 1804-1945, Traducere de Andreea Doica, Prefață de Lucian Leuştean, Editura Polirom, Iaşi, 2002, pp. 188-191.

[113] Gh. Zbuchea, *op. cit.*, pp. 47-51.

[114] *Ibidem*, p. 65.

[115] C. şi B. Jelavich, *op. cit.*, p. 264.

www.digibuc.ro

româno-bulgare şi cu alte mici modificări, au rămas în vigoare până astăzi. În acelaşi timp, acest moment a marcat îndepărtarea statului otoman din Europa, mai puţin Constantinopolul şi o parte din Tracia. Prin urmare, acest tratat a cristalizat împărţirea „mult râvnitei" Macedonii şi a instituit statul albanez independent. România îşi întregea teritoriul dobrogean prin integrarea părţii de sud, respectiv judeţele Caliacra şi Durostor. Marii învingători erau, fără îndoială, Serbia şi Grecia, primul dintre aceste state aproape dublându-şi teritoriul, iar cel de-al doilea, la rândul său, mărindu-şi teritoriul prin dobândirea sudului Macedoniei a unei părţi a Epirului cu oraşul Ianina, iar spre răsărit până la Kavalla, inclusiv[116].

Nu este mai puţin adevărat că războaiele balcanice (1912-1913), au dus la realizarea obiectivelor ţintite de unii conducători politici din Balcani, încă din secolul al XIX-lea care, însă, nu au ţinut cont de mozaicul multietnic, urmările acestora având efecte nedorite şi în zilele noastre[117].

Firesc, aceste evenimente nu aveau cum să-i ocolească pe aromânii şi meglenoromânii de aici. Încă din primele zile de conflict mulţi dintre aceştia au fost chemaţi sub arme, în timp ce aşezările lor au fost afectate de operaţiile militare desfăşurate în zonă. Biserici şi şcoli distruse, victime, cât şi exodul unor familii în zonele necuprinse de conflict, vin să întregească imaginea zbuciumată a istoriei lor de la începutul secolului al XX-lea.

Această situaţie a fost monitorizată cu atenţie încă din toamna anului 1912 de către membrii Ligii pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor şi cei ai Societăţii de Cultură Macedo-Română. În cadrul adunărilor organizate au luat cuvântul o serie de personalităţi precum Vasile Pârvan, George Vâlsan, Pericle Papahagi, Gheorghe Bogdan-Duică, Nicolae Iorga, Virgil Arion, ş.a., care şi-au exprimat punctele de vedere, neunitare însă, cu privire la viitorul cauzei celor care nutreau sentimentul apartenenţei la poporul român şi au atras atenţia încă o dată, opiniei publice din ţară şi de peste hotare, asupra situaţiei şi a drepturilor legitime ce trebuiau respectate de autorităţile statelor în care aceştia trăiau[118]. Reprezentativ în acest sens este, în opinia noastră, memoriul redactat de A. Leonte, George Murnu, Iuliu Valaori, C.F. Robescu şi V. Dudumi, intitulat *Macedonia macedonenilor*[119]. Finalizat la data de 26 noiembrie 1912, el exprima punctul de vedere al Societăţii de Cultură Macedo-Română, ideea fundamentală fiind autonomia macedoneană, în care toate naţionalităţile să aibă aceleaşi drepturi şi îndatoriri.

[116] *Ibidem.*

[117] *Ibidem.*

[118] Gh. Zbuchea, *op. cit.*, pp. 113-146.

[119] Pentru o imagine mai clară asupra conţinutului acestui memoriu, vezi pe larg, A. Leonte, C.F. Robescu. D. Valaori, G. Murnu, V. Dudumi, *Macedonia macedonenilor*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", Bucureşti, 1912.

www.digibuc.ro

Prezentat succesiv la Budapesta, Viena, Roma, Berlin, Paris şi Londra de către o delegaţie împuternicită a acestei societăţi, memoriul a reprezentat, cel puţin pentru o perioadă, drept unica soluţie de rezolvare a acestei chestiuni[120]. Punctul de vedere al Societăţii de Cultură Macedo-Română nu a fost împărtăşit de oficialităţile de la Bucureşti care nu au luat în considerare la Londra posibilitatea creării unei Macedonii autonome, considerând lipsită de perspectivă această soluţie[121].

Sub egida Ligii pentru Unitate Culturală a Tuturor Românilor, la începutul anului 1913, meglenoromânul Constantin Noe[122], originar din

[120] Gh. Zbuchea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică...*, pp. 113.

[121] *Ibidem*, p. 116.

[122] Născut în anul 1883 în localitatea Lugunţa (mgl. Lundzini) din Meglenia Otomană, tânărul Constantin Noe se afirmă încă din primii ani de şcoală ca unul dintre elevii cei mai buni ai Liceului Român din Bitolia, pe care îl absolvă în anul 1903. Începând cu acest an, în calitate de institutor al şcolilor româneşti din Macedonia se remarcă între fruntaşii luptei naţionale şi în 1907 alături de colegii săi: Taşcu Papatanas, Stoe Pampor, Hristu Noe, Nicolae Dumitru şi Vreta Fotino, sub pretextul că folosesc cărţi neaprobate de Direcţia Generală a Învăţământului din vilaetul Salonic, sunt arestaţi şi condamnaţi la patru luni de închisoare. După ieşirea din detenţie vine în România unde va fi numit secretar al Muzeului Naţional de Antichităţi (1907-1911). Tot acum devine redactor al publicaţiei „Românul de la Pind", pentru o perioadă de aproape doi ani. În 1909 ajunge bursier al Facultăţii de Litere din Bucureşti, patru ani mai târziu obţinând licenţa în istorie şi geografie. Participant la cel de-al Doilea Război Balcanic (1913), în Batalionul 7 Vânători, primeşte medalia „Avântul Ţării". Nu peste multă vreme, se hotărăşte să plece în Transilvania, unde colaborează, cu Vasile Goldiş, Ştefan Cicio Pop şi alţi fruntaşi ardeleni, remarcându-se şi pe tărâm publicistic, contribuţiile sale văzând lumina tiparului în „Românul", din Arad şi „Transilvania" din Sibiu. În 1916 devine redactor al publicaţiei „Journal des Balkans", iar după aproape doi ani ajunge la Chişinău unde se va afla între fruntaşii luptei pentru unitatea naţională. La data de 24 ianuarie 1918, când apare primul număr al ziarului „România Nouă" îl regăsim în comitetul de redacţie alături de români originari din: Basarabia – Vlad Cazacliu şi Vasile Harea, Bucovina – Gheorghe Tofan, Transilvania – Onisifor Ghibu şi Ion Matei, Vechiul Regat – D. Munteanu-Râmnic şi Valea Timocului – Athanasie Popovici. Peste câteva luni, tot la Chişinău apare cotidianul „Sfatul Ţării" sub direcţia lui Ion Costin şi Nicolae Alexandri, secretar de redacţie fiind Constantin Noe Pentru efortul depus în lupta pentru unitatea naţională în Basarabia va primi medalia „Bărbăţie şi Credinţă" cl. I, cu menţiunea pe brevet: „Domnului Constantin Noe, Licenţiat în litere, pentru actele de curaj, abnegaţie şi devotament, de care a dat dovadă, contribuind prin sfaturile date sătenilor din Basarabia la risipirea neîncrederii semănate de bandele bolşevice şi la formarea legăturii sufleteşti a Basarabiei cu Ţara mamă". La 10 iulie 1919, împreună cu Epaminonda Balamace şi Gheorghe Mecu, pune bazele editurii şi librăriei „Glasul Ţării", iar la 1 noiembrie 1920 cotidianului „Dreptatea", pe care îl va conduce împreună cu Hr. Dăscălescu. Revenit în Bucureşti în anul 1924, Constantin Noe va funcţiona ca profesor, mai întâi la Liceul „Gheorghe Lazăr", apoi la liceele „Spiru Haret", „Sf. Sava", „Mihai Eminescu", iar de aici va fi transferat în 1929

www.digibuc.ro

Lugunța, luptător neobosit pentru cauza românească din Balcani, fost secretar al Societății de Cultură Macedo-Română şi viitor senator în Parlamentul României Mari, publica memoriul intitulat: *Les roumains koutzo-valaques. Les populations macedonnienes et la crise balkanique* în care susținea constituirea unui stat albanezo-român după modelul Elveției. Principalul argument al autorului era acela că un teritoriu cum este cel al Macedoniei, cu o populație atât de amestecată, oricât de bine ar fi fost împărțit, nu ar fi mulțumit şi, implicit, nu ar fi oprit numeroasele conflicte interetnice de aici[123]. Această idee a constituirii unui stat albanezo-român era împărtăşită şi de unele cercuri politice, cât şi de opinia publică românească.

La începutul anului 1913, o delegație a aromânilor din Bucureşti pleacă într-un turneu european pentru a susține, în fața cercurilor politice din marile capitale, cele două memorii privitoare la viitorul politic al confraților din Peninsula Balcanică. Acțiunea a avut un caracter privat şi nu a angajat, în nici un fel, guvernul de la Bucureşti deşi, tacit, primul-ministru Titu Maiorescu a susținut-o[124]. În ciuda acestor eforturi, delegația a înregistrat un insucces, previzibil în opinia noastră, având în vedere noile realități politice care se conturau în ajunul izbucnirii primei conflagrații mondiale.

Tratatul de pace încheiat la Bucureşti în vara anului 1913, avea să demonstreze şi mai bine eşecul modelului politic de apărare a intereselor legitime ale aromânilor şi meglenoromânilor. Delegațiile întrunite la masa tratativelor nu au luat în considerație soluțiile susținute de aceştia privind constituirea unui stat de-a lungul Vardarului, cu caracter multietnic, organizat pe sistemul cantoanelor, asemenea modelului elvețian, sub protecția şi garanția Marilor Puteri. Este limpede că nici acestea şi nici statele balcanice nu agreau, în nici un fel, această soluție, iar România avea acum alte obiective mai importante de atins, atenția fiind îndreptată către confrații din teritoriile naționale aflate sub dominație străină.

Prin urmare, aromânii şi meglenoromânii nu au figurat în textul tratatului, ci numai într-un schimb de note între România, pe de-o parte, şi Grecia, Serbia şi Bulgaria, pe de altă parte. Potrivit acestora, cele trei state balcanice se obligau să acorde autonomie şcolilor şi bisericilor româneşti, în noile lor posesiuni, să le îngăduie crearea de episcopate şi să

la Liceul „Mihai Viteazu", unde va fi numit cu titlu definitiv în 1931, şi îşi va desfăşura activitatea până la data de 6 iunie 1939, când trece la cele veşnice. Vezi, în acest sens, V. Coman, *Basarabia interbelică văzută de profesorul şi publicistul Constantin Noe*, în *Arc peste timp: 23 August 1939 – 23 August 1944. Semnificații şi consecințe* (coord. Marian Zidaru, Daniela Caruțiu), Editura Ex Ponto, 2009, pp. 9-16.

[123] Gh. Zbuchea, *op. cit.*, pp. 116-117.

[124] *Ibidem*, p. 119.

www.digibuc.ro

tolereze subvenționarea instituțiilor menționate de către guvernul român[125]. Deşi prevederile nu mai corespundeau noilor realități, din nefericire nici măcar acestea nu au fost respectate, statele balcanice continuând politica de intimidare şi deznaționalizare a celorlalte etnii aflate pe teritoriul lor. Evenimentele politice care au urmat au demonstrat acest lucru.

În urma trasării frontierelor din Peninsula Balcanică, în conformitate cu prevederile Tratatului de pace de la Bucureşti din 1913, meglenoromânii au intrat în componența Greciei devenind, implicit, cetățeni ai statului elen. Imediat după încheierea acestui moment regele Constantin a asigurat autoritățile diplomatice române de la Salonic că „de acum înainte, lucrurile vor merge altfel cu Kuțovalachii; aceştia nu vor mai avea să se plângă de oarecari asupriri; că ordinele formale au fost date pretutindeni în favoarea lor şi pedepsirea celor ce se vor fi făcut vinovați de dânşii"[126]. Realitatea a fost însă alta, deoarece politica de deznaționalizare a atins cote din ce în ce mai înalte, în ciuda acestor asigurări care, până la urmă, s-au dovedit a fi mai mult formale[127]. De altfel, o serie de oameni politici români, precum Constantin Stere, Vintilă Brătianu ş.a., au atras atenția asupra faptului că, odată cu semnarea păcii de la Bucureşti, problema românilor balcanici nu mai ocupa locul pe care îl merita, vina aparținând diplomaților români care au participat la tratative[128].

Pacea de la Bucureşti din 1913 avea să pună capăt programului politic al aromânilor şi meglenoromânilor din cuprinsul Turciei europene, care a evoluat, în primul deceniu al secolului trecut, după cum am văzut, în strânsă legătură cu evenimentele politice internaționale majore, derulate în

[125] Max D. Peyfuss, *op. cit.*, p. 116.

[126] Pentru o mai bună înțelegere a acestei chestiuni prezentăm, în continuare, conținutul documentului întocmit de consulul general al României la Salonic, S. Constantinescu, în data de august 1913 şi înaintat ministrului român al Afacerilor Externe: „Domnule Preşedinte al Consiliului, M.S. Regele Greciei a sosit astăzi de dimineață în Salonic. Primirea făcută Suveranului a fost din cele mai entuziaste. La ora 9 ½ Regele a asistat la un Te-Deum oficiat în biserica Sf. Sofia şi la ora 10 ¾ a primit la Palat (casa Modiano) Corpul consular, autoritățile civile şi militare şi delegațiile diferitelor comunități din Salonic şi interior. În câteva cuvinte, pe care a binevoit să mi le adreseze, Regele Constantin a ținut încă o dată să mă asigure că de acum înainte lucrurile vor merge altfel cu Kuțovalachii; aceştia nu vor mai avea să se plângă de oarecari asupriri; că ordine formale au fost date pretutindeni în favoarea lor şi pedepsirea celor ce se vor fi făcut vinovați față de dânşii; că în această privință a telegrafiat şi Maiestății sale Regelui Carol". (Cartea Verde. *Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acțiunea României 20 septembrie 1912 – 1 august 1913*, Ministerul Afacerilor Străine, Bucureşti, 1913, p. 198).

[127] Virgil Coman, *Megleno-Românii* (I), în „Deşteptarea", XI, nr. 11 (104), noiembrie, 1998, p. 8.

[128] Gh. Zbuchea, *România şi Războaiele Balcanice...*, pp. 310-317.

www.digibuc.ro

centrul şi sud-estul Europei, între minimal – recunoaşterea, în mod oficial, a drepturilor unui millet în cuprinsul statului otoman – şi, maximal – obţinerea unor drepturi egale asemenea populaţiilor conlocuitoare, în cuprinsul unei Macedonii autonome, sau constituirea unui stat albanezo-român, în care să se impună autonomia politică şi religioasă pentru fiecare grup etnic.

Acţiunile politice desfăşurate în perioada scursă între începutul secolului al XX-lea şi sfârşitul celui de-al Doilea Război Balcanic au demonstrat insuccesul acestui program politic. Nu peste multă vreme, la data de 15 iulie 1914, izbucnea Primul Război Mondial eveniment ce avea să amâne, cel puţin pentru perioada în care s-au desfăşurat operaţiile militare, adoptarea unui nou program menit a satisface doleanţele românilor balcanici, în concordanţă cu realităţile din perioada imediat următoare semnării păcii de la Bucureşti. O altă importantă consecinţă era aceea că, după încheierea războiului avea să se pună capăt procesului de unificare a statelor balcanice[129].

Izbucnit în Balcani, războiul avea să-şi desfăşoare cele mai importante lupte în apusul şi răsăritul Europei. Celor două mari blocuri politico-militare angrenate în conflict, Antanta (Franţa, Rusia, Marea Britanie) şi Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria), aveau să li se alăture, în funcţie de interese, alte state europene şi neeuropene care vor conferi acestui conflict caracterul mondial[130].

Deşi victoria finală depindea de armatele marilor puteri, acestea s-au străduit, printr-o intensă campanie diplomatică din care nu au lipsit promisiunile în privinţa împărţirii zonelor de interese, la sfârşitul conflictului, să obţină sprijinul micilor aliaţi. Către sfârşitul anului 1915, când era clar că războiul va fi unul de lungă durată, liderii ambelor blocuri politico-militare au apelat la ajutorul statelor balcanice[131].

În consecinţă, arealul balcanic a fost implicat, treptat, în război. Asemenea confraţilor din Grecia şi celelalte state balcanice, meglenoromânii s-au aflat în situaţia de a suporta consecinţele nefaste ale operaţiilor militare desfăşurate, în unele situaţii chiar în locurile natale[132]. Din nefericire, până în prezent, informaţii privitoare la evoluţia lor în perioada conflictului armat sunt foarte puţine. Sigur, această problematică trebuie privită în contextul general de desfăşurarea operaţiilor militare din zonă.

[129] B. Jelavich, *op. cit.*, p. 103.

[130] *Despre poziţia şi implicarea României în primul război mondial, în context internaţional*, vezi, pe larg, *România în relaţii internaţionale 1699-1939...*, pp. 375-441.

[131] B. Jelavich, *op. cit.*, p. 111.

[132] Vezi, pe larg, Virgil Coman, *Consideraţii privind meglenoromânii în timpul Primului Război Mondial şi în perioada imediat următoare*, în „Analele Dobrogei" – serie nouă –, An IX, 2008, pp. 201-209.

www.digibuc.ro

Astfel, în încercarea de a susține armatele sârbești care se aflau într-o situație dificilă, comandamentul aliat, la inițiativa Franței, decide, la data de 22 septembrie 1915, trimiterea unui corp expediționar care să fie debarcat la Salonic. Trecând la ofensivă, acesta ajunge pe Valea Vardarului, respinge armatele bulgare, căutând să asigure joncțiunea cu armatele sârbești, care încercau să se retragă spre sud.

Contraofensiva armatelor aparținând Puterilor Centrale și celei bulgare își face simțită prezența începând cu data de 25 septembrie când pătrund în adâncimea teritoriului statului sârb armatele acestuia organizând o rezistență dârză între 16-26 octombrie în zona Kralevo-Kragujevac-Krusevac-Niș-Leskovac, însă nu reușesc să mențină zona, ordonând retragerea. Între 26-29 noiembrie corpul expediționar de la Salonic inițiază ofensiva împotriva armatei bulgare, fără a obține însă rezultate remarcabile[133]. În aceste condiții, meglenoromânii din Huma au fost evacuați și cantonați în unele sate sârbești din apropierea orașului Aleksinac, unde au stat până la sfârșitul războiului[134], iar cei din Liumnița, Cupa, Oșani, Lugunța, Berislav și Nânta, evacuați, o parte în Bulgaria, unde au avut parte de un tratament neomenos, iar alta în jurul Salonicului și în insule[135].

Pe fondul acestor probleme au avut loc o serie de acțiuni de intimidare specifice stării de război: înscenări, arestări, jafuri, violuri cărora le-au căzut victimă și meglenoromânii. După cum se observă, furia naționalistă elenă, din primii ani ai secolului al XX-lea, avea să continue, ba mai mult, să se amplifice, făcând noi victime în rândul meglenoromânilor, în plin război, chiar dacă Grecia nu era angajată, încă, oficial, în acest conflict mondial, în nici una din tabere.

La data de 28 mai 1917, regele Constantin I, filogerman, fără a abdica pleacă în exil lăsând puterea fiului său Alexandru. Noul guvern Venizelos rupe relațiile diplomatice cu Puterile Centrale și în ziua de 16 iunie, se proclamă în stare de război cu acestea[136]. Din acest moment și până la victoria finală a armatelor Antantei acțiunile naționaliste grecești vor scădea în intensitate, datorită operării în zonă a armatelor aliate[137].

Primul Război Mondial a adus în Europa, cum bine se știe, modificări importante care s-au reflectat și asupra mozaicului multietnic din zona de sud-est. Stabilirea noilor realități politice și teritoriale din această zonă a fost

[133] Vicențiu Cojan, *Primul război mondial. Repere de cronologie militară*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1996, pp. 43-44.

[134] Petar Atanasov, *op. cit.*, p. 8; vezi și Gh. Zbuchea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică...*, p. 182.

[135] Th. Capidan, *Intoducere*, în *Meglenoromânii*, vol. II, *Literatura populară...*, p. 15.

[136] Vicențiu Cojan, *op. cit.*, p. 74.

[137] *Românizmul în Grecia...*, p. 21.

www.digibuc.ro

strâns legată de reglementarea situației naționalităților[138]. Acordurile finale au fost determinate, însă, în marea lor majoritate, de marile puteri, reprezentanții diplomatici ai statelor mici având o pondere redusă la masa tratativelor.

În timpul dezbaterilor au existat două baze de probleme contradictorii: tratatele şi negocierile secrete, respectiv principiul autodeterminării popoarelor, astfel încât, fiecare stat a încercat să sprijine una din bazele care îi servea cel mai bine interesele[139]. Prin urmare, micile națiuni din tabăra învingătoare susțineau încheierea de tratate secrete (Grecia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, ş.a.) şi, în consecință, o politică de extindere teritorială, în timp ce statele învinse apărau principiul autodeterminării şi conceptul de dreptate. Două dintre marile puteri europene, Franța şi Marea Britanie erau, la rândul lor, interesate de restabilirea echilibrului de putere. Astfel, prima urmărea să alinieze o parte din țările victorioase din Europa răsăriteană, care să înlocuiască fosta alianță cu Rusia şi să contrabalanseze puterea Germaniei, iar cea de-a doua dorea restabilirea echilibrului de putere prin intermediul unor acorduri teritoriale mai echitabile şi prin întoarcerea la condițiile normale, însă această linie politică se putea realiza printr-un număr mare de compromisuri[140].

Pe agenda de lucru a Conferinței de Pace de la Paris a fost înscrisă, cum era şi normal, şi problema minorităților din Peninsula Balcanică şi, implicit, a aromânilor şi meglenoromânilor de aici. Punctul de plecare pornea, în general, de la recunoaşterea spiritului cuprins în Tratatul de Pace de la Bucureşti din 1913, ce punea capăt celui de-al Doilea Război Balcanic. Formal, statele balcanice s-au angajat să transpună în practică principiul autonomiei şcolare şi bisericeşti, însă, aromânii şi meglenoromânii, susțineau, în continuare, ideea unei Macedonii autonome sau independente – fiind conştienți că prevederile referitoare la respectarea autonomiei şcolare şi bisericeşti din 1913 nu aducea o rezolvare mulțumitoare a situației lor – cu caracter multietnic, cât şi încorporarea unui număr cât mai mare de aromâni în limitele statului albanez, garantându-li-se, în acest din urmă caz, o deplină autonomie națională[141]. Astfel de opinii, nesprijinite de autoritățile române de la Bucureşti, net respinse de reprezentanții statelor balcanice şi fără a capta în vreun fel interesul marilor puteri, nu au avut sorți de izbândă şi, firesc, nu s-au reflectat, practic, în documentele finale ale sistemului de la Paris[142].

---

138 Stelian Brezeanu, Gh. Zbuchea, *op. cit.*, p. 36.

139 C. şi B. Jelavich, *op. cit.*, p. 347.

140 Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, pp. 96-104.

141 Stelian Brezeanu, Gh. Zbuchea, *op. cit.*, p. 37.

142 *Ibidem.*

www.digibuc.ro

De altfel, statele balcanice nu aveau nici un interes să respecte doleanțele aromânilor şi meglenoromânilor şi, cu atât mai puțin, marile puteri, iar România, poate singura în măsură să acorde un sprijin substanțial, avea acum alte obiective mai importante de atins. Nu este mai puțin adevărat că, statul român nu putea să cuprindă toți românii rămaşi după 1918 în afara granițelor, fără a-şi pune în pericol interesele naționale, nutrind speranța, însă, că ei vor deveni o punte de legătură cu statele vecine sau apropiate[143]. Din nefericire, această dorință nu se va mai împlini deoarece „nu a existat – şi nu numai din motive externe – un raport direct proporțional între consolidarea statului întregit şi situația fraților de peste hotare" după cum afirma I. Agrigoroaiei"[144]. În esență, – nota acelaşi autor – „s-a acționat pe diferite căi şi cu diferite mijloace, în legătură cu mersul relațiilor interstatale, cu natura regimului politic dintr-o țară sau alta, precum şi cu alți factori, specifici unor anume etape sau momente"[145].

Prin urmare, în primii ani interbelici, politica externă a României a gravitat în jurul unui obiectiv fundamental: consolidarea statului național unitar, deziderat realizat prin crearea unui sistem de alianțe politico-diplomatice şi militare, care i-au asigurat securitatea, independența şi integritatea teritorială[146]. Pactele şi alianțele încheiate de România în această perioadă au avut în vedere, în primul rând, conservarea clauzelor teritoriale şi politice stabilite în anii 1919-1923, precum şi apărarea păcii şi securității europene[147].

În plan politic intern, ca urmare a războiului devastator „aveam mai întâi de refăcut, de reconstruit (şi nu numai în sectorul economic) şi apoi de dezvoltat şi consolidat. La aceste greutăți s-au adăugat cele izvorâte din însuşi procesul de consolidare a Marii Uniri, de realizare a unificării administrative, legislative, economice, politico-sociale, spirituale, etc."[148].

După cum se observă, în perioada ce a urmat încheierii primei mari conflagrații mondiale, realizarea obiectivelor fundamentale ale României

[143] Ion Agrigoroaiei, *România interbelică* vol. I, Cuvânt înainte de Gh. Platon, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2001, p.51.

[144] *Ibidem*, p. 53.

[145] *Ibidem*.

[146] V.Fl. Dobrinescu, D. Tompea, *România la cele două conferințe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947). Un studiu comparativ*, Editura Neuron, Focşani, 1996, p. 30.

[147] *Ibidem*, p.31.

[148] Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 54; despre obiectivele fundamentale urmărite de statul român în perioada interbelică, vezi şi Gh. Iacob, Luminița Iacob, *Modernizare – europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea* (vol. I şi II), Editura Universității „Al.I. Cuza" – Iaşi, 1996, *passim*; *România în paradigma europeană. Studii* (coord. I. Agrigoroaiei), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" – Iaşi, 2005, *passim*.

www.digibuc.ro

Mari necesita eforturi substanțiale şi, în fața susținerii acestora, cauza aromânilor şi meglenoromânilor nu a mai încăput pe agenda de lucru a politicienilor români, astfel încât singurul sprijin din țară a venit acum numai din partea Societății de Cultură Macedo-Române.

Sfârşitul Primului Război Mondial avea să aducă şi primul clivaj în rândul comunității de români din Meglenia. Prin urmare, noua frontieră de stat stabilită între Grecia şi Regatul Sârbo-Croato-Sloven a făcut ca meglenoromânii din Berislav, Cupa, Liumnița, Lugunța, Oşani, Țârnareca şi Nânta să rămână, în continuare, în hotarele statului elen, iar cei din Huma, cât şi alte câteva familii din Ghevgheli şi satele înconjurătoare Bogorodița, Mrzenți, Moin şi Gonicet să fie integrate viitorului stat iugoslav[149]. Cei cuprinşi în acest din urmă stat au fost primii cărora le-au fost suprimate drepturile ce li se cuveneau[150]. Astfel, reforma agrară prin care statul sârb dorea să soluționeze unele probleme social-naționale nu a admis decât împroprietărirea cetățenilor de origine sârbă, în cadrul aceluiaşi proces fiind expropriate şi suprafețele muntoase cumpărate de aromâni şi meglenoromâni de la proprietarii otomani, pentru a-şi putea creşte turmele de animale[151].

Diferendele greco-otomane în privința stabilirii noilor frontiere, după încheierea Primului Război Mondial, vor duce la izbucnirea unui nou conflict în Balcani. La data de 15 mai 1919, cu acordul Marii Britanii, Franței şi S.U.A, grecii debarcă la Smirna şi atacă armatele otomane[152].

Operațiunile militare se vor desfăşura până la sfârşitul lunii septembrie 1922, victoria revenind taberei conduse de Mustafa Kemal[153]. În aceste condiții, forțele beligerante trec la masa tratativelor care încep la data de 3 octombrie 1922, la Mudanya. În urma discuțiilor, la 11 octombrie, s-a ajuns la semnarea unui armistițiu, care era „de facto" un compromis între Antanta şi Turcia[154]. În conformitate cu acesta, a fost convocată la Laussane, o nouă

[149] Virgil Coman, *Megleno-Românii (I)...*, p. 8.

[150] Vezi, pe larg, în acest sens, Daniel Lazăr, *Situația minorității roșâne din Regatul Sârbo-Croato-Sloven între anii 1919-1929. Puncte de vedere*, în *Istorie şi conştiință. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare* (coordonatori: Gheorghe Iacob, Cătălin Turliuc), Editura Universității „Al.I.Cuza", din Iaşi, Iaşi, 2002, pp. 237-246.

[151] Stoica Lascu, *Împroprietărirea românilor balcanici în Cadrilater*, în „Dosarele istoriei", V, nr. 1 (65), 2002, p. 30.

[152] Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei (vol.V). Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, Traducere de Monica Timu. Ediție îngrijită, note şi comentarii de Doina Barcan Sterpu, Institutul European, Iaşi, 1998, p. 26; S.M. Sophocles, *A history of Greece*, Institut for Balkan Studies, Thessalonike, 1961, p. 365; C. şi B. Jelavich, *op. cit.*, p. 365; Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă,...* p. 505.

[153] *Ibidem.*

[154] *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul şi sud-estul Europei 1821-1923* (coord. Viorica Moisuc, Ion Calafeteanu), Editura Academiei R.S.R.,

www.digibuc.ro

Conferință de pace, pentru a pregăti tratatul final al reglementării păcii între Turcia şi puterile aliate. Negocierile au început în noiembrie 1922 şi s-au finalizat la 24 iulie 1923. Aici au fost rezolvate, după cum afirma însuşi Mustafa Kemal – făuritorul Turciei moderne – „socoteli seculare" şi „chestiuni încâlcite" ca, de exemplu, problema Capitulațiilor, a datoriilor publice ale Imperiului otoman, a Strâmtorilor, situația minorităților, ş.a.[155].

Cel mai mult de suferit a avut, fără îndoială, Grecia, care pe lângă pierderile teritoriale, a mai trebuit să semneze un acord ce viza un schimb de populație cu Turcia. Exceptându-i pe grecii din Constantinopol, toți ceilalți din Turcia urmau a fi dislocați. La rândul lor, musulmanii din Grecia, cu excepția celor din Tracia de vest, urmau a fi mutați în Turcia. Se estimează că aproximativ 1.500.000 de greci şi 400.000 de musulmani, dintre care majoritatea turci, dar şi unii greci sau de alte origini etnice, au fost afectați de aceste măsuri[156].

În cadrul mişcării de populație, meglenoromânii islamizați din localitatea Nânta, în număr de circa 6.000, au fost transferați în Turcia, la: Edirne, Kirklareli, Uzunköpru, Babaeski ş.a.[157], deşi, pe de-o parte, din punct de vedere etnic aceştia aparțineau grupului de vorbitori ai dialectului meglenoromân iar, pe de altă parte, transferul se realizase fără o consultare, în prealabil, a populației, ca şi în cazul celorlalți musulmani din Grecia, ci în mod forțat[158]. Odată cu acest eveniment se producea un nou clivaj în rândul comunității de meglenoromâni, care nu făcea altceva decât să o diminueze, din punct de vedere etnic, chiar dacă *nântenii/nântineții* nu au participat şi nici nu au contribuit la lupta pentru afirmarea identității naționale, principalul motiv fiind acela că ei, în calitate de supuşi musulmani, deşi de origine românească, se bucurau de toate privilegiile oferite musulmanilor de către statul otoman.

Ca urmare a adoptării hotărârilor de la Lausanne, politicienii de la Atena au găsit noi soluții, menite a continua politica naționalistă în teritoriile unde

---

Bucureşti, 1979, p. 254; Igor Bercu, *Mişcarea de eliberare națională şi proclamarea Republicii Turcia (1918-1923)*, în *75 de ani de la proclamarea Republicii Turcia. Conferința ştiințifică internațională moldo-turcă*, f.e., Chişinău, 1998, p. 71.

[155] *Afirmarea statelor naționale...*, pp. 256-257; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 369.

[156] Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul*. Traducere din engleză de Mihaela Constantinescu şi Sorin Oprea, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 273; C. şi B. Jelavich, *op. cit.*, p. 365; S.M. Sopchocles, *op. cit.*, p. 355.

[157] T. Kahl, *Ethnizitä und räumliche Veteilung der Aromunen in Südosteuropa*, Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Münster, 1999, p. 22.

[158] S.M. Sopchocles, *op. cit.*, p. 357.

www.digibuc.ro

structura populaţiei era eterogenă, fiind bine cunoscut faptul că în anumite regiuni, cum este şi cazul Macedoniei, existau aromâni şi meglenoromâni care nutreau sentimente naţionale româneşti. Astfel, pentru a modifica structura etnică de aici în detrimentul acestora grecii au găsit o primă soluţie, şi anume, aceea a împroprietăririi confraţilor aduşi din Asia Mică, în urma schimbului de populaţie cu Turcia.

Practic, reforma agrară din Grecia ce i-a urmat tratatului de la Lausanne s-a realizat prin exproprierea totală a absenteiştilor, parţial a tuturor pământurilor cultivabile de până la 8-15 ha din Tesalia, Macedonia, Epir şi Tracia, cât şi a celor de până la 35 ha din restul Greciei. Noul cadru legislativ punea capăt astfel moşiilor din Macedonia care aparţinuseră în mare măsură proprietarilor turci agravând, totodată, şi situaţia economico-socială a meglenoromânilor, recunoscuţi cultivatori ai pământului şi crescători de viermi de mătase[159].

Din numărul total al noilor veniţi, toţi greci asiatici, au fost instalate, pe loturi agricole, un număr de 145.127 familii, repartizate astfel: Macedonia, în 1379 de localităţi – 427.297 persoane, Tracia în 242 localităţi – 71.293 persoane, Epir în 26 de localităţi – 4.418 persoane, Grecia veche în 117 localităţi – 34.247 persoane, Insule în 230 localităţi, – 22.011 persoane[160].

După cum se observă, în Macedonia au fost instalate de 3, 5 ori mai multe familii comparativ cu restul Greciei, principalul motiv fiind, după cum afirmam mai sus, acela al modificării structurii etnice a acestei regiuni. Semnificativ este faptul că, în ciuda problemelor politice interne din Grecia datorate disputelor între susţinătorii taberei „proregaliste" şi cei ai celei „prorepublicane"[161], politicienii greci au acordat o atenţie deosebită chestiunilor de interes naţional, ca şi în cazul de faţă, făcând front comun în această privinţă. Acestei politici i s-a suprapus cea privind susţinerea în plan şcolar şi bisericesc a grecilor şi „grecomanilor", cât şi a noilor veniţi.

Toate aceste realităţi veneau să certifice amplificarea procesului de deznaţionalizare susţinut de autorităţile elene, reacţia meglenoromânilor de la Bucureşti, adunaţi în jurul Societăţii Meglenia faţă de situaţia confraţilor din locurile de baştină neîntârziind să apară. Astfel, la data de 11 noiembrie 1923, în cadrul Adunării Generale, s-a hotărât redactarea unui memoriu privind neajunsurile şi doleanţele meglenoromânilor din Berislav, Cupa, Liumniţa, Lugunţa, Ţârnareca şi Oşani, care să fie înaintat ministrului

[159] Constantin Noe, *Colonizarea Cadrilaterului* în „Sociologie Românească", III, nr. 4-6, 1938, p. 124. Despre aplicarea reformei agrare din Grecia şi implicaţiile sale asupra românilor balcanici, vezi şi St. Lascu, *op. cit.*, pp. 30-31.

[160] *Ibidem.*

[161] S.M. Sophocles, *op. cit.*, pp. 357-361.

www.digibuc.ro

român de Externe, I.G. Duca. Totodată, s-a mai hotărât constituirea unei delegații care să meargă în audiență la ministrul plenipotențiar al Greciei la București, pentru a-l ruga să intervină pe lângă guvernul de la Atena în vederea curmării regimului impus aici[162].

În urma numeroaselor demersuri, meglenoromânii care nutreau sentimentul apartenenței la poporul român – asemenea confraților aromâni alături de care au luptat pentru obținerea drepturilor naționale în locurile de baștină – au găsit drept unică soluție a salvării lor emigrarea în hotarele statului național, această mișcare atingând apogeul la începutul anului 1926, după cum vom vedea.

Împroprietărirea și încetățenirea în România

O analiză asupra realităților românești de la sfârșitul Primului Război Mondial ne arată că în România s-au realizat, simultan, trei mari prefaceri și anume: întregirea națională, reforma agrară și cea electorală[163]. Acestea, aveau să marcheze în mod substanțial evoluția ulterioară a vieții politico-economice și sociale românești. Prin urmare, activitatea guvernamentală și parlamentară în primi ani de după 1918, a gravitat, în plan politic intern, în principal, în jurul acestor trei mari obiective[164].

O dată cu constituirea noului guvern liberal prezidat de Ion I.C. Brătianu, la data de 19 ianuarie 1922[165], în viața politică românească începea o nouă etapă ce avea să marcheze întreaga evoluție a țării din perioada interbelică. Câștigarea unei majorități confortabile, de către Partidul Național Liberal, la alegerile parlamentare din martie 1922, a oferit acestuia posibilitatea de a adopta o nouă lege fundamentală a țării, în martie 1923, și a altor proiecte de legi – unele deosebit de importante pentru viața economică – fără concursul opoziției[166].

În ceea ce privește aromânii și meglenoromânii, anul 1924 avea să fie unul important în plan legislativ pentru susținătorii ideii revitalizării românismului astfel încât, pe fondul unor realități ce atingeau interesul

[162] Vezi, în această privință, *Adunarea Societății Meglenia*, în „Peninsula Balcanică", I, nr. 8, 1923, p. 14.

[163] Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 77.

[164] Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 1996, pp. 70-77.

[165] Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 188.

[166] *Ibidem*, p. 189; vezi și Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și Guvernanți (1916-1938)*, Silex, Casă de Editură, Presă și Impresariat, București, 1996, pp. 42-43.

www.digibuc.ro

şi demnitatea națională, pe agenda de lucru a politicienilor români apare şi această problemă[167]. Prin *Legea pentru modificarea unor dispoziții din capitolul VI al Legii de la 1 aprilie 1914 pentru organizarea Dobrogei Noi din 24 aprilie 1924*[168] se creau disponibilități de terenuri proprietatea statului[169] şi ca urmare a faptului că după 1878 au emigrat spre Turcia 28.000 de turci şi tătari, ceea ce permitea statului să promoveze o politică reală de împroprietărire a elementului românesc, fie din regat, fie din regiunile Macedoniei şi Traciei[170].

Dacă legislația privind exproprierea şi împroprietărirea din perioada 1918-1921 care statua principiile reformei agrare în România[171], nu conținea referiri distincte privind împroprietărirea românilor din afara hotarului național, dornici de a se stabili în țara mamă şi, în acelaşi timp, pentru întărirea graniței de sud-est, legea din 1924 era mult mai permisivă. Nu este mai puțin adevărat faptul că printr-o decizie a guvernului din 3 noiembrie 1922 fuseseră împroprietărite în Dobrogea de Sud *13 colonii militare*, alcătuite din foşti combatanți pe frontul dobrogean în timpul Primului Război Mondial, ce numărau 458 persoane şi care au primit loturi între 25-75 ha, în total 12.500 ha[172].

Noul cadru legislativ a oferit posibilitatea aromânilor şi meglenoromânilor de a reflecta mai mult asupra acestei probleme. În cercurile acestora de la Bucureşti situația confraților de la sud de Dunăre şi chestiunea emigrării în România constituia principala temă de dezbateri. Părerile privind emigrarea erau împărțite o parte dintre aceştia susținând-o pe considerentul că era unica soluție de a-i salva pe frații din locurile de baştină, în timp ce alții, dimpotrivă, o combăteau cu înverşunare.

---

[167] Stoica Lascu, *Din istoria Dobrogei de Sud în cadrul României întregite*, în „Revista istorică" – serie nouă – Tom VI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1995, pp. 968-969.

[168] „Monitorul Oficial", nr. 89 din 22 aprilie 1924, pp. 4529-4531.

[169] Această nouă lege face unele precizări privind proprietatea funciară, prin care drepturile statului erau acum mai bine apărate, posibilitatea localnicilor de a se stabili, prin titluri de proprietate false, diminuându-se. Totodată, ea oferea posibilitatea statului de a fi proprietarul unor suprafețe mai întinse de pământ permițându-i şi posibilitatea elaborării unui program de împroprietăriri în această regiune (*Ibidem*). Vezi în această privință şi I. Dobrogeanu [St. Lascu], *Statul nostru şi politica de întărire a românismului în Dobrogea de Sud*, în „România de la Mare", III, nr. 3-4, 1994.

[170] A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 433.

[171] Vezi, pe larg, în acest sens, I. Agrigoroaiei, *op. cit.*, pp. 77-110.

[172] A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 433; vezi şi Valentin Ciorbea, *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoaşterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale şi ale vieții politice şi militare*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2005, p. 160.

www.digibuc.ro

Relevante, în opinia noastră, sunt o serie de argumente aduse în discuție de doi dintre cei mai aprigi susținători ai revitalizării românismului în hotarele de sud-est ale României Mari, prin aducerea şi împroprietărirea aromânilor şi meglenoromânilor, publicate ulterior în câte o lucrare special dedicată acestei chestiuni. Astfel, în opinia lui Vasile Th. Muşi existau trei argumente decisive în această privință, primul fiind acela că cei hotărâți să emigreze, în condițiile în care nu mai puteau să trăiască în locurile de baştină, oricum ar fi emigrat, cu sau fără vreun sprijin, mai ales că acest fenomen nu era nou printre ei, un exemplu în acest sens fiind coloniile acestora din Statele Unite ale Americii; prin dirijarea bine chibzuită a emigrării în țară se obținea un dublu rezultat, adică fixarea definitivă a acestora şi consolidarea etnică a Dobrogei de Sud; formarea unui nucleu puternic în țară ar fi putut sprijini mai bine pe confrații rămaşi în locurile de baştină[173]. La rândul său, Steriu Th. Hagigogu, pornea de la premisa că românii balcanici sunt foarte prolifici, astfel încât, la fiecare 25 de ani, numărul lor se dublează şi că tot surplusul acesta de populație alimentează energiile statelor balcanice, prin aducerea şi împroprietărirea acestora în județele Caliacra şi Durostor, în scurt timp românismul va triumfa[174].

Acestor opinii aveau să li se opună, spre exemplu, cele ale lui Ion Grădişteanu, în acea vreme preşedinte al Societății de Cultură Macedo-Române, care considera că, în viitor, România Mare va avea nevoie de românii balcanici chiar acolo în locurile de baştină, arătându-se însă dispus să îi ajute pe cei veniți în țară din proprie inițiativă[175]. Simeon Mândrescu preşedintele Societății „Graiul Românesc" opina, la rândul său, că nu emigrarea trebuie susținută ci acele demersuri pe lângă autoritățile de la Bucureşti, care să ia măsurile necesare pentru a pune capăt prigoanei la care sunt supuşi confrații din Grecia[176].

Dezbaterile aprinse, pe marginea acestei chestiuni, nu au făcut decât să închege nucleul celor care susțineau emigrarea. Spre sfârşitul anului 1924, ideea începe să frământe şi mai mult cercurile aromâne şi meglenoromâne din Grecia, ajungându-se astfel la organizarea unui congres, la Veria, la data de 30 noiembrie, unde au participat 400 de delegați, inclusiv reprezentanți din Meglenia. În cadrul acestuia, cei mandatați să vorbească au descris situația reală în care se găseau membrii comunităților lor, în contextul amplificării

[173] Vasile Th. Muşi, *Un deceniu de colonizare în Dobrogea Nouă (1925-1935)*, Lucrare publicată sub auspiciile Societății de Cultură Macedo-Română, Bucureşti, 1935, p. 22.

[174] Steriu T. Hagigogu, *Emigrarea aromânilor şi colonizarea Cadrilaterului*, „Tipografia României Unite", Bucureşti, 1927, pp. 20-21.

[175] Constantin Noe, *op. cit.*, p. 129.

[176] *Ibidem*.

www.digibuc.ro

politicii de deznaționalizare susținută de autoritățile elene şi a neimplicării, pe măsura aşteptării, a celor de la Bucureşti, în privința obțineri drepturilor legitime. Ideea emigrării în țară avea să ocupe un loc important în cadrul dezbaterilor, o hotărâre definitivă în acest sens nefiind adoptată[177].

La puțin timp după încheierea congresului, preşedintele comunității de români din Lugunța, Riza Kita îi trimitea lui C. Noe, originar din aceeaşi localitate, următoarea scrisoare: „Soarta a fost vitregă cu noi. Am suferit persecuțiuni de nedescris; am dat şi jertfe omeneşti... Refugiatul vine şi ară țarina care-i place. Alergi la dreapta şi la stânga, te duci din birou în birou de la o autoritate la alta şi nicăieri nu găseşti dreptate... Toate acestea şi persecuțiunile îndurate zilnic ne constrâng să ne părăsim locul iubit, frumoasa comună unde se află mormântul ființelor dragi nouă şi să ne căutăm mântuirea în altă parte. Locul cel mai potrivit, unde să nu ne pierdem ca neam, ci vom fi şi folositori lui, este pământul țării, pentru care, d-le C. Noe, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a interveni pe lângă guvernul român ca să dispună:

1. Intervenția pe lângă guvernul grec de a permite libera ieşire din aceste locuri.

2. Intrarea şi instalarea şi împroprietărirea în România a familiilor noastre"[178].

Ecoul Congresului de la Veria şi veştile tot mai îngrijorătoare, venite nu numai prin poştă ci şi prin curieri şi împuterniciți speciali, au sensibilizat cercurile aromânilor şi meglenoromânilori de la Bucureşti care susțineau emigrarea în România.

La 3 ianuarie 1925, la Bucureşti, în casa meglenoromânului C. Noe ia ființă un Comitet de inițiativă având sarcina de a pune în mişcare activitatea de emigrare. În procesul-verbal întocmit cu această ocazie, cei prezenți au consemnat principalele hotărâri adoptate şi anume: elaborarea unui memoriu privind susținerea împroprietăririi în hotarele țării a românilor balcanici din Grecia care doreau acest lucru, pe de-o parte, iar pe de altă parte, înaintarea lui către conducerea guvernului şi a ministerelor abilitate a se implica în soluționarea acestei probleme, cât şi a principalelor forțe politice de la putere şi din opoziție[179].

[177] *Ibidem*; vezi şi V. Muşi, *op. cit.*, p. 21; St. Hagigogu, *op. cit.*, p. 19.

[178] Apud Constantin Noe, *op. cit.*, p. 130

[179] Iată care erau hotărârile adoptate şi consemnate în Procesul-verbal nr. 1 „Astăzi, 3 ianuarie 1925, subsemnații C. Noe, V. Muşi, Dumitru Babuş, P. Marcu, Stere Hagigogu, N. Balamaci, T. Hagigogu şi Dionisie Dumitru, sesizați fiind de scrisorile şi adresele venite de la frații noştri din regiunile Meglenia, Veria şi Vodena, care cer cu insistență să intervenim pe lângă guvernul român pentru a li se asigura imigrarea în țară, fiind nevoiți astfel a se expatria în alte țări, luând cunoştință de această stare de lucruri, ne constituim

www.digibuc.ro

Imediat după constituire, s-a trecut la punerea în practică a obiectivelor propuse, primul dintre acestea, reprezentându-l efectuarea demersurilor pe lângă autoritățile statului român şi diferite personalități publice. Sprijinul moral l-a oferit, de această dată, în primul rând, ministrul Al. Constantinescu, care afirma: „Cele ce-mi spuneți nu sunt decât epilogul fatal al tragediei din 1913. Veniți aici căci țara aceasta este şi a voastră şi trebuie să vă primească. Din partea mea vă asigur că aveți tot sprijinul"[180]. O oarecare disponibilitate față de această chestiune şi-a arătat-o şi I. Grădişteanu cerând, însă, ca „emigrarea să fie cât mai redusă"[181]. La rândul său, reputatul profesor Iuliu Valaori, după multe obiecții, s-a hotărât să acorde sprijin pentru activitatea de emigrare. Prin urmare, acest comitet de inițiativă a reuşit să obțină audiență şi să susțină cauza emigrării, în fața unor mari oameni politici de la Bucureşti care, de această dată, au avut o poziție mai îngăduitoare[182].

La 1 februarie 1925, sosea în capitală o delegație reprezentativă a aromânilor şi meglenoromânilor, din regiunile Meglenia, Veria, Vodena şi Caterina, care reuşea, la rândul ei, să sensibilizeze clasa politică a timpului, prin prezentarea, de această dată, în mod oficial, a procesului de deznaționalizare din locurile de unde ea provenea[183]. Sprijinită de reprezentanții studenților aromâni, de Consiliul Societăți de Cultură Macedo-Române, care inițial nu s-a implicat în susținerea ideii emigrării în masă a românilor balcanici în România, şi de Societatea Culturală Meglenia reprezentată prin Hristu Iufu şi D. Kehaia, delegația a aprobat demersurile anterioare ale Comitetului de inițiativă şi, împreună cu membrii acestuia, au dispus noi demersuri, consemnate într-un nou proces-verbal, solicitând: împroprietărirea cu câte 20 ha teren agricol şi loc de casă pentru

într-un Comitet de inițiativă cu scopul de a face demersurile necesare pentru realizarea doleanțelor acestor frați.

Ca atare hotărâm a alcătui un memoriu spre a-l prezenta guvernului român, luând contact cu domnii Prim-ministru, ministrul de Domenii, ministrul de Finanțe şi de Externe, precum şi cu toți şefii partidelor de opoziție, pentru asigurarea a unor loturi în țară, a despăgubirilor pentru avutul ce emigranții vor lăsa în urma lor, înlesnirea călătoriei emigranților, finanțarea colonizării prin credite ieftine şi cu termen lung pentru plata loturilor şi achiziția inventarului necesar. Comitetul va putea coopta orice persoană care ar fi socotită că poate ajuta scopului propus". (*Ibidem*, p. 131).

[180] Apud I. Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 25. Iată că la un an de la intervenția sa în Parlament, ministrul Al. Constantinescu, probabil, în urma unei mai bune consultări în privința situației în care se aflau românii balcanici din Grecia, îşi schimbă opinia devenind acum un apărător al ideii împroprietăririi acestora în hotarele României Mari.

[181] Constantin Noe, *op. cit.*, p. 132.

[182] *Ibidem.*

[183] *Ibidem.*

www.digibuc.ro

fiecare familie, cu plata pe un termen mai lung; acordarea de credite pentru construirea de case şi procurarea inventarului; intervenţia pe lângă guvernul de la Atena, în vederea despăgubiri emigranţilor pentru bunurile imobile rămase în Grecia; înlesnirea transportului până la destinaţie şi intervenţia pentru înlăturarea unor posibile piedici ale autorităţilor elene; rechiziţionarea unor case care să servească drept adăpost pentru refugiaţi, până la construirea noilor case[184].

Prin acest nou document se conturau elementele constitutive ale unei politici coerente de împroprietărire, precizându-se acum, în mod clar, datele de la care guvernul român trebuia să înceapă această activitate.

În baza însărcinărilor, C. Noe şi V. Muşi au redactat un nou memoriu pe care l-au înaintat Primului-ministru I.I.C. Brătianu, multe dintre soluţiile avansate regăsindu-se mai apoi, în practica politicii de împroprietărire a statului. Autorii subliniau, între altele, că „situaţia elementului aromân (incluzându-i aici şi pe meglenoromâni – *n.ns.*, C.V.) din aceste ţinuturi şi îndeosebi a grupelor de la frontieră, a devenit insuportabilă, astfel că numeroase familii române s-au decis să se exproprieze, cu riscul de a se răsfira chiar prin ţări străine unde vor fi expuse la o grabnică asimilare" şi că 1.317[185] familii reprezentate de delegaţii veniţi la Bucureşti la

[184] Pentru o imagine obiectivă asupra primelor demersuri concrete privind împroprietărirea românilor balcanici din Grecia în judeţele Caliacra şi Durostor, prezentăm, în continuare, şi Procesul-verbal nr. 2: „Astăzi, 2 februarie 1925, întrunindu-se delegaţia pentru refugierea românilor din comunele: Gramaticova, Cândrova, Paticina, Vodena, Livezi, Caterina, Kitros, Oşani, Lundzini (Lugunţa), Cupa, Papadia şi Hurupani, s-au discutat şi hotărât următoarele:

1. Delegaţia ia cunoştinţă de constituirea comitetului de iniţiativă pentru sprijinirea doleanţelor lor şi aprobă activitatea acestui comitet în acest scop, precum şi memoriul înaintat guvernului.

2. Luând în discuţie doleanţele Românilor din numitele comune, hotărăşte a se întocmi încă un memoriu către înaltul guvern, prin care să se ceară următoarele:

a) Se cere 20 ha, pentru fiecare familie, şi locuri de casă, care să se plătească într-un termen mai lung;

b) Acordarea de credite pentru construirea caselor şi procurarea inventarului;

c) Se va cere ca guvernul român să intervie pe lângă guvemul grec pentru ca aceşti români să fie despăgubiţi de averile imobile rămase prin comunele părăsite de ei;

d) Înlesnirea transporturilor până în faţa locului şi intervenţia pentru înlăturarea oricăror piedici din partea grecilor;

e) Rechiziţionarea de case pentru adăpost refugiaţilor până când ei îşi vor construi case proprii.

Adunarea însărcinează pe d-nii Const. Noe şi V. Muşi a alcătui memoriul sus menţionat" (*Ibidem*, p. 133).

[185] Din numărul total al acestora 221 de familii erau reprezentate de meglenoromâni după cum urmează: 60 din Cupa, 66 din Lugunţa şi 95 din Oşani (*Ibidem*, p. 134).

www.digibuc.ro

1 februarie 1925 „solicită respectuos a fi colonizate în Ţară, de preferinţă în Dobrogea Nouă, încredinţându-vă că, aducerea lor va fi cât se poate de folositoare pentru neamul românesc, atât din punct de vedere național cât şi din punct de vedere economic"[186]. Odată cu înaintarea acestui memoriu Primului-ministru, delegaţia a pledat pe lângă miniştrii liberali Vintilă Brătianu, I.Gh. Duca şi Al. Constantinescu, ultimul răspunzând „vreau să aduc pe fraţii macedoneni în ţară"[187].

Ca urmare a întrevederii delegaţiei aromânilor şi meglenoromânilor cu membrii guvernului român, este iniţiat procesul birocratico-legislativ din partea autorităţilor statului privind împroprietărirea în judeţele Durostor şi Caliacra, a conaţionalilor din Grecia.

Primul act oficial în acest sens este emis, la data de 23 martie 1925, de către Ministerul Agriculturii şi Domeniului şi poartă semnătura lui Al. Constantinescu. Este vorba de *Decizia nr. 6.217*, care chiar dacă nu menţiona nimic despre mărimea loturilor, garanţiile statului şi facilităţile de transport, reprezenta practic un document important din cadrul complexului angrenaj al activităţii de împroprietărire[188]. Nu este mai puţin adevărat, însă, că măsura legislativă nou adoptată, demonstra faptul că încă nu se concepuse un plan bine închegat, în această privinţă.

La scurt timp de la adoptarea acestor documente legislative delegaţia aromânilor şi meglenoromânilor înaintează un nou memoriu Ministerului Agriculturii şi Domeniului prin care solicita să i se ofere datele concrete, pe care trebuia să le prezinte apoi conaţionalilor de acasă. Concomitent, Al. Constantinescu adresează Consiliului de Miniştri *Referatul nr. 19772* pe

[186] *Ibidem.*

[187] Apud I. Dobrogeanu, *op. cit.*, p. 26.

[188] Iată care era textul Deciziunii Nr. 6217 din 23 martie 1925: „Noi, ministru secretar de stat la Departamentul Agriculturii şi Domeniilor, având în vedere necesitatea de a se centraliza şi coordona lucrările privitoare la verificarea titlurilor, expropriere şi colonizare în Dobrogea-Nouă,

Decidem:

Art. 1. Se înfiinţează, pe lângă Casa Centrală a Împroprietăririi, un birou special care va ţine la curent toate lucrările de verificare a titlurilor, exproprierea şi colonizarea în Dobroge-Nouă. Cu conducerea acestui birou se însărcinează d-l inspector C. Zamfirescu.

Art. 2. În judeţele Durostor şi Caliacra se înfiinţează câte o comisiune compusă din Inspectorul serviciilor agricole al circumscripţiei, prefectul judeţului, consilierul agricol şi administratorul financiar. Această comisiune va cerceta şi indica terenurile ce urmează a fi rezervate pentru coloniştii Macedo-Români luând înţelegere în acest scop cu delegaţii coloniştilor.

Art. 3. D-l Director General al Casei Centrale al Împroprietăririi este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispoziţiunilor acestei decizii. (ss) Al. Constantinescu" („Monitorul Oficial", Partea I, nr. 73 din 1 aprilie 1925, p. 3500).

www.digibuc.ro

baza căruia este elaborat, la data de 13 iunie 1925, *Jurnalul nr.1698*. Practic, acest document reprezenta aprobarea propunerilor din cuprinsul referatului elaborat de ministrul Agriculturii şi Domeniilor cât şi însărcinarea lui de a le transpune în practică[189].

Documentele emise acum pot fi socotite drept charta de bază a împroprietăririi românilor balcanici şi a celor din vechiul regat, în judeţele Durostor şi Caliacra. Semnificativ, în opinia noastră, este şi faptul că prin adoptarea lor se urmărea împroprietărirea, în cele două judeţe din sud-estul României Mari, pe suprafeţe egale, a ambelor grupări de români, atât din dreapta cât şi din stânga Dunării. Toate demersurile, cât şi hotărârile luate

[189] Pentru o imagine de ansamblu asupra acestei chestiuni, prezentăm în continuare textul Referatului nr. 19 772 şi al Jurnalului nr. 1698 Consiliului de Miniştri nr.1698 din 13 iunie 1925: „Domnilor Miniştri, statul posedă actualmente în Dobrogea Nouă suprafaţa de 41.104 ha repartizată pe ambele judeţe. Pentru acoperirea acestei suprafeţe, aflată disponibilă asupra statului, avem cereri din partea locuitorilor din Vechiul Regat cu drepturile stabilite la împroprietărire şi care nu au putut fi satisfăcuţi în comunele lor; de asemenea, avem cereri şi din partea românilor macedoneni imigranţi în ţară.

Subsemnatul, având în vedere dispoziţiunile Legii Agrare cum şi art. 129 din Legea pentru organizarea Dobrogei Nouă propunem:

Pe proprietăţile statului din Dobrogea Nouă, arătate mai sus, să se facă colonizări, pe jumătate de suprafaţă cu locuitorii îndreptăţiţi la împroprietărire din Vechiul Regat, iar cealaltă jumătate de suprafaţă să se dea în folosinţă românilor macedoneni, imigranţi, conform tablourilor ce se vor aproba de noi.

Românii macedoneni să intre în prevederile art. 129 din Legea Dobrogei Nouă după ce-şi vor dobândi cetăţenia română.

Mărimea lotului să fie de 15 ha pentru cei ce se vor aşeza în regiunile de frontieră şi 10 ha pentru cei din interiorul judeţelor, plus câte 50 ari izlaz şi cca. 2.000 mp loc de casă pentru fiecare colonist.

În aceleaşi condiţii să se atribuie pământ familiilor din Vechiul Regat, care se găsesc astăzi stabilite în vederea colonizării, în unul din judeţele Dobrogei Nouă.

Deasemenea propun să se dea aceeaşi întrebuinţare şi terenului ce va intra în patrimoniul Statului potrivit legii agrare a Vechiului Regat şi a dispoziţiunilor Legii pentru organizarea Dobrogei Nouă.

Dacă dumneavoastră împărtăşiţi modul nostru de a vedea vă rugăm să binevoiţi a aproba cele de mai sus şi a semna alăturatul proiect de jurnal"(ss) Al. Constantinescu.

JURNAL Nr. 1698

Consiliul de Miniştri, în şedinţa de la 13 iunie, luând în deliberare Referatul d-lui ministru al Agriculturii şi Domeniilor cu Nr. 19772 din 13 iunie 1925, privitor la colonizări, având în vedere dispoziţiunile legii agrare pentru Vechiul Regat, precum şi Art. 129 din Legea Dobrogei Nouă,

Decidem:

Se aprobă propunerile făcute prin suszisul referat şi însărcinăm pe d-l ministru al agriculturii cu aducerea lor la îndeplinire". (SANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Jurnale, dosar 184/1925, f. 416-417).

www.digibuc.ro

ca urmare a acestora, demonstrează faptul că statul român a fost nevoit să se implice în această activitate de împroprietărire şi, totodată, de întărire a românismului, atât datorită unor acţiuni concrete ale unor aromâni şi meglenoromâni de seamă din Bucureşti şi ale reprezentanţilor de la sud de Dunăre, mandataţi de membrii comunităţilor lor, dar şi faptului că prin această activitate erau soluţionate mai multe probleme: salvarea de la pieire a unui segment al românilor din afara hotarelor naţionale, împroprietărirea unor familii de români nord dunăreni lipsite de terenuri agricole şi, nu în ultimul rând, întărirea hotarului de sud-est al ţării. În acelaşi timp, ele reflectă ezitările şi indeciziile guvernanţilor, care nu au avut de la început un plan bine închegat de recuperare a românilor de peste hotare, dar şi de întărire a autorităţii statului şi a românismului, în această regiune.

După obţinerea unor rezultate concrete, prin documentele oficiale emise de guvernul de la Bucureşti, membrii delegaţiei au mai avut întrevederi şi cu alte personalităţi politice aflate în opoziţie. În cadrul acestora, ei s-au bucurat de o atitudine încurajatoare din partea lui Iuliu Maniu care, în timpul dezbaterilor, referindu-se la chestiunea colonizării macedoromânilor la hotarul de sud-est al României Mari, afirma: „vă rog să comunicaţi fraţilor macedoneni să aibă toată încrederea în cuvântul nostru şi în dragostea noastră; să fie convinşi că orice discordii ar exista între noi şi guvernul actual, în această chestiune cred că toate guvernele ţării româneşti vor fi de acord şi vor sprijini după priceperea şi puterea lor aşezarea Românilor de peste hotare, pe pământul ţării noastre"[190].

Curând după încheierea acestor întrevederi, membrii delegaţiei s-au reîntors la comunităţile lor, în sânul cărora fuseseră însărcinaţi să dezbată această chestiune, având cu ei şi rezultatele obţinute la Bucureşti. Dacă aici problemele erau rezolvate, în linii generale, urmau acum a fi rezolvate şi cele de acasă. Deşi în acest scop se preconizase instituirea unei comisii mixte româno-elene, la Salonic, cu rolul de a negocia şi mijloci emigrarea în România, guvernul de la Bucureşti, în afară de documentele emise privind împroprietărirea, nu înţelegea că trebuie să-şi asume nici o altă obligaţie.

Pe fondul acestor probleme, intelectualii, negustorii şi muncitorii meglenoromâni din capitală, grupaţi în jurul Societăţii „Meglenia", au luat iniţiativa de a se implica, în mod direct, în susţinerea emigrării confraţilor din Grecia, prin constituirea unui patrimoniu bănesc şi prin delegarea unui emisar, care să aibă şi recomandarea Ministerului Român de Externe pentru a discuta cu reprezentanţii guvernamentali de la Atena şi Salonic. În acest scop a fost investit Demetru Kehaia, originar din comuna Livezi – Meglenia, fost elev al liceului Galata Serai din Istanbul, bun cunoscător al

[190] V. Muşi, *Declaraţiile D-lui Maniu în chestia colonizării Cadrilaterului*, în „Tribuna românilor de peste hotare", II, nr. 56, 1925, p. 12.

www.digibuc.ro

limbilor franceză, greacă şi turcă[191].

La 12 iulie 1925, D. Kehaia împreună cu G. Celea au plecat la Salonic pentru a demara negocierile însă consulul român Spirea Constantinescu nu primise nici o informaţie oficială, în acest sens, din partea autorităţilor de la Bucureşti. După zece zile de frământări apăreau primele comunicări oficiale în care se menţiona că Ministerul Român de Externe demarase demersurile cuvenite pe lângă guvernul grec. La data de 27 iulie, Spirea Constantinescu i-a prezentat guvernatorului Macedoniei pe cei doi membri ai delegaţiei române şi problemele ce le aveau de dezbătut însă, nici acesta din urmă nu primise nici o informaţie oficială din partea autorităţilor de la Atena. Ambiguitatea discuţiilor dintre oficialităţile româneşti de la Atena şi reprezentanţii Ministerului Elen al Afacerilor Străine a confirmat lipsa unei implicări concrete a autorităţilor de la Bucureşti. Abia la data de 28 august, în urma unor ample demersuri, s-a ajuns la discuţii clare între reprezentanţii români şi directorul general al Afacerilor Străine şi însărcinat pe probleme de emigrări, Jorgopulos. În cadrul dezbaterilor, partea română a prezentat, în linii generale, condiţiile în care trebuia desfăşurată emigrarea, cele mai importante fiind: autorizarea emigranţilor de a-şi lichida averea mobilă şi imobilă; răscumpărarea, la cursul zilei de către guvernul grec a averilor care nu vor putea fi vândute de emigranţi; eliberarea tinerilor de sub arme pentru a putea pleca în România odată cu familiile lor; amnistierea şi neurmărirea celor care se sustrăgeau de la efectuarea stagiului militar ş.a.[192]. Iniţial, Jorgopulos, a respins net aceste propuneri, însă, în urma intervenţiei locţiitorului Legaţiei României în Grecia, Brabeţeanu, acesta a făcut promisiunea că va propune ministrului grec de Externe, Rendis, să convoace imediat într-o conferinţă pe ministrul de finanţe Cufinas şi pe şeful Marelui Stat Major, în vederea soluţionării cererilor delegaţiei române. În cursul zilei următoare, Jorgopulos oferea un răspuns oficial prin care erau aprobate doleanţele românilor.

La data de 1 septembrie 1925, la Salonic, D. Kehaia împreună cu viceguvernatorul Macedoniei, Leccos, întocmeau formularele necesare emigrării în vederea tipăririi lor. Acestea cuprindeau: declaraţia de renunţare la cetăţenia elenă şi optarea pentru cea românească, autorizaţia de emigrare care înlocuia paşaportul şi cererea de despăgubire din partea emigrantului pentru averea imobilă nelichidată, care urma să fie preluată de guvernul grec[193].

După rezolvarea acestor probleme, D. Kehaia a întreprins o călătorie în Meglenia, în vederea consultării populaţiei privind emigrarea, în cursul

[191] Constantin Noe, *op. cit.*, p. 140.

[192] *Ibidem.*

[193] *Ibidem*, p. 142.

www.digibuc.ro

căreia a stabilit, în detaliu, împreună cu reprezentanții fiecărei localități în parte, viitorul program de acțiune. Entuziasmul meglenoromânilor nu a fost, însă, de lungă durată, deoarece acțiunile de intimidare organizate de grecii și grecomanii din zonă, nu au făcut altceva decât să îngreuneze activitatea de emigrare. Acestor probleme li s-au adăugat și cele privind acordarea de credite în vederea construirii de noi gospodării și a plății cheltuielilor de transport[194].

În mod cu totul surprinzător, deși primele inițiative și acțiuni concrete privind emigrarea aparținuseră românilor balcanici din Grecia, respectiv din regiunile Meglenia, Veria, și Vodena, primii emigranți nu au venit de aici, ci tocmai din Albania din comuna Pleasa, care au fost așezați, începând cu data de 20 iulie 1925, în județul Durostor și au pus bazele comunei Fraşari. Aproximativ în aceeași perioadă, un grup de familii de meglenoromâni care se aflau în țară, încă înainte de izbucnirea Primului Război Mondial, au fost colonizați în comuna Cocina alături de un grup de aromâni originari din Beala (Albania)[195].

Febrila mișcare de emigrație va atinge apogeul la începutul anului 1926. De altfel, biroul însărcinat cu colonizarea înaintase un ordin care prevedea că terenurile destinate coloniștilor nu puteau rămâne nearendate, astfel încât, ele trebuiau luate în primire de viitorii proprietari până la data de 15 martie[196].

Primul transport de meglenoromâni, din localitățile Lugunța și Berislav, a plecat din portul Salonic, în data de 5 martie 1926. La 15 aprilie alte familii din Liumnița, Cupa și Oșani se îndreptau spre România, din această din urmă comună efectuându-se, în cursul aceleiași luni și alte transporturi. În primele luni ale anului 1926, 406 familii de meglenoromâni au sosit

[194] *Ibidem*, pp. 143-146.

[195] *Ibidem*, p. 146.

[196] Despre emigrarea, împroprietărirea și încetățenirea meglenoromânilor în hotarele de sud-est ale României Mari vezi și V. Coman, *Considerații privind împroprietărirea și încetățenirea meglenoromânilor în România în perioada interbelică*, în „Hrisovul". Anuarul Facultății de Arhivistică, Serie nouă, XIV (2008), pp. 115-132. Idem, *Di istoria armnjlor meglenits di Dobrugea di Not (1)*, transpunere în aromână de Nico Popnicola, în „Fenix". Revistă ti literatură shi istorii armânească, IV, nr. 10, 1998, p. 4; Idem, *Di istoria armnjilor-meglenits di Dobrogea di Not (2)* în, *Ibidem*, IV, nr. 11, 1998, p. 4; o altă versiune a aceluiași studiu a fost republicată sub titlul *Dit istoria-a meglenoromânilor tu Dobrugea di Sud (1926-1940)*, transpunere în aromână de Ilie A. Ceara, în „Rivista di Litiratură shi Studii Armâni", 6, nr. 2, Partea I (Tom XIV), 1999, pp. 33-40; N. Cușa, *Aromânii (Macedonenii) în România*, Editura Muntenia, Constanța, 1996, *passim*; Idem, *Macedo-aromânii dobrogeni. The Macedo-Aromanians in Dobrudja*, Traducere autorizată în limba engleză de Otilia-Cristina Pacea (ediție bilingvă română-engleză), Editura Ex Ponto, Constanța, 2004, *passim*.

www.digibuc.ro

în România fiind repartizate în judeţul Durostor, după cum urmează: în Cocina 50 familii din localităţile Oşani şi Liumniţa, în Cazimir 27 de familii din localitatea Cupa, în Capaclia 70 de familii din localităţile Lugunţa şi Berislav, în Bazarghean şi Aidogdu 114 familii din localitatea Oşani, din Liumniţa s-au mai aşezat 40 de familii în Strebărna, 30 de familii în Vischioi, 35 de familii în Cadichioi şi 40 de familii în Haschioi[197].

Directiva Casei Centrale de Împroprietărire, care impunea emigranţilor să sosească în România, cel mai târziu până la data de 15 martie, a produs o oarecare nelinişte în rândul lor. În acest context, este emisă *Adresa nr. 15.964*, din 20 aprilie 1926, prin care sus-numita instituţie sista activitatea de fixare a emigranţilor, principalul motiv fiind acela al depăşirii disponibilităţilor terenurilor agricole pe care statul le putea oferi în Dobrogea de Sud la acel moment. Aceeaşi adresă mai făcea precizarea potrivit căreia împroprietărirea unor noi familii de români balcanici se mai putea realiza, numai după ce erau întocmite şi aprobate în prealabil tablouri cu cei care doreau să emigreze în ţară[198].

Recomandările Casei Centrale de Împroprietărire veneau să limpezească, într-o oarecare măsură, activitatea de împroprietărire. Semnificativ este însă faptul că, din regiunea Meglenia după data de 20 aprilie 1926 nu a mai venit în ţară nici un emigrant fără a primi în prealabil aprobările necesare.

Imediat după sosirea în ţară a noilor veniţi se iniţia procesul birocratico-administrativ al activităţii de împroprietărire. Încă de la început Casa Centrală de Împroprietărire s-a dovedit a fi nepregătită pentru un asemenea proiect de anvergură, în timp ce specialiştii din teritoriu, la rândul lor, nu-şi arătau o prea mare disponibilitate pentru această chestiune deoarece le erau afectate, într-o oarecare măsură, interesele personale. Minorităţile dobrogene îşi vedeau şi ele, la rândul lor, interesele afectate, în special cea bulgară, care îi privea pe noii locuitori ca pe nişte uzurpatori ai intereselor lor[199]. Nu este mai puţin adevărat că nici reprezentanţii guvernului în teritoriu nu arătau o reală deschidere faţă de fraţii lor veniţi din Grecia şi Albania. În acest context, sprijinul moral şi nu numai a venit, în mare măsură, din partea confraţilor de la Bucureşti, adunaţi în jurul Societăţii Culturale Meglenia, din iniţiativa căreia au luat fiinţă,

[197] Constantin Noe, *op. cit.*, p 146.

[198] *Ibidem*, p. 148.

[199] V. Ciorbea, *Aspecte din evoluţia Dobrogei de Sud în cadrul statului român (1913-1940)*, în *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu". Valori ale civilizaţiei româneşti în Dobrogea* (coord.: St. Lascu, Constantin Vitanos), f.e., Constanţa, 1993, p. 372.

www.digibuc.ro

în localitățile cu populație originară din Meglenia, filiale ale acesteia[200]. Astfel, pe lângă lăudabilele acțiuni privind susținerea morală a noilor veniți, aceasta a desfășurat ample activități menite a crea și consolida un climat de ordine, de a continua și perpetua tradițiile și obiceiurile moștenite din vechime și de a-și preaslăvi eroii căzuți pe altarul cauzei naționale.

Preocupările autorităților guvernamentale privind legislația proprietății rurale în Dobrogea, a provocat ample dispute, aceasta suferind mai multe modificări. Astfel, în lunile aprilie 1927 și februarie 1928 s-au adus amendamente menite a îmbunătăți legislația privind proprietatea rurală în Dobrogea de Sud, însă demersurile au rămas fără finalitate datorită ieșirii de la guvernare a Partidului Național Liberal, la data de 3 noiembrie 1928.[201].

Perioada cuprinsă între 10 noiembrie 1928 și 9 noiembrie 1933 corespunde, în mare măsură, guvernărilor național-țărăniste din cele nouă guverne care s-au succedat la conducerea țării, opt le-au aparținut[202]. Firește, au existat și preocupări din partea noilor guvernanți, în vederea îmbunătățirii condițiilor de viață ale acestora. O atenție deosebită, în acest sens, și-a arătat-o Ion Mihalache, în calitate de ministru al Agriculturii și Domeniilor, care a vizitat la 11 mai 1929 județele Durostor și Caliacra. Constatând neajunsurile celor împroprietăriți, el a hotărât instituirea unui organism special – Comitetul colonizării –, cu menirea de a desfășura toate operațiunile legate de transferarea și așezarea noilor locuitori în centrele fixate, cât și finanțarea tuturor acestor activități[203]. În același timp, a decis să aloce 125 milioane lei din fondurile Ministerului Agriculturii și Domeniilor, din care 50 milioane pentru județul Durostor și 75 milioane

[200] Iată care erau Filialele Societății Culturale Meglenia din județul Durostor: Filiala Silistra, Președinte Dumitru Ciotti, Secretar Ion Dinescu; Filiala Arabagilar, Președinte Nicolae Bola, Secretar-Casier Costică Carașeli și trei membri de conducere; Filiala Aidogdu-Bazarghean, Președinte Stoe Argintaru, Secretar-Casier Stroe Pampor și trei membri de conducere; Filiala Cocina, Președinte Gheorghe Liveanu, Secretar-Casier Eftimie Cacerea și patru membri de conducere; Filiala Atmagea Tătărască, Președinte Iancu Misu, Secretar-Casier Stere Cepi și cinci membri de conducere; Filiala Uzungi-Orman, Președinte Dumitru Canacheu, Secretar Gheorghe Barbu, Casier Constantin Buderea și trei membri de conducere; Filiala Haschioi, Președinte Atanasie Șipca, Secretar Eftimie Șipca, Casier Hristu Vreta și doi membri de conducere; Filiala Cadichioi, Președinte Dima Gheorghe Argintaru, Secretar Atanase Lucian, Casier Constanin Botta și doi membri de conducere; Filiala Vischioi, Președinte Tanas Lala, Secretar-Casier Ștefan Ida și doi membri de conducere. Vezi T. G. Hagi, *Filialele Societății Meglenia din județul Durostor*, în „Peninsula Balcanică", IV, nr. 2-4, 1928, p. 64.

[201] V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 370.

[202] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 120.

[203] V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 372.

www.digibuc.ro

pentru judeţul Caliacra. Pentru rezolvarea problemei apei potabile, a mai fost alocată suma de 15 milioane destinată prospectării şi construirii unor fântâni, până în anul 1936 fiind construite, însă, numai 17 asemenea surse de apă, mult sub nivelul necesarului. Lipsa de apă a fost motivul pentru care unele familii împroprietărite în această parte a ţării au părăsit aşezările şi şi-au abandonat pământurile[204].

După o amplă analiză a situaţiei din judeţele Durostor şi Caliacra, la data de 7 iulie 1930 a fost adoptată *Legea nr. 222 pentru completarea legii privind organizarea Dobrogei Noi*[205] *şi Regulamentul privitor la măsurătoarea, parcelarea şi comasarea pământurilor cuvenite statului şi locuitorilor în baza legii din 22 aprilie 1924 pentru modificarea unor dispoziţii din cap. VI al legii din 1 aprilie 1914 pentru organizarea Dobrogei Noi şi a legii din 7 iulie 1930 pentru completarea legii pentru organizarea Dobrogei Noi*[206]. Noul cadru legislativ fixa locul împroprietăririi – întreaga acţiune fiind considerată de interes naţional – acest proces urmând a se desfăşura numai pe loturile disponibile, categoriile de cetăţeni îndreptăţiţi a primi pământ şi ordinea de atribuire a acestuia ş.a. Totodată, se mai reglementau şi condiţiile în care puteau fi arendate loturile tip, adică prin încheierea unui act de vânzare-cumpărare între statul român şi colonist, aceasta fiind modalitatea juridică prin care cel ce primise pământ prin arendare devenea proprietar. Pentru coordonarea întregii activităţi lua fiinţă Oficiul Naţional al Colonizării (în continuare ONAC)[207].

Aceste decizii au avut efecte benefice pe de-o parte, prin întărirea autorităţii statului într-o regiune în care şovinismul bulgar punea la grea încercare populaţia românească, prin acţiunile armate ale bandelor de comitagii, iar pe de altă parte au creat cadrul necesar progresului civilizaţiei materiale şi spirituale ale dezvoltării comunităţilor umane în acest areal.

O altă problemă ce necesita sprijinul autorităţilor de la Bucureşti era cea a susţinerii financiare a noilor veniţi, în vederea construirii de locuinţe şi a procurării inventarului necesar. Sumele alocate nu au acoperit devizul unei case, fixat la 50.000 lei, din care proprietarul primea jumătate din sumă sub formă de credit, iar cealaltă jumătate era plătită din fondurile statului, astfel încât, o parte dinte noii veniţi au contractat datorii substanţiale, atât pentru case, cât şi pentru terenuri. Mai mult, ONAC a decis, la începutul anului 1933, să acorde materiale de construcţie numai celor care achitaseră sumele datorate statului pe loturile unde au fost fixaţi[208]. Nu peste multă

[204] Idem, *Evoluţia Dobrogei...*, p. 168.
[205] „Monitorul Oficial", nr. 148 din 7 iulie 1930, pp. 5138-5141.
[206] „Monitorul Oficial", nr. 185 din 20 august 1930, pp. 7076-7079.
[207] V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 167.
[208] *Ibidem.*

www.digibuc.ro

vreme, la data de 28 aprilie, prin adoptarea unui nou act normativ, cu un articol unic, se încerca reglementarea situației datoriilor agricole și, implicit, consolidarea activității de împroprietărire[209].

O analiză atentă asupra evoluției activității de împroprietărire în această parte a țării nu se poate realiza fără a ține seama și de alte aspecte importante care au contribuit, în mod nefast, la neîndeplinirea angajamentelor asumate de către autoritățile de la București. Este vorba, în primul rând, de marea criză economică mondială, apoi de cele nouă guverne perindate la conducerea țării, între 10 noiembrie 1928 și 9 noiembrie 1933[210] și, nu în ultimul rând, de politica iredentistă bulgară manifestată prin organizarea unor acțiuni de intimidare a populației românești din zonă[211]. Această ultimă chestiune a stârnit reacția Comitetului Național al Coloniștilor din județul Durostor care invita, printr-un manifest, întreaga suflare românească din județ să participe la un miting de protest, la Silistra, în fața sediului prefecturii, în data de 29 octombrie 1933, pentru a sensibiliza autoritățile abilitate în acest sens de a lua măsurile necesare încetării acțiunilor iredentiste bulgare, îndreptate împotriva românilor de aici[212].

La data de 14 noiembrie 1933 venea la conducerea țării guvernul PNL în frunte cu I.Gh. Duca. Încercând să atragă atenția noilor autorități,

---

[209] Potrivit noului act normativ, cei împroprietăriți erau debitați față de stat cu valoarea construcțiilor, inventarului semințelor și ajutoarele ce le-au fost acordate în timp ce anuitățile, urmau a se calcula fără dobândă, fiind repartizate după valoarea terenului, în 60 rate, urmând ca debitorii să achite datoriile după patru ani de la intrarea în vigoare a legii (*Ibidem*, p. 169).

[210] I. Mamina, I. Scurtu, *op. cit.*, pp. 69-107; vezi și Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 pînă în zilele noastre – 1995*, Editura Machiavelli, București, 1995, pp. 95-109.

[211] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Ilfov (în continuare SJAN If.,), fond Prefectura județului Durostor, dosar 9/1933, f. 166-168. În raportul întocmit de Șeful Poliției Silistra, sunt prezentate, între altele, și date despre organizațiile iredentiste bulgare ce acționau în raza de activitate a acestui post de poliție, cât și numele membrilor acestora. Pentru o imagine de ansamblu asupra mișcării iredentiste bulgare în județele Caliacra și Durostor vezi și Dan Cătănuș, *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă și irredentism bulgar (1919-1940)*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2001, *passim*; Mariana Cojoc, Marian Cojoc, *Propagandă, contrapropagandă și interese străine la Dunăre și Marea Neagră (1919-1939). Documente – Partea I*, Editura Universității din București, București, 2003, *passim*; V. Ciorbea, *Terorism în Cadrilater (1919-1940)*, în „Dosarele istoriei", VII, nr. 1 (65), 2002, pp. 41-43; Mariana Cojoc, *Cadrilaterul și „Dobrogea Veche" în propaganda comunistă interbelică*, în *Ibidem*, pp. 50-54. În același sens, recomandăm și publicația „Românul". Organ de propagandă românească, ce apărea la Silistra, care alocă spații ample privitoare la această chestiune.

[212] SJAN If., dosar 9/1933, f. 368-369.

www.digibuc.ro

meglenoromânul D. Ciotti[213] scria în paginile publicaţiei „Românul", un articol cu un titlu sugestiv, intitulat: *Partidele politice şi colonizarea*, în care atrăgea atenţia că în nici un manifest al partidelor din opoziţie şi nici în cele ale partidului de la guvernare nu a găsit vreo referire la politica de colonizare. În opinia sa, pentru a finaliza această activitate, orice guvern va trebui să prevadă în programul său deschiderea largă a graniţelor şi primirea în ţară, fără prea multe formalităţi a tuturor românilor de peste hotare şi înzestrarea lor cu loturi de pământ şi inventar agricol astfel încât să se întărească în această parte a ţării caracterul naţional. În final avea să mai precizeze: „Credem că D-l I. Duca, Primul Ministru, îşi mai aminteşte cuvintele rostite la Constanţa, unde a spus textual «Cadrilaterul trebuie colonizat cu elemente macedoromâne, care sunt buni gospodari şi vor fi şi grănicerii României în aceste meleaguri»"[214]. Nu peste multă vreme, la data de 29 decembrie 1933, I.Gh. Duca este asasinat pe peronul gării din Sinaia. Sub impactul acestui eveniment, în ziua următoare, noul guvern prezidat de dr. Constantin Angelescu a introdus starea de asediu şi cenzura. La 4 ianuarie 1934, regele Carol al II-lea, a numit în fruntea guvernului pe Gheorghe Tătărescu, unul dintre principalii exponenţi ai „tinerilor" liberali, care a promovat pe plan economic o politică de încurajare a industriei naţionale. În domeniul agricol a susţinut înfiinţarea Institutului Naţional de Credit Agricol, care oferea micilor producători împrumuturi pe termene lungi pentru procurarea de inventar agricol[215]. Cu toate acestea, situaţia coloniştilor din judeţele Caliacra şi Durostor nu era pe măsura aşteptărilor.

În ceea ce priveşte activitatea de împroprietărire a meglenoromânilor

[213] Născut într-o familie de meglenoromâni din Liumniţa (Meglenia Otomană) la data de 26 octombrie 1885, (unele surse îl indică născut în anul 1882 – *n.ns.* C.V.), Dumitru Ciotti se remarcă, încă de tânăr, prin participarea în mod activ şi conştient la lupta pentru redeşteptarea naţională a meglenoromânilor. După absolvirea Liceului Comercial din Salonic în anul 1904, va fi numit institutor la şcoala românească din comuna natală. Patru ani mai târziu, îl găsim printre luptătorii meglenoromâni alături de Junii turci. În anul 1915 vine la Bucureşti unde va locui o perioadă, timp în care va publica o serie de articole despre situaţia meglenoromânilor din locurile de baştină, în ziarele: „Dimineaţa", „Adevărul", „Acţiunea", dar şi în „Moldova". Odată cu iniţierea mişcării de emigrare în România a meglenoromânilor îl întâlnim în rândurile celor mai aprigi susţinători ai acestui proces. Din anul 1927, la Silistra, va fi director-fondator al publicaţiei „Românul". Organ de propagandă naţională, în paginile căruia va publica numeroase articole de analiză a procesului de împroprietărire şi încetăţenire a românilor în judeţele Caliacra şi Durostior, cât şi altele cu caracter informativ. Între 1941-1942 va fi primar al comunei Cerna, iar mai apoi se va stabili, pentru restul vieţii, la Constanţa. Trece la cele veşnice, în anul 1974.

[214] C. Colonistul, [D. Ciotti], *Partidele politice şi colonizarea*, în „Românul", VI, nr. 75, 24 decembrie 1933, p. 1.

[215] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 130.

www.digibuc.ro

în hotarele de sud-est ale țării, încă din data de 15 ianuarie 1933, o serie de luptători ai acestei cauze, conștienți că printr-o mai bună organizare își pot susține semenii pentru a se integra mai repede noilor realități, s-au întrunit la București și au „procedat la constituirea unei societăți cu denumirea Societatea Culturală «Meglenia», continuare a Societății «Meglenia» înființată la 3 ianuarie 1916 și a Societății «Meglenia» înființată în anul 1927 la Silistra" ce va căpăta personalitate juridică la data de 24 martie 1933[216]. Potrivit statutului, scopul acesteia era acela de a lupta pentru evoluția culturală a meglenoromânilor de pretutindeni, ajutorarea morală și materială a membrilor ei, în special a celor împroprietăriți în Dobrogea de Sud, conservarea, prețuirea și încurajarea cultivării tuturor datinilor, a sentimentelor patriotice, a spiritului de disciplină și de supunere fată de legi și autorități, întărirea credinței străbune, întărirea spiritului de solidaritate și înfrățire între toți coloniștii români din arealul sud-dobrogean și apărarea intereselor de orice natură ale membrilor ei[217].

Neajunsurile activității de împroprietărire nu i-au intimidat pe cei dornici de a emigra din locurile de baștină în țara mamă, astfel încât, alte familii au continuat să sosească în cursul anului 1934. Prin urmare, prefectul județului Durostor este nevoit, practic, să ceară ONAC să nu mai aprobe așezarea altora aici, deoarece existau încă multe familii care așteptau de un an să primească terenuri[218]. Reducerea suprafețelor destinate împroprietăririi a dus, implicit, la diminuarea acestui proces. În aceste condiții, autoritățile de la București au votat, la data de 18 decembrie 1934, *Legea privitoare la modificarea și completarea art. 18 din Legea pentru completarea legii pentru organizarea Dobrogei Noi*, prin care Ministerul Agriculturii și Domeniilor obținea dreptul de preemțiune, la același preț, la toate vânzările de proprietăți imobiliare rurale, în timp de un an. Acest drept a fost prelungit însă, în ianuarie 1936, pentru încă un an, tocmai din dorința de a opri speculațiile cu terenuri, îndeosebi cele aparținând populației musulmane care își exprimase dorința de a emigra în Turcia[219].

[216] Virgil Coman, *Meglenoromânii și Societatea Culturală „Meglenia" în perioada interbelică. Repere arhivistice*, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă.Permanențe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, vol. I (coord. Stela Cheptea), Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009, pp. 311-325. Iată care erau membrii fondatori ai acestei societăți culturale: Constantin Noe, Ioan Naum, Necolae Paia, D. Dionisie, G. Popa-Constantinescu, G. Pampor. D. Kihaia, Vanghele Roșca, Vasile Casap, Petre Ciuciu, Hr. Iuffu, Hr. Roșu, G. Coifescu, Hristu Tașcu, Stama Buciu, Cezar Buciu, Minda Teodor, Preot Nicolae Roșca, Dumitru Popa-Constantinescu, Constantin Nanu și Constantin Ghiriz.

[217] SANIC, fond Tribunalul Ilfov secția I. c.c., dosar 895/1933, f. 3.

[218] V. Ciorbea, *Evoluția Dobrogei...*, p. 170.

[219] „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 292 din 18 decembrie 1934, p. 7962.

www.digibuc.ro

La 7 aprilie 1936 era adoptată *Legea nr. 826 privitoare la regimul colonizării*, potrivit căreia lotul de colonizare nu putea depăşi 10 ha teren arabil şi 2.000 mp loc de casă, împroprietăririle realizându-se acum numai pe terenurile deposedate s-au dobândite de stat, în baza drepturilor legale[220]. De acum înainte, numărul celor care aveau să fie împroprietăriţi în judeţele Caliacra şi Durostor va fi din ce în ce mai mic. În ceea ce-i priveşte pe meglenoromâni, potrivit Dării de seamă a Consiliului de administraţie al Societăţii de Cultură „Meglenia" din 25 septembrie 1938, 67 familii din localitatea Huma, îşi exprimaseră dorinţa de a emigra în România, cererea lor fiind aprobată de ONAC. În acest sens statul le putea oferi câte un lot de 10 hectare din terenurile pe care le deţinea de la emigranţii turco-tătari, cu preţul de 6.000 lei hectarul plătibil în rate semestriale, pe termen de zece ani, în cost intrând şi eventualele construcţii. Demersurile urmau a se materializa după emigrarea unui nou grup de turco-tătari, ale căror terenuri să fie mai potrivite pentru solicitanţi[221], însă, ele nu au mai fost finalizate datorită evenimentelor politico-diplomatice care au „bulversat" întreaga ordine mondială.

Potrivit *Tabloului numeric de populaţia din judeţul Durostor pe naţionalităţi la data de 1 mai 1940*[222], în localităţile unde fuseseră împroprietăriţi meglenoromânii situaţia se prezenta astfel: 1) Plasa Turtucaia – Cadichioi 186 colonişti din care 108 macedoneni; Vischioi 453 colonişti din care 436 macedoneni; 2) Plasa Doimuşlar – Bazarghean 575 colonişti din care 529 macedoneni; Cocina 713 colonişti din care 591 macedoneni; Doimuşlar 1226 colonişti din care 998 macedoneni; Haschioi 749 colonişti din care 428 macedoneni; Srebărna 635 colonişti din care 242 macedoneni. După cum se observă, din numărul total de 4.537 de noi veniţi, 3.332 erau români balcanici, în marea lor majoritate meglenoromâni[223].

O altă problemă ce a necesitat implicarea directă a autorităţilor de la Bucureşti a fost şi cea privind încetăţenirea românilor balcanici care, de bună voie, renunţaseră la cetăţenia statului de unde emigraseră, optând pentru cea română, pe baza unei declaraţii, odată cu împroprietărirea în ţara mamă. În conformitate cu *Legea privitoare la dobândirea şi pierderea naţionalităţii române*[224] şi *Regulamentul privitor la dobândirea naţionalităţii*

220 „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 82 din 7 aprilie 1936, pp. 3132-3134.

221 SANIC, fond Tribunalul Ilfov Secţia I.c.c., dosar 895/1933, f. 25.

222 SJAN If., *Loc. cit.*, dosar 24/1939-1940, f. 184-185.

223 În *Tabloul numeric de populaţia din judeţul Durostor pe naţionalităţi la data de 1 mai 1940*, nu se face distincţie între aromâni şi meglenoromâni, însă, după cum am văzut, în marea lor majoritate, noii veniţi dintre „macedoneni" şi împroprietăriţi în localităţile sus-menţionate erau meglenoromâni.

224 „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 41 din 24 februarie 1924, p. 1895-1901.

www.digibuc.ro

române prin naturalizare şi la redobândirea acestei naţionalităţi[225] din 1924, cetăţenia română se obţinea numai după ce persoana în cauză îndeplinise un stagiu de zece ani. Potrivit articolului 10 din această lege, românii de origine supuşi unui stat străin, indiferent de locul de naşterii lor, puteau dobândi naţionalitatea română, singurele condiţii fiind semnarea a două declaraţii, în formă autentică, de renunţare la cetăţenia străină, respectiv de opţiune privitoare la cea română.

Legea pentru reglementarea migraţiunilor, adoptată la data de 29 aprilie 1925, reprezintă un alt document legislativ cu implicaţii asupra procesului de transfer şi încetăţenire a românilor balcanici din locurile de origine în România. Potrivit acesteia, era considerat imigrant orice persoană care părăsea ţara sa de origine pentru a se stabili în România, în condiţiile legii, în aceeaşi categorie intrând şi membrii familiei care o însoţeau. La intrarea în ţară cei în cauză trebuiau să posede, pe lângă paşaportul vizat, o fişă eliberată în dublu exemplar de agentul diplomatic sau consular român[226].

Atât legislaţia privitoare la obţinerea naţionalităţii române, cât şi cea privind reglementarea migraţiilor, menţionate mai înainte, nu aveau să fie respectate întru totul în cazul românilor balcanici, transferul realizându-se fără paşapoarte, ci doar în baza unor autorizaţii de emigraţie, în timp ce pentru obţinerea cetăţeniei nu s-a mai efectuat stagiul de zece ani deoarece ei aparţineau naţiunii române. Pe măsură ce activitatea de împroprietărire era aproape finalizată, firesc, încetăţenirea venea să întregească amplul proces de revitalizare a românismului în judeţele Caliacra şi Durostor. Prin urmare, la data de 19 mai 1934 avea să fie promulgată *Legea pentru completarea unor dispoziţiuni din legea privitoare la dobândirea şi pierderea naţionalităţii române din 24 februarie 1924*. Potrivit acesteia, ONAC-ul avea obligaţia de a întocmi liste pentru fiecare comună cu cei cărora li s-au atribuit loturi şi s-au stabilit efectiv în comună care trebuiau înaintate, în termen de trei luni de la promulgarea legii, Comisiei de Naturalizare ce funcţiona pe lângă Ministerul de Justiţie. La rândul său, Consiliul de Miniştri, urma să decidă printr-un jurnal, numele celor care primeau naturalizarea, acesta urmând a fi publicat în Monitorul Oficial[227].

Amplul proces de dezvoltare economico-socială şi întărirea caracterului românesc în această regiune a ţării, sunt fenomene şi procese istorice pozitive ale căror evoluţii, din păcate, sunt întrerupte de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial.

Două importante evenimente derulate în vara anului 1939 aveau

225 „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 104 din 16 mai 1924, pp. 5418-5421.

226 „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 92 din 29 aprilie 1925, pp. 4689-4697.

227 „Monitorul Oficial" Partea I, nr. 115 din 22 mai 1934, p. 3210.

www.digibuc.ro

să aprindă din nou flacăra războiului şi anume: eşuarea tratativelor anglo-franco-sovietice[228], pe de-o parte, iar pe de altă parte, semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov, la data de 23 august 1939[229], prin care se împărţeau sferele de dominaţie şi influenţă în răsăritul Europei. Peste numai câteva zile, pe fondul agravării crizei raporturilor internaţionale, avea să izbucnească cel de-al Doilea Război Mondial, la data de 1 septembrie 1939, odată cu invadarea Poloniei de către armatele germane[230].

După declanşarea operaţiilor militare şi declararea neutralităţii României la data de 6 septembrie 1939, atenuarea izolării politico-militare şi păstrarea integrităţii teritoriale a ţării deveniseră obiective de importanţă majoră pentru diplomaţii români. Fără îndoială, un loc aparte îl ocupa zona balcanică unde încă mai funcţiona, cel puţin formal, Înţelegerea Balcanică. La fel de importantă devenise şi problema preîntâmpinării extinderii conflictului în sud-estul Europei, eforturile diplomaţiei româneşti din septembrie 1939 şi până în mai 1940 privind constituirea unui „bloc balcanic al neutrilor" soldându-se cu un eşec.[231] În cadrul acestor demersuri se înscriu şi cele prin care ministrul român de Externe Grigore Gafencu şi omologul bulgar Cinkar Marcovici se întâlnesc la Jebel, căzând de acord asupra intrării Bulgariei în alianţa balcanică, cei doi arătându-se disponibili chiar a discuta unele chestiuni în vederea ajungerii la un consens pentru satisfacerea unor revendicări teritoriale ale Bulgariei[232].

În primele luni ale anului 1940, pe fondul divergenţelor de opinie şi al propriilor interese naţionale, raporturile de colaborare din sânul Înţelegerii Balcanice s-au deteriorat. Accentuarea procesului de izolare politică a României şi creşterea în intensitate a presiunilor exercitate de Germania, care pentru a putea susţine un conflict de anvergură avea nevoie de cerealele şi petrolul românesc[233], pe de-o parte, cât şi eşecurile Aliaţilor de pe frontul

[228] *România în relaţii internaţionale...*, p. 517; Ioan Talpeş, *Diplomaţie şi apărare. Coordonate ale politicii externe româneşti 1933-1939*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 307; Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României (1919-1940)*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, pp. 361-362 Eric Hobsbawm, *O istorie a secolului XX. Era extremelor. 1914-1991*, Traducere din engleză de Liliana Ionescu, Editura Cartier, Chişinău, 1999, pp. 165-166.

[229] Vezi, pe larg, în acest sens, V. Moisuc, *op. cit.*, pp. 362-366; Em. Bold, I. Ciupercă, *op. cit.*, pp. 221-257; Gh. Buzatu, *România şi Marile Puteri (1939-1947)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, pp. 41-52.

[230] *Ibidem*, p. 55; V. Moisuc. *op. cit.*, p. 366; I. Talpeş, *op. cit.*, p. 329.

[231] Gh. Buzatu, *op. cit.*, pp. 61-68.

[232] Petre Otu, *Cum am pierdut Cadrilaterul*, în „Dosarele istoriei", VII, nr. 1 (65), 2002, p. 54.

[233] Gh. Buzatu, *op. cit.*, pp. 68-82.

www.digibuc.ro

de Vest şi dorinţa regelui Carol al II-lea de a-şi salva tronul, vor reprezenta principalele cauze ale reorientării politicii româneşti către puterile Axei. Astfel, la data de 28 mai 1940, în cadrul unei audienţe lărgite acordată de suveranul român principalilor membri ai Consiliului de Miniştri s-a dezbătut şi recomandat renunţarea la orientarea politicii externe de până atunci a României şi apropierea în special de Germania [234].

Noua orientare politico-diplomatică s-a dovedit ireală pentru cercurile politico-diplomatice româneşti deoarece vom vedea că Germania nu era interesată de păstrarea *status quo*-ului României şi nici nu dorea să-şi ia vreun angajament în acest sens. Astfel, sovieticii, în urma ultimatumurilor din 26-27 iunie 1940 adresate Bucureştiului, ocupă Basarabia, Nordul Bucovinei şi Ţinutul Herţa. Firesc, demersurile revizioniste ale Bulgariei şi Ungariei s-au amplificat. La data de 4 iulie 1940, Carol al II-lea îl însărcinează pe Ion Gigurtu de a forma un nou guvern, portofoliul Externelor fiindu-i încredinţat lui Mihail Manoilescu[235]. În faţa tuturor presiunilor, cei doi efectuează între 26-27 iulie 1940 vizite la Berlin şi Roma unde poartă discuţii cu Hitler, Ribbentrop, Mussolini şi Ciano, concluzia fiind aceea că statul român trebuie să satisfacă, în mod paşnic, pretenţiile teritoriale ungare şi bulgare.

Reintegrarea în noul cadru statal românesc

Dictatului de la Viena din 30 august 1940, prin care Ungaria anexa nord-estul Transilvaniei, avea să-i urmeze Tratatul de la Craiova. Practic, România este nevoită să cedeze şi Bulgariei partea de sud a Dobrogei, adică judeţele Caliacra şi Durostor[236]. S-a ajuns astfel, la organizarea Conferinţei româno-bulgară de la Craiova, ale cărei lucrări s-au desfăşurat între 19 august şi 7 septembrie, care a avut de rezolvat probleme tehnice referitoare la forma tratatului, chestiuni teritoriale, schimbul de populaţie şi, nu în ultimul rând, despăgubirile. Nu este mai puţin adevărat că, încă din data de 8 august, Rezidenţa Ţinutului Marea a convocat prefecţii din judeţele Caliacra, Constanţa, Durostor şi Ialomiţa, pentru a stabili unele măsuri în vederea evacuării populaţiei româneşti din Dobrogea de Sud. Şase zile mai târziu, rezidentul regal al Ţinutului Marea, Traian E. Grigorescu, a înaintat forurilor ierarhic superioare abilitate în soluţionarea acestei chestiuni,

[234] Academia Română, *Istoria Românilor (vol. VIII) România întregită 1918-1940* (coord. Ioan Scurtu), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 546.

[235] Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 135.

[236] A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit*, p. 438.

www.digibuc.ro

Studiul asupra evacuării judeţelor Durostor şi Caliacra, care enumera principiile de bază ce trebuiau urmărite în timpul acestui proces[237].

La data de 6 septembrie 1940, regele Carol al II-lea a abdicat, în aceeaşi zi, principele moştenitor Mihai depunând jurământul în calitate de rege. Odată cu acest moment regimul politic din România intra într-o nouă etapă a evoluţiei sale în care figura dominantă avea să fie Ion Antonescu[238]. Beneficiind de puteri sporite, în baza decretului semnat de rege, încă din prima zi de la urcarea pe tron, noul prim-ministru avea să-şi asume misiunea supraviețuirii statului român în noile condiţii oferite de pierderile teritoriale din vara anului 1940[239]. În ziua următoare, avea să se semneze Tratatului de la Craiova, de către Alexandru Cretzianu şi Henri G. Meitani din partea delegaţiei române, Svetoslav Pomenov şi T. Papazoff în numele celei bulgare[240]. Acesta număra şapte articole, la care s-au mai adăugat un „Protocol la articolul I al Tratatului semnat la Craiova la 7 septembrie 1940 (Anexa A)", apoi un „Acord privitor la modalităţile de evacuare şi de transferare a teritoriului (Anexa B)", „Declaraţiune", „Acordul privitor la schimbul de populaţie română şi bulgară" (Anexa C) şi „Acord financiar" (Anexa D). Fără îndoială, aceste prevederi ale Tratatului de la Craiova aveau să influenţeze, într-un mod sau altul, şi evoluţia meglenoromânilor în cadrul statal românesc, motiv pentru care, în continuare, vom prezenta o serie dintre acele prevederi care şi-au lăsat amprenta în mod pregnant[241].

Conform articolului 1 al Protocolului Adiacent, frontiera dintre Bulgaria şi România, începea de la Dunăre, imediat în aval de Silistra şi ajungea la Marea Neagră, aproximativ la 8 km sud de Mangalia. În articolul 2 cele două ţări declarau solemn că noua frontieră era „definitivă şi perpetuă" şi se angajau „să nu mai formuleze niciodată vreo pretenţie de ordin

[237] V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 260.

[238] Academia Română, *Istoria românilor (vol. VIII)..., p.* 598.

[239] *Ibidem*, pp. 565-598.

[240] Ministerul Regal al Afacerilor Străine. *Tratat între România şi Bulgaria semnat la Craiova, 7 septembrie 1940*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, Bucureşti, 1940, pp. 4-18. Vezi şi: Adrian Năstase, *Drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale – Reglementări în dreptul românesc – 1918-1989 vol. III*, Ediţie îngrijită de Roxana Frailich, Regia Autonomă „Monitorul Oficial", Bucureşti, 1998, pp. 245-255; Dimitrie Gherasim, *Schimbul de populaţii între state*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, Bucureşti, 1943, pp. 88-115; V. Ciorbea, *op.cit.*, pp. 449-480; Idem, *Tratatul de la Craiova (7 septembrie 1940)*, în *„România de la Mare"*, III, nr. 3-4, 1994, p. 55; Constantin Tudor, *Administraţia românească în Cadrilater, (1913-1940)*, Editura Agora, Călăraşi, 2005, pp. 300-309.

[241] Vezi, pe larg, în acest sens, V. Coman, *Mişcări de populaţie în ţinutul dintre Dunăre şi Marea Neagră*, în *Dobrogea model de convieţuire multietnică şi multiculturală*, Editura Muntenia, Constanţa, 2008, pp. 299- 337.

www.digibuc.ro

teritorial" una împotriva celeilalte. Potrivit articolului 3, părțile semnatare conveneau ca în termen de 3 luni de la predarea instrumentelor de ratificare să procedeze la schimbul obligatoriu de populație în județele Durostor şi Caliacra. Totodată, se prevedea un termen facultativ de un an pentru imigrarea locuitorilor din celelalte regiuni ale României şi Bulgariei, însă pentru respectarea parității, numărul de cetățeni români şi bulgari care ar fi trecut benevol dintr-o țară în alta trebuia să fie egal. Detaliile referitoare la schimbul de populație erau prevăzute Anexa C, alcătuită din 15 articole după modelul Convenției de la Lausanne pentru schimbul obligatoriu de populații între Grecia şi Turcia. Spre deosebire de aceasta, Tratatul de la Craiova consacra două tipuri de schimb, cel obligatoriu care îi privea numai pe bulgarii din județele Constanța şi Tulcea şi pe românii din Cadrilater, iar cel facultativ pe bulgarii şi românii din celelalte părți ale celor două state în cazul din urmă, numărul celor dornici de a emigra trebuind să fie egal[242]. În acelaşi timp, Tratatul de la Craiova a consacrat un alt criteriu în privința schimbului de populație, şi anume, cel al originii etnice şi nu cel religios cum prevedea, spre exemplu, Convenția de la Lausanne, criteriu în baza căruia meglenoromânii islamizați din Nânta au fost transferați în Turcia, în ciuda originii lor românească.

Pentru îndeplinirea prevederilor referitoare la schimbul de populație, s-a mai prevăzut înființarea unei Comisii mixte româno-bulgară formată din câte doi reprezentanți ai fiecărui stat. Aceasta a elaborat un Regulament special de aplicare a acordului pentru schimbul de populație. Prin urmare, județele Constanța şi Tulcea au fost împărțite în 20 de zone, iar județele Caliacra şi Durostor în 10, fiecare beneficiind de sprijinul a câte unei subcomisii româno-mixte[243].

Responsabilitatea evacuării şi a transportului locuitorilor supuşi schimbului obligatoriu de populație aparținea aceleiaşi Comisii mixte, în colaborare, însă, cu Comisariatul General pentru Schimbul de Populații şi cu autoritățile militare şi administrative române şi bulgare[244]. Elaborarea Planului general de evacuare a căzut în sarcina Comisariatului General, de comun acord cu Comisia mixtă. În fruntea acestui organism a fost numit un comisar general, funcție îndeplinită, conform legii, de rezidentul regal

[242] D. Gherasim, *op. cit.*, p. 95. Despre schimbul de populație româno-bulgar vezi, pe larg, şi Dumitru Şandru, *Mişcări de populație în România (1940-1948)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, pp. 102-111; Virgil Coman, Nicoleta Grigore, *Schimbul de populație româno-bulgar. Implicațiile asupra românilor evacuați. Documente (1940-1948)*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2010, //422 p.//

[243] *Ibidem*, p. 17

[244] D. Gherasim, *op. cit.*, p. 100.

www.digibuc.ro

al Ţinutului Marea, sub directivele Ministerului Afacerilor Străine. Însă, în realitate, Comisariatul General nu a avut rolul cu care fusese investit, mai cu seamă după desfiinţarea rezidenţelor regale, organismul implicat în cea mai mare măsură, în desfăşurarea schimbului de populaţie fiind Comisia mixtă româno-bulgară[245].

Situaţia bunurilor mobile şi imobile a fost reglementată şi ea, astfel încât, bulgarii care făceau obiectul schimbului de populaţie, în urma desfăşurării acestui proces, îşi pierdeau cetăţenia iniţială, iar proprietăţile imobiliare rurale ale locuitorilor transferaţi obligatoriu erau considerate „bunuri abandonate" şi intrau în patrimoniul statului respectiv. În ceea ce priveşte proprietatea imobiliară urbană, ea rămânea în posesia deţinătorilor, intrând însă sub jurisdicţia ţării pe al cărui teritoriu se afla. Totodată, persoanele care făceau obiectul schimbului aveau dreptul să păstreze şi să transfere bunurile mobile, vitele, inventarul agricol etc. Bunurile rurale din judeţele Caliacra şi Durostor ce aparţineau populaţiei româneşti, care nu era supusă transferului, puteau fi lichidate în termen de 18 luni de la predarea instrumentelor de ratificare, dată după care ele puteau fi expropriate prin despăgubire de către statul bulgar.

Evacuarea Cadrilaterului de către autorităţile române şi instalarea celor bulgare urmau a se desfăşura în perioada 20 septembrie – 1 octombrie 1940, cu precizarea datei şi orei pentru fiecare etapă, astfel încât, să nu se ajungă la contactul direct între convoaiele celor două ţări[246]. Mai mult, conducerea Rezidenţei Ţinutului Marea, prin Serviciul evacuării a elaborat şi înaintat în teritoriu unele instrucţiuni prin care se detaliau dispoziţiile ce trebuiau îndeplinite de organismele cu responsabilităţi în privinţa evacuării. Potrivit acestora, autorităţile abilitate aveau obligaţia de a îndeplini sarcini precum: pregătirea evacuării în cele mai mici detalii; plasarea evacuaţilor şi a resurselor în cuprinsul Ţinutului Marea de unde urma a li se stabili domiciliul definitiv; evacuarea şi plasarea pe plăşi ale căror conducători, pregăteau şi coordonau operaţiunea; locurile de plasare a celor evacuaţi ş.a. Prin urmare, meglenoromânii care se găseau în judeţul Durostor trebuiau a se evacua, provizoriu, în judeţul Ialomiţa, cei din plasa Doimuşlar în satele de la est şi vest de oraşul Călăraşi, iar cei din plasa Turtucaia, în plasa Urziceni[247].

În vederea desfăşurării în cât mai bune condiţii a activităţii de evacuare, Rezidenţa Ţinutului Marea – Serviciul evacuărilor, a emis şi *Instrucţiunile*

[245] *Ibidem*, p. 102.

[246] Ministerul Regal al Afacerilor Străine. *Tratat între România şi Bulgaria...*, pp. 4-18.

[247] V. Ciorbea, *op. cit.*, p. 262.

www.digibuc.ro

nr. 4544, din 3 septembrie 1940, care precizau că îndeplinirea acestui obiectiv se va realiza în baza convenției ce se va semna după încheierea tratativelor de la Craiova, apoi modul de evacuare a autorităților și obligațiile acestora, limitele noii frontiere, supravegherea operațiunilor de transfer a populației și controlul activității de evacuare a teritoriului, procedura de transfer a bunurilor imobiliare publice, cum se va evacua teritoriul cedat, situația privind recoltele abandonate, ș.a.[248] La data de 9 septembrie, aceleași autorități completau sus-numitele instrucțiuni, cu informații suplimentare, ca urmare a semnării Tratatului de la Craiova, în data de 7 septembrie 1940[249]. De altfel, pentru optimizarea activității de evacuare au fost emise, succesiv, de către instituțiile abilitate în acest sens, o serie de noi ordine, instrucțiuni și circulare, din care vom prezenta, în continuare, pe cele considerate de noi mai importante, tocmai din dorința de a contura mai bine acest complex proces.

Prin urmare, pentru desfășurarea cât mai exactă a operațiunilor schimbului de populație, Comisariatul General a emis *Instrucțiunile nr. 4.044* privitoare la transferul populației bulgare din județele Tulcea și Constanța care, făceau precizări privind modul de executare a transporturilor – pe apă, pe calea ferată și pe uscat cu căruțele – și organizarea lor[250].

Inițial, s-a urmărit evacuarea cât mai rapidă și așezarea provizorie în județele Ialomița și Constanța, meglenoromânii fiind evacuați, provizoriu, în județul Ialomița după cum reiese și din *Tabelul de fostele comune evacuate din județele Durostor și Caliacra repartizate la comunele de pe raza județului Ialomița*[251] fiind așezați în următoarele localități: cei din Srebârna, în Cacomeanca (astăzi Grădiștea, jud. Călărași), cei din Cocina și Cazimir, în Călărașii Vechi (astăzi în jud. Călărași), cei din Doimușlar și [Capaclia], în Rasa (astăzi în jud. Călărași), cei din Bazarghean și Haschioi, în Carol I și Barza (astăzi Nicolae Bălcescu, respectiv Alexandru Odobescu

[248] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța (în continuare SJAN Ct.), fond Primăria municipiului Constanța, dosar 69/1940, f. 90-99.

[249] *Loc. cit.*, f. 78-85.

[250] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Tulcea (în continuare SJAN Tl.), fond Prefectura județului Tulcea, Birou străini-pașapoarte, repatriați-colonești, dosar 76/1940, f. 36-38. Potrivit *Instrucțiunilor 4044*, autoritățile locale din județele Constanța și Tulcea aveau obligația de a înștiința din timp locuitorii care urmau a fi evacuați, punându-li-se la dispoziție mijloace pentru transportul bagajelor, contra cost, de a le elibera bilete de trecere și de a le asigura asistența medicală. În același timp, paza bunurilor și ordinea erau asigurate de gărzi special destinate, iar evidența și controlul evacuaților de un organ desemnat în acest sens.

[251] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Călărași (în continuare SJAN Cl.), fond Primăria municipiului Călărași, dosar 57/1941 f. 1-2. Localitatea cuprinsă în parantezele drepte este sat aparținător al comunei Doimușlar, locuit și de meglenoromâni, însă nu a fost înscris în tabel.

www.digibuc.ro

jud. Călăraşi), cei din Vischioi, în Manasia, iar cei din Cadichioi, în Spanţov, judeţul Ilfov (astăzi în jud. Călăraşi)[252].

După aşezarea provizorie a refugiaţilor urma, fireşte, fixarea şi reîmproprietărirea[253] lor în locul bulgarilor evacuaţi. În vederea realizării acestui obiectiv, Comisariatul General a emis o serie de alte documente menite a clarifica desfăşurarea acestei operaţiuni. Reprezentative, în opinia noastră, sunt *Instrucţiunile nr. 12630/28/10/940 privitoare la transporturile pe calea ferată a locuitorilor evacuaţi din Cadrilater în judeţele Ialomiţa şi Constanţa, în vederea colonizării Dobrogei de Nord*[254]. În baza lor a fost elaborat un plan de transport pe calea ferată pentru locuitorii evacuaţi din Cadrilater şi stabiliţi provizoriu în judeţele Constanţa şi Ialomiţa, aceştia fiind repartizaţi pe grupe de familii şi origine în localităţile unde urmau a fi transferaţi definitiv. Pentru aceasta au fost întocmite tabele în care erau înscrise comunele unde erau cazaţi provizoriu şi destinaţia finală, numărul capilor de familie şi al sufletelor ce se transportau, comunele unde au fost repartizaţi, numărul autorizaţiei eliberată de Comisariatul General, gara de îmbarcare, numărul de vagoane necesar pentru fiecare grup de familie şi gara de debarcare[255].

Pentru punerea în aplicare a planului de transport trebuiau luate următoarele măsuri: înştiinţarea din timp a familiilor ce urmau a fi transportate pentru a-şi putea strânge bagajele, facilitarea transportului până la gara de îmbarcare prin rechiziţionarea de către jandarmi, contra cost, a unor căruţe ale localnicilor, repartizarea unui vagon la doi trei capi de familie, în care să se transporte membrii familiilor, bagajele, alimentele, nutreţul, păsările, animalele mici şi porcii. În acelaşi timp, asistenţa medicală trebuia asigurată prin grija prefecturii şi medicii de circumscripţii, iar eventualele neajunsuri trebuiau aduse la cunoştinţa Comisariatului General pentru Dobrogea[256].

Instrucţiunile nr. 12306 privitoare la modul în care se vor executa

[252] Pentru meglenoromânii stabiliţi în Spanţov, vezi *loc. cit.*, fond Primăria comunei Cacomeanca, dosar 8/1940, f. 463.

[253] În epocă, termenii folosiţi pentru împroprietărire/reîmproprietărire erau cei de colonizare/recolonizare, în timp ce românii supuşi acestui proces erau denumiţi colonişti. În opinia noastră, astăzi, mai potriviţi sunt termenii împroprietărire/reîmproprietărire, respectiv evacuaţi din Cadrilater/noi veniţi/îndreptăţiţi la reîmproprietărire, folosiţi de noi în text, deoarece scot în evidenţă, într-un mod mai limpede, realităţile istorice petrecute la acel moment. Totodată, trebuie să mai precizăm că, atunci când am considerat necesar, am folosit şi termenii colonizare/recolonizare, respectiv colonişti, însă, cu sublinierile de rigoare.

[254] SJAN Tl., *loc. cit.*, f. 10-14.

[255] *Loc. cit.*, f. 10.

[256] *Loc. cit.*, f. 11-14.

www.digibuc.ro

transporturile vitelor refugiaților din Cadrilater, din județul Ialomița, în Dobrogea de Nord, la rândul lor, aveau menirea de completa prevederile referitoare la activitatea de transfer. Astfel, turmele de vite aparținând persoanelor care dețineau autorizații emise de Comisariat, puteau începe a fi transportate, de la destinația provizorie la cea finală, prin punctele de trecere Hârșova și Oltina, grupate pe sate și în fiecare sat pe turme de oi, cirezi de vite, cai, conduse de doi până la șase păstori, în funcție de mărimea turmei sau cirezii, cu condiția de a deține o autorizație emisă de primarul sau notarul comunei de unde plecau. Acestea trebuiau să cuprindă numele delegaților, numărul de vite, itinerarul ce urma a fi străbătut, punctul de trecere peste Dunăre, numărul autorizației eliberată de Comisariat, numele proprietarului de vite și locul de destinație al turmelor. Transporturile urmau a se desfășura pe cât posibil noaptea, iar trecerea peste Dunăre pe timp de zi, asistența veterinară fiind asigurată prin grija prefecturilor în cauză, de către serviciul veterinar respectiv[257].

Circulara nr. 19890, din 11 octombrie 1940, emisă de Prefectura Ialomița, ca urmare a *Ordinului nr. 148/1940* al Subsecretariatului de Stat al Colonizării, venea să lămurească o serie de alte aspecte ale activității de transfer: Comitetul pentru ajutorarea și plasarea refugiaților trebuia constituit din primar, preotul paroh, directorul școlii, reprezentantul refugiaților, cel al mișcării legionare și ajutorul legionar; puteau fi rechiziționate camere pentru găzduirea refugiaților, cu plata unei chirii de către aceștia din urmă, cu excepția celor fără posibilități pentru care plata se făcea de către Comisia de ajutor și plasare; refugiații apți de muncă trebuiau să fie încadrați până la data de 20 octombrie; refuzul așezării refugiaților la destinația hotărâtă trebuia sancționat cu pierderea dreptului la ajutor și plasare; bătrânii lipsiți de ajutor trebuiau duși la aziluri, mânăstiri și alte instituții de binefacere; funcționarii și pensionarii statului beneficiau, în continuare, de protecția cuvenită și de mici ajutoare în situații speciale; studenții și elevii urmau a fi primiți în școli cu scutire de taxe și burse, pentru cei fără posibilități, oferite de Ministerul Educației Naționale în urma înaintării unor cereri în acest sens; orfanii, copii mici și cei ai căror părinți nu îi puteau susține material trebuiau plasați la instituții de binefacere ș.a.[258]

Autoritățile abilitate, prin ordinele, instrucțiunile și circularele emise, au încercat să țină sub control activitatea de transfer, tocmai din dorința de a fi cât mai bine organizată, iar populația supusă acestui proces să aibă cât mai puțin de suferit. Din păcate, realitatea a fost alta deoarece întregul aparat administrativ desemnat a rezolva aceste probleme, în anumite

[257] *Loc. cit.*, f. 2-3.

[258] SJAN Cl., *loc. cit.*, f. 255-256.

www.digibuc.ro

situații, a fost depăşit de complexitatea unei astfel de activități, în ciuda numeroaselor eforturi depuse.

Documentelor menționate mai înainte aveau să li se adauge, nu peste multă vreme, altele. Aşa se face că, la data de 7 noiembrie 1940, Comisariatul General emite *Instrucțiunile nr. 13614/940 privitoare la aşezarea provizorie în vederea colonizării în comunele din județele Tulcea şi Constanța, a populației evacuate din Cadrilater, care se găseşte cantonată în județele Ialomița şi Constanța*. Potrivit acestora, toate autorizațiile eliberate de Comisariat privitoare la repartizarea evacuaților din Cadrilater în vederea recolonizării erau declarate nule. Repartizarea, transportul şi aşezarea provizorie în vederea colonizării urmau a se realiza în conformitate cu prezentele instrucțiuni[259].

Astfel, Serviciul de Repartizare din cadrul Comisariatului General a întocmit un plan provizoriu de aşezare ținând seama de:

„a) Numărul caselor şi a suprafețelor abandonate de bulgari, conform tabelelor întocmite de comisiile instituite de Comisariat.

b) Numărul caselor şi al suprafețelor ce se părăsesc de germanii care se expatriază conform datelor comunicate de Comisariatul Regional, instituite în vederea expatrierii germanilor.

c) Numărul familiilor locuitorilor evacuați care se găsesc cantonați în prezent în jud. Ialomița şi Constanța conform situațiilor întocmite de Direcția Colonizării". În acelaşi sens, se mai preciza că: „Datele enumerate mai sus sub a. b. şi c., pot suferi între timp unele modificări, prin lucrările depunere la punct ce se execută. Ele pot rezulta:

Pentru litera a) din faptul că subcomisiile mixte româno-bulgare, găsesc în anumite comune mai mulți, respectiv mai puțin, bulgari decât comisiile instituite de Comisariat.

Pentru litera b) prin faptul că lucrările de inventariere şi cadastrare vor putea da o altă situație, pentru unele comune.

Iar pentru litera c) prin faptul că multe familii au părăsit comunele care au fost cantonate, ducându-se în altele din Dobrogea de Nord sau chiar în restul țării. Cu ocazia eliberării autorizațiilor, se vor face micile modificări necesare, care nu împiedică executarea planului de ansamblu, aşa cum este întocmit"[260]. Aceleaşi instrucțiuni prevedeau şi normele referitoare la modul de întocmire a tablourilor de evidență privind refugiații[261].

În ceea ce priveşte transportul, *Instrucțiunile nr. 12306/940*, respectiv *nr. 12360/28/10/940*, erau modificate şi adaptate noului plan. Dacă pentru

[259] *Loc. cit.*, f. 379-385.
[260] *Loc. cit.*, f. 379-380.
[261] *Loc. cit.*, f. 380-382.

www.digibuc.ro

primele se schimba numai locul de destinație, pentru transportul pe calea ferată trebuia elaborat un plan general de transport și făcut cunoscut imediat după ce Direcția Generală CFR comunica vagoanele și itinerariul trenurilor ce urmau a fi puse la dispoziția Comisariatului. Așezarea provizorie în localitățile unde urmau a fi reîmproprietăriți trebuia realizată de către comisii speciale, instituite în baza unor instrucțiuni comunicate delegaților comunali, primăriilor și preturilor o dată cu autorizația de reîmproprietărire. Planul de transport pe calea ferată și cel cu căruțele urmau a se comunica, la rândul lor, fiecărei primării în cauză[262]. *Instrucțiunile nr. 13616*[263] aveau să clarifice și această chestiune. În ceea ce privește transportul pe calea ferată, principalele măsuri care trebuiau executate erau, în linii generale, asemănătoare celor cuprinse în *Instrucțiunile nr. 12630/28/10/940*, la care se mai adăugau cele privitoare la obligativitatea șefilor de stații de a raporta în fiecare zi Inspectoratului CFR, telegrafic, numărul vagoanelor îmbarcate respectiv debarcate, atrăgându-se, totodată, atenția acestora că nu puteau fi îmbarcate persoanele care nu erau înscrise în anexa ordinului de transport. La rândul lor, primarii trebuiau să comunice, odată la cinci zile, în scris, Comisariatului General, tabele nominale cu locuitorii evacuați, pe calea ferată sau cu căruțele[264]. Aceștia din urmă, pentru a se deplasa, trebuiau a se constitui în coloane conduse de delegați, numai după ce primăria completa ordinul de transport cu itinerarul, ora și ziua plecării, să fie însoțite de jandarmi, să meargă pe partea dreaptă a șoselelor pentru a se evita aglomerația și a nu se încurca circulația, iar plecarea să se facă dimineața, în așa fel încât până seara să se ajungă la destinație. Căruțele și animalele celor care se deplasau pe calea ferată urmau a se constitui tot în coloane, respectând itinerarul stabilit de primăriile respective. În final, se atrăgea atenția că începând cu data de 7 noiembrie 1940, nu se mai puteau desfășura deplasări de populație decât numai în baza noilor ordine de transport[265].

Procesul de evacuare și definitivarea în centre a îmbrăcat uneori aspecte tragice, în ciuda eforturilor depuse de autorități. Case, terenuri, recolte, morminte ale familiei, toate abandonate, reprezintă numai un episod tragic al suferinței celor supuși transferului. Fără îndoială, acestuia i se pot adăuga alte episoade, la fel de triste, pe care aveau să le trăiască cei în cauză, firește și meglenoromânii din Cadrilater. În cursul lunii septembrie ei aveau să fie evacuați, provizoriu, în unele localități din județul Ialomița, după cum am

262 *Loc. cit.*, f. 382-385.
263 *Loc. cit.*, f. 331-333.
264 *Loc. cit.*, f. 331-332.
265 *Loc. cit.*, f. 333.

www.digibuc.ro

văzut. Inițial, au fost achitate sume de bani familiilor în cauză, reprezentând avansuri în contul recoltelor părăsite, în evidențele întocmite cu acest prilej figurând şi majoritatea familiilor de meglenoromâni care au beneficiat de acestea[266].

Provizoratului trebuia să îi urmeze fixarea definitivă, conform instrucțiunilor. În vederea realizării acestui obiectiv s-a avut în vedere menținerea unității grupului de familii şi a locului de origine, astfel încât, în mare măsură, meglenoromânii au fost repartizați în comuna Cerna județul Tulcea, alături de familii de aromâni şi regățeni. În ciuda eforturilor depuse de autorități au existat şi nemulțumiri manifestate de unele familii de meglenoromâni desprinşi de restul grupului care solicitau a fi reîmproprietăriți alături de consângenii lor.

Drept argument prezentăm, în continuare, petiția delegatului grupului de meglenoromâni adresată Comisariatului General şi înregistrată la nr. 20734 din 21 noiembrie 1940 „Subsemnatul Petre Vanoc, refugiat din jud. Durostor, repartizat provizoriu în com. Cacomeanca jud. Ialomița, în calitate de delegat al grupului de colonişti meglenoromâni, aduc la cunoştință următoarele: prin autorizația nr. 14082, din 29 oct. 1940, grupul nostru în număr de 400 familii a fost repartizat în comuna Cerna jud. Tulcea. Grupul acestor colonişti a fost cartiruit în jud. Ialomița, în modul următor:

1) Srebărna –	Durostor	– în Cacomeanca – Ialomița
2) Cocina –	”	– în Cuza Vodă ”
3) G-ral Dragalina –	”	– în Carol I ”
4) Haschioi –	”	– în Barza ”
5) Vischioi –	”	– în Manasia – Urziceni
6) Capaclia –	”	– în Rasa – Ialomița
7) Cadichioi –	”	– în Spanciov – Ilfov

Dintre toate aceste grupuri, cel stabilit în com. Manasia – Urziceni – Ialomița – în număr de 19 familii, din eroare au fost trecuți şi repartizați în comuna Vasile Alecsandri jud. Tulcea şi astfel separați de grupul celor 400 de familii – cu toate că autorizația în cauză îi cuprinde şi pe ei. Având în vedere cele expuse mai sus cu onoare vă rugăm să binevoiți a dispune cele legale şi a da dispoziţiuni ca şi aceste 19 familii să fie trecute tot în Cerna”[267]. Astfel de solicitări au fost înaintate autorităților, spre exemplu, şi de către unele familii de regățeni aşezate la Cerna, care doreau să se stabilească alături de familiile cu care aveau legături de rudenie sau proveneau din acelaşi loc[268].

[266] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Ialomița (în continuare SJAN Il.), fond Prefectura județului Ialomița, dosar 90/1940, f. 197-201; 166-180; 211-212.

[267] SJAN Cl., *loc. cit.* f. 463-464.

[268] Iată care era textul acestei solicitări: „Domnule Prefect, subsemnații colonişti

www.digibuc.ro

În ceea ce priveşte activitatea de evacuare şi reîmproprietărire din judeţul Tulcea, la data de 14 octombrie 1940, Subcomisia mixtă româno-bulgară avea să-şi înceapă lucrările urmărind, iniţial, evacuarea celor 45.000 de persoane considerate de origine bulgară, cu excepţia bărbaţilor bulgari căsătoriţi cu femei de etnie română[269]. Odată cu rezolvarea acestei chestiuni se iniţia cea din urmă etapă a complexului proces de transfer a populaţiei româneşti, către destinaţia finală, a cărui program de măsuri trebuia respectat cu stricteţe, conform instrucţiunilor.

Referitor la fixarea definitivă a meglenoromânilor în localitatea Cerna judeţul Tulcea, pentru a avea o imagine cât mai clară, prezentăm, în continuare, programul de transport al familiilor care aveau ca destinaţie finală Cerna[270]:

– 48 de familii din Cacomeanca, în data de 23 noiembrie 1940, ora 19, 30 urmau a se îmbarca din gara Călăraşi, în 18 vagoane, până la staţia Cataloi, cu destinaţia finală Cerna.

– 68 de familii din Călăraşii Vechi, în data de 23 noiembrie 1940, ora 19, 30 urmau a se îmbarca din gara Călăraşi, în 24 vagoane, până la staţia Cataloi, cu destinaţia finală Cerna.

– 17 familii din C. Brâncoveanu, în data de 25 noiembrie 1940, ora 1, 52 urmau a se îmbarca din gara Ciulniţa, în 7 vagoane, până la staţia Cataloi, cu destinaţia finală Cerna.

– 81 de familii din Rasa şi Cuneşti, în data de 25 noiembrie 1940, ora 0, 05, urmau a se îmbarca din gara Călăraşi, în 33 vagoane, până la staţia Cataloi, cu destinaţia finală Cerna.

– 115 familii din Ghimbăşani, în data de 25 noiembrie 1940, ora 20, 15 urmau a se îmbarca din staţia Bucu, în 42 vagoane, până la staţia M. Kogălniceanu, cu destinaţia finală Cerna.

evacuaţi din comuna Balagea judeţul Caliacra, actualmente în com. Cerna jud. Tulcea, venim prin prezenta cu cel mai profund respect rugându-vă să binevoiţi a ne aproba să fim permutaţi sau recolonizaţi din com. Cerna jud. Tulcea, în com. Ferdinand (azi Mihail Kogălniceanu – *n.ns.*, C.V.) jud. Constanţa unde am fost aprobaţi de D-l Comisar General al Dobrogei şi acum ne vedem opriţi şi înlocuiţi cu alţii veniţi din alte părţi noi avem mari legături familiale ca grad de rudenie cu cei din com. noastră duşi acolo ca greco-catolici şi cerem cu cea mai mare insistenţă să fim aprobaţi, pe baza aprobării şi conform ordinelor date am trimis 15 oameni delegaţi şi suntem cu bagajele împachetate şi în stare jalnică de plâns spre a merge unde au mers ceilalţi consăteni ai noştri pentru care cerem şi subscriem (ss...)". (SJAN Tl., *loc. cit.*, dosar 110/1941, f. 22).

[269] Valentina Postelnicu, *Aspecte ale aplicării Tratatului de la Craiova (7 septembrie 1940) în judeţul Tulcea*, în *Direcţia Judeţeană Bacău a Arhivelor Naţionale – Semicentenar. Culegere de studii şi comunicări susţinute la sesiunea ştiinţifică organizată de Direcţia Judeţeană Bacău a Arhivelor Naţionale, la Slănic Moldova 24-25 mai 2001*, vol. II, Editura Ministerului de Interne, Bucureşti, 2001, p. 104.

[270] SJAN Tl., *loc. cit.*, dosar 76/ 1940, f. 21-22.

www.digibuc.ro

– 40 familii din Cocâmbeşti, în data de 28 noiembrie 1940, urmau a se îmbarca din stația Bucu, în 12 vagoane, până la stația M. Kogălniceanu, cu destinația finală Cerna.

– 60 familii din Carol I, în data de 1 decembrie 1940, urmau a se îmbarca din stația Dâlga, în 22 vagoane, până la stația M. Kogălniceanu, cu destinația finală Cerna.

– 110 familii din Carol I, în data de 4 decembrie 1940, urmau a se îmbarca din stația Dâlga, în 42 vagoane, până la stația Zebil, cu destinația finală Cerna.

– 76 familii din Carol I, în data de 5 decembrie 1940, urmau a se îmbarca din stația Dâlga, în 32 vagoane, până la stația Zebil, cu destinația finală Cerna.

– 24 familii din Slobozia Veche, în data de 5 decembrie 1940, urmau a se îmbarca, din stația Slobozia Nouă, în 10 vagoane, până la stația M. Kogălniceanu, cu destinația finală Cerna.

– 13 familii din Ivăneşti, în data de 5 decembrie 1940, urmau a se îmbarca, din stația Slobozia Nouă, în 5 vagoane, până la stația Cataloi, cu destinația finală Cerna.

– 25 familii din Spanțov, în data de 6 decembrie 1940, urmau a se îmbarca, din stația Oltenița, în 10 vagoane, până la stația Cataloi, cu destinația finală Cerna.

– 52 familii din Bora, în data de 6 decembrie 1940, urmau a se îmbarca, din stația Ciulnița, în 21 vagoane, până la stația Cataloi, cu destinația finală Cerna.

După cum se observă, în intervalul 23 noiembrie – 5 decembrie 1940, au fost transportate pe calea ferată un număr de 559 familii de români evacuați din Cadrilater, cu destinația finală Cerna, în cea mai mare parte meglenoromâni, dar şi familii de aromâni şi regăţeni.

Pentru bunul mers al activității de transfer, Comisariatul General, prin *Circulara nr. 21840*, din 26 noiembrie 1940, solicita Prefecturii Ialomița să-i înştiințeze pe refugiații din Cadrilater stabiliți provizoriu în arealul acestui județ, că dacă nu vor merge în localitățile unde au fost repartizați, nu vor avea dreptul la reîmproprietărire, repartizare şi nici deplasare gratuită a familiei şi bagajelor[271].

La sfârşitul anului 1940 încă nu se încheiase activitatea de transfer către destinația finală. În aceste condiții, la data de 19 decembrie 1940, acelaşi Comisariat General, printr-o nouă circulară, solicita prefectului județului Ialomița să ia măsuri pentru ca refugiații să fie cazați în condiții omeneşti, pentru a petrece iarna acolo unde se găsesc, urmând ca întreaga operațiune

[271] SJAN Il., *loc.cit.*, dosar 88/1940, f. 81.

www.digibuc.ro

privitoare la transfer şi reîmproprietărire să fie revizuită în primăvara anului următor[272].

În plan politic intern, începutul anului 1941 avea să aducă înlăturarea legionarilor din guvern, astfel încât, la 27 ianuarie Ion Antonescu alcătuieşte un nou cabinet format în principal din militari, a căror sarcină principală era aceea de a asigura ordinea publică şi o administrare cât mai eficientă[273]. Pentru meglenoromânii stabiliţi la Cerna acest eveniment avea să însemne înlăturarea primarului legionar de origine meglenoromână, Gheorghe Otti, şi înlocuirea lui cu un alt meglenoromân, Dumitru Ciotti, prin *Decizia nr. 1463*, din 29 ianuarie 1941[274]. La mijlocul lunii februarie, potrivit *Adresei nr. 569*, înaintată Prefecturii judeţului Tulcea, de către Primăria Cerna, existau aici evacuaţi din următoarele comune din Cadrilater: Cocina, Haschioi, Vischioi, Cadichioi, Doimuşlar, Balagea, Hardali, Srebărna, Cămilar, Cavarna, Vetrina şi Rahova de Jos[275].

Comisariatul General avea să hotărască, la data de 17 februarie 1941, ca terenurile rămase disponibile după repartizarea celor îndreptăţiţi la reîmproprietărire să fie atribuite provizoriu noilor veniţi, fixaţi în judeţele din vechiul regat, astfel încât, din numărul total de 1530 persoane distribuite în arealul judeţului Tulcea, 260 din judeţul Teleorman urmau a veni în comuna Cerna[276]. Alături de acestea au mai fost repartizate şi altele, după cum reiese din *Circulara nr. 10364*, din 7 aprilie 1941, emisă de Prefectura

[272] Pentru o mai bună înţelegere a acestei chestiuni, prezentăm, principalele prevedei ale numitei circulare: „Pentru ca acest Comisariat să-şi poată desăvârşi opera de reaşezare a populaţiei evacuate din Cadrilater, vă rugăm să luaţi măsuri ca refugiaţii dobrogeni ce se găsesc aşezaţi provizoriu în judeţul D-voastră, să fie cazaţi în condiţii omeneşti pentru a petrece iarna acolo unde se găsesc. Să nu le permiteţi să se deplaseze fie la Bucureşti, fie la Constanţa pentru ajutoare. Acestea se vor da numai prin dvs. Pentru acest scop vi se vor trimite sumele necesare. Iar în cazuri excepţionale dvs. ne veţi cere sume precise, arătându-ne scopul de la caz la caz. Banii pe care îi vor primi refugiaţii dobrogeni, nu constituie ajutoare ci drepturi ce li se cuvin pentru recoltele şi bunurile abandonate în Cadrilater [...]. Veţi binevoi a lua măsuri ca evacuaţii dobrogeni, să stea pe loc până primăvară când vor primi dispoziţiuni de deplasare, şi când toţi cei în drept vor fi plasaţi definitiv [...]. Nu veţi mai elibera nici o foaie de drum, arătând evacuaţilor, că stând pe loc nimeni nu-şi pierde drepturile, deoarece întreaga operă de recolonizare, va fi revizuită la primăvară, când se va examina situaţia fiecărui evacuat în parte şi se va face şi punerea în drepturi definitive" (*Loc. cit.*, dosar 89/1940, f. 23-24).

[273] Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 462.

[274] SJAN Tl., fond Primăria Cerna, dosar 7/1941, f. 1.

[275] *Loc. cit.*, fond Prefectura judeţului Tulcea, Biroul străini-paşapoarte, repatriaţi-colonişti, dosar 116/1941, f. 21.

[276] *Loc. cit.*, dosar 108/1941, f. 48.

www.digibuc.ro

Tulcea, încă 100 de „colonişti macedoneni" care trebuiau să ajungă în gara Babadag la data de 9 aprilie[277]. Câteva zile mai târziu, la data de 14 aprilie, printr-o nouă circulară, Comisariatul General înştiinţa Prefectura Tulcea: „Domnul ministru subsecretar de stat al Colonizărilor, a decis ca toţi evacuaţii din Cadrilater încartiruiţi provizoriu în judeţele din vechiul regat, să fie trimişi pentru colonizare în Dobrogea, în comunele unde avem teren disponibil"[278]. Dintre aceştia, încă 100 de familii urmau a fi aduse la Cerna după cum reiese din acelaşi document[279].

Activitatea de reîmproprietărire în Cerna iniţiată la finele anului 1940 avea să se continue şi în primele luni ale celui următor, aici fiind repartizate, succesiv, alte familii, cel mai important nucleu rămânând, însă, cel al meglenoromânilor. Datorită mişcării unor grupuri de refugiaţi dintr-un centru în altul pentru reîntregirea familiei s-au din diverse alte motive, nu putem aprecia cifra exactă a familiilor stabilite aici, în funcţie de origine sau locul de proveniență. Însă, din fişa monografică a comunei Cerna, întocmită în anul 1941, reiese că populaţia număra 3.685 locuitori, toţi cetăţeni români, din care 3.578 etnici români şi 107 bulgari, 3.675 ortodocşi şi 10 adventişti, numărul gospodăriilor totaliza 832, cel al capilor de familie 766, iar cel al contribuabililor 602[280].

Fără îndoială, principala problemă care trebuia rezolvată acum era definitivarea activităţii de reîmproprietărire. În vederea bunei desfăşurări a acesteia, judeţul Tulcea a fost împărţit în şapte sectoare, fiecăruia fiindu-i repartizat un număr de centre[281]. Mişcarea continuă a noilor veniţi, inconsecvenţa unor decizii ale autorităţilor, împrejurările politice interne şi internaţionale precum şi alţi factori au contribuit la îngreunarea activităţii de definitivare în centre.

Meglenoromânii au fost cuprinşi în sectorul nr. I. Cerna, în centrul cu acelaşi nume. Iată, spre exemplu, ce preciza în procesul-verbal de inspecţie pretorul plasei Măcin, August Dugălşescu, întocmit cu ocazia inspecţiei efectuate aici, în data de 12 mai 1941: „Gospodăria comunală lasă foarte mult de dorit, deşi primarul pare a fi un bun gospodar, nu s-a putut încă realiza nimic din cauza împrejurărilor. Mişcarea continuă a coloniştilor. În planul de activitate şi programul de lucrări s-au prevăzut toate nevoile şi se va începe executarea, imediat după terminarea însămânţărilor. Muncile

[277] *Loc. cit.*, dosar 110/1941, f. 13.

[278] *Loc. cit.*, f. 32.

[279] *Loc. cit.*

[280] *Loc. cit.*, fond Primăria Cerna, dosar 7/1941, f. 1.

[281] *Loc. cit.*, fond Prefectura judeţului Tulcea, Serviciul administrativ, dosar 1022/1941 f. 27. Aceleaşi informaţii se regăsesc şi la SJAN Ct., fond Prefectura judeţului Constanţa, dosar 86/1941, f. 21-22; vezi şi V. Postelnicu, *op. cit.*, p. 105.

www.digibuc.ro

agricole sunt foarte întârziate din aceeaşi cauză /nestatornicia/ (neaşezarea definitivă a coloniştilor – *n.ns.* – C.V.) lipsa de vite şi inventar agricol"[282].

Noul pretor, Nicolae C. Săvescu, desfăşoară în data de 19 iunie 1941, la rândul său, o inspecţie la Cerna, constatând, între altele: „Starea de spirit a populaţiei – o găsesc bună. Zvonurile care circulă cu privire la situaţia internă şi internaţională – printre unii locuitori se vorbeşte că în curând armata română va intra în Basarabia pentru a o dezrobi. Asupra situaţiei interne toţi locuitorii cu care am vorbit cred că germanii vor învinge şi ni se va face dreptate, restituindu-ne provinciile răpite [...]. În comună sunt 756 capi de familie colonişti cu un număr de 3.110 membri. Între ei sunt circa 75 care dispun de avere suficientă (cai, vite şi cereale). Li s-au dat coloniştilor de Comisariatul General Constanţa, la fiecare colonist, sume între 1.000-4.000. În total li s-au dat 286.900. Li s-au mai dat sume de bani sub fostul regim, dar suma nu o putem şti întrucât actele sunt reţinute de d-l inginer Damaşcan, şeful sectorului de colonizare, care lipseşte din comună. Primarul ne afirmă că s-ar fi dat circa 200.000 lei. Li s-au repartizat tuturor coloniştilor case de locuit. Coloniştii sunt mulţumiţi de modul cum sunt cazaţi, dar sunt nemulţumiţi de faptul că şi-au lăsat averea ce au avut în Cadrilater. Starea lor de spirit este nehotărâtă"[283].

Zvonurile privind intrarea României în război împotriva Uniunii Sovietice, pentru eliberarea Basarabiei şi a Nordului Bucovinei aveau să devină realitate la data de 22 iunie 1941. Operaţiile militare desfăşurate începând cu această dată se vor repercuta, fireşte, şi asupra activităţii de definitivare în centre a refugiaţilor din judeţele Constanţa şi Tulcea. Odată cu izbucnirea confruntărilor militare, această regiune a fost declarată zonă de operaţii deoarece, prin poziţia sa geografică, „Dobrogea a ocupat un loc strategic însemnat în planurile militare germane, Marea Neagră şi Dunărea oferind cele mai bune posibilităţi de legătură cu ţările din zona mediteraneană de operaţii, cât şi cu frontul din partea de sud a URSS"[284].

Ostilităţile au dus la organizarea unor operaţii militare în arealul dobrogean, o serie de localităţi din judeţul Tulcea fiind afectate, în special: Sulina, Chilia Veche, Sf. Gheorghe ş.a. după cum menţiona Anghel Vasilescu, referent titular în cadrul Oficiului de Studii, Documentare şi Statistică al Ministerului Afacerilor Interne, într-un raport întocmit în urma unei anchete desfăşurate în Dobrogea, în lunile iunie-septembrie 1941[285]. Prin urmare, chiar dacă luptele nu se desfăşurau la mare distanţă

[282] SJAN Tl., fond Pretura plasei Măcin, dosar 244/1941, f. 332.

[283] *Loc. cit.*, f. 336-337.

[284] A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 447.

[285] SJAN Ct., fond Inspectoratul General Administrativ Constanţa, dosar 3/1941,

www.digibuc.ro

de localitatea Cerna, atmosfera specifică războiului domina întreaga zonă, astfel încât, şi cei mai optimişti dintre noii veniţi erau conştienţi acum că activitatea de definitivare în centre va fi una de durată. Acestui impediment i se pot adăuga şi altele sesizate de acelaşi Anghel Vasilescu în timpul anchetei sale. Dintre acestea, cele care atingeau în mod direct problema reîmproprietăririi erau: faptul că la distribuirea pământului nu s-a avut în vedere profesia celui în cauză, numărul copiilor pe care îi avea şi nici cel al capilor de familie, ci numai mărimea proprietăţii deţinută în Dobrogea de Sud; distribuirea loturilor a fost provizorie şi a variat în funcţie de situaţia civilă a noilor veniţi, adică familişti vechi şi tineri însurăţei, între 7 şi 5 ha; în acelaşi timp, moşiile celor care plecaseră aveau o întindere mai mare de 5 ha, plus vetrele lor, care puteau ajunge până la 50-60 ha, pe o singură gospodărie fiind împroprietărite 5-8 familii, fiecare cu câte 4-5 alte suflete, toate într-o singură locuinţă; achiziţionarea de vite cu sume mari prin supralicitare sau chiar datorită calităţii lor, prin contractarea de credite de la băncile populare; impozitele ce trebuiau plătite pentru suprafeţele de teren deţinute, îi obligau pe aceştia să acumuleze datorii greu de plătit ş.a.[286]

f. 19-65. Un exemplar al aceluiaşi raport se găseşte şi în fondul Prefectura judeţului Constanţa, dosar 11/1941, f. 12-58.

[286] Pentru o mai bună înţelegere a acestei chestiuni, prezentăm câteva din aspectele surprinse de Anghel Vasilescu în raportul său, întocmit în urma anchetei documentare din Dobrogea: „La distribuirea pământurilor se pare că nu s-a avut în vedere nici profesia colonistului, nici numărul copiilor, nici numărul capilor de familie, ci numai fosta proprietate avută în Cadrilater. S-a atribuit anume, de către Comisariatul General, cu titlu provizoriu iar nu în plină proprietate, pentru foştii familişti din Cadrilater, 7 hectare, iar pentru însurăţei 5 hectare, loturile se pare că s-au dat în această proporţie numai în judeţul Tulcea, în timp ce la Constanţa se pare că toate ar fi de aproximativ 5 hectare". În opinia acestuia, modalitatea de distribuire a loturilor a atras după sine o serie de consecinţe nefaste. Argumentându-şi afirmaţiile, el preciza că „Gospodăriile părăsite de străini erau în genere compuse din proprietăţi de peste 5 hectare fiecare, plus vetrele lor, atingând chiar 60-70 hectare – drept rezultat al unei munci de strădanii seculare. Cum s-a arătat mai sus, pământurile s-au distribuit coloniştilor în raport cu situaţia lor civilă de familişti vechi sau însurăţei, astfel încât pe câte o singură gospodărie evacuată dacă era de mare întindere, s-au putut instala câte 5, 6, 7, 8 şi chiar 9 familii colonizate. Evident că moşiile evacuate nu dispuneau tot de atâtea vetre câţi colonişti au avut capacitatea să primească după proporţia stabilită de Comisariatul General, astfel încât, totalitatea capilor de familie, inclusiv cei ce aparţineau familiilor lor, au fost instalaţi într-o singură locuinţă. Este uşor de înţeles promiscuitatea în care se găsesc aceste familii – fiindcă în majoritatea cazurilor cei 5, 6, 7 sau 8 capi de familie, instalaţi în aceeaşi moşie evacuată, aduc după sine în majoritatea cazurilor câte alte 4, 5 suflete [...]. Consecinţele care derivă din această coabitare a familiilor pe aceeaşi gospodărie evacuată, sunt evident infinite şi îngrijorătoare pentru viaţa administrativă, sanitară, agricolă, economică etc. [...]. Am arătat mai sus că

www.digibuc.ro

Aceste aspecte ale situației populației evacuată în Dobrogea surprinse de către Anghel Vasilescu, cu ocazia anchetei documentare desfășurată în a doua jumătate a anului 1941, ne întregesc imaginea despre evoluția românilor supuși transferului, ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940, implicit, firește, și asupra meglenoromânilor așezați la Cerna. Fără îndoială, au existat particularități ale activități de reîmproprietărire, de la o localitate la alta, în unele situația fiind mai bună comparativ cu altele dar, în general, constatările făcute de acest specialist al Ministerului Afacerilor Interne, în opinia noastră, sunt apropiate de situația reală.

De altfel, în vederea optimizării activității de definitivare a noilor veniți, este promulgat, la data de 25 august 1941, *Decretul Lege nr. 766/1941 pentru colonizarea în Dobrogea a proprietarilor agricoli evacuați din Dobrogea Nouă, în baza Tratatului Româno-Bulgar din 7 septembrie*[287]. Noua lege stipula condițiile în care se va realiza reîmproprietărirea, persoanele îndreptățite a primi gospodării și terenuri, prețul acestora, obligativitatea ca toți aceștia să se constituie în „Cooperative agricole de colonești", scutirea de plata impozitelor pe 10 ani de la punerea în posesie ș.a.[288]. Cinci zile mai târziu, Comisariatul General emitea *Instrucțiunile privitoare la pregătirea lucrărilor de colonizare potrivit dispozițiilor din noua lege*. Cele șapte capitole constitutive prevedeau reglementări referitoare la: fondul imobiliar, principiile procesului de reîmproprietărire, organele de execuție, identificarea și întocmirea tablourilor celor îndreptățiți a primi case și teren de cultură, elaborarea planului de reîmproprietărire, repartizarea bunurilor, cât și o serie de dispoziții generale[289]. Mai mult, la data de 1 decembrie 1941,

proprietățile distribuite au fost acordate cu titlu provizoriu în raport de 5 și 7 ha pentru care coloniștii refuză să plătească statului cuvenita locațiune. Chiria pentru o casă este independentă de cea pentru pământ – pentru care abia acum au început a se întocmi debite. Pentru însămânțarea locurilor acordate, băncile populare le-au deschis credite, iar pentru vitele cumpărate de la germani – la licitație – urmează a plăti sume destul de serioase, fie din supralicitări nesăbuite, fie din pricina vitelor care unele din ele, sunt într-adevăr de calitate. Impunerea este la hectar de aproximativ 1.600 lei, iar impozitul agricol de aproximativ 120 lei tot pe hectar. După atâtea sarcini, întrebarea care vine de la sine, este fără îndoială, de unde colonistul va putea să susțină toate aceste grevațiuni, sau de unde vor mai putea să susțină impozitele și taxele pentru comună? Sau vor ajunge într-o situație falimentară, din care, neavând nimic de pierdut, statul va apare ca neserios – prin felul cum a știut să organizeze această colonizare – sau autoritățile vor trebui să recurgă la o convertire sau la o iertare a datoriilor, fiindcă în rest nu vor avea ce să urmărească"(*Loc. cit.*, f. 56-57).

[287] „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 201 din 26 august 1941, pp. 4984-4985.

[288] *Ibidem*.

[289] SJAN Ct., fond Prefectura județului Constanța, dosar 86/1941, f. 396-404.

www.digibuc.ro

era înfiinţat Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, cu rolul de a pune în aplicare noua lege[290]. Iniţial, s-a urmărit identificarea evacuaţilor din judeţele Caliacra şi Durostor, stabiliţi în centrele din judeţele Constanţa şi Tulcea, printr-o amplă acţiune de verificare a situaţiei fiecăruia în parte, finalizată în februarie 1942. În următoarea etapă, s-a avut în vedere atribuirea loturilor de cultură şi a gospodăriilor celor îndreptăţiţi, conform *Normelor nr. 2548* din 26 februarie 1942[291]. În paralel cu această activitate, s-a trecut la descongestionarea localităţilor unde numărul noilor veniţi, îndreptăţiţi la reîmproprietărire, era mai mare decât numărul loturilor ce se puteau oferi din terenul rămas statului, de la emigranţi şi repatriaţii din centru. Pentru realizarea acestui obiectiv s-a urmărit înscrierea surplusului de evacuaţi, în tablouri, pentru a li se atribui case şi terenuri de cultură în sudul Basarabiei sau în alte centre din Dobrogea care aveau teren disponibil[292]. Meglenoromânii din Cerna nu s-au regăsit între cei care urmau a fi transferaţi în alte centre, rămânând, în continuare, aici.

În cursul lunii mai a aceluiaşi an, s-a trecut şi la atribuirea gospodăriilor cuvenite noilor veniţi şi încheierea contractelor colective, pentru arendele şi chiriile ce urmau a fi plătite de cei care primiseră case şi terenuri. Toate aceste activităţi au atras după sine o serie de nemulţumiri în rândul celor care nu au avut sau care au lăsat în Dobrogea de Sud gospodării şi terenuri de mică

[290] Pentru o mai bună înţelegere, prezentăm, în continuare, *Circulara nr. 32986* din 2 decembrie 1941, a Comisariatului General al Dobrogei – Serviciul Financiar: „Potrivit ordinelor Subsecretariatului de Stat al Românizării, Colonizării şi Inventarului nr. 812/25/XI/941, Cabinet şi nr. 20554/29/IX/941, precum şi adresei Serviciului Comercial al Colonizării nr. 5385, luând fiinţă, pe ziua de 1 Decembrie 1941, Inspectoratul Colonizărilor din Constanţa, cu a cărei organizare şi conducere a fost delegat dl. inginer agronom, inspector general, Ilie Popescu, avem onoarea a vă încunoştinţa că de la această dată, Comisariatul General al Dobrogei nu se va mai ocupa de nici o operaţiune de colonizare, de transferarea coloniştilor dintr-o localitate într-alta, etc. Toate aceste operaţiuni rămânând în sarcina Inspectoratului Colonizării din Constanţa, vă rugăm ca pe viitor orice reclamaţie, informaţii şi orice corespondenţă în legătură cu lucrările de colonizare să binevoiţi a le adresa direct acelui Inspectorat, cu sediul în Constanţa, B-dul Ferdinand nr. 39. Comisariatul General va avea numai de rezolvat chestiunile prevăzute în legea sa organică" (*Loc. cit.*, dosar 87/1941, f. 67).

[291] *Loc. cit.*, fond Primăria Năvodari, dosar 102/1942, f. 27-29. Instrucţiunile şi normele privitoare la activitatea de reîmproprietărire în judeţele Constanţa şi Tulcea, care nu s-au păstrat în fondul arhivistic al instituţiei emitente, au fost identificate în fondurile arhivistice ale unor instituţii unde au fost trimise spre a fi puse în aplicare, de aceea, nu trebuie să ne surprindă faptul că cităm unele surse care nu au legătură directă cu tema abordată de noi.

[292] SJAN Tl., fond Prefectura judeţului Tulcea, Serviciul administrativ dosar 130/1942, f. 70.

www.digibuc.ro

valoare şi care se aşezaseră, iniţial, în noi gospodării de mai mare valoare. Prin urmare, noii activităţi de atribuire, potrivit legii, i-au urmat refuzul părăsirii imobilelor pe care le deţineau, reclamaţii şi alte acţiuni menite a zădărnici activitatea de reîmproprietărire, în speranţa că vor putea rămâne, în continuare, în situaţia favorabilă şi, în acelaşi timp, neconformă cu legea[293].

Deşi se credea că odată cu adoptarea şi punerea în aplicare a noii legi se va optimiza procesul de definitivare în centre, din păcate, nici aceasta nu a fost în măsură a rezolva în totalitate chestiunea în cauză. În paralel, autorităţile au urmărit integrarea noilor veniţi şi adaptarea cât mai rapidă condiţiilor impuse prin aplicarea prevederilor Tratatului de la Craiova, dar şi de participarea la război, pe frontul de răsărit. Referitor la meglenoromânii transferaţi la Cerna, rapoartele şi sinteze întocmite de funcţionarii Preturii plasei Măcin, în urma unor inspecţii din cursul anului 1943, problemele de natură administrativă cu care se confruntau locuitorii din acest areal şi, totodată, măsurile ce trebuiau luate în vederea integrării şi adaptării programului impus de autorităţi, în special de natură gospodărească[294]. Prima parte a anului 1944 avea să fie, în linii generale, asemănătoare cu cea anterioară, fapt demonstrat şi de documentele întocmite cu ocazia inspecţiilor periodice organizate în această localitate[295].

Evenimentele petrecute în România, la data de 23 august 1944, aveau să-şi pună amprenta în mod hotărâtor asupra evoluţiei politico-economice şi sociale. Astfel, după înlăturarea conducerii autoritare a lui Ion Antonescu a fost reinstaurat regimul monarhiei constituţionale. Şi după derularea acestui moment, interesul faţă de Dobrogea – considerată, în continuare, zonă strategică – nu a dispărut, sovieticii, la rândul lor, arătându-şi solicitudinea de a o introduce în sfera propriilor interese[296].

În plan politic intern, în România, după 23 august 1944, pluripartidismul îşi va găsi legitimitatea în prevederile Constituţiei din 1923, repusă în vigoare parţial, prin *Decretul regal din 31 august 1944*, însă, funcţionarea sa va fi perturbată de prevederile Convenţiei de Armistiţiu din 12 septembrie 1944, care stabilea, în realitate, un regim de ocupaţie sovietică[297]. Nu este mai puţin adevărat faptul că Dobrogea a intrat sub incidenţa numitei

[293] *Loc. cit.*

[294] *Loc. cit.*, fond Pretura plasei Măcin, dosar 313/1943, f. 1-4; 42-44; 46-47.

[295] *Loc. cit.*, dosar 341/1944, f. 169-175.

[296] Marian Cojoc, *Repere cu semnificaţie geostrategică în ţinutul românesc dintre Dunăre şi Mare după al doilea război mondial*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române", tom IV, 2001, Editura Companiei Naţionale Administraţia Porturilor Maritime Constanţa S.A., Constanţa, 2002, pp. 325-327.

[297] Vezi, pe larg, Idem, *Evoluţia Dobrogei între anii 1944-1964. Principalele aspecte din economie şi societate*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2001, pp. 17-71.

www.digibuc.ro

convenţii, încă înainte de ca aceasta să fie semnată, mărturie în acest sens fiind faptele petrecute aici, odată cu instalarea trupelor sovietice, imediat după înlăturarea lui Antonescu[298].

Lunile septembrie şi octombrie 1944, au reprezentat, pentru principalele partide politice, o perioadă de mobilizare, care a dus, în final, la dezintegrarea Blocului Naţional Democrat[299]. În acest context, Partidul Naţional Liberal şi Partidul Naţional Ţărănesc au acţionat în vederea revitalizării organizaţiilor din Bucureşti şi provincie, în timp ce Partidul Comunist a promovat o nouă coaliţie politică, Frontul Naţional Democrat[300].

În plan politic internaţional, în octombrie acelaşi an, se convenea asupra cunoscutului acord de „procentaj" între Stalin şi Churchill potrivit căruia, în România, influenţa sovietică urma să fie de 90%, iar a aliaţilor occidentali de 10%. Fără îndoială, atât evenimentele politice interne cât şi cele internaţionale aveau să-şi pună amprenta şi asupra meglenoromânilor. Din procesele-verbale întocmite cu ocazia inspecţiilor efectuate la Cerna de pretorul plasei Măcin, Ion Stoian, după evenimentele de la 23 august 1944, reiese că lucrările administrative nu au fost întrerupte, vechilor instrucţiuni aducându-li-se completările necesare, în concordanţă cu noile realităţi. Pentru păstrarea ordinii, începând cu data de 10 octombrie, conform instrucţiunilor numitului pretor, intra în aplicare regulamentul de pază excepţională, în timp ce lucrările agricole, trebuiau continuate, în conformitate cu planul de cultură[301]. Situaţia era aceeaşi şi la sfârşitul lunii noiembrie toate activităţile erau încheiate conform graficelor, inclusiv rechiziţia de vite pentru armata sovietică[302].

La începutul anului 1945, situaţia tindea să se deterioreze din ce în ce mai mult, în primul rând datorită impunerii aplicării prevederilor Convenţiei de Armistiţiu. În luna ianuarie, spre exemplu, în comună încă era linişte şi ordine, iar „vitele pentru armata sovietică au fost predate.

[298] *Ibidem*, p. 30.

[299] Blocul Naţional Democrat a fost creat la începutul lunii iunie 1944 din Partidul Naţional Ţărănesc, Partidul Naţional Liberal, Partidul Social Democrat şi Partidul Comunist pentru o mai bună coordonare a acestor forţe politice în lupta cu guvernul Antonescu (*Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, coord. Ioan Scurtu, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1982, pp. 455-456; vezi şi Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX 1918-1948*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999, p. 430; K. Hitchins, *op. cit.*, p. 528).

[300] Frontul Naţional Democrat a fost creat oficial la 12 octombrie 1944 din iniţiativa Partidului Comunist şi Partidul Social Democrat, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioţilor, Apărarea Patriotică, Uniunea Muncitorilor Maghiari din România (Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 491; Keith Hitchins, *op. cit.*, pp. 542-543).

[301] SJAN Tl., loc. cit., dosar 341/1944, f. 166.

[302] *Loc. cit.*, f. 165.

www.digibuc.ro

Nu s-au primit banii nici pentru prima serie, nici pentru a doua. Ordinele în legătură cu aplicarea Convenţiei de Armistiţiu, vor fi executate cu toată atenţia şi hotărârea"[303].

În această perioadă, România se afla într-o situaţie dificilă. Pe plan intern disputa politică se accentua, în timp ce armata română participa alături de cea sovietică pentru înfrângerea Germaniei. Evoluţia României, în contextul geopolitic determinat de înţelegerile dintre marile puteri şi accentuarea crizei politice interne a determinat numirea, la 6 martie 1945, de către regele Mihai I, a unui guvern al Frontului Naţional Democrat, în frunte cu Petru Groza, din care mai făceau parte gruparea liberală condusă de Gheorghe Tătărescu şi cea naţional-ţărănistă condusă de Anton Alexandrescu[304]. La numai două luni de la venirea la conducere a noului guvern lua sfârşit războiul în Europa, România îngemănând, în bilanţul celui de-al Doilea Război Mondial, un summum de acte politice, militare şi economice de o importantă semnificaţie, atât pentru istoria naţională cât şi pentru cea europeană.

Una din principalele preocupări ale guvernului, cât şi a forţelor politice din opoziţie, a fost aceea de a acorda României calitatea de stat cobeligerant, însă aceste eforturi nu au fost susţinute de marile puteri. Astfel, în cadrul acţiunilor ce vizau organizarea lumii postbelice, Conferinţa de la Postdam (17 iulie – 2 august 1945) a jucat un rol important, liderii Marii Britanii, SUA. şi URSS discutând aici şi problema încheierii tratatelor de pace cu Italia, Bulgaria, Finlanda, România şi Ungaria. Însă, apreciind că guvernele din Bulgaria, Ungaria şi România nu sunt reprezentative, delegaţii SUA. şi Marii Britanii au refuzat să le recunoască şi să înceapă tratativele cu ele[305].

În acest context, disensiunile din plan politic intern dintre guvern şi opoziţie se vor accentua şi, în ciuda aşteptărilor generale, nici SUA, nici Marea Britanie nu intenţionau să sprijine partidele din opoziţie împotriva presiunii comuniste. Însă, analizând evoluţia vieţii internaţionale, inclusiv a celei din România, miniştrii de externe ai URSS, SUA şi Marii Britanii, întruniţi în cadrul Conferinţei de la Moscova, între 16-26 decembrie 1945, au decis cooptarea în guvernul Groza a încă doi reprezentanţi, unul din partea Partidului Naţional Ţărănesc şi altul din partea Partidului Naţional Liberal şi organizarea de alegeri. Această măsură era, evident, una simbolică, atât Marea Britanie cât şi SUA recunoscând, de fapt, guvernul impus la 6 martie 1945[306].

[303] *Loc. cit.*, dosar 370/1945, f, 370.

[304] *România. Viaţa politică în documente. 1945* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994, pp. 183-184.

[305] Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, pp. 514-515.

[306] *Ibidem*, p. 513; vezi şi V.Fl. Dobrinescu, *România şi organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, Editura Academiei R.S.R, Bucureşti, 1988, p. 116.

www.digibuc.ro

În ceea ce priveşte evoluţia meglenoromânilor din Cerna după preluarea puterii de către guvernul dr. Petru Groza, regimului de ocupaţie sovietic, legitimat de Convenţia de Armistiţiu, i s-a suprapus noua politică de apropiere faţă de Moscova. De altfel, acest guvern urmărea prin orice mijloace, atragerea câtor mai mulţi adepţi în vederea acaparării întregii puteri. În acest sens, se încadrează şi unele promisiuni făcute conform cărora „coloniştii din Cadrilater" urmau a fi despăgubiţi pentru pierderile suferite ca urmare a aplicării Tratatului de la Craiova din 1940, cu condiţia de a se înscrie în FND[307].

Promulgarea *Decretului-Lege pentru înfăptuirea reformei agrare*, la data de 23 martie 1945[308], se înscrie în cadrul aceloraşi demersuri. Nu este mai puţin adevărat că noul cadru legislativ a produs o oarecare nelinişte în rândul producătorilor agricoli, inclusiv în rândurile evacuaţilor din Cadrilater, deoarece activitatea de reîmproprietărire nici până la această dată nu se încheiase. În acest sens, pretorul plasei Măcin Ion Stoian, constata, cu ocazia unei inspecţii întreprinsă la Cerna, în data de 14 aprilie 1945, că activitatea de reîmproprietărire este îngreunată, pe de-o parte datorită neimplicării în mod activ a şefului de sector care lipsise în ultimele zile, iar pe de altă parte noii veniţi nu-şi cunoşteau loturile repartizate şi nici cele rămase disponibile, ele fiind lucrate la întâmplare şi fără forme legale. În vederea soluţionării acestor probleme, s-a hotărât definitivarea tablourilor cu persoanele îndreptăţite la împroprietărire în ordine descrescătoare, împărţirea merelei în sectoare, identificarea terenurilor libere de către „proprietarii colonişti şi băştinaşi" împreună cu membrii Comitetului de împroprietărire şi marcarea cu ţăruşi a terenurilor libere repartizate[309].

Neajunsurile şi disfuncţionalităţile activităţii de reîmproprietărire din Dobrogea erau evidenţiate şi de conducătorul Inspectoratului Administrativ

[307] SJAN Ct., fond Inspectoratul de Jandarmi Constanţa, dosar 17/1945, f. 84.

[308] *România. Viaţa politică în documente. 1945...*, pp. 225-229. Despre reforma agrară vezi, pe larg, Dumitru Şandru, *Reforma agrară din 1945 în România*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2000.

[309] Referitor la această chestiune, iată ce afirma pretorul plasei Măcin Ion Stoian: „împroprietăririle merg greu din următoarele cauze : 1) Şeful Sectorului, Coandă, nu a dat nici un concurs şi lipseşte de 5 zile. 2) Oamenii sunt dezorientaţi, necunoscând loturile repartizate coloniştilor şi loturile rămase disponibile. 3) O bună parte din terenuri sunt lucrate la întâmplare, fără forme şi fără să se cunoască şi de sector şi nici de primărie, şi nici de Comitetul de împroprietărire. Pentru a nu se stânjeni şi opri în loc lucrările de însămânţare, s-a hotărât împreună cu Comitetul de împroprietărire: 1) Tablourilor de îndreptăţiţi să li se dea o formă definitivă în ordine descrescătoare. 2) Împărţirea merelei în sectoare de lucru. 3) În ziua de lucru a sectorului, împreună cu Comitetul vor fi luaţi şi proprietarii colonişti şi băştinaşi, pentru identificarea terenurilor libere. 4) Ţăruşarea terenurilor libere repartizate" (SJAN Tl., *loc. cit.*, f. 36).

www.digibuc.ro

Constanța, inginerul Gheorghe Andreescu, în documentul din 10 august 1945, intitulat *Scurtă dare de seamă asupra colonizării în Dobrogea*, concluzia finală fiind aceea că „trebuie să înceteze provizoratul pentru cele 21.000 de familii evacuate din Cadrilater şi, implicit, sprijinirea producției acestei provincii"[310].

Tuturor acestor probleme li s-au adăugat şi apăsătoarele contribuții prevăzute în Convenția de Armistițiu, după cum afirmam mai înainte. Astfel, Ion Stoian, în urma inspecției efectuate la Cerna, în data de18 august 1945, preciza că „s-au predat: cai 185, vite cornute 32, oi 324. Actualmente este în curs colectarea cerealelor. Toate ordinele care privesc executarea Convenției de Armistițiu, vor avea precădere față de celelalte lucrări"[311]. Acelaşi pretor al plasei Măcin, menționa în procesul-verbal de inspecție, din 10 noiembrie 1945, următoarele: „Comitetul comunal constituit în baza Legii 637/945 şi în prezența celorlalte autorități din comună, a convocat populația la primărie, unde s-a întocmit lista definitivă a locuitorilor obligați a preda animale în contul art. 10 şi 12. din Convenția de Armistițiu. S-a lucrat în sensul instrucțiunilor primite de la comisia de plasă. Bovinele şi o parte din ovine, s-au expediat la Pretura Măcin. Au mai rămas de expediat 18 oi care se vor trimite imediat. Bovinele ce urmează a fi predate în contul art. 11, rămân în custodie la locuitorii trecuți pe lista definitivă, până la prezentarea delegatului Uniunii Sindicatelor care după ce le verifică, le ridică şi achită imediat. Se va presa permanent pentru expedierea cotelor obligatorii de cereale ce urmează a fi predate de locuitori, conf. D.M. nr. 2339/945. Pentru predarea lânii să se facă presiuni zilnice, îndeosebi la bunii crescători de oi"[312].

Nemulțumiți de toate aceste probleme, cât şi de faptul că în Cadrilater au beneficiat de terenuri agricole superioare, comparativ cu cele primite aici, un grup de circa 30 de familii de „colonişti macedoneni" din Cerna intenționau să plece în Banat, în primăvara anului 1946, după cum reiese din *Nota informativă nr. 454*, datată 21 ianuarie, a Legiunii de Jandarmi Tulcea[313]. La rândul lor, noii îndreptățiți a primi loturi de cultură conform *Reformei agrare din 23 martie 1945*, erau nemulțumiți deoarece nu au putut fi împroprietăriți datorită lipsei de teren disponibil[314].

[310] Apud Marian Cojoc, *Dobrogea. De la reforma agrară la colectivizarea forțată (1945-1957)*, Editura Muntenia &Leda, Constanța, 2001, p. 26

[311] SJAN Tl., *loc. cit.*, f. 39.

[312] *Loc. cit.*, f. 38.

[313] *Loc. cit.*, fond Prefectura județului Tulcea, Serviciul administrativ, dosar 1368/1946, f. 5.

[314] *Loc. cit.*, fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 61/1946, f. 11.

www.digibuc.ro

În vederea desăvârşirii activităţii de reîmproprietărire erau adoptate *Instrucţiunile nr. 1519, din 4 martie 1946, pentru funcţionarea organelor de execuţie locală a lucrărilor de colonizare delegate de Inspectoratul General al Colonizării*, care prevedeau, între altele, modul în care trebuia constituit „Comitetul local de colonizare", componenţa acestuia şi nu în ultimul rând principalele atribuţii[315]. Deşi conducerea Inspectoratului General al Colonizării din Dobrogea era optimistă în privinţa definitivării activităţii de reîmproprietărire, nici cei îndreptăţiţi şi nici autorităţile judeţene, nu erau dominate de aceeaşi stare de spirit. Printr-o adresă din 19 martie 1946, înaintată acestei instituţii de către prefectul judeţului Tulcea, Mihai Gioga, se preciza, între altele, că „nu instrucţiunile Inspectoratului General al Colonizării, vor curma răul, ce de şase ani merge crescând, în ultimul timp din cauza lipsei de personal în exterior. Singurul remediu ar fi să se vină cu o lege bine chibzuită care să definitiveze lucrările făcute până acum. Numai astfel vom putea salva ceea ce a mai rămas neatins. Organele ONAC-ului cu multă uşurinţă aruncă vina pe colonişti atunci când se constată distrugeri, fără să se ţină seamă că tot aceşti colonişti, în Dobrogea de Sud, unde erau definitivaţi, aveau gospodării şi aşezări înfloritoare [...]. În încheiere, socotim că instrucţiunile Inspectoratului General al Colonizărilor Constanţa sunt de-a dreptul periculoase pentru liniştea judeţului nostru, căci aplicate, ele vor da naştere la noi focare de agitaţie în rândul coloniştilor"[316]. Sunt edificatoare, poate, aceste câteva rânduri, prin care Mihai Gioga descria situaţia populaţiei supusă transferului şi stadiul activităţii de reîmproprietărire.

În contextul instabilităţii politice interne şi internaţionale, printre meglenoromânii din Cerna începuse a circula zvonul că se fac demersuri pentru a emigra în Australia, doritorii primind câte 60.000.000 lei şi alte avantaje după cum reiese din *Nota informativă nr. 44*, datată 28 mai 1946, a Postului de Jandarmi Cerna. În acest sens, aproximativ 30 persoane l-au mandatat pe meglenoromânul Atanase Chita – primar al comunei Cerna între 1942-1943 –, pentru a iniţia demersuri pe lângă un avocat din Tulcea, însărcinat cu această problemă[317]. Seceta din vara anului 1946, starea de

[315] *Loc. cit.*, fond Prefectura judeţului Tulcea, Serviciul administrativ, dosar 1384/1946, f. 7-12.

[316] *Loc. cit.*, f. 5-6.

[317] *Loc. cit.*, fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 70/1946, f. 5. Informaţia era confirmată şi de *Buletinul informativ asupra situaţiei poliţieneşti de pe raza Inspectoratului de Jandarmi Constanţa din perioada 31 mai – 30 iunie 1946* în care se preciza, între altele că: „Pe teritoriul rural al acestui Inspectorat circulă tot mai insistent zvonul că se fac emigrări în America şi Australia şi că celor ce se înscriu pentru emigrare li se dă câte 60.000.000 lei. Legiunea Tulcea semnalează că în oraşul Tulcea se fac înscrieri de

www.digibuc.ro

provizorat[318], dar şi refuzul de a adera la Partidul Comunist Român[319] nu au făcut altceva decât să accentueze soluția emigrării în Australia – aceasta fiind încă de actualitate printre meglenoromânii din Cerna – Ion Moise, Ştefan Mingea şi Vanghele Pifu, întocmind liste cu cei care îmbrățişau o astfel de idee[320].

Demersurile în această direcție nu s-au materializat ele fiind, în final, sortite eşecului. În aceste condiții, cei nemulțumiți şi-au îndreptat atenția

acest soi la avocatul Şerban Constantin [...]. Legiunea de Jandarmi Tulcea semnalează că în curând va începe un noi război fapt ce determină pe anumite persoane să se înscrie pentru a emigra în Australia. Zvonul ar fi lansat de către unii ostaşi sovietici" (SJAN Ct., fond Inspectoratul de Jandarmi Constanța, dosar 20/1946, f. 40). Prin *Adresa nr. 765* din 4 octombrie 1946 înaintată de Inspectoratul de Jandarmi Constanța, Inspectoratului General al Jandarmeriei informația era reconfirmată: „Legiunea de Jandarmi Tulcea ne semnalează că în raza județului circulă zvonul referitor la posibilitățile de emigrare în Australia. Avocatul Constantin Şerban din oraşul Tulcea prin luna iunie a.c. ar fi efectuat înscrieri pentru cei care doresc să emigreze, încasând amatorilor suma de 24.000 lei costul cererii şi recomandării ce o expedia Consulatului englez. Astfel, s-ar fi înscris mai multe persoane din oraşul Tulcea cât şi de pe teritoriul rural. Circulă zvonul printre cei înscrişi că statul englez la plecare le plăteşte 30 milioane lei de persoană necăsătorită şi câte 60 milioane de familie". (*Loc. cit.*, dosar 22/1941 f. 461).

[318] Iată cum era descrisă această stare de nelinişte în *Buletinul informativ asupra situației polițienești de pe raza Inspectoratului de Jandarmi Constanța da la 31 august – la 30 septembrie 1946*: „În județul Tulcea, de asemenea se resimt urmările secetei producând îngrijorări în rândurile populației, îndeosebi în regiunile Măcin, Tulcea, Sulina şi Babadag [...]. Altă problemă ce constituie o stare de încordare este plecarea coloniştilor pentru recolonizare în Banat, fapt ce duce la dislocarea elementului românesc din această regiune ce are o populație minoritară apreciabilă. Cauza acestui exod al coloniştilor este: starea de provizorat în care au trăit, deoarece nici până acum nu li s-au repartizat definitiv casele şi terenurile; în legătură cu aceasta, suntem informați că ing. Ionescu din Timişoara, Şeful Colonizărilor, încasează câte 500.000 lei , în folos personal, pentru fiecare colonist înscris pentru recolonizare în Banat, spre a le da casă şi pământ" (*Loc. cit.*, dosar 20/1946, f. 47).

[319] Acest zvon circula printre cetățenii care doreau să emigreze în Australia, după cum reiese din *Raportul înaintat de Safir Napoleon comandantul Legiunii de Jandarmi Constanța nr. 676* din 21 iulie 1946, Inspectoratului de Jandarmi Constanța: „Suntem informați din zvon public, că cetățenii care doresc a pleca în Australia, părăsind căminele lor, numai pe motivul că nu consimt a adera la Partidul Comunist, atât în prezent cât şi ulterior, fiindu-le teamă de colhozuri, şi deci mai bine să plece în Australia, şi dacă în timp de 5 ani cât stau acolo se va schimba politica în România se vor reîntoarce în țară la locurile de unde au plecat. De asemenea şi populația macedoneană, care s-ar fi înscris pentru plecare, că vor să plece, şi când vor auzi că li se cedă Cadrilaterul, se reîntorc de acolo şi nici ei nu aderă la Partidul Comunist deoarece la Conferința de la Paris a celor 4 puteri nu au cedat Cadrilaterul de mult dorit de ei care stare de spirit este de mult dorită" (*Loc. cit.*, dosar 22/1946, f. 303).

[320] SJAN Tl., fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 70/1946, f. 7.

www.digibuc.ro

spre o altă soluție, aceea de a se stabili în Banat, astfel încât, nici chiar noile instrucțiuni privind definitivarea activității de reîmproprietărire, emise de Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea, nu au putut opri fenomenul. Cum bine se ştie, în această regiune, după 23 august 1944 s-a înregistrat un proces de depopulare a satelor locuite de şvabi, odată cu retragerea armatelor germane spre vest[321]. Mai mult, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, încă din aprilie 1945 a dat dispoziții ONAC să repartizeze proprietăți funciare rurale rămase fără stăpân „coloniştilor" şi „plugarilor refugiați" neîmproprietăriți, dar cu capacitate de muncă, pentru ca pământurile să nu rămână neînsămânțate. Aceleaşi dispoziții prevedeau ca după încheierea campaniei agricole, celor care ar fi dat dovadă de capacitate de muncă excepțională să li se facă împroprietărirea pe loturi de 5 hectare sau mai mari[322]. Paralel, acestora, le-au fost atribuite în folosință locuințe, împreună cu o parte din animalele de muncă şi din inventarul agricol de mică valoare confiscat de la germani[323].

Exodul unor familii de „colonişti" din județul Tulcea în Banat a creat o stare de nelinişte în rândul autorităților județene. Astfel, prin *Nota informativă nr. 214*, din 12 septembrie 1946, Comandantul Legiunii de Jandarmi Tulcea, Teodor Popescu, aducea la cunoştința Prefecturii acestui județ că din rândurile noilor veniți, unii au plecat pentru a fi reîmproprietăriți în Banat, existând temerea ca prin plecarea masivă să scadă numărul populației româneşti şi, în acelaşi timp, să se ivească diferite pretenții din partea minorităților existente aici[324]. Pentru a opri acest fenomen, Inspectoratul General al Colonizării din Dobrogea înainta Prefecturii județului Tulcea, *Adresa nr. 10.057*, din 23 septembrie 1946, prin care solicita luarea de măsuri urgente pentru oprirea plecărilor neautorizate, orice astfel de acțiune atrăgând deposedarea şi excluderea definitivă de la reîmproprietărire[325]. În acest sens, prefectul județului Tulcea, M. Gioga, transmitea „centrelor de colonişti" *Comunicatul nr. 10.459*, din 7 octombrie 1946, în care preciza: „Se aduce la cunoştința locuitorilor, că cererile pentru colonizare în Banat şi Ardeal, s-au primit la Oficiul Național al Colonizării din Bucureşti, Strada Pictor Grigorescu nr. 12, numai până la data de 20 septembrie 1946. După această dată nu se va mai primi nici o cerere de acest fel. De asemenea, se aduce la cunoştința celor interesați că până la 1 ianuarie 1947, se suspendă

[321] Dumitru Şandru, *op. cit.*, p. 202.

[322] *Ibidem*, p. 204.

[323] *Ibidem*, p. 207.

[324] SJAN Tl., fond Prefectura județului Tulcea – Serviciul administrativ, dosar 1385/1946 f. 14.

[325] *Loc. cit.*, dosar 159/1946, f. 4.

www.digibuc.ro

trimiterile pentru colonizări în Banat şi Ardeal, urmând ca până la această dată, odată cu terminarea reformei agrare să se constate disponibilităţile pe care să poată fi aşezaţi cei îndreptăţiţi"[326].

Nu peste multă vreme, la data de 14 noiembrie 1946, era emis *Decretul-Lege nr. 912 pentru definitivarea aşezărilor de colonizare a evacuaţilor din Cadrilater şi ale coloniştilor vechi*[327]. Prin urmare, pe terenurile ce constituiau fondul imobiliar destinat reîmproprietării urmau a fi aşezaţi, în primul rând, evacuaţii cu contracte de vânzare-cumpărare, care făceau dovada că au achitat a zecea parte din preţ, conform dispoziţiilor art. 18-22 din *Legea colonizărilor din 1936*; proprietarii rurali „necolonişti", evacuaţi din judeţele Caliacra şi Durostor care au abandonat minim 3 ha teren arabil sau plantaţii, mai puţin locul de casă; persoanele evacuate din aceleaşi judeţe menţionate mai înainte, care făceau dovada cu procesul-verbal de punere în posesie sau declaraţiile de avere întocmite de subcomisiile mixte româno-bulgare că au avut în folosinţă lotul tip de cultură; „coloniştii" care au fost admişi în „Dobrogea Veche", până în 1940, pe vechiul fond imobiliar, care deţineau contracte de vânzare-cumpărare sau procese verbale de punere în posesie şi care nu puteau să folosească pământul deoarece era inundat ori neproductiv; românii veniţi de peste hotare care nu depăşiseră vârsta de 50 ani la data intrării în ţară, cu stagiul militar satisfăcut, să fie căsătoriţi ori văduvi cu copii minori, să nu fi avut condamnări penale, la data intrării în ţară şi să se îndeletnicească cu cultivarea pământului; evacuaţii care au avut în teritoriul cedat propriile gospodării clădite şi fac dovada, că au ca unică ocupaţie agricultura şi nu au fost satisfăcuţi prin împroprietărire, în cadrul *Legii nr. 187* din 1945, în condiţiile generale de admisibilitate, prevăzute de art. 5 din *Legea din 29 aprilie 1940*. Ultimele două categorii, spre a fi îndreptăţite la reîmproprietărire, trebuiau să facă dovada că locuiesc efectiv, la apariţia legii, în unul din „centrele de colonizare" din judeţele Constanţa şi Tulcea sau dacă îşi luau angajamentul că-şi stabilesc gospodăria, în unul din aceste centre, într-un an de la apariţia legii. Tot acum era fixat şi lotul de reîmproprietărire ce cuprindea o gospodărie clădită sau un lot de casă şi un teren de cultură ce varia între 5 şi 15 ha[328].

[326] *Loc. cit.*, f. 5

[327] „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 266 din 15 noiembrie 1946, p. 11.972-11.973.

[328] Iată care erau, în opinia noastră, cele mai importante prevederi ale acestui document: „Pe terenurile care alcătuiesc fondul imobiliar al colonizărilor, ONAC-ul va efectua aşezarea următorilor locuitori, în ordinea de preferinţă menţionată mai jos:

a) Coloniştii cu acte de vânzare-cumpărare evacuaţi din Cadrilater, care fac dovada că au achitat 1/10 din preţ conform dispoziţiilor art. 18-22 din legea colonizării din 1936.

b) Proprietarii rurali necolonişti, evacuaţi din Cadrilater, şi care au abandonat în Dobrogea de Sud, cel puţin 3 ha., teren arabil, sau plantaţii exclusiv locul de casă.

www.digibuc.ro

Practic, autoritățile, prin adoptarea noului cadru legislativ, încercau din nou să pună capăt stării de provizorat în care se găseau refugiații din Cadrilater, încă din 1940, ca urmare a aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova. Această soluție târzie era adoptată într-un context în care, cum bine se ştie, în 1946, situația generală a României fusese afectată de seceta care a lovit în special Moldova, estul Munteniei şi Dobrogea, de insuficiența materiilor prime, de trecerea de la producția de război la cea de pace, de plata despăgubirilor de război ş.a. În acelaşi timp, agitata viață politică, datorată luptei pentru putere între guvern şi partidele din opoziție, avea să contribuie şi ea la degradarea vieții de zi cu zi a românilor. De altfel, guvernul a urmărit să intimideze, pe cât posibil, propaganda electorală a partidelor din opoziție, prin utilizarea cenzurii asupra publicațiilor acestora, împiedicarea unor adunări sau perturbarea celor care se desfăşurau[329]. În replică, nici opoziția nu s-a lăsat mai prejos, încercând să contracareze acțiunile susținute de forțele guvernamentale. Încă din primăvara anului 1946, în județul Tulcea, spre exemplu, opoziția a lansat o serie de manifeste îndreptate împotriva guvernului, activitate finalizată însă cu monitorizarea atentă a partidelor care ar fi putut organiza manifestări potențial ostile

c) Coloniştii evacuați din Cadrilater, care fac dovada cu procese verbale de punere în posesie, sau cu declarațiile ştat de avere, întocmite de Subcomisiile mixte Româno-Bulgare, că au avut în folosință în Cadrilater, lotul tip de cultură.

d) Coloniştii aprobați în Dobrogea Veche, până în anul 1940, pe vechiul fond imobiliar, care au contracte de proprietate, sau procese-verbale de punere în posesie şi care nu pot folosi terenurile respective, fie din cauză că terenul este inundabil, fie că terenul este neproductiv.

e) Românii veniți de peste hotare, în Cadrilater, în vederea colonizării şi care, pentru a fi aprobați, urmează să îndeplinească condițiile generale de admisibilitate, menționate mai jos:

– Să nu fi depăşit vârsta de 50 ani, la data intrării în țară.
– Să fi satisfăcut legea recrutării.
– Să fie căsătorit sau văduv cu copii minori.
– Să aibă îndeletnicirea de căpetenie agricultură.
– Să nu fi suferit condamnări penale pentru debitele prevăzute de al. C, de sub art. 3.

f) Evacuații din Cadrilater, care au avut în teritoriul cedat, gospodării clădite proprii şi care fac dovada, că au ca unică ocupație agricultura şi nu au fost satisfăcuți prin împroprietărire în cadrul *Legii nr. 187* din 1945, în condițiile generale de admisibilitate, prevăzute de art. 5 din legea din 29 aprilie 1940.

Spre a fi îndreptățiți cei menționați în alineatele e şi f, vor face dovada că locuiesc efectiv la apariția legii într-unul din centrele din Dobrogea sau dacă îşi vor lua angajamentul să-şi stabilească gospodăria într-unul din centrele de colonizare, cel puțin într-un an de la apariția legii (*Ibidem*, p. 11.972).

[329] Vezi, în acest sens, Ioan Scurtu *Studiul introductiv. Anul 1946 în istoria României*, în *România. Viața politică în documente. 1946*, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1996, p. 43.

www.digibuc.ro

puterii[330]. Acest tip de activitate şi-a făcut simţit prezenţa şi la Cerna. Astfel, prin *Nota informativă nr. 65*, din 26 iulie 1946, şeful Postului de Jandarmi Cerna, aducea la cunoştinţă forurilor superioare de la Măcin şi Tulcea că foştii legionari din localitate s-au înscris şi se înscriu în Partidul Naţional Ţărănesc al lui Iuliu Maniu, iar la alegeri vor vota cu acesta, însă sunt ţinuţi sub supraveghere[331].

Din *Situaţia de pronosticul politic de pe raza Postului de Jandarmi Cerna, la data de 22 septembrie 1946* reiese că aici, din numărul total de 1360 votanţi, ar fi votat cu: Partidul Comunist – 16, Partidul Social Democrat – 45, Frontul Plugarilor – 96, Partidul Naţional Popular – 0, Partidul Ţărănesc Democrat – 0, Partidul Liberal Gh. Tătărescu – 260, Partidul Naţional Liberal Gh. Brătianu – 0, Partidul Naţional Ţărănesc Alexandrescu – 0, Partidul Naţional Ţărănesc Iuliu Maniu – 140, iar 803 erau neidentificaţi[332].

Desfăşurate la 19 noiembrie 1946, într-o atmosferă tensionată, alegerile au fost câştigate, conform rezultatelor date publicităţii, de Blocul Partidelor Democratice[333], care a obţinut 70% din voturi şi 349 de locuri în noua Adunare, faţă de 32 ale naţional-ţărăniştilor şi 33 ale celorlalte partide. Există însă indicii potrivit cărora alegerile au fost falsificate în favoarea Blocului Partidelor Democratice[334].

În plan politic extern, negocierile privind încheierea păcii cu România începute la Paris, la 19 iulie 1946, s-au încheiat la 10 februarie 1947 când a fost semnat tratatul de pace între România, pe de-o parte şi Naţiunile Unite, pe de altă parte. Din textul acestuia rezultă, între altele, că România a fost tratată ca o ţară învinsă şi nu i s-a recunoscut cobeligeranţa, a consfinţit menţinerea trupelor sovietice în ţară precum şi obligaţia de a plăti mari despăgubiri de război. După 10 februarie 1947, România a ieşit de sub regimul Convenţiei de Armistiţiu devenind, formal, un stat independent şi suveran. Înalta Comisie Aliată de Control îşi încheia activitatea, astfel încât, SUA şi Marea Britanie nu au mai putut influenţa, în mod hotărâtor, evoluţia postbelică a României, principalul rol revenindu-i Uniunii Sovietice în această zonă de interese, care nu s-a sfiit să-şi impună propria formă de organizare şi conducere politico-statală[335].

330 M. Cojoc, *op. cit.*, pp. 62-63.

331 SJAN Tl., fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 88/1946, f. 7.

332 *Loc. cit.*, dosar 55/ 1946, f. 33.

333 Blocul Partidelor Democratice era o alianţă creată cu scop electoral, la data de 17 mai 1946, din: PCR, PSD, PNL – Tătărescu, FP, PNŢ, Anton Alexandrescu şi PNP (*România. Viaţa politică în documente. 1946...*, p. 207).

334 I. Scurtu, Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 512.

335 V.Fl. Dobrinescu, *op. cit.*, *passim*; vezi şi V. Fl. Dobrinescu, Doru Tompea,

www.digibuc.ro

În noul cadru prestabilit de Marile Puteri, România a evoluat spre un sistem politic totalitar, în care nota dominantă a vieții politice, începând cu anul 1947, a fost creşterea rolului Partidului Comunist Român sprijinit direct de la Moscova. Practic, de acum înainte, lupta acestui partid pentru controlul absolut al vieții politice a fost una deschisă, ea fiind resimțită şi în Dobrogea[336]. Problemele aveau să fie amplificate şi de seceta din vara anului 1946. În acest context, la începutul anului 1947, situația meglenoromânilor din Cerna devenea din ce în ce mai critică. Şeful Postului de Jandarmi Cerna, aducea la cunoştința forurilor ierarhic superioare de la Măcin şi Tulcea, prin *Nota informativă nr. 99* din 23 ianuarie 1947, că în special populația evacuată din Cadrilater era săracă şi dominată de o stare de nelinişte, datorată lipsei cerealelor, mulți dintre noii veniți stând nemâncați zile întregi sau hrănindu-se cu turte de floarea soarelui şi semințe de bumbac prăjite. În acelaşi timp, lipsa nutrețului îi obliga, practic, să-şi vândă vitele cu prețuri foarte mici, bani cu care apoi cumpărau mălai la preț de speculă. Prin urmare, o parte dintre aceştia şi-au părăsit gospodăriile plecând în Banat fața de această situație solicitându-se sprijinul Prefecturii Tulcea, pentru a-i ajuta pe cei nevoiaşi, dar şi pentru a opri acest proces de părăsire a gospodăriilor[337].

Acelaşi conducător al jandarmeriei comunale Cerna, în *Nota informativă nr. 102*, datată 16 martie 1947, preciza: „Suntem informați că printre populația civilă [circulă] zvonul că Grecia este în plin război şi chiar că ar fi declarat război Uniunii Sovietelor. În acest scop primeşte de la

România la cele două conferințe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947). Un studiu comparativ, Editura Neuron, 1996, *passim*; Viorica Moisuc. *op. cit.*, pp. 305-311; M. Cojoc, *op. cit.*, p. 68.

[336] *Ibidem.*

[337] Iată cum descria şeful Postului de Jandarmi Cerna situația coloniştilor de aici în ianuarie 1947: „locuitorii din comuna Cerna, în special coloniştii care au stare materială mai rea ca cei băştinaşi, sunt foarte îngrijorați din cauza lipsei de porumb şi grâu, provenită din cauza secetei din anul trecut. Mulți din ei stau nemâncați zile întregi sau se hrănesc cu turte de floarea soarelui din care s-a extras uleiul şi semințe de bumbac prăjite. De asemenea, pentru vite nu au nutreț din care cauză le vând pe prețuri de nimic, pentru a cumpăra mălai, pe care-l procură foarte greu şi la un preț de speculă foarte exagerat. Parte din colonişti care au aprobarea, cât şi cei care n-o obțin, pleacă cu familiile în Banat, părăsindu-şi gospodăriile care se ruinează şi distrug. În acest scop, solicită şi obțin vagoane de la CFR pentru transport în Banat. Lipsa de mălai şi făină care se simte din zi în zi mai mult şi a mijloacelor de a-şi putea câştiga existența, i-au adus într-o stare foarte îngrijorătoare. Se impune a se interveni la Prefectura jud. Tulcea pentru a dispune să le vină în ajutor prin Of. Ec. celor lipsiți de mijloace de existență. Să se intervină pentru a se opri plecarea acestor colonişti în Banat, să nu li se mai dea aprobări în acest sens şi să nu li se mai pună la dispoziție vagoane de CFR" (SJAN Tl., fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 70/1946, f. 12.).

www.digibuc.ro

americani armament, ajutoare materiale şi i se acordă împrumuturi pentru a lupta contra comunismului. De asemenea, că America ar fi debarcat trupe în Grecia. Mai circulă zvonul că la conferinţa de pace ce se ţine la Moscova există mari neînţelegeri între anglo-americani şi Uniunea Sovietelor din care cauză în curând vor avea loc evenimente importante, sau că un război între aceste mari puteri ar fi inevitabil. Se mai discută că alimentele date de americani pentru ajutorul locuitorilor din regiunile bântuite de secetă din România, s-a dat mai mult în scop de propagandă pentru a-şi atrage simpatia. Populaţia din oraşul Galaţi ar fi refuzat să primească acest ajutor manifestând că n-are nevoie de ajutor dat de americani"[338].

La începutul anului 1947 starea de spirit a meglenoromânilor din Cerna era dominată de nelinişte, datorată sărăciei provocată în special de secetă[339], fapt ce a contribuit la apariţia un nou clivaj în rândul comunităţii de meglenoromâni. Nici zvonurile privind situaţia internaţională a foştilor aliaţi împotriva puterilor Axei nu era în măsură să îi liniştească, teama izbucnirii unui nou război contribuind şi ea la scăderea moralului acestora. Cu atât mai puţin, noile măsuri luate în anul 1947 de către autorităţile guvernamentale, în sprijinul „ţărănimii muncitoare", puteau îndrepta starea de spirit a acestora[340]. Prin urmare, în martie 1947 un grup de familii din Cerna pleacă în Banat stabilindu-se provizoriu în localitatea Beşenova Nouă (astăzi Dudeştii Noi – *n.ns.* C.V.)[341]. După aproape şapte luni de incertitudini, la data de 15 septembrie 1947 aceştia adresează un memoriu Inspectoratului General al Colonizării Timişoara prin care solicitau să fie repartizaţi într-o localitate a judeţului unde să fie reîmproprietăriţi[342].

În ansamblu, anul 1947 nu avea să aducă o ameliorare a situaţiei meglenoromânilor din Cerna, ci o degradare a traiului de zi cu zi, fapt confirmat atât de pretorul Ion Stoian, cu ocazia inspecţiilor organizate aici[343], cât şi de şeful postului de jandarmi din comună[344].

Referitor la activitatea de definitivare, nemulţumirile au continuat fiind semnalate atât în rândul populaţiei băştinaşe, în primul rând, pentru că nu

[338] *Loc. cit.*, f. 14.

[339] Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Timiş (în continuare SJAN Tm.), fond Comisia Judeţeană Timiş-Torontal pentru Îndrumarea şi Definitivarea Lucrărilor de Reformă Agrară, dosar 8/1947-1948, f. 268.

[340] Mihail Rusenescu, *Date privind politica agrară a României (marie 1945 – februarie 1949)*, în „Studii şi Materiale de Istorie Contemporană", vol. III, 1978, pp. 90-96.

[341] SJAN Tm., *loc. cit.*, f. 268.

[342] *Loc. cit.*, f. 268v.

[343] SJAN Tl., fond Pretura plasei Măcin, dosar 405/1947, f. 125-130.

[344] *Loc. cit.*, fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 156/1947, f. 14-16.

www.digibuc.ro

le erau respectate proprietăţile, repartizarea loturilor urmând a se realiza prin tragere la sorţi[345], cât şi în rândul noilor veniţi, deoarece Comisia de definitivare le solicita să achite suma de 30 lei pentru fiecare hectar atribuit, necesară acoperii cheltuielilor de întreţinere şi hrană a membrilor ei[346].

Pentru a avea o imagine mai clară asupra evoluţiei meglenoromânilor, în această perioadă, vom prezenta o serie de informaţii cuprinse în *Darea de seamă referitoare la abuzurile comise de populaţia colonistă şi macedoneană*[347], din 30 august 1947, întocmită de şeful Postului de Jandarmi Cerna: „În com. Cerna sunt părăsite şi distruse un număr de aproximativ 174 locuinţe de către populaţia colonistă şi macedoneană ce s-a putut stabili până în prezent. Numărul locuinţelor părăsite şi distruse este mult mai mare, acestea urmând a se stabili cu precizie, în curând, de comisia de definitivare care în prezent lucrează în com. Cerna, va face identificarea fiecărei locuinţe, stabilindu-se cine a avut-o în primire spre folosinţă şi deci cine se face vinovat pentru părăsirea şi distrugerea ei. Coloniştii care au avut în primire aceste locuinţe distruse, parte din ei s-au mutat în Banat, o parte în jud. Constanţa prin comunele Gârliţa, Esechioi, Regele Ferdinand, şi Canlia, iar o altă parte s-au mutat dintr-o casă în alta, aici în localitate"[348].

Reîmproprietărirea intra în etapa finală, nefiind semnalate abuzuri din partea autorităţilor abilitate în acest sens şi nici din partea noilor veniţi. Referitor la cultivarea terenului agricol, foametea şi seceta au făcut ca o parte din seminţele atribuite de Prefectura Tulcea să nu fie însămânţate ci măcinate şi folosite în alimentaţie. Nu este mai puţin adevărat că însămânţările de toamnă au fost complet compromise din cauza îngheţului şi secetei, iar producţia distrusă de această din urmă cauză, cât şi de rozătoarele de câmp[349].

Acelaşi autor opina, între altele, că „macedonenii din fire sunt răi gospodari, răi muncitori şi leneşi. Cea mai mare parte din ei nu le place să se ocupe cu agricultura, sau chiar dacă se ocupă, lucrează pământul de mântuială. Le place să se ocupe mai mult de afaceri care cer puţină muncă şi câştiguri bune, de preferinţă afaceri de comerţ. Susţinuţi şi încurajaţi în această stare care îi caracterizează sunt însuşi de autorităţile comunale (primar) care mai tot timpul a fost macedonean şi nu i-a îndemnat la muncă. Tot o cauză a acestui rău se datoreşte şi aşezării în mase compacte a macedonenilor, care se susţin unii pe alţii şi văd cu ochi răi atât pe locuitorii băştinaşi, cât şi pe coloniştii

345 *Loc. cit.*, f. 21.
346 *Loc. cit.*, f. 22.
347 *Loc. cit.*, dosar 118/1947, f. 18-23.
348 *Loc. cit.*, f. 18.
349 *Loc. cit.*, f. 19.

www.digibuc.ro

regăţeni"[350]. Această apreciere este, în opinia noastră, lipsită de un temei real, ştiut fiind faptul că meglenoromânii au făcut dovada faptului că sunt oameni harnici şi renumiţi agricultori, atât în locurile de baştină, cât şi în Dobrogea de Sud. Cât priveşte susţinerea consângenilor de aceeaşi origine, ea nu poate fi decât una firească, având în vedere mediul multietnic şi multicultural din Meglenia în care s-au format şi au evoluat.

În final, autorul concluziona: „distrugerea a sute de locuinţe se datoreşte coloniştilor şi macedonenilor care s-au mutat în Banat sau alte părţi, părăsind şi distrugând locuinţa ce i-a fost dată în primire. Acelora care s-au mutat dintr-o locuinţă în alta după ce au distrus gospodăria. Organelor însărcinate cu administrarea acestor bunuri ale statului care n-au vegheat la buna lor conservare, ci din contră au aprobat distrugerile prin aprobările date de a se muta dintr-o locuinţă în alta şi aceasta desigur că nicidecum fără interes. Aceste organe sunt şeful sectorului de colonizare şi primarul comunei. De asemenea, aceeaşi vină o poartă şi cei care au aprobat plecarea coloniştilor şi macedonenilor în Banat cum şi faptului că au fost lăsaţi atâţia ani în stare provizorie şi nu au fost stabiliţi formal (oficial, cu acte de împroprietărire – *n.ns.*, C.V.) definitiv în locurile unde au fost aşezaţi"[351].

Aşezarea şi împroprietărirea unora dintre meglenoromâni în Banat a reprezentat o nouă etapă din cadrul procesului de dezintegrare a „mătcii" meglenoromâne, început în primele decenii ale secolului al XX-lea. Astfel, dintr-un număr de aproximativ 400 de familii care se estimează că au fost transferate din Cadrilater în Cerna, circa 57 s-au stabilit în Banat în judeţul Timiş, localităţile Variaş, Biled, Jimbolia ş.a., iar două în judeţul Constanţa respectiv la Canlia şi Gârliţa[352].

În plan politic intern, urmare a deciziei guvernului de la Moscova de a lichida forţele de opoziţie din statele central şi est-europene asupra cărora îşi exercita dominaţia, din a doua jumătate a anul 1947 această activitate va duce la eliminarea de pe scena politică românească a celor două mari partide istorice, Partidul Naţional Ţărănesc şi Partidul Naţional Liberal[353].

[350] *Loc. cit.*, f. 19-20.

[351] *Loc. cit.*, f. 20.

[352] În urma cercetărilor de teren pe care le-am efectuat în anul 1996 la meglenoromânii din România şi a unei documentări în arhive avansam, în studiile publicate anterior, cifra aproximativă de 30 familii. Recent, în urma unei aprofundate cercetări, am identificat în arhivele tulcene un „*Tabel nominal de coloniştii şi macedonenii care au distrus şi părăsit locuinţele plecând în Banat sau în altă parte*", din care am identificat, după nume, aproximativ 57 de familii de meglenoromâni care au plecat în Banat judeţul Timiş şi două în judeţul Constanţa, dintr-un număr total de 134 care au părăsit localitatea Cerna între 1946-1947 (*Loc. cit.*, f. 21-23).

[353] Vezi în acest sens, Ioan Scurtu, *Anul 1947 în istoria României*, în *Viaţa politică în documente. 1947* (coord. Ioan Scurtu), Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994, p. 12.

www.digibuc.ro

Intervenţia sovietică în viaţa internă a statelor din zona sa de dominaţie s-a accentuat, în septembrie 1947, când s-a hotărât, la Conferinţa de la Szklarska Poreba, constituirea Biroului Informativ al Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti, menit să coordoneze activitatea acestora. În acest sens, „Delegatul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a cerut accelerarea proceselor de trecere a ţărilor de «democraţie populară» la socialism, eliminarea reprezentanţilor burghezi din structurile puterii, realizarea partidului unic al clasei muncitoare, adoptarea unor programe de transformări socialiste, trecerea la regimul dictaturii proletariatului"[354].

Această politică şi-a pus amprenta şi asupra meglenoromânilor, membri de partid sau simpatizanţi ai unor partide, altele decât cele de orientare comunistă, fiind ţinuţi sub supraveghere pentru a fi luate cu rapiditate contra lor măsuri, în concordanţă cu cele impuse de noul regim. Astfel, în *Istoricul problemei reacţionare – fasciste – legionare* din comuna Cerna, întocmit de şeful postului de jandarmi de aici, Dumitru Beche, se prezenta pe scurt evoluţia acestei chestiuni începând cu anul 1933, concluzia finală fiind aceea că „foştii legionari continuând să nutrească ideea reacţionară fascistă, contrară actualului regim democratic (*sic!*) se impune a fi supravegheaţi îndeaproape"[355].

Acelaşi Dumitru Beche, în *Istoricul problemei naţional-ţărăniste „Maniu"* făcea o scurtă trecere în revistă a evoluţiei acestui partid politic în comuna Cerna începând cu anul 1940, concluzionând că „totuşi, această mişcare, în aparenţă dezorganizată, persistă şi necesită ca foştii membri să fie supravegheaţi, iar acţiunile lor dăunătoare regimului democrat, descoperite şi deferiţi justiţiei"[356].

[354] *Ibidem*, pp. 12-13.

[355] Autorul opina, în mod eronat, că majoritatea coloniştilor macedoneni veniţi din Cadrilater în Cerna erau legionari: „La 6 septembrie 1940 venind la conducere regimul legionar, (este vorba, de fapt, de regimul antonesciano-legionar, instaurat oficial la data de 14 septembrie 1940 – *n.ns.*, C.V.) din cauza schimbului de populaţie nu s-a observat nici o schimbare în conducerea ad-tivă, însă după repatrierea bulgarilor au venit în loc colonişti macedoneni din Cadrilater din care majoritatea erau legionari, această mişcare s-a reorganizat. La conducerea comunei a venit ca primar legionarul Gheorghe Otti care împreună cu alţi membri legionari Ghe. Budeş, C. Dinoglu şi alţii au început activitatea comiţând diferite abuzuri şi şicanii populaţiei" (SJAN Tl., *loc. cit.*, dosar 103/1947, f. 10). Ceea ce ne surprinde este faptul că acelaşi autor, spre exemplu, când se referă la *Istoricul problemei Naţional Ţărăniste Maniu*, sau informează forurile ierarhic superioare care sunt membrii Partidului Naţional Liberal din comuna Cerna, anexează tabele nominale în care precizează date clare. Nu aceleaşi date amănunţite ne furnizează şi atunci când face referire la membrii mişcării legionare, de fiecare dată fiind nominalizate aceleaşi patru-cinci persoane, ceea ce ne îndreptăţeşte să precizăm că afirmaţia potrivit căreia majoritatea coloniştilor macedoneni veniţi din Cadrilater în Cerna sunt legionari este eronată.

[356] *Loc. cit.*, f. 14-16.

www.digibuc.ro

Informații prețioase ne sunt oferite de Dumitru Beche și în *Istoricul problemei „propaganda subversivă, care speculează nemulțumirile cu caracter general, regional sau local, provocate de crizele de natură politică, economică, agrară, industrială, fiscală, etc."* în care preciza că „populația comunei Cerna o formează în majoritate coloniștii macedoneni și mai puțin coloniștii regățeni evacuați din Cadrilater în toamna anului 1940, prin schimbul de populație. O parte mai mică din populație, cam 1/5 din total o formează băștinași printre care se găsesc și minoritari bulgari, care au rămas în urma repatrierii în Bulgaria. Încă de la venirea coloniștilor în această comună, au existat și mai există rele raporturi între colonişti, în special macedoneni și băștinași găsiți aici. Cauzele care provoacă aceste rele raporturi între ei ar fi, în primul rând, deosebirea de sânge și rasă (*sic!*) ce există între unii și alții, obiceiuri și toate celelalte, provocată mai mult de macedoneni[357]. *În al doilea rând este dreptul de proprietate mai mare ce caută să și-l asume acești colonişti macedoneni mai mult ca ceilalți* (*subl. ns.*, C.V.). Aceasta a cauzat și le-a impus ca, comuna să fie administrată din anul 1940 numai de către macedoneni, care călăuziți întotdeauna de considerațiunile de mai sus, au protejat pe unii și nemulțumit pe ceilalți, provocând astfel dezbinarea care a dus la rele raporturi între locuitori. Tot acestui fapt se datorește și dezbinarea politică din comună, care a cauzat majorității locuitorilor băștinași din comună să fie înscrişi sau să adere la Partidul N. Țărănist, Iuliu Maniu[358]. Coloniștii macedoneni numai din interesul ca dintre ei să fie întotdeauna la conducerea și treburile ad-tive ale comunei au căutat să se infiltreze în fiecare partid politic, spre a înlătura pe locuitorii băștinași, cauzându-le diferite nemulțumiri. Majoritatea dintre acești macedoneni sunt cunoscuți că au făcut parte sau au aderat cu mișcarea legionară (*sic!*) și deci datorită acestei ordine de idei nemulțumirile relatate mai sus, propaganda subversivă poate specula"[359].

Posibilii „agenți ai reacțiunii" ar fi putut specula și nemulțumirile noilor veniți provocate de neajunsurile activității de reîmproprietărire, de seceta ce a afectat grav și această comună, de majorarea taxelor pentru cei care practicau activități de natură comercială ș.a. În final, autorul mai preciza

[357] În mod eronat autorul acestui document preciza că există o deosebire de sânge și rasă între macedoneni și băștinași, poate între ei și bulgarii rămași aici dar aceștia erau nesemnificativi ca număr, în condițiile în care, cum bine se știe, românii balcanici sunt parte integrantă a poporului român și au veni din locurile de baștină în „țara de adopție" România, exclusiv în calitate de români.

[358] Opinia autorului este exagerată deoarece, din *Tabelul nominal de membrii org. politice PNȚ „Maniu"*, dintr-un număr de 29 membri, 10 erau meglenoromâni, iar președintele Noe Nicolae era, la rândul său tot meglenoromân (*Loc. cit.*, f. 15).

[359] *Loc. cit.*, f. 12.

www.digibuc.ro

că „deşi nu s-au identificat indivizi care să ducă o propagandă subversivă, prin specularea nemulţumirilor provocate de crizele de natura celor de mai sus, totuşi agenţii reacţiunii pot specula asemenea nemulţumiri care pot provoca dezordine. Deci aceşti indivizi trebuie identificaţi, semnalaţi autorităţilor superioare, luându-se măsurile legale contra lor"[360].

Sunt edificatoare, în opinia noastră, toate aceste concluzii ale lui Dumitru Beche, din finalul documentelor menţionate, pe care nu întâmplător le-am prezentat în detaliu, ci tocmai din dorinţa de a reliefa modalitatea prin care trebuiau înlăturaţi opozanţii regimului.

În plan politic intern, sfârşitul acestui an avea să aducă modificări esenţiale, regimul monarhic fiind înlocuit cu cel republican. Astfel, la data de 30 decembrie 1947 regele Mihai I a trebuit să semneze actul de abdicare[361], iar România a fost proclamată, în aceeaşi zi, Republică Populară, în frunte cu un Prezidiu Provizoriu[362]. Instalaţi la putere, comuniştii au pus în practică, în deceniul următor, o politică de sovietizare a României, în care nu-şi mai găseau locul democraţia, cele mai elementare drepturi şi libertăţi cetăţeneşti, respectarea proprietăţii ş.a.

Anul 1948 avea să fie unul decisiv pentru evoluţia României pentru următoarele patru decenii. La data de 4 ianuarie s-a constituit Comisia Centrală pentru organizarea Congresului de unificare a Partidului Comunist cu Partidul Social-Democrat, în vederea constituirii Partidului Unic Muncitoresc şi s-au aprobat instrucţiunile pentru alegerea organelor de conducere locală şi a delegaţilor la Congres. Desfăşurat între 21-23 februarie 1948, în sala Ateneului Român, acesta a ales Comitetul Central care, mai apoi, în şedinţa din 24 februarie a ales Biroul Politic şi Secretariatul Comitetului Central (Gheorghe Gheorghiu-Dej – secretar general, Ana Pauker, Teohari Georgescu şi Lothar Rădăceanu – secretari). Practic, acest moment avea să consfinţească, preponderenţa absolută a comuniştilor în toate organele de conducere care şi-au impus propriul model de organizare a societăţii. În mod firesc, se cerea adoptarea unei noi legi fundamentale, menită a consacra forma de stat republicană. Totodată, se aveau în vedere ample transformări economice şi politice[363].

La data de 27 februarie 1948 ia fiinţă Frontul Democraţiei Populare[364]

---

360 *Loc. cit.*, f. 13.

361 *România. Viaţa politică în documente. 1947...*, pp. 289-290.

362 *Ibidem*, pp. 290-293.

363 Vezi, în acest sens, Ioan Scurtu, *Studiu introductiv*, în *Stenogramele şedinţelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român* vol. I, *1948*, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2002, pp. III-IV.

364 Frontul Democraţiei Populare era condus de un Consiliu Naţional, compus din:

www.digibuc.ro

care va obține la alegerile din luna următoare 93, 2% din voturi şi 405 mandate. Nu peste multă vreme, la data de 13 aprilie 1948, Mare Adunare Națională votează, în unanimitate, noua Constituție care va legitima noul regim politic din România[365].

Toate aceste acțiuni politice aveau să influențeze şi procesul de reîmproprietărire. Edificatoare în acest sens este, în opinia noastră, *Darea de seamă asupra operațiunilor de colonizare din Dobrogea*, întocmită la finele anului 1948 de D. Vătafu, şeful Inspectoratului Agricol Regional Constanța, care deşi elaborat în limbajul specific epocii, ne oferă o serie de date concrete asupra acestui complex proces. În prima parte, sunt prezentate pe scurt etapele de început, Reforma agrară din 1921, apoi primele acțiuni de împroprietărire din Dobrogea, desfăşurate în perioada interbelică, după care dezvoltă acțiunile întreprinse de statul român în urma aplicării prevederilor Tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940. Astfel, „prin evacuarea populației române din județele Durostor şi Caliacra, s-au abandonat: teren arabil 204.627 ha; gospodării agricole 18.760. Din numărul de 18.760 gospodării agricole lăsate în Cadrilater, 7.201 gospodării au fost construite de stat şi date în proprietatea coloniştilor [...]. Din populația de 21.897 capi de familie – preciza acelaşi D. Vătafu – s-au aşezat în județul Constanța circa 9.000, iar în județul Tulcea 8.000; restul s-au risipit în Muntenia, Oltenia, Moldova, etc."[366]. Încercând să scoată în evidență acțiunile întreprinse de noile autorități, desfăşurate în special din a doua parte a anului 1947, autorul combate acțiunile întreprinse de vechii guvernanți, unele din afirmații fiind argumentate altele, în opinia noastră, doar simple speculații politicianiste. Acelaşi autor avea să precizeze că „urmare a terminării lucrărilor de recolonizare din Dobrogea a fost desființat, pe data de 15. I. 1948, Oficiul Național al Colonizărilor şi deci şi fostul Inspectorat General al Colonizării din Dobrogea"[367]. În acest sens, Inspectoratul Regional Agricol Constanța,

Vasile Luca, Lothar Rădăceanu, Iosif Chişinevschi din partea Partidului Muncitoresc Român; dr. Petru Groza, Anton Alexandrescu, Ion Ontaru din partea Frontului Plugarilor; Petre Constantinescu-Iaşi, Mihail Dragomirescu, Alexandru Şteflea din partea Partidului Național Popular; Kácko Alexandru, Ludovic Tákács, Cziko Ferdinand din partea Uniunii Populare Maghiare. Preşedinte al Consiliului Național al Frontului Democrației Populare a fost ales dr. Petru Groza, secretar general Vasile Luca, iar secretar adjunct Iosif Chişinevschi (*Ibidem*, p. V).

[365] Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, *Constituțiile române – Texte. Note. Prezentare Comparativă*, Ediția a III-a, Regia autonomă „Monitorul Oficial", Bucureşti, 1995, pp. 113-130.

[366] SJAN Tl., fond Prefectura județului Tulcea, Serviciul administrativ, dosar 1488/1948, f. 71.

[367] *Loc. cit.*, f. 76.

www.digibuc.ro

va înştiinţa organele administrative din judeţele Constanţa şi Tulcea, prin *Circularele nr. 443*, din 6 martie 1948, respectiv *nr. 1028* din 18 mai 1948, că lucrările de reîmproprietărire a evacuaţilor din Cadrilater, au fost încheiate definitiv[368].

Ca urmare a activităţii de reîmproprietărire în judeţele Constanţa şi Tulcea, din totalul suprafeţei identificată şi măsurată de 146.726 ha, a fost atribuit evacuaţilor din Cadrilater în total 117.115 ha, reprezentând teren arabil, grădini, vii, islazuri, 6.343 ha instituţiilor de stat, 19.034 ha au rămas disponibile, 3.328 ha neproductive, iar 906 ha în litigiu şi „aşezare schimbări". „Cu ocazia acestei definitivări a coloniştilor, s-au aşezat în Dobrogea un număr de 12.868 colonişti, din care numai la un număr de 11.297 colonişti li s-au făcut acte de proprietate (acte de vânzare-cumpărare), celorlalţi neputându-se face actele din forţă majoră. Acestor colonişti li s-au dat 10.161 gospodării, 2.162 locuri de case, iar instituţiile de stat au fost înzestrate cu 217 case şi 36 locuri de case. Au mai rămas disponibile 1.898 case şi 2.400 locuri de case, care s-au afectat fondului de reformă agrară ca şi terenul rămas disponibil de la colonizare. Pe aceste disponibilităţi, care grupează în judeţul Constanţa – 4.644 ha teren arabil, 571 case şi 1.112 loturi de case s-au şi făcut împroprietăririle, rămânând numai într-o singură comună 800 ha teren arabil, pârloagă de 8 ani.

La judeţul Tulcea, din disponibilul de 12.339 ha, teren arabil, a fost dat la împroprietărire circa 500 ha, restul s-a dat în folosinţă, până la ridicarea recoltelor, după care se va da la împroprietărire. De fapt, lucrările de

[368] Pentru o mai bună înţelegere a acestei chestiuni, prezentăm, în continuare, prevederile Circularei nr. 1028 din 18 mai 1948: „Avem onoarea a vă face cunoscut că pentru totdeauna, în cuprinsul judeţelor Constanţa şi Tulcea problema colonizărilor a fost complet lichidată şi pe viitor nu se va mai face nici o operaţiune de colonizare. Toţi coloniştii evacuaţi din Cadrilater oriunde se vor mai afla şi acolo unde sunt disponibilităţi de terenuri, urmează să fie satisfăcuţi prin împroprietărire dacă îndeplinesc condiţiunile legii de reformă agrară nr. 187/1945. Odată cu terminarea campaniei însămânţărilor şefii ocoalelor agricole împreună cu comitetele gospodăreşti vor lichida ultimele lucrări de împroprietărire, pe disponibilităţile de la colonizare şi în acelaşi timp vor începe verificarea coloniştilor recolonizaţi şi aceia care nu stau în casa şi pe terenul care le-a fost atribuit şi nu se află în localitate, vor fi excluşi de la colonizare. Casele şi terenurile rezultate, în urma acestei operaţiuni, vor fi repartizate fondului de reformă agrară, urmând ca ele să fie date la împroprietărire celor îndreptăţiţi şi încă nesatisfăcuţi sau chiar în completare celor care au primit mai puţin pământ. Verificarea se va face folosindu-se de lucrările ce s-au trimis şi se vor trimite, în timpul cel mai scurt, fiecărui centru de colonizare. De asemenea, un exemplar din aceste lucrări a fost predat Serviciului Agricol Judeţean, Biroului Proprietăţii şi Bunurilor Statului şi reformă agrară. Orice alte litigii sau încurcături descoperite în lucrările de recolonizare vor fi rezolvate de şeful ocolului agricol de comun acord cu Serviciul Agricol Judeţean" (*Loc. cit.*, fond Pretura plasei Măcin, dosar 420/1948, f. 56).

www.digibuc.ro

împroprietărire, în ce priveşte tablourile de împroprietăriri sunt executate, a rămas numai operaţiunea de punere în posesie şi eliberarea titlurilor. Odată cu aşezarea acestor colonişti s-au avut în vedere şi interesele obşteşti ale acestora şi ale statului, aşa încât din bunurile ce formau fondul de colonizare s-au atribuit şi pentru instituţii de folos obştesc ale centrelor de colonizare"[369]. La Cerna, din 264 „contracte de vânzare-cumpărare între statul român şi colonist" aproximativ 214 au aparţinut familiilor de origine meglenoromână[370].

În final, acelaşi D. Vătafu avea să afirme: „Cu privire la soluţionarea definitivă şi categorică a problemei coloniştilor din Dobrogea, urmează ca, pe viitor, centrele de colonizare să fie organizate în cooperative de producţie, unde statul trebuie să mai intervină cu conductori specialişti şi cu inventar de muncă, întrucât coloniştii sunt lipsiţi într-o bună parte de acest inventar, întâi datorită a o parte din ei, care obişnuiesc să cutreiere ţinuturile ţării şi în al doilea rând datorită acestei (secetei – *n.ns.* C.V.) din ultimii ani.

Centrele masive de colonizare, care au primit pământuri în trei sau 4 parcele mari, pe mereaua comunei – fiecare colonist având parcele mari în aceleaşi trei sau patru locuri în care i s-au dat lotul de 10 ha – sunt cele dintâi care se pretează la organizarea în cooperativă agricolă de producţie, foarte indicată, putându-se realiza fără nici o piedică, acolarea [asolarea?] culturilor agricole şi o lucrare colectivă a pământului, toţi coloniştii având aceeaşi suprafaţă în proprietate, cu randamente sigure şi mult mai mari decât în sistemul de lucru al câmpului de azi"[371].

La nivel naţional, în anul care a precedat actul de început al colectivizării, mai existau evacuaţi din Cadrilater care continuau să-şi manifeste nemulţumirea faţă de măsurile insuficient de energice ale statului, pe linia integrării corespunzătoare şi în deplină siguranţă în zonele ocupate. În acest sens, în octombrie 1948, un număr de 384 din noii veniţi stabiliţi în judeţele Constanţa şi Tulcea aveau încă de primit, din partea statului, despăgubiri pentru recoltele părăsite în toamna anului 1940[372]. În realitate, numărul lor era mult mai mare, această reparaţie realizându-se abia prin *Legea nr. 9/1998*

[369] *Loc. cit.*, fond Prefectura judeţului Tulcea, Serviciul administrativ dosar 1488/1948, f. 74.

[370] Numărul a fost stabilit prin identificarea după nume a familiilor meglenoromâne dintre cele definitivate în Cerna. Vezi, în acest sens, Nicolae Cuşa, *Aromânii (Macedonenii) în România...*, pp. 338-341.

[371] SJAN Tl., fond Prefectura judeţului Tulcea, Serviciul administrativ, dosar 1488/1948, f. 76. Despre această chestiune, vezi şi Viorel Măgureanu, *Regimul proprietăţii funciare în Dobrogea, rezultat în urma aplicării tratatului de la Craiova din 7 septembrie 1940*, în „Revista Arhivelor", LXX, vol. LV, nr. 1/1993, pp. 31-36.

[372] Dumitru Şandru, *op. cit.*, p. 217.

www.digibuc.ro

privind acordarea de compensaţii cetăţenilor români pentru bunurile trecute în proprietatea statului bulgar în urma aplicării Tratatului dintre România şi Bulgaria, semnat la Craiova, la 7 septembrie 1940[373].

În plan politic intern, în anul 1949 s-a continuat într-un ritm accelerat procesul de sovietizare a României. Astfel, încă din luna ianuarie a fost votată legea comitetelor provizorii ale Sfaturilor populare, nu peste multă vreme, la Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 3-5 martie 1949 adoptându-se şi programul privind transformarea socialistă a agriculturii[374]. Practic, din acest moment, meglenoromânii aveau să fie ancoraţi şi mai adânc în noile realităţi, intrând într-o nouă etapă din evoluţia lor istorică în cadrul statal românesc. O parte dintre membrii acestei comunităţi româneşti de sorginte sud-dunăreană vor susţine noua ideologie, remarcându-se la nivel local, prin activitatea lor politico-ideologică, iar alţii vor rămâne consecvenţi ideologiei politice îmbrăţişată înainte de instaurarea regimului comunist în România.

Interesant de semnalat este faptul că, în urma acţiunilor de verificare organizate în rândul membrilor PMR din Cerna, în a doua jumătate a anului 1949, nu a fost exclus nici un membru al organizaţiei de partid de origine meglenoromână[375]. În *Raportul general de activitate privitor la desfăşurarea acţiunii de verificare a subcomisiilor 9 şi 12 din Plasa Măcin de la 11 august – 22 noiembrie 1949* se preciza, între altele, că „în comuna Cerna am găsit 3 organizaţii de bază, care au fost complet destrămate din cauza fostului secretar Victor Roman, care timp de un an de zile, adică până la verificare, nu a ţinut nici o şedinţă fiind în strânse legături cu toţi chiaburii şi reacţionarii din comună". În final se mai preciza că „prin munca depusă de partid, viaţa de partid se va dezvolta mai mult şi masele privesc cu încredere în el, trecând majoritatea în colectivul de muncă agricol pentru a scăpa ţărănimea de mizerie şi trecerea de la o agricultură înapoiată, la o agricultură socialistă"[376].

[373] „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 8, din 13 ianuarie 1998, pp. 7-9.

[374] Vezi, pe larg, în acest sens, *Procesul-verbal şi stenograma şedinţei Plenare CC al PMR în cadrul căreia s-a discutat situaţia ţărănimii şi organizarea muncii acesteia pe linia gospodăriilor agricole colective şi a cooperativelor de desfacere, consum, de prelucrare şi meşteşugăreşti*, în *Stenogramele şedinţelor Biroului politic şi ale Secretariatului Comitetului Central al PMR* vol. II. Studiu introductiv de Ioan Scurtu, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2003, pp. 123-190.

[375] Vezi, în acest sens, procesele-verbale de verificare ale organizaţiilor de bază nr. 1, 2 şi 3, pe baza cărora, am constatat, că dintr-un număr total de 81 membri, aproximativ 24 sunt de origine meglenoromână, nici unul dintre ei nefiind excluşi în urma acestei acţiuni (SJAN Tl., fond Comitetul judeţean Tulcea al PMR, dosar 83/1949, f. 103-108).

[376] *Loc. cit.*, f. 4.

www.digibuc.ro

Meglenoromânii din Grecia şi fosta Iugoslavie

Începutul celui de-al Doilea Război Mondial găsea meglenoromânii din locurile de baştină în cuprinsul a două state: Grecia şi Iugoslavia, în cadrul cărora vor avea o evoluţie postbelică diferită[377]. În această perioadă, atât guvernele celor două ţări, cât şi cele ale celorlalte state balcanice, urmăriseră să ducă o politică de neutralitate. Evenimentele care au urmat nu au făcut altceva decât să confirme că războiul va fi unul de amploare şi lungă durată, arealul balcanic reprezentând una dintre importantele zone de conflict[378].

Grecia avea să fie una dintre ţintele lui Mussolini şi, la data de 28 octombrie 1940, armatele italiene invadează teritoriul elen, unele acţionând în lungul litoralului spre Ianina, iar altele în defileul Meţovo, pentru a intercepta comunicaţiile cu Epirul şi Macedonia. Operaţiile militare continuă, lupte crâncene desfăşurându-se, în data de 2 noiembrie, pe valea Kalamas, în zona Ianina şi în Munţii Pindului. Două zile mai târziu, contraofensiva elenă reuşeşte să respingă armatele italiene angrenate aici, spre frontiera cu Iugoslavia. La 11 noiembrie, Armata 9 italiană care declanşase ofensiva spre Salonic, prin Florina şi Edessa, este contraatacată puternic de armatele greceşti, trupele italiene retrăgându-se în dezordine între Ohrida şi mare, pentru a acoperi direcţiile spre Valona şi Tirana. Contraofensiva elenă continuă trupele sale ajungând în teritoriile Albaniei. Hitler nu a rămas indiferent faţă de această situaţie şi, la data de 13 decembrie semnează directiva nr. 20 „Marița", stabilind, între altele, că după apariţia condiţiilor meteorologice favorabile, o serie de forţe se vor deplasa prin Bulgaria angajând operaţii militare pentru controlul coastei de nord a Mării Egee şi chiar pe întregul teritoriu al Greciei continentale. În primăvara anului următor, la data de 3 aprilie 1941, acelaşi Hitler semnează şi difuzează directivă operativă nr. 26 cu privire la operaţiile militare în Balcani şi colaborarea cu aliaţii Reich-ului, în cadrul acţiunilor de luptă din această zonă, respectiv Italia, Ungaria şi Bulgaria. Trei zile mai târziu, forţe armate germane, italiene, ungare şi bulgare atacă Grecia şi Iugoslavia. Între 8-9 aprilie, pe valea Vardarului, inclusiv în regiunea Megleniei, au loc lupte sângeroase, trupele germane intrând în Salonic. Armatele greceşti, încercuite între valea Vardarului şi Akios, în număr de peste 70.000, se

[377] Vezi, pe larg, în acest sens, V. Coman, *Aspecte privind istoria meglenoromânilor din Sud-Estul Europei la sfârşitul celui de-al doilea război mondial*, în „Hrisovul". Anuarul Facultăţii de Arhivistică, XIII, 2007, Editura Ministerului Internelor şi Reformei Administrative, Bucureşti, 2007, pp. 167-182.

[378] St.K. Pavlowitch, *op. cit.*, pp. 289-310.

www.digibuc.ro

predau împreună cu generalul Bakopulos. În acelaşi timp, trupele germane şi italiene realizează joncţiunea izolând armata iugoslavă de cea elenă. Ofensiva continuă, concomitent cu dezmembrarea Iugoslaviei care va capitula în data de 17 aprilie. Hitler dispune împărţirea acestui stat, Italia anexând Muntenegru, majoritatea insulelor din Marea Adriatică, Dalmaţia, o parte din Croaţia, jumătate din Slovenia şi vestul Macedoniei; Ungaria primeşte Bacica, Baranja, Megdumurja şi Prekomurjie; Bulgaria va lua cea mai mare parte din Macedonia sârbească şi unele raioane din estul regiunii Kossovo în timp ce restul teritoriului, inclusiv Serbia în frunte cu generalul colaboraţionist Nedič, rămân sub ocupaţie germană. Data de 23 aprilie 1941 avea să aducă şi capitularea Greciei, regele George al II-lea şi guvernul său refugiindu-se iniţial în insula Creta, iar mai apoi la Londra[379].

În Grecia, după cum am văzut, invaziei italiene din toamna anului 1940 avea să îi urmeze cea a Germaniei şi aliaţilor ei din această zonă, desfăşurată în aprilie 1941 şi soldată cu descompunerea întregului aparat de stat, dizolvarea armatei şi paralizarea instituţiilor politice[380]. În acelaşi timp, puterile victorioase aici, respectiv Germania, Italia şi Bulgaria, îşi vor împărţi între ele responsabilitatea administraţiei ţării, în capitală fiind instituită o conducere „filoaxistă", condusă succesiv de generalul Tsolakoglou, I. Logotheropoulos şi D. Rallis, cu rolul de a asigura, în primul rând, ordinea publică până la sfârşitul războiului. Armatele bulgare au ocupat aproape întreaga Tracie şi o parte a Macedoniei, Atena şi alte oraşe importante au fost ocupate de trupele germane, iar cele italiene şi albaneze controlau alte regiuni. În realitate, însă, autorităţile Axei nu au administrat întreaga Grecie, două treimi din teritoriu şi jumătate din populaţie neaflându-se practic sub autoritatea administraţiei centrale, aici, predominând starea de anarhie[381].

Încă din toamna anului 1941 s-au pus bazele unor organizaţii de gherilă în regiunile muntoase ale Greciei. Astfel, în septembrie 1941, a fost fondat, sub conducerea grupărilor comuniste, Frontul Naţional de Eliberare – EAM (Elinikon Apeleftheroticon Metopon) condus de o comisie centrală formată din şase membri[382]. În acelaşi timp, au fost create două organizaţii speciale

[379] Despre operaţiile militare din Balcani desfăşurate în toamna anului 1940 şi primăvara anului următor vezi, pe larg, Leonida Loghin, pp. 60-80; vezi şi Winston Churchill, *Al doilea război mondial,* vol. I, Traducere de Any şi Virgil Florea. Cuvânt înainte de Florin Constantiniu, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1998, pp. 396-408.

[380] AMAE, fond 71/1945-1948 Grecia, vol. I, Politica internă, nepaginat.

[381] B. Jelavich, *op. cit.*, p. 251.

[382] Cei mai importanţi conducători ai acestei organizaţii erau: Sarmaniotis, Partsalidis, colonelul Giogios, Hagi-Ghiorghiu şi Lulis (AMAE fond 71/1945-1948 Grecia, vol. I, Politica internă, nepaginat)

www.digibuc.ro

aflate sub directa subordonare a EAM şi anume: Armata Grecească Populară de Eliberare – ELAS (Elinicos Laicos Apeleftheroticos Stratos), cu rolul de a recruta şi pregăti pentru luptă bărbaţi în 18-45 ani[383] şi Organizaţia Naţională Pangrecească a Tineretului – EPON (Ethniki Panelinios Organosis Neoleas), cu rolul de a pregăti tineretul atât pentru serviciul activ, cât şi pentru cel de ajutorare a acţiunilor militare şi de propagandă[384].

Imitând exemplul partidelor de stânga, care s-au unit într-o organizaţie puternică – EAM, partidele de dreapta au fuzionat alcătuind, la rândul lor, Liga Naţională Grecească Republicană şi Armata Liberă Grecească Democrată – EDES (Elinikos Dimocratikos Eleftheros Stratos). Această organizaţie a apărut în special pentru a contrabalansa puterea de stânga din Grecia[385]. O a treia organizaţie, fără prea mare putere şi influenţă, a apărut la începutul anului 1943 – Frontul Eliberării Naţionale şi Sociale (EKKA), de orientare liberă şi republicană[386]. În afară de acestea mai exista şi Partidul regalist, fără vreo importanţă în viaţa politică a Greciei, care număra puţini aderenţi, mai cu seamă prieteni devotaţi ai regelui George[387].

Pe fondul accentuării crizei economice şi politice din Grecia datorată, în primul rând, regimului de ocupaţie, cât şi a intereselor politice ale Marii Britanii, SUA şi URSS din anii 1943-1944, divergenţele dintre EAM şi EDES se vor accentua, principalul motiv fiind acela al obţinerii controlului decisiv asupra Greciei[388].

Acceptarea de către Uniunea Sovietică a poziţiei dominante a Marii Britanii în Grecia, în vara anului 1944 şi retragerea trupelor germane din ţară în toamna aceluiaşi an, a slăbit într-o oarecare măsură poziţia EAM, care a acceptat încheierea unui armistiţiu, intrat în vigoare la 15 ianuarie 1945 şi a acordului de la Varkiza, semnat la 12 februarie. Se punea, astfel, capăt ciocnirilor dintre forţele ELAS şi EDES. Acordul prevedea demobilizarea tuturor detaşamentelor ELAS şi predarea unei anumite cantităţi de arme, iar ca recompensă erau acordate drepturi politice depline, se garanta libertatea presei şi se acorda amnistiere referitoare la orice activităţi politice desfăşurate anterior, cu excepţia delictelor de drept comun[389]. Prin urmare, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, Grecia

383 Era condusă de generalul Sarafis şi colonelul Bakergis (*loc. cit.*).

384 *Loc. cit.*

385 Era condusă de colonelul Napoleon Zervas (*loc. cit.*).

386 B. Jelavich, *op. cit.*, p. 253.

387 În Macedonia, conducătorul acestui partid era colonelul Hrisohou, fost guvernator general al acestei regiuni (AMAE, fond 71/1945-1948, Grecia, vol. I., Politica internă, nepaginat).

388 B. Jelavich, *op. cit.*, p. 254.

389 *Ibidem*, p. 256; St. K. Pavlowitch, *op. cit.*, p. 309.

www.digibuc.ro

avea un guvern de coaliţie bazat în special pe partidele interbelice, sprijinit de Marea Britanie în vederea împiedicării instaurării unui regim de stânga, dominat de luptătorii de gherilă.

În Iugoslavia, după capitularea armatei şi fuga regelui, în aprilie 1941, ţara a trecut sub controlul Germaniei şi Italiei, care au împărţit în sfere de influenţă, între ele, teritoriile cucerite. Iniţial, aliaţii Axei au reuşit să satisfacă o parte a ambiţiilor naţionale din zonă, iar restul teritoriilor Iugoslaviei au fost încredinţate autorităţilor politice sârbe, croate şi muntenegrene, sub stricta supraveghere a Germaniei şi Italiei[390].

Încă din primele zile ale ocupaţiei puterilor Axei, situaţia din Iugoslavia era una favorabilă organizării unei rezistenţe armate. În mai 1941, colonelul Draža Mihailovič împreună cu un grup restrâns de ofiţeri sârbi s-au retras în zonele de deal şi au organizat aşa-numitele „detaşamente de cetnici", loiale vechiului regim regalist. Cea mai importantă mişcare de rezistenţă era, însă, cea a partizanilor condusă de Iosip Broz Tito, secretarul general al Partidului Comunist Iugoslav[391].

Iniţial, au existat unele încercări de colaborare între partizani şi cetnici, însă acest lucru nu s-a realizat datorită unui dezacord fundamental apărut între cele două tabere, în privinţa strategiei de luptă. În noiembrie 1942, la Bihač, partizanii au pus bazele Consiliului Anti-Fascist de Eliberare Naţională a Iugoslaviei (AVNOJ) care, un an mai târziu, în noiembrie 1943, a fost declarat oficial noul guvern al Iugoslaviei[392].

Considerând că Macedonia urma să constituie o parte integrantă a viitorului stat federal iugoslav, partizanii, au încercat, în 1943, să organizeze o nouă mişcare de rezistenţă în această regiune şi, chiar mai mult, la al doilea congres al AVNOJ din noiembrie 1943 de la Jaje să declare Macedonia drept una din cele şase republici constituante ale Iugoslaviei[393]. Partizanii iugoslavi aveau unele planuri şi mai îndrăzneţe, mai exact încorporarea Macedoniei greceşti şi ieşirea sudică la Marea Egee. În vederea realizării acestui obiectiv, se urmărea atragerea minorităţii slave ce trăia în Grecia, cât şi membri din rândul Partidului Comunist Grec.

În consecinţă, comuniştii greci au fost de acord, la început, să-i organizeze pe comuniştii slavo-macedoneni ca parte integrantă a ELAS. Mai mult, la începutul anului 1944, slavo-macedonenii au pus bazele Frontului Popular de Eliberare al Slavo-Macedonenilor (SNOF), care părea, iniţial,

[390] B. Jelavich, *op. cit*, p. 238; St. K. Pavlowitch, *op. cit*. p. 295.

[391] B. Jelavich, *op. cit.*, p. 242.

[392] *Ibidem*, p. 245; vezi şi Gh. Zbuchea, *Istoria Iugoslaviei*, Editura Corint, Bucureşti, 2001, p. 82.

[393] B. Jelavich, *op. cit.*, p. 247.

www.digibuc.ro

că se află sub directa conducere a ELAS. Scurta colaborare între cele două tabere se va încheia printr-un conflict armat în toamna anului 1944, datorită obiectivelor diferite[394].

Într-o conjunctură politică favorabilă, din inițiativa partizanilor conduși de Tito, era creat, la 2 august 1944, un nou stat federativ al Iugoslaviei, loial Belgradului, Macedonia[395]. Astfel, sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial găsea Iugoslavia pe poziții avansate în jocul politicii macedonene.

Evenimentele politico-militare din timpul celui de-al Doilea Război Mondial desfășurate în Grecia și Iugoslavia nu puteau rămâne fără urmări asupra evoluției meglenoromânilor din locurile de baștină. De altfel, Meglenia a fost una dintre regiunile unde s-au desfășurat, atât operații militare ale puterilor Axei, cât și luptele de gherilă ale ELAS, EDES sau SNOF. În lipsa unei politici unitare privind obținerea, pe viitor, a unor drepturi legitime, meglenoromânii au optat pentru una din taberele aflate în conflict, în funcție de interesul personal, fără a ține seamă de consecințele nefaste privind menținerea unității de grup și a ființei proprii. Evenimentele politice interne și internaționale desfășurate în această parte a Europei, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial vor demonstra, între altele, și faptul că, de acum înainte, identitatea meglenoromânilor din locurile de baștină se va altera într-o oarecare măsură, în funcție de interesele dictate de guvernele impuse în Grecia și Iugoslavia. Nu este mai puțin adevărat că acest fenomen s-a datorat și evoluției politice interne a statelor mai sus amintite, cât și înțelegerilor secrete dintre URSS, SUA și Marea Britanie, privind reconstrucția politică și economică europeană postbelică. În viziunea primului-ministru britanic W. Churchill, soluționarea problemei balcanice în mod procentual, conform înțelegerii de la Moscova din octombrie 1944, avea drept scop evitarea, în țările în cauză, a unor mișcări sociale ce ar fi putut degenera în războaie civile[396]. Evenimentele petrecute ulterior, în această parte a Europei, au demonstrat însă, contrariul.

Conferința de la Ialta din 4-11 februarie 1945, avea să certifice, între altele, și acordul de procentaj. În cadrul aceleiași conferințe, președintele SUA, Rooswelt, prezenta documentul intitulat *Declarație asupra Europei eliberate*, acceptat de URSS și Marea Britanie, care reglementa, implicit, și viitoarea ordine politică din Balcani[397]. Potrivit acestuia era proclamat

---

394 E. Kojos, *The Making of Yugoslavia's People's Republic of Macedonia*, în *Macedonia Past and present*, Institute for Balkan Studies, Tesaloniki, 1992, pp. 154-155.

395 *Ibidem*, p. 153.

396 Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 287.

397 B. Jelavich, *op. cit.*, p. 260, vezi și Jach de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial 1942-1945*, vol II, Editura Științifică și Enciclopedică, București,

www.digibuc.ro

„dreptul tuturor oamenilor de a alege forma de guvernământ în care urmau să trăiască" şi „reinstituirea drepturilor suverane şi a autoguvernării pentru popoarele care au fost private cu forţa de ele"[398]. Toate acestea urmau a fi puse în practică sub protecţia SUA, URSS şi Marea Britanie însă, în concordanţă cu acordul de procentaj. În mai 1945, când războiul lua sfârşit în Europa, nu fusese făcut nici un alt aranjament referitor la statele balcanice, evoluţia ulterioară a acestuia aflându-se sub semnul incertitudinii.

În Grecia, încheierea operaţiilor militare nu a adus o îmbunătăţire a situaţiei politice sau economice. Corupţia şi setea de profit provocau mari nemulţumiri sociale, în special în mediul rural şi în zonele muntoase. Foametea, mizeria şi profundele nemulţumiri din mediul sătesc constituiau un teren propice declanşării unor revolte. În acelaşi timp, în plan politic intern, principala chestiune ce trebuia rezolvată era cea a monarhiei, haosul politic fiind definiţia potrivită pentru această problemă[399]. Deşi, după înţelegerea de la Varkiza, din 12 februarie 1945, grupările politice din Grecia credeau că se va ajunge la o înţelegere menită a asigura o viaţă politică normală, evenimentele petrecute ulterior au demonstrat contrariul, acestea fiind influenţate însă şi de neînţelegerile sovieto-britanice privind împărţirea sferelor de influenţă în această ţară[400].

În vederea obţinerii supremaţiei politice în Grecia, forţele de dreapta promonarhiste au urmărit diminuarea forţei adversarilor politici, pe de-o parte, iar pe de alta, organizarea unor acţiuni naţionaliste în regiunile locuite de populaţii aparţinând altor etnii. Acestea din urmă s-au datorat, în special, orientărilor politico-ideologice diferite de cele ale autorităţilor guvernamentale[401]. În cadrul acţiunilor au fost antrenaţi, firesc, şi meglenoromânii. Încă din vara anului 1945, forţele guvernamentale au organizat acţiuni de intimidare a populaţiilor de altă etnie decât cea greacă, prin diverse mijloace de propagandă naţionalistă şi prin organizarea unor acţiuni de maltratare (arestări, torturi, asasinate) ce vor continua şi în cursul anului următor[402].

În acelaşi timp, principalul adversar politic al armatelor guvernamentale ELAS s-a reorganizat, în vederea obţinerii supremaţiei politice şi, în

1988, p. 299; D.D. Hatchet, G.G. Springfield, *Ialta. Înţelegeri pentru 50 de ani.* Casa de editură „Excelsior – Multi Press", Bucureşti, 1991, pp. 86-90.

398 Apud B. Jelavich, *op. cit.*, p. 260.

399 *Ibidem*, pp. 280-281.

400 AMAE, fond 71/1945-1948, Grecia, vol. I, Politica internă, nepaginat.

401 Risto Kirjazovski, *Makedonskata politicka emigratija od egejskiot del na Makedonija vo istosnoevropskite zemji po vtorata svet ska vojna*, Kultura, Skopje, 1989, p. 15.

402 H. Andonovski, op. cit., pp. 49-55.

www.digibuc.ro

octombrie 1946, s-a transformat în Armata Democratică a Greciei (ADG)[403]. Înființarea, la 28 octombrie 1946, în vestul Macedoniei greceşti, a centrului de conducere al ADG, a dus la amplificarea tensiunilor între cele două tabere ce vor culmina cu ciocniri violente. După cum afirma H. Andonovski „dintre luptele cele mai importante din acea vreme se remarcă şi cea organizată de ADG în satele din Meglenia de N-E: Nânta, Oşani şi Liumnița, din 17 noiembrie 1946"[404]. Atacul a fost organizat de soldați aflați sub comanda centrului de conducere din munții Karakamen, Pajak şi Kaimakcealan, în frunte cu comandanții Panos, Mavros şi Statis. Relatând acest eveniment, presa guvernamentală a recunoscut că atacul a fost violent, numărul victimelor din rândul armatei guvernamentale fiind foarte mare. Violența acestor atacuri este susținută şi de Agenția americană *Associated Press*, care relata că „două cete din armata guvernamentală, în luptele de la Liumnița, au suferit grele pierderi, în ciocnirea cu aproape 1.000 de ostaşi ai armatei democratice din Grecia"[405]. Această înfrângere a provocat nelinişte în rândul autorităților de la Atena care nu au exclus amestecul armatelor vecine din Iugoslavia, Bulgaria şi Albania, evitând însă a preciza adevăratele cauze ale războiului civil[406]. În acelaşi timp, autoritățile guvernamentale, prin acțiuni diversioniste, menite a distrage atenție asupra situației politice interne, au provocat tensionarea relațiilor cu Iugoslavia. Semnificative în acest sens sunt evenimentele desfăşurate între 20-22 noiembrie 1946, când avioane venite din Grecia au pătruns în teritoriul iugoslav, la sud de Ghevgheli, în sectorul M. Krş-Uma-Kralija, Marko Iezero – Kojuh, în mai multe rânduri, şi s-au retras numai după riposta apărării antiaeriene iugoslave[407].

După cum se observă, războiul civil din Grecia debuta printr-o serie de confruntări violente desfăşurate chiar în locurile de baştină ale meglenoromânilor. Firesc, în timpul operațiilor au fost antrenați, în ambele tabere, în funcție de interese şi de orientarea politică, şi luptători meglenoromâni. În acelaşi timp, au fost implicate şi familiile lor deoarece confruntările, cum am văzut, s-au desfăşurat şi în cuprinsul aşezărilor locuite de ei. Mai mult, din dorința de a elimina o posibilă colaborare a meglenoromânilor cu forțele guvernamentale, sub comanda conducătorilor ADG din Meglenia, Mavros şi Panos, au fost organizate o serie de acțiuni

[403] Missha Glenny, *The Balkans 1804-1999 Nationalism, War and the Grat Powers*, Granta Books, London, 2000, p. 543.

[404] H. Andonovski, *op. cit.*, p. 66

[405] *Ibidem.*

[406] *Ibidem*, p. 66; vezi şi AMAE, fond 71/1945-1948 Grecia, vol II, Politica internă, nepaginat.

[407] *Loc. cit.*

www.digibuc.ro

de intimidare, între care unele de-a dreptul sângeroase. Semnificativ în acest sens este masacrul organizat în localitatea Liumnița, la sfârşitul anului 1946, în urma căruia 33 de persoane nevinovate au fost ucise[408].

În primăvara anului 1947, războiul civil a continuat extinzându-se din teritoriul Megleniei în aproape toată Grecia. În acest context, conducerea centrală a armatei guvernamentale a dat un ordin pentru evacuarea forțată a satelor din teritoriile pe care le controlaseră partizanii, constrângându-i astfel pe locuitori să-şi părăsească locuințele. Noua mişcare de populație impusă cu forța de armatele guvernamentale a afectat şi populația românească din Meglenia. Potrivit informațiilor oferite de H. Andonovski, şi-au părăsit locuințele un număr total de 2413 persoane din care: 550 din Cupa, 900 din Liumnița, 400 din Berislav şi 563 din Lugunța. O parte dintre acestea s-au aşezat în oraşele din apropiere, iar altele au luat calea exilului şi s-au stabilit în Iugoslavia[409]. Acelaşi tratament a fost aplicat şi populației macedoslave din zonă care era, comparativ cu cea meglenoromână, mai numeroasă şi bine organizată. La 20 mai 1947, la „Mişovi Kolibi" pe Kaimakcealan, este convocată prima conferință generală a NOF (fostul SNOF), în cadrul căreia cei prezenți au hotărât continuarea luptei în vederea instaurării unui regim democratic în Grecia, care să garanteze drepturile şi libertățile cetățenilor macedoneni de aici[410]. Susținuți de guvernele comuniste vecine, care aveau interese în această regiune, membrii NOF au îngroşat rândurile ADG. În acelaşi timp, Partidul Comunist Grec urmărea, pe fondul victoriilor obținute de comunişti în Uniunea Sovietică asupra Iranului şi Turciei, să imprime un caracter internațional conflictului cu forțele guvernamentale. Nu este mai puțin adevărat că guvernul sovietic urmărea să dobândească o poziție puternică în regiunea Mării Egee şi în estul Mediteranei, după cum însuşi Stalin îşi exprimase dorința în timpul Conferinței de la Postdam din 17 iulie – 2 august 1945, de a construi o bază navală în zona Greciei[411]. Pe fondul acestor probleme, guvernul britanic se dovedea tot mai incapabil de a gestiona criza politică din Grecia şi în martie 1947, este înlocuit de cel al SUA, ca influență majoră la Atena[412].

În aprilie 1947, regele Ghiorghios al II-lea a murit, fiind succedat la tron de fratele său Pavel. Războiul civil continuă făcând noi victime în rândul ambelor tabere combatante şi în rândul populației civile. Între timp Stalin conştientizase că forțele comuniste elene nu vor avea sorți de izbândă şi,

---

408 H. Andonovski, *op. cit.*, p. 68.

409 *Ibidem*, p. 70.

410 *Ibidem*, pp. 72-73.

411 J. de Launay, *op. cit.*, p. 388; B. Jelavich, *op. cit.*, p. 281.

412 *Ibidem*, p. 282.

www.digibuc.ro

practic, lupta nu mai trebuia continuată, blocând orice ajutor către acestea[413]. În realitate, conducătorul sovietic urmărea încetarea conflictului deoarece aceasta provoca greutăți politicii Uniunii Sovietice în alte părți ale lumii, pe de-o parte, iar pe de alta, dacă sovieticii ar fi răspuns programului de ajutor american oferit trupelor guvernamentale, tensiunile sovieto-americane ar fi crescut în intensitate.

Noua poziție a Uniunii Sovietice, față de conflictul din Grecia, nu a pus capăt ajutorului iugoslav şi nici nu a dus la schimbarea politică a forțelor comuniste greceşti. Influențați de experiența iugoslavilor, în decembrie 1947, comuniştii greci au pus bazele unui Guvern Democratic Provizoriu al Greciei, asemănător AVNOJ, condus de generalul Markos, nerecunoscut, însă, de nici unul dintre guvernele est-europene[414].

Anul 1948 s-a dovedit a fi un dezastru pentru cauza comuniştilor greci, atât datorită noii poziții a Uniunii Sovietice, cât şi conflictului dintre Stalin şi Tito, soldat, între altele, şi cu ruperea relațiilor dintre Iugoslavia şi Albania, Bulgaria, România şi Ungaria[415]. Cu toate acestea, sprijinul iugoslav a continuat şi în plan militar, anul 1948 aducând, în final, în ciuda pierderilor suferite de forțele comuniste, o situație de remiză, ambele tabere pregătindu-se pentru bătălia decisivă.

Aprobarea de către Partidul Comunist Grec, la cea de-a patra plenară desfăşurată între 29-30 ianuarie 1949, a formării statului macedonean independent, a întărit ideea, în rândurile populației greceşti că o victorie a comuniştilor ar fi putut duce la pierderea unor teritorii din Grecia[416]. În acest context, forțele comuniste vor pierde şi mai mult teren în confruntarea cu forțele guvernamentale care în primăvara anului 1949 au început să lichideze centrele rebelilor, începând din Peloponez şi înaintând spre nord. Mai mult, în iulie 1949, Tito a închis granița cu Grecia şi, totodată, liniile de aprovizionare ale insurgenților. Luptele au continuat, iar în octombrie conducerea Partidului Comunist Grec a „acceptat realitatea şi l-a blamat pe Tito pentru înfrângerea suferită"[417].

În toamna anului 1949 se încheia un îndelungat conflict civil dus cu violență şi cruzime, ce a antrenat un număr impresionant de oameni şi a lăsat drept moştenire multă înverşunare şi ură. O parte dintre luptătorii comunişti,

[413] *Ibidem.*

[414] *Ibidem*, p. 283.

[415] *Ibidem*, pp. 283-284; Gh. Zbuchea, *op. cit.*, pp. 94-95, W. Loch, *Împărțirea lumii. Istoria războiului rece 1941-1945*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1997, pp. 165-166;

[416] B. Kondis, *The 'Macedonian Question' as a Balkan Problem in the 1940s*, în *Macedonia* ... p. 192.

[417] B. Jelavich, *op. cit.*, p. 284.

www.digibuc.ro

de teama eventualelor represalii, au părăsit Grecia şi, după cum afirma M. Glenny „au fost împrăştiaţi în toată Europa de est şi Rusia unde au format ramura cea mai tânără a diasporei greceşti"[418]. Alţii, care au hotărât să rămână în hotarele Greciei, au fost chinuiţi şi torturaţi în lagărele de concentrare *Paloş Melas* din Salonic, *Haidari* din Atena, în Dahan şi în alte locuri[419].

Ancoraţi adânc în febra celui de-al Doilea Război Mondial şi apoi în cea a războiului civil, meglenoromânii din Grecia au avut de îndurat calvarul unui conflict, din care nu au lipsit pierderile de vieţi nevinovate, înscenările inimaginabile, foametea şi mizeria, pierderile materiale, concentrările în lagăre, evacuările forţate şi exodul unora dintre aceştia, în exil. Nu este mai puţin adevărat că unii s-au reîntors la casele lor, iar alţii s-au aşezat în centrele urbane din apropiere: Aridea, Axiupolis, Salonic, Vodena şi chiar Atena[420].

Potrivit unei statistici publicată de H. Andonovski reiese că în perioada 1941-1949, din rândurile meglenoromânilor din Grecia, au pierit 238 de persoane după cum urmează: 65 din Liumniţa, 51 din Lugunţa, 12 din Berislav, 67 din Cupa şi 43 din Oşani[421]. În ceea ce priveşte exodul în exil a unora dintre familiile de meglenoromâni, potrivit informaţiilor oferite de P. Atanosov, unele s-au stabilit în Republica Macedonia, la Ghevgheli, Negotino, Titov Veles, Scopje, Dubrovo, Tetovo, Kavadarci, Kičevo şi Kočani, în Iugoslavia, în regiunea Vojvodina, în localităţile Jabuka, Gudurica şi Kačarevo; în Ungaria, la Budapesta, în Bulgaria, la Iambol şi Vraţa, în Cehia, la Praga şi Pardubice; în Polonia, la Varşovia, Worclaw, Szecin, Legnica, Jelenia Gora, Kroscienko; în România, la Oneşti (Gheorghe-Gheorghiu-Dej) şi fosta Uniune Sovietică, în Taşkent[422].

Aşadar, după încheierea războiului civil, numărul meglenoromânilor din Grecia scădea, o parte dintre aceştia plecând în exil şi integrându-se în cuprinsul unor state în care existau regimuri politice de tip comunist, iar o altă parte rămânând în locurile de baştină şi în oraşele din apropiere, ancoraţi în noile realităţi politice ale Greciei.

[418] M. Gleny, *op. cit.*, p. 544.

[419] H. Andonovski, *op. cit.*, p. 77.

[420] Petar Atanasov, *op. cit.*, p. 9.

[421] Autorul prezintă numele a 32 de localităţi din Meglenia şi liste cu numele persoanelor din rândul populaţiei macedo-slave, dar şi din rândul meglenoromânilor – pentru aceştia din urmă nefăcând, însă, precizări clare privind originea – dispărute între anii 1941-1949. Totodată autorul mai prezintă şi un tabel cu numele a 35 de localităţi şi numărul victimelor pe fiecare localitate în parte, făcând şi precizarea că în realitate, numărul victimelor este mult mai mare, însă, din diverse motive nu a avut acces la mai multe informaţii (H. Andonovski, *op. cit.*, pp. 80-108).

[422] Petar Atanasov, *op cit.*, p. 9.

www.digibuc.ro

În ceea ce priveşte situaţia românilor din Meglenia cuprinşi în hotarele Iugoslaviei, după cum se ştie, aceştia erau stabiliţi, în marea lor majoritate, în localitatea Huma, câteva familii locuind în orăşelul Ghevgheli şi în alte localităţi din împrejurimi.

Înainte de invazia Axei din aprilie 1941 şi ocuparea Macedoniei de către trupele bulgare, localitatea Huma număra 131 de case cu 728 de locuitori din care 728 erau meglenoromâni[423]. Prin urmare, şi meglenoromânii din Iugoslavia, asemenea celor din Grecia au fost supuşi dezastrelor provocate de operaţiile militare din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, desfăşurate în acest areal, regimului de ocupaţie impus de forţele străine şi, nu în ultimul rând, de luptele privind constituirea Republicii Macedonia, din cadrul federaţiei Iugoslave. Nici evenimentele politice desfăşurate aici după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial nu vor rămâne fără urmări asupra evoluţiei meglenoromânilor.

Astfel, abolirea monarhiei şi proclamarea Republicii Populare Federative Iugoslavia, la 29 noiembrie 1945, a făcut ca organizarea internă a acestui stat să fie una complexă, comparativ cu cea a vecinilor ei. În încercarea de a vindeca rănile provocate de unele conflicte naţionaliste din perioada interbelică, statul a fost împărţit în şase republici: Bosnia-Herţegovina, Croaţia, Macedonia, Muntenegru, Serbia şi Slovenia. Tot acum au fost înfiinţate, în cadrul Serbiei două provincii autonome: Kosovo, cu o majoritate albaneză şi Vojvodina, cu o populaţie mixtă, alcătuită din unguri, români, sârbi, croaţi, slovaci şi ucrainieni. Erau recunoscute patru limbi: croata, macedoneana, sârba şi slovena, iar albaneza şi maghiara aveau un statut de limbi acceptate în regiunile autonome[424]. Conform acestei noi organizări, meglenoromânii erau cuprinşi în Republica Macedonia şi aveau să evolueze ca cetăţeni macedoneni în cadrul federaţiei iugoslave.

Din dorinţa de a-şi schimba modul de viaţă, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, câteva familii de meglenoromâni din Huma s-au stabilit în Ghevgheli, iar altele în Vojvodina, la Jabuka, Kačarevo şi Gudurica, de unde plecaseră unele familii de germani. Acest exemplu a fost urmat şi de alte familii de meglenoromâni care, în căutarea unor condiţii mai bune de viaţă, au migrat spre centrele urbane din cuprinsul Republicii Macedonia, fenomen întâlnit şi în cazul celor din Grecia, după cum am văzut[425].

În ansamblu, meglenoromânii din Iugoslavia au evoluat, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, în cadrul sistemului comunist impus de Tito, unul diferit de cel al lui Stalin, ce domina statele comuniste

[423] *Ibidem*, p. 8.

[424] B. Jelavich, *op. cit.*, p. 268; Gh. Zbuchea, *op. cit.*, p. 85.

[425] Petar Atanasov, *op. cit.*, p. 11.

www.digibuc.ro

vecine. În acelaşi timp, renunţarea „volens-nolens" a unora dintre aceştia la vechile ocupaţii şi migraţia spre centrele urbane nu a făcut altceva decât să „dilueze", sub aspect etnic, în continuare, masa de meglenoromâni din locurile de baştină.

Meglenoromânii din Turcia

Dacă aceasta era situaţia meglenoromânilor din Grecia şi Iugoslavia, cei din Turcia, de religie islamică, aveau să se integreze noilor realităţi impuse de regimul lui Kemal Ataturk. Cum bine se ştie, conform înţelegerilor stabilite la Laussane în anul 1923 între Turcia şi Grecia, meglenoromânii islamizaţi din Nânta, aveau să fie supuşi transferului de populaţie şi mutaţi în Turcia. Interesant de semnalat este însă faptul că, o parte dintre aceştia, nemulţumiţi de condiţiile de aici şi-au exprimat dorinţa de a emigra în România, în anul 1929, înaintând un memoriu în acest sens, Ministerului Român de Extene, Ministerului Român al Afacerilor Interne şi distinsului profesor G. Murnu, în finalul căruia, solicitau „a interveni şi la Preşedinţia Consiliului de Miniştri ca să ne trimită un vapor românesc la Constantinopol ca să ne îmbarcăm din acel port spre a veni în ţară"[426]. Ceea

[426] Pentru o mai bună înţelegere a acestei chestiuni, prezentăm, în continuare, întregul text al acestui memoriu „Domnule Ministru, subsemnaţii, români macedoneni, locuitori din comuna Cheşan şi Uzun-Kiupru – Turcia, avem onoarea a vă aduce la cunoştinţă cele de mai jos:

În urma aprobării guvernului român de a coloniza Cadrilaterul cu elemente macedoromâne, toţi românii din comunele de mai sus au decis emigrarea din Turcia în România, deoarece răul trai şi persecutările guvernului turc şi bulgar au ajuns la maxim posibil. Singura noastră ocupaţie fiind păstoritul aproape fiecare cap de familie are câte 15-20–500 capete de vite mari şi mici pe care le ducem la păscut în timpul iernii în Republica Turcească, lăsând drept garanţie la trecerea frontierei turco-bulgară şi câte 100 leva la vita mică şi 400 leva la vita mare la vama bulgară şi câte una liră la vita mică şi 19 lire la vita mare, la graniţa turcească. Cum iarna anului acesta 1929 a fost frig excesiv de mare aproape 60.000 (şaizeci de mii) oi şi circa 2.000 (două mii) cai au murit de frig pe teritoriul turcesc. Autorităţile bulgare şi cele turceşti nu vor să ţină seama de forţa majoră din care cauză au murit vitele noastre şi ne obligă ca să plătim amendă de 6.000.000 (şase milioane leva) pentru vitele mici şi 8.000.000 (opt milioane leva) pentru vitele mari, iar autorităţile turceşti ne obligă la plata amenzii de 60.000 lire turceşti pentru vitele mici şi 38.000 lire turceşti pentru vitele mari. Cum noi suntem toţi oameni săraci care ne câştigăm pâinea zilnică de pe urma acestor vite care ne-au murit de frig şi cum amenzile sunt aşa de mari, încât chiar autorităţile turco-bulgare ne-ar vinde şi pe noi şi familiile noastre, tot n-ar putea obţine sumele de mai sus, vă rugăm respectuos să interveniţi de urgenţă la autorităţile turco-bulgare ca să ne anuleze amenzile, vă rugăm a interveni şi la Preşedinţia

www.digibuc.ro

ce surprinde este faptul că, în ciuda neparticipării la lupta pentru afirmarea identității naționale, ei se considerau români, după cum înșiși menționau în cuprinsul acestui memoriu. Fără îndoială că și situația economică dificilă în care se aflau, i-a constrâns, probabil, spre inițierea acestui demers, care până la urmă nu s-a materializat, însă inițiativa merită, în opinia noastră, a fi remarcată. În general, evoluția meglenoromânilor islamizați transferați după 1923 în Turcia, este mai puțin cunoscută, sursele bibliografice în acest sens fiind foarte puține. Cert este că ei aveau să evolueze, în cadrul statului turc, integrându-se astfel realităților impuse aici, odată cu instaurarea regimului kemalist.

Dacă aceasta era, în linii generale evoluția meglenoromânilor în prima jumătate a secolului al XX-lea, în perioada care a urmat, atât cei din locurile de origine și țara de „adopție" – România, cât și cei din cuprinsul statelor în care s-au stabilit, au încercat să se adapteze noului stil de viață. Cum bine se știe, cei din Grecia și Turcia s-au bucurat de libertatea regimului democratic. Nu același lucru se poate spune de cei din statele supuse procesului de sovietizare, care vor fi nevoiți să accepte neajunsurile specifice regimului de la Moscova. Dintre aceștia, mai privilegiați aveau să fie cei din Iugoslavia, unde Tito și-a impus propriul model politic și nu s-a supus directivelor lui Stalin. Însă, cei din România, vor fi nevoiți să accepte noul model de tip sovietic mulți dintre ei integrându-se „volens-nolens" acestui regim, dar au existat și cazuri izolate, în care unii au emigrat în SUA sau Canada. Familiile stabilite în Banat între 1946-1947 au fost dislocate în Bărăgan, în noaptea de 17/18 iunie 1951, impunându-li-se domiciliul obligatoriu până în vara anului 1955 când le-au fost ridicate restricțiile domicilare.

Referitor la situația numerică a comunității de meglenoromâni la sfârșitul secolului al XX-lea, este greu de apreciat o cifră totală. O estimare aproximativă, ne este oferită, însă, de P. Atanasov, la nivelul anului 1975 când efectua anchetele de teren, pentru cei din locurile de baștină și cei emigrați în timpul războiului civil: 1.119 familii cu 5.213 locuitori, răspândite astfel: Liumnița – 55 familii, 175 locuitori; Cupa – 20 familii, 50 locuitori; Oșani – 220 familii, 850 locuitori; Berislav – 120 familii, 500 locuitori; Lugunța – 25 familii, 110 locuitori; Nânta – 10 familii, 50 locuitori; Țârnareca – 130 familii, 550 locuitori; Aridea – 3 familii, 10 locuitori; Axiupolis – 54 familii, 250 locuitori; Salonic – 105 familii, 450

Consiliului de Miniștri ca să ne trimită un vapor românesc la Constantinopol ca să ne îmbarcăm din acel port spre a veni direct în țară. Cu respect, din Cheșan semnați 48 fruntași români" (*Situația disperată a românilor macedoneni aflători în republica Turcească*, în „Românul", II, nr. 23, 10 mai 1929, p. 2.).

www.digibuc.ro

locuitori; Huma – 1 locuitor; Ghevgheli – 300 familii, 1.450 locuitori; Gorničet – 3 familii, 13 locuitori; Moin – 4 familii, 15 locuitori; Mrzenici – 3 familii, 10 locuitori; Bogorodica – 20 familii, 120 locuitori; Dubrovo – 3 familii, 10 locuitori; Negotino – 10 familii, 32 locuitori; Kočani – 3 familii, 10 locuitori; Kavadarci – 3 familii, 10 locuitori; Titov Veles – 13 familii, 54 locuitori; Skopje – 60 familii, 274 locuitori; Tetovo – 3 familii, 12 locuitori; Kičevo – 2 familii; 9 locuitori; Jabuca şi Kačarevo – 3-4 familii, 15 locuitori; Taşkent – 10 familii, 40 locuitori; Varşovia – 3 familii, 10 locuitori, Worclaw – 3 familii, 10 locuitori, Szczecin – 4 familii, 15 locuitori; Legnica – 5 familii, 20 locuitori; Jelenia Góra – 5 familii, 20 locuitori; Kroscienko – 3-4 familii, 10-15 locuitori; Budapesta – 3-4 familii, 10-15 locuitori; Jambol – 5 familii, 20-25 locuitori; Vraca – 3 familii, 10 locuitori[427].

Pe baza cercetărilor de teren efectuate în anul 1996, am constatat că în România mai existau aproximativ 2.500 meglenoromâni, respectiv 820 de familii, dintre care circa 230 mixte. În marea lor majoritate, acestea se află în localitate Cerna judeţul Tulcea, familii izolate întâlnind la Bucureşti, Constanţa, Tulcea, Brăila, Galaţi, Cluj, Călăraşi, Medgidia, Poarta Albă, Măcin, Cluj, Variaş, Biled, Jimbolia, ş.a. În Meglenia, respectiv în Grecia, am găsit circa 1.000 de persoane în Oşani, 200 în Liumniţa, 400 în Berislav, 80 în Cupa, 50 în Lugunţa, iar în Republica Macedonia, 180 în Ghevgheli şi Huma[428]. Sigur familii izolate au fost identificate şi în alte oraşe din cele două state balcanice însă este greu de stabilit un număr exact al acestora.

Thede Kahl, asiduu cercetător al românilor balcanici i-a „redescoperit", în urma unor cercetări mai recente, pe meglenoromânii islamizaţi din Nânta care trăiesc astăzi, în Turcia, în mici comunităţi care numărau la finele secolului al XX-lea aproximativ 805 persoane, răspândite astfel: 100 la Edirne, 100 la Kirklareli, 100 la Uzunköprü, 100 la Corlu, 80 la Lüleburgaz, 80 la Şarköy, 70 la Babaeski, 50? la Malkara, 50 la Gözşüzköy, 50 la Kalamiş, 20 la Hoşköy şi 5 la Mürefte[429].

---

[427] Petar Atanasov, *op. cit.*, pp. 10-11.

[428] În privinţa meglenoromânilor din Grecia şi R. Macedonia, nu am luat în calcul decât localităţile menţionate, însă, din discuţiile cu subiecţii intervievaţi am constatat că mai există meglenoromâni în toate localităţile menţionate de P. Atanasov, cu ocazia anchetelor de teren din 1975 (V. Coman, *Megleno-Românii(3)...*, p. 7-8).

[429] T. Kahl, *Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachen (Meglenorumänen) Das Dorf Nânti (Nótia) ...*, p. 42. Pentru lămuriri suplimentare vezi şi harta *Meglenitische Vlachen aus Notia in der turkischen Trakya Ende 20 Jhs*, în Idem, *Ethnizitä und räumliche Veteilung der Aromunen in Südosteuropa...*, p. 34.

www.digibuc.ro

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

A. FONDURI DE ARHIVĂ

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE):

fond 71/1900-1919, Problema 21.
fond 71/1945-1948, Grecia, Politica internă, vol. I.
fond 71/1945-1948, Grecia, Politica internă, vol. II.
fond 71/1945-1948, Iugoslavia, vol. III.
fond Grecia, Relații culturale 1945-1949.

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (SANIC):

fond Societatea de Cultură Macedo-Română (1906; 1911; 1922).
fond Preşedinția Consiliului de Miniştri, Jurnale (1925).
fond Tribunalul Ilfov secția I. c.c., (1933).

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Călărași (SJAN Cl.):

fond Primăria Cacomeanca (1940).
fond Primăria Călărași (1941).

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Constanța (SJAN Ct.):

fond Primăria Constanța (1940).
fond Prefectura județului Constanța (1941).
fond Primăria Năvodari (1942).
fond Inspectoratul de Jandarmi Constanța (1945-1946).

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Ialomița (SJAN Il.):

fond Prefectura județului Ialomița (1940).

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Ilfov (SJAN If.):

fond Prefectura județului Durostor (1933-1934; 1938-1940).
fond Inspectoratul Şcolar al județului Durostor (1934).

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Timiş (SJAN Tm.):

fond Comisia Județeană Timiş-Torontal pentru Îndrumarea şi Definitivarea Lucrărilor de Reformă Agrară (1947-1948).

www.digibuc.ro

Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Tulcea (SJAN Tl.):

fond Prefectura judeţului Tulcea (1940-1942; 1946-1948).
fond Primăria Cerna (1941).
fond Pretura plasei Măcin (1941; 1943-1945; 1947-1948).
fond Inspectoratul Şcolar al Judeţului Tulcea (1942).
fond Legiunea de Jandarmi Tulcea (1946-1947).
fond Comitetul judeţean Tulcea al PMR, (1949).

B. DOCUMENTE PUBLICATE

BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina; PETRE, Maria. *Şcoli şi biserici româneşti din Peninsula Balcanică – Documente.* Vol. I. *(1864-1948)*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2004.

BREZEANU, Stelian; ZBUCHEA, Gheorghe (coord.). *Românii de la sud de Dunăre. Documente,* Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 1997.

Cartea verde. Documente diplomatice. Afacerile Macedoniei. Conflictul greco-român. 1905, Ministerul Afacerilor Străine, Bucureşti, 1905.

CĂTĂNUŞ, Dan. *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă şi iredentism bulgar (1919-1940).* DOCUMENTE, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2001.

COMAN, Virgil; GRIGORE, Nicoleta. *Schimbul de populaţie româno-bulgar. Implicaţiile asupra românilor evacuaţi. Documente (1940-1948)*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 2010.

COJOC, Mariana, COJOC, Marian. *Propagandă, contrapropagandă şi interese străine la Dunăre şi Marea Neagră (1919-1939). Documente – Partea I*, Editura Universităţii din Bucureşti, Bucureşti, 2003.

Ministerul Regal al Afacerilor Străine. *Tratat între România şi Bulgaria semnat la Craiova, 7 septembrie 1940*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, Bucureşti, 1940.

MOCANU, Radu Marin (coord.). *România Marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*. (vol. I), Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994.

MOCANU, Radu, Marin (coord.). *România şi Armistiţiul cu Naţiunile Unite. Documente*. (vol. II), Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1995.

MOCANU, Radu, Marin (coord.). *România în anticamera Conferinţei de Pace de la Paris. Documente*, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 1996.

SCURTU, Ioan, (coord.) *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1982

www.digibuc.ro

SCURTU, Ioan (coord.). *România. Viața politică în documente. 1945,* Arhivele Statului din România, București, 1994.

SCURTU, Ioan (coord.). *România. Viața politică în documente. 1946,* Arhivele Statului din România, București, 1994. SCURTU, Ioan (coord.), *România. Viața politică în documente. 1947,* Arhivele Naționale ale României, București, 1994.

Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român (vol. I) *1948*, Arhivele Naționale ale României, București, 2002.

Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român (vol. II) *1949*, Arhivele Naționale ale României, București, 2003.

ȘINCAI, Gheorghe. *Cronica românilor* (vol. I), Ediție îngrijită de Florea Fugaru, prefață, tabel cronologic și note de Manole Neagoe, Editura Minerva, București, 1979.

C. PERIODICE

„Lumina". Revistă poporană a românilor din Imperiul Otoman (1903-1908).

„Monitorul Oficial" (1924; 1925; 1926; 1930; 1934; 1936; 1941; 1942; 1946; 1998; 2002).

„Peninsula Balcanică" (1923-1929).

„Românul de la Pind" (1906-1912).

„Românul". Organ de propagandă națională (1928-1937).

„Sociologie românească" (1938).

„Tribuna românilor de peste hotare" (1924-1927).

„Țara nouă" (1932-1934).

II. LUCRĂRI GENERALE

ACADEMIA ROMÂNĂ. Istoria românilor (vol VIII). *România întregită 1918-1940* (coord. SCURTU, Ioan), Editura Enciclopedică, București, 2003.

ACADEMIA ROMÂNĂ. *Istoria românilor* (vol. VII, tom II). *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, (coord. PLATON, Gheorghe), Editura Enciclopedică, București, 2003.

AGRIGOROAIEI, Ion. *România interbelică* (vol. I). Cuvânt înainte de Gh. Platon, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2001.

AGRIGOROAIEI, Ion (coord.). *România interbelică în paradigmă europeană. Studii*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2005.

www.digibuc.ro

ARMBRUSTER, Adolf. *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993.

BERCIU, Igor. *Micarea de eliberare națională şi proclamarea Republicii Turcia (1918-1923), în 75 de ani de la proclamarea Republicii Turcia. Conferința ştiințifică internațională moldo-turcă,* f.e., Chişinău, 1998.

BERSTEIN, Serge, MIZLA, Pierre. *Istoria Europei* (vol. V). *Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, Traducere de Monica Timu. Ediție îngrijită, note şi comentarii de Doina Barcan Sterpu, Institutul European, Iaşi, 1998.

BITOLEANU, Ion. *Politica externă a României Mari în dezbarerile Parlamentului (1919-1939)*, Editura Mondograf, Constanța, 1995.

BOICU, Leonid, CRISTIAN, Vasile, PLATON, Gheorghe (coord.). *România în relații internaționale 1699-1939*, Editura Junimea, Iaşi, 1980.

BOLD, Emilian, CIUPERCĂ, Ion. *Europa în derivă (1918-1940). Din istoria relațiilor internaționale*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2001.

BUZATU, Gheorghe. *România şi Marile Puteri (1939-1947)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003.

CÂNDEA, Virgil. *Mărturii româneşti peste hotare. Mică enciclopedie de creații româneşti şi de izvoare despre români în colecțiile din străinătate* (vol. II), *India-Olanda. Supliment Albania-Grecia*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1998.

CIACHIR, Nicolae. *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 1998.

CIORBEA, Valentin. *Evoluția Dobrogei între 1918-1944. Contribuții la cunoaşterea problemelor geopolitice, economice, demografice, sociale şi ale vieții politice şi militare*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2005.

COJAN, Vicențiu. *Primul război mondial. Repere de cronologie militară*, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1996

COJOC, Marian. *Dobrogea. De la reforma agrară la colectivizarea forțată (1945-1957)*, Editura Muntenia&Leda, Constanța, 2001.

COJOC, Marian. *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1964. Principalele aspecte din economie şi societate*, Editura Universității din bucureşti, Bucureşti, 2001.

COJOC, Marian. *Repere cu semnificație geostrategică în ținutul românesc dintre Dunăre şi Mare după al doilea război mondial*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române", tom IV, 2001, Editura Companiei Naționale Administrația Porturilor Maritime Constanța S.A., Constanța, 2002.

CONSTANTINESCU, Şerban. *România în al doilea război mondial. Partea I (22 iunie 1941 – 23 august 1944). Repere cronologice şi comentarii*, Editura Nereamia Napocae, Cluj Napoca, 2002.

CORM, Georges. *Europa şi Orientul. De la balcanizare la libanizare: istoria unei modernități neîmplinite*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.

www.digibuc.ro

COSTEA, Maria. *România şi Bulgaria – diplomaţie şi conflict. Negocierile româno-bulgare privind problemele litigioase în perioada noiembrie 1933 – martie 1940, reflectate în documentele diplomatice româneşti*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2004.

DE LAUNAY, Jacques. *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial, 1942-1945*, vol. II, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

DOBRINESCU, Florin Valeriu. *România şi organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1988.

DOBRINESCU, Florin, Valeriu, TOMPEA, Dumitru. *România la Conferinţele de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947). Un studiu comparativ*, Editura Neuron, Focşani, 1996.

FONTAINE, Andre. *Istoria războiului rece. De la Revoluţia din Octombrie la războiul din Coreea 1917-1950*, (vol. I), Editura Militară, Bucureşti, 1992.

GHERASIM, Dimitrie. *Schimbul de populaţii între state*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Centrală, Bucureşti, 1943.

GLENY, Misha. *The Balkans 1804-1999. Nationalism, War and the Great Powers*, Granta Books, London, 2000.

HATCHET, D.D., SPRINGFRIELD, G. *Ialta. Înţelegeri pentru 50 de ani*, Casa de Editură „Excelsior – Multi Press", Bucureşti, 1991.

HITCHINS, Keith. *România 1866-1947*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996.

IACOB, Gheorghe, IACOB, Luminiţa. *Modernizare-europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea (vol. I şi II)*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza"-Iaşi, 1995.

INALCIK, Halil. *Imperiul otoman. Epoca clasică 1300-1600*. Ediţie şi studiu introductiv de Mihai Maxim, traducere, notă, completarea glosarului şi indicelui de Dan Prodan, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1996.

JELAVICH, Barbara. *Istoria Balcanilor. Secolul al XX-lea*, (vol. I-II) , Institutul European, Iaşi, 2000.

JELAVICH, Charles şi Barbara. *Formarea statelor naţionale balcanice 1804-1920*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.

KIRJAZOVSKI, Risto. *Makedonskata politicka emigratija od egejskiot del na Makedonija vo istosnoevropskite zemji po vtorata svet ska vojna*, Kultura, Skopje, 1989.

LAZĂR, Daniel. *Situaţia minorităţii române din Regatul Sârbo-Croato-Sloven între anii 1919-1929. Puncte de vedere*, în *Istorie şi conştiinţă. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare* (coordonatori: Gheorghe Iacob, Cătălin Turliuc), Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2002.

LOCH, W. *Împărţirea lumii. Istoria războiului rece 1941-1945*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 1997

LOGHIN, Leonida. *Al doilea război mondial. Acţiuni militare, politice şi diplomatice. Cronologie*, Editura Politică, Bucureşti, 1984.

www.digibuc.ro

MANTRAN Robert (coord.). *Istoria Imperiului otoman*, Traducere de Cristina Bîrsan, Editura BIC ALL, Bucureşti, 2001.

MOISUC, Viorica. *Istoria relatiilor internaţionale. Până la mijlocul secolului al XX-lea*, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucuresti, 2002.

MOISUC, Viorica, CALAFETEANU, Ion (coord.). *Afirmarea statelor naţionale independente unitare din centrul şi sud-estul Europei 1821-1923*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1979.

MURARU, Ioan, IANCU, Gheorghe. *Constituţiile române – Texte. Note. Prezentare Comparativă*. Ediţia a III-a, Regia autonomă „Monitorul Oficial", Bucureşti, 1995.

NĂSTASE, Adrian. *Drepturile persoanelor aparţinând minorităţilor naţionale – Reglementări în dreptul românesc – 1918-1989 vol. III*, Ediţie îngrijită de Roxana Frailich. Regia Autonomă „Monitorul Oficial", Bucureşti, 1998

NEAGOE, Stelian Neagoe. *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 pînă în zilele noastre – 1995*, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1995.

PAVLOWITCH, K. Stevan. *Istoria Balcanilor. 1804-1945*, Traducere de Andreea Doica. Prefaţă de Lucian Leuştean, Editura Polirom, Iaşi, 2002.

PETRESCU, Teodosie, Î.P.S. Arhiepiscopul Tomisului, RĂDULESCU, Adrian. *Mitropolia Tomisului – tradiţie şi actualitate*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, Constanţa, 2004.

RĂDULESCU, Adrian, BITOLEANU, Ion. *Istoria Dobrogei*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 1998.

RUNCAN, Nichita. *Contribuţia ierarhilor tomitani la dezvoltarea culturii şi spiritualităţii oraşului Constanţa în perioada 1923-1950*, în *Studii istorice dobrogene* (coordonator: V. Ciorbea), Editura „Ovidius" University Press, Constanţa, 2003.

RUSENESCU, Mihai. *Date privind politica agrară a României (martie 1945 – februarie 1949)*, în „Studii şi materiale de istorie contemporană", vol. III, Bucureşti, 1978.

SCURTU, Ioan. *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluţia regimului politic de la democraţie la dictatură*, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A., Bucureşti, 1996.

ŞANDRU, Dumitru. *Reforma agrară din 1945 în România*, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2000.

ŞANDRU, Dumitru. *Mişcări de populaţie în România (1940-1948)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003.

SOPHOCLES, S., M., Sophocles. *A history of Greece*, Institut for Balkan Studies, Thessalonike, 1961.

TALPEŞ, Ioan. *Diplomaţie şi apărare. Coordonate ale politicii externe româneşti 1933-1939*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

www.digibuc.ro

TODOROVA, Maria. *Balcanii şi balcanismul*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000.

ZBUCHEA, Gheorghe. *România şi Războaiele Balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, Editura Albatros, Bucureşti, 1999.

ZBUCHEA, Gheorghe. *Românii şi Balcanii în epoca modernă (1804-1918)*, Fundaţia „Scrisul Românesc", Craiova, 2003.

ZBUCHEA, Gheorghe. *Istoria Iugoslaviei*, Editura Corint, Bucureşti, 2001.

ZUB, Alexandru. *Sovietizarea României. Implicaţii istoriografice*, în *Istorie şi conştiinţă. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare*, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 2001.

III. LUCRĂRI SPECIALE

Adunarea Societăţii Meglenia, în „Peninsula Balcanică", I, nr. 8, 1923.

ANCEL, Jaques. *La Macedonie son evoluţion contemporaine*, xxx, Paris, 1930.

ANDONOVSKI, Hristo. *Meglenskata oblast vo narodnooslobodítelnoto dvijenie na egejska Makedonja*, Kultura, Skopje, 1960.

ATANASOV, Petar. *Meglenoromâna astăzi*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2002.

BAŢARIA, Nicolae. *Agricultura la aromâni*, în, „Lumina". Revistă poporană a românilor din Imperiul otoman, I, nr. 6, 1904.

BEJAN, Vlad. *Istroromânii*, Editura Fundaţia „Axis", Iaşi, 1998.

BELKIS, Dominique. *Comment peut-on être Mégléno-roumain? La construction historique d'une identité ethnique*, în „Martor". Revue d'Anthropologie du Musée du Paysan Roumain, I, nr. 1, 1996.

BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina. *Românii din Balcani. Cultură şi spiritualitate. Sfârşitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea*, Editura Globus, Bucureşti, 1996.

BOGA, L.T. *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria şi Serbia. (Note etnografice şi statistice)*, Tipografia „Vocea poporului", Bucureşti, 1913.

BOLA, Gheorghe. *Documente arhivistice privind atacurile comitagiilor în părţile de sud ale Dobrogei (1919-1925)*, în „România de la Mare", III nr. 3-4, 1994.

BREZEANU, Stelian. *Romanitatea orientală în evul mediu. De la cetăţenii romani la naţiunea medievală*, Editura All Educaţional, Bucureşti, 1999.

CAPIDAN, Theodor. *Meglenoromânii* (vol. I). *Istoria şi graiul lor*, Cultura Naţională, Bucureşti, 1925.

CAPIDAN, Theodor. *Meglenoromânii* (vol. II). *Literatura populară la meglenoromâni*, Cultura Naţională, Bucureşti, 1928,

CAPIDAN, Theodor. *Meglenoromânii* (vol. III). *Dicţionar meglenoromân*,

www.digibuc.ro

Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1935.

CAPIDAN, Theodor. *Macedoromânii*. Ediţie stereotipă a lucrării Th. Capidan, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, Editura Litera Internaţional, Bucureşti, 2000.

CARAGEANI, Gheorghe. *Studii aromâne*, Cuvânt înainte de Nicolae Şerban Tanaşoca, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

CIORBEA, Valentin. *Aspecte din evoluţia Dobrogei de Sud în cadrul statului român (1913-1940)*, în *Colegiul Pedagogic „Constantin Brătescu". Valori ale civilizaţiei româneşti în Dobrogea* (coordonatori: St. Lascu, Constantin Vitanos), f.e., Constanţa, 1993.

CIORBEA, Valentin. *Terorism în Cadrilater (1919-1940)*, în „Dosarele istoriei", VII, nr. 1 (65), 2002.

CIOTTI, Dumitru. *Marea serbare românească din Cocina*, în „Românul". Ediţie specială, III, nr. 38, 18 octombrie 1931.

CIOTTI, Dumitru. [C. Colonistul], *Partidele politice şi colonizarea*, în „Românul", VI, nr. 75, 24 decembrie 1933.

CIOTTI, Dumitru. *Scrisoare deschisă către P.S. Episcopul Gherontie al Tomisului*, în „Românul", V, nr. 42, 30 septembrie 1932.

CIOTTI, Dumitru. *Di la fratili din Meglen*. Ediţie litografiată, îngrijită de L.P. Marcu, Centrul de cercetări fonetice şi dialectale al Academiei RSR., Bucureşti, 1973.

COMAN, Virgil. *Meglenoromânii. I-am regăsit într-un periplu din 1996*, în Curierul „Ginta Latină", XI, nr. 3 (42), 1999.

COMAN, Virgil. *Megleno-Românii*, în „Deşteptarea". Revista aromânilor, 9, nr. 11 (104), 1998.

COMAN, Virgil. *Megleno-Românii*, în „Deşteptarea". Revista aromânilor, 9, nr. 12 (105), 1998.

COMAN, Virgil. *Megleno-Românii*, în „Deşteptarea". Revista aromânilor, 9, nr. 1 (106), 1999.

COMAN, Virgil. *Di istoria armnjilor – meglenits di Dobrugea di Not*. Transpunere în aromână de Nico Popnicola, în „Fenix". Revistă ti literatură shi istorii armânească, Bituli, IV, nr. 10, 1998.

COMAN, Virgil. *Di istoria armnjilor – meglenits di Dobrugea di Not*. Transpunere în aromână de Nico Popnicola, în „Fenix". Revistă ti literatură shi istorii armânească, Bituli, IV, nr. 11, 1998.

COMAN, Virgil. *Dit istoria-a meglenoromânilor tu Dobrugea di Sud (1926-1940)*, transpunere în aromână de Ilie A. Ceara, în „Rivista di Litiratură shi Studii Armâni", 6, nr. 2, Partea I (TomXIV), 1999.

COMAN, Virgil. *Meglenitsilji dit arădzmlu Meglena (Secolu XIII – ahurhita-a secolui XX) (1)* în „Grailu Armânescu", III, nr. 3 (9), 2000.

www.digibuc.ro

COMAN, Virgil. *Meglenitsilji dit arădzmlu Meglena (Secolu XIII – ahurhita-a secolui XX) (2)* în „Grailu Armânescu", III, nr. 4 (10), 2000.

COMAN, Virgil. *Meglenitsilji dit arădzmlu Meglena (Secolu XIII – ahurhita-a secolui XX) (3)* în „Grailu Armânescu", III, nr. 5 (11), 2000.

COMAN, Virgil. *Obiceiuri la meglenoromâni* în „Dimândarea", 9, nr. 4 (36), 2002.

COMAN, Virgil. *Meglenoromânii. Ieri şi azi*, în „Magazin istoric", XXXVII, serie nouă, nr. 10 (439), 2003.

COMAN, Virgil. *Meglenoromânii la începutul secolului XX. Evoluţii în plan politic*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al.I. Cuza» din Iaşi" (serie nouă), Tom XLVI-XLVII, 2000-2001, Editura Universităţii „ Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2003.

COMAN, Virgil. *Meglenoromânii. Consideraţii istorico-etnogafice*, în *Românii balcanici. Aromânii. Meglenoromânii. Catalog de expoziţie*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2004.

COMAN, Virgil. *Ţrkvata odreduvacki factor vo afirmiraşceto na naţionalniot identitet na meglenitite na pocetokot na XX- ti vek*, în „Dokumenti", II, nr. 3 (7), iunie-septembrie 2005.

COMAN, Virgil. *Aspecte privind istoria meglenoromânilor din Sud-Estul Europei la sfârşitul celui de-al doilea război mondial*, în „Hrisovul". Anuarul Facultăţii de Arhivistică, XIII, 2007, Editura Ministerului Internelor şi Reformei Administrative, Bucureşti, 2007.

COMAN, Virgil. *Consideraţii privind împroprietărirea şi încetăţenirea meglenoromânilor în România în perioada interbelică*, în „Hrisovul". Anuarul Facultăţii de Arhivistică, Serie nouă, XIV, 2008.

COMAN, Virgil. *Consideraţii privind meglenoromânii în timpul Primului Război Mondial şi în perioada imediat următoare*, în „Analele Dobrogei", serie nouă, An IX, 2008.

COMAN, Virgil. *Mişcări de populaţie în ţinutul dintre Dunăre şi Marea Neagră*, în *Dobrogea model de convieţuire multietnică şi multiculturală*, Editura Muntenia, Constanţa, 2008.

COMAN, Virgil. *Unele consideraţii privind meglenoromânii în cadrul românilor sud-dunăreni, până la începutul secolului al XX-lea*, în *Românitate şi latinitate în Uniunea Europeană*, vol. II, Ediţie îngrijită de Tudor Nedelcea, Fundaţia Scrisul Românesc, Craiova, 2008.

COMAN, Virgil. *Meglenoromânii şi Societatea Culturală „Meglenia" în perioada interbelică. Repere arhivistice*, în *Paradigmele istoriei. Discurs. Metodă. Permanenţe. Omagiu Profesorului Gh. Buzatu*, (vol. I) (coord. Stela Cheptea), Casa Editorială.Demiurg, Iaşi, 2009.

COSMESCU, C.I. *Constituţiune.Justiţie. Libertate. Egalitate* în, „Lumina", VI, nr. 6-7-8, iunie-iulie-august, 1908.

www.digibuc.ro

CUŞA, Nicolae. *Macedoromânii pe văile istoriei*, Editura Europolis, Constanța, 1990.

CUŞA, Nicolae. *Aromânii (Macedonenii) în România*, Editura Muntenia, Constanța, 1996.

CUŞA, Nicolae. *Macedo-aromânii dobrogeni. The Macedo-Aromanians in Dobrudja*, Traducere autorizată în limba engleză de Otilia-Cristina Pacea (ediție bilingvă română-engleză), Editura Ex Ponto, Constanța, 2004.

Din Meglenia, în „Tribuna românilor de peste hotare", I, nr. 5, mai, 1924.

DJUVARA, Neagu (coord.). *Aromânii. Istorie, Limbă. Destin*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

DUMITRA, Petrică. *Meglenoromânii din Cerna (Ieri şi azi). Studiu monografic*, Editura Fapta Transilvăneană, Cluj-Napoca, 2000.

DUMITRA, Petrică. *Cerna. Pagini de monografie locală*, cu un cuvânt înainte de Dumitru Cerna, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Casa cărții de Ştiință, Cluj-Napoca, 2010.

HAGI-Gogu, STERIU, T. *Emigrarea aromânilor şi colonizarea Cadrilaterului*, „Tipografia României Unite", Bucureşti, 1927.

HAGI, Tuli-Gogu. *Filialele Societății Meglenia din județul Durostor*, în „Peninsula Balcanică", IV, nr. 2-4, 1928.

HÂCIU, N. Anastase. *Aromânii. Comerț, Industrie, Arte, Expansiune, Civilizație*, Ediția a II-a, îngrijită de Dumitru Stere Garofil, Editura Cartea Aromână, Constanța, 2003.

[IUFU, Hristu]. *Românismul în Meglenia*, în „Românul de la Pind", IV (146), 22 ianuarie 1906.

[IUFU, Hristu]. *Teribilele suferințe ale românilor din Meglenia*, în „Românul de la Pind", IV, nr.11(153), 12 martie 1906.

IVĂNESCU, George. *Colonii meglenoromîne în sudul Transilvaniei, Oltenia şi Muntenia. Graiul romînilor din Imperiul romînobulgar*, în „Buletinul Institutului de Filologie Romînă «Alexandru Philippide»", vol IX, 1942.

KAHL, Thede. *Ethnizitä und räumliche Verteliung der Aromunen in Südosteuropa*, Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Münster, 1999.

KAHL, Thede. *Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachen(Meglenorumänen): Das Dorf Nânti(Nótia) und die „Nântinets" in der heutingen Türke*, în „Zeitschrift fur Balkanologie", 38 (2002) 1/2 Harrassowitz Verlag , Wiesbaden, 2002.

KANCEV, Victor. *Mekedonien*, Sofia, 1900.

KOJOS, E. *The Making of Yugoslavia's People's Republic of Macedonia*, în *Macedonia Past and present*, Institute for Balkan Studies, Tesaloniki, 1992.

LASCU, Stoica [I. Dobrogeanu]. *Statul nostu şi politica de întărire a românismului în Dobrogea de Sud*, în „România de la Mare", III, nr. 3-4, 1994.

www.digibuc.ro

LASCU, Stoica. *Din istoria Dobrogei de Sud în cadrul României întregite*, în „Revista istorică", serie nouă, Tom VI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1995.

LASCU, Stoica. *Împroprietărirea românilor balcanici în Cadrilater*, în „Dosarele istoriei", V, nr. 1 (65), 2002.

LASCU, Stoica. *De la populația Romanizată la vlahi/aromâni/români balcanici*, în „Studii și articole de istorie", LXX, Editura Publistar, București, 2005.

LEONTE, A., ROBESCU. C.F., VALAORI, D., MURNU, G., DUDUMI V. *Macedonia macedonenilor*, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", București, 1912.

MEGHEA, Gheorghe Petru. *Starea disperată a românilor din Meglenia*, în „Peninsula Balcanică", I, nr. 2, 1923.

MEGHEA, Gheorghe Petru. *Recidiva de la Kakavia*, în „Peninsula Balcanică", I, nr. 5, 1923.

MIHĂILESCU, Vintilă. *Lecția de Megleno-Română. Interviu cu Dominique Belkis*, în *Balcani după Balcani*, Editura Paideia, București, 2000.

MINA POPA, Ioan. *Strigătul de alarmă al unui fruntaș din Meglenia*, în „Românul de la Pind", IX, nr. 13 (389), 7 august 1911.

MUȘI, Th. Vasile. *Declarațiile D-lui Maniu în chestia colonizării Cadrilaterului*, în „Tribuna românilor de peste hotare", II, nr. 56, 1925.

MUȘI, Th. Vasile. *Un deceniu de colonizare în Dobrogea Nouă (1925-1935)*, Lucrare publicată sub auspiciile Societății de Cultură Macedo-Română, București, 1935.

NENIȚESCU, Ioan. *De la Românii din Turcia Europeană. Studiu etnic și statistic asupra aromânilor cu aproape una sută de gravuri și cu o hartă etnografică*, Institutul de Arte grafice Carol Göbl, București, 1895.

NOE, Constantin. *Colonizarea Cadrilaterului*, în „Sociologie Românească", III, nr. 4-6, 1938.

OTU, Petre. *Cum am pierdut Cadrilaterul*, în „Dosarele istoriei", VII, nr. 1 (65), 2002.

PAPAHAGI, Pericle. *Românii din Meglenia (Texte și Glosar)*, Tipografia Societății „Tiparul", București, 1900.

PAPAHAGI, Pericle. *Meglenoromânii. Studiu etnografico-filologic.* Partea I, Extras din Analele Academiei Române, Seria II – Tom XXV, Memoriile Secțiunii Literare, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1902

Percheziții pe la școalele române din Meglenia, în „Românul de la Pind", V, nr. 25 (218), 8 iulie 1907.

PEYFUSS, Max Demeter. *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la București din (1913) și poziția Austro-Ungariei*, Traducere autorizată de Nicolae Șerban Tanașoca, Editura Enciclopedică, București, 1994.

www.digibuc.ro

POSTELNICU, Valentina. *Aspecte ale aplicării Tratatului de la Craiova (7 septembrie 1940) în judeţul Tulcea*, în *Direcţia Judeţeană Bacău a Arhivelor Naţionale – Semicentenar. Culegere de studii şi comunicări susţinute la sesiunea ştiinţifică organizată de Direcţia Judeţeană Bacău a Arhivelor Naţionale, la Slănic Moldova 24 – 25 mai 2001 (vol.II)*, Editura Ministerului de Interne, Bucureşti, 2001.

Protestul comunităţilor în contra dezideratelor congresului de la Bitolia, în „Românul de la Pind", VIII, nr. 26 (359), 1 august 1910.

Românizmul în Grecia, în „Tribuna românilor de peste hotare", I, nr. 8-9, august-septembrie, 1924.

SARAMANDU, Nicolae. *Studii aromâne şi meglenoromâne*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 2003.

SARAMANDU, Nicolae. *Romanitatea orientală*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2004.

SĂBĂREANU, Cornilie. Arhimandrit, *Drepturile românilor din Macedonia, Ediţia a II –a revizuită şi adăugită*, Bucureşti, Tipografia Gutenberg, Joseph Göll, 1906.

SCĂRLĂTOIU, Elena. *Noi mostre de grai meglenoromân*, în „Deşteptarea", II, nr. 10 (19), octombrie 1991.

Situaţia disperată a românilor macedoneni aflători în republica Turcească, în „Românul", II, nr. 23, 10 mai 1928.

TANAŞOCA, Anca, TANAŞOCA, Nicolae-Şerban. *Unitate romanică şi diversitate balcanică. Contribuţii la istoria romanităţii balcanice*, Editura Fundaţiei Pro, Bucureşti, 2004.

TANAŞOCA, Nicolae Şerban. *Balcanologi şi bizantinişti români*, Editura Fundaţiei Pro, Bucureşti, 2002.

TANAŞOCA, Nicolae Şerban. *Bizanţul şi românii. Eseuri, studii, articole*, Editura Fundaţiei Pro, Bucureşti, 2003.

ŢÂRCOMNICU, Emil. *Meglenoromânii. Destin istoric şi cultural*, Editura Etnologică, Bucureşti, 2004.

ŢÂRCOMNICU, Emil. *Poveştile meglenoromânilor din Cerna*, în „Cultura". Săptămânal editat de Institutul Cultural Român, I, nr. 20, 2004.

ŢÂRCOMNICU, Emil, WISOŞENSCHI, Iulia. *Românii de la sud de Dunăre. Macedoromânii. Obiceiuri tradiţionale de nuntă. Studiu istoric şi etnologic*, Editura Ziua, Bucureşti, 2003.

TUDOR, Constantin. *Administraţia românească în Cadrilater, (1913-1940)*, Editura Agora, Călăraşi, 2005.

WEIGAND, Gustav. *Vlacho-Meglen: Eine Etnographisc Philologische Untersuchung*, Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1892.

WILD, Beate. *Meglenorumänischer Sprachatlas. Mit 14 Fotos*, Helmut Buske Verlag Hamburg, 1983.

www.digibuc.ro

ZBUCHEA, Gheorghe. *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolele XVIII-XX*, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 1999.

ZBUCHEA, Gheorghe. *Tratatul de la Craiova – parte integrantă a Dictatului de la Viena*, în „Document". Buletinul Arhivelor Militare Române, III, nr. 2 (10), 2000.

www.digibuc.ro

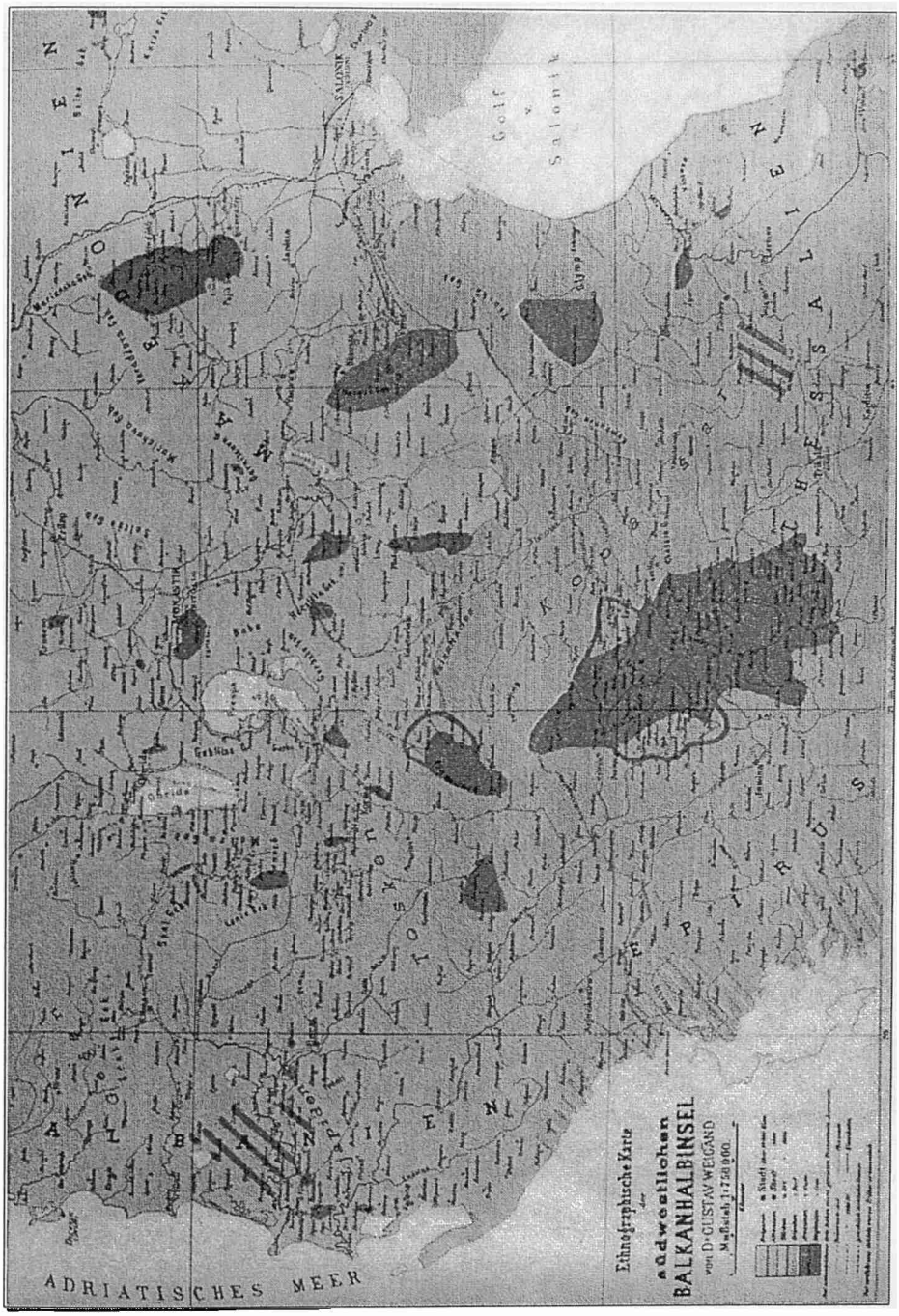

- *Harta etnografică a sud-vestului Peninsulei Balcanice din 1880*, după Gustav Weigand, în *Spaţiul istoric şi etnic românesc* (vol. III). *Spaţiul etnic românesc.*

www.digibuc.ro

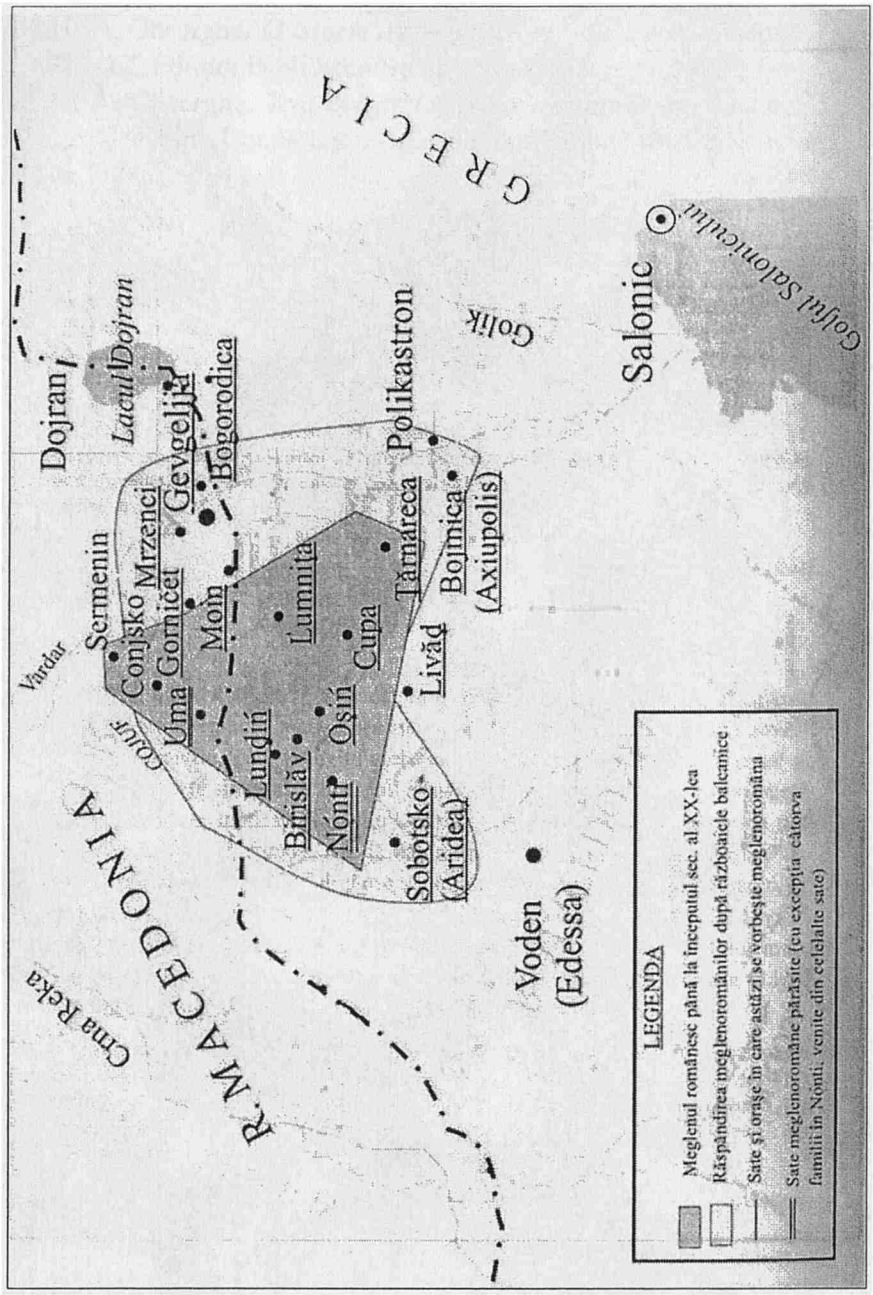

Harta Meglenul românesc până la începutul secolului al XX-lea și răspândirea meglenoromânilor după Războaiele Balcanice (1912-1913), în Emil Țîrcomnicu, Iulia Wisoşenschi, *Românii de la sud de Dunăre – Macedoromânii.*

www.digibuc.ro

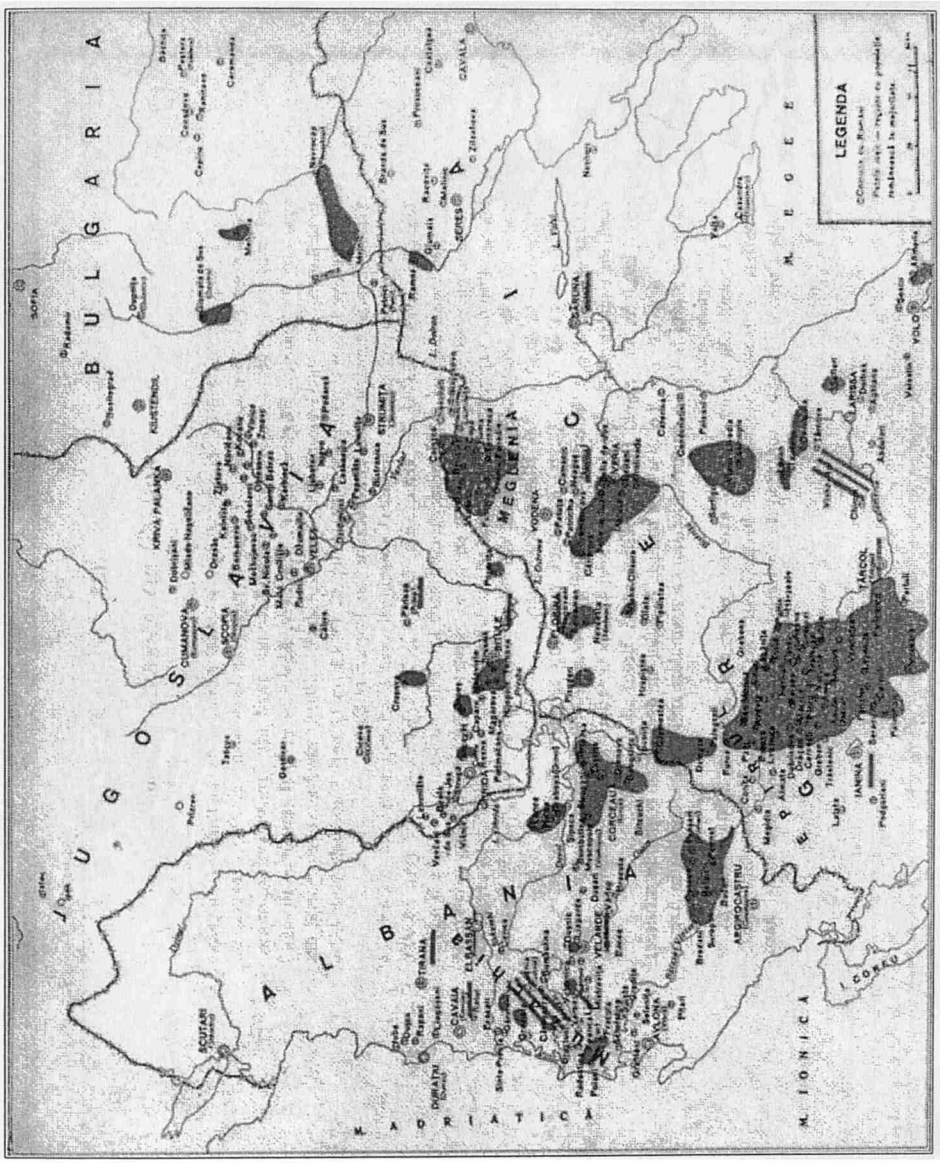

- *Harta Românii din Macedonia la sfârşitul Primul Război Mondial*, în *Spaţiul istoric şi etnic românesc* (vol. III). *Spaţiul etnic românesc.*

www.digibuc.ro

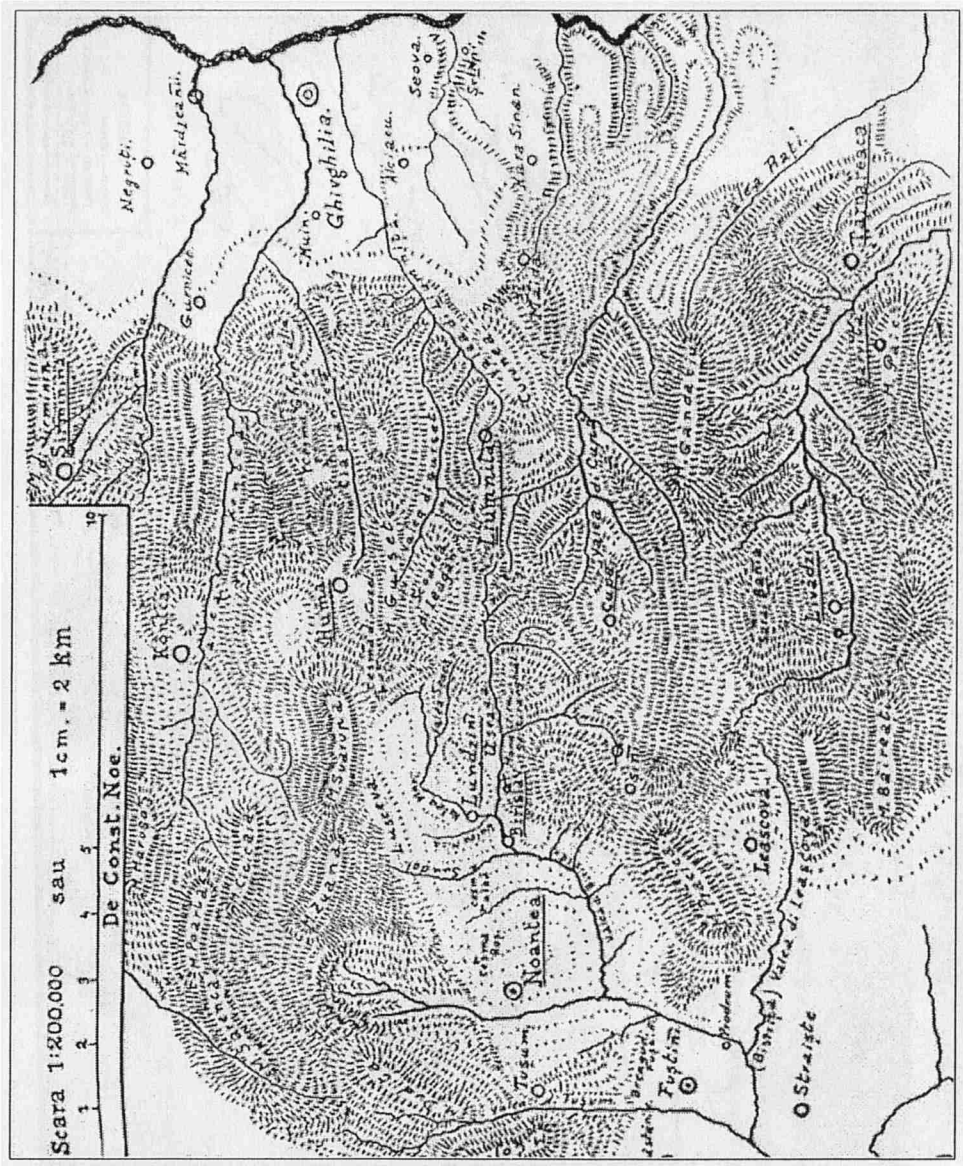

- *Harta Meglenia la sfârşitul Primului Război Mondial*, întocmită de Constantin Noe.

www.digibuc.ro

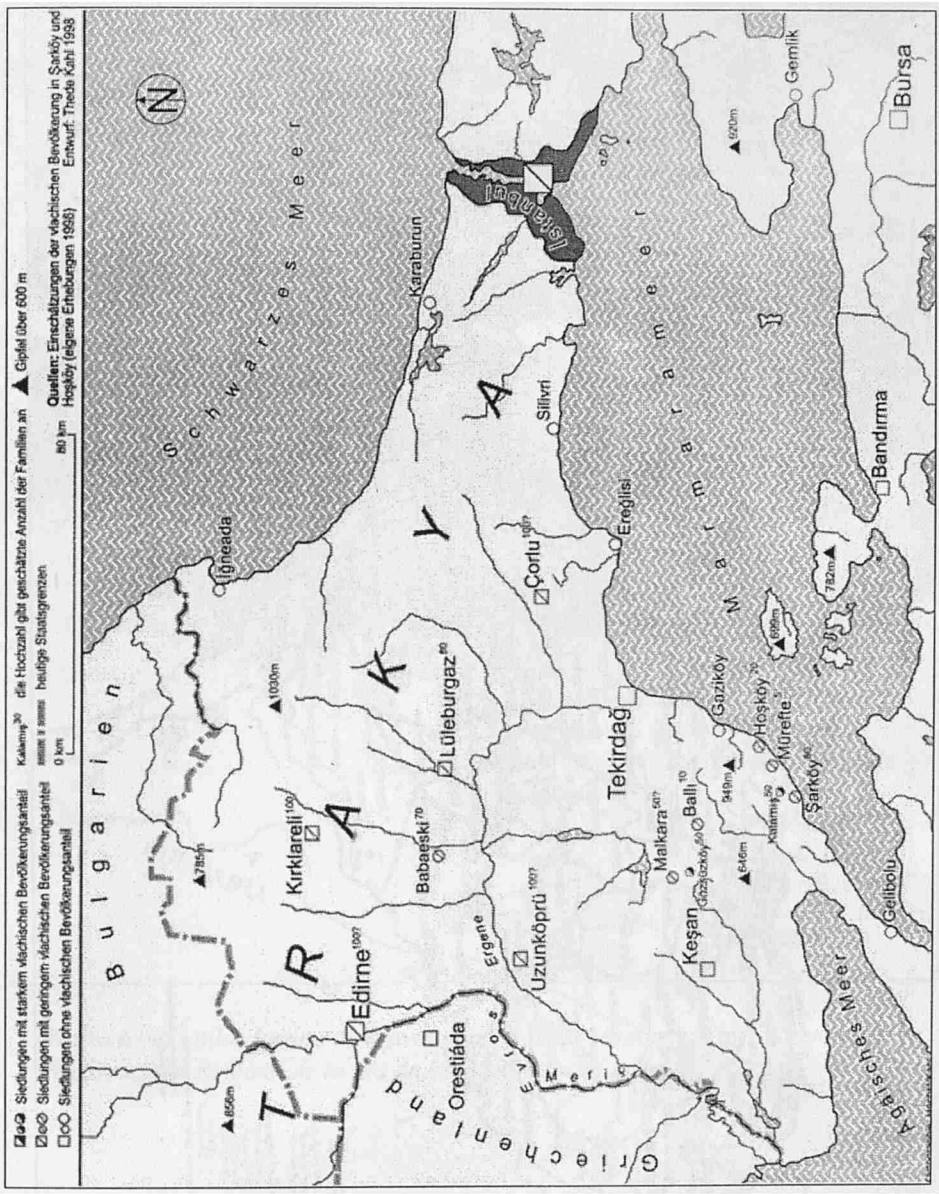

- *Harta Meglenitische Vlachen aus Nótia in der türkischen Trakya, Ende des 20. Jhs. [Harta meglenoromânilor din Notia în Tracia turcească, sfârşitul anilor '20]* în Thede Kahl, *Ethnizität und räumliche Verteilung der Aromunen in Südosteuropa.*

www.digibuc.ro

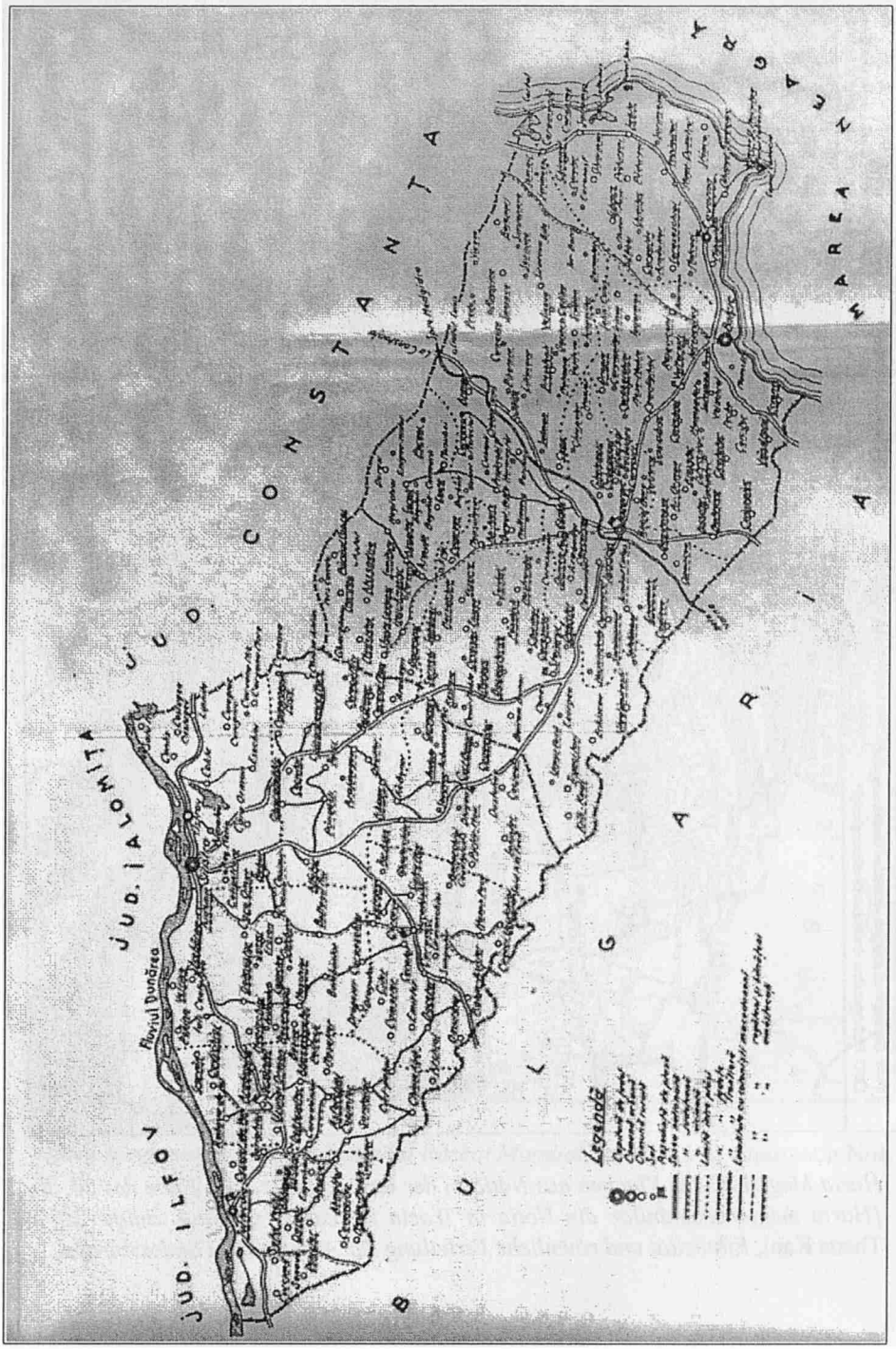

• *Harta colonizărilor din Cadrilater – 1937*, întocmită de Constantin Noe.

www.digibuc.ro

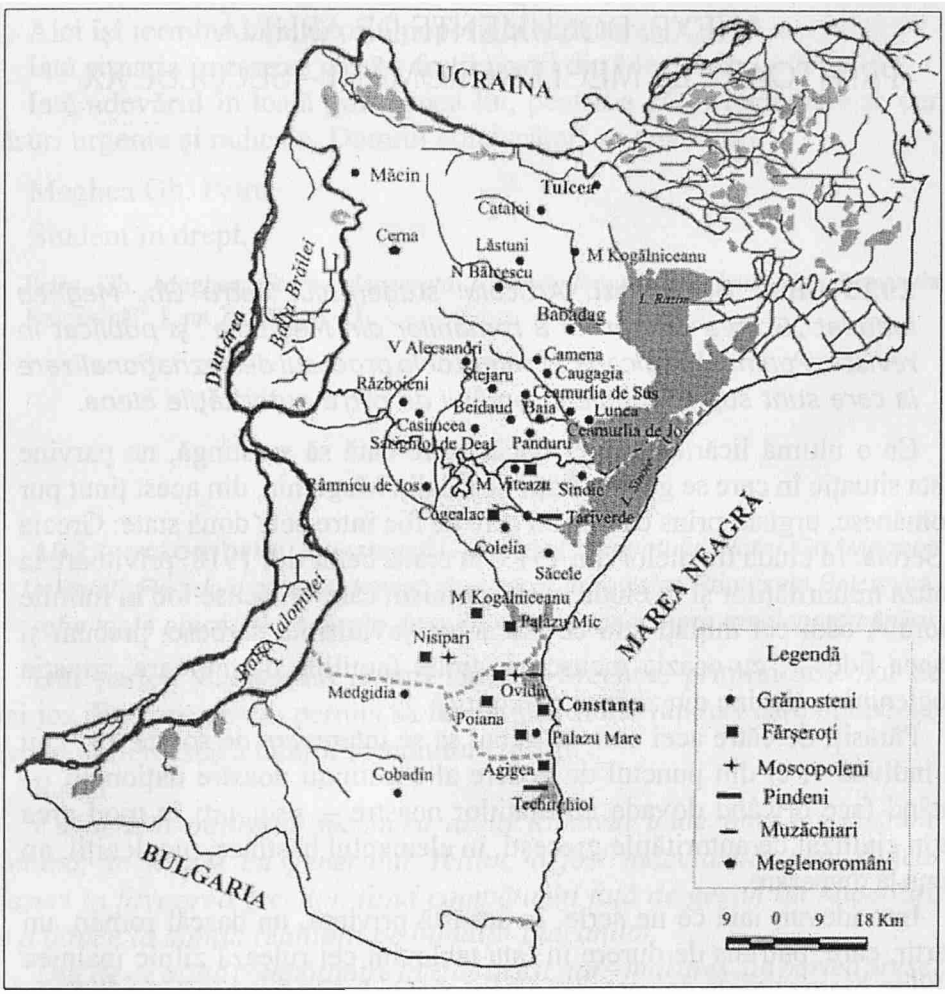

- *Harta localităţilor locuite de macedoromâni în Dobrogea*, în Emil Ţîrcomnicu, Iulia Wisoşenschi, *Românii de la sud de Dunăre – Macedoromânii.*

www.digibuc.ro

ANEXE. DOCUMENTE DE ARHIVĂ PRIVITOARE LA MEGLENOROMÂNI – SECOLUL XX

1

1923 iulie, Bucureşti. *Articolul studentului Petru Gh. Meghea intitulat „Starea desperată a românilor din Meglenia" şi publicat în revista „Peninsula Balcanică" referitor la procesul de deznaţionalizare la care sunt supuşi meglenoromânii de către autorităţile elene.*

Ca o ultimă licărire a unei flăcări care cată să se stingă, ne parvine trista situaţie în care se găsesc fraţii noştri din Meglenia, din acest ţinut pur aromânesc, urgisit, prins ca într-un cerc de foc între cele două state: Grecia şi Serbia. În ciuda tratatelor din 1913, în ciuda celor din 1918, privitoare la clauza minorităţilor şi în ciuda unui optimism care-şi făcuse loc în inimile unora –, căci cei iniţiaţi ştiu ce înseamnă şovinismul sârbesc, precum şi graeca fides –, cu ocazia încuscririi dintre familiile domnitoare, situaţia megleniţilor, devine din zi în zi mai critică.

Părăsiţi de către acei care ar trebui să se intereseze de soarta lor – nu ca indivizi –, ci din punctul de vedere al chestiunii noastre naţionale, – putând face oricând dovada afirmaţiilor noastre –, prigoniţi în mod prea puţin civilizat de autorităţile greceşti, în elementul băştinaş, megleniţii, au ajuns la disperare.

Într-adevar, iată ce ne scrie, în această privinţă, un dascăl român, un martir, care, pătruns de durere în faţa tabloului cei rulează zilnic înaintea ochilor, n-are cuvinte de veştejire a nepăsării celor în drept, exprimându-se foarte laconic, spre a-şi stăpâni durerea:

Cu chestiunea (naţională) mergem prost de tot în regiunea noastră, Meglenia. În tot ţinutul n-avem decât două şcoli: una la Oşani şi alta la Lugunţa. La Livezi vom vedea la vară ce va fi. La Cupa, acum de curând s-a numit un învăţător, dar şcoala încă nu s-a deschis. La L<i>uminiţa şi Berislav n-avem nimic. La Oşani şi Lugunţa s-a închiriat câte o cameră care serveşte de scoală.

N-avem nici biserici, nici preoţi.

Elevii sunt puţini. Acestea toate provin din cauza călcării drepturilor noastre de către duşmanii noştri. Starea noastră economică e foarte critică. Vă puteţi închipui, după atâtea suferinţe, în ce stare ne găsim.

Ca cetăţeni greci, avem mari drepturi numai la datorii, iar la partea opusă (drepturi) suntem excluşi cu desăvârşire.

www.digibuc.ro

Aici îşi termina luminătorul poporului scrisoarea.

Iată situaţia în care se găsesc fraţii noştri din Meglenia.

Iată adevărul în toată goliciunea lui, pentru a cărui remediere se cer măsuri urgente şi radicale. Domnii conducători au cuvântul!

Meghea Gh. Petru

Student în drept.

• Petru Gh. Meghea, *Starea desperată a românilor din Meglenia*, în „Peninsula Balcanică", I, nr. 2, 1923, p. 11.

2

1923 octombrie, Bucureşti. *Articolul studentului Petru Gh. Meghea intitulat „Recidiva de la Kakavia" şi publicat în revista „Peninsula Balcanică" referitor la abuzurile săvârşite de autorităţile elene asupra meglenoromânilor.*

Din partea valorosului nostru tânăr P. Meghea, primim articolul de mai jos din care ne-am permis să tăiem mai multe rânduri care oglindeau revolta sufletească a tuturor românilor cinstiţi.

R.P.B.

Cu ocazia odiosului masacru de la Kakavia unde întreaga misiune italiană, în frunte cu generalul Tellini, a fost măcelarită, s-au ridicat glasuri în favoarea grecilor, fiind-compătimiţi faţă de gestul lui Mussolini de a aduce la simţul realităţii pe bandiţii Balcanilor.

Dar de ce atâta compătimire faţă de acest stat – mai ales din partea presei române –, care a meritat să-şi primească sancţiunea bine-meritată dictată de energicul Mussolini, sancţiune, care, nouă românilor Macedoneni, ne pare foarte anemică faţă de întregul trecut nu prea îndepărtat al acestor şovinişti?

N-avem decât să facem o scurtă privire retrospectivă asupra mişcării noastre naţionale, spre a ne da seama de sălbaticiile celor care sunt acum aşa de mult compătimiţi; ar fi un şir nesfârşit de intrigi, nelegiuiri şi crime contra mişcării noastre de redeşteptare naţională, crime care nu se vor şterge din calea răzbunării noastre, care-i va urmări.

Ne vom mărgini numai la o regiune şi anume Meglenia, pentru ca acei care îi compătimesc, să reflecteze dacă merită sau nu, dacă n-ar trebui să fie socotită ca o pedeapsă imanentă pentru lungul şir de crime comise din ordinul şi sub patronajul conducătorilor din Fanar şi Atena,

www.digibuc.ro

căci, nu se poate concepe că n-ar fi existând legături între aceste două centre blestemate, pentru propaganda greacă în Macedonia, propagandă susţinută prin ori şi ce mijloace, neexcluzând nici cele mai abominabile crime, spre a-şi atinge falsul lor ideal naţional: Megali Ideia!

Lăsăm la o parte închisoarea şi exilul fruntaşilor Români din comunele L<i>umniţa, Oşani, Cupa, Lugunţa, etc..., în închisorile din Salonic, în îndepărtatele fortăreţe, din Asia-Mică (Budrun-Kale) unde şi tatăl scriitorului acestor rânduri a trebuit să ispăşească timp de 6 (şase) ani, de la 1903-1908, crima de a fi fost român şi de a fi contribuit la redeşteptarea sentimentului naţional la consătenii săi; depărtările în Africa etc..., precum şi sutele de victime ale acestor bandiţi înainte de 1913, victime căzute pe altarul chestiunii noastre naţionale; Ne vom ocupa numai de câteva cazuri săvârşite chiar sub ochii armatei regulate greceşti.

În comuna Lumniţa imediat după instalarea armatei greceşti, fruntaşii Români, Vani Kehaia şi Avram Jara, au fost spânzuraţi în mijlocul satului de o salcie, silind pe soţiile şi copii lor, să asiste la acest spectacol macabru. De asemenea fruntaşii Români din aceeaşi comună, Nicu Casap şi Tuci Dudi, neputând fi prinşi spre a desfăta ochii acestor sălbatici, au fost împuşcaţi, nepermiţându-se familiilor lor să-i înmormânteze, lăsându-i pradă câinilor şi fiarelor sălbatice.

În comuna Oşani, a fost împuşcat Tănase Terzi.

În comuna Cupa a avut aceeaşi soartă Traian Ciupa, împreună cu fiul său în etate de 18 ani.

Spânzurătoarea ar fi aşteptat pe zeci de fruntaşi dacă n-ar fi avut prevederea ca, în preziua izbucnirii războiului între aliaţii balcanici, să se refugieze în România.

Şi atunci ne întrebăm: Merită aceşti oameni compătimirea arătată?

Nu! Sângele vărsat de aceste mâini criminale cere răzbunare! Crima trebuie ispăşită!

Regretăm numai că, pentru noi, faţă de crimele săvârşite de aceşti bandiţi, sancţiunea dictată de Mussolini, repetăm, a fost prea anemică!

Răzbunarea, însă, pedeapsa imanentă îi va urmări.

MEGHEA GH. PETRU

Student în drept

• Petru Gh. Meghea, *Recidiva de la Kakavia*, în „Peninsula Balcanică", I, nr. 5, octombrie 1923, p. 3.

www.digibuc.ro

3

1923 octombrie, Bucureşti. *Articolul studentului Petru Gh. Meghea O constatare şi un răspuns publicat în revista „Peninsula Balcanică" în care se solicită ca aromânii şi meglenoromânii din Grecia să aibă dreptul la şcoală şi biserică în limba română.*

Ziarul grecesc «Ethos» într-un articol intitulat «Impresii din Constanța» articol reprodus şi de revista P.B. scria, între altele, următoarele:

...Aci, mai mult de cât în oricare altă colonie grecească, călătorul are impresia că se găseşte într-un oraş curat grecesc.....

Colonia e în stare înfloritoare şi are toate acele instituții care hrănesc sentimentele patriotice, biserica, şcoala completă la care frecventează 600 de elevi (şase sute), teatru unic în oraş etc...

Citind cele de mai sus, nu ştii la ce să te gândeşti; sau că în mod conştient sfidează durerile noastre, sau că, nu-şi dau seama de unele stări sufleteşti care nu trebuiesc zgândărite; În ambele cazuri, însă, sunt de condamnat. Şi iată de ce:

Printr-un ziar scris în limba greacă se trâmbițează fericirea pe teritoriul făgăduinței, către care s-au îndreptat ca lăcustele, în această țară mult oblăduitoare...

Să nu se credă că am dori să-i vedem cerşind şi că fiind aşa cum sunt, cum îi arată susnumitul ziar, îi invidiem. Nu!

Dar... este un dar la mijloc.

Atunci când românii din Macedonia gem sub călcâiul Grecilor, când bisericile le sunt închise, când şcolile sunt zăvorite, sau în cazul cel mai bun, puțin frecventate din cauza teroarei sub care sunt ținuți, frații noştri de către deznaționalizatorii ocrotiți pe toate căile de autoritățile greceşti; atunci când a zice «bună dimineața» în Meglenia însemnează o crimă contra siguranței statului grec; atunci când un inofensiv abecedar românesc înfurie o autoritate greacă; atunci când în special Megleniții sunt pălmuiți că nu întrebuințează «Kerete» căci Megleniții nu pot zice «herete» notăm că-i un salut grecesc – atunci când înbelşugatul sânge vărsat de frații noştri pe altarul chestiunii noastre naționale nu s-a zvântat încă: atunci zicem că este de datoria grecilor tolerați aci în România să se ție într-o rezervă absolută. Să nu-şi trâmbițeze fericirea pe pământ românesc, atunci când noi ne strigăm durerea. Ar fi fost scuzabil dacă în pomenitul ziar s-ar fi apelat în mod indirect la măsuri mai civilizate față de elementul românesc din Macedonia, căci nu e de crezut ca să nu fie în curent cu teroarea dezlănțuită în contra fraților noştri.

www.digibuc.ro

Le-o spuneam aceasta sus şi tare ca s-o ştie. Noi nu vom dezarma. N-avem veleităţi de a ne uni cu Ţara Mumă, căci e o imposibilitate. Cerem numai dreptul de a citi româneşte în şcoală, de a ne ruga în limba strămoşească în sfintele locaşuri...

Probabil că scriind aceste câteva rânduri vom fi consideraţi ca răzvrărtiţi! Dacă însă răzvrărtiţii pot fi acei care de atâta amar de vreme cer libertatea de a se instrui şi ruga în limba maternă, primim acest calificativ. Cerem reciprocitate din partea statului grec şi mai multă deferenţă din partea grecilor toleraţi în România, faţă de elementul românesc care suferă.

Altfel vom propune pentru clarificarea acestei situaţii intolerabile, următoarea soluţiune:

Românii din Grecia să fie aduşi în România iar grecii din România în Ţara ochelarilor verzi. Credem însă că nu le va conveni.

MEGHEA GH. PETRU

Student în drept.

- Petru Gh. Meghea, *O constatare şi un răspuns*, în „Peninsula Balcanică", I, nr. 5, octombrie, 1923, p. 3-4.

4

1924 mai, Bucureşti. *Articolul Din Meglenia, publicat în revista „Tribuna românilor de peste hotare" referitor la abuzurile săvârşite de autorităţile elene asupra meglenoromânilor.*

Un profesor român din Salonic, în al cărui cuvânt punem temei, ne raportează o seamă de fapte cu totul regretabile pentru guvernul statului grec. Nu am ezitat să relevăm în numerele precedente ale revistei noastre o informaţie din izvor oficial privitoare la o promisiune satisfăcătoare din partea autorităţilor greceşti, cu credinţa că contribuim la îndulcirea lucrurilor, spunând şi binele când este adevărat.

Însuşindu-ne întreaga revoltă legitimă a fraţilor megleniţi astăzi, înfierăm aceste fapte ce ni se aduc la cunoştinţă şi comunicându-le Ministerului român al Afacerilor Străine, cerem stăruitor să ocrotească pe aromâni.

Corespondentului din Salonic îi aducem mulţumiri pentru solicitudine, şi-l rugăm să pună şi pe viitor aceeaşi vigilenţă pentru comunicare sau restabilire de fapte.

www.digibuc.ro

În cursul celor două luni din urmă – ne scrie corespondentul nostru – am asistat la acte de barbarie cari reamintesc atacurile banditeşti din epoca de sânge când eram lăsaţi la bunul plac al bandelor de antarţi.

Ofiţeri inferiori şi superiori din exces de zel în a servi cauza naţională elenă sau slujbaşi servili în a executa cuvântul de ordine primit pe şoptite de la centru, torturează pe aromânii noştri, bătându-i ca pe nişte sclavi cu biciul şi ameninţându-i cu moartea dacă nu renunţă la ideea de românism, idee care ne-a costat mii de gospodării în slava graiului pe care, cu multă vitejie, l-am apărat în aceste şase decenii.

Şi ca să nu vă facem impresia că vorbim numai de dragul de a vorbi, vă aducem cazuri concrete uşor de controlat:

În ziua de 4 aprilie a fost bătut, de un căpitan Cicuras din Maiada, cântăreţul nostru de la Oşani, Petre Şotre şi încarcerat timp de trei zile, pentru „criminala" faptă de a fi român.

În ziua de 5 aprilie, un plutonier Chichides a bătut până la sânge, pe membrii comunităţii noastre, de la Lugunţa-Meglenia, Atanasi Iani şi cei trei fraţi Tanur, în faţa directorului şcolii pe care l-a somat să închidă şcoala şi să plece în România. Multă lume şi-a vândut avutul, iar şcoala a închis-o. Directorul ei, Hristu Noe, s-a plâns organelor în drept şi s-a promis o serioasă anchetă.

În ziua de 19 aprilie a avut loc faimoasa anchetă care a întrecut prin brutalitate celelalte barbarii de până acum. Însuşi maiorul Cicuras, însărcinat cu ancheta, a somat pe directorul şcolii să renunţe la ideea de românism şi, în faţa lui, un căpitan care îl însoţea, bătea cu biciul pe fiii aromânilor, ameninţându-i cu focul şi cu moartea. Iar maiorul, la despărţire, punea în vedere subrevizorului Petre Cunia că n-are de ce să mai dea prin Meglenia, fiindcă, oricum, după sărbători, şcoala nu o va mai găsi deschisă.

Şi, ce-i drept, şcoala, până în ziua de I1 1. c., a fost închisă.

Numit fiind ca învăţător la Lugunţa, de la I, 1.c., tânărul Gheorghe Caburi a încercat să redeschidă şcoala. Dar, supt baionete, a fost dus la Fuştani, în faţa comandantului batalionului de grăniceri. Acest brav comandant, cu numele de K. Kalogheras, n-a găsit altceva de spus decât să-l împroaşte cu toate injuriile la adresa tuturor organelor însărcinate cu administrarea instituţiunilor noastre de cultură, şi cu apărarea acestora, precum şi la adresa bietei Românii care, dintr-un simţământ înalt de ospitalitate, lasă să se umple, pungile cu aur a sute de mii de Greci, ca aceştia, la casa lor, să-şi bată joc de tot ce avem mai bun şi mai sfânt. Şi, în acelaşi timp, i-a pus în vedere că dacă nu se lasă de asemenea idei „subversive" pentru siguranţa statului elen, îl aşteaptă o moarte sigură.

Tânărul învăţător îşi sfârşeşte raportul prin asigurarea că va fi nevoit

www.digibuc.ro

a închide şcoala, iar aromânii să-şi părăsească vetrele, dacă nu va veni o serioasă intervenţie a noastră.

Trib.
Salonic, 16 Maiu 1924.

• *Din Meglenia*, în „Tribuna românilor de peste hotare", I, nr. 5, mai, 1924, p. 26-27.

5

1924 august-septembrie, Bucureşti. *Articolul Românizmul în Grecia – Scurtă privire istorică şi critică asupra mişcării noastre culturale publicat în revista „Tribuna românilor de peste hotare". Se fac referiri la situaţia învăţământului şi a vieţii bisericeşti a aromânilor şi meglenoromânilor din Grecia, cât şi la abuzurile săvârşite de autorităţile elene asupra acestora.*

Vitregia evenimentelor ultimelor decenii au împuţinat considerabil posibilităţile de contact cu fraţii noştri din Macedonia.

Legăturile noastre slăbind din ce în ce, un văl de uitare împăienjeneşte depărtarea dintre noi şi nevoile covârşitoare ce irosesc zi de zi organismul nostru etnic din acele părţi, nu sunt îndeajuns de cunoscute de noi, care suntem datori a găsi şi lua fără întârziere măsurile de salvare, necesitate de gravitatea faptelor.

De aceea Tribuna a făcut apel la unul din reprezentanţii săi de la faţa locului, rugându-l să facă o expunere a stadiului în care se găseşte astăzi chestiunea noastră şcolară şi bisericească.

Mai mult decât o simplă expunere, reprezentantul nostru ne-a trimis studiul critic de mai jos pe care-l redăm în întregime:

CAP. 1 – SITUAŢIA ACTUALĂ: CULTURALĂ, SOCIALĂ, POLITICĂ ŞI ECONOMICĂ

A. ÎNSEMNĂTATEA NOASTRĂ SUB RAPORTUL CULTURAL: ŞCOLAR-BISERICESC

1. Şcolile noastre ca număr şi populaţiune

În circumscripţia Salonicului avem 18 şcoli, dintre care 14 mixte

www.digibuc.ro

în comunele: Salonic, Poroi, Doliani, Selia, Xirolivad, Vodena, Fetița, Gramaticova, Paticina, Papadia, Belcamen, Vl. Clisura şi Hrupişte; una de fete şi una de băieți la Nev<e>sca şi alte două la Veria.

Dintre acestea 15 au cursuri regulate, iar 3 sunt şcoli mobile, 2 cu cursuri de vară la Selia şi Xirolivad şi una cu cursuri de iarnă la Fetița

Populația şcolară este de 1130 elevi şi eleve.

În circumscripția Megleniei *avem 4 şcoli mixte: în Cupa, Oşani, Lugunța şi Livezi. Aceasta din urmă este şcoala mobilă cu cursuri de vară, iar cele de iarnă se țin la Lazaciari, Drenovo şi Mandalovo.*

Populația şcolară este de 108.

În circumscripția Ianina-Grebena *avem 11 şcoli, dintre care 4 sunt cu cursuri regulate la Ianina, Turia, Breaza şi Băiasa, iar 7 mobile cu cursuri de vară la Avdela, Perivole, Samarina şi cu cursuri de iarnă la Grebena, Damaşi, Vlahoiani şi Pretori.*

Populația şcolară este de 528.

Totalul populației şcolare, înscrisă la începutul anului şcolar este, în cele trei circumscripții, cu 33 şcoli, de 1766.

2. Mobilier – zestre şcolară şi instrumente de cultură

Mobilierul la şcolile noastre este sau cel strict necesar sau insuficient.

Tablouri murale cu caracter religios, moral, artistic sau ştiințific; hărți geografice, globuri pământeşti sau tablouri în relief; corpuri geometrice, sau măsuri de capacitate care ajută la intuirea materiei predate în şcoli. maşina rusească pentru învățarea celor patru operațiuni, etc., n-avem în nici o şcoală.

Biblioteci, dăruite de doi aromâni, avem la şcoala din Veria şi Vodena. Încolo, nici o carte de lectură pentru copii şi popor, nici una ştiințifică sau literară pentru învățători. Bibliotecile vechi ne-au fost distruse de foc sau de mânia agenților elenismului.

Apreciind îndeajuns însemnătatea grădinițelor de legume şi flori în curtea şcolii, Administrația noastră şcolară din Salonic a lansat circulare pe la toate direcțiunile, ca aceste instrumente de cultură – ca teren de aplicație la ştiințele naturale – precum şi de educație artistică şi morală să nu lipsească din mâna nici unui învățător. Totuşi, singură şcoala d-lui N. Nibi din Turia-Epir, posedă de câțiva ani o grădiniță lucrată şi frumos întreținută de chiar elevi.

3. Programă şi material didactic

Programa şcolilor noastre este o copie credincioasă a şcolilor primare din țară. Nici o materie în plus care să caracterizeze o şcoală minoritară

www.digibuc.ro

într-un stat strein: n-avem un manual de citire în limba greacă apropiat nevoilor şi aspiraţiunilor noastre; nici un manual de istorie şi geografie naţională a acestei ţări sub imperiul căreia trăim de 12 ani; cu o structură psihologică particulară şi, ca atare, manifestându-ne prin mentalitate şi moravuri şi exprimându-ne printr-un vocabular propriu – toate aceste caracteristice neamului aromânesc – noi n-am avut un manual cât de simplu în acest dialect, în care să fie ilustrate figuri şi pagini din istoria naţională, din suferinţele şi folclorul nostru destul de bogat, ceea ce a înstrăinat şi pe popor de noi şi pe copil de pământul şi sufletul părinţilor săi.

b. Biserici şi preoţi

Preoţi şi biserici avem în 10 comune: Veria, Selia, Xirolivad, Doliani, Paticina, Cândrova, Gramaticova, Hrupişte, Oşani (singura în Meglenia) şi Grebena (singura în Epir).

Avem 4 comune cu preoţi fără biserică: Salonic, Fetiţa, Papadia şi Cupa (Meglenia).

Avem 2 comune cu biserici fără preoţi: Nevesca şi Perivole.

Avem 15 comune fără biserici şi fără preoţi: Vodena, Poroi, Belcamen, Vlaho-Clisura, Lugunţa, Livezi, Ianina, Breaza, Băiasa, Turia, Abela, Samarina, Vlahoiani, Pretori şi Damaşi.

c. Localuri de şcoală şi de închinare Domnului

Localuri de şcoală proprii – care, însă, reclamă mari reparaţii – avem în număr de 15, ridicate cu fonduri ale comunităţilor sau de ale statului român, restul de 18 sunt localuri închiriate. Cele mai multe dintr-însele sunt într-atâta de improprii pentru şcoală, încât o singură vizită sanitară serioasă le-ar închide sub pedeapsă şi amendă.

Toate bisericile şi paraclisele sunt vechi şi reclamă reparaţiuni mari şi costisitoare la fiecare an. Sunt lipsite de vase sfinte, de odăjdii şi cărţi bisericeşti care s-au cerut în repeţite rânduri la fiecare an.

d. Salarizarea corpului didactic şi bisericesc

Într-o ţară cu valută forte şi cu condiţii de viaţă foarte scumpe, problemei salarizării funcţionarilor noştri nu i s-a dat o rezolvare mulţumitoare.

Ce-i drept, în ultimul an, s-au acordat sporuri mărişoare la indemnizaţia de valută, ceea ce, pentru funcţionarul de la contabilitatea statului care mânuieşte cifrele în lei, constituie sume fantastice. Dar, de obicei, se scapă din vedere două elemente fundamentale: scumpetea excesivă şi nestatornicia leului nostru cotat foarte des între 32 şi 20 drahme, 100 de lei, sau la nici o cotare a lui, tot aşa de des. Astfel că un funcţionar care socotea

www.digibuc.ro

să primească lunar 1.300 sau 1.700 drahme, la negocierea salariului şi-a văzut răsplata muncii înjumătăţită, primind de abia 800 sau 1.000 drahme. Nu vorbesc de anii trecuţi când învăţătorul nostru funcţionar al statului român – n-avea cu ce se îmbrăca sau îşi încălţa picioarele, ori se înapoia la şcoală cu copiii – fără să fi stat la masă.

e. Studii, capacitate şi însuşiri

Cei mai vechi învăţători – unii duşi din lumea aceasta, alţii pensionari – au fost, la începutul mişcării, pregătiţi în pripă, sau recrutaţi din corpul didactic grecesc; toţi care se găsesc în activitate, asimilaţi de acum trei ani, sunt absolvenţi de gimnaziu sau de şcoli secundare; puţini dintre ei, angajaţi în anii din urmă, au peste 4-5 clase de liceu sau şcoală comercială.

Judecaţi sub raportul capacităţii lor pedagogice, ce-i drept, n-au o pregătire specială: le lipseşte metoda în predare. Unii dintr-înşii însă, prin experienţă îndelungată, alţii, din dragoste pentru cariera lor, procurându-şi manuale speciale, au reuşit să găsească adevărata cale întru promovarea culturii elevilor lor.

Oricum, ei nu sunt vinovaţi de această scădere, fiindcă vremuri tulburi nu le-au permis să-şi însuşească o pregătire metodică şi nu s-au bucurat niciodată de inspecţii cu caracter strict pedagogic şi n-au asistat la cursuri în acest scop instituite. Iar revizorii noştri – fie din lipsă de fonduri speciale, fie din cauza nesiguranţei care domnia în această ţară dedată anarhiei şi lipsită de căi de comunicaţie moderne – n-au putut fi în contact mai des şi intim cu şcolile noastre.

Posedă, însă, aceşti învăţători două calităţi rare care le împodobesc sufletul şi îi înalţă deasupra altora, sătui de pedagogie specială: zelul la muncă şi entuziasmul în lupta dusă fără preget de când au îmbrăţişat o carieră plină de suferinţă şi renunţări fără să fie răsplătită nici o atenţie deosebită. - -

Oricare ar fi, însă defectele de programă şi metodă, precum şi celelalte lipsuri, şcoala noastră din Macedonia – nu ne silim a o declara – stă deasupra şcolilor similare de acolo (au recunoscut-o şi inspectorii greci) şi ar sta cu modestie alături de orice şcoală din ţară, iar câteva, alături de cele mai bune.

Într-adevăr, elevii răspund cu agerime într-o limbă curat românească, pe care destul de corect o ştiu scrie; cunosc geografia şi istoria României de care vorbesc cu entuziasm; în multe şcoli ştiinţele naturale se învaţă servindu-se de oarecare material intuitiv şi de oarecare experienţe; lucrează la desen şi hărţi cu uşurinţă şi câţiva dintr-înşii cu îndemnare şi inspiraţie artistică ştiu să judece orice întrebare pusă şi orice răspuns dat;

www.digibuc.ro

fetele lucrează artistic la broderie modernă şi naţională; joacă dansuri şi cântă doine şi marşuri româneşti, cu mult avânt şi în ori ce şcoală şi familie din culmile munţilor, eroii şi suveranii ţării noastre sunt glorificaţi. Nu pot trece cu vederea protestul redactat spontan de câţiva elevi din Meglenia şi înaintat inspectoratului şcolar grec, împotriva persecuţiilor ce îndură ei – bieţii copii – din partea jandarmilor care îi opresc să urmeze cursurile la şcoala noastră.

Cam ce se poate oare imputa şi preoţilor noştri?

Recrutaţi prin promisiuni vagi sau venind ei singuri la noi din rândurile preoţilor adăpaţi la cultura greacă, au venit să lupte alături de învăţători, şi de întreg poporul, contra duşmanilor, contra nesiguranţei zilei de mâine, contra tuturor furtunilor: foc şi sabie. Au transformat altarul şi amvonul în tribună pentru apărarea naţională. Şi fără odăjdii frumoase, fără biserici ca lumea, fără vase sfinte şi cărţi bisericeşti, fără lefuri suficiente şi la timp, la ceasuri de primejdie îşi suflecau pulpanele rasei lor şi cu arma în mână organizau – împreună cu drept credincioşii lor – apărarea naţională şi cădeau în luptă sau zăceau în închisori şi mureau, ori scăpau teferi ca să vadă şi zilele de acum!

În vremuri de grea cumpănă însă şi unii şi alţii s-au văzut părăsiţi de colegii lor – unii morţi fără a fi înlocuiţi – alţii plecaţi în ţară fără a se înapoia.

Dar n-au dezertat!

Aceştia au fost soldaţii legiunilor îndepărtate ale neamului românesc. Numai la ei se putea învăţa educaţia naţională!

B. SITUAŢIUNEA NOASTRĂ SUB RAPORTUL SOCIAL, POLITIC ŞI ECONOMIC

a) Starea socială

Poporul aromânesc număra toate elementele constitutive ale unei societăţi viabile; de la păstori şi agricultori până la industriaşi, negustori, mari financiari şi clasa cultă ce a triumfat în organizaţia culturală din Moscopole care, odată distrusă prin furia satrapului Ali Paşa, laolaltă cu alte oraşe, a răspândit pretutindeni în Macedonia, până la nordul Scopiei şi Albania, spiritul de solidarizare şi iniţiativă, întemeind toate oraşele de munte, frumoase şi înfloritoare. Pe când alte aripi ale acestui exod s-au stabilit în Apus pe lângă corespondenţii lor, iar unii dintr-înşii s-au oprit mai aproape, în Ungaria, contribuind simţitor la organizarea culturală, economică şi naţională şi la rezistenţa ardelenilor împotriva asupritorilor lor.

Mai târziu, Serbia şi Bulgaria - nu găsesc necesar a pomeni de Grecia –

www.digibuc.ro

profită, prin alții stabiliți la ei, unde se manifestă ca pricepuți conducători în politică, comerț și finanțe. Nimeni n-ar crede astăzi bunăoară că – printre mulți alții – însuși Pasici, ai cărui strămoșii au rătăcit prin Rodopi, se trage din Moscopole și nici el n-ar crede probabil, că altă dată purta numele de Pascu, cu multe legături de sânge, uitate astăzi prin Macedonia și România.

Pe vremea turcilor se ținea seamă de sfatul și prezența lor în consiliile administrative. Ori unde se așează, ajung gospodari cu greutate. Actualmente, o bună parte din comerțul Sofiei, al orașelor Serbiei vechi și noi, întreaga piață a Scopiei, este acaparată de aromâni; o treime din comerțul Salonicului și Macedoniei stă în mâinile lor; în Egipt și în Africa ca și în cele două Americi, sunt bine gospodăriți și aproape întreg monopolul tutunurilor grecești este acaparat de un trust de câțiva aromâni.

Aceste câteva rânduri ne edifică cu prisosință, asupra marilor pierderi ce a suferit Țara Românească prin peregrinările acestui element, singurul ce-i lipsea ei și de care, dacă s-ar fi știut folosi bărbații de stat români în deceniile din urmă, ne-am fi ales cu câștiguri considerabile, ca o contrabalansare față de străinii infiltrați la noi.

În aceste condițiuni se putea crea la noi, în Macedonia, odată cu mișcarea culturală, un organism viu, constituit din toate organele sociale solidarizate între sine prin conștiința clară că îndeplinesc fiecare o anumită funcțiune și, concentrându-și energiile, în stare să atingă un scop fixat de mai înainte și nu pipăit mereu, ca, – astfel, să-și asigure rangul ce merita să-l ocupe în mediul înconjurător.

Prin participarea, încă de la început, a unui element ales ca acela de mai sus la mișcarea noastră, s-a imprimat acesteia un caracter de seriozitate care i-a crescut prestigiul și-i asigură viitorul. Nu există bătrân care să nu știe carte românească sau să nu recunoască, că pe vremuri a luptat pentru triumful ideii românești.

Dar intervine – spre nenorocirea noastră o luptă cu urmări dezastroase: eforiile luptau aspirând, cu drept cuvânt, la conducerea mișcării, pe de altă parte, Apostolul Mărgărit nesocotește virtuțile și susceptibilitățile aristocrației și luptă cu înverșunare împotrivă-i.

Alte două adânci nemulțumiri:

Acest element ales el, factor preponderent în economia Balcanilor și pus în serviciul unei idei, care trebuia să intereseze, în primul rând.

România – preferindu-i ovreii și grecii în distribuirea produselor ei în Orient, s-a simțit jignită profund. În al doilea rând, părăsind o organizație străveche cultural – religioasă, cu atâta strălucire și prestigiu în lumea Orientului ortodox, acești români se așteptau la o rezolvare grabnică și

www.digibuc.ro

categorică a chestiunii noastre bisericeşti, pentru care, însă - s-au convins curând - România nu acordă atenţia cuvenită.

S-au înregistrat, astfel, dezertări motivate, pe care nimeni nu caută să le stăvilească, nedându-le, probabil, nici o însemnătate.

Aceşti germeni ai morţii i-a purtat cu sine mişcarea noastră – putem zice – încă de la origina ei.

Şi clasa intelectuală care se forma prin şcolile secundare – ajunsă a fi apreciată şi o mândrie care se raporta României – îşi vedea de drum, de capul ei. Toţi tinerii absolvenţi studiau în ţară şi, numai târziu de tot, o mică parte la Salonic şi Constantinopol. Nimeni nu le indica drumul şi cariera folositoare mişcării noastre, nici un cap cu cultură superioară nu organiza domiciliul acelora care studiau pe spinarea bugetului macedonean. Cei mai mulţi: doctori, farmacişti, avocaţi, funcţionari la bănci, profesori, ingineri, etc., care ne-ar fi crescut prestigiul, ne-ar fi lărgit relaţiile şi înmulţit simpatiile, rămâneau pentru totdeauna în ţară.

*Într-un târziu rolul acestor şcoli secundare ar fi putut fi caracterizat, cu drept cuvânt, în aceşti termeni: «**Pomparea a cât mai multor energii din solul virgin al Macedoniei şi împrăştierea lor prin ţară după ce, – în parte sau integral – au fost pregătite pentru viaţa socială**». Clădirea pe care înaintaşii o duraseră, pe care contemporanii se străduiau să o menţină cu preţul sângelui, al avutului şi al energiei, se dărâma şi îi era sortit să rămână pe seama unui popor istovit de jertfe, condus de preoţi şi învăţători.*

E un adevăr recunoscut că straturile sociale superioare prin însăşi natura ocupaţiei şi intereselor lor, renunţă mai uşor la tradiţie, umblă după legături de sânge cu neamuri străine influente în administraţie şi politică, la un moment dat se lasă, neprotestând, în masa mare a naţiunii stăpânitoare. Totuşi, deşi ca valoare trupească în lupta naţională n-ar fi contat, existenţa lor în sânul poporului nostru ar fi ridicat prestigiul mişcării şi s-ar fi impus prin forţele de care dispuneau, întocmai după cum o familie macedoneană ca să fi putut trăi din punct de vedere moral, implica existenţa unui bătrân – inutil ca putere virilă – numai şi numai ca să se impună ca valoare morală şi să crească prestigiul tinerei perechi sau al fetelor din casă.

De la început, însă, am rămas cu straturi sociale de rangul al doilea care nu întăreau situaţiunea mişcării, deşi toată lauda se cuvine lor care – însufleţite de un adânc, simţământ şi cu îndârjire supraomenească – au menţinut mereu aprinsă flacăra conştiinţei naţionale, sfidând cu dispreţ ori ce atacuri barbare care, deşi le nimiceau, le făceau şi mai dârze şi n-au ştiut ce înseamnă a îngenunchea!

www.digibuc.ro

b) Starea noastră politică: ca minoritate în stat

Cultura noastră națională trebuie să fie susținută şi prin rolul politic ce ar fi trebuit să-l jucăm ca minoritate organizată în stat.

Sub regimul hamidian, n-am însemnat nimic până la 1905, după 40 ani de cultură. Sub regimul constituțional june-turc, am avut comunități recunoscute şi reprezentanți în parlament şi în cabinet. Simpatizați de turci, dacă războiul balcanic n-ar fi avut loc şi dacă ni s-ar fi închis porțile universităților din România, am fi ajuns un factor serios, caracterizați prin franchețe şi vederi liberale înaintate, în politica internă a noii Turcii.

Chiar sub regimul grecesc, dacă n-ar fi avut loc înfrângerea Greciei în Asia Mică, fie cu turcii în deosebi, fie cu bulgarii – aceste minorități puternice şi mai toate cu o antipatie profundă față de această națiune stăpânitoare – sau chiar cu partidele greceşti, am fi putut închega, organizându-ne energiile, alianțe de oportunitate ca să avem şi reprezentanți la Atena.

Numai astfel am fi avut putința să cucerim şi recunoaşterea noastră ca națiune şi nu am fi continuat de a nu ne bucura de nici o favoare, de nici o atențiune şi de nici un drept: comunitățile noastre n-au voie să taie nici un lemn din pădurea comunală, n-au dreptul la nici un beneficiu din dările percepute de comună pentru şcoală biserică şi alte opere de binefacere.

Susținuți şi de un organ de publicitate, ne-am fi apărat mai bine drepturile, ne-am fi făcut cunoscuți ca minoritate în stat şi ne-am fi revendicat drepturile asupra şcolilor, bisericilor şi avuturilor comunale confiscate; s-ar fi închegat o mai strânsă colaborare între noi de acolo şi Aromânii răspândiți prin țări străine şi am fi menținut un contact intim cu presa din țară care – la rândul ei – ne-ar fi sprijinit pe lângă guverne şi opinia publică; iar comunitățile ar fi ştiut ce atitudine să ia în alegeri şi nu s-ar fi întrebat – ca eroul lui Caragiale – cu cine să voteze sau n-ar fi rămas indiferente, ştiind că cu oricine ar vota, nu câştigă nimic.

Invazia refugiaților, însă, a pus capăt oricăror nădejdi hrănite de toate minoritățile din această țară.

c) Situația economică

Conducătorii noştri, caracterizați prin lipsa unui scop clar formulat ce ar fi trebuit să-l urmărească prin mişcarea noastră, erau datori să se îngrijească de o organizare politică şi economică care să întrețină, prin mijloace materiale şi morale proprii, cultura națională, ceea ce s-ar fi putut obține prin conlucrarea armonică a elementelor superioare şi intelectuale şi a întregului popor.

Dar nimenea n-a bănuit măcar marea însemnătate a problemei economice – piatra unghiulară a oricărei instituțiuni sociale: breaslă,

www.digibuc.ro

partid, naţiune şi ca atare, fiecare Aromân lupta economiceşte individual. Când s-a început, în mod sporadic, înfiinţarea unor societăţi de ajutor mutual, prin iniţiativa şcolii, războiul balcanic alunga pe turci din Europa.

Şi înainte şi în cursul epocii de sânge, aromânii noştri au suferit amare şi simţitoare lovituri din partea grecilor – fie boicotându-i prin organizarea lor economică, fie distrugându-le prin foc, sabie şi jaf avutul. Neavând la cine să apeleze ca să fie ajutaţi sau creditaţi, s-au văzut siliţi unii să emigreze, alţii să cedeze acestor presiuni barbare cari îi distrugeau din temelii, iar alţii – cei mai dârzi – să continue a lupta.

Războiul balcanic – prin noile lui alcătuiri politice şi pagubele suferite le înfrânge rezistenţa. Totuşi, încet, încet, se refac şi ies din războaiele ulterioare îmbogăţiţi şi virtualmente, în stare a se organiza economiceşte.

Dar înfrângerea Greciei în Asia Mică, cu revărsarea puhoaielor de refugiaţi în Macedonia, atrage – după sine – înfrângerea noastră definitivă, după cum vom vedea mai departe.

CAP. II – MIJLOACELE DE LUPTĂ ALE ADVERSARULUI PENTRU EXTERMINAREA NOASTRĂ

Aceste mijloace de luptă derivă de la două organe: de la organele de învăţământ care uzează de mijloace paşnice şi moderne şi de la organele administrative – civile şi militare – care uzează de mijloace barbare, amândouă pornite paralel şi sistematic îndreptate împotriva mişcării noastre.

1. Metode moderne şi paşnice

Singura grijă a Ministerului Învăţământului Public de la Atena este îndreptată asupra Macedoniei greceşti, unde, graţie propagandei desfăşurate de toate neamurile – s-ar putea afirma cu precizie că nu există analfabet, pe când regatul vechi este lăsat în părăsire, deşi există regiuni întregi care, încă, n-au putut gusta din binefacerile luminii răspândită de şcoli. O comună aromânească din Teselia, văzând că nu poate cu nici un chip obţine şcoală, a ameninţat că va apela la administraţia şcolilor noastre şi atât a fost de ajuns ca într-o bună zi să se pomenească cu şcoală şi câţiva învăţători. Propaganda cea mai serioasă se duce, aşadar, în Macedonia şi, mai cu deosebire, în regiunile locuite de Aromâni, singurii care mai au şcoală naţională.

Metodele de care se servesc ca să combată mişcarea noastră sunt:

1. ***Grădiniţele de copii****, cea mai eficace şi modernă armă de*

www.digibuc.ro

deznaţionalizare a minorităţilor, cari funcţionează, în deosebi, în comunele aromâneşti, chiar cele mai depărtate ca Perivole, Grebena, Breaza, etc.

*2. **Cantine şcolare** unde li se serveşte copiilor câte o gustare la prânz.*

*3. **Internate** exclusiv pentru copii negreci la Florina, Leaşniţa, Cozana, unde li se dă gratuit hrană şi îmbrăcăminte.*

*4. **Liceu** cu şase clase la Grebena şi gimnazii în comune cum ar fi Vlaho-Clisura, orăşel aproape distrus, care, de abia numără 150 familii, cu prea puţini copii din cauza streinătăţilor, numai şi numai ca să lovească în şcoala noastră.*

*5. **Distribuirea gratuită de cărţi** şi rechizite şcolare, de doctorii şi serviciile doctorilor, de ajutoare băneşti şi alte binefaceri, susţinute de fondurile comunale, prin cari se mai susţin şi membrii corpului didactic.*

*6. **Învăţători** în număr cât mai mare prin comunele noastre de pildă la Abela, 5; la Saimarina 9; la Breaza şi Turia câte 5; la Perivole, 7; deci contingentul de copii este infim de mic.*

*7. **Organizarea de excursii** cu nici un gând pedagogic, ci cu caracter de propagandă naţională, de către mitropoliţi, şcoli şi autorităţi prin comunele noastre: Abela, Samarina, Turia, Perivole, etc. manifestându-se prin reprezentaţiuni cu subiecte naţionale, prin cânturi şi gimnastică, singurele dexterităţi cărora li se acordă cea mai mare importantă, neglijându-se restul şi, cu această ocazie, strângerea de fonduri prin contribuţii pentru clădiri şcolare.*

*8. **Donaţii şi binefaceri** care cresc mândria poporului; de pildă: un testament de zeci de mii de dolari din partea unui bogătaş grec din America pentru şcoala secundară din Veria – centrul nostru de azi şi din trecut.*

*9. **Localuri de şcoli impunătoare**, prevăzute cu biblioteci bogate care exaltează sentimentul naţional, faţă de localurile noastre sărăcăcioase, lipsite de aer, ascunse prin înfundături, cu totul improprii pentru şcoală.*

*10. **Biserici monumentale** la tot pasul, vestite printr-un aparat fastuos, măreţe ca interior şi exterior, servite de un corp preoţesc bogat şi mândru, impunătoare prin mulţimea poporului ce le frecventează şi eforiile ce le conduc, din nenorocire şi popor şi eforii Aromâni.*

*11. **Corp învăţătoresc slab pregătit**, totuşi, destul de numeroase ca să impună poporului, bucurându-se de anumite organizaţii, congrese cu caracter aşa zis pedagogic naţional şi sindicalist pentru realizarea revendicărilor materiale şi cercuri culturale, având la îndemână biblioteci, publicaţii periodice şi întreaga presă.*

*12. **Salarizarea conformă** nevoilor şi statornic plătită într-o valută forte a ţării, cu avantaje în zonele de cultură locuite de aromâni: locuinţă, combustibil şi hrana, adeseori pe seama comunităţilor, o mulţime de*

www.digibuc.ro

cooperative, slujbe pe la comunități și primării, autorități de stat sau particulare, lecțiuni în oraș sau la altă școală și oricând forța publică la îndemâna în potriva noastră.

Un institutor, cu leafa de bază de dr. 460 lunar, la care se adaugă sporul de scumpete în zonele de cultură de 130%, precum și 10% pentru fiecare membru din familie până la 5, asupra lefii de bază, primește lunar dr. 1512, iar un învățător cu leafa de bază de 320 primește dr. 1120.

De la toamnă s-a dispus sporirea salariilor, așa că un institutor cu vechime va primi lunar 2.240 drahme. Pe când cel mai vechi institutor al nostru, care ar beneficia de cea mai mare indemnizație de valută – cum e foarte rar cazul – nu poate primi de cât lei 6.000 lunar, ceea ce ar face sau 1.500 drahme sau 1.250 dr. ceea ce este mai probabil, fără absolut nici un alt avantaj de nicăieri.

În fața tuturor acestora noi nu putem veni cu nimica.

2. Mijloace barbare de luptă

În acest capitol vom da de crime, arestări, bătăi, jafuri, violuri și incendieri, mărginindu-ne numai la intervalul de la intrarea Grecilor în Macedonia, și până în zilele noastre, trecând peste epoca de sânge care a îndoliat mii de familii aromânești. În numele ideii de românism care, de la 1863, a tulburat un întreg popor pașnic fără a se potoli, avem de înregistrat următoarele de la 1912.

a) Crime prin omoruri și spânzurări

În Epir, în 1912: *omoară pe bătrânul Perdichi, aruncându-l de pe pod în apele unui râu; pe bătrânul Tușa, pe N. Cicma, marele apărător al Epirului, pe Ghiță Cațohi, N. Tamboși, Gh. Papatheodor din Perivole și pe un alt aromân din Băiasa.*

În regiunea Salonic: *omoară pe bătrânul Roșu de la Paticina și pe fiul acestuia și exilează – după ce-l jefuiesc – pe celălalt fiu la Halchida.*

În Meglenia: *omoară pe Sterie Mecu, pe Traia Ciupa, primarul Humei și pe fiul acestuia; rănesc cu pumnalele pe D. Ciotti și preotul Hr. Cenescu; omoară pe C. Canacheu și Foti Veana din Livezi și prin bătăi pe Regiu din Oșani; spânzură pe Vani Chiaia și Avram Jara din Liumnița, pe Tane Stoiu și Bocea Pupea din Oșani omoară pe Duce Dudi și Nicu Gheorghe din Liumnița, pe Pona Saraf din Cupa și pe un bătrân de 80 ani, Petre Tane din Huma.*

În 22 August 1916: *Bambunsky, șef de bandă omoară pe D. Noe, pe preotul Tonta, pe Cumpileac și C. Zarcada, acuzați de Greci, ca spioni bulgari.*

www.digibuc.ro

b) Arestări şi violuri, jafuri şi incendieri

În Epir: *jefuiesc comunele Abela şi Perivole şi ard casele aromânilor. Ofiţeri, institutori, judecători şi primari persecută în aşa fel pe aromâni, prin amenzi de zeci de sute de franci aur şi prin neîngăduirea de a lucra la fierăstraie şi mori, încât – după cum raportează directorii de şcoli – lumea îngrozită îşi retrage pe copii de la şcoală.*

În reg. Salonicului: *armatele arestează pe învăţători şi peste 30 fruntaşi din Veria şi, batjocorindu-i sau bătându-i, îi duc o parte la Salonic, altă parte prin alte oraşe; nu li se încuviinţează preoţilor să oficieze sau să se ducă la bisericile lor; blochează Doliani şi bat până la sânge pe mamele, nevestele şi surorile recruţilor plecaţi în străinătate; rechiziţionează casele şi şcolile de la Veria şi Vodena; de asemenea vitele lor, fără nici un ban; confiscă moşiile Maruşa, alungând pe proprietarii aromâni, moşia Dobra a lui Hagigogu şi aceea a lui Cărşeli pricinuindu-i pagube de 20.000 lei aur: soldaţii bat până la sânge în casa acestuia pe bătrâna Gârţu şi toate femeile ce se află acolo, transformând casele în grajd pentru caii armatei: Papadienii sunt alungaţi din biserica ridicată cu banii comunităţii şi ai Statului; Hrupiştenilor li se rechiziţionează vitele fără nici un ban, iar 18 munţi ai Gramostei sunt exploataţi de câţiva grecomani; ard şi distrug mobilierul, cărţile didactice şi bisericeşti, zestrea şcolară, arhiva şcolii; primarul, şefii autorităţilor, precum şi antarţii amendează pe aromâni din Vl. Clisura care îşi trimit pe copii la şcoala noastă cu 20-50 drahme aur; doctorul comunei refuză serviciile pacienţilor noştri; membrii comunităţii cer de la Mitropolitul de la Kastoria hirotonisirea unui preot aromân şi sunt daţi în judecată pe motivul că ar fi falsificat iscălituri iar elevii se retrag şi procesele se ţin lanţ.*

În Meglenia: *arestează pe fruntaşii din Oşani şi alungă pe Eugheni Balta, starețul mănăstirii; arestează pe învăţători, preoţi şi oameni cu vază şi-i poartă batjocorându-i, prin sate şi oraşe; bat cumplit pe preotul Taţa din Cupa şi Jara, pe Roşca Papa-Gheorghe, pe Gioga, director de şcoală, pe St. Ciotti şi institutorul D. Ciotti, pe preot şi pe A. Dinu din Liumniţa, cea mai mare parte ducându-i la Salonic, iar lumea rămasă şi învăţătorii apucă codrii; nevasta institutorului Ciotti, în faţa acestuia, este batjocorită o noapte întreagă de către şefii autorităţilor; aromânii din Livezi şi Huma, sunt chinuiţi, casele prădate şi incendiate, fetele violate; preoţii Panu şi Ciolac sunt arestaţi şi purtaţi pe la Suboţco, Vodena şi Veria.*

Ard şi distrug cărţile didactice şi bisericeşti şi bibliotecile şi batjocoresc altarele noastre.

www.digibuc.ro

Rechiziționează vite și provizii fără bonuri sau li se plătesc cu prețuri derizorii.

Mitropolitul de la Florina, revizorii, șefii autorităților civile și Militare și șefii de bandă alungă pe preoți din biserică, îi silesc să oficieze în limba greacă, ațâță pe popor împotriva lor și a învățătorilor.

Anii 1917 și 1918, *în care interval operează armatele aliate, lumea rămâne oarecum mai liniștită. În schimb, francezii, instigați de Greci, adoptă o atitudine oarecum dușmănoasă față de toți ai noștri, cu credință și sincer angajați voluntari în serviciile lor; încât Aromânii vor uita cu greu această purtare a fraților latini, alături de care lupta România în numele căreia serveau toți tinerii noștri, pentru triumful aceluiași sfânt ideal.*

În anul 1919: *Iliachis, guvernatorul Macedoniei apusene, ține o cuvântare în curtea școlii din Vlaho-Clisura, în 27/11, prin care îndeamnă pe toți cei de față la prigoană împotriva noastră; ca urmare elevii părăsesc școala.*

Grecii arestează și trimit în exil la Larisa, pe șase aromâni din Oșani și pe patru din Liumnița, Președintele comunității acesteia Ghiușa Ciulli moare în închisoare, iar la Livezi bat până la sânge pe fiul preotului Pance și pe încă doi tineri; distrug cărțile didactice și bisericești și confiscă localurile de școli și bisericile ce ne-au mai rămas.

În anul 1920. *Lunguțenii sunt supuși la amenzi grele pentru că își trimit pe copii la școala noastră și li se confiscă corespondența oficială. Patru familii din Oșani și una din Livezi sunt deținute la închisoarea din Salonic spre a fi exilate; școala de la Xirolivad e rechiziționată de funcționari.*

În anul 1921. *Refugiații apar pe orizontul mult frământatei Macedonii; autoritățile alungă pe aromânii de pe izlazurile lor și aduc pe sărăcăciani; Lungunța se colonizează cu refugiați din Caucaz care ocupă casele aromânilor, altă parte sunt așezați în locurile muntoase ale verienilor; preotul Cenescu e arestat și dus sub escortă la Fustani, Subotco și Vodena; preotul Pance are aceeași soartă: un ofițer bate până la sânge pe M. Canacheu și M. Mișu, iar preotul Tafa e batjocorit în public.*

În anul 1922. *Jandarmii forțează ușa bisericii din Veria în timpul nopții, o devastează și arestează pe mai mulți aromâni; rechiziționează școala de fete; de asemenea vitele alese de prăsilă, plătindu-le derizoriu; sunt supuși la taxe excesive pentru refugiați, deși, benevol, au dat multe lucruri scumpe; confiscă moșiile Dobra, Turcohori, Tarcoviani și Aghiuiani ale lui Hagigogu.*

În anul 1923. *Directorul școlii și trei familii din Vlaho-Clisura sunt amendați pentru că își trimit pe copii la școala noastă; Sterie Cațohi zace în închisoare la Conița, Gheorghe Siscu din Livezi este deținut șase luni în*

www.digibuc.ro

închisoarea de la Edicule din Salonic pe motiv că ar fi strigat: «Trăiască România».

În anul 1924. *18 familii de la Livezi, stabilite la Lazaciari îşi construiesc 14 locuinţe; judecătorul de pace de la Ienige-Vardar dărâmă casele lor; direcţiunea generală a colonizării dă un contraordin pe care acelaşi judecător de pace, cu ajutorul procurorului de la Veria îl calcă trimiţând jandarmi şi soldaţi ca să le dărâme din nou cu topoare şi târnăcoape casele şi batjocoresc pe femeile celor duşi la lucru; li se jefuiesc bijuterii, bani, lucruri scumpe în valoare de 200.000 drahme, institutorului Camburi i se fură 5.000 drahme, leafa pe cinci luni; cărţile didactice sunt distruse; restabiliţi din nou, sunt alungaţi prin iunie, lăsând 300 pogoane semănate ca să le recolteze refugiaţii.*

În ziua de 3/IV, cântăreţul P. Sotre este arestat la Cupa, bătut în piaţa Liumniţei şi aruncat în închisoare la Malada; la 5/IV, plutonierul Chichides bate până la sânge pe trei fraţi Tanuri şi pe Athanas Iani, în faţa directorului Hr. Noe şi pune în vedere acestuia să închidă şcoala pe care a şi închis-o; la anchetele făcute, ai noştri, ca satisfacţiune meritată, sunt din nou bătuţi şi ameninţaţi cu foc şi sabie; la 17/VI sunt arestaţi trei aromâni din Livezi; de abia eliberaţi, în ziua de 20/VII sunt arestaţi trimişi prin diferite centre alţi 9 inşi, iar populaţiunea îngrozită fuge care încotro, lăsând în urma lor copii şi femei înlemnite de groază; preotul Golub de la Oşani este alungat de autorităţi pe motivul că n-ar avea autorizaţia guvernului general ca să oficieze în româneşte. Jandarmi, soldaţi, ofiţeri şi şefii de bandă terorizează poporul.

Românul Galiţa de la Vlaho-Clisura e amendat de tribunalul de la Kastoria cu 1.600 drahme, fiindcă îşi trimite pe copii la şcoala noastră; elevii şcolii greceşti de la Nevesca urmăresc pe elevii noştri şi-i prind cu arcanul ca să-i ducă la şcoala lor.

Şcoala şi biserica de la Liumniţa sunt distruse, pe terenurile libere grecii construiesc şcolile lor, dar noi nu avem voie să redeschidem pe a noastră; biserica şi şcoala de la Livezi confiscate; şcoala şi biserica de la Oşani asemenea; şcoala de la Lugunţa ni-i răpită; şcoala de la Cupa ni-i confiscată şi nu ni se permite să oficiem în biserică cu rândul după cum s-a stabilit în aranjamentul de la 1913, iar preotului Tafa i s-a impus să oficieze în limba greacă; la Ţârna-Reca şi Berislav şcolile ne-au fost confiscate şi nu avem voie să le redeschidem, nici în biserica comunei din urmă nu ni se permite a sluji în româneşte.

Acestea sunt metodele de care s-au servit organele civile şi militare greceşti precum şi toate celelalte organizaţii naţionale ca să ne asigure autonomia şcolară şi bisericească întărită prin acte internaţionale.

www.digibuc.ro

3. Conducătorii noştri în asemenea vremuri grele.

Poporul românesc ajunge în aceste grele vremuri elementul paria al Greciei, pe când Grecii din ţara românească se bucură în linişte şi voie bună, de libertate neţărmurită în manifestările lor culturale şi de nici o stânjenire în abuzurile şi speculaţiile lor comerciale. Şi în aceşti ani erau conduşi de consulii noştri. Unii dintr-înşii energici, patrioţi şi personalităţi marcante care şi-au început cariera cu chestiunea noastră.

Aceşti conducători sunt însă vinovaţi că nu au luat o atitudine categorică atât faţă de atitudinea batjocoritoare a autorităţilor greceşti, când şi faţă de soarta elementului nostru; ei nu au tranşat nici o chestiune, nu au căutat să curme răul de la rădăcină, ci s-au mulţumit cu amabilităţi de ocaziune sau cu analize superficiale asupra situaţiunii şi deşi au intervenit, nu ne-au adus nici o uşurare:

*1. Fie că au urmat cu supunere vreo lozincă primită pe şoptite de la centru, ca aceea «**pas de zèle**» de pe vremuri;*

2. Fie că – spre a nu-şi atrage antipatia acelora pe lângă care erau acreditaţi – protestele lor erau redactate în termeni, care trădau umilinţă sau slăbiciune, pe când noi pierdeam averi şi oameni însemnaţi sau rămâneam fără şcoli şi biserici;

3. Fie că reprezentanţii României porneau spre Atena fără ca să li se fi pomenit măcar că, în atribuţiunile lor capitale, intră şi apărarea unui element jertfit în slava neamului.

În categoria acestor organe de apărare mai intră şi toate acele societăţi macedoromâne şi întreaga noastră clasă intelectuală formată în Macedonia, precum şi acel organ numit «Societate de Cultură Macedo-Română» care nu şi-a înţeles menirea istorică ci şi-a schimbat înăltele atribuţii, în eliberări de certificate, uitând că trebuiau să sintetizeze toate dorinţele noastre şi să fie un factor de legătură, statornică între poporul de acolo rămas fără nici o conducere şi resorturile însărcinate cu apărarea lui efectivă.

4. Idealul urmărit de Grecia

Astfel, autorităţile civile şi militare greceşti, precum şi diferitele organizaţii cu caracter xenofob îşi urmau şi îşi urmează în linişte dar cu persistenţă, realizarea unei singure idei:

«Înfiinţarea unui stat naţional prin colonizarea Macedoniei şi prin înfrângerea cu orice chip a oricărei încercări ce ar îndrăzni să se manifesteze ca individualitate etnică separată».

Acesta este gândul întregii naţiuni elene.

Oricare au fost zbuciumările ce au frământat ţara, şi oricare au fost

www.digibuc.ro

sau vor fi programele de partid ale guvernelor ce se succed aşa de des în Grecia, ideea de consolidare a statului prin exterminarea minorităţilor a fost crezul pe care nu l-au neglijat o clipă şi, de aceea, orice manifestare a noastră a fost şi va fi cu atât mai mult imposibilă pe viitor. Şi puţin se vor sinchisi de ceea ce se va întâmpla în România, de ceea ce va zice Ministerul nostru de Externe, sau de acele ocazionale şi palide manifestări ale Societăţii de Cultură Macedo-Română, etc, etc...".

Cap. III – NĂDEJDILE NOASTRE ÎN VIITOR

Îmbrăţişând întreaga noastră mişcare sub toate ale ei înfăţişări cu o scurtă privire retrospectivă şi analizând-o precum m-am priceput şi cât se poate de obiectiv, vedem că este de natură să ne îngrijoreze în cel mai înalt grad. Întreaga regiune a Zagorei nu ne-a dat decât 7 elevi la şcoala primară din Ianina şi toată Meglenia de abia 108 elevi înscrişi; la care se adaugă – pe lângă celelalte lipsuri în organizare – şi sistemul de persecuţiuni, neîncetat urmărind nimicirea mişcării naţionale.

Ţinându-ne strict legaţi de adevăr, îl putem rosti în două feluri: cântărind numărul de 1700 elevi la cele 33 şcoli primare cu sumele ce cheltuim anual pentru acestea, compensaţia este îngrijorătoare; dacă însă ne-am gândi la flacăra conştiinţei naţionale ce arde mereu prin aceşti copii pe întinsul Macedoniei, concluzia privită sub această prizmă ar fi cu totul alta.

*Totuşi, o arzătoare întrebare se impune: „**Care sunt nădejdele noastre pentru viitor? Vom merge crescând sau descrescând?**".*

Ca să răspundem la acestea, este bine să lăsăm să vorbească atât oamenii cât şi evenimentele cari ne stăpânesc.

I. Ce ne spun oamenii?

Aromânii nedeclaraţi, fără nici o patimă înportivă-ne, precum şi cei declaraţi, judecă în acest fel şcoala noastră.

a) Ea este străină de nevoile ţării în care trăiesc

În evul mediu, şcolile mănăstireşti îndepărtau pe individ de la munca colectivă creatoare, pregătindu-l pentru o viaţă abstractă, nimicitoare de energii. Odinioară, pe vremea Turciei, şcoala noastră, cu programa ei de studii, avea doar limba turcă în plus şi de aceasta cu caracter mai ales facultativ: încolo, era o copie servilă a şcolilor din România. Copilul era transportat dintr-un mediu natural al lui, într-un mediu oarecum străin, caracterizat prin alte nevoi, prin temperament şi mentalitate deosebite.

www.digibuc.ro

De la origine – şi aceasta e o greşeală principală – am introdus ca limbă de predare limba română, prin care am căutat să câştigăm poporul, disprețuind şi alungând dialectul nostru din şcoală.

În loc de a căuta să-l cultivăm şi prin împrumuturi – cum fac Albanezii – să-l îmbogățim spre a ne folosi măcar provizoriu de el ca mijloc de exprimare, am nesocotit şi toate producțiunile artistice şi morale ce le crease până atunci poporul. Nesocotind toate acestea ne-a fost uşor să ne lepădăm de moravurile şi tradițiile noastre şi încet, încet de sufletul părinților noştri.

Aveam şi noi haiduci mai bine conturați ca isprăvi eroice şi mai simpatici ca rol jucat pentru eliberarea creştinătății, dar ne-am hrănit cu Iancu Jianu şi alții. Am avut balade frumoase, cântece eroice de o valoare artistică tot aşa de mare ca şi doina, dar aceasta ne-a cucerit sufletul şi nici un profesor n-a îndrăznit să ne vorbească măcar odată de vreo producțiune literară aromânească poporană sau cultă. Artă şi literatură românească, muzică şi dans ne-au robit într-atâta încât nu cunosc Român care să se fi mândrit cu ele ca noi. Cunoşteam solul cu toate bogățiile materiale şi pitoreşti ale României în amănunt şi prea puțin ştiam din geografia țării în care trăiam. Noi n-am avut istorie nici Mare şi Mică Valahie, nici împărați româno-bulgari, nici lupte între Decebal şi Traian, descălecări de principate, revoluții vladimiriscene, războaie pentru independență, voievozi şi regi, etc. Steagul nostru era tricolor şi ne împodobea casele, hainele şi țesăturile, iar femeile şi fetele noastre se îmbrăcau țărăneşte. Spiritul civilizației româneşti punea în mişcare resorturile sufletului nostru şi anima văzduhul ce ne hrănea.

De unde rezultă că şcoala altera individualitatea noastră etnică cu tot patrimoniul scump nouă, ucizându-i originalitatea, neținând seamă de ce am avut particular şi nici de nevoile politico-sociale ale mediului stăpânitor. Şi, deci, tinerii noştri erau pregătiți pentru altă viață, dar nu pentru viața socială de acasă la ei.

b) A înstrăinat pe copii, lăsând pe părinți cu vetrele pustii

Cultura aceasta ne fascina întreaga făptură, privirile noastre erau îndreptate spre Dunăre, idealul era să vedem acest rai pământesc pe care ni-l descriam în culori trandafirii. Şcoala – al cărei rol se reduce la a pompa energiile din solul natural – ne ajuta într-aceasta şi dorința de a ne lumina şi mai mult ne punea în contact cu idealul. Şi, ca urmare, vetrele au rămas sărmane de tineri, fetele nemăritate, întreaga gospodărie şi vise frumoase s-au prăbuşit, nimeni n-a mai rămas ca să continuie

www.digibuc.ro

tradiţia, legăturile de sânge şi de alianţă s-au răcit şi împuţinat şi oraşele se depopulau. Cântecele noastre de străinătate blesteamă „Vlahia" care răpeşte pe feciori.

c) Şcoala a provocat ura între fraţi, jertfe, pagube şi nici un rezultat mulţumitor

Spiritul de conservare a tradiţiei moştenite din moşi strămoşi a provocat dezbinări adânci chiar între membrii aceleiaşi familii, odată mişcarea noastră începută. Jertfe sângeroase, crime abominabile şi pagube materiale şi morale imense a cules un întreg popor tulburat prin şcoala noastră.

După urma atâtora n-am cules nici un rod pozitiv.

Cei păgubiţi n-au avut nici o despăgubire de nicăieri: familiile celor jertfiţi n-au avut cea mai uşoară reparaţiune morală; şcoala dezorganizată şi necompletă face pe fete, mai cu deosebire să rămână fără cultură superioară, nefiind în stare a le-o da; poporul n-are o colibă unde să se închine Domnului, pentru a ierta pe duşmani sau a chema răzbunarea divină asupra lui; acelaşi popor lipsit de o apărare efectivă, îndură tot felul de prigoniri şi batjocuri în numele ideii de românism.

Şi popor şi învăţător, dejnădăzduiţi, afirmă că şcoala noastră, îşi va închide porţile prin inaniţiune, în scurt timp.

Numai pagube şi jertfe pe altarul unui ideal de mult pierdut.

În felul acesta judecă oamenii şcoala românească.

II. Ce ne spun evenimentele?

a) Oraşele de munte, care ne-au păstrat individualitatea, se sting

Factorii acestei stingeri sunt: nesiguranţa avutului şi a vieţii în Turcia, lipsa de lucru, înflorirea oraşelor de la câmpie şi şcoala noastră care, prin lupta deschisă, a făcut pe multă lume să emigreze, iar pe tinerii noştri să-i treacă în România.

Comunele noastre distruse prin focul revoluţiilor, al luptelor naţionale şi al războaielor, precum şi prin depopulare – trecute sub sârbi, neavând şcoli, nu ne pot da nici un contingent. Celelalte oraşe şi sate din Macedonia grecească – bătute de aceleaşi furtuni, cu deosebire de potopul refugiaţilor – urmează aceeaşi cale fatală: părăsirea lor. Nu vor trece mulţi ani şi cea din urmă familie aromânească îşi va părăsi patria. Şi atunci oraşele acestea nu vor fi în stare să ne dea nici un contingent.

www.digibuc.ro

b) Orice schimbare probabilă în Balcani nu ne va aduce nici un câştig

1. Lumea noastră sătulă de toate propagandele, care nu le-au adus decât pagube şi jertfe adânc simţite, nu va mai îndrăzni a se angaja în nici o tabără, oricât de scumpă i-ar fi ea.

2. Elementul aromânesc şi puţin la număr şi împrăştiat prin oraşe – pe când altădată era statornicit în mase compacte prin oraşele lui – se va pierde în imensitatea naţiunii majoritare, înarmată cu tot aparatul de mijloace permise şi nepermise în stare a înăbuşi din faşă orice tendinţă de depărtare centrifugă, faţă de care – ştim toţi Aromânii – organele noastre de apărare nu vor îndrăzni să ia nici o atitudine în favoarea lor.

c) Situaţia economică îngrijorătoare

Lovitura primită de acest front ne este fatală şi pune capăt mişcării.

Puhoaiele de refugiaţi din Caucaz, Asia Mică, Constantinopol şi Tracia Orientală, în număr de peste un milion şi jumătate, se revarsă nepregetat de trei ani de zile. De atunci, la ordinea zilei şi permanent pentru guvernele Greciei, stă deschisă problema gospodăririi lor şi aceasta numai în Macedonia, provincia cea mai primejduită, ca fiind un amalgam de elemente străine idealului helenic şi cea mai bogată din toate.

Turcii, după o stăpânire de 500 de ani, vor trebui să o părăsească până la finele lui august şi toate avuturile lor intră – de drept – în stăpânirea refugiaţilor. Bulgarii, convingându-se că nu mai pot rezista şi nemainutrind nici o nădejde pentru viitor, au început şi ei exodul. Deja, comisiunea greco-bulgară, care funcţionează la Salonic, a dat încuviinţare la 70.000 familii bulgare să părăsească această provincie crescută cu sângele, suferinţele şi crimele abominabile comise în numele ideii de libertate. Iar lupta deschisă împotriva Evreilor este aşa de serioasă, deşi ascunsă, încât – în ciuda celei mai solide organizări cultural-economice – vor sfârşi prin a lua drumul pribegiei, lucru deja început.

Singura minoritate rămasă în statul helenic rămânem noi Aromânii.

Câmpiile părăsite de Turci şi Bulgari şi unde Aromânii îşi iernau turmele, fiind neîncăpătoare, refugiaţii, care nu cunosc nici un principiu de ordine şi respect de avutul altuia decât un singur glas al foamei, au început să urce înălţimile, luând în stăpânire şi munţii conaţionalilor noştri, ameninţaţi, în iarna care vine, să-şi vândă turmele, iar negustorii şi industriaşii să apuce care încotro, negăsind nici un teren de activitate. Şi când ultima colină va fi cucerită de refugiaţi, Aromânul va dispare ca şi naufragiatul agăţat de vârful catargului care, încet, încet, este înghiţit de apele poporului.

www.digibuc.ro

Chiar dacă vreodată ar interveni vreo împroprietărire – imposibilă materialmente din cauza lipsei de teren arabil – se va face, prin împărţirea a câte două-trei familii aromâneşti prin satele greceşti, ceea ce însemnează pierderea definitivă a elementului nostru. Şi acei Aromâni, care au luptat pentru creşterea helenismului, prevăd că vor trebui – mai curând sau mai târziu – să părăsească şi ei ţara lor când şi grecii vechi şi refugiaţii vor începe concurenţă şi luptă pe faţă împotriva lor care, oricum rămân străini şi suspecţi pentru naţiunea grecească. Această calamitate a început să turbure spiritele şi printre Aromânii din Tesalia.

Toate comunităţile noastre, judecând cu toată seriozitatea ce o reclamă actuala situaţie economică, au cerut – fie direct, fie prin revizorii lor – emigrarea în România, singurul refugiu care i-ar salva ca naţiune. Deja revizorul Salonicului, printr-un raport din martie 1922, a dat cel dintâi alarma pentru emigrarea unui grup de tineri în Ţară cerând:

1. Intervenirea pe lângă guvernul grecesc să lase liberă ieşirea familiilor aromâneşti şi a întreg avutul mobil; pentru cel imobil să se găsească o modalitate de preţuire.

2. Împroprietărirea Aromânilor în ţară şi înlesnirea mijloacelor de transport.

Situaţia economică fiind de aşa natură orice întârziere a soluţionării acestei arzătoare chestiuni va atrage după sine pentru conaţionalii noştri cele mai de dezastruoase urmări, fiindcă neproducând nimic, vor consuma şi puţina stare ce le-a mai rămas.

Cap. IV – CARE AU FOST FACTORII CE NE-AU SUSŢINUT ÎNTR-O LUPTĂ GREA CU TOTUL NEEGALĂ

Nu putem încheia studiul de faţă înainte de a da un răspuns şi acestei întrebări pe care – bănuiesc – nimeni nu şi-a pus-o.

Familia aromânească constituită pe moravuri foarte aspre, a fost susţinută de un spirit de conservare a tradiţiei dusă până la fetişism, de o autoritate neţărmurită a tatălui – stăpânul casei – neobosită la muncă, dornică de independenţă şi respingătoare a oricărei influenţe străine care i-ar fi alterat individualitatea.

Cu un astfel de aşezământ la baza societăţii, fără şcoală şi biserică naţională, nu numai că ne-am putut menţine vreme de 2000 de ani ca naţiune, dar am reuşit să asimilăm în masa noastră şi bulgari şi greci şi albanezi – cartiere mari poartă doar numele acestora din urmă – fiindcă toţi vedeau în noi un aristocratic element, căutând să ne imite în port, în apucături, în ocupaţiuni şi limbă şi să închege alianţe care îi înălţau

www.digibuc.ro

socialmente, dar pe care, instinctiv şi cu mândrie, poporul nostru le-a respins până acum mai în urmă.

Odată, însă, mişcarea începută conştient, s-a decis soarta noastră ca naţiune. Ofensiva împortivă-ne s-a pornit pe două fronturi puternice şi de o înverşunare sângeroasă: una din partea clerului grecesc care îşi vedea primejduită dominaţiunea religioasă şi au făcut uz de toate armele canonice şi barbare; refuz de servicii creştineşti, anateme, excomunicări, foc şi sabie şi a doua din partea Atenei cu scopuri politice prin bande şi armate incendiare.

Nepregătiţi ca organizaţiune socială şi economică şi trăind de la origine ca un organism lipsit de organele esenţiale, redus şi estropiat, fără şef religios şi organizaţiune de apărare constantă, reuşita – deşi depărtată – se putea bănui de partea cui va fi. Şi dacă ne-am susţinut în lupta grea, absolut neegală, aceasta se datoreşte exclusiv intervenţiei unui factor – care a izvorât din spiritul de conservare al individualităţii noastre etnice.

Tăria morală** a unui popor – ca şi aceea a unui individ – se măsoară după renunţările care, la un moment dat şi de bună voie, şi le impune în vederea unui scop de ordin superior. După aceste renunţări se va măsura **entuziasmul** ce a însufleţit fiecare gând, toată fapta şi orice pas al nostru în răstimp de şaizeci de ani. Şi, astfel, o parte din poporul nostru – la început întreg poporul – **a renunţat la profunde şi scumpe legături de sânge; a renunţat la o viaţă liniştită şi producătoare în locul uneia tragice; a renunţat la interesele vitale: la viaţa, la avutul şi căminul lui; tradiţia sacră, autoritatea părintelui, iubirea ideală dintre fraţi, s-au spulberat şi în familie a pătruns setea de sânge şi ura de moarte; şi ceea ce caracterizează tăria entuziasmului ce ne-a împins la cele mai crude jertfe morale şi de sânge, cel mai primitiv şi profund sentimentul religios a fost biruit de simţământul naţional care apare foarte târziu în evoluţia social-psihologică a omenirii.

De şaizeci de ani poporul nostru trăieşte zile de un dramatism înfiorător; tot de atâta timp, acest popor n-are o biserică naţională unde să-şi înalţe ruga în graiul lui în duminici şi marile sărbători: urme sfinte la tot pasul – unele şterse, altele încă în fiinţă – ne vorbesc de jertfele de sânge date în numele ideii de românism – singură Veria a dat 135 morţi cum n-ar fi dat pentru toate războaiele de la 1912; în comunele greu ameninţate sau lipsite de şcoli copiii rămân fără cultură elementară, iar fetele fără cea superioară.

În cinci comune: Papadia, Paticina, Cândrova, Gramaticova şi Doliani nu au pătruns – deşi sume însemnate s-au oferit – dascălii greci şi în numele aceleaşi sacre idei, în casele lor atârnă, în loc de icoane, martirii sau scriitorii neamului, scene din răsboiu, hărţile României întregite, precum şi chipurile marilor voievozi ai Ţării.

www.digibuc.ro

La un cărăuş dintr-o comună aromânească, pe pereţii dormitorului bogat împodobit cu covoare şi ţesături scumpe, atârnă deasupra patului, chipurile suveranilor României, având la mijlocul lor pe A.I. Cuza-Vodă. Îi place să aibă în faţa lui şi seara şi dimineaţa aceste icoane sfinte şi acest chip de domn strălucit, zicea el.

România, intrând în război toţi tinerii se înscriu voluntari la Francezi, ştiind că, prin aceasta luptă pe frontul ideal al Ţării. Un bătrân pensionar roagă pe consul să-l admită şi pe el cu câţiva ai lui ca să pătrundă în Bulgaria, dar este refuzat ca prea bătrân. Grecii îi pun la dispoziţie şi bani şi oameni şi cai, dar le răspunde că nu se poate angaja fiindcă este în serviciul Rom<â>niei şi nu ştie ce va zice ea.

Siguranţa franceză şi cea greacă erau încurcate în planurile lor – doi ani de-a rândul – de o bandă de comitagii. Trei Aromâni Fărşeroţi, pe care i-am cunoscut, s-au angajat ei ca să-i scape de această teroare şi, în adevăr, cu mâinile goale prind pe voievod şi doi bandiţi. Francezii vor să răsplătească pe vitejii Aromâni, dar ei le răspund, prin mesageri, că n-au nevoie nici de medalii, nici de bani, fiincă ceea ce au făcut, au făcut-o în numele României.

Această tragedie naţională, însă, îşi rulează ultimul act. Poporul de eroi a ajuns la completa epuizare a mijloacelor de rezistenţă. Ultima nădejde a lui este emigrarea în Ţară, prin aceasta urmărind să scape de jug străin, ca să se pună în serviciul României, apărându-i cu credinţa unui sector din marile ei hotare prin sate noi la graniţă, unde vor fi veşnic străjeri neadormiţi. ***Aceasta e dorinţa tuturora şi, în special, a Fărşeroţilor din Grecia care glorifică o singură virtute: fapta eroică şi divinizarea limbii lor.***

Care-i, aşadar, forţa tainică, încă neobosită ce i-a mânat şi îi îndeamnă încă la atâtea renunţări şi jertfe?

Un entuziasm pentru cultivarea în limba naţională, fie orb, fie prea conştient, care a exaltat sufletele noastre până la delir, atât în Macedonia, cât şi dincolo de ea, mai ales în America, unde Fărşeroţii au întemeiat societăţi cu scop de a propaga ideea de românism printre tinerii lipsiţi de această conştiinţă; un entuziasm aprig care, încet, încet, – trecând peste gospodării distruse şi peste mii de cadavre şi peste întreg patrimoniul nostru strămoşesc – ne-a dus, în intervalul de şaizeci de ani, la revelaţiunea unui nou cult: al renunţărilor la toate şi al aşteptărilor neizbândite.

- *Românizmul în Grecia – Scurtă privire istorică şi critică asupra mişcării noastre culturale*, în „Tribuna românilor de peste hotare", I, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 17-25.

www.digibuc.ro

6

1933 ianuarie 15, Bucureşti. *Actul constitutiv al Societăţii Culturale „Meglenia".*

SOCIETATEA CULTURALĂ „MEGLENIA"
Bucureşti, Bd. Tache Ionescu No. 31

ACT CONSTITUTIV

Subsemnaţii: Constantin Noe, Ioan Naum, Necolae Paia, D. Dionisie, G. Popa-Constantinescu, G. Pampor, D. Kihaia, Vanghele Roşca, Vasile Cassap, Petre Ciuciu, Hr. Iuffu, Hr. Roşu, G. Coifescu, Hristu Taşcu, Stama Buciu, Cezar Buciu, Minda Teodor, Preot Nicolae Roşca, Dumitru Popa-Constantinescu, Constantin Nanu, Constantin Ghiriz, întrunindu-ne azi, 15 ianuarie 1933 în Bucureşti, am procedat la constituirea unei societăţi cu denumirea Societatea culturală „MEGLENIA", continuare a societăţii „Meglenia" înfiinţată la 3 ianuarie 1916 şi a societăţii „Meglenia" înfiinţată în anul 1927 în Silistra, cu sediul principal în Bucureşti, provizoriu în Bd. Tache Ionescu 31.

1/. Scopul societăţii este:

a. A lupta pentru ridicarea culturală a românilor megleniţi oriunde s-ar afla aşezaţi;

b. A contribui la ajutorarea materială şi morală a membrilor societăţii, în special a celor colonizaţi în Dobrogea Nouă;

c. Conservarea, preţuirea şi încurajarea cultivărei tuturor datinilor bune şi frumoase: costume, cântece, obiceiuri vechi cu influenţe binefăcătoare asupra sufletului;

d. Cultivarea sentimentelor patriotice, a spiritului de disciplină şi de supunere către legi şi autorităţi;

e. Întărirea credinţei străbune şi

f. Întărirea sentimentului de solidaritate şi frăţietate între toţi coloniştii români din Dobrogea Nouă.

2/. Mijloacele şi modul de funcţionare al societăţii sunt prevăzute în alăturatele statute care fac parte integrantă din prezentul act constitutiv.

3/. Se alege primul consiliu de administraţie compus din D-nii C. Noe, D. Kihaya, Hr. Iuffu, N. Paia, D. Dionisie, Ioan Naum, Gh. Dumitriu, Iancu Mişu, Petre Meghea, Gh. Barba, Gh. Ciuleanu şi Şt. Pampor;

www.digibuc.ro

Se aleg cenzori d-nii: A. Moscu, I. Liveanu şi Taşcu Mişu;

Se aleg cenzori supleanţi d-nii: G. Pampor, Boşca Papa-Gheorghe şi George Popa Constantinescu;

4/. Se deleagă D-nii: Profesor Constantin Noe, avocat Ioan Naum şi N. Paia să îngrijească de îndeplinirea formelor de constituire şi de înregistrarea societăţii la Trib. Ilfov ca persoană juridică.

(Urmează semnăturile)

• SANIC, fond Tribunalul Ilfov Secţia I. c.c., dosar 895/1933, f. 2.

7

1932 iulie 1, Bucureşti. *Statutul Societăţii Culturale „Meglenia".*

STATUTELE SOCIETĂŢII CULTURALE „MEGLENIA"

Denumirea şi sediul

Art. 1 În continuarea activităţii societăţii culturale „Meglenia", înfiinţată în Bucureşti la 3 ianuarie 1916 contopită cu societatea culturală „Meglenia" a coloniştilor din Dobrogea Nouă înfiinţată la Silistra în 1927, se constituie societatea culturală „MEGLENIA" cu sediul principal în Bucureşti, putându-se înfiinţa filiale oriunde nevoia va cere.

Scopul societăţii

Art. 2 Scopul societăţii este:

a. A lupta pentru ridicarea culturală a românilor megleniţi oriunde s-ar afla aşezaţi;

b. Ajutorarea morală şi materială a membrilor ei, în special coloniştii din Dobrogea Nouă;

c. Conservarea, preţuirea şi încurajarea cultivărei tuturor datinilor bune şi frumoase (costume, cântece, obiceiuri vechi);

d. Cultivarea sentimentelor patriotice, a spiritului de disciplină şi de supunere către legi şi autorităţi;

e. Întărirea credinţei străbune;

f. Întărirea spiritului de solidaritate şi înfrăţire între toţi coloniştii români din Dobrogea Nouă şi

g. Să apere interesele de orice natură ale membrilor ei.

www.digibuc.ro

Mijloacele

Art. 3 Pentru îndeplinirea scopurilor de la art. 2 societatea se va folosi de următoarele mijloace în activitatea ei:

a. Pe măsură ce resursele ei vor permite, societatea va înfiinţa case de cetire cu biblioteci săteşti şi cu săli pentru şezători culturale, reuniuni muzicale etc. în fiecare centru românesc mai important din Cadrilater;

b. Se vor înfiinţa coruri şi societăţi de orchestre, cultivându-se îndeosebi muzica românească;

c. Se va încuraja păstrarea sărbătorilor patronale, când fiecare gospodar, având un hram propriu, ospătează o dată pe an, de ziua hramului său, pe toţi consătenii, ajungându-se astfel la stingerea duşmăniilor şi la domolirea desbinărilor ivite în cursul anului; de asemenea va căuta să se reînvie tradiţia „panaghirurilor" potrivit căreia fiecare sat de ziua hramului bisericii din sat, ospătează pe toţi cunoscuţii din satele vecine; în acelaşi scop se va da amploare serbării hramului mănăstirei Sfţ. Arhangheli Mihail şi Gavril în ziua de 6 septembrie când locuitorii din toate satele româneşti se vor strânge spre a petrece împreună, legând cunoştinţe noi, întărind pe cele vechi, cimentând legături de rudenie, consolidând tot mai tare solidaritatea românească. Societatea va căuta să perfecţioneze vechile tradiţii prin organizări de expoziţii agricole, expoziţii de costume, ţesături şi de produse ale industriei casnice, care se vor ţine cu prilejul serbărilor;

d. Societatea va acorda ajutoare elevilor celor mai buni, de preferinţă fii ai membrilor săi; va premia la serbări solemne pe cei care se disting; va căuta să înlesnească unui număr cât mai mare de tineri megleniţi accesul în şcoalele secundare şi superioare şi mai ales în şcoale care au legătură cu gospodăria şi cu activităţile practice ca agricultură, meserii, comerţ etc.;

e. Societatea va răspândi prin broşuri şi publicaţii periodice cunoştinţe folositoare şi va pune în lumină fapte remarcabile ale membrilor ei pe orice tărâm s-ar produce;

f. Societatea va acorda o atenţiune deosebită stării sanitare a membrilor ei şi a coloniştilor români în genere, răspândind prin grai şi scris sfaturi medicale şi higienice pentru prevenirea şi tratarea boalelor, organizând după posibilităţi vizite de medici prin sate;

g. Societatea va îngriji să se înfiinţeze în centre mai importante de colonişti cursuri de menaj pentru gospodine spre a le instrui pe tărâmul gospodăriei casnice şi artei culinare;

h. Va lua iniţiativa pentru înfiinţare de cooperative de credit, producţie şi consum, pe baza legilor în vigoare.

www.digibuc.ro

Membrii societăţii

Art. 4 Societatea se compune din membrii: fondatori, donatori, onorifici şi activi.

a. Membrii fondatori sunt vechii membrii ce au înfiinţat societatea „Meglenia" în 1916 şi anume: Const. Noe, G. Dumitru, Pandeli Meghea, D. Dionisie, Şt. Cristea, D. Kehaia, Hr. Iuffu, Nicolae Paia, Nicolae Golea, Toma Naum, Tr. Stoenescu, Pota Meghea, G. Liveanu, Dumitru Liveanu, Stavri Constantin, Ioan Tatu, Stavri Chiaia, Iftim Cacerea, Stavre Cacerea, G. Casapu, Stama Casapu, Dumitru Hristea, †Taşcu Pampor, V. Buciu, †Nicolae Tanur, Vasile Iani, Constantin Nanu;

b. Membrii donatori sunt acei care fac o donaţie de cel puţin 5000 lei, acceptată de societate;

c. Membrul onorific poate fi proclamat orice român care prin faptele sale a dovedit şi dovedeşte interes pentru cauzele bune ale societăţii;

d. Membrii activi pot fi toţi românii megleniţi oriunde s-ar afla aşezaţi precum şi orice român colonizat în Dobrogea Nouă. Pentru a fi admişi membrii activi trebuie să se facă cerere în scris către preşedintele societăţii, care o va supune deliberării consiliului de administraţie. Cererile pot fi şi colective pe grupuri.

Art. 5 Drepturile şi datoriile membrilor sunt:

a. Fiecare membru al societăţii poate lua parte la adunările generale şi poate adresa consiliului de administraţie propuneri;

b. Fiecare membru are în adunările generale dreptul de vot dacă a plătit cotizaţia pe anul în curs cel puţin cu o lună înainte de data când se ţine adunarea generală;

c. Membrii onorifici şi donatori au aceleaşi drepturi ca şi membrii activi, sunt însă scutiţi de plata cotizaţiei;

d. Membrii societăţii sunt puşi în cunoştinţă despre activitatea societăţii prin organele de publicitate ale societăţii şi prin dările de seamă în faţa adunării generale;

e. Membrii sunt datori să achite cotizaţia anuală, taxa de înscriere, cum şi abonamentul revistelor societăţii, în lunile Septembrie-Noembrie a fiecărui an anticipat pe anul următor. Neplata la timp a taxelor către societate atrage de drept pierderea calităţii de membru;

f. Toate categoriile de membri se bucură deopotrivă de avantajele ce decurg din calitatea de membri;

g. Toţi membrii societăţii primesc câte o carte de membru şi un semn distinctiv;

h. Membrii primesc publicaţiile societăţii cu preţul ce se va fixa de consiliul de administraţie.

www.digibuc.ro

Eliminări

Art. 6 Membrii societății care au comis infracțiuni la codul penal, care atrag după sine pedepse infamante, sau care au lucrat contra intereselor societății sau împotriva programului ei, vor fi excluşi din societate de către consiliul de administrație cu ratificarea adunării generale.

Membrii care au rămas în întârziere cu plata cotizației pe doi ani, se vor considera demisionați din societate. Ei vor putea fi reprimiți dacă plătesc odată cu o nouă taxă de înscriere şi toate restanțele.

Membrii excluşi sau retraşi nu pot avea nici un drept asupra cotizațiilor sau asupra fondului social.

Fondul social, venituri şi cheltuieli

Patrimoniul inițial al societății este de lei 2000.

Art. 7 Fiecare membru activ va plăti o cotizație anuală de 120 lei, iar la înscriere o taxă de înscriere de 5 lei.

Cotizația se va plăti pe un an întreg, chiar dacă admiterea noului membru s-a făcut în cursul anului.

Art. 8 Veniturile anuale ale societății se compun din:

a. Taxa de înscriere
b. Cotizația anuală
c. Donațiuni şi subvențiuni
d. Veniturile fondurilor societății
e. Produse din serbări
f. Abonamente la publicațiile societății şi produsul vânzării publicațiilor.

Art. 9 Cheltuielile curente ale societății constau din:

a. Cheltuieli de administrație şi cancelarie
b. Imprimarea organelor de publicitate
c. Bibliotecă
d. Ajutoare şi subvențiuni
e. Orice alte cheltuieli care ajută la atingerea scopurilor societății.

Organele societății

Art. 10 Organele societății sunt:

a. Adunările generale
b. Consiliul de administrație
c. Comitetul de direcție
d. Cenzorii

Art. 11 Adunarea generală reprezintă totalitatea membrilor societății şi se consideră constituită când la prima convocare sunt prezenți jumătate

www.digibuc.ro

plus unul din numărul membrilor societăţii. Dacă ar lipsi acest număr adunarea se amână pentru a 8-a zi liberă din ziua primei convocări fără o nouă convocare, şi atunci este legal constituită cu oricare ar fi numărul membrilor prezenţi.

Hotărârile se iau cu majoritatea voturilor membrilor prezenţi.

Adunarea generală pentru modificarea statutelor se consideră constituită la prima convocare numai cu 2/3 din numărul membrilor; iar dacă acest număr n-a fost atins, adunarea se amână pentru a 15-a zi liberă, când va lucra cu orice număr de membrii prezenţi.

Art. 12 Adunările generale pot fi ordinare şi extraordinare.

Adunările generale ordinare se ţin o dată pe an în cursul lunei Septembrie, iar adunările generale extraordinare, se ţin ori de câte ori consiliul de administraţie va găsi cu cale sau când sunt cerute în scris şi motivate de cel puţin 30 membrii ai societăţii sau de comisia cenzorilor.

Adunările generale ordinare şi extraordinare se convoacă prin publicaţii în organele de publicitate ale societăţii şi unul din cele mai răspândite cotidiane din capitală.

Art. 13 Adunarea generală ordinară deliberează şi decide asupra următoarelor chestiuni:

a. Darea de seamă a consiliului de administraţie asupra activităţii societăţii în intervalul de timp de la ultima adunare generală;

b. Raportul cenzorilor asupra verificării gestiunei pe anul expirat;

c. Alegerea consiliului de administraţie sau completarea lui cu noi membri în locul celor ieşiţi la sorţi sau a căror mandate au expirat; alegerea comisiunei cenzorilor pentru verificarea gestiunei anului următor;

d. Propuneri pentru bugetul societăţii pe anul următor;

e. Orice propunere referitoare la interesele societăţii.

Consiliul de administraţie

Art. 14 Administraţia societăţii este încredinţată unui consiliu de administraţie compus din 12 membri.

Art. 15 Poate face parte din consiliu orice membru fondator, donator sau activ; două treimi dintre membri consiliului vor avea neapărat locuinţa în Bucureşti.

Art. 16 Membrii consiliului se aleg de adunarea generală, ce are loc în fiecare an în luna Septembrie, iar activitatea lor începe la 1 Ianuarie a anului ce urmează.

Membrii consiliului se aleg pe patru ani, numai cu vot secret, cu majoritate de voturi, afară de cazul când adunarea generală hotărăşte altfel.

Consilierii al căror mandat a expirat pot fi realeşi.

www.digibuc.ro

Art. 17 Membrii consiliului cu reşedinţa în Bucureşti, care vor lipsi nemotivat de la 6 şedinţe consecutive, se vor considera demisionaţi.

Art. 18 Golurile ce se vor produce în consiliul de administraţie, din orice cauză, vor fi completate prin cooptare de către consiliul de administraţie.

Art. 19 Consiliul nu poate lucra decât cu cel puţin jumătate din numărul membrilor cu domiciul în Bucureşti. Hotărârile se dau cu majoritatea membrilor prezenţi, prin votare pe faţă; în cazuri mai importante votarea se face secret, dacă este cerută de ¼ din numărul membrilor prezenţi. În caz de paritate de voturi, votul preşedintelui decide.

Minoritatea este îndreptăţită să ceară înscrierea opiniunei sale în procesul-verbal al şedinţei.

Art. 20 Deliberările consiliului se consemnează în procese-verbale. Numele membrilor prezenţi se înscrie în capul procesului-verbal al fiecărei şedinţe.

Procesul-verbal se subscrie de către preşedintele sau vicepreşedintele care a prezidat şi de secretarul general.

Art. 21 Consiliul de administraţie are puteri depline pentru administrarea societăţii:

a. El organizează activitatea societăţii şi întocmeşte regulamentele interioare;

b. El reprezintă societatea şi lucrează în numele ei pe lângă autorităţile publice şi corpurile constituite, ori de câte ori aceasta s-ar găsi necesar şi folositor societăţii;

c. Poate încheia contracte de orice natură şi poate autoriza înfăţişarea societăţii înaintea instanţelor judecătoreşti fie ca reclamantă, fie ca pârâtă;

d. Întocmeşte bugetul anual al societăţii şi îl mânuieşte;

e. În caz de urgenţă, el poate lua orice deciziune, urmând a da seama de actele sale la cea dintâi adunare generală ordinară sau extraordinară;

f. Numeşte şi revoacă personalul administrativ al societăţii şi fixează salariile acestui personal.

Art. 22 Consiliul de administraţie se va întruni cel puţin de două ori pe lună, convocat fiind de către preşedinte sau un vicepreşedinte.

În convocarea adresată membrilor se va specifica şi ordinea de zi.

Art. 23 Semnătura socială este încredinţată preşedintelui societăţii şi cu un membru din consiliu, sau la doi membri din consiliul de administraţie, desemnaţi de consiliu.

Comitetul de direcţie

Art. 24 Comitetul de direcţie este condus de preşedintele societăţii, care prezidează de drept, şi se compune din:

www.digibuc.ro

Doi vicepreşedinţi,
Un casier şi
Un secretar.

Acest comitet se alege pe fiecare an din sânul consiliului de administraţie, în prima şedinţă din luna Ianuarie, prin vot secret şi cu majoritate de voturi.

În cazuri urgente el poate lua iniţiative şi hotărâri, urmând să fie ratificate de consiliul de administraţie.

Membrii comitetului sunt reeligibili.

Preşedintele

Art. 25 Preşedintele societăţii are următoarele atribuţiuni:

a. Reprezintă societatea faţă de autorităţi, particulari, alte asociaţiuni, societăţi şi în justiţie;

b. Conduce, cu concursul consiliului de administraţie toate afacerile societăţii, în conformitate cu statutele şi cu hotărârile luate de adunările generale ordinare sau extraordinare;

c. Prezidează toate adunările generale ordinare şi extraordinare;

d. Veghează pentru aducerea la îndeplinire a hotărârilor consiliului şi adunărilor;

e. Ordonanţează şi aprobă justificarea cheltuielilor în limitele bugetului societăţii.

Art. 26 În cazuri când sunt de dezbătut chestiuni de mare importanţă, preşedintele are drept de a invita să participe la şedinţele consiliului, ca informatori, pe orice membru al societăţii şi chiar specialişti ce nu fac parte din societate.

Art. 27 În caz când preşedintele este împiedicat în exerciţiul funcţiunii sale, autoritatea lui trece de drept în sarcina celui mai în vârstă dintre vicepreşedinţi iar dacă şi acesta lipseşte, asupra secundului vicepreşedinte, sau a unui membru din consiliu indicat de acesta.

Vicepreşedinţii

Art. 28 Vicepreşedinţii societăţii înlocuiesc pe preşedinte în atribuţiunile lui, fie că le dă o însărcinare expresă fie că nu poate fi prezent în unele acte ale societăţii unde ar fi trebuit să ia parte.

Secretarul

Art. 29 Consiliul de administraţie alege din sânul său un secretar care se va ocupa cu toată corespondenţa societăţii.

El ia notă şi redactează procesele-verbale despre dezbaterile consiliului de administraţie ori ale adunărilor generale.

www.digibuc.ro

El va fi ajutat de un secretar-ajutor care poate să nu facă parte din consiliu.

Casierul

Art. 30 Operațiunile financiare ale societății se efectuează de casier, ales de către consiliul de administrație din sânul său. El este obligat a ține la zi toate operațiunile de casă şi contabilitate, pe partizi şi articole bugetare.

El face încasările şi plățile, conform dispozițiunilor consiliului sau preşedintelui.

Casierul va fi secondat în lucrări de un contabil numit de consiliu.

Cenzorii

Art. 31 Pentru controlul tuturor operațiunilor financiare, adunarea generală ordinară alege trei cenzori şi trei cenzori supleanți.

Mandatul lor este anual, dar pot fi realeşi.

Ei sunt obligați să facă verificarea gestiunei cel puțin la fiecare trimestru.

Diverse dispoziţiuni

Art. 32 Bugetul societății se va întocmi anual şi va fi aprobat de adunarea generală. Anul bugetar începe la 1 ianuarie.

În cazul când din cauze ce nu au putut fi evitate noul buget nu se găseşte încă aprobat, consiliul este în drept a utiliza prevederile bugetului pe anul expirat în limitele veniturilor societății, până la aprobarea noului buget.

Art. 33 Dacă prevederile bugetare nu au putut acoperi cheltuielile societății, consiliul cu majoritate de 2/3 din numărul total al membrilor poate împrumuta sumele necesare în numele societății, rămânând ca, cheltuielile făcute şi acoperirea lor să fie trecute în bugetul sau bugetele anilor viitori cu ratificarea adunării generale.

Art. 34 Statutele societății nu pot fi modificate decât în urma propunerii către consiliul de administrație, semnată de cel puțin 100 membrii la curent cu cotizația, sau în urma deciziunii consiliului, luată cu 2/3 din membrii săi.

Modificările propuse se vor studia în prealabil de consiliu, care va face raport către adunarea generală; raportul şi modificările statutului se vor trimite membrilor cu 15 zile înainte de adunarea generală a societății.

Hotărârea de modificare se va da cu 2/3 din numărul membrilor prezenți la adunarea generală şi va fi adusă de asemenea la cunoştința tuturor membrilor societății prin organele sale de publicitate.

Art. 35 În caz de dizolvare a societății, adunarea generală va decide de întreaga avere a societății.

www.digibuc.ro

Aceste statute s-au adoptat cu unanimitate de voturi în adunarea generală din 1 iulie 1932.

• SANIC, fond Tribunalul Ilfov Secţia I. c.c., dosar 895/1933, f. 3-8.

8

1938 septembrie 25, Bucureşti. *Darea de seamă a Consiliului de Administraţie al Societăţii Culturale „Meglenia" către Adunarea Generală Ordinară.*

„MEGLENIA"
SOCIETATE DE CULTURĂ ŞI ACŢIUNE NAŢIONALĂ

DARE DE SEAMĂ A CONSILIULUI DE ADMINISTRAŢIE
către
ADUNAREA GENERALĂ ORDINARĂ
din
25 septembrie 1938

Încheind al 22-lea an de activitate a Societăţii noastre, vă supunem, în cele ce urmează, o scurtă privire asupra năzuinţelor cari au însufleţit conducerea Societăţii şi a rezultatelor atinse datorită mai ales solidarităţii şi concursului neprecupeţit al tuturor membrilor.

Făcându-se din ce în ce simţită lipsa unui local în care să putem ţine şedinţele noastre, la începutul anului expirat am găsit modalitatea de a împlini deocamdată această lipsă, prin reînvierea acelei datini străvechi meglenite care cere ca fiecare gospodar să primească o dată pe an, în casa lui, toţi cei apropiaţi de dânsul, într-o zi de sărbătoare al cărei sfânt este ales patronul casei.

În chipul acesta, în intervalul de la 20 septembrie 1937 până la 20 septembrie 1938, s-au ţinut un număr de 12 şedinţe, cari au fost şi tot atâtea prilejuri de o apropiere şi mai strânsă între membrii atât de uniţi ai familiei meglenite din Capitală. Amfitrionii care ne-au primit s-au întrecut în a face aceste reuniuni cât mai plăcute. Cu acest prilej fiecare din noi a putut admira aptitudinile gospodăreşti ale doamnelor meglenite şi soţilor lor precum şi ospitalitatea inerentă elementului nostru pentru care, în numele D-Voastre al tuturor, le aducem cele mai sincere şi calde mulţumiri.

www.digibuc.ro

În şedinţele noastre s-au dezbătut, în chipul cel mai cordial, toate chestiunile care intră în cercul de activitate al Societăţii în legătură cu regiunea Meglenia şi cu fraţii noştri megleniţi. În direcţia aceasta, printre chestiunile obişnuite, a apărut şi una nouă, anume dorinţa unui grup de 67 de familii din comuna meglenită Huma de a se coloniza în Ţară.

La cererile lor repetate, Societatea noastră a făcut intervenţii la Oficiul de Colonizări de pe lângă Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, unde, datorită prietenului nostru N. Paia, care a putut dobândi bunăvoinţă Domnului Secretar General, Profesor M. Drăcea, pentru cauza huminetilor noştri, cererea lor a fost aprobată în următoarele condiţii: Li se acordă câte un lot de 10 hectare din terenurile pe care Statul le are de la emigranţii turci cu preţul de 6.000 lei hectarul plătibil în rate semestriale pe termen de 10 ani, intrând în acest cost şi eventualele construcţii.

Comunicându-li-se acest rezultat, coloniştii au trimis în Ţară doi delegaţi, spre a vedea terenurile disponibile pe cari însă nu le-au găsit potrivite pentru dânşii. În vizita pe care au făcut-o în judeţul Durostor, au fost însoţiţi de inimosul nostru compatriot Taşcu Hristu. Suntem în aşteptarea unei noi emigrări de turci de pe urma căreia să rezulte alte terenuri mai potrivite pentru huminetii noştri.

Societatea a continuat să se intereseze de nevoile coloniştilor megleniţi din judeţul Durostor, acordând atenţie deosebită lucrărilor pentru continuarea şi terminarea celor două construcţii bisericeşti, cea din General Dragalina şi cea din Capaclia, pornite sub auspiciile ei.

În comuna General Dragalina, în legătură cu construcţia bisericii de acolo, existau de multă vreme neînţelegeri între colonişti: Câţiva dintre dânşii pretindeau că construcţia are temelii şubrede şi că este ameninţată a se prăbuşi, ceea ce făcea ca zelul unora pentru ajutorarea bisericii să se răcească.

Prin stăruinţa prietenului nostru Ioan Naum, s-a făcut la faţa locului o expertiză de către doi distinşi specialişti, domnii inginer George Erca şi arhitect Vanghele Dumitrescu cari au constatat că orice îngrijorare, cu privire la soliditatea bisericei, trebue înlăturată, Dânşii şi-au exprimat totodată mulţumirea şi admiraţia lor pentru concepţia planului şi clădirii care împresionează prin articularea lor bine proporţionată şi armonia liniilor, declarând că au cules din modul de execuţie elemente de inspiraţie.

Tot cu această ocazie, Preşedintele Comitetului de construcţie al bisericii, într-o adunarea generală parohială, prezidată de prietenul nostru, domnul Ioan Naum, şi la care au asistat şi numeroşi locuitori din alte sate, a făcut amănunţită dare de seamă de sumele încasate şi de cheltueli, spulberând orice bănuieli cu privire la mânuirea sumelor. Ca urmare, şi în

www.digibuc.ro

urma explicaţiunilor date de domnul Naum, adunarea i-a dat descărcare realegând acelaşi comitet cu unanimitatea voturilor.

Pentru biserica din Capaclia s-a obţinut, prin bunăvoinţa domnului inginer George Minescu, un ajutor de 10.000 lei în numerar, de la cooperativa „ALBINA" din Tarcău, Neamţ. Mulţumim şi cu acest prilej domnului inginer Minescu pentru această nouă faptă frumoasă, care se adaugă la ajutoarele însemnate obţinute de D-sa pentru bisericile din General Dragalina şi Capaclia sub forma cherestelei furnizată gratuit de aceeaşi cooperativă „Albina" din Tarcău Neamţ şi de cooperativa Pietrosul din Moineşti, Bacău.

Domnilor membri,

O chestiune care preocupă de mulţi ani Societatea noastră, aceea a valorificării averilor părăsite în Macedonia de colonişti, a făcut un pas înainte. În urma memoriului ce Societatea noastră a adresat Minsiterului Afacerilor Străine, am primit un răspuns prin care ni se cerea să traducem tablourile de averi întocmite prin grija biroului societăţii noastre. Lucrarea aceasta cum şi eventuala călătorie a unui delegat al Societăţii noastre în Grecia, necesitând cheltueli, Societatea noastră a adresat o circulară tuturor celor interesaţi cerându-le să contribuie cu câte 200 lei fiecare pentru a se face faţă acestor cheltueli. S-au primit imediat răspunsuri favorabile de la cei mai mulţi colonişti, care s-au grăbit să trimită câte 200 lei pe adresa casierului Societăţii noastre la Banca Românească din Bucureşti. Aceste sume, pentru care se eliberează recipise individuale, se înregistrează într-un cont osebit neputându-li-se schimba destinaţia.

Pentru a înlesni aderarea unui cât mai mare număr de membri la Societatea noastră, cu aprobarea D-voastră unanimă, s-a redus cotizaţia la lei 100 pentru intelectuali, profesionişti sau funcţionari şi pentru negustori şi lei 20 anual pentru toţi ceilalţi. Măsura a fost bine primită de mai toate centrele. Unele s-au şi grăbit să trimită cotizaţii, altele ne-au asigurat că o vor face după recoltă.

O acţiune care în trecut a reclamat în mare proporţie atenţia şi activitatea Societăţii noastre, a fost nevoia de a interveni mereu pe lângă autorităţi de diferite ranguri pentru înlăturarea diverselor nedreptăţi ce se făceau coloniştilor. Prin instaurarea actualului regim şi înlăturarea domniei nefaste a partidelor sub care favoritismul şi persecuţiile erau în floare, această nevoie se simte din ce în ce mai puţin. Lumea harnică de la sate găseşte în ocrotirea părintească şi deopotrivă pentru toţi cetăţenii, cele mai prielnice condiţii de propăşire. Din nenorocire, tocmai când veştile îmbucurătoare ce le primeam, ne umpleau sufletul de nădejde, s-au produs atacurile de la

www.digibuc.ro

General Dragalina şi apoi cele de la Atmageaua Tătărească, prin care doi gospodari paşinici au fost chinuiţi şi jefuiţi de tot avutul lor în numerar şi în diverse obiecte de preţ. Societatea noastră nu va lipsi de a stărui pe lângă înaltele autorităţi pentru o mai severă continuare a cercetărilor.

Domnilor membri,

Trecând peste preocupările speciale ale Societăţii noastre în decursul anului expirat, în şedinţele noastre, s-a exprimat dorinţa de a se alcătui o Uniune de Societăţi care, grupând delegaţi din toate părţile locuite de români, să poată alcătui un organism în sânul căruia să fie prezente preocupări din fiecare parte locuită de români în afară de frontierele Regatului.

Dând urmare sugestiunilor D-Voastre, conducerea Societăţii noastre a convocat pe conducătorii diverselor societăţi regionale cu care, în mai multe şedinţe, a avut schimburi de vederi.

S-a redactat un proiect de statut şi s-a trimis spre examinare asociaţiilor aderente. Acţiunea s-a oprit aci. Ea va fi reluată în cursul anului societar ce urmează şi va fi dusă la îndeplinire dacă împrejurările o vor permite.

Domnilor membri,

Cu privire la activitatea Societăţii noastre, ca întotdeauna în asemenea împrejurări, pe lângă aprobări şi încurajări, se aud, din când în când şi critici, care se rezumă la acuzarea că Societatea lâncezeşte.

Acţiunea unei instituţii cum este Societatea noastră, depinde, nu numai de bunăvoinţa sau energia celor din fruntea ei, ci şi de împrejurări. Sunt epoci când problemele ce se pun, reclamă, prin importanţa lor, o încordare mai mare. În asemenea cazuri D-voastră ştiţi că nici Societatea nici conducerea ei nu au lipsit de a-şi face datoria. Sunt însă vremuri când mersul normal al lucrurilor exclude nevoia unei încordări. Aşa ni se pare că este şi perioada actuală: Coloniştii s-au aşezat, s-au gospodărit, îşi văd de treburile lor, s-au deprins în mare măsură cu legile şi datinile Ţării, administraţia îmbunătăţită a făcut să se reducă abuzurile ca urmare, intervenţia Societăţii noastre îşi are locul din ce în ce mai puţin. De aci aparenţa de lâncezeală de care de altfel se plâng persoane care nu plătesc cotizaţiile şi nu prea au ajutat cu vorba şi fapta propăşirea Societăţii.

Oricare ar fi învinovăţirile ce se pot aduce Societăţii, nu trebuie să uităm că ea este focarul unic şi singurul bun comun al întregii suflări meglenite.

Încheind, propunem, ca în anul societar ce urmează, să lărgim sfera de activitate a Societăţii, dând o mai mare desvoltare părţii culturale. Credem că ar fi nimerit, la şedinţele noastre, pe lângă discutarea chestiunilor în legătură cu stările actuale ale grupului meglenit, să se facă comunicări de

www.digibuc.ro

caracter folcloristic, geografic, lingvistic, istoric etc. în legătură cu grupul nostru astfel ca, într-un număr de ani, în limita posibilităţilor, el să fie studiat sub toate raporturile. Materialul se va grupa în arhivele Societăţii şi poate va veni vremea când se va publica, dacă nu de noi, de alţii care vor veni după noi, şi care vor fi recunoscători să găsească culese şi păstrate cu îngrijire lucrări a căror depozitară este generaţia noastră şi care altfel vor dispare odată cu ea.

Domnilor membri,

Nu putem încheia această dare de seamă fără a pomeni ca în decursul anului societar expirat am avut părerea de rău de a ne despărţi de unii membri, cei mai apropiaţi ai Societăţii noastre, Vasile şi Gheorghe Casapu, Dumitru Liveanu. Societatea şi spiritul de sacrificiu al membrilor săi a funcţionat şi astă dată în chip desăvârşit conducând la groapă, in corpore, pe cei dispăruţi şi acordându-le ajutoare însemnate. Acest spirit s-a vădit şi cu ocazia bolii artistei noastre D-ra Maria D. Liveanu care, prin osteneala Doamnei Maria I. Naum, a fost instalată la sanatoriu şi căutată de medici cu deosebită îngrijire. De altfel, după cum ştiţi din experienţă proprie, bolnavii megleniţi care se prezintă la Bucureşti spre spitalizare sau consult medical, găsesc întotdeauna concursul cel mai larg din partea Societăţii şi a fiecăruia din D-Voastră în parte.

Cu aceasta, încheiem expunerea noastră sumară a activităţii din anul acesta, Domnul Casier şi Comitetul cenzorilor vă vor supune rapoartele lor cu privire la situaţia veniturilor, cheltuelilor şi fondurilor pentru care noi vă rugăm să binevoiţi a acorda descărcarea.

PREŞEDINTE:

Const. Noe

Membrii Consiliului:
(ss) indescifrabil

• SANIC, fond Tribunalul Ilfov Secţia I. c.c., dosar 895/1933, f. 25-27.

www.digibuc.ro

9

1940 noiembrie 19, Cacomeanca. *Autorizaţie emisă de Primăria comunei Cacomeanca unor refugiaţi meglenoromâni din Dobrogea de Sud (Cadrilater) pentru a-şi transporta vitele în localitatea Cerna.*

Primăria comunei Cacomeanca
Plasa Călăraşi jud. Ialomița
Nr. 2467
19 noiembrie 1940

AUTORIZAȚIUNE

Având în vedere Instrucțiunile nr. 13614/1940, date de comisariatul General al Evacuaților din Dobrogea.

Locuitorii: Constantin Chirciu şi Ion Ressa ambii refugiați din comuna Srebârna jud. Durostor, cantonați provizoriu în comuna Cacomeanca județul Ialomița.

Conduc un convoi de 20 vaci, 13 viței şi una căruță cu doi cai.

Trecerea prin punctul PIUA-PIETREI-HÂRŞOVA.

Pleacă din comuna Cacomeanca în ziua de 20 noiembrie 1940 orele 6.

Nr. autorizației 196/940, emisă de Comisariat.

În comuna CERNA județul Tulcea.

Numele şi prenumele proprietarilor de vite:

1.	Petre Paituț	1 vacă	1
2.	Hristu Coli	1	”
3.	Dumitru Cricea	1	1
4.	Ştefan Hogea	1	- -
5.	Dumitru Isa	2	1
6.	Gheorghe Dufta	1	1
7.	Gheorghe Coli	1	
8.	Petre Velcu	1	1
9.	Ion Gagute	1	1
10.	Tănase Resa	2	1
11.	Gheorghe Cionchi	1	
12.	Gheorghe Ciolac	1	1
13.	Dumitru Bandula	1	1
14.	Neagu Stan	1	1

www.digibuc.ro

15.	Dumitra Mamca	1	1
16.	Sevastiţa Gh. Baciu	1	1
17.	Constantin Chirciu	1	1
18.	Gheorghe Bandula	1	1
		20	13

Primar,
(ss) indescifrabil

Notar
(ss) indescifrabil

• SJAN Ialomiţa, fond dosar 8/1940, f. 339.

10

1940 noiembrie 21, Cacomeanca. *Memoriul lui Petre Vanoc, delegatul grupului de meglenoromâni evacuaţi din Dobrogea de Sud (Cadrilater) şi stabiliţi provizoriu în localitatea Cacomeanca înaintat Comisariatului General al Evacuărilor şi Colonizărilor din Dobrogea prin care solicită ca familiile de meglenoromâni repartizate în Manasia să fie reîmproprietărite în Cerna.*

Subsemnatul Petre Vanoc, refugiat din jud. Durostor, repartizat provizoriu în com. Cacomeanca jud. Ialomiţa, în calitate de delegat al grupului de colonişti meglenoromâni, aduc la cunoştinţă următoarele: prin autorizaţia nr. 14082, din 29 oct. 1940, grupul nostru în număr de 400 familii a fost repartizat în comuna Cerna jud. Tulcea. Grupul acestor colonişti a fost cartiruit în jud. Ialomiţa, în modul următor:

1) Srebărna –	Durostor –	în Cacomeanca –	Ialomiţa
2) Cocina –	”	– în Cuza Vodă –	”
3) G-ral Dragalina –	”	– în Carol I –	”
4) Haschioi –	”	– în Barza –	”
5) Vischioi –	”	– în Manasia –	Urziceni
6) Capaclia –	”	– în Rasa – -	Ialomiţa
7) Cadichioi –	”	– în Spanciov –	Ilfov

Dintre toate aceste grupuri, cel stabilit în com. Manasia – Urziceni – Ialomiţa – în număr de 19 familii, din eroare au fost trecuţi şi repartizaţi în

www.digibuc.ro

comuna Vasile Alecsandri jud. Tulcea şi astfel separaţi de grupul celor 400 de familii – cu toate că autorizaţia în cauză îi cuprinde şi pe ei. Având în vedere cele expuse mai sus cu onoare vă rugăm să binevoiţi a dispune cele legale şi a da dispoziţiuni ca şi aceste 19 familii să fie trecute tot în Cerna.

- SJAN Călăraşi., fond Primăria Cacomeanca, dosar 8/1940, f. 463-464.

11

1941 februarie 15, Cerna. *Adresa Primăriei Cerna către Prefectura judeţului Tulcea prin care se comunică numele localităţilor din Dobrogea de Sud (Cadrilater) de unde provine populaţia refugiată şi cantonată în Cerna.*

PRIMĂRIA COMUNEI CERNA
JUDEŢUL TULCEA
NR. 569/15 FEBRUARIE 1941

DOMNULE PREFECT,

La ordinul Dumneavoastră nr. 3429/1941 transmis cu al Preturii nr. 573/1941, avem onoarea a raporta mai jos comunele ce se află refugiate în această comună.

1.	Bazarghian		judeţul Durostor
2.	Comuna	Cocina	„
3.	Comuna	Haschioi	„
4.	„	Vischioi	„
5.	„	Cadichioi	„
6.	„	Doimuşlar	„
7.	„	Balagea	judeţul Caliacra
8.	„	Hardali	„
9.	„	Srebărna	judeţul Durostor
10.	„	Cămilar	judeţul Caliacra
11.	„	Cavarna	„
12.	„	Vetrina	judeţul Durostor
13.	„	Rahova de Jos	„

www.digibuc.ro

Rugându-vă să binevoiți a dispune.

PRIMAR,
(ss) indescifrabil

SECRETAR,
(ss) indescifrabil

• SJAN Tulcea, fond Prefectura județului Tulcea, Serviciul Străini-Pașapoarte, dosar 116/1941, f. 21.

12

1946 ianuarie 21, Cerna. *Nota informativă a Legiunii de Jandarmi Tulcea referitoare la intenţia unui grup de familii din Cerna, de origine meglenoromână, de a pleca în Banat.*

Registratură Specială

SECRET

Notă informativă nr. 454
din 21 ianuarie 1946

Suntem informați cu un număr de circa 30 familii de macedoneni colonişti în comuna Cerna județul Tulcea, intenționează ca în primăvara aceasta să plece în regiunea Banat.

Aceasta vor să o facă pentru faptul că în Cadrilater ei au avut pământ mult mai superior decât cel din acest județ, iar aici pământul fiind prea inferior, nu pot obține o recoltă suficientă pentru nevoile lor.

Aceeaşi nemulțumire dăinuieşte şi în alte centre de colonişti macedoneni.

COMANDANTUL LEGIUNII JAND. TULCEA
Maior,
Perianu St. Iordache

Raportat:
Insp. Jd. C-ța
Inspect. G-ral Jand.
Prefectura Jud. Tulcea

• SJAN Tulcea, fond Prefectura județului Tulcea, dosar 1368/1946, f. 5.

www.digibuc.ro

13

1946 septembrie 5, Cerna. *Cererea meglenoromânului Gheorghe N. Merca, evacuat din comuna Haschioi, judeţul Durostor, în comuna Cerna, judeţul Tulcea înaintată Oficiului Naţional al Colonizării prin care solicită reîmproiprietărirea în judeţul Timiş-Torontal.*

Domnule Director,

Subsemnatul Gheorghe N. Merca plugar originar din com. Haschioi jud. Durostror evacuat în com. Cerna, <jud.> Tulcea respectuos vin a vă ruga să binevoiţi a-mi aproba colonizarea în judeţul Timiş-Torontal.

Posed inventar agricol viu şi mort şi nu voi cere statului nici un ajutor bănesc sau în natură.

Cu stimă
(ss)indescifrabil(Gh.N.Merca ?)

D-Sale
Domnului Director General al ONAC

• SJAN Timiş, fond Primăria Jimbolia, dosar 8/1946, f. 30.

14

1946 septembrie 5, Cerna. *Cererea meglenoromânului Ion D.Ripca, evăcuat din comuna Haschioi, judeţul Durostor, în comuna Cerna, judeţul Tulcea, înaintată Oficiului Naţional al Colonizării prin care solicită reîmproiprietărirea în judeţul Timiş-Torontal.*

Domnule Director,

Subsemnatul Ion D. Ripca, plugar original din comuna Haschioi judeţul Durostor evacuat în comuna Cerna judeţul Tulcea respectuos vin a vă ruga să binevoiţi a-mi aproba colonizarea în judeţul Timiş-Torontal.

Posed inventar agricol viu şi mort şi nu voi cere statului nici un ajutor bănesc sau în natură.

www.digibuc.ro

Cu stimă,
Ion D. Ripca

D-Sale
D-lui Director General al ONAC

• SJAN Timiş, fond Primăria Jimbolia, dosar 8/1946, f. 29.

15

1947 ianuarie 23, Cerna. *Nota informativă a şefului Postului de jandarmi Cerna către Legiunea de Jandarmi Tulcea referitoare la starea materială a populaţiei din Cerna şi deplasarea unor evacuaţi din Dobrogea de Sud (Cadrilater), inclusiv de origine meglenoromână, în Banat.*

Secret
Reg. Specială Postul Jand. Cerna

Notă Informativă Nr. 99
din 23 ianuar<ie> 1947

Locuitorii din comuna Cerna, în special coloniştii care au stare materială mai rea cei băştinaşi, sunt foarte îngrijorați din cauza lipsei de porumb şi grâu, provenită din cauza secetei din anul trecut.

Mulți din ei stau nemâncați zile întregi, sau se hrănesc cu turte de floarea soarelui din care s-a extras uleiul şi semințe din bumbac prăjite.

De asemenea pentru vite nu au nutreț din care cauză le vând pe prețuri de nimic pentru a asigura mălai, pe care-l procură foarte greu şi la preț de speculă foarte exagerat.

Parte din colonişti care dețin aprobarea, cât şi cei care n-o obțin, pleacă cu familiile în Banat, părăsindu-şi gospodăriile care se ruinează şi distrug.

În acest scop solicită şi obțin vagoane de la CFR pentru transport în Banat.

Lipsa de mălai şi făină care se simte din zi în zi mai mult, şi a mijloacelor de a-şi putea câştiga existența i-au adus într-o stare foarte îngrijorătoare.

Se impune a se interveni la Prefectura jud. Tulcea pentru a dispune să le vină în ajutor prin cf. Ec. celor lipsiți de mijloace de existență.

www.digibuc.ro

Să se intervină pentru a se opri plecarea acestor colonişti în Banat, să nu li se mai dea aprobări în acest sens, şi să nu li se mai pună la dispoziţie vagoane de CFR

Informaţia este sigură.

Şeful Postului Jandarmi Cerna
Plut. Major
D-tru Beche

Comunicat Leg. jd. Tulcea
Sector jd. Măcin

• SJAN Tulcea, fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 70/19461947, f. 12-12 verso.

16

1947 august 30, Cerna. *Dare de seamă a şefului Postului de Jandarmi Cerna adresata Legiunii de Jandarmi Tulcea referindu-se la situaţia evacuaţilor din Dobrogea de Sud (Cadrilater), inclusiv la cei de origine meglenoromână, care şi-au părăsit imobilele atribuite în comuna Cerna şi s-au stabilit în diverse localităţi din Banat şi judeţul Constanţa.*

Legiunea Jand. Tulcea Postul Jand. Cerna

Dare de Seamă

Referitoare la abuzurile comise de populaţia colonistă şi macedoneană, întocmită în spiritul şi conform ordinului Legiunii <de> Jandarmi Tulcea No. 474/1947.

1) În com. Cerna sunt părăsite şi distruse un număr de aproximativ 174 locuinţe de către populaţia colonistă şi macedoneană, ce s-a putut stabili până în prezent. Numărul locuinţelor părăsite şi distruse este mult mai mare, acesta urmând a se stabili cu precizie în curând de comisia de definitivare, care în prezent lucrează în com. Cerna, va face identificarea fiecărei locuinţe, stabilindu-se cine a avut-o în primire spre folosinţă şi deci cine se face vinovat pentru părăsirea şi distrugerea ei.

Coloniştii care au avut în primire aceste locuinţe distruse, parte din

www.digibuc.ro

ei s-au mutat în Banat, o parte în jud. Constanța prin comunele Gârlița, Esechioi, Regele Ferdinand şi Canlia, iar o altă parte s-au mutat dintr-o casă în alta aici în localitate.

Aprobarea de a se muta dintr-o casă în alta s-a dat verbal de către primarul com. Cerna, anume Hristu Papatraian cum şi de Grigore Ciotar şeful Sectorului de Colonizare Cerna, iar în trecut de Gheorghe Coandă fost şef al Ocolului <de> Colonizare Cerna mutat cu serviciul în anul 1945 în com. Corbu de Jos, jud. Constanța.

2) Deci aprobarea de a se muta dintr-o locuință distrusă în altă locuință s-a dat de către Hristu Papatraian, primarul com. Cerna, Grigore Ciotar, şeful Sectorului de Colonizare şi Gh. Coandă, fost şef al Ocolului Colonizare Cerna până în toamna anului 1945.

Aprobările s-au dat verbal şi fără de nici un ordin aprobativ.

3) Numele şi prenumele coloniştilor şi macedonenilor care au părăsit şi distrus locuințele şi au plecat în Banat sau alte părți este prevăzut în alăturatul tabel care se anexează la prezenta dare de seamă.

După plecarea acestor colonişti şi macedoneni, în toamna anului 1946 şi primăvara anului 1947 au venit mai mulți locuitori de prin comunele Ostrov, Dorobanțu, Jijila, Garvăn, Văcăreni, Topolog şi Greci, acest județ cu scopul de a lucra pământurile rămase disponibile, cărora de asemenea fără nici un ordin li s-au dat case rămase de la coloniştii plecați. de către Hristu Papatraian primarul com. Cerna.

Aceşti colonişti după câtva timp au părăsit şi ei locuințele şi distrus, plecând în comunele de unde au venit.

4) Coloniştii şi macedonenii care să fi dat locuințele la alții în schimb de bani, plecând în Banat nu sunt. Unii din ei au lăsat la alții locuințele în schimbul transportului făcut cu căruța la Brăila cu bagajele.

Nici care să fi dat sume de bani pentru locuințe celor plecați în Banat, deci nu sunt cazuri.

5) Colonişti şi macedoneni reîntorşi din Banat nu sunt în com. Cerna.

6) În legătură cu definitivarea coloniştilor, în prezent comisia însărcinată cu această lucrare se află în com. Cerna, unde măsoară loturile ce urmează a se distribui coloniştilor ce se află prezenți în localitate.

După terminarea măsurătorii prin tragere la sorți urmează a se da fiecărui colonist ce prezintă acte doveditoare, un lot de 10 ha teren şi locuință la care au dreptul.

O parte din locuitorii băştinaşi arată nemulțumiri din cauză că cu ocazia măsurătoarei terenurilor la colonişti, prin alinierea şi noua parcelare a loturilor, nu li se respectă proprietatea lor fiind împinşi într-o parte sau alta. Aceasta este însă justificată de noua măsurătoare şi aliniere.

www.digibuc.ro

De asemenea coloniştii regăţeni insistă ca lor să li se măsoare şi da separat de macedoneni loturile pentru că aceştia nu muncesc cum trebuie pământurile şi cauzează stricăciuni cu vitele la recoltă.

7) Se pretinde la colonişti şi macedoneni a plăti câte 30 lei la ha pe care să-i plătească la terminarea lucrărilor de definitivare, când li se vor da loturile în primire.

8) Până în prezent nu s-a identificat nimeni care să fi dat sume de bani sau în natură organelor însărcinate cu definitivarea.

9) Nu s-a semnalat nici un abuz comis de către personalul însărcinat cu definitivarea.

10) Din terenurile rămase nedistribuite s-a dat pentru a se lucra locuitorilor din com. Turcoaia suprafaţa de 1.200 ha de către primarul com. Cerna.

Acest teren a fost luat în primire de către învăţătorul Şandru Nicolae din Turcoaia pentru a-l distribui locuitorilor. Nu s-a făcut nici un tabel şi nu a fost dat nimeni în debit la percepţie pentru acest teren până în prezent.

De asemenea, o parte din terenuri s-au dat tot de primarul comunei Cerna spre folosinţă locuitorilor veniţi la Cerna după plecarea coloniştilor în Banat de prin comunele vecine mai sus arătate. Nici aceştia n-au fost daţi în debit.

Restul de o mare parte din terenurile disponibile rămase nelucrate, s-au dat de către primarul comunei pentru păşune la economii de oi Dumitru Vlaicu, Ion Ştefan şi Ion Dache din com. Dăeni, Vasile Coandă, Stoian Giurgea, Ion Panait din Com. Traian şi alţii, fără ca să se fi întocmit vreun contract şi să fi fost date în debit la percepţie.

11) Pentru stricăciunile cauzate de macedoneni şi colonişti cu oile şi vitele la semănături s-au luat măsuri legale de autorităţile comunale prin aducerea vitelor la oborul comunal, s-a făcut ispaş şi despăgubit, iar unde a fost cazul s-a trimis în judecată.

Abuzuri în stil mare comise de macedoneni cu oile pe izlazuri sau semănături n-au fost.

Ameninţări contra autorităţilor comunale din partea acestora n-au fost.

12) Seminţele atribuite de Prefectură pentru însămânţarea acestora, o parte din ele s-au însămânţat iar o parte au măcinat-o, sau râşnit-o şi mâncat-o.

Aceasta mai mult din cauza secetei care a bântuit şi acest an descurajându-i, cât şi din cauza lipsei de vite şi a hranei.

Semănăturile de toamnă au fost complet compromise din cauza înghetului şi secetei, păioasele de primăvară, de asemene compromise din cauza secetei, iar porumburile dau o recoltă submediocră din cauza secetei

www.digibuc.ro

şi din cauză că o mare parte din porumburile şi floarea soarelui însămânţată a fost distrusă de şobolani de câmp (ţiştari).

13) Sunt identificate aproximativ 100 ha teren rămas neînsămânţat aparţinând coloniştilor: Hristu Chinda, Hristu Icu, Maria Zburloi, Armode Caraconstantin, Ilie Bobină, Petre Culi, Ştefan Divi, Marin Drumea, Hristu Bicica, Gheorghe I. Otti, Petre Tipi, care deşi au primit sămânţă şi n-au însămânţat.

14) Încurajarea lor spre rele se datoreşte în primul rând faptului că macedonenii din fire sunt răi gospodari, răi muncitori şi leneşi.

Cea mai mare parte din ei nu le place să se ocupe cu agricultura, sau chiar dacă se ocupă lucrează pământul de mântuială.

Le place să se ocupe mai mult de afaceri care cer puţină muncă şi câştiguri bune de preferinţă afaceri de comerţ.

Susţinuţi şi încurajaţi în această stare care îi caracterizează sunt însuşi de autorităţile comunale (primar) care mai tot timpul a fost macedonean şi care a căutat să protejeze elementul macedonean şi nu i-a îndemnat la muncă. Tot o cauză a acestui rău se datoreşte şi aşezării în mase compacte a macedonenilor, care se susţin unii pe alţii şi văd cu ochi răi atât pe locuitorii băştinaşi cât şi pe coloniştii regăţeni.

15) Aprobările pentru plecarea coloniştilor şi macedonenilor în Banat s-au dat de către Dl. Insp. Gral. al Colonizării anume Enescu la Bucureşti prin intermediul a diferitelor persoane cu trecere la dânsul.

16) Concluziuni:

Distrugerea a sute de locuinţe se datoreşte coloniştilor şi macedonenilor care s-au mutat în Banat sau alte părţi părăsind şi distrugând locuinţa ce i-a fost dată în primire.

Acelora care s-au mutat dintr-o locuinţă în alta după ce au distrus gospodăria.

Organelor însărcinate cu administrarea acestor bunuri ale Statului care n-au vegheat la buna lor conservare, ci din contră au aprobat distrugerile prin aprobările date de a se muta dintr-o locuinţă în alta şi aceasta desigur că nicidecum fără interes. Aceste organe sunt: Şeful Sectorului de Colonizare şi primarul comunei.

De asemenea aceeaşi vină o poartă şi cei care au aprobat plecarea coloniştilor şi macedonenilor în Banat cum şi faptului că au fost lăsaţi atâţia ani în stare provizorie şi nu au fost stabiliţi formal definitiv în locurile unde au fost aşezaţi.

Pentru a se putea stabili cu exactitate numărul locuinţelor distruse şi cine a avut în primire fiecare locuinţă se impune a se proceda la o verificare şi cercetare pe teren, luându-se fiecare caz în parte şi precizându-se astfel cine poate fi tras la răspundere pentru distrugerea fiecărei locuinţe.

www.digibuc.ro

17) Propunem:

Să se intervină pentru a se dispune cercetarea şi tragerea la răspundere a celor ce se fac vinovaţi pentru distrugerea bunului Statului care a fost lăsat până în prezent fără nici un control, administrat aşa cum am arătat mai sus şi pradă distrugerilor.

Şeful Postului Jand. Cerna
(ss) jd. Plut. major Dumitru Beche

Legiune Jand. Tulcea Postul Jand. Cerna

Tabel nominal
de coloniştii şi macedonenii care au distrus şi părăsit locuinţele plecând în Banat sau altă parte

No. crt.	Numele şi prenumele colonistului sau macedoneanului	Comuna unde a domiciliat	Unde a plecat	Observaţii
1	Constantin Murtaza	Cerna	Com. Bulgăraş, jud. T. Torontal	Părăsit şi distrus două locuinţe
2	Ion Leonte	„	„	Idem o locuinţă
3	C-tin Căpriceanu	„	Com. Bulgăraş, jud. T. Torontal	Idem
4	Sevastiţa Baciu	„	Com. Gârliţa, jud. Constanţa	„
5	Dumitru Cicu	„	Com. Bulgăraş, jud. T. Torontal	„
6	Dumitra I. Ciobanu	„	„	„
7	Ion Văduva	„	„	„
8	Gheorghe Mocanu	„	Jimbolia, jud. T. Torontal	„
9	Dumitru Mitrencu	„	Banat	„
10	Costea Scupra	„	„	„
11	Ion Ripca	„	Jimbolia	„
12	Stan Alex. Matei	„	Com. Secea Mare, jud. T. Torontal	„
13	Gavrilă Gălăţeanu	„	„	„
14	Niculae Mina	„	Com. Ferdinand, jud. Constanţa	„
15	Stere Giogea	„	„	„
16	Gheorghe Zelca	„	Banat	„
17	Nicolae Zelca	„	„	„
18	Hristu Pundichi	„	„	„
19	Hristu Sfircea	„	„	„

www.digibuc.ro

20	Ghe. Papamanci	„	„	„
21	Vanghele Şcreca	„	„	„
22	Moşt. Ghe. V. Ene	„	„	„
23	Dionise Resa	„	„	„
24	Stavru Pater	„	„	„
25	Niculae Gicu	„	„	„
26	Hristu Prondi	„	Com. Canlia, jud. Constanţa	„
27	Ion Broască	„	Banat	„
28	Dumitru Farin	Cerna	Banat	Părăsit şi distrus locuinţă
29	Tanca Farin	„	„	„
30	Dumitru Belu	„	„	„
31	Dumitru Moscu	„	„	„
32	Dionise Manole	„	„	„
33	Anastase Dreana	„	„	„
34	Atanase R. Chita	„	„	„
35	Vanghele Pifu	„	„	„
36	Dionise Cencu	„	„	„
37	Dumitru Soare	„	„	„
38	Trandafir Soare	„	„	„
39	Gheorghe Petre	„	„	„
40	Ghe. Trăşculescu	„	„	„
41	Ion Rumbecu	„	„	„
42	Tănase Rumbecu	„	„	„
43	Hristu Rumbecu	„	„	„
44	Vasile Butcaru	„	„	„
45	Oprea Ciobanu	„	„	„
46	Ion Ciumpileac	„	„	„
47	Hristu Ceacea	„	„	Părăsit şi distrus două locuinţe
48	Trifon Bicica	„	„	Părăsit o locuinţă
49	Marin Ciulei	„	„	Idem
50	Ion Taşa	„	„	„
51	Elisabeta Bija	„	„	„
52	Hristu Tracalţi	„	„	„
53	Vasile Ghe. Ştefi	„	„	„
54	Petre Dobrescu	„	„	„
55	Dumitru Stoian	„	„	„

www.digibuc.ro

56	D-tru Ştefănescu	„	„	„
57	Nicolae Floricică	„	„	„
58	Gheorghe Dima	„	„	„
59	Nae Străinu	Cerna	Banat	Părăsit o locuinţă
60	Ruxanda Butoianu	„	„	„
61	Ion St. Elena	„	„	„
62	Dumitru St. Elena	„	„	„
63	Tănase Resa	„	„	„
64	Most. Ghe Iancea	„	„	„
65	Traian Grozea	„	„	Părăsit, ocupat altul
66	Petre Prondi	„	„	Idem
67	Ion Belu	„	„	Părăsit, distrus o locuinţă
68	Atanase Sfircea	„	„	„
69	Ghe. Merca	„	„	„
70	Ghe. Vicica	„	„	„
71	Dionisie Sloici	„	„	„
72	Gheorghe P. Otti	„	„	Părăsit, ocupat altul
73	Ion. D. Otti	„	„	Părăsit, distrus o locuinţă
74	Hristu Mingea	„	„	„
75	Ştefan Poţa	„	„	„
76	Petre Goţa	„	„	„
77	Ştefan Seu	„	„	„
78	Ioana Rabota	„	„	„
79	Alexandru Marinică	„	„	„
80	Anastasia Olteanu	„	„	„
81	Gheorghe Goţa	„	„	Părăsit, ocupat altul
82	Nicolae Baltă	„	„	Idem
83	Tudor Baltă	„	„	„
84	Alexandru Crucică	„	„	Părăsit şi distrus o locuinţă
85	Ion Ivănuş	„	„	„
86	Ghe. Ivănuş	„	„	Părăsit, ocupat altul
87	Ghiţă Cojocaru	„	„	Părăsit distrus loc.
88	Paul Petreanu	„	„	„
89	Nicolae Bădârcu	„	„	„
90	Ghe. Chirvasitu	„	„	„

www.digibuc.ro

91	D-tru Liveanu	Cerna	Banat	Părăsit şi distrus o locuinţă
92	Paraschiv Olteanu	„	„	„
93	Ion Burcea	„	„	„
94	Cristu Samaragi	„	„	„
95	Hristu Zdrul	„	„	„
96	Anastaie Ciupitu	„	„	„
97	Nacu Iepure	„	Canlia şi Ferdinand, jud. Constanţa	„
98	Stere Iepure	„	Idem	„
99	Nicolae D. Iepure	„	„	„
100	Costea Duza	„	„	„
101	Hristu St. Tagare	„	Banat	„
102	Florea Marvu	„	„	„
103	Florea Varză	„	„	„
104	Elena Sandu	„	„	„
105	Elena Grozea	„	„	„
106	Marin Moraru	„	„	„
107	Alexandru Buga	„	„	„
108	Gheorghe Morteanu	„	„	„
109	Nicolae Cârnat	„	„	„
110	Dumitru Zeţa	„	Com. Gârliţa, jud. Constanţa	„
111	Maria Şcreca	„	Banat	„
112	Marin Florea	„	„	„
113	Dionisie Ceafca	„	„	Părăsit, ocupat altul
114	Ion Ciortan	„	Com. Frecăţei, jud. Tulcea	Părăsit - distrus
115	Constantin Ene	„	Banat	„
116	D-tru Ciobanu	„	„	„
117	Marin Ţicărău	Com. Gârliţa jud. Constanţa	Com. Gârliţa, jud. Constanţa	„
118	Vlad Chipăroaia	„	„	„
119	Cristea Chipăroaia	„	„	„
120	Marin Vaidomireanu	„	„	„
121	Vasile Burlacu	Cerna	Oltcniţa, Ilfov	Părăsit – distrus
122	Gheorghe Sasu	„	M. Vodă, jud. Ialomiţa	„
123	Nicolae Voinea	„	Olteniţa, Ilfov	„

www.digibuc.ro

124	Petre Cadicheanu	„	Giurgiu	„
125	Rada Coman	„	Măraşu, jud. Brăila	„
126	Marin Drumea	„	Traian, jud. Tulcea	Părăsit, distrus două locuinţe
127	Dumitru Manea	„	Banat	Părăsit una locuinţă, ocupat altul
128	Dobromirescu Ion	„	„	Părăsit distrus 1 loc.
129	Drăguşin Dumitru	„	„	„
130	Pupa Gheorghe	„	„	„
131	Papazarcada Costea	„	„	„
132	Ieftinchi Ion	„	„	„
133	Cicu Ion	„	„	„
134	Ciucă Ion	„	„	„

Se certifică de noi prezentul tabel pentru exactitate.

Şeful Postului Jand. Cerna
(ss) Plut. maj. Beche Dumitru

- SJAN Tulcea, fond Legiunea de Jandarmi Tulcea, dosar 118/1947, f. 18-23.

17

1948 martie 26, Jimbolia. *Cererea meglenorom ânului Hristu Mingea, evacuat din comuna Bazarghian, adresată Inspectoratului Colonizării Timişoara prin care solicită reîmproprietărirea în comuna Jimbolia.*

Domnule Inspector General,

Subsemnatul Mingea Hristu, refugiat din comuna Bazarghian judeţul Durostor, actualmente domiciliat în comuna Jimbolia cu onoare vă fac cunoscut următoarele:

Sunt venit în comuna Jimbolia din XII. 1946 însă în timp ce comisia de verificare se găsea în această comună eu am fost plecat spre a-mi face schimbarea de domiciliu şi neavând cine să-mi prezinte actele am fost rămas neidentificat deci vă rog Domnule Inspector dacă binevoiţi să aprobaţi să

www.digibuc.ro

mi se facă şi mie o fişă de identificare spre a putea căpăta o bucată de pământ spre a-mi întreţine familia.

Cu deosebit respect,

Hristu Mingea

D-Sale
Domnului Inspector General

• SJAN Timiş, fond Primăria Jimbolia, dosar 8/1946, f. 82.

18.

<1961>, Cerna. *Tabel nominal privind persoanele născute în străinătate şi decedate în localitatea Cerna în perioada 1930-1950. În document se regăsesc şi persoanele de origine meglenoromână.*

Sfatul Popular comuna Cerna Stare Civilă
Raionul Măcin Reg. Dobrogea

TABEL
de cetăţeni născuţi în străinătate şi decedaţi în această comună
în perioada anului 1930 – 1950

Nr. crt.	Numele şi prenumele	Numele părinţilor		Data naşterii			Localitatea sau ţara unde s-a născut	Profesia	Localitatea şi data decesului			
		Tata	Mama	Anul	Luna	Ziua			Comuna	Anul	Luna	Ziua
0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1.	Farbis Michel	-	-	1846	'	'	Franţa	Strungar	Cerna	1933	II	9

www.digibuc.ro

2.	Gherasim Petrovici	-	-	1875	'	'	Iugoslavia	Funcţ. catolic	Cerna	1933	II	18
3.	Ştefan Costea	Costea Ştefan	Costea Elena	1846	'	'	Macedonia	Cizmar	Cerna	1934	I	22
4.	Chiriac Tudora	Chiriac Mitu	Chriac Irina	1918	'	'	Prislov Bulgaria	Casnică	Cerna	1936	II	12
5.	Ciolac Hristu	-	-	1876	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	I	20
6.	Sarafi Tanasia	Samargi D.	Samargi Tona	1881	'	'	Cupa Macedonia	Casnică	Cerna	1941	I	25
7.	Bacil Minca	Bacil Hristu	Bacil Maria	1939	'	'	Bazarghian Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1941	I	25
8.	Zlatca Aneta	-	-	1856	'	'	Berislav Macedonia	Casnică	Cerna	1941	II	15
9.	Cacerea Tanca	Stavre Jara	Minca Jara	1863	'	'	Liumniţa Macedonia	Casnică	Cerna	1941	III	22
10.	Bandula Gheorghe	Bandula	Bandula	1866	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	IV	20
11.	Copăceanu Alexandru	Copăceanu	Copăceanu	1938	'	'	Sarsânlar Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1941	VI	10
12.	Stancu Casofru	Casofru	Casofru	1876	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	VI	10
13.	Grosu Gheorghe	Grosu Hristu	Grosu Neda	1871	'	'	Berislav Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	VI	20
14.	Simliana Gicu	Stere Gicu	-	1919	'	'	Cândrova Macedonia	Casnică	Cerna	1941	VIII	4
15.	Dumitru Economu	Economu	Economu	1866	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	VIII	10
16.	Elisabeta Dobrescu	Dobrescu	Dobrescu	1931	'	'	Florica Caliacra	F. pro-fesie	Cerna	1941	VIII	20

www.digibuc.ro

17.	Spiru Mihail	Mihail Neculae	Mihail Nastasia	1894	-	-	Beala de Sus Albania	Agri-cultor	Cerna	1941	VII	20
18.	Marin Neacşu	-	Nina D-tru	1940	Oct.	20	Carol I Ialomiţa	F. pro-fesie	Cerna	1941	VII	27
19.	Ştefana Gheorghe Popa	Gheorghe Popa	Anghelina Popa	1940	Ian.	27	Turtucaia Durostor	F. profe-sie	Cerna	1941	VIIII	10
20.	Cristea Ida	Ida C-tin	Maria Ida	1940	Mart.	20	Doimuşlar Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1941	VIII	24
21.	<document deteriorat> Neculae	-	Slujitoru	1940	Iunie	1	Turtucaia Durostor	F. profe-sie	Cerna	1941	IX	6
22.	Condă N. Rizu	Condă	Condă	1923	-	-	Berislav Macedonia	Plugar	Cerna	1940	VII	7
23.	Georta M. Dumitru	Georta	Georta	1872	-	-	Oşani Macedonia	Plugar	Cerna	1940	XII	11
24.	Baciu Petre Proia	Gramatic	Gramatic	1878	-	-	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1940	XII	12
25.	Ciupitu D. Petra	Năgnof	Năgnof	1855	-	-	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1940	XI	13
26.	Camoş A. Maria	Niţu	Niţu	1860	-	-	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1940	XII	14
27.	Lazăr Vasile	Lazăr	Lazăr	1872	-	-	Oşani Macedonia	Plugar	Cerna	1940	XII	14
28.	Ida Aurel Nina	Frăţi	Frăţi	1865	-	-	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1940	XII	22
29.	Sărăcăceanu Nicolae	Sărăcăceanu	Sărăcăceanu	1872	-	-	Chioseler Iugoslavia	Plugar	Cerna	1940	XII	27
30.	Ciotti Ştefan Zlata	Migiori	Migiori	1845	-	-	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1940	XII	22
31.	Ţuţuianu D. Sandu	-	Ţuţuianu	1940	-	-	-	-	-	-	-	-

www.digibuc.ro

32.	Papaiani Dumitru	Papaiani	Papaiani	1862	'	'	Liumniţa Macedonia	Plugar	Cerna	1942	IV	12
33.	Bandula S. Ioan	Bandula	Bandula	1914-		'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1942	IX	22
34.	Sărăcăceanu Hristu	Sărăcăceanu	Sarcăceanu	1938	'	'	Ceamurlia Caliacra	Casnică	Cerna	1942	III	1
35.	Vancea Elena	Penta	Penta	1890	'	'	Lugunţa Macedonia	Casnică	Cerna	1942	IIII	7
36.	Bolboacă Şt. Ivan	Bolboacă	Bolboacă	1882	'	'	Turtucaia Durostor	Agri-cultor	Cerna	1942	IV	12
37.	Şopu Maria	Iciu	Iciu	1872	'	'	Berislav Macedonia	Casnică	Cerna	1942	IV	14
38.	Paia Iancu	Paia	Paia	1857	'	'	Lugunţa Macedonia	Plugar	Cerna	1942	VIII	
39.	Podică Nicolae	Podică	Podică	1931	Iulie	16	Dobreşani Macedonia	F. pro-fesie	Cerna	1942	VIII	21
40.	Merca A. Nicolae	Merca	Merca	1864	'	'	Livezi Mari Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1942	X	19
41.	Dinoglu I. Mita	Ciupa	Ciupa	1887	'	'	Cupa Macedonia	Casnică	Cerna	1942	X	26
42.	Papacostea D. Ioana	Ici	Ici	1845	'	'	Lugunţa Macedonia	Plugar	Cerna	1942	XI	25
43.	Ion C. Gherghina	Cicu	Cicu	1938	'	'	Hardali Caliacra	F. pro-fesie	Cerna	1942	XI	27
44.	Popci N. Tona	Tracalţi	Tracalţi	1872	'	'	Lugunţa Macedonia	Casnică	Cerna	1942	XII	7
45.	Lola T. Dima	Lola	Lola	1867	'	'	Liumniţa Macedonia	Plugar	Cerna	1942	XII	10
46.	Argintaru Şt. Elisabeta	-	-	1854	'	'	Oşani Macedonia	Casnică	Cerna	1942	XII	20

www.digibuc.ro

47.	Fotu F. Costea	Fotu	Fotu	1882	-	-	Cândrova Macedonia	Plugar	Cerna	1942	XII	25
48.	Rizu Eda Maria	Cenescu	Cenescu	1897	-	-	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	I	25
49.	Ciocea Şt. Dumitru	Giogea	Giogea	1922	-	-	Paticina Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	I	27
50.	Petruş Nic. Maria	Petruş	Petruş	1926	-	-	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	II	17
51.	Rumbecu Nicolae	Rumbecu	Rumbecu	1936	-	-	Babuc Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1945	II	18
52.	Antohi C-tin Nicolae	Obrete	Obrete	1887	-	-	Caslamaneşti Tutova	Agri-cultor	Cerna	1945	II	23
53.	<document dcteriorat> Hristu	Bicica	Bicica	1922	-	-	Oşani Macedonia	Agricul-tor	Cerna	1944	II	23
54.	Gheorghe Geaca	Noici	Noici	1874	-	-	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1944	III	29
55.	Vasile A. Covaci	Covaci	Covaci	1883	-	-	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1944	IV	2
56.	Aneta Ciumba	Moscu	Moscu	1888	-	-	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1944	IV	16
57.	Chirata I. Zelca	Belu	Belu	1853	-	-	Gramaticova Macedonia	F. pro-fesie	Cerna	1944	IV	21
58.	Atanase D. Tanur	Tanur	Tanur	1868	-	-	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1944	VI	4
59.	Maria Nuşi Doni	Avram	Avram	1866	-	-	Oşani Macedonia	F. pro-fesie	Cerna	1944	VI	4
60.	Nicolae Mocanu	Mocanu	Mocanu	1919	Dec.	2	Turtucaia Durostor	Agri-cultor	Cerna	1944	V	6
61.	Culi At. Anastasia	-	-	1922	-	-	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1944	VII	16

www.digibuc.ro

62.	Roată A. Maria	Roată	Roată	1935	-	-	Cadichioi Durostor	F. profesie	Cerna	1944	VII	17
63.	Ioan Chihaia	Chihaia	Chihaia	1914	-	-	Lugunţa Macedonia	Profesor	Front	1944	VII	10
64.	Taşip Angelina	Lampagiu	Lampagiu	1916	-	-	Turtucaia Durostor	Agricultor	Cerna	1944	VIII	3
65.	Ciumpileac Mena	Papagheorghe	Papagheorghe	1864	-	-	Oşani Macedonia	F. profesie	Cerna	1944	VIII	2
66.	Stoli Bujiu	-	-	1915	-	-	Lugunţa Macedonia	Agricultor	Front	1944	V	7
67.	Divi Ştefan	Divi	Divi	1920	-	-	Lugunţa Macedonia	Soldat	Front	1944	III	31
68.	Papu Hristu	Papu	Papu	1882	-	-	Oşani Macedonia	Agricultor	Cerna	1944	XI	13
69.	Streinu Gheorghe	Streinu	Streinu	1934	-	-	Hardali Durostor	Agricultor	Cerna	1944	XI	17
70.	Gătă Dumitru	Gătă	Gătă	1920	-	-	Macedonia	Agricultor	Front	1944	IX	27
71.	Berca Tănase	Berca	Berca	1880	-	-	Liumniţa Macedonia	Agricultor	Cerna	1944	XI	28
72.	Vreta Dionise	Vreta	Vreta	1928	-	-	Haschioi Durostor	Cizmar	Cerna	1944	XII	28
73.	Maria I. Toutov	Mircea	Mircea	1857	-	-	Lugunţa Macedonia	Casnică	Cerna	1947	I	10
74.	Popci Gheorghe	Popci	Popci	1893	-	-	Lugunţa Macedonia	Agricultor	Cerna	1947	III	15
75.	Tanca V. Lazăr	Pranza	Pranza	1877	-	-	Oşani Macedonia	Casnică	Cerna	1947	III	17
76.	Babu Gherghina	Mocănaşu	Mocănaşu	1867	-	-	Turtucaia Durostor	Casnică	Cerna	1947	III	7

www.digibuc.ro

77.	Hogea Gh. Petre	Hogea	Hogea	1867	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	III	2
78.	Dinoglu Ion	Dinoglu	Dinoglu	1867	'	'	Cupa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	IV	26
79.	Presa Dumitru	Presa	Presa	1872	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	X	8
80.	Haba Stavre	Haba	Haba	1903	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	X	13
81.	Armodi Caracostin	Caracostin	Caracostin	1902	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	X	17
82.	Baltă Stana	Baltă	Gheorga	1867	'	'	Cupa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	XII	3
83.	Icu Tănase	Icu	Icu	1869	'	'	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	XII	24
84.	Tanur Tona	Noe	Noe	1897	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	XII	25
85.	-	-	-		'	'	-	'	-	-		
86.	Rota T. Tănase	Rota	Rota	1932	'	'	Cadichioi Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1943	II	1
87.	Moraru M. Dumitru	Moraru	Moraru	1890	'	'	Turtucaia Durostor	Plugar	Cerna	1943	II	19
88.	Ştefan N. Pandele	Ştefan	Ştefan	1916	'	'	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1943	II	12
89.	Bandula D. Tudora	Vanta	Vanta	1887	'	'	Oşani Macedonia	Casnică	Cerna	1943	III	15
90.	Biju H. Maria	Cociu	Cociu	1883	'	'	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1943	III	26
91.	Tagare E. Hristu	Tagare	Tagare	1874	'	'	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1943	III	3

www.digibuc.ro

92.	Poenaru Ion	Poenaru	Poenaru	1863	'	'	Turtucaia Durostor	Pensio-nar	Cerna	1943	IV	29
93.	Tudor Marinică	Marinică	Marinică	1929	'	'	Aliciul Mare Caliacra	F. pro-fesie	Cerna	1943	IV	29
94.	Donca Berca	Berca	Berca	1940	'	'	Srebârna Durostor	F. pro-fesie	Cena	1943	V	8
95.	Fănica Ceacea	Presa	Presa	1903	'	'	Liumniţa Macedonia	Casnica	Cerna	1943	VI	25
96.	Bojana Vasile Otti	Otti	Otti	1928	'	'	Bazarghian Durostor	Casnica	Cerna	1943	VIII	2
97.	Dumitra Sucianu	Tamuci	Tamuci	1874	'	'	Liumniţa Macedonia	Casnică	Cerna	1943	VIII	10
98.	Maria Tibrea	Tibrea	Tibrea	1933	'	'	Turtucaia Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1943	VIII	22
99.	Culea Mihai Daracala	-	-	1873	'	'	Turtucaia Durostor	Agri-cultor	Cerna	1943	IX	5
100.	Gheorghe Tracalţi	Tracalţi	Tracalţi	1938	'	'	Doimuşlar Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1943	X	17
101.	Tinca Ida	Ida	Ida	1935	'	'	Srebârna Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1943	X	18
102.	Tracalţi Ion	Tracalţi	Tracalţi	1938	'	'	Doimuşlar Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1943	X	28
103.	Iordana Herghelegiu	Herghelegiu	Herghelegiu	1939	'	'	Turtucaia Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1943	XI	3
104.	Ştefania Tarmeca	Puiu	Puiu	1868	'	'	Lugunţa Macedonia	Casnică	Cerna	1944	XI	17
105.	Maria Dimu Ida	Lola	Lola	1911	'	'	Liumniţa Macedonia	Casnică	Cerna	1943	XII	10
106.	Hristu Ştefan	-	-	1856	'	'	Cândrova Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	XII	22

www.digibuc.ro

107.	Mena Tanur	Ducica	Ducica	1870	'	'	Lugunţa Macedonia	Casnică	Cerna	1941	X	22
108.	Dumitru Culea	Culea	Culea	1911	'	'	Liumniţa Macedonia	Casnică	Cerna	1941	X	24
109.	Petre Ştefan Rizu	Rizu	Rizu	1913	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	XII	2
110.	Mitana Tache	Curmicu	Curmicu	1883	'	'	Turtucaia Durostor	Casnică	Cerna	1941	XII	3
111.	Petre Baciu	Baciu	Baciu	1861	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	XII	9
112.	Dinoglu Neculae	Dinoglu	Dinoglu	1918	'	'	Cupa Macedonia	Agri-cultor	Front	1941	XII	26
113.	Paituţ Manole	Paituţ	Paituţ	1816	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1941	XII	30
114.	Cricea Mina	Iutu	Iutu	1871	'	'	Liumniţa Macedonia	Casnică	Cerna	1944	XII	30
115.	Dufta Neda	Dufta	Dufta	1932	'	'	Srebârna Durostor	Casnică	Cerna	1948	I	7
116.	Chita Velica	Ducica	Ducica	1908	'	'	Lugunţa Macedonia	Casnică	Cerna	1948	I	11
117.	Noe Hrista Ghe.	Noe --	Noe	1867	'	'	Liumniţa Macedonia	Pensio-nar	Cerna	1945	III	22
118.	Rumbecu Nastasia	Scupra	Scupra	1915	'	'	Cândrova Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	IV	14
119.	Costea M. Dumitru	Costea	Costea	1922	'	'	Hrupiştea Macedonia	Agri-cultor	Front	1945	II	17
120.	Epure Nacu	Epure	Epure	1922	'	'	Macedonia	Agri-cultor	Front	1945	II	5
121.	Popa Gh. Noe	Popa	Popa	1923	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Front	1945	II	28

www.digibuc.ro

122.	Baciu Petre	-	-	1880	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	VII	29
123.	Sarca Dumitru	Sarca	Sarca	1883	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	VI	22
124.	Gheosu I. Gherghina	Pupcă	Pupcă	1903	'	'	Berislav Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	VI	25
125.	Merca Nic. Despa	Epure	Epure	1867	'	'	Livezi Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	VI	17
126.	Butcaru Taşu	Butcaru	Butcaru	1894	'	'	Cândrova Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	X	2
127.	Zaica Ion	Zaica	Zaica	1865	'	'	Cupa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	X	14
128.	Ştefan Gheorghe	Ştefan	Ştefan	1881	'	'	Gramaticova Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	XI	13
129.	Ţapu Dinu Maria	Ţapu	Ţapu	1924	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	XI	23
130.	Ilcaci Ilie	Ilcaci	Ilcaci	1852	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	XII	4
131.	Hogea Stanca	Bandula	Bandula	1885	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	XII	12
133.	Hagi Bujin Mena	Pitu	Pitu	1865	'	'	Lugunţa Macedonia	Casnică	Cerna	1945	XII	14
133.	Praja D. Gheorghe	Praja	Praja	1930	'	'	Bazarghian Durostor	Munci-tor	Cerna	1946	I	23
134.	Bobină I. Maria	Bobina	Bobina	1936	'	'	Cocina Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1946	III	5
135.	Jaba Trapca	Nuşi	Nuşi	1892	'	'	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	III	6
136.	Terzi Ştefan	Stonchi	Stonchi	1892	'	'	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	III	6

www.digibuc.ro

137.	Ida Constantin	Ida	Ida	1908	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	IIII	7
138.	Terzi Şt. Hristu	Terzi	Terzi	1928	'	'	Cocina Durostor	Agri-cultor	Cerna	1946	III	10
139.	Camoş Dumitru	Camoş	Camoş	1890	'	'	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	III	11
140.	Ripca D. Donca	Suca	Suca	1856	'	'	Liumniţa Macedonia	Casnică	Cerna	1946	III	20
141.	Camoş D. Nuşa	Sivi	Sivi	1894	'	'	Leascova (?) Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	III	21
142.	Ştefănescu Paraschiva	Şefănescu	Ştefănescu	1940	'	'	Hardali Caliacra	F. pro-fesie	Cerna	1946	III	23
143.	Ida Tena	Ripca	Ripca	1876	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	III	27
144.	Petreanu Alexandru	Petreanu	Petreanu	1944	'	'	-	'	'	'	'	'
145.	Suceanu Tănase	Suceanu	Suceanu	1898	'	'	Liumniţa Macedonia	Agricu-lor	Cerna	1946	IV	15
146.	Chinda Dumitru	Chinda	Chinda	1878	'	'	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	IV	15
147.	Misir H. Mita	Mitoşca	Mitoşca	1880	'	'	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	IV	16
148.	Ciumpileac Dumitru	Ciumpileac	Ciumpileac	1883	'	'	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	IV	18
149.	Murta Ştefan	Murta	Murta	1886	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	IV	21
150.	Presa Ştefan	Presa	Presa	1898	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	V	8
151.	Gregu Maria	Budoi	Budoi	1898	'	'	Turtucaia Durostor	Agri-cultor	Cerna	1946	V	17

www.digibuc.ro

152.	Suca Dumitra	Suca	Suca	1927	-	-	Haschioi Durostor	Agri-cultor	Cerna	1946	V	21
153.	Costea D. Dumitra	Regiu	Regiu	1853	-	-	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	V	24
154.	Minda Arghir	Minda	Minda	1884	-	-	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	VI	12
155.	Hogea Ponda	Cocian	Cocian	1876	-	-	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	VI	15
156.	Otti Dumitru	Otti	Otti	1895	-	-	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	VI	24
157.	Prondi Ion	Prondi	Prondi	1856	-	-	Cupa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1945	VII	13
158.	Arsene Tudor	Arsene	Arsene	1886	-	-	Turtucaia Durostor	Agri-cultor	Cerna	1946	IX	1
159.	Argintaru Ştefan	Argintaru	Argintaru	1893	-	-	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	XI	7
160.	Tanur Petre	Iciu	Iciu	1892	-	-	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	XI	14
161.	Caracostin Atanase	Caracostin	Caracostin	1922	-	-	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	XI	25
162.	Otti Ion	Otti	Otti	1870	-	-	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1946	XII	21
163.	Gros Tudora	Gros	Gros	1870	-	-	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	XII	30
164.	Munchi Tănase	Munchi	Mnchi	1899	-	-	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	I	3
165.	Şuşca Stavre	Şuşca	Şuşca	1899	-	-	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	II	5
166.	Ghimuş Dumitru	Ghimuş	Ghimuş	1869	-	-	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	III	5

www.digibuc.ro

167.	Bota C. Petra	Boşca	Boşca	1896	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	IV	11
168.	Vanta S. Ştefan	Vanta	Vanta	1874	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	V	15
169.	Popci Petre Florica	Popci	Popci	1928	'	'	Capaclia Durostor	Agri-cultor	Cerna	1949	V	15
170.	Traicu D. Elena	Jiupca	Jiupca	1877	'	'	Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	V	25
171.	Şopu A. Traian	Şopu	Şopu	1834	'	'	Doimuşlar Durostor	Agri-cultor	Cerna	1949	VI	24
172.	Vanta Mihail	Vanta	Vanta	1893	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	VIII	1
173.	Deliman Dumitru	Deliman	Deliman	1875	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	VIII	6
174.	Pupcă Verona	Pupcă	Pupcă	1930	'	'	Bazarghian Durostor	Agri-cultor	Cerna	1949	VIII	1
175.	Cacerea Eftime	Cacerea	Cacerea	1883	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	VIII	22
176.	Figa Tona	Şuti	Şuti	1886	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	XI	27
177.	Şipcă P. Maria	Pili	Pili	1880	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	XI	28
178.	Ion Gheorghe	Vancea	Vancea	1889	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	cerna	1949	XII	7
179.	Rota Gheorghe	Rota	Rota	1867	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1949	IV	22
180.	Baltă Tănase	Balta	Balta	1900	'	'	Cupa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1948	11	26
181.	Suşca Chira	Suşca	Suşc	1940	'	'	Cadichioi Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1948	III	12

www.digibuc.ro

182.	Ştefania Moraru	Donu	Donu	1873	'	'	Lugunţa Macedonia	Casnică	Cerna	1948	IV	2
183.	Ripca Eftimie	Ripca	Ripca	1893	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1948	IV	2
184.	Papaiani Traian	Papaiani	Papaiani	1872	'	'	Cupa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1948	II	16
185.	Duciu C. Chira	Niculae	Niculae	1888	'	'	Berislav Macedonia	Casnică	Cerna	1948	VI	3
186.	Dufta Gheorghe	Dufta	Dufta	1893	'	'	Liumniţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1948	VI	19
187.	Ilcaci Ştefania	Stoli	Stoli	1868	'	'	Lugunţa Macedonia	Casnică	Cerna	1948	VII	21
188.	Tica Stoiana	Tica	Tica	1927	'	'	Haschioi Durostor	Agri-cultor	Cerna	1948	VII	25
189.	Aneta St. Rizu	Popci	Popci	1868	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1948	VIII	3
190.	Maria Eticarau	Slujitoru	Slujitoru	1903	'	'	Turtucaia Durostor	Agri-cultor	Cerna	1948	XII	28
189.	Mena St. Tanur	Puiu	Puiu	1877	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1948	XII	9
190.	Zahor Petre	Zahor	Zahor	1925	'	'	Liumniţa Macedonia	F. pro-fesie	Cerna	1950	II	8
191.	Tolea Tănase	Tolea	Tolea	1872	'	'	Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1950	III	14
192.	Canea Neculae	Canea	Canea	1880	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1950	III	14
193.	Covaciu Aneta	Ponda	Ponda	1880	'	'	Liumniţa Macedonia	Casnică	Cerna	1950	III	21
194.	Paraschiv Victoria	Oprescu	Oprescu	1921	Nov.	20	Turtucaia Durostor	Casnică	Cerna	1950	VIII	20

www.digibuc.ro

195.	Hrisu D. Peşu	Peşu	Peşu	1888	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1950	IX	21
196.	Traicu Maria	Traicu	Traicu	1939	'	'	Vischioi Durostor	F. pro-fesie	Cerna	1950	X	16
197.	Pitna Gheorghe	Pitna	Pitna	1878	'	'	Oşani Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1950	XII	9
198.	Taşip Tudor	Taşip	Taşip	1931	'	'	Turtucaia Durostor	Agri-cultor	Cerna	1947	V	8
199.	Ticarau Niculina	Ticarau	Ticarau	1925	'	'	Turtucaia Durostor	Casnică	Cerna	1947	V	10
200.	Dumitrescu Tona	Proşu	Proşu	1903	'	'	Uma Macedonia	Casnică	Cerna	1947	VII	31
201.	Tanur Maria	Tanur	Tanur	1867	'	'	Lugunţa Macedonia	Agri-cultoare	Cerna	1947	XI	29
202.	Costea Naum	Zarciu	Zarciu	1849	'	'	Ohrida Macedonia	Agri-cultor	Cerna	1947	XII	17

PREŞEDINTE,

SECRETAR,

- SJAN Tulcea, fond Primăria Cerna, dosar 69/1961, f. 47-53.

www.digibuc.ro

MEGLENOROMÂNII – ASPECTE ISTORICE, GEOGRAFICE, ETNOIDENTITARE ŞI ETNODEMOGRAFICE[1]

Dr. Dorin Lozovanu
Cercetător postdoctoral – Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi
Cercetător ştiinţific superior – Muzeul Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală
Preşedinte al Asociaţiei de Geografie şi Etnologie din Republica Moldova

1. Conştiinţa naţională şi identitate etnonimică

Numele prin care au fost desemnaţi aceşti români sunt destul de multe şi variate. De fapt numele de meglenoromân a fost creat de oamenii de ştiinţă, după acelaşi model ca şi cel dacoromân, istroromân, macedoromân. Acest nume combină toponimul Meglen cu etnonimul român, deci menţionează aria de răspândire a acestor români. Toponimul de Meglen este de origine slavă, derivând de la cuvântul bulgar *Мъгла / Măgla* (ceaţă, negură). Acest toponim se pare că a fost atribuit mai-întâi munţilor ce înconjoară această câmpie, unde ceaţa este destul de frecventă, sensul fiind de munţi ceţoşi, neguroşi. Apropiat de sens este şi toponimul dat de turci acestei regiuni şi anume Karagia (Karaca) sub influenţă slavă devenind Karadžova, Karagiova, care înseamnă negricios, cu sensul tot de neguros[2]. Dar referindu-ne la etnonimul de meglenoromâni trebuie de menţionat că mulţi autori l-au scris diferit: *meglenoromâni, megleromâni, megleno-români, Megleno-Români.* Întâlnim şi varianta *românii din Meglen*. Apropiat este şi termenul prin care i-a desemnat Gustav Weigand: *Vlacho-Meglen*[3]. Însă ei nu cunosc aceste nume cu care au fost desemnaţi

[1] Acknowledgement: POSDRU/89/1.5/S/49944 – Dezvoltarea capacităţii de inovare şi creşterea impactului cercetării prin programe postdoctorale, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi.

[2] Theodor Capidan, *Meglenoromânii,* vol. I, *Istoria şi graiul lor*, Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 1925, p. 6.

[3] Gustav Weigand, *Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische untersuchung,* Ed. Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1892, p. XV.

www.digibuc.ro

în diferite lucrări. De fapt această populaţie a pierdut câteva secole în urmă etnonimul de *rumân (rumoan)* care este varianta dialectică a celui de român. Ei sunt singurii dintre vorbitorii dialectelor româneşti care şi-au pierdut complet numele etnic de român, alături de istroromâni, care din sec XIX nu mai folosesc etnonimul de *rumer*. Pierderea etnonimului de român poate fi explicată prin bilingvismul de durată româno-bulgar, prin care termenul slav s-a impus. Meglenoromânii între ei se numesc *vlasi* sau *vlaş* (la pl.) şi *vla* sau *vlau* (la sing.), acelaşi nume ca origine cu *vlah*, sub numeroase variante, şi dat tuturor românilor de la nord şi sud de Dunăre[4]. Dar mai frecvent meglenoromânii utilizează termeni, nume care desemnează locul de naştere, localitatea indivizilor: *umineţ* (sing. şi plur.) pentru persoane din Uma (Huma) *liumnicean* (sing.), liumniceani (plur.) pentru cei din Liumniţa (Luminiţa, Skra); *brăslaveţ* (sing. şi plur.) pentru cei din Birislav (Periklia): *uşineţ* (sing. şi plur.) pentru cei din Oşin (Uaşin, Arkhangelos), lundzineţ (sing. şi plur.) pentru cei originari din Lundzin (Lagkadia), *nântineţ* (sing. şi plur.) pentru cei originari din Nânta (Nonti, Notia), *cupineţ* (sing. şi plur.) pentru cei din Cupa (Koupa), *ţărcaneţ* (sing.) şi *ţîrcaneţ* (plur.) pentru cei din Ţârnareaca (Karpi). Prioritatea meglenoromânilor de a se numi după numele localităţilor în care locuiesc sau de unde sunt originari o întâlnim într-o măsură mai mare şi la istroromâni. Un alt termen savant folosit numai de autorii care îi considerau pe megleniţi ca făcând parte dintr-un grup regional al aromânilor este cel de *aromân meglenit, aromâni din Meglen,* sau mai rar *meglenoaromân* (St. Romanski, Nicolae Iorga, Al. Philipide ş.a.), în prezent aproape neutilizat. Alt termen încetăţenit în ştiinţă este cel de *meglenit, meglen* (sing.), *megleniţi, megleni* (plur.). Dar nici acesta nu este utilizat de către meglenoromâni pentru a se autodenumi. Aceşti *vlasi* numesc *megleniţi* numai pe populaţiile ce locuiesc în cadrul câmpiei Meglen, în special îi numeau megleniţi pe bulgari (macedoneni), pomaci, turci şi mai puţin pe greci care au venit mai târziu în ţinutul Meglenului. De fapt, bulgarii (macedoneni) înţeleg prin *meglenski* graiurile din Meglen şi din împrejurimi. Înainte de 1923, meglenoromânii de religie islamică se numeau între ei, sau în relaţie cu alţii şi *muslimani* (sing.), făcând deseori abstracţie de etnie.

Desigur că populaţia înconjurătoare utilizează nişte termeni pentru a desemna această populaţie românească. Aromânii îi numesc cel mai des *migliniţi* (plur.) şi *miglinit* (sing.) mai rar *vlahi, vlasi.* Slavii (bulgarii, macedonenii) au aceeaşi termeni ca şi meglenoromânii, folosind cel mai frecvent *vlas, vlav, vlasin, vlasinin* (sing.) şi *vlasi* (plur.). Însă bulgarii,

[4] Virgil Coman, *Din istoria românilor sud-Dunăreni în prima jumătate a secolului al XX-lea. Meglenoromânii.* Teză de doctorat. Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 2005, p. 12.

www.digibuc.ro

macedonenii, pomacii şi sârbii din regiunile mai îndepărtate de Meglen, nefăcând o distincţie între meglenoromân şi aromân le zic şi *karaguni*, *ţinţari (cincari)*.

În lucrările din limba slavă care au făcut referiri la populaţia meglenoromână apare şi termenul de *meglenovlasi, meglenski vlasi* (în limba bulgară, macedoneană, sârbă) sau *meglenovlahi* în rusă. Turcii foloseau acelaşi termen ca şi pentru aromâni – *Iflak*. Grecii nu prea fac referiri la aceşti români, însă coloniştii greci precum şi unii cercetători greci, utilizează numele de *meglenos* sau pe cel de *blahos, vlahos,* sau deseori numai pentru unele grupuri. Astfel termenul de *meglenit* îl atribuie slavilor (bulgarilor / macedonenilor), turcilor, mai puţin grecilor din ţinutul Meglen şi din împrejurimi, neavând o semnificaţie etnică. Însă pe bulgari îi denumesc la fel, cu variante ca *bugari, bălgari*, în prezent şi *makedonţi* pe cei din Republica Macedonia. Pe turcii din Macedonia, meglenoromânii îi numeau deseori *iuruk* (sing.) şi *iuruţi* (plur.) sau *koniar* (sing.), *koniari, koniari* (plur.) de la oraşul Konya din Turcia, de unde au venit mulţi turci în ţinutul Meglen şi regiunile apropiate, dar în prezent este folosită denumirea de *turţi*. Pe aromâni meglenoromânii deseori îi denumesc *vlaşi, vlasi*, dar mai ales după numele regionale şi după localităţi, practic singurii aromâni care intră în contact direct cu meglenoromânii sunt cei din Livădz (Megala Livadia), cunoscuţi de către meglenoromâni ca *livadeţi* (sing.) şi *livadţi* (plur.). Pentru români, meglenoromânii mai foloseau în trecut numele de *mocani*, dar în prezent s-au impus denumirile oficiale folosite de limbile macedoneană slavă şi greacă *rumuni, români, romini*. Grecii veniţi din Asia Mică în perioada schimbului de populaţie dintre Grecia şi Turcia, care au fost colonizaţi, şi în regiunile locuite de meglenoromâni sunt cunoscuţi sub numele *magir*, termen derivat din limba arabă *muhagir* (în limba turcă – muhagir) = emigrant, refugiat, venit din altă parte.

Deşi limba pe care o vorbesc încă mulţi meglenoromâni în familie se deosebeşte de limbile vorbite de către populaţiile de origine slavă (macedoneană, bulgară) şi greacă, la ei nu există sentimentul unei naţionalităţi proprii.

Meglenoromânii care locuiesc în Grecia se declară oficial greci (chiar dacă s-ar declara altfel nu ar fi recunoscuţi), înregistraţi în statistici oficiale de către oficialităţile Greciei. Cei care trăiesc în Republica Macedonia se declară în cea mai mare parte ca *macedoneni* sau unii dintre ei *vlasi*. Sub acest nume oficial de vlasi, meglenoromânii sunt trecuţi la recensăminte împreună cu aromânii.

Pierderea conştiinţei naţionale de român *vlas*, se datorează în special vieţii de simbioză seculară dusă între ei şi populaţiile înconjurătoare, dar şi politicilor de asimilare, deznaţionalizare a Greciei şi mai puţin a Republicii

www.digibuc.ro

Macedonia, duse mai insistent după primul război mondial. Totuşi este interesant faptul că sunt cazuri izolate când unii dintre cei care au apucat să facă şcoală românească se simt români, deşi oficial ei se declară greci.

2. Evoluţie istorică

De-a lungul istorie această populaţie romanizată a trecut prin mai multe perioade care şi-au pus o amprentă mai mică sau mai mare asupra destinului lor. Evenimentele ce s-au petrecut în această regiune, au tangenţe mari cu istoria Balcanilor în general. O istorie referitoare la meglenoromâni este strâns legată de localităţile locuite de ei. Putem menţiona că meglenoromânii nu reprezintă un grup romanizat al tracilor sau altei populaţii, pe teritoriile actualei lor aşezări.

O părere comună asupra perioadei şi teritoriului de unde au venit aceşti români nu există. Pe baza mai multor cercetări lingvistice (mai relevante decât cele istorice) s-a stabilit că strămoşii meglenoromânilor au coborât în Meglen prin secolele X-XII. S-a emis şi părerea că aceştia ar proveni de pe teritoriul Banatului sau Olteniei. Traseul pe care l-au urmat este mai puţin cunoscut. Cel mai probabil este că ei au trecut prin teritoriul Bulgariei, stabilindu-se o perioadă în regiunea munţilor Rodopi. Nu este exclus că aceştia să fie tocmai acei români care, la sfârşitul secolului al XII-lea, sub dinastia Asăneştilor au întemeiat statul vlaho-bulgar. Greu de verificat, dar este probabil că această populaţie să aibă şi un substrat peceneg. Dovezile le constituie tipul mai asiatic, apropiat de cel turanic, al multor meglenoromâni, mixtarea producându-se probabil în jurul anului 1100. Cauzele care au stat la baza migrării acestora nu pot fi stabilite precis, dar invazia slavilor şi a altor migratori combinată cu ocupaţia de păstor a românilor a avut un rol important.

Tangenţele lingvistice între meglenoromână şi graiul aromânilor din Gopeş şi Mulovişte ne duc la părerea că între aceste două grupuri există o relaţie directă. Ar fi putut exista două variante:

1) aromânii şi-ar fi avut traseul mai spre vest, o parte rămânând în regiunea celor două aşezări.

2) masa de români s-a dezbinat, unul înaintând spre ţinutul actual Meglen alţii spre vest. Cei care s-au aşezat în vestul Macedoniei au intrat în contact cu grupurile de aromâni, contopirea lor cu aceştia a fost treptată, dar mai ales în sec. XVIII, când grupuri mari de aromâni din Albania au invadat aceste centre[5].

[5] Theodor Capidan, *op. cit.*, 1925, p. 60-63.

www.digibuc.ro

Regiunea Meglen este pomenită în cronicile bizantine după căderea Imperiului Româno-bulgar. Se vorbeşte de un şef al acestei regiuni „Ilitas O Arhon Moglenon", purtând un nume apropiat de *Nikulitsa*. Cu toate acestea nu se pomeneşte nimic de prezenţa elementului românesc în aceste părţi. Capidan argumentează coborârea meglenoromânilor prin vestul Rodopilor, bazându-se pe particularitatea dialectului lor de a transforma *a* accentuat în *o* deschis, element lingvistic ce se întâlneşte doar în dialectul bulgar Acharcelebi, din Rodopii Occidentali. Un amestec al meglenoromânilor cu slavii din Rodopi este destul de probabil[6].

Un argument pentru aşezarea meglenoromânilor în localităţile lor actuale sau din trecut îl reprezintă şi toponimia. Majoritatea absolută a denumirilor sunt de origine slavă. După extinderea Imperiului Otoman în toată Peninsula Balcanică, ţinutul Meglenului a suferit şi el transformări. Este vorba de schimbarea structurii etnice şi confesionale în această regiune. Până la pătrunderea turcilor spre vest, în această regiune locuiau slavii, mai exact ramura bulgaro-macedoneană, care înconjurau ţinutul locuit preponderent de români. Populaţia slavă precum şi cea românească de religie creştin-ortodoxă, erau influenţaţi de biserica bizantină. Slavii din jurul localităţilor româneşti conlocuiau destul de paşnic cu aceştia. Populaţia slavă, fiind mult mai numeroasă, deja din sec. XIV, a început să influenţeze puternic românii mai ales din punct de vedere cultural. O parte din români s-au slavizat chiar de atunci, procesul luând amploare. Căsătoriile mixte erau frecvente, precum şi pătrunderea limbii slave, mai ales sub forma dialectală macedoneană din regiune. În sec. XV-XVII au început primele migraţii ale populaţiei din Asia Mică spre regiune. În sec. XV-XVII au început primele migraţii ale populaţiei din Asia Mică spre regiunea Meglenului. Aceştia s-au stabilit ulterior şi în imediata apropiere a comunelor locuite de români. O oarecare mixtare a turcilor cu populaţia locală s-a produs, dar ea a atins în special slavii, românii fiind afectaţi mai puţin. Grupurile de populaţie turcească care s-au stabilit în Meglen proveneau aproape exclusiv din regiunea oraşului Konya, din această cauză ei erau cunoscuţi şi de români şi de slavi sub numele de *konyari, konyarţi*. Fiind privilegiaţi koniarii au căpătat influenţă asupra localnicilor. Turcii nu au intervenit direct în viaţa băştinaşilor, dar au adus cu ei un alt fel de civilizaţie. Desigur că toţi turcii erau musulmani. Deşi influenţa limbii turce nu a fost prea mare, religia a avut un mare succes. La început au trecut la religia islamică o parte din slavo-macedoneni. Treptat majoritatea populaţiei slave din Meglen a devenit musulmană. S-ar părea că trecerea la

[6] *Ibidem*, p. 62-64.

www.digibuc.ro

islam a fost în cea mai mare parte benevolă, dar s-au semnalat şi cazuri de convertire prin constrângere. În acest fel bulgaro-macedonenii s-au divizat pe criteriul confesional, cei trecuţi la islam devenind *pomaci (pomaţi)*, cunoscuţi şi ca *torbeşi*.

Satele locuite de meglenoromâni, prin poziţia lor izolată, la început au cunoscut o independenţă mai mare. Mult comentata trecere a o parte din români la islam nu pare a fi atât de ieşită din comun, fiind cunoscut faptul că slavii din jur erau deja musulmani. Konyarii erau puşi la conducerea administraţiei locale, ei deţinând şi moşii întinse. O parte din satele slavilor şi ale românilor au devenit dependente de beii turci. Mai târziu, mulţi bei au provenit din rândul pomacilor, aceştia fiind preferaţi de către administraţia otomană. Nu se cunosc până în prezent împrejurările prin care au trecut la islam o parte din meglenoromâni. S-ar părea că acest eveniment s-a întâmplat la sfârşitul sec. XVII, când sub influenţa turcilor şi a pomacilor, un grup de meglenoromâni a trecut la islam. Este vorba de locuitorii oraşelului Nânta (Notia), care de pe atunci era centrul populaţiei meglenoromâne. Dar acest proces de convertire la islam a durat până la mijlocul sec. XVIII, pentru că de obicei este vorba de o trecere treptată[7]. Există şi dovezi istorice că a existat o diferenţă de peste 10 ani între mahalalele din Nânta, în ceea ce priveşte trecerea la islam. Ultima mahala islamizată a fost Manastir (Pour djamisi). Mulţi cercetători au înţeles greşit că meglenoromânii au devenit musulmani în totalitate. În realitate doar meglenoromânii din Nânta, care cei drept alcătuiau aproape jumătate din cei peste 20 de mii de meglenoromâni, au trecut în totalitate la islam. În celelalte localităţi s-au semnalat doar cazuri izolate de trecere la islam, în general neschimbându-se situaţia. Există şi o legendă, care se pare că se trage dintr-un fapt real ce menţionează că trecerea la islam a nântenilor a fost încurajată de episcopul localităţii. După sec. XIX nu s-au mai semnalat cazuri masive de trecere la islam a meglenoromânilor, doar unele convertiri izolate sau prin căsătorii mixte. Dimpotrivă ulterior unii musulmani au trecut la creştinism. În ciuda faptului că erau în număr mic şi ameninţaţi permanent de asimilare, meglenoromânii nu erau solidari între ei, fiind cunoscute o serie de ciocniri între locuitorii diferitelor localităţi meglenoromâne, mai ales în cursul sec. XVIII-XIX. Deosebit de sângeroase au fost luptele între locuitorii oraşului Nânta şi cei ai comunei Oşani (Arhaggelos de azi). Cauzele acestor conflicte erau în primul rând de ordin economic, la început nântenii au vrut să supună comuna Oşani intereselor lor, dar a ieşit pe primul plan

[7] Αστεριος Κουκουδις, *Οι Ολημπιοι Βλαχοι καε τα Βλαχομογλενα*, Ed. Ekdosis Zitros, Thessaloniki, 2001, p. 283-284.

www.digibuc.ro

răzbunarea care avea tradiții vechi și la meglenoromâni, ca de fapt la o serie de popoare din regiunea sud-europeană. Nântenii au fost ajutați de turcii koniari și de pomacii musulmani din satele vecine, pe când cei din Oșani au primit ajutorul bulgarilor/macedonenilor ortodocși din unele sate mai îndepărtate. În acest fel confruntarea a avut și o nuanță confesională. Cea mai mare ciocnire a fost în anul 1870, când și-au pierdut viața până la 200 de meglenoromâni din ambele tabere. Aceste confruntări au dus la diminuarea numărului și așa mic de meglenoromâni[8].

Mai târziu asupra comunelor meglnoromâne și-a exercitat influența și beiul Ahmed-aga din Ienige-Vardar (Gianitsa), care a avut un rol pozitiv prin faptul că a pus capăt confruntărilor, comunele plătind un tribut anual[9]. Deși exista și un *Sfat al oamenilor în vârstă*, cea mai mare influență o aveau conducătorii militari, numiți căpitani. Din punct de vedere administrativ, localitățile meglenoromânilor în timpul Imperiului Otoman au intrat în componența vilaietului Saloniki (Solun), cazaua Gevgelia. Cât a existat Imperiul Otoman, meglenoromânii aveau o situația cât de cât stabilă cu toate schimbările care au avut loc. Ei nu au fost luptători activi împotriva dominației otomane, prevăzând probabil că un viitor mai bun nu au de unde aștepta. Momentul crucial în viața meglenoromânilor a avut imediat după primul război mondial, când s-a stabilit frontiera de stat între Grecia și Iugoslavia. În urma acestui eveniment cea mai mare parte a meglenoromânilor și nume cei din comunele Liumnița, Cupa (Koupa), Oșani (Oșin), Birislav, Lundziń, Țârnareaca și Nânta au fost integrată în statul grec, iar cei din Huma (Umă) și satele înconjurătoare ca Bogorodița, Mârzenți, Moin, Gorničet s-au aflat în noul stat iugoslav. Din acest moment s-a produs o ruptură lingvistică între cele două părți care a avut și are drept consecință o diferențiere considerabilă în special în domeniul lexicului meglenoromânilor, idiomul lor relativ unitar până atunci aflându-se sub influența unor limbi diferite: greaca și macedoneana. La numai puțin timp după acestea alte două evenimente au avut loc care au contribuit la dispersarea elementului meglenoromân.

După războiul din 1919-1922, dus între Turcia și Grecia, s-a procedat la un schimb de populație între cele două țări beligerante. Meglenoromânii din Nânta, în calitate de musulmani au părăsit locul lor natal și s-au instalat în Turcia. Cam prin această perioadă (1923-1926) cca. 220 de familii meglenoromâne provenind din Liumnița, Cupa (Koupa), Oșin, Lundziń, s-au stabilit în România, declarându-se români, în marea lor majoritate locuind azi în comuna Cerna din județul Tulcea.

[8] Theodor Capidan, *op. cit.*, p. 20-22.

[9] *Ibidem*, p. 23.

www.digibuc.ro

Cotitura cea mai importantă însă din viața meglenoromânilor o reprezintă perioada războiului civil din Grecia care a avut loc între 1946-1949, când unele din comunele meglenoromânilor au fost arse şi o bună parte a populației a luat drumul exilului, stabilindu-se aproape în toate țările socialiste europene şi în Uniunea Sovietică. În ultimii ani, mulți dintre aceşti refugiați meglenoromâni, în dorința de a se apropia cât mai mult de locul lor natal, s-au stabilit în Republica Macedonia. După 1946, meglenoromânii cunosc un proces continuu de asimilare din partea grecilor şi a macedonenilor. Deşi majoritatea sunt în Grecia tot aici sunt şi cei mai asimilați. Desigur că politica naționalistă din această țară îşi atinge scopul.

3. Răspândire geografică şi număr

Primul care consemnează existența unei populații de limbă română în regiunea Meglen este B. Nicolaides, care menționează în această regiune 50 de sate locuite de bulgari şi români[10].

Este destul de dificil să ne pronunțăm asupra unui număr exact al meglenoromânilor atât pentru prezent cât şi pentru trecut. Statistica oficială nu ne ajută cu nimic nici în acest caz. Grecia nu recunoaşte în nici un fel existența unei astfel de minorități pe teritoriul ei, ir Republica Macedonia, nu face nici o mențiune specială asupra meglenoromânilor. Totuşi, în Republica Macedonia se recunoaşte existența unei minorități de *vlasi*. În cazul meglenoromânilor această statistică nu ne ajută prea mult, pentru că în afară de faptul că este mult diminuată, se referă la toți românii din această țară. Meglenoromânii sunt trecuți mai mult ca macedoneni. Foarte probabil, câteva zeci de meglenoromâni sunt trecuți ca *vlasi* (cel mai posibil în jur de 50). La fel de greu este de estimat numărul lor şi pentru perioadele anterioare. Majoritatea cercetătorilor nu au dat o cifră separată pentru meglenoromâni, incluzându-i la aromâni sau etnonimul general de *vlasi* (vlahi).

Prezentăm în continuare numărul meglenoromânilor după diferiți autori, în diferite perioade, acestea fiind aproape singurele date ce se referă la numărul total al acestui grup. Primul care s-a referit la numărul meglenoromânilor a fost Gustav Weigand. El a efectuat cercetări la fața locului, bazându-se pe informațiile luate de la *cogeabaşi* (primari) estimează populația celor 11 localități la 1.645 case cu o cifră rotundă de 14 mii de locuitori pentru anul 1889[11].

[10] Basil Nicolaides, *Les Turcs et la Turquie contemporaine*, Paris, 1859, p. 295.

[11] Gustav Weigand, *op. cit.*, pag. XXVIII.

www.digibuc.ro

V. Kănciov, din Bulgaria, în lucrarea „Makedonia, Etnografia i statistika" dă pentru anul 1900 un număr de 9.430 megleniți[12]. (Ce-i drept el nu se referă la megleniți, dar analizând toate datele pentru localitățile meglenoromâne, acesta este numărul obținut).

Alt cercetător bulgar, A. Şopov, analizând multe aspecte statistice ale Macedoniei, menționează 7.000 megleniți pentru anul 1909.

L.T. Boga din România este mai optimist. El menționează, pentru anul 1912, 25.265 megleniți, bazându-se pe numărul fiecărei aşezări locuite de aceştia.

Th. Capidan admite un număr ce oscilează între 14 şi 26 de mii meglenoromâni în 1920, cu mențiunea că 2 mii dintre ei sunt în Iugoslavia[13].

Mai târziu, M.D. Peyfuss estima pentru anul 1970 cca 15 mii meglenoromâni[14].

S-au încercat şi alte aprecieri asupra numărului actual al meglenoromânilor, bazate tot pe cifrele de la începutul sec. XX cu adaosul sporului natural corespunzător şi al altor indici. După părerea mea, este aproape imposibil de a aprecia în acest fel numărul real actual al megleniților, ținând cont de marile schimbări ce au avut loc în viața acestora, mai ales emigrarea, care a jucat un rol mai important decât sporul natural.

Bazându-se pe cercetări la fața locului precum şi pe informatori din diverse țări o mare contribuție o aduce Petar Atanasov, care menționează la nivelul anului 1984, 5.038 megleniți[15]. S-ar părea că această cifră este mai aproape de adevăr, şi în prezent numărul lor fiind în jur de 5 mii de persoane. Se impun totuşi unele precizări. În primul rând meglenoromânii stabiliți în Rōmânia nu mai sunt trecuți la acelaşi grup, fiind considerați ca români, fără mențiunea originii lor. La fel este şi cu megleniții care au plecat în Turcia, asupra lor neexistând nici o mențiune referitor la originea etnică.

Importante modificări în decursul istoriei a suportat arealul ocupat de meglenoromâni. Desigur că şi în perioadele mai îndēpărtate, au avut loc transformări de acest gen, dar în sec. XX s-au petrecut mai multe schimbări decât în alte patru secole anterioare. Mulți cercetători menționează şi pentru perioada actuală aceleaşi aşezări locuite de meglenoromâni la începutul secolului. Singurele cercetări importante au fost efectuate până în anii '30 ai sec. XX. Dar aceste date nu sunt conforme cu realitatea actuală. O altă problemă o reprezintă şi toponimele care în mare parte nu corespund cu

[12] Кънчов В., *Македония. Етнография и статистика,* София, 1900, p. 151-153.

[13] Theodor Capidan, *op. cit.* p. 28.

[14] Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească,* Traducere de Nicolae Şerban Tanaşoca, Ed. Enciclopedică, Bucureşti 1994, p. 14-15.

[15] Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 2002.

www.digibuc.ro

cele menționate de cercetătorii din sec. XIX sau începutul secolului XX. În urma marilor schimbări de după destrămarea Imperiului Otoman şi crearea noilor formațiuni statale, au fost schimbate masiv şi toponimele. Astfel, denumirile turceşti, de multe ori oficiale, au ieşit din uz în majoritatea cazurilor. Variantele slave, bulgaro-macedonene, pentru multe localități din Macedonia Egeică au fost înlocuite prin toponime greceşti. Puținele denumiri greceşti pentru unele aşezări din Albania, Republica Macedonia sau Bulgaria, de asemenea nu mai sunt utilizate. Variantele româneşti pentru aşezările cu populație românească, inclusiv meglenoromâni, nu mai sunt uzuale în prezent, unele nefiind cunoscute nici de localnici.

Identificând toate aceste localități din prezent, vom indica aşezările locuite de meglenoromâni.

În Grecia se întâlnesc în comunele lor vechi, menționate în sec. XIX şi la începutul secolului XX. Astfel, ei formează un număr încă important din populația localităților Arhaggelos (fostul sat Oşin/Oşani) cu cca. 850 meglenoromâni, Periklia (Birislav) cu cca. 500, satul Karpi (Țârnareca) cu cca. 550. În Notia (Nonti, Nânta) sunt în jur de 50, care provin din satele înconjurătoare. Până la 100 de persoane locuiesc în orăşelul Skra (Liumnița) şi în satele Koupa (Cupa) şi Lagkadia (Lundziń).

În urma exodului populației meglenite, în prezent există cca. 250 meglenoromâni în oraşul Axiupolis din apropiere, iar cca. 450 s-au stabilit în Saloniki (Salonic). Câteva zeci locuiesc în oraşul Aridea, toate din Grecia. Există familii meglenoromâne şi în oraşele Edessa şi Gianitsa, dar fără a se cunoaşte exact situația lor.

În Republica Macedonia locuiesc aproape jumătate din meglenoromânii neasimilați total din prezent. Aici arealul lor de repartiție s-a schimbat şi mai mult. Astfel satul Huma, cândva important este azi aproape dispărut. El nu mai apare pe hărțile actuale fiind aproape părăsit. Cei mai mulți meglenoromâni s-au stabilit în oraşul Gevgelija (Ghevghelia) care ne apare azi ca un adevărat centru al meglenoromânilor cu cca. 1.500 persoane. Zeci de meglenoromâni locuiesc în satele apropiate: Gornicet, Moin, Mrzenți, Bogorodița precum şi în oraşele: Negotino, Veles şi Skopje. Într-un număr redus se mai întâlnesc în localitățile Dibrovo, Tetovo, Kavadarți, Kicevo, Kociani, toate din Republica Macedonia.

Din regiunile mai îndepărtate de locul lor de baştină, meglenoromânii locuiesc într-un număr mic (de obicei câteva familii) în oraşele Belgrad şi Aleksinac (la nord de Niš) din Serbia, precum şi în comunele Jabuka, Kačarevo şi Gudurica din Vojvodina.

Ca urmare, în special, a războiului civil din Grecia, mai multe familii de megleniți, uneori grupuri de zeci de persoane s-au stabilit în următoarele

www.digibuc.ro

ţări şi localităţi: Budapesta (Ungaria), Iambol şi Vraţa (Bulgaria), Praga şi Pardubice din Cehia, Varşovia, Wrocław, Szczecin, Legnica, Jelenia Gora, Kroncienko din Polonia sau chiar în Taşkent din Uzbekistan.

O situaţie aparte este cea a meglenoromânilor stabiliţi în România. Schimbând mai multe regiuni, aceştia locuiesc în prezent în cea mai mare parte a lor în comuna Cerna din Tulcea, unde alcătuiesc peste 80% din populaţia ei. Familii răzleţe de meglenoromâni se mai întâlnesc şi în Constanţa, Oneşti, sate din Bărăgan şi Banat. Aceştia s-au integrat naţiunii române.

Situaţia actuală a megleniţilor plecaţi în Turcia, în primul rând a celor peste 8 mii de nânteni este puţin cunoscută. În cea mai mare parte s-au turcizat, locuind în prezent în sate din extremitatea vestică a Anatoliei sau în oraşul Tekirdag.

Deşi în prezent sunt destul de risipiţi, meglenoromânii au păstrat totuşi arealul relativ compact de locuire, apropiat de cel iniţial. Continuitatea lor este puternic afectată de frontiera dintre cele două state, Grecia şi Republica Macedonia, aflate în relaţii încordate.

4. Localităţile cu populaţie meglenoromână

Cunoscând regiunea locuită de aceştia, voi încerca să fac o mică descriere a localităţilor locuite de ei.

Notia este un orăşel mic în prezent, situat la poalele muntelui Kozuf aproape de vârful Tzena. Oraşul este amplasat la contactul dintre centrul Meglenului (Karagiova) cu munţii dinspre nord-vest. Această localitate este veche, din antichitate, când se numea Enotia. Când s-au aşezat românii aici au însuşit numele vechi, pronunţând ca *Nonti, Nontea*, în literatura română fiind cunoscut şi ca Nânta. După cum observaseră Hahn şi Capidan, numele acestei aşezări sună cam curios în meglenoromână[16]. Tradiţia spune că Notia era pe vremuri alcătuită din zece cătune: Nontea, Ţitatea, Sâm-Toader, Tomariţa, Vacof, Cocişte, Robova, Torlişti, Tufca di Tuşim şi Cusaţa. Numai după venirea turcilor konyari, din sec. XVI, aceste cătune s-au reunit la un loc ca să alcătuiască oraşul de azi. Trama stradală şi fizionomia oraşului indică existenţa unei aşezări urbane de mult timp aici. S-ar părea că nucleul oraşului a existat de mult timp, locuitorii cătunelor din jur practic integrându-se în acest oraş. La începutul secolului XX, oraşul era alcătuit din opt mahalale: Mănăstir, Punti, Prour, Al-Cule (turnul roşu), Băicuş (bufniţa), Gorniţ, Boz şi Beilic (Ambar). Trama stradală era dezordonată, de tip oriental cu străzi înguste dar pavate cu caldarâm.

[16] Theodor Capidan, *op. cit.*, p. 11.

www.digibuc.ro

Cea mai populată era mahalaua Mănăstir, unde se afla şi geamia principală, de fapt fosta biserică Sfânta Maria. Mai existau încă trei geamii în celelalte mahalale. Notia avea legătură prin drumuri bune cu Lagkadia (Lundziń) şi Periklia (Birislav).

Primul care a făcut referiri la meglenoromânii din Notia a fost G. Weigand, care pentru anul 1889 menţiona 3.900 de oameni care locuiau în 450 case[17]. El relatează că orăşelul era pur românesc, aproape toţi locuitorii fiind musulmani. L.T. Boga bazându-se pe statisticile otomane identifica 9.480 români nânteni, toţi musulmani[18]. Cifra nu poate fi verificată, pentru că după data la care se referă, anume anul 1912, au intervenit schimbări în regiune. Th. Capidan după cercetările efectuate în Notia nu poate stabili numărul exact al meglenoromânilor. Menţionează că numărul total al populaţiei în Notia ar fi în jur de 5 mii. Putem admite că numărul meglenoromânilor era până la 4 mii persoane, deoarece alături de aceştia mai locuiau câteva sute de pomaci bulgari, tot musulmani, nu mai puţini ţigani ortodocşi şi câteva familii de turci konyari.

Portul tradiţional al nântenilor era foarte apropiat de cel turcesc, deosebindu-se de cel al megleniţilor din satele vecine. Bărbaţii purtau *poturi*, un fel de şalvari turceşti de stofă vânătă brodată cu mătase neagră. Mulţi purtau *benevregi* şi *cepken* peste *fermenea*. Femeile umblau împodobite într-o *feregea* neagră de lână, purtând haine lungi până la călcâie. Spre deosebire de turcoaice, ele nu purtau văl pentru acoperirea feţei.

Tipul nântenilor se deosebea puţin de acela al celorlalţi români din Meglen. Caracteristic le era statura mijlocie, conturul feţei mult mai pătrat, ochii mai adânciţi, majoritatea fiind bruneţi, culoarea pielii specifică tipului mediteranean. Pomacii din regiune erau mai deschişi la culoarea părului şi a pielii, întâlnindu-se mulţi şateni. Ţiganii, bineînţeles erau şi mai bruneţi ca românii.

Până la intrarea localităţii în componenţa statului grec, nântenii căpătaseră mari influenţe slave (bulgaro-macedonene). Acestea se observau mai ales în limbă, în afara vocabularului bogat în cuvinte slave era foarte răspândit bilingvismul activ bulgaro-român. Răspândirea limbii bulgare s-a datorat şi faptului că mulţi megleniţi din Nânta se încuscreau cu bulgarii pomaci din împrejurimi. Limba bulgară devenise ca o limbă a culturii, românii înstăriţi preferând să o vorbească chiar şi în familie.

Ocupaţia tradiţională era agricultura, pe lângă aceasta destul de răspândit era olăritul. Organizarea lor socială nu era mult deosebită de alte

[17] Gustav Weigand, *op. cit.*, p. XXVI.

[18] L.T. Boga, *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria şi Serbia* (note etnografice şi statistice), Tipografia „Vocea Poporului", Bucureşti, 1913.

www.digibuc.ro

grupuri din Balcani. Exista un primar numit *kogeabaş*, care avea conducerea administrativă în mâinile lui. Deosebit de important era *căpitanul*, un fel de conducător militar al aşezării, însărcinat cu paza moşiei, dar uneori conducea şi atacurile asupra altor comune. Ceata de ostaşi era de obicei în număr de cel puţin 30. După venirea turcilor, foarte mulţi nânteni au devenit bei, având moşii nu prea mari în regiune. Dintre beii mai înstăriţi se alegea primarul. În primul deceniu al secolului XX kogeabaş era Abdula-bei. La beii mai bogaţi care nu depăşeau un număr de zece, lucrau sezonier familii de ţigani.

În urma războiului dintre Grecia şi Turcia (1919-1922), orăşelul Notia a fost grav afectat, ducându-se lupte grele în apropiere. Locuitorii aşezării în care nu existau greci s-au împotrivit anexării ţinutului la Grecia. Între anii 1923-1924, aproape toţi locuitorii orăşelului au fost forţaţi să plece în Turcia. Cauza era că atât nântenii, cât şi bulgarii pomaci şi turcii erau de religie islamică şi conform tratatului încheiat între Grecia şi Turcia, s-a recurs la schimbul de populaţii pe criterii confesionale între cele două state care în acel moment şi-au delimitat frontierele. Ca urmare, meglenoromânii din Notia au ajuns împreună cu numeroşi turci, bulgari pomaci, albanezi musulmani şi greci musulmani în Turcia.

În acest fel, a luat sfârşit istoria singurului grup mai numeros de români musulmani. Notia, care a fost mult timp centrul meglenoromânilor şi-a schimbat aproape în totalitate fizionomia. Dacă urmele materiale mai pot fi întâlnite, cele culturale şi spirituale au rămas de domeniul istoriei. În afara faptului că a fost distrus în urma războiului, orăşelul actual nu mai aminteşte de vechiul Nonti. Geamiile au fost fie distruse fie transformate înapoi în biserici, casele la început locuite de noii veniţi cu timpul au fost schimbate în cea mai mare parte.

Structura etnică actuală a populaţiei oraşului este complet diferită. Peste 90% o formează *măgirii* (muhagirii), adică grecii ortodocşi veniţi din Asia Mică. Cei mai mulţi provin de pe litoralul sud-vestic al Anatoliei. Au venit şi greci din insulele Sporade. Au rămas ţiganii de religie ortodoxă. Totuşi în Notia locuiesc în jur de 50 meglenoromâni. Aceştia nu sunt originari din localitate ci provin din Kupa, Arhaggelos, Periklia şi Lagkadia. Majoritatea au venit aici după 1946. P. Atanasov a identificat şi o persoană originară din Notia, Georgi Limunidi fiind reprezentantul singurei familii meglenite din Notia care s-a recreştinizat. Din această familie, în 1984 rămăsese singurul. Este cunoscută migrarea meglenoromânilor în cursul secolelor XVIII-XIX spre Veria şi Resna. Aceştia au revenit la creştinism, dar au fost asimilaţi complet.

www.digibuc.ro

Arhaggelos este noua denumire a localității **Oşin** (Oşani). Denumirea actuală se trage de la mănăstirea Sf. Arhanghel Mihail, situată în apropiere. Localitatea este situată în partea de vest a Câmpiei Meglenului. Spre vest se mărgineşte cu Notia. Nu departe se ridică muntele Tzena. Spre nord, este situat Periklia, iar spre est la o distanță mai mare este Skra. La sud sunt munții Paiko.

Relieful este deluros şi destul de fragmentat. Există numeroase cursuri permanente de pâraie care dau un aspect pitoresc regiunii. Pădurea aflată în apropiere a fost puternic defrişată.

Oşin care era pe vremuri alcătuit din şapte sate: Codru-Negru, Izvoară, Elaşnița, Bolovan, Răsădişti, Selişti şi Cremjat. Mult timp locuitorii acestor cătune nu trăiau în armonie, disputele pentru pământ fiind dese. Însă după atacurile turcilor şi ale nântenilor islamizați, populația satelor s-a unit pentru apărarea în comun a teritoriului.

Toponimul Oşin îşi are originea în cuvântul turcesc *hoş*, care înseamnă bine. Din *hoş* denumirea a devenit *hoşani*, evoluând spre Oşani şi transformându-se în Oşin.

În comună există două biserici. Prima numită Sf. Nicolae aparține încă din sec. XIX clerului grecesc, aici slujbele ținându-se tot timpul în limba greacă. În biserica Sfânta Maria se slujea şi în limba română până în anul 1920. În partea nord-estică a localității se găseşte mănăstirea Sf. Arhanghel Mihail, de la care se trage numele actual al aşezării. Mănăstirea este situată pe un interfluviu, fiind înconjurată de păduri de stejar, cu un pitoresc aparte. Clerul este grec.

Organizarea socială a comunei era asemănătoare cu cea a Nântei. Oşin şi-a păstrat mult timp independența față de beii din împrejurimi. Localitatea era condusă de un kogeabaş, iar căpitanul cetei de luptători de aici a ajuns foarte vestit datorită vitejiei sale. Dar după numeroasele atacuri ale turcilor şi nântenilor, oşeniții au fost nevoiți să capituleze, cerând apărarea beiului din Ienige-Vardar, Ahmed-aga-Chesegi, în schimbul închinării. S-ar părea că acest eveniment s-a întâmplat prin anul 1850. Înainte de aceasta, în 1790, românii din Notia au incendiat mănăstirea, ea fiind reconstruită în 1857.

În Oşin a existat o şcoală românească, începând cu 1884, dar în 1912, aceasta a fost închisă, reluându-se apoi studiile în limba greacă. Profesorii români au fost persecutați.

Datele statistice privind numărul românilor din comună sunt următoarele. G. Weigand pentru anul 1889 dă 230 de case, cu 1.500 locuitori, în totalitate români. L.T. Boga menționează, pentru anul 1912, 2.530 de meglenoromâni, iar Th. Capidan, pentru 1920, menționează 262 de case cu

www.digibuc.ro

2.320 români. Treptat ponderea românilor s-a diminuat. În prezent ei fiind mai puţini decât grecii, care au venit din Asia Mică. P. Atanasov, pentru anul 1984, menţiona 850 de meglenoromâni, aproape toţi originari din această localitate. Numărul românilor s-a micşorat atât datorită migraţiei spre oraşe, cât şi asimilării greceşti. Multe familii meglenoromâne din Oşin au emigrat spre Dobrogea, Saloniki, Notia, Aridea ş.a.

Totuşi comunitatea de meglenoromâni din Oşin este printre cele mai compacte. În prezent migrarea spre oraşe nefiind importantă. Numeric, dar şi prin gradul mai mare de păstrare a limbii şi identităţii, Oşin ne apare ca un centru al megleniţilor din Grecia.

Periklia are în prezent statut de localitate urbană. Această localitate care a fost până în deceniul II al sec. XX micul cătun curat românesc, **Berislav**, este situată la nord-vest de Arhaggelos, la o distanţă de 5 km. Localitatea se află la poalele nordice ale muntelui Paiko, între râurile Uscai şi Valea Mari.

Despre originea acestei aşezări se spune că ea este mai nouă decât toate celelalte. La început meglenoromânii erau stabiliţi în localitatea cunoscută sub numele de *Ţitati*, care se află în amonte, la o distanţă de 2 km. S-au găsit ruine şi urme ale acestei localităţi, probabil în acel sit existând în trecut o localitate antică. Mult timp satul nu a avut biserică, ea fiind înfiinţată abia după popularea de către greci. Însă aici a funcţionat o şcoală românească, care a fost prima şi singura şcoală în sat. Şcoala a fost înfiinţată în 1894 de către institutorul Rika Plana, care a ţinut cursuri timp de trei ani. În anul şcolar 1905-1906, şcoala a fost frecventată de 42 de elevi. După câţiva ani de învăţământ cu întreruperi, şcoala a fost închisă definitiv în anul 1912, un timp neexistând nici o şcoală în localitate.

Dintr-un raport, din 1881, a lui A. Mărgărit aflăm că numărul locuitorilor este de 370, în totalitate români. Cifra pare a fi aproape de adevăr, pentru că G. Weigand vorbeşte de 450 de locuitori în 45 case pentru anul 1889, comuna prezentându-se iarăşi exclusiv românească. L.T. Boga dă un număr de 860 persoane pentru anul 1912, dar Capidan menţionează pentru 1920, 500 români locuind în 60 de case. Acelaşi număr de meglenoromâni îl dă Atanasov, dar pentru anul 1984. în prezent românii nu mai prezintă elementul dominant al localităţii. Unele familii au plecat la Notia, Saloniki şi Axiupolis. Totuşi în prezent elementul românesc este destul de stabil, dar ei sunt ameninţaţi de o asimilare completă în viitorul apropiat.

Lagkadia, cunoscută ca **Lundziń** sau **Lugunţa**, şi-a schimbat un pic localizarea, aşezarea coborându-se un pic mai în aval. Comuna a fost alcătuită din trei cătune, aşezate unul lângă altul: Lescova, Letniţa şi Lugunţa care s-au unit prin sec. XVIII. Denumirea se trage de la forma

www.digibuc.ro

alungită în lungul văii pe care a căpătat-o localitatea. Lagkadia se află la o distanță de 3 km față de Periklia, situată între pâraiele cunoscute de români ca Valea Mică şi Valea Mari. Încă din sec. XVIII comuna a fost închinată beilor turci. Câteva decenii mai târziu comuna a aparținut lui Rifat-bei, care a vândut-o unui bancher evreu din Saloniki, cu numele Saul Modianu. Prin 1909 s-a aflat sub stăpânirea unui turc konyar, din Maiada de lângă Gevgelija, însă nu mult timp după aceasta, locuitorii şi-au răscumpărat casele şi pământurile. Aproape toți locuitorii erau meglenoromâni, dar au existat şi câteva familii de turci.

Erau două biserici: *Dzoasa-băsearică*, care era pe jumătate sub nivelul solului, aici slujba ținându-se în limba română şi *Sfeti Nicola* mai mare şi frumoasă, dar în care se făcea slujba în limba greacă, deşi greci nu existau deloc în localitate. O mică perioadă românii au reuşit să oficieze slujba bisericească în româneşte şi în Sfeti Nicola. După 1890 şi aici a fost deschisă scoală românească care a funcționat cu unele întreruperi până prin 1910.

G. Weigand dă un număr de 120 case cu 900 locuitori români, în anul 1889. L.T. Boga, pentru 1912, menționează 1.480 români, iar Th. Capidan în 1920 aminteşte de existența a 135 case cu 1.350 meglenoromâni.

P. Atanasov nu dă un număr actual al meglenoromânilor de aici, dar este sigur că ei nu depăşesc numărul de 100 persoane. Mulți meglenoromâni au migrat în cursul secolului XX spre oraşele din jur, spre România sau alte țări, mai ales în urma războiului civil din Grecia (1946-1949).

Skra este situată în imediata apropiere a frontierei cu Republica Macedonia, la o distanță de 15 km față de oraşul Gevgelija. Cunoscută în româneşte ca **Liumnița**, localitatea este situată într-o regiune înconjurată de dealuri înalte, acoperite până în prezent cu păduri de castani, nuci şi fagi, dar o mare parte au fost defrişate, în locul lor cultivându-se vii şi cereale.

S-ar părea că şi Skra a fost alcătuită în trecut de mai multe cătune ca Țitati, Curuna şi Ştur. În prezent comuna este legată prin căi rutiere cu Periklia şi Axiupolis. Această localitate, având conducerea din kogiabaşi şi căpitani şi-a păstrat mult timp independența. Abia în anul 1850, un bei turc a încercat să pună stăpânire pe comună, dar după o judecată de 10 ani la tribunalele turceşti *liumnicenii* au avut câştig de cauză şi au rămas proprietarii comunei. Aici a fost înființată în 1891 şcoala românească, datorită stăruințelor lui Ştefan Hristu şi Prostin Cuta. Şcoala a funcționat cu 5 clase mixte. S-a ajuns la un număr de 114 elevi care frecventau şcoala. Localul şcolii era închiriat, cu mențiunea că există în comună un local destinat şcolii, dar ocupat intenționat de greci. Şcoala românească a funcționat cu unele intermitențe până la 6 noiembrie 1907.

www.digibuc.ro

Tipul antropologic se deosebeşte un pic de cel al celorlalţi meglenoromâni, la ei pomeţii sunt mai pronunţaţi având o fizionomie mai turanică şi brunetă.

G. Weigand dă un număr de 3.000 meglenoromâni în 350 case. În acest fel la acea vreme (1889), această localitate apare ca al doilea centru al meglenoromânilor. Această poziţie se regăseşte şi la L.T. Boga care dă 3.450 meglenoromâni în 1912, Th. Capidan menţionează 340 de case cu 3.000 români.

Multe persoane au părăsit localitatea natală, stabilindu-se în satele învecinate, oraşele din apropiere, precum şi în România, în prezent în comuna Cerna, judeţul Tulcea.

La 6 km sud de Skra se află satul **Kupa**, singura localitate ce şi-a păstrat nemodificată denumirea veche de Cupa.

Topografia terenului pe care se întinde satul este foarte neregulată. Localitatea se află într-un ţinut deluros şi prezintă particularităţile unui sat de tip răsfirat situat la o altitudine între 400-600 metri. Originea satului nu este pe deplin lămurită. Vatra iniţială a satului s-a aflat în alt loc, la o distanţă apropiată unde se mai păstrează urme ale locuirii anterioare. Localnicii numeau acel loc Cupa Veacle. Vechea biserică din lemn Sf. Maria a ars prin anii 20 ai sec. XX. Şcoala românească din Kupa s-a deschis la 1 septembrie 1899 de către institutorul Stroe Pampor, care a plecat mai apoi la Oşini. Şcoala din Kupa era formată din 5 clase. În primul an şcolar (1899-1900) s-au înscris 30 de elevi, dar la examenul final nu s-au prezentat decât jumătate. Şcoala a funcţionat fără întrerupere timp de 5 ani, dar din cauza grecilor şi a grecomanilor care n-au privit bine avântul chestiunii române, prin injurii şi calomnii au deschis împotriva românilor o întreagă serie de procese. Mulţi români au fost târâţi ani de zile prin procese şi tribunale. N. Batzaria, inspectorul şcolilor şi bisericilor române din Saloniki, în 1908, îi înainta lui I.N. Papiniu, ministru de instrucţiuni publice, un raport în care prezenta situaţia şcolilor româneşti din Kupa şi cauzele pentru care şcoala nu a funcţionat regulat: *„Populaţia prea săracă şi înapoiată, care nu apreciază binefacerile instrucţiunii, aşa de greu îşi trimit copiii la şcoală. În timpurile cele mai bune şcoala noastră n-a avut mai mult de 18-20 de elevi, deşi era singura şcoală într-o comună cu 20 de familii. Şcoala s-a închis în urma ameninţărilor din partea grecilor"*.

Este cunoscut faptul împuşcării de către formaţiunile militare greceşti a o serie de meglenoromâni, în special învăţători şi susţinători ai ideii naţionale.

Karpis este situat la 20 km sud faţă de Skra. Este de fapt comuna **Ţârnareca**, cândva pur românească. Este amplasată într-o mică depresiune,

www.digibuc.ro

înconjurată de dealuri şi străbătută de mai multe cursuri permanente de apă. După cum menţionează Th. Capidan, această comună prezenta o înfăţişare din cele mai atrăgătoare. Încă de la începutul sec. XX, aceasta se deosebea de celelalte localităţi meglenoromâne prin planul mult mai rectangular al străzilor.

Etimologic numele de *Ţârnareca* provine din slavă însemnând *râul negru*, referindu-se la un pârâu ce străbate localitatea. Cu venirea grecilor a fost schimbată denumirea în Karpi (loc stâncos).

Şi aici s-a deschis, în 1904, şcoala primară, având ca institutor pe N. Marcu şi V. Burlacu. Şcoala a atras elevi şi din satele vecine, dar funcţionarea sa a fost nepermanentă. După primul război mondial şi aici luat sfârşit instruirea în limba română. Toţi locuitorii erau captaţi de biserica românească, D. Bonescu fiind deschizătorul ei (aromân de origine din Perlepe) care a fost persecutat de oficialităţile greceşti. Această comună nu a fost niciodată proprietatea vreunui bei, aparţinând localnicilor. În organizarea sa se observă influenţa instituţiei aromâne. Ocupaţia de bază a locuitorilor acestei comune a fost şi este agricultura. Se cultivă cartofi, porumb şi alte cereale, pomicultura şi viticultura având o importanţă destul de mare. Tradiţională a rămas şi ocupaţia cu sericicultura, care este cunoscută încă din secolele anterioare. Călătorii observau casele mai solide şi mai îngrijite în acest sat faţă de localităţile înconjurătoare, dar în prezent această localitate a rămas în urmă ca dezvoltare economică, faţă de altele cum ar fi Periklia, Skra şi Arhaggelos.

Limba vorbită de meglenoromânii din această comună are o serie de particularităţi faţă de celelalte localităţi. Aceasta se explică prin influenţa mare a dialectului aromân din cauza apropierii localităţii aromâne Livădz (actual Megala Livadia). Meglenoromânii de aici au fost în strânsă legătură cu aromânii din comuna învecinată de aceea ei au o solidaritate mai mare faţă de aromâni.

Această localitate a rămas de tip rural şi în prezent, numărul locuitorilor neînregistrând mari progrese. G. Weigand scrie despre 80 gospodării cu 800 locuitori în 1889. L.T. Boga menţionează 1850 locuitori în 1912, iar Th. Capidan arată că înainte de 1920 aici trăiau 800 de meglenoromâni. În prezent populaţia comunei nu mai este aşa de omogenă ca la începutul secolului al XX-lea, românii păstrând totuşi o pondere importantă, numărul lor fiind de 550, după P. Atanasov (1984).

Baroviţa sau Boroviţa se numea localitatea **Kastaneri**, situată la sud-vest de Karpi şi sud-est de Megala Livadia. Este aşezată între nişte culmi deluroase, ce se prelungesc la extremitatea sud-estică a munţilor Paiko.

Locuitorii acestei aşezări sunt în mare parte de origine meglenoromână,

www.digibuc.ro

dar deja în sec. XIX, majoritatea dintre ei nu mai cunoşteau dialectul meglenoromân, fiind slavizaţi. Aici nu a existat şcoală şi biserică românească, dar s-a încercat deschiderea unei şcoli bulgare.

G. Weigand, pentru 1880, menţiona că majoritatea din cei cca. 1.000 locuitori cu 130 gospodării erau meglenoromâni, deşi portul lor şi tradiţiile erau aproape identice cu ale bulgarilor (macedonenilor) din împrejurimi. Graiul din această localitate era mult mai asemănător cu acela din Arhaggelos, deşi aproape toţi locuitorii foloseau doar dialectul macedoslav pentru conversaţie încă la începutul sec. XX. Prin 1915, Th. Capidan menţionează că mai existau în jur de 40 de cunoscători ai dialectului meglenoromân, toţi bătrâni. În prezent nici limba bulgară nu prea mai este auzită aici, grecizarea fiind la fel de avansată.

Ca o consecinţă a migraţiei spre oraşe, un număr important de meglenoromâni se întâlnesc şi în **Saloniki**, numit de aromâni şi **Săruna**, sau de meglenoromâni la fel ca şi de bulgari, **Solun**. Încă din secolul trecut aici au existat mulţi originari din comunele meglenoromâne, ei contopindu-se permanent cu populaţia elenă dominantă.

În prezent, după P. Atanasov ar exista cel puţin 450 meglenoromâni în acest oraş, doar cei veniţi în a doua jumătate a secolului XX mai cunoscând dialectul matern. Nu au aici nici o organizaţie care să le ofere un spirit de unitate. Se mai impune de menţionat că mulţi megleniţi au studiat alături de aromâni la şcolile româneşti între 1881-1912, atât la şcolile primare (de fete şi de băieţi), cât şi la Şcoala Comercială din Saloniki. În Axiupolis, cel mai apropiat oraş de comunele meglenoromâne mai locuiesc cel puţin 250 de megleniţi neasimilaţi complet, care provin din Karpi, Kupa şi Skra, fiind ocupaţi în agricultură şi olărit.

Şi în Aridea este cunoscută prezenţa mai multor familii meglenite putând fi în număr de până la 100 de persoane. Aceştia provin mai mult din Periklia, Arhaggelos şi Kupa. Acest oraş era cunoscut de meglenoromâni ca *Sobotsko*.

Dintre localităţile meglenoromâne care se află pe teritoriul actualei Republici Macedonia, **Huma** este cea mai cunoscută. Cunoscută atât de megleniţi cât şi de bulgari din regiune şi ca *Umă*, sau *Uma*, această localitate nu era cunoscută înainte de sec. XVIII. Locuitorii din Huma au venit dintr-o localitate în ruine situată la nord de Huma pe valea Konsko, numită Cătunişti.

După trasarea frontierei Huma s-a pomenit un sat situat exact la frontiera cu Grecia, legăturile ei cu celelalte localităţi meglenite fiind întrerupte.

Întreaga comună era împărţită în 6 mahalale care purtau numele fruntaşilor de aici. Funcţiona şi o biserică splendidă *Stavineri*, împodobită

www.digibuc.ro

cu icoane bine zugrăvite, dar azi este părăsită. Mult timp comuna a fost proprietatea locuitorilor. Cu toate acestea şi ea a fost ruinată de un bei turc care a vândut-o altora din Maiada, dar apoi locuitorii şi-au răscumpărat-o.

Aici a existat o şcoală românească, localul căreia a fost clădit de către locuitori cu eforturi proprii. După instaurarea administraţiei iugoslave, limba română a fost înlocuită cu cea sârbă, iar după al doilea război mondial, s-a predat puţin şi în macedoneană, din anii '60 şcoala închizându-se.

În 1915, din cauza operaţiunilor militare duse pe frontul de la Saloniki care se desfăşurau în această zonă, locuitorii Umei au fost evacuaţi şi transferaţi în satele din apropierea oraşului sârbesc Aleksinac, unde au stat până la sfârşitul războiului, iar apoi majoritatea s-au întors din nou în sat, iar alţii s-au stabilit la Gevgelija. Această localitate, de la înfiinţarea sa la sfârşitul secolului XVIII şi până la părăsirea ei a fost locuită aproape exclusiv de meglenoromâni. Astfel G. Weigand, în 1889, menţionează 70 case cu 700 de locuitori scriind că nu aflat de existenţa cuiva de altă etnie. L.T. Boga dă 1485 persoane pentru 1912 în această localitate, nefăcând precizarea dacă toţi sunt meglenoromâni. Th. Capidan vorbeşte de 800-900 persoane pentru anii 20 ai sec. XX. După informaţiile lui G. Tanev, în 1941, Huma număra 131 case cu 728 suflete toţi meglenoromâni cu excepţia a două persoane de origine macedoneană căsătorite aici. Deşi în această comună nu s-a întâmplat fenomenul colonizării cu alte etnii, cum a fost în toate aşezările româneşti din Grecia, aici alta a fost cauza aproape a dispariţiei totale a acestei comune. Este vorba de exodul rural. Cauza acestui exod masiv al populaţiei constă în poziţia marginală, izolată care a căpătat-o localitatea după stabilirea frontierei între cele două state. Fiind dezavantajată de această poziţie, poate şi din cauza specificului de origine etnică românească, această localitate nu a beneficiat de investiţii economice şi nici reţeaua căilor de comunicaţii modernizate nu a ajuns până aici. În acest fel a devenit o localitate fără perspective. Din aceste cauze, populaţia şi aşa nu prea numeroasă, în special tinerii au fost atraşi de alte localităţi, cu precădere oraşul Gevgelija, dar şi o serie de comune din apropiere ca: Gornicet, Moin, Mrzenci, Bogorodiţa. Locuitorii acestei comune au migrat şi la distanţe mai mari, mai ales în cadrul fostei Iugoslavii. Grupuri mai compacte s-au stabilit în comunele Jabuka, Kačarevo şi Gudurica din Vojvodina, mergând acolo ca agricultori. Se cunoaşte că în Vojvodina sunt foarte mulţi originari din Republica Macedonia printre ei fiind şi unele grupuri mai compacte de meglenoromâni.

În prezent această localitate este inclusă administrativ în cadrul comunei Konsko din *opština* Gevgelija. Practic acest sat este aproape nelocuit în prezent.

www.digibuc.ro

Konsko (Coinsco) este o comună situată exact la nord de Huma. Cândva înainte de sec. XIX şi aici se vorbea meglenoromâna. Dar deja G. Weigand, pentru 1870, semnala că locuitorii comunei sunt în totalitate bulgarizaţi. Păstrează în prezent doar unele particularităţi etnografice şi antropologice specifice meglenoromânilor. Câţiva cunoscători a dialectului meglenoromân din prezent provin din Huma.

Sirminina este un sat situat la est de muntele Flora. Şi aici se păstrează urme ale prezenţei în trecut a meglenoromânilor, mai ales în microtoponimie locală. Este cunoscut faptul că meglenoromânii au fost asimilaţi aproape definitiv în sec. XIX.

Gornicet este o comună la nord-vest de Gevgelija. Dacă a fost aici populaţie românească, ea a fost asimilată încă în sec. XVIII. Localitatea este locuită aproape în totalitate de macedo-bulgari, dar există mai multe familii de meglenoromâni originari din Huma.

Moin este un sat între Gevgelija şi Gornicet, unde există câteva familii de meglenoromâni din Huma care mai cunosc şi în prezent limba maternă.

Mrzenci (Mârzenţi) este un sat pe malul râului Vardar, situat imediat la nord de Gevgelija. Există date că şi aici au locuit în trecut meglenoromâni, dar puţini sunt cei care mai cunosc dialectul meglenoromân, originari din Huma şi din Skra.

Bogorodica (Bogorodiţa, Bogorojca) este singura localitate la est de Vardar, unde meglenoromânii sunt cunoscuţi din istorie. Cei localnici au fost asimilaţi încă din sec XIX, dar cei care provin din Huma, Cupa (Koupa) şi Skra mai cunosc idiomul lor.

Gevgelija (Gevghelia, Ghevgheli) este un oraş situat pe malul vestic al râului Vardar la numai 1 km de frontiera cu Grecia. Acesta a fost un centru administrativ din vilayetul Saloniki în timpul Imperiului Otoman. Şi în prezent şi-a păstrat funcţia politico-administrativă fiind centrul *opştinei* Gevgelija din Republica Macedonia. Deşi aici au existat şi turci sau greci, populaţia majoritară de mai multe secole este reprezentată de bulgaro-macedoneni. Pentru sfârşitul secolului XIX St. Romanski menţionează 20 case de români. Deja pentru 1942, L.T. Boga semnalează prezenţa a 4.060 români, din aceştia majoritatea proveneau din localităţile meglenoromâne, dar erau şi aromâni. În jurul anului 1900, populaţia oraşului Gevgelija atingea cifra de 6.000 locuitori, din care bulgaro-macedonenii reprezentau peste 50%, urmaţi de turci şi greci. Românii erau pe locul al patrulea.

Şcoala românească de aici a fost înfiinţată în anul 1900 de G. Ciohagi, originar din Kruşevo. Au mai fost şi alţi institutori: Păpuşanu, Infu. Şcoala era mixtă şi avea 5 clase. Biserica cu serviciu în limba română nu a fost

www.digibuc.ro

înfiinţată. Ulterior datorită migraţiei meglenoromânilor, spre acest centru, numărul lor a crescut continuu atingând, după P. Atanasov, în 1984, cifra de 1.450 persoane. Astfel, Gevgelija se prezintă ca un adevărat centru al meglenoromânilor. Cei mai mulţi meglenoromâni provin din Huma, dar după războiul civil din Grecia s-au stabilit aici multe familii din Arhaggelos, Kupa, Skra şi Lagkadia. Acest oraş este singura localitate unde se duce o oarecare activitate culturală meglenoromână. Deşi nu au şcoală şi biserică în limba română, din iulie 1992 la radio local Gevgelija apărea o emisiune de jumătate de oră pe săptămână, joia în dialectul meglenoromân. Există şi o asociaţie semirecunoscută a meglenoromânilor numită „Meglenski sabor". Această asociaţie din păcate nu captează decât atenţia meglenoromânilor din Gevgelija, cel mult a celor din satele înconjurătoare din Republica Macedonia şi din Skopje. O colaborare cu meglenoromânii din Grecia, din cauza dificultăţilor de ordin politic nu există. Asociaţia nu dispune de publicaţii proprii, toată reuşita fiind mica emisie de la studioul de radio local care în ultimii nu se mai realizează.

O comunitate compactă de meglenoromâni există în prezent şi la Skopje. L.T. Boga menţiona, pentru 1912, existenţa a 2 mii de români în acest oraş, dar din care doar câteva familii probabil să fi fost meglenoromâni în rest fiind aromâni. În urma migraţiei, mai ales datorită atractivităţii exercitată în calitate de capitală, în prezent numărul meglenoromânilor de aici este de cca. 270 după Atanasov. Cei mai mulţi provin din Periklia, Arhaggelos, Kupa şi Lagkadia. Aceştia ţin legătura cu meglenoromânii din Gevgelija, unde mulţi au rude.

În oraşele Veles şi Negotino există mai multe familii meglenoromâne, originare din Huma, dar şi celelalte localităţi. Într-un număr redus mai pot fi întâlniţi în Dibrovo, Tetovo. Kavadarţi, Kicevo şi Kociani.

5. Aspecte geodemografice

Se impune o analiză a evoluţiei populaţiei meglenoromâne. Unii autori sunt de părere că în sec. XVIII numărul meglenoromânilor era aproximativ de 20 mii persoane. Pentru sec. XIX cele mai aproape de realitate par a fi datele furnizate de G. Weigand, care este singurul şi primul care a făcut studii amănunte de teren la sfârşitul sec. XIX. Bazându-se pe informaţiile din toate localităţile meglenite, acesta dă cifra de 14 mii persoane. V. Kânčiov, pentru 1900 dă un număr de 9.430 persoane. El se bazează pe statistici ale otomanilor, dar a efectuat şi studii pe teren, inclusiv în Meglen. A. Şopov ne dă un număr şi mai mic de meglenoromâni la un timp scurt după Kănciov. Pentru 1909, el menţionează 7 mii meglenoromâni. Cu totul diferită este cifra dată de L.T. Boga, care pentru 1912 ne dă 25.265

www.digibuc.ro

megleniţi. Th. Capidan, în urma unor studii amănunţite dă, o cifră de 16.000 meglenoromâni, pentru 1916. totodată, el recunoaşte că nu a putut stabili numărul exact al acestora. M.D. Peyfuss dă o cifră de 15 mii, dar deja pentru 1970. În sfârşit, P. Atanasov, pentru 1984, menţionează 5.038 meglenoromâni. Lui îi revine şi meritul şi meritul de a efectua nişte studii dialectologice importante. Au mai fost şi alte referiri făcute de alţi autori, care însă s-au bazat tot pe informaţiile date de cei şapte cercetători.

Ce concluzie putem trage analizând aceste date? În primul rând se observă clar diferenţa între numărul dat de cercetătorii bulgari şi cei români. Astfel Kănciov şi mai ales Şopov ne dau un număr mic de meglenoromâni, în schimb, Boga este foarte optimist. S-ar părea că adevărul este la mijloc. Cele mai corecte ni se par datele furnizate de G. Weigand, care a fost destul de obiectiv şi de Th. Capidan, care se înscriu în evoluţia logică a numărului dat de Weigand. Cifra dată de P. Atanasov de asemenea poate fi considerată corectă. M.D. Peyfuss s-a bazat pe cercetări de laborator, de aceea nu putem vorbi de o apreciere exactă. Din această cauză, dacă facem o analiză brută a acestor date ne apar salturi şi coborâri nejustificate a numărului meglenoromânilor, mai ales în perioada 1909-1912 în evoluţia numerică a lor. Cert este faptul că numărul meglenoromânilor, se pare încă în sec. XVIII, a cunoscut o diminuare, deşi au fost şi unele perioade de uşoară creştere. Explicaţia descreşterii numărului meglenoromânilor nu trebuie căutată în sporul natural, deşi mortalitatea, care a atras după sine o scădere mai ridicată, a avut importanţă. Două au fost cauzele majore a diminuării numărului meglenoromânilor. În primul rând este vorba de procesul de asimilare început încă din sec. XVIII. La început, asimilarea era din partea slavilor (bulgarilor/macedonenilor), dar apoi o importanţă au avut-o şi pomacii şi turcii. După marile schimbări intervenite în regiune, bulgarii deveniţi mai târziu macedoneni au fost ei înşişi asimilaţi, chiar forţat de către greci. Au continuat slavizarea doar meglenoromânii rămaşi în fosta Iugoslavie. A doua cauză este cea a migraţiilor benevole sau forţate la care au fost supuşi. Astfel ei au pierdut din numărul lor prin stabilirea multora în Turcia, România şi alte ţări. Indicele de fertilitate la meglenoromâni era, tradiţional destul de ridicat, chiar mai ridicat decât la aromâni. Desigur că acest indice s-a diminuat puternic, diminuare specifică nu numai meglenoromânilor. Este foarte greu de dat o cifră exactă, dar pentru populaţia *opştinei* Gevgelija acest indice se menţine încă la valori de peste 60 la mie. Modelul nupţial meglenoromân este de domeniul trecutului. Până în 1920, erau tradiţionale căsătoriile destul de timpurii. Astfel, tinerii se însurau între vârsta de 15-18 ani, cei care rămâneau neînsuraţi la vârsta de 20 ani riscau să nu mai reuşească acest lucru. Interesant este faptul că

www.digibuc.ro

fetele se puteau căsători şi la o vârstă mai mare, de obicei până la 20 ani. De regulă, băiatul şi fata erau de aceeaşi vârstă, însă mult mai frecvente erau cazurile când fata era mai în vârstă. Prin acest fapt, meglenoromânii se deosebeau de aromânii din jur, precum şi de bulgaro-macedoneni, care se căsătoreau totuşi la o vârstă ceva mai mare. Şi Th. Capidan menţionează acest lucru observând că toţi elevii meglenoromâni pe care i-a avut la Şcoala Comercială din Saloniki veneau deja căsătoriţi. După primul război mondial şi mai ales după cel de-al doilea s-a schimbat mult modelul nupţial, dar şi în prezent vârsta medie la prima căsătorie este redusă, de 23-27 ani la bărbaţi şi 19-22 ani la femei. Celibatul definitiv are o frecvenţă mică de doar cca. 3% la ambele sexe. Divorţialitatea, tradiţional înregistrează valori mici.

Natalitatea la începutul secolului avea valori ridicate, în jur de 40 la mie, dar a cunoscut o diminuare mai accentuată decât la celelalte etnii din regiune. Cauza principală este că cei care au migrat au fost în general tineri. Luându-se în calcul că meglenoromânii deseori au fost recenzaţi după limba cunoscută, iar cei care se mai considerau *vlasi* şi cunoşteau dialectul meglenit erau doar bătrânii. În acest fel putem avea o imagine a unei natalităţi scăzute în prezent la meglenoromâni, dar această apreciere, după cum am văzut, nu ia în calcul toate aspectele, în primul rând, faptul că tinerii ce nu cunosc idiomul meglenoromân, nu sunt consideraţi ca atare, deşi părinţii lor au fost trecuţi ca vlasi (meglenoromâni).

Mortalitatea a fost şi ea la cote ridicate în sec. XIX şi începutul sec. XX. S-au înregistrat valori chiar mai ridicate la începutul secolului XX din cauza primului război mondial, războiul dintre Grecia şi Turcia (1919-1922) şi a războiului civil din Grecia (1946-1949). În prezent se poate spune că mortalitatea este ridicată, dar cauzele sunt îmbătrânirea populaţiei şi declararea identităţii meglenoromâne doar de cei în vârstă. Mortalitatea infantilă, în schimb, a cunoscut o scădere considerabilă. Una din cauzele mortalităţii ridicate din trecut era morbiditatea, care depăşea valoarea de 30 la mie. Dintre bolile cele mai dese făceau parte frigurile, care din cauza absenţei asistenţei sociale duceau deseori la decese.

Soldul natural este greu de stabilit, cert este că el nu a fost negativ în decursul ultimelor două secole, însă în unele perioade a fost foarte scăzut, alternând cu perioade cu sold destul de ridicat. În prezent sporul natural nu depăşeşte valoarea de 2 la mie.

O importanţă deosebită în destinul meglenţilor a avut-o migraţia populaţiei. Acest fenomen are cauze complexe: politice, istorice, economice, sociale, juridice, psihologice, demografice, etc. Mobilitatea meglenţilor prezintă un interes deosebit prin implicaţiile pe care le-a avut şi le are, prin consecinţele sale negative. O primă consecinţă este redistribuirea teritorială a populaţiei. Apoi migraţia a modificat treptat structura populaţiei

www.digibuc.ro

pe grupe de vârstă şi sexe. Dacă ne referim la migraţiile definitive, ele au avut o mare importanţă în redistribuirea populaţiei meglenoromâne. Încă din secolele XVIII-XIX sunt cunoscute deplasări mai însemnate ale lor. Astfel de la venirea turcilor konyari, mulţi meglenoromâni se refugiau în alte sate. Aceste deplasări, uneori temporare, dar alteori definitive au afectat mai ales comunele: Oşin Coinsco, Gornicet, Baroviţa, Sirminina, scăzând considerabil numărul populaţiei meglenoromâne din aceste localităţi. Mulţi treceau Vardarul, stabilindu-se în Strumiţa şi Štip, alţii s-au răspândit în satele bulgaro-macedonene: Radomir, Ramna, Gorgap ş.a. În timpul primului război mondial comunele Skra, Kupa, Arhaggelos, Lagkadia, Periklia şi orăşelul Nânta au făcut parte din zona frontului bulgar, fiind permanent în bătaia tunului. Din această cauză, o parte a populaţiei a fost adusă pe teritoriul Bulgariei, iar o altă parte a fost dusă de greci şi risipită în apropierea Salonicului şi în insulele din nordul Mării Egee. După acest război puţini din aceşti meglenoromâni s-au mai întors la căminele lor. Între 1919-1923 toţi megleniţii musulmani din Notia au plecat în Turcia, stabilindu-se mai puţin compact în Tracia Orientală şi în vestul Asiei Mici. Aceştia au fost în număr de aproximativ 9 mii persoane. Între 1923 şi 1926 a urmat un nou exod, de data asta spre frontierele României, plecând grupuri de zeci şi sute de familii în judeţele, pe atunci româneşti, din sudul Dobrogei, Durostor şi Caliacra. Dintre aceste, 98 familii originare din Oşin s-au aşezat în Dobrogea nouă, în comunele Aidoglu şi Bazarghian, 70 familii din Lagkadia s-au stabilit în comuna Capaclia, 13 familii din Kupa în comuna Kazimir, 18 familii din Skra în comuna Strebarna, 40 familii din Skra în comuna Sarsanlar şi 80 familii din mai multe comune în localitatea Cocina. În total au emigrat în Dobrogea nouă 349 familii meglenite la ele adăugându-se 130 familii aromâne din Meglen, din comuna Megala Livadia, stabilite în comunele Tatar-Atnagea şi Uzungii-Orman. După 1940, sub impactul şi în conjunctura politică a Dictatului de la Viena, judeţele până atunci româneşti, Durostor şi Caliacra sunt incorporate Bulgariei. Ca o fatalitate meglenoromânii după 14 ani de coexistenţă cu populaţia bulgară şi turco-tătară sunt obligaţi din nou să-şi părăsească casele. În această perioadă, între statele român şi bulgar s-a convenit asupra unui schimb de populaţie: etnicii bulgari din nordul Dobrogei coboară în cele două judeţe recent cedate, iar populaţia românească din sudul Dobrogei, se stabileşte în locul acestora, cu precădere în comuna Cerna din judeţul Tulcea. Familii răzleţe de meglenoromâni au migrat spre Banat şi Bărăgan. O altă perioadă de migraţie masivă a meglenoromânilor a fost în primul război civil din Grecia. Atunci ei s-au stabilit în oraşele din apropiere, atât din Grecia cât şi din Macedonia sârbească, dar multe familii au ajuns în oraşele din ţările est-europene şi Uniunea Sovietică. În perioada postbelică,

www.digibuc.ro

cea mai mare importanţă a căpătat-o exodul rural. Acesta a fost atât de intens că în cazul comunei Huma a dus la depopularea totală a localităţii. Centrele polarizatoare din Republica Macedonia sunt Gevgelija, Negotino, Veles, Skopje dar şi alte oraşe şi comune. În ce priveşte exodul meglenoromânilor din comunele greceşti, deşi nu a avut aceeaşi intensitate ca în Republica Macedonia, el este în plină desfăşurare. Cele mai afectate sunt comunele Kupa şi Skra. Centrele polarizatoare ale migraţiei sunt Salonic, Axiupolis şi Aridea. Referitor la migraţiile temporale, acestea sunt reprezentate atât prin deplasări sezoniere ale agricultorilor cât şi prin muncitorii navetişti. În primul caz, ei se deplasează sezonier în regiunile mai sudice ale Greciei, mai ales pentru pomicultură. În al doilea caz se produc deplasări permanente pentru serviciu ale locuitorilor din Skra, Kupa, Arhaggelos, Karpi spre Axiupolis şi Salonic.

Structura pe grupe de vârstă şi sexe a suportat schimbări considerabile în cursul acestui secol. Astfel până în deceniul II, predomina populaţia tânără, inclusiv până la 25 de ani. Însă se observă o tendinţă accentuată de îmbătrânire a populaţiei. Astfel comunele Kupa şi Skra, bătrânii de peste 60 ani reprezintă majoritatea populaţiei meglenoromâne. O structură pe grupe de vârstă mai echilibrată este doar în Gevgelija, Arhaggelos, Periklia şi Karpi.

Ca nivel de instruire a crescut numărul persoanelor cu studii medii şi superioare. Există în prezent mulţi absolvenţi ai facultăţilor din Salonic, Atena sau Skopje.

Mulţi din meglenoromâni sunt antrenaţi în sectorul primar, ocupându-se cu agricultura, urmaţi de cei din sectorul terţiar în special comercianţi, dar şi persoane din sectorul secundar în întreprinderile de aici.

O puternică schimbare a suferit structura confesională. Dacă la sfârşitul secolului trecut şi începutul acestuia musulmanii suniţi reprezentau până la 40% din total, creştinii ortodocşi fiind 60-70%, după 1927, ca şi în prezent creştinii ortodocşi reprezintă peste 90%, aproape toţi musulmanii refugiindu-se în Turcia. În ultimele decenii s-a observat trecerea unor familii meglenoromâne în secte neoprotestante, în special adventişti şi Martorii lui Iehova, mai mulţii fiind în Gevgelija.

Antropologic, meglenoromânii aparţin rasei europoide, majoritatea la subrasa sud-europeană. Cei mai mulţi se încadrează la tipul mediteranean, unii evidenţiind un subtip balcanic, dar mulţi au şi trăsături de tip turanic, deci mixt mongoloido-europoid. G. Weigand vorbea de un *tip mongoloid* al meglenilor, după care aceştia de deosebesc de aromâni şi de bulgaro-macedonenii din jur. El şi-a dat părerea că ei ar reprezenta o populaţie mongolă romanizată. C. Jireček leagă acest fapt cu dovadă istorică

www.digibuc.ro

despre aşezare unor prizonieri pecenegi în această regiune, la 1091, pentru a conchide că ar fi descendenţii de sânge ai acestor pecenegi. Oricum o legătură cu populaţiile turanice trebuie să fi existat pentru că particularităţile fizice ale şopilor se explică asemănător prin aşezarea unor pecenegi în regiunea Sofiei. În prezent majoritatea meglenoromânilor sunt greu de deosebit de macedoneni, turci sau greci ei asemănându-se şi cu românii din sudul României sau cu aromânii. Predomină statura mijlocie şi au pilozitate mai accentuată. În Skra se întâlnesc cei mai mulţi meglenoromâni ce păstrează trăsături turanice cu uşoare influenţe mongoloide. În celelalte localităţi predomină bruneţii de tipul mediteranean, mai rar şi armenoid.

Densitatea populaţiei în regiunea locuită de megleniţi este de 50-100 locuitori km^2, mai dens populată fiind zona de lângă Vardar, în jurul oraşului Gevgelija, precum şi zona de câmpie a Meglenului.

În prezent în jur de 60% de meglenoromâni locuiesc în aşezări urbane dintre care cei mai mulţi în Gevgelija.

Numărul actual al meglenoromânilor se estimează ca fiind în jur de 5.000. Deoarece nu există vreo statistică oficială, aprecierile demografice făcute de Petar Atanasov, A. Koukudis, Th. Kahl, D. Lozovanu în urma cercetărilor de teren din ultimii 20 de ani rămân printre puţinele repere asupra numărului meglenoromânilor din Republica Macedonia şi Grecia.

6. Concluzii

Procese etnodemografice şi etnoculturale actuale:

- Asimilare accentuată din partea slavilor până în sec. XX, evidentă în limbă, port, etnografie şi din partea grecilor în prezent.
- Slaba exprimare a identităţii etnice, inexistenţa unei consolidări etnice.
- Migrare din localităţile rurale de baştină spre areale urbane sau în alte ţări, ce a slăbit puternic elementul lingvistic meglenoromân.
- Spre deosebire de aromâni păstoritul era auxiliar, fiind agricultori sedentari.
- Pierderea specificului etnofolcloric şi hainei naţionale.
- Asocierea cu aromânii în unele cazuri, dar şi cu românii prin existenţa şcolilor şi ideilor naţionale româneşti în sec. XIX.
- Nu există asociaţii, publicaţii, cursuri de limbă, excepţie fiind doar tentativele de emisiuni în dialect la Radio Gevgelija.

Etnonimia: Spre deosebire de aromâni au preluat ca autoidentificare numele slav de **vlasi, vlaşi** termenul de meglenoromâni fiind unul savant, dat de lingvişti.

www.digibuc.ro

Arealul de răspândire actual:

Grecia

Localităţile de bază au rămas aceleaşi, cunoscute din sec. XIX: Lundzini (Lagkadia), Lumniţa (Skra), Oşin (Arhengelos), Birislăv (Ţârnareca (Karpi), dar mai mult de jumătate din populaţie a migrat spre oraşele din regiune (Salonic, Axiupoli, Edessa).

În Grecia a reuşit asimilarea lingvistică mai mult faţă decât la aromânii, deşi dialectul se mai vorbeşte, cu puternică influenţă greacă şi slavă în vocabular.

Greu de apreciat numărul acestora, utilizându-se criterii dialectale se consideră circa 3000 de vorbitori ai dialectului în Grecia.

Republica Macedonia

O singură localitate integral meglenoromână exista la începutul sec. XX – Huma, în prezent aproape părăsită. Spre deosebire de Grecia în ex-Iugoslavia s-au efectuat recensăminte referitoare la structura etnică, meglenoromânii fiind incluşi la categoria largă de **vlasi.** Din această cauză nu putem identifica exact numărul meglenoromânilor care s-au declarat vlasi, fiind împreună cu aromânii sau românii timoceni. Totuşi după criteriul teritorial putem afirma că la recensământul din 1921 circa 600 s-au declarat ca vlahi, în 1948 cca 500, în 1953 cca 450, iar în 2002 cca 300 dintre meglenoromâni s-au declarat ca vlahi. În prezent majoritatea meglenoromânilor locuiesc în oraşul Ghevghelija.

România

Ca şi aromânii o parte dintre meglenoromâni au migrat în perioada interbelică spre România. Majoritatea s-au contopit cu alte populaţii, doar în localitatea Cerna din judeţul Tulcea aceştea fiind majoritari şi-au păstrat dialectul şi identitatea specifică[19].

Turcia

Locuitorii orăşelului Nânta (Notia) care erau meglenoromâni de religie islamică au fost expulzaţi în Turcia în 1921-1922. Dintre aceştea mai multe familii locuiesc în regiunea Traciei, în Edirne, Kirklareli, Çorlu, Uzunköprü, bătrânii mai cunoscând dialectul, dar cu vocabular puternic influenţat de limba turcă[20].

---

[19] Emil Ţîrcomnicu, *Meglenoromânii. Destin istoric şi cultural,* Ed. Etnologica, Bucureşti, 2004.

[20] Thede Kahl, *Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachen (Meglenorumänien): Das Dorf Nânti (Notia) und die „Nântinents" in der heutingen Türkei,* în *Zeitschrift für Balkanologie* Nr. 38, 2002, Harrassovitz Verlag, Wiesbaden.

www.digibuc.ro

HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMÂNILOR ÎN GRECIA ŞI R.MACEDONIA (după anchetele efectuate în 1920 de Th.Capidan)

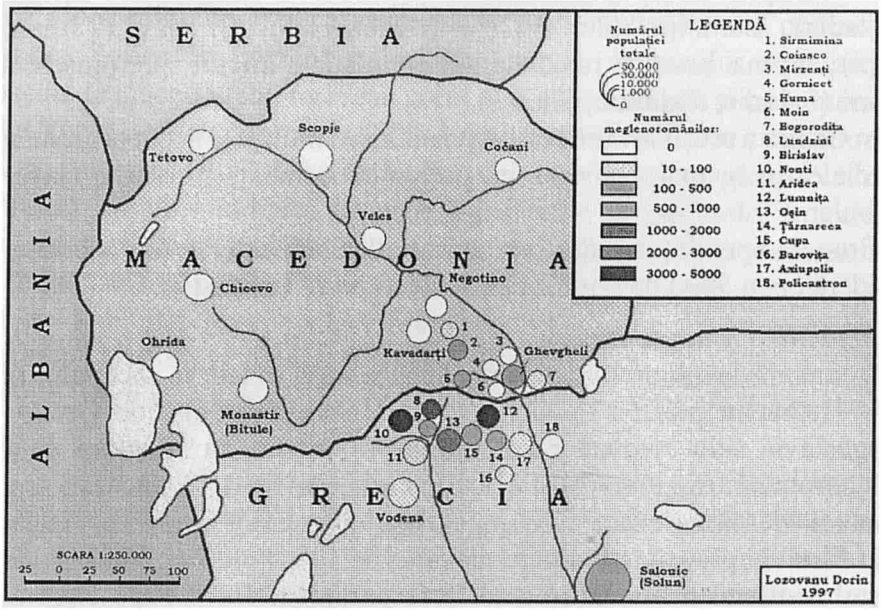

HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMÂNILOR ÎN GRECIA ŞI R.MACEDONIA (după anchetele efectuate în 1984 de P. Atanasov)

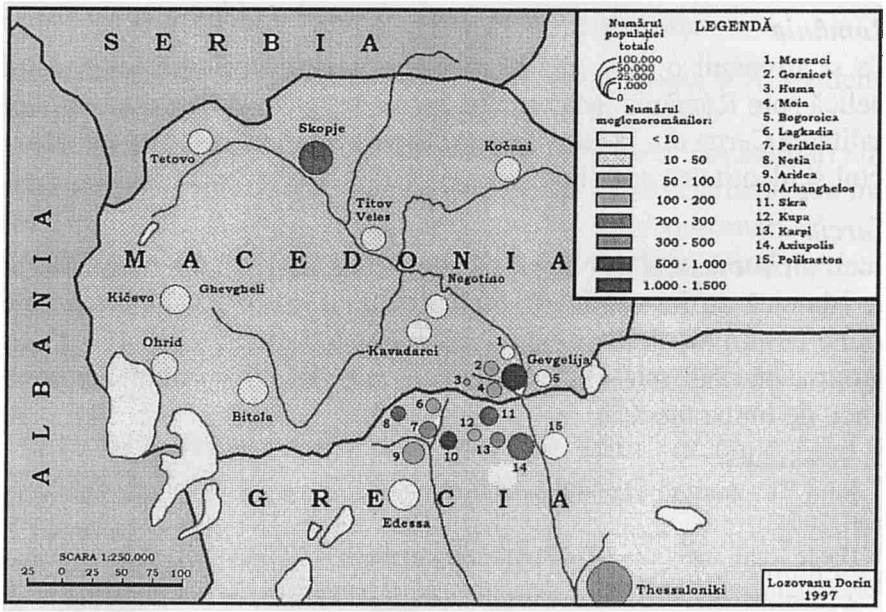

www.digibuc.ro

HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMÂNILOR ÎN GRECIA ŞI R.MACEDONIA (după anchetele efectuate în 1984 de P. Atanasov)

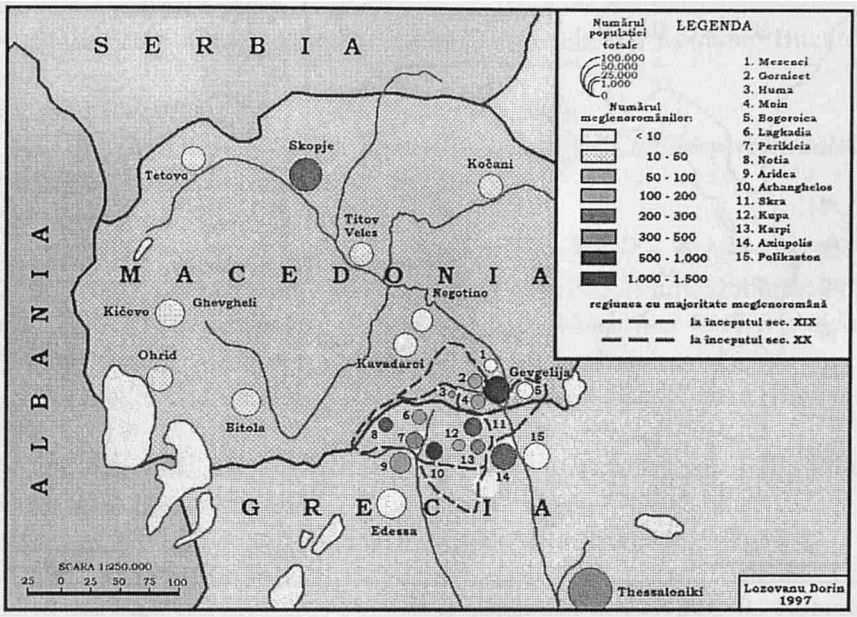

HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMÂNILOR ÎN GRECIA ŞI R.MACEDONIA (după anchetele efectuate în 1920 de Th.Capidan)

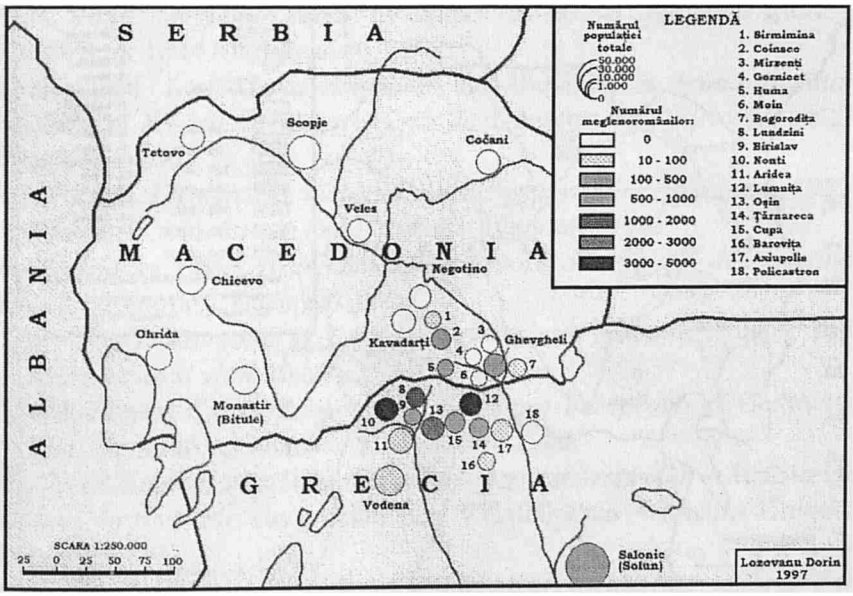

www.digibuc.ro

HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMÂNILOR ÎN GRECIA ŞI R.MACEDONIA (după anchetele efectuate în 1984 de P. Atanasov)

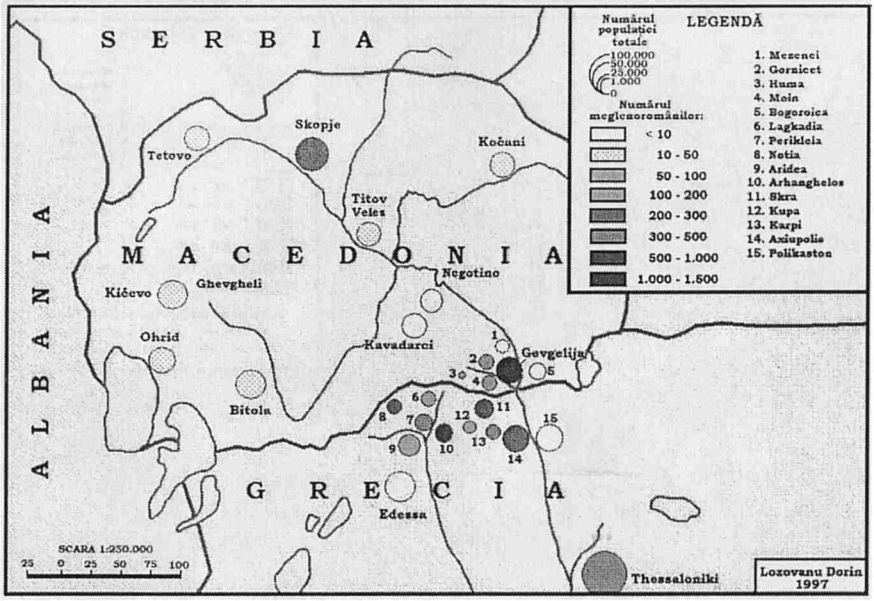

HARTA RĂSPÂNDIRII MEGLENOROMÂNILOR ÎN GRECIA ŞI R.MACEDONIA (după anchetele efectuate în 1984 de P. Atanasov)

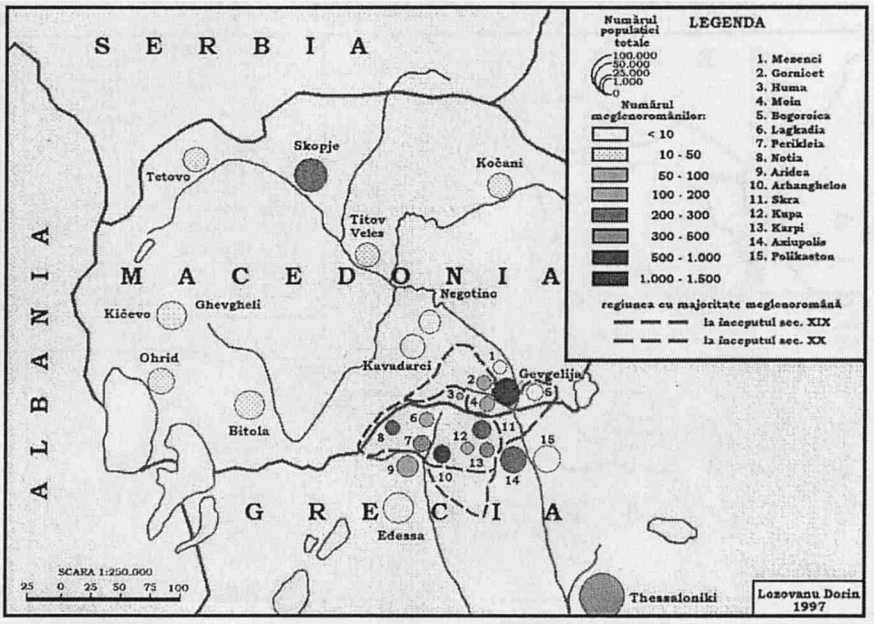

www.digibuc.ro

BIBLIOGRAFIE:

ATANASIU A.D., *Carte ethnographique des Macedo-Roumains (Koutzo-Valaques),* Paris, 1919.

ATANASOV, Petar. *Meglenoromâna astăzi*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2002.

Balcani după Balcani..., Ed. Paideia, Bucureşti, 2000.

BERCIU-DRĂGHICESCU, Adina. *Românii din Balcani. Cultură şi spiritualitate*, Editura Globus, Bucureşti, 1996.

Bibliografie Macedo-Română, Freiburg i. Br., 1984.

BOGA, L.T. *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria şi Serbia (note etnografice şi statistice)*, Tipografia „Vocea Poporului", Bucureşti, 1913

BRAGA, Sevold. *Die Rechslage der aromunische Minderheit in Griechenland,* Scopje, 2004.

BURADA, Teodor T. *Cercetări despre şcoalele românesci în Turcia,* Bucuresci, 1890.

CAPIDAN, Theodor. *Meglenoromânii. Istoria şi graiul lor*, vol. I-III, Editura Academiei, Bucureşti, 1925.

CARAGIU-MARIOŢEANU, Matilda. *Compendiu de dialectologie română (nord şi sud-dunăreană)*, Bucureşti, 1975.

CARAGIU-MARIOŢEANU, Matilda. *Dialectologie română*, E.D.P., Bucureşti, 1977.

COMAN, Virgil. *Meglenoromânii la începutul secolului XX. Evoluţii în plan politic, AŞUI,* 2000-2001.

COMAN, Virgil. *Meglenoromânii, Ieri şi azi,* în revista „Magazin istoric", an XXXVII, nr 10 (439), Bucureşti, 2003.

COMAN, Virgil. *Din istoria românilor sud-Dunăreni în prima jumătate a secolului al XX-lea. Meglenoromânii.* Teză de doctorat. Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 2005.

COTEANU, Ion. *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1957.

DENSUŞIANU, Ovid. *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1961.

DOGARU, Mircea, ZBUCHEA, Gheorghe. *O Istorie a Românilor de Pretutindeni*, Ed. DC Promotion, Bucureşti, 2004.

HAGI-GOGU, T. *Romanus şi Valachus sau ce este romanus, roman, român, aromân, valah şi vlah*, Bucureşti, 1939.

IONESCU, Eugen. *Cauza Românească în Turcia Europeană şi Conflictul cu Grecia.* Tipografia „Gutenberg", Bucureşti, 1906.

KAHL, Thede. *Ethnizität und räumliche Vereilung der Aromunen in Südosteuropa*, Editura Institut für Geographie der Westfälischen Wilhelms-Universität, Münster, 1999.

KAHL, Thede. *Zur Islamisierung der meglenitischen Vlachen (Meglenorumänien):*

www.digibuc.ro

Das Dorf Nânti (Notia) und die „Nântinents" in der heutingen Türkei, în Zeitschrift für Balkanologie Nr. 38, 2002, Harrassovitz Verlag, Wiesbaden, 2002.

KAHL, Thede. *Istoria aromânilor.* Ed. Tritonic, Bucureşti, 2006.

KARASTOIANOV, Stefan. *Makedonia. Etnografska Karakteristika,* Editura Voeni jurnal, Sofia, 1995.

KOUKOUDIS, Asterios. *The Vlachs: Metropolis and Diaspora.* Ed. Zitros, Thessaloniki, 2003.

LOZOVANU, Dorin. *Răspîndirea şi situaţia actuală a Meglenoromânilor,* în Revista Română, Nr. 4 (14), Iaşi, 1998.

MIHĂESCU, H. *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993.

NICOLAIDES, Basil. *Les Turcs et la Turquie contemporaine,* Paris, 1859.

PENTZOPOULOS, Dimitri. *The Balkan exchange of minorities and its impact on Greece,* ed C. Hurst & Co.Ltd., London, 2002.

PEYFUSS, Max Demeter. *Chestiunea aromânească,* Ed. Enciclopedică, Bucureşti 1994.

Românii de la Sud de Dunăre. Documente, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 1997.

Românii din afara graniţelor ţării, Coordonate istorice şi naţionale în cadrul european, Casa editorială Demiurg, Iaşi, 2007.

ROMANSKI, St. *Macedoromânii,* Editura Dimândarea părnteasca, Bucureşti, 1996.

ROSETTI, Alexandru. *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII,* Bucureşti, 1978.

SARAMANDU, Nicolae. *Harta graiurilor aromâne şi meglenoromâne in Peninsula Balcanică,* în „Studii şi cercetări lingvistice", anul XXXIX, Bucureşti, 1988.

Societatea de Antropologie Culturală din România, *Balcani după Balcani, Ed. Paideia,* Bucureşti, 2000.

Spaţiul istoric şi etnic românesc, Editura Militară, Bucureşti, 1993 *Tratat de Dialectologie Română,* coordonator Valeriu Rusu, Craiova, 1984.

ŢÎRCOMNICU, Emil. Wisoşenschi Iulia, *Românii de la sud de Dunăre – Macedoromânii. Obiceiuri tradiţionale de nuntă. Studiu istoric şi etnologic.* Ed. Ziua, Bucureşti, 2003.

ŢÎRCOMNICU, Emil. *Meglenoromânii. Destin istoric şi cultural,* Ed. Etnologica, Bucureşti, 2004.

ŢÎRCOMNICU, Emil. Obiceiuri şi credinţe macedoromâne: dicţionar. Ed. Biblioteca Bucureştilor, 2009.

WEIGAND, Gustav. *Etnographie von Makedonien. Geschichtlich-nacionaler, sprachlich-statistischer Teil,* Leipzig, 1924.

www.digibuc.ro

WEIGAND, Gustav. *Vlacho-Meglen. Eine ethnographisch-philologische untersuchung,* Ed. Johann Ambrosius Barth, Leipzig, 1892.

ZBUCHEA, Gheorghe. *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (sec. XVIII-XIX)* Editura Bucureştilor, Bucureşti, 1999.

ZBUCHEA, Gheorghe. *Românii şi Balcanii în epoca modernă (1804-1918)*, Fundaţia „Scrisul Românesc", Craiova, 2003.

www.digibuc.ro

TRĂSĂTURILE SPECIFICE MUZICII TRADIŢIONALE A MEGLENOROMÂNILOR DIN CERNA (JUD. TULCEA)

Lect.univ.Dr. Mirela Kozlovsky
Facultatea de Arte – Pedagogie Muzicală
Universitatea „Ovidius" – Constanța

Dacă din punct de vedere lingvistic dialectul meglenoromân a fost studiat de cercetători români şi străini, muzica lor tradițională nu a beneficiat de un interes deosebit din partea etnomuzicologilor.

Lipsa informațiilor despre fenomenul muzical actual al acestei comunități a fost motivul principal pentru care am dorit să studiez repertoriul inedit de cântece şi jocuri.

Ne-am propus să cercetăm acest tezaur de mare valoare spirituală din dorința de a ajuta la afirmarea din punct de vedere cultural a celor care, prin devotament şi respect față de tradiție, au reuşit să conserve şi să transmită mai departe moştenirea lor etno-culturală.

Având în vedere mediul alogen în care şi-au dus traiul, era firesc ca meglenoromânii, proveniți din sate diferite să interacționeze material şi cultural între ei şi cu etniile conlocuitoare, influențându-se reciproc. Aceste influențe acționează încă la nivelul creațiilor incluse în repertoriul de cântece şi jocuri. Muzica tradițională meglenoromână se manifestă ca un organism viu, parcurgând traiectoria firească a acestei categorii, transformându-se în conformitate cu factorii externi şi interni care acționează asupra vieții economice şi culturale. Uniformizarea repertoriului, renunțarea la emisia nazală şi la cântarea eterofonică au avut loc ca o consecință a dinamismului ce caracterizează întregul repertoriu de cântece şi jocuri. Prin acest repertoriu aflat în practica meglenoromânilor din Cerna (jud. Tulcea), se păstrează legătura cu Meglenul, locul de proveniență, cu Cadrilaterul, locul de *adopție* după prima migrație şi cu Cerna, teritoriul de *supraviețuire*.

Am intenționat ca prin analizele, sintezele şi concluziile ce se impuneau, să evidențiem caracteristicile repertoriului actual al creației muzicale tradiționale meglenoromâne.

În urma cercetării pe care am efectuat-o, putem afirma că am realizat

www.digibuc.ro

o radiografie detaliată, cu multiple aspecte inedite ale fenomenului cultural tradițional.

Informațiile pe care le oferim au caracter riguros şi inedit şi se bazează exclusiv pe materiale de teren pe care le-am adunat în diferitele etape ale demersului ştiințific. Muzica tradițională meglenoromână în contemporaneitate este viguroasă şi capabilă să le ofere meglenoromânilor amprenta identitară atât de necesară într-un mediu alogen.

În vestul județului Tulcea, într-o zonă deluroasă, la 55 de kilometri de oraşul Tulcea, se află comuna Cerna. În componența sa intră satele General Praporgescu, Mircea Vodă şi Traian.

În vederea realizării demersului ştiințific propus m-am deplasat în comuna Cerna deoarece numai aici se află singura comunitate de meglenoromâni. În interiorul Cernei aceştia s-au grupat în funcție de satele de proveniență din Grecia.[1]

Modul lor de a gândi şi acționa este diferit de cel al aromânilor, greutățile şi vitregiile vieții împiedicându-i multă vreme să se afirme şi să se impună chiar şi în societatea românească.

Tocmai aceste greutăți au determinat coeziunea din sânul familiei şi a grupului. Familia a reprezentat şi reprezintă încă spațiul în care ei se autoidentifică. Toate elementele identității lor s-au păstrat în familie şi au ajuns până în prezent datorită transmiterii pe cale orală a tuturor elementelor de tradiție.

Comunitatea, chiar restrânsă numeric şi-a lăsat amprenta asupra fiecărui individ. Meglenoromânii, ca toți românii de altfel, au un pronunțat sentiment național, ei considerându-se români. Raportându-se mereu la istoria comunității din care provin, ei nu au uitat limba, religia, locurile de baştină, traseele parcurse în cele două migrații, unele tradiții şi obiceiuri. Unele dintre aceste valori s-au pierdut, şi mă refer acum la port şi la unele obiceiuri. Era firesc ca la unele să se renunțe, iar altele noi să fie însuşite. Cei în vârstă au rămas cu nostalgia locurilor natale, deoarece împrejurările istorice nefavorabile prin care a trecut țara noastră nu le-a permis să le revadă.

Cercetarea pe care am realizat-o se bazează pe acele elemente capabile să ofere o raportare diacronică, în conformitate cu etapele migrației din Meglen spre România. Materialul cules de mine acoperă din punct de vedere al categoriilor folclorice trei genuri: baladă, cântece propriu-zise şi jocuri. Mi-am propus să realizez o investigație asupra identității comunitare, de fapt, să pun în lumină aspectele ce contribuie la afirmarea acestei identități, prin intermediul creațiilor folclorice.

[1] Emil Țîrcomnicu, *Meglenoromânii – destin istoric şi cultural*, Editura Etnologică, Bucureşti, p. 32.

www.digibuc.ro

Cei care au dorit să se apropie de aceste aspecte ale vieții artistice meglenoromâne au făcut-o fără să ştie exact în ce fel trebuia abordat acest tezaur popular. Informațiile care privesc atât repertoriul de cântece, cât şi cel coregrafic sunt lapidare şi incomplete. Tot ce se ştie despre manifestările artistice ale vlaşilor din Meglen ne-a parvenit din note de călătorii sau din studii etnografice şi filologice, mai exact din descrieri ale unor obiceiuri sau evenimente importante în care aflăm despre performanțele muzicale (vocale sau instrumentale), coregrafice, despre costume şi accesorii.

Pericle Papahagi şi Theodor Capidan atrăgeau atenția asupra faptului că meglenoromânii aveau în repertoriu cântece în limba bulgară, acestea reprezentând marea majoritate a creațiilor populare. De la informatori am aflat că în locurile de baştină din Meglen se cântau piese din repertoriul bulgar, grec, turc şi aromân. Nici nu este greu de imaginat acest fenomen, atâta vreme cât existența i-a obligat la bilingvism sau uneori la trilingvism pe toți vorbitorii de dialect românesc.

Având în vedere că în comuna Cerna există astăzi un repertoriu majoritar în dialectul meglenoromân, pot să presupun că în mediul familial a existat întotdeauna un repertoriu pur meglenoromân, ce a circulat pe cale orală până în zilele noastre. Forța şi tăria acestui repertoriu au determinat păstrarea identității etnice, indiferent de opresiunea şi deznaționalizarea la care au fost supuşi de-a lungul timpului. Dacă în satele din câmpia Meglenului cântecele în limba bulgară aveau o pondere mai mare, odată cu sosirea în Cadrilater şi mai apoi în Cerna, creațiile populare meglenoromâne vor forma majoritatea repertoriului.

Este ştiut că în timp s-au realizat numeroase căsătorii mixte între meglenoromâni şi bulgari. Probabil, din respect şi din dorința de a fi înțeleşi de cei din jur, meglenoromânii traduceau în limba bulgară cântecele incluse diferitelor categorii folclorice. Putem presupune că mare parte din cântecele în limba bulgară erau de-fapt traduceri ale cântecelor din repertoriul meglenoromân.

Odată ajunşi în Cerna, unde au fost aşezați compact şi înconjurați de populația majoritară dacoromână, repertoriul s-a adaptat noilor condiții, renunțându-se la traducerile în limba bulgară. Ca o dovadă în plus a existenței unui repertoriu meglenoromân consolidat, cunoscut şi transmis de toți membrii comunității, indiferent de vârstă şi locul de origine, stau următoarele aspecte:

1. existența unui număr redus de cântece în limba bulgară, greacă şi turcă comparativ cu repertoriul în idiomul meglenoromân;

2. chiar dacă se mai cântă în limbile bulgară şi greacă nimeni nu a mai putut să-mi ofere o traducere a acestora, pe motiv că nu mai cunosc limba;

www.digibuc.ro

şi pentru cântecele în limba turcă am beneficiat de traducere parţială, tot din acelaşi motiv.

Obiectul cercetării întreprinse de mine îl reprezintă întreaga comunitate meglenoromână din comuna Cerna. Pe lângă cei care au parcurs cele două migraţii i-am intervievat şi pe cei care au fost născuţi în Cadrilater sau pe tinerii născuţi în Cerna, de fapt, generaţia care a preluat cântecele şi dansurile de la generaţia mai în vârstă.

Rezistenţa la culturile dominatoare (greacă, turcă, bulgară, dacoromână) a făcut ca întreaga colectivitate meglenoromână, indiferent de locul de baştină din Meglen, să participe la procesul de identificare culturală. Repertoriul de cântece şi jocuri se constituie într-un element extrem de important în ceea ce priveşte identitatea comunitară.

Prin cântecele şi dansurile practicate încă se păstrează legătura cu Meglenul, locul de proveniență, cu Cadrilaterul, locul de *adopţie* după prima plecare din locurile de baştină şi cu Cerna, teritoriul de supravieţuire, unde fiecare se consideră *acasă*.

Pentru toţi, indiferent de vârstă, Cerna este prezent şi viitor, trecutul cu cele două migraţii, rămânând undeva în umbră. Memoria colectivă nu se poate disocia totuşi de aceste două momente importante din istoria proprie. Chiar dacă cei tineri nu au cunoscut în mod direct durerea şi disperarea celor mai în vârstă, ei le consideră două etape importante în ceea ce priveşte identitatea lor ca grup social. Cei mai tineri ştiu de la rudele mai în vârstă ce a însemnat despărţirea de locurile natale şi de Cadrilater.

Cel mai rezistent factor identitar este dialectul meglenoromân. Mediul alogen în care şi-au dus traiul i-a obligat la folosirea acestuia atât în aşezările de baştină, cât şi în teritoriile impuse de cele două migraţii. Dialectul a putut fi păstrat de-a lungul timpului şi datorită aşezării compacte în satele din Cadrilater şi ulterior în comuna Cerna.

Este ştiut că cea mai importantă structură de păstrare a identităţii sociale este familia, singura în stare să asigure transmiterea tuturor cunoştinţelor şi competenţelor. Copiii încep socializarea în familie, şi de aceea pot spune că familia reprezintă pentru toţi meglenoromânii, modelul de rezistenţă şi adaptare la vicisitudinile vieţii.

Având în vedere contextul multietnic în care s-a regăsit această populaţie (în Grecia, Cadrilater şi Cerna), în cercetarea pe care mi-am propus-o am fost nevoită să ţin cont de cântecele greceşti, turceşti şi bulgăreşti din repertoriul actual al meglenoromânilor din comuna Cerna. Aşa cum am mai spus, cântecele cu text grecesc sau turcesc nu au mai putut fi traduse de interpreţi, chiar dacă informatorii aveau peste 60 de ani.

www.digibuc.ro

În muzica de dans am întâlnit pe lângă dansurile tradiționale și jocuri populare bulgărești, grecești și turcești.

Influența muzicii populare din repertoriul altor etnii în muzica populară meglenoromână s-a realizat numai prin acceptarea acelor cântece care au avut aceeași structură sau structură apropiată cu muzica meglenoromânilor. Existența pieselor preluate din repertoriul altor etnii demonstrează că meglenoromânii au cunoscut și inclus în repertoriul lor, de-a lungul timpului, pe lângă cântece cu text în dialect și cântece cu texte în limbile bulgară, greacă sau turcă, identificându-se treptat cu acest repertoriu internațional.

Lista cu lucrările înregistrare în Cerna cuprinde totuși, în număr mult mai mare cântece cu text meglenoromân, demonstrând astfel că în cadrul comunității dialectul a fost și este în mod curent folosit.

Un alt aspect ce trebuie menționat este acela că pe melodii deja existente în repertoriu au fost adaptate texte noi, fie în dialect, fie în limba română. Lipsa *compozitorilor*, creatorilor populari a dus la stagnarea din punct de vedere numeric a pieselor din repertoriul pur meglenoromân.

Așezarea în comuna Cerna a dus la uniformizarea repertoriului, cântecele și jocurile fiind preluate de toți locuitorii, indiferent de locul de baștină din care proveneau. Nu numai că repertoriul a fost lipsit de creații noi, dar a suferit și pierderi datorate, așa cum am mai spus, lipsei de performeri la instrumentele considerate tradiționale.

La sosirea în Cadrilater și mai apoi în Cerna, numărul celor care cântau la instrumentele specifice folclorului meglenoromân (cimpoi, țigulcă, tămbură, caval și fluier) era apreciabil: 6-7 la cimpoi, 20 la țigulcă, 6-7 la tămbură, 5-6 la caval, 7-8 la fluier. Treptat, numărul lor s-a micșorat, în prezent în Cerna existând câte un singur performer la: tămbură (Otti Ion, meglenoromân), fluier (Gheorghe Iordan, tatăl bulgar, mama meglenoromână), caval (Bulutu Gheorghe, tatăl bulgar, mama meglenoromână), țigulcă (Rizu Ionel – „Nelu țigulcaru", meglenoromân), voce Rizu Anastasia (meglenoromână).

Cântecele culese de mine sunt, de fapt, variante rezultate în urma adaptării la un număr redus de instrumente ce s-au dovedit capabile să înlocuiască singurul instrument specific românilor din Meglen, și anume, cimpoiul (*gaida*).

De fapt, toată creația muzicală populară meglenoromână, de la sisteme sonore și până la emisie vocală, s-a datorat acestui instrument. Cimpoierii reprezentau generația venită din Meglen. Treptat, numărul lor a scăzut până la dispariție, astfel că, în anul 1979, când domnul profesor Gh. Oprea realizează un studiu etnografic, în Cerna mai era în viață un singur cimpoier, Tanur Nicolae.

Repertoriul a fost *adaptat* posibilităților tehnice ale altor performeri, de

www.digibuc.ro

data aceasta la ţigulcă, fluier, caval şi tămbură. Aşa s-au *pierdut* cântecele şi melodiile de joc care nu au mai putut fi executate la alte instrumente decât gaida.

Din diverse surse documentare, aparţinând cercetătorilor români şi străini şi din cercetările recente am aflat că meglenoromânii au cântat polifonic. Acest stil de cântare, bazat mai mult pe heterofonie şi pe polifonia de tip responsorial, este întâlnit la toţi românii sud-dunăreni, la dacoromâni şi la mai toate popoarele din Peninsula Balcanică. Nu am întâlnit la cei bătrâni şi cu atât mai puţin la tineri acea emisie vocală specifică, cu lovituri de glotă şi impostaţie nazală a sunetelor. Renunţarea la stilul polifonic şi la emisia vocală specifică s-a produs şi *cu acordul* etnicilor meglenoromâni. Este *mai comod* pentru interpreţii contemporani să cânte fără elementele de culoare, deoarece acestea reclamă un grad ridicat de măiestrie vocală şi interpretativă. Treptat au fost lăsate de-o parte tocmai acele elemente ce puteau face deosebirea între repertoriul şi stilul de cânt şi joc al meglenoromânilor faţă de cel al dacoromânilor, aromânilor şi bulgarilor.

Repertoriul de cântece meglenoromâne a depins, de fapt, de capacităţile şi calităţile tehnice instrumentale şi vocale ale performerilor şi de stilul personal de interpretare.

Numărul minim de instrumentişti şi solişti vocali (câte unul pentru fiecare instrument) nu mi-a oferit posibilitatea alegerii informatorilor pe criterii ce ţin de calitatea interpretării.

Cei care cunosc în întregime cântecele şi dansurile sunt în majoritate persoane în vârstă, având peste 60 de ani. Generaţia celor maturi (30-55 de ani) pot cânta alături de cei bătrâni atât cântece meglenoromâne, cât şi ale altor etnii. Tinerii, cei care au vârsta între 16-29 de ani nu pot cânta decât trei cântece în dialect: *Chitu mila, Chitu*, *Z'dusi feata la apu*, *Tricui ăn sus mamo, trecui ăn jos*. Copiii ştiu doar ceea ce povesteşte cântecul, interesante pentru ei fiind cele în care este vorba despre eroi meglenoromâni şi lupta lor cu asupritorii turci. Ei sunt capabili să recunoască după melodie sau numai după text un anumit cântec, dar nu pot cânta fără susţinerea celor mai în vârstă.

Serbările şcolare au dus la reprezentarea scenică a tradiţiilor meglenoromâne. S-a produs un traseu interesant în transmiterea repertoriului către generaţiile tinere, dinspre scenă spre comunitate, şi nu în sens invers, aşa cum era normal. Începând de la costume şi până la punerea în scenă, întreaga suflare a comunei participă la susţinerea acestor spectacole.

În perioada comunistă venea de la Tulcea un instructor însoţit de un coregraf ca să îi *învele* pe meglenoromâni cum să se prezinte în festivalul *Cântarea României*. Din dorinţa de a face o impresie bună celor de la

www.digibuc.ro

Bucureşti, de multe ori se intervenea în coregrafia dansurilor. Dezaprobarea față de adevărata tradiție meglenoromână a determinat scăderea interesului față de acest gen de manifestare artistică în rândul meglenoromânilor din Cerna, renunțându-se la participarea în festival.

După anul 1989, la îndemnul părinților şi al profesorilor din şcolile comunei, s-a înființat grupul de dansuri *Altona* (nume meglenoromân de fată). Copiii care participă la acest grup sunt de vârste diferite, de la 7 ani până la 14 ani. Ei vin cu mare plăcere alături de familie la serbările prilejuite de zilele festive ale comunității sau la diferite concursuri sau festivaluri folclorice. Participarea la aceste concursuri şi festivaluri le-a adus în palmares premii şi mențiuni, grupul câştigând faima în rândul formațiilor de acest gen din țară şi din afara țării.

Făcând apel la memoria colectivă, am putut face o delimitare precisă a pieselor aduse din locurile de baştină şi piesele care s-au adăugat de-a lungul timpului în repertoriul actual al meglenoromânilor. Sosiți în Cerna acum mai bine de 60 de ani, cei intervievați au ştiut de la cine au preluat cântecele, despre cine era vorba în acele cântece şi când anume s-au petrecut evenimentele redate în cântec.

Despre cântecele bulgăreşti, turceşti sau greceşti informațiile au fost la fel de precise. Despre melodiile greceşti, cele mai puține la număr, am aflat că au fost incluse în repertoriu încă din perioada petrecută în locurile de baştină. Celelalte piese, turceşti sau bulgăreşti, au fost împrumutate în perioada petrecută în Cadrilater sau în Cerna. Cântecele bulgăreşti sunt incluse în două categorii: din prima fac parte cântecele cu care au venit din Meglen: *Duni Ranki*; în cea de-a doua intră cele învățate în Cadrilater şi Cerna: *Paiduşka*, *Lu Chirciu*, *A lu' Gema*, *Răceniţa* (Geampara) şi *Sârbă bulgărească*. Din păcate, nu am putut face apel la memoria membrilor comunității pentru a putea arăta cu exactitate care sunt cântecele bulgăreşti învățate în Cadrilater şi care au fost preluate în Cerna.

Pentru cântecele greceşti am primit două explicații. Prima, oferită de cei învârstă, plasa asimilarea cântecelor în perioada copilăriei petrecută în Grecia. Explicația oferită de cei maturi a fost aceea că probabil părinții şi bunicii lor le-au preluat de la aromânii din Cadrilater sau din Cerna.

Cântate cu diferite ocazii de cei mai în vârstă, şi aceste cântece au intrat în memoria colectivă fiind considerate ca făcând parte din repertoriul meglenoromân. Este probabil că aşa stau lucrurile, deoarece la aceste cântece nu am putut afla traducerea. Cu toții au fost de acord că au preluat cântecele turceşti şi instrumentul tămbură doar în Cadrilater.

Textele tuturor cântecelor în dialect sunt inspirate din întâmplări reale. Unele dintre texte povestesc despre conflictele cu autoritățile turceşti, altele

www.digibuc.ro

sunt lirice, epice sau de dragoste. În toate aceste texte este vorba despre evenimente importante din viața comunității şi membri ai comunității meglenoromâne din satele Oşani, Birislăv, Liumnița şi Cupa (Koupa) (cântecele *Isin begu*[2] şi *Lu Boşca*[3] – acțiunea lor petrecându-se înainte de primul război mondial).

Indiferent de locul de proveniență al meglenoromânilor din Cerna, repertoriul actual este considerat ca aparținând întregii comunități meglenoromâne. Cu toate acestea, Virgil Coman, meglenoromân după mamă, unul dintre intervievați, m-a informat că există încă diferențe dialectale, astfel încât este uşor de precizat cărei comunități aparțin de fapt cântecele respective.

Repertoriul de cântece şi jocuri s-a transmis la meglenoromâni din generație în generație, fie în cadrul familiei, cu ocazia sărbătoririi unor evenimente importante la care participau cu toții, fie la şezătoare (***pupretcă***). Pătrunderea cântecelor şi dansurilor de la etniile cu care veneau în contact a determinat lărgirea repertoriului, aceste cântece insinuându-se treptat în repertoriul meglenoromânilor. Acest sistem de formare a repertoriului a funcționat de-a lungul celor trei etape istorice din existența lor. În Meglen au avut relații foarte apropiate cu etnicii bulgari de la care au împrumutat atât cuvinte, cât şi cântece şi dansuri, iar unele elemente de decor din portul femeilor bulgăroaice regăsindu-se şi în costumația meglenoromânelor. În perioada sosirii lor în Cadrilater au preluat de la etnicii bulgari instrumentul tradițional ***gâdulka***. Acest instrument poartă numele de ***țigulca*** şi se întâlneşte doar la meglenoromâni, nu şi la aromâni. Meglenoromânii din Grecia şi Macedonia nu cunosc acest instrument[4]. Din acest motiv sunt de acord cu informația primită de la cei intervievați conform căreia au cunoscut şi împrumutat țigulca de la bulgari în perioada petrecută în Cadrilater.

La venirea în Cadrilater, meglenoromânii aveau un repertoriu închegat

[2] Th Capidan în *Meglenoromânii*, vol. II, menționează acest eveniment, plasându-l în jurul anului 1913. Este vorba despre un fruntaş meglenit din Oşani, Boşca Pupea care a fost omorât în bătaie de autoritățile turceşti. Cântecul face referire şi la Tanas Stoiu Terzi, apărător al afirmării elementului românesc în Balcani, de asemenea bătut şi împuşcat de turci.

[3] În satul Berislav (mgl. Birislav), sătenii s-au răzbunat pe beiul căruia îi plăteau pentru ca sătenii să se bucure de linişte şi prosperitate. Pentru că beiul fura fetele meglenoromânilor din Birislăv şi le făcea cadâne, sătenii l-au omorât. Răzbunarea turcilor a fost cumplită, sătenii care au fost prinşi au fost condamnați la închisoare.

[4] Am aflat de la Virgil Coman, meglenoromân după mamă, doctor în istorie, că în cercetarea pe care a efectuat-o în urmă cu doisprezece ani la meglenoromânii din Grecia şi R. Macedonia, nu a întâlnit acest instrument în categoria instrumentelor populare meglenoromâne.

www.digibuc.ro

şi bogat. Existau doar în repertoriul de nuntă câteva cântece şi dansuri bulgăreşti şi greceşti. În perioada petrecută în Cadrilater repertoriul a suferit înnoiri datorate noului context etnic. Au fost preluate atât melodiile etnicilor turci, cât şi instrumentul la care se cântau aceste melodii, ***tămbura***.

Dacă ţigulca era instrument întâlnit cu precădere în mediile mai puţin emancipate, tămbura reprezenta instrumentul elitelor meglenoromâne. Cei care au preferat acest instrument erau la origine din comuna Oşani.

Aşa cum am mai spus, aşezarea compactă în comuna Cerna a determinat uniformizarea şi implicit restrângerea repertoriului. În manifestările artistice, spontane sau organizate, repertoriul trebuia să cuprindă acele piese cunoscute de toţi etnicii pentru a putea fi cântate de toţi participanţii, într-o manieră accesibilă tuturor, indiferent de stilul de cânt al diferitelor comunităţi (liumniceni, uşineţi, lundzineţi, cupăneţi etc.).

Majoritatea melodiilor pe care le-am cules în comuna Cerna se înscriu în repertoriul neocazional: doină, balade, cântece propriu-zise şi melodii de joc.

Instrumentele populare la care se cântă astăzi repertoriul meglenoromân se regăsesc fie în practica populară a tuturor vorbitorilor de dialect românesc, fie aparţin numai meglenoromânilor. În afară de fluier şi caval, pe care le regăsim şi în folclorul dacoromân şi aromân, celelalte instrumente, aşa cum am mai arătat, se regăsesc cu precădere în folclorul popoarelor conlocuitoare din Balcani.

Tambura (mgl. tămbură) este un instrument cu coarde ciupite de origine arabo-persană, din familia lăutei. Ea poate avea de la 2 la 12 corzi metalice, ciupite cu ajutorul unui plectru de plastic. Este un instrument caracteristic de acompaniament vocal sau instrumental, regăsindu-se în cultura populară a ţărilor din Peninsula Balcanică sau a Pakistanului.

Tămbura lui Otti Ion, din lemn de nuc, cu inserţii de sidef are 4 corzi acordate astfel: cea mai gravă este do-sol-DO1-DO1.

La turci este cunoscut sub numele de kemence, fiind inclus în tarafurile de muzică populară. La greci este cunoscută sub numele de lira cretană, tocmai pentru că este instrumentul predilect al locuitorilor din Insula Creta. Acest instrument se regăseşte şi în folclorul bulgăresc cu denumirea de gîdulka, gunilka, lirika.

Instrument „asemănător cu gîdulka bulgară"[5], ţigulca meglenoromânilor are trei coarde şi arcuş. Corzile sunt dispuse din grav spre acut, prima dintre corzi fiind cea mai groasă. Gâtul instrumentului este destul de gros, scurt şi se încheie cu o parte mai lată în care se fixează corzile. Arcuşul este sub

[5] V. Bărbuceanu, *Dicţionar de instrumente muzicale*, Editura Teora, Bucureşti, 1999, p. 137.

www.digibuc.ro

formă de arc, instrumentistul ţinându-l întocmai ca la contrabas. Degetele se aşează pe corzi din lateral, ca în tehnica flagioletu-lui, sunetele obţinute având o sonoritate aparte. Se cântă sprijinind instrumentul în poziţie verticală pe genunchi, iar la trecerea de la o coardă la alta, instrumentistul mişcă şi instrumentul, uşurând astfel execuţia destul de greoaie.

Ţigulka pe care cântă Rizu Ionel („Nelu ţigulcaru") are acordate corzile astfel: la-La1-Mi1. El a învăţat să cânte la ţigulkă în satul Cerna de la un instrumentist meglenoromân bătrân. Pe vremea copilăriei lui existau în Cerna mulţi ţigulcari capabili să performeze în ansamblu sau solişti.

Fluierul, ***sfîrchi*** în dialect, este numit astfel după cuvântul bulgăresc ***svirka***, ce desemnează acelaşi instrument. El este adus din locurile de baştină de către etnicii meglenoromâni. Nu se ştie exact ce fel de fluiere erau cele care i-au însoţit până la sosirea în Cerna, dar aici şi-au însuşit repede fluierul dobrogean, cu şapte deschizături (şase în partea frontală şi una în partea opusă a tubului). Fluierul este semitransversal, fără dop, de dimensiuni mici, degetele fiind aşezate la distanţe egale, acoperind cele şase găuri plasate pe faţa tubului. La acest tip de fluier cântă în prezent un singur cernean, Gheorghe Iordan.

În cercetarea pe care am efectuat-o în Cerna am înregistrat melodii meglenoromâne cu acompaniament de dairea[6]. Acest instrument se regăseşte în folclorul tuturor popoarelor din Peninsula Balcanică, Asia şi Orientul apropiat. Proveniența în folclorul meglenoromân s-a realizat prin împrumutarea din folclorul turcesc. Daireaua este prezentă în muzica de dans, unde trebuia ca ritmul să fie pregnant. Cel care a susţinut acompaniamentul ritmic la dairea a fost Otti Traian, fiul lui Otti Ion.

Dacă la sosirea în Cadrilater, singurul instrument de suflat considerat ca fiind specific muzicii meglenoromâne era cimpoiul (***gaida***), în timp acesta a dispărut, locul lui fiind luat de celelalte instrumente existente în practica populară.

În urma convieţuirii într-un spaţiu geografic multietnic, era firesc să asistăm la împrumuturi reciproce în cultura tradiţională a diverselor etnii. Pe lângă ţigulcă, meglenoromânii au adoptat şi cavalul bulgăresc. Acesta este compus din trei tuburi îmbinate între ele, fluierul propriu-zis fiind tubul din mijloc, prevăzut cu şapte deschizături, trei sus şi patru jos, plus o deschizătură pe partea opusă a ţevii. Tubul al treilea, de jos, are alte patru orificii, grupate două câte două.

Era natural ca acest instrument să se regăsească şi în comuna Cerna, comună care avusese populaţie majoritar bulgară. Chiar dacă între România şi Bulgaria avusese loc schimbul de populaţie, legătura cu etnicii bulgari nu

[6] V. Bărbuceanu, *op. cit.* p. 81.

www.digibuc.ro

s-a întrerupt, unii dintre ei refuzând să plece din Cerna. Astfel, s-a continuat convieţuirea alături de meglenoromânii din Cerna.

Relaţia dintre *cântec vocal – cântec instrumental* în folclorul meglenoromân demonstrează incompatibilitatea repertoriului de cântece şi dansuri cu performanţele oferite de instrumentele la care se cântă în prezent. Acest repertoriu, compatibil în totalitate cu gaida şi în mare parte cu fluierul, a fost treptat adaptat sau abandonat, restrângerea pe aceste considerente fiind doar unul dintre aspectele constatate de mine.

Un temut dizolvant al perpetuării valorilor folclorice tradiţionale şi al evoluţiei sale fireşti, l-a reprezentat şi şcoala în altă limbă decât cea maternă. Pe lângă repertoriul de cântece din şcoală, „desigur, cântecele difuzate prin radio şi televiziune, se impun şi ele în repertoriul tinerilor”[7], determinând abandonarea repertoriului învăţat în mediul familial.

În perioada petrecută în Cadrilater, meglenoromânii se aflau deja în plin proces de deznaţionalizare, proces ce se realiza pe toate planurile. Practicând o cultură eminamente orală, meglenoromânii erau expuşi influenţelor externe venite de la etniile conlocuitoare, astfel că includerea în repertoriul lor a cântecelor propriu-zise şi dansurilor bulgăreşti şi turceşti s-a produs firesc. Tocmai aceste elementele culturale proprii şi de împrumut din perioada petrecută în Cadrilater vor asigura unicitatea şi vor oferi meglenoromânilor din Cerna amprenta identitară în următorii 60 de ani.

Genuri improvizatorice: balada şi doina

Balada

Condiţiile istorice au permis contacte destul de strânse între popoarele Peninsulei Balcanice, unite în lupta împotriva cotropitorilor. Aceste legături au lăsat urme reciproce în folclorul acestora.

Cântecul haiducesc, specie a cântecului bătrânesc, reprezintă în creaţia folclorică lupta de clasă a unui popor împotriva asupritorilor din epoca respectivă.

Atestate încă din secolul al VI-lea, cântecele epice în care se preamăresc faptele eroilor se vor cânta de-a lungul istoriei de către români (vlahi) în toate perioadele existenţei lor, ajungând până în zilele noastre. Gh. Ciobanu atrăgea atenţia asupra baladelor ţărăneşti, cu o vechime mai mare decât cele lăutăreşti, menţionând că prezintă caracteristici ce le plasează în stratul

[7] E. Cernea, N. Coatu, *Cântecul popular nou*, Editura Muzicală, Bucureşti, 1986, p. 13.

www.digibuc.ro

arhaic în care au fost concepute: moduri diatonice, ambitus mai restrâns, ritmică mai apropiată de giusto-silabic.

Respectând cele trei trăsături de bază ale baladei „cântec povestitor de ascultare"[8], baladele meglenoromânilor din Cerna sunt redate cu mijloace specifice, capabile să pună în valoare povestea versificată şi cântată despre figuri şi fapte de seamă din trecut.

Meglenoromânii din Cerna au păstrat în repertoriul vocal-instrumental balada *Coanticu lui Boşca* şi în repertoriul instrumental balada *Coanticu lui Isin begu*.

Desfăşurarea melodică a celor două balade meglenoromâne degajă acea atmosferă de naraţie cântată, chiar dacă relaţia dintre sunet şi cuvânt nu se face la fel de direct ca în baladele dacoromâne interpretate de ţărani (neprofesionişti), mai puţin retoric, cu desfăşurări narative mai puţin ample, într-un stil mai simplu.

Ambele balade meglenoromâne se adresează unui public cunoscător al evenimentelor, fiind interpretate univocal. Se nasc momente de heterofonie din împletirea vocilor fie cu instrumentul, fie din executarea simultană a mai multor interpreţi. Oricum, nu mai poate fi vorba de cântare polifonică.

Aceste creaţii nu pot fi considerate jurnale orale. Ele sunt balade, sau mai bine zis cântece bătrâneşti, asemănătoare celor haiduceşti din repertoriul dacoromânesc, chiar dacă „de la început observăm că baladele meglenilor ca şi cele ale aromânilor, nu se bazează pe recitativ, aşa cum se construiesc cântecele bătrâneşti ale daco-românilor"[9].

Există şi în Banat acelaşi stil de cântec bătrânesc, fără recitativ, apărut ca o consecinţă a dispariţiei publicului cunoscător. Faptul că nu există recitativ epic nu ar trebui să ne surprindă, ştiut fiind faptul că recitativul, cu precădere cel recto-tono, este propriu stilului improvizatoric al doinei. Transplantarea acestui recitativ, după modelul celui de doină în baladă, se datorează similitudinilor existente între cele două genuri improvizatorice.

---

[8] Apud, G. Oprea, *Folclorul muzical românesc*, Editura Muzicală, Bucureşti, 2002, p. 460.

[9] Idem, *Studii de etnomuzicologie*, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 1998, p. 40.

www.digibuc.ro

CONTICU LU' BOŞCA

Culeg. M. Kozlovsky
26 iulie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. OTTI ION 81 ani
Născut la OŞINI

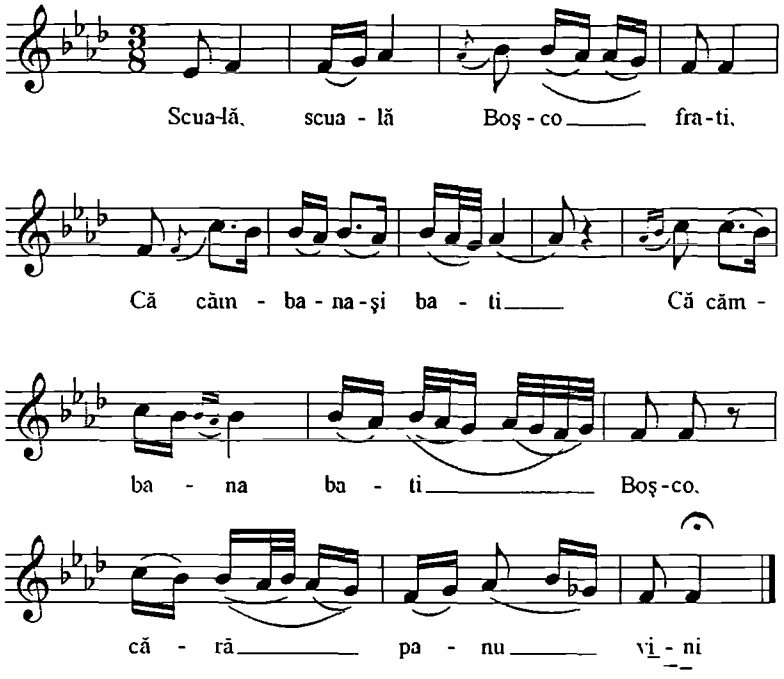

Scuală, scuală, Boşco, frati
Că cămbana-şi bati
Că cămbana bati, Boşco,
Cărăpanu vini.
Cărăpanu vini, frate,
Cu trii suti di onşi,
Cu trii suti di onşi, frate,
Cu Askeru grecsesc.
Tănas la tălcoră, frati,
La puntea popăl'e,
Tănas la tălcoră, frati,
Tini ti ubides,

Scoală, scoală, Boşco, frate,
Căci clopotul bate,

Că un tse bun son durmeam, dodo,
Că un tse bun son durmeam,
Si un tse bun vis videam, dodo,
Că crutsili scoteam,
Ăn tsi fătsea dodo soro,
Că crutsili scoteam,
Din zur de mănăstir, soro,
Steagu io lă purtam,
Pudon, pudon, dodo mila,
Opints'li s'mi-ncalts,
Şi cu cusa Malihercă,
Io si ies ăn şumi,

Că ce bun somn aveam, dodo,
Că ce bun somn aveam,

www.digibuc.ro

Căci clopotul bate, Boşco,
Vine o companie.
Vine o companie, frate
Cu trei sute de inşi,
Cu trei sute de inşi, frate,
Din oastea grecească.
Pe Tănas'l-au omorât, frate,
La podul popii,
Pe Tănas'l-au omorât, frate
Pe tine te caută,
Şi ce vis bun visam, dodo,
Că crucile scoteam,
Se făcea dodo, soro,
Că crucile scoteam,
Din jurul mănăstirii, soro,
Steagul eu îl purtam,
Dă-mi, dă-mi, soră dragă,
Opincile să mă încalţ,
Şi cu puşca Maliher,
Am să ies în pădure.

Balada *Coanticu lu Boşca* este interpretată vocal-instrumental, cu acompaniament de tămbură. Folcloristul G. Oprea a publicat o altă variantă interpretată cu acompaniament de gaidă. De fapt, baladele se cântau numai cu acompaniament de gaidă, aşa cum am mai spus, acesta fiind considerat singurul instrument cu adevărat reprezentativ pentru folclorul meglenoromânilor.

Se ştie că toate creaţiile folclorice, literare, muzicale, coregrafice sunt în permanentă schimbare şi adaptare. Factorii care determină aceste transformări ţin atât de cel care interpretează (capacitatea sa de execuţie, de valenţele sale interpretative, de posibilităţile tehnice ale instrumentului), cât şi de cel care ascultă aceste creaţii.

Varianta culeasă de mine reprezintă o mostră de adaptare la un alt instrument şi la un alt stil de execuţie. În momentul interpretării, cele două componente, poetică şi sonoră, şi-au adus prin mijloace specifice aportul la realizarea simbiozei. Viteza de execuţie este optimea la 108 (M.M.).

Ritmul divizionar ar putea fi la origine un ritm aksak (optime şi optime cu punct). Evoluţia ritmului parlando-rubato al baladei în divizionar este o consecinţă a uniformizării repertoriului şi a adaptării la influenţele moderne ce se manifestă în muzica populară contemporană. Acest aspect se întâlneşte şi în muzica tradiţională dacoromână atât în creaţiile ce aparţin stratului vechi, cât şi în creaţiile din stratul mai nou.

Forma arhitectonică a baladei este fixă, de tip pătrat, strofa melodică având patru rânduri diferite.

Tiparul versurilor este hexasilabic, cu ambele forme, acatalectică şi catalectică. Versurile hexasilabice izometrice se îmbogăţesc prin adăugarea refrenelor bisilabice *frati*, *dodo*, *soro*. Aceste refrene de la sfârşitul primului şi celui de al treilea rând au apărut din necesitatea completării arcului melodic la opt silabe. Gruparea poeziei meglenoromâne este de patru versuri. Repetarea versurilor în strofa melodică (1+2+2+3 sau

www.digibuc.ro

1+1+2+3), consecință a oralității, asigură fixarea în memoria ascultătorilor a evenimentelor povestite şi implicit transmiterea şi fixarea repertoriului în memoria generațiilor viitoare.

Modul este hexacord cu subton în stare minoră. La baza sistemului sonor se află tetratonia FA-LA-SI-DO2 care trădează structura oligocordică din care a evoluat hexacordia. Ambitusul este de sextă mare, acesta definind chiar structura sonoră a baladei.

Recitativul melodic, redus ca dimensiuni față de cel din balada dacoromână, este realizat prin succesiunea frazelor melodice structurate în motive cu ambitus de la terță mare până la cvintă perfectă.

Recitativul recto-tono, realizat pe treapta întâi, este în stare embrionară. El este precedat de formule melodice ample, cu profil descendent, cu aspect melismatic. Saltul de cvintă perfectă, cel mai mare din desfăşurarea melodică a baladei, apare imediat după încheierea recitativului recto-tono.

Apogiaturile, simple şi duble, ajută la amplificarea melodiei baladei.

Cadențele interioare (realizate pe treptele a treia şi întâi) sunt marcate prin apariția sunetelor picnonului din tetratonie. Cadența finală este realizată prin mers melodic descendent, în care treapta a doua coborâtă este adusă prin salt de terță mare descendentă. Treapta întâi pe care se cadențează se impune şi ea prin repetare.

Prezența recitativului epic, amploarea redusă a discursului poetico-muzical, configurațiile melodice realizate la intervale de secunde şi terțe, sunt mijloace specifice baladei şi diferențiază această creație de cântecul liric sau cântecul propriu-zis.

Coanticu lu Boşca se regăseşte şi în culegerea *Folclor muzical aromân,* realizată de G. Marcu. Există diferențe între cele două cântece notate de G. Marcu şi de G. Oprea. Diferențele țin de text (varianta domnului G. Oprea fiind mai amplă) şi de notația ritmului (în culegerea domnului G. Marcu ritmul este divizionar, ¾, iar în notația domnului G. Oprea este aksak).

www.digibuc.ro

CONTICU LU' ISIN BEGU

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. BULUTU GHEORGHE 62 ani
Născut la CERNA

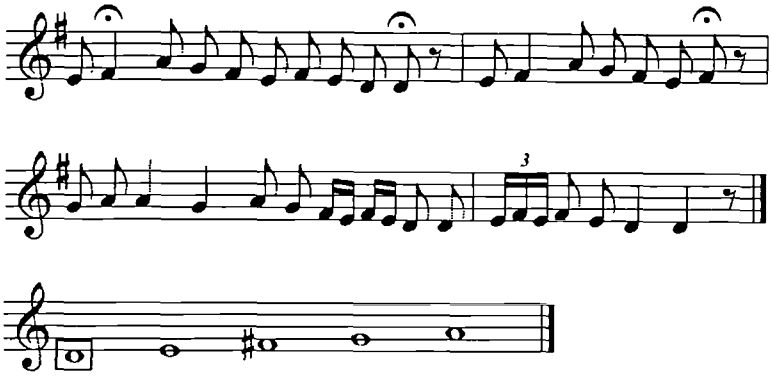

Balada *Isin begu* s-a pierdut din repertoriul vocal-instrumental. Niciun informator nu a mai fost în stare să o cânte cu vocea, fără greşeli, de la început până la sfârşit. Cu toţii regretau că odată cu dispariţia familiei Tanur Nicolae (gaidă) şi Ioana (voce)-bunicii domnului V. Coman, nu mai are cine să cânte *cum trebuie* această baladă. Toţi informatorii au susţinut că instrumentul la care se poate interpreta această baladă este gaida, celelalte instrumente fiind considerate incapabile să corespundă stilului şi caracteristicilor baladei.

Adaptată la tehnica instrumentală a cavalului, balada nu debutează cu introducerea asemănătoare taxâmului din baladele dacoromâne. Cântată totuşi rubato, cu optimea la 144 (M.M.), balada demonstrează capacităţile tehnice şi de interpretare ale informatorului. Transferul în plan instrumental nu a afectat proprietăţile formale generale ale baladei. Recitativul melodic şi cel recto-tono sunt uşor de recunoscut, chiar dacă dimensiunile lor sunt reduse faţă de cele din balada dacoromână.

Din punct de vedere arhitectonic, balada are patru rânduri melodice. Desfăşurarea melodică de dimensiuni reduse degajă totuşi acea atmosferă de naraţie cântată, obligând la ascultare.

Sistemul sonor este o pentacordie diatonică de tip major, demonstrând interpretarea ţărănească a acestei balade. Ambitusul de cvintă perfectă defineşte structura sonoră a baladei.

Recitativul melodic, redus ca dimensiune, are o structură sonoră diatonică, ce îl apropie de cel transilvănean şi dunărean din folclorul nostru.

www.digibuc.ro

Recitativul recto-tono, în fază embrionară, se evidențiază la final de rând melodic, fiind realizat numai pe treapta întâi (rândurile 1, 3 şi 4).

Formulele melodice din interiorul baladei se plasează la finalul rândurilor melodice şi au profil descendent. Variația acestor formule se realizează atât în plan melodic, cât şi ritmic.

Cadențele se realizează la finalul rândurilor melodice, exact pe sunetele care formează recitativul recto-tono. Cu excepția rândului al treilea, care are cadența pe treapta a treia, celelalte rânduri realizează cadențele prin repetarea treptei întâi.

Doina

Cunoscută în muzica tuturor popoarelor din Peninsula Balcanică, doina se regăseşte şi în repertoriul meglenoromânilor. Este diferită ca structură de doina dacoromână, deosebirea fiind dictată de aspectele multiple şi diferite ale vieții meglenoromânilor, de atitudinile şi trăirile legate de mediul natural înconjurător şi de realitățile sociale.

Dacă la dacoromâni doina este cântată în mod individual, la meglenoromânii din Cerna asistăm la performarea ei de către solist (sau solişti) pentru publicul ascultător. Acest aspect demonstrează încă o dată importanța pe care o are în practica folclorică meglenoromână, preluarea şi transmiterea pe cale orală a tuturor creațiilor populare, indiferent de genul căruia aparțin.

În cercetarea pe care am efectuat-o, am cules o singură doină, vocal-instrumentală (cu acompaniament de tămbură) intitulată *Durustoare, Durustoare*.

www.digibuc.ro

DURUSTOARE, DURUSTOARE

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. OTTI ION 81 ani
Născut la OŞINI

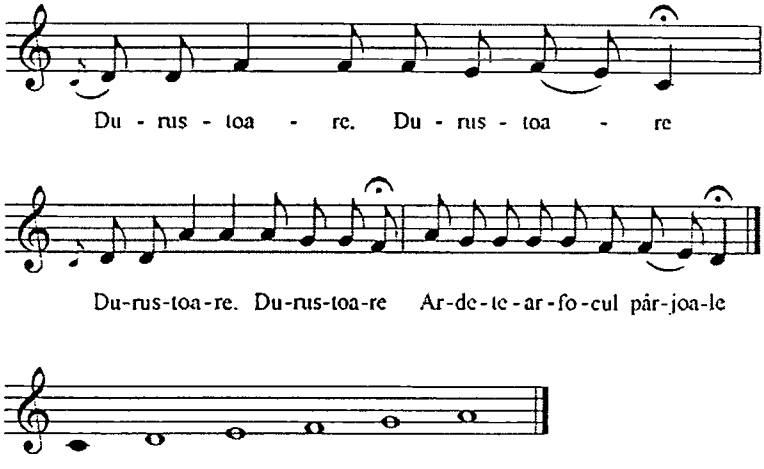

Durustoare, Durustoare,
Durustoare, Durustoare,
Arde-te-ar focul, pârjoale.
Câtă-armată intră-n tine,
Câtă-armată intră-n tine,
Nici-un nu scapă cu bine.
În pădurea Caracuz,
În pădurea Caracuz,
Stau toți dușmanii ascunși.

Dar-ar Dumnezeu să dea,
Dar-ar Dumnezeu să dea,
Să se verse Dunărea.
Să se verse Dunărea,
Să se verse Dunărea.
Să-nece Bulgaria.
Să-nece Bulgaria,
Să-nece Bulgaria,
Că n-am avut parte de ea.

Am pornit în analizarea doinei *Durustoare, Durustoare*, de la considerentul că trebuie să țin cont atât de tematica literară, cât şi de particularitățile muzicale.

Durustoare, Durustoare este o creație relativ tânără şi aparține perioadei în care meglenoromânii au fost obligați de situația politică a statelor balcanice să părăsească Cadrilaterul. Satele meglenoromânilor aparțineau de Durustor şi Caliacra, două județe care după anul 1940 au intrat în componența Bulgariei.

Este o doină cântată simultan, monodic, de voce şi tămbură, cu note ornamentale reduse ca număr şi pondere. Acompaniamentul a respectat

www.digibuc.ro

motivele melodico-ritmice din doina vocală, păstrând conturul rândurilor melodice. Viteza de execuție este dată de optimea la 138 (M.M.).

Am observat că acest gen neocazional are în creația meglenoromână un recitativ liric de dimensiuni reduse, iar cel recto-tono este în fază embrionară. Lipsa părții introductive și a celei concluzive dau o notă aparte acestei doine, singura aflată în repertoriul meglenoromânilor din Cerna.

Tiparul metric al versurilor cântate este octosilabic, forma fiind acatalectică. Versurile sunt legate prin consonanța ultimelor podii. Forma arhitectonică, restrânsă la trei rânduri melodice, respectă un tipar stabil, asemănător cu cel din doina dacoromână de factură arhaică. În această grupare strofică, de tip ternar, frazele muzicale conțin formule melodice identice și variate. Repetarea versurilor în strofa melodică se face prin modele muzicale izomorfe, fiind o caracteristică a oralității muzicii populare meglenoromâne. Datorită scurtimii frazelor muzicale și implicit a doinei, repetarea satisface și necesitățile de ordin estetic.

Frazele muzicale corespund cu lungimea versurilor, formând unități ritmico-melodice distincte, constituite din pasaje cu sunete diferite, dar și cu pasaje recto-tono, de dimensiuni reduse (2-3 sunete).

Sistemul sonor în care este cântată doina este o pentacordie diatonică RE-MI-FA-SOL-LA. Stabilitatea structurii modale este realizată prin recitativele recto-tono și sunetele prelungite din interiorul rândurilor melodice.

Ambitusul doinei este de sextă mare, materialul sonor amplificându-se descendent datorită pilonului de sprijin reprezentat de pienul DO, ce apare în apogiaturile simple anterioare.

Tetratonia LA-SOL-FA-RE stă la baza evoluției modului spre pentatonie, aceste sunete fiind cele mai frecvente în linia melodică. Picnonul din tetratonie, prezent în mers melodic descendent, determină apariția și fixarea sunetului MI din pentatonie.

Formulele melodice rezultate din alternanța treptelor apropiate, saltul de cvintă perfectă plasat la începutul celui de-al doilea rând melodic, apariția recitativului recto-tono în finalul rândurilor melodice, determină asemănări puternice cu doina oltenească de tip mehedințean. Această categorie de melodii, limitată ca arie de răspândire, demonstrează apartenența la un strat muzical arhaic unitar.

Cadența pe cezură se realizează pe subton, prin salt de terță mare, iar cea din finalul doinei se face prin repetarea treptei întâi, prin mers melodic descendent.

www.digibuc.ro

Cântecul propriu-zis

„Cântecul liric propriu-zis este o specie robustă şi acomodabilă care are capacitatea de a recepta, adapta şi sedimenta aluviuni provenite din toate speciile folclorice a căror vitalitate este în descreştere".[10]

Repertoriul vocal cules la Cerna a fost analizat după aceleaşi criterii care au fost parcurse şi în analiza efectuată de domnul G. Oprea în studiul său. În permanenţă am dorit să raportez materialul cules la contextul multicultural în care aceste creaţii au fost concepute sau însuşite. Comparând textele cântecelor culese de mine cu cele din materialul domnului G. Oprea, comparând materialul sonor, structurile melodice ale cântecelor culese de mine, cu cele ale cântecelor culese de domnul profesor, se poate spune că avem de-a face cu variante ale aceloraşi cântece meglenoromâne. În mare parte interpretarea cântecelor meglenoromâne depinde de stilul propriu al interpretului şi de caracterul zonal al interpretării. Variantele culese de mine sunt, de fapt, rezultatul firesc al interpretării aceloraşi creaţii de către meglenoromânii ce provin din sate diferite, la alte instrumente decât cel tradiţional.

Informatorii ştiau că în repertoriu sunt mai multe variante ale cântecelor interpretate de ei, explicaţia fiind simplă: *„aşa să coantă la uşineţi"* sau *„lundzineţii contă mult mai bini astea ale noastri, megleniti"*. Diferenţele au apărut odată cu înlocuirea gaidei cu alte instrumente. Este de remarcat faptul că tămbura, ţigulca şi cavalul, chiar dacă au pătruns în folclorul lor din muzica altor etnii, sunt considerate în prezent ca fiind reprezentative pentru cultura meglenoromână.

[10] S. Rădulescu, *Forme de manifestare a univocalităţii în folclorul muzical românesc*, în „Revista de etnografie şi folclor", tom 28, Nr. 1, 1983, p. 27.

www.digibuc.ro

CONTICU LU' ŞUNA

Culeg. M. Kozlovsky *Inf. OTTI ION 81 ani*
26 iulie 2003 *Născut la OŞINI*
CERNA, jud TULCEA

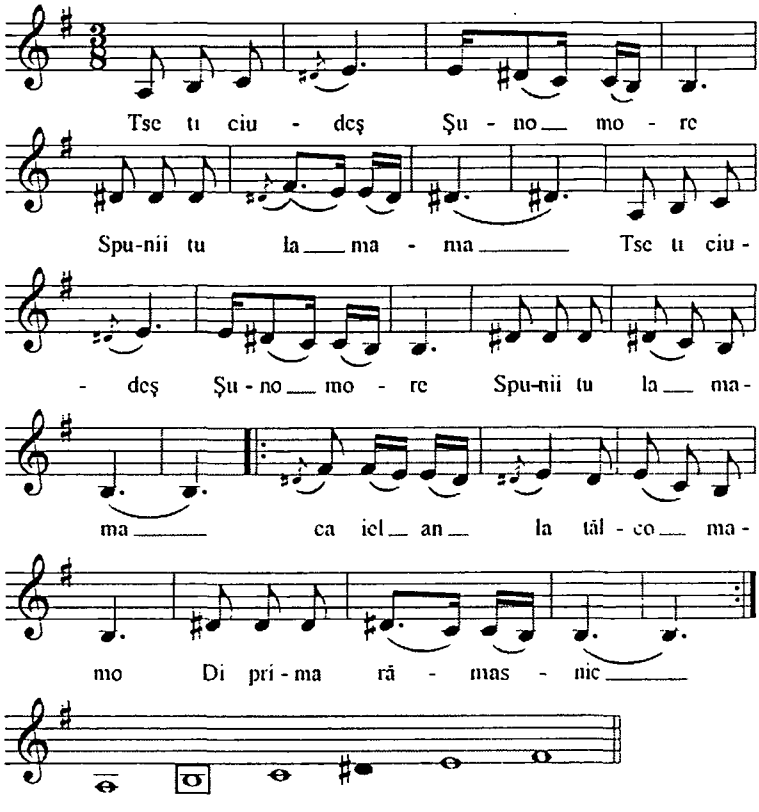

Tse ti cudes, Şuno, more,
Spuni tu la mama,
Tse ti cudes, Şuno, more
Spuni tu la mama,
Cum s'nu mi cudesc, mamo,
Că iel an'la tălco, mamo,
Di prima rămasnic,
Con sam io rămasă, mamo,
Di tuată a mea vrâstă,
Fuocu si'ş la ardă, mamo,
Boşca lu pop' Gona,

Mama s'ti da tini,
Mama s'ti da tini, Şuno,
La mai başu dascăl,
La mai başu dascăl, Şuno,
La Nocea din Lundzin,
Şi si't zică lumea, Şuno,
Şuna, dăscăliţa,
Şi si't zică lumea, Şuno,
Şuna, dăscăliţa,
Cavcu n'u buricu mamo,
Con si'm zică lumea,

www.digibuc.ro

Con sam io rămasă, mamo,
Că iel an'la tălco
Di prima rămasnic.
Nu dună găile, tu, Şuno,

Ce te necăjeşti, măi, Şuno,
Spune-i tu mamei,
Ce te necăjeşti, măi, Şuno,
Spune-i tu mamei,
Cum să nu mă necăjesc, mamă,
Când eu am rămas,
Cînd eu am rămas, mamă,
Dintre toate de vârsta mea,
Focul să-l ardă, mamă,
După primul dascăl, Şuno,
După Nocea din Lundzin,
Şi să-ţi zică lumea, Şuno,
Şuna, dăscălița,
Şi să-ţi zică lumea, Şuno,
Şuna, dăscălița.

Con si'm zică lumea, mamo,
Şuna, lundzineața,
Con io voi si'm zică, mamo,
Şuna, uşineața.

Pe Boşca lui popa Gona,
Că el mi l-a omorât, mamă
Pe primul logodnic,
Că el mi l-a omorât, mamă
Pe primul logodnic.
Nu te supăra, tu, Şuno,
Mama o să te dea,
Mama o să te dea, Şuno,
După primul dascăl,
Cum va fi inima mea,
Când o să-mi zică lumea,
Când o să-mi zică lumea, mamă,
Şuna lundzineața,
Când eu vreau să-mi zică, mamă,
Şuna, uşineața.

În acest cântec este vorba despre durerea unei tinete fete din Oşani căreia îi fusese ucis logodnicul. Dialogul dintre fată şi mamă pune în valoare dramatismul situației. Textul poetic face apel la diverse procedee compoziționale şi de expresie, cu scopul de a reda cât mai bine zbuciumul interior al tinerei. Tempo-ul este dat de optimea executată la 108 (M.M.).

Tiparul versurilor este hexasilabic, acatalectic, constituind un indiciu al arhaismului acestei poezii. Rima pseudostrofelor rezultă din combinațiile simetrice ale ultimelor podii. La primul şi al treilea rând melodic apar refrenele bisilabice *more*, *mamo*, şi *Şuno*. Versul hexasilabic, prin completarea cu aceste refrene se amplifică, izometrizându-se pe tipar octosilabic. Relația vers – rând muzical determină coincidența dintre dimensiunea rândului melodic cu cea a versului octosilabic.

Gruparea pseudostrofei este de opt versuri, obținute prin repetarea ultimelor două versuri în strofa melodică. În acest cântec, datorită scurtimii motivelor, repetarea, consecință a oralității, este o necesitate de ordin estetic. Prin repetare se asigură fixarea în memoria ascultătorilor a textului povestit şi implicit transmiterea repertoriului generațiilor viitoare.

Ritmul este giusto-silabic, iar forma strofei melodice este fixă, de tip ternar AAvB.

www.digibuc.ro

Sistemul sonor este hexacord cromatic cu secundă mărită între treptele a III-a şi a IV-a. Acest hexacord are la origine o scară prepentatonică pe care o putem determina cu ajutorul sunetelor care se impun în melodie. Aceste sunete pilon la-si-Do, care se aud încă de la început, formează de fapt picnonul unei tetratonii diatonice la-si-DO-MI. Aceste sunete conferă stabilitate melodiei, iar pienul, sunetul RE#, consolidează prin prezenţa sa sunetul Mi. Prin emancipare, acest pien alături de FA#, un alt sunet emancipat tot din pien, contribuie la evoluţia sistemului sonor spre hexatonie. Sunetul RE#, treapta a patra a sistemului sonor, prin insistenţa cu care revine în melodie, are funcţie de coardă de recitare. Prin apariţia cvartei mărite, ce se formează pe subton la-RE#, sistemul modal aminteşte de cromaticul 1(c). Ambitusul, de sextă mare defineşte structura melodiei. Prin prezenţa lor, ornamentele, apogiaturi simple anterioare, ajută la amplificarea melodiei. Formulele melodice se încadrează în intervale de terţă, cvartă şi cvintă, acele intervale agreate de limba română în vorbire.

În cadenţele interioare, realizate fie pe treapta a doua, fie pe treapta a patra a sistemului, predomină relaţia de secundă. Tot pe treapta a doua se produce şi cadenţa finală, relaţia de secundă prin care se cadenţează demonstrează astfel, substratul prepentatonic din care a evoluat sistemul.

Toate caracteristicile pe care le-a evidenţiat analiza acestui cântec propriu-zis, demonstrează apartenenţa la stilul vechi.

Următorul cântec va fi prezentat în trei ipostaze. Prima este interpretată vocal cu acompaniament de tămbură, iar următoarele două interpretate instrumental: la caval şi la ţigulcă.

www.digibuc.ro

Z'DUSI FEATA LA APU

Culeg. M. Kozlovsky
26 iulie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. OTTI ION 81 ani
Născut la OŞINI

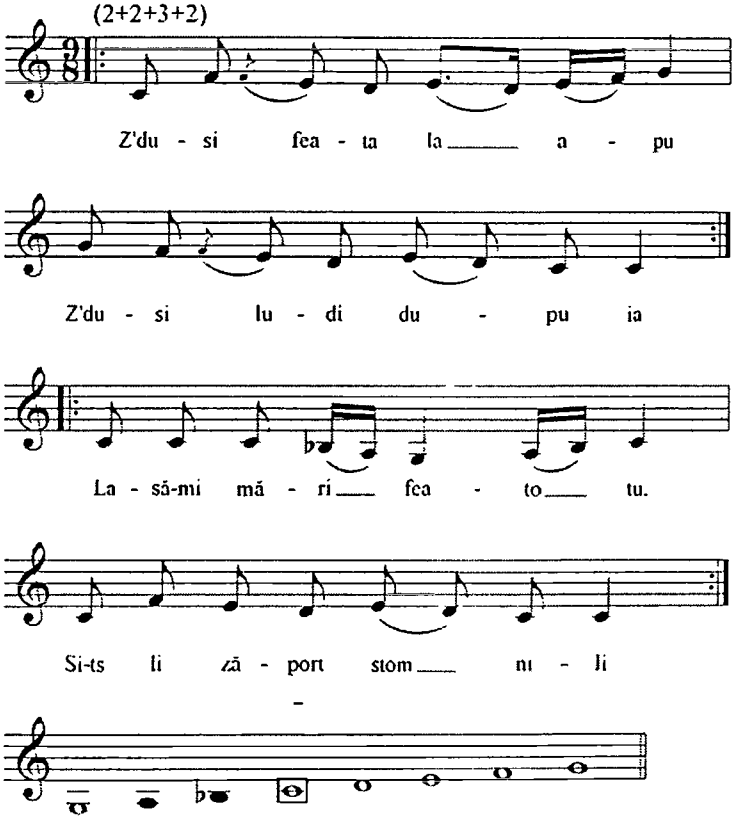

Z'dusi feata la apu,
Z'dusi ludi dupu ia,
Lasă-mi mări feato, tu
Si-ts li zăport stomnili,
Si-ts li zăport stomnili,
Si-ts li zăropă monile.
Nu au catso di stomnă,
Tuk au catso di monă,
Tuk au catso di monă,
Ai la fronse ninelu.

Vicni feata, prutsapo,
O, lele Domne, la tine,
O, lele Domne, la tine,
Tse leac are di mine.
Tat si mi talcoscă,
Mama si mi drubească,
Mama si mi drubească,
Bebi si mi angropă,
Bebi si mi angropă,
Doda si mi zaplongă.

www.digibuc.ro

Se duse fata la apă,
Se duse şi feciorul după ea,
Lasă-mă, tu fată,
Să-ţi duc eu ulcioarele,
Să-ţi duc eu ulcioarele.
Au să-ţi rupă mâinile.
Nu a apucat ulciorul
Ci a apucat-o de mână,
Ci a apucat-o de mână,
I-a rupt inelul.

Strigă fata, ţipă,
O, lele Doamne,
Au, tu Doamne,
Ce-am să mă fac?
Tata o să mă omoare,
Mama o să mă zdrobească,
Mama o să mă zdrobească,
Fratele mai mare o să mă îngroape,
Fratele mai mare o să mă îngroape,
Sora mai mare o să mă plângă.

Acest cântec se execută în tempo rapid, cu optimea la 168 (M.M.). Textul cântecului propriu-zis *Z'dusi feata la apu* prezintă un moment din viaţa cotidiană a meglenoromânilor. Între membrii comunităţii existau reguli precise ce stabileau relaţiile interumane. Tinerii nu aveau voie să se ţină de mână decât dacă erau logodiţi. Acest lucru era ştiut de întreaga comunitate. Supărarea fetei este justificată deoarece tânărul care a însoţit-o la izvor a încălcat normele cerute prin faptul că a strâns-o de mână şi astfel i-a rupt inelul de pe deget.

Tiparul versurilor octosilabic, prezent în ambele forme, acatalectică şi catalectică, este grupat în patru podii metrice binare. În interiorul pseudostrofelor întâlnim repetarea versurilor, deci şi a rândurilor melodice. Versurile coincid ca dimensiune cu rândurile melodice de tipar tetrapodic. Prin cântare, textul poeziei s-a izometrizat pe tiparul octosilabic al rândului melodic. Datorită gradelor de coincidenţă a finalurilor de vers, apare atât rima inexactă, cât şi cea suficientă. Alte procedee compoziţionale prezente în această poezie populară sunt anafora şi paralelismul explicativ.

Modul este pentacord major ce aduce în registrul grav două sunete: si bemol şi la. Ambitusul este de septimă mică, lărgirea cadrului sonor al pentatoniei realizându-se prin mers melodic descendent de la treapta întâi la sunetul SOL din registrul grav. Linia melodică are contur sinuos, singurul salt, de cvartă perfectă, realizat în sens melodic ascendent, fiind la începutul primului rând melodic. Sunetele pilon ale melodiei, DO-MI-FA formează o tritonie diatonică, melodia conturându-se în jurul acestor sunete. Apogiaturile, prezente în primele două rânduri melodice, sunt simple, anterioare şi ascendente.

Sistemul ritmic este giusto-silabic, având la bază două durate: optime şi pătrime. Fiind în acelaşi timp o melodie de joc, metrul versului se structurează în concordanţă cu formula ritmică.

Forma arhitectonică este fixă, de tip ternar, A, B, C, Av, ambele fraze

www.digibuc.ro

din perioadă repetându-se. Configurația frazelor este motivică, fiecărui hemistih corespunzându-i câte o formulă muzicală pregnantă.

Cadența pentru prima celulă poetico-muzicală se realizează pe treapta a cincia. Prima frază realizează cadențarea prin repetarea treptei întâi. Cea de-a doua frază are pentru ambele celule poetico-muzicale cadența pe primul sunet al sistemului sonor, cadența finală fiind realizată prin repetarea primului sunet al sistemului sonor al cântecului.

În varianta prezentată de domnul G. Oprea (*Studii de etnomuzicologie*, Ed. Almarom, Râmnicu Vâlcea, 1998, pag. 50), cântecul are formă arhitectonică fixă de tip pătrat, iar modul este construit pe o structură pentacordică amplificată de pieni.

Z'DUSI FEATA LA APU

Culeg. M. Kozlovsky — *Inf. BULUTU GHEORGHE 62 ani*
26 iulie 2003 — *Născut la CERNA*
CERNA, jud TULCEA

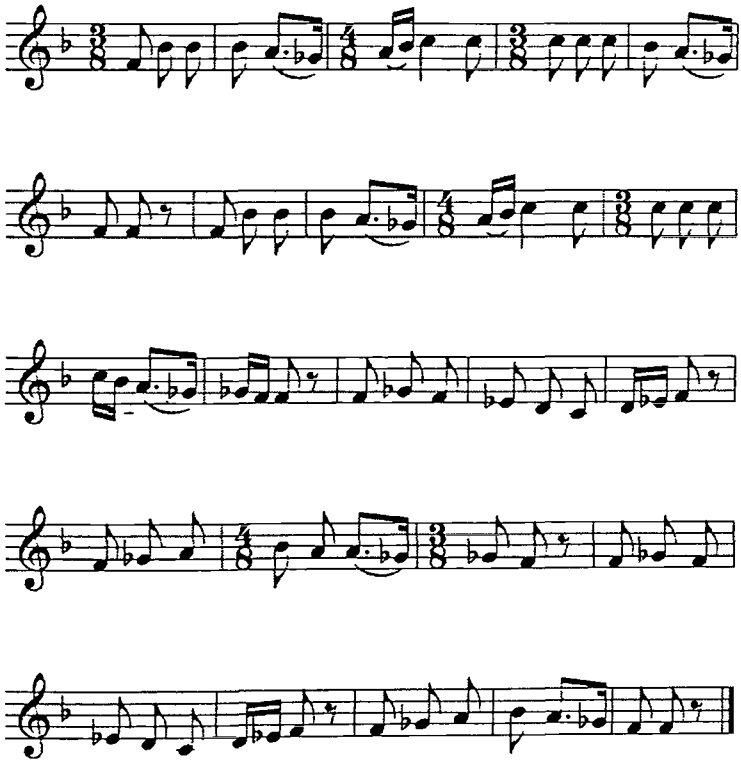

www.digibuc.ro

Tempo-ul este rapid, optimea la 108 (M.M.). În interpretarea instrumentală realizată la caval, modul este cromatic (cromaticul 2) cu secunda mărită între treptele II şi III. Ambitusul este de octavă perfectă.

Lipsită de ornamente, linia melodică dezvăluie mai uşor sunetele piloni. În prima frază a perioadei avem ca sunete preferate de melodie o structură pentacordică cromatică DO-Sibemol-LA-SOLbemol-FA, din care a evoluat ulterior sistemul sonor. În cea de-a doua frază se manifestă ca structură sonoră o heptatonie cromatică, FA-SOLbemol-LA-Sibemol-DO-RE-MIbemol cu secunda mărită plasată între treptele a doua şi a treia.

Linia melodică are profil sinuos, iar saltul de cvartă perfectă este realizat chiar de la început, la fel ca în varianta instrumentală pe care o prezint mai jos.

Ritmul este giusto-silabic, forma arhitectonică fiind fixă, de tip binar.

Cadențele, plasate la finalul celor două fraze sunt realizate prin repetarea finalei.

Iată acest cântec propriu-zis şi în varianta instrumentală realizată la ţigulcă. Viteza de execuţie este rapidă, optimea la 168 (M.M.).

Z'DUSI FEATA LA APU

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. RIZU IONEL 70 ani
Născut la CAPACLIA-DOIMUŞLARI
(CADRILATER)

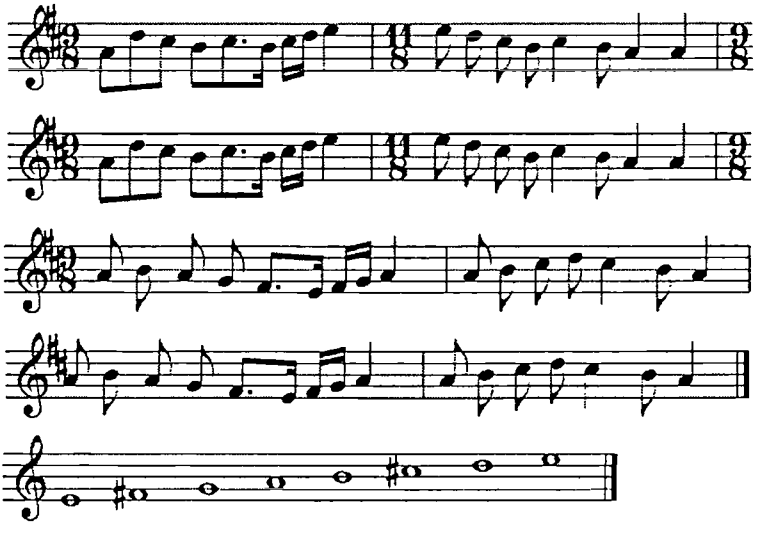

www.digibuc.ro

Modul, la fel ca în prima variantă, este o pentacordie diatonică, lărgită prin prezența sunetelor SOL, FA#, MI din registrul grav. Ambitusul este de octavă perfectă, diferit de prima variantă, dar la fel ca în cea de-a de a doua.

Linia melodică este lipsită de ornamente, punând în valoare sunetele considerate stâlpi sonori: LA, SI, DO#, MI.

Alternanța măsurilor compuse eterogen dezvăluie evoluția ritmului aksak spre ritmul giusto-silabic. Şi aici forma arhitectonică este fixă, de tip binar.

Asemănarea celor trei cântece este evidentă, saltul de cvartă de la început, motivele frazelor, modul şi ambitusul, simplitatea melodiei, ritmul giusto-silabic regăsindu-se în toate variantele prezentate. Cadențele, prin finala repetată reprezintă încă un punct comun cu celelalte variante analizate.

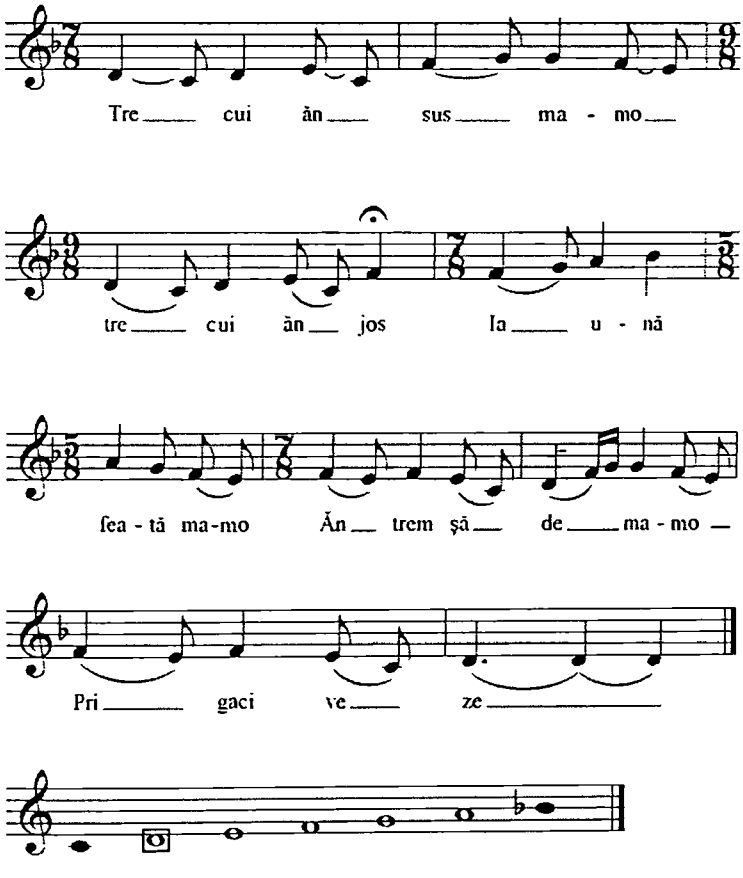

Trecui ăn sus, mamo, trecui ăn jos
Ia, una feată mamo,
Ia nu-mi feşe
Io voi siu l'eau, mamo di niveastă

www.digibuc.ro

Ăm trem şăde, mamo
Prigaci veze, mamo
De niveastă
Io-i feş cu mona, mamo,
Ia nu-mi feşe,
Io-i feş cu oclu, mamo

Ia nu-mi va
Io voi s'mi 'nsor, mamo
Ia va si mor
Dicot si mor, mamo
Mai bun s'mi 'nsor

Trecui în sus, mamă, trecui în jos
O fată
Pe prispă şedea
Şorţ cosea
De mireasă.
Eu-i fac cu mâna, mamă
Ea nu-mi face
Eu îi fac cu ochiu mamă,

Ea nu-mi face
Eu vreau s-o iau de nevastă, mamă
Ea nu mă vrea
Eu vreau să însor, mamă
Ea vrea să mor
De cât să mor, mamă
Mai bine mă însor.

Acest cântec, extrem de apreciat de meglenoromâni, este interpretat de cei tineri fără sprijinul celor mai în vârstă. Textul poetic, cu umor fin, povesteşte despre un tânăr îndrăgostit care ar face orice pentru a câştiga dragostea tinerei pe care o iubeşte.

Tempo-ul este dat de optimea la 176 (M.M.). Sistemul sonor pe care îl putem deduce este o pentacordie. Datorită celor doi pieni, subtonul şi treapta a doua, sistemul poate să se amplifice până la hexatonie cu subton. Sunetele pilon RE, FA, SOL şi LA formează o tetratonie, toate celelalte sunete converg către aceşti centri modali. Lipsa ornamentelor determină accesibilitatea şi fluiditatea melodiei. Ambitusul, de septimă mică, reprezintă distanţa dintre cei doi pieni, subtonul Do şi Si bemol.

Strofa melodică are două rânduri alcătuite din câte două motive pregnante, în care celule se repetă identic sau variat. Dimensiunea mai redusă a strofei melodice este dictată de modul în care se grupează frazele în perioadă. Ca formă arhitectonică, acest cântec se încadrează în categoria fixă, strofa melodică fiind de tip ternar: ABC.

Sistemul de versificaţie este izometric, acatalectic, omogen (binar). Poezia populară aduce ca procedee compoziţionale şi mijloace de expresie rima succesivă şi paralelismul explicativ. Melodia este cea care dictează tiparul octosilabic al cântecului. Versurilor hexasilabice li se asociază refrenul bisilabic *mamo*, această asociere determinând izometrizarea pe tiparul octosilabic al melodiei. Apariţia refrenului asigură coeziunea dintre cele două motive ale rândului melodic. Formulele melodice se desfăşoară

www.digibuc.ro

pe ambitus de cvartă şi terţă. Linia melodică este sinuoasă, preferând salturile de terţă şi cvartă. Sistemul ritmic este aksakul pe care-l întâlnim atât la bulgari, cât şi la aromâni şi dacoromâni.

Dacă primul rând melodic are cadenţa pe treapta a treia, cel de-al doilea, ultimul, cadenţează pe treapta întâi.

SCUATI LA RĂVOL'U DIN BRON

Culeg. M. Kozlovsky
26 iulie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. OTTI ION 81 ani
Născut la OŞINI

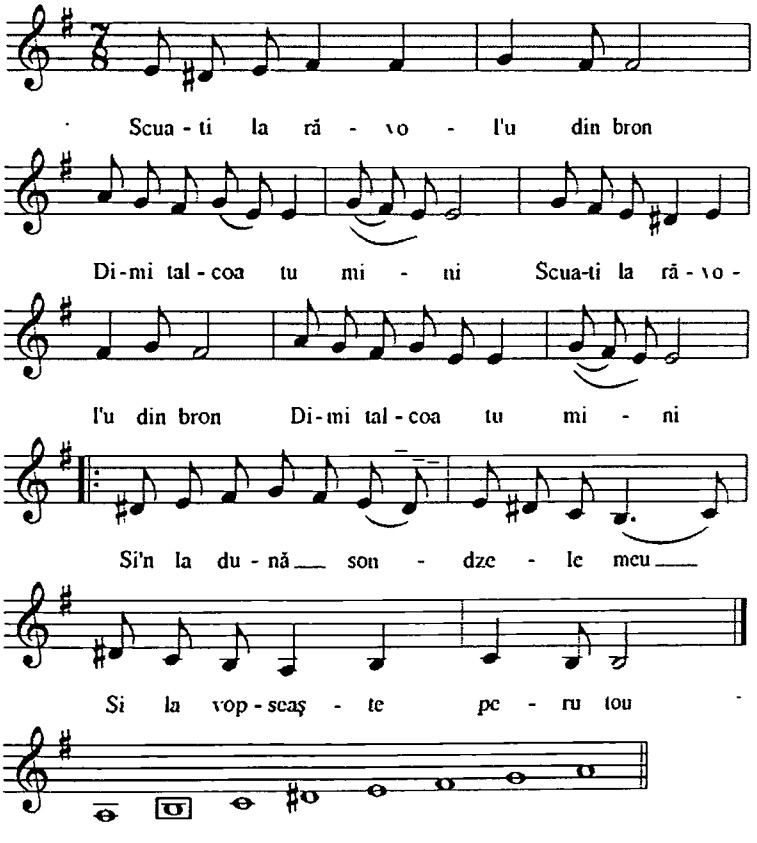

Scoate la răvol'u din bron,
Di mi talco tu mini.
Si'n la dună soandzele meu,
Si le vopseaşte peru tou.

S'nu ardă lanti buritsi,
Că cum an'la arse al meu.
Cote stele ari an tser,
Cota ficori tu ai si fatsi

www.digibuc.ro

Du-ti si'i spun la mumă-ta,
S'nu facă lanta ca tini,

Scoate revolverul din brâu,
Să mă împuşti.
Şi adună sângele meu,
Ca să-ţi vopseşti părul.
Du-te şi spune-i mamei tale,
Să nu facă alta ca tine,

Cota ori tu si ti maritai
Si udovidsă tu s'ti fatsi.

Să nu ardă alte inimi,
Cum ai ars-o pe-a mea.
Câte stele sunt în cer,
Atâţia copii tu să faci.
De atâtea ori să te măriţi,
Şi văduvă tu să rămâi.

Cântecul este liric, iar din poezie se degajă un puternic dramatism, finalul fiind aproape ca un blestem. Tiparul versurilor este octosilabic, izometric şi prezintă ambele forme: acatalectic şi catalectic. Rima versurilor este inexactă. Ca procedee compoziţionale se constată anafora şi paralelismul explicativ. Versurile se grupează în strofa melodică două câte două.

Frazele au o configuraţie pregnant motivică, acestea repetându-se identic în finalul cântecului. Forma este fixă de tip pătrat. Viteza cu care se cântă are optimea la 144 (M.M.).

În acest cântec se regăseşte cromaticul I, cu secundă mărită între treptele III-IV. Ambitusul este de octavă perfectă, definind structura modului. Lipsesc ornamentele, astfel că melodia are un pronunţat caracter silabic. Intervalele care apar frecvent în melodie sunt terţa mică, secunda mărită, secundele mari şi mici. Conturul este sinuos, iar profilul în zig-zag. Sunetele piloni sunt MI-FA-SOL-LA, formând tetracordia ce stă la baza evoluţiei sistemului sonor spre cromatic. Sistemul ritmic este giusto-silabic, dar se deduce provenienţa din aksak. Cadenţele interioare se realizează pe treapta întâi, iar cea finală pe subton.

Forma este AAvBB1, deci o formă fixă, de tip binar. Dimensiunile versului variază, avânt şapte, opt sau nouă silabe.

În lucrarea domnului profesor G. Oprea, *Studii de etnomuzicologie*, acest cântec apare cu titlul: *Du-ti şi spuni lu mumă-ta*, iar modul este heptacord cromatic (secunda mărită între treptele a II-a şi a III-a), cu toate sunetele stabile.

www.digibuc.ro

LIGAT CAPU

Culeg. M. Kozlovsky
26 iulie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. OTTI ION 81 ani
Născut la OŞINI

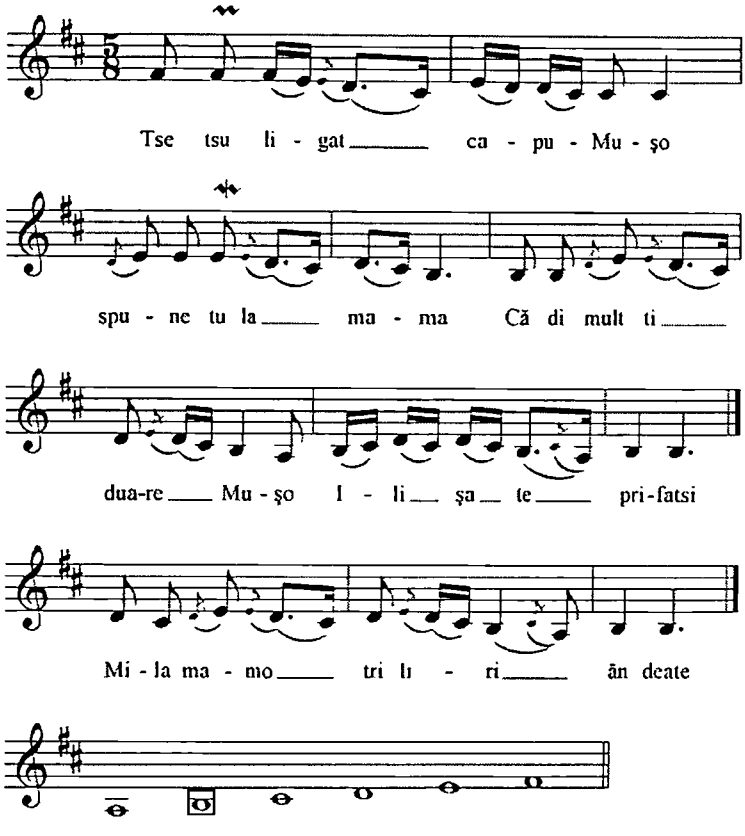

Tse tsu ligat capu Muşo,
Spune tu la mama,
Că di mult ti duare, Muşo,
Ili şa te prifatsi.
Nu mi doare, mamo more,
Nu mi doare, mamo,
Nu mi doare, mamo more,
Tu cu mult nu moncă
Mila mamo, di Iurpan efendi.
Că mult aş mănco, mamo,
La nuastră udaie.
Trei seri, aş turni, mamo,
Trei seri, aş turni,
Trei seri, aş turni, mamo,
Trei cafeuri biu.
Mila mamo, trei cafeuri biu.
Trei cafeuri'ş biu, mamo,
Trei cafeuri biu,
Trei cafeuri'ş biu, mamo,
Trei liri an deate.

www.digibuc.ro

La nuastră udaie,
Că mult aş mănco, mamo,

Ce ţi-e legat capul, Muşo,
Spune-i tu mamei,
Te doare tare, Muşo,
Sau aşa te prefaci.
Nu mă doare, mamă,
Nu mă doare, mamă,
Nu mă doare, mamă,
Ci îmi pare rău
Dragă mamă, de Iurpan efendi,
Că mult a stat, mamă,
La noi în prăvălie,
Că mult a stat, mamă,
Mila mamo, trei liri an deate.

La noi în prăvălie.
Trei seri a tot venit, mamă,
Trei seri a tot venit,
Trei seri a tot venit, mamă,
Trei cafele a băut,
Dragă mamă, trei cafele a băut.
Trei cafele a băut, mamă,
Trei cafele a băut,
Trei cafele a băut, mamă,
Trei lire mi-a dat.
Dragă mamă, trei lire mi-a dat.

Şi acest cântec degajă o atmosferă lirică povestind despre dragostea dintre tânăra Muşa şi Iurpan, un flăcău înstărit. Fata este tristă deoarece iubitul ei nu are curajul să-i mărturisească dragostea ce i-o poartă.

Versul este hexasilabic, prezent în ambele forme: acatalectic şi catalectic. La tiparul izometric al versului se adaugă, la primul şi al treilea rând melodic, refrenul bisilabic pe cuvintele *Muşo* şi *mamo*. Aceste refrene regulate au rolul de a amplifica arcul melodic şi prin locul pe care-l ocupă, încheie strofa melodică. Tempo-ul este potrivit, optimea fiind la 120 (M.M.).

Rima este succesivă şi leagă distihurile între ele. Ca procedee compoziţionale şi mijloace de expresie întâlnim în poezia populară paralelismul explicativ şi repetarea versurilor (două câte două sau acelaşi vers de trei ori). Prin repetarea de trei ori a versului se demonstrează arhaismul textului.

Ritmul este aksak, bicron (pătrime şi pătrime cu punct), cele două unităţi de durată constituind o măsură simplă binară (5/8). Izocronia, născută din repetarea aceloraşi configuraţii, poate justifica coregrafia ce însoţeşte cântecul. Forma arhitectonică este de tip binar: A2, B1.

Structura sonoră este a unui hexacord diatonic. Ambitusul, de sextă mare defineşte chiar sistemul sonor al cântecului. Intervalele care apar frecvent sunt secundele şi doar două salturi de terţă mică şi cvartă perfectă.

Linia melodică, silabică, este amplificată prin apariţia ornamentelor: apogiaturi simple anterioare şi mordente (superior şi inferior). Conturul melodiei este în prima frază sinuos, iar în cea de-a doua crenelat. Profilul melodiei în prima frază este descendent, iar în a doua frază este în zig-zag.

www.digibuc.ro

Cadența interioară şi totodată locul cezurii interioare, se produce pe treapta a doua a hexacordiei prin mers melodic descendent. Cadența finală, tot pe treapta a doua, este realizată prin repetarea fundamentalei.

CHITU, MILA, CHITU

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. RIZU ANASTASIA 69 ani
Născută la CAPACLIA
DURUSTOR

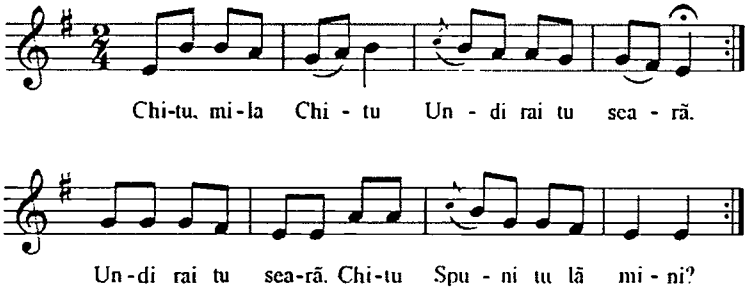

– Chitu, mila Chitu
Undi rai tu seară,
Unde rai tu seară, Chitu
Spuni tu lă mini?
– Tani, mila Tani
La Tava Ghiurgăii
La Tava Ghiurgăii, Tani
Gărnişor na iupeam.

– Chito, dragă, Chito
Unde-ai fost aseară?
Undc-ai fost aseară, Chito
Spune-mi tu mie?
– Tani, dragă, Tani
La Tava Ghiurgăi
La Tava Ghiurgăi
Să curățăm porumb

– Chitu, mila Chitu
Cari-şi vini cola?
– Cola vini Tani, mila
Mitci lu' Tăscăia
– Chitu, mila Chitu
Ți va feasi Mitci

Monili la băşca.

– Chito, dragă, Chito
Cine a fost acolo?
– Acolo a fost, Tani, dragă
Mitci a lu' Tăscaia
– Chito, dragă Chito
Ce v-a făcut Mitci?
– Nu ne-a făcut nimic, Mitci
Ne-a sărutat mâinile.

Acest cântec liric, cunoscut de toți meglenoromânii se cântă şi se dansează cu plăcere atât de cei mai în vârstă, cât şi de cei tineri. Este vorba despre gelozia unui flăcău atunci când iubita pe care o căutase nu era acasă.

www.digibuc.ro

Cu toate că tiparul versurilor este hexasilabic, melodia îşi impune propria organizare, astfel că textul prin cântare se izometrizează pe tiparul octosilabic. Gruparea poeziei este distihul (2+2), iar versurile au tiparul în ambele forme, acatalectică şi catalectică. Sunt prezente în text următoarele elemente de expresie ale poeziei populare: rima succesivă, în care distingem asonanțele, repetarea versurilor în strofa melodică, după tiparul 1+2+1+2, anafora şi paralelismul explicativ. Tempo-ul este rapid, optimea se execută la viteza 168 (M.M.).

Prin ataşarea refrenelor de completare: *mila*, *Chitu*, *Tani*, versul al treilea este singurul pe tipar octosilabic. Melodia este silabică, formula binară pe care evoluează preferând grupurile ritmice pirice. Ritmul este giusto-silabic, divizionar (2/4).

Sistemul sonor este o pentatonie diatonică în stare minoră, fără trepte mobile. Ambitusul de sextă mică se formează între sunetul plasat pe prima treaptă a sistemului şi sunetul apogiaturii anterioare ce apare la ultimul sunet din pentatonie. Ornamentația simplă dictează caracterul silabic al cântecului, dar nu afectează fluiditatea melodiei.

Sunetele pilon din melodie reprezintă picnonul tetratoniei: MI-SOL-LA-SI, în jurul acestora gravitând toate celelalte sunete. Melodia debutează cu un salt de cvintă perfectă, interval care coincide cu ambitusul cântecului.

Structura arhitectonică binară este dată de cele două fraze muzicale ce formează strofa melodică. Repetarea ambelor fraze, cu configurație motivică, determină tiparul fix, pătrat, de tip binar al cântecului (AB).

Cadențele se realizează pe treapta întâi prin mers melodic descendent, la ultima frază cadența fiind realizată prin repetare.

Muzica jocurilor populare

Hora satului, şezătorile (claca) şi diversele sărbători prilejuite de obiceiurile calendaristice, de viața în cadrul familiei reprezentau pentru etnicii meglenoromâni tot atâtea ocazii de a învăța jocurile şi cântecele tradiționale.

Smulşi din vatra lor şi obligați să se adapteze unor condiții impuse, meglenoromânii au reuşit să păstreze în memoria colectivă toate acele manifestări artistice (balade, cântece propriu-zise, obiceiuri, ritualuri şi jocuri) care îi deosebeau de celelalte grupuri etnice din jurul lor.

Generația celor născuți în Grecia, de fapt bătrânii satului Cerna, a fost singura păstrătoare de amprentă identitară atât în Cadrilater, cât şi în Cerna. La sosirea lor în locurile de adopție, meglenoromânii încă mai aveau cimpoieri, cântau polifonic şi nu abandonaseră obiceiurile şi ritualurile practicate în Grecia.

www.digibuc.ro

Pe lângă un repertoriu muzical şi coregrafic propriu, solid, ei au asimilat şi alte creații din folclorul etnicilor bulgari, greci, turci, aromâni şi dacoromâni.

Or drept sau *Hora dreaptă*, reprezintă principalul joc se auzea la şezătoare sau la diferite sărbători ale comunității meglenoromâne. Înlocuirea horei satului cu balurile şi discotecile determină treptat întreruperea transferării către tânăra generație a valorilor culturale şi spirituale proprii.

Generația născută în Meglen a asistat neputincioasă la deznaționalizarea impusă pe toate căile de regimurile ce s-au succedat de-a lungul anilor.

Astăzi, meglenoromânii din Cerna, se identifică comunitar prin cinci jocuri. De fapt, două jocuri şi trei cântece propriu-zise, care servesc şi ca melodii de joc.

Cele două dansuri sunt: *Moşescu* şi *Paiduşka*. Cântecele propriu-zise pe ale căror melodii se dansează sunt: *Chitu, mila Chitu*, *Z' dusi feata la apu* şi *Trecui ăn sus, trecui ăn jos*.

MOŞESCU

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. GHEORGHE IORDAN 67 ani
Născut la CERNA

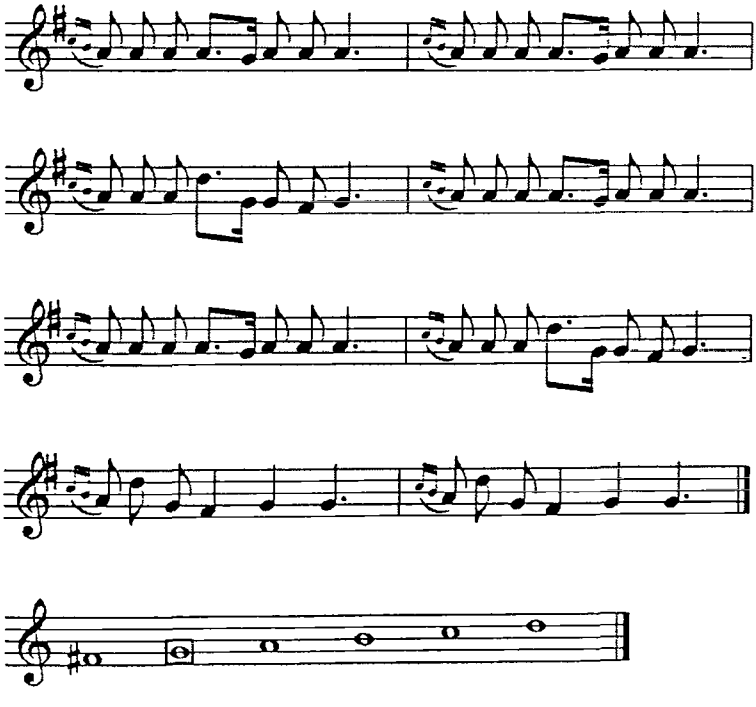

www.digibuc.ro

Moşescu, dans în stilul *Horei cu cap* se mai practică astăzi doar pe scenă de către membrii formației de dansuri *Altona*. A fost catalogat de toți interlocutorii mei ca fiind pur meglenoromân. Acompaniamentul este la fluier fără dop, talentul improvizatoric al instrumentistului manifestându-se nestingherit. Tempo-ul este rapid, optimea la viteza 180 (M.M.).

Linia melodică evidențiază subtonul care, plasat în registrul grav, completează scara sonoră până la hexacord doric. Sistemul ritmic este aksak, forma fixă, durata improvizației muzicale coincizând cu durata dansului propriu-zis.

Melodia jocului se structurează pe celule ritmico-melodice identice şi variate, ritmul aksak, bicron, fiind evident. Duratele cele mai frecvente sunt optimea, optimea cu punct, pătrimea şi pătrimea cu punct. Pe primul sunet al fiecărei incize se plasează un accent de delimitare, astfel că, valorile motivelor melodico-ritmice se grupează în jurul sunetului purtător de accent. Sistemul sonor al melodiei este o pentatonie majoră cu subton, iar ambitusul este de sextă mare. Polii pendulatori LA-SOL, concentrează în jurul lor toate celelalte sunete, afirmate sau pieni.

Ornamentele, plasate numai pe treapta a doua, sunt apogiaturi duble anterioare. Salturile succesive de cvartă perfectă ascendentă şi de cvintă perfectă descendentă marchează momentele în care se aud chiuiturile şi se execută paşii săltați ai dansului.

Din punct de vedere arhitectonic, această melodie de joc are tipar binar (AB), cele două fraze fiind construite din repetarea identică sau variată a formulelor izometrice.

Climaxul, sunetul RE2, este atins aproape spre finalul primei fraze, el auzindu-se de patru ori, pe parcursul melodiei. De fiecare dată când se aude este precedat de salt de cvartă perfectă şi urmat de salt de cvintă perfectă. Imediat se aude de fiecare dată subtonul, afirmat probabil din pienul care relaxa vocea după două salturi succesive.

Cadența primului rând melodic se realizează prin repetare pe treapta a doua, iar cea finală, prin relația de secundă, repetă primul sunet al sistemului sonor.

www.digibuc.ro

PAIDUŞKA

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. RIZU IONEL 70 ani
Născut la CAPACLIA-DOIMUŞLARI
(CADRILATER)

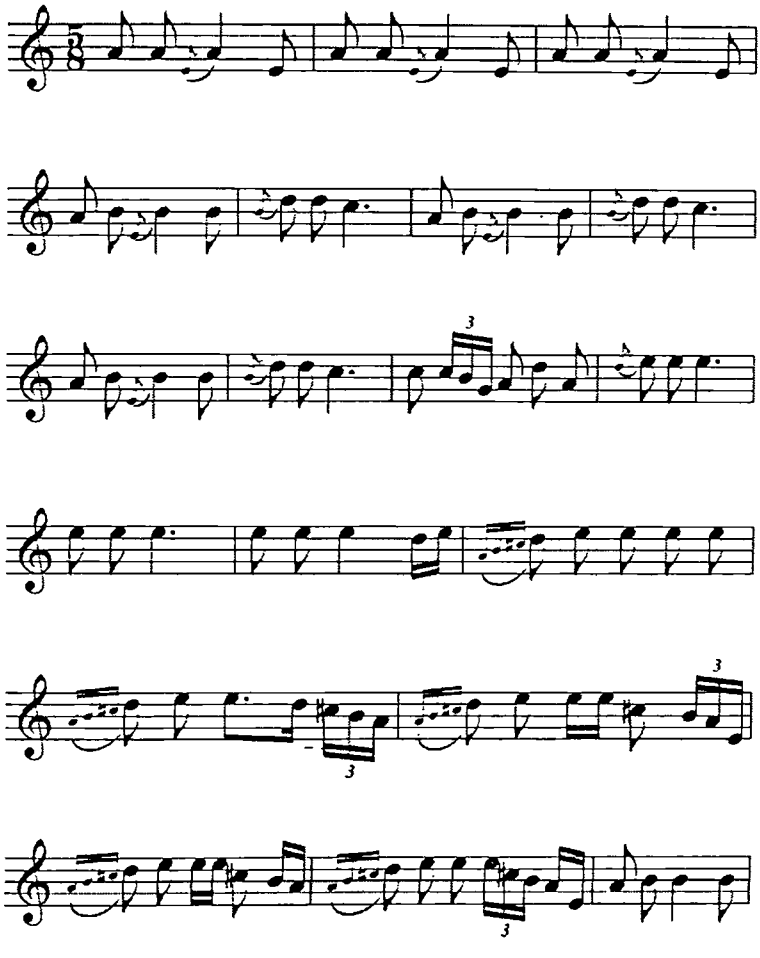

www.digibuc.ro

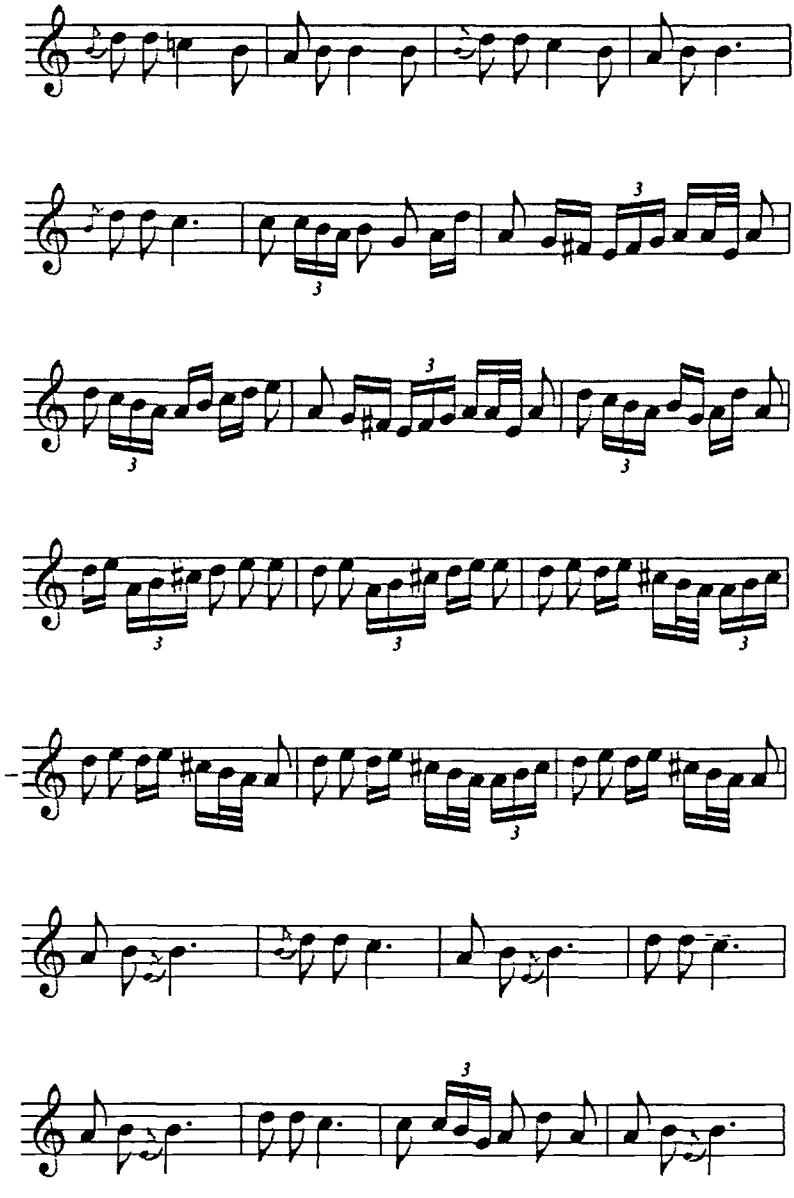

www.digibuc.ro

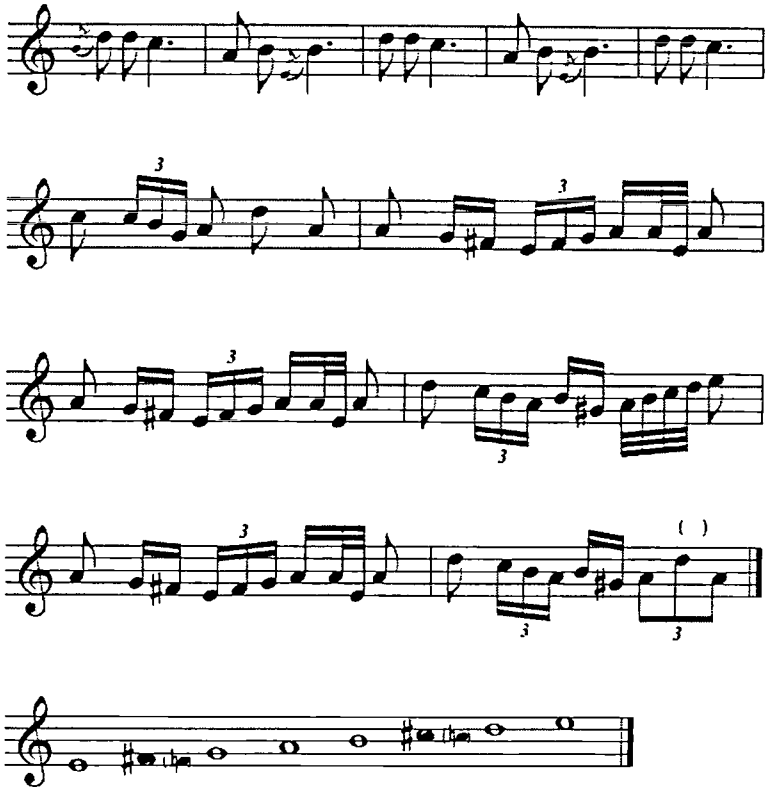

Paiduşka este dans bulgăresc, introdus în repertoriul meglenoromân odată cu sosirea în Cadrilater. Se desfăşoară într-un tempo rapid (optimea 184 M.M.), cu mers săltat şi paşi pe loc, trădând originea sa bulgărească. La sosirea în Cerna, meglenoromânii au constatat că şi în satele din jurul lor se dansa *Paiduşka*. În satul Cerna şi în cele din vecinătatea lui au existat etnici bulgari, şi astfel se explică faptul că la horele satelor din acea zonă se dansau, indiferent de apartenenţa etnică, dansuri aparţinând meglenoromânilor, bulgarilor, turcilor, aromânilor sau dacoromânilor. Informatorii mei mi-au spus că paşii pe care îi fac ei la *Paiduşka* sunt diferiţi de cei pe care îi fac bulgarii, dacoromânii sau aromânii. Meglenoromânii îl dansează în stilul lor, cumva în spiritul paşilor tradiţionali de dans.

Ritmul aksak (bicron), divizionar, (5/8) dezvăluie structura binară a formulelor, respectiv celulelor, identice pentru coregrafie şi melodie. Valoarea totală a formulelor este de opt şi rezultă din gruparea motivelor melodico-ritmice în jurul sunetului purtător de accent de la începutul fiecărei incize.

www.digibuc.ro

Melodia de dans meglenoromână Paiduşka este de tip pătrat (ABAvCBvAvD) având şapte fraze muzicale, în care motivele sunt repetate identic sau variat.

Dacă în incipitul melodiei de dans se plasează o formulă melodică introductivă, la finalul acestei melodii se întâlneşte aceeaşi formulă cu rol concluziv.

Melodia dezvăluie ca sistem sonor acusticul 2 (major melodic) ce s-a conturat dintr-o pentatonie cu doi pieni instabili (FA# şi DO#). Ambitusul este de octavă perfectă. Pe lângă mersul melodic realizat prin succesiuni de secunde apar şi salturile de terțe, cvarte şi cvinte ascendente şi descendente, astfel că profilul melodiei este în zig-zag.

Sunetele preponderente sunt plasate pe treptele a doua (LA), a patra (RE) şi a cincia (MI), acestea evidențiind o structură prepentatonică, o tritonie ce a evoluat inițial în pentatonie, iar prin emanciparea pienilor s-a lărgit în heptatonie majoră.

Cadențele interioare se realizează pe treptele a doua şi a cincia, prin salturi de cvarte ascendente şi descendente, evidențiindu-se din nou sunetele pilon.

Cadența finală se realizează pe treapta întâi, fiind adusă prin salt de cvartă perfectă descendentă.

www.digibuc.ro

CIFTE, CIFTE – DANS TURCESC

Culeg. M. Kozlovsky
23 noiembrie 2003
CERNA, jud TULCEA

Inf. OTTI ION 81 ani
Născut la OŞINI

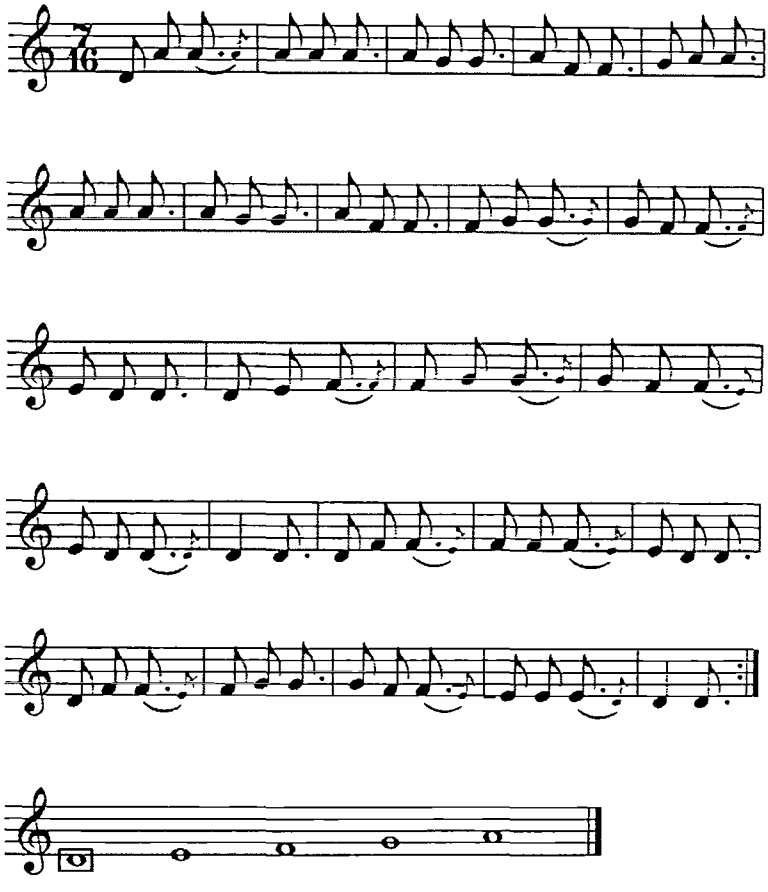

Deşi nu este un joc meglenoromân, am analizat acest dans, deoarece se ştie că meglenoromânii au convieţuit în locurile de baştină sau de adopţie în medii alogene. Cântat cu acompaniament de tămbură şi dairea, acest dans m-a frapat prin plăcerea cu care a fost executat.

Este un dans de perechi, în tempo vioi (Presto), asemănător geamparalei din punct de vedere ritmic şi coregrafic. Ultima pereche flutură în mână câte o batistă, acest obicei fiind întâlnit la majoritatea popoarelor balcanice.

Urmărind analiza vom vedea că există o mare asemănare între elementele acestui dans şi cele meglenoromâne.

www.digibuc.ro

Ritmul este aksak, divizionar (7/16) şi dezvăluie structura binară (bicron) a formulelor, respectiv celulelor, identice pentru coregrafie şi melodie.

Valoarea totală a formulelor este de opt şi rezultă din gruparea motivelor melodico-ritmice. Fiecare inciză evidenţiază sunetele pilon ale melodiei, de fapt sunetele pentatoniei în care este melodia. Ambitusul este de cvintă perfectă, definind astfel structura modului. Melodia are profil sinuos, saltul de cvintă din formula incipitului impunând sunetul al cincilea prin repetarea succesivă. În afară de saltul de cvintă, formulele ritmico-melodice nu depăşesc intervalul de terţă. Apogiaturile simple posterioare sunt singurele ornamente prezente în melodie.

Această melodie de joc are structură fixă, ternară, cele trei fraze care o alcătuiesc având cadenţele interioare realizate prin repetarea treptelor a treia şi întâi, iar cadenţa finală pe treapta întâi.

Muzica de dans este astăzi cântată doar la serbări ale şcolii, comunităţii sau la concursuri şi festivaluri folclorice. La nunţi, melodiile meglenoromâne sunt interpretate de formaţii instrumentale de actualitate (orgă, chitară electrică, baterie), dispărând posibilitatea de a improviza, toate instrumentele executând de fapt, linia melodică.

Ca o mărturie a funcţiei sociale pe care o presupune dansul în comunităţile rurale, dansurile meglenoromâne au întotdeauna un conducător. Acesta se numeşte *tanit* şi este cel care decide momentul începerii dansului (de obicei, după primul rând melodic). Tot el alege traiectoria şirului de dansatori: în şir dispus pe semicerc, în spirală sau perechi. Tanitul, fiind primul întotdeauna, flutură o batistă pe tot parcursul dansului, fiind astfel uşor de recunoscut. Nu poate fi schimbat tanitul decât odată cu sfârşitul dansului, altfel se consideră ca o lipsă de respect faţă de cel care conduce dansul.

Înainte de emigrarea în Cadrilater şi chiar la sosirea în comuna Cerna, dansatorii se prindeau în horă după anumite reguli: persoanele care nu erau rude nu aveau voie să se prindă în horă direct de mâini, foloseau pentru a rezolva inconvenientul o batistă, ţinându-se de capetele acesteia. Treptat, s-a renunţat la această regulă, dansatorii prinzându-se în funcţie de dans fie de mână, de brâu sau de umeri.

Pe melodiile cântecelor care servesc drept melodii de joc se joacă *Or drept* sau *Horă dreaptă*. Bineînţeles că paşii sunt diferiţi, meglenoromânii preferând mişcările mai lente, suspensia picioarelor pe rând, cu muşchii picioarelor încordaţi, asemănător dansurilor greceşti executate de bărbaţi.

www.digibuc.ro

Concluzii

Am dorit ca prin cercetarea pe care am efectuat-o în comuna Cerna, la comunitatea meglenoromână, să prezint acele aspecte legate de specificitatea repertoriului de cântece şi jocuri considerate tradiţionale. Intenţia mea a fost aceea de a pune în lumină aspectele de cultură care au rezistat în timp, să ajut ca aceste valori să fie cunoscute şi apreciate, în pofida numărului mic de creaţii care au rezistat în faţa atâtor încercări de încorporare în culturi mult mai puternic reprezentate.

Am supus analizei o mare parte din repertoriul de cântece culese la Cerna, acestea fiind considerate ca cele mai reprezentative pentru demersul propus.

Trăsăturile specifice repertoriului vocal pe care le-a evidenţiat analiza efectuată de mine sunt:

- Preponderenţa versului hexasilabic izometric la care se adaugă refrene bisilabice la finalul rândurilor melodice 1 şi 3.
- Existenţa în melodiile vocale de joc a versurilor heterometrice, de genul heptasilabice, având structura în concordanţă cu ritmul dansurilor.
- Inexistenţa fenomenelor de versificaţie cu caracter improvizatoric.
- Prezenţa modurilor arhaice, cu un număr redus de sunete, într-o mare varietate structurală.
- Prezenţa structurilor pentatonice sau cu substrat pentatonic în care apar trepte mobile sau pieni care determină lărgirea modului spre hexacord cromatic sau diatonic, a modurilor cromatice 1 - 2 şi acustic 2.
- Importanţa subtonului în melodie.
- Ambitus restrâns al melodiilor.
- Profilul melodic preponderent descendent.
- Cadenţe interioare pe treptele a 3-a, a 2-a şi 1.
- Cadenţele finale pe treptele 1 şi subton.
- Forma fixă a melodiilor vocale (există maximum 4 rânduri melodice diferite, ce se pot repeta fie două câte două fie se repetă ultimul motiv al strofei melodice).
- Sistem ritmic preponderent giusto-silabic şi aksak.
- Toate cântecele se pot interpreta în grup, majoritatea servind ca melodii de joc.
- Forma arhitectonică a strofelor melodice în muzica vocală având tipare primar, binar sau ternar.

În urma analizei pe care am făcut-o, în muzica de joc am putut să constat următoarele aspecte:

www.digibuc.ro

- Prezența modului hexacord, extins spre doric.
- Importanța subtonului în melodie.
- Ambitusul de cel mult o octavă.
- Multitudinea structurilor ritmice, rezultate din variația celulară, datorată caracterului improvizatoric al interpretării.

În cântecele culese am constatat că la sfârşitul versurilor apar elemente noi de versificație, ca o consecință a lărgirii rândurilor melodice. Versul propriu-zis îşi păstrează structura tradițională (cea mai întâlnită fiind hexasilabică), primind la sfârşitul rândului melodic, refrene de completare: *more*, *dodo*, *frati*, *soro*.

Am observat că şi din punct de vedere ritmic au avut loc transformări. Stilului vechi, parlando-rubato, pe care domnul profesor G. Oprea l-a notat în majoritatea cântecelor culese i-au fost aduse modificări. Din dorința de măsurare şi simetrie (observate la balade şi la cântecele propriu-zise), stilul actual a dobândit preferința către giusto-silabic, majoritatea cântecelor putând fi încadrate în măsuri constante. Aceste transformări ritmice sunt consecința adaptării repertoriului vocal la muzica de dans, ştiut fiind faptul că, o bună parte dintre cântecele propriu-zise ale meglenoromânilor pot servi şi ca melodii de joc.

Se poate spune despre muzica tradițională a dialectului meglenoromân că parcurge o perioadă de profunde schimbări. Manifestate în planul creației şi al interpretării, toate aceste transformări demonstrează că tradiția nu a dispărut, ci doar se adaptează unor condiții impuse de societate şi progres. Dispariția performerilor la instrumentul tradițional *gaida* a determinat adaptarea repertoriului la instrumente împrumutate din culturile etniilor conlocuitoare. În concluzie, putem spune că menținerea în cadrul cultural românesc a dialectului meglenoromân demonstrează vigoarea creațiilor tradiționale în medii ostile sau dezinteresate.

Lista informatorilor pentru repertoriul meglenoromân

1. Coman Virgil (născut în Medgidia), meglenoromân după mamă, oraşul Constanța, director la DJAN Constanța, doctor în istorie.
2. Petrică Dumitra, dacoromână (născută în comuna Cerna), comuna Cerna, bibliotecară;
3. Bulutu Gheorghe, meglenoromân după mamă, originar din comuna Cerna, agricultor, pensionar;
4. Gheorghe Evanghelia, meglenoromână (născută în Lugunța, Grecia), comuna Cerna, casnică;

www.digibuc.ro

5. Iordan Gheorghe, provenind dintr-o familie mixtă, originar din comuna Cerna, agricultor, pensionar;
6. Gheorghe Nicolae, meglenoromân după mamă (născut în comuna Cerna), contabil;
7. Gheorghe Rodica, dacoromână (născută în comuna Scobinți, jud. Iaşi), comuna Cerna, croitoreasă.
8. Otti Ion, meglenoromân (născut în Oşani Grecia), comuna Cerna, frizer, pensionar;
9. Otti Traian, meglenoromân (născut în comuna Cerna), oraşul Constanța, proprietar al unei întreprinderi;
10. Rizu Ionel, meglenoromân (născut în Capaclia – Doimuşlari, Bulgaria), comuna Cerna, agricultor, pensionar;
11. Rizu Anastasia, meglenoromână (născută în Capaclia – Durustor - Bulgaria), comuna Cerna, agricultoare, pensionară;
12. Simiti Gheorghe, meglenoromân (născut în Liumnița, Grecia), comuna Cerna, agricultor, pensionar;

www.digibuc.ro

CÂNTECE ŞI HORE DE RUSALII COMUNE MEGLENOROMÂNILOR ŞI MACEDONENILOR

Prof. univ. dr. Petar Atanasov,
Skoplije – Republica Macedonia

Aşezaţi în regiunea Meglen, de unde provine şi denumirea lor, meglenoromânii au stat, de-a lungul secolelor, în strâns contact cu populaţiile înconjurătoare, greci, turci, slavi etc. Deşi au dus o viaţă izolată la sate, ocupaţia lor fiind agricultura şi păstoritul, iar în timpurile recente olăritul şi creşterea gogoşilor de mătase, meglenoromânii veneau des în contact cu populaţiile deja amintite, dar cel mai des cu slavii, fiind nevoiţi să-şi vândă produsele muncii lor. Viaţa în comun a meglenoromânilor şi a slavilor a dus la o influenţă reciprocă; dar trebuie, totuşi, să menţionăm că influenţa slavă asupra meglenoromânilor a fost incomparabil mai puternică. Astăzi meglenoromânii care trăiesc pe teritoriul Republicii Macedonia şi-au schimbat cu totul modul de viaţă. Părăsind comuna lor Uma – singura care a rămas în Iugoslavia după 1918 – ei s-au instalat în Gevgelija, unde amestecul cu populaţia slavă, de data aceasta, a fost direct. Noile raporturi sociale, în primul rînd căsătoriile încheiate între meglenoromâni şi macedoneni – lucru care nu se obişnuia în trecut atâta timp cât au stat la sate – au făcut ca influenţa slavă să fie şi mai puternică. În modul acesta procesul de contopire a meglenoromânilor, început mai de mult, s-a accelerat, idiomul lor fiind pe cale de dispariţie.

Ca rezultat al acestei convieţuiri între populaţiile meglenoromână şi slavă s-au înregistrat numeroase obiceiuri populare comune. Dintre aceste obiceiuri comune menţionăm o tradiţie populară caracteristică şi care datează din cele mai vechi timpuri şi s-a menţinut până în zilele de astăzi. Este vorba de aşa-zisele ***obiceiuri de rusalii,*** cunoscute mai bine sub denumirea de ***hore de rusalii.*** Aceste hore se organizează în legătură cu sărbătorile de iarnă, Crăciunul şi Boboteaza, şi sunt consacrate focurilor rituale şi cultului morţilor.

Există păreri diferite despre originea acestor obiceiuri însoţite de hore. După unii, ele sunt de origine slavă; după alţii, sunt de origine

www.digibuc.ro

romano-precreştină, organizate în legătură cu sărbătorile trandafirilor, ***Rosalia*** sau ***Rosaria,*** de unde şi denumirea lor. Consulul francez la Ianina pe timpul lui Ali-paşa la începutul secolului al XIX-lea, F. Pouqueville, [12] care mărturisea că la Parga, un sat de pe litoralul grec, de pe data de 1 până pe 8 Mai au loc dansurile numite ***rusalii,*** considera că aceste obiceiuri au fost transmise aici din Italia. Ţinând seamă de toate aceste consideraţiuni, este de asemenea greu să ne pronunţăm dacă aceste obiceiuri au apărut pentru prima dată la macedoneni sau la meglenoromâni. Ceea ce este important, însă, este faptul că nu numai localizarea calendaristică, scopul acestui rit vechi, ci şi regulile după care el se desfăşoară sunt, în general, la fel la unii ca şi la alţii.

Rusaliile la macedoneni şi la meglenoromâni au loc între 7 şi 19 Ianuarie, mai precis începând cu ultima zi de Crăciun şi terminându-se în ajunul sărbătorii de Bobotează. Acestea sunt aşa-numitele zile păgâne, zilele ielelor şi ale zânelor rele care schilodesc pe oameni şi cînd fel de fel de «spirite şi forţe invizibile» ameninţă viaţa oamenilor. Obiceiurile de rusalii sunt însoţite de hore interesante şi foarte frumoase. De fapt, aceste hore nu sunt decât nişte dansuri rituale care îşi au originea încă în epoca precreştină. La origine, această tradiţie se deosebea mult de cea de astăzi. Înainte de toate, dansurile care se executau cu această ocazie aveau un caracter magic, erau un fel de terapie prin care se credea că vor fi alungate spiritele rele despre care a fost vorba mai sus, asigurându-se astfel bunăstarea, fecunditatea şi sănătatea oamenilor şi a animalelor lor. Obiceiurile şi horele de rusalii pe care le întâlnim, în versiuni diferite, la toate popoarele din Balcani, au totuşi ceva comun. Ceea ce le este comun, constă în faptul că peste tot întâlnim urme din culturile vechi şi mai ales elemente ale culturii şamaniste. Ceea ce este, însă pentru noi şi mai important, este faptul că «puterea magică» a acestor dansuri şi hore, întâlnită la şamani şi practicată la bulgarii din nordul ţării lor, ca şi la căluşarii români, în vederea însănătoşirii bolnavilor „acest element străvechi îl întâlnim la meglenoromâni şi la macedoneni într-o măsură mult mai nesemnificativă". Dansatorii sau ***rusalii,*** cum se numesc la unii şi la alţii, rar permit introducerea în mijlocul lor a bolnavilor şi tot aşa de greu se duc la casele unde sunt bolnavi. La cererea familiei respective, ei acceptă să se ducă aplicând unele din regulile ritului, ***rusălescu,*** dar fără ca ei să întreprindă ceva din propria lor iniţiativă, pe când la bulgari şi la căluşarii români acest element este primordial unde dansatorii au acelaşi rol de medici, preoţi şi vrăjitori.

În decursul secolelor această tradiţie populară a suferit numeroase schimbări. Creştinismul, de exemplu, neputând să înlăture aceste obiceiuri

[1] F. Pouqueville, *Voyage dans la Gréce*, 1826, *passim*.

www.digibuc.ro

de obârşie păgână din viaţa oamenilor, a introdus în ele cea mai semnificativă trăsătură a lui, crucea. Acest element nou ocupă locul central în întregul rit de rusalii. Totul se făcea sub semnul crucii. Înainte de-a pleca în satele vecine şi cele mai îndepărtate, prima datorie a rusalilor era să treacă prin biserică ca să fie binecuvântaţi de preot şi stropiţi cu apă sfântă ***aghiazmă***, iar la întoarcere în satul lor ei nu puteau să meargă acasă înainte de a. trece prin aceeaşi instituţie spre a fi «din nou creştinaţi». Prin urmare, caracterul religios al acestor obiceiuri este evident.

Numărul ***rusaliilor*** – dansatorilor era de 12 persoane în amintirea celor 12 apostoli. De altfel, şi durata întregului rit era de 12 zile. Grupul întreg dimpotrivă era constituit din 30-32 de persoane. La întrebarea de ce *rusalii* mergeau din sat în sat ca să danseze, un bătrân meglenoromân pe nume Vani ăl Popa, mi-a răspuns: «Tri cămbană ca lundineţii nă-u furara». „Pentru clopotul bisericii că oamenii din Lundin ni l-au furat". Este clar că misiunea ***rusaliilor*** era sfântă, contribuind la rezolvarea multor probleme comune satului. În acest scop, ei erau bine organizaţi. Un casier aduna banii într-o tavă, doi sau trei cerşetori ***pitaci*** la slavi, iar la meglenoromâni ***călşari*** primeau diverse cadouri, ca grâu, porumb, ovăz, brânză, carne, cartofi etc. şi le transportau în desagi pe cai. Deasemenea, mai erau unul sau doi cântăreţi care cântau din cimpoi[2] sau din surlă pe lângă toboşarul care se întâlnea numai la slavi. Cadourile adunate se vindeau la ***aratš***, un fel de licitaţie, iar banii intrau toţi la ***văcăf***, adică în posesia casei bisericeşti. Printre dansatori remarcăm un ***baltădziiă***, care era în acelaşi timp şi căpetenia grupului, având controlul asupra dansatorilor. El ţinea sus în mâna dreaptă baltagul pe care îl învârtea apărând în modul acesta întregul grup de forţele invizibile. ***Tăntsarul*** avea deasemenea rol principal în grup, în sensul executării perfecte a horei aflându-se în capul acesteia. Restul dansatorilor, ca şi ***tăntsarul***, purtau săbii de lemn numite ***călătschi***, pe fiecare din ele fiind înscris numele dansatorului.

Rusalii erau îmbrăcaţi în frumoase costume populare, confecţionate în sat.

În loc de pantaloni purtau fuste ***fustani*** albe, largi, făcute din 80 de cute plisate. În cap purtau căciulă simplă de ţară sau căciulă de blană. Cămaşa o aveau la fel ca şi ***fustanul***, albă, deasupra căreia purtau vestă împestriţată cu baticuri şi diverse ornamente. După cum am menţionat mai sus, ***rusalii***, înainte de a pleca în «misiunea», lor prin satele vecine şi cele mai îndepărtate, îşi luau rămas bun de la părinţi, soţie şi rude şi în ziua de Crăciun se îndreptau spre biserică unde preotul binecuvânta pe fiecare în

[2] În cadrul grupurilor de rusalii cimpoiul era singurul instrument muzical folosit de meglenoromâni, pe când macedonenii în afară de el mai foloseau surla şi toba.

www.digibuc.ro

parte. La plecarea lor din sat, toată lumea ieşea ca să-i însoţească urându-le să se întoarcă cu bine acasă ca şi cînd ar fi plecat în război. Apropiindu-se de satul unde urmau să danseze, ***rusalii*** trimiteau înaintea lor două călăuze ca să anunţe pe săteni de venirea lor. În cazul cînd în sat era deja un alt grup, atunci ei se îndreptau spre altă localitate evitând astfel întâlnirea celor două grupuri de ***rusalii,*** care ar fi putut să fie nefastă. După regulile acestor obiceiuri, era prea mare dezonoarea ca la întâlnirea celor două grupuri, unul să se supună celui mai tare, trecând pe sub săbiile încrucişate. Când întâlnirile între grupuri erau inevitabile şi în cazul când nici unul din ele nu ceda, atunci se produceau ciocniri sângeroase care se terminau tragic. Drept dovadă, în Republica Macedonia există multe localităţi sub denumirea de: ***morminte de rusalii,*** care amintesc astfel de întâmplări tragice.

Odată ajunşi în sat, întreg grupul era primit cu bucurie şi satisfacţie, iar ***rusalii*** începeau să danseze în centrul satului ca după aceea să treacă de la o casă la alta dansând în curtea lor. Aici ei primeau darurile de care aveau grijă ***călşaril'***. Doi dintre rusalii intrau în casă şi marcau cu sabia o cruce în perete. Dacă cineva din familie era bolnav rusalii încrucişau săbiile lor deasupra persoanei bolnave cu scopul însănătoşirii. ***Rusalii*** nu dansau în faţa caselor unde era o ***liuncă,*** adică o femeie care născuse de curând, mai precis în perioada de 40 de zile de la naştere fiind considerată ca «necurată». În cazul cînd familia era în doliu, ***rusalii*** nu dansau, ci înconjurau parul din centrul curţii de care se leagă caii la treierat, apoi intrând în casă marcau şi aici o cruce în perete.

Dintre horele pe care ***rusalii*** le dansau în perioada aceasta de 12 zile în întreaga regiune a Meglenului locuită de meglenoromâni şi macedoneni precum şi în satele înconjurătoare, cele mai cunoscute sunt: *Căţi Rizu babăl'a, Două liri două franghi, Două or turnat, Tăltşinicu, Z-dusi feata la apu, Rusălescu* etc. de creaţie meglenoromână; după aceea *Petruno mome, Teşkoto, Todor biro kapidan, Kaţi mome-vistinata, Bojmija avasi* etc. „de creaţie macedoneană". Toate aceste hore, indiferent de provenienţa lor, erau dansate de ***rusalii*** ambelor populaţii. Fiecare sat îşi avea grupul său de ***rusalii.*** La meglenoromâni, de exemplu, dintre toate satele în domeniul creaţiei se distingea cel mai mult comuna Oşin, dar se spune că cel mai bun grup de ***rusalii*** la megleniţi a existat la Uma, pe când la macedoneni au existat în comunele Petrovo şi Davidovo. Horele ***rusaliilor*** începeau prin nişte paşi bine echilibraţi ocupându-şi fiecare dansator locul lui în horă pentru ca progresiv să împletească în ea elemente noi ca învârtirea dansatorilor în jurul lor, perechile lovindu-şi săbiile în aer, lăsându-se pe vine sau în genunchi şi multe alte elemente proprii acestor hore. În trecut, horele de rusalii, răspândite pe un teritoriu mult mai întins, începând cu

www.digibuc.ro

oraşul Kukuş, Kilkis, în Grecia, şi pînă în regiunea Tikveš, reprezentau adevărate dansuri de vitejie. Ele erau în plin apogeu în timpul Imperiului Otoman, iar declinul lor a început odată cu stabilirea graniţelor între statele balcanice după dezastrul turcilor şi Primul Război Mondial. Ceea ce este interesant, constă în faptul că aceste hore nu erau cântate de ***rusalii,*** ci numai dansate. ***Rusalii,*** pur şi simplu , nu cântau. De altfel, aceleaşi cântece sau melodii se cântau şi se dansau de către populaţiile respective în toate ocaziile care se prezentau, ca, de pildă, la logodnă, la nuntă sau la diverse sărbători populare şi religioase.

Este de asemenea de reţinut faptul că ***rusalii,*** în executarea acestui rit, din momentul plecării până în ziua întoarcerii în sat, erau nevoiţi, să respecte anumite reguli ca, de exemplu: să nu vorbească între ei şi să nu salute pe prieteni sau pe cunoscuţi; să nu calce în apă; dacă cineva din ei se oprea să bea apă, celălalt învârtea deasupra lui sabia ca să-l apere de «pericol» să nu dea ochi cu rudele în această perioadă de 12 zile; să nu se îmbete; seara, să nu iasă în sat şi să nu se uite la femei. Cu un cuvânt, să fie morali.

La întoarcere în sat, ***rusalii*** erau primiţi de întregul sat în mod solemn. În centrul satului avea loc o solemnitate, o petrecere comună, unde ***rusalii,*** pentru ultima dată, dansau horele lor. Înainte de a merge acasă, ei trebuiau să treacă tot prin biserică, ca şi la plecare, să fie din nou stropiţi cu apă sfântă de către preot şi ieşind din biserică, să se simtă ca persoane din nou creştinate. De abia atunci, după această ceremonie, ei puteau să păşească pragul casei, iar bucuria continua în familie.

În timpurile recente, obiceiurile ***rusaliilor*** au jūcat un rol foarte important. Pentru mijloacele materiale limitate ale satelor de munte, cum este cazul unora din satele meglenite, ***rusalii*** erau o sursă bună pentru ridicarea mai multor obiecte de interes comun, ca biserica, şcoala, cişmeaua, drumul etc. Astăzi horele ***rusaliilor*** se mai dansează în unele sate din această regiune, mai ales la sărbători populare şi religioase, dar sunt pe cale de dispariţie. Ele ar dispărea şi mai devreme, dacă câteva grupuri alese de ***rusalii*** n-ar fi fost legate cu pietate de aceste frumoase dansuri prezentându-le la diverse festivaluri din ţară şi străinătate.

www.digibuc.ro

ASPECTE PRIVIND ŞCOLILE ŞI BISERICILE ROMÂNEŞTI DIN PENINSULA BALCANICĂ – 1864-1961*

Prof. univ. dr. Adina Berciu-Drăghicescu
Facultatea de Litere,
Universitatea din Bucureşti

ŞCOLI

În anul 1936 cu ocazia discursului de primire în Academia Română Th. Capidan constata cu satisfacție: „Astăzi, uitându-se cineva pe harta etnografică a Peninsulei Balcanice rămâne uimit de împrăştierea lor (a românilor – *n.n.*) extraordinară, mai ales în părțile de miazăzi, unde aceste populațiuni se înfățişează sub o formă fragmentară față de blocul unitar şi indivizibil al românismului din nordul Dunării. Prima expresie ce se desprinde din acest aspect, aproape unic în istoria unui popor, este că, oricât de răsfirate apar aceste populațiuni pe cuprinsul Peninsulei Balcanice, originea lor trebuie căutată nu numai în ținutul carpato-dunărean, dar şi în Pind"[1].

* Prezentul studiu reia, cu unele modificări *Introducerea* volumelor: *Şcoli şi biserici româneşti din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, vol. I, Bucureşti, Edit. Univ. Bucureşti, 2004, pp. 9-41 şi *Şcoli şi biserici româneşti din Peninsula Balcanică. Documente (1918-1953)*, vol. II, Bucureşti, Edit. Univ. Bucureşti, 2006, pp. 9-36.

[1] Theodor Capidan, *Romanitatea balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în şedința solemnă a Academiei Române, Bucureşti, 1936, Extras, p. 53; La această localizare mai adăugăm şi pe aceea destul de recentă întâlnită în lucrarea lui Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*: „În Grecia masa principală a aromânilor trăieşte pe văile Pindului. În unele localități din Tesalia şi la poalele Olimpului, în zona muntelui Bermion şi în regiunea dintre Filorma (azi Phlorina), Kastoria (azi Kezriye) şi Kozana (azi Kozane). În Albania îi găsim în număr mare în regiunea Myzeqeja, ca şi în districtele Priemetiş Kolice (azi Korcea), în Iugoslavia în mai multe sate dintre Ohrida (azi Ohrido) şi Monastir (azi Bitolia), apoi Kruşevo lângă Perlepe, câteva sate în apropiere de Struga şi mai mici aşezări pe Pljackavica, în Macedonia răsăriteană. Cei mai mulți aromâni din Bulgaria s-au strămutat în 1940 în România, totuşi mai există – în afară de cei din oraşe – aşezări de aromâni în Pirinska Makedonja şi în munții Rodope. În sfârşit, în România mulți aromâni s-au stabilit în Dobrogea (în localitățile Cobadin, Ovidiu, Mihail Kogălniceanu şi mai la nord), alții în împrejurimile Bucureştiului şi în Banat. În trecutul apropiat mai existau colonii aromâneşti în Turcia asiatică şi în Liban" – Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de la Bucureşti (1913) şi poziția Austro-Ungariei*, trad. de N. Şerban Tanaşoca, Bucureşti, 1994, p. 13-14.

www.digibuc.ro

În zonele şi localităţile acestea se vor înfiinţa şcoli şi biserici prin eforturile comunităţilor locale, dar mai ales prin sprijinul acordat de Statul român, după cum se poate observa din Anexele documentare ale prezentului studiu.

Toponimia este şi ea o dovadă de necontestat a prezenţei şi păstrării elementului românesc în Peninsula Balcanică. Şi astăzi sunt multe regiuni din Grecia, Bulgaria, Serbia, unde toponimia mai are încă caracter românesc.

Numărul şi răspândirea actuală a românilor balcanici nu se poate stabili cu exactitate. După cercetătorul Max Demeter Peyfuss „nu pare deloc greşit să acceptăm că astăzi, în sud-estul Europei există 400.000 de aromâni[2].

Românii balcanici, populaţie minoritară aflată în sânul populaţiei majoritare greceşti, bulgăreşti, sârbeşti, albaneze au luptat pentru obţinerea unor deziderate cu caracter naţional.

Lupta naţională a românilor balcanici s-a dus pe trei planuri distincte: învăţământ în limba naţională, organizare bisericească proprie până la recunoaşterea unui episcop român, şi în cele din urmă reprezentare proporţională, pe baze etnice în diversele organisme locale. Acţiunea de trezire a conştiinţei naţionale a început la sfârşitul secolului al XVIII-lea, culminând în a doua jumătate a secolului următor cu înfiinţarea de şcoli şi biserici în limba română[3], cu sprijinul statului român.

Aspiraţiile naţionale ale românilor nu au vizat nici alipirea la România şi nici crearea unui stat propriu în Balcani. Ei doreau drepturi cetăţeneşti egale cu ale celorlalte naţiuni ale Imperiului Otoman şi autonomie culturală.

Înfiinţarea de şcoli în a doua jumătate a secolului al XIX-lea la românii sud-dunăreni a fost pregătită de apariţia unor lucrări cu caracter istorico-lingvistic[4].

Ideea înfiinţării unor şcoli în limba română pentru românii din Balcani o observăm la conducătorii revoluţiei de la 1848: Nicolae Bălcescu, Dimitrie Bolintineanu, Ion Ghica, Ion Ionescu de la Brad ş.a. care sesizând prezenţa masivă a românilor în sudul Dunării s-au gândit imediat la aspectul educativ şi religios.

Prima intervenţie oficială, pe lângă guvernul otoman, privind înfiinţarea unei şcoli româneşti pentru românii supuşi otomani a făcut-o, între anii

[2] *Ibidem*, p. 13.

[3] Theodor Burada, *Cercetări despre şcoalele din Turcia*, Bucureşti, 1890, p. 53.

[4] Constantin Ucuta, originar din Moscopole şi protopop în Posen (Poznan) a fost autorul primului abecedar aromânesc, publicat la Viena în tipografia fraţilor aromâni Markides Paulian (Marcu Puiu) în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În 1808 doctorul Gh. Constantin Roja originar din comuna Monastir a publicat lucrarea: *Cercetări despre aromânii de dincolo de Dunăre* (în limba germană cu text paralel grecesc). În 1809 a editat alta: *Măestria ghiovăsirii (cetinrei) româneşti cu litere latineşti care sunt literele românilor ceale vechi.* În 1813 apărea la Viena prima gramatică a dialectului macedoromân editată de profesorul Mihail G. Boiagi.

www.digibuc.ro

1860-1861, Costache Negri în calitatea sa de agent diplomatic al României la Constantinopol. El a insistat pe lângă sultan ca să se ia măsuri „pentru scăparea de la moarte ca națiune a românilor din Macedonia, Tesalia, Epir, Albania".

În anul 1860 a luat ființă la București Comitetul Macedoromân, cu misiunea de a pregăti terenul pentru înființarea de şcoli şi biserici printre românii din Imperiul Otoman: „Comitetul Macedo-Român din București a luat însărcinarea a dirija introducerea limbii naționale în toate oraşele şi târgurile româneşti". Sămânța fusese aruncată cu curaj şi roadele nu vor întârzia să apară.

În perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) au apărut şi primele succese în „bătălia" pentru învățământ românesc în Peninsula Balcanică.

În anul 1863, Mihail Kogălniceanu, prim-ministru al României, hotăra crearea unui fond din bugetul statului pentru ajutorarea bisericilor şi şcolilor române din Peninsula Balcanică.

În 29 aprilie 1864 ministrul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, Dimitrie Bolintineanu propunea ca din fondul de 10.000 de lei prevăzut pentru susținerea şcolilor din Imperiul Otoman să se trimită cât mai repede acolo o sumă de bani, întrucât acestea sunt „amenințate a se închide din lipsa banilor necesari".

În acelaşi an, primul ministru Mihail Kogălniceanu, ministrul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, Dimitrie Bolintineanu şi secretarul V.A. Urechia au hotărât ca Ministerul Instrucțiunii Publice să prevadă un buget de 14.000 lei pentru ajutorarea şcolilor şi românilor din Balcani[5].

În anul următor s-au acordat 20.000 lei din buget pentru întemeierea unui internat la București, pentru copiii românilor din Balcani.

Dimitrie Atanasescu, proprietar al unui atelier de croitorie la Constantinopol, a aflat despre manifestul Comitetului Macedoromân din București care-i îndemna pe tinerii români să vină la București pentru a se pregăti să devină dascăli în Macedonia. A sosit în țară şi, după absolvirea studiilor la Liceul „Matei Basarab" din București, s-a reîntors în Macedonia unde, la 2 iulie 1864, a deschis în comuna Târnova prima şcoală românească de la sudul Dunării[6].

---

[5] M.V. Cordescu, *op. cit.*, p. 13.

[6] Sterie Diamandi, *Oameni şi aspecte din istoria aromânilor*, București, 1940, p. 200; M.V. Cordescu, *Istoria şcoalelor române din Turcia, Sofia şi Turtucaia din Bulgaria şi al seminariilor de limbă română din Lipsca, Viena, Berlin*, București, 1906, p. 13; Ionel Cionchin, „Prima şcoală românească din Macedonia (2 iulie 1864) înființată de Dimitrie Atanasescu", în *Clio*, Timişoara, an. II, nr. 9, 1993.

www.digibuc.ro

În 1865 s-a înfiinţat la Bucureşti Institutul Macedoromân pe lângă Biserica Sfinţii Apostoli, condus de arhimandritul Averchie care avea şi el drept obiectiv înfiinţarea de şcoli în Balcani şi formarea de cadre didactice.

După 1878 dezvoltarea învăţământului s-a făcut într-un cadru mult mai favorabil creat de Tratatul de la Berlin din 1878 care confirma, printre altele, libertatea de conştiinţă a locuitorilor Imperiului Otoman. Dar autorităţile otomane refuzau să ia hotărâri mai îndrăzneţe cu privire la drepturile românilor.

În urma presiunilor românilor, guvernul otoman va aproba, cu toată opoziţia grecilor, libera practicare a învăţământului în limba română. Marele vizir Savfet Paşa a emis în septembrie 1878 Ordinul viziral nr. 303 prin care cerea autorităţilor locale (valiului Salonicului şi Ianinei, valiul, în epocă, era guvernatorul unui vilaiet) să nu împiedice funcţionarea şcolilor române[7].

La elaborarea şi emiterea acestui act o contribuţie esenţială a avut profesorul Apostol Mărgărit. Consecinţele au fost deosebit de importante pentru învăţământul românesc, numărul şcolilor a crescut cu câteva zeci în numai câţiva ani.

Situaţia şcolilor române din Turcia a fost încredinţată de către guvernul român unui Inspector General al Şcolilor Române din Balcani, funcţie ce va fi deţinută din 1878 şi până în 1902 de profesorul Apostol Mărgărit. Sediul Inspectoratului General se afla la Bitolia.

După aceea, ministrul Instrucţiunii Publice, Spiru Haret, a decis desfiinţarea Inspectoratului şi înlocuirea acestuia cu Administraţia Şcolilor şi Bisericilor Române din Turcia, care îşi avea sediul tot la Bitolia. Conducerea acestei Administraţii a fost încredinţată lui G.C. Ionescu. În 1906 Administraţia a fost iarăşi transformată în Inspectorat, condus de N. Tacit care era ajutat de cinci revizori şcolari.

Reacţia grecilor la constituirea atâtor şcoli (şi biserici) ale românilor nu a întârziat să apară. Ei au denunţat permanent autorităţilor otomane pe institutorii români drept un pericol la adresa statului otoman; apoi au împiedicat prin orice mijloace – cum ar fi ruperea cărţilor, scoaterea preoţilor de la slujba religioasă – introducerea limbii române în şcoli şi biserici[8].

Guvernul grec a avut o politică specială vis-à-vis de autorităţile otomane modificându-şi-o în funcţie de succesele obţinute de bulgari, sârbi, albanezi. Politica lor s-a concretizat în acţiuni care au mers de la susţinerea financiară a şcolilor greceşti până la organizarea de bande teroriste (*antarţi*)[9] în Grecia,

[7] Theodor Burada, *op. cit.*, p. 53.

[8] M.V. Cordescu, *op.cit.*, p. 1 şi p. 5.

[9] *Antarţi* – bande de greci înarmaţi puşi în slujba oficialităţilor ortodoxe greceşti şi care

www.digibuc.ro

care treceau în Macedonia[10], sau în Epir şi în Tesalia şi unde prin teroare, şi uneori chiar prin crime, impuneau locuitorilor să se declare greci.

După felul în care au răspuns prigonirilor la care au fost supuşi, românii din Balcani s-au împărţit în două categorii:

a) românii naţionalişti, aceia care au îndurat toate prigonirile: turceşti, bulgăreşti, greceşti, sârbeşti, păstrându-şi limba, religia, obiceiurile şi conştiinţa naţională românească. Ei şi-au trimis copiii la şcolile româneşti şi au frecventat bisericile româneşti. În regiunile unde nu existau şcoli, biserici sau preoţi români, românii naţionalişti preferau să-şi lase copiii nebotezaţi, decât să accepte să li se dea nume greceşti sau bulgăreşti, sau sârbeşti, de pe listele oficiale date de Patriarhia de Constantinopol[11].

b) „grecomanii" sau „renegaţii" care se împotriveau curentului naţional, situându-se de partea grecilor şi s-ar părea că adesea aceştia urmăreau succes economic, social şi politic. Numărul acestora era mult mai mare decât cel al românilor naţionalişti.

În anul 1879 a luat fiinţă la Bucureşti Societatea de Cultură Macedo-Română. Scopul ei era acela ca, în limitele legilor şi obiceiurilor din Imperiul Otoman, să contribuie la răspândirea prin şcoli a limbii române, să „stăruie pentru buna stare a bisericilor şi comunităţilor româneşti de-a dreapta Dunării şi de peste Balcani, să supravegheze mersul şcolilor deja existente şi să înfiinţeze altele noi". De asemenea, şcolile urmau să fie dotate „cu cărţi, biblioteci, aparate" şi să se „îndemne la editarea de cărţi pentru românii din acele părţi".[12] Înfiinţarea acestei Societăţi a determinat din nou revolta Patriarhului Constantinopolului, Ioachim al III-lea care, în 8 decembrie 1879 adresa o Enciclică Patriarhală Mitropolitului Pelagovici îndemnându-i: „să lucraţi (...) de acord cu autorităţile locale şi să vegheaţi aşa încât Biserica să fie la adăpost de cele mai mici lucrări ale propagandei române".[13]

persecutau şi chiar omorau pe românii care nu erau de partea grecilor.

[10] AMAE, fond Constantinopol, vol. 224 (1867-1893), nepaginat – Raportul consulului român din Salonic din 9 ianuarie 1890.

[11] *Ibidem*, vol. 180, nepaginat – într-un raport întocmit de Inspectorul Şcoalelor – Nicolae Tacit, care datează din 30 iulie 1905, se consemnează că fruntaşii comunităţii române din Grebena au fost interogaţi de o bandă de greci, cu privire la scopul cauzei româneşti. La întrebarea de ce este român şi de ce susţine cauza românilor, Sterie Popa, fruntaşul comunităţii româneşti din localitate a răspuns: „Sunt român, nu vlah, deoarece între noi ne zicem români, că vlahi ne ziceţi voi şi alţi străini. Iubesc neamul românesc din care fac parte, şcoala română şi biserica şi tot ceea ce este românesc, ... bătrânul meu tată a sădit în mine sentimente şi conştiinţa adevărată naţională, pentru care mă condamnaţi astăzi la moarte".

[12] Theodor Burada, *op. cit.*, p. 18-19; Vasile Diamandi Aminceanul, *Românii din Peninsula Balcanică*, Bucureşti, 1938, p. 122-123.

[13] AMAE, fond Problema 15, vol. 91, nepaginat.

www.digibuc.ro

Confruntările cu ostilitatea grecilor au continuat.

Grecii au mers până acolo încât au susținut că nu există români în Macedonia, Epir, Tesalia, Grecia continentală, Albania, ci numai „elinovalahi, adică greci care vorbesc româneşte". Într-un document din martie 1886 emis de consulul grec Panurias din Bitolia, şi adresat lui Pikion, institutor şi agent panelenist din Kastoria (Macedonia) se afirma că: „Sub raport etnologic, elementul românesc este aproape necunoscut în Europa. De aceea să ne ferim de a pronunța sau de a aminti cuvântul *român* (subl. ns.). Astfel în toate numirile care arată originea sau existența românilor, de exemplu Vlaho-Clisura, Vlaho-Livada, trebuie scos cuvântul Vlaho şi să nu se scrie decât Clisura, Livada. Cuvântul *român* nu trebuie să figureze nicăieri"[14]. Aceleaşi idei au fost susținute şi în presa grecească din Peninsula Balcanică şi din România[15].

Totuşi, până în anul 1880 s-au deschis 24 de şcoli româneşti, dintre care 7 pentru fete şi un gimnaziu la Monastir; 5 pentru băieți la Moloviște, Megarova, Băiasa, Grebena, Samarina; clase secundare la Cruşova şi o şcoală mixtă la Constantinopol[16].

O nouă statistică făcută pe anul 1893, indica existența a 75 de şcoli primare româneşti, dintre care 55 de băieți şi 20 de fete, un liceu de băieți la Bitolia (1880), un gimnaziu şi o şcoală normală de fete la Bitolia (1888). Populația şcolară era de 3.500-4000 de elevi şi eleve[17].

În anul 1900 existau în Imperiul Otoman (partea europeană) 113 şcoli primare de fete (25), de băieți (54), mixte (34), 5 şcoli secundare româneşti şi peste 30 de biserici în care slujba se oficia în limba română. Autoritățile otomane au intervenit pe lângă Patriarhul de la Constantinopol să permită preoților şi comunităților aromâne să oficieze în limba română, însă nu au permis înființarea unei mitropolii româneşti sau a unui episcopat aşa cum aveau bulgarii şi sârbii din imperiu[18].

Apoi, în anul 1902-1903 situația şcolară era următoarea: circumscripția Albania – 10 şcoli; circumscripția Bitolia – 27 şcoli; circumscripția Epir – 23 şcoli.

Statul român a continuat, în toată această perioadă, subvenționarea şcolilor şi bisericilor române şi îmbunătățirea modului lor de administrare. De altfel de la sfârşitul secolului al XIX-lea, opinia publică românească,

[14] Theodor Burada, *op. cit.*, p. 113-114.

[15] *Ibidem*, p. 142.

[16] AMAE, fond Constantinopol, vol. 224 (1867-1893), *passim*.

[17] *Ibidem*.

[18] Maria Petre, *Aromânii şi relațiile culturale româno-otomane la începutul secolului al XX-lea*, în *Revista Istorică*, t. VIII, nr. 11-12, 1997, p. 739-740; N. Ciachir, *Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1878-1914)*, în *ADIRI*, 1970, nr. 5, p. 17.

www.digibuc.ro

numeroşi oameni politici români au fost preocupaţi de soarta românilor balcanici, fiind socotită cu predilecţie o „chestiune de stat"[19].

În anul 1903, cu ocazia dezbaterilor din Adunarea Deputaţilor, Ioan I.C. Brătianu, în calitate de ministru de externe, declara: „Noi dorim să întreţinem relaţiunile cele mai cordiale cu statele vecine, să punem de acord interesele respective, întrucât vom şti, apărând pe ale noastre, să respectăm legitimele drepturi ale amicilor noştri. Voim să ajutăm dezvoltarea culturală a unui neam cu care ne găsim în legături de simţăminte şi de origine, dorim ca întreaga populaţie din Imperiul Otoman să aibă condiţiile civilizate de viaţă şi relaţii paşnice cu întregul Orient al Europei"[20]. Această susţinere culturală avea temeiuri puternice în istoria relaţiilor româno-balcanice. România a susţinut mişcarea naţională a românilor balcanici prin ajutoare de natură materială şi pe cale diplomatică.

După stingerea conflictului dintre inspectorul Apostol Mărgărit şi o parte a personalului didactic, Administraţia Şcolilor şi Bisericilor a fost pusă sub conducerea Legaţiei de la Constantinopol şi a consulatelor de la Salonic, Monastir şi Ianina. Au fost numiţi noi revizori şcolari care controlau activitatea şcolilor române din Imperiu şi interveneau la autorităţile locale pentru obţinerea autorizaţiilor de funcţionare.

În anul şcolar 1903-1904 au funcţionat în Imperiul Otoman 84 de şcoli primare române repartizate astfel în cele 4 circumscripţii: 10 în Albania, 26 în Bitolia, 25 în Epir şi 23 în Salonic, cu un număr total de 3.500 de elevi pregătiţi de 110 institutori şi institutoare. Situaţia şcolilor secundare române era următoarea: liceul român din Bitolia, condus de Adam Coe, avea 100 de elevi bursieri, pregătiţi de 16 profesori, Şcoala normală-profesională de fete din Bitolia avea 40 de eleve bursiere şi 9 profesoare, Şcoala comercială din Salonic avea 47 de elevi, dintre care 40 bursieri, pregătiţi de 8 profesori şi 2 maeştri, iar Şcoala comercială din Ianina avea 55 de elevi, dintre care 40 bursieri şi 9 profesori. Alături de şcoli funcţionau bisericile româneşti.

Bisericile în care se oficia în limba română erau: Pleasa, Nicea, Şipca, Elbasan şi Moscopole în circumscripţia Albania, deservite de 5 preoţi; Cruşova, Gopeşi, Hrupiştea, Ohrida, Vlaho-Clisura în circumscripţia Bitolia, deservite de 11 preoţi; Abela-Grebena, Perivole-Grebena şi Turia în circumscripţia Epir, deservite de 5 preoţi; Doliani, Lumniţa, Huma, Lunguţa, Oşani, Murihova, Livezi, Cupa (Koupa) şi Fetiţa în circumscripţia Epir, deservite de 22 preoţi. Pentru şcolile primare şi secundare române,

[19] Pericle Papahagi, *Aromânii din punct de vedere istoric-cultural*, Bucureşti, 1912, *passim*.

[20] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor*, 1903-1904, şedinţa din 9 decembrie 1903, p. 144.

www.digibuc.ro

pentru preoţi şi bursierii români din ţară şi de la Constantinopol, Statul român a alocat, în anul şcolar 1903-1904, 335.000 de lei[21].

Puternica răscoală din Macedonia din vara anului 1903 şi noua organizare a provinciei condusă de Hilmi Paşa, asistat de doi delegaţi, unul din partea Rusiei şi unul din partea Austro-Ungariei, cu o jandarmerie reorganizată de un general italian şi încadrată cu ofiţeri străini, a dus la schimbarea atitudinii autorităţilor otomane şi la oprirea parţială a abuzurilor[22].

În această conjunctură Imperiul Otoman îşi dezvolta relaţiile politice cu România, iar sultanul îi promitea în 1905 ministrului român la Constantinopol, Alexandru Lahovari, că va recunoaşte toate doleanţele aromânilor, dar îi este greu să semneze o iradea definitivă. Alexandru Lahovari i-a sugerat ministrului de externe român să ceară intervenţia ambasadei germane[23] pentru a-l convinge pe sultan.

În februarie 1905 se deschidea Consulatul român de la Ianina, iar în martie acelaşi an s-au petrecut crimele de la Negovan, cărora le-au căzut victime preoţi şi membri ai comunităţii aromâne.

Profesorii Nicolae Tacit şi Andrei Balamace, revizori ai şcolilor române, aflaţi în inspecţie în vilaietul Ianina, au fost arestaţi de valiul Osman Paşa la instigarea grecilor. Ministrul Alexandru Lahovari a adresat guvernului otoman un ultimatum şi a cerut eliberarea profesorilor arestaţi şi promulgarea grabnică a unei iradele în care să se recunoască naţionalitatea aromână, bucurându-se de toate drepturile celorlalte naţionalităţi din imperiu.

Sultanul, constrâns de ameninţarea ministrului român că va părăsi postul în termen de 10 zile, dădea la 9/22 mai 1905 Iradeaua imperială prin care se recunoştea şi se permitea libera folosire a limbii române în şcoli şi biserici şi se acorda şi o teşcherea Ministerului de Justiţie şi Culte[24].

---

[21] SANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 349/1903, vol. I, f. 50-75.

[22] Constantin Velichi, *Imperiul Otoman şi statele balcanice între 1878-1912*, în „Studii şi articole de Istorie", XVI, 1970, p. 173.

[23] Nicolae Ciachir, *op. cit.*, p. 19.

[24] SANIC, fond Kretzulescu, dosar 831, f. 62 – iradeaua recunoştea naţiunea română din Turcia: „Majestatea Sa Imperială Sultanul (...) luând în seamă rugile înălţate spre Tronul Imperial de supuşii săi aromâni, s-a îndurat să ordone ca, pe temeiul drepturilor civile de care ei se bucură ca şi ceilalţi supuşi musulmani, comunităţile lor să-şi poată alege muhtari (primari – *n.ns*) (...); membrii aromâni să fie primiţi în consiliile administrative; autorităţile imperiale să înlesnească profesorilor numiţi de aceste comunităţi inspectarea şcolilor şi îndeplinirea formalităţilor prevăzute de legile Imperiului pentru deschiderea de noi aşezăminte şcolare". Învăţământul aromânesc avea din acest moment acelaşi statut cu învăţământul celorlalte naţionalităţi. De asemenea, bisericii ortodoxe româneşti i se permitea să se dezvolte liber. Iradeaua imperială atrăgea atenţia că aromânii nu mai puteau fi împiedicaţi să oficieze slujba religioasă în limba lor.

www.digibuc.ro

Succesul obţinut prin acest act otoman, Iradeaua, deşi parţial, întrucât nu prevedea înfiinţarea unei mitropolii române, a format baza legală a organizării şi întăririi comunităţii aromâne, care, sprijinite material de statul şi diplomaţia română, va dezvolta în continuare şcolile şi bisericile româneşti în Imperiu.

Astfel se înfiinţa la Constantinopol o şcoală primară română cu 70 de elevi şi eleve, condusă de I.D. Hondrosom şi un internat universitar român condus de N. Papahagi, care avea, în 1908, 20 de studenţi bursieri.

În anul şcolar 1908-1909 funcţionau în Imperiul Otoman 99 de şcoli primare române repartizate astfel: 25 în circumscripţia Bitolia, 15 în circumscripţia Coriţa-Elbasan, 15 în circumscripţia Grebena-Elasona, 9 în circumscripţia Ianina, 17 în circumscripţia Salonic, 9 în circumscripţia Veria şi 9 în circumscripţia Kosovo. De asemenea în 43 de localităţi slujba religioasă se oficia în limba română[25].

În ceea ce priveşte salariile preoţilor, datorită luptei dintre propaganda religioasă greacă şi română, enoriaşii se obişnuiseră să nu mai plătească nimic preoţilor pentru slujbe, aceştia întreţinându-se numai din subvenţia primită de la Statul român[26].

Evenimentele din Turcia au făcut ca după 1910 să fie adoptată o nouă formă de conducere a şcolilor prin intermediul Eforiilor şcolare.

Cu toate greutăţile întâmpinate din partea autorităţilor otomane care amânau acordarea autorizaţiilor de funcţionare pentru şcolile române, sub presiunea şi influenţa grecilor, cu toate prigonirile religioase, precum şi din cauza divergenţelor ce existau între membrii comunităţilor aromâneşti, provocate îndeosebi de grecomani, şcolile şi bisericile românilor au continuat să existe şi să funcţioneze şi în primele două decenii ale secolului al XX-lea. În total, în ajunul războaielor balcanice (1912-1913) au funcţionat în Turcia europeană 92 de şcoli primare, 6 secundare, cu un număr de 3850 de elevi.

Tratatul de pace de la Bucureşti din 28 iulie/10 august 1913 a stabilit o nouă realitate politică în Peninsula Balcanică. Cele trei state balcanice Bulgaria, Grecia şi Serbia se obligau, printr-un schimb de scrisori realizat cu primul ministru al României Titu Maiorescu, să acorde autonomie şcolilor şi bisericilor românilor din ţările lor, care să poată să fie subvenţionate de statul român sub supravegherea guvernelor ţărilor respective şi să recunoască pentru români un episcopat distinct.

Toate statele balcanice au admis după 1913 existenţa şcolilor macedoromâne, cu excepţia Serbiei care considera tratatul de la Bucureşti

[25] SANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 2944/1908, f. 73-106.

[26] *Ibidem*, f. 34.

www.digibuc.ro

caduc pentru ea, respingând recunoaşterea autonomiei şcolilor şi bisericilor din Macedonia sârbească unde s-au închis toate şcolile primare de băieţi şi fete, un liceu, o şcoală normală, 10 biserici.

În Grecia, în schimb, situaţia a fost mai bună, mai ales sub guvernele democratice de după 1913. Acordul cultural bilateral încheiat cu statul grec relativ la autonomia şcolilor primare şi secundare româneşti şi dreptul guvernului român de a le subvenţiona s-a încheiat în iulie/august 1913 şi era una din anexele tratatului de la Bucureşti din 1913. Acesta prevedea autonomia şcolilor şi bisericilor aromânilor şi crearea unui episcopat român, finanţat de statul român dar sub supravegherea guvernului elen. Manualele de religie erau întocmite de autorităţile ecleziastice române, iar cele didactice şi şcolare după programele Ministerului Instrucţiunii Publice.

Fenomenul de emigrare în România a atins cote maxime, mai ales după Conferinţa de pace de la Bucureşti din 1913 când toţi românii balcanici puteau deveni cetăţeni români, indiferent de locul în care continuau să trăiască.

În 1914 în Macedonia funcţionau 91 de şcoli primare, cu 111 institutori, 76 de institutoare, 53 preoţi, 1 liceu, 2 şcoli comerciale şi 1 şcoală normală de fete[27].

Declanşarea Primului Război Mondial, la mai puţin de un an de la semnarea tratatului de la Bucureşti, aducea importante modificări şi în spaţiul sud-est european. În toate statele balcanice, mii de români au fost mobilizaţi şi trimişi pe diverse fronturi, iar şcolile şi bisericile lor au fost din nou închise. În august 1916 populaţia bărbătească din Macedonia ocupată, rămasă în urma mobilizării anterioare, a fost trimisă în lagăre de concentrare sau la minele de cărbuni de la Svistov, de unde mulţi români nu s-au mai întors.[28] În urma operaţiunilor militare care s-au desfăşurat în Macedonia multe sate româneşti au fost prădate sau distruse. Turmele de oi au fost rechiziţionate pentru nevoile armatei, au izbucnit epidemii, îndeosebi de holeră. Autorităţile bulgare au introdus limba bulgară în şcoli şi biserici şi au trecut la distrugerea cărţilor româneşti, inclusiv a celor de cult.

La Conferinţa de pace de la Paris, alături de delegaţii români au fost trimişi şi delegaţi ai Societăţii de Cultură Macedoromâne, ai Comitetului românilor din Valea Timocului cărora li s-au adăugat reprezentanţi ai Comitetului pentru apărarea drepturilor culturale şi spirituale ale românilor, constituit la Vidin în martie 1919.

---

[27] Cristea Sandu Timoc, *op. cit.*, p. 30.

[28] Gheorghe, Zbuchea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, Bucureşti, 1999, p.181.

www.digibuc.ro

Aceste organizaţii româneşti au alcătuit o serie de memorii pe care le-au înaintat forurilor Conferinţei de pace, dar ele nu au avut urmări deosebite. Singurul rezultat pozitiv, art. 12 al tratatului de pace de la Sèvres cu Turcia, prin care Grecia se obliga să acorde autonomie locală comunităţilor române din Pind în probleme şcolare şi religioase, a fost eludat prin prevederile tratatului de la Lausanne. Aplicarea prevederilor tratatului minorităţilor de către statele din sud-estul Europei, care ar fi putut să asigure condiţii de manifestare românilor sud-dunăreni, s-a izbit însă de rezerve şi chiar de reacţii negative.

În timpul dominaţiei turceşti în Albania au existat 17 şcoli româneşti şi un gimnaziu la Berat după cum urmează: câte două şcoli primare în localităţile Corcea, Pleasa, Moscopole, Berat, Elbasan şi câte o şcoală primară în localităţile Lunca, Nicea, Biscuchi, Şipsca, Ferica, Grabova, Luşnia-Carbunari[29]. Într-un referat din decembrie 1922, Petre Marcu, şeful Serviciului Şcolilor şi Bisericilor Române din Peninsula Balcanică arăta: „...Albania a fost teatru de luptă din anul 1912; devastată de greci şi de sârbi, secătuită de armatele de ocupaţie austriece, italiene, franceze, populaţia este redusă azi la sărăcie. Toate localurile noastre de şcoală din Berat, Elbasan, Ferica, Luşnia, Grabova, Lunca, rechiziţionate de armatele de ocupaţie, sunt lipsite de mobilierul şcolar. Din 1914 şi până azi au funcţionat numai şcolile din circumscripţia Coriţa şi Pleasa şi o şcoală mixtă la Şipsca".[30]

În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine din România, privind şcolile şi bisericile româneşti din Albania se sintetizau acţiunile întreprinse de ministrul României la Tirana, profesorul Simion Mândrescu. Convenţia care fusese pregătită cu Mufid Bey Libohova n-a mai putut fi semnată datorită căderii guvernului. Negocierile au fost reluate cu noul guvern şi cu preşedintele Ahmed Zogu, discutate în Consiliul de Miniştri al Albaniei la 9 octombrie 1925, care a fost de acord cu perfecţionarea activităţii şcolilor româneşti de la Corcea, Pleasa şi Şipsca. În noiembrie 1925 Simion Mândrescu era înştiinţat de A. Vrioni că: „Guvernul albanez, pentru a satisface cererea dreaptă a României va face toate înlesnirile pentru deschiderea de şcoli româneşti în comunele cu populaţie românească cu condiţia ca deschiderea acestor şcoli să fie cerută de comunităţile respective"[31].

La 1 februarie 1926, Ministerul de Externe al Albaniei dădea următoarele dispoziţii: introducerea limbii române în şcolile primare cu număr suficient de elevi români, admitea înfiinţarea clasei I de liceu la Corcea cu elevi de

[29] SANIC, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 751/1925, f. 57.

[30] *Ibidem*, dosar 799/1923, f. 4.

[31] *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 148-149.

www.digibuc.ro

la şcolile din Corcea, Pleasa şi Şipsca şi era de acord cu înfiinţarea fie a unei şcoli profesionale de fete sau a unei şcoli de meserii. De asemenea era autorizată Crucea Roşie Română şi nu statul român , să înfiinţeze două internate cu câte 50 de locuri, unul de băieţi şi unul de fete, cu condiţia ca acestea să fie întreţinute integral de aceasta.[32]

Noul program al Ministerului Instrucţiunii Publice pentru românii din Albania, prevedea pentru anul şcolar 1926-1927 reînfiinţarea şcolilor româneşti care existau în anul 1912, deschiderea la Tirana a două şcoli primare, una de fete şi una de băieţi, a două internate întreţinute de Crucea Roşie Română, a câte unei şcoli mixte la Durazzo, Elbasan, Berat, Fieri, Premet, Nicea, Grabova, Lunca, Valona, Cavaia, Ferica, precum şi reorganizarea liceului de la Corcea[33]. Înfiinţarea multora dintre acestea a rămas în fază de proiect.

Noul ministru al României la Tirana, Trandafirescu, primea în anul 1926 asigurări din partea ministrului de externe A. Vrioni şi preşedintelui Senatului, Pandele Evanghele, că în toamna anului 1926 liceul din Corcea va funcţiona şi se vor înfiinţa şcoli româneşti la Nicea, Grabova, Lunca şi Elbasan, cu condiţia ca profesorii să fie supuşi albanezi şi să fie plătiţi de statul albanez.. În raportul din 26 mai 1926, Trandafirescu arăta că a trimis în România 94 de elevi bursieri din Albania, din care se vor recruta viitoarele cadre didactice pentru şcolile româneşti din această ţară.[34]

Toate aceste eforturi nu au avut nici un rezultat. În toamna anului 1927, statul albanez a etatizat toate şcolile, inclusiv şcolile româneşti din Corcea, Pleasa şi Şipsca. Autorităţile albaneze au numit în locul lui Cupan Araia, ca director al şcolii din Corcea, pe preotul Cotta Balamace. Între acesta şi Dumitru Teja, preşedintele comunităţii române din Corcea, a izbucnit un puternic conflict. Societatea de Cultură Macedo-Română cerea Ministerului Instrucţiunii Publice destituirea tuturor institutorilor care primiseră să lucreze în şcolile etatizate.[35]

Mai multe memorii adresate de Cotta Balamace, Ministerului Instrucţiunii Publice din România şi Patriarhului României lămureau situaţia: „...am primit provizoriu a funcţiona la şcoală cu scopul de a salva cea din urmă scânteie, având convingerea că guvernul român va interveni pe lângă guvernul albanez. Odată închise şcolile aşa rămâneau, după cum au rămas şi celelalte din întreaga Albanie".[36]

[32] *Ibidem*, f. 152.

[33] *Ibidem*.

[34] *Ibidem*, f. 156.

[35] *Ibidem*, dosar 768/1922, f. 122-123.

[36] *Ibidem*, f. 127.

www.digibuc.ro

În toamna anului 1930, în urma eforturilor diplomatice depuse de noul ministru al României la Tirana, Vasile Stoica, şcolile din Şipsca şi Corcea erau redate comunităţilor româneşti, era numit director N.H. Balamace, iar institutori Cotta Balamace şi Elena Balamace.[37] În anul 1937 se mai obţinea deschiderea a încă 5 şcoli româneşti la Dişniţa, Lunca, Grabova, Moscopole şi Nicea. Institutorii erau plătiţi de statul albanez, dar primeau şi din partea statului român, în completare, o indemnizaţie de 1200 lei lunar. Aceasta le-a fost achitată constant în perioada 1 septembrie 1937 – 1 septembrie 1939 prin consulatul României de la Tirana.[38] În anul şcolar 1939-1940 în cele 7 şcoli româneşti din Albania au învăţat 362 de elevi, sub îndrumarea învăţătorilor Christache Simancu, Urania Atanas (Corcea), Iovan Poppa (Moscopole), Petre Belba (Lunca), Adam Muşi (Şipsca), Vasile Balamace (Nicea) şi Nuci Condili (Dişniţa). La şcoala din Grabova nu s-a predat în limba română decât până în decembrie 1939, deoarece învăţătorul Procop Pescazini transferat, a fost înlocuit cu o învăţătoare albaneză.[39]

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial situaţia şcolilor româneşti din Albania s-a înrăutăţit. Suplimentul cuvenit cadrelor didactice nu a mai fost plătit la timp, iar o parte din şcoli au fost distruse de bombardamente. Raportul preotului Cotta Balamace din 7 noiembrie 1941 arăta că funcţionau numai şcolile din Corcea, Moscopole şi Şipsca reparate cu banii comunităţilor române, cele din Dişniţa, Nicea, Grabova şi Lunca nu funcţionau, nefiind reparate.[40] În anul 1944 mai funcţiona numai şcoala română din Corcea cu învăţătorii Christache Simancu, Urania Athanas, Vasile Balamace şi Vasile Cicani.

În 1943, profesorul Dumitru Berciu arăta într-un memoriu că institutul fusese transformat în spital de campanie şi bombardat în mai multe rânduri de aviaţia italiană[41]. Întregul inventar al institutului, în valoare de peste 1.000.000 lei dispăruse. Profesorul Dumitru Berciu propunea transferarea sediului institutului la Tirana, unde se găsea un puternic centru românesc şi deschiderea unei şcoli primare la Tirana „...reparându-se o nedreptate din trecut când guvernele albaneze nu au îngăduit funcţionarea unei şcoli româneşti în capitala Albaniei". Profesorul menţiona de asemenea „...situaţia tristă a şcolilor şi bisericilor româneşti din Albania cu localuri în ruină, cu învăţători şi preoţi neplătiţi la timp şi persecutaţi de autorităţile locale".[42]

[37] *Ibidem*, dosar 756/1930, f. 4-5.

[38] *Ibidem*, dosar 1332/1940, f. 154.

[39] *Ibidem*, f. 158-159.

[40] *Ibidem*, dosar 1735/1941, f. 29-31.

[41] În aprilie 1939 Albania a fost cucerită de Italia, Victor Emanuel III a devenit şi regele Albaniei. În Albania au fost introduse instituţii fasciste.

[42] SANIC, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 2454/1943, f. 14.

www.digibuc.ro

Într-un memoriu din 5 martie 1943 care era o completare a acestuia, prof. Dumitru Berciu solicita ca „directorul Institutului să aibă controlul şcolilor şi bisericilor din Albania", se propunea de asemenea ca pe lângă Institut să se înfiinţeze un liceu românesc la Tirana, pe lângă şcoala primară[43].

În Bulgaria românii au trăit grupaţi în mai multe zone: Vidin, Valea Timocului, Sofia şi grupuri de păstori nomazi în munţii Rodopi, munţii Rilei şi regiunea Giumaia, numărul lor ridicându-se în 1923, la cifre între 150.000 şi 80.000.[44] Pe baza schimbului de scrisori efectuat între Titu Maiorescu şi D. Toncev odată cu încheierea tratatului de pace de la Bucureşti, s-au deschis două şcoli româneşti la Sofia şi la Giumaia. Aşa cum rezultă din memoriul directorului şcolii primare din Giumaia din anul 1919, şcoala şi biserica din această localitate au fost distruse în timpul Războaielor balcanice, iar autorităţile bulgare au permis redeschiderea şcolii abia în anul 1920.[45] În continuare directorul arăta „...am avut fericirea să constat că acolo există români foarte buni... Luând seama de aceasta, subsemnatul în unire cu fruntaşii românilor am hotărât să reclădim şcoala şi biserica deschizând o listă de subscripţie pentru românii de acolo care deşi în majoritate sunt oameni lipsiţi de mijloace, când a fost vorba însă de şcoală şi de biserică au subscris suma de 200.000 leva".[46]

În anul 1924 la cererea comunităţii române din Sofia, Ministerul Instrucţiunii Publice aproba înfiinţarea gimnaziului pe lângă şcoala primară română din această localitate. Prin ordinul nr. 173051 din anul 1934, gimnaziul român a fost transformat în Institutul român din Sofia. Statul român a plătit arhitectului N. Torbu suma de 2.096.000 leva pentru construirea clădirii institutului.[47] Directorul institutului, profesorul P. Caraman, arăta într-un memoriu din anul 1935 că un mare număr de elevi români din Bulgaria au dorit să se înscrie în clasa a V-a de liceu, însă institutul nu a putut să-i cuprindă pe toţi. Directorul arăta că subvenţia primită din partea Ministerului Instrucţiunii Publice, de numai 5.000 de lei pentru manuale era insuficientă, întrucât elevii liceului deşi dotaţi, proveneau din familii sărace şi încheia „...Dacă statul român nu le dă burse, ei nu pot veni să înveţe carte românească, iar dacă nu le dă cărţi, ei nu şi le vor putea cumpăra".[48] Ministrul României la Sofia, Vasile Stoica intervenea şi el la Ministerul Instrucţiunii Publice, în anul 1934 şi obţinea 30 de burse

[43] AMAE, fond Problema 18, vol. Albania (1919-1943) – doc. din 5 martie 1943, f. 111-115.

[44] SANIC, fond Ministrul Instrucţiunii Publice dosar 799/1923, f. 9.

[45] *Ibidem*, dosar 755/1924, f. 1.

[46] *Ibidem*.

[47] *Ibidem*, dosar 1221/1938, f. 206.

[48] *Ibidem*, dosar 788/1935, f. 214.

www.digibuc.ro

a 750 de lei lunar, pentru institut şi întreprindea demersuri pentru dreptul de publicitate a liceului în Bulgaria. Liceul nu obţinuse acest drept nici în anul 1944 iar absolvenţii săi nu se puteau înscrie din această cauză la Universitatea din Sofia.

Pe lângă Institutul Român din Sofia mai funcţiona o grădiniţă de copii şi şcoala primară. Treptat, prin eforturile cadrelor didactice şi cu sprijinul Ministerului Instrucţiunii Publice din România în liceu au fost înfiinţate laboratoare de ştiinţe naturale, fizică şi chimie şi o bibliotecă cu 6.000 de volume.[49]

Istoricul Constantin Velichi, profesor al Institutului, arăta într-un memoriu din anul 1944 că această bibliotecă era frecventată nu numai de români ci şi de alţi studenţi ai Universităţii din Sofia. Datorită bombardamentelor din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Institutul a fost mutat temporar la Giumaia, unde şi-a continuat cursurile. Statul român îl finanţa în anul şcolar 1944-1945 cu 2.800.000 lei.[50]

Şcoala primară română din Giumaia, depopulată după cedarea Cadrilaterului, (1940), prin emigrarea românilor în ţară, mai avea în anul şcolar 1943-1944 – 11 elevi, iar în anul şcolar 1944-1945 – 4 elevi. Directorul acestei şcoli, Radu Preda arăta că nu putuse să ţină nici cursurile de vară de la Cecaliţa şi Argaci „...pentru că aceste regiuni sunt bântuite de bande comuniste".[51] Deşi obţinuse autorizaţie de funcţionare pentru şcoală de la autorităţile bulgare şi pentru anul 1944-1945, Ministerul Educaţiei Naţionale din România, însărcina preotul de la biserica română din Giumaia, să se ocupe de educarea celor 4 elevi români, întrucât nu putea plăti un învăţător pentru un număr atât de mic de elevi.

Conform decretului guvernului bulgar nr. 127 din 30 mai 1945, cursurile şcolilor româneşti din Bulgaria urmau să fie desfiinţate[52]. România va închide şcoala din Sofia în septembrie 1947, atunci când guvernul bulgar acordase acesteia dreptul de publicitate. Profesorii şcolii se ofereau să primească salariile în leva şi nu în franci elveţieni, însă statul român nu va reveni asupra măsurii luate, „considerându-se de către Guvernul R.P.R. că nu este justă susţinerea acestor şcoli într-o ţară prietenă".[53]

În Grecia, românii în număr de aproximativ 160.000 în 1941, locuiau în 3 grupuri compacte: Meglenia, Veria, Pind şi în grupuri răzleţe în Tesalia şi Olimp, Seres-Cavalla şi Salonic. Vasile Stoica arăta că populaţia

[49] *Ibidem*, dosar 4336/1945, f. 14.
[50] *Ibidem*, dosar 1528/1944, f. 9-10.
[51] *Ibidem*, dosar 1529/1944, f. 43.
[52] *Ibidem*, dosar 4336/1945, f. 42.
[53] *Românii de la sud de Dunăre – Documente*, p. 356.

www.digibuc.ro

românească din Grecia era inegală în privința conștiinței naționale: cea din zonele Pind și Veria cu un puternic sentiment românesc, cea din orașe, influențată puternic de mediul grecesc, mai puțin rezistentă asimilării, iar populația transhumantă „...n-are decât un sentiment de coeziune etnică, de încredere față de cei de limbă românească și de bănuială față de cei de altă limbă".[54]

Școlile românești din Grecia au funcționat în perioada interbelică pe baza consensului tacit dintre statul român și cel elen: „...Ele n-au fost nici școli de stat, nici școli întreținute de populația română respectivă, ambele cazuri prevăzute de regimul minoritar al tratatelor de pace, ci de statul român prin îngăduința tacită a statului elen. Fără concursul financiar al statului român, școlile românești ar dispare, fiindcă populația nevoiașă nu ar putea întreține școlile".[55]

Până în anul 1923, Ministerul Instrucțiunii Publice a controlat cele 26 de școli primare și 4 școli secundare românești din Grecia prin revizori școlari. În acest an s-a înființat pe lângă Administrația Școalelor și Bisericilor din Grecia un Consiliu Administrativ Permanent. La 1 octombrie 1926, această administrație a fost înlocuită de comitete (eforii) școlare locale, iar controlul a fost înlocuit cu cel al directorului celei mai înalte școli din circumscripția școlară respectivă. Legațiile și consulatele României coordonau activitatea acestor comitete și gestionau fondurile ordonanțate lor. În ceea ce privește localurile de școli, majoritatea erau proprietatea statului român sau a comunităților românești, altele erau închiriate. În zona munților Pind, unde populația românească era transhumantă, școlile aveau cursuri de iarnă și de vară, după cum se deplasau comunitățile cu turmele de oi. În astfel de cazuri, cursurile se desfășurau în condiții improprii, în colibe: Fetița, circumscripția Salonic, Mavronovo, Mandalovo, Babiani, Drenovo în circumscripția Meglenia.[56] Unele localuri de școli românești au fost confiscate de greci precum cele din Livezi, Oșani, Lunguța, Târnareca și Liumnița. Pentru localurile de școli din comunele Liumnița și Oșani autoritățile grecești au oferit 5000 de drahme, dar guvernul român a refuzat și a răspuns: „...guvernul elen ni-i dator nu cu oferte de acest gen ci cu retrocedarea localurilor de școli și biserici ce ne-au aparținut până în anul 1912".[57]

În anul școlar 1939-1940 au funcționat în Grecia 29 de școli primare cu 60 de învățători și 950 de elevi și 4 școli secundare cu 54 de profesori și 477 de elevi și anume: un liceu comercial de băieți și un gimnaziu profesional

[54] SANIC, fond Vasile Stoica, dosar I/158, f. 5.

[55] *Ibidem*, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 1444/1941, f. 5.

[56] *Ibidem*, dosar 741/1925, f. 34.

[57] *Ibidem*, f. 205-206.

www.digibuc.ro

de fete la Salonic, un liceu de băieţi la Grebena şi un gimnaziu la Ianina. Pe lângă şcolile secundare funcţiona câte un internat întreţinut de statul român. Programa analitică era cea oficială din România, la care se adăuga limba greacă, istoria şi geografia Greciei. România a plătit pentru acest an şcolar 3.500.000 lei pentru salariile învăţătorilor, 4.908.000 lei pentru ale profesorilor, iar pentru întreţinerea internatelor şi pentru chiriile localurilor de şcoli 5.387.100 lei.[58]

Declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial şi ocuparea Greciei mai întâi de trupe italiene şi apoi germane, a influenţat negativ asupra funcţionării şcolilor româneşti din această ţară. În anul şcolar 1940-1941, acestea au fost închise. Ele vor fi redeschise în toamna anului 1941 în condiţii extrem de grele. Într-un raport al însărcinatului cu afaceri al legaţiei României la Atena, Radu Arion, din decembrie 1941, se arăta că localurile de şcoli şi internate din Ianina şi Grebena au fost evacuate de trupele italiene, iar o parte a mobilierului a fost distrus sau luat de trupele greceşti sau italiene. Clădirile au suferit stricăciuni. Totuşi cursurile au putut începe la aceste şcoli la 24 septembrie 1941, iar la Liceul comercial şi la Gimnaziul de fete din Salonic, la 16 noiembrie 1941. Radu Arion solicita aprovizionarea cu alimente şi combustibil a şcolilor, a personalului didactic şi bisericesc român din Grecia, dar şi a „...populaţiei noastre aromâne înfometate. Adaug că venirea din ţară a alimentelor...ar face aici o impresie extraordinară asupra sufletului şi cugetului tuturor aromânilor, învederând încă o dată dorinţa ţării noastre de a-i ajuta".[59]

Guvernul român a elaborat în februarie 1942 cadrul legal de aprovizionare cu alimente a şcolilor şi personalului didactic român din această ţară. Legea 111 din februarie 1942 stabilea ca cerealele şi produsele alimentare destinate şcolilor şi comunităţilor române din Grecia să fie trimise prin Institutul Naţional al Cooperaţiei şi distribuite prin Societatea de Cultură Macedo-Română.[60]

Pentru stimularea personalului didactic şi administrativ din Grecia a fost adoptată legea 642 din martie 1942, deschizându-se un credit extraordinar de 30.00.000 lei, prin care acesta era răsplătit cu o indemnizaţie egală cu 50% din salariul bugetar „...pentru îndeplinirea datoriei şi asigurarea intereselor culturale româneşti din Macedonia, în condiţii foarte grele, pe intervalul de timp de la 1 octombrie 1941 până la 31 martie 1942".[61]

Anul şcolar 1943-1944 a început pentru şcolile secundare române din

[58] *Ibidem*, dosar 1444/1941, f.6.

[59] *Ibidem*, f. 214.

[60] *Ibidem*, dosar 1727/1942, f. 111.

[61] *Ibidem*, dosar 1718/1942, f. 123.

www.digibuc.ro

Grecia la 3 octombrie 1943 la Liceul comercial din Salonic, cu 123 de elevi; la 17 octombrie 1943, la Şcoala profesională de fete din Salonic, cu 84 de eleve; la 1 noiembrie 1943, la Liceul teoretic din Grebena, refugiat la Salonic, cu 149 de elevi şi la 10 ianuarie 1944 la Gimnaziul din Ianina.[62] În şcolile primare române din Grecia au urmat în acelaşi an şcolar, 1492 de elevi, dar soarta multora dintre aceste şcoli a fost tragică, asemeni populaţiei române din această ţară. Între 18-24 octombrie 1943 au fost bombardate şi arse total 13 comune româneşti, iar în aprilie şi mai 1944 alte sate româneşti. Inspectorul general David Blidariu raporta la 8 iunie 1944: „...e greu de precizat numărul victimelor din populaţia civilă românească, provocat de ciocnirile dintre rebeli şi armata de ocupaţie, de răzbunări locale, de acţiunile revoluţionarilor sau de represaliile armatelor".[63]

Cu toate acestea, la sfârşitul lunii mai 1944, când au fost închise cursurile şcolilor secundare române, 8 absolvenţi ai Liceului comercial din Salonic şi 10 absolvenţi ai Liceului din Grebena, refugiat la Salonic, au luat examenul de bacalaureat. Era ultima promoţie care obţinea diplome pe care nu le puteau folosi însă pentru că legislaţia greacă nu le echivala.[64]

Din raportul profesorului Caius Jiga din iulie 1945, aflăm că în timpul bombardamentelor din august 1944 de la Salonic: „...toate şcolile române din acest oraş şi majoritatea locuinţelor profesorilor care se aflau în apropierea instalaţiilor militare, au fost distruse. Ce n-a fost distrus atunci, a fost devastat ulterior de antarţi. Averea şcolilor poate fi considerată ca pierdută... Se ştie că mulţi din profesorii localnici de la Salonic şi Grebena au fost arestaţi de autorităţile greceşti, suferind chiar maltratări. Situaţia lor este cu totul nesigură datorită tensiunii dintre cele două partide. Venirea lor în ţară ar fi o salvare".[65]

Statul român, deşi într-o situaţie deosebit de grea, nu i-a uitat nici acum pe aceşti apostoli ai şcolilor române din Grecia şi a trimis suma de 15.472.257 lei pentru salariile şi pensiile restante pe perioada 1 septembrie 1944 – 31 martie 1945 şi 18.505.300 pentru perioada 1 aprilie – 31 decembrie 1945.[66]

După încheierea războiului, în februarie 1946, „guvernul grec a dispus închiderea şcolilor româneşti, preluarea imediată a imobilelor, mobilierului şi arhivelor, instituţiilor şcolare din Grecia şi expulzarea în masă a profesorilor de supuşenie română"[67]. Autorităţile poliţieneşti au închis în lagăr pe toţi profesorii găsiţi la Atena. Astfel, şcolile româneşti şi apoi

[62] *Ibidem*, dosar 1518/1944, f. 41-42.

[63] *Ibidem*, f. 43.

[64] *Ibidem*, f. 46.

[65] *Ibidem*, dosar 4337/1945, f.14.

[66] *Ibidem*, f. 17, 44, 81-87.

[67] AMAE, fond Problema 220, Grecia, Documente Politice, (1945-1949), nepaginat.

www.digibuc.ro

bisericile româneşti întreţinute cu atâta efort de statul român şi comunităţile locale, timp de aproape un secol au fost lichidate.

În Grecia, aromânii au fost implicaţi în războiul civil dintre forţele democratice şi cele comuniste ale generalului Marcos. Autorităţile elene au folosit acele împrejurări pentru a face masive mutări de populaţie din zonele muntoase în centrele urbane din sud şi au urmărit înlăturarea din zonă a intelectualilor şi fruntaşilor aromâni.

În Iugoslavia, conform recensământului din anul 1921 ale cărei date definitive au fost publicate în 1932, trăiau 231000 de locuitori cu limba maternă română distribuiţi astfel: în Banatul iugoslav 67.896, în districtele Craina, Pojarevaţ, Timoc, Morava 145.000, iar în restul Iugoslaviei 18.143.[68] Într-un studiu asupra situaţiei românilor din Iugoslavia din 31 ianuarie 1941 se arăta că în judeţele Craina, Morava, Pojarevaţ şi Timocul sârbesc, bisericile, mănăstirile şi şcolile româneşti au fost desfiinţate încă din epoca regatului Serbiei. „În lipsă de biserică şi şcoală naţională, analfabetismul şi sectele religioase s-au răspândit îngrijorător. Frecventarea şcolilor din România este interzisă, ca şi românilor din Banatul iugoslav. Cei care totuşi pleacă la studii rămân elemente pierdute pentru viaţa naţională locală".[69]

Situaţia românilor din Macedonia sârbească era de asemenea foarte grea. Aici au funcţionat până în anul 1918, în 18 comune româneşti, 24 de şcoli primare, un liceu de băieţi şi o şcoală profesională de fete la Bitolia. Toate aceste şcoli au fost închise imediat după 1918 de guvernul iugoslav, iar localurile confiscate. Orice încercare de redeschidere a lor a fost zadarnică.[70] Fostul prim-ministru N. Paşici, întrebat asupra motivelor acestei prigoane, a afirmat că în afara convenţiei de la Bucureşti din 1913, ar fi existat o convenţie verbală secretă conform căreia, într-un atac îndreptat împotriva Serbiei, România o va ajuta şi cum acest lucru nu s-a întâmplat, a căzut convenţia scrisă în 1913, deci şi aşezămintele culturale româneşti din Macedonia trebuiau suprimate.[71]

Numeroase au fost memoriile directorului Liceului român de băieţi din Bitolia, Adam Coe, ale revizorului şcolar Ioan Vuloagă, ale directoarei Şcolii normale profesionale de fete din acelaşi oraş, Maria Capsali, în care cereau ajutorul ţării mamă pentru păstrarea dreptului de a instrui copiii în limba română. În ianuarie 1921, într-un memoriu adresat Ministerului

[68] SANIC, fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 391/1941, f. 7.

[69] *Ibidem*, f. 23.

[70] *Ibidem*, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 799 1923, f. 9.

[71] Nicolae, Chiachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, Bucureşti, 1987, p. 340.

www.digibuc.ro

Instrucțiunii Publice din România, Adam Coe aprecia: „...chestiunea noastră națională este cu atât mai delicată și mai critică ca în trecut, deoarece tendințele noastre se ciocnesc cu interesele și cu aspirațiile mistuitoare ale statului unde avem menirea a supraviețui".[72]

În fața refuzului autorităților locale, Adam Coe și Ioan Vuloagă au înaintat o nouă cerere Ministerului Instrucțiunii de la Belgrad. Situația personalului didactic român din sudul Iugoslaviei era critică. Datorită internării lor în Bulgaria, în timpul războiului, pribegiseră apoi în România și obținuseră cetățenie română și pașaport, iar la întoarcere autoritățile sârbești i-au chestionat asupra cauzelor schimbării cetățeniei, fără să se pronunțe dacă o recunosc sau nu. Adam Coe propunea adoptarea cetățeniei sârbe pentru a se putea exercita dreptul electoral și a putea alege reprezentanți ai comunităților române, care să le apere interesele. Ministerul Instrucțiunii Publice din România hotăra în anul 1921, ca membrii corpului didactic din Peninsula Balcanică să opteze pentru cetățenia statelor în care funcționau „...pentru a nu da personalului nostru didactic caracterul unor misionari, străini de mediul în care sunt chemați a-și îndeplini opera lor culturală".[73]

La 14 februarie 1921, Adam Coe arăta într-un memoriu că după prezentarea la Inspectoratul școlar din Bitolia, cu adresa din țară unde era reprodus pasajul „...guvernul sârbo-croato-sloven declară că nu are de făcut nici o obiecțiune la redeschiderea școlilor române din Serbia", au fost chemați la Prefectura orașului unde li s-a adus la cunoștință ordinul Ministerului Instrucțiunii din Belgrad din 27 decembrie 1920, care stabilea: „...ba chiar nici românii supuși ai noștri nu pot deschide școli naționale, fără aprobarea ministerului".[74]

Statul român a continuat demersurile diplomatice, pentru a determina statul sârb să permită redeschiderea școlilor românești din Macedonia. O adresă a Ministerului Afacerilor Străine către Ministerul Instrucțiunii Publice din 8 decembrie 1922, menționa că pe baza unei telegrame primită de I.G. Duca, acesta în convorbirile cu Ninici, a obținut promisiunea formală „...că va da satisfacție cererilor noastre".[75] Nici această promisiune n-a fost respectată, căci în 1923 Petre Marcu, șeful serviciului de resort din Ministerul Instrucțiunii Publice arăta: „După ce ministerul a retribuit în decurs de șase ani personalul didactic al acestor școli, cu toate că în tot acest timp el n-a desfășurat nici o activitate școlară, în toamna anului 1922, s-a hotărât repartizarea întregului personal didactic pe la școli din Grecia

[72] SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 326/1921, f. 8.

[73] *Ibidem*, f. 10.

[74] *Ibidem*, dosar 325/1921, f. 19.

[75] *Ibidem*, dosar 776/1922, f. 77.

www.digibuc.ro

şi Albania, lăsând la faţa locului pe pensionari şi câţiva oameni de serviciu care să îngrijească de buna întreţinere a localurilor noastre de şcoală, a bisericii şi cimitirului românesc din Bitolia".[76]

Românii din Banatul iugoslav, care locuiau în aproximativ 80 de localităţi dintre care 35 aveau majoritate românească, s-au bucurat într-o oarecare măsură de un tratament minoritar, care să le asigure o viaţă naţională în cadrul statului vecin. In 1919 în Banatul iugoslav existau 66 de şcoli primare româneşti dintre care 18 şcoli confesionale cu 43 de învăţători şi 48 de şcoli comunale cu 62 de institutori români.

Sub guvernul condus de Take Ionescu, Gheorghe Derussi, ministrul Afacerilor Externe a stabilit cu guvernul iugoslav formarea unei comisii mixte, întrunită la Belgrad, care să stabilească regimul şcolar şi bisericesc privind pe sârbii şi românii din Banatul împărţit între cele două ţări. Din partea României au fost numiţi în această comisie dr. Valer Branişte, preşedinte, dr. Atanasie Popovici şi Onisifor Ghibu.[77] Convorbirile au fost anevoioase şi au continuat până în martie 1933 când convenţia şcolară dintre România şi Iugoslavia a fost încheiată şi ratificată de amândouă ţările în anul 1935. Ea prevedea că în şcolile primare minoritare româneşti din Banatul iugoslav şi în şcolile primare minoritare sârbo-croate din Banatul românesc, limba de predare va fi româna, respectiv sârbo-croata, din al treilea an se predau ca obiecte de studiu limba sârbo-croată şi respectiv limba română, iar istoria şi geografia era predată în limba ţării în care se aflau şcolile respective. De asemenea se prevedea ca institutorii să fie de aceeaşi confesiune şi limbă ca majoritatea elevilor, iar numărul minim de elevi ai acestor şcoli să fie de 20. Institutorii necesari acestor şcoli erau pregătiţi în şcolile normale din Vârşeţ şi Timişoara.

În anul şcolar 1939-1940 funcţionau în Banatul iugoslav 33 de şcoli primare de stat cu limba de predare româna, cu 4324 de elevi şi 79 de învăţători, dintre care 40 de învăţători români din Iugoslavia, plătiţi de statul iugoslav şi 39 de învăţători români din ţară, plătiţi de statul român. La secţia română de pe lângă liceul de stat sârbesc din Vârşeţ au funcţionat 4 clase româneşti de curs inferior, cu 4 profesori din România şi 203 elevi, iar la şcoala normală sârbă din Vârşeţ au învăţat, cu cei 4 profesori români de la liceu, 27 de elevi români.[78] Cel de-al Doilea Război Mondial, prin operaţiunile militare purtate în zonă de-a lungul a aproape cinci ani, a determinat prăbuşirea ordinii interbelice a statelor balcanice şi a provocat mari pierderi materiale şi umane românilor sud-dunăreni. Totodată, au fost

[76] *Ibidem*, dosar 799/1923, f. 4.

[77] *Ibidem*, dosar 326/1921, f. 39.

[78] *Ibidem*, dosar 391/1941, f. 38-40.

www.digibuc.ro

distruse sau parțial avariate localuri de școli și de biserici românești ce fuseseră ridicate prin contribuția comunităților

Într-un raport din octombrie 1940, consulul general la Ianina, Victor Știrbu, constata slăbirea legăturilor dintre România și românii sud-dunăreni și „insuficiența așezământului nostru din Grecia, clădit după modelul celui din țară, fără a se ține seama de condițiunile locului, aplicat de sus, în loc de a-i imprima un caracter organic de sine stătător, cu alte cuvinte, un învățământ artificial, lipsit de viață, devenind, din cauza viciilor sale organice, cu mici excepții, o sucursală pentru plasarea elementelor indezirabile din România".[79] Se aprecia că obținerea autonomiei școlare și bisericești pentru românii din Pind și Macedonia precum și tradiția învățământului românesc din Macedonia sârbească „au fost pentru națiunea română un câștig politic, național și cultural de mare însemnătate, de care însă noi am dovedit că nu suntem demni; cedând presiunilor sârbești am închis școlile înfloritoare din Macedonia sârbă iar autonomia școlară și bisericească pentru românii din Pind și Macedonia greacă, smulsă de Tache Ionescu de la greci, a rămas ilțzorie, nefiind statornicită printr-un regulament sau convenție între România și Grecia. Din această cauză, învățământul românesc din Grecia, fără drept de publicitate, considerat particular, incolor și lipsit de caracterul de aplicație, a deviat de la scopul inițial de a forma o elită conducătoare locală la macedoromâni transformându-se într-o instituție de transplantare a elementelor macedoromâne pregătite în România, servind, prin aceasta, de minune interesele statului elen, care a depus între timp o acțiune uimitoare pentru deznaționalizarea rapidă, brutală, uzând de toate mijloacele turmei macēdoromâne rămasă decapitată de propriul nostru învățământ". Se propunea numirea unor cadre didactice aromâne, legate de comunitățile respective, „profesorul urmând a fi dublat în acest caz de aportul său personal extrașcolar, de popularitatea și trecerea proprie printre macedoromânii localnici".[80]

La toate aceste neajunsuri s-au adăugat acte de corupție și deturnări de fonduri. O notă informativă adresată la 10 aprilie 1945 secretarului general al Ministerului Afacerilor Străine, Vasile Stoica, semnala deturnarea a 500.000 de franci elvețieni de către inspectorul general Gh. Papagheorghe de la conducerea Administrației Școlilor și Bisericilor Românești din Grecia, nefiind plătite astfel salariile corpului didactic și bisericesc.[81]

În numeroase rapoarte ale reprezentanților diplomației sau ale inspectorilor școlari din zonă se făcea o paralelă între politica de toleranță

[79] *Ibidem*, fond Problema 18, vol. 5, Grecia, nepaginat.

[80] *Ibidem*.

[81] *Ibidem*, fond Problema 15, vol. 87, f. 166.

www.digibuc.ro

culturală faţă de minorităţile naţionale dusă de statul român şi cea de asimilare şi deznaţionalizare dusă de statele vecine faţă de românii sud-dunăreni. Se sugera adoptarea unei politici similare de către autorităţile române faţă de şcolile bulgăreşti, greceşti sau sârbeşti din România, ca mijloc de presiune pentru îmbunătăţirea tratamentului românilor sud-dunăreni.

În pofida greutăţilor întâmpinate, a distrugerilor materiale datorate frontului şi bombardamentelor, a pierderilor umane, statul român subvenţiona învăţământul de la sud de Dunăre în anul şcolar 1943-1944 cu suma de 23.050.000 de lei.[82] În afară de subvenţionarea şcolilor şi bisericilor de la sud de Dunăre, Statul român a ajutat comunităţile române, aflate în condiţii grele cauzate de război, cu alimente, îmbrăcăminte, sume de bani şi i-a sprijinit pe cei ce doreau să se stabilească în ţară. În martie 1944, Consiliul de Miniştri a adoptat Decretul-lege pentru apărarea demnităţii naţionale şi a intereselor româneşti de peste hotare, prin care se urmărea apărarea românilor cetăţeni ai altor state şi se înfiinţa, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, un consiliu naţional compus din 5 persoane.

În a doua parte a anului 1944, ca urmare a evenimentelor din 23 august, s-a modificat profund situaţia politico-teritorială din zonă. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, românii de la sud de Dunăre s-au implicat în lupta împotriva ocupanţilor germani, italieni, bulgari. În Iugoslavia, Albania, Grecia, unde s-a dezvoltat o amplă mişcare de partizani, în care elementele comuniste au avut o implicare importantă, s-a promis pentru perioada postbelică drepturi egale minorităţilor etnice, inclusiv minoritarilor români. În anii 1944-1945, în Iugoslavia şi Albania, s-au instaurat regimurile comuniste ale lui Iosip Broz Tito şi Enver Hodja, dar promisiunile făcute nu au fost respectate. În aceste ţări, românii au fost ţinta unei politici de asimilare în vederea pierderii identităţii lor naţionale. Şcolile şi bisericile româneşti din Albania au fost închise, cele din Macedonia sârbească nu au fost redeschise iar pentru românii din Timoc situaţia a rămas neschimbată.

În Banatul iugoslav funcţionau, în anul şcolar 1946-1947, 32 de şcoli primare româneşti, un liceu mixt şi o şcoală normală (la Vârşeţ), care aveau şi două internate. Personalul didactic era format din 98 de învăţători plătiţi de statul român cu sume între 2.000 şi 3.000 de lei lunar şi 145 de învăţători plătiţi de statul iugoslav.[83]

În Bulgaria, în mai 1945, autorităţile au luat măsuri pentru desfiinţarea celor trei şcoli româneşti din această ţară. Peste un an, în mai 1946, directorul Institutului Român din Sofia a fost înştiinţat că statul bulgar „este de acord a recunoaşte şcolilor pe care le conduceţi dreptul de a se bucura de

[82] *Ibidem*, fond Problema 15, vol. 4, f. 234.

[83] *Ibidem*, fond Problema 70, vol. 2, 1945-1948, Minorităţi, nepaginat.

www.digibuc.ro

privilegiile art. 350 din Legea Educației Naționale".[84] În noiembrie 1946, un grup de intelectuali români din Sofia au înaintat un memoriu autorităților comuniste din Bulgaria, în care solicitau recunoașterea dreptului de a avea școli și biserici românești. În memoriu se aprecia că în Bulgaria trăiau două grupuri de români: dunăreni și valahi pe de o parte și români macedoneni de cealaltă parte. Primul grup, în număr de 100.000 de persoane, trăia în satele din valea Dunării, iar cel de-al doilea, în subgrupuri răzlețe în toată țara. Se amintea faptul că românii din Bulgaria au sprijinit mișcarea de partizani, iar după instalarea noului regim au sperat în rezolvarea justă a drepturilor minorităților. Datorită persecuțiilor la care au fost supuși în timpul vechiului regim „minoritatea română este speriată ... și nu îndrăznește să-și manifeste libertatea sa națională". Se arăta că, întrebată „dacă dorește să i se deschidă școli românești, ea n-a îndrăznit să răspundă în mod afirmativ, cu toate că ea rămâne în sufletul ei o populațiune românească, după cum îi este portul, obiceiul și graiul, în special aceasta se observă la femei, care totdeauna au fost și sunt păstrătoare și purtătoare a naționalității".[85] Se solicita reintroducerea registrelor de stare civilă în care minoritatea românească să fie trecută la rubrica români, deschiderea de școli românești întreținute de stat, libertatea desfășurării slujbei religioase în limba română, recunoașterea școlii românești de la Sofia, dreptul de a se organiza în grupuri profesionale și organizații culturale, presă în limba maternă.[86]

Cu toate că autoritățile bulgare au acordat drept de publicitate Institutului Român de la Sofia, în toamna anului 1947, guvernul comunist condus de dr. Petru Groza îl va închide. În septembrie 1948, imobilele și întregul inventar al Institutului vor fi date în custodie Ministerului Educației Naționale din Bulgaria „iar gestiunea în bani și arhiva au fost preluate de Ambasadă, urmând ca profesorii să părăsească Bulgaria, întrucât guvernul bulgar nu are nevoie de serviciile lor".[87]

Biserica română de la Sofia, refăcută de statul român după bombardamentele din primăvara anului 1944, a fost cedată statului bulgar în martie 1951.[88]

Dezinteresul manifestat de autoritățile comuniste din România față de soarta românilor sud-dunăreni și renunțarea la tradiția inaugurată de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, de sprijinire a școlilor și bisericilor românești din Peninsula Balcanică, a fost însoțit, după cel de-al Doilea Război Mondial, de intensificarea fenomenelor de aculturare și asimilare.

[84] *Ibidem*, fond Bulgaria, dosar 210/1945-1949, nepaginat.

[85] *Ibidem*.

[86] *Ibidem*.

[87] *Ibidem*.

[88] *Ibidem*, fond Grecia, 1946-1949, nepaginat.

www.digibuc.ro

Împărţiţi de „Cortina de Fier" între lumea liberă şi cea totalitară, românii sud-dunăreni au fost supuşi unor presiuni politice, educaţionale şi culturale în scopul deznaţionalizării şi au suferit un accentuat declin demografic. S-a intensificat fenomenul emigraţiei, au apărut şi s-au dezvoltat comunităţi aromâne în Germania, Franţa, SUA, Canada, Australia. S-a născut astfel, prin nerecunoaşterea de către statele balcanice a existenţei unei minorităţi aromâne sau vlahe, sentimentul iminentei dispariţii istorice a ei.

În pofida acestor vicisitudini, românii sud-dunăreni şi-au păstrat în mare măsură limba, obiceiurile şi conştiinţa propriei identităţi, deşi statul român i-a abandonat de-a lungul a peste patru decenii.

BISERICI

Problemele vieţii religioase ale românilor balcanici au fost legate de acţiunile Patriarhiei ecumenice de la Constantinopol, respectiv de respingerea în repetate rânduri a acţiunilor româneşti de către aceasta, mai ales la sfârşitul secolului al XIX-lea şi în primele decenii ale secolului XX.

Românii au încercat să folosească limba română pentru nevoile religioase încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Filip Apostolescu scria, la 6 februarie 1873, din Ohrida, Ministrului Cultelor şi al Instrucţiunii Publice că: „se simte nevoia de cărţi bisericeşti fiindcă numai cu ce avem nu se poate face pe deplin serviciul în limba română"[89].

Poziţia Patriarhiei era destul de inconsecventă deoarece Patriarhia acordase dreptul bulgarilor de a avea un exarhat propriu şi militase pentru grecii din Serbia să aibă dreptul la limbă naţională în biserica lor de acolo.

Românii au cerut şi ei dreptul la episcopat propriu încă din 1880, dar nu vor obţine acest drept decât mult mai târziu, în 1894 şi pentru scurtă vreme.

Încercarea românilor de a folosi limba română în biserici se va izbi de fiecare dată de refuzul categoric al clerului grec şi al Patriarhiei din Constantinopol. Vor exista, în toată această perioadă, nenumărate agresiuni la care vor fi supuşi românii, mergând până la refuzul de a li se îngropa morţii în cimitirele comunale, până la agresiuni fizice directe sau asasinarea preoţilor români.

Începând cu anul 1892 românii au pornit o acţiune mai amplă pentru recunoaşterea drepturilor lor bisericeşti. Ei au trimis la Constantinopol o

[89] SANIC, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 2360/1873, f. 9; V. Diamandi Aminceanu, *Românii din Peninsula Balcanică*, Bucureşti, 1938, p. 123-124.

www.digibuc.ro

delegație care să înmâneze sultanului o petiție prin care să li se acorde dreptul la un episcopat propriu. Numărul iscăliturilor puse pe petiția deputaților români din Albania, Epir şi Macedonia care vor veni la Constantinopol pentru a cere numirea unui episcop român în Macedonia trecea de 5.000. În şaptezeci de comune româneşti, consiliile comunale şi primarii au pus pecetea primăriei în josul petițiilor. Consiliile comunale şi primăriile reprezentau oficial, în fața autorităților turceşti, toată populația acestor comune[90]. Delegația era formată printre alții din Haralambie Balamaci, Dimitrie Atanasescu şi Apostol Mărgărit, iar petiția înaintată sultanului era un document programatic deosebit, sintetizând doleanțele aromânilor în problema religioasă:

„În calitatea noastră de împuterniciți ai poporațiilor valahe din Turcia îndrăznim să vă declarăm cu respect, Sire, sentimentele de fidelitate şi recunoştință. Valahii sunt şi vor fi întotdeauna gata să-şi sacrifice şi existența şi averile pentru fericirea şi prosperitatea Iubitului lor Stăpânitor şi Padişah. Cu toate acestea, ca să fie cruțat de nedreptățile a căror victimă este, din partea Patriarhiei şi a mitropoliților greci, poporul valah, întocmai ca şi celelalte popoare din vastul imperiu al M.V. ar fi fericit să aibă un şef religios, valah de origine, pe care să îl aleagă şi să-l desemneze dânsul, care să se bucure de toată încrederea guvernului otoman să fie supus fidel al M.V. Imperiale"[91] şi care „să poarte numele de Mitropolit Primat şi a cărui misiune să fie de a supraveghea şi a conduce spiritual poporul aromânesc pe calea îndeplinirii datoriilor sacre față de Dumnezeu şi Suveran".

În 1893, Poarta a încercat să intervină în conflictul dintre Patriarhie şi credincioşii români, invitându-i pe aceştia să meargă la patriarhie şi să se înțeleagă în problema episcopului român. În urma acestei intervenții, românii au adresat marelui vizir o petiție, iar când au fost primiți, în ziua de 9 iulie 1893, a luat cuvântul Take Mărgărit, arătând că au cerut de nenumărate ori dreptul la limba română în biserică şi tot de atâtea ori Patriarhia i-a refuzat, ceea ce contravine Tratatului de la Berlin, care proclamase libertatea de conştiință, prin urmare „interdicția Patriarhiei nu este nici dreaptă şi nici legală"[92].

În cele din urmă, românii au obținut dreptul de a avea un şef spiritual propriu. Cu foarte mare greutate a fost găsit un prelat în Peninsula Balcanică căruia să-i fie încredințată această funcție. Guvernul român ar fi dorit trimiterea unui episcop din țară, care ar fi devenit supus otoman, dar

[90] AMAE, fond Constantinopol, vol. 216 (1890-1896) – document nedatat şi nesemnat.

[91] *Apud* Gheorghe Zbuchea, *op. cit.*, p. 134-135.

[92] SANIC, Fondul Ministerului Instrucțiunii Publice, vol. 476.b/1893, p. 17.

www.digibuc.ro

această propunere nu s-a realizat[93]. Printre candidații propuşi din țară s-au numărat: preotul Simion Popescu, arhiereul Meletie, arhiereul Dosoftei.

La propunerea lui Apostol Mărgărit, încă din 1893 a fost luată în considerare candidatura lui Antim, atunci mitropolit al Ohridei şi Prespei. De origine albanezo-română, Antim absolvise opt clase de seminar, fusese investit ca preot şi arhiereu de către Patriarhia de la Constantinopol, având şi cuvenitul berat al Înaltei Porți. În acea vreme el locuia la Cruşova, aşezare majoritar românească într-o zonă cu un număr însemnat de români, ceea ce ar fi putut uşor duce la realizarea dorințelor româneşti care urmăreau aspecte religioase şi politice[94].

În cele din urmă, Antim a fost ales în funcția de Mitropolit, a oficiat slujba conform celor prevăzute canonic în legătură cu rangul său. Patriarhia în 1896 nu voia să-l recunoască pe Antim şi instiga populația împotriva lui[95], lipsindu-l şi de Mitropolia Ohridei[96].

În scurtul timp cât a îndeplinit această funcție, Antim a putut hirotonisi mai mulți preoți şi la Bitolia a creat chiar şi un cimitir aromân; Apostol Mărgărit fiind înmormântat acolo în 1903, piatra funerară păstrându-se şi astăzi[97].

Din păcate însă, acesta până la urmă nu s-a dovedit la înălțimea răspunderii pe care şi-o asumase. În 1899 s-a reîntors sub jurisdicția constantinopolitană, abandonându-i pe români[98].

După abandonul lui Antim, românii se văd iarăşi fără un şef religios propriu. Cu toate acestea, urmărind obținerea recunoaşterii individualității lor religioase îşi vor continua lupta pe lângă autoritățile otomane.

În 1900, la 6/19 septembrie, Al. Pădeanu, consulul de la Salonic, trimitea o scurtă dare de seamă asupra stării actuale a chestiunii culturale şi solicita „Să se instituie o direcție generală serioasă, energică şi cu un program bine stabilit; să se sporească cât se poate de mult, chiar prin sacrificii, numărul preoților... ei sunt cei mai nimeriți agenți; ar fi bine pentru Bitolia să se cumpere un imobil sau două pentru şcoli şi pentru a clădi în ele un paraclis”.[99]

---

[93] AMAE, fond Constantinopol, vol. 226 (1867-1893), nepaginat.

[94] Gheorghe Zbuchea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, Bucureşti, 1999, p. 136.

[95] AMAE, fond Problema 15, vol. 25, f. 155.

[96] *Episcopatul românilor macedoneni*, Bucureşti, 1897, p. 50.

[97] Hristu Cândroveanu, *Aromânii ieri şi azi*, Craiova, 1999, p. 142.

[98] Gheorghe Zbuchea, *op. cit.*, p. 139.

[99] AMAE, fond Constantinopol, vol. 226(1899-1900), nepaginat.

www.digibuc.ro

După anul 1900 lucrurile au continuat la fel, cu persecuții, șicane și ostilități din partea Patriarhiei și a arhiereilor greci[100].

Toate demersurile Guvernului român pe lângă Patriarhie și pe lângă sultan în legătură cu problema Episcopatului românilor balcanici au eșuat după 1894.

În 1903, aproape întregul an, A. E. Lahovari, ministrul României la Constantinopol a dus tratative pentru înființarea Episcopatului dar fără nici un rezultat, deși Patriarhia recunoscuse într-un document oficial prezența românească în Balcani afirmând că „Macedonia nu este slavă, este mai curând o provincie elino-turco-vlahă"[101].

În ianuarie 1905 s-a deschis la Bitolia paraclisul românesc, oficiindu-se în noaptea de 3 ianuarie 1905, pe la orele 1:30, o slujbă până la 4 dimineața, slujba fiind oficiată de un preot din Grebena[102].

Față de deschiderea acestui Paraclis, mitropolitul Ioachim și-a manifestat dezaprobarea, ținând o cuvântare virulentă în biserica greacă.

În anul 1904 se puneau temeliile unei comunități românești la Salonic unde trăiau aproximativ 9.000-10.000 de români[103]. Serviciul religios a fost oficiat de preotul român Theodor. Ulterior, cu sprijinul statului român s-au mai format comunități în alte opt orașe: Corița, Târnova, Veria, Veleș, Usküb, Cumanova, Coceani, Monastir, Perlepe[104].

În același an, într-un raport al lui Lazăr Duma, Inspectorul școlilor și bisericilor române din Turcia se menționa că existau „31 de comunități constituite în regulă și funcționând în deplină armonie"[105]. Dar tot în acest an, acțiunile Patriarhiei au fost foarte puternice.

Între 1904-1905 s-au înregistrat și numeroase atacuri ale bandelor de antarți greci împotriva românilor[106].

În acest context sultanul a emis Iradeaua imperială, menționată deja, din 9/22 mai 1905 care asigura și folosirea limbii române în biserică.

---

[100] *Ibidem*, vol. 227 (1901-1905), nepaginat – raportul din 17 martie 1904, *Ibidem*, vol. 176 (1905-1906) nepaginat – Incidentele religioase au culminat în 18 aprilie 1905 la biserica din Băiasa, unde s-au încăierat românii cu românii filogreci care s-au opus citirii *Apostolului* în românește.

[101] *Ibidem*, vol. 219, nepaginat.

[102] *Ibidem*, vol. 177, nepaginat.

[103] *Ibidem*, vol. 178 – Raportul întocmit de Lazăr Duma, Inspector al școlilor și bisericilor române din Turcia, nr. 253/1904 și adresat ministrului Lahovary. Arhiereul grec a prezentat autorităților un takir „protestând de îndrăzneala preotului de a face această operațiune" și cerând autorităților locale să ia măsurile cuvenite pentru ca preotul român să fie pedepsit „de această nesupunere".

[104] Vasile Diamandi-Aminceanu, *op. cit.*, p. 132.

[105] *Ibidem*.

[106] *Ibidem*.

www.digibuc.ro

Patriarhul Ioachim a protestat pe lângă marele vizir contra noului statut acordat românilor, iar în şedinţa Sfântului Sinod din 12 oct. 1905 a propus să fie anatemizaţi toţi preoţii şi credincioşii „care îndrăznesc să se roage lui Dumnezeu în limba maternă"[107].

Poziţia Patriarhiei a dus la ruperea relaţiilor diplomatice şi comerciale cu România[108].

Victoria revoluţiei Junilor Turci din 1908 şi primii ani ce au urmat acesteia părea a deschide perspective şi pentru rezolvarea problemei religioase a românilor din Balcani[109]. Reîncepeau astfel, sub cele mai diverse forme acţiunile pentru organizarea unui Episcopat românesc, cu un regim legal recunoscut şi garantat[110].

Problema bisericească s-a dezbătut în cadrul Congreselor româneşti din 1909 şi 1910[111]. De asemenea problema a stat în atenţia aromânilor aflaţi în Regat şi care activau în cadrul Societăţii de Cultură Macedoromână, precum şi în aceea a presei româneşti.

În Balcani s-a decis să se depună la Patriarhie un Memoriu în favoarea soluţionării problemelor aromânilor.

Delegaţii români (printre care: N. Bendu din Cruşova, D. Cicma din Turia, Gake Papa din Abela, D. Dadralescu din Veria, Iancu Nicola Ghiţă din Giumaia de Sus, Hristu Iambu din Salonic, Tasula Zega din Caterina, D. V. Ceanescu din Nevesca, I. Rizescu din Băiasa, N. Batzaria – senator, F. Mişa – deputat, N. Papahagi, director al Internatului Universitar din Constantinopol, Ştefan Ciumeti, inginer din Monastir)[112] au fost primiţi de valiul Reşid Paşa care le-a promis tot sprijinul.

Un an mai târziu, pe 16/29 martie 1911, N. Batzaria l-a vizitat pe P. S. Patriarhul Ecumenic şi i-a înmânat o notă în limba greacă[113]. În aceasta se cerea în numele aromânilor, printre altele:

„Românii nu doresc altceva decât să se bucure din partea Bisericii Mame de aceeaşi afecţiune şi solicitudine în nevoile lor spirituale, de care se bucură şi toţi ceilalţi fii spirituali ai ei. Pentru a ajunge la acest scop, ei socotesc nimerit şi solicită următoarele: (...) folosirea limbii române în exercitarea datoriilor creştineşti, adică în săvârşirea slujbei, a ceremoniilor religioase

[107] Gheorghe Zbuchea, *op. cit.*, p. 139.

[108] Vasile Diamandi-Aminceanul, *Românii din Peninsula Balcanică*, Bucureşti, 1938, p. 138.

[109] Adina Berciu-Drăghicescu, *Românii din Balcani. Cultură şi spiritualitate. Sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*, Bucureşti, Editura Globus, 1996, p. 27.

[110] Gheorghe Zbuchea, *op. cit.*, p. 141.

[111] *Ibidem*, p. 143.

[112] AMAE, fond 71, vol. 3, f. 29.

[113] *Ibidem*, f. 67-70.

www.digibuc.ro

şi în general a oricărui act religios", lucru care nu contravine „dogmelor şi canoanelor ortodoxe de Răsărit". Se mai cerea: „să se ridice caterisirea şi afurisenia tuturor preoţilor care ţin slujbe în româneşte în bisericile şi paraclisurile româneşti; episcopii şi mitropoliţii să hirotonisească preoţii şi candidaţii propuşi de poporul român şi care urmează să slujească în biserici şi paraclisuri în parohiile româneşti".

Patriarhul Ioachim al III-lea a primit nota şi a promis că o va supune dezbaterii în Sfântul Sinod şi în Consiliul Mixt. Dar Sinodul a amânat luarea unei decizii, amânare care s-a dovedit a fi *sine die*.

Presa, a adoptat o atitudine negativă şi agresivă vis-à-vis de aceste cereri ale românilor[114].

Datorită acestei poziţii, cu tot sprijinul din partea guvernului turc, acţiunea petiţionară a românilor s-a soldat în final cu un eşec.

În 1911 în cadrul societăţii româneşti şi-a făcut tot mai mult loc ideea ca românii credincioşi să-şi organizeze, prin iniţiativă proprie, chiar printr-o ruptură cu Patriarhia, o biserică distinctă, românească, cu o ierarhie corespunzătoare. Societatea de Cultură Macedo-Română trimetea în iulie 1911 o adresă către toate comunităţile româneşti din Peninsula Balcanică pentru a se întruni şi a dezbate problema religioasă[115].

Comunităţile au cerut în unanimitate: „Episcop independent! Biserică Naţională! Despărţirea de Patriarhia Ecumenică!"[116].

Dacă în cazul celorlalţi ortodocşi din Balcani cedase (cazul bulgarilor şi al sârbilor), în ceea ce priveşte pe români, Patriarhia a rămas intransigentă.

Politica „faptului împlinit", crearea unui episcopat propriu chiar cu preţul unei rupturi a relaţiilor cu Patriarhia Ecumenică nu s-a putut pune în aplicare, deşi ideea episcopatului nu a fost abandonată nici în anii următori, respectiv în timpul Războaielor balcanice.

Problema religioasă a românilor balcanici a figurat în documentele Conferinţei de la Londra şi a Congresului de Pace de la Bucureşti (august 1913) dar ulterior actelor prin care şi Serbia şi Bulgaria şi Grecia erau de acord şi recunoşteau drepturile românilor balcanici de a avea şcoli şi biserici în limba maternă nu li s-a mai dat nici o atenţie. La rândul lor, statele balcanice au căutat mereu pretexte de a se sustrage intervenţiilor amicale ale statului român şi de a pune piedici bunului mers al cauzei aromânilor.

După izbucnirea Primului Război Mondial, întreaga Macedonie fiind teatrul luptelor şi răscolirilor războiului, criza chestiunii româneşti din Meglenia a fost închisă de către autorităţile greceşti. Regiunea, căzând

[114] AMAE, fond 71, f. 115; f. 195; 197; 198.

[115] Gheorghe Zbuchea, *op. cit.*, p. 147.

[116] *Ibidem*, p. 149.

www.digibuc.ro

în zona de frontieră dintre Serbia şi Bulgaria, populaţia românească – se spunea – ar fi alimentat tulburările din aceste părţi. Multe din şcolile şi bisericile noastre din Grecia au rămas închise din cauza dificultăţilor de ordin economic, refacerea lor necesitând sume mari, altele s-au închis din cauza descreşterii populaţiei aromâne din unele regiuni, în urma curentului de emigrare în România, curent determinat de condiţiile economice care apăsau asupra vieţii românilor din Grecia[117].

Până la Primul Război Mondial în vechea Macedonie existau 38 de biserici. După război situaţia bisericilor româneşti a avut o evoluţie similară cu cea a şcolilor româneşti de la sud de Dunăre.

În Albania din cele 10 biserici româneşti câte existau în anul 1912 mai funcţionau numai 6 în anul 1941. În anul 1922 statul român aloca suma de 50.000 de lei pentru repararea bisericii din Elbasan, ruinată în urma cutremurului din 1920 şi 50.000 de lei pentru construirea bisericii române din Corcea. De asemenea 26.000 de lei erau alocaţi pentru procurarea a 3 costume de haine preoţeşti destinate preoţilor bisericilor române din Corcea, Elbasan şi Grabova.[118]

În anul 1925 în bisericile româneşti din Albania oficiau următorii preoţi: Cotta Balamace (Corcea), N. Popescu (Pleasa), H. Dumitrescu (Şipsca), P. Gugea (Nicea), C. Constantin (Grabova), N. Pecina şi Ion Toda (Elbasan).[119] În memoriul din 8 iulie 1926 al Ministerului Afacerilor Străine se arăta că în bisericile româneşti din Albania se făcea slujbă în limba română numai în cele din Elbasan şi Corcea şi se obţinuse un post de diacon la Tirana. În celelalte , slujba se făcea alternativ în limbile română, albaneză şi greacă. Ministrul Simion Mândrescu constata că în Tirana şi Durazzo, în anul 1925, deşi majoritatea ortodocşilor erau români, exceptând personalul legaţiei Greciei, serviciul divin se făcea în limba greacă şi o mică parte în limba albaneză, preoţii şi cântăreţii fiind absolvenţi ai şcolilor greceşti. Simion Mândrescu propunea într-un memoriu numirea unui episcop român pentru Albania, dar reuşea numai inaugurarea bisericii române din Corcea, în 1925.[120]

În anul 1942 funcţionau ca preoţi români în Albania: Gh. Puia (Pleasa), Gh. Anastas (Nicea), D. Coconeş (Lunca), V. Nişcu (Grabova), V. Popa (Şipsca), Al. Bebi (Elbasan).[121]

În privinţa organizării bisericeşti în Bulgaria, înainte de primul război mondial, acolo unde existau comunităţi româneşti, serviciul divin era

[117] AMAE, fond Problema 15, vol. 91, *passim*.

[118] SANIC, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 768/1922, f. 61-63.

[119] *Ibidem*, dosar 751/1925, f. 56.

[120] *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 158.

[121] *Ibidem*, dosar 2454/1943, f. 29, 31.

www.digibuc.ro

celebrat în limba română, de preoți români; ulterior parohiile românești au fost înglobate în cele bulgărești. Preoții români au fost îndepărtați, iar cei care au rămas au fost siliți să celebreze serviciul religios în limba bulgară, folosind cărți bisericești bulgărești. S-a ajuns ca în deceniul al patrulea al secolului al XX-lea, să se oficieze în limba română doar la Sofia, Bregova și Giumaia.

În Grecia, biserica românească era subordonată ierarhic bisericii ortodoxe grecești, preoții trebuind să fie cetățeni greci. Politica de obstrucționare a preoților care slujeau în bisericile comunităților române, în limba română, a continuat și după primul război mondial. Lăcașurile de cult românești, construite de comunitățile locale, de multe ori cu sprijinul financiar al statului român, fie au fost distruse în timpul războiului, fie au fost preluate de autoritățile grecești.

Astfel la Oșani înainte de anul 1912, comunitatea română deținea o biserică, mânăstirea Sf. Apostoli și un paraclis, dar în anul 1925 se mai servea doar de paraclis. La Lunguța, unde între anii 1913-1916 se serveau de biserică, alternativ, grecii și românii, biserica a fost preluată de greci, iar la Cupa (Koupa) Mitropolitul grec a interzis intrarea în biserică a preotului român „...fiindcă a avut îndrăzneala să cânte în ziua Învierii Evanghelia în românește"[122]. La Liumnița biserica a fost distrusă în timpul războiului, iar în munții Pind în comunele românești au fost instalați preoți greci: „Bisericile au fost luate de greci, în unele slujește preotul grec iar altele au fost închise"[123].

Cu toate acestea, în perioada interbelică au continuat să funcționeze în Grecia 11 biserici românești, iar statul român a continuat să plătească indemnizațiile personalului clerical.

În Iugoslavia, în domeniul bisericesc a fost dusă aceeași politică ca și în domeniul școlar. În anul 1919 autoritățile sârbești au permis redeschiderea bisericilor române din Bitolia, Crușova, Gopeși și Molovište, dar motivându-se lipsa preoților, s-a deschis în fapt numai biserica din Bitolia, la 8 noiembrie 1919.[124] Într-o petiție adresată Ambasadei României la Belgrad, preotul Teodor Constantin de la această biserică arăta că în ziua de 16 ianuarie 1921 a fost invitat la Protoerie, unde i s-a cerut să predea cheile și tot ce aparținea acestei biserici, pe motiv că „...legea nu îngăduie supușilor străini ca să funcționeze servind interesele supușilor sârbi". Preotul a refuzat, sub pretext că biserica aparține Statului român.[125]

[122] *Ibidem*, dosar 741/1925, f. 205-206

[123] *Ibidem*, dosar 712/1926, f. 71.

[124] *Ibidem*, dosar 326/1921, f. 17.

[125] *Ibidem*, dosar 325/1921, f. 67.

www.digibuc.ro

În noiembrie 1938, autoritățile ecleziastice din Bitolia reiau ofensiva împotriva bisericii române din acest oraş. Preotul Gh. Cosmescu a fost somat să predea cheile bisericii. Cum acesta s-a îmbolnăvit, biserica a fost închisă, iar cheile au fost păstrate la consulat. Preotul Cosmescu a cerut autorităților locale să se adreseze consulatului, deoarece biserica era proprietatea statului român.[126] La 30 decembrie 1938, consulul Simion Berberi anunța consulatului României din Skoplje decesul şi înmormântarea protoiereului Teodor Constantin. Încercările statului român de a păstra cel puțin biserica şi cimitirul român din Bitolia au eşuat. Biserica română din Bitolia a fost declarată biserică sârbă la 12 noiembrie 1939, când s-a oficiat prima slujbă în limba sârbă. Cimitirul a fost şi el luat, iar preotului Cosmescu i s-a interzis să slujească în paraclis începând cu ziua de 4 noiembrie.

Într-un raport din septembrie 1940, consulul României la Skoplje, Emil Oprişanu, referindu-se la confiscarea bisericilor româneşti remarca: „... icoanele cu inscripțiile în limba română au mai rămas în câteva biserici, tristă mărturie a unui trecut când românii se puteau ruga în limba lor... Cimitirul ne-a fost luat cu forța şi acum este de aşteptat ca sârbizarea să se întindă şi asupra morților: placa cu inscripția română de la intrare a fost smulsă din prima zi şi în curând pietrele de pe morminte, pe care stau săpate în româneşte suferințele îndurate de atâția martiri ai cauzei noastre vor fi şi ele sfărâmate sau şterse de dălțile sârbeşti".[127]

Pentru reglementarea vieții religioase a românilor din Banatul iugoslav şi a sârbilor din Banatul românesc a fost formată o comisie mixtă, s-au purtat tratative timp de 12 ani şi abia la 2 iulie 1934 a fost semnată la Belgrad Convenția relativă la regimul bisericilor ortodoxe române şi sârbe din această zonă. Parlamentul României a ratificat convenția în iunie 1935. Iugoslavia însă nu a ratificat-o. Au funcționat însă în Banatul sârbesc 53 de parohii ortodoxe române, 45 sufragane Episcopiei Caransebeşului şi 8 Episcopiei Aradului, pentru 67.896 de români, pentru care statul român plătea anual 2.976.000 lei.[128]

În 1948 toate bisericile româneşti au fost închise de guvernul grec. O parte din personal a fost angajat de bisericile greceşti. Până în anul 1949 personalul a fost plătit de statul român[129]. Preoții care aveau cetățenie română au fost expulzați.

În 1958 statul român a inițiat o acțiune de ajutorare a călugărilor români athoniți. Astfel, preotul Moisescu a făcut o vizită în Grecia şi a

[126] *Ibidem*, dosar 1312/1939, f.35.
[127] *Ibidem*, dosar 206/1940, f. 19, 25.
[128] *Ibidem*, dosar 391/1941, f. 32.
[129] *Ibidem*.

www.digibuc.ro

predat din partea Bisericii Ortodoxe Române două vagoane de alimente (grâu şi porumb), şi obiecte bisericeşti. Ulterior, o nouă acțiune a Bisericii Ortodoxe din România nu s-a mai putut realiza deoarece preotul Moisescu nu a mai primit viză de intrare în Grecia.

În anul 1961 s-a mai încercat încă o nouă acțiune de ajutorare a călugărilor de la Muntele Athos dar fără rezultat.

Din studiul realizat de Direcția de Cultură a Ministerului Afacerilor Externe, din iunie 1961, rezulta că în nordul Greciei, într-o zonă locuită de aromâni, mai existau biserici în: Veria, unde, în anul 1956, preotul român Nicolae Calipetri slujea în greceşte; Doliani, unde nu era un preot român şi se slujea în greceşte; Turia, lipsită de preot şi unde nu se slujea; Fetița, Gramaticova, Hrupiştea, complet distruse; Grebena, dărâmată de autoritățile elene, pe locul ei se construiseră birourile şi locuința mitropolitului.[130]

[130] St. Brezeanu, Gh. Zbuchea, *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, Bucureşti, 1997, p. 363.

www.digibuc.ro

ANEXE. DOCUMENTE DE ARHIVĂ

1.

1864 aprilie 29, <Bucureşti>. *Referatul ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, prin care propune donarea unei sume de bani din tezaurul public pentru întreţinerea şcolilor creştine din Imperiul Otoman.*

Nr. 12113, aprilie 29, 1864

Referat

Şcolile creştine din Imperiul Otoman fiind ameninţate d-a se închide din lipsa banilor necesari la susţinerea lor, căci din ziua aceea care s-au luat dispoziţiuni ca veniturile mânăstirilor secularizate să se verse în casa tezaurului public, nu s-au răspuns pentru acest sfârşit nici un ban.

Subsemnatul

Având în vedere că prin Decretul fostului Domn Mihail Sturdza, veniturile mânăstirii Aron Vodă au fost destinate a se întrebuinţa la întreţinerea acelor şcoli;

Având în vedere că, chiar prin Legea de Secularizare a Mânăstirilor se acordă un fond de 10.000.000 lei;

Am onoare a propune ca din suma ce urma a se răspunde pentru întreţinerea acelor şcoli din momentul în care toate veniturile mânăstirilor s-au încasat la tezaurul public şi până la secularizarea lor la 13 decembrie anului expirat să se răspundă suma de... iar pentru anul curent să se dea un acont de lei... din fondul de 10.000.000 lei acordaţi prin legea secularizării

Acestea subsemnatul are onoare domnilor miniştri a le supune la deliberarea domniilor voastre şi a vă ruga să binevoiţi a decide cele ce veţi chibzui.

Ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice

<Dimitrie Bolintineanu>

• SANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 1299/1864, f. 1.

www.digibuc.ro

2.

1865 iulie 16, <Bucureşti>. *Adresa şi procesul-verbal al Consiliului Permanent al Instrucţiunii, prin care suma de 20.000 de lei din bugetul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice este destinată înfiinţării unui institut pentru elevii români din Macedonia ce vor fi aduşi să studieze în România sub supravegherea Părintelui Averchie.*

Ministerul Justiției, Cultelor şi Instrucțiunii Publice

Domnule Coleg,

Am onoare a vă transmite în copie Jurnalul Consiliului Permanent de Instrucțiune încheiat în şedința de la 16 iulie curent, aprobat şi de D[l] ministru, privitor la împărțirea fondului de 20.000 lei alocați în bugetul lucrător la art. 13, cap. XXIII, Partea a IV-a, pentru înființarea unui internat în care să se întrețină junii români din Macedonia ce vor veni la învățătură în România şi vă rog domnule coleg ca în conformitate cu art 1 din acest Jurnal să binevoiți a pune de cea mai mare urgență la dispoziția Părintelui Averchie mandatul pentru suma de 4.000 lei spre aducerea până în septembrie a zece români pindani, dintre cei mai inteligenți.

Primiți domnule coleg încredințarea osebitei mele considerațiuni.

Capul Diviziei <*D. Bolintineanu*>
D[lui] Şef al Diviziei Contabile.

Rezoluția D[lui] Ministru: Se aprobă.
D. Cariagdi

Proces verbal

Vineri 16 iulie 1865

Asupra petiției junilor români din Macedonia, I. Tomescu şi G. Mărgăritescu, văzând că celui dintâi s-au dat mijloacele necesare la îndeplinirea scopului pentru care a fost adus aici, dar că pentru cel de-al

www.digibuc.ro

doilea nu este destul a i se da numai vestmintele, ci a i se da şi celelalte medii pentru a putea învăţa.

Considerând că formarea de juni macedoneni care s-ar destina a face pe învăţătorii la românii din Pind, Tesalia, Macedonia şi alte părţi ale Turciei europene, este pentru noi, românii din Principate, nu numai o datorie de consângenitate, ci şi un interes vital pentru viitorul naţionalităţii noastre.

Considerând că, chiar pentru acest scop, guvernul, la art. 13, cap. XXIII, partea a IV-a din bugetul anului curent a alocat suma de 20.000 lei pentru un internat şi una din mânăstirile din Bucureşti.

Considerând că după promisiunile făcute de atâtea ori fraţilor de peste Dunăre, înfiinţarea instituţiei sus numite este astăzi şi o datorie de onoare.

Consiliul Permanent e de părere a se înfiinţa internatul de care este vorba la art. 13, cap. XXIII, partea a IV-a din buget, cu modul următor:

– A se pune de îndată la dispoziţie Părintelui Averchie o sumă de 4.000 lei din cap. sus citat ca să plece şi să aducă până la septembrie viitor 10 juni pindani în etate de la 12-14 ani, aleşi cât se poate mai inteligenţi şi cu ştiinţă de carte;

– A se destina într-una din mânăstirile din Bucureşti încăperile necesare pentru aceşti juni, cum pentru un al 11-lea care va fi G. Mărgăritescu şi pentru Părintele Averchie, sub a cui priveghere vor sta cei 11 juni;

– A se da pentru nutrimentul, îmbrăcămintea şi cu un cuvânt toată ţinerea materială a numiţilor juni câte 900 lei de unul sau 9.900 lei în total; Părintele Averchie va fi însărcinat şi cu purtarea acestei economii materiale;

– A se destina 4.000 lei pentru plata unui profesor care să prepare pe juni spre a-i pune în stare să urmeze şcolile publice;

Cei 2.100 lei care mai rămân până la 20.000 se vor rezerva pentru trebuinţe neprevăzute.

Semnaţi: <*Laurian, D. P. Vioreanu, N. Turnescu, Bacaloglu*>
Pentru copie: <*D. Bolintineanu*>

Nr. 25

În virtutea procesului verbal Nr. 21 din septembrie 26 1864, constatate fiind serviciile aduse de Dl Atanasescu cu deschiderea şi întreţinerea unei şcoli române în Târnova (Macedonia),

Decidem:

Art. 1. Să se dea D^{lui} Dimitrie Atanasescu suma de lei două mii din § 1, Cap. XXIII, Art. 7 spese de despăgubire, pentru întreţinerea şcolii şi conducerea ei.

www.digibuc.ro

Art. 2. Dl Cap al Diviziunii Contabilității va aduce aceasta întocmai la îndeplinire.

• SANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar 1313/1865, f. 1-2.

3.

1866 mai 13, Bucureşti. *Invitaţia Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, adresată directorului Şcolii Macedo-Române din Bucureşti, prin care este invitat împreună cu profesorii şi elevii la Palatul Regal, spre a fi prezentaţi principelui Carol I.*

Domnule!

Sunteți cu onoare invitat a prevesti pe toți D^{nu} profesori ai acelui aşezământ şcolar că duminică 15 mai curent împreună cu D^{v} şi cu şcolarii acelui aşezământ să se afle la ora 11 precis la palat spre a se prezenta la Alteța Sa Serenisimă Carol I Domnitorul românilor.

Primiți D^{le} încredințarea osebitei mele considerațiuni.

P/. Ministru
V.A. Urechia

D^{lui} Director al şcolii Româno-Macedonice din Bucureştĭ.

• SANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar 1107/1866, f. 22.

www.digibuc.ro

4.

1887 aprilie 17, Bucureşti. *Proiectul de buget al şcolilor române din Macedonia, pentru anii 1887-1888, alcătuit de inspectorul Apostol Mărgărit.*

Proiectul de buget al şcolilor din Macedonia pentru exercițiul anului 1887-1888

Nr Crt	Numele profesorilor şi catedra cu clasa ce ocupă	Localitatea unde este şcoala	SUBVENȚIA LUNARĂ	SUBVENȚIA ANUALĂ
1.	R. Corvin, director al gimnaziului şi profesor de limba latină şi de istorie, cursul superior	Gimnaziul din Bitolia	285.00	3420.00
2.	C. Pop de ştiințe	Gimnaziul din Bitolia	200.00	2400.00
3.	N. Maimuca de fizică şi franceză	Gimnaziul din Bitolia	142.50	1710.00
4.	I. Ciuli de matematică şi religie, cursul inferior	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
5.	D. Cuvati de limba greacă şi limba română	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
6.	G. Dante de limba latină, cursul inferior	Gimnaziul din Bitolia	114.00	1368.00
7.	N. Craia de geografie şi limba italiană	Gimnaziul din Bitolia	95.00	1140.00
8.	Iusuf Efendi de limba turcă	Gimnaziul din Bitolia	100.00	1200.00
9.	Take A. Mărgărit de limba franceză	Gimnaziul din Bitolia	90.00	1080.00
10.	G. Lambert de muzică vocală	Gimnaziul din Bitolia	40.00	480.00
11.	Ghiuşu Şermacheşi pedagog	Gimnaziul din Bitolia	40.00	480.00
12.	Lazu Dume, clasele a II-a şi a IV-a primare	Gimnaziul din Bitolia	70.00	840.00

www.digibuc.ro

13.	G. Perdichi, clasele I şi a II-a primare	Gimnaziul din Bitolia	70.00	840.00
14.	Eudochia Demetriu, şcoala de fete	Gimnaziul din Bitolia	142.50	1710.00
15.	D. Zograf	Şcoala primară de băieţi Nejopole	70.00	840.00
16.	D. Atanasescu	Şcoala primară de băieţi Târnova	190.00	2280.00
17.	D. Nicolescu	Şcoala primară de băieţi Magarova	114.00	1368.00
18.	N. Buia, al doilea institutor	Şcoala primară de băieţi Magarova	114.00	1368.00
19.	Olimpiada Parsachida	Şcoala primară de fete Magarova	95.00	1140.00
20.	Guşu Papa Costa	Şcoala primară de băieţi Mulovişte	114.00	1368.00
21.	Spiru Popescu, ajutor de şcoală	Şcoala primară de băieţi Mulovişte	50.00	600.00
22.	Fani G. Papa Costa	Şcoala primară de fete Mulovişte	70.00	840.00
23.	Filip Apostolescu	Şcoala primară de băieţi Ohrida	142.50	1710.00
24.	Preotul Ion Sgala, ajutor de şcoală	Şcoala primară de băieţi Ohrida	30.00	360.00
25.	Agatia Apostolescu	Şcoaala primară de fete Ohrida	142.50	1710.00
26.	Venera Chircu	Şcoala primară de fete Gopeşi	50.00	600.00
27.	S. Cionescu, profesor de clasa a IV-a primară şi clasa I gimnazială	Cruşova	142.50	1710.00
28.	V. Petrescu, profesor de clasa a IV-a primară, de clasa I gimnazială, de limba franceză şi de limba turcă	Cruşova	142.50	1710.00
29.	D. Papa Sterescu de clasa a II-a primară	Cruşova	70.00	840.00
30.	Taşcu Iliescu de clasa a III-a primară	Cruşova	114.00	1368.00
31.	Ion Unca de clasa I primară	Cruşova	70.00	840.00

www.digibuc.ro

32.	Anastasia Hristoforide	Şcoala de fete Cruşova	120.00	1440.00
33.	Zaha Şotu, clasele I şi a II-a	Şcoala de fete Cruşova	50.00	600.00
34.	Constantina Curti, ajutor de şcoală	Şcoala de fete Cruşova	30.00	360.00
35.	D. Lăzărescu	Şcoala primară de băieţi Perlepe	114.00	1368.00
36.	C. Ionescu	Şcoala primară de băieţi Neveasta	114.00	1368.00
37.	G. Ghica Papa, al doilea institutor	Şcoala primară de băieţi Neveasta	70.00	840.00
38.	Apostol Mărgărit	Şcoala de băieţi Vlaho-Clisura	114.00	1368.00
39.	D. Abeleanu de clasa a IV-a primară	Şcoala de băieţi Vlaho-Clisura	114.00	1368.00
40.	G. Adam, de clasele a II-a şi a III-a primare	Şcoala de băieţi Vlaho-Clisura	90.00	1080.00
41.	N. Nacea de clasa I primară	Şcoala de băieţi Vlaho-Clisura	70.00	840.00
42.	Alexandrina, directoare	Şcoala de fete Vlaho-Clisura	142.50	1710.00
43.	Marigo Damianovici, clasele I şi a II-a primare	Şcoala de fete Vlaho-Clisura	70.00	840.00
44.	Sterie Dimitrescu	Şcoala primară de băieţi Hrupişte	114.00	1368.00
45.	Preotul Haralambie Balamaci	Şcoala primară de băieţi Pleaşa	95.00	1140.00
46.	Ioan Şomu Tomescu	Şcoala primară de băieţi Samarina	114.00	1368.00
47.	C. Furceanu	Şcoala primară de băieţi Furca	70.00	840.00
48.	G. Caracota	Şcoala primară de băieţi Avela	50.00	600.00
49.	Zisi Papa Tănase, director	Şcoala primară de băieţi Pirvoli-Grebena	142.50	1710.00
50.	Preotul D. Constantinescu, al doilea institutor	Şcoala primară de băieţi Pirvoli-Grebena	70.00	840.00
51.	D. Sumba	Şcoala primară de băieţi Băeasa	70.00	840.00
52.	G.A. Zisi	Şcoala primară de băieţi Turia	70.00	840.00

www.digibuc.ro

53.	Ceacâru, ajutor de şcoală	Şcoala primară de băieţi Turia	50.00	600.00
54.	D. Badralexi	Şcoala primară de băieţi Călive-Veria	95.00	1140.00
55.	Apostol Mărgărit, diurnă pentru inspecţie		350.00	4200.00
56.	Cheltuieli pentru cancelarie, taxe poştale şi telegrafice		50.00	600.00
57,	Chirii la localuri de şcoală	Gimnaziul din Bitolia		1000.00
58.		Internatul din Bitolia		1000.00
59.		Şcoala de fete din Bitolia		650.00
60.		Şcoala de fete din Vlaho-Clisura		300.00
61		Şcoala de fete din Magarova		160.00
62.		Şcoala de băiaţi din Băeasa		100.00
63.	Internatul de pe lângă gimnaziul din Bitolia, pentru 40 de bursieri câte 45 bani pe zi a anului, 18 lei pe zi şi 540 lei pe lună pe 10 luni	Internatul din Bitolia		5400.00
64.	Pentru încălzit, luminat şi spălat	Internatul din Bitolia		600.00
65.	Pentru serviciu trei servitoare şi un rândaş	Internatul din Bitolia		800.00
66.	Pentru retribuţia unui econom	Internatul din Bitolia		1000.00
67.	Cheltuieli extraordinare în cursul anului	Internatul din Bitolia		282.00
TOTAL			6173.00	80616.00

www.digibuc.ro

Şcoala D. Cazacovici din Gopeşi, întreţinută din venitul anual al averii D. Cazacovici.

Inspectorul şcolilor române din Turcia,
Apostol Mărgărit

Bucureşti, 17 aprilie 1887

Referat, Ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice:
Se va cere agiu prin un credit suplimentar.
De altminteri, se aprobă.

<Dimitrie A. Sturdza>

• SANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, dosar 4102/1887, f. 3.

5.

1897 februarie 20, <Constantinopol>. *Raportul lui Take Mărgărit, însărcinatul cu afacerile bisericeşti şi şcolare ale României la Constantinopol, prin care solicită statului român un ajutor de 1. 200 de lire pentru construirea bisericii din Cruşova.*

Copie Constantinopol, 20 februarie 1897

Domnule Ministru,

La 15 Martie a. c. trebuie să înceapă construcţia bisericii româneşti din oraşul Cruşova, în Macedonia. Conform firmanului ce am obţinut, lungimea bisericii trebuie să fie de 35 coţi, <lăţimea> de 24 coţi şi înălţimea de 17 coţi, iar acea a clopotniţei de 20 coţi şi câteva fracţiuni.

Comunitatea română din Cruşova a cumpărat deja terenul necesar pentru biserică şi are o sumă de 600 lire pentru construcţia ei. Această sumă însă este insuficientă pentru clădirea acestei biserici. Este nevoie de 1200 lire, afară de cele 600 lire ce are deja comunitatea, spre a se putea construi o biserică pe suprafaţa de teren indicată în firman, trebuie dărâmată şcoala primară română din Cruşova, care este lipită de terenul unde urmează a se clădi biserica, spre a servi de curte acestei biserici, trebuie 350 lire pentru cumpărarea unei case care este în vecinătate cu terenul bisericii, pentru local de şcoală, se impune prin faptul că fiind în incinta bisericii

www.digibuc.ro

se va putea bucura de imunități. Aşadar, suma absolut necesară pentru construcția acestei biserici este de 1550 lire, afară de cele 600 lire ce are deja comunitatea. Fără această sumă comunitatea va fi silită să construiască o bisericuță iar nu o biserică.

Cunoaşteți, Domnule Ministru, cât a trebuit să lucrez şi cu câte dificultăți am obținut acest firman prin care se recunoaşte individualitatea poporului român din Turcia. Toată presa europeană a relevat importanța acestui firman. De aceea vă rog, Excelență, să binevoiți a cere fondul necesar de la guvern, pentru a clădi o biserică măreață la Cruşova, unul din cele mai mari centre româneşti în Macedonia.

Primiți vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Al Domniei Voastre plecat serv
Take Mărgărit
Reprezentantul şcolilor şi bisericilor româneşti

• AMAE, fond Problema 15, vol. 22, f. 28.

6.

1897 septembrie – decembrie. *Stat de plată a subvenţiilor statului român acordate şcolilor şi bisericilor româneşti din Macedonia, Epir şi Albania.*

STAT
de prezență pentru plata subvențiilor ce se cuvin personalului didactic şi clerical al tuturor şcolilor şi bisericilor româneşti din Macedonia, Epir şi Albania pe lunile septembrie, octombrie, noiembrie şi decembrie 1897 şi pentru plata burselor şi cheltuielilor de întreținere a internatelor în număr de patru pe aceleaşi patru luni

www.digibuc.ro

Nr Crt	Numele şi Prenumele Profesorilor şi Institutorilor	Catedra ce ocupă	Localitatea unde este şcoală	Subvenţia lunară	Subvenţia pe 4 luni	Total
PARTEA I – Învăţământul secundar						
Cap. I Liceul de băieţi din...			**Bitolia**			
§1. Personal didactic						
1.	G. Costescu	l. rom. curs sup.				
2.	I. Delametra	l. latină şi logică		180.00	720.00	
3.	C. Fpert	l. şi lit. franceză şi filosofie		180.00	720.00	
4.	N. Baţaria	istorie		180.00	720.00	
5.	V. Constantinescu	l. rom. şi franceză curs inferior		180.00	720.00	
6.		fizico-chimice				
7.	N. Caracota	şt. naturale		150.00	500.00	
8.	M. Pineta	l. turcă şi religie		180.00	720.00	
9.	N. Papa-Hagī–	l. greacă		180.00	720.00	
10.	Ioan Ciulli	matematică		180.00	720.00	
11.	Iusuf Efendi	limba turcă		120.00	480.00	
12.	A. Bonati	l. italiană şi desen		100.00	400.00	--
13.		l. germană				
14.	G. Chiriazi	muzică vocală şi caligrafie	-	80.00	320.00	
15.	A. Cica	pedag. repetit. ştiinţe şi istorie		80.00	320.00	
16.	E. Pineta	pedag. repetit. de litere		70.00	280.00	
17.	<Lisa> Efendi	pedag. repetit. de l. turcă		50.00	200.00	
18.		geogr. şi religie				

www.digibuc.ro

Totalul subvenţiilor personalului didactic al liceului din Bitolia				**1910.00**	**7540.00**	**7540.00**
§2. Internatul liceului din...			**Bitolia**			
pentru nutriment la 90 bursieri prevăzuţi în buget plus directorul, economul, pedagogii şi servitorii câte 45 de bani pe zi unul, fac lei 40 şi bani 50 pe zi, iar pe lună...				1215.00	4860.00	
pe zi lemne şi cărbuni de bucătărie, luminat şi spălat...				80.00	320.00	
pe zi serviciu, leafa la trei servitori, câte 20 lei fiecare...				60.00	240.00	
pe zi serviciu un bucătar, câte 35 lei pe lună...				35.00	240.00	
pe zi serviciu un portar-păzitor, câte 25 lei pe lună...				25.00		
pentru medicamente şi vizite la medici câte 40 lei pe lună				40.00	240.00	
pentru leafa economului Ianache Dimitrescu câte 83 lei şi 33 bani pe lună				83.33	333.33	
Totalul burselor şi cheltuielilor de întreţinere a Internatului liceului				**1538.33**	**6233.33**	**6233.33**
Cap. II Şcoala Normală de fete din...			**Bitolia**			
§1. Personalul didactic						
19.	Matilda Buzer	l. franceză şi ştiinţe, director		200.00	800.00	
20.	Aurelian	matematică şi pedagogie		150.00	600.00	
21.	M. Bolintineano	l. română, istorie şi geografie		150.00	600.00	
22.	A. Nicolescu	l. română şi lucru de mână (maestră)		150.00	600.00	
23.	Ida Merazini	l. greacă şi repetitoare de l. franceză		150.00	600.00	
24.		l. română şi ştiinţe				

www.digibuc.ro

25.	Marigo Damianovici	religie şi pedagogie		70.00	280.00	
26.	Victoria Petre Chiurci	clasa I primară şi a II-a pedagogică		60.00	240.00	
27.	Maria Gheorghiadi	repetitoare		90.00	180.00	
Totalul subvenţiilor personalului didactic al Şcolii Normale de fete din Bitolia				**1020.00**	**3900.00**	**3900.00**
Total cheltuieli						**17673.33**
§2. Internatul Şcolii de fete din...			**Bitolia**			
pentru nutrimentul la 30 eleve plus directoarea, pedagoga şi servitoarele, câte 45 bani pe zi una, fac 13 lei şi 50 bani pe zi şi lei 405 pe lună...				405.00	1620.00	
pe zi lemne, cărbuni şi spălat...				50.00	200.00	
pe zi serviciu, leafă la două servitoare a câte lei 15 una...				30.00	120.00	
pe zi medicamente şi vizită la medici...				25.00	100.00	
pe zi leafă un portar-păzitor câte 20 lei pe lună...				20.00	80.00	
Totalul burselor şi cheltuielilor de întreţinere a Internatului Şcolii Normale de fete din Bitolia				**530.00**	**2120.00**	**2120.00**
Cap. III Gimnaziul de băieţi din...			**Ianina**			
§1. Personal didactic						
28.	Pericle Civica, licenţiat	română şi latină		180.00	720.00	
29.	I. Coian	l. franceză, religie, desen şi caligrafie		150.00	600.00	
30.	Ghicu Ilie	ştiinţele naturii		150.00	600.00	
31.	N. Craia	matematică şi limba italiană		150.00	600.00	
32.	D. Economidi	limba greacă		90.00	360.00	
33.	Hasan Efendi	limba turcă		120.00	480.00	
34.	I. Carafoli	istorie, geografie		90.00	360.00	

www.digibuc.ro

Totalul subvenţiilor personalului didactic al Gimnaziului din Ianina				**930.00**	**3720.00**	**3720.00**
§2. Internatul de băieţi al Gimnaziului din...			**Ianina**			
pentru nutrimentul a 50 elevi interni plus directorul, pedagogii, economul şi servitorii, câte 60 bani pe zi de unul, fac 36 lei pe zi şi 1080 lei pe o lună				1080.00	4320.00	
pentru combustibil, spălat şi luminat				60.00	240.00	
pentru serviciu, leafa la 3 servitori, câte 20 lei pe lună unul				60.00	240.00	
pentru leafa bucătarului, câte 30 lei pe lună				30.00	120.00	
pentru leafa portarului-păzitor, câte 20 lei pe lună				20.00	80.00	
pentru medicamente şi vizite la medici				40.00	160.00	
pentru leafa economului Gheorghe Delinuşa				70.00	280.00	
Totalul burselor şi cheltuielilor de întreţinere a Internatului Gimnaziului din Ianina				**1360.00**	**5440.00**	**5440.00**
Cap. IV Gimnaziul de băieţi din...			**Berat**			
§1. Personal didactic						
35.	Haralampe Gogiaman	l. greacă şi religie, director		120.00	480.00	
36.	Elie Papa Hagi	română şi latină		120.00	480.00	
37.	G. Diamandi	istorie, geografie, caligrafie		120.00	480.00	
38.	G. Zuca	l. franceză şi matematică		100.00	400.00	
39.	S. Sadina	matematică		90.00	270.00	
40.	I. Patajo	ped., rep. şt. nat.		70.00	280.00	
41.	Ahmet Efendi	repetit. de l. turcă		40.00	160.00	
42.	G. Cărbunaru	l. ital. şi contab.		90.00	360.00	
43.		l. rom. şi natur.				
Totalul subvenţiilor personalului didactic al Gimnaziului din Berat				**750.00**	**2910.00**	**2910.00**

www.digibuc.ro

§2. Internatul de băieţi al Gimnaziului din...	**Berat**			
pentru nutriment la 30 băieţi bursieri interni plus directorul, economul, pedagogul şi servitorii câte 45 bani pe zi unul, fac 540 lei pe o lună...		540.00	2160.00	
pentru combustibil, luminat şi spălat		50.00	200.00	
pentru leafa la 2 servitori şi un portar câte 20 lei		60.00	240.00	
pentru medicamente şi vizite la medici		30.00	120.00	
pentru leafa economului Guina Pineta câte 70 lei pe lună		70.00	280.00	
Total cheltuieli		**750.00**	**3000.00**	**3000.00**
Totalul subvenţiilor ce se cuvin pentru învăţământul secundar şi cele patru internate pentru Partea I				**34863.33**

PARTEA a II-a – Învăţământul primar

Cap. I Şcolile primare din...			**Macedonia**			
1.	Filip Apostolescu	cl. a IV-a primară	Bitolia	140.00	560.00	
2.	St. Caragiani	cls. a II-a şi a II-a	Bitolia	100.00	400.00	
3.	Al. Naţca	cl. a II-a	Bitolia	80.00	320.00	
4.		cl. I	Bitolia			
5.	Zizi Papazi	cls. a III-a şi a IV-a	Nijopole	100.00	400.00	
6.	I. Carozi	cls. I şi a II-a	Nijopole	60.00	240.00	
7.	Vasilichia Ionescu	la şcoala de fete	Nijopole	50.00	200.00	
8.	D. Atanasescu	cls. a II-a şi a IV-a	Târnova	190.00	760.00	
9.	Pantu Ruşa		Târnova	60.00	240.00	
10.	Anastasia Calina	la şcoala de fete	Târnova	50.00	200.00	
11.	D. Nicolescu	la şcoala de băieţi	Magarova	114.00	456.00	
12.	Elena Tucea	la şcoala de fete	Magarova	70.00	280.00	
13.	I. Dumitrescu	director, cl. A IV-a	Mulovişte	114.00	456.00	
14	P. Funtu	cl. a II-a	Mulovişte	80.00	320.00	
15.	I. Ciomu	cl. a II-a	Mulovişte	70.00	280.00	

www.digibuc.ro

16.	Spiru Popescu	cl. I	Mulovişte	50.00	200.00	
17.	Fani Petru	la şcoala de fete	Mulovişte	60.00	240.00	
18.	Parascheva Giambazi	ajutor de şcoală	Mulovişte	35.00	140.00	
19.	D. Pița	cls. a II-a şi a IV-a	Gopeşi	100.00	400.00	
20.	G. Caracota	cls. A II-a şi a III-a	Gopeşi			
21.	I. Papa Mihali	cls. I şi a II-a	Gopeşi			
22.	Paraschiva Naum	şcoala de fete	Gopeşi	50.00	200.00	
23.	a doua învățătoare	şcoala de fete	Gopeşi	60.00		
24.	Coe Harampe	şcoala de băieți	Resna	90.00	360.00	
25.	Cuşu Perdichi	al doilea institutor	Resna	70.00	280.00	
26.	D. Dimonie	cls. A II-a şi a IV-a	Ohrida	100.00	400.00	
27.	Toma Apostolescu	cls. I şi a II-a	Ohrida	70.00	280.00	
28.	Victoria Verona	şcoala de fete	Ohrida	50.00	200.00	
29.	Papa Ioan Dumitriu (decedat)	şc. mah. sf. Nicolae	Ohrida			
30.	Sterie Ciunescu	cl. a IV-a	Cruşova	140.00	560.00	
31.	N. Buia	cl. a III-a	Cruşova	80.00	320.00	
32.	Ioan Unca	cl. a II-a	Cruşova	70.00	280.00	
33.	N. Baliu	cl. I	Cruşova	60.00	240.00	
34.	Chiazim Efendi	limba turcă	Cruşova	40.00	160.00	
35.	M. Teodorescu	şcoala de fete, director, cls. III-IV	Cruşova			
36.	Parascheva Schenderi	ajutor de şcoală	Cruşova	35.00	140.00	
37.	Nucşa Arapi	ajutor de şcoală	Cruşova	35.00	140.00	
38.	D. Papa Sterescu	director al şcolii mixte, cls. II-III, mahal. cireş	Cruşova	90.00	360.00	
39.	N. Nibi	cl. I	Cruşova	60.00	240.00	
40.	Parascheva Buracu	lucru de mână	Cruşova	35.00	140.00	
41.	D. Zografu	cls. a II-a şi a IV-a	Perlepe	100.00	400.00	
42.	Nacea Barba	cls. a II-a şi a III-a	Perlepe	50.00	200.00	
43.	Mehmet Sefchi	limba turcă	Perlepe	20.00	80.00	
44.	Poza Nachi	Şcoala de fete	Perlepe	50.00	200.00	

www.digibuc.ro

45.	Sterie Constantinescu	şcoala de băieţi	Belcamen	60.00	240.00	
46.	Pantu Griva	şcoala de băieţi	Pisoderi	50.00	200.00	
47.	C. Ionescu	cls. a II-a şi a IV-a	Neveasta	120.00	480.00	
48.	Teodor Nero	cls. I şi a II-a	Neveasta	60.00	240.00	
49.	Vasilichia Lazăr	şcoala de fete	Neveasta	70.00	280.00	
50.	Constantin Ghica Papa	director, cl. A IV-a	Vlaho-Clisura	120.00	480.00	
51.	A. Dimce	cl. a III-a	Vlaho-Clisura	80.00	320.00	
52.	N. Nacea	cl. a II-a	Vlaho-Clisura	80.00	320.00	
53.	G. Cupelu	cl. I	Vlaho-Clisura	70.00	280.00	
54.	Olga Cerneschy	şcoala de fete	Vlaho-Clisura			
55.	Marița Binecu	şcoala de fete	Vlaho-Clisura	70.00	280.00	
56.	G. Zograf	cls. II, III şi IV	Hrupişte	70.00	280.00	
57.	Nicola Papazizi	ajutor de şcoală cl. I	Hrupişte	20.00	80.00	
58.	Arghir Hagiopulo	cls. I şi a II-a	Hrupişte	50.00	200.00	
59.	St. Chiriazi	cls. a III-a şi a IV-a	Caterina	90.00	360.00	
60.	N. Ghelefa	cls. I şi a II-a	Caterina	80.00	320.00	
61.	Pocletaru	şcoala de fete	Caterina	60.00	240.00	
62.	D. Badralexi	director, cl. a IV-a	Veria-Selia	100.00	400.00	
63.	Ioan T. Papahagi	cls. I şi a II-a	Veria-Selia	114.00	456.00	
64.	Ioan Ciumeti	cl. a II-a	Veria-Selia	90.00	360.00	
65.	Atena Anastasiu	şcoala de fete	Veria-Selia	60.00	240.00	
66.	A. Tanaşoca	director, cls. III-IV	Veria-Xerolivda	100.00	400.00	
67.	D. Hiantu	cls. I şi a II-a	Veria-Xerolivda	70.00	280.00	
68.	Emilia P. Badralexi	şcoala de fete	Veria-Xerolivda	60.00	240.00	
69.	H. Papari	şcoala de băieţi	Veria-Maruşa	70.00	280.00	
70.	Hristu Mihăilescu	şcoala de băieţi	Melia	50.00	200.00	

www.digibuc.ro

71.		cls. a III-a şi a IV-a	Liumniţa			
72.	Nicolae Marcu	cls. I şi a II-a	Liumniţa	70.00	280.00	
73.	St. Caragiani	director, cls. III-IV	Oşani	100.00	400.00	
74.		de toate clasele	Oşani			
75.	Riza Pena	de toate clasele	Birislav	50.00	200.00	
76.	Hristu Noe	de toate clasele	Lunguţa	50.00	200.00	
77.	Constantin Canachiu	de toate clasele	Livezi	70.00	280.00	
78.	G. Papa Mihali (rap66)	de toate clasele	Livezi	50.00	200.00	
79.	Grigore Tale	de toate clasele	Huma	70.00	280.00	
80.	A. Dabura (rap66)	de toate clasele	Huma	50.00	200.00	
81.	D. Biticiu	de toate clasele	Fetiţa Gramaticova	60.00	240.00	
82.		Ajutor	Fetiţa Gramaticova			
83.	Mandu Baliu	cls. a III-a şi a IV-a	Chiupruli	114.00	456.00	
84.	Cazangi	ajutor de şcoală	Chiupruli	50.00	200.00	
85.	Hasipu Efendi	limba turcă	Chiupruli	50.00	200.00	
86.	C. Ceara	director, cls. III-IV	Giumaia	100.00	400.00	
87.	D. Buradan	cls. I şi a II-a	Giumaia			
88.	G. Gaga	şcoala de băieţi	Coceana	60.00	240.00	
89.	Vangelu Penescu	cls. a II-a şi a IV-a	Uschiup	114.00	456.00	
90.	St. Constante	cls. I şi a II-a	Uschiup			
91.	Maria Constantinescu	şcoala de fete	Uschiup	150.00		
92.	Th. Papa Mihali	şcoala de băieţi	Mirihova	70.00	280.00	
Total subvenţii personal didactic al şcolilor primare din Macedonia				**1208.00**	**4232.00**	**4232.00**
Cap. II Şcolile primare din...			**Epir şi Tesalia**			
93.	Ioan Hondrosom	cls. a III-a şi a IV-a	Ianina	120.00	480.00	
94.	G. Baca	cls. I şi a II-a	Ianina	70.00	280.00	
95.	N. Damaşoti	cl. a IV-a	Turia (Crania)	90.00	360.00	

www.digibuc.ro

96.	N. Foli	cl. a II-a	Turia (Crania)	80.00	320.00	
97.	Nicolae Ceacma	cl. a II-a	Turia (Crania)	70.00	280.00	
98.	D. Ceacma	cl. I	Turia (Crania)	60.00	240.00	
99.	Tana D. Ceacma (născută Civică)	şcoala de fete	Turia (Crania)	70.00	280.00	
100.	Th. Pispa	şcoala de băieţi	Breaza	50.00	200.00	
101.	G. Hondrosom	şcoala de băieţi	Armata	70.00	280.00	
102.	D. Papahagi	cls. a III-a şi a IV-a	Băeasa	100.00	400.00	
103.	D. Şumba	cls. a II-a şi a III-a	Băeasa	90.00	360.00	
104.	Sterie Papa Ioan	cls. I şi a II-a	Băeasa	80.00	320.00	
105.	Th. Carasi	şcoala de băieţi	Cerneşi	70.00	280.00	
106.	Constantin Chelefa	şcoala de băieţi	Floru	60.00	240.00	
107.	G. Zisi	şcoala de băieţi	Laca	70.00	280.00	
108.	I. Dangu	şcoala de băieţi	Palioseli	60.00	240.00	
109.	I. Şaca	director, cls. III-IV	Furca	90.00	360.00	
110.	V. Diamandi	şcoala mixtă	Meţova	100.00	400.00	
111.	C.C. Furceanu	cls. I şi a II-a	Furca	70.00	280.00	
112.	S. Sufleri	şcoala de băieţi	Sărac	70.00	70.00	
113.	I. Şomu Tomescu	director, cl. A IV-a	Avela-Grebena	120.00	480.00	
114.	G. Piaha	cl. a II-a	Cearicceani	80.00	320.00	
115.	Ion G. Piaha		Avela-Dămaş	90.00	360.00	
116.	- -	Cl a III-a	Avela-Dămaş			
117.	Tinca (văduva G. Dante)	Pensie	Avela-Dămaş	24.00	96.00	
118.	Evantia Ceapara	şcoala de fete	Avela-Grebena	50.00	200.00	
119.		institutoare a II-a	Avela-Grebena			
120.	Canzaher Efendi	limba turcă, şcoala de băieţi	Avela-Grebena	50.00	200.00	
121.	Sterie P. Perdichi	cl. a IV-a	Perivoli-Grebena	90.00	360.00	
122.	Preotul D. Constantinescu	cl. I	Perivoli-Grebena	70.00	280.00	

www.digibuc.ro

123.	N. Andini	cls. a II-a şi a III-a	Perivoli-Grebena	90.00	360.00	
124.	G. Hagi Bira	şcoala de băieţi	Samarina Elasona	80.00	320.00	
125.	S. Trandafil	şcoala de băieţi	Samarina Vlahoian	70.00	280.00	
126.	Th. Diamandi	şcoala de băieţi	Samarina Pretore	70.00	140.00	
127.	Gache Djuna	şcoala de băieţi	Samarina Pretore	70.00	70.00	
128.	G. Popa	şcoala de băieţi	Avela-Dămaş	70.00	280.00	
Total				**1614.00**	**5896.00**	**5896.00**
Cap. III Şcolile primare din...			**Albania**			
129.	D. Beza	al II-lea institutor	Gheorgia	90.00	360.00	
130.		al III-lea institutor	Gheorgia			
131.	Ibraim Efendi	limba turcă	Gheorgia	80.00	320.00	
132.		şcoala de fete	Gheorgia			
133.	Atanas Herţu	cls. a III-a şi a IV-a	Pleasa	50.00	200.00	
134.	Andrei Nasti	cls. I şi a II-a	Pleasa	40.00	160.00	
135.	Alex. Hristoforidi	cls. a III-a şi a IV-a	Moscopole	80.00	320.00	
136.	M. Hondrosom	Cls. I şi a II-a	Moscopole	60.00	240.00	
137.		şcoala de fete	Moscopole			
138.	Sotir Rafail	şcoala de băieţi	Şipisca	40.00	160.00	
139.	Avram Papa	şcoala de băieţi	Nicea	40.00	160.00	
140.	Andrei Balamace	şcoala de băieţi	Fraşari	70.00	70.00	
141.	Cocea Pişota	şcoala de băieţi	Cosina	70.00	140.00	
142.	Chelita	şcoala de băieţi	Ferica	70.00	280.00	
143.	Lazu Puli	şcoala primară de băieţi	Berat	60.00	240.00	
144.	Petre Danisca	şcoala primară de băieţi	Elbasan	100.00	400.00	
145.		şcoala primară de băieţi	Berat			
146.		şcoala primară de fete	Berat			

www.digibuc.ro

147.	Taşcu Husein	şcoala primară	Prizren	114.00	456.00	
148.	Taruli Zisi		Gabrova	60.00	240.00	
149.	G. Staghiea		Cavaia	90.00	180.00	
Total subvenţii				**634.00**	**2006.00**	**2006.00**
TOTAL						**71725.33**
PARTEA a III-a – Personalul Clerical al Bisericilor româneşti din Macedonia şi Albania						
1.	Popa Nicola Tegu		Vlaho-Clisura	50.00	200.00	
2.	Popa Ioan	al doilea preot	Vlaho-Clisura	50.00	200.00	
3.	M. Hatopol	cântăreţ	Vlaho-Clisura	45.00	180.00	
4.	Ioan Ghima	al doilea cântăreţ	Vlaho-Clisura	35.00	140.00	
5.	Popa Nicolae Cornătescu	Preşedinte al comunei române din...	Cruşova	90.00	360.00	
6.	Popa Constantin Petru	al treilea preot	Cruşova	50.00	200.00	
7.	Popa Sotir	al doilea preot	Cruşova	50.00	200.00	
8.	Adam Niciota	cântăreţ şi ajutor de şcoală	Cruşova	60.00	240.00	
9.	Ioan Unca	al doilea cântăreţ	Cruşova	20.00	80.00	
10.	Popa Nicolae Nanciu		Gopeşi	40.00	160.00	
11.	Popa Hristu Levu		Gōpeşi	50.00	200.00	
12.	Popa Nicolae Levu		Gopeşi	30.00	120.00	
13.	T. Popa Mihali	cântăreţ	Gopeşi	25.00	100.00	
14.	(vacant)	al doilea cântăreţ	Gopeşi	–		
15.	Spiru Popescu	cântăreţ	Mulovişte	20.00	80.00	
16.	(vacant)	preot	Mulovişte			
17.	Popa Nicolae Tase		Mirihova	30.00	120.00	
18.	Hristu Popa Nicola	cântăreţ şi învăţător	Mirihova	30.00	120.00	
19.	Popa Ghianuşi Exarhu		Veria-Selia	40.00	160.00	
20.	Popa Ioan Ciumeti	al doilea preot	Veria-Selia	40.00	160.00	
21.	Popa Pericle Paliarcu		Veria-Hirolivad	40.00	160.00	
22.	Popa Tănase Ioan		Fetiţa Gramaticova	30.00	120.00	

www.digibuc.ro

23.	Popa Ianache		Hrupişte	50.00	200.00	
24.	Nicola Popa Zisi	cântăreţ	Hrupişte	30.00	120.00	
25.	Popa Ioan		Huma	30.00	120.00	
26.	Popa Hristu	protopop	Oşani	30.00	120.00	
27.	Popa Emanoil	econom al doilea	Oşani	30.00	120.00	
28.	Popa Dimitrie Sachelarie	al treilea preot	Oşani	30.00	120.00	
29.	Popa Gheorghe	al patrulea preot	Oşani	30.00	120.00	
30.	Popa Dionisie	al cincilea preot	Oşani	30.00	120.00	
31.	Popa Iani		Liumniţa	30.00	120.00	
32.	Popa Nicola Roşu		Birislav	25.00	100.00	
33.	Popa Dumitru	al doilea preot	Birislav	25.00	100.00	
34.	(vacant)	cântăreţ	Birislav			
35.	Popa Ioan		Lugunţa	30.00	120.00	
36.	Arghir Noe	cântăreţ	Lugunţa	15.00	60.00	
37.	Panu Miciu	al doilea cântăreţ	Lugunţa	15.00	60.00	
38.	Popa Nicolae	econom	Livezi	30.00	120.00	
39.	Popa Stoian	arhimandrit	Giumaia	50.00	200.00	
40.	Popa Cosma		Moscopole	30.00	120.00	
41.	(vacant)	cântăreţ	Moscopole			
42.	Popa Haralampa Gabroveanu		Şipisca	30.00	120.00	
43.	Popa Cosma Anastasi		Nicea	20.00	80.00	
44.	Popa Spiridon		Elbasan	30.00	120.00	
45.	Popa Nicola	econom	Durazzo	40.00	160.00	
46.	Popa Nicolae Rusi		Durazzo	30.00	120.00	
47.	Popa Dimitrie Ciubuchi		Turia (Crania)	40.00	160.00	
48.	Popa Dimitrie Constantinescu		Perivoli	30.00	120.00	
49.	Gima Marcu	cântăreţ	Perivoli	30.00	120.00	
50.	Popa Riza		Avela	50.00	200.00	
51.	Popa Ioan Dimitriu		Samarina	30.00	120.00	
52.	(vacant)	preot	Ohrida			
Totalul subvenţiilor personalului clerical al tuturor bisericilor româneşti				**830.00**	**6660.00**	**6660.00**

www.digibuc.ro

PARTEA a IV-a – Serviciul Administrației Generale a şcolilor şi bisericilor româneşti din Turcia						
1.	Apostol Mărgărit	Inspector, pentru subvenția lui...		800.00	3200.00	
2.	Apostol Mărgărit	Inspector, pentru cheltuieli de cancelarie, taxe poştale, telegraf etc		90.00	360.00	
3.	Ioan Ciulli	revizor al şcolilor din Macedonia, subvenție şi diurnă				
4.	Gheorghe Ghica Papa	revizor al şcolilor din Epiro-Tesalia, subvenție		150.00	600.00	
		Deto pentru diurnă		150.00	600.00	
5.	Tache A. Mărgărir	însărcinat la Constantinopole cu afacerile bisericeşti şi şcolare ale românilor din Turcia		400.00	1600.00	
6.	Dicran Zoroyan	tălmaci la Constantinopole		100.00	400.00	
7.	Gheorghe Beza	al doilea drogman onorific al consulatului românesc din Salonic, însărcinat cu scoaterea de la vamă şi expedierea la destinație a cărților didactice şi bisericeşti care se trimit din Bucureşti pentru şcolile şi bisericile româneşti		60.00	240.00	
Totalul retribuțiilor ce se cuvin personalului serviciului Administrației Generale a şcolilor şi bisericilor				**1750.00**	**7000.00**	**13660.00**

www.digibuc.ro

PARTEA a V-a – Recapitularea generală a sumelor totale de mai sus ale prezentului Stat	
Partea I. Pentru subvenţiile personalului didactic al învăţământului secundar şi bursele internatelor	34863.33
Partea a II-a. Idem, ale personalului didactic, învăţământul primar	36862.00
Partea a III-a. Subvenţiile personalului clerical al bisericilor	6660.00
Partea a IV-a. Retribuţiunile personalului serviciului administrării generale a şcolilor şi bisericilor	7000.00
Total net a se trimite pentru achitarea subvenţiilor personalului didactic şi clerical în fiinţă al şcolilor şi bisericilor româneşti din Macedonia, Epir şi Albania precum şi pentru achitarea retribuţiunilor ce se cuvin personalului serviciului administrativ şi a burselor cu celelalte cheltuieli de întreţinere a acestor patru internate	85385.33

- AMAE, fond Problema 15, vol. 125, f. 14-20.

7.

1899 septembrie 17, Therapia (Constantinopol). *Raportul ministrului plenipotenţiar al României la Constantinopol, T.G. Djuvara, adresat ministrului Afacerilor Străine, Ion Lahovary, privind inaugurarea şcolii române din Elbasan şi greutăţile făcute preotului român din localitate, Spiridon Ngati, de către mitropolitul grec Procopie şi autorităţile otomane locale.*

Nr. 1197 Therapia, 17 Septembrie 1899

Domnule Ministru,

Consulatul nostru din Bitolia îmi arată că la 29 august trecut a avut loc inaugurarea şcolii române din Elbasan, despre care tratează raportul meu № 856 din 10 iulie a.c.

La această solemnitate au luat parte mulţi români şi mai mulţi notabili musulmani din acea localitate.

Tot în ziua aceea Prelatul Procopie, Mitropolit grec al Eparhiei Duraţului şi Mocrei, care are reşedinţa sa la Elbasan, a trimis preotului român Spiridon Ngati, recunoscut de autorităţile Imperiale ca fondator al

www.digibuc.ro

şcolii române de acolo, o scrisoare prin care-i făcea cunoscut că nu-i mai este permis a oficia în biserică fiind declarat „argos" şi totodată îl invita să se prezinte la Mitropolie.

Românii din Elbasan, în faţa acestei atitudini a Mitropolitului grec pe de o parte s-au grăbit a face cunoscut acestuia că nu-l recunosc de şef al lor religios, iar pe de altă parte au îndemnat pe preotul lor Simion Ngati să continue a oficia în biserica Sfântul Nicolae din mahalaua lor.

Dar Mitropolitul grec Procopie, voind a executa hotărârea luată de dânsul, a cerut concursul autorităţilor turceşti locale. Acestea, pentru satisfacerea cererii Mitropolitului, au obligat pe preotul Spiridon Ngati de a merge la Mitropolie, zicându-i că nu i se va întâmpla nici un rău.

Preotul român, însoţit de fratele său şi de institutorul român Petre Danisca s-a dus la Mitropolia grecească şi acolo după ce a fost maltratat, a fost sfătuit să declare că renunţă de a se mai da preot român, promiţându-i-se pentru aceasta o recompensă anuală de 24 lire otomane, iar din contră, că va fi exilat şi oprit pe viaţă de a mai oficia în bisericile ortodoxe.

Românii din Elbasan, luând cunoştinţă de cele petrecute la Mitropolie, au adresat îndată, Mutesarifului grec declarând că ei şi preotul lor fiind români, nu-l recunosc ca şef al lor religios şi că, conform iradelei Imperiale cu nr. 76 din 6 mai 1898 (1314) Prelatul grec nu poate avea nici o înrâurire asupra preotului lor.

Autorităţile turceşti din Elbasan, deşi par bine dispuse faţă cu românii de acolo şi le permit a oficia în limba română, în biserica Sfântului Nicolae, totuşi cer ca, cărţile lor bisericeşti să fie vizate de Patriarhie. Prin aceasta ele, în mod incorect opresc pe români de a sluji în biserică în limba lor, deoarece, după părerea Consulatului nostru de la Bitolia, Patriarhia nu va consimţi să vizeze cărţile noastre bisericeşti.

Se zice că Mitropolitul grec Procopie voieşte a merge la Bitolia pentru a stărui ca preotul român Spiridon Ngati să fie îndepărtat din Elbasan şi că enoriaşii lui să nu mai poată oficia în româneşte.

Primiţi, vă rog, Domnule Ministru încredinţarea preaînaltei mele consideraţiuni.

(ss.) *T.G. Djuvara*

Excelenţei Sale Domnului Ion N. Lahovari, Ministrul Afacerilor Străine.

• AMAE, fond Problema 15, vol. 22, f. 54-55.

www.digibuc.ro

8.

1899 octombrie 30, Bitolia. *Raportul consulului României la Bitolia, Al. Pădeanu, adresat ministrului Afacerilor Străine, Ion Lahovary, privind dorinţa familiilor aromâne din Elbasan de a avea biserică în care să se slujească în limba română. În anexă: numele celor 40 de familii cu sentimente româneşti din localitate.*

Bitolia, 30 Octombrie 1899

Domnule Ministru,

Ca urmare la telegrama mea cifrată cu nr. 428 din 11 octombrie a.c., am onoarea de a aduce la cunoştinţa Excelenţei Voastre că în urma intervenirii mele pe cale oficioasă, pe lângă guvernatorul general din acest vilaiet, preotul român Ngati din Elbasan, este pus în aceeaşi categorie ca şi a celorlalţi preoţi români din acest vilaiet, aşa încât Mitropolitul grec nu mai are înrâurirea de până acum asupra preotului român, iar institutorul român Danisca, în contra căruia Mitropolitul grec Procopie reclamase la Tribunalul din Elbasan pentru violarea domiciliului său, a fost achitat.

D[l] Danisca mă informează că românii din Elbasan cu sentimente naţionale nu mai primesc în casele lor pe preotul grec şi fac demersuri ca să atragă cu dânşii şi pe ceilalţi conaţionali cu sentimente greceşti, pentru ca să poată pune mâna pe biserica cu patronul Sfântul Nicolae şi astfel să poată sluji în biserică în limba română.

Numărul total al familiilor româneşti al familiilor din Elbasan este de 110, din care 40 – şi al căror nume figurează în alăturata listă, sunt inspiraţi de sentimente naţionale române.

D[l] Danisca ne mai informează că Arhimandritul Ghermanos, nepot al repausatului mitropolit Visarion, doreşte să fie trecut în lista preoţilor din aceste părţi subvenţionaţi de statul român. Arhimandritul Ghermanos este acela care, acum doi ani, se pusese în capul mişcării conversiunii celor 22 sate din ţinutul Spata, locuitorii cărora vroiau să recunoască supremaţia religioasă a Papei, şi despre care tratează raportul meu cu nr. 39 din 5 februarie 1898 adresat Legaţiunii Regale din Constantinopol. Acest Arhimandrit este albanez de origine şi suferă de braţul drept aşa încât nu îl poate ridica în sus.

Capii elenismului din Elbasan care persecută pe români în unire cu Mitropolitul grec Procopie sunt: Vasile Toda, Serafim Papadopulos, Hagi

www.digibuc.ro

Coha şi Mihail Prifti, toţi români de origine, precum şi familia Nasi şi medicul Petre Delianis, albanezi cu sentimente greceşti.

Cred însă că aceşti grecomani nu vor putea reuşi a împiedica propăşirea românismului în Elbasan pentru că atât Abdul-Kerim Paşa, guvernator general din vilaetul Monastir cât şi Marele Vizir, se arată binevoitori pentru români. Dovadă că guvernatorul general anul trecut la 6 mai a adresat Mutesarifului din Elbasan un ordin cu nr. 86 în termenii următori: „Consiliul Administrativ al vilaietului Monastir luând în cercetare cele două petiţiuni sub nr. 1313 din 9 martie şi 1314 (1898), una a preotului Ngati şi a doua a românilor din Elbasan, a decis ca românii de acolo să aibă dreptul de a citi în bisericile lor în româneşte cu condiţiunea însă ca, cărţile lor bisericeşti să fie vizate de Patriarhie şi ca Mitropolitul grec să nu aibă nici un drept de a-i supăra pe români şi pe preotul lor Ngati".

Iar Marele Vizir a trimis de asemenea în această privinţă un ordin cu nr. 10 din 23 mai 1315 (1899) prin care pune în vedere autorităţilor Imperiale competente că Mitropolitul grec nu are nici o înrâurire asupra preotului român din Elbasan şi că în consecinţă nu-l poate împiedica de a oficia în biserica românilor.

Binevoiţi a primi, vă rog, Domnule Ministru, încredinţarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Al. Pădeanu

Listă de numele familiilor din Elbasan cu sentimente româneşti

1. Atanasie Demce	21. Grigorie Mustekie
2. Santo Gheu	22. Lambri Sundi
3. Nicolae Beu	23. Spiru Turungiul
4. Lazi Blida	24. Gheorghe Strugagia
5. Gori Blida	25. Atanas Mia
6. Tuni Becia	26. Efimi Arap
7. Nicolae Kelia	27. Apostol Zama
8. Todi Kelia	28. Vanghel Bichteş
9. Iacov Ştărămeni	29. Leon Trandafil
10. Nicolae Ghica	30. Marcu Nuşia
11. Gheorghe Becia	31. Dimitrie Becia
12. Truş Şela	32. Vera Brungu
13. Gori Şela	33. Ştefan Nuvercu

www.digibuc.ro

14. Mihail Toda	34. Ica Bischem
15. Constantin Biba	35. Vasilie Ghiala
16. Dimitrie Buda	36. Truş Ghica
17. Anastas Trandafil	37. Părintele Spiridon Ngati
18. Gheorghe Ştefan	38. Lazi Ghica
19. Dimitrie Cartal	39. Dimitrie Danişca
20. Uni Biba	40. Pandi Buradan

Excelenţei sale Domnului Ion Lahovary, Ministrul Afacerilor Străine.

- AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 76-78.

9.

1900 iulie, Bitolia. *Raportul revizorului şcolar din Bitolia, Ilie Papahagi, adresat Ministrului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, Constantin C. Arion, privind examenele de la sfârşitul anului şcolar 1899-1900 în şcolile române în vilaietele Monastir şi Ianina.*

.....

La Elbasan, examenele au avut loc la 25 iunie. După o muncă neîntreruptă de mai mulţi ani, comunitatea în frunte cu valorosul institutor dl. Petru Danisca şi cu părintele Ignatie, izbuti în fine a obţine autorizaţia prin august. Deşi s-a recurs la măsuri extreme contra acestei noi şcoli prin mărirea impozitului [...] şi scoţând mai proprietăţi ale bisericii, deşi s-a pus în mişcare un întreg aparat de intrigi contra preotului şi îndeosebi contra institutorului, denunţându-l ca agent al propagandei care urmăreşte scopuri de anexare şi intentându-i-se chiar proces din partea Mitropolitului grec, că a violat Mitropolia şi toate acestea în scopul de a distruge această nouă şcoală, încă în stare embrionară, şcoala română a funcţionat în mod regulat, încheind cu succes anul şcolar după cum reiese din raportul institutorului respectiv.

În circumscripţia mea mai sunt şi şcoli care funcţionează de mult în buget, iar altele de un an, dar care n-au funcţionat din cauza lipsei de autorizaţii legale. Acestea sunt:

1) Şcoala din Durazzo figurează încă de la 1892. S-au făcut demersuri

www.digibuc.ro

din partea multor institutori care s-au succedat în sens de a se da autorizația, dar până astăzi ele au rămas fără succes.

2) Şcoala din Cavaia funcționează de la 1895.

3) Şcoala de la Tirana funcționează de la 1899.

Spre a-mi da seama de situațiunea acestor şcoli şi de mijloacele ce ar trebui să întrebuințăm întru obținerea autorizațiilor, m-am transportat în persoană la fața locului. La Durazzo, institutorul nu se găsea la locul său, deoarece plecase la Bucureşti ca să reclame subvenția ce i se cuvenea pe exercițiul anului şcolar 1898-1899 şi de acolo s-a întors la Constantinopol ca să facă demersuri pentru obținerea autorizației. Timpul cât am rămas în acest oraş maritim am avut ocazia a face cunoştința românilor, care mai toți, afară de câteva excepții, care se găsesc în contact direct cu Consulatul elen ori cu Mitropolia, doresc să vadă şi-n oraşul lor o şcoală națională, unde să-şi poată instrui şi educa copiii. Cu această ocazie am avut prilejul a sonda spiritul funcționarilor guvernului otoman din acest ținut. Cu părere de rău am constatat că aceştia din principiu sunt contra şcolilor noastre şi aceasta pentru că în Albania de la o vreme încoace, începând a se agita chestiunea albaneziască, ai cărei motori principali sunt bănuiți a fi agenți secreți ai Austriei, şi care ar servi planurilor ei de anexare, şcolile noastre considerate ca focare de propagandă austriacă, sunt privite cu ochi răuvoitori. Pentru faptul acesta institutorul român nu numai că nu găseşte sprijinul ce guvernul e dator a-i acorda, dar încă e persecutat pe toate căile.

Tot pentru aceste considerațiuni nu s-a putut face nimic în chestiunea şcolilor din Cavaia şi Tirana, deşi s-au adresat petiții din partea românilor, pe baza cărora au ieşit marbatalele care au fost înaintate la Scodra, reşedința vilaetului, prin mutesariful din Durazzo. Răspunsul guvernatorului a fost comunicat institutorilor respectivi cu deschiderea şcolilor în chestiune, răspuns care ar suna după cum urmează: „Se respinge cererea românilor şi nici pe viitor nu e posibil a li se satisface". Motivul care l-a determinat pe Excelența Sa Valiul de a da o astfel de defavorabilă soluțiune la cererea românilor a fost reapariția unei chestiuni dogmatice, care se credea înăbuşită pentru vecie. Această chestiune care preocupă în aşa mare grad spiritul funcționarilor otomani este acțiunea agenților străini exercitată asupra populației creştine, îndeosebi asupra unei părți din ea, a cărei religie nu era încă bine cunoscută de vreme ce în casele lor erau serviți de preoți creştini, în unele acte hogi, iar în matricola stării civile erau trecuți ca turci spre a fi convertiți la catolicism.

În urma răspunsului categoric al Excelenței Sale Valiului din Scodra, provocat de împrejurările mai sus expuse, institutorii au fost invitați din

www.digibuc.ro

partea poliției a nu mai inoportuna autoritățile cu cererile lor. Domnii Cociu Zugrafu și Tachi Sufleri însărcinați cu deschiderea acestor școli și-au făcut conștiincios datoria, expunându-se chiar la sacrificii materiale necesitate de îndeplinirea formalităților și dacă rezultatul acțiunii lor a fost defavorabil, nu neglijenței și indiferenței lor se poate atribui nereușita, ci mai mult forței împrejurărilor.

Școala din Lunca figurează în buget de un an. Dl. Achile Dabura însărcinat cu deschiderea acestei școli, în urma invitației care s-a făcut, s-a prezentat la postul său spre a începe o acțiune în vederea obținerii autorizației. Fiindcă populația acestui sat românesc e scufundată în ignoranță și în consecință, cu desăvârșire lipsită de conștiință națională, zisului institutor i-a fost imposibil să-și asigure fie chiar concursul moral – declarație că doresc a avea școală românească – ca să poată începe cu succes acțiunea pe lângă autoritățile locale.

Părerea mea e că dl. Achile Dabura să fie permutat și atașat pe lângă școlile regulate din Macedonia Și Epir ca institutor ajutor, iar în locul d-sale să se aleagă vr-un tânăr cult din chiar satul în care se înființează școala, ori din împrejurimi, în cazul în care nu s-ar găsi la Lunca, tânăr care să se bucure de încrederea fruntașilor satului și în cazul acestora putem spera a obține autorizație. Ori să renunțăm la deschiderea acestei școli, care de altfel nu prezintă nici mare importanță, nefiind satul în care s-a dispus a se funda școala un centru însemnat de români și să îndreptăm atenția noastră asupra localităților mai înaintate atât sub raport material, cât și sub cel cultural și unde în consecință sentimentul național ar fi mai dezvoltat.

Școala din Cosina figurează în buget de la 1895, anul trecut s-a dispus să fie transferată la Premeti. Dl. Cociu Pișota, însărcinat cu deschiderea acestor școli, a făcut toate formalitățile cerute de legile în vigoare ale învățământului nemusulman din Turcia. Grație sprijinului unui personaj marcant anume Gelal Bey Clisura, marbatana dată de Consiliul administrativ din Premeti a fost întărită chiar cu pecetea vicarului Mitropolitului și imediat apoi expediată la Ianina prin Arghiro Castro, reședința prefecturii. Dl. Cociu Pișota a fost în două rânduri la Ianina, după cum se constată din atestatele ce i s-au eliberat de direcția gimnaziului din Ianina, ca să urmărească mai aproape chestiunea autorizației. Prezentându-se la președintele Consiliului de Instrucțiune Mearif Comision, care e vrășmaș declarat al școlilor noastre, i s-a răspuns că hârtiile au fost înaintate la Constantinopol, de unde se așteaptă rezultatul definitiv. După informațiile particulare ce am avut în urmă, hârtiile au fost oprite la Ianina, probabil cu intenția de a perpetua această tristă stare de lucruri.

www.digibuc.ro

Şcoala din Grădişte figurează de un an în buget. Deoarece dl. Iuliu Nuşi, însărcinat cu deschiderea şcolii fiind străin n-a putut să răzbată în acest sat românesc, am recomandat ca institutor ajutor pe lângă d-sa pe dl. Vasile Lazu, român de origine, singurul care ar fi avut şansă de reuşită, ca unul care posedă cunoştinţe numeroase în părţile acestea. Neprimind răspuns în chestiunea aceasta şi dl. Iuliu Nuşi rămânând neocupat, l-am ataşat provizoriu la şcoala din Berat. Pentru a nu ne găsi în viitor în faţa aceleiaşi stări de lucruri, reînnoiesc cererea mea de a fi numit şi însărcinat cu deschiderea şcolii din Grădişte dl. Vasile Lazu.

La Ferica şcoala figurează de la 1895. Până în anul trecut nu se făcuse nici un demers serios în sens de a obţine autorizaţia. În octombrie 1899, m-am transportat în persoană în acest orăşel, unde în urma unei consfătuiri cu românii doritori de a vedea înfiinţată şcoala română, s-a redactat o petiţie, care a fost semnată de mai mulţi fruntaşi ai oraşului. Petiţia a fost apoi prezentată mutesarifului din Berat. Aici, unde aveam mari speranţe în concursul d-lui director al gimnaziului H. Gogiamani, absolvent al câtorva clase ale gimnaziului grecesc din Ianina, şi fost institutor ajutor grec, petiţia nici n-a fost referită Consiliului administrativ spre a fi rezolvată şi aceasta pentru că dl. H. Gogiamani nu s-a mărginit numai a păstra o indiferenţă culpabilă dar chiar a şi creat dificultăţi, influenţând asupra unuia din membrii Consiliului Administrativ a face ca petiţiunea să fie aruncată la dosar.

Şcoala de fete din Berat a fost înfiinţată de răposata Anastasia Christoforidi la 1890. A fost suprimată la 1896, iar în septembrie 1899 s-a dispus a se reînfiinţa, numindu-se ca institutoare doamna Eugenia Chiristigiu, născută Sotir. Pentru redeschiderea acestei şcoli am rugat pe dl. H. Gogiamani, directorul gimnaziului, ca în calitatea sa de cetăţean să înainteze o petiţie semnată atât de d-sa cât şi de dl. G. Carbonara, de fel din Berat, albanez de origine, dar profesor de limba italiană la gimnaziul nostru, şi de alţi români care ar fi dispuşi să secondeze şcolile noastre, prin care să se roage de Excelenţa Sa mutesariful, ca, în virtutea dreptului acordat de gloriosul nostru Padişah, ca fiecare naţiune să se dezvolte în graiul său, să binevoiască a dispune a se deschide şcoala de fete.

Într-adevăr dl. director înaintă o petiţie, nu însă în calitate de cetăţean, după cum e şi firesc a se proceda, dar în calitate de director al gimnaziului românesc. Petiţia ajungând la Ianina, s-a răspuns telegrafic prin autorităţile locale din Berat că cererea directorului gimnaziului românesc se respinge. Comunicându-mi-se la Bitolia, unde am fost invitat a lua parte la şedinţele ţinute în vederea alcătuirii regulamentelor şi programelor de şcoală, rezultatul negativ al petiţiei, am adresat d-lor H. Gogiamani şi V. Naca,

www.digibuc.ro

profesor, o scrisoare prin care recomandam d-lui H. Gogiamani ca, în interesul cauzei, să îngrijească a se redacta o petiție din partea românilor, fiind astfel în consonanță cu legea otomană în materie de învățământ, şi să o prezinte mutesarifului cu rugăminți de a-i da curs. Întorcându-mă la Berat, m-am informat cu multă părere de rău că nici un demers nu se făcuse în felul acesta şi rugând pe dl. director a-mi da lămuriri în această privință, mi-a răspuns că şi-a făcut datoria ca funcționar în serviciul şcolilor, făcând aluzie la petiția semnată de domnia sa şi înaintată autorităților şi al cărui rezultat, nerespectându-se dispozițiile legii otomane, nu putea fi decât nefavorabil, după cum s-a şi întâmplat şi dându-mi să înțeleg că nu împărtăşeşte modul meu de a vedea, adică de a munci ca cetățean român, şi nu ca funcționar – ca om al datoriei – de teamă a nu provoca nemulțumirea concetățenilor săi, care nu împărtăşesc ideile şcolii române cu care se găseşte în legături de familie şi a autorității bisericeşti.

Din cele mai sus expuse reiese clar că deschiderea şcolilor din Vilaietul Scodra, deşi s-au întrebuințat toate mijloacele posibile nu s-au obținut şi nici nu se speră a se obține în viitor autorizațiile la fața locului, pentru considerațiunile arătate; că cele din Vilaetul Ianina, cunoscându-se dispoziţiunea răuvoitoare a guvernatorului Osman-Paşa şi a preşedintelui Consiliului de Instrucțiune, nu-mi vine a crede că vom reuşi a le vedea înființate, decât numai în cazul când s-ar izbuti a se face o schimbare în persoanele zişilor doi înalți demnitari ai statului, lucru de altfel greu, dacă nu imposibil.

Singura soluție ce se impune, după umila mea părere e ca să se lucreze la Constantinopol pentru a se obține chiar din sorginte autorizațiile.

Binevoiți, vă rog, Domnule Ministru, a primi asigurarea înaltei mele stime şi considerațiuni.

Bitolia, 17 iunie 1900 Revizor *Ilie Papahagi*

Domniei Sale Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice şi al Cultelor.

• SANIC, fond Ministerul Cultelor şi Instrucțiunii Publice, dosar 268/1900, f. 135-143.

www.digibuc.ro

10.

1904 decembrie 26, <Bucureşti>. *Raportul lui Constantin Burileanu, cancelar la Legaţia României din Roma adresat ministrului Afacerilor Străine, generalul Iacob Lahovary, privind călătoria făcută în Albania pentru cunoaşterea românilor din zona Vallona-Ardeniţa-Berat.*

Domnule Ministru,

În baza autorizațiunii ce am avut de la Guvernul nostru, din instrucțiunile primite la Legațiunea noastră din Roma, instrucțiuni referitoare la călătoria mea prin Albania în calitate de însoțitor al D^lui^ Prof. Universitar A. Baldacci, am onoare a adresa Excelenței Voastre prezentul raport cu privire la această călătorie de al cărei sfârşit am anunțat deja pe Onor. Guvern până n-a fi părăsit Albania.

Înainte de-a intra în amănunte îmi permit a face cunoscut Excelenței Voastre că scopul călătoriilor D^lui^ Baldacci în Peninsula Balcanică este ca, pe de o parte să adune material asupra conaționalilor noştri din acele părți, în vederea unor studii antropologice şi etnografice ce are de gând să publice mai târziu, iar pe de alta să mă pună în măsură ca să pot face parte ca auxiliar din comisiunea internațională ce s-ar putea întruni mai târziu ca să facă cercetări la fața locului asupra diverselor populațiuni ale Peninsulei Balcanice.

Domnul Baldacci, care speră să facă parte din această comisiune ca reprezentant al Italiei, este, după cum însuşi mărturiseşte, un apostol al Chestiunii Balcanice şi va face tot ce-i va sta în putință pentru ca numita comisiune să se întrunească; despre aceasta a şi vorbit M. S. Regelui Italiei, în fața căruia Domnul Baldacci se bucură de mare trecere.

Propunerea, formulată pentru prima oară de răposatul V.A. Urechia la al V-lea Congres Internațional al Orientaliştilor, ținut la Roma în 1900, şi susținută de Domnul Baldacci, care aprecia foarte mult pe bătrânul nostru naționalist, căzută atunci din cauza opozițiunii celor interesați ca ea să nu izbutească, a fost reluată de Domnul Baldacci şi a fost votată în ultimul Congres Geografic ținut la Neapole în anul curent, 1904. Din jurnalul aci anexat: *Neue Freie Presse (1 dec. a.c.)*, Excelența Voastră va putea vedea că austriecii ar voi să se însărcineze ei cu facerea unei hărți etnografice a Peninsulei Balcanice, lucru care, dacă s-ar întâmpla, le-ar conveni de minune, căci la Congresul Orientaliştilor au fost tocmai delegații austrieci

www.digibuc.ro

care au combătut propunerea în chestiune, iar acum, când a triumfat, ar fi păcat ca să cadă numai pe mâinile Academiei Imperiale de Ştiinţe din Viena.

Revenind la subiect, am onoarea a Vă face cunoscut că Domnul Baldacci a hotărât ca să începem cercetările de la Albania, explorând pentru acest an partea cuprinsă în triunghiul Vallona-Ardenița-Berat şi continuând în fiecare din anii următori a vedea alte regiuni.

Românii din Albania, puţin cunoscuţi din nefericire în ţara noastră, sunt prea puţin cunoscuţi în străinătate, iar în Italia de loc; scriitorii albanezi din această ţară, poate mai mult din ignoranţă decât din rea intenţie, nici nu pomenesc de români când vorbesc de Albania, iar unii dintre ei afirmă că în această ţară nu există nici umbră de element românesc! (Excelenţa Voastră se va putea convinge despre aceasta din alăturatul opuscul, apărut de curând, al profesorului albanez Conforti.)

Aceste consideraţiuni, cât şi altele de altă natură, poate şi de natură politică, având în vedere acţiunea Italiei în Albania, au îndemnat pe Domnul Baldacci să se intereseze dacă în această ţară există o populaţiune de origină română şi întru cât se mai poate chema română această populaţiune (care ar putea servi de legătură pentru o apropiere între Italia şi ţara noastră).

În urma instrucţiunilor primite la Legaţiunea noastră din Roma şi în urma ajutorului material de 400 de lei pe care Guvernul nostru a avut bunăvoinţa a mi-l acorda, subsemnatul, am scris Domnului Duma, Viceconsul şi Inspector al Şcolilor şi Bisericilor Române din Turcia, şi în urma răspunsului ce-am primit am plecat imediat la Vallona (Albania), unde trebuia să aştept pe Domnul Baldacci, care tocmai în acel timp, după cum Onor. Guvern a fost informat de către Legaţiune, a avut însărcinarea de la Guvernul italian să prepare Congresul Colonial, ce se va ţine la Asmara (Africa) în toamna anului viitor, trebuind să aştepte pentru acest scop, nici D^lui^ nu ştia bine cât timp, pe Guvernatorul italian din Eritrea (Africa).

-- Ajuns la Vallona, am fost foarte bine primit, în urma unei calde recomandaţiuni a D^lui^ Baldacci, de Viceconsulul Italiei în acel oraş, Domnul Alfredo Ancarno, care a fost cât se poate de gentil cu mine, luându-mă sub protecţia Consulatului italian şi ţinând ca să fiu oaspete al Domniei Sale, atât la început, la sosirea mea în Vallona, cât şi mai în urmă, în diverse rânduri, când ne întorceam din interior.

Timp de o săptămână nu m-am mişcat din Vallona, având instrucţiuni în acest sens de la D^l^ Baldacci care, în cele din urmă, fiind forţat să întârzie mai mult decât credea, mi-a dat însărcinarea ca până la sosirea D^lui^ să cercetez împrejurimile Vallonei şi cât voi putea mai mult în interior, dându-mi pentru acest scop toate indicaţiunile necesare şi recomandându-mi cea mai mare prudenţă.

www.digibuc.ro

Primele excursiuni le-am făcut însoţit de Dragomanul Consulatului italian, Domnul cavas Bosio şi de cavasul Consulatului, pe care Domnul Viceconsul Ancarno a fost aşa de gentil să-i pună la dispoziţiunea mea pe tot timpul permanenţei mele la Vallona, iar în cele din urmă am făcut două lungi excursiuni în interior, de câte 12 zile fiecare, cu interval de o săptămână între una şi alta reîntorcându-mă la Vallona.

În prima excursiune am avut linia (semnată pe hartă) *Vallona – Mecaţi – Mifoli – Pojani – Fieri – Posca – Berat* cu întoarcerea prin *Sinia-Silişte-Armeni-Vallona*, iar în cea de-a doua, aceeaşi linie la ducere, cu mici variaţiuni până la Berat, iar de-acolo până la muntele Tomor, pe care l-am suit până la vârf (2400 m) urmând linia semnată pe hartă. La întoarcere am urmat linia *Berat – Posca – Calfani – Rascoveţ – Colonia – Ardeniţa – Libovşa – Fieri – Aliban – Scrofetina – Vallona*, unde am găsit pe D[l] Baldacci, cu care am făcut câteva excursiuni împrejurul Vallonei, văzând împreună unele din comunele pe care deja le văzusem eu: Pesilie, Băbiţa, Bunavia, Armeni, Seleniţa, Svernez etc.

Domnul Baldacci a rămas satisfăcut de rezultatul călătoriilor mele în interior şi a căutat să se convingă, în timpul cât am stat împreună, dacă românii din aceste părţi ştiu româneşte, punându-mă să vorbesc cu mulţi dintre ei, atât cu bărbaţii cât şi cu femeile, ceea ce am făcut cu mare uşurinţă, deoarece avusesem destul timp să studiez limba ce vorbesc conaţionalii noştri din aceste locuri.

Dumnealui a făcut şi câteva fotografii, care, din nefericire, n-au ieşit toate bune, de aceea anexez odată cu aceasta numai unele din ele, din care se poate vedea portul femeilor şi al copiilor Fărşeroţi.

Domnul Baldacci, care pentru moment va scrie un articol simpatic pentru românii din regiunea văzută, îmi face onoarea de a-mi lăsa mie tratarea studiului asupra conaţionalilor noştri din aceste părţi ale Albaniei, pentru competenţa mai mare ce am de limbă şi de folclor.

Cum acest studiu este aproape gata, va fi în curând publicat într-o revistă, ce va crede Domnul Baldacci, şi îndată ce va apărea voi avea grija să-l supun aprecierii Excelenţei Voastre; până atunci am onoarea de a-i trimite prezentul raport cu privire la conaţionalii noştri din triunghiul Vallona-Ardeniţa-Berat, raport care în mare parte îmi va servi la darea de seamă ce voi publica, omiţând, natural, tot ceea ce n-ar da caracterul unui raport, adăugând alte părţi în locul celor tăiate şi amplificând, după împrejurări.

Cum bănuiesc că românii din zisul triunghi nu sunt îndestul cunoscuţi Guvernului nostru, căci, după informaţiunile avute la faţa locului, n-am aflat ca vreun român să fi vizitat regiunea aceasta (nici chiar profesorii

www.digibuc.ro

români din partea locului, fiindcă ar fi destul ca vreunul din ei să se expună a o face, presupunând că ar înfrunta greutăți de altă natură, pentru ca să nu mai iasă pentru multă vreme din închisoarea turcească), am crezut necesar ca raportul meu cu privire la această populațiune românească să fie cât mai detaliat şi cât mai complet.

Pentru mai mare înțelegere a călătoriilor efectuate în interiorul triunghiului arătat şi a comunelor văzute, anexez şi o hartă lucrată de subsemnatul după o schiță făcută la fața locului şi controlată după hărți pe care mi le-am procurat la Roma; în harta respectivă sunt trecute numai comunele româneşti şi acelea în care se găsesc români, după cum se va vedea mai înainte; nu e însă completă deoarece, neştiind eu poziţiunea precisă a multora din comunele române trecute în tabloul ce va urma, am preferat să nu le trec în hartă.

Excelenței Sale
Domnului General Iacob Lahovary
Ministrul Afacerilor Străine

• AMAE, fond Problema 15, vol. 34, f. 70-73.

11.

1919 octombrie 10, <Bucureşti>. *Raportul viceconsulului Constantin Metta către Ministerul Afacerilor Străine privind situaţia şcolilor şi bisericilor române din Peninsula Balcanică, situaţia materială grea a cadrelor didactice şi a preoţilor şi propune măsuri de susţinere.*

DOMNULE PREŞEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIŞTRI,

Conformându-mă ordinului primit de a raporta asupra situației instituțiilor noastre culturale din Peninsula Balcanică, am onoarea a expune Excelenței Voastre cele ce urmează:

Din examinarea bugetului acestor instituții pe anul 1916, rezultă că în Macedonia şi Albania au fost prevăzute un număr de 91 şcoli primare, în 72 localități, repartizate în modul următor: 29 în Serbia, 44 în Grecia, 18 în Albania şi 8 în Bulgaria, întrebuințând un personal de 189 institutori şi institutoare. Au mai funcționat 4 şcoli secundare şi anume: un liceu de

www.digibuc.ro

băieţi şi o şcoală normală – profesională de fete în Bitolia (Serbia), o şcoală superioară de comerţ la Salonic şi una inferioară la Ianina, toate având câte un internat cu mai mulţi bursieri. Numărul total al profesorilor şi profesoarelor care au servit la aceste şcoli secundare a fost de 51. Pe lângă acestea, s-au mai întreţinut un număr de 39 biserici cu 49 preoţi, precum şi mai mulţi cântăreţi etc.

Suma totală prevăzută în bugetul de pe anul 1916 a fost de 720000 lei, din care retribuţia personalului didactic reprezintă o sumă de lei 379148 (şi anume lei 225320 pentru personalul didactic primar şi 153828 pentru cel secundar). Restul sumei era utilizat pentru personalul preoţesc (lei 46440), internate, pensiuni, material, întreţinere, asistenţă medicală, bursieri, etc.

Retribuţiunea corpului didactic din Macedonia s-a făcut mai tot timpul în mod arbitrar fără nici o normă, iar când s-au fixat unele norme ele au fost mult inferioare celor existente în ţară, ceea ce explică şi cauza pentru care cele mai de valoare elemente dintre Macedoneni au preferat să rămâie în ţară şi a nu se întoarce în Macedonia după terminarea studiilor. Totuşi au fost mulţi care dintr-un spirit de abnegaţiune s-au întors în patrie şi s-au pus în serviciul cauzei lor naţionale pe care au slujit-o cu devotament luptând cu mari neajunsuri şi chiar cu riscul vieţii. Corpul didactic primar a fost recrutat în cea mai mare parte dintre foştii elevi ai liceului din Bitolia.

.....

Revenind la situaţiunea şcolilor noastre, cred că chiar în cursul acestui an s-ar putea relua activitatea şcolilor din Albania şi în special a celor din regiunea Coritza, precum şi a multora din cele din Grecia. De dorit ar fi cu deosebire redeschiderea cât mai grabnică a şcolii comerciale superioare din Salonic care este şcoala Statului şi care până acum a dat roade foarte bune, ea corespunzând mai mult ca oricare alta însuşirilor şi ocupaţiunii de căpetenie a românilor macedoneni. Această şcoală poate servi şi în viitor ca o pepinieră pentru formarea unor adevăraţi pionieri ai expansiunii economice a României Mari în bazinul Mării Egee. Mulţi din tinerii ieşiţi de la această şcoală exercită comerţul pe seama lor, alţii au devenit buni funcţionari de bancă şi nu recurg la funcţiunile publice. Ceva mai mult la această şcoală au urmat şi mulţi elevi din Regat, care azi ocupă situaţii avantajoase în comerţ şi diferite întreprinderi şi care se arată foarte mulţumiţi şi nu numai de studiile serioase făcute dar şi de legăturile stabilite cu conaţionali din Macedonia, ca şi de cunoaşterea pieţii Salonicului aşa de importantă din punct de vedere al comerţului internaţional. Ar fi de dorit chiar ca această şcoală să fie recomandată şi de aici înainte elevilor din ţară. Aş fi de părere ca la internatul şcolii să fie admişi numai elevi solvenţi

www.digibuc.ro

din țară și din Macedonia sau un număr de cel mult 10 elevi bursieri din cei mai merituoși. Corpul didactic azi descomplectat s-ar complecta cu cei 2-3 profesori ai liceului din Bitolia aflați în acest oraș și cu alți 3 ai școlii comerciale sus zise, iar pentru anumite materii s-ar face apel la profesori străini, francezi și italieni de la școlile similare din Salonic după cum s-a procedat și până acum.

Acest procedeu a dat roade foarte bune, elevii putându-și însuși mai bine cunoașterea limbilor străine. Tratamentul acestor profesori ar fi de altfel mult mai puțin costisitor, căci ei ar fi angajați prin contract și nu ar conta în cadrele personalului nostru didactic.

Funcționarea școlilor noastre din Salonic și Corița va avea ca rezultat să mențină conștiința națională la Românii din regiunea Bitolia aflată între aceste două localități și legată prin interese multiple.

Înainte de a termina cred că nu este fără de interes a spune un cuvânt asupra ideii emisă acum în urmă de a trece din nou la Ministerul Instrucțiunii administrația școlilor din Macedonia. Considerațiunile invocate sunt cunoscute: înlesnirea unei mai bune administrațiuni, prin faptul că la acel Departament există un întreg aparat cunoscând mai bine legile și regulamentele școlare, unificarea tratamentului personalului etc.,

.....

În 1912 s-a instituit pe lângă serviciul școlilor macedonene din acest Minister o comisiune compusă din domnii profesori Valaori și G. Murnu, care pe lângă competența lor cunoscută în administrația școlară mai cunosc bine și starea lucrurilor în Peninsula Balcanică. Deciziunea ministerială însă, care instituia această comisiune limita foarte mult atribuțiunile ei. Cred că este necesar ca aceste atribuțiuni să fie întinse asupra tuturor chestiilor privitoare la școlile și bisericile de dincolo. Prin aceasta vom asigura nu numai o soluție promptă, absolut necesară în conducerea acelor școli și s-ar evita corespondența îndelungată, câteva luni întregi, cu diferite servicii ale Ministerului Instrucțiunii, dar s-ar înlătura inconvenientele semnalate față de un astfel de sistem. Această comisie va avea să examineze și situația fiecărui membru al Corpului didactic și va recomanda Ministerului de Instrucțiune ca să utilizeze în învățământul din țară pe acei care nu au loc în Macedonia.

Binevoiți a primi Vă rog, Domnule Președinte al Consiliului, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

/ss/ *Constantin Metta*
Viceconsul

• AMAE, fond Problema 15, vol. 34, f. 341-343

www.digibuc.ro

12.

1919 octombrie 23, Bucureşti. *Proiect de măsuri pentru îmbunătăţirea administrării şcolilor române din Peninsula Balcanică propus de consulul general al României la Salonic, G.C. Ionescu.*

Anexe: 1 Bucureşti, 23 octombrie 1919

DOMNULE MINISTRU,

Administrația şi controlul învățământului fiind chestiuni de căpetenie, destinate să asigure buna funcționare a şcolilor române din Macedonia şi regulata frecventare a membrilor corpului didactic, este absolută nevoie de fixarea unor dispoziţiuni care să servească personalului de control însărcinat cu aceste atribuţiuni.

/ss/ Consulul General la Salonic
G.C. Ionescu

PROIECT
de dispoziţiuni de urmat în administrarea şi controlul şcolilor primare române din Peninsula Balcanică.

.....

II. REVIZORATELE ŞCOLARE

1. Şcolile primare se împart în 5 circumscripţii şcolare şi anume: Salonic-Meglenia, Ianina-Grebena, Coritza, Bitolia şi Albania.

2. În fiecare din aceste circumscripţii funcţionează un revizor şcolar având reşedinţa la Salonic, pentru circumscripţia Salonic-Meglenia; Ianina pentru circumscripţia Ianina-Gremena; Coritza pentru circ – Coritza; Bitolia pentru circumscripţia Bitolia şi la Berat pentru circumscripţia Albania.

3. Propunerile pentru numirea revizorilor şcolari şi recomandarea persoanelor capabile de a ocupa aceste funcţiuni se fac Ministerului de Consulate, atunci când se simte nevoie.

4. Pentru ocuparea postului de revizor şcolar se va prefera foşti şi actuali membri ai corpului didactic primar şi secundar care cunosc limba oficială a ţării unde este chemat să funcţioneze.

www.digibuc.ro

5. Dacă revizorul şcolar este membru al corpului didactic în funcţiune, se va considera ca detaşat de la postul său de institutor sau profesor şi va fi plătit cu leafa postului ce ocupa, plus o indemnizaţie de 200 lei lunar pentru întâmpinarea cheltuielilor necesitate de reviziile şcolare ce este ţinut a face.

În caz că revizorul nu face parte din personalul didactic şi deci nu are o catedră în învăţământ, leafa se va fi de 400 lei, în plus indemnizaţia de 200 lei lunar pentru circumscripţia Salonic-Meglenia, Janina-Grebena, Bitolia şi Albania. Revizorul circumscripţia Coritza (circumscripţia este mai mică) va fi plătit cu 300 lei lunar şi 150 lei indemnizaţie pentru revizii.

6. Revizorii şcolari au atribuţiunile următoare:

a) În fiecare lună sunt obligaţi a face revizii şcolilor din circumscripţiile D-lor cel puţin în patru localităţi diferite:

Cu ocazia acestor inspecţiuni vor avea grijă să controleze de aproape mersul Învăţământului, progresul elevilor, numărul celor prezenţi în fiecare clasă, felul cum îşi îndeplinesc institutorii datoriile, arhiva şcolii, mobilierul etc. etc.

b) Îndată ce au sosit în localitatea unde fac inspecţii şcolare, revizorii se vor pune în contact cu reprezentanţii comunităţii (cu eforia şcolară), luând înţelegere împreună, asupra diferitelor trebuinţe privitoare la bunul mers al tuturor cheltuielilor de orice natură ar fi, care sunt în legătură cu acţiunea culturală română şi cu nevoile bisericii.

La inspecţiunile ce fac şcolilor, revizorii şcolari trebuie să fie însoţiţi de preşedintele comunităţii din localitate sau în lipsa acestuia de unul dintre membrii eforiei şcolare.

c) Rezultatul inspecţiei se va nota în registrul de inspecţie aflat la fiecare şcoală şi procesul verbal de inspecţiune va fi semnat de revizorul şcolar şi de reprezentantul comunităţii care a asistat la inspecţiune.

Cuponul de control care se află la fiecare foaie din registrul de inspecţie, după ce va fi completat cu datele indicate în el, se va lua de revizor şi se va înainta la finele fiecărei luni Consulatului, împreună cu celelalte cupoane de la alte şcoli, ca dovadă a zilelor de inspecţie făcute în cursul unei luni.

d) La sfârşitul fiecărei luni, revizorii vor înainta autorităţii consulare, împreună cu procesele verbale de inspecţiile făcute şi cu cupoanele de control, un raport în care să se arate în mod general constatările din timpul inspecţiunilor, făcând şi propunerile ce vor găsi cu cale.

Pentru chestiunile diferite de afacerile şcolare se vor face rapoarte separate.

e) Revizorii şcolari vor fi întotdeauna în cele mai bune raporturi cu autorităţile Statului în care funcţionează, silindu-se prin toate mijloacele să le câştige încrederea şi căutând a le convinge, prin felul lor de a lucra,

www.digibuc.ro

că şcolile româneşti nu urmăresc în acel Stat nici un scop politic ci numai cultural. Vor sfătui în toate ocaziunile pe membrii comunităţilor aromâne, să fie buni cetăţeni şi devotaţi Statului în care trăiesc. Aceleaşi sfaturi le vor da şi preoţilor şi institutorilor, punându-le în vedere în mod serios, să nu provoace niciodată conflicte cu autorităţile locale sau cu membrii altor comunităţi străine, din localitate, fiind responsabili de urmările lor.

Bucureşti 23 octombrie 1919

/ss/ *G.C. Ionescu*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 34, f. 338-340.

13.

1921 octombrie 2. *Declaraţia făcută de reprezentantul Albaniei, la 2 octombrie 1921, în faţa Consiliului Societăţii Naţiunilor, privind drepturile şcolare şi religioase ale minorităţilor din această ţară.*

COPIE

.....

Declaraţiile făcute de reprezentantul Albaniei la 2 octombrie 1921 în faţa Consiliului Societăţii Naţiunilor

Art. 5. – Cetăţenii albanezi aparţinând minorităţilor de rasă, de religie sau de limbă se vor bucura de acelaşi tratament şi de aceeaşi garantare a drepturilor ca toţi ceilalţi cetăţeni albanezi. Vor avea, printre altele, dreptul egal de a-şi menţine, de a-şi dirija şi de a-şi controla alocaţiile sau de a-şi crea, în viitor, instituţii de caritate, religioase sau sociale, şcoli şi alte instituţii de educaţie, cu dreptul de a-şi folosi liber propria limbă şi de a-şi practica religia.

Guvernul albanez, în şase luni de la declaraţia de faţă, va prezenta Consiliului Societăţii Naţiunilor informaţii detaliate privind statutul legal al comunităţilor religioase, al bisericilor, al mănăstirilor, al şcolilor, al instituţiilor şi al asociaţiilor benevole ale minorităţilor de rasă, de religie şi de limbă.

Guvernul albanez va lua în consideraţie toate recomandările care îi vor fi făcute de Societatea Naţiunilor în legătură cu acest subiect.

www.digibuc.ro

Art. 6. – În materie de învățământ public, în orașele și districtele unde își are reședința un procent considerabil de cetățeni albanezi de altă limbă decât cea oficială, guvernul albanez va acorda facilități adaptate pentru a asigura faptul ca învățământul în școala primară să se facă în propria limbă pentru copiii acestor cetățeni albanezi. Această prevedere nu va împiedica guvernul albanez să facă ca învățarea limbii albaneze să fie obligatorie în respectivele școli.

În orașele și în districtele locuite de o proporție considerabilă de cetățeni albanezi aparținând minorităților de rasă, de religie sau de limbă, aceste minorități își vor vedea asigurate o parte echitabilă a beneficiului și afectarea sumelor care ar putea fi atribuite ca fonduri publice din bugetul statului, din bugetul municipiilor sau altele în scopuri educaționale, religioase sau caritabile.

Rezoluția adoptată de Consiliu, 2 octombrie 1921

1. Consiliul Societății Națiunilor ia act de declarația făcută de delegația albaneză în legătură cu protecția minorităților și decide că prevederile acestei declarații, în măsura în care afectează minoritățile de rasă, de religie sau de limbă, vor fi puse sub garanția Societății Națiunilor începând cu data la care vor fi ratificate de guvernul albanez.

2. Guvernul albanez este rugat să avizeze secretarul general, în cel mai scurt răstimp posibil, în legătură cu ratificarea acestei declarații.

3. Copia prezentei rezoluții și a declarației aici menționate va fi transmisă Adunării Societății Națiunilor, ca urmare a recomandării sale din 15 decembrie 1920, în legătură cu protecția minorităților în Albania.

• AMAE, fond Problema 18, vol. I, nepaginat.

14.

1923 iunie 2, <Bucureşti>. *Raportul şefului Serviciului Şcoalelor şi Bisericilor Române din Peninsula Balcanică, Petre Marcu, privind situaţia şcolilor şi bisericilor din această zonă.*

Serviciul Şcoalelor şi Bisericilor Române
din Peninsula Balcanică

www.digibuc.ro

REFERAT

Domnule Ministru,

Din complexul problemelor mari de politică care formau altă dată obiectul preocupărilor constante ale celor chemați a mări şi întări prestigiul Țării în străinătate, singura problemă care nu s-a putut rezolva prin marele act al înfăptuirii României Mari este aceea privitoare la asigurarea existenței naționale a Românilor macedoneni.

Vă este cunoscut, Domnule Ministru, felul cum s-a dus în trecut lupta de pătrundere culturală a Țării Româneşti în Balcani. În antagonismul dintre cele două tabere nu s-au cruțat mijloacele de luptă, cele mai violente, specifice mediului balcanic, ajungându-se până la exterminarea fără milă a corifeilor mişcării noastre.

În acele complicare şi grele împrejurări diplomația Țării a trecut într-adevăr prin momente penibile, trebuind să adopte față de prietenii săi politici chiar, măsuri extreme care au culminat prin ruperea relațiilor diplomatice cu Grecia (1906).

Războiul mondial însă care a avut darul să împrăştie multe focare de iredentism şi să scuture popoarele balcanice de multe prejudecăți a netezit drumul de dezvoltare al acestei chestiuni şi a uşurat mult sarcina de ocrotire politică a Țării Româneşti.

Având în vedere însă condițiile speciale în care e menită a se dezvolta mişcarea noastră culturală în P.B. precum şi caracterul ei politic strâns legat de cel cultural țin să relevez, Domnule Ministru, că acțiunea izolată a Ministerului nostru ori cât de perseverentă ar fi ea, va rămâne întotdeauna infructuoasă dacă nu va fi secundată de intervențiunea diplomatică a organelor politice de sub ordinele Ministerului nostru de Externe.

Numai o strânsă colaborare între aceste două instituții de stat poate asigura reuşita unei opere pentru care se consumă atâtea energii omeneşti şi se cheltuiesc sume care în actualele împrejurări sunt într-adevăr o grea sarcină pentru finanțele Țării.

Şi pentru că atât în trecut cât şi în prezent s-au ridicat chiar de către unii oameni luminați ai Țării, obiecțiuni asupra zădărniciei idealului ce noi îl urmărim în Balcani, îmi permit a pune în adevărata ei lumină problema mişcării noastre culturale în Balcani.

Niciodată împrejurările n-au fost mai favorabile ca acum pentru o cercetare mai calmă şi mai obiectivă a acestei chestiuni care în ființa ei a nutrit întotdeauna un viu conflict între două mentalități: mentalitatea noastră, a Aromânilor, înzestrați cu un temperament meridional aprins

www.digibuc.ro

până la exaltare, trecând cu mare uşurinţă de la o extremă optimistă la alta pesimistă şi mentalitatea Românilor din Regat înzestraţi cu un temperament calm, cumpănit în gesturi şi reţinut în toate actele de o veche experienţă politică a cărei valoare n-am putut-o aprecia noi, care n-aveam pregătirea necesară pentru aceasta.

Nenumărate au fost neajunsurile suferite de mişcarea noastră din Balcani de pe urma acestui conflict latent care izbucnea cu violenţă la anumite epoci şi mari au fost prejudiciile ce s-au răsfrânt asupra întregii mişcări din cauza acestui contrast de vederi ce nu putea să dispară atâta vreme cât noi (Aromânii) eram forţaţi a ne face educaţia politică la şcoala revoluţionară a Bulgarilor sau a Grecilor macedoneni.

Astăzi însă când mediul acesta a dispărut, când experienţa ne-a dovedit zădărnicia unor asemenea mijloace de luptă, când vremea prin ultimele frământări politice de la 1912 încoace ne-a impus multe crude realităţi nebănuite, fiecare din noi s-a dezbrăcat de romantismul vizionar ce caracterizează începuturile tuturor mişcărilor generoase şi astfel cu toţii ne-am câştigat calmul necesar unei analize reci a acestei chestiuni.

Domnule Ministru,

Uitând de vicisitudinile trecutului problema se poate reduce la această simplă expresie:

1. De o parte o populaţiune pricepută formată pentru a servi unei expansiuni culturale şi economice a Ţării, în afară de graniţele ei;
2. Şi de alta interesul Ţării de a se bizui în anumite chestiuni politice pe această populaţiune.

În întreaga activitate ce urmează a se desfăşura pentru atingerea acestui scop ţin să stabilesc, Domnule Ministru, că spre deosebire de sforţările depuse în lupta din trecut, astăzi noi factori intervin ca să ne uşureze această sarcină şi anume: presa internaţională şi mărirea prestigiului politic al Ţării peste hotare, câştigat prin ieşirea victorioasă din marele război.

.....

Incontestabil, Domnule Ministru, că un mare avantagiu politic pentru Ţară, înainte de războiul întregirii, a fost felul de aşezare al Românilor de peste hotare care în Ardeal, în Bucovina, în Basarabia, formau un scut de apărare al Ţării la hotarele ei.

Astăzi în limitele reduse, dar printr-o intensă propagandă naţională s-ar putea reface acel scut, trezind şi întreţinând conştiinţa naţională la Românii de peste Dunăre, de peste Tisa, de peste Nistru şi din Banat.

www.digibuc.ro

După cele mai modeste cifre populația românească în Serbia se ridică la peste 300.000 de suflete şi anume:

1. 180.000 în Valea Timocului
   60.000 în Banat
   60.000 în Macedonia sârbească
2. în Bulgaria 30.000 români macedoneni în interiorul țării
   50.000 pe țărmul Dunării
3. În Grecia 200.000 în Macedonia grecească şi în Thesalia
4. În Albania 150.000 în Epirul de nord şi pe țărmul Adriaticei (Muzachea).

În total 750.000.

După felul de aşezare al acestei populații s-ar putea aprecia importanța ce dânsa o prezintă pentru penetrațiunea culturală politică şi economică a Țării în Balcani. Din următoarele puncte de vedere:

1. Cultural, am putea crea şi întreține instituții care să rivalizeze cu cele franceze şi italiene din acele regiuni, instituții menite a dovedi străinătății puterea de expansiune a civilizației românești şi a trezi în inimile românilor sentimente de adâncă recunoştință pentru generozitatea Țării.

În acest domeniu mişcarea culturală în Balcani luase înainte de războiul balcanic un avânt deosebit care ne îndreptățea a fi mândri de fructul străduințelor depuse în cursul atâtor decenii.

În Macedonia fostă turcească şi actualmente sârbească în 18 comune aveam 24 şcoli primare, un liceu de băieți şi o şcoală normală de fete şi 10 biserici.

Astăzi în această țară n-avem nici o şcoală iar din cele 10 biserici funcționează cu mare greutate biserica din Bitolia.

În Macedonia fostă turcească şi actualmente grecească în Epir şi în Meglenia cu mici excepțiuni funcționează mai toate şcolile care au existat şi înainte de război, adică în total, în 21 comune funcționează 26 şcoli primare şi două secundare: o şcoală Comercială Superioară la Salonic şi un gimnaziu la Ianina.

În Albania actualmente funcționează numai 5 şcoli primare în trei comune: Corița, Pleasa şi Şipsca. Şcolile primare care au funcționat înainte de război în comunele Moscopole, Lănca, Nicea, Bisenchi, Berat, Elbassan, Grabova şi Lusnia-Carbunara nu s-au mai redeschis. Localurile în care erau instalate aceste din urmă şcoli precum şi mobilierul lor fiind distruse de armatele de ocupație austriace şi italiene n-au fost redeschise după război din lipsă de mijloace materiale, refacerea lor reclamând sume enorme în lei deoarece moneta curentă în Albania este aurul şi argintul.

www.digibuc.ro

Un raport documentat al unui delegat special al ministrului țării la Tirana va fi punctul de plecare cel mai sigur și indiciul cel mai valoros asupra acțiunii ce urmează a se desfășura în această Țară.

Țin să amintesc însă, Domnule Ministru, că aici terenul e mai favorabil ca oriunde, masa românească prezentându-se în condițiuni morale deosebite, deoarece sufletul ei n-a fost alterat de propaganda grecească ca în celelalte țări balcanice, iar autoritățile locale fiind față de noi mult mai îngăduitoare ca cele sârbești, grecești etc.

Incontestabil, Domnule Ministru, că vom întâmpina unele greutăți, căci e știut că la popoarele tinere, cum e poporul albanez, lipsit de experiență politică și diplomatică, răsar adesea accese de fanatism orb, dar prin autoritatea politică a statului nostru și prin presiunea ce vom ști să o exercităm la timp asupra populației albaneze așezată în Țară, vom reuși a potoli spiritele și a închega un focar cultural care să radieze în celelalte țări balcanice.

.....

2. Economic. Poporul aromânesc înzestrat cu deosebite aptitudini comerciale poate servi drept cel mai bun agent de infiltrație economică în Sud-estul european.

Felul de așezare al lui în Balcani indică rolul ce l-ar putea juca în această operă.

Într-o eventuală legare a Țării cu Marea Adriatică, traseul acestei linii ferate va urma un drum eșalonat peste tot cu grupuri de negustori aromâni.

La Durazzo unde ar fi capătul liniei vom găsi o clasă de negustori aromâni care formează elita comercială a întregii Albanii.

Restul populației aromâne așezată pe țărmul Adriaticei va forma cel mai sigur debușeu al produselor Țării.

Prin ramificațiile ei spre Sud de la Nis această linie va întâlni grupul de negustori aromânĩ din Comanova, Scopia, Bitolia și Salonic.

Întărită sufleteşte în şcolile noastre, susținută de autoritatea politică a Țării în străinătate, pregătită prin aptitudinile ei pentru cea mai aprigă luptă economică, populația românească din Balcani va fi avangardă civilizației românești în sud-estul european și astfel organizată ea va constitui pentru Țară o mândrie națională, iar pentru străini va fi nota de apreciere a puterii de creațiune a geniului românesc.

Șeful serviciului, (ss.) *P. Marcu*

• D.SANIC, fond Mininisterul Instrucțiunii Publice, dosar 799/1923, f. 8-11.

www.digibuc.ro

15.

1925 martie 16, Ianina. *Studiu privind populaţia română din Grecia şi Albania, întocmit de viceconsulul gerant al României la Ianina, N. Vassilake.*

Consulatul Regal al României
Nr. 83 Ianina, 16 martie 1925

Anexe: 21 tabele statistice

Confidenţial

Domnule Ministru,

Am onoarea de a înainta Excelenţei Voastre alăturatul studiu statistic, în tabele, întocmit de subsemnatul asupra populaţiei române din ţinuturile Greciei şi Albaniei, locuite de români şi anume:

1) *Epirul*
2) *Ţinutul Râului Alb (Aspropotamos)*
3) *Tesalia*

Aceste ţinuturi făcând parte din teritoriul grecesc.

4) *Albania meridională* şi parte din *Albania centrală*

Din felul cum este construită această lucrare schematică, cuprinzând 21 de tabele, se poate vedea că pentru fiecare din ţinuturile de care ne ocupăm se indică:

a) Comunele româneşti în ordine alfabetică pentru Epir, după situaţia lor geografică şi departamentul administrativ, căruia aparţin (plasă, judeţ, provincie).

b) Numărul familiilor române.

c) Numărul locuitorilor din fiecare comună.

d) Ocupaţia lor.

În rubrica „observaţiuni" se schiţează în liniamente generale starea locuitorilor din punct de vedere naţional şi economic cu indicaţii speciale asupra şcolilor noastre.

La stabilirea numărului familiilor şi locuitorilor români ne-am servit de date cât mai precise şi directe culese din sursă directă, din fiecare comună. Din acest punct de vedere credem că numărul dat în tabelele respective este cel mai apropiat de numărul real.

www.digibuc.ro

E de observat numai că numărul familiilor de români, cunoscuți sub numele de „fărşeroți" nu se poate preciza în mod riguros exact, din cauza felului de viață semi-nomadă, ori mai bine zis transhumanță.

Numărul fărşeroților dat în tabelele respective este după toate probabilitățile inferior celui real.

În credința că studiul statistic de față schițat în linii generale va contribui într-o măsură oarecare la cunoaşterea elementului românesc din aceste ținuturi ale Peninsulei Balcanice, element care din toate punctele de vedere merită o deosebită atenție şi solicitudine, am socotit de a mea datorie a-l înainta Excelenței Voastre rămânând ca ulterior să-l completez cu date noi şi cu o statistică privitoare la românii locuind în Macedonia grecească.

Grupuri de români fărşeroți semi-nomazi locuind în Epir						
Nr. Crt.	**Numele şi prenumele principalelor grupări de fărşeroți semi-nomazi din Epir**	**Nr. fam. pe grup**	**Nr. loc. pe grup**	**Ocupația**	**Regiunea în care iernează**	**Observațiuni**
1	Zicu Hangiara	30	240	Creşterea vitelor	Paramithia	
2	Vasile Hangiara	30	240	Creşterea vitelor	Paramithia	
3	Ianache Hangiara	28	244	Creşterea vitelor	Paramithia	
4	Antona Hangiara	20	160	Creşterea vitelor	Paramithia	
5	Hristea Hangiara	15	120	Creşterea vitelor	Paramithia	
6	Totu Nicea	15	120	Creşterea vitelor	Paramithia	
7	Nida Duca	16	128	Creşterea vitelor	Paramithia	
8	Zicu Bagina	12	96	Creşterea vitelor	Paramithia	
9	Fotu Antona Dona	15	120	Creşterea vitelor	Margariti	
10	Cociu Hristache	15	120	Creşterea vitelor	Margariti	
11	Fotu Hristache	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	
12	Vasile Siveri	30	240	Creşterea vitelor	Margariti	
13	Nicu Pacea	20	160	Creşterea vitelor	Margariti	
14	Toli Joga	20	160	Creşterea vitelor	Margariti	
15	Zicu Geavica	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	
16	Ilie Beza	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	
17	Toma Pituli	33	248	Creşterea vitelor	Gumenița	
18	Dina Pituli	30	260	Creşterea vitelor	Gumenița	
19	Chita Pituli	34	272	Creşterea vitelor	Gumenița	
20	Thimiu Toma	15	120	Creşterea vitelor	Gumenița	-

www.digibuc.ro

21	Piliu Beza	20	160	Creşterea vitelor	Gumenița	Toate aceste grupuri de fărşeroți duc o viață semi-nomadă. Foarte inteligenți şi viteji, sunt lipsiți de cea mai elementară cultură şi ştiință de carte, fiind părăsiți din acest punct de vedere de toate guvernele, atât sub dominația turcească, cât şi sub stăpânirea grecească.
22	Ilie Şituni	6	48	Creşterea vitelor	Gumenița	
23	Tudor Tolica	15	140	Creşterea vitelor	Filiates	
24	Gheliu Țicu	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
25	Tambi Berati	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
26	Zicu Taşe	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
27	Ghitu Taşu	14	112	Creşterea vitelor	Filiates	
28	Gheorghe Țața	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
29	Dina Cocea	20	160	Creşterea vitelor	Filiates	
30	Fotu Cocea	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
31	Ilie Cocea	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
32	Vasile A. Tori	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
33	Toli St. Tori	20	80	Creşterea vitelor	Filiates	
34	Chiciu Belu	10	80	Creşterea vitelor	Filiates	
35	Vasile Caleşu	20	160	Creşterea vitelor	Saghiada	
36	Nache Cianaca	20	160	Creşterea vitelor	Paramithia	
37	Tuşa Beza	6	48	Creşterea vitelor	Paramithia	
38	Zicu Coti	15	150	Creşterea vitelor	Paramithia	
39	Tache Joga	10	80	Creşterea vitelor	Paramithia	
40	Tache Duca	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	
41	Zicu Traşea	15	120	Creşterea vitelor	Margariti	
42	Fotu Traşea	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	
43	Tuce Dosta	10	80	Creşterea vitelor	Margariti	
44	Cota Gima	15	120	Creşterea vitelor	Margariti	

Albania

Grupul românilor din Albania de sud					
Nr. Crt.	**Denumirea comunei**	**Numărul familiilor**	**Numărul locuitorilor**	**Ocupația**	**Observațiuni**
1	S. Quaranta	30	150	Comercianți, crescători de vite	Cei mai mulți români stabiliți în cele dintâi patru centre din Albania de sud sunt originari din comunele româneşti din Pind, Băeasa, Perivoli, Samarina, Furca, etc.
2	Delvino	90	450	Comercianți, crescători de vite	
3	Arghirocastro	28	140	Comercianți, crescători de vite	
4	Leascovichi	25	125	Comercianți, crescători de vite	
5	Premeti	200	1000	Comercianți, crescători de vite	

www.digibuc.ro

6	Fraşari	60	360	Comercianţi, crescători de vite	Restul românilor din Albania de sud sunt locuitori indigeni. Majoritatea se îndeletnicesc cu comerţul, parte cu creşterea vitelor şi chiragilâcul. Şcoala românească nu există în nici o localitate din aceste centre. În Fraşari a existat şcoală românească sub dominaţia turcească, înfiinţându-se în anul 1893. Actualmente nu mai funcţionează.
7	Radomi	30	150	Comercianţi, crescători de vite	
8	Curtesa	40	200	Comercianţi, crescători de vite	
9	Gradişti	300	1500	Comercianţi, crescători de vite	
10	Miza	500	3000	Comercianţi, crescători de vite	
11	Criocuchi	250	1050	Comercianţi, crescători de vite	

Grupul românilor din Albania centrală					
Nr. Crt.	**Denumirea comunei**	**Numărul familiilor**	**Numărul locuitorilor**	**Ocupaţia**	**Observaţiuni**
1	Coriţa	460	2300	Crescători de vite, comerţ, agricultură	Coriţa, oraş cu o populaţie de 23000 locuitori albanezi musulmani, albanezi creştini şi români. Există şcoală românească în Coriţa încă din anul 1884, asemenea există şi biserică. Coriţa este un centru important românesc.
2	Lesniţa	60	300	Crescători de vite, comerţ, agricultură	
3	Cusina	40	200	Crescători de vite, comerţ, agricultură	
4	Dipaliţa	40	200	Crescători de vite, comerţ, agricultură	
5	Moscopole	170	850	Crescători de vite, comerţ, agricultură	Moscopole şcoala românească s-a deschis în anul 1890.

www.digibuc.ro

6	Pleasa	200	1000	Croitorie națională	Pleasa, şcoala națională s-a deschis încă din anul 1883.
7	Cârvasara	300	1500	Crescători de vite, comerț, agricultură	
8	Berat	920	4600	Crescători de vite, comerț, agricultură	Berat, şcoala română înființată în anul 1891, iar gimnaziul înființat în anul 1894, a funcționat câțiva ani.
9	Luşnea	200	1000	Crescători de vite, comerț, agricultură	
10	Ferica	80	400	Crescători de vite, comerț, agricultură	
11	Liaboşi	100	600	Crescători de vite, comerț, agricultură	
12	Elbasan	165	825	Comerț măsline	Elbasan, şcoala română s-a înființat în anul 1902.

Grupul de români fărşeroți semi-nomazi în cuprinsul Albaniei					
Nr. Crt.	**Numele şi prenumele şefilor principalelor grupuri de fărşeroți seminomazi**	**Nr. fam. pe grup**	**Nr. loc. pe grup**	**Felul ocupațiunii**	**Observațiuni**
1	Teodorachi Capuran	15	150	Creşterea vitelor	
2	Todi Miha	20	200	Creşterea vitelor	
3	Teodorachi Sguri	20	200	Creşterea vitelor	
4	Naşu Sguri	15	125	Creşterea vitelor	
5	Petre Sguri	15	125	Creşterea vitelor	
6	Panu Tanca	10	100	Creşterea vitelor	
7	Hristu Vasili	15	120	Creşterea vitelor	
8	Tambi Pați li	10	80	Creşterea vitelor	
9	Nake Farra	15	120	Creşterea vitelor	
10	Piliu Disu	20	160	Creşterea vitelor	
11	Teodoraki Sideri	20	160	Creşterea vitelor	
12	Toli Jircăniotu	15	120	Creşterea vitelor	
13	Naşu Jircăniotu	10	80	Creşterea vitelor	

www.digibuc.ro

14	Gâciu Jircăniotu	15	120	Creşterea vitelor	Aceşti români fărşeroţi semi-nomazi în timpul verii merg împreună cu turma lor în regiunile munţilor iar iarna coboară în câmpiile Albaniei de sud (Delvino, Arghi-rocastro, Nijopole etc.).
15	Miti Şaca	20	160	Creşterea vitelor	
16	Costa Şaca	10	80	Creşterea vitelor	
17	Colişea Şaca	10	80	Creşterea vitelor	
18	Tuşea Teodorake	15	120	Creşterea vitelor	
19	Mitru Taruşa	15	120	Creşterea vitelor	
20	Ţili Taruşa	10	80	Creşterea vitelor	
21	Naşu Belu	15	120	Creşterea vitelor	
22	Tache Budaşu	15	120	Creşterea vitelor	
23	Piliu Ţaţa	10	80	Creşterea vitelor	
24	Mihu Guliufa	15	120	Creşterea vitelor	
25	Chiciu Capuran	15	120	Creşterea vitelor	
26	Miha Ciulu	10	80	Creşterea vitelor	

Excelenţei Sale

Domnului I.G. Duca, Ministrul Afacerilor Străine la Bucureşti.

• AMAE, fond Problema 18, vol. 5, Grecia, (1921-1929), nepaginat.

16.

1925 mai 22, Tirana. *Raportul profesorului Simion Mândrescu, ministrul României la Tirana adresat ministrului Instrucţiunii Publice, dr. Constantin Angelescu, privind situaţia şcolilor şi bisericilor româneşti din Albania; pentru îmbunătăţirea situaţiei culturale a românilor din această ţară propune deschiderea de noi şcoli şi acordarea unui număr mai mare de burse în România pentru copiii românilor.*

Legaţiunea României în Albania Tirana, 22 mai 1925
Nr. 102

Domnule Ministru,

Să fac din Albania centrul românismului din Balcani, este cea mai însemnată preocupare a mea. Numărul mare al românilor din Albania, bunele intenţii faţă de ei ale Preşedintelui Republicii, care este şi şeful

www.digibuc.ro

Guvernului, exprimate cu ocazia prezentării scrisorilor de acreditare, precum şi într-o lungă audienţă, avută mai zilele trecute, mă îndreptăţesc să sper că-mi voi putea începe în curând activitatea în această direcţie.

Şcoala şi biserica, cultura şi credinţa, sunt mijloacele care se impun de la sine.

Situaţia actuală este destul de tristă.

Din numărul de şcoli primare şi secundare, pe care le aveam înainte de război, nu ne-au mai rămas decât trei şcoli primare. Corpul didactic s-a risipit, fără să i se mai poată da de urmă, decât doar acelora care îşi reclamă leafa la care cred că au dreptul. Localurile au fost luate de Guvern pentru a instala în ele şcoli albaneze sau alte instituţii publice.

Cu bisericile stăm tot atât de rău, dacă nu şi mai rău. N-avem decât două biserici cu caracter românesc, una la Elbasan şi alta la Corcea. Celelalte toate sunt cu totul grecizate. E destul de dureros că preoţii români, conştienţi de originea lor română, nu sunt în stare să oficieze în limba română. Tot aşa şi cântăreţii. Să vă citez două cazuri, constatate de mine personal: în Tirana ca şi în Durazzo toţi ortodocşii sunt români, afară de personalul Legaţiunii Greceşti, şi ci toate acestea serviciul divin se face numai în greceşte, o mică parte în limba albaneză, atât preoţii, cât şi cântăreţii fiind ieşiţi din şcoli greceşti.

Aceasta fiind starea de lucruri, e de la sine înţeles că elementul românesc este ameninţat să dispară în multe părţi ale Albaniei.

Constat cu durere, că şi în familii de buni români, aproape nu se mai vorbeşte româneşte, iar copiii nu mai ştiu nici un cuvânt din limba lor maternă. În vizitele, pe care le-am făcut fruntaşilor români din Durazzo, a trebuit să vorbesc italieneşte, eu necunoscând limba albaneză, iar limba română sau aromână necunoscând-o întreaga familie, în mijlocul căreia mă aflam.

Măsuri grabnice trebuie luate.

Pentru început, vă rog să interveniţi de urgenţă pe lângă dl. Ministru de Finanţe şi pe lângă Consiliul de Miniştri să binevoiască a-mi pune la dispoziţie sumele necesare pentru a deschide cu începerea noului an şcolar următoarele şcoli primare:

1. La Tirana o şcoală de băieţi şi una de fete cu două internate; unul pentru băieţi (50) şi altul de fete (50).
2. La Durazzo o şcoală de băieţi şi una de fete.
3. La Valona o şcoală de băieţi.
4. La Cavaia o şcoală de băieţi.
5. La Berat o şcoală de băieţi.
6. La Elbasan o şcoală de băieţi şi una de fete.
7. La Premet o şcoală de băieţi.
8. La Ferica o şcoală de băieţi.

www.digibuc.ro

Vă rog, Domnule Ministru, să atrageți serioasa atenție Consiliului de Miniştri şi în special, D-lui Ministru de Finanțe asupra nevoiei absolute şi urgente de a se da curs cererii mele.

Pentru a putea însă deschide şcolile de mai sus, n-ajung de sine înțeles, banii, ne trebuie şi personal didactic. O parte din el l-am găsit, sau mai bine zis l-a găsit nevoia lor de a îşi primi de la statul român leafa în restanță de ani de zile şi care ar trebui plătită fără întârziere, o altă parte căutată de Minist întârziere, o altă parte căutată de Minister printre foştii învățători din Albania şi Macedonia fie în Țară, unde şi-au căutat şi găsit alte ocupații, fie în țările care au sfâşiat Macedonia, cu românii noştri cu tot. Această acțiune trebuie începută imediat, pentru a şti pe ce elemente putem conta la începutul noului an şcolar.

În acelaşi timp, în acelaşi scop, cred că ar trebui să se dea curs cererilor unui însemnat număr de părinți adresate nouă parte în scris, parte verbal, de a li se primi copii în şcolile şi internatele noastre din România, fie gratuit, fie în schimbul unei plăți moderate. Iugoslavia a publicat prin prefectura de Şcodra (Scutari), *că statul iugoslav înființează un mare număr de burse pentru copiii albanezilor care s-ar hotărî să se instruiască în şcoli sârbeşti, primare, secundare şi universitare. Şi noi să nu fim în stare să facem pentru frații noştri din interes național ceea ce sârbii fac din alte interese?*

Ar trebui, Domnule Ministru, ca numărul elevilor şi studenților admişi în şcolile noastre să fie proporțional cu însemnătatea ce suntem hotărâți să o dăm românismului în Balcani în genere şi din Albania în special, şi în consecință să nu ne oprim în fața nici unei jertfe materiale în drumul spre ținta pe care o urmărim.

Mărind însă numărul elevilor admişi în şcolile noastre, trebuie negreşit să ne gândim şi la mijloacele pentru educația lor în familie, înlocuind cu familii din România, familiile lor de acasă. În acest scop ar trebui să se formeze la Ministerul Instrucțiunei Publice, Casa Culturală Națională, o secțiune specială pentru aceşti copii, numind în acea secțiune şi un număr de doamne şi domni din Societatea „Graiul Românesc", al cărei program şi muncă cuprinde şi educarea familiară a copilelor şi copiilor familiilor româneşti rămase în afară de hotarele României, veniți la studii în Țară.

Pentru chestiunea bisericească, pe care o urmăresc cu acelaşi interes, ca şi pe cea şcolară, îmi rezerv dreptul să trimit un raport şi propuneri Ministerului Cultelor şi Patriarhiei.

/ss/ *S. Mândrescu*
Domniei Sale
Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice, Bucureşti

www.digibuc.ro

/ss/ *A. Casana*
Excelenţei Sale Domnului I.G. Duca
Ministrul Afacerilor Străine,

• D.SANIC, Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 751/1925, f. 79-79bis.

17.

1925 noiembrie 2, Tirana. *Raportul ministrului României în Albania, Simion Mândrescu, adresat Ministrului Afacerilor Străine I.Gh. Duca, privind ceremonia care a avut loc cu prilejul sfinţirii bisericii române din Corcea.*

Legaţiunea Regală Română la Tirana
Nr. 12 Tirana, 2 noiembrie 1925

D-le Ministru,

După cum ştiţi din telegrama pe care v-am expediat-o din Tirana, la plecarea mea la Corcea, am luat parte la sfinţirea bisericii române, clădită din sărăcia şi cu truda fraţilor

Douăzeci chilometri înainte de sosirea noastră, a mea şi a soţiei mele, la Corcea ne aşteptau numeroase automobile, împodobite cu flori şi cu tricolorul nostru român, în care luaseră loc fruntaşii vieţii româneşte din Corcea şi împrejurimi şi mai ales corpul didactic. Sosirea noastră a fost salutată foarte cordial cu cuvântări ocazionale şi cu cântece executate în cor de cei prezenţi. Aceeaşi primire şi în Corcea, unde copiii de la şcoala română au intonat noştri din Corcea şi împrejurimi. diferite cântece patriotice.

Sâmbătă 24 Octombrie, ziua sosirii noastre, s-a oficiat de către Episcopul Ieroteos, ajutat de un număr însemnat de preoţi, dintre care şi patru români, obicinuita vecernie în mijlocul unei afluenţe destul de însemnate. Pentru prima dată au răsunat clopotele noii biserici româneşti, făcându-mi-se onoarea ca Ministru al Ţării, să trag cel dintâi clopotul cel mare alături de fiul unui martir, care a tras pe cel de al doilea mai mic.

A doua zi, Duminică 25 Octombrie, ziua fixată pentru sfinţirea bisericii, biserica şi marea curte a bisericii erau neîncăpătoare pentru norodul venit să asiste. Se remarcau cu deosebire autorităţile bisericeşti în frunte cu Episcopul

www.digibuc.ro

Ieroteos şi şeful bisericii ortodoxe albaneze Vasile Marcu, autorităţile civile în frunte cu Prefectul judeţului şi Primarul oraşului şi autorităţile militare poliţieneşti. Se remarcau însă şi mai mult numeroşi români din împrejurimi şi parte din oraş, împreună cu soţiile lor, în pitoreştile costume naţionale.

Către sfârşitul slujbei religioase cel dintâi a luat cuvântul Episcopul Ieroteos arătând însemnătatea actului sfârşit pentru biserica ortodoxă în genere şi în special pentru drept credincioşii români din Corcea.

După aceea luând cuvântul Protopopul Vasile Marcu, şeful bisericii ortodoxe autocefale din Albania. arată însemnătatea participării la sfinţirea bisericii a tuturor drept credincioşilor, fără deosebire de naţionalitate, la sfinţirea bisericii române din Corcea, pentru bunele raporturi dintre români şi ceilalţi cetăţeni albanezi, precum şi pentru raporturile de prietenie dintre Albania şi România. Termină cu cuvintele „trăiască România, trăiască Albania, trăiască Ahmed Zogu, Preşedintele Republicii".

Aplauze îndelung repetate au subliniat cuvintele inimosului protopop.

La sfârşit luând eu cuvântul am mulţumit în numele României şefilor Bisericii Ortodoxe Autocefale din Albania precum şi guvernului albanez pentru spiritul cu adevărat evangelic şi amical cu care nu numai au privit ci după putinţă au şi ajutat sforţările fraţilor noştri din Corcea de a-şi clădi un locaş propriu de rugăciune către Dumnezeu. Interpretând mai pe larg această atitudine frumoasă a lor faţă de fraţii noştri din Albania. Am arătat apoi cum România este mândră de a avea în Corcea şi împrejurimi fraţi aşa vrednici, care în timpul celei mai grele crize financiare au putut din sărăcia lor, după încordări şi muncă care merită toată lauda şi admiraţia, să-şi clădească un monument care va vorbi urmaşilor despre vrednicia lor, urându-le ca după această operă să urmeze şi altele în interesul ridicării culturale şi economice a poporului român din Albania. (Aplauze călduroase a întregii asistenţe au acoperit ultimele mele cuvinte).

A urmat apoi dezvelirea bustului martirului preot Haralambie Balamace, aşezat în incinta bisericii, la care Episcopul Ieroteos a ţinut cuvântarea ocazională.

La şcoala română a avut loc în urmă recepţia la care autorităţile îmi prezentau felicitările lor. Corpurile de ţărani şi elevi alternau în cântecele naţionale şi patriotice. S-au ţinut mai multe discursuri ocazionale, în mare parte de albanezi.

Luni 28 Octombrie, în urma invitaţiei ce mi s-a făcut, am vizitat Pleasa, comună curat românească, cu o şcoală primară românească completă, aşezată în vârful munţilor din apropierea Corcei.

Ni s-a făcut o primire nespus de frumoasă şi în biserică s-au rostit

www.digibuc.ro

cuvântări în cinstea mea şi a României de către o doamnă institutoare şi un domn institutor. Tot satul, bărbaţi şi femei, în costume naţionale româneşti sărbătoreau venirea celui dintâi Ministru Oficial Român printre ei.

Cu aceasta serbările au luat sfârşit.

(ss) *S. Mândrescu*
Domnului Ministru al Afacerilor Străine, Bucureşti

• AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 98-99.

18.

1925 noiembrie 16, <Tirana>. *Raportul consulului Simion Mândrescu de la Tirana privind situaţia culturală a aromânilor din Albania şi demersurile făcute pe lângă autorităţi pentru redeschiderea şcolilor de la Tirana, Durazzo, Elbasan, Berat, Premet, Fieri.*

Cunoscând marele interes ce România îl poartă pentru cultura şi credinţa fraţilor noştri din afară de hotarele ţării noastre, îndată ce am primit însărcinarea, cu care am fost onorat, prima mea preocupare a fost şcoala şi biserica fraţilor noştri din Albania.

După cum ştiţi dintr-un raport al meu anterior, la sosirea mea în Albania, starea culturală a poporului aromân era dintre cele mai îngrijorătoare. *În principalele oraşe ca Tirana, Durazzo şi altele, deznaţionalizarea mergea cu paşi gigantici.* În case cunoscute ca româneşti nu se mai vorbea decât albaneşte, sau limbi st omenit, cu deosebire lipsa de învăţământ în limba română. Din 17 şcoli, între care un gimnaziu la Berat, pe care fraţii noştri le-au avut sub dominaţiunea turcă, nu mai erau în fiinţă decât trei: Corcea, Pleasa şi Şipsca, care şi ele erau fără vlagă, aproape de a fi închise. Erau mai puţine şcoli şi de mai puţină însemnătate decât aparatul administrativ: în afară de un administrator a cărui simplă chemare era să achite la 3-4 luni un salariu de mizerie la câţiva învăţători, mai era şi un revizor şcolar al circumscripţiei Elbasan, care nu s-a jenat să încaseze regulat leafa de la 1914 – afară de timpul războiului nostru – fără să aibă nici o şcoală în circumscripţia sa. Se închideau şcolile sub ochii administraţiei noastre, fără ştirea administraţiei centrale, concluzie pe care o trag dintr-un raport cerut de mine Ministerului Instrucţiunii asupra şcoalelor şi personalului didactic

www.digibuc.ro

din Albania, în care şcoala din Nicea e trecută ca existentă, cu toate că fusese închisă de mai bine de un an prin simpla numire a unui învăţător albanez în acea comună curat românească.

Cam acelaşi lucru şi cu bisericile.

Nu sunt decât şase biserici în care serviciul divin se oficiază în limba română, sau mai bine zis amestecat, alternând limba română cu limba albaneză şi cu deosebire cu limba greacă, cu toate că sunt oraşe şi sate întregi în care credincioşi ortodocşi sunt cu toţii români.

Sub Guvernul Fan Nolli se şi interzisese preotului din Elbasan şi altor preoţi români de a mai oficia în limba română, sub motiv că nu există decât o singură biserică ortodoxă, biserica autocefală albaneză, şi numai cu mari greutăţi s-a putut reveni asupra hotărârii luate. A rămas însă în sufletul preoţilor şi credincioşilor frica de a apare ca români până şi în rugăciunile lor către Dumnezeu.

Aceasta a fost situaţia pe care am găsit-o la sosirea mea în Albania.

După o activitate de abia câteva luni, evident că nu s-a putut îndrepta totul. S-a făcut însă ceva, s-a făcut cel puţin un bun început.

Chestionarea şcolilor româneşti din Albania a fost tratată de mine în mod continuu şi neîntrerupt prin Ministerul de Externe şi al Instrucţiei Publice – bine înţeles, în mod amical şi în limitele uzanţelor diplomatice.

În timpul cât a fost la Afacerile Străine ad-interim Mufid Bei Libohova ajunsesem aproape la încheierea unei convenţiuni prin care se acorda fraţilor noştri deplină libertate de a se instrui în şcoli naţionale. Convenţia a avut la bază o cerere pe care în luna Iunie a. c. am dictat-o administratorului nostru şcolar din Albania, chemat anume în acest scop la Tirana, prin care Guvernul albanez era rugat să permită deschiderea de şcoli pentru fraţii noştri din Albania, deocamdată măcar în măsura numărului de şcoli pe care le-au avut sub dominaţiunea turcă. O copie a fost dată personal de mine, în mod confidenţial, Ministrului de Externe Mufid Bei, un mare amic al României şi al meu personal. Guvernul trecut căzând cu acesta a căzut şi încheierea convenţiunei.

Am continuat însă să tratez chestiunea cu noul Guvern şi în special cu Preşedintele Republicii, Ahmed Zogu. Preşedintele s-a arătat ca şi în trecut foarte dispus să satisfacă dorinţele drepte ale României, reprezentate prin mine, şi pentru îndeplinirea formelor a supus chestiunea Consiliului de Miniştri, însărcinând pe Ministrul ad-interim la Externe, Domnul Tutulani, titular la Justiţie şi ad-interim la Instrucţie, să-mi comunice hotărârea luată.

În ziua de 9 Octombrie acesta mi-a comunicat următoarea hotărâre:

„Consiliul de Miniştri în ultima sa şedinţă, după ce a discutat îndelung cererea Excelenţei Sale Ministrul României, relativ la crearea în Albania

www.digibuc.ro

de şcoli şi internate particulare româneşti pe întregul cuprins al Republicii, a însărcinat pe Ministrul Afacerilor Străine să binevoiască a aduce la cunoştinţa Legaţiei României următoarele deciziuni:

Guvernul Albanez acceptă cererea României pentru a face o bază de discuţie ce ar putea avea loc.

Se grăbeşte însă să declare că orice fel de aranjament cu privire la şcolile primare s-ar face, trebuie să fie statuat printr-o lege specială, ratificată de puterea legislativă şi să fie de asemenea în mod obligatoriu conform cu legea deja existentă pentru şcolile primare.

De altfel Guvernul albanez este dispus să permită ca şcolile româneşti existente actualmente în Albania de Sud să se perfecţioneze în măsurile posibile, bine înţeles după un prealabil acord cu Direcţiunea generală a Instrucţiunii Publice.

Dacă pe de altă parte comunităţile albaneze şi-ar exprima dorinţa să învete în şcolile noastre limba română, Guvernul e dispus să creeze cursuri de limba română la şcolile unde el va crede astfel de cursuri necesare".

Preşedintele, pe care l-am văzut din nou mi-a promis să aducă chestiunea din nou în Consiliul de Miniştri, recomandându-mi să pun mea pe Preşedintele Senatului, D-l Pandele Evanghele, pentru ca el să facă propunerea în Consiliul de Miniştri, la care avea să-l invite să ia parte.

Am înmânat în Consecinţă D-lui P. Evanghele următoarea propunere, nesemnată de mine, bineînţeles, ca şi cele de mai înainte.

„Consiliul de Miniştri, continuând discuţia asupra cererii D-lui Ministru al României, pentru deschiderea de şcoli particulare.

Având în vedere că nu se poate preciza data prezentării în Parlament a proiectului de lege pentru organizarea învăţământului particular, date fiind studiile dificile şi îndelungate ce necesită un astfel de proiect; Având în vedere timpul înaintat, dacă nu prea înaintat pentru deschiderea de noi şcoli şi internate; Având în vedere dorinţa sinceră a Guvernului albanez de a satisface fără întârziere atât dorinţa României de a se interesa de cultura poporului nostru cât şi nevoia şi dreptul fraţilor noştri aromâni de a-şi avea şcolile lor, pentru a nu se pierde un an întreg şcolar,

Hotărăşte:

1. Administraţia şcoalelor şi bisericilor române din Albania este autorizată să deschidă anul acesta şcolar următoarele internate şi şcoli: a) Tirana, 2 internate şi 2 şcoli primare, una de băieţi şi alta de fete; b) Durazzo, o şcoală mixtă; c) Elbasan, o şcoală mixtă; d) Berat, o şcoală mixtă; e) Premet, o şcoală mixtă; f) Fieri, o şcoală mixtă.

www.digibuc.ro

2. Celelalte şcoli româneşti care au funcționat în Albania pe timpul dominației turceşti, ca şi noi şcoli în centre cu o populație numeroasă aromânească, se vor deschide anul şcolar viitor.

3. Atât şcolile existente cât şi cele ce se vor deschide vor avea să se conformeze regimului legii de organizare a învățământului particular.

4. Domnul Ministru de Externe va comunica în scris şi sub propria-i iscălitură Ministrului României această hotărâre".

Noul Ministru de Externe, Domnul Vrioni, conform hotărârii Consiliului de Miniştri, mi-a făcut comunicarea numai verbal în cuprinsul următor:

„Guvernul albanez pentru a satisface cererea dreaptă a României, va face toate înlesnirile pentru deschiderea de şcoli româneşti în comunele cu populațiune românească, cu condiția ca deschiderea acestor şcoli să fie cerută de comunitățile respective".

Această comunicare mi s-a făcut după ce Preşedintele îmi comunicase că cererea mea a fost rezolvată favorabil.

Aici stau lucrurile deocamdată şi aştept punerea în practică imediat a acestei hotărâri, care în afară de aceasta are la bază cuvântul de mai multe ori dat mie, de către Preşedintele Republicii Albaneze, Ahmed Zogu, că cererea mea va fi satisfăcută.

Adaug, că în vederea executării programului meu cultural în Albania, care ar putea fi transformat în program pentru toată Peninsula Balcanică, în lipsa de şcoli secundare şi speciale, în înțelegere cu Ministerul nostru de Instrucție Publică, am trimes un număr de 70 elevi spre a-şi continua studiile în şcolile noastre ca bursieri ai Statului, cu specială recomandare pentru a plasa un număr însemnat dintre ei în şcolile noastre normale şi în seminarii teologice. A fost acest gen de adevărați şi buni frați față de poporul românesc din Albania un ferment de înviorare națională în aşa măsură încât, când la aceasta s-a mai adăugat şi sfințirea bisericii române din Corcea, ca o altă puternică manifestare românească, în Parlamentul albanez s-au auzit cuvinte destul de măgulitoare la adresa muncii mele în Albania, deşi sub formă de amărăciune națională albaneză: „De un timp încoace se face o mare propagandă atât din punct de vedere religios cât şi din punct de vedere şcolar. În Tirana mai ales această propagandă a prins aşa de mult, încât şi poporul, căruia mai înainte nici prin minte nu-i trecea că este român, astăzi cere şcoli şi biserici româneşti".

Cât priveşte chestiunea bisericească rezolvarea ei spre deplina noastră mulțumire, prin numirea unui episcop român, fie special pentru Albania, fie pentru Românii din întreaga Peninsulă Balcanică, ea depinzând de cu totul alți factori decât exclusiv de Guvernul albanez, şi în consecință fiind mult

www.digibuc.ro

mai complicată, am amânat-o pentru timpuri mai favorabile şi după ce o voi fi aprofundat şi discutat cu Patriarhia noastră şi cu cei în drept. În tot cazul ceea ce am izbutit să fac pentru şcolile noastre, am deplina încredere că voi izbuti să fac şi pentru credinţa fraţilor noştri, deşi greutăţile pentru ajungerea la ţintă sunt incompatibil mai mari.

16. XI. 1925 (ss) *S. Mândrescu*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 40, f. 28 – 28a.

19.

1926 iulie 8, Bucureşti. *Memoriul ministrului României la Tirana, Simion Mândrescu adresat ministrului Instrucţiunii Publice care cuprinde şi programul de ridicare economică a românilor din Albania, propus de consulii României de la Durazzo şi Santiquaranta.*

Ministerul Afacerilor Străine
Direcţiunea Afacerilor Politice Internaţionale

No. 40055 Bucureşti, 8 iulie 1926
Anexe: trei memorii confidenţiale

Urgent

Domnule Ministru,

Am onoarea a Vă trimite, aici-alăturat un exemplar al memoriului întocmit de acest Departament, cu privire la programul pe care Guvernul nostru urmează să-l alcătuiască cu privire la a/ şcolile, b/ bisericile, şi c/ instituţiile de credit român din Albania, şi Vă rog să binevoiţi a examina acest memoriu şi a-mi trimite *cât mai repede,* spre a-l completa, toate observaţiile şi propunerile Domniei Voastre în privinţa şcolilor şi bisericilor care urmează a se deschide în Albania chiar în toamna aceasta, a modului de organizare a administraţiei şcolare şi bisericeşti etc.

MINISTRU, Director,
(ss) *S. Mândrescu* (ss) *E. Papiniu*

www.digibuc.ro

Domniei Sale
Domnului MINISTRU al INSTRUCȚIUNII PUBLICE.
(Serviciul şcolilor şi bisericilor din Peninsula Balcanică)

PROGRAM PENTRU RIDICAREA ECONOMICĂ
A ROMÂNILOR DIN ALBANIA.
Propus de Consuli<i> noştri onorifici din Durazzo şi Santiquaranta

Programul acesta nu conține decât propuneri pe teren economic şi faptul e explicabil, deoarece consulii noştri onorifici din Albania, care l-au propus, în calitate de comercianți, nu văd o ridicare a moralului românilor din Albania decât prin prisma realizării prealabile a independenței lor materiale.

Ei spun că în prezent populația română, care în general se ocupă cu agricultura, cu mici industrii şi cu pescuitul în mare, au legături în diferitele lor afaceri cu băncile greceşti sau italiene care îi speculează cum vor. Prin înființarea de agenții bancare româneşti, românii ar intra *imediat* cu ele în relațiuni, stabilindu-se astfel cel mai strâns contact cu instituțiuni româneşti.

Dacă la aceasta adăugăm, spun propunătorii, introducerea în Albania a produselor din România, ca petrolul şi prezența în porturile albaneze a vaselor române, toate acestea vor contribui ca moralul românilor să se ridice şi atitudinea lor umilă de azi să se schimbe căci îşi vor da seama că pot avea un sprijin moral şi material din partea unei țări solide şi bogate.

Neapărat că această transformare nu se poate face decât cu timpul şi cu încetul; până atunci însă şi atât timp cât situația economică nu va fi înfloritoare în sânul românilor din Albania, starea acesteia din punct de vedere cultural şi în primul rând şcoalele nu vor avea dezvoltarea dorită.

1/ Să se numească de către Ministerul Afacerilor Străine din Bucureşti câte un secretar pe lângă Consulatele din Santiquaranta şi Durazzo, care să răspundă în mod conştiincios delicatei sale misiuni.

Secretarii ceruți pentru cele două Consulate onorare, trebuiesc să fie mai mult agenți de propagandă, care vor căuta să pătrundă cât mai mult în sânul Românimii din Albania şi să lucreze împreună cu organele şcolare, conform unui plan stabilit şi precis, cu sprijinul discret al Legației.

O activitate similară şi foarte intensă o depun grecii, sârbii şi întrucâtva italienii; cu rezultatele cele mai bune pentru ei.

2/ Un acord cu Banca Națională sau Banca Românească pentru crearea pe lângă cele două consulate din Santiquaranta şi Durazzo, a câte unei agenții, la care să fie numit câte un funcționar superior. Sunt convins că

www.digibuc.ro

operațiile acestor agenții nu numai că vor acoperi cheltuielile dar vor realiza şi câştiguri în favoarea băncii.

.....

Pentru cazul când am adopta mijlocul acesta de propagandă, agențiile ce urmează a se înființa vor începe după părerea Domnilor Consuli, la Durazzo, cu un capital de circa 300.000 fr. aur, şi pentru Santiquaranta, unde românii trebuiesc scoşi din mâinile băncilor greceşti, cu un capital de circa 400.000 fr. aur. Legăturile acestor agenții cu străinătatea, vor fi în primul rând cu Grecia, Italia, Anglia şi America.

3/ Pentru o eventuală începere a relațiunilor comerciale care vor putea influența foarte mult în favoarea scopurilor noastre, ar fi necesar să se ia contact cu una din principalele Societăți petrolifere din Țară, creând câte un depozit pe lângă agențiile Băncii din Durazzo şi Santiquaranta.

Cu timpul se poate organiza importul diferitelor produse româneşti în special grâul, lemnele etc. care vor putea să fie sigur plasate pe piețele Albaniei.

.....

4/ Să se creeze dacă va fi posibil o comunicație directă lunară sau cel puțin la două luni odată, pentru vapoarele noastre care să facă cursa între Constanța/sau alt port românesc/ – Santiquaranta – Durazzo, avându-se în vedere că zisele noastre vase vor putea duce în țară, pe lângă pasageri, şi produsele Albaniei ca untdelemn, măsline, tutunuri etc.

Chestiunea înființării curselor de vapoare între România şi Albania rămâne să fie studiată de Societățile noastre de navigație.

În ce priveşte schimbul de mărfuri ce s-ar face între cele două țări, România are de exportat în Albania, în linii generale: petrol, lemn de construcție, cereale şi de importat de aici: măsline, undelemnuri de felul celor greceşti şi tutunuri, care după spusa celor d-aici, ar fi de cea mai bună calitate.

Este foarte sigur că aplicarea acestui program va uşura mult organizarea culturală a românilor din Albania şi ne va da putința să organizăm două grupuri puternice româneşti, unul în Albania Centrală şi altul în cea Meridională.

Aceste grupuri organizate bine vor servi ca faruri pentru cealaltă populațiune românească din Macedonia mai ales din Pind, ridicând moralul tuturor românilor din Peninsulă Balcanică.

• SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 712/1926 f. 147; 163-166.

www.digibuc.ro

20.

1926 august 7, Tirana. *Raportul Administraţiei Şcolilor şi Bisericilor Române din Albania, adresat ministrului Instrucţiunii Publice Petre P. Negulescu privind situaţia economică şi culturală a românilor din această ţară; este menţionată deschiderea clasei I de liceu la Coriţa cu 20 de burse a 3.500 de lei lunar.*

ADMINSTRAŢIA
Şcoalelor şi Bisericilor Române
din ALBANIA Tirana, 7 August 1926
Nr. 53

Domnule Ministru,

Ca urmare la raportul meu nr. 48/926, am onoare a vă aduce la cunoştinţă următoarele:

Luând contact cu D-l Ministru Trandafirescu şi studiind situaţia românilor din Albania, din punct de vedere naţional şi cultural, am stabilit cele ce urmează:

1) Numărul românilor în această ţară se ridică la maximum 50.000. Vreo 15.000 din aceştia se pot socoti ca pierduţi căci copii lor nu vorbesc limba română.

2) Din punct de vedere politic, românii nu au nici un fel de organizaţie. Fiind răspândiţi în toate părţile Albaniei, nu pot forma un grup serios pentru a se putea impune la alegeri în mod distinct. Pentru acest motiv nu li se dă nici o atenţie la alegeri.

3) Din punct de vedere economic, românii sunt în stare mediocră, afară de câţiva care joacă un rol foarte însemnat în comerţul Albaniei.

4) Sentimentul naţional în general poate fi socotit în adormire. Numai românii din regiunea Coriţei şi Elbasan se ţin foarte bine şi sunt gata a da orice sacrificiu pentru ideia naţională.

Această stare sufletească se datoreşte şcoalei româneşti şi conducătorilor lor, care au ştiut să înfrunte orice pericol şi neajunsuri venite din partea duşmanilor.

5) Deznaţionalizarea românilor din această ţară se simte foarte mult, aşa că dacă nu se vor lua grabnice măsuri, după câţiva ani de zile, majoritatea populaţiei române de astăzi va dispare.

www.digibuc.ro

Mai ales cei din ţinutul Berat, Ferica, Luşnir, Valona etc.

6) Guvernul albanez nu este deloc dispus a acorda românilor autonomia şcolară în sensul regimului şcoalelor române din Grecia, subvenţionate de statul român.

7) Guvernul român a venit prea târziu cu intervenţia pentru obţinerea dreptului, de a subvenţiona şcoalele. Am avut ocazia a obţine tot, dar n-am ştiut a profita de acele momente favorabile nedând nici o atenţie acestei ţări. România a fost ultimul stat care a trimis reprezentantul ei la Tirana pe cât timp unele state interesate, au trimis reprezentanţii lor încă din anul 1919.

8) Guvernul albanez ca să se scape de intervenţia României în această chestie a luat dispoziţiunea de a introduce limba română în şcolile statului din ţinuturile locuite de roma) Guvernul Albanez, menţine statuquo asupra şcoalelor române din Coriţa, Pleaşa şi Şipca pe care le-a găsit funcţionând în timpul formării guvernului, după retragerea trupelor de ocupaţiune străină.

10) Direcţiunea Generală a Învăţământului Albanez a admis ca să înfiinţăm la Şcoala Primară din Coriţa, clasa I-a de liceu. Această clasă va avea denumirea de clasa VI-a primară, faţă de programul Şcoalelor Albaneze până la votarea legii şcoalelor particulare. Materiile ce se vor preda în această clasă vor fi aceleaşi care se predau la liceele din ţară (România), se va adăuga limba albaneză.

11) Personalul didactic trebuie recrutat din profesori supuşi albanezi. Profesorii de limbi străine, de gimnastică, desen şi muzică, pot fi supuşi străini. Aceasta este situaţia instituţiunilor noastre în prezent.

12) Ideia de emigrare în ţară a fost primită cu entuziasm de foarte mulţi români din Albania. Se cere însă ca această emigrare să fie încurajată din partea Statului Român şi făcută în mod sistematic.

Cauza care face pe mulţi şefi de familie a emigra în ţară este a nu-şi pierde naţionalitatea. Ei vor să-şi vadă copii lor luptând pentru patria Mumă şi nu pentru străini.

Continuând a rămâne aici, ei vor fi cu timpul deznaţionalizaţi, fapt care nu se împacă cu conştiinţa lor.

Părerea subsemnatului este că aici avem un tezaur naţional foarte valoros. A respinge ideia de emigrare însemnează a comite o crimă faţă de proprii fii şi neamului care vor să trăiască ca românii.

Luând în seamă cele de mai sus, vedem că ne găsim în faţa a două probleme foarte însemnate în Albania:

1. Problema expansiunii culturii române şi
2. Problema emigrării.

www.digibuc.ro

Nu ştiu care sunt vederile guvernului român în această privinţă.

Pentru a rezolva prima problemă trebuie să fim lăsaţi liberi de Statul Românesc. În primul rând, iar al doilea trebuie ca Statul Român să cheltuiască anual aproximativ 20.000.000 lei (două zeci milioane) având instituţiuni în stil mare.

Cât priveşte a doua problemă depinde de bunăvoinţa şi finanţarea guvernului român.

Ar fi foarte folositor ca Onor. Minister să convoace o conferinţă pentru a se discuta asupra acestor două probleme şi a fixa noua acţiune ce trebuie desfăşurată în Albania.

La această conferinţă ar fi bine să se cheme şi D-l Trandafirescu ministrul României la Tirana, subsemnatul şi alte persoane competinte.

Cu modul acesta veţi fi în cunoştinţa adevăratei situaţii din Albania şi veţi lua măsurile dictate de împrejurări, pentru interesele Statului Român şi ale românilor.

Supunând D-voastre cele de mai sus, vă rog să binevoiţi a-mi răspunde asupra acestor două puncte principale care nu suferă întârziere.

1) Dacă aprobaţi ca la începutul anului şcolar 1926-27 să înfiinţăm clasa I-a de liceu la Coriţa cu 20 burse. Pentru moment se vor da bursele în bani până la înfiinţarea unui internat.

Bursa să fie de 3.500 lei lunar, dat fiind scumpetea din Albania şi în special la Coriţa.

Din lipsa de local, vă rog să binevoiţi a-mi da autorizarea de a închiria un local de şcoală în care va fi instalată şi Şcoala de băieţi căci actualul local nu este suficient, decât numai pentru şcoala de fete. Chiria noului local ar fi dela 70.000-100.000 lei. Aproape nimeni nu oferă casa pentru şcoală căci se deteriorează. Afară numai dacă i se dă o chirie însemnată şi cu condiţiunea ca la isprăvirea termenului să se predea localul în starea în care a fost, suportând toate cheltuielile de reparaţie. Cât priveşte corpul didactic s-ar putea găsi şi aici pentru clasa I-a. Ne va trebui un profesor de muzică care va înfiinţa şi corul la biserică, plătit cu ora.

În caz că nu veţi dispune înfiinţarea acestei clase, atunci vă rog a dispune ca să se primească la Şcoala din Salonic 20 noi burse din Albania, dând ordinele cuvenite.

A doua chestiune care nu suferă întârziere este următoarea:

După cum am zis mai sus guvernul Albanez a luat dispoziţiunea de a introduce limba română în şcolile Statului din localităţile locuite de români. Nu se găsesc însă destui institutori.

Până azi numai patru cereri s-au făcut pentru Lunca, Grabova, Dişniţa şi Pogradeţ. Cauza că nu se găsesc este că sunt rău plătiţi: 4-5. 000 lei lunar,

www.digibuc.ro

ei cer de la subsemnatul asentimentul de a cere post de la guvernul albanez, de limba română, dar cu condiţiunea de a li se da şi câte o gratificaţie din partea Statului Român.

.....

Cam în aceiaşi categorie sunt şi alţi câţiva care ar putea să fie institutori la Tirana, Durazzo, Berat, Pogradeţ, etc. Numai aşa vom putea găsi persoane care să ceară postul de institutor de limba română, de la guvernul albanez.

De aceia este absolut necesar a avea la dispoziţie un fond cu denumirea de fond de propagandă cultural-naţională. Acest fond să fie pus la dispoziţia Ministerului nostru din Tirana, ca să aibă controlul plăţilor necesare.

Domnului Ministru al Instrucţiunii Publice, Bucureşti

• SANIC, fond Ministerul Instrucţiunii Publice, dosar 768/1922, f. 134-135 f+v.

21.

1926. *Studiu privind situaţia bisericilor româneşti din Albania.*

Adresa 40055/1926

II. BISERICA ROMÂNĂ DIN ALBANIA

Cu bisericile române din Albania stăm tot atât de rău ca şi cu şcolile: n-avem decât 2 biserici cu caracter pur românesc, la ELBASAN, CORIŢA şi TIRANA unde avem un diacon. Celelalte biserici pe care le-am avut sunt cu totul GRECIZATE. Mai sunt încă câteva biserici în care serviciul divin se oficiază în limba română, sau, mai bine zis unde serviciul divin se face în mod alternat cu alte limbi, anume limba română cu cea albaneză şi cu deosebire cu limba greacă, CU TOATE CĂ SUNT ORAŞE ŞI SATE ÎNTREGI ÎN CARE CREDINCIOŞII ORTODOXI SUNT CU TOŢII ROMÂNI.

Sub guvernul Fan Noli se interzisese preotului din Elbasan şi altor preoţi români de a mai oficia în limba română, sub motiv că nu există decât o singură biserică ortodoxă, biserica autocefală albaneză şi, anume cu mari greutăţi s-a putut face ca să se revie asupra hotărârii luate. A rămas însă în sufletul preoţilor şi credincioşilor frica de a apărea ca români, până şi în rugăciunile lor către Dumnezeu.

Este destul de dureros că preoţii români conştienţi de originea lor română nu sunt în stare să oficieze în limba română.

www.digibuc.ro

Tot aşa şi cântăreţii români.

Un fapt însemnat, constat că Domnul Mândrescu este aceasta şi anume că în Tirana ca şi în Durazzo toţi ortodoxii sunt români, afară de personalul Legaţiunii greceşti, şi, cu toate acestea, serviciul divin se face numai în greceşte, o mică parte în limba albaneză, dat fiind că atât preoţii cât şi cântăreţii sunt ieşiţi din şcoli greceşti.

Prin memoriul remis Ministerului de Externe şi întocmit de Domnul Mândrescu la 16 noiembrie 1926, acesta scria:

„Cât priveşte chestiunea bisericească, rezolvarea ei spre deplina noastră mulţumire, – prin numirea unui episcop român fie special pentru Albania, fie pentru românii din întreaga Peninsulă Balcanică, a fost amânată pentru timpuri mai favorabile, dat fiind că ea depinde de cu totul alţi factori decât exclusiv de guvernul albanez.

Am amânat această chestiune până după ce voi fi aprofundat şi *discutat cu Patriarhia noastră şi cu cei în drept.*

În tot cazul, ceea ce am izbutit să fac pentru şcolile noastre, am deplina încredere că voi izbuti să fac şi pentru credinţa fraţilor noştri, deşi greutăţile pentru ajungerea la ţintă sunt incomparabil mai «mari».

Ultimele succese ale noastre în această privinţă în Albania sunt următoarele:

Numirea unui diacon la Biserica română din Tirana, prevăzându-se şi postul acesta în bugetul Ministerului nostru respectiv şi

b) Inaugurarea bisericii române din Corița în cursul anului 1925 în prezenţa unui mare număr de români.

* *

Principiul care trebuie să ne călăuzească în negocierile viitoare în chestiunea bisericească ca să înlăture nedreptatea istorică care durează încă pentru ortodoxia albaneză şi pentru cea română, ajungându-se ca să se oficieze serviciul divin în limba naţională a fiecărui popor.

* *

Sunt de notat şi următoarele fapte:

Există în Albania un episcop sârb, care îşi continuă de 15 ani nesupărat de nimeni, în Scutari, şi Tirana activitatea sa de propagandă pentru interesele sârbeşti din Albania.

www.digibuc.ro

De altă parte se constată că guvernul bulgar ar avea intenția de a înființa un Episcopat bulgar, pentru o populație bulgară care ar fi existând în 74 de sate din jurul Tiranei, sate care, tot după spusele bulgarilor, ar dori să aibă şcoli şi biserici bulgare. Se pare că guvernul albanez nu ar avea nici o obiecție de făcut la aceste pretențiuni.

* *

Este de asemenea important a semnala următoarea întâmplare care s-a produs la începutul anului 1925 în Albania.

Locțiitorul de Episcop, Visarion, albanez, agent cunoscut al Iugoslaviei, s-a prezentat la începutul anului trecut, la Durazzo cerând ca să ia în primire biserica; Comitetul bisericesc, compus exclusiv din români, a refuzat predarea. La intervențiunea poliției, membrii din comitet au declarat că ei predau cheile bisericeşti, prefectului, cedând forței, dar că nimeni dintre credincioşi nu va lua parte la serviciul divin, cât timp va fi locțiitor Episcop, Visarion. Întreg comitetul a demisionat cu acea ocazie.

Totul s-a petrecut fără amestec din partea Legațiunii.

Dl deputat LASCU, la 4 iunie 1925 a făcut în Parlament următoarea interpretare în chestiunea bisericească a românilor din Albania:

«Ce fel de considerațiuni au făcut să întârzie înființarea Episcopatului român din Albania?

Ce fel de demersuri se vor face pentru ca frații noştri din Albania să poată spera într-o grabnică realizare a dorinței lor de a avea un Episcopat al lor, al cărei importanță națională şi culturală a fost explicată atât guvernului cât şi tuturor factorilor politici însă de acum câțiva ani de către o delegațiune de români din Albania, între care mai mulți deputați români din Parlamentul albanez.

Cine poartă răspunderea că se amână din an în an înființarea Episcopatului român din Albania, menită să fie un centru de gravitate şi de apărare a românismului din întreaga Peninsulă Balcanică?»

* *

Important este de asemenea faptul că grecii au obținut de la guvernul albanez deschiderea a două şcoli bisericeşti în Corița şi Arghirocastro.

Se mai ştie de asemenea că grecii au în programul lor şi înființarea unui seminar grecesc la Corița, seminar care ar asigura influența elenă asupra elementului ortodox din Albania.

www.digibuc.ro

În cursul lunei octombrie 1925, Parlamentul albanez a votat cedarea către Iugoslavia a însemnatei mănăstiri Sfântul Naum şi a Muntelui Vermoş de pe lacul Ohrida, sub formă de schimb, pentru care sârbii cedează Albaniei un sat cu 40 familii şi cu o întindere de 40 ori mai mare decât locurile cedate".

Recunoaşterea bisericii ortodoxe autocefale albaneze

După proclamarea, în 1922, a Bisericii Autocefale a Albaniei, s-a cerut Patriarhiei din Constantinopol recunoaşterea ei. Cum însă condiţiunile puse de acesta pentru acordarea „thomos"-ului au fost prea grele, guvernul albanez s-a gândit pentru această formalitate, la Patriarhia din Bucureşti, pe atunci Mitropolie.

Într-o convorbire avută acum doi ani cu Dl. Pandele Vanghele, Preşedintele Senatului albanez, Înalt Prea Sfinţia Sa Mitropolitul Miron Cristea i-a promis recunoaşterea – Bisericii Autocefale Albaneze şi a celor doi Episcopi deja numiţi precum şi hirotonisirea a încă doi sau 3 Episcopi.

Cum însă guvernul albanez nu a găsit atunci, cum nu găseşte nici acum printre naţionalii lui, persoane pregătite pentru aceste însărcinări, lucrurile au rămas fără urmare şi Biserica autocefală albaneză, de sine stătătoare.

Acum de curând Patriarhia din Constantinopol a ridicat ea însăşi pretenţiuni pentru o recunoaştere a bisericii, albaneze, dar din consideraţiunile impuse prin Mitropolitul ce a trimis la Tirana pentru negocieri, rezultă că Patriarhia nu tinde pur şi simplu la o supunere spirituală ci mai mult la *scopuri de propagandă politică greacă în Albania.*

Astfel Patriarhia pretindea ca numirea Episcopilor şi a preoţilor albanezi să se facă de dânsa *fără avizul şefului bisericii albaneze*; cântarea în toate bisericile să se facă numai în greceşte, iar limba greacă să fie obligatorie în toate şcolile din Albania etc...

Guvernul albanez a refuzat formal să stea de vorbă cu Mitropolitul grec trimis pentru negocieri dar, în urma intervenţiunii Ministerului grec şi pare-se a Ministerului englez din Tirana, au urmat noi tratative între o delegaţie albaneză şi Mitropolitul grec, care tratative s-au sfârşit mulţumitor pentru ambele părţi, stabilindu-se în linii generale următoarele:

a) Patriarhia recunoaşte biserica Autocefală albaneză şi pe şeful ei, Vasile Marcu;

b) Dânsa confirmă pe cei doi Episcopi deja numiţi la Coriţa şi Berat şi va hirotonisi şi pe ceilalţi trei după recomandarea şefului Bisericii albaneze;

www.digibuc.ro

c) Numirile viitoare în posturile vacante se vor face numai de guvernul albanez, nerămânând Patriarhiei decât formalitățile de recunoaştere.

d) Aceşti cinci Episcopi vor forma sinodul şi vor alege dintre ei un Arhiepiscop care va fi şeful Bisericii Autocefale albaneze.

e) În bisericile albaneze se va cânta în limba albaneză toată slujba religioasă, afară de acea parte a cărei traducere nu este încă terminată, şi care parte se va cânta în greceşte;

f) S-a renunțat la obligativitatea limbii greceşti în şcolile din Albania etc...

* *

Aşadar biserica ortodoxă albaneză fiind constituită definitiv, se va putea mai uşor discuta cu dânsa pentru a-i cere îndeplinirea programului nostru bisericesc, după ce bineînțeles, se va fi procedat la întocmirea bine chibzuită a acestui program.

Nu trebuie să scape din vedere că românii din Albania sunt în mase compacte a căror număr întrece 150.000 suflete, iar apărarea drepturilor lor religioase ca şi a celor şcolare merită toată atențiunea guvernului nostru care trebuie să fie gata la însemnate sacrificii băneşti în acest scop.

Sacrificiile acestea nu vor fi în nici un caz zadarnice, deoarece vor contribui la închegarea în Albania, a centrului românismului din Balcani.

• AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 108.

www.digibuc.ro

22.

1927 aprilie 28, Bucureşti. *Notă a consulului României la Santiquaranta privind persecuţiile autorităţilor albaneze împotriva românilor din această ţară. Consulul României la Santiquaranta, Iamandi, adresează din Bucureşti la 28 aprilie 1927, un raport către Ministerul de Externe privitor la rezolvarea problemei dintre România şi Albania. Ca anexă la acest raport se află şi această Notă referitoare la persecuţiile albaneze.*

CÂTEVA DATE RELATIVE LA PERSECUŢIILE GUVERNULUI ALBANEZ CONTRA ELEMENTULUI ROMÂNESC

1. În 1912 erau în Albania 17 şcoli române dintre care un liceu la Berat, astăzi nu avem decât o şcoală la Corița, la Pleasa şi Şipsca, cu toate promisiunile date de Preşedintele Republicii Albaneze Ministrului nostru la Tirana, d-l Simeon Mândrescu.

2. În noiembrie trecut institutorul român de la Pleasa a fost escortat de jandarmi şi dus pe jos de la Pleasa la Corița sub pretextul că este supus român, deşi era destinat oficial în această calitate; scopul însă al acestui procedeu barbar a fost coborârea prestigiului României şi a acțiunii noastre naționale față de populația noastră indigenă.

3. În 1921 în satul românesc Cucina districtul Premeti a fost ucis mişeleşte la câțiva metri de locuința sa naționalistul român-Lachea, fără ca autoritățile să ia vreo măsură contra asasinilor, cu toate protestările mele pe lângă Prefectul de la Argirocastro şi pe lângă comandamentul jandarmeriei.

4. În acelaşi an comitetul terorist albanez a atentat la viața Dr. Diamandi care s-a ales cu o rană foarte gravă la cap.

5. În februarie 1926 au fost arestați în mod ilegal 3 păstori români, dintre care doi au fost predați grecilor la granița spre Cacavia în ziua de 1 martie 1926 şi împuşcați de autoritățile greceşti ca „periculoşi intereselor greceşti".

Deşi nu există un tratat de extrădare între Grecia şi Albania, comandantul jandarmeriei albaneze i-a predat numai pentru că a încasat 300.000 drahme recompensă din partea autorităților greceşti.

6. Sute de români au fost rechiziționați şi puşi la corvezi grele de către autoritățile albaneze din Santiquaranta, fără nici o plată.

7. Familiile române din Liascovichi au fost încontinuu supuse unor persecuții barbare pentru a le obliga să emigreze.

www.digibuc.ro

Anexez copie după telegrama trimisă d-lui Grădişteanu, Preşedintele Societăţii de Cultură Macedoromână.

8. Chiar la Santiquaranta nici un element nu e mai rău tratat ca al nostru pentru singurul motiv că nu sunt îndestul de protejaţi de guvernul român, cu toate că contra grecilor au ură mai mare.

Anexez copie după plângerea ce mi s-a adresat din partea Societăţii Române Paparizu & Co.

9. Nenumărate sunt cazurile care dovedesc cu prisosinţă prigonirea metodică a autorităţilor albaneze contra elementului român care impun pentru prestigiul României şi pentru valoarea unor fraţi nenorociţi o intervenţie energică şi demersuri repetate şi eventual o sesizare a Ligii Naţiunilor din partea delegatului României.

• AMAE, fond Problema 15, vol. 40, f. 139.

23.

1927 iunie 13, Moscopole. *Petiţia a 94 locuitori români din Moscopole către Ministerul Afacerilor Străine, în care solicită ajutor pentru construirea unui local de şcoală.*

Copie de pe petiţia locuitorilor din comuna Moscopole (din Albania), cu data de 13 iunie 1927, către Ministerul Afacerilor Străine sub Nr. 35964 din 25 iunie 1927

Domnule Ministru,

Subsemnaţii români din comuna Moscopole cu cel mai profund respect venim a Vă ruga să primiţi cererea următoare:

Comuna noastră al cărui trecut şi însemnătate istorică Vă este bine cunoscută, până la 1916 poseda o şcoală care se găsea în fruntea tuturor celorlalte şcoli din Albania.

În timpul războiului mondial care s-a transportat şi în Albania, comuna noastră a fost lung timp zonă de operaţii între francezi şi austrieci.

Ca consecinţă a războiului comuna a fost cu desăvârşire distrusă, aşa că din comuna odinioară înfloritoare a fost redusă în ruine. După război, unul câte unul ne-am dus să ridicăm şi să construim locuinţele distruse aşa că tot atâtea case sunt construite şi numărul ajunge până astăzi la 120 familii.

www.digibuc.ro

Pentru educaţiunea copiilor noştri natural în primul rând se impune nevoia de şcoală pentru care terenul necesar îl avem la dispoziţie şi suntem dispuşi a le pregăti cu propriile noastre mijloace.

Faptul deschiderii liceului la Coriţa este o încurajare şi un stimulent puternic pentru noi în care act vedem că Ţara Românească poartă grija părintească pentru fiii săi care au nenorocirea să nu fie cuprinşi în hotarele ei; dar care au dorinţa şi ţin a se instrui în dulcea limbă românească cerând prin prezenta numai material şi personal didactic, precum şi demersurile necesare la guvernul albanez.

Convinşi că Ţara mamă va răspunde în modul cel mai generos fiilor de peste hotare primiţi Vă rugăm Domnule Ministru, mulţumirile noastre anticipative şi sentimentele noastre de recunoştinţă.

Urmează semnătura a 94 de locuitori ai comunei Moscopole.

• AMAE, fond Problema 15, vol. 40, f. 142.

24.

1927 noiembrie. *Memoriul lui N. Balamaci privind avantajele şi dezavantajele etatizării şcolilor române din Albania.*

MEMORIU

Faţă de procesul ce mi se înfăţişează prin etatizarea şcolilor române din Albania, cred că este util a lua în consideraţie unele perspective care merită să fie studiate pentru binele mişcării noastre culturale şi pentru conservarea noastră etnică în Albania.

Întâi să studiem care sunt avantagiile şi dezavantagiile etatizării şcolilor române.

1. Dezavantajul constă în prezumţia că într-o bună zi statul albanez ar putea înlocui personalul didactic român prin personal didactic albanez când s-ar decide a da o lovitură chestiunii noastre culturale.

2. Al doilea dezavantaj este că statul albanez va plăti personalul didactic român cu o leafă mai mică decât statul român, conform studiilor ce le-ar avea fiecare institutor, aşa că institutorii noştri vor fi nevoiţi a părăsi posturile lor şi vor veni în ţară. Acest inconvenient se poate înlătura acordând institutorilor noştri un supliment la leafă, direct de către guvernul român, cu învoiala statului albanez, sau prin Comunitate în caz contrar.

www.digibuc.ro

Care este avantajul etatizării?

Până acum şcolile noastre au funcţionat în Albania pe baza privilegiilor din trecut, sub dominaţiunea turcească, fără să fi stabilit o nouă înţelegere cu statul român pentru subvenţionarea lor ca la greci.

Din cauza vremurilor vitrege mulţi români au ezitat a frecventa şcoala română, presupunând că vor fi rău priviţi de către autorităţile locale socotind şcolile noastre ca instituţii de propagandă străină.

Prin etatizare se consfinţeşte în mod oficial recunoaşterea existenţei elementului român în Albania.

Dacă statul albanez dă dreptul la trei comune româneşti de a avea şcoli naţionale, susţinute de însuşi guvernul albanez, de ce nu ar da acelaşi drept tuturor comunelor româneşti? De la acest drept al nostru nu se poate sustrage guvernul albanez şi comunele româneşti în mod firesc vor lua mai mult curaj a cere aceasta pentru conservarea lor etnică, odată principiul admis ca centrele româneşti să aibă şcoli naţionale. Această teză o susţin mulţi români din Albania şi vor proceda astfel, în caz că se va găsi bună etatizarea din partea statului român.

Admiţând cazul că statul albanez va susţine toate aceste şcoli româneşti pentru care va cheltui o sumă însemnată de bani, cred că ar fi bine şi pentru atingerea unui scop şi mai mare, ca statul român, sub formă de compensaţie, ar putea influenţa pe cale diplomatică ca tineretul din Albania să-şi desăvârşească studiile universitare în ţară, acordându-le toate avantagiile posibile ca: cantine, cămin etc. cu asentimentul statului albanez, fapt care probabil îi va conveni.

Prin acest angajament reciproc se va face o apropiere şi mai mare între albanezi şi români, avându-se în vedere că atât la Bucureşti cât şi în alte centre din ţară s-au stabilit numeroase colonii din Albania, care vor fi foarte bucuroase să-şi vadă rudele lor la Universităţile din ţară, cum au fost multe elemente în trecut care au contribuit la întregirea albano-română în timpul dominaţiei turceşti.

În caz când nu se găseşte bună etatizarea, avem alt mijloc de a susţine şcolile române fără asistenţa materială a statului albanez, lucru admis de mulţi politicieni din Albania. Aceasta ar fi prin mijlocul Comunităţilor. Tratatul minorităţilor din Albania semnat la Geneva prin art. No. 5 sună că minorităţile au dreptul a-şi susţine instituţiunile lor culturale religioase, de binefaceri etc. pe propriile lor mijloace. Pentru aceasta sunt de părere că este necesară înfiinţarea Parohiei române la Coriţa pe baza unui Statut elaborat şi recunoscut de guvernul Albaniei.

Această instituţie va juca rolul principal în susţinerea instituţiunilor româneşti cum au fost Comunităţile greceşti şi cele din Transilvania în

www.digibuc.ro

timpurile trecute. Biserica română poate primi ofrande de oriunde şi le poate întrebuința pentru binele instituțiunilor culturale naționale.

Prin acest fapt se evită multe susceptibilități ale poporului intelectual albanez şi în acelaşi timp va fi scutit de presiunile grecilor şi sârbilor care mereu cer acelaşi lucru ca şi statul român.

• AMAE, fond Problema 15, vol. 40, f. 175-176.

25.

1927. *Referat privind situaţia învăţământului românesc din Albania cuprinzând repartizarea şcolilor şi cheltuielilor aferente.*

REFERAT
Despre situațiunea românilor din Albania

Guvernul albanez nu consideră pe românii albanezi ca o populație minoritară, ci ca Guvernul albanez nu consideră pe românii albanezi ca o populație minoritară, ci ca frați, înțelegând prin „frați" un element bun de deznaționalizat. El recunoaşte românilor din Albania toate drepturile de a fi în funcțiuni publice ca Miniştri, Parlamentari etc., însă nu ca reprezentanți ai minorității româneşti, ci ca cetățeni albanezi.

Românii din Albania, de teama teroarei albaneze, n-au avut curajul de a se declara ca minoritate, precum au făcut deja demult grecii din Albania.

Este de notat aici faptul că, în urma acestei declarări, Statul albanez a acordat grecilor 55 şcoli, întreținute în mare parte de statul albanez, deşi elementul grec în Albania nu reprezintă nici măcar 20% față de români, adică 20.000 față de 100.000 români.

* * *

Actualmente funcționează în Albania următoarele şcoli:

La CORIȚA: una de fete, una de băieți, precum şi două clase a noului liceu care funcționează deocamdată cu titlu de clasa V-a şi VI-a a actualei şcoli primare. Aceasta însă cu ştirea şi autorizarea guvernului albanez.

La PLEASA şi la ŞIPSCA funcționează câte o şcoală primară.

www.digibuc.ro

Se înfiinţase de curând şcoli primare în următoarele comune româneşti din Albania: Dişnuţi, Berat, Lunca, Nicea şi Moscopole.

Funcţionarea lor nu este încă deplină, fiind înfiinţate de prea puţină vreme.

* * *

În principiu, nici unul din institutorii români, trimişi de noi în Albania n-a fost recunoscut formal de guvernul albanez, deşi aceştia făcuseră cereri în regulă în acest scop, conform cu publicarea făcută în martie 1926 în Monitorul Oficial Albanez. Se ştie că prin acea publicare, care avea o formă de circulară, se recunoştea existenţa elementului român în Albania, oferindu-se posturi de institutori românilor din Albania care au cunoştinţe suficiente de limba română, pentru a funcţiona în şcoli române.

Guvernul nostru continuă a plăti lefurile acelor institutori în aşteptarea aprobării guvernului albanez.

* * *

Din cele ce preced, se vede că angajamentele luate formal de guvernul albanez în februarie 1926 faţă de Domnul Simion Mândrescu, fost pe atunci Ministrul Ţării în Albania, şi anume de a admite înfiinţarea de şcoli române în toate comunele cu populaţiune română, nu au fost aplicate.

Din aceste motive, urmează ca guvernul nostru să intervină cât mai curând prin Legaţiunea noastră din Albania pentru a se încheia cu guvernul albanez o Convenţiune specială şcolară şi bisericească, dat fiindcă angajamentele luate de acesta în 1926, n-au fost respectate, cu toate publicaţiile făcute prin Monitorul Albanez.

Obiecţiunile albanezilor la aceasta, şi anume că le lipseşte o lege a învăţământului particular pentru a reglementa mersul acestor şcoli pământeşti, – nu poate avea valoare.

Pentru a reuşi în încheierea acelei Convenţiuni speciale, ar fi util de a se obţine şi sprijinul guvernului italian, dat fiind că influenţa actuală a Italiei în Albania ne poate fi de folos.

* * *

www.digibuc.ro

O statistică sigură a românilor din Albania, ca şi în celelalte State balcanice nu există. Domnul Nenițescu, în lucrarea sa „Românii din Turcia" din 1895, susține că numărul lor ar fi de circa 200. 000. Ar fi util ca să se facă un recensământ cât mai exact prin eforiile comunităților române constituite actualmente în Albania.

Cheltuielile prevăzute în bugetul instrucțiunii publice pentru şcolile şi bisericile române din Albania

I. Personalul didactic primar

Leafa la 8 institutori rurali a 1.000 lei lunar	96.000
Leafa la 5 învățători înaintați pe loc a 800 lei lunar	48.000
Leafa la 4 învățători suplimentari a 700 lei lunar	33.600
Fond pentru plata gradațiilor la personalul de mai sus	129.600
Fond pentru plata chiriei la personalul de mai sus	51.000
Fond pentru plata indemnizației de scumpete	144.000
Fond pentru plata ajutorului de familie	16.000
Fond pentru plata indemnizației de valută	1.344.000
Noul spor la persoanele de mai sus	258.269

II. Personalul preoțesc

Leafa la 8 preoți	37.200
Gradațiile la personalul de mai sus	15.000
Scumpetea	51.000
Diurna de reprezentare	168.000
Indemnizația de valută	258.269
Noul spor la persoanele de mai sus	

III. Personalul preoțesc

Leafa la 8 preoți	37.200
Gradațiile la personalul de mai sus	15.000
Scumpetea	51.000
Diurna de reprezentare	168.000
Indemnizația de valută	168.000

IV. Personalul de serviciu

Leafa a 18 servitori, paracliseri, cântăreți etc.	34.200
Scumpetea	62.000
Indemnizația de valută	318.000

V. Pensionarii

Pensia la 5 pensionari	54.000
Indemnizația de valută	42.000

www.digibuc.ro

VI. Chirii şi întreţineri

Chirii şi întreţineri	481.245
Diferite reparaţiuni	150.000
Fond pentru deplasări	50.000
Fond pentru cumpărarea unui local de liceu la Coriţa	1.000.000
Total	4.800.000

• AMAE, fond Problema 15, vol. 40, f. 132-133.

26.

1929 septembrie 26, Tirana. *Referat al Legaţiei României la Tirana privind politica de deznaţionalizare a românilor din Albania, propunându-se măsuri de încurajare a emigrării acestora în ţară.*

Legation Royale de Roumanie
Nr. 562 Tirana, 26 septembrie 1929

Domnule Ministru,

Văd în ziare că guvernul pregăteşte o lege pentru îmbunătăţirea situaţiei coloniştilor români şi pentru sistematizarea emigrării în România a elementelor de peste hotare.

Cum chestiunea este de cea mai <mare> importanţă pentru ţara noastră din punct de vedere etnic, îmi permit a înfăţişa Excelenţei Voastre părerile mele în această privinţă, ca unul ce reprezint România într-o ţară cu un element românesc destul de numeros.

În Albania, aproximativ ar fi 35-40.000 de români în districtele Tirana, Durazzo, Elbasan, Coriţa, Berat şi Valona. Sunt unsprezece localităţi locuite complet de români; Nicea, Şipsca, Lunca, Grabova, Pleasa, Moscopole, Cerna, Carbunara, Gradiştea, Cumani şi Trei Fraţi. Restul populaţiei româneşti este împărţită în localităţile: Tirana, Elbasan, Durazzo, Cavaia, Sucthi, Vila, Pieşca, Şiac, Tărâc, Ştermeni, Goleni, Diviac, Luşnia, Polivin, Pentadria, Nâgruza, Şmiştea, Libofşa, Bumbulina, Ciplaca, Jacodina, Colonia, Tapia, Laparda, Dişniţa, Dobronic, Scrapar, Berat, Crueghata, Poiani, Fieri, Fraşeri, Radoştina, Valona, Pestani, Amet-Beuşi, Scrofolina,

www.digibuc.ro

Bestrova, Armeni, Ducati, Corița, Drenova, Boboștița, Cosina, Permeti, Lescovi și Arghirocastro.

De altfel, am înaintat acelui Departament o hartă în care am indicat în mod aproximativ proporția populațiunii românești în sus-zisele localități.

Din informațiile pe care le am și din cercetările pe care le-am făcut pe ici pe colo, mi-am căpătat convingerea că elementul românesc este amenințat să fie înglobat în masa albaneză, deci să dispară. Și dacă această absorbire a fost mai lentă pe timpul dominației turcilor, astăzi guvernanții Albaniei, care sunt foarte șovini, fac o politică de ingerințe și iau măsurile cele mai draconice, cu scopul de a deznaționaliza elementele străine.

Numai românii din regiunea Coriței sunt mai conștienți și rezistă mai cu îndârjire pentru că au avut întotdeauna școli și din mijlocul lor s-au ridicat câțiva fruntași care au apărat românismul până la sacrificiul vieții. Cei însă din regiunile Tirana, Durazzo și Valona sunt amenințați să dispară în câteva zeci de ani.

Față de această situație, cu respect îndrăznesc a mă adresa Excelenței Voastre și a afirma că se impun următoarele măsuri:

1) Ca să favorizăm cât mai mult emigrarea în România a acestui element atât de viguros.

2) Până la emigrarea lui să susținem cu toată energia ființa lui etnică, împiedicând pe albanezi de a lua măsuri draconice cu scopul de a-l asimila.

3) Întrucât școli și biserici nu există decât în regiunea Coriței, rămâne pentru regiunile celelalte ca contactul cu România să fie ținut printr-o abilă propagandă și mai ales prin înlesnirile ce s-ar face copiilor de români din acele regiuni ca să învețe carte în școlile românești de la Corița ori din România.

În ce privește emigrarea, Legațiunea trebuie să aibă cea mai mare latitudine de a acorda vize și facilități de călătorie. De anul trecut există o dispozițiune care mă oprește de a acorda vize emigranților români fără aprobarea Ministerului. Fapt este însă că această Legațiune a făcut câteva zeci de cereri de autorizare în timp de un an și la niciuna nu s-a primit nici un răspuns. Am avut de curând cazul a doi români care vor să vină să se stabilească în țară; dar îi amân de două luni pentru că nu am primit încă autorizarea de la Minister.

Printre românii de aici este mare curent pentru emigrare și cu bucurie ar veni mulți în țară. Neapărat însă că trebuie să se procedeze cu metodă, căci îmi dau seamă de câte greutăți, ajutoare.

Dar, nu e mai puțin adevărat că dificultățile pe care le va avea guvernul român cu ajutorarea coloniștilor ar fi întrecute cu mult de serviciile mari ce le-ar aduce neamului nostru acest element atât de viguros, care va consolida

www.digibuc.ro

hotarele şi va românîza acele regiuni unde străinii au reuşit să se infiltreze în cursul ultimilor două veacuri.

Supun respectuos Excelenţei Voastre cele de mai sus şi O rog să binevoiască a dispune să se studieze această chestiune şi a mi se comunica la timp instrucţiunile necesare.

Excelenţei Sale, Al. Vaida Voevod
Ministrul al Afacerilor Străine ad-interim

• AMAE, fond Problema 18, vol. 1, Albania, nepaginat.

27.

1929 octombrie 12, Bucureşti. *Referatul lui Alexandru Creţianu de la Ministerul Afacerilor Străine, privind noul statut al Bisericii Ortodoxe Autocefale albaneze, adoptat în urma Congresului de la Coriţa din 20 iunie 1929. Acesta prevedea obligativitatea folosirii limbii albaneze în biserică şi în învăţământul religios şi preluarea drepturilor comunităţilor ortodoxe din această ţară. Deşi în bisericile aromâne, slujba se ţinea încă în limba română, se propuneau intervenţii pe lângă guvernul albanez şi Societatea Naţiunilor pentru respectarea drepturilor minorităţilor.*

REFERAT

Prin adresa No. 789 din 4 octombrie a.c., Sf. Sinod atrage atenţiunea Ministerului Afacerilor Străine asupra Statutului pe care şi l-a dat aşa-numita Biserică Ortodoxă Autocefală albaneză în Congresul ţinut la Coriţa la 20 iunie a.c. Statutul în chestiune, aprobat de guvernul albanez şi întărit de Regele Zogu, compromite în mod grav interesele minorităţii aromâne din Albania, căci prevede, între altele, că:

a) Arhiepiscopul şi ajutorii lor locali, Iconomul şi Marele Mitrofor, Secretarul General al Sinodului, precum şi ajutorii clericali ai Arhiepiscopului şi Episcopilor trebuie să fie nu numai „supuşi albanezi", dar şi „de origine albaneză".

b) Limba oficială în biserică este cea albaneză şi se exclude din biserică şi din învăţământul religios orice altă limbă decât cea albaneză.

www.digibuc.ro

c) Biserica ortodoxă albaneză moşteneşte toate titlurile şi drepturile comunităţilor ortodoxe şi dobândeşte dreptul de control asupra bunurilor mobiliare şi imobiliare donate acelor comunităţi în scopuri de binefacere.

Asemenea dispoziţiuni fiind în contradicţiune cu prevederile „Declaraţiunii Guvernului albanez privitoare la protecţiunea minorităţilor" din 2 octombrie 1921 – Declaraţiune înregistrată la Societatea Naţiunilor şi ratificată de guvernul albanez – Sf. Sinod este de părere că „se impun imediate intervenţii la locurile în drept spre a sili guvernul din Tirana să-şi respecte angajamentele internaţionale privitoare la minorităţile etnice" şi rugăm pe Domnul Ministru de Externe „să binevoiască a face intervenţiile necesare pe lângă Liga Naţiunilor".

Examinând ce urmare se poate da cererii Sf. Sinod, cred că trebuie să ţinem seamă de următoarele considerente:

1) După cum ne raportează Legaţiunea noastră la Tirana cu No. 397 din 26 iulie a. c., minoritatea aromână din Albania continuă a se bucura, de fapt, de o situaţiune privilegiată din punctul de vedere bisericesc. Pe când s-a impus limba albaneză în bisericile greceşti, în cele aromâne slujba se face ca mai înainte, în limba română. Desigur, situaţiunea de drept creată de Statut ne este vătămătoare, dar chestiunea nu prezintă un caracter de absolută urgenţă prin faptul că, pentru moment, asemenea dispoziţiuni defavorabile nu se aplică minorităţii aromâne.

2) Poate că n-ar fi oportun, în momentul când avem a ne apăra în contra mai multor reclamaţiuni pendinte la Societatea Naţiunilor (chestiunea optanţilor, bunurile grănicerilor secui, reclamaţiunea Dutcak privitoare la minoritatea ruteană din Bucovina), să sesizăm la rândul nostru Consiliul de o reclamaţiune în contra unui alt Stat.

3) Minoritatea aromână din Albania nu ne interesează numai din punctul de vedere bisericesc, ci şi din punctul de vedere şcolar. Legaţiunea noastră la Tirana duce, în momentul de faţă, tratative cu guvernul albanez în privinţa şcolilor. Ar fi preferabil să aşteptăm rezultatul definitiv a acelor tratative înaintea oricărei intervenţiuni la Societatea Naţiunilor. În cazul când guvernul albanez nu ar satisface cererile noastre privitoare la şcoli, chestiunea şcolară ar urma să fie pusă paralel cu cea bisericească în ipoteza unei eventuale reclamaţiuni la Societatea Naţiunilor.

4) Interesele greceşti-iugoslave fiind încă mai greu atinse decât ale noastre prin prevederile Statutului bisericii ortodoxe albaneze, cred că ar fi nimerit să cerem Legaţiunilor noastre la Atena şi Belgrad să ne informeze asupra atitudinii adoptate de guvernele respective. În cazul când guvernul grec sau cel iugoslav ar fi luat hotărârea să adreseze o reclamaţiune Societăţii Naţiunilor, o intervenţiune din partea noastră devine de prisos.

www.digibuc.ro

Iar în cazul când guvernele în chestiune ar prefera calea unei intervenţiuni directe pe lângă guvernul din Tirana, ne-am putea eventual înţelege asupra unui demers colectiv. Cu ocaziunea unui asemenea demers colectiv s-ar putea arăta guvernului albanez că cele trei Biserici subordonează o eventuală recunoaştere a Bisericii Ortodoxe Autocefală albaneze (pe care n-au recunoscut-o până astăzi) de o modificare prealabilă a Statutului de la Coriţa.

12 octombrie 1929 /ss/ *Al. Cretzianu*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 140-141.

28.

1930 ianuarie 9, <Bucureşti>. *Studiu privind istoricul şcolilor româneşti din Peninsula Balcanică de la înfiinţare până în 1930.*

SCURT ISTORIC
al şcolilor româneşti din Peninsula Balcanică,
de la înfiinţarea lor şi până astăzi

Consideraţiuni generale

Chestiunea şcolilor româneşti din Peninsula Balcanică este latura cea mai importantă a întregii chestiuni macedo-române. În frământările politice care au agitat şi agită încă Balcanii, elementul românesc nu a avut şi nu are alte revendicări decât dreptul de şcoală şi biserică naţionale în care să-şi poată cultiva limba maternă. Nu arareori însă acest drept, românii din Balcani nu l-au putut câştiga decât prin sacrificii de sânge.

Rolul României în această mişcare cultural-naţională a românilor din dreapta Dunării a fost acela de soră ocrotitoare şi sprijinitoare a fraţilor răzleţiţi şi ameninţaţi cu deznaţionalizarea. Sprijinul României a fost moral şi material. Moral, prin încurajarea iniţiatorilor care au pornit această mişcare de redeşteptare naţională printre românii din Macedonia; material, subvenţionând şcolile înfiinţate şi care reprezentau roadele acelei mişcări. Astfel, începând cu anul 1864 şi până astăzi, în bugetul Ţării Româneşti au fost alocate pentru întreţinerea şcolilor din Macedonia fonduri care au

www.digibuc.ro

variat, în măsura nevoilor, de la 14.000 lei, cât a fost prevăzut în primul an, până la 30.000.000 cât e prevăzut în bugetul anului 1930.

.....

I. Perioada înfiinţărilor de şcoli (1864-1900)

Primele începuturi ale redeşteptării naţionale a Românilor din Peninsula Balcanică datează de pe la 1860 (d.C.). În urma revoluţiei din 1848 din ţară, mulţi bărbaţi de stat exilaţi, călătorind prin Balcani, au rămas uimiţi întâlnind în drumul lor comune curat româneşti. Printre alţii, D. Bolintineanu, D. Brătianu, Cezar Boliac, au urmărit de aproape viaţa aromânilor şi au relatat în diverse memorii şi scrieri despre existenţa elementului românesc în Peninsula Balcanică stârnind astfel un interes viu pentru aceşti fraţi răzleţiţi.

În 1860, Dimitrie Cazacovici, împreună cu alţi câţiva români macedoneni aflători în ţară, a format un comitet care a lansat un manifest redactat în limbile română şi greacă atrăgând atenţia populaţiei româneşti din Macedonia de primejdia înstrăinării graiului lor, recomandându-le să vorbească limba maternă nu numai în familie ci şi în public şi în afacerile lor comerciale şi chiar să caute a o introduce în şcoală şi în biserică.

Apelul lansat a avut efectul dorit. Ici, acolo, a început să se afirme din ce în ce mai puternic curentul de trezire a maselor româneşti la conştiinţa sentimentului naţional. Pe la 1862, Apostol Mărgărit, învăţător la şcoala grecească din Vlaho-Clisura, orăşel cu o populaţie curat românească, începe să tălmăcească elevilor săi gramatica greacă pe româneşte şi alături de limba greacă mai predă şi limba română, fapt pentru care însă avea să sufere consecinţele din partea propagandei naţionale a grecilor, care, în urmărirea idealului lor de panelenism în fosta împărăţie otomană, nu puteau vedea cu ochi buni afirmarea unei alte naţii decât cea grecească.

În 1864 se deschide cea dintâi şcoală românească în Turcia, la Târnova 10 km spre apus de Bitolia, iar cel dintâi apostol al culturii şi limbii româneşti este Dimitrie Atanasescu, învăţătorul care a condus această şcoală.

Cam în acelaşi timp, românii din comuna Gopeşi, în apropiere de Târnova, se pregătesc să ridice steagul redeşteptării naţionale prin deschiderea unei biserici şi a unei şcoli, dar care n-au început să funcţioneze în mod regulat decât în 1867.

De cele mai multe ori, lupta se ducea între românii naţionalişti şi partidul grecomanilor, care sub instigaţiile clerului grecesc şi făcându-se unealta propagandei greceşti, căutau să înăbuşe propaganda românilor naţionalişti, văzând în aceasta periclitarea „marei idei" urmărite de politica panelenă în fosta împărăţie turcească.

www.digibuc.ro

Pe de altă parte, la Bucureşti, se caută să se puie pe baze mai solide acest început şi în 1865 se înfiinţează în curtea bisericii din S^tii^ Apostoli o şcoală specială pentru pregătirea viitorilor apostoli ai culturii româneşti din Macedonia. Călugărul Averchie, de origine român macedonean din Avdela, a fost trimis în Macedonia cu însărcinarea de-a recruta elevi pentru această şcoală. În toamna aceluiaşi an, Averchie se întoarce cu 12 elevi. Peste 2 ani fu trimis din nou şi aduce un nou contingent de 40 elevi.

Între timp, în 1867, Apostol Mărgărit deschide la Avdela (în Pind) o nouă şcoală românească şi o lasă sub conducerea învăţătorului Şomu Tomescu. În acelaşi an începe să funcţioneze regulat şi şcoala din Gopeşi.

În anul următor (1868), se deschid încă trei şcoli româneşti în comunele: Clisura, Cruşova şi Ohrida.

În 1877 se deschid şcoli româneşti în comunele Nevesca şi Perivole, iar în 1878 se mai deschid şcoli noi de băieţi, la Bitolia, Perlepe şi Selia, de fete la Ohrida, Gopeşi şi Cruşova.

Curentul favorabil mişcării se manifestă tot mai puternic în comunele unde se făcură încercări pentru introducerea limbii româneşti în şcoli şi biserici; astfel, acolo unde românii nu erau stăpâniţi de sentimente greceşti, iar cultura grecească nu avusese timpul necesar ca să câştige teren s-a putut cu înlesnire ajunge la rezultate frumoase.

Guvernul turcesc, după ce s-a convins că reclamaţiunile şi pârile grecilor contra românilor, nu erau în fond decât nişte instigaţiuni făcute cu scopul de a împiedica dezvoltarea conştiinţei naţionale a românilor, a trimis în 1878 două ordine vizirale: unul către valiul din Ianina (Guvernatorul General al Epiro-Tesaliei şi Albaniei), altul către cel din Salonic (guvernatorul general al Macedoniei) prin care se recunoaşte şi românilor din Împărăţia Otomană dreptul, ca şi celorlalte naţiuni, de a înfiinţa şcoală şi de-a se bucura de protecţia stăpânirii turceşti. Acesta e primul început de recunoaştere oficială a Naţiunii Române în Turcia.

În privinţa formalităţilor de deschidere a şcolilor româneşti în Turcia s-a stabilit că în localităţile unde e nevoie de o asemenea şcoală, să se prezinte autorităţilor cerere semnată de 15 capi de familie prin care semnatarii să declare că doresc şcoală românească în acea comună. Odată deschisă, şcoala era întreţinută cu ştiinţa şi asentimentul autorităţilor turceşti, de către Ministerul Instrucţiunii Publice din Bucureşti.

În modul acesta acţiunea culturală românească se pune pe o bază solidă şi curentul de redeşteptare ia un avânt din ce în ce mai puternic. De acum şcolile se deschid cu mai multă înlesnire, iar înfiinţările noi sunt tot mai dese. Astfel, în 1880, se înfiinţează un liceu românesc de băieţi la Bitolia, centrul cel mai important al românilor din această regiune, încredinţându-se direcţia

www.digibuc.ro

preotului transilvănean V. Glodariu. Tot în acest an se deschid şi 5 şcoli primare de băieţi în comunele: Moloviştea, Magarova, Grebena şi Samarina.

În anul 1881 se deschid alte 4 şcoli primare de fete şi 5 şcoli primare de băieţi.

În 1887 ia fiinţă Gimnaziul din Ianina şi se mai deschide încă o şcoală profesională de fete din Bitolia.

În 1889 se mai deschid 2 şcoli: una de băieţi la Xiro-Livad şi a doua la Perlepe, de fete.

În anii 1890-1892 s-au înfiinţat 25 de şcoli primare de băieţi în comunele: Beala, Belcamen, Blaţa, Berat, Caterina, Resna, Vlahoiani, Moscopole, Florina, Pisuderi, Fetiţa-Gramaticova, Morihova, Cochinopoli, Vlahalivod, Ianina, Săracu, Meţova, Grebeniţi, Floru, Laca, Armada, Leşniţa, Purca, Maruşa şi Liumniţa; şi 7 şcoli de fete în comunele: Târnova, Turia, Pisuderi, Meţova, Berat şi Maruşia.

În 1893 se deschid alte 5 şcoli de băieţi în comunele: Durazzo, Ramna, Oşani, Birislav şi Amiro; şi 6 de fete în comunele: Nijopole, Nevesca, Coriţa, Moscopole, Caterina şi Veles.

În 1894 se deschide şcoala primară din Iancovăţi şi se înfiinţează la Berat (Albania) un gimnaziu.

În anii 1895-1897 se deschid şcolile primare din: Berat, Ferica, Veles, Paleoseli, Macrini. Gabrova, Fraşari, Scopia, Prizrend, Fieri şi Cociana.

În decursul anului şcolar 1899-1900 s-au înfiinţat 22 de şcoli în comunele: Blaţa, Cupa (Koupa), Giumaia de Jos, Negovani, Poroi, Salonic, Seres, Calcandel, Cochinopoli, Vlaholivadi, Lunca, Dobrinova, Grebena, Leşniţa, Sminxi, Grădiştea, Nicea, Premeti, Tirana, Verria, Selia, Cruşova, Lipopelţi şi Elbasan. Tot în acest an se înfiinţează şi clasa I a şcolii comerciale din Salonic.

S-au înfiinţat aşa dar, de la 1864 până la 1900, în decurs de 36 de ani, în 89 comune 54 şcoli primare de băieţi, 25 de fete şi 34 mixte şi 6 şcoli secundare. În total 119 şcoli româneşti cu un personal didactic de 205 învăţători şi profesori şi cu un număr de circa 4.000 elevi.

Unele din aceste şcoli au avut însă o existenţă efemeră fiind simple încercări; altele au funcţionat cu întreruperi după împrejurările locale defavorabile, fie din pricina dificultăţilor ce întâmpinau învăţătorii români din partea propagandei greceşti, fie din cauza a însuşi elementului românesc din unele locuri, care nu era încă destul de pregătit pentru a rupe cu tradiţia; iar un număr de vreo 30 şcoli au fost închise din oficiu pentru motive de economii bugetare. Într-adevăr, din cauza crizei financiare prin care a trecut ţara românească, la întocmirea bugetului pe anul 1900-1901, Ministrul Instrucţiunii C.C. Arion reduce numărul şcolilor: s-au desfiinţat

www.digibuc.ro

şcolile care nu aveau un număr suficient de elevi, precum şi acelea care au fost deschise fără autorizația prealabilă a guvernului turc. Astfel au fost desființate în 1900/1901 şcoala comercială din Cruşova şi cea din Berat înființate abia în anul şcolar precedent. S-au închis de asemenea un număr de 28 şcoli primare în următoarele localități: Tirana, Premeti, Nicea, Grădiştea, Dobrinova, Lunca, Blața, Vlaholivadi, Cochinopol, Calcandel, Negovani, Giumaia de Jos, Cavaia, Prizrend, Gabrova, Luscrini, Ferica, Durazzo, Leşnița, Armada, Luca, Grebeniți, Mețova, Săracu, Padeş, Pisuderi, Florina şi Berat.

II. Perioada antebelică (1900-1912)

Perioada de la 1900 până în ajunul războiului balcanic (1912) reprezintă o nouă fază a chestiunii şcolilor noastre din Macedonia. În această perioadă se înființează relativ puține şcoli noi, în schimb însă se consolidează şi progresează cele existente, iar promovarea culturii româneşti în Balcani dă un impuls puternic şi un nou avânt mişcării naționale a aromânilor.

În acest interval de timp şcolile noastre funcționează din ce în ce mai regulat şi sunt organizate pe baze mai solide. Populația şcolară creşte, atât la şcolile primare cât şi la cele secundare care şi-au complectat toate clasele.

În anul 1905, prin Iradea imperială, sultanul Abdul Hamid Han al II-lea recunoaşte şi românilor din imperiu drepturi egale cu ale celorlalte naționalități recunoscute ca individualități etnice aparte. Pe lângă drepturile şcolare şi bisericeşti, s-au recunoscut românilor şi dreptul de a se constitui în comunități proprii şi ca atare de a-şi alege primari (muhtari) şi consilieri dintre ai lor, conform legilor în vigoare. De la 10 Mai 1905 sigiliile oficiale acordate primarilor români poartă scris pe ele: „Muhtarul (primarul) comunității române din...".

.....

Sau, cu indicațiunea localităților unde au funcționat aceste şcoli, vom avea următorul tablou:

	Şcoli primare				Învățători	Şcoli secun.	Profesori	Nr. elevilor
	băieți	fete	mixte	Total				
Grecia	10	8	28	46	89	2	29	1.520
Serbia	4	4	20	28	68	2	35	1.480
Albania	5	5	6	16	31	1	2	670
Bulgaria			2	2	5	1	2	180
Total	19	17	50	92	193	6	68	3.850

www.digibuc.ro

ALBANIA	Coritza			1	1	5	-	-	
	Pleasa			1	1	4	-	-	
	Lânca			1	1	3	-	-	
	Nicea			1	1	2	-	-	
	Şipşca			1	1	2	-	-	
	Grabova	1	1	-	2	2	-	-	
	Moscopole	1	1	-	2	3	-	-	
	Biscuchi	-	-	1	1	2	-	-	
	Berat	1	1	-	2	3	1	2	
	Elbasan	1	1	-	2	3	-	-	
	Ferica	-	-	1	1	1	-	-	
	Luşn.	-	-	1	1	1	-	-	
	Carbunar								
	Total	4	4	8	16	31	1	2	670

III. Perioada postbelică
(De la 1913 încoace)

După încetarea ostilităţilor şi în urma tratatului de pace încheiat în 1913 la Bucureşti, Grecia, Serbia şi Bulgaria au consfinţit, prin declaraţii oficiale şi care fac parte integrantă din acel tratat, starea de lucruri moştenită de la turci, luându-şi faţă de România angajamentul de-a respecta modul de funcţionare de până atunci al şcolilor româneşti, atât cele existente cât şi viitoare în teritoriile pe care statele sus menţionate le luau de la turci. Astfel, şcolile noastre au continuat să funcţioneze şi sub noii stăpânitori în aceleaşi condiţii ca şi în trecut, adică după regulamentul şi programele analitice din ţară cu singura deosebire că s-a introdus limba statului respectiv în locul limbii turceşti care se învăţa până atunci. Starea aceasta de lucruri însă n-a durat mult căci statele balcanice, dominatoare a elementului românesc, duplice şi de rea credinţă, au căutat mereu pretexte de a se sustrage intervenţiilor amicale ale Statului român şi de a pune piedici bunului mers al şcolilor noastre. Pe de altă parte, după izbucnirea marelui războiu, întreaga Macedonie fiind teatrul operaţiunilor şi răscolirilor războiului, criza chestiunii şcolilor româneşti în Balcani se accentua din ce în ce mai mult. Cele mai multe şcoli au fost desfiinţate, iar mobilierul distrus de armatele de ocupaţie. Refacerea lor a fost imposibilă în anii de după război, astfel încât ele au rămas şi până astăzi închise.

www.digibuc.ro

b) ALBANIA fiind o creaţiune de stat ulterioară evenimentelor din 1913, guvernele sale deşi n-au semnat vr-un angajament în felul celui luat de statele succesorale imperiului turcesc, menţionat aici mai sus, cu privire la şcolile româneşti, totuşi, de la creaţiunea statului albanez şi până în 1927 au respectat regimul acestor şcoli, regim moştenit odată cu teritoriul turcesc trecut în organizaţia noului stat.

Spre nenorocul nostru însă, din cele 16 şcoli primare şi una secundară, câte am avut în Albania până la declararea războiului, din lipsă de mijloace materiale precum şi din cauza tulburărilor lăuntrice din acea ţară, nu am putut redeschide după război decât numai cinci şcoli primare în comunele Coriţa, Pleasa şi Şipşca până în 1923 când din motive de economie şcolile de fete din Coriţa şi Pleasa s-au desfiinţat, transformându-se cele de băieţi în mixte, funcţionând în această formaţie până la 1 Septembrie 1927.

În cursul războiului mondial Albania a fost sub ocupaţia a trei state:

1. Nordul şi centrul cu ţinuturile Elbasan şi Berat au fost ocupate de armatele austriece, care au rechiziţionat localurile noastre de şcoli distrugând mobilierul. Şcolile închise de atunci n-au mai fost redeschise.

2. Sud-Estul cu ţinutul Coriţa şi Pogradeţ au fost sub ocupaţia militară franceză. Aici ni s-au respectat toate drepturile însă din nenorocire, comunele Moscopole, Lunca, Nicea şi Biskuki aflate pe linia frontului au fost distruse şi populaţia împrăştiată. Refacerea comunelor distruse de răscolirile războiului reclamând mijloace materiale însemnate şi timp îndelungat, nici aceste şcoli n-au putut fi redeschise.

3. Sud-Vestul a fost sub ocupaţie italiană. Contrar tuturor aşteptărilor, italienii nu ne-au permis să redeschidem şcolile noastre temându-se probabil că cultura românească să nu fie o piedică pentru expansiunea culturii italiene în acele părţi şi în care scop aveau să se servească tot de masele româneşti.

Guvernul albanez a recunoscut deci dreptul de funcţionare a celor trei şcoli primare din comunele Coriţa, Pleasa şi Şipşca, singurele care au putut funcţiona şi înfiinţarea unui liceu românesc la Coriţa, liceu care a funcţionat până la 1 Septembrie 1927, dată când Guvernul albanez nemaivoind să tolereze şcolile noastre în organizaţia lor de până atunci, le-a luat pe seama statului albanez, etatizându-le. Deşi Statul român a făcut dese intervenţii pentru revenirea la situaţia de mai nainte nu s-a ajuns nici până astăzi la o înţelegere.

În urma tuturor acestor împrejurări vitrege chestiunea şcolilor româneşti se găseşte în următoarea situaţie pe anul şcolar 1929-1930:

.....

www.digibuc.ro

următoarele informațiuni ce am asupra mersului celor 8 biserici româneşti din Albania.

1) La biserica din Coriţa unde paroh este Părintele C. Balamaci se face slujba în româneşte. Această biserică este un adevărat exemplu prin frumuseţea ei şi prin impozanţa serviciului religios.

2) La biserica din Şipsca, preotul Haralambie Dumitrescu slujeşte în româneşte.

3) La biserica din Grabova unde paroh este preotul Vasile Nişcu, nu se poate face slujba complect în limba română din cauza lipsei cărţilor bisericeşti.

4) De asemenea la biserica din Nicea, preotul P. Gugea nu poate să facă slujba complect în româneşte din cauza lipsei cărţilor bisericeşti.

5) La biserica din Lunca preotul Coconeş nu poate sluji complect româneşte din aceeaşi cauză.

6) La biserica din Pleasa, comună românească rămasă cu puţine familii, în urma emigraţiei populaţiei în România, slujeşte odată pe lună preotul de origină albaneză Toma Apostol.

Sus-numitul preot, după informaţiile pe care le am, nu face slujba în limba română, ci în greceşte.

De aceea, deşi comunitatea îl cere ca preot, am opinat printr-un raport, adresat Ministerului Instrucţiunii, să nu fie trecut în buget.

Asupra bisericii din Moscopole, nu am până în prezent vreo relaţiune.

La biserica din Elbasan situaţia este mai puţin bună. Preotul P. Diza deşi plătit de noi, de multă vreme nu mai slujeşte în româneşte cu toate că i-am atras atenţia de două ori. În acelaşi timp aveam informaţiuni că se fac presiuni pe lângă el spre a-l distrage de la datoria lui de preot de origină română şi că i se plăteşte un salariu de către Mitropolia albaneză.

Pare că în ultimul moment sus-zisul preot a trecut în lagărul albanez, căci după cum mă informează părintele Balamaci a refuzat să iscălească statele şi deci cecul nu i-a fost remis.

Voi căuta să mă interesez ce înseamnă acest refuz şi voi înştiinţa la timp acel Departament.

În rezumat situaţia bisericilor româneşti din Albania este mulţumitoare. Până acum autorităţile albaneze le lasă complectă libertate şi serviciul se face aproape tot în limba romana.

Situaţia lor ar fi însă şi mai bună dacă în cele 8 comune ar fi comunităţi bine organizate, care să se ocupe de întreţinerea localului bisericii, de plata cântăreţilor etc.

Totuşi, şi în felul cum există astăzi, aceste biserici formează singura pârghie de rezistenţă naţională a românilor din regiunea Coriţei.

www.digibuc.ro

Cu această ocaziune, rog din nou pe Excelența-Voastră să binevoiască a dispune să se dea de urgență urmare raportului meu No. 74 din 7 Februarie curent, cu privire la cărțile bisericeşti necesare bisericilor din Grabova, Lunca şi Nicea.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru asigurarea profundului meu respect.

Însărcinat cu Afaceri
(ss) *I. Popescu Paşcani*

Excelenței Sale
Domnului G.G. Mironescu Ministru al Afacerilor Externe

• AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 149-151.

29.

1930 martie 8, Bucureşti. *Adresă a Ministerului Instrucţiunii Publice către Ministerul Afacerilor Externe, prin care îl ruga să expedieze în Albania, pentru bisericile româneşti din Grabova, Lunca, Nicea şi Şipsca, colete cuprinzând cărţi bisericeşti.*

8 martie 1930

Ministerul Instrucțiunii şi al Cultelor
Secțiunea Culturală a românilor din afară de hotare

Nr. 27203-1930
Anexe: 6 colete

Domnule Ministru,

Ca urmare la adresa Dvs. No. 10494 din 21 februarie, a.c., avem onoarea a vă remite, aici alăturat, ambalate, următoarele cărți bisericeşti destinate bisericilor din Grabova, Lunca, Nicea şi Şipisca (Albania), rugându-vă să binevoiți a dispune expedierea lor la destinație prin Onor. Legație din Tirana.

Coletele cuprind următoarele cărți în câte 4 exemplare:

1. Cartea de Tedeum,

www.digibuc.ro

2. Evhologiu,
3. Panahida,
4. Mineiul pe toate lunile afară de lunile ianuarie şi martie.
5. Din cărţile cerute, acestea sunt cele ce s-au putut găsi la tipografia cărţilor bisericeşti. Cazaniile şi Mineiul pe martie fiind sub tipar, nu s-au putut procura.

Ministru,
/ss/ *Aug. Caliani*

Director,
/ss/ indescifrabil,

Domniei Sale Domnului Ministru de Externe
Direcţia Politică Orientală

• AMAE, fond Problema 15, vol. 8, f. 25.

30.

1931 martie 27, Tirana. *Raportul ministrului României la Tirana Vasile Stoica, privind situaţia românilor din Albania.*

COPIE
de pe raportul Legaţiunii României din Tirana
trimisă Ministrului Afacerilor Străine Bucureşti
subl. Nr. 235 din 27 martie 1931

Românii din Albania

Domnule Preşedinte,

Referindu-mă la adresa ministerială Nr. 70595 din 25 Noiembrie 1930, am onoarea a aduce la cunoştinţa Excelenţei Voastre următoarele:

Numărul populaţiei române din Albania nu se poate stabili decât cu aproximaţie. Statistici precise care să ne dea indicaţii în această privinţă nu s-au făcut niciodată. De altfel, populaţia noastră însăşi în covârşitoarea ei majoritate chiar dacă nu e lipsită complect de conştiinţa fiinţei sale etnice deosebite de celelalte neamuri, este totuşi lipsită de o conştiinţă activă a caracterului său românesc.

Datele pe care le comunicăm mai jos sunt culese din informaţiile celor

www.digibuc.ro

câţiva intelectuali români şi ale oamenilor noştri de încredere din această ţară. Deşi nu ne dau decât o cifră aproximativă, ele sunt totuşi datele cele mai precise pe care le putem avea până acum.

Numărul românilor din Albania este aproximativ de 40.000.

După ocupaţiile lor şi după felul lor de viaţă, românii aceştia se împart în 4 categorii: 1/ orăşeni, 2/ agricultori, 3/ munteni stabili şi 4/ munteni nomazi sau fărşeroţi.

I

Românii orăşeni sunt răspândiţi prin toate centrele comerciale ale Albaniei, formând în unele oraşe chiar grupuri puternice. Numărul lor este aproximativ de 10.000. În fruntea oraşelor cu populaţie românească stă Corcea sau Coriţa cu 2.500 români; urmează apoi Beratul cu 1.800, Fieri cu 1.500, Elbasan cu 900, Tirana cu 850, Cavaia cu 600, Durazzo cu 600, Permeti cu 360, Pogradeţul cu 240 de suflete româneşti. În alte oraşe numărul lor este neînsemnat; în Scodra (Scutari) 140, în Valona 90, în Arghirocastro 30 de suflete.

Leagănul unei mari părţi din aceşti români orăşeni a fost Moscopole, care pe la 1770 avea peste 60.000 locuitori aproape toţi români, avea o tipografie, o bibliotecă publică, o viguroasă viaţă intelectuală şi comercială, cu ramificaţii până la Pesta şi Viena. Din Moscopole îşi trag originea familiile *Şaguna, Gojdu şi Mocioni*, care au jucat un rol aşa de important în viaţa românească din Transilvania. Oraşul a fost jefuit şi ars în mai multe rânduri de către faimosul Ali Paşa din Ianina între 1780 şi 1790. Populaţia s-a resfirat de spaimă în toate părţile, mai ales spre nordul Albaniei, şi fiind o populaţie de meseriaşi şi negustori s-a stabilit în oraşele unde nu mai erau expuşi prădăciunilor şi răsbunărilor cumplitului paşă. Moscopole de astăzi e un sat cu abia 700 locuitori, toţi români, economi de vite, trăind în mijlocul ruinelor unui oraş.

Capitala ţării, Tirana, are o populaţie românească de 850 de suflete. Aproape toată populaţia creştină ortodoxă a capitalei este românească; în eforia parochială compusă de 6 membri, abia acum o lună a putut fi ales şi un membru albanez.

Românii din oraşele Albaniei sunt pretutindeni harnici, pricepuţi şi întreprinzători. O mare parte a comerţului şi industriei din această ţară e în mâinile lor. Prin aptitudinile lor comerciale şi prin sârguinţa lor, aproape toţi şi-au creat o stare materială înfloritoare. Sub regimul turcesc, apoi în zilele continuelor frământări revoluţionare care au bântuit în Albania până la 1924, aceşti români au suferit mult. De când însă regimul Regelui Zogu a făcut ordine în ţară, ei îşi văd cu râvnă de afacerile lor, îşi măresc

www.digibuc.ro

întreprinderile, formează societăți comerciale şi industriale, intrând adeseori în legătură cu capitalul italian şi francez.

Albania actuală oferă activității acestor români un teren destul de prielnic. De aceea, nici unii dintre dânşii nu se gândesc la o emigrare de aici în România.

Din nenorocire, această categorie a românilor din Albania este expusă unei lente, dar sigure, deznaționalizări. Conştiința lor românească este şi de altfel şubredă –, excepțiile sunt rare. Spiritul de jertfă pentru crearea sa, menținerea de instituții româneşti n-a existat niciodată; mişcare românească s-a făcut numai când şi întrucât ajutoarele băneşti ale Statului român se împărțeau cu îmbelşugare între conducătorii de pe aici.

Răzlețe şi lipsite de organizație, grupurile româneşti din oraşele Albaniei sunt amenințate să se înece în masa albaneză; le topeşte, pe de o parte, spiritul lor utilitarist, care le îndeamnă la acomodare cu națiunea dominantă, pe de altă parte, politica naționalistă a Statului albanez, care urmăreşte şi el asimilarea alogenilor. Expuşi deznaționalizării sunt mai ales românii din Berat, Fieri, Luşnia, Cavaia şi Durazzo care, pe lângă că au biserici comune cu populația albaneză ortodoxă, au început să se şi încuscrească cu familii albaneze. Grupurile din Tirana, Elbasan şi mai ales cel din Corcea îşi vor păstra însă mult timp limba lor românească.

II

Românii agricultori locuiesc în rodnicul şes al Musachiei (triunghiul Durazzo-Berat-Valona), fiind aşezați în câteva cătune curat româneşti, într-un număr mai mare de cătune cu populație mixtă română şi albaneză şi pe o mulțime de mici proprietăți izolate. Numărul lor este aproximativ de 13.000. Abia a patra parte dintre cei au pământul lor propriu, insuficient şi acesta; covârşitoarea lor majoritate munceşte, într-o adevărată iobăgie, pe marile proprietăți ale beilor albanezi. În general sunt pricepuți la agricultură şi harnici; cu toată sărăcia în care se zbat, gospodăriile lor sunt superioare gospodăriilor albaneze, casele lor sunt curate, îngrijite, împodobite cu scoarțe şi țesături. Trăind însă în grupuri mici răzlețe printre albanezi şi departe de centrele româneşti mai conştiente, sentimentul românesc la dânşii e foarte puțin dezvoltat, limba românească pe care o vorbesc e săracă şi încărcată cu cuvinte albaneze.

Votarea reformei agrare de către Parlamentul albanez în 17 Aprilie 1930 şi promulgarea regulamentului pentru aplicarea ei, au trezit şi în sânul românilor din Musachia speranța unei îmbunătățiri a situației lor prin împroprietărire.

Cred că această speranță este zadarnică. Înfăptuirea reformei agrare

www.digibuc.ro

cere un şir îndelungat de ani, în Albania neexistând nici un fel de cadastru sau măcar registru al proprietăților. Pe de altă parte, spiritul naționalist de care e condus regimul albanez va influența ca în ținuturile rodnice să fie plasată o populație albaneză, în special elemente imigrate din ținuturile Dibrei, Cosovei şi Giacovei din Iugoslavia. Se adaugă la acestea faptul că Guvernul şi-a rezervat prin art. 43 al Legii Agrare, dreptul de a organiza în şesul Musachiei exploatări agricole moderne în ferme mari, expropriind prin acest scop cu prețuri fixe de „experți" nu numai domeniile Statului, ci şi orice proprietate particulară mare sau mică deopotrivă, încât puținii români care au câte o sfoară de pământ sunt expuşi să rămână şi fără aceasta.

Sărăcia generală a acestei populații româneşti este agravată apoi de dureroasa ei stare sanitară. Şesul Musachiei acoperit de bălți mărunte, e bântuit grav de malarie: 50% din adulți şi 65-70% din copii sunt loviți de această boală.

Astfel, pe de o parte, sărăcia şi malaria, pe de altă parte, albanizarea treptată reduc necontenit numărul acestei categorii de români.

În urma lipsei lor de conştiință energică românească, ideea de a emigra în România nu s-a ivit încă la dânşii. Abia câțiva inşi, coborâți la şes din ținuturile Corcei, s-au gândit a-şi ridica un nou şi mai bun cămin în Dobrogea de Sud. Mulțimea stă resemnată la rosturile pe care le are, cheltuind energie multă pentru rezultate puține şi stingându-se încetul cu încetul.

În cazul când politica noastră națională şi mijloacele financiare ale acțiunii noastre de colonizare ar găsi utilă şi realizabilă aşezarea unora dintre aceste elemente româneşti în Țară, s-ar putea face aici o selecțiune a lor şi din această mulțime românească ce se pierde s-ar putea aduce în țară câteva grupuri de țărani harnici, isteți şi uşor adaptabili condițiilor noastre de viață.

III

Românii munteni locuiesc în regiunea Corcei, formând în ținutul acesta muntos un număr de comune curat româneşti. Abia în câteva dintre acestea se găseşte alături de populația românească şi o slabă populație albaneză. Numărul românilor munteni se ridică la 8.000 de suflete. Ocupațiunea lor principală este creşterea oilor, vitelor cornute şi cailor. În câteva comune fac şi puțină agricultură.

O parte mai mică se ocupă cu cărăuşia, făcând transporturi în convoaie de cai sau catâri în regiunile muntoase inaccesibile automobilelor.

Gospodăriile lor sunt frumoase, casele solide, vitele bune.

Conştiința lor românească este dezvoltată şi în trecut dânşii au dus o luptă foarte energică pentru păstrarea caracterului lor românesc. Singurele înjghebări bisericeşti (Corcea, Grabova, Şipsca, Pleasa, Nicea, Lunca) şi

www.digibuc.ro

şcolare (Corcea, Şipsca), pe care le mai avem în Albania sunt în mijlocul acestor români. Din nenorocire, elementele intelectuale ieşite din rândurile lor şi crescute în şcolile noastre au preferat să se stabilească în ţară, decât să se reîntoarcă în comunele lor de origine, şi astfel poporul acesta vrednic a rămas fără conducători.

Situaţia economică a acestor români înfloritoare odinioară, este în scădere acum. În decursul războiului trupele bulgare, care au ocupat mai întâi ţinuturile lor, le-au confiscat o mare parte din turme şi herghelii. Trupele austro-germane şi franceze care s-au perindat apoi, au consumat şi restul. De atunci până acum românii munteni încă n-au reuşit a-şi reface stocul de vite; asupra satelor începe să coboare ruina.

Elemente energice şi întreprinzătoare însă, aceşti români nu se lasă doborâţi. De la război încoace gândurile lor se îndreaptă necontenit spre România; aproape toţi ar vrea să fie colonizaţi fie în Doborgea, fie în Basarabia sau în alte părţi din nordul ţării.

La această stare de spirit au contribuit şi deziluziile lor naţionale. Românii din jurul Corcei luaseră în trecut o parte foarte activă la mişcarea de independenţă a albanezilor, având din partea acestora toate promisiunile de frăţie şi libertate religioasă şi culturală; după crearea Statului albanez însă, aceste promisiuni au fost uitate, iar românii au fost supuşi aceluiaşi regim de restricţii ca şi celelalte grupuri alogene din Albania. Abia de câteva luni a început pentru dânşii o uşurare, deschizându-li-se şcolile din Corcea şi Şipsca.

În cazul unei colonizări în ţară, aceşti munteni ar da statului nostru un element naţional de o excepţională vigoare.

IV

Românii fărşeroţi trăiesc vara în munţii din sud-estul Albaniei, iar în timpul iernii în şesurile din sud-vestul ei, în apropierea mării. Numărul lor se ridică la aproximativ 8-9.000 de suflete. Ocupaţia lor este creşterea vitelor: oi, vaci şi cai mărunţi de munte. Trăiesc organizaţi în aproximativ 70-75 de grupuri de câte 10-15 familii sub conducerea câte unui „celnic".

Viaţa de continuă migrare îi împiedică de a-şi agonisi o cultură mai înaltă şi de a avea o conştiinţă naţională dezvoltată. Abia câţiva „celnici" mai răsăriţi se gândesc la o eventuală emigrare în România. Mulţimea continuă cu stoicism traiul şi ocupaţiile moştenite de la părinţi, străbătând vechile drumuri.

Cu toată lipsa unor sentimente româneşti pronunţate, românii aceştia nomazi îşi păstrează cu îndărătnicie limba, credinţa şi obiceiurile lor strămoşeşti şi nu se încuscresc niciodată cu elemente de alt neam.

www.digibuc.ro

Câtă vreme vor urma viața nomadă, deznaționalizarea nu-i va atinge. În timpul din urmă însă, această viață, în urma modernizării treptate a țării, întâmpină tot mai multe dificultăți și fărșeroții noștri vor fi siliți să se așeze în comune; în Moscopole și Pleasa s-au și fixat locului câteva zeci de familii. Cei ce se stabilesc în comunele românești de la munte, întăresc elementul românesc de acolo și întăresc și ei sentimentul românesc.

Unii însă încep să se așeze la ses, între albanezi sau alături de români mai puțin conștienți, și firește cad victimă aceloraşi influențe ca și românii agricultori menționați mai sus.

Populația foarte pricepută la creșterea vitelor, robustă și dârză, acești români fărșeroți ar putea da câteva grupuri excelente pentru o colonizare în ținutul de pășuni al Maramureșului și în nordul și nord-vestul Bucovinei.

Rezumând lămuririle de mai sus, putem stabili următoarele:

1/ Între românii din Albania, grupul de munte din jurul Corcei este dornic aproape în întregimea lui să emigreze și să se stabilească în România; în cazuri izolate însă, această dorință se manifestă și în sânul celorlalte grupuri.

2/ Cauzele care îndeamnă pe acești români la emigrare sunt:

a/ sărăcia care-i cuprinde tot mai mult;

b/ neplăcerile și restricțiunile cărora le sunt supuși în privința dezvoltării lor culturale, în special școlare;

c/ dorul puternic de a trăi o viață românească liberă în țara românească liberă.

3/ Aducerea în țară a acestor români conform indicațiilor de mai sus și așezarea lor în special în ținuturile minoritare de munte ar însemna o sporire a puterii noastre.

Rămâne de văzut dacă colonizarea în țară a acestor români este utilă și din punctul de vedere al politicii noastre externe.

Primiți Vă rog, Domnule Președinte al Consiliului, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

(ss) *Vasile Stoica*

• SANIC, fond Vasile Stoica, dosar I/47, vol. 2, f. 96-99

www.digibuc.ro

31.

1931 august 25. *Telegramă prin care Vasile Stoica îl înştiinţa pe Ministrul Afacerilor Străine, Ghika, că Regele Zogu şi Preşedintele Consiliului de Miniştri au decis să-i ofere prof. Nicolae Iorga, drept recunoştinţă pentru sprijinul acordat naţiunii albaneze, un teren la Santi Quaranta.*

MINISTERUL DE EXTERNE
De la Legaţiunea din Tirana
Nr. 614

Data 24 aug.193..., ora 19

Externe Bucureşti
Strict confidenţial.

Pentru Domnul Ministru Ghika.

Regele Ahmed Zogu şi Preşedintele Consiliului de Miniştri Pandelie Evanghelie, în înţelegere cu mine, au hotărât ca, drept recunoştiinţă pentru sprijinul pe care, prin scrisul său, domnul

Preşedinte al Consiliului Iorga l-a dat naţiunii albaneze să ofere Excelenţei Sale la a 60-a aniversare un teren cu o căsuţă şi grădină pe malul Mării Adriatice şi urmează să aleg eu acest teren. M-am pronunţat pentru împrejurimile oraşului Santi Quaranta, ţinut sănătos şi cu comunicaţiuni uşoare, cu vegetaţie sudică, în faţa insulei Corfu. Plec peste 3 zile împreună cu d-l Evanghelie spre a fixa la faţa locului terenul de a cărui amenajare se îngrijeşte însuşi Regele.

Planul este ca Domnului Preşedinte al Consiliului să nu i se aducă la cunoştinţă această intenţie, ci să i se facă o surpriză şi actul de donaţiue să-i fie adus de misiunea care va prezenta M. Sale Regelui, Colanul Albaniei.

Stoica

• AMAE, fond Problema 15, vol. 63, f. 1

www.digibuc.ro

32.

1931 august 31, Tirana. *Telegramă adresată Ministrului Plenipotenţiar al României la Tirana, Vasile Stoica, prin care Ministrul Afacerilor Străine este informat că din cauza festivităţilor cauzate de sărbătoarea naţională albaneză nu s-au putut deplasa la Santi Quaranta.*

MINISTERUL DE EXTERNE
De la Legațiunea din Tirana
Nr. 628

Data 31 aug.

Referire la telegrama mea confidențială No. 614.

Ziua de mâine, 1 Septembrie, sărbătoarea națională albaneză, proclamarea Regatului, urcarea pe tron a Regelui Ahmed Zogu; corpul diplomatic va fi primit în audiență solemnă de Rege.

Din cauza festivităților, Preşedintele Consiliului şi eu am amânat pentru săptămâna viitoare călătoria la Santi Quaranta.

Astfel, actul de donațiune a terenului menționat în telegrama cifrată No. 614, nu va mai putea fi adus de misiunea specială Libohova ci va fi trimis ulterior.

Stoica

- AMAE, problema 15, vol. 63, f. 2.

www.digibuc.ro

33.

1932 februarie 13, Tirana. *Raport al ambasadorului României în Albania, Vasile Stoica, adresat preşedintelui Consiliului de Miniştri, Nicolae Iorga, prin care solicită 100 de abecedare pentru comunitatea românească din Tirana, unde nu există şcoală românească, însă cu sprijinul tinerilor români care studiaseră în România, se iniţiase o acţiune de învăţare a limbii române.*

Legation Royale de Roumanie Tirana, 13 februarie 1932
Nr. 94

Domnule Preşedinte,

Graţie activităţii acestei Legaţiuni, în sânul conaţionalilor noştri din Albania s-a produs o caldă înviorare a sentimentului românesc şi s-a generalizat tot mai mult dorinţa de a învăţa carte românească şi limba noastră literară.

Un îmbucurător avânt a luat această mişcare în special în Tirana, unde nu sunt şcoli româneşti şi unde conştiinţa de neam era în mare parte amorţită. În urma contactului cu Legaţiunea şi în urma faptului că vreo câţiva tineri şi chiar câteva fetiţe au făcut studii la noi în ţară s-a trezit în sânul acestor români o deosebită râvnă de a scrie şi vorbi limba ţării-mame şi în repetate rânduri mi-au cerut ziare şi cărţi româneşti.

Acum s-a făcut un pas mai departe. În Tirana neexistând şcoală românească, am arătat tinerilor care au făcut studii ca bursieri la şcolile noastre, că ar fi bine dacă dânşii, drept recunoştinţă pentru ajutorul ce au avut din partea statului român, ar da lecţii de scriere şi citire românească, atât celor mici, cât şi celor mari în familiile româneşti de aici. Propunerea mea a fost acceptată cu bucurie şi în unele familii lecţiile au şi început.

Lipsesc însă manualele.

Îmi iau deci libertatea a ruga pe Excelenţa Voastră să binevoiască a interveni la Ministerul Instrucţiunii ca să mi se trimită, în mod gratuit, deocamdată 100 de abecedare. Îmi voi permite în viitor a apela prin intermediul binevoitor al Excelenţei Voastre la diferite instituţii de cultură din ţară ca să mi se trimită mici broşuri şi cărţi de rugăciuni şi de popularizare spre a fi distribuite în cercurile româneşti, care întotdeauna îşi manifestă dorinţa de a citi şi de a se instrui în limba literară românească.

www.digibuc.ro

Primiţi, Vă rog, Domnule Preşedinte, asigurarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Ministru,
/ss/ *Vasile Stoica*

Excelenţei Sale
Domnului Nicolae Iorga, Preşedinte al Consiliului de Miniştri
Ministru al Afacerilor Străine

• AMAE, fond Problema 15, vol. 8, f. 27.

34.

1932 aprilie 25, Tirana. *Telegramă adresată de Ministrul plenipotenţiar al României la Tirana, Vasile Stoica, Ministrului Afacerilor Străine, Ghika, prin care îl roagă să intervină pe lângă profesorul Nicolae Iorga ca să primească terenul oferit de regele Albaniei şi să-i trimită o procură pentru îndeplinirea formalităţilor.*

Înregistrată sub Nr. 22723 din 25. Aprilie 1932

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
De la Legaţiunea din Tirana
Nr. 237

Data 24 Aprilie 1932

Pentru Excelenţa Sa Domnul Ministru Ghika

Referire la No. 614 din 24 august trecut.

Am onoarea a aduce la cunoştinţa Excelenţei Voastre că pentru a trece în proprietatea Excelenţei Sale Domnului Iorga, terenul oferit de Regele şi Guvernul albanez, este necesar consimţământul Excelenţei Sale.

I-am telegrafiat prin Ministerul Afacerilor Străine azi cu No. 236. cerând procura telegrafică. Rog pe Excelenţa Voastră să intervină pe lângă Excelenţa Sa să binevoiască a accepta această proprietate şi a-mi trimite încă telegrafic prin Ministerul Afacerilor Străine o procură spre a îndeplini în numele său formele legale necesare.

Stoica

• AMAE, problema 15, vol. 63, f. 3

www.digibuc.ro

35.

1932 aprilie 25, Tirana. *Telegramă prin care Ministrul Plenipotenţiar al României la Tirana, Vasile Stoica, îl înştiinţează pe profesorul Nicolae Iorga că regele Albaniei şi Guvernul albanez i-au donat un teren la Santi Quaranta.*

Înregistrată sub Nr. 22742 din 25. Aprilie 1932

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
De la Legațiunea din Tirana
Nr. 236

Data 25 Aprilie 1932

Pentru Excelența Sa dl Profesor Nicolae Iorga
Preşedinte al Consiliului de Miniştri.

Regele Albaniei şi Guvernul albanez, în semn de recunoştință pentru simpatia ce Excelența Voastră a arătat şi ajutorul ce Excelența Voastră a dat Națiunii albaneze în zilele ei grele oferă Excelenței Voastre un teren de casă şi grădină la Santi Quaranta pe malul Mării Adriatice, în fața insulei Corfu. Sperând că Excelența Voastră nu va refuza această manifestațiune a recunoştinței unei Națiuni, rog pe Excelența Voastră a binevoi să transmit prin Ministerul Afacerilor Străine, telegrafic urgent, o procură autorizându-mă a îndeplini formele juridice necesare pentru trecerea acestui teren în proprietatea Excelenței Voastre.

Stoica

• AMAE, problema 15, vol. 63, f. 4

www.digibuc.ro

36.

1934 iulie 13, Bucureşti. *LEGE**

Decret regal

Carol al II-lea
Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, Rege al României,
La toţi de faţă şi viitori, sănătate.

Adunările legiuitoare au votat şi adoptat, iar Noi sancţionăm ce urmează:

Art. 1. Se creează o misiune ştiinţifică în Albania.

Art. 2. Ea are de scop cercetări filologice, etnografice, arheologice şi istorice.

Art. 3. Membrii ei, în număr de doi pe un termen în raport cu cercetările întreprinse vor fi delegaţi de la Şcolile Române din Roma şi de la Fontenay-aux-Roses, precum şi de Ministrul de Instrucţie

Art. 4. Un regulament va fixa condiţiile de funcţionare.

Această lege s-a votat de Senat în şedinţa de la 26 iunie, anul 1934 şi s-a adoptat cu majoritate de una sută douăzeci şi două voturi, contra unu.

Vicepreşedinte, *Tony Iliescu*
(L. S S.)

Secretar *Octavian Pop*

Această lege s-a votat de Adunarea Deputaţilor în şedinţa de la 30 iunie, anul 1934 şi s-a adoptat cu unanimitate de una sută trei voturi.

Preşedinte *N.N. Săveanu*
(L. S A. D.)

Secretar *Aurel Cosma Junior*

Promulgăm această lege şi ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Statului şi preluată în Monitorul Oficial.

Dat la Bucureşti, la 13 iulie 1934.

Carol
(L. S St.)

* Legea prin care se crează o Misiune ştiinţifică în Albania.

www.digibuc.ro

Ministrul Instrucțiunii
Dr. C. Angelescu

Ministrul Justiției
Victor Antonescu
Nr. 2098.

• Monitorul Oficial, nr. 162 din 17 iulie 1934, p. 4643

37.

1934 octombrie 5, Tirana. *Tabele cu personalul didactic şi bisericesc din Albania şi salariul primit pe anul 1934-1935. Augustin Caliani notează că limba de predare a şcolilor din Coriţa şi Şipsca este cea albaneză, cu excepţia a 3 ore pe săptămână de limba română.*

Tirana, 5 octombrie 1934

TABLOUL
Personalului didactic primar de la şcolile din ALBANIA
pe anul 1934-1935

Localitatea	Fel de şcoală	Numele şi prenumele învăţătorilor	Gradul	Numă-rul elevilor	Salariul cu care sunt retribuiţi/ lunar
CORIȚA	Sc. mixtă	1) N. Balamaci	Dir. prof. tit.	220	8.087
		2) Elena Balamaci	Înv. tit.		7.328
		3) Hristache Simacu	Înv. prov.		2.403
		4) Adam Carabuzi	Înv. suplin.		2.403
		5) V.C. Balamaci	Înv. suplin.		2.403
ŞIPSCA	Sc. mixtă	1) Andrei Iotta	Înv. tit.	35	4.735

www.digibuc.ro

Notă

Corpul didactic primar şi preoţesc este retribuit de guvernul român şi pe anul şcolar 1933/1934, deşi şcolile româneşti au trecut de la 23 aprilie 1933 pe seama guvernului albanez, în urma modificării art. 206 şi 207 din Constituţiunea albaneză, votată şi sancţionată la 23 aprilie 1933.

Limba de predare în şcoli este limba albaneză, cu excepţia a 3 ore pe săptămână de limbă română.

TABLOUL
Personalului preoţesc din ALBANIA pe anul 1933-1934

Localitatea unde au biserica	**Numele Preoţilor**	**Salariul cu care sunt retribuiţi lunar / Lei**
Coriţa	Ec. Cota Balamaci	5.803
Şipsca	H. Dumitrescu	3.636
Lunca	D. Coconeş	3.288
Nicea	G.C. Anastas	3.288
Pleasa	Gh. Puia	3.288
Grebena	Vasile Nişcu	3.288
Elbasan	N. Picina	3.636

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 64-65.

www.digibuc.ro

38.

1934 octombrie 17, Tirana. *Raport al Legaţiei României la Tirana adresat ministrului Afacerilor Străine Nicolae Titulescu, în care este descrisă discuţia avută cu Mitropolitul Visarion, şeful bisericii ortodoxe albaneze. Se propunea plata taxei anuale de 60 franci aur pentru fiecare dintre cele şapte biserici române din Albania de către Ministerul Cultelor din România.*

Legaţiunea României la Tirana
Nr. 661 Tirana, 17 octombrie 1934

COPIE

Domnule Ministru,

Am onoarea a face cunoscut Excelenţei Voastre că ieri am primit vizita şefului Bisericii Ortodoxe Albaneze. Mitropolitul Visarion mi-a înapoiat astfel o vizită pe care o făcusem şi despre care am avut onoarea de a relata Excelenţei Voastre telegrafic.

Deşi Biserica Ortodoxă Albaneză nu a fost încă recunoscută în mod oficial de celelalte biserici ortodoxe, am crezut util a aduce Mitropolitului Visarion deoarece fusesem informat despre bunăvoinţa ce o arată în mod constant preoţilor români din Albania, care preoţi sunt menţinuţi în parohiile române, ceea ce reprezintă un sprijin important din punctul de vedere naţional românesc, şi pierzând această bunăvoinţă din partea Mitropolitului Visarion am risca să vedem pe preoţii români transferaţi în parohii compuse exclusiv din albanezi.

Mitropolitul Visarion ţine mult la pompă şi ceremonial. Am fost primit cu toate onorurile datorate reprezentantului unui stat străin. Întregul cler al mitropoliei mi-a ieşit înainte pentru a mă saluta. Am fost introdus îndată în sala de recepţiune a mitropolitului. Este o sală foarte lungă, care în toată simplicitatea ei are mult caracter şi te impresionează prin dimensiunile sale. Am găsit pe I.P.S.S. întreţinându-se cu doi preoţi catolici, dintre care unul era directorul şcolii italiene din Tirana. Aceşti doi preoţi s-au retras îndată, iar mitropolitul Visarion îmi spuse: „Vedeţi Excelenţă, noi dorim să întreţinem relaţiuni bune cu toate bisericile. Eu nu sunt în principiu contra unirii bisericii albaneze cu Roma, căci recunosc superioritatea clerului catolic, însă pentru aceasta trebuie să se pregătească mai înainte masele. Preoţii catolici trebuie să vină la noi şi noi trebuie să mergem la dânşii.

www.digibuc.ro

Noi trebuie să vizităm bisericile catolice, iar preoţii catolici trebuie să viziteze pe ale noastre. Nu pot însă admite, ca misionarii catolici să facă prozelitism individual, căci în acest caz trebuie să intervin pentru a apăra unitatea bisericii, al cărei şef sunt".

Am avut deja onoarea de a raporta Excelenţei Voastre conţinutul convorbirii mele cu Mitropolitul Visarion. Între altele, I.P.S.S. mi-a spus, că în Albania există o taxă bisericească, care e plătită de toate bisericile ortodoxe în favoarea mitropoliei. Această taxă ar fi variabilă, după situaţiunea materială şi numărul credincioşilor din fiecare parohie. Astfel, biserica din Tirana ar plăti 2.000 franci aur pe an. Partea ce ar reveni unei biserici române, ar fi de 60 franci aur pe an. În schimb însă, bisericile sunt la rândul lor autorizate de a percepe o taxă de cel puţin un franc aur pe an de la fiecare familie.

De fapt însă, bisericile române nu ar fi plătit niciodată această taxă anuală de 60 de franci aur către mitropolie.

Deşi I.P.S.S. a accentuat, că nu trebuie să consider aceasta ca o plângere din partea Sa, totuşi, având în vedere suma minimală despre care este vorba, îmi permit a propune Excelenţei Voastre dacă crede de cuviinţă să binevoiască a interveni pe lângă Ministerul nostru al Cultelor pentru ca să examineze, dacă nu ar fi oportun, ca această taxă mică de 60 franci aur anual pentru fiecare din cele şapte biserici române din Albania să fie acoperită eventual din fondurile zisului Minister. Aceasta nu ar putea fi interpretat ca o recunoaştere de jure a Bisericii Ortodoxe Albaneze, ci ca o simplă pomană.

Mitropolitul Visarion anunţându-mi vizita sa la Legaţiune, am dispus ca I.P.S.S. să fie primită cu aceleaşi onoruri, al căror obiect fusesem eu însumi cu prilejul vizitei mele la mitropolie.

I.P.S.S. mi-a spus-între altele, că în ziua de 15 octombrie curent a deschis Sf. Sinod pronunţând un discurs, în care a avut curajul să declare, că biserica ortodoxă este persecutată în Albania. Învăţământul religios ar fi cu totul interzis în şcolile albaneze, unde numai ştiinţele enciclopedice ar fi predate. Pentru a para acest inconvenient, I.P.S.S. ar fi încercat să organizeze cursuri de religiune pentru tineret în zilele în care nu se predau cursuri în şcolile laice şi anume, joia după-amiază şi duminică. Pentru a împiedica pe copii de a urma aceste cursuri de religiune, autorităţile şcolare albaneze ar fi introdus de asemenea cursuri obligatorii în aceste zile şi chiar dumineca. Zece profesori din Corcea au determinat pe băieţi şi pe fete să vie dumineca la biserică pentru a răspunde preotului conform Liturghiei. Aceşti 10 profesori au fost îndată transferaţi de la Corcea.

www.digibuc.ro

Față de faptul că tineretul albanez este cu totul lipsit de învățământul religios, mitropolitul Visarion se întreabă cu groază, ce va deveni un popor aşa de simplu fără credință.

Mitropolitul Visarion este de o inteligență sclipitoare. Este foarte interesant de a se întreține cu dânsul asupra oamenilor şi lucrurilor din această țară. Prima sa grijă a fost de a mă preveni contra promisiunilor, ce mi se va face aci. Poporul albanez ar fi bun şi simplu, însă guvernanții săi ar face reprezentanților străini tot soiul de promisiuni, pe car nu le-ar ține niciodată. Pentru a motiva afirmațiunea Sa, mitropolitul Visarion mi-a citit cazul predecesorului meu Vasile Stoica, care a lăsat de altfel cele mai bune amintiri în Albania, căruia i se promisese deschiderea unor noi şcoli, care nici până astăzi nu au luat ființă.

I.P.S.S. atribuie faptul, că guvernanții albanezi nu-şi țin cuvântul, următoarelor cauze: „Aceşti oameni au fost crescuți fie în Turcia, fie în Grecia. Este un fapt bine cunoscut, că toată diplomația turcească a consistat în a tace adevărul şi de a spune părții adverse numai ceea ce putea să o inducă în eroare. Cât despre greci, ei mint. La aceasta a venit să se adauge corupțiunea inaugurată mai întâi de austrieci şi continuată mai târziu de italieni, care au vărsat şi unii şi alții bani pentru a corupe caracterele. Aceasta a dat naştere unei mentalități, după care fiecare albanez crede, că străinul este aici numai pentru a fi exploatat.

Poporul albanez este foarte bănuitor, deoarece judecă pe celelalte popoare după sine însuşi".

Mitropolitul Visarion aprobă atitudinea energică a fostului Ministru al Italiei, Dl. Koch, care a avut curajul să întrebe pe guvernanții albanezi, unde au mers banii, ce a vărsat Italia aici. Această atitudine a fostului ministru al Italiei ar fi fost justificată, deoarece mai târziu poporul albanez ar putea ține italienilor următorul limbagiu: „Ce ați făcut voi pentru noi, pentru agricultura noastră, pentru industria noastră, pentru cultura noastră? Ați îmbogățit pur şi simplu cu banii voştri o duzină de oameni.

Poporul albanez nu are însă curajul să masacreze pe aceşti guvernanți, după cum ei merită".

Trecând la scrisoarea Regelui Zog adresată Ministrului Său Preşedinte, prin care Majestatea Sa dă Înalta Sa aprobare noului proiect de lege organică a învățământului, mitropolitul Visarion îmi spuse: „Vorbe mari! Ieste uşor de a spune, că în aplicarea legii învățământului nu vom ține seamă de nici o oportunitate politică, însă este mult mai înțelept să dovedim aceasta prin fapte şi să tăcem din gură, decât să pronunțăm vorbe mari şi pe urmă să fim poate siliți să procedăm altfel".

Vorbind despre Ministrul Instrucțiunii Publice, întrebai în mod

www.digibuc.ro

intenționat pe mitropolitul Visarion, dacă domnul Miraş Ivanai este creştin. „Ce, creştin?, el este un Nero", îmi răspunse I.P.S.S. De altfel, adaugă mitropolitul Visarion, Ministrul Instrucțiunii Publice nu este un om responsabil, el este un simplu instrument de execuțiune, întocmai ca servitorul D-tale, care execută ceea ce îi ordoni. Aci I.P.S.S. făcea aluziune desigur la faptul, că Regele Zog ar fi autorul moral al legii asupra etatizării şcolilor.

Această convorbire cu Mitropolitul Visarion asupra situațiunii interne a Albaniei m-a interesat îndeosebi, după ce cu două săptămâni înainte avusesem o conversațiune similară cu Şeful Marelui Stat Major albanez, despre care am relatat Excelenței Voastre.

Aceste două convorbiri mi-au dovedit, că indigenii nu văd situațiunea în Albania altfel decât reprezentanții străini acreditați aci.

Primiți, Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Excelenței Sale, D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine

• AMAE, fond Problema 15, vol. 15, f. 193.

39.

1934 noiembrie 28, Tirana. *Raport al Legaţiei României la Tirana privind etatizarea şcolilor particulare din Albania din 25 aprilie 1933. Se exprimă părerea că românii din Albania nu vor întreprinde nimic pentru recâştigarea drepturilor lor minoritare.*

Legațiunea Regală a României
Tirana 28 noiembrie 1934

Domnule Ministru,

Luând cunoştință, la înapoierea mea din concediu, de conținutul notei ministeriale No. 29642 din 25 octombrie 1934, am onoarea a relata Excelenței Voastre situațiunea adevărată a şcolilor noastre din Albania.

În ziua de 25 aprilie 1933, învățătorii noştri au primit pur şi simplu notificarea, că toate şcolile particulare din Albania au fost etatizate. Totodată, învățătorii români au fost invitați să evacueze localurile ocupate de şcoli. În

www.digibuc.ro

imobilul aparţinând comunităţii române din Corcea a fost instalată o şcoală de stat albaneză, unde predau exclusiv institutori albanezi şi unde limba română nu este predată nici chiar ca limbă străină obligatorie. După cum am arătat prin raportul meu No. 630 din 5 octombrie 1934, statul albanez nu plăteşte nici măcar chirie comunităţii româneşti pentru uzul localului. Autorităţile albaneze au procedat la aceste măsuri drastice fără a fi aşteptat cel puţin sfârşitul anului şcolar.

Nu există deci nici o legătură între închiderea şcolilor româneşti, care a avut loc la 25 aprilie 1933 şi conflictul ce s-a ivit la începutul anului şcolar 1934 între minoritatea greacă din Albania şi guvernul albanez. În momentul în care s-a produs acest conflict, şcolile româneşti erau deja demult etatizate, iar limba română nu era predată de mai bine de un an de zile.

În ceea ce priveşte declaraţiunea ce mi-a făcut Ministerul Afacerilor Străine la 9 octombrie trecut, că limba română va fi în curând din nou predată în fostele şcoli româneşti comunicată Excelenţei Voastre prin telegrama mea No. 636 din 9 octombrie 1934, observ că Dl. Djafer Villa mi-a făcut această declaraţiune în mod spontan, fără a fi fost provocat printr-o intervenţiune sau demers din partea mea.

Declaraţiunea făcută la Geneva la 5 octombrie de către reprezentantul Albaniei, nu a creat o situaţie privilegiată pentru minorităţile greceşti. Această declaraţiune conferă drepturi egale tuturor minorităţilor din Albania.

.....

Am impresiunea, că minoritatea română din Albania nu se va adresa niciodată Societăţii Naţiunilor, spre a urma pilda grecofonilor. Românii albanezi simt româneşte, vorbesc româneşte, însă ei au interesele lor în Albania şi nu vor întreprinde nimic, ce ar putea să le creeze dificultăţi cu satul albanez.

Înapoindu-mă numai ieri din concediu, nu am avut încă ocaziunea de a vedea pe Ministrul Afacerilor Străine sau pe Preşedintele Consiliului. Cu prilejul vizitei ce voi face D-lui Djafer Villa, D-sa mă va întreţine desigur asupra intenţiunilor guvernului albanez cu privire la fostele şcoli româneşti. Nu voi lipsi de a ţine pe Excelenţa Voastră la curent.

Primiţi Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele consideraţiuni.

Excelenţei Sale, D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine /ss/ *Aurelian*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 81.

www.digibuc.ro

40.

1935 aprilie 26, Tirana. *Telegramă a Legaţiei României la Tirana, privind redeschiderea şcolilor româneşti din Albania.*

Legaţiunea din Tirana 26 aprilie 1935
Nr. 304
Urmare la telegramele mele No. 285 şi 289

Ministrul Afacerilor Străine mi-a declarat azi că M.S. Regele a dat ordin Ministrului Instrucţiunii Publice să ia imediat măsurile necesare pentru ca şcolile româneşti să fie redeschise integral şi să funcţioneze cu începere de azi exact ca înainte de etatizarea lor, adică ca toate materiile să fie predate în limba română de foştii institutori români. Copiii albanezi care frecventează aceste şcoli vor fi permutaţi la alte şcoli. În viitor, Ministerul Instrucţiunii Publice va alege pe institutorii lor numai printre elementele minoritare etnice, ţinând totdeauna seama ca aceste numiri să fie agreate de minorităţi. Într-un cuvânt, Ministerul Instrucţiunii Publice nu va putea numi la şcolile româneşti un institutor albanez, chiar dacă ar poseda perfect limba română. Cred că în acest mod, guvernul albanez ne-a acordat satisfacţiune completă în chestiunea şcolară.

Cu acest prilej, Ministrul Afacerilor Streine m-a însărcinat a reitera Excelenţei Voastre rugămintea guvernului albanez, transmisă prin telegrama mea No. 289, prin care solicită puternicul sprijin al Excelenţei Voastre la Geneva în chestiunea şcolilor minoritare greceşti.

/ss/ *Aurelian*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 119.

www.digibuc.ro

41.

1935 mai 2, Haga. *Telegramă a Legaţiei României la Haga, privind hotărârea luată de Curtea de Justiţie Internaţională în problema şcolilor minoritare din Albania.*

Legațiunea din Haga 2 mai 1935
Nr. 1904

Îmi îngădui a aminti Excelenței Voastre informațiunile verbale date la Geneva în privința avizului Curții Permanente de Justiție Internațională în chestiunea şcolilor minoritare din Albania.

Avizul, dat cu majoritate, dă o interpretare exorbitantă egalității de drepturi conferită minorităților etnice prin tratatele minoritare şi făcând o primă şi notabilă aplicațiune, consideră că Albania nu era fundată să suprime printr-o dispoziţiune constituţională regimul învăţământului privat pe teritoriul său. Avizul ajunge să recunoască adevărate privilegii minorităților, prevăzând, pe de o parte, putința unei situațiuni de drept pentru minorități superioare celei a majorității pentru că numai astfel s-ar stabili o adevărată egalitate de fapt între unele şi altele, iar pe de altă parte, permanența unor drepturi minoritare care n-ar putea fi atinse prin legiuiri naționale.

/ss/ *Vişoianu*

- AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 121

42.

1935 iunie 15. *Referat redactat de G. Elefterescu, privind situaţia şcolilor române din Albania în care după 6 mai 1935, cunoştinţele erau predate în limba română.*

În Albania, unde trăiesc aproape 40.000 de români, existau înainte de 1913, pe timpul dominațiunii turceşti, 17 şcoli româneşti şi un gimnaziu la Berat, subvenționate de guvernul nostru. Cursurile acestor şcoli erau urmate de un număr de 670 de elevi.

Cu toate că Albania n-a semnat, în chestiunea şcolilor noastre, un

www.digibuc.ro

angajament în felul celui luat de celelalte state succesorale ale Imperiului turcesc, ea a respectat totuşi existenţa celor trei şcoli româneşti din comunele Corcea, Şipsca şi Pleasa, singurele care s-au mai putut redeschide după războiul mondial.

Aceste şcoli au continuat să funcţioneze după regimul stabilit pe timpul Imperiului turcesc, până în octombrie 1927, când s-a procedat la etatizarea lor.

În iulie 1930, în urma tratativelor duse de Legaţiunea noastră din Tirana, guvern albanez a consimţit, în mod verbal, ca vechile şcoli româneşti de la Corcea şi Şipsca – şcoala din Pleasa încetase între timp să mai funcţioneze – să fie cedate comunităţilor româneşti. Ele urmau să fie administrate şi întreţinute de comunităţile respective, guvernul albanez dându-şi însă promisiunea că va tolera subvenţionarea lor de către statul român.

Cele două şcoli româneşti au reînceput să funcţioneze chiar în cursul acelui an, după programul şcolilor primare de la noi, având un corp profesoral numit şi retribuit de fapt de Ministerul nostru de Instrucţiune Publică şi cursurile predate în limba română. În luna mai 1932, guvernul albanez autorizează funcţionarea a încă două şcoli româneşti, la Lunca şi la Grabova, fără ca aceste şcoli să fi luat însă fiinţă – din motive financiare.

Regimul acesta durează până în aprilie 1933, când intră în vigoare noua Constituţiune albaneză, care în articolele 206 şi 207 cuprinde următoarele dispoziţiuni:

„L'enseignement et l'éducation des sujets albanais sont réservés à l'État, qui se charge de les donner dans ses écoles. L'enseignement primaire est obligatoire pour tous les ressortissants albanais et sera donné gratuitement.

Les écoles privées de toutes les catégories, fonctionnant actuellement, seront fermées"*.

* Traducere: „Învăţământul şi educaţia supuşilor albanezi sunt rezervate statului care se însărcinează să le dea în şcolile sale. Învăţământul primar este obligatoriu pentru toţi cei aflaţi sub jurisdicţie albaneză şi va fi gratuit. Şcolile particulare de toate categoriile, funcţionând în prezent, vor fi închise".

Aceste dispoziţiuni, care vizau mai ales şcolile catolice, având ca scop reducerea posibilităţilor de influenţă italiană în Albania, au lovit şi cele două şcoli româneşti, considerate de guvernul albanez ca şcoli particulare, cu toate că situaţiunea lor nu era identică.

Într-adevăr, pe când populaţiunea românească din Albania constituie o minoritate etnică, populaţiunea italiană nu alcătuieşte o minoritate de acest fel.

Fără a fi fost închise, şcolile noastre au fost etatizate, înlocuindu-se învăţătorii români şi introducându-se programul de curs primar albanez.

www.digibuc.ro

Legaţiunea noastră din Tirana, constatând că prin noul regim şcolile noastre au fost puse într-o situaţiune de inferioritate faţă de regimul instituit prin Declaraţia albaneză în faţa Consiliului Societăţii Naţiunilor, din 2 octombrie 1921, şcolilor minoritare – a propus Ministerului ca şcolile româneşti să fie puse sub protecţiunea zisei Declaraţiuni, invocându-se fie articolul 5, fie articolul 6 al ei.

O astfel de intervenţiune nu ar fi fost însă oportună, dată fiind posibilitatea de a se obţine, pe cale amiabilă, o revenire la regimul anterior Constituţiei din 1933, regimul comportând o situaţiune mai bună decât aceea ce s-ar fi putut obţine prin invocarea Declaraţiei din 1921.

Această revenire s-a şi realizat; cu începere de la 6 mai 1935, în cele două şcoli de la Corcea şi Şipsca, toate materiile sunt predate în limba română de către institutori români, iar elevii albanezi care le frecventau au fost mutaţi în şcoli albaneze.

Rămâne acum ca statul român să sprijine efectiv, moralmente şi mai ales materialmente, organizarea de comunităţi în centrele româneşti, îndemnându-le să ceară guvernului albanez să înfiinţeze şcoli româneşti în localităţile unde românii sunt în majoritate şi anume în comunele Şipsca, Nicea, Lunca, Grabova, Moscopole, Cerna, Cărbunara, Grădiştea, Cumani, Trei fraţi, Pleasa, Devidea, Goleni, Nagruza, Cipala, Dadostina, Peşteu, Colonia, Bumbulina, Jacodina, Crueghiata, Poiani, Ametbeuş, Scrofolina, Armeni, Ducati, Iniştea, Tapia, Tarîk, Stremen, Pendandria, Duşmica, Dobronic şi Cosova.

Pe de altă parte, ar fi neapărat necesar să obţinem confirmarea printr-un acord scris a acestui regim, chestiunile care, împreună cu aceea a metodei de urmat în negociaţiunile ce s-ar deschide, face obiectul referatului Direcţiunii Politice cu data de 4 iunie 1935.

15 iunie 1935 /ss/ *G. Elefterescu*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 127.

www.digibuc.ro

43.

1935 noiembrie 16, Tirana. *Raport al Legaţiei României la Tirana, către ministrul Afacerilor Străine, Nicolae Titulescu, privind funcţionarea şcolilor româneşti din Albania ca şcoli de stat albaneze cu limba de predare română. În anexă, Regulamentul privind şcolile minoritare apărut în Monitorul Oficial nr. 58 din 12 noiembrie 1935 la Tirana.*

Legaţiunea Regală a României la Tirana

Confidenţial 16 noiembrie 1935

Domnule Ministru,

Am onoarea a confirma telegrama mea No. 778 din 14 noiembrie curent.

Zilele aceste Monitorul Oficial al Albaniei a publicat, în fine, regulamentul relativ la funcţionarea şcolilor minoritare din Albania. Alături pe lângă aceasta în traducere română, două exemplare din textul acestui regulament.

Şcolile româneşti funcţionează astăzi sub regimul prevăzut la art. 10 al acestui regulament, adică: Şcoli de stat albaneze, cu institutori aleşi, numiţi şi plătiţi de statul albanez, care predau toate materiile în limba română. Observ că, acest regim a fost aplicat şcolilor româneşti, deşi comunităţile noastre nu au declarat niciodată, că nu doresc sau că nu pot întreţine şcoli particulare minoritare.

Ministrul Instrucţiunii Publice al Albaniei m-a întrebat în ziua de 2 octombrie 1935, dacă guvernul român doreşte, ca şcolile româneşti să fie supuse aceluiaşi regim ca şi şcolile minoritare greceşti (Art. 1-9) sau dacă el preferă, ca ele să funcţioneze sub regimul prevăzut la Art. 10. În acelaşi timp, Ministrul Instrucţiunii Publice m-a lăsat să înţeleg, că este dorinţa Regelui Zog şi a guvernului albanez de a nu vedea minoritatea română alături de cea greacă, profitând de o măsură impusă. Am răspuns ministrului Instrucţiunii Publice, că mă voi pune în legătură cu guvernul meu şi că îi voi comunica răspunsul, îndată ce îl voi primi.

Îmi permit a atrage binevoitoare atenţie Excelenţei Voastre asupra punctului a al articolului 2 şi a punctului h al articolului 3, care prevăd, că institutorii şcolilor minoritare vor fi plătiţi numai de către populaţiunea din localitate unde funcţionează şcoala.

www.digibuc.ro

Deci, în cazul în care guvernul nostru s-ar decide pentru şcoli minoritare, salariile acordate institutorilor români de către Ministerul nostru al Instrucţiunii Publice vor trebui să fie trimise într-un mod foarte discret, pentru a nu oferi guvernului albanez ocaziunea de a pretinde, că prescripţiunile acestui regulament nu au fost observate.

Îmi permit a atrage, de asemenea, atenţiunea Excelenţei Voastre asupra articolului 9 care prevede, că în şcolile minoritare manualele vor fi elaborate în limba minoritară, însă conform programului oficial albanez şi cu aprobarea Ministerului Instrucţiunii Publice al Albaniei.

Binevoiţi a primi, Domnule Ministru, asigurarea prea înaltei mele consideraţiuni.

/ss/ *Aurelian*

REGULAMENT
Privitor la şcolile minoritare
(Monitorul Oficial No. 58 din 12 noiembrie 1935)

Art. 1.

Pe baza articolului 5 din declaraţiunea albaneză făcută în faţa Societăţii Naţiunilor în ziua de 2 octombrie 1921, Şcolile particulare minoritare din Regat sunt libere să funcţioneze conform prezentului regulament cu institutori aleşi de către minoritari şi aprobaţi de către Ministerul Instrucţiunii Publice.

Art. 2.

Cererile pentru deschiderea unei şcoli particulare minoritare se face de către membrii comunităţii locale şi se adresează Ministerului Instrucţiunii Publice prin intermediul Prefecturii.

Pe cerere se specifică:

a) dorinţa de deschidere a şcolii particulare minoritare întreţinută cu cheltuiala populaţiunii locale;

b) numărul copiilor de ambele sexe, vârsta obligatorie pentru şcoală, conform dispoziţiunilor legii;

c) numele şi biografia pe scurt a institutorului sau institutoarei;

d) leafa lunară ce locuitorii se obligă a plăti institutorului.

Împreună cu acestea se înaintează şi actele institutorului sau institutoarei.

Art. 3.

Candidaţii pentru posturile de institutori în şcolile particulare minoritare trebuie să îndeplinească următoarele condiţiuni:

a) să fie cetăţeni albanezi;

www.digibuc.ro

b) să fi împlinit vârsta de 21 ani, şi să fie în regulă cu serviciul militar

c) să cunoască în limita posibilităţii, limba albaneză, această condiţiune intră în vigoare după trei ani;

d) să nu fi urmăriţi de autorităţile judecătoreşti;

e) să fi absolvenţi ai unei şcoli normale; această condiţiune se va aplica doi ani după punerea în aplicare a prezentului regulament;

f) să nu fi făcut serviciul militar în străinătate;

g) să nu fi luat parte în organizaţiunile antinaţionale;

h) să fie plătit numai de către populaţiunea locală unde funcţionează şcoala minoritară.

Art. 4.

După semnarea contractului cu membrii comunităţii locale relativ la serviciul şi leafa lunară, candidaţii care îndeplinesc condiţiunile prevăzute în art. 3, vor fi aprobaţi de către Ministerul Instrucţiunii Publice. Contractul se semnează în faţa autorităţilor administrative locale. În comunele cu o populaţiune mixtă, contractul se semnează de către membrii comunităţii minoritare, iar în cazul când minoritarii nu sunt reprezentaţi în comisiunea locală, atunci el (institutorul) procedează la alegerea unei comisiuni speciale ad-hoc.

Art. 5.

Institutorul unei şcoli minoritare îşi ia postul în primire numai după obţinerea decretului Ministerului Instrucţiunii Publice. Ministerul Instrucţiunii procedează la eliberarea decretului de numire în termenul de una lună cu începere din ziua în care s-a înmânat cererea comunităţii minoritare.

Art. 6.

Populaţiunea locală poate să controleze pe institutorul şi şcoala particulară a lor. Controlul oficial didactic şi administrativ se face, conform dispoziţiunilor legii, de către Ministerul Instrucţiunii Publice prin inspectoratul şcolar.

Art. 7.

Contra institutorului, care în urma unei control oficial se constată că nu îndeplineşte condiţiunile legilor în vigoare, sau că purtarea sa morală sau politică este incorectă, se aplică dispoziţiunile respective ale legii organice a învăţământului, adică reducerea salariului sau transferarea sa.

Art. 8.

În ceea ce priveşte anul şcolar, certificatele, clasificarea, promovarea şi examenele elevilor, precum şi vârsta obligatorie, sistemul programului, se aplică conform dispoziţiunilor legii organice a învăţământului.

Programul şcolar este acela oficial al şcolilor de Stat, în toate clasele

www.digibuc.ro

toate materiile se vor preda numai în limba minoritară. Învățământul religios, care nu este prevăzut în programul oficial, se poate preda în limba minoritară.

Art. 9.

În şcolile particulare minoritare, se vor întrebuința manualele şcolare, tipărite în limba minoritară, conform programului oficial, numai cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice.

Ministerul Instrucțiunii Publice se va interesa de întocmirea textelor şcolare în limba minoritară conform programului oficial.

Până la întocmirea acestor texte, Ministerul Instrucțiunii Publice este autorizat a aproba pe cele existente în limba minoritară, care se apropie mai mult de programul oficial.

Art. 10.

Pentru localitățile minoritare care declară că nu doresc sau că nu pot întreține şcoli particulare, Ministerul Instrucțiunii Publice, pe baza articolului 6 al declarațiunii albaneze din 2 octombrie 1921, va deschide şcoli de stat în care tot programul se va preda în limba minoritară. În acest scop, Ministerul va trimite în aceste şcoli institutori capabili.

Art. 11.

În şcolile minoritare, Ministerul Instrucțiunii are dreptul a prevede ca obligatoriu învățământul limbii albaneze.

Art. 12.

Prezentul regulament intră în vigoare cu începerea anului şcolar 1935-1936.

Art. 13.

Ministerul Instrucțiunii Publice este însărcinat cu punerea în aplicare a prezentului regulament.

Excelenței Sale D-lui N. Titulescu
Ministru al Afacerilor Străine

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 157-158

www.digibuc.ro

44.

1935 decembrie 16. *Referat semnat de Aurelian, R. Crutzescu şi Al. Cretzianu privind soluţia adoptată asupra statutului şcolilor române din Albania ca şcoli de stat cu limba de predare română.*

16 decembrie 1935

Subsemnaţii întrunindu-se astăzi, în prezenţa D-lui Secretar General, spre a cerceta chestiunea şcolilor române din Albania şi a căuta să stabilim soluţiunea cea mai conformă intereselor noastre naţionale, am ajuns la următoarele concluziuni:

Dat fiind că, prin noua Constituţiune albaneză din 1933, toate şcolile particulare au fost închise şi înlocuite prin şcoli de Stat (art. 206 şi 207), chestiunea ce se pune pentru noi este de a hotărî dacă dorim, nu şcoli particulare pe care nu le mai putem cere, oricare ar fi argumentele istorice şi sentimentele ce credem că le-am putea invoca, ci: sau şcoli de stat cu un regim de favoare sau şcoli minoritare.

O acţiune în vederea deschiderii de şcoli minoritare nu ar fi nici oportună, nici de natură a întări situaţiunea minorităţii române din Albania, şi aceasta din următoarele motive:

1) Comunităţile române n-ar putea cere deschiderea unor şcoli minoritare decât pe baza angajamentului luat în 1921 de către guvernul albanez înaintea Societăţii Naţiunilor cu privire la tratamentul minorităţilor. Este ştiut însă cum, în urma plângerii adresate de guvernul elen Consiliului Societăţii Naţiunilor, Curtea Permanentă de Justiţie Internaţională a dat, la 6 aprilie 1935, o interpretare deosebit de largă acelui angajament. Or, această interpretare de care Consiliul, fără a o aproba ce e drept în mod formal, a ţinut totuşi seamă în recomandările pe care le-a făcut ulterior guvernului albanez, poate fi primejdioasă pentru noi. Este neîndoielnic că minoritatea ungară sau germană din Transilvania va utiliza cel dintâi prilej pentru a încerca să se folosească, în interesul ei, de o asemenea interpretare. Invocarea, de către România însăşi, a declaraţiunii din 1921, şi deci implicit a deciziunii care o interpretează, ar constitui desigur un prilej deosebit de bine venit. Astfel fiind, avem noi oare interesul de a deştepta pentru o ipotetică apărare a intereselor celor 40.000 de români din Albania, noi pretenţiuni din partea celor patrusprezece sute de mii de unguri din România?

2) Guvernul albanez, care s-a declarat bineînţeles gata a deschide, la cererea noastră, şcoli minoritare, ar fi totuşi foarte nemulţumit de a ne vedea

www.digibuc.ro

urmând această cale şi minoritatea română asociindu-se astfel elementului grecofon care a jignit atât de adânc sentimentul naţional şi spiritul de independenţă albanez. Fără a mai vorbi de interesul politic ce-l avem de a întreţine legături cât de amicale cu Guvernul din Tirana, este oare şi în interesul populaţiunii române din Albania de a vedea transformându-se sentimentele actuale de prietenoasă bunăvoinţă ale autorităţilor locale într-o ostilitate care, cunoscând metodele administrative ale tânărului Stat, ar ava nenumărate ocazii de a se manifesta în dauna conaţionalilor noştri?

3) Conform intenţiunilor guvernului albanez, diplomele absolvenţilor şcolilor minoritare nu vor fi recunoscute de către stat, astfel încât aceşti tineri nu vor putea intra în niciunul din serviciile publice albaneze fără a se supune unui examen prealabil. Astfel, în loc de a avea acolo, pe loc, elemente care le-ar putea fi, prin conştiinţa lor românească, într-adevăr folositoare, am vedea pe toţi absolvenţii şcolilor noastre minoritare din Albania nevoiţi să vină în ţară în căutarea unor slujbe, sporind astfel în mod cu totul zadarnic numărul „şomerilor" intelectuali şi lăsând restul minorităţii noastre din Albania lipsită de sprijinitorii şi îndrumătorii ei fireşti.

4) Deschiderea, în centrele locuite de români, a unor şcoli minoritare, este condiţionată de înfiinţarea unor comunităţi româneşti organizate şi unite, care să fie totodată în măsură a întreţine asemenea şcoli. Oricât de vie ar fi conştiinţa naţională a acelei minorităţi, este însă foarte probabil că ea nu va fi în măsură a asigura, prin propriile ei mijloace, cheltuielile necesare. Va fi deci nevoie de subvenţiunile regulate şi îndestulătoare ale guvernului român. Admiţând chiar că bugetul nostru ar putea suporta aceste sarcini suplimentare, nu trebuie oare ţinut seamă de eventualitatea în care aceste subvenţiuni încetând dintr-un motiv sau altul, şi fie şi numai vremelnic, întreţinerea acelor şcoli n-ar mai putea fi asigurată? Şi atunci cum vom putea apăra noi oare drepturile minorităţii române din Albania şi ce privilegii vom mai putea cere pentru ea, în numele apărării limbii şi a conştiinţei ei naţionale, când ni se va arăta că acea conştiinţă este atât de vie, încât comunităţile nu sunt măcar în măsură a întreţine şcoli de limba română?

Pentru toate aceste cuvinte, socotim preferabil de a accepta propunerea guvernului albanez de a acorda minorităţii române şcoli de stat, cu profesori de origine română şi predarea tuturor materiilor în limba română. Aceasta cu atât mai mult cu cât Ministerul Instrucţiunii Publice albanez s-a arătat dispus a închide ochii asupra unor subvenţiuni discrete pe care am fi eventual dispuşi a le acorda şcolilor în chestiune şi a ţine seamă de recomandaţiunile noastre cu prilejul numirii institutorilor.

www.digibuc.ro

Consemnarea în scris a acestor dispoziţiuni ar fi desigur de dorit. Ea însă n-ar putea face obiectul unei Convenţiuni formale – dată fiind obligaţiunea în care s-ar vedea atunci guvernul albanez de a acorda şi celorlalte minorităţi privilegii asemănătoare. Ar trebui deci să ne mulţumim cu un schimb de scrisori cu caracter strict confidenţial şi a cărui valoare ar fi din cele mai îndoielnice, el neputând constitui nici un angajament pentru viitoarele guverne albaneze, nici o bază serioasă de intervenţiune pentru noi. Este încă puţin probabil că un stat care a luat deja angajamente internaţionale, ca Tratatul minorităţilor sau ca declaraţiunea guvernului albanez din 1921 să consimtă a mai lua noi angajamente suplimentare în favoarea minorităţilor. De altfel, art. 10 al noului „Regulament relativ la şcolile minoritare din Albania" constituie de fapt un angajament scris în favoarea minorităţilor. Într-adevăr, acest articol prevede: „pentru localităţile minoritare care declară că nu doresc sau că nu pot întreţine şcoli particulare, Ministerul Instrucţiunii Publice, pe baza art. 6 al Declaraţiunii albaneze din 2 octombrie 1921, va deschide şcoli de stat în care tot programul se va preda în limba minoritară". Acest articol pare a ne da toate garanţiile necesare. Vom putea reclama astfel, întemeindu-ne pe un text oficial, deschiderea şcolilor necesare în toate comunele unde numărul minoritarilor români îndreptăţeşte o asemenea cerere. Totodată, drepturile minorităţii române din Albania de a cere ea însăşi deschiderea unor şcoli minoritare, atunci când va socoti de cuviinţă, rămâne, bineînţeles, neatins.

16 decembrie 1935

/ss/ *Aurelian* /ss/ *R. Crutzescu* /ss/ *Al. Cretzianu*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 169.

www.digibuc.ro

45.

1936 august 21. *Memoriul profesorului N.H. Balamaci, adresat Legaţiei României la Tirana, în care solicită sprijin pentru deschiderea de şcoli minoritare române în Albania, precum şi reconstruirea bisericii române din Corcea, distrusă la cutremurul din 1931.*

COPIE
de pe memoriul D-lui N.H. Balamaci, adresat Legațiunei Regale din Tirana şi anexat raportului cu No. 543 din 21 august 1936 (înreg. la No. 49047 din 3 sept. 1936)

Domnule însărcinat cu afaceri,

Deoarece se apropie începutul anului şcolar 1936-937, îmi fac o datorie de conştiință a aduce la cunoştința Domniei Voastre situația şcolilor noastre din Albania, pentru ca potrivit împrejurărilor, să procedați cum credeți de cuviință.

Nici în timpurile cele mai grele pentru cauza noastră de aici, când eram amenințați zilnic de sabia lui Damocles, nu am avut aşa mare durere sufletească ca cea din zilele de azi. Şcolile noastre din Corcea şi aiurea, care altădată excelau prin modul lor de a se prezenta, cu elevi care ieşeau totdeauna premiați în şcolile secundare române din Salonic şi Ianina, astăzi se găsesc în cea mai mare decadență. Elevii abia vorbesc limba română. învățătoarea, D-na Uci, albaneză, nici nu cunoaşte limba română.

Entuziasmul şi sufletul național de altădată din această şcoală a dispărut acum. Copiii nu mai cântă frumoasele noastre cântece naționale. Nici rugăciunea nu este respectată la intrarea şi ieşirea elevilor din clase, fiind exclusă din toate şcolile statului albanez. Tabela şcolii din limba română a fost înlocuită cu o tabelă sub titlul Şcoala No. 5 în limba albaneză.

În Albania, anul acesta am avut numai două şcoli româneşti, la Korcea şi Şipsca, subvenționate de statul albanez.

Anul acesta, toată populația română din Albania, spera că li se va acorda dreptul de a avea şcoli naționale, după cum li s-a acordat şi grecilor din sudul Albaniei, care au deschis peste 50 de şcoli greceşti cu regim autonom, ca aparținând comunităților respective, la fel cum le-am avut şi noi altădată înainte de etatizare (25 aprilie 1933). Grecii au împins lucrurile până la Liga Națiunilor şi Tribunalul Internațional de la Haga care le-a dat dreptate şi aşa în toamna anului 1935 s-au pus în posesia şcolilor lor

www.digibuc.ro

ocupate de albanezi. Numai noi am rămas în urmă şi toată lumea se miră cum se poate ca românilor să nu li se acorde dreptul acesta.

Aşa cum sună decretul lege No. 58 din 12 noiembrie 1935 şi No. 29 din 9 martie 1936 relativ la funcţionarea şcolilor particulare în Albania, avem dreptul şi noi românii să deschidem şcoli primare şi secundare ca aparţinând comunităţilor respective ca şi în trecut şi ca cele greceşti de astăzi.

Mă fac deci ecoul doleanţelor poporului român din acest stat, rugându-Vă respectuos să binevoiţi a interveni pe lângă cei în drept ca să nu se părăsească, căci este momentul să se reexamineze chestiunea şi să se ia măsurile dictate de împrejurările pentru conservarea neamului român din aceste părţi. Nu se ştie ce va aduce ziua de mâine. Nu se ştie dacă acest element nu va fi folositor într-o zi statului român!

Şi apoi mai e chestiunea de amor propriu naţional. Tocmai acum, când statul român numără o populaţie de 20 milioane locuitori, să ne lăsăm să fim asimilaţi? E mai mult decât un sacrilegiu, cred, din partea noastră de aici.

După umila mea părere, măsurile practice la care am putea recurge ar fi următoarele, dacă cei în drept ar încuviinţa:

1) Să procedăm la organizarea comunităţilor care să ceară, conform legilor în vigoare sus-zisa deschidere de şcoli româneşti. Pentru anul acesta, la Corcea, Şipsca, Lunca, Nicea şi Grabova, dacă nu şi mai multe, cum vor găsi de cuviinţă cei în drept, după o consultare cu oameni competenţi.

2) Înfiinţarea unui gimnaziu român la Corcea sau aiurea. Până anul trecut, elevii noştri îşi continuau studiile la şcolile secundare din Ianina, Salonic şi Grebena.

Acum guvernul grec nu permite elevilor români din Albania să urmeze cursurile la şcolile române secundare din Grecia, întrucât ei sunt minoritarii statului albanez. Astfel, Consulatele greceşti din Albania au primit ordin a nu face vize paşapoartelor la elevii români.

3) Organizarea bisericilor române şi, în fine, tot ce priveşte susţinerea elementului românesc.

4) Reconstruirea bisericii române din Corcea distrusă de cutremur la 1931. Astăzi ne folosim de un paraclis clădit alături până la repararea bisericii.

Pentru aducerea la îndeplinire a acestor chestiuni care formează baza acţiunii noastre naţionale, se simte nevoie de însărcinarea unei persoane.

Cum subsemnatul, care am fost ca revizor şi administrator acestor şcoli în Albania timp de 26 ani, sunt disponibil, întrucât din motive de înalte interese familiare mi-e imposibil a părăsi Corcea şi a mă duce la liceul din Silistra unde mi-e fixată catedra, şi cum pe de altă parte, această cauză

www.digibuc.ro

cultural-națională din Albania face parte din sufletul meu lăsată moștenire de repauzatul meu tată care a fondat-o și s-a sacrificat pentru ea. Vă rog respectuos să binevoiți a interveni pe lângă Onor Minister al Instrucțiunii Publice din București, să binevoiască a mă însărcina cu această misiune ca sub controlul Legațiunii să armonizăm acțiunea de mai sus, iar suplinitorul meu de la Silistra să continue a mă suplini pe anul școlar 1936-37.

Pe lângă aceasta, țin să Vă aduc la cunoștință, că domnul Prim-Ministru, Mehdi Frasheri, un vechi prieten al familiei noastre, mi-a promis și mi-a repetat în mai multe rânduri că-mi va pune candidatura de deputat pe lista guvernului la alegerile care vor avea loc în noiembrie-decembrie 1936.

Primiți, Vă rog, asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Profesor,
/ss/ *N.H. Balamaci*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 177.

46.

1937 octombrie 7, Tirana. *Raport al ministrului României la Tirana, N.Em. Lahovary, către ministrul Afacerilor Străine, Victor Antonescu, privind personalul didactic al celor șapte școli de stat cu limba de predare română din Albania și a grădiniței de copii din Corcea. Pentru cei 10 învățători s-a fixat o subvenție de 40 franci aur lunar din partea Statului român pe lângă salariul primit din partea statului albanez.*

Legațiunea Regală a României 7 octombrie 1937
Tirana

Domnule Ministru,

Nr. 869

Sunt fericit să pot comunica Excelenței Voastre că guvernul albanez, deși cu oareșicare încetineală a înfăptuit făgăduielile cuprinse în schimbul de scrisori anexate în copie, la raportul meu No. 646 din 25 iulie a.c.

www.digibuc.ro

Nr. 2965

Vom avea astfel de acum înainte în locul celor două şcoli cu limba de predare română ce le-am găsit aci, opt şcoli, cu grădina de copii de la Corcea, care nu era cuprinsă nominativ în schimbul de scrisori, da unde am izbutit să introduc de asemenea limba română după multe stăruinţi.

Personalul numit de guvernul albanez la aceste şcoli este următorul:

La Corcea, Director, D-l I. Chiafazezi. Fratele D-sale este supus român şi proprietar de case şi vii în ţară. D-sa a publicat în diferite rânduri în presa albaneză, articole favorabile României.

Ceilalţi doi învăţători sunt D-nii Hristache Simacu, absolvent al şcolii normale din Tg. Mureş, şi Vasile Balamaci, învăţător suplinitor.

La grădiniţa de copii va funcţiona D-na Urania Thanas, absolventă a şcolii române din Bitolia.

D-l Nuşi Condili, absolvent al şcolii normale din Cluj, a fost numit la Dişniţa.

D-l Petre Leca, de la şcoala normală din Ploieşti, la Moscopole.

D-l I. Popa, de la şcoala normală din Tg. Mureş, la Nicea.

Dl Procopie Pescazini, idem, la Grabova, şi D-l Dumitru Şundi, absolvent de la şcoala normală din Cluj, la Lunca, iar D-l Adam Muşi a rămas pe loc la şcoala din Şipsca.

Îndată ce vor sosi manualele didactice din ţară, cerute din iulie, dar, din nefericire trimise de abia acum, se vor putea începe cursurile regulate.

Înfiinţarea acestor şcoli era cu atât mai trebuincioasă, dacă vrem să păstrăm aici o rămăşită de viaţă aromână, cu cât, precum m-am putut eu însumi încredinţa de când sunt aici, minoritatea aromână din Albania este în curs de repede deznaţionalizare şi de aproape totală dispariţie.

Înlocuirea împărăţiei Otomane, unde minorităţile se bucurau de fapt de o largă autonomie, prin state naţionale, a fost fatală românismului balcanic. Îndeosebi, în Albania, unde aromânii trăiesc, mai peste tot, în afară de câteva locuri din jurul Corcei, răsfiraţi şi pierduţi în mase albaneze, deznaţionalizarea lor în timpul din urmă a făcut mari progrese. În regiunea de şes (Musacheia), la Tirana, la Durazzo etc., generaţia nouă este pe cale de a se albaniza cu totul, şi putem prevedea că într-un viitor destul de apropiat românismul balcanic din aceste locuri nu va mai fi decât o amintire.

În schimb, prin înfiinţarea şcolilor sus-amintite, putem nădăjdui că bizuită pe aceste puncte de sprijin, ce mai rămâne din minoritatea aromână în ţinutul de munte din jurul Corcei, care a fost leagănul aromânismului balcanic în timpul lui de glorie, va putea fi păstrat şi înviorat.

În acest scop însă, ar trebui ca învăţătorii noi numiţi să aibă şi un imbold material.

www.digibuc.ro

Locurile unde au fost trimeşi sunt, în afară de Corcea „sate de munte, răsărite din ruinele oraşelor înfloritoare de odinioară, la peste o mie, şi o mie cinci sute de metri înălțime, unde iarna e aspră şi înseamnă, câteodată, pentru săptămâni întregi despărțirea întreagă de restul lumii, mai multe din aceste localități nefiind legate de ținuturile mai joase, decât prin poteci stâncoase şi prăpăstioase care nu mai pot fi trecute când au început vijeliile şi ninsorile.

A trăi acolo înseamnă o jertfă şi pentru ca noi învățătorii să nu se simtă oareşicum victime (având şi cheltuielile mutatului şi a unei noi instalații), ceia ce ar avea un răsunet firesc asupra învățământului ce l-ar preda, cred indispensabil, precum l-a arătat şi D-l însărcinat cu afaceri, Bilciurescu, în cursul verii, ca să primească din partea noastră un supliment de leafă pe care l-aş fixa la 40 fr. aur lunar.

Ar urma deci a se prevedea pentru cele zece persoane sus-amintite, 400 franci aur lunar, care ar fi un minimum. Spre a putea dispune de o mică sumă, în plus, care ar putea fi folosită, ca ajutor în caz de boală, de naştere etc. şi ca premii pentru elevi mai silitori, sau pentru înzestrarea şcolilor prea de tot sărace, în material didactic sau mobilier etc., aş propune să se ridice această sumă la un total de 500 franci aur lunar, ceea ce ar lăsa la aprecierea legației folosirea unei sume de 100 franci aur lunar.

Jertfa materială ar fi modestă, dar, după părerea mea, neapărat trebuincioasă dacă vrem să facem şi să păstrăm, în jurul şcolilor aromâne din Albania, o atmosferă bună. Trimiterea acestei sume ar trebui să se facă, dintr-un fond special, la o dată *cât mai apropiată*, căci, precum am amintit, noi numiții au de suportat acum cheltuieli pricinuite de instalarea lor (foarte anevoioasă, chiar pentru cei cu dare de mână) în sate unde mai totul trebuie adus din afară pe drumuri grele. Fără o răsplată, fie ea cât de modestă, ceea ce ar trebui să fie început într-un spirit de apostolat, ar putea fi socotit de cei interesați mai curând ca o cazană, de aceia iau voia să stăruiesc pe lângă Excelența Voastră pentru o rezolvare cât mai grabnică a acestei probleme.

Acum când guvernul albanez a înfăptuit făgăduielile sale şi a primit în sfârşit, după ani de aprigă rezistență, dreptele noastre cereri, țin să arăt încă odată cât de prețios a fost pentru mine în aceste împrejurări, D-l N. Balamaci care prin cunoştințele D-sale şi prin demersurile sale personale mi-a înlesnit calea.

Deoarece au fost decorate cu acest prilej personalități albaneze care au tratat cu mine rezolvarea chestiunii noastre, cred c-ar fi drept ca şi D-l N. Balamaci să primească o decorație corespunzătoare. D-sa are Ordinul Ferdinand cu spade şi cum alte personalități aromâne-albaneze, de o situație socială echivalentă, ca D-l deputat Becea şi alții, au Ordinul

www.digibuc.ro

Coroanei în gradul de Mare Ofițer, cred că aceiaşi decorație s-ar cuveni şi D-lui Nicolae Balamaci, care precum se ştie, este supus albanez.

Amintesc, totodată, şi raportul meu No. 825 din 27 septembrie 1937, prin care stăruiam din nou ca să primesc instrucțiile cuvenite în vederea cererii exe-quaturului pentru numirea D-lui N. Balamaci ca Consul Onorific al României la Corcea, ceea ce i-ar înlesni supravegherea discretă a învățământului românesc din acel ținut.

Rog pe Excelența Voastră să binevoiască a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Excelenței Sale D-lui V. Antonescu
Ministru al Afacerilor Străine

Ministru,
/ss/ *N. Lahovary*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 221.

47.

1937 octombrie 20, Bucureşti. *Telegramă a Ministerului Afacerilor Străine, către Legaţia României la Tirana, prin care anunţă subvenţionarea învăţătorilor de la şcolile de stat cu predare în limba română din Albania, cu suma de 1200-1600 lei lunar pentru fiecare, după vechime.*

Telegrama
Nr. 58948
Legațiunea din Tirana

20 octombrie 1937

Referire la raportul No. 714 din 17 august 1937, Ministerul Educației Naționale mă informează că a hotărât să dea o completare de salariu variind între 1.200-1.600 lei lunar de fiecare, după vechime, tuturor învățătorilor numiți de guvernul albanez la şcolile menționate în sus-zisa adresă, dat fiind că zisul personal didactic provine de la fostele şcoli româneşti întreținute de statul român.

/ss/ *Victor Antonescu*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 225.

www.digibuc.ro

48.

1937 noiembrie 20, Bucureşti. *Adresă a Ministerului Afacerilor Străine, către Ministerul Educaţiei Naţionale, prin care se confirmă primirea manualelor pentru şcolile primare din Albania cu limba de predare română.*

20 noiembrie 1937
60772

Domnule Ministru,

În urma raportului No. 908 din 19 octombrie 1937, ce primesc de la Legaţiunea noastră din Tirana, am onoarea a Vă aduce la cunoştinţă că sus-numita Legaţiune a primit manualele didactice cerute pentru şcolile primare din Albania, cu învăţământul predat în limba română.

Ca urmare, Legaţiunea noastră a dispus repartizarea cărţilor la diferitele şcoli, prin Părintele C. Balamaci din Korcea.

Primiţi Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele consideraţiuni.

Ministru, Director,

Domniei Sale
Domnului Ministru al Educaţiunei Naţionale
(Direcţiunea Învăţământului Particular şi Confesional)

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 228.

www.digibuc.ro

49.

1938 martie 15, Tirana. *Raport al ministrului României la Tirana, N.Em. Lahovary, către ministrul ad interim al Afacerilor Străine, Gh. Tătărescu, privind funcţionarea şcolilor şi bisericilor aromâne din Albania.*

Legaţiunea Regală a României la Tirana 15 martie 1938
Situaţia şcolilor şi a bisericilor aromâne din Albania

Domnule Ministru,

Ca urmare la rapoartele mele din toamna trecută privind şcolile de stat din Albania unde s-a introdus (sau s-a păstrat) învăţământul de limba română cu începerea anului şcolar în curs (deşi cu oareşcare întârziere, nefiind sosite la timp manualele din România), îmi pare bine să pot aduce la cunoştinţa Excelenţei Voastre că funcţionarea acestor şcoli s-a îndeplinit în chip mulţumitor pe tot cursul iernii cu personalul însemnat în raportul meu No. 869 din 7 octombrie 1937.

La Corcea s-a făcut însă de curând o schimbare, D-l Keafezezi, directorul şcolii mixte fiind înlocuit de D-l Hristache Simacu, absolvent al şcolii normale din Tg. Mureş.

La Nicea, D-l I. Popa, a fost înlocuit de D-l Frederic Ţacu, absolvent al şcolii normale din Tg. Mureş.

Prin plecarea D-lui Keafezezi, se reduce corpul învăţătoresc la 9 persoane, rămânând însă acelaşi număr de şcoli şi fără a fi învăţământul stânjenit prin această reducere, de care va urma a se ţine seamă şi în statele de ajutoare pentru şcolile din Albania

Ajutoarele sus-zise destinate învăţătorilor din şcolile româneşti au fost predate spre împărţire D-lui. Balamaci, Consilier tehnic al acestei misiuni pentru chestiunile culturale şi care fiind Consul onorific la Corcea, în ţinutul în care se află zisele şcoli, este mai în măsură decât legaţia, având în vedere şi lipsa căilor de comunicaţie în Albania, să fie în legătură cu acest personal didactic.

Bisericile unde se face slujba pe româneşte funcţionează şi ele normal. La biserica din Şipsca va fi însă nevoie de a se înlocui preotul ajuns la vârsta de aproape 80 ani printr-altul mai tânăr.

Acesta ar urma a fi părintele Evangheli Popa de la Elbasan, căci absolventul în teologie Valş Semini, amintit în telegrama Ministerului

www.digibuc.ro

Educației Naționale No. 109781/937 din 14 iulie, care era propus de zisul Departament pentru acea biserică, a fost numit profesor de teologie de guvernul albanez la Corcea și nu vrea să renunțe la această funcție.

Rog pe Excelența Voastră să binevoiască a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Ministru,
/ss/ *N. Lahovary*

Excelenței Sale, D-lui Gh. Tătărescu
Ministrul Afacerilor Străine a.i.

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 240.

50.

1939 ianuarie 25, Bucureşti. *Adresă a Ministerului Afacerilor Străine, către ministrul României la Tirana N.Em. Lahovary, privind înscrierea bursierilor albanezi Constantin Salapi şi Cozma Tegu la seminarul din Buzău.*

25 ianuarie 1939

Domnule Ministru,

Referindu-mă la raportul D-Voastre Nr. 1173/17 din 20 decembrie 1938, am onoarea a Vă face cunoscut, în baza unei adrese ce am primit de la Ministerul Educației Naționale, că cei doi candidați Constantin Salapi și Cozma Tegu, originari din Albania, au fost primiți și înscrişi ca bursieri la Seminarul din Buzău.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

MINISTRU, DIRECTOR,

Domniei Sale Domnului N.Em. Lahovary
Ministrul României la TIRANA

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 261.

www.digibuc.ro

51.

<1939 februarie 20, Bucureşti>. *Regulament pentru organizarea şi funcţionarea Institutului Român din Albania, director Dumitru Berciu, având menţiunea „Văzut, Nicolae Iorga".*

REGULAMENT
Pentru organizarea şi funcţionarea Institutului Român din Albania

CAP. I.

DISPOZIŢIUNI GENERALE

Art. 1. Institutul Român din Albania, înfiinţat prin legea publică în Monit. Of. Nr. 175 din 1 Aug. 1938, se organizează şi funcţionează conform prezentului regulament.

Art. 2. Institutul are sediul în Albania, la Zogoj / Santi Quaranta /.

Art. 3. Scopul Institutului este de a cunoaşte cât mai bine trecutul străvechi şi viaţa prezentă a Europei Sud-Estice în legătură cu originile de civilizaţie şi de rasă ale poporului nostru şi de a realiza o strânsă colaborare a învăţaţilor de la noi şi a celor din Balcani, cu aceleaşi preocupări.

Institutul este o chezăşie a identităţii de obârşie şi a raporturilor de prietenie ce unesc naţiunea noastră cu cea albaneză.

Pe lângă institut funcţionează o misiune arheologică. În cadrul institutului se vor întreprinde de asemenea cercetări istorice, filologice, etnografice etc. pe baza convenţiunilor încheiate cu Statul Albanez.

Rezultatul săpăturilor efectuate de către misiunea arheologică, precum şi al cercetărilor întreprinse se va publica, fie în monografii, fie în buletinul institutului *Illyrica* – redactat în limba română, sau într-o limbă de frecvenţă europeană.

Pentru valorificarea ştiinţifică a materialului rezultat din cercetările întreprinse în Albania, institutul va înlesni membrilor săi deplasarea în centrele universitare din alte ţări.

În institut se va organiza un muzeu şi o bibliotecă. Obiectele provenite din săpături sau cumpărate de la particulari, precum şi fotografiile şi desenele luate în timpul campaniilor de lucru sau în timpul excursiilor ştiinţifice, vor fi expuse în sala muzeului de la Santi Quaranta. Biblioteca se va organiza din donaţiuni şi cumpărare de cărţi noi.

Se va organiza de asemenea un atelier fotografic şi un laborator pentru prelucrarea materialului muzeistic provenit din săpături.

Plata acestor cheltuieli, precum şi aceea a săpăturilor arheologice

www.digibuc.ro

întreprinse de către misiunea română de pe lângă institut, vor fi suportate de către direcţiunea institutului din fondurile prevăzute în bugetul Ministerului Educaţiei Naţionale, la capitolul „Materiale", precum şi din averea proprie sau eventualele subvenţii ce se vor acorda institutului de către orice autoritate de stat, judeţ, sau comună, instituţie de cultură.

CAP. II

Art. 4. Organizarea şi administrarea institutului.

Conducerea institutului este încredinţată directorului care reprezintă institutul în faţa autorităţilor.

Directorul actual al Institutului pentru studiul istoriei [...] va avea până la sfârşitul vieţii, conducerea şi controlul organizării şi activităţii ştiinţifice a Institutului din Albania.

Pe viitor directorii vor fi numiţi de către Ministrul Educaţiei Naţionale dintre şefii misiunii arheologice pe lângă institut şi ale căror merite s-au manifestat în mod deosebit în organizarea institutului şi atingerea scopului.

Art. 5. Directorul este ajutat de către personalul ştiinţific administrativ compus din: secretar, intendent şi personalul de serviciu.

Intendentul şi personalul de serviciu vor fi numiţi de către director şi vor fi plătiţi din subvenţia acordată institutului.

Art. 6. Secretarul este numit de către Ministerul Educaţiunii Naţionale, în urma propunerii directorului institutului. El trebuie să posede doctoratul sau licenţa în litere. Secretarul reprezintă, în lipsa directorului, interesele institutului.

Art. 7. Funcţiunea de secretar poate fi exercitată prin delegaţie sau prin detaşare de către membrii corpului didactic, cu activitate ştiinţifică, încadrată în preocupările institutului. În acest caz i se va plăti din fondurile alocate institutului în afară de salariul aferent postului ce-l ocupă, un surplus de leafă reprezentând diferenţa de valută şi în raport cu necesităţile locale din Albania. Această diferenţă va fi fixată de către director.

Art. 8. Anii de activitate serviţi de către membrii corpului didactic în interesul institutului vor fi socotiţi ca valabili pentru definitivări, gradaţii şi pensiune.

Art. 9. Secretarul este responsabil de patrimoniul institutului în faţa autorităţii superioare.

El va întocmi în fiecare an un raport cuprinzând cheltuielile făcute şi justificarea lor. Acest raport, semnat de către director va fi înaintat Ministerului Educaţiunii Naţionale.

Art. 10. Misiunea arheologică este conducă de un specialist, delegat de Ministerul Educaţiunii Naţionale, în urma propunerii institutului. Conducerea misiunii poate fi încredinţată şi directorului sau secretarului

www.digibuc.ro

institutului, care sunt legaţi în mod permanent de interesul acestui aşezământ, dar numai în cazul când ei sunt arheologi.

CAP. III

Dispoziţiuni finale

Art. 11. Bursierii Statului Român sau învăţaţii trimişi în călătorie de studii vor fi găzduiţi temporar în institut, dacă preocupările lor coincid cu scopurile Institutului.

Art. 12. Membrii institutului vor fi admişi dintre specialişti, de către Ministerul Educaţiunii Naţionale, pe baza propunerilor directorului, în limita fondurilor şi pe o durată în raport cu cercetările.

Art. 13. Activitatea membrilor este sub controlul directorului.

Art. 14. Terenul şi clădirea institutului de la Santi Quaranta aparţin Statului Român, în condiţiunile actului de donaţie a d-lui Profesor Nicolae Iorga, consilier regal, autentificat la Judecătoria Mixtă Vălenii de Munte sub no. 6006 din 13 Aug. 1934, cu singura deosebire ca apartamentul D-lui Profesor Nicolae Iorga face parte din acelaşi corp al clădirii institutului.

• SANIC, fond Ministerul Educaţiei Naţionale, dosar 1314/1939, f. 86-87 f+v.

52.

1939 august 7, Ianina. – *Raportul consulului român la Ianina, V. Stirbu, adresat ministrului Afacerilor Străine, privind situaţia aromânilor din această zonă, funcţionarea şcolilor şi bisericilor româneşti şi dorinţa unora dintre aromâni de a emigra în România.*

COPIE
de pe raportul Consulatului nostru general din Ianina No. 301 din 7 august înregistrat la Ministerul Afacerilor Străine sub No. 50641/ 12. VIII. 939

Confidenţial

Domnule Ministru,

Fiind sesizat la sosirea mea în post de unele doleanţe şi plângeri din partea populaţiunii româneşti din această regiune, spre a avea personal o

www.digibuc.ro

imagine precisă a lucrurilor, am plecat în ziua de 25 iulie a.c. din Ianina, fiind însoțit de dl. Prof. E. Nicolescu, secretar al Consulatului, vizitând pe rând satele româneşti mai îndepărtate, Grebeniți, Băiasa, Perivoli, Avdela, Mețovo (Aminciu), înapoindu-ne după o călătorie grea prin munții Pindului, călare pe catâr ; în ziua de 30 iulie la Ianina. Pretutindeni am fost primiți călduros de populația şi fruntaşii satelor, vădit mişcați de această vizită rară, grija şi solicitudinea Consulatului pentru nevoile şi doleanțele românilor din părțile locului.

Pe urma celor văzute, auzite şi constatate la fața locului, pot fără a greşi esențial, face unele aprecieri asupra situației şi nevoilor acestei populațiuni sub raportul şcolar, bisericesc, economic şi prin tangentă, politic, trăgând concluziile în consecință.

[...] funcționării învățământului românesc în Grecia, recunoscut de stat, după cum, de pildă, bisericile şi şcolile greceşti din România din 11 august 1931 Bucureşti. Această situație precară a aşezământului şcolii româneşti din Grecia, care dăinuieşte zeci de ani, a dat naştere la o serie de inconveniente grave, aducând prejudicii morale şi materiale statului Patriei, precum şi însuşi minorității noastre din Grecia. Astfel fiind, între altele, citez cazul gimnaziului din Ianina, localul său, costând mulți bani, fiind trecut pe numele dlui Gr. C. Dan din Salonic, aromân, supus grec, întrunind toate calitățile morale, în loc ca să fie recunoscut cinstit din partea statului grec ca aparținând statului nostru. Naşte întrebarea, dacă cândva moştenitorii legali ai proprietarului actual, nu vor reclama la timpul respectiv pe baza legii greceşti de succesiuni, punerea lor în posesiunea şi folosința localului. În celelalte localități, Băiasa, Breaza, Perivoli, Avdela, liceul românesc din Grebena, etc. şcolile noastre sunt adăpostite în localuri închiriate cu sume mari şi deseori, fără a corespunde.

Apoi în schimbul de note susamintite, relativ la recunoaşterea autonomiei şcolare şi bisericeşti a cuțovlahilor din Grecia, nu se vorbeşte nimic despre dreptul de inițiativă în ceea ce priveşte deschiderea de şcoli noi româneşti. În cazul când acest drept se recunoaşte implicit statului nostru, atunci s-ar putea deschide şcoli primare noi, deocamdată în localitățile, unde ele au existat pe vremuri, mai cu seamă că deschiderea acestor şcoli ne este solicitată de delegații satelor româneşti: Mețovo (Aminciu) Cerneşti, Floru, Grebeniți, Macrini, Siracu, Dobrinova, Paleoseli, Leaşnița, Laca (Laista) Medjidie (Kefalovrisis) Vlahopodorian (Paracalamos). În cealaltă ipoteză, când acest drept de deschidere a şcolilor româneşti ar aparține românilor din partea locului, atunci comunitățile lor, formulând aceste deziderate, urmează, spre a se prevala de acest drept, să fie recunoscute ca persoane juridice.

www.digibuc.ro

Chestiunea aceasta nefiind încă pusă la punct, învățământul nostru din Grecia este încătuşat, sleit şi nu poate lua avântul meritat.

Datorită acestor cauze, învățământul nostru de aici, nerecunoscut de statul grec, fără drept de publicitate, care ar permite unor elemente româneşti instruite de a-şi găsi rosturi stabile în Grecia, şi a participa activ la ridicarea masei româneşti din părțile locului, nu are rădăcini sănătoase în populația românească de aici, cuprinzând în mod superficial şi ocazional numai o mică parte din această populație, ducând la transplantarea elementelor instruite în România şi, în majoritatea cazurilor, la formarea seriilor de funcționari în solda statului nostru.

Rămâne de admirat tragerea de inimă pentru şcoala românească şi curajul părinților aromâni din aceste locuri, care se hotărăsc să-şi trimită odraslele la şcoala românească particulară, nerecunoscută de statul grec (fără drept de publicitate), care nu le poate oferi nici un drept sau avantaj în țara lor natală Grecia, fie la ocuparea serviciului la stat, fie în armată, fie în viața comercială sau industrială în cazuri unde se cere şi un grad oarecare de învățământ. Astfel, absolvenții şcolilor noastre din Grecia, care nu au avut noroc să capete o bursă pentru continuarea studiilor în România, neputând studia acolo pe cont propriu, rămân într-o situație tragică, fiind egalați de autoritățile greceşti cu analfabeții, fără a avea posibilitatea de a-şi continua studiile la vreo şcoală din Grecia.

Mai semnalez încă un inconvenient, decurgând din această stare de lucruri şi ducând la un conflict cu legea obligativității învățământului grec, care obligă pe elevul odată înscris la şcoala greacă, s-o urmeze până la capăt. În cazul când şcolile noastre ar fi avut în linii comune acelaşi program ca cele greceşti şi s-ar fi bucurat de dreptul de publicitate, elevii români ar fi putut frecventa şi trece după nevoie de la o şcoală la alta, fără a pierde drepturile câştigate, şi s-ar fi evitat conflicte inutile cu autoritățile şcolare şi administrative greceşti de la sate, care vânează elevii români pentru şcoala de stat greacă, în timp ce învățătorul român activează şi dânsul pentru popularea şcolii româneşti. Iar spre a determina pe părinții aromâni să-şi trimită copiii la şcolile primare greceşti, autoritățile dispun de mijloace variate de presiune de ordin administrativ şi economic, aplicate de la caz la caz fie de învățătorul grec, preotul, jandarmul, brigadierul silvic etc. Nu concretizăm cazurile, ci semnalăm existența unui sistem de şicane mici şi supărătoare în această privință, amărând viața de toate zilele a românilor de la sate practicat de administrația inferioară, în timp ce administrația superioară se sileşte a demonstra că este binevoitoare, înțelegătoare şi chiar satisface cazurile ce-i parvin prin Consulat.

Se înțelege de la sine că învățământul românesc de aici, fără a fi ostil

www.digibuc.ro

celui grecesc, luptă totuşi, cu arme inegale pentru captarea sufletelor româneşti, fiind angajat într-o întrecere grea cu învăţământul oficial de stat grecesc, naţional.

Antagonismul între „grecomani (filogreci) şi aromânii din Grecia, a pierdut în condiţiunile de astăzi însemnătatea din trecut, prezentând o chestiune de oportunitate, care îşi găseşte în parte explicaţiunea în situaţia nefericită a populaţiunii româneşti din această regiune.

Lasă mult de dorit şi situaţia corpului nostru didactic la şcolile româneşti din Grecia, plătit cu lefurile din ţară, fără a avea un spor de străinătate la leafă, cu toată scumpetea traiului din Grecia şi necesitatea menţinerii prestigiului, cu salariile veşnic întârziate, trăind deseori din datorii. Unii dintre aceşti profesori şi învăţători funcţionează aici de ani de zile, formaţi şi deveniţi indispensabili, fără a li se acorda stabilitatea la care au dreptul, după cum s-a procedat în trecut, care i-ar stimula şi recompensa pentru oboselile depuse şi le-ar asigura continuitatea misiunii pentru care s-au devotat.

Apoi din cele constatate relativ la mersul învăţământului nostru din Grecia, se desprinde clar necesitatea de a se numi urgent în fruntea biroului Administraţiei şcolilor şi bisericilor române din Grecia, cu sediul la Salonic, o persoană cu pregătire universitară, cu vederi largi şi cu spirit de iniţiativă, originar din ţară, care ar asigura, secondat de macedoromâni pregătiţi, bunul mers al învăţământului şi complectă nepărtinire, având în vedere duhul de clan de care nu s-au debarasat încă macedoromânii de aici, care creează o atmosferă cu intrigi împovărătoare.

Cu toate aceste lacune şi starea de provizorat, învăţământul românesc de peste hotare (Grecia), prin elanul şi însufleţirea corpului său didactic, a reuşit să ridice o serie de români intelectuali, cu care ne putem mândri.

2) Biserica românească ca organizaţie nu există în această regiune şi nimic încă nu s-a realizat în această direcţie, deşi prin stipulaţiunile susmenţionate, statul grec a recunoscut dreptul cuţovlahilor la biserica autonomă. În toate bisericile din comunele româneşti din această regiune, se oficiază în limba greacă, cu excepţia satului Avdela, unde un preot bătrân, aromân oficiază slujba şi în limba română. Prin analogie cu învăţământul nostru din Grecia, ar putea veni şi preoţii hirotonisiţi în ţară spre a putea oficia în satele româneşti în limba română.

3) Îndeletnicirile şi situaţia economică, a populaţiunii româneşti din regiune.

Aromânii din această regiune se ocupă cu diferite îndeletniciri, care variază de la sat la sat în legătură cu condiţiunile naturale ale locului. Astfel la Avdela, Samarina, Meţova (Aminciu), principala ocupaţie a locuitorilor este creşterea de vite; în comunele Băiasa, Breaza, populaţia e stabilă şi se

www.digibuc.ro

ocupă cu cărăuşia, lucrează la exploatări forestiere, cresc vitele; la Breaza se mai ocupă şi cu pomicultura. La Perivole şi Avdela populaţia se ocupă în timpul verii cu creşterea de vite; iar în timpul iernii lumea pleacă în fiecare an la Grebena şi alte părţi din Tessalia, ajungând până la Volos, ocupându-se cu meseriile vitelor, cărăuşia şi comerţul mărunt. Aceste deplasări, din an în an mai îngreunate; iar din cauza colonizărilor recente cu refugiaţii greci din Asia Mică, micşorându-se simţitor în Tessalia suprafaţa păşunilor, sunt costisitoare şi anevoioase, împiedicând dezvoltarea normală a populaţiei şi a mijloacelor ei de existenţă. La Ianina există un număr de aromâni, ocupându-se cu comerţul şi meseriile. Se remarcă lipsa totală de cooperative şi de instituţiuni de credit pe baze cooperative la toate aceste aşezări de aromâni. Lipseşte iniţiativa şi îndrumări competinte pentru sădirea şi dezvoltarea ocupaţiei aromâneşti, înlesnind traiul acestei populaţiuni, care se zbate în nevoi şi lipsuri. În situaţia cea mai tragică se află grupul de fărşeroţi, numărând aproximativ un număr de 1.000 de familii care se ocupă exclusiv cu oieritul, fără a avea păşuni proprii, plătind din acest an pentru păşunat, fie în pădurile statului sau păşunile particulare, câte 32 drahme de cap de vită pe 6 luni de vară şi 100 drahme pentru 6 luni de iarnă. În timpul deplasării lor anuale fărşeroţii mai sunt amendaţi la fiecare deviere a turmei sau a animalelor de pe rutele publice. Însuşi Guvernatorul General al Epirului atingând într-o convorbire cu mine chestiunea raţionalizării creşterii de vite, mi-a spus că guvernul va fixa în curând centrele de creştere a animalelor pe păşunele fixate, ceea ce după mine, însemnează distrugerea totală a grupului de fărşeroţi, care nu dispune de păşuni proprii. În timpul călătoriei mele, am stat de vorbă cu câţiva celnici (fruntaşi) fărşeroţi, anume Haralambie Nicolae Taşu şi Gheorghe Mansa Hangiaro, aflaţi cu oile prin pădurile Pindului, de la care am aflat multe lucruri asupra situaţiei lor jalnice, Fărşeroţii, un grup de români sănătoşi, bravi şi harnici, vorbind cea mai curată limbă românească, aşteaptă izbăvire de la o pieire sigură în viitorul cel mai apropiat, de la patria mamă România. Scăpaţi-ne de pieire" iată pe scurt gândul şi ultimul lor apel la salvare făcut României. Din cercetările făcute rezultă că numărul familiilor dornice de emigrare imediată în ţară se ridică la 270-300 de familii. Fireşte, toţi aceştia, neavând fiecare de un număr redus de vite, nu pot pleca pe cont propriu, urmând să fie ajutaţi în această privinţă de statul nostru, prin punerea la dispoziţie gratuită, a vaporului în portul Preveza, prin colonizarea lor în ţară, în locurile potrivite cu ocupaţia lor (Bucovina, nordul Basarabiei, munţii Carpaţi etc.). Timpul cel mai potrivit emigrării este toamna şi primăvara, când fărşeroţii se află la iernat cu turmele lor în direcţia portului Preveza din Marea Ionică sau la portul Igumenița.

www.digibuc.ro

Găsind la fărşeroţi dorinţa arzătoare de a-şi instrui copiii la şcolile româneşti ar fi necesar de a acorda cu începerea anului şcolar 1939/40, un număr de vreo 20 burse la şcoala română din oraşul Ianina, sau la comuna Băiasa.

În ce priveşte chestiunea emigrării în ţară a aromânilor şi fărşeroţilor din această regiune, e de dorit ca în primul rând să emigreze ca colonişti cei lipsiţi de mijloace, care sunt cei mai expuşi pieirii, elemente mai înstărite sau cu rosturi temeinice în aceste locuri, putând rămâne deocamdată pe loc, sau a emigra pe cont propriu în ţară.

4) În ceea ce priveşte dispoziţia politică a minorităţii româneşti din această regiune, am putut constata, în urma sondajelor făcute, deplina ei legalitate şi credinţă pentru statul grec. Astfel n-am constatat în sânul populaţiunii româneşti urme de propagandă străină (italiană), sufletul şi gândul intim al românului de aici fiind îndreptat până în prezent numai către România.

.....

Primiţi, etc.

/ss/ Consul General *V. Ştirbu*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 56, f. 32.

53.

1940 aprilie 18, Tirana. *Raportul consulului general la Tirana, I. Dăianu, către Ministerul Afacerilor Străine, privind situaţia celor şapte şcoli cu limba de predare română din Albania. Se propune organizarea aromânilor în societăţi culturale care să dispună de biblioteci româneşti, pentru a nu uita limba română şi chiar dialectul aromân.*

COPIE
de pe raportul Consulatului General din Tirana,
No 198/P din 18 aprilie 1940.

Domnule Ministru,

Aflu din presă că în cursul vizitei la Roma a D-lui Ministru al

www.digibuc.ro

Propagandei Naţionale C.<C.> Giurescu s-ar fi discutat proiectul unui acord cultural ce ar urma să se încheie între România şi Italia.

În cazul când această chestiune formează de fapt obiectul unor negocieri îmi permit a sugera Excelenţei Voastre ideea de a încerca eventual a îngloba în acel acord cultural şi şcolile româneşti din Albania.

În prezent sunt numai 7 şcoli cu limba de predare română în următoarele localităţi: Corcea, Şipsca, Moscopole, Lunca, Nicea, Grabova şi Dişniţa, situate toate în regiunea de Sud-Est a Albaniei, unde populaţia aromână este mai compactă. Sunt încă multe comune şi centre importante locuite de conaţionali, supuşi albanezi, care nu au şcoli, mai bine zis limbă de predare română.

Învăţătorii primesc un ajutor lunar de 1.200 lei din partea ministerului nostru al Educaţiei Naţionale, dar în ultimul timp unii din ei au fost mutaţi la şcoli unde se predă limba română, de exemplu la Tirana, unde totuşi sunt vreo 250-300 familii aromâne.

Şcolile toate aparţin statului albanez, numai ca obiect de studiu figurează limba română în programul celor 7 şcoli, iar institutorii ce profesează acolo sunt obligaţi a o cunoaşte.

Drepturile acestea sunt întemeiate pe un schimb de note intervenit între fosta noastră Legaţiune de aici şi între Ministerul Afacerilor Străine al Albaniei la 24 iulie 1937.

S-ar putea eventual asigura populaţiei cu limba română dreptul de a se organiza în societăţi de cultură, unde ar putea avea o bibliotecă românească, deoarece altfel minoritatea socotită la 40.000 suflete uită limba română sau chiar şi dialectul aromânesc, înstrăinându-se.

Ca locaş de cultură românească există în Albania, Institutul Român de la Porto-Edda (Santi Quaranta) clădit pe terenul ce s-a oferit domnului consilier regal, Prof. Nicolae Iorga de către fostul rege al Albaniei.

După cât ştiu situaţia juridică a acestui institut nu este reglementată, deoarece nu are o autorizaţie scrisă de liberă funcţionare din partea guvernului albanez, înscăunat după uniunea cu Italia.

Rog pe Excelenţa Voastră să binevoiască a primi încredinţarea înaltei mele consideraţiuni.

Consilier de Legaţiune
Consul General
/ss/ *I. Dăianu*

AMAE, fond Problemă 15, vol. 41, f. 262.

www.digibuc.ro

54.

1940 mai 13. *Referat redactat de Bossy, privind situaţia şcolilor române din Albania în perioada 1935-1940.*

Situaţiunea şcolilor române din Albania de la decembrie 1935-1940

Aducându-se la cunoştinţă Regulamentul albanez privind regimul şcolar din Albania, publicat în Monitorul Oficial din Tirana prin raportul său No. 783 din 16 XI 1935 ne informa că regimul ce se aplică şcolilor române este acela prevăzut de Art. 10 al Regulamentului, adică regimul şcolilor de Stat.

Dat fiind atitudinea favorabilă ce ne arată guvernul albanez, chestiunea ce se punea pentru noi la data aceia era de a alege pentru şcolile române din Albania, fie regimul şcolilor de stat (cu un tratament de favoare), fie din contră regimul şcolilor minoritare.

Prin adresa No. 181718 din 3 decembrie 1935, Ministerul Instrucţiunii Publice român ne-a făcut cunoscut că nu am putea primi pentru şcolile române regimul şcolilor de stat albaneze, întrucât acest regim lasă la discreţia guvernului albanez criteriile după care ar urma să se deschidă şcolile cu limba de predare românească. Părerea Ministerului Instrucţiunii Publice era ca Legaţiunea noastră din Tirana să insiste pe lângă guvernul albanez să permită deschiderea tuturor şcolilor româneşti cu regimul pe care l-au avut înainte de războiul mondial şi chiar după război până la 1927, adică cu institutori numiţi şi plătiţi de guvernul român.

Ministerul de Externe, în urma concluziilor semnate la 16 decembrie 1935 de D-nii Aurelian, R. Crutzescu şi Al. Cretzianu, comunică Ministerului Instrucţiunii că propunerea guvernului albanez de a acorda minorităţii române şcoli de Stat, cu profesori de origine română şi predarea tuturor materiilor în limba română este preferabil instituirii regimului şcolilor minoritare.

Ministerul Instrucţiunii Publice găseşte însă că dispoziţiile Regulamentului albanez din noiembrie 1935 ne permite să cerem deschiderea de şcoli minoritare (a se vedea la dosarul arhivei adresa No. 157718 din 8 decembrie 1936 a Ministerului Instrucţiunii Publice).

Ministerul de Externe arătând Departamentului Instrucţiunii Publice că îşi menţine punctul său de vedere, Ministerul Instrucţiunii a căzut de acord să se ceară guvernului albanez deschiderea de şcoli de stat pe seama populaţiei române făcând rezerva dreptului de a cere deschiderea unor şcoli minoritare. (A se vedea adresa Ministerului Instrucţiunii Publice No. 11 din 8 ianuarie 1937).

La 5 februarie prin adresa No. 1671, au fost trimise Legaţiunii Tirana

www.digibuc.ro

instrucţiuni pentru a interveni pe lângă guvernul albanez. Şcolile române vor avea caracterul de şcoli de Stat, cu institutori români etc.

Merită să fie semnalat raportul Legaţiunii Tirana No. 120 din 16 februarie 1937 prin care se arată posibilităţile realizării instrucţiunilor cuprinse în adresa Ministerului din 5 februarie. De asemenea trebuie să menţionăm adresa Ministerului Instrucţiunii Publice No. 69032 din 21 aprilie 1937.

La 5 mai 1937 Legaţiunea Tirana a adresat o scrisoare Ministerului Afacerilor Străine albanez cerând ca guvernul albanez să restabilească Învăţământul în limba română în şcolile din mai multe localităţi cu populaţiune română din Albania.

La 24 iulie 1937 Ministerul de Externe albanez răspunde că guvernul albanez a decis introducerea învăţământului în limba română în şcolile primare de stat funcţionând în localităţile Llenga, Nicea. Moscopole, Grabova şi Frasheri, pe lângă cele două existente în Corcea şi Şipsca.

La 7 octombrie 1937, Legaţiunea ne face cunoscut că guvernul albanez a înfăptuit cele comunicate în luna iulie, astfel că aveam la acea dată în Albania 8 şcoli (7 primare şi una grădiniţă de copii) cu Învăţământul în limba română.

Situaţiunea aceasta s-a menţinut şi după ocuparea Albaniei de Italia.

13 mai 1940

/ss/ *Bossy*

• AMAE, fond Problema 15, vol. 41, f. 263.

www.digibuc.ro

55.

1940 septembrie 2, <Tirana>. *Raportul părintelui econom Cotta Balamaci, înaintat Consulului general al României la Tirana I. Dăianu, privind funcţionarea şcolilor româneşti din Albania în anul şcolar 1939-1940.*

Consulat Général de Roumanie à Tirana
Nr. 551/3 Tirana, 12 septembrie 1940
Anexe: 2

Domnule Ministru,

Am onoarea a Vă trimite aci-alăturat, în copie, raportul ce primesc de la Părintele Econom Cotta Balamaci, cu privire la funcționarea şcolilor noastre din Albania în anul şcolar 1939-1940.

Trimit totodată şi un tablou din care se poate constata numărul elevilor ce au frecventat fiecare şcoală în parte şi numărul lor total.

Cu această ocaziune, îmi permit a Vă reaminti (ceea ce am făcut şi prin câteva rapoarte precedente No. 241 din 22 Mai a.c. şi No. 456 din 3 August 1940, toate rămase fără răspuns) că învățătorii noştri din Albania nu au primit, din Septembrie 1939, nici un ajutor suplimentar.

Acest fapt nu numai că îi descurajează în misiunea lor, dar îi face să aibă multe bănuieli, de altfel explicabile, suspectându-ne chiar pe noi, că am fi dat altă destinație ajutorului cuvenit lor.

Față de această stare de lucruri, cred că ar fi potrivit să binevoiți a dispune să mi se dea un răspuns definitiv în această chestiune fie ordonanțând sumele, fie arătând motivele pentru care nu se acordă ajutorul menționat mai sus.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Consilier de Legațiune
Consul General
I. Dăianu

www.digibuc.ro

COPIE
de pe raportul Părintelui Econom Cotta Balamaci, No. 12,
adresată acestui Oficiu şi înregistrată sub No. 525
din 2 Septembrie 1940.

Domnule Consul General,

Am onoarea a Vă înainta aci-alăturat tabloul elevilor care au frecventat şcolile noastre române mixte din Albania, pe anul şcolar 1939-1940.

Cu toate că regulamentul şcolar prevedea ca, cursurile să înceapă la 25 Septembrie, anul acesta au început cu mult mai târziu, închizându-se la 5 Iunie, în toată Albania.

Şcoala din Corcea a funcţionat cu 4 învăţători: 2 de limba albaneză şi 2 de limba română: Christache Simacu şi Urania Atanas, al treilea învăţător de limba română, Vasile Balamaci, care era anul trecut la această şcoală, a fost transferat la şcoala română din Nicea. Şcoala a funcţionat normal până la închiderea anului şcolar.

Şcoala din Dişniţa a funcţionat normal cu învăţătorul Nuci Condili.

Şcoala din Lunca a funcţionat cu doi învăţători: Petre Belba de limba română şi celălalt de limba albaneză. Aci românii sunt împărţiţi în două tabere: Unii influenţaţi, cer învăţător albanez, alţii învăţător român, şi din cauza aceasta funcţionează cu doi învăţători.

Şcoala din Nicea a funcţionat cu învăţătorul Vasile Balamaci. Şcoala nu prea a funcţionat regulat, căci învăţătorul V. Balamaci a fost transferat târziu, iar fostul învăţător Frederic Ţacu a fost luat în armată.

La şcoala din Grabova nu s-a predat deloc limba română, având ca învăţător pe Procop Peşcazini şi care a fost transferat în altă parte chiar la 1 Decembrie 1939, fiind înlocuit cu o învăţătoare albaneză.

Şcoala din Şipsca a funcţionat normal cu învăţătorul Adam Muşi.

Şcoala din Moscopole, până la Ianuarie a. c. a funcţionat normal cu învăţătorul Petre Leca. După transferarea lui la Tirana, a fost numit ca învăţător de limba română D-l Iovan Poppa care, după puţin de la numirea lui, a fost transferat la Corcea în locul lui Vasile Balamaci, unde a funcţionat aproape o lună. În luna Februarie, D-l Iovan Poppa a fost transferat din nou la Moscopole, unde a funcţionat regulat până la închiderea anului şcolar, predând limba română.

Primiţi Vă rog, Domnule Consul General, asigurarea distinsei mele consideraţiuni.

Cu stimă
(ss) *Ec. Cotta Balamaci*

www.digibuc.ro

Excelenței Sale
Domnului Ministru al Educațiunii Naționale
Serviciul Cultural al românilor de peste hotare

- D.SANIC, fond Ministerul Educației Naționale, București, dosar 1332/1940, f. 154; 159-160.

56.

1940. *Tabel cu şcolile şi bisericile româneşti din Grecia, Iugoslavia, Bulgaria şi Albania în perioada 1940-1941.*

TABLOU
de şcolile secundare şi primare din Grecia, Bulgaria şi Albania

Albania

1.	Corița	Şc. Primară de băieți	Propriu
2.	Corița	Fete	„
3.	Sipsca	Mixtă	„
4.	Grabova	„	„

TABLOU
cu bisericile româneşti care au funcționat în anii 1940-1941 în:

.....

ALBANIA
1. Corcea
2. Pleasa
3. Nicea
4. Grabova
5. Lunca
6. Sipsca
7. Elbasan

- AMAE, fond Grecia, dosar 217/1945-1949 nepaginat.

www.digibuc.ro

57.

1941 noiembrie 1, <Bucureşti>. *Adresă a Ministerului Propagandei Naţionale către Ministerul Afacerilor Străine, prin care erau expediate la Tirana, o serie de partituri muzicale pentru un grup de tineri care doreau să organizeze un cor românesc.*

1 noiembrie 1941
Ministerul Propagandei Naţionale. Direcţiunea Propagandă.
.....

Domnule Ministru,

Ca urmare la adresa dv. cu dosarul 76889/941 (Direcţiunea Politică), prin care cereţi următoarele partituri:

1) G. Muzicescu: Imnele Sf. Liturghii,
2) A. Bena: Liturghia,
3) N. Bâru: „
4) J. Crişan: „
5) C. Givulescu: Trei Liturghii,
6) P.T. Lugojan: Liturghia,
7) O. Pop: Liturghia,
8) V. Petraşcu: Liturghia

solicitate de un grup de tineri, în vederea organizării unui cor românesc în Tirana, avem onoarea a vă face cunoscut următoarele:

1. Din lucrările de mai sus nu s-a putut procura decât *Imnele Sfintei Liturghii* de G. Muzicescu, pe care o alăturăm.

Celelalte, cele mai multe apărute într-o editură din Ardealul cedat, nu au putut fi găsite în Capitală. Am încercat, totuşi, procurarea lor prin casa Moravetz din Timişoara. Dacă le vom putea avea vi le vom trimite.

2. Ne permitem a vă înainta următoarele partituri în genul celor cerute:

1) O.G. Kiriac: Liturghia psaltică (cor mixt),
2) S.V. Drăgoi: Liturghia (cor bărb.),
3) I.G. Comăneşti: Axion (cor mixt),

pentru a fi trimise, împreună cu liturghia lui Muzicescu, Consulatului nostru general din capitala Albaniei.

Director,
/ss/ indescifrabil

Şeful serviciului,
/ss/ *Tib. Alexandru*

www.digibuc.ro

Domniei Sale Domnului Ministru al Afacerilor Străine. Direcţiunea Politică.

- AMAE, fond Problema 15, vol. 8, f. 42..

58.

<1941>, <Bucureşti>. *Tablou cu şcolile primare şi secundare române din Peninsula Balcanică care au funcţionat în anul şcolar 1941-1942, precum şi cu şcolile închise din diferite motive.*

TABLOU
Cuprinzând şcolile primare şi secundare române din Peninsula Balcanică, pe anul şcolar 1941/1942.

ŞCOLI PRIMARE ÎN FUNCŢIUNE

GRECIA

Nr. crt.	Localitatea	Felul şcolii	Numărul elevilor	Învăţători	Observaţii
1.	Salonic	mixtă	60-100	D. Ghiaciu Beca Goj M. Economu	
2.	Veria	băieţi		Sotir Papatanase Ilie Gâma Emil Papasterie	
			348		
3.	Veria	fete		Anghelina Capidan Maria Zega Aura Cutrula Fania Nulica	
4.	Doleani	mixtă	45	Sterie Papatanase Sevastia Caraiani	
5.	Vodena	„	54	Elefteriu Roşu	

www.digibuc.ro

				Eugenia Civică
6.	Fetița	„	40	George Duliu
				Viorica Constantinescu
7.	Gramaticova	„	42	G. Celea.
				Ecat. Perdichi
8.	Cândrova	„	45	Vance Tance
				Hristu Zdru
				Viorica Chirana decedată
9.	Paticina	„	12	Dumitru Zdrula
10.	Nevesca	„	17	Sterie Bibi
				Olga Stefan
11.	Belcamen	„	22	I.Gh. Repidon
				Eliza Mitruli
12.	Vlaho-Clisura	„	10	Stefan Belibaş
13.	Hrupişte	„	28	Sterie Chiaciu
				Maria Gața
14.	Cupa (Koupa)	„	13	Dionisie Papațafa
15.	Livezi	„	22	Taşcu Timniu
16.	Lumnița	„	22	Stavre Papatafa
				Marioara Eftimiu
17.	Ianina	„	15	(D. Niculescu) Gh. Perdichi
18.	Oşani	„		Stefan Stupca
19.	Grebena	„	81	At. Papatanase
				Maria Muha
				Sotiria Georgian
20.	Turia	„	57	Ioan Bargiuna
				Gh. Carangiu
				Ioana Barangiuna
21.	Băeasa	„	-- 70	Atanase Baca
				Despa Zotu
				D. Ciubucli
22.	Breaza	„	151	Gh. Profenza
				Nic. Pispa
				Tela Pispa
23.	Damaşi	„	50	Eftimie Ciunguiani
				Alexandra Profenza
24.	Vlahoiani	„	50	Cuşan Araia
25.	Pretori	„	26	Dum. Puiareu
26.	Meţova	„		(D. Ciubucli) şc. închisă
27.	Furca	„	90	George Nasica

www.digibuc.ro

28.	Pădzi	„	43	Sterie Roşu
29.	Perivoli	„	12	Oreste Mihadaş
30.	Samarina	„	16	George Ghiţea
31.	Arnixi	„		Const. Ciubucli
32.	Armada	„		Mihail Riza
33.	Paleoseli	„		Vasile Caţicu

BULGARIA

1.	Sofia	mixtă	45	V. Negrea Caliopi Nane Florica Nanu	
2.	Giumaia de Sus	„	28	Florica Ciunga Petra Popova	de lb. Bulgară Demisionat

ŞCOLILE SECUNDARE ROMÂNE

GRECIA

1. Liceul comercial al României din Salonic – Grecia
2. Şcoala profesională de fete Gr. I
3. Liceul teoretic român din Grebena – Grecia
4. Gimnaziul român din Ianina – Grecia

BULGARIA

1. Liceul teoretic român din Sofia – Bulgaria

IUGOSLAVIA

1. Liceul teoretic român din Vârşeţ – Jugoslavia
2. Şcoala normală română

ŞCOLI SECUNDARE ROMÂNEŞTI ÎNCHISE

BULGARIA

1. Liceul teoretic român din Bitolia
2. Şcoala normală şi profesională din Bitolia

www.digibuc.ro

ALBANIA

1. Liceul român din Corița – Albania
2. Gimnaziul român din Berat – Albania

ŞCOLILE ROMÂNEŞTI DIN PENINSULA BALCANICĂ
care au funcționat în trecut dar astăzi sunt închise fie
de pe urma războiului balcanic, fie din alte cauze

I. GRECIA	II. BULGARIA	III. ALBANIA
Târnova	Gopeşi	Pleasa
Floru	Ohrida (2)	Beala de jos
Pisuderi	Cruşova (2)	Moscopole
Grebeniți	Bitolia (3)+2 secundare	Berat (2)+1 sec.
Elasona	Perlepe	Leşnița
Caterina	Cernesi	Luşina-Carbunara
Huma (1926 din lipsă de elevi)	Magarova	Durazzo
Cochinopol	Molovişte	Fraşari
Morihova	Nijepoli	Ferica
Mețova (2)	Cumanuva	Fieri
Maruşa	Resna	Cavaia
Vlaholivad	Morihova	Cesina
Laca	Romua	Grabova
Armada	Veles	Tirana
Blața	Tetova	Premeti
Blirislav	Iancoveț	Lânca
Lugunța	Coceani	Nicea
Amiro	Scopia	Elbasan
Ghevgheli	Prizrend	Sipisca
Macrini	Grădişte	Corița (gimnaziu)
Paleoseli (redeschisă)	Poroi (1940 închisă de autoritățile bulgare)	Corița (şc. prim. etatizată)
Cupa (Koupa)	Giumaia de jos	Dişnița „
Domanaşuli	Seres	
	Calcandel	
	Dobrinova	

• AMAE, fond. Problema 18, vol. 1, nepaginat.

www.digibuc.ro

59.

1941. *Extrase din studiul "Românii de peste hotare", privind situaţia celor din Bulgaria, Iugoslavia, Albania şi Grecia.*

Românii de peste hotare

.....

V. ROMÂNII DIN ALBANIA

După însemnările diverşilor etnografi, până la finele veacului trecut, românii din Albania au populat, în mase compacte, peste 200 de localităţi (sate şi orăşele) a căror origine românească se mai păstrează şi astăzi.

Cele mai importante centre româneşti (aromâne) din Albania sunt: Fiori, Luşna, Grădiştea, Cărbunara, Moscopole, Lunca, Grabova, Nicea, Boboştiţa, Bituchichi, Drenova, Lubonia, Boria, Corcea, Dişniţa, Şipsca etc.

Dr. Otto Junghann (*National minorities în Europa*, New York, pag. 64), în 1928, spune că, în Albania trăieşte o minoritate românească de 55.000 suflete.

M. Popovici (*Situaţia românilor macedoneni şi chestia colonizării lor*, Tip Bucovina, pag. 39), evaluează numărul românilor din Albania la 50.000 suflete.

Protecţiunea minorităţilor din Albania, în urma marelui război, a fost prevăzută prin declaraţiunea făcută de guvernul albanez înaintea Societăţii Naţiunilor, la 2 octombrie 1921, şi prin Constituţia Regatului din 1 decembrie 1928, care a garantat şi ea anumite drepturi minorităţilor.

Înainte de război, românii din Albania dispuneau de biserici şi şcoli naţionale. După război, şcolile româneşti au fost etatizate, iar bisericile suprimate.

În 1937, guvernul albanez a autorizat redeschiderea a 7 şcoli româneşti.

• AMAE, fond Problema 18, vol. 5, nepaginat.

www.digibuc.ro

60.

1942 noiembrie 11. *Extras din raportul administratorului general al şcolilor şi bisericilor române din Macedonia Gh. N. Papagheorghe privind nevoile urgente ale acestor şcoli datorită războiului.*

[...]

III. ALTE CHESTIUNI ŞI NEVOI URGENTE

În vederea executării prompte a însărcinărilor afectate instituţiei, ce am cinstea de a conduce, este cred, nevoie de o serie întreagă de măsuri ce trebuiesc luate şi aplicate de urgenţă de forurile guvernamentale române, în frunte cu Onor Preşedinţia Consiliului de Miniştri, şi care să privească:

1. Situaţia Şcoalelor Primare şi Secundare Româneşti.

a) *Şcoalele în funcţiune:*

.....

În Albania – alipită Italiei:

Şcoale primare: 22.

Şcoale secundare: un liceu teoretic de băieţi la Corița (Corcea) şi un gimnaziu mixt la Berat

În ceea ce priveşte felul cum se prezintă şcoalele aflate în funcţiune, atât cele primare cât şi cele secundare, cu excepţia celor din Sofia şi a altor câtorva, pot afirma, din constatări personale şi informaţii precise că situaţia lor este absolut nesatisfăcătoare. Lipsite de material didactic şi de localuri adevărate, în cea mai mare parte, ele fac o impresie penibilă şi existenţa lor în stare de funcţiune, nu se poate atribui decât numai căldurii sufleteşti şi entuziasmului patriotic ce stăpânesc deopotrivă pe părinţi, elevi şi dascăli.

Prin grija deosebită de care este animată şi preocupată conducerea actuală a Departamentului Culturii Naţionale şi a Cultelor, în frunte cu marele dascăl domnul Ministru ION PETROVICI, secondat de inimosul Secretar General, Domnul profesor NAPOLEON CRETU şi de înţeleptul şi plin de experienţă Domnul Director AUGUSTIN CALIANI, conducătorul învăţământului de peste hotare, s-au luat şi continuă să se ia măsuri energice şi efective pentru remedierea cât mai neîntârziată a acestor stări de lucruri. Astfel, s-au trimis – în limitele fondurilor bugetare disponibile – manuale didactice pentru şcoalele primare şi, hotărârea luată recent de a se institui organe de administraţie, îndrumare şi control precum şi trimiterea de corp didactic selecţionat, sunt fapte certe ce constituie o chezăşie şi o relevare a dorinţei şi tendinţei unei grabnice normalizări.

www.digibuc.ro

Tot în legătură cu situația actuală a şcoalelor în funcțiune, țin a releva starea apăsătoare şi îngreuiată creată prin rechiziționarea de către armatele aliate de ocupațiune, a unor clădiri şi a unor instalații mobiliare ce aparțineau şi de care se foloseau şcoalele noastre. Astfel, localul propriu al liceului comercial de băieți din Salonic, cu întreaga instalație a internatului – dormitoare cu paturi cu tot, sufragerie complectă, baie, bucătărie etc. – se află rechiziționat localul de Armata Germană. Din această cauză, funcționarea liceului comercial se face în mod absolut impropriu mergându-se până acolo încât, elevii locuiesc încăperi insalubre, dorm pe jos, mănâncă în serii, n-au unde face meditațiile pentru pregătirea lecțiunilor, sunt lipsiți de baie şi de confortul minim necesar.

Dacă lucrul acesta a putut fi suportat în anul expirat, prin faptul că şcoala a funcționat, din cauza războiului, în perioada de vară – aprilie-august – apoi, pentru prezent şi viitor, pericolul ne apare direct.

.....

Şovinismul sârbesc a determinat închiderea şcoalelor noastre din Macedonia, fostă cucerită de sârbi şi actualmente anexată de bulgari, imediat după războiul din 1916-18 şi toate străduințele depuse pentru redeschiderea lor au rămas fără rezultat.

Este absolut necesar a se cerceta în Arhivele Ministerului Afacerilor Streine, rapoartele reprezentanților noştri diplomatici şi consulari din statele balcanice, spre a se elucida definitiv cauzele ce au determinat sus zisa stare de fapt şi spre a se putea acționa în cunoştință, procedându-se la găsirea posibilităților de redeschidere neîntârziată a şcoalelor respective.

2. *Situația bisericilor româneşti din Macedonia*

În prezent funcționează în întreaga Macedonie un număr de 21 locaşuri de închinăciune şi slujbă religioasă românească, prezentându-se astfel

a) În Grecia – 13.

b) În Bulgaria – 2.

c) În Albania – 6.

Un număr de peste 15 biserici şi Capele româneşti stau zăvorâte sau sunt folosite de slujitori în limbă străină populației ce-i ascultă. În majoritatea cazurilor acestea se găsesc în fosta Macedonie iugoslavă.

E de la sine înțeles deci că, odată cu demersurile ce se vor face pentru redeschiderea şcoalelor închise, trebuie să se acționeze şi pentru redobândirea bisericilor noastre.

.....

• AMAE, fond Problema 15, vol. 34, f. 364

www.digibuc.ro

61.

1943 februarie 15, Bucureşti. *Memoriul profesorului Dumitru Berciu adresat ministrului Culturii Naţionale şi Cultelor Ion Petrovici privind Institutul Român din Albania.*

Vicepreşedintele Consiliului de Miniştri
Ministrul Afacerilor Străine a.i. Bucureşti

MEMORIU

În legătură cu Institutul Român din Albania

În urma însărcinării ce mi-a fost încredințată de către Ministerul Culturii Naționale şi al Cultelor, potrivit Jurnalului Consiliului de Miniştri No. 1064, publicat în Monitorul Oficial No. 249 din 24 Octombrie 1942, de a mă deplasa în Albania cu scopul de a cerceta la fața locului condițiunile în care se găseşte localul Institutului Român din Albania, proprietatea Statului Român, aduc la cunoştință următoarele:

1) În timpul ostilităților dintre Italia şi Grecia orăşelul Santi Quaranta (Porto Edda) din Albania meridională, unde se găseşte sediul Institutului Român, a fost ocupat de către armatele greceşti şi reocupat de italieni la sfârşitul lunii Aprilie 1941. Sub ocupația grecească localul a fost transformat în spital.

2) În tot acest răstimp institutul a fost bombardat în repetate rânduri de către aviația italiană, dar, din fericire, n-a fost niciodată atins în plin. O bombă a căzut în curte, distrugând aripa dreaptă a terasei de beton. În jurul institutului au fost aruncate mai multe bombe, ale căror schije au distrus unele obloane şi uşi de lemn. Altele au sfărâmat în mai multe locuri acoperişul de țigle, care va trebui reparat cât mai neîntârziat, înainte de începerea ploilor de primăvară. În timpul bombardamentelor au fost distruse de asemenea şi toate geamurile. Unele dintre ele au fost înlocuite de către autoritățile militare italiene.

3) Zidul exterior, pe toată porțiunea dinspre mare, unde este şi strada, a fost distrus în întregime, aşa încât localul a rămas fără protecție către stradă. În plus ni s-au luat 3 m din grădina institutului, adică o suprafață de aproape 200 mp., care a fost transformată în stradă.

4) Grilajul de fier de deasupra zidului amintit a fost furat, împreună cu cele 4 porți grele, de fier, precum şi 7 uşi şi 14 obloane de stejar şi brad; au dispărut de asemenea şi 8 tuburi de tinichea pentru scurgerea apei de pe acoperiş.

www.digibuc.ro

5) *Întreg inventarul institutului, în valoare de peste un milion lei, a dispărut (a se vedea lista alăturată acestui memoriu, în care n-au fost trecute obiectele noastre personale).*

În afară de această mare pierdere, în deosebi a bibliotecii, celelalte stricăciuni cauzate de războiu nu sunt atât de mari şi ireparabile.

PROPUNERI

1) *Lucrări urgente*: a) repararea acoperişului prin înlocuirea ţiglelor şi lanteţilor distruşi de bombe; lucrarea va trebui efectuată înaintea începerii ploilor de primăvară, pentru a preîntâmpina infiltrarea apei şi ruinarea plafoanelor; b) repararea uşilor şi ferestrelor; c) punerea restului de geamuri; d) ridicarea – cel puţin provizorie – a zidului exterior, pentru a închide clădirea institutului şi a o feri de răufăcători.

2) Trimiterea unui delegat al Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor pentru efectuarea acestor lucrări urgente.

3) Acelaşi delegat *va încheia contractul de închiriere a localului institutului* cu autorităţile militare italiene, care ocupă în prezent institutul (Spitalul de campanie No. 581). Cât am stat la Santi Quaranta şi la Tirana am şi început tratativele în vederea încheierii acestui contract. De altfel clădirea Institutului a fost utilizată de către italienei încă de la 1 Mai 1941. Suma obţinută din chirie va acoperi în parte cheltuielile de întreţinere.

4) Delegatul Ministerului va face şi demersurile necesare pentru *obţinerea despăgubirilor de război (peste un milion lei)*, la care Statul Român are dreptul. El va face şi intervenţiile pe lângă autorităţile albaneze *ca porţiunea de teren transformată în stradă să revină cât mai repede institutului, pentru a nu se creia o situaţie de fapt.*

5) Pentru a nu pierde drepturile obţinute de Statul Român cu mari greutăţi din partea Guvernului albanez, în decursul anilor precedenţi, suntem de părere ca Ministerul Culturii Naţionale *să reînfiinţeze Institutul Român din Albania,* revenindu-se asupra Decretului-Lege No. 3685/1940 (a se vedea proiectul anexat prezentului memoriu). Prin această reînfinţare Ministerul Culturii Naţionale nu-şi ia nici un angajament material, în afară de micile cheltuieli de întreţinere. Este deci vorba de *o formă*, pentru a ne putea menţine poziţia câştigată în Albania şi în faţa autorităţilor italo-albaneze, care, – atât cât m-am putut informa –, n-au luat cunoştinţă de actul de desfiinţare din 1 Noiembrie 1940.

Autorităţile locale s-au arătat foarte dispuse a respecta drepturile dobândite de Statul Român. Ar fi, cred, o greşeală dacă s-ar renunţa la aceste drepturi, care vor putea fi – sunt încredinţat –, de mare folos pe viitor.

6) Fiindcă la Santi Quaranta (Porto Edda) sunt numai două familii de

www.digibuc.ro

români refugiați din Grecia, iar satele cu o populație românească se găsesc la mare depărtare, să se caute toate mijloacele ca Statul Român să obțină *transferarea sediului Institutului la Tirana*, unde se află un puternic centru românesc (cam 2500 suflete).

Această transferare se poate obține printr-un schimb de local. Clădirea institutului *se poate vinde*, fie autorităților italiene, care de altfel au şi făcut demersuri în acest sens, fie Guvernului albanez, care cred că ar fi bucuros să intre în posesia unei asemenea frumoase clădiri. Se va putea cădea de acord şi cu Crucea Roşie albaneză, care este proprietara orăşelului Santi Quaranta şi care posedă multe edificii la Tirana. S-ar putea face prin urmare, *un schimb de local.*

Dacă această propunere este acceptată de către On. Ministerul Culturii Naționale, ea reclamă o oarecare urgență, fiindcă Santi Quaranta se găseşte într-o regiune locuită în majoritate de Greci, care, în urma actualului război, ar putea fi cedată Greciei.

7) Odată sediul institutului mutat la Tirana, se va solicita din partea Guvernului albanez dreptul de a deschide un *liceu românesc.* Dealtfel în 1927 a fost înființat la Corița un gimnaziu românesc, dar a fost desființat în 1929.

După închiderea liceului francez de la Corița (1938), cred că liceul românesc ar suplini şi acest gol. În afară de fiii de români, el ar fi frecventat şi de albanezi, mai ales că un număr mare de albanezi caută pe toate căile să învețe limba română, pentru a veni la noi, unde au interese de tot felul.

8) În cazul că nu s-ar putea obține autorizarea de funcționare a liceului românesc, s-ar putea dobândi dreptul de a deschide la Tirana *o şcoală primară românească*, reparându-se o nedreptate din trecut, când guvernele albaneze n-au îngăduit funcționarea unei şcoli româneşti în capitala Albaniei.

9) Până la obținerea dreptului de funcționare a liceului sau a şcoalei româneşti şi până la ivirea unor condițiuni favorabile reluării activității ştiințifice a Institutului, se va creia în localul institutului, – după mutarea la Tirana –, *o Casă Românească*, având o bibliotecă, o sală de lectură, o expoziție permanentă de artă românească etc., în care să se adune la sărbători şi la zile anumite, membrii comunității româneşti din Tirana şi chiar din restul Albaniei, ale căror energii să fie îndrumate spre folosul Statului Român.

10) În cadrul activității institutului *se vor organiza şi controla şcolile şi bisericile din întreaga Albanie*, aşa cum s-a procedat cu cele din Macedonia.

În orice caz, cred că ar fi bine ca Guvernul român să intervină pe lângă Guvernul albanez ca şcolile româneşti (5 la număr) să fie redeschise, întrucât *în prezent nu funcționează nici o şcoală primară românească în Albania.*

www.digibuc.ro

Se invocă greutățile timpului de față și distrugerea localurilor unor școli în vremea războiului italo-grec. Totuși școalele albaneze funcționează în mod regulat, iar clădirile deteriorate au fost reparate la timp!

Directorul sau delegatul Ministerului cu conducerea Institutului Român să fie autorizat de către Ministerul Culturii Naționale a cerceta la fața locului *situația – într-adevăr tristă –, a școlilor și bisericilor românești din Albania,* cu localuri în ruină, cu învățători și preoți neplătiți la timp și persecutați de autoritățile locale.

11) Ministerul Cult. Naț., prin delegatul său, să rezolve și *chestiunea moștenitorilor profesorului Nicolae Iorga*, plătind cota ce le revine de pe porțiunea de teren în diviziune. Această porțiune de teren poate fi *declarată de utilitate publică* și plătită ca atare, după ce se vor cunoaște prețurile din Albania.

12) Fonduri necesare pe exercițiul 1943/1944: 1.200.000 lei pentru acoperirea cheltuielilor cerute de reparațiunile urgente semnalate mai sus și de deplasarea directorului-delegat în Albania pentru rezolvarea tuturor chestiunilor privitoare la Institut și în general la învățământul român în Albania.

(ss) Prof.dr. *Dumitru Berciu*
Bd. Palatul Cotroceni
Nr. 3, București, 6

• SANIC, fond Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, dosar 2454/1943, f. 6-9.

62.

1943 aprilie 10, București. *Referat al Direcției Politice din cadrul Ministerului Afacerilor Străine privind situația demografică, economică și cultural-religioasă a românilor din Albania.*

10 aprilie 1943

Ministerul Regal al Afacerilor Străine
Direcțiunea Politică

SITUAȚIA ACTUALĂ A ROMÂNILOR DIN ALBANIA

I. NUMĂR și ÎNTINDERE

Românii din Albania, după afirmațiunile conaționalilor noștri originali din diferitele regiuni românești s-ar ridica peste cifra de 40. 000 suflete,

www.digibuc.ro

fără a ţine seama de cei ce au căzut victime procesului de deznaţionalizare. Consulul nostru General din Tirana, care în anul 1941 a întreprins o anchetă asupra românilor albanezi a constatat un număr de cca. 31. 400 suflete. Dintre aceştia, aproximativ 20. 000 ar locui în regiunea Corcea, restul fiind răspândiţi în diversele comune din centrele Elbasan, Tirana, Durazzo, Fieri, Berat, Cavala şi Valona.

II. SITUAŢIA ECONOMICĂ şi SOCIALĂ

După ocupaţiile lor şi după felul lor de viaţă, aceşti români se împart în patru categorii: 1. orăşeni; 2. agricultori; 3. munteni stabili şi 4. munteni nomazi sau fărşeroţi. Acei de prin oraşe sunt pretutindeni harnici, pricepuţi şi întreprinzători. O mare parte a comerţului şi industriei din Albania e în mâinile lor. Prin aptitudinile lor comerciale şi prin sârguinţa lor aproape toţi şi-au creat o stare materială înfloritoare. Această categorie este însă cea mai expusă deznaţionalizării.

Agricultorii locuiesc cea mai mare parte în Câmpia Muzachiei. Starea lor economică este cât se poate de rea iar sănătatea le este ameninţată de malaria care bântuie în acea regiune.

Muntenii locuiesc în regiunea Corcei. Ocupaţiunea lor principală este creşterea oilor, vitelor cornute şi cailor. O parte mai mică dintre ei se ocupă cu cărăuşia.

Românii fărşeroţi în fine trăiesc vara în munţii din sud-estul Albaniei iar în timpul iernii în şesurile din sud-vestul ţării, în apropierea mării. Îndeletnicirea lor este creşterea vitelor: oi, vaci şi cai mărunţi de munte.

III. ŞCOALA

Pe baza drepturilor culturale acordate de sultan, în timpul Imperiului Otoman, au existat în Albania 17 şcoli primare, care aveau deplină autonomie, funcţionând cu învăţători cetăţeni români numiţi şi plătiţi de Statul Român. După războiul mondial, Guvernul albanez a desfiinţat majoritatea acestor şcoli şi a refuzat celor rămase dreptul de autonomie, cu toate stăruinţele noastre, acceptând, după lungi pertractări şi mari greutăţi, funcţionarea a şase şcoli primare etatizate cu dreptul de predare a limbii române însă cu învăţători numiţi, plătiţi şi controlaţi de albanezi, în comunele: Corcea, Dişniţa, Sipsca, Moscopole, Nicea şi Lunca.

În toate celelalte localităţi importante pentru noi din Albania, peste jumătate din numărul total al minoritarilor români nu pot învăţa în şcoli limba românească. Şcoli secundare româneşti nu există.

Învăţătorii celor şase şcoli primare de mai sus retribuiţi de Guvernul

www.digibuc.ro

albanez primesc şi un supliment de salariu, foarte modic de altfel, din partea Statului Român.

IV. BISERICA

Astăzi românii îşi menţin biserici naţionale cu slujba în limba română în opt comune din regiunea Corcea şi Elbasan şi anume: Corcea, Sipsca, Pleaşa, Grabova, Nicea, Lunca şi Elbasan.

În toate celelalte localităţi importante din Albania, minoritarii români sunt lipsiţi de biserică proprie.

Preoţii români depind spiritualiceşte de biserica ortodoxă autocefală din Tirana. Salarizarea lor este, în mod teoretic, pe seama comunităţilor locale. În mod practic ei sunt plătiţi de Guvernul nostru cu consimţământul tacit al Guvernului albanez.

De la instituirea regimului italian în Albania, s-a suspendat acordarea vizelor atât tinerilor albanezi cât şi românilor care ar dori să înveţe la şcolile din România, în afară de studenţii seminariilor. Politica actualului regim este de a forma cât mai mult tineretul în spiritul şi cultura Romei. S-au luat dispoziţiuni pentru ca învăţământul limbii italiene să devină obligatoriu în toate şcolile secundare. S-au înfiinţat licee italiene în centrele principale şi câteva şcoli primare italiene. Copiii de şcoală primară, dintre care mulţi români, fără a fi obligaţi în mod legal, urmează la îndemnul părinţilor cursuri particulare de limba italiană. Progresul pe care l-au făcut aceşti copii este atât de mare, încât unii dintre ei vorbesc mai bine limba italiană decât pe cea română.

În chestiunea ameliorării drepturilor culturale ale românilor din Albania, atitudinea autorităţilor italiene este destul de rezervată, căutând să evite noi nemulţumiri interne prin trezirea unei probleme minoritare româneşti. Pe de o parte cercurile oficiale italiene afirmă, ca şi cele albaneze, că românii nu cer limba românească în şcoală şi biserică; pe de altă parte, românii se sfiiesc să facă cereri, dacă nu sunt asiguraţi că vor fi susţinute de Guvernul italian.

Problema minorităţii româneşti din Albania a făcut recent obiectul unui schimb de scrisori între Guvernele italian şi român, cu prilejul semnării Acordului Cultural între Italia şi România, în ziua de 8 Aprilie a. c., prin scrisoarea pe care Domnul Profesor Mihai Antonescu, Vice-Preşedintele Consiliului de Miniştri, a adresat-o Domnului Bova Scoppa, s-a făcut apel la Guvernul italian de a pune toată grija ce-i va fi cu putinţă la conservarea valorilor spirituale şi culturale ale populaţiilor din Albania şi din Italia, care vorbesc un dialect românesc. De asemenea, s-a făcut apel la bunele oficii

www.digibuc.ro

ale Guvernului italian pe lângă Guvernul albanez în vederea încheierii unui acord cultural româno-albanez.

Ministrul Italiei la Bucureşti a răspuns asigurând Guvernul român de bunăvoinţa Guvernului italian în această chestiune şi făcând cunoscut că va transmite la Roma propunerea privitoare la negocierile în vederea încheierii unui acord cultural româno-albanez. Acest schimb de scrisori are, un caracter confidenţial.

(ss) *Buznea*
10 Aprilie 1943

• AMAE, fond Problema 18, vol. 2, Albania, nepaginat.

63.

1943 aprilie 14, Sofia. *Raportul adresat de G. Caranfil, ministrului Afacerilor Străine, Mihai Antonescu, privind situaţia românilor din Macedonia, Albania şi Grecia.*

No. 372
STRICT CONFIDENŢIAL
Anexe: 1

Domnule Ministru,

Având în vedere că audienţa la Prinţesa Eudoxia îmi dădea câteva zile de răgaz, am socotit util să întreprind o călătorie în noile teritorii ce au fost alipite Bulgariei şi într-o mică porţiune din Albania şi Grecia.

Scopul acestei călătorii era triplu:

Prezenţa mea în regiunile ocupate de români, în aceste momente când elementul nostru minoritar trăieşte într-o veşnică teamă de ziua de mâine, era de natură a aduce o liniştire a spiritelor.

Prin primirea oficială ce mi s-a făcut la Bitolia, la şcoala românească din localitate, care este închisă din timpul iugoslavilor, s-au consfinţit indirect drepturile noastre asupra ei, drepturi cari, fără a fi direct contestate, dar din atitudinea autorităţilor bulgare locale reieşea că nu ne erau recunoscute.

Informativ general.

www.digibuc.ro

În sfârşit, m-a mai îndemnat să întreprind această călătorie şi faptul că succesorul meu, cu siguranţă că nu ar fi putut merge decât poate anul viitor în aceste locuri.

În concluzie, am constatat că:

1. Situaţia românilor din Macedonia, fostă Iugoslavia, astăzi bulgară, nu e pentru moment îngrijorătoare, plângerile ce produc fiind în majoritatea cazurilor exagerate;

2. Situaţia românilor din Albania este bună, albanezii nemanifestând nici o animozitate faţă de minoritatea noastră.

3. Situaţia românilor din Grecia este mult mai proastă, deoarece aceştia au comis eroarea – pe care o plătesc şi cred că o vor plăti şi în viitor – de a nu fi păstrat o atitudine nepărtinitoare faţă de greci. În adevăr, sprijinind acţiunea Italiei, minoritatea noastră a luat atitudine pentru Axă contra grecilor. Astfel, patrioţii greci, de câte ori au ocaziunea, persecută elementul românesc şi fără îndoială că în viitor guvernul grec ne va scoate în faţă la orice cerere în favoarea minorităţii noastre, atitudinea avută de aceasta în timpul ocupării.

Situaţia generală nesigură. Mare activitate a trupelor de partizani greci, denumiţi „antarţi", mai cu seamă contra trupelor de ocupaţie italiene. Resentimentul contra italienilor este cu mult mai puternic decât contra germanilor.

4. În Tracia bulgărească nu avem o problemă a românilor. Se simte o stare de opresiune asupra elementului grec care formează marea majoritate a populaţiunii. Aproape nimeni nu ştie bulgăreşte. Din cauza importantei desfăşurări de forţe poliţieneşti şi armate, ai impresiunea unei regiuni de ocupaţie militară. Ostilitate pasivă a populaţiei greceşti faţă de ocupanţii bulgari. Situaţia alimentară, dezastruoasă, cel puţin în regiunea Cavalla. Preparative active militare bulgare de-a lungul coastei.

Am impresiunea netă că trupele germane întăresc insula Thassos. Centru de aviaţie germană la Cavalla şi punct important de comunicaţii radiofonice.

/ss/ *G. Caranfil*

.....

ALBANIA

Nu am făcut decât o scurtă vizită la mănăstirea Sf. Naum de lângă oraşul Pogradeţ. Am fost primit cu multă simpatie şi însufleţire de către autorităţile militare italiene şi cele civile albaneze. Au venit în întâmpinare

www.digibuc.ro

şi o delegaţie de cetăţeni albanezi de la Pogradeţ, care locuiseră mult timp în România, pentru a-şi manifesta sentimentele lor de caldă recunoştinţă şi simpatie faţă de „a doua lor patrie".

Minoritatea română din teritoriile albaneze este tratată pe picior de perfectă egalitate cu majoritarii şi dat fiind prestigiul ţării noastre în faţa intelectualilor albanezi, care văd în România leagănul unde s-a făurit libertatea ţării lor, nu exagerăm dacă spunem că ea este chiar o minoritate privilegiată.

În ceea ce priveşte situaţia în general, ea este dominată de neînţelegerile albano-bulgare care dau naştere în mod cronic la incidente sângeroase şi de o recrudescenţă acută a sentimentelor anti-italiene. Recentul acord italo-bulgar prin care se rectifică linia de demarcaţie între Albania şi Bulgaria în favoarea acesteia din urmă, în loc să liniştească lucrurile a creat o tensiune şi mai accentuată, nemulţumind adânc cercurile albaneze, care văd în acest act trădarea intereselor lor vitale. Această stare de nemulţumire s-a manifestat în mod violent şi astfel numai în regiunea Pogradeţ au căzut ucişi de către naţionaliştii albanezi, 6 soldaţi şi 2 ofiţeri italieni.

Este cazul să constatăm că în urma împărţirii Macedoniei, foste Iugoslave, s-a creat un abis între Bulgaria şi Albania. Ura s-a înfipt adânc în sufletul celor două popoare şi consecinţele ce se vor produce vor fi din cele mai grave. Voi menţiona aici că în timp ce bulgarii pretind o întreagă regiune din Albania cu oraşele Debra, Tetovo şi Gostivar, albanezii socotesc că oraşul Skoplje, ale cărui împrejurimi sunt locuite în majoritate de albanezi, trebuie să le revină.

În această situaţie nu se poate ajunge la un compromis, cel puţin pentru moment şi Italia, care are mai mult rolul unui arbitru, se găseşte în una din cele mai penibile situaţii.

Zvonurile care circulă cu privire la masacrarea românilor sunt de cele mai multe ori inventate şi a le da crezare înseamnă a face jocul grecilor, care urmăresc evacuarea de către aromâni a regiunilor locuite în prezent.

Domniei Sale Domnului prof. Mihai Antonescu

Vicepreşedintele Consiliului de Miniştri. Ministrul Afacerilor Străine a.i., Bucureşti

• AMAE, fond Problema 18, vol. 9, nepaginat.

www.digibuc.ro

64.

1943 iulie 16, Bucureşti. *Situaţia ajutoarelor acordate de Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Banca Naţională a României, Consiliului de Patronaj, românilor din Grecia, Serbia, Bulgaria, Albania.*

1943, iulie 16

Preşedinţia Consiliului de Miniştri
Cabinetul pentru Administrarea şi Organizarea
Bucovinei, Basarabiei şi Transnistriei
Secţia M Biroul 4

Ajutoare date românilor de peste hotare	Avem onoarea a prezenta situaţia de ajutoare acordate de toate instituţiile – Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Departamente, B.N.R., Consiliul de Patronaj, etc. românilor din afara graniţelor. În situaţie sunt cuprinse ajutoarele în alimente, material cultural şi propagandă, fonduri în lei sau în valută străină, precum şi alte ajutoare de altă natură date românilor din: Grecia Serbia (Banat şi Timoc), Bulgaria, Albania

TABEL
recapitulativ cu valoarea ajutoarelor acordate românilor de peste hotare.

1. Românii din Grecia

numerar	61.579.492 lei
alimente circa	87.736.420 lei
materiale circa	7.655.498 lei
TOTAL	156.971.410 lei

2. Românii din Serbia:

numerar	42.160.746 lei
alimente materiale circa.	4.458.000 lei
TOTAL	46.618.746 lei

www.digibuc.ro

3. Românii din Ungaria

- numerar	69.125.023
- alimente circa.	95.530.000
- materiale circa	2.940.000
TOTAL	167.595.023 lei

4. Românii din Bulgaria

- numerar	20.228.733 lei

5. Românii din Albania

- numerar	2.401.706 lei

6. Românii din Transnistria şi de la Est de Bug:

- numerar	240.000 lei
- alimente	774.500
- materiale	21.241.840

• AMAE, fond Problema 18, vol. 1, f. 180-191.

65.

1943 iulie 22, Bucureşti. *Adresă a Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor însoţită de tabel, către Preşedinţia Consiliului de Miniştri, cu sumele cheltuite de acest minister pentru românii din Grecia, Bulgaria, Iugoslavia şi Albania, în perioada septembrie 1940 – iulie 1943.*

Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor
Direcţiunea Contabilităţii
Serviciul contabilizării Operaţiunilor 22 iulie 1943

PREŞEDINŢIA CONSILIULUI DE MINIŞTRI

Cabinetul pentru administrarea şi organizarea Bucovinei, Basarabiei şi Transnistriei

Referindu-ne la adresa Dvs. Nr. 510055/943, avem onoarea a vă înainta, aici anexat, situaţia sumelor cheltuite de Ministerul Culturii Naţionale şi al

www.digibuc.ro

Cultelor pentru românii de peste hotare pe exercițiile: 1940/941 (de la 6 septembrie 1940), 1941/942, 1942/943 şi 1943/944.

MINISTRU,
(ss) *M. Crețu*

DIRECTOR,
(ss) indescifrabil

SITUAȚIA
sumelor cheltuite de Ministerul Culturii Naționale şi al Cultelor pentru românii de peste hotare
de la 6 Sept. 1940 – 10 Iulie 1943

	1940-1941	1941-1942	1942-1943	1943-1944	TOTAL
GRECIA	6167689	15929850	31109442	3372511	56579492
BULGARIA	3077521	6435788	8823074	192350	20228733
IUGOSLAVIA	2704574	1071037	3027165	-	9802776
ALBANIA	401722	633562	1004495	341927	2401706
TOTAL	12351506	27090237	43964176	5606788	89021707

DIRECTORUL CONTABILITĂȚII,
(ss) indescifrabil

Şeful serviciului,
(ss) indescifrabil

• AMAE, fond Problema 18, vol. 1, f. 159-160.

www.digibuc.ro

66.

1946 <februarie, Bucureşti>. *Extras din procesul-verbal al Comisiei pentru revizuirea şi completarea tabelelor de salarizare a funcţionarilor trimişi în străinătate de Ministerul Educaţiei Naţionale. Se propunea rechemarea la data de 1 aprilie 1946 a întregului personal din Peninsula Balcanică, compus din 270 de profesori şi învăţători, 52 de preoţi şi cântăreţi.*

Proces-verbal al Comisiunii pentru revizuirea şi completarea tabelelor de salarizare a funcţionarilor trimişi în străinătate, aprobat de Dl. Ministru Tătărăscu sub nr. 120057 (Of. de îndrumare şi coordonare financiară), trimis cu adresa Minist. de Finanţe sub Nr. 11028/1946, înreg. la Nr. 34806/1946.

[...]

D. Comprimarea cadrelor personalului din străinătate.

Având în vedere situaţia actuală a finanţelor publice şi lipsa de devizie libere, comisiunea a recomandat departamentelor interesate, comprimarea la maxim a cadrelor din străinătate.

Examinând problema personalului Ministerului Educaţiei Naţionale şi al Cultelor, aflat în străinătate, Comisiunea a constatat că aceste 2 departamente au un personal foarte numeros în special în Peninsula Balcanică (Bulgaria, Grecia, Iugoslavia şi Albania), sunt 270 de profesori şi învăţători şi 52 preoţi şi cântăreţi.

În Grecia acest personal este plătit în devize libere (franci elveţieni).

Personalul acestor departamente nu a fost rechemat şi continuă să funcţioneze în străinătate. Este de apreciat dacă faţă de sarcinile financiare actuale ale statului român, nu ar fi posibilă o revizuire a politicii dusă de guvernele române faţă de minoritatea românească din Peninsula Balcanică

În această privinţă, Comisiunea recomandă rechemarea, pe data de 1 aprilie 1946, a întregului personal din această peninsulă, trimis de Ministerul Educaţiei Naţionale şi al Cultelor.

Pentru intervalul 1 septembrie 1944 – 31 martie 1946, în care personalul de mai sus nu a primit salariile şi în care o bună parte nu a putut activa din cauza evenimentelor politice, el urmează să fie salarizat cu 1/3 din retribuţiile cu care a fost plătit.

Personalul localnic urmează să fie şi el salarizat în intervalul 1 septembrie – 31 martie 1946, în aceleaşi condiţiuni şi revizuit pe data de 1 aprilie 1946.

www.digibuc.ro

După 1 aprilie 1946, Ministerul Educației Naționale și a Cultelor ar urma să facă trierea acestui personal și să decidă asupra posturilor strict necesare în străinătate.

Baremul pentru acest personal urmează să se facă după această dată.

• SANIC, fond Ministerul Educației Naționale, dosar 680/1946, f. 20-2.

www.digibuc.ro

CONSIDERAŢII ETNOGRAFICE PRIVITOARE LA ROMÂNII DIN PENINSULA BALCANICĂ

Dr. Maria Magiru – director
Muzeul de Artă Populară Constanța

Cercetarea ştiinţifică a identităţii popoarelor a început abia în secolul al XIX-lea, sub influenţa curentului romantic, care aduce în lumina tiparului imensa bogăţie şi frumuseţe a folclorului literar, făcând din cultura tradiţională stindardul luptei de eliberare a etniilor oprimate în fruntariile imperiilor.

Formă perfectă de limbaj pictural, fotografia, alăturându-se tiparului, a devenit o nepreţuită unealtă de cercetare ştiinţifică, dezvăluind lumii secolului al XIX-lea frumuseţea arhitecturii tradiţionale şi a obiectelor create de meşterii satelor, pitorescul costumelor populare, scene din viaţa unor colectivităţi rurale şi trăsăturile specifice diverselor etnii, imortalizate în expresivele portrete fotografice ale vremii.

La numai zece ani după apariţia cinematografiei, fraţii Miltiade şi Ienache Manachia au pus filmul în slujba cauzei aromânilor din Pind, înregistrând între anii 1906-1911, scene din viaţa locuitorilor din Avdela, Veria şi alte zone ale Macedoniei greceşti, preţioase documente aflate azi în arhivele din Grecia, Republica Macedonia şi România.

Preocupările sistematice pentru cunoaşterea şi analiza fizionomiei morale şi culturale a popoarelor au dat naştere unor ştiinţe precum sociologia, etnografia, etnolingvistica, psihologia, care s-au dezvoltat în perioada apariţiei statelor naţionale, pe cenuşa fostelor imperii dezintegrate de prima conflagraţie mondială a secolului XX, izbucnită în Balcani, „butoiul de pulbere al Europei".

Spre deosebire de alte arii geografice ale continentului, Peninsula Balcanică prezintă o compoziţie etnică extrem de variată, întâlnindu-se în anumite zone, aşezate unele lângă altele, sate greceşti, aromâne, slave, albaneze, turceşti sau mixte, pe teritoriul fostului Imperiu Roman de Răsărit şi apoi al Imperiului Otoman dându-şi întâlnire, de-a lungul istoriei, diverse neamuri şi civilizaţii din Orient şi din Occident, din nord şi din sud.

www.digibuc.ro

Structura geografică predominant muntoasă, condițiile economice şi politice au contribuit din plin la deplasări masive şi repetate de populații, nepermițând popoarelor să-şi mențină individualitatea etnografică în limite teritoriale foarte precise.

Asupra aspectelor legate de originea aromânilor, (macedoromânilor), asupra limbii vorbite de ei, cât şi a legăturilor ce le au cu românii nord - dunăreni, s-au exprimat condeie avizate, aparținând mai multor discipline umaniste.

Demersul nostru ştiințific urmăreşte cercetarea etnografică a dezvoltării formelor de cultură materială şi spirituală ale aromânilor, aflate de-a lungul istoriei în contact cu diferitele forme de cultură ale popoarelor învecinate (greci, albanezi, sârbi, bulgari, turci), cât şi cu cele asemănătoare ramurii familiei latinității nord-dunărene, facilitate de mobilitatea impusă de viața pastorală, cărăuşie şi negoț, ce-au constituit ocupațiile de bază ale comunității aromâneşti.

Dacă lucrările cu caracter istoric şi lingvistic sunt numeroase, asupra aromânilor aplecându-se, cu dăruire şi pasiune, mulți cercetători erudiți, unii dintre ei fiind chiar de origine aromână, în schimb cele consacrate aspectelor etnografice se reduc, în timpuri îndepărtate, la cronicarii şi istoricii bizantini, mai târziu, la relatările unor călători străini care au vizitat în cursul secolelor XVII, XVIII şi XIX, ținuturile locuite de aromâni, iar în prima parte a secolului al XX-lea, la operele fundamentale ale învățaților Th. Capidan şi Tache Papahagi.

Prin prezentul studiu încercăm să aducem o serie de informații şi date de natură etnografică care să consolideze argumentele istoricilor şi lingviştilor.

În cercetarea problematicii legate de aromâni am pornit de la analiza informațiilor bibliografice, cât şi de la observarea directă, nemijlocită a realității etno-lingvistice, prin efectuarea anchetelor de teren o dată, în satele cu populație aromânească din zona Constanței şi apoi în Albania.

Comunitatea aromânească fărşerotă se prezintă ca o unitate organică de viață, ce îmbracă unele aspecte particulare, specifice, determinate de un complex de factori, dar şi unele trăsături generale, comune aromânilor de pretutindeni, aspecte ce vor fi subliniate de prezentul studiu.

S-a urmărit interdependența formelor de cultură în măsura în care acestea reflectă desfăşurarea modului tradițional de viață al comunității fărşerote, constituind o bază pentru noi deschideri ştiințifice.

www.digibuc.ro

Consideraţii de ordin istoric şi lingvistic

Generaţia instruită după cel de-al doilea război mondial, când nu mai existau şcoli şi biserici româneşti in Peninsula Balcanica, a ajuns să aibă despre aromână doar cunoştinţe reduse, devenind bilingvă: aromâna vorbită şi limba oficială (greaca, de exemplu) ca limbă scrisă şi vorbită.[1]

„Macedoromânii" cum i-a denumit Th. Capidan în 1937[2], sau „macedovlahi" Cuma propus acad. Matilda Caragiu-Marioţeanu[3], sunt cunoscuţi azi în satele balcanice sub denumiri şi epitete precum: „vlahi" şi „cuţo-vlahi" în Grecia; în Republica Macedonia cu numele oficial de „vlasi", iar în presă şi cărţi „macedono-vlasi" sau „vlaho-macedoni".

Cu excepţia Republicii Macedonia, nici o altă ţară balcanică nu recunoaşte existenţa acestei etnii, iar numărul aromânilor poate fi doar aproximativ. Dacă în perioada antebelică ei reprezentau 21% din populaţia Greciei, astăzi statistica oficială ne dă cifra de 98% greci şi 2% alte etnii, conform reputatei publicaţii americane „The World Almanac", 1997.[4]

Ce s-a întâmplat cu cei 21% macedoromâni de au putut încăpea în cele doua procente de turci, albanezi, slavi şi alte etnii aflate azi în Grecia, deci un total de 210.571 „străini" la o populaţie de 10.528.594 locuitori?

R.F. Iugoslavia (în 1992, înainte de desprinderea Croaţiei, Slveniei, Macedoniei, Bosniei şi Herţegovinei) avea 10.614.558 locuitori, dintre care 63% sârbi, 14% albanezi, 6% muntenegreni. Ne întrebăm ce sunt ceilalţi 13% nenominalizaţi?

Datele din 1997 ne dau pentru Albania 3.249.136 locuitori dintre care 95% albanezi, 3% greci şi 2% alte etnii, dar unele publicaţii, mai ales greceşti ne informează (din considerente politice) despre existenţa în Albania a unei populaţii de aproximativ 250.000 până la 300.000 de Vlahi, pe care îi numesc „greci-vlahofoni".[5]

Bulgaria cu o populaţie de 8.612.757 locuitori, are 85% bulgari, 8, 5% turci şi 6, 5% alte etnii.

Dintre republicile desprinse din Iugoslavia, Macedonia cu 2.104.035

---

[1] Mihaela Bacu, *Între aculturare şi asimilare. Aromânii în secolul al XX-lea*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, coordonator Neagu Djuvara, Bucureşti, 1996, p. 162.

[2] Th. Capidan, *Les-Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des pupulations roumaines de la Peninsule Balcanique*, Bucarest, 1937

[3] Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Un dodecalog al aromanilor*, în vol. *Aromânii.*, p. 177

[4] *The World Almanac and book of facts*, Mahwah, New Jersey, 1997, p. 769

[5] Mihaela Bacu, *op. cit.*, p. 167

www.digibuc.ro

locuitori, declară 65% macedoneni şi 22% albanezi, principalele limbi vorbite fiind macedoneană, albaneză, turcă şi sârbo-croată.[6]

Nicăieri nu apare menţionată, în aceste statistici vehiculate pe tot globul, etnia aromână sau macedoromână.

Cercetătoarea Matilda Caragiu-Marioteanu atragea atenţia, în al său „Dodecalog" al aromânilor, asupra confuziei ce o produce utilizarea termenului Macedonia/Makedonia, ca şi a adjectivului macedonean/ makedonski: „A da numele Makedonia unei republici slave create după război şi care are frontieră cu o provincie grecească... care se numeşte tot Makedhonia, înseamnă a crea confuzie...".[7]

Aceaşi confuzie o produce şi folosirea termenului „limbă macedoneană" în „The World Almanac" (1997).[8]

Consideraţii de ordin etnografic

Sub Comneni, vlahii, care deţineau mii de turme, s-au bucurat de o serie de libertăţi, coborând pentru iernatic în câmpiile Macedoniei şi, mai cu seamă, în Turcia, denumită de Homer „mama oilor", şi ajungând cu turmele până în Asia Mică în căutare de păşuni grase.[9]

Autorii bizantini au furnizat, uneori, date succinte asupra unor piese ce făceau parte din costumul aromânesc. Astfel, în secolul al XII-lea, poetul boem Ptochprodomos, de la curtea Comnenilor, se arăta uimit de polifuncţionalitatea unui element de port, numit, capă, ce servea când de cojoc, când de plapumă, când de cămaşă.[10]

Brânzeturile, ca şi ţesăturile de lână, prelucrate de femeile aromânce, erau foarte căutate şi apreciate în Bizanţ. Astfel, în veacul al XIV-lea, poetul Manuel Philes, va solicita una din acele ţesături groase de lână, cu care se îmbrăcau ciobanii din Tracia, iarna când era foarte frig, probabil sarica (sarca), cuvânt de origine latină, cum denumeşte Tache Papahagi acest cojoc lung din blană, o piesă nelipsită din costumul păstoresc.[11]

Manuel Philes descrie tunsul oilor şi toate operaţiile legate de prelucrarea lânii.

[6] *The World Almanac...*, p. 795.

[7] Matilda Caragiu-Marioţeanu, *op. cit.*, p. 177-178.

[8] *The World Almanac...*, p. 737.

[9] George Murnu, *Românii din Bulgaria medievală*, în *Memoriile secţiunii leterare*, seria III, tomul IX, mem. 4, Bucureşti, 1939, p. 16.

[10] Petre S. Năsturel. *Vlahii din spaţiul bizantin şi bulgăresc până la cucerirea otomană*, în vol. *Aromânii...* , p. 71.

[11] *Ibidem*, p. 71-72.

www.digibuc.ro

Cronicarul bizantin, de o mare erudiție, Nichita Choniates, ce-a îndeplinit numeroase funcții în ierarhia oficială a Constantinopolului, una dintre ele fiind şi aceea de reprezentant al curții imperiale şi însoțitor al Împăratului Isac Anghel la expedițiile armatei bizantine împotriva vlahilor balcanici, a fost de nenumărate ori martor ocular, descriind evenimentele petrecute în timpul vieții sale, confirmate şi de alte izvoare contemporane, franceze, italiene şi germane.

Choniates ne-a lăsat portretul unui vlah balcanic, cu o rezistență etnică aparate, aşezat în fața tuturor intemperiilor istorice, oțelit în asprimile vieții, „înfundat în piei de oaie, cu picioarele acoperite de lână şi de cârpe grosolane". (Cronicarul bizantin se referă, probabil, în acest text – aşa cum subliniază savantul Petre S. Năsturel – la încălțările tradiționale[12], compuse din obiele şi opinci, pe care le purtau păstorii aromâni, piese uşoare şi adecvate drumurilor lungi, obositoare, parcurse de aceştia.)

Într-o scrisoare a arhiepiscopului Dimitrie Chomatiqnos de Ohrida este menționată o piesă textilă, specifică populației aromâneşti până în zilele noastre, şi anume cerga: „o pătură de păr de ied numită în limba barbară tzerga", pe care înalta față bisericească o cumpărase de la un vlah din Orhid.

Cergile de oaie se țes şi astăzi de femeile aromânce dobrogene, poartă un nume aromânesc „flukata", provenit din latinul floccus (smoc de lână). Ele se întrebuințau de către aromâni la căptuşirea corturilor în care locuiau pe timpul verii. Se confecționau din lână groasă, de calitate superioară, cu fir lung şi lucios. În cursul operației de țesut, se trăgeau firele în vederea realizării mițelor.

Asemănarea dintre căciula tradițională şi forma unor adăposturi aromâneşti le-a dat locuitorilor acestora numele de Katsulophaneremitai.[13]

În ceea ce priveşte locuințele, izvoarele bizantine menționează termenul kasai – latinul casa, aromânescul şi românescul casă – al vlahorinhiților.[14]

Choniates vorbeşte cu dispreț despre aşa-numitele hopogee – locuințe semiîngropate, afirmând că aromânii din Bulgaria locuiau – ca de altfel şi unii români din Câmpia Bărăganului – în bordeie, acoperite cu stuf şi pământ, amintite şi de Herodot, în legătură cu şesurile scitice.[15]

Formarea statelor medievale slave a avut drept consecință o mai pregnantă diferențiere din punct de vedere lingvistic şi etnic a populațiilor care locuiau în Balcani: vlahi, sârbi, croați, bulgari, albanezi. Convieţuirea lor îndelungată, pe acelaşi teritoriu, a dus însă şi la o serie de interferențe

[12] *Ibidem*, p. 72.
[13] *Ibidem*, p. 72-73.
[14] *Ibidem*, p. 73.
[15] *Ibidem*.

www.digibuc.ro

culturale, la unele asemănări, condiționate de același mediu, de același climat de aceleași condiții sociale și economice. Numai stabilind natura și durata raporturilor dintre aceste etnii, putem înțelege însemnătatea rolului elementului aromânesc în evoluția generală a Balcanilor, deoarece vlahii n-au format niște enclave izolate și restrânse, ci ei s-au constituit în mari comunități, conservatoare și bine organizate, cu o identitate aparte, distinctă, reușind să-și păstreze intact caracterul etnic, limba, îmbrăcămintea, tradițiile și obiceiurile.

Faptul că erau preocupați ca atare reiese și dintr-o serie de documente ce îi aveau în vedere doar pe ei și care reflectă ocupația de căpetenie a acestei populații și obligațiile ce decurgeau din practicarea ei. Astfel, actul emis în 1313-1318 de cancelaria regelui sârb Ștefan Milutin, în favoarea mănăstirii Banja (la nord de Mitrovița), menționează pentru prima oară legea vlahilor (Zakon Vlahom).

Conform acestei legi, vlahii aveau obligația să plătească, în fiecare an: „...o oaie cu mielul ei și o a doua, stearpă, din cincizeci... Iar voinicii (***voinik***) care nu trebuie să toarcă lâna pentru mănăstire, să dea haine, și atât voinicul cât și ***călătorul*** (***kielator***) vor trebui să ducă turmele la păscut și să tundă lâna, iar voinicul îi va păzi pe ciobani. În caz de vreme proastă, voinicii și călătorii să ducă (totuși) oile la păscut...".[16]

În acest document găsim menționate cele două categorii fundamentale ale populației vlahe: „voinicii", oameni înarmați cu un statut privilegiat, care îi păzesc pe ciobani, ca să nu fie prădați, și „călătorii", *chervanagii* specializați în transportul și desfacerea produselor la distanțe mari.

Teritorii locuite de un număr considerabil de aromâni vor intra în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în frontierele noului Imperiu otoman, condițiile de viață ale acestora îmbunătățindu-se ca urmare a scutirii de impozite și a acordării de privilegii. Astfel, ei și-au păstrat organizarea autonomă în schimbul serviciului militar în armatele imperiale sau pe loc.

La începutul secolului al XVII-lea, o bună parte a vlahilor din Imperiul otoman își pierde statutul privilegiat de voinici sau de armatoli, primul loc fiind luat acum de „călători" (de conducătorii de caravane) și de comercianți.

Necesitatea de a-și desface, la început, produsele activității lor: lâna, brânzeturi, piei, seu, iar mai târziu și ale altora, i-a îndemnat pe păstorii aromâni să-și facă din negoț o a doua meserie.

Înzestrați cu un puternic spirit de observație, păstorii, în peregrinările lor cu turmele de oi, constatau abundența sau dimpotrivă lipsa anumitor categorii de obiecte, ieftinătatea sau scumpetea din unele zone, comparativ

[16] Matei Cazacu, *Vlahii din Balcanii Occidentali (Serbia, Croația, Albania, etc.) Pax ottomanica (secolele XV-XVIII)*, în vol. *Aromânii...*, p. 85.

www.digibuc.ro

cu situaţia de la ei de acasă, apreciind diferenţa de preţuri şi avantaje pe care ei puteau să le aibă ca intermediar în comerţul cu aceste produse.

Transportul cu caravanele (*cărvănăritul*) a constituit o altă sursă importantă de câştig pentru unii dintre aromâni. Dacă în prima fază se poate vorbi de un comerţ ambulant, practicat paralel cu păstoritul pe distanţe mari, uneori de-a dreptul impresionante, începând cu secolul al XVII-lea, dar mai ales în cel de al XVIII-lea, aromânii preiau în proporţii mari, comerţul internaţional pe cale terestră şi pe mare, în special pe coasta orientală a Adriaticii.

Oraşul cel mai prosper se afla în interiorul Balcanilor, şi anume Moscopole, actualul târguşor albanez Voskopoje, nu departe de Corcea[17]) oraş pe care un foarte bun cunoscător şi cercetător al istoriei şi culturii aromânilor, Valeriu Papahagi, îl considera „metropola comercială şi culturală a românimii balcanice.[18]

Despre acest centru, extrem de important pentru întreaga viaţă economică şi culturală a aromânilor (avea o şcoală superioară, o Academie, o tipografie, 72 de biserici, bresle, palate de marmură, corporaţii, bănci, locuinţe – palate, fântâni), acelaşi amintit Pouqueville menţiona că ar fi avut, pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, o populaţie cuprinsă între 40.000-60.000 de locuitori, cifră corectată, ulterior, de cercetători, ca de exemplu Max Demeter Pezfuss, care consideră numărul de 20.000 de locuitori mai aproape de realitate. Faptul că, la începutul secolului al XIX-lea, se mai puteau vedea, totuşi ruinele a 22 de biserici şi marea mănăstire Prodomos situată în afara zidurilor, susţine, în mare parte, afirmaţiile consulului francez.[19] În prezent mai există 7 biserici (unele în ruină, câteva în stare de funcţionare), iar fostul mare centru este astăzi un sat cu câteva mii de locuitori.

Dezorganizarea administrativă a Imperiului otoman, distrugerea oraşului Moscopole, îngreunarea vieţii acestor munteni, obişnuiţi să trăiască în deplină libertate şi mişcare, a accelerat procesul de emigrare a aromânilor, care începuse, în fapt, înainte cu un secol.

Despre soarta oraşului Moscopole au rămas şi informaţiile furnizate de ex-consulul Franţei la Salonic, E.M. Cousinerz, în perioada 1786-1793, şi apoi, din nou, în 1814, mărturii contemporane aproape cu evenimentele tragice petrecute acolo: „În zilele noastre oraşul Voskopolisse îmbogăţise

[17] Neagu Djuvara, *Diaspora aromână în secolele XVIII şi XIX*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, p. 101.

[18] Ilie Bădescu, *Poporul român între catastrofă şi genocid*, în vol. *Perenitatea vlahilor*, Edit. Fundaţiei „Andrei Şaguna", Constanţa, 1995, p. 9.

[19] Neagu Djuvara, *op.cit.*, p. 101.

www.digibuc.ro

prin comerțul său cu Germania. Locuitorii clădiseră în el case foarte frumoase, dar un pașă din Albania despre care mi s-a spus că era tatăl lui Ali, pașa din Ianina, atacând și jefuind acest oraș, negustorii s-au împrăștiat: ei sunt acum răspândiți în Banat, în Ungaria, în diferite orșe din Macedonia, și mai ales la Serres, unde Ismail bei i-a primit bine. Nu mai există astăzi la Voskopolis decât ruine și cabane în care locuiesc urmașii, toți săraci, ai acestui neam...".[20]

După ruinarea orașului Moscopole, familii bogate de negustori aromâni, grupate în mari „companii", se stabilesc la Viena, Pesta sau la Bratislava, la Leipzig iar cele sărace în Macedonia și Serbia, acestea din urmă ocupându-se în continuare, cu comerțul ambulant, efectuat cu căruțe, catâri sau măgari.

În Transilvania, negustorii aromâni sunt atestați începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Aici, ei s-au organizat în companii comerciale, în cele mai importante centre comerciale, cum erau Sibiul și Brașovul, cei mai mulți dintre aromâni provenind din Macedonia, pe care o părăsiseră din cauza haraciului turcesc și al creditorilor.[21]

Spre Principate, s-au îndreptat, mai ales, aromâni de origine epirotă, veniți prin Veneția, la sfârșitul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor pentru a scăpa de presiunea stăpânirii turcești care devenise, între timp, apăsătoare.

Pouqueville i-a cunoscut pe faimoșii vlahi chiariagii (caravanieri) din Epir, care efectuau transporturile de marfă și de călători până la Constantinopol și la București, ei asigurând, totodată, și serviciile de poștă.[22]

Domniile fanariote, de mai târziu, le-au fost favorabile, mulți emigranți de origine aromână reușind să pătrundă în clasa suprapusă și să contribuie la formarea burgheziei române.

Acest lucru nu înseamnă, câtuși de puțin, că aromânii nu aveau conștiința propriei lor identități etnicē, aspect semnalat de Cousinerz care, vizitând de mai multe ori regiunile unde ei trăiau, sublinia următoarele: „... acolo (în Munții Pindului) se mai găsesc în număr mare; limba lor împiedică să nu fie luați în seamă; ei vorbesc încă latina, și dacă-i întrebi, din ce națiune sunteți? Ei răspund cu mândrie: Rumân".[23]

În familie, ei vorbeau dialectul aromân. Un alt criteriu de recunoaștere

[20] *Ibidem*, p. 102.

[21] Mihai Bucovală, *Câteva date referitoare la case de comerț aromâne și importurile lor în secolele XVIII și XX*, în vol. *Perenitatea vlahilor...*, p. 77.

[22] Victor Papacostea, *Tradiții românești de istorie și cultură*, București, Editura Eminescu, 1996, p. 285.

[23] Neagu Djuvara, *op.cit.*, p. 111.

www.digibuc.ro

a originii era calificativul sau porecla Vlahos=Vlahul, adăugate la nume sau prenume, precum şi locul de baştină al familiei respective.

Mormintele fastuoase din piatră, ridicate de aromâni, în Balcani, pentru familiile lor, sau pietrele funerare din ţările Europei centrale care indică, un loc de naştere, constituie de asemenea, repere preţioase în stabilirea originii aromâne[24].

Unul dintre învăţaţii care ne-au lăsat lucrări de referinţă asupra aromânilor a fost Theodor Capidan, [25] care i-a recunoscut personal, în urma călătoriei întreprinse la începutul secolului al XX-lea, în regiunile populate de ei.

A coroborat datele culese personal, în decursul cercetărilor de teren, cu marea bogăţie de informaţii, lăsate de numeroşi călători şi învăţaţi ce-au străbătut în cursul secolelor XVII, XVIII şi XIX, satele şi oraşele locuite de aromâni: englezii, Thomas Herbert, George Wheler, doctorul Sibthorp, William Martin Leake, Henry Holland; după care au venit cei de origine franceză: F.C.H.L. Pouqueville, arheologul L. Heuze, Francisc Lenormant, urmaţi apoi de alţi învăţaţi: Lejean, Jovan Cvijic, L. Schultze, Gustav Weigand etc., unii dintre aceştia menţionaţi deja în paginile anterioare.

Theodor Capidan ne-a oferit o viziune de ansamblu asupra originii, a limbii, a locurilor de baştină ale aromânilor, precum şi asupra aspectelor legate de civilizaţia şi cultura populară aromânească: organizarea vieţii păstoreşti (modul de construcţie al stânelor, specializate ciobanilor, traiul, hrana şi îmbrăcămintea lor, prepararea produselor lactate, obiceiurile păstoreşti, legate de ciclul vieţii şi de marile sărbători de peste an); operaţiile de prelucrare a lânii şi transformarea acesteia în piese de îmbrăcăminte şi în ţesături; terminologia şi etimologia obiectelor şi a produselor realizate de aromâni.

Lucrările sale rămân opere de referinţă, fără de care cunoaşterea şi înţelegerea modului tradiţional de viaţă şi a rolului jucat de elementul aromânesc în istoria şi cultura sud-estului european nu ar fi posibilă.

Ocupaţia de bază – păstoritul – a populaţiei de origine aromână din Peninsula Balcanică, aşa cum au subliniat-o toţi cei care au cercetat-o a fost în mare măsură condiţionată şi favorizată de relief extrem de variat, cu o vegetaţie bogată, cât şi de climă (la şes, călduri mari în timpul verii şi ierni

[24] *Ibidem*, p. 112.

[25] Th. Capidan, *Românii nomazi. Studiu de viaţa românilor din sudul Peninsulei Balcanice*, Cluj, 1926; *Macedoromânii. Vechimea şi însemnătatea lor istorică în Peninsula Balcanică. Originea macedoromânilor*, în Memoriile secţiunii literare, seria III, tomul IX, mem. 2, 1939; *Macedoromânii. Etnografie. Istorie. Limbă.*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1942.

www.digibuc.ro

dulci, la munte veri răcoroase şi ierni aspre, geroase).

Aşezările păstorilor aromâni, ridicate pe înălţimi de munte, în apropierea pădurilor seculare şi a apelor curgătoare, izolate de marile artere de comunicaţii, le ferea de atacurile la care erau supuse locuinţele celorlalte populaţii, le garanta aromânilor libertatea de mişcare pe mari spaţii, dându-le totodată posibilitatea de a-şi păstra identitatea etnică şi lingvistică.

Referindu-se la această caracteristică fundamentală a aşezărilor aromâneşti, geograful german L.Schultze scria: „Aromânii au făcut să răsară aşezările de înălţime, de o curăţenie exemplară, ordine şi adesea bunăstare, aşa cum sunt oazele în deşert".[26]

Faţă de iobagii de la şes, numiţi „raia", situaţia aromânilor – sublinia Th. Capidan – a fost cu mult mai bună.[27]

De aici, din regiunea Pindului, aromânii s-au deplasat cu turmele în răsăritul şi în nordul Greciei. Despre păstorii aşezaţi pe muntele Olimp, germanul Gustav Weigand, care i-a cercetat în anul 1888, afirma că ei au venit de la şes, din Tesalia.

Aromânii se găseau în număr mare şi în apropierea Salonicului, oraş numit în graiul aromânesc – sublinia Th. Capidan – Sărună, ce reproduce vechea lui denumire romană Salona. În vestul Salonicului, exista un alt grup de păstori aromâni veniţi din Albania.[28]

Deosebit de mobili erau şi aromânii din zona muntelui Gramoştea, o prelungire a Pindului, care practicau păstoritul semi-nomad, din Macedonia şi până în Câmpia Salonicului şi ţinutul Meglenului, ajungând până la râul Vardar. Alţi păstori se îndreptau spre muntele Murihova, unde se întâlneau cu păstorii fărşeroţi.

Toamna, grămostenii îşi mânau oile la iernat la Marea Neagră sau de-a lungul Dunării, unde se întâlneau cu românii nord-dunăreni. Puteau fi văzuţi pe Valea Moraviei sau în Stara Planina, ramificaţia apuseană a Balcanilor din Serbia.

Grămostenii practicau pe lângă păstorit, meşteşugurile şi comerţul, oraşul Gramostea cu 40.000 de locuitori, fiind la fel de vestit ca şi centrele urbane ale aromânilor din estul Albaniei: Şipoca, Bitcuchi şi Moscopole.[29]

Referindu-se la aşezările urbane, Jovan Cvijic remarca că acestea sunt situate, la fel ca şi satele, la altitudine mare, oferind locuitorilor un confort asemănător cu cel din Occident: „Ei [aromânii] trăiesc în oraşe care sunt

[26] Ilie Bădescu, *op.cit.*, p. 10.

[27] Theodor Capidan, *Macedoromânii*, p. 11.

[28] *Ibidem*, p. 15.

[29] Idem, *Românii nomazi*, p. 61 şi p. 66.

www.digibuc.ro

mai sănătoase din toate câte se află în Peninsula Balcanică. Aceste oraşe sunt la o înălţime mare şi pe poziţii frumoase; ele sunt aşezate de obicei pe povârnişurile munţilor greu de urcat. Casele şi prăvăliile sunt clădite din piatră şi cele mai multe acoperite cu piatră. Ele sunt clădiri frumoase cu interiorul aranjat ca în Europa Centrală".[30]

Făcând o deosebire netă între semi-nomadism şi transhumanţă, Th. Capidan afirma, pe bună dreptate că, păstoritul transhumant, care este şi cel mai vechi, şi care constă într-o pendulare periodică, împreună cu turmele, în căutare de păşuni grase, între două regiuni cu climat deosebit; munte-şes, le-a fost caracteristic păstorilor aromâni. Dacă o parte din bărbaţi mergeau cu oile la păscut, ceilalţi rămâneau acasă, împreună cu femeile, îndeletnicindu-se cu munca câmpului sau cu alte meserii.[31]

Numai atunci când primejdii mari le ameninţau libertatea unii dintre păstori (cei din Albania, mai ales, din ramura fărşeroţilor) se mutau, conduşi de celnik, împreună cu întreaga fără (familiile dintr-un sat cu tot avutul lor mişcător), în altă regiune, practicând un tip de viaţă seminomad.

O serie de termeni – precizează Th. Capidan – cum ar fi latinescul *callis-is*, din care derivă cuvântul românesc *cale* şi care înseamnă *potecă* care duce peste înălţimile dealurilor şi munţilor, drum pentru vite care sunt mânate la păscut, drum care duce la păşune; cuvântul *cărare*, de origine latină *carraria*, un derivat al unui *carrum*, care iniţial, era drumul pe unde mergeau carele, ca şi cuvântul *car*, tot de origine latină, conservate la aromâni, constituie argumente forte care probează vechimea îndeletnicirilor lor: păstoritul şi cărvănăritul.[32]

O sursă importantă de câştig – releva şi Capidan – a constituit-o transportul cu caravanele a cărei vechime era tot aşa de mare ca şi aceea a păstoritului. Aromânii au acoperit transportul de mărfuri şi călători, de pe întreg cuprinsul Peninsulei Balcanice, spre principalele porturi: Valone, Durazza şi Raguza.

Th. Capidan menţionează cele trei căi importante, pe care le străbăteau chervanagii aromâni: Via Egnatia, faimoasa şosea romană ce lega Marea Adriatică de Constantinopol, apoi drumul care mergea de-a lungul Văii Morava-Vardar unind Belgradul cu Salonicul şi un al treilea drum, cel militar care lega Constantinopolul de Niş prin Adrianopol şi Filipopol.

În interiorul Peninsulei Balcanice, cele mai importante târguri erau la Perlepe (Pârleap), Serres, Cavala, Drama, Larisa, Lăsun, etc.

În ceea ce priveşte locuinţele, aromânii îşi ridicau, în apropierea

[30] *Ibidem*, p. 132-133.
[31] *Ibidem*, p. 14-16.
[32] *Ibidem*, p. 37-38.

www.digibuc.ro

călivelor (colibelor), case temeinice din piatră, cu acoperişuri în patru ape, acoperite cu ţiglă, luând astfel naştere sate înfloritoare şi chiar orăşele.

Comparaţia pe care călătorul englez Willian Martin Leake o face între satele aromâneşti din Pind, compuse din case solid construite, extrem de curate şi cele mai înfloritoare oraşe din Grecia, este extrem de relevantă pentru bunăstarea economică a aromânilor.[33]

Casele lor, prevăzute cu etaj, cuprindeau mai multe încăperi. Planul parterului, alcătuit dintr-o sală de mijloc şi doua încăperi, situate de-o parte şi de alta a sălii, este cel clasic, întâlnit pe întreg spaţiu locuit de români. Într-una din camerele laterale se află scara ce duce la etaj. Casele erau lipite de cerdacuri sau pridvoare deschise şi aceasta pentru a se putea face faţă atacurile nedorite venite din afară.

În sala, aflată la parter, era amplasat, de regulă războiul de ţesut. Camerele laterale serveau pentru depozitat diverse produse şi obiecte, iar cele de la etaj erau destinate dormitului. Una sau două dintre ele se ţineau curate pentru oaspeţi.

Impresionat de curăţenia şi de bogăţia ţesăturilor ce decorau interiorul locuinţei aromâneşti, profesorul german Gustav Weigand sublinia: „Pardoseala camerelor este întotdeauna bine curăţată. Covoare frumoase, broderii şi chiar perdele împodobesc camerele lor..."[34]

Potrivit afirmaţiilor furnizate de Theodor Capidan, păstorii care pendulau în căutarea păşunilor, mutându-şi locuinţele, de mai multe ori, în intervalul unei singure veri, trăiau în colibe sau în corturi. Mai multe colibe alcătuiau un cătun.

Interesant este modul ingenios, simplu, de construcţie al colibelor, descris de Th. Capidan: din crengi de lemn împletite cu paie, coliba având lungimea de 5-6 metri în diametru. Pereţii aveau o grosime ce nu depăşea 15 cm. Coliba se utiliza numai pe vreme rea; păstorii obişnuiau să mănânce şi să se odihnească în aer liber, pe timp frumos.

Cortul se confecţiona, pentru a rezista intemperiilor, dintr-o ţesătură impermeabilă de lână, amestecată cu păr de capră. Interesantă este precizarea pe care o face Th. Capidan în legătură cu ornamentica acestei piese textile. Ea se împodobea cu un semn distinct pentru fiecare sat. Cortul se fixa pe pământ cu ţăruşi la cele patru colţuri.

În ceea ce priveşte organizarea socială, politică, culturală şi religioasă, fundamentul acestuia îl constituia familia, întemeiată pe legături de rudenie şi de interese economice. Mai multe familii înrudite, între 50 până la 200 pentru vremurile mai îndepărtate, alcătuiau o ***fălcare*** (cuvânt de origine

[33] Idem, *Macedoromânii*, p. 32.

[34] *Ibidem*, p. 34.

www.digibuc.ro

latină), ce era condusă de către un celnic.

Analizând temeinic cauzele care au dus la decăderea păstoritului şi a celorlalte îndeletniciri specifice aromânilor (comerţul şi chervănitul), Theodor Capidan enumera, printre acestea, în primul rând războaiele devastatoare ruso-turce, apoi războiul din 1877 în urma căruia Tesalia a fost anexată Greciei, fapt ce va avea consecinţe nefaste asupra modului tradiţional de viaţă al populaţiei aromâneşti. Impozitele grele ca şi taxele de frontieră între Turcia şi Grecia i-au ruinat, treptat, pe păstorii şi negustorii aromâni.

Condiţii mai prielnice – sublinia Th. Capidan – au avut păstorii din Pind, Gramoşte şi Albania care la sfârşitul secolului al XVIII-lea, s-au mutat cu turmele în Macedonia şi în Tracia, continuându-şi străvechea ocupaţie, păstoritul, până la războaiele balcanice. La câţiva ani, însă, după aceste războaie, o mare parte a păstorilor aromâni a fost nevoită să se lase de această îndeletnicire. Deposedaţi de livezile şi de munţii bogaţi în păşune, necesare existenţei turmelor lor, în urma venirii masive a refugiaţilor greci din Asia Mică, începând cu anul 1922, ei au fost obligaţi să-şi vândă oile, caii şi catârii şi să emigreze. Cei care au rămas pe loc, reprezentând câteva sute de mii, au continuat să ocupe aceleaşi locuri, ca şi strămoşii lor: Epirul, Tesalia, Albania şi Macedonia.[35]

Un alt învăţat care i-a cercetat pe aromâni, în perspectivă interdisciplinară, îmbinând informaţiile a mai multor ştiinţe cu datele culese personal în cursul numeroaselor sale peregrinări folclorice, etnografice şi dialectale, în toate ţinuturile locuite de aromâni a fost marele filolog Tache Papahagi. Mânat de pasiunea şi dăruirea omului de ştiinţă, dar şi de puternice sentimente patriotice, de a-şi aduce contribuţia la lămurirea multiplelor aspecte legate de etnia din care el însuşi făcea parte, Tache Papahagi a îmbinat magistral teoria cu realitatea socială pe care a cunoscut-o mai bine ca oricare altul, lăsându-se opere de referinţă, ce pot servi de model pentru cercetările efectuate în zilele noastre asupra românilor nord şi sud dunăreni).[36].

Theodor Capidan care ceruse înfiinţarea în anul 1944 a unui institut de filologie, folclor şi etnografie, era conştient de faptul că, fără a coroborare a datelor acestor discipline umaniste tangente şi fără o cercetare comparativistă în perspectivă geografică a fenomenelor de limbă şi cultură, nu se pot elabora lucrări fundamentale de limbă şi cultură, nu se pot elabora

[35] Idem, *Românii nomazi*, p. 145-146.

[36] Tache Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine*, 3 volume, 1928-1943; *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic, Bucureşti*, 1963, ed. a 2-a, argumentată, 1974; *Mic dicţionar folcloric*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1979; *Grai. Folklor. Etnografie*, Bucureşti, Ed. Minerva, 1981.

www.digibuc.ro

lucrări fundamentale de sinteză asupra civilizației și culturii populare românești.

Toate operele sale au răspuns acestui deziderat, evidențiind afinitățile dintre folclor, etnografie și lingvistica.

La apariția primului volum din *Images d'ethnographie roumaine*, Ovidiu Densușianu, fondatorul Școlii lingvistice de la București, prețuindu-l, în mod deosebit, pentru concepția, competența și probitatea sa științifică, cât și pentru metoda de lucru utilizată, ce avea la bază aprofundate cercetări de teren, sublinia următoarele: „deși filolog, Papahagi ne dă astfel ce demult așteptam pentru etnografia noastră. Și se va recunoaște odată că de la filologie au pornit spre etnografie, ca și pentru folclor, îndemnuri pentru cercetări temeinice".[37]

Într-adevăr pentru comunitatea aromână, opera de referință a lui Tache Papahagi o constituie lucrarea menționată și elogiată de Ovid Densușianu, apărută la București în trei volume, fiecare dintre acestea fiind însoțite de cîte un text în limba franceză și română care îl familiarizau pe lector cu cuprinsul volumului respectiv și cu scopurile pe care și le propusese autorul. Dintre aceste trei volume, doar primele două conțin și imagini de etnografie aromânească. Faptul că aceste volume cuprind numeroase fotografii realizate la fața locului în comunele aromânești din Pind (Grecia), din Albania și din Bulgaria și se referă la toate aspectele civilizației și culturii populare aromânești: costum, locuință și accesoriile sale, ocupații, biserici, viața în zilele de sărbătoare, conferă acestor lucrări valoarea de document istoric, etnografic și artistic reconstituind întregul mod tradițional de viață al populației aromânești.

Prin această lucrare fundamentală, unică în literatura de specialitate, care-i reunește, în paginile ei, pe vlahii nord și sud-dunăreni, Tache Papahagi a urmărit prin imagini vizuale deosebit de sugestive și de autentice să evidențieze pe de o parte elementele comune de limbă, viață și cultură a acestora, iar pe de altă parte, trăsăturile particulare, specifice, proprii, fiecăreia dintre aceste ramuri ale latinității răsăritene.

Studiind și terminologia aspectelor etnografice, marele învățat a demonstrat cu argumente științifice că originea celor mai mulți termeni de bază este eminamente latina, iar cuvintele împrumutate din alte limbi constituie dovezi ale evoluției istorice a acestor fenomene. El a subliniat, astfel „straturile lingvistico-culturale care au intervenit într-un domeniu".[38]

Ca și predecesorul său, Th. Capidan, Papahagi a evidențiat rolul pe care muntele și pădurea, deci mediul înconjurător l-a avut în conservarea

[37] Idem, *Mic dicționar folcloric*, p. VII.

[38] Idem, *Grai, Folklor, Etnografie*, p. 33.

www.digibuc.ro

elementului românesc la nord şi la sud de Dunăre. A subliniat, de asemenea, rolul major al păstoritului care a asigurat, în buna parte, unitatea daco-românilor şi a aromânilor: „Păstoritul a fost acela cea cutreierat toate ţinuturile locuite de români, păstrând între ei un contact viu şi contribuind la o continuă unificare de grai... păstoritul a fost scutul individualităţii noastre etnice".[39]

Prin comerţul pe care l-au practicat concomitent cu păstoritul la început, iar mai târziu şi independent de acesta, aromânii au făcut să vehiculeze pe o vastă arie geografică, o serie de bunuri materiale şi spirituale, contribuind astfel la menţinerea unităţilor culturale, la păstrarea portului propriu, a obiceiurilor şi tradiţiilor strămoşeşti, la conservarea specificităţii lor etnice.

După pacea de la Bucureşti, din anul 1913, aromânii din Grecia au fost aşezaţi în Dobrogea de sud, aşa-zisul Cadrilater, locuită în majoritate de tătari, turci şi găgăuzi. În anul 1940, această parte a Dobrogei a fost retrocedată Bulgariei, prin acordul de la Craiova, ceea ce i-a determinat pe coloniştii aromâni să se mute în nordul Dobrogei, în localităţilor golite prin transferul forţat de populaţie. [40]

Modurile tradiţionale de viaţă ale populaţiei aromâneşti ce-a rămas în sudul Dunării, în locurile sale de baştină, nu au putut să reziste politicii de asimilare dusă de statele balcanice moderne: Grecia, Albania, Bulgaria, Iugoslavia. Se mai poate vorbi cu adevărat de existenţa unei populaţii aromâne în Grecia actuală, Albania, Macedonia în România, cei din Bulgaria fiind asimilaţi în masă.

Asistăm astăzi la o nouă formă de aculturare a aromânilor: urbanizare, uniformizare europeană şi post industrială [41]a tuturor grupurilor minoritare, modul lor de existenţă schimbându-se radical, odată cu cel al etniilor în mijlocul cărora trăiesc.

Ceea ce este deosebit de interesant este că în teren, atât în Dobrogea (Constanţa, Nisipari, Ovidiu,-Palazu Mare) cât şi în Albania (Elbasan, Pogradeţ, Corcea, Moscopole, Devijaka, Perlep, Fier, Saranda, Gjirokastër) am întâlnit, în mare parte aceleaşi aspecte etnografice, puţine modificări datorate urbanizării. A se vedea în acest sens imaginile aflate pe CD-ul nostru.

Dintre grupurile de aromâni ne vom opri mai ales la cele mai reprezentative din punct de vedere al modului de viaţă tradiţional, şi anume: fărşeroţii originari din Albania şi grămostenii de pe muntele Grammos,

[39] *Ibidem*.

[40] Max Demeter Peyfuss, *Aromânii în era naţionalismelor balcanice*, în vol. *Aromânii*, p. 147.

[41] Mihaela Bacu, *op. cit.*, p.167.

www.digibuc.ro

ei constituind, prin întreaga lor organizare socială, politică, culturală şi religioasă, prototipul păstorului vlah sud-dunărean, ce-a păstrat de-a lungul timpului specificitatea sa culturală şi etnică.

În interiorul comunităţilor fărşerote (aromâneşti) din Dobrogea precum şi în sânul celor din Albania s-au păstrat acele trăsături fundamentale care le conferă specificitate organizarea familială, dialectul, transmiterea din generaţie în generaţie a memoriei comune, a portului şi a tradiţiilor, obiceiurilor, a cântecelor, a rugăciunii: „Tatăl nostru".

Metodologia de culegere a materialului etnografic şi a rezultatelor obţinute

O societate umană nu poate fiinţa fără să aibă o legătură strânsă cu cadrul geografic în care îşi desfăşoară activitatea omul, având în vedere interacţiunea celor două importante componente ale sale, care se determină şi se influenţează reciproc: elementul fizico-geografic şi elementele activităţii umane.

Pe de altă parte, trebuie avut în vedere faptul că acest cadru fizic este câmpul de acţiune al elementului uman. Capacitatea creatoare a omului se vădeşte în această permanentă activitate practică de supunere, de transformare a naturii în hrană, adăpost, îmbrăcăminte şi alte elemente indispensabile vieţii. Activitatea depusă de om în vederea satisfacerii cerinţelor vieţii sociale, activitate ce se desfăşoară în forme caracteristice, specifice, raportate la timp şi spaţiu, ne interesează deci în măsura în care ea dă naştere, duce la cristalizarea unor elemente de cultură materială şi spirituală. Diversificarea nevoilor existenţiale umane a atras după sine, diversificarea formelor de „răspunsuri culturale".

Fenomenele de civilizaţie şi cultură populară având un pronunţat caracter social, este absolut imperioasă cercetarea lor în raport cu grupul etnic care le-a creat, le-a utilizat sau le utilizează încă.

Cunoscând fenomenul de întrepătrundere a unor populaţii care au convieţuit pe acelaşi teritoriu, timp îndelungat, ponderea acestor relaţii în diferite epoci istorice, schimbul unor elemente de cultură materială şi spirituală produs ca urmare a acestor relaţii, se pot stabili formele locale, piesele autentice, deosebindu-le, în felul acesta, de cele contaminate sau împrumutate pe parcursul timpului, ca şi cele nou create.

Când ne referim la factorul demografic, trebuie avut în vedere şi ocupaţiile – surse principale de existenţă pentru populaţia respectivă – ca şi îndeletnicirile legate de ele; cauzele social-economice şi politice care au

www.digibuc.ro

dus la scăderea importanţei unor ocupaţii şi , în cele din urmă, la înlocuirea acestora cu altele noi.

Cadrul cosmic şi cel istoric, cât şi manifestările economice şi culturale sunt, aşadar, definitorii pentru înţelegerea evoluţiei fenomenelor etnografice.

Ne vom raporta, astfel, în lucrarea noastră, succint la legătura între aşezările umane şi mediul geografic (climă, relief, sursele de apă, căi de comunicaţie), la legătura între mediu şi ocupaţiile oamenilor, cât şi la determinările cosmice ale locuinţei, ale îmbrăcămintei şi ale comerţului practicat, pe scară largă, de populaţia aromânească.

Ne vom referi, apoi, la unităţile sociale cum ar fi; familia şi comunitatea sătească, la modul lor de organizare şi de funcţionare conform unor percepte morale extrem de severe şi unor coduri culturale respectate de la o generaţie la alta, în virtutea unor străvechi tradiţii perpetuate până în zilele noastre, cât şi la o altă unitate socială: stâna, ce caracterizează, în cea mai mare măsură, modul tradiţional de viaţă al aromânilor.

Metoda monografică, adoptată de etnologie, are la bază observaţia obiectivă, vie nemijlocită, directă a realităţii etnografice, controlată şi verificată cu cât mai mulţi informatori, pentru a asigura exactitatea şi veridicitatea informaţiei şi a înlătura, pe cât mai mult, posibilitatea de eroare.

Ancheta socio-etnografică, întreprinsă în cursul cercetărilor de teren, reprezintă, cel mai răspândit instrument de investigaţie ştiinţifică, ce permite culegerea unui imens material faptic, un *Corpus documentorum*, pe care specialistul îl ordonează, îl analizează, îl clarifică, îl sistematizează, interpretează şi sintetizează, oferind un tablou integral, atotcuprinzător asupra segmentului de viaţă supus cercetării.

Numai anchetele de teren ne pot duce la depistarea trăsăturilor esenţiale, tipice, caracteristice ale comunităţii ce constituie obiectul demersului nostru ştiinţific.

Folosind observaţia, discuţia directă, precum şi un alt instrument, chestionarul, gândit şi întocmit de noi asupra tematicii abordate, aplicat personal, completat şi adaptat cercetării de teren, în care întrebările şi răspunsurile au fost prelucrate apoi printr-o temeinică şi minuţioasă analiză, am putut ajunge la cunoaşterea în profunzime a comunităţii rurale respective, la reconstituirea datelor şi faptelor etnografice. Concluziile le-am prezentat în primul capitol al prezentei lucrări.

Chestionarea subiecţilor s-a făcut în dialect, informatorii principali fiind aleşi din segmentul de vârstă 35-55-70 de ani, pentru a asigura o anumită continuitate a cercetărilor anterioare, iar cei ocazionali între 25-35

www.digibuc.ro

de ani. Uneori au fost chestionați copii și tineri.

Scopul cercetării a fost și obținerea unei imagini mai clare asupra dialectului aromân vorbit în Dobrogea, și în Albania la începutul secolului al XX-lea după nouă decenii și jumătate de influență a dacorománei.[42]

Prezentul studiu cuprinde și o harta a Albaniei cu centrele de locuire fărșerotă în prezent.

Cercetările efectuate în Dobrogea au stabilit că în județul Constanța sunt reprezentate, în proporții diferite, toate cele cinci ramuri sau tulpini de aromâni.[43]

Fărșeroții, reprezintă a doua ramură, ca pondere, în Dobrogea, cu 34% din numărul total al aromânilor. Ei își spun **rămân** și **fărșerot**. Aceștia sunt: fărșeroții plisoți-originari din Albania și fărșeroți șopani-originari din Grecia.

Fărșeroții trăiesc în localitățile: Agigea, Anadalchioi, Cogealac, M. Kogălniceanu, Poiana, Viile Noi și Palazu Mic, iar împreună cu grămostenii în Palazu Mare și Mihai Viteazu.

Moscopolenii (termenul este livresc), formează un grup foarte restrâns (1% din aromânii dobrogeni) fiind întâlniți doar în două localități unde conviețuiesc fărșeroții: Nisipari și Ovidiu. Din această cauză ei nu sunt considerați, de către ceilalți aromâni, ca o grupare aparte ci confundați cu fărșeroții.

Moscopelenii se împart în trei grupe: 1. nicoț – din Nicea; 2. grăven – din Greava; 3. linkoț – din Lunca, din care numai la primele două s-au făcut anchete de teren.

Muzăchearii, sunt reprezentați în Dobrogea doar de câteva familii stabilite în localitatea Ovidiu, fiind confundați cu fărșeroții sau moscopolenii, printre care trăiesc. Asupra lor nu s-au făcut cercetări lingvistice sau etnografice.

Noi am investigat numai localitățile: Constanța, Ovidiu, Nisipari, Palazu Mare și Palazu Mic.

Dialectul este vorbit în familie și în sânul comunității transmițându-se din generație în generație. Aromânii nu consideră că ar vorbi o limbă diferită de cea vorbită de ceilalți români: „Compararea dacorománei cu limbile balcanice cunoscute le-a întărit sentimentul comunității de limbă, al unității etnice pe care o formează cu dacoromânii”.[44]

Aromânii nu se consideră minoritari în România, ci parte componentă a poporului român, frați de sânge și de limbă, dar cu un respect nemărginit

[42] Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1984, p. 21-23.

[43] *Ibidem*, p. 193.

[44] *Ibidem*, p. 20.

www.digibuc.ro

pentru dialectul matern, legile nescrise, tradiţiile şi obiceiurile moştenite din străbuni, pe care le cultivă în familie şi în restrânsă comunitate sătească, dar şi într-un cadru mai larg, în mediul urban, prin revistele şi cărţile în dialectul aromân, prin spectacolele folclorice şi prin manifestări ştiinţifice în cercurile specialiştilor din ţară şi din străinătate.

Graiul şi istoria aromânilor au fost mereu prezente, de-a lungul secolului XX, în operele savanţilor şi cercetătorilor români din ţară şi din afara fruntariilor ei, indiferent de originea lor sud-dunăreană: Nicolae Iorga, Sextil Puşcariu, George Murnu, Ovid Densuşianu, Theodor Capidan, Pericle Papahagi, Valeriu Papahagi, Tache Papahagi, P.P. Panaitescu, Alexandru Rosetti, Matilda Caragiu-Marioţeanu, Nicolae Saramandu, Neagu Djuvara, Petre S. Năsturel, Matei Cazacu, Cicerone Poghirc, Stoica Lascu, etc.

Veniţi din cătunele risipite pe plaiurile Pindului, Olimpului sau Gramosului, dar şi din medii urbane luminate de strălucirea Bizanţului, aromânii au adus cu ei şi zestrea obiectelor de artă populară de la „cârlibanele" sculptate în lemn tare, de care se sprijineau păstorii, până la somptuoasele costume femeieşti brodate cu fir de aur şi argint.

Sfinţi bizantini te privesc din ungherul icoanei, podoabe scumpe sunt scoase din chichiţele lăzilor de zestre în preajma zilelor de sărbătoare, iar vechile vase de aramă şi metale preţioase îşi recapătă strălucirea, făcând să răsară din decorul migălos cizelat, soarele anticei Macedonii purtat de soartă spre ţărmurile Pontului Euxin.

Tesaturi. Se remarca ponderea decorativă a ţesăturilor groase din lână şi păr de capră insistând asupra laturii cromatice, cu denumirile locale, multe dintre acestea fiind de fapt pronunţarea în dialect a cuvintelor dacoromâne, exemplu ***albi*** pentru alb, ***aroş*** pentru roşu, ***vişnî*** pentru vişiniu, etc. De asemenea ţesăturile pot fi prezentate pe categorii funcţionale: de uz gospodăresc, pentru acoperit patul şi podelele, pentru dormit, pentru pereţi. Este vorba de ţesături mari din lână şi păr de capră, din categoria cergilor miţoase şi cea a ***iambulelor***, la primele predominantă este lâna la cele de al doilea părul de capră. Pentru căptuşirea corturilor există o ţesătură specială din categoria ***iambulelor, foaie de tendă***.

Costumul este prezentat în general şi descris după materialul întrebuinţat, după tehnica de lucru, ornamentică şi cromatică.

În completare s-a mai adăugat şi documentarea din colecţiile particulare din localităţile vizitate din Albania; precum şi documentarea privind piesele aflate la Muzeul de Artă Populară din Constanţa ale cărui obiecte apar în imaginile de pe CD-ul nostru.

Cunoaşterea, la faţa locului, *in situ* a obiectelor de artă populară, create

www.digibuc.ro

de generații întregi, a fost completată cu studierea celor păstrate în muzee.

Aşadar o modalitate importantă de documentare o constituie şi studierea colecției de artă populară aromânească, constituită din obiectele şi piesele achiziționate de noi, pe teren, pentru Muzeul de Artă Populară din Constanța, cu ajutorul cărora am putut reconstitui modul tradițional de viață al aromânilor, ocupațiile, țesăturile, modul de organizare şi împodobire al interiorului, costumul, etc.

Colecția de artă populară aromânească cuprinde obiecte legate de păstorit, de industria casnică textilă, mobilier, țesături de interior, ansambluri vestimentare femeieşti şi bărbăteşti, podoabe şi bijuterii, obiecte de uz casnic, instrumente muzicale, obiecte religioase (icoane, cruci), magico-rituale, de recuzită ceremonială, precum şi o bogată colecție de fotografii-document.

Colecția de artă populară aromânească a fost axată pe clasificarea funcțională a obiectelor şi pe depistarea zonelor de proveniență din Peninsula Balcanică şi din satele dobrogene, evidențiindu-se fondul comun, unitar al artei populare româneşti, cât şi notele particulare, specifice doar culturii populare a acestei etnii.

Obiectele de artă populară încifrează în ele o experiență de viață multimilenară, desfăşurată într-un peisaj antropogeografic şi în coordonate istorice-social-culturale diferite față de cele ale românilor nord-dunăreni.

Provenind din medii diferite: urban (de vechea tradiție romană şi bizantină) sau rural (din sate şi cătune de păstori) şi aparținând diferitelor categorii sociale: oameni înstăriți (negustori, comercianți, meşteşugari) sau simpli crescători de oi, aceste obiecte ne luminează asupra felului de a gândi şi a crea al aromânilor. Ele sunt mărturii ale unei străvechi tradiții traco-ilirice împletită cu cea romană şi bizantină.

Obiectele de artă populară aromânească ne vorbesc despre mentalitatea şi sensibilitatea unei comunități cē-a trebuit să înfrunte toate vicisitudinile istorice, ele fiind martorii unei existențe umane, a şirului de generații ce-a urcat pe scara timpului până în zilele noastre.

Obiectele de artă populară aromânească constituie un patrimoniu original, extrem de divers având valoarea unor reale documente etnografice, de suflet şi simțire aromânească, ce contribuie la cunoaşterea fenomenelor istorico-culturale ale civilizației sud-est europene.

Într-un mozaic etnic, cum sunt Balcanii, obiectele de artă populară ne vorbesc, prin formele, decorul şi cromatica lor, de gustul estetic, de fondul etnic, specific aromânesc, de apartenența făuritorilor lor la marea familie a latinității.

În zilele noastre, funcția obiectelor de artă populară este „memorativă",

www.digibuc.ro

de rememorare a unor epoci trecute, dar constituie şi obiectul de activitate patrimonială (patrimoniul mobil şi imaterial).

Obiectele de artă populară ale unei etnii poartă cu sine rosturi fundamentale ale unui mod de viaţă tradiţional, perpetuat pe durate foarte lungi, într-un context istoric, social-politic şi cultural aflat într-o permanentă schimbare. Ele constituie un semn distinctiv, o emblemă de recunoaştere, o marcă de apartenenţă zonală, regională şi etnică.

PĂSTORIT

Păstoritul a fost una din îndeletnicirile de bază ale aromânilor. Acesta este condiţionat de existenţa vitelor dar şi de abundenţa spaţiilor pentru păşunat iar în acest sens Peninsula Balcanică, cu un relief atât de bogat şi variat, a fost şi continuă să fie încă, un teren propice practicării acestei ocupaţii. „Aromânii reprezintă elementul muntean prin excelenţă chiar înainte de a fi romanizati."[45] afirma Th. Capidan în Discursul rostit în 1936, în şedinţa solemnă a Academiei, astfel încât şi în perioada anterioară secolului al X-lea „numele lor etnic echivala cu numele apelativ de păstor iar derivatul Vlasina la slavi, nu însemna decât regiuni proprii pentru păstorit".[46]

Modul de practicare a păstoritului presupunea transhumanţa şi nomadismul, fiecare în parte cu caracteristicile sale. Nicolae Iorga referindu-se la păstorii nomazi, în genere, face referiri şi la situaţia nomadismului la aromâni. Marele istoric considera că păstorii nu sunt nomazi decât în sensul în care îşi schimbă periodic locuinţa cu alta, având două aşezări: de vară şi de iarnă. Această situaţie este caracteristică atât păstorilor din Pirinei,-Apenini, Pind precum şi mocanilor din Carpaţi. Argumentul adus este că „ei nu se strămută dintr-o ţară într-alta ci numai circulă, potrivit cu anotimpurile, pe aceeaşi bază teritorială".[47]

Deci, concluzia ar fi că aceste schimbări de locuinţă se potrivesc cu mutările păstorilor transhumanţi, nu şi cu acelea ale păstorilor nomazi.

Păstoritul – în forma nomadă – implică schimbarea periodică a locuinţelor în locuri mai sigure şi în funcţie de calitatea păşunilor. Ei locuiesc în colibe sau corturi, aspect specific aromânilor fărşeroţi din Albania. Th. Capidan în lucrarea *Românii nomazi* spune că „... fărşeroţii, chiar

[45] Theodor Capidan, *Românitatea Balcanică*, discurs rostit la 26 mai 1936 în şedinţa solemnă a Academiei, Bucureşti, 1936, p. 11.

[46] *Ibidem*

[47] Nicolae Iorga, *Români şi unguri*, în broşura *Români şi slavi. Români şi unguri. Două conferinţe ale Institutului pentru studiul Europei sud orientale*, Edit. Institutului Sud-Est European, Bucureşti, 1922, p. 11.

www.digibuc.ro

după ce s-au aşezat odată la munte cu toate familiile şi avutul lor, n-aşteaptă decât să se isprăvească iarba bună de păscut ca să se mute în altă parte".[48]

Forma seminomadă a păstoritului presupune mutarea periodică şi alternativă concomitentă a turmelor, oamenilor şi întregului inventar gospodăresc, în aceleaşi aşezări.

Deci seminomandismul era definit de Theodor Capidan astfel: „când păstorii aromâni din regiunea muntoasă a Pindului se coborau toamna regulat în câmpiile Tesaliei, pentru ca primăvara să se întoarcă iarăşi în aşezările lor fixe pe vremea aceea, cu toate că, odată cu turmele îşi mutau familiile cu tot avutul lor mişcător"[49]. Dar oare nu poate fi acest seminomandism la aromâni echivalent cu transhumanţa la daco-romani, cu singura deosebire că în cazul transhumanţei plecau cu oile numai bărbaţii iar femeile rămâneau să-şi vadă de treburile gospodăriei?!. In această situaţie bărbaţii trebuiau să stea luni întregi departe de femeile şi copii lor, lucru de neacceptat pentru familia aromână.

Modul în care se desfăşura această formă de păstorit este mai apropiat de termenul transhumanţă atâta timp cât există o relaţie oscilatorie între aşezarea de iarnă şi cea de vară. Această transhumanţă aparţine, în unele cazuri „tipului numit invers în care aşezarea principală se situa la munte iar aşezarea secundară la câmpie".[50] Deci avea întotdeauna punct de reper un sat fix care poseda trăsăturile specifice unei aşezări cu clima aspră situată pe povârnişurile munţilor. Acceptarea termenului de transhumanţă aparţine şi cercetătorului Peyfuss care diferenţiază aşezările de vară ale aromânilor ca fiind formate din „case solide, de piatră"[51] situate la munte şi „aşezările de iarnă de la şes cu un caracter mai mult provizoriu".[52] La deplasările regulate legate de transhumanţă şi la cele neregulate, ale fărşerōţilor se mai adaugă mari mişcări de populaţie provocate de cauze politice (starea de nesiguranţă din Peninsula Balcanică, năvălirea slavilor, stăpânirea otomană) şi economice (păşuni pentru animale, pieţe de desfacere).

Modurile de viaţă tradiţionale ale aromânilor n-au putut nici să reziste creaţiei statelor balcanice, deci politicii de asimilare impuse, nici să se sustragă influenţei de adaptare la o cultură nouă.

La dacoromâni ca şi la celelalte popoare romanice, păstoritul sub forma nomadă lipseşte. Caracteristic pentru dacoromâni sunt în

[48] Theodor Capidan, *Românii nomazi*, p. 11.

[49] *Ibidem*.

[50] Mihaela Bacu, *op. cit.*, p. 56.

[51] Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească*, trad. de Nicolae Şerban Tanaşoca, Bucureşti, 1994, p. 15.

[52] *Ibidem*.

www.digibuc.ro

principal două sisteme de creştere a animalelor: cel practicat în cadrul unei zone cu regim de vărare a animalelor la munte şi de iernare în satele de baştină, „sistem de creştere a animalelor cu caracter local zonal"[53], „bazat pe pendularea sau deplasarea regulată la munte şi în satul de baştină, dar limitat strict la cadrul unei anumite zone geografice"[54]şi păstoritul transhumant practicat numai de grupe de populaţie din anumite zone (Ţara Bârsei, Mărginimea Sibiului, Bran, Covasna, etc). Ovid Densuşianu[55] admite însă şi pentru dacoromâni ca şi pentru celelalte popoare romanice păstoritul în forma nomadă. Argumentele aduse nu sunt însă suficiente şi totul pledează pentru transhumanţă.

INDUSTRIA CASNICĂ – TEXTILĂ

Îndeletnicirea de căpetenie a aromânilor – păstoritul a determinat dezvoltarea unei Industrii casnice textile înfloritoare. Aceasta presupune prelucrarea de materii prime proprii în cadru l gospodăriei care le şi produce, cu unelte proprii, activitate efectuată de unul sau mai mulţi membrii ai unei familii. Iniţial, produsele textile sunt destinate nevoilor familiei dar în momentul apariţiei surplusului, o parte din ele sunt desfăcute pe piaţă. În aceste condiţii industria casnică ia un caracter de mică producţie de mărfuri dezvoltându-se două din ramurile sale – industria textilă şi a confecţiilor. Industria casnică textilă se dezvoltă în egală măsură la aromâni şi dacoromâni. Într-un document din 1840 din Vâlcea se menţionează „locuitorii ţărani pentru a lor îmbrăcăminte fac din lână de oaie, ce-i zice şi aba, lucrând-o muierile lor, cu furca, o ţese în războiu apoi o dau la piuă spre nălbire, precum din vechime se obişnuieşte".[56]

Industria casnică textilă cunoaşte întregul proces: dărăcit, pieptănat, tors, vopsit, ţesut. Din firele de lână şi păr de capră se ţese aba, dimie, şiac, ţesături de casă, materiale folosite la confecţionarea hainelor pentru bărbaţi şi femei. În toate casele de ţărani era o cameră numită „argea" în care era instalat aproape în permanenţă războiul de ţesut la care femeia – stăpâna casei împreună cu fetele sale „ţesea trâmbele de pânză de bumbac pentru rufăria casei, şervete, feţe de masă şi prosoape împodobite, borangic, pânză de lână şi de bumbac pentru macaturi, pânză de in şi de cânepă pentru cergi

[53] Nicolae Dunăre, *Păstoritul de pendulare dublă pe teritoriul României*, în AMET anii 1965-1968, Cluj, 1969, p. 120.

[54] Ion Vlăduţiu, Etnografie românească, Bucureşti, 1973, p. 258.

[55] Ovid Densuşianu, *Păstoritul la popoarele romanice*, Extras din *Viaţa Nouă*, 1912, *passim*

[56] G. Zane, *Industria din România din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1970, p. 14.

www.digibuc.ro

şi poloage, pentru brâne, precum şi velniţe vărgate şi chilimuri alese pentru aşternuturi de paturi".[57]

La aromâni industria casnică a ţesăturilor trebuie să fi fost destul de înaintată din secolul XI.

Wiliam Martin Leake vorbind despre vrednicia femeii aromâne adaugă că pe lângă celelalte munci casnice „torc în acelaşi timp şi din furcă".[58] Weigand vorbind despre portul aromânilor spune că „portul albanezilor, turcilor, grecilor şi bulgarilor este aşa de deosebit de acela al aromânilor încât niciodată nu se poate face o confuzie între unul şi altul".[59]

Concluzia ar fi că portul original al păstorului aromân a reuşit să se păstreze nu numai deosebit de portul celorlalte neamuri, dar şi cu un caracter specific al lui.

Bogăţia şi varietatea pieselor textile produse în cadrul gospodăriei la nivel de industrie casnică, constituia pentru aromâni o îndeletnicire permanentă. Prelucrarea fibrelor de origine animală – lâna şi părul de capră (materii prime folosite prin excelenţă) urmează cursul firesc al procedeelor tradiţionale începând cu spălatul lânii, scărmănat, pieptănat, tors, până la ţesut şi văltorit ***drâşteală*** pentru obţinerea unei consistenţe a ţesăturii, capabile să facă faţă intemperiilor. Se ţes textile pentru trebuinţele gospodăriei, comercializare şi ţesătura de bază pentru confecţionatul pieselor de port – ***şiaclu***. În funcţie de destinaţie, textilele cuprind două mari categorii: pentru uz gospodăresc şi decorative. Textilele de uz gospodăresc cuprind traiste ***tastre***, desagi ***tisagi*** saci mari ***hăraie***, feţe de masă ***misă'i***, majoritatea legate de păstorit şi realizate din lână în culoarea sa naturală cu o compoziţie ornamentală specifică – carouri sau alternanţă de vărgi.

Traistele – ***tastre*** – au formă dreptunghiulară şi sunt confecţionate dintr-o singură bucată de ţesătură în carouri albe şi negre lucrată în patru iţe, cusută pe două laturi, îndoită în două (pe înălţimea piesei). Marginile pe cusătură-, au aplicate ciucuri colorați din lână. Deseori prezintă un şnur – ***cioară*** din lână pentru legat „la gură" sau pentru pus pe umăr sau pe mână.

Traistele mari – ***hărari*** – au dimensiuni mari şi servesc pentru transportul hainelor, ţesăturilor de către păstorii aromâni în drumurile lor pentru iernat sau vărat. Sunt confecţionate din două foi de ţesătură (deasemeni îndoite la mijloc) care se unesc pentru a crea o lărgime mai mare piesei. Materialul ţesut în carouri alb-negru are pe o margine o dungă de altă culoare (roşu, albastru) pentru a servi ca semn de recunoaştere pentru o familie. Tot din categoria traistelor fac parte desagii – ***tisagi***. Sunt

[57] *Ibidem*, p. 18.

[58] Th. Capidan, *Românii nomazi*, p. 126.

[59] *Ibidem*, p. 89.

www.digibuc.ro

alcătuiţi din două părţi care se poartă pe umăr sau pe cal pentru transportul diferitelor obiecte. Sunt cusute dintr-o singură bucată, îndoite la ambele capete pentru a forma câte o traistă, lăsând la mijloc o porţiune pentru a se putea aşeza pe umăr. Ţesătură este din lână albă sau neagră sau naturală (bej, maron) iar decorul este grupat în carouri sau dungi.

Urmează ţesăturile din lână şi păr de capră care deţin ponderea decorativă în cadrul interiorului. Cerga (***înflucata***) este piesa cea mai utilizată, realizată din lână groasă, de bună calitate, cu miţi. Aceasta este fie monocromă, fie compoziţia decorativă evoluează spre câmpul limitat de chenare sau tăblii, ulterior motivele geometrice devenind predominante.

Urzeala şi bătaia sunt din lână, cu fire – ***flocu*** – trase în timpul ţesutului. Pentru a fi mai călduroase şi mai rezistente erau date la piuă. Sistemul de decorare simplu ca principiu, prezintă mai multe variante, evoluând de la compoziţia geometrică la ţesătura monocromă.

Cergile din prima variantă – cu chenar – ***cu cutaru*** – au mijlocul – centrul ţesăturii – monocrom – limitat de trei rânduri de chenare, pe toate laturile, concentrice care implică diferenţa cromatică (albastru, roşu, maron) faţă de câmpul piesei (negru). Alcătuite din trei-patru foi de ţesătură sunt unite prin cusătură simplă, cu acul. Lăţimile piesei sunt finisate prin înodarea firelor de beteală care formează un rând de franjuri. Cromatica acestor piese variază. Fondul cromatic şi predominant este determinat de destinaţia acestora – tineri, bătrâni.

O altă variantă ordonează motivele geometrice – dreptunghiul în jurul unui punct. Cromatica este variată – negru, roşu, albastru, galben, verde iar simetria este evitată prin lăţimea dreptunghiurilor – mari, mici sau mijlocii.

Foarte interesantă este compoziţia cergei înflucate, cu romburi concentrice desfăşurate pe suprafaţa centrală iar pe lăţimea laturilor sunt înscrise alte motive geometrice -pătrate, romburi. Cerga prezintă deasemenea chenar pe toate laturile. Analizând motivele decorative specifice cergilor putem constata că sunt „semne pe care le considerăm astăzi artistice"[60] şi sunt legate de un anumit mod de viaţă, pastoral al aromânilor.

Toate elementele componente industriei casnice textile, pornind de la materia primă, ustensilele de prelucrare, produsul finit, au constituit obiectul cercetării de teren în satele locuite de aromâni în Dobrogea care s-a concretizat prin alcătuirea unor colecţii etnografice variate şi unice în cadrul muzeului constănţean şi fondul pentru analiza şi prezentarea lor în această lucrare.

COSTUM – ARTĂ ŞI MEŞTEŞUG

[60] Georgeta Stoica, Daniela Ligor, s.a. *De la fibră la covor*, Bucureşti, 1998, p. 81.

www.digibuc.ro

Costumul la aromâni a fost puternic influenţat de ocupaţia lor de căpetenie, păstoritul, ceea ce a dus ca prin vechimea acestei îndeletniciri, să se conserve de-a lungul anilor. Comparativ cu porturile celorlalte etnii din Balcani şi-a păstrat un specific al continuităţii uşor de semnalat atât la păstorii grămosteni din Bulgaria, Serbia cât şi la fărşeroţii din Albania.

Portul popular la aromâni, în general prezintă note comune (fie că sunt fărşeroţi sau grămosteni) – preponderenţa albului de pe care se detaşează piesele grele „de deasupra", închise la culoare, care creează o armonie cromatică aparte. Costum la aromâni se prezintă într-o variantă proprie, ceea ce face ca un păstor aromân să se deosebească în privinţa aceasta, în mod fundamental, de păstorul grec, albanez, bulgar sau sârb.

Piesele de costum erau confecţionate în ateliere specializate sau de către croitori ambulanţi, cunoscuţi sub numele de ***arafte***, ***araftu***, ce-şi desfăşurau activitatea la cerere, din sat în sat, prin casele aromânilor. Există numeroase mărturii despre vechimea acestui meşteşug, priceperea lor deosebită în folosirea iscusită a acului şi nu a maşinii de cusut, ce conferă o valoare aparte lucrului manufacturat.

Negustorii din Furca (localitate situată la N-V de Samarina) alimentau cu lână satele din jur, iar produsele manufacturate le vindeau la negustorii italieni, albanezi şi greci. O îndeletnicire caracteristică furcenilor a fost croitoria de abale; croitori cunoscuţi, în ţinuturile lor, sub numele de ***rafte furchiati*** – croitori de Furca, se duceau prin sate şi lucrau prin casele oamenilor. Erau croitori ambulanţi din sat în sat.

Dovezi pentru practicarea croitoriei ne oferă şi localitatea Samarina. Aici se ţeseau ***tămbări*** sau ***cape*** de caprină – păr de capră un fel de mantale pe care le desfăceau în Epir, Albania, Tesalia şi Acarnania[61], parte erau folosite pentru export, în care scop erau în raporturi şi cu celelalte centre: Meţova, Călaru şi Ianina. Se confecţionau ***ulamele*** pentru femei şi fete, brodate cu găitane şi şireturi de mătase aurite ***sarici*** flocate – albe la bătrâni şi negre la tineri, ***maliotul***, precum şi ***ţipunea***, ***tămbări*** sau ***cape*** de cacaprină, ***cioareci*** – toate „străluceau în eleganţă şi mândrie"[62] (după nota unui contemporan). Croitoria bărbătească şi de damă ajunsese la perfecţiune. Atelierele de croitorie ale aromânilor ajunseseră atât de vestite, încât unele firme deveniseră renumite, de exemplu fraţii Costi şi Toma Caţuiani din Cruşova, firma Migioi, firma Dalenga. Acest meşteşug presupunea specializări pe câte o activitate, de pildă unii lucrau numai haine mari. Astfel „Anastasi Nastu – cel mai bătrân, aducea găitane şi lucra testemeluri

[61] Anastase N. Hâciu, *Aromânii. Comerţ. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizaţie*, Focşani, 1936, p. 86.

[62] *Ibidem*, p. 88.

www.digibuc.ro

şi le vopsea, aplicându-le tiparul, după care le desfăcea în ţinutul Velesului şi în Bosnia".[63]

Se poate afirma că, croitoria, ca meserie, era monopolizată de aromâni în Balcani. Hainele comandate de un aromân la un croitor sunt dorite unice, fără a se asemăna cu altele iar croiala este tipică unui anumit gen de haină. Specificul constă în modul de dispunere a găitanelor şi fireturilor. De aceea, croitorul „...se pune cu răbdare la lucru şi face o aşezare de fireturi şi de găitane, pe stofa ce i se dă de croit, în adevăr cum n-a mai fost şi cum n-a mai avut un altul şi fiecare haină ce esă din mâinile lui este unică în felul ei, căci nu se repetă artistul croitor niciodată, ca toţi adevăraţii artişti".[64] Meşterii croitori lucrau, de asemeni, la comandă, pentru ocazii festive şi, în această situaţie, hainele respective aveau o denumire anume ***grambeatisle***. Pe de altă parte, costumul era constituit cu semne distinctive pentru fiecare clasă socială. Aceasta exprima şi locul de unde provine purtătorul său. Interveneau elementele auxiliare, la fiecare piesă de port; exemplu în cazul pieselor de port – ***sarică*** – notabilităţile purtau un şiret roşu, ce pornea de la guler până la poale; la altă clasă socială – negustorii mici, meseriaşii – şiretul roşu era redus la dimensiuni, de la guler până la mijloc; la plebe, ***pupulu***, şiretul împodobea doar gulerul.

În marea majoritate, satele aromâneşti îşi aveau croitorii lor. Ei lucrau pe lângă hainele obişnuite, de zi cu zi, pe cele de sărbătoare şi de ceremonial. Aromânii desfăceau ***cepkenuri, fermenele, poturi bărbăteşti şi de damă, gemadane***[65] şi în alte ţări ca Serbia, Bulgaria, Turcia, Albania şi Principatele Române.

Odăjdiile bisericeşti pompoase ca şi croitoria militară, erau în bună parte, produse ale distinşilor croitori aromâni. Aromânii croitori cu renume erau socotiţi mari artişti şi se bucurau de o deosebită consideraţie în societatea aristocratică şi pe lângă toţi factorii influenţi.

În cazul costumului de bărbat, ne vom referi la acele piese executate din lână sau păr de capră şi le vom enumera în ordinea aşezării lor pe corp. Astfel o primă piesă de îmbrăcăminte pusă direct pe piele, înaintea cămăşii de pânză este flanela din lână, scurtă până la brâu, cu mâneci lungi, pe care păstorii din Pind o numesc ***catasarcu***, cei din Gramoşte şi Macedonia ***gădzoafă*** iar cei din Balcani şi Rodope ***cămigeală***. Aceasta este confecţionată din lână moale – ***lână arudă*** şi este croită conform regulilor tradiţionale (tăietură cu măsură, fără pierdere de material). ***Stanul*** cămăşii[66],

[63] *Ibidem*, p. 20.

[64] I. Neniţescu, *De la românii din Turcia europeană*, p. 67.

[65] Anastase N. Hâciu, *op.cit.*, p. 206.

[66] Hedwig-Maria Formagiu, *Portul popular din România*, Bucureşti, 1974, p. 28.

www.digibuc.ro

partea superioară de la brâu în sus este confecționată dintr-o singură bucată, rotunjită în zona gâtului și deschisă pe partea din față, de care sunt fixate mânecile. Acestea prezintă și ***pavă***, [67] bucățica de pânză triunghiulară care se coase la subraț între mâneci și stan cu unghiul liber îndreptat spre partea de jos a mânecii. Ca element de ornamentare este folosit găitanul negru atașat la răscroiala gâtului, piepții și marginile mânecilor.

Mal'otul sau ***tălăganul*** este purtat în zilele de sărbătoare sau la ocazii festive. Ca lungime este mai mare, fiind haina de deasupra și are mâneci. Este prevăzut cu nasturi (3-4) cu care se încheie până la brâu, punct de unde rămâne deschis pentru a se putea admira celelalte piese de costum. Piesa prezintă glugă – ***zărculă*** care este fie cusută de corpul piesei, fie prinsă cu nasturi, confecționați din același material – ***șiacul*** sau din găitan de culoare neagră sau roșu închis, din care se fac butonierele – ***chentorile***. Piesa cu denumirea ***tălăgan*** este identică cu ***mal'otul***, diferența constând în lungime (mai mică). Prezintă glugă de unde și denumirea cu ***zărculă***. În funcție de materialul din care este confecționat tălăganul prezintă două variante:

- ***tălăgan cu asimtu*** de culoare neagră, purtat de chervanagii.
- ***tălăgan di gravano*** confecționat dintr-un material mai rezistent la intemperii și de culoare tot neagră. Este purtat de comercianții de lânuri. Asemănarea dintre cele două piese ***mal'ot – tălăgan*** determină multe confuzii în a-l identifica ca denumire.

Altă piesă de port ***tâmbarea – ipingeua*** este confecționată din lână în amestec cu păr de capră, dată la piuă pentru a asigura impermiablitatea. Mânecile sunt în formă de platcă, bucăți dreptunghiulare cu colți. Prezintă glugă – ***zarculă***. Se poartă numai în anotimpul friguros dar și vara de către păstori și chervanagii pe timp de noapte ca învelitoare.

Costumul de femeie este alcătuit din următoarele piese: căciula de dimensiuni variate în funcție de grupul care-o poartă – ***câcula*** termen folosit de bijduvean (informator Mitlu al I'a'ncu din satul Stejaru, jud. Tulcea); ***căculă*** – termen folosit de curtuvean (informator Stila Tu Cancu, satul Nicolae Bălcescu (Başcchioi)); ***câculâ*** – termen folosit de viryan din Techirghiol, (informator Doni al'u Balabut); ***cupare*** – termen folosit de fărșeroți. Apare și termenul de ***guglă*** pentru denumirea căciulii în satul Cogealac, la șopan (informator Ionak al'u Calipetra). Indiferent de cum o numeau, căciula de femeie este realizată din următoarele materiale: postav, găitan, fir metalic, șnur. De formă tronconică, piesa este croită dintr-o bucată de postav, țesut în casă, în patru ițe, de culoare roșie sau grena. Toată suprafața, partea de deasupra „care se vede" – este decorată circular cu găitane metalice (aurii), din lână (de culoare roșie și neagră) grupate în motive geometrice

[67] *Ibidem*, p. 50.

www.digibuc.ro

ce alcătuiesc primul registru ornamental al căciulii. Acesta este urmat de al doilea – realizat cu fir metalic, şnur răsucit – de o mare finețe, ce cuprinde motive decorative florale şi vegetale. Pe partea superioară a căciulii -în vârf este fixat un disc din argint ***tas'lu de asime*** prevăzut cu orificii prin care sunt introduse monedele de argint. Marginea de jos a căciulii prezintă un alt şir de monede de argint sau aur – ***arădărik'e de flurii*** urmat de un şir de de mărgele multicolore – ce acoperă fruntea purtătoarei – ***lilice di mărdzeale*** ce se continuă cu podoabe de argint – ***lilice de asime***, pe centrul frunții.

În funcție de lungimea părului, acesta era împletit în cosițe ce înconjurau căciula pe lângă ***tas'u*** şi se fixau pe ceafa în două-trei rânduri. Pieptănătura este susținută cu o fâşie de pânză – ***măgur*** sau ***părtiță*** , pe care erau fixate mărgele multicolore care „îmbracă" căciula împodobită pe deasupra până sub bărbie. În general căciula de femeie abundă cu decorațiuni din mărgele. Acestea sunt realizate într-o tehnică, specifică aromânilor, înşirate pe ață, numărate pe culori, făcute ghem, apoi fixate cu croşeta pe un suport textil.

Căciula cu ***tas'u*** s-a purtat de către fete de măritat, mirese şi femei tinere (până în 40 de ani). După această vârstă femeia intră în rândul celor „trecute" bătrâne, iar căciula este înlocuită cu o năframă de mătase colorată care susține părul şi basmaua neagră – ***țipa***, ***şimia***, ***lăkura*** ce acoperă tot capul. La femeile bătrâne năframa de mătase este înlocuită cu pânză albă – ***balțu***, peste care se aşează tot basmaua neagră.

Costumul de femeie cuprinde pentru picioare – ciorapii de lână ***părpodz***, ***părpoț*** (grămosteni), ***călțuni*** şi şosete din lână – ***lâpuț***. Sunt confecționate în tehnica împletirii iar ornamentația este dispusă până la glezne „ce se vede" partea nevăzută, fiind simplă. Pe măsura scurtării rochiilor, partea ornamentată a ciorapilor se înălța până sub genunchi. Împletiți din lână policromă şi fir metalic auriu, cu cinci cârlige (ca şi cei bărbăteşti), ciorapii cunosc realizări artistice deosebite. Pe toată suprafața decorată predomină motivele geometrice. Acestea sunt grupate în registre orizontale delimitate prin grupuri de vărgi aurii – ***cânghiluşi*** realizate din fir metalic auriu. Firul metalic intercalat în împletitură dă strălucire acestora dar lipseşte la partea superioară – realizată în totalitate din lână. Aici este fixat şnurul – ***cioara*** – din lână răsucită pentru fixarea ciorapilor pe picior.

În mod cert acest tip de ciorapi – ***chindisiț*** – era confecționat special pentru sărbătoare sau ceremonii.

Deosebirea dintre ciorapii de femeie şi bărbat constă în primul rând în cromatică, vie în cazul celor de femeie (roşu, galben, albastru, verde, fir auriu), sobri în cazul celor de bărbați – fond alb şi culorile roşu, negru dispuse „cu măsură". La femeile bătrâne – ciorapii sunt de culoare neagră cu un grupaj

www.digibuc.ro

de dungi roşii la partea superioară.

Costumul popular de femeie este completat de marea varietate a hainelor de deasupra „care se îmbracă peste cămaşă". Prezenţa lor este condiţionată în marea majoritate de condiţiile geografice şi climaterice ale spaţiului de locuit. Acesta fiind în mare parte dominant muntos – hainele din această categorie ocupă un loc important în portul femeiesc cât şi cel bărbătesc. De asemeni există similitudini atât în tipologie cât şi în material, tehnică, ornamentică, uneori chiar identităţi la aceste piese pentru ambele sexe. Fiind haine din categoria celor mari au o mare importanţă şi se dezvoltă în realizări autentice remarcabile şi determină dezvoltarea meşteşugurilor.

Astfel croitoria practicată de anumiţi meşteri – denumiţi ***rafti*** era la modă şi marea majoritate a aromânilor comandau aceste haine la meşteri sau îi „tocmeau" pentru o perioadă să lucreze acasă, în familie, un număr mai mare de haine. Sigur comanda trebuia să acopere nevoile ocazionate de vreo ceremonie – nuntă, moarte. Pentru confecţionarea acestora se foloseau ţesături din lână – ***dimii***, ***şiac***, unele ***cu miţe*** date la piuă, pentru consistenţa ţesăturii.

În continuare vom enumera piesele de port care îmbracă corpul femeii peste cămaşă. În cazul femeilor căsătorite ordinea era următoarea – rochia – ***fustanea*** din lână, fără mâneci, deschisă în faţă, parte acoperită cu o bucată de pânză – ***chiptaru*** decorată cu panglici, dantele industriale. Peste rochie urma – ***cânduşea***. Această piesă este confecţionată din stofa ţesută, din lână neagră dată la piuă cu următoarea croială: fără mâneci, deschisă în faţă şi într-o variantă alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară pe spate ce se desfăşoară pe toată înălţimea piesei având de o parte şi alta câte patru clini aşezaţi în diagonală (trei cu formă dreptunghiulară iar al patrulea de la partea inferioară a piesei având croială de triunghi). Pe părţile laterale respectiv la al doilea clin de o parte şi de alta prezintă buzunare. A doua variantă este alcătuită din două părţi – prima parte până la mijloc şi a doua de la mijloc în jos.

Partea superioară este formată din trei clini dreptunghiulari pe spate cu răscroiala la doi dintre ei şi pentru subraţ – de-o parte şi alta iar cei din faţă – doi clini dreptunghiulari ce se continuă în jos şi peste partea a doua a piesei. Aceştia constituie suportul pe care se aplică compoziţia ornamentală.

Partea piesei de la mijloc în jos este alcătuit pe principiul clinilor evazaţi câte trei la număr de o parte şi alta – pentru faţă iar pentru spate nouă clini – pe aceiaşi croială evazată în partea de jos. Numărul mare al clinilor impune introducerea pe partea inferioară a două rânduri de şnur care să-i ordoneze şi să le păstreze forma intactă.

În ambele cazuri – clinii sunt cei care prin forma lor dar şi prin număr

www.digibuc.ro

şi prin dispunerea lor stabilesc profilul hainei. Marcarea taliei şi lărgimea oferită piesei de către clinii evazaţi conferă poalelor o degajare care subliniază eleganţa siluetei.

Şi această variantă prezintă pe părţile laterale două deschizături pentru buzunare. În ceea ce priveşte decorul acestor piese este amplasat pe piepţi, răscroiala gâtului şi a mânecilor, pe lungimea deschizăturii din faţă şi a poalelor precum şi în jurul buzunarelor. Dintre tehnicile folosite remarcăm cusătura cu şireturi şi aplicaţia cu găitane. Compoziţia ornamentală este echilibrată pe ambele laturi (pe piepţi şi buzunare) ale pieselor şi subliniază liniile croielii. Motivele decorative sunt geometrice iar cromatica folosită – roşu, galben, albastru pe fond negru.

La fete şi la femeile tinere rochia – ***fustanea*** se aplică direct pe cămaşă. Aceasta respectă croiala generală a rochiei – ***cânduşa*** (fără mâneci, deschisă în faţă, croiala distinctă între partea până în talie şi cea de la talie în jos) dar forma clinilor este identică pe toată desfăşurarea lor (în lărgime) – dreptunghiulară, fără a fi evazaţi. Toţi clinii, mai puţin câte o jumătate din cei doi de pe faţă (de o parte şi de alta) sunt plisaţi (pliseu mărunt la 2 cm) – şi fixaţi cu două rânduri de şnur pentru a se menţine forma. De aceea, acest tip de rochie se mai numeşte ***plisirană***. Compoziţia ornamentală este aplicată, ca şi cânduşele, pe piepţi, poale şi urmăreşte liniile croielii.

Până şi motivele decorative sunt identice, geometrice realizate cu găitane din lână neagră şi şiret metalic auriu având în plus panglică de catifea neagră. Partea din faţă este prevăzută cu nasturi pentru a nu se deschide în timpul mişcării şi pentru a fi strânsă pe corp. Cromatic există deosebiri între cânduşe care este neagră şi ***fustanea plisirană*** realizată din lână de culori variate – roşu, albastru, verde sau maro, bleumarin pentru fata sau femeia tânără obligată să poarte doliu. Zestrea unei fete pentru măritat se aprecia şi după numărul rochiilor pregătite.

Peste ***fustane***, ***cânduşe*** sau ***fustanea plisirană*** se poartă şorţul din lână – ***poala di lână*** cu sinonimele ***pistimale*** (alb.paştamall), ***pudeao*** (din gr.), ***nece*** (bg. *unecka*), ***pece*** (tc. *petche*) în funcţie de spaţiul din Peninsula Balcanică unde au trăit. Face parte din categoria catrinţelor şi se poartă peste poalele cămăşei (rochia fiind deschisă în partea din faţă). Întregesc structura ansamblului vestimentar. De formă pătrată, şorţul din lână şi-a păstrat caracterele specifice până în portul actual – al bătrânelor şi a cunoscut o evoluţie la nivelul decorului, rezultată din tehnicile de ţesut şi de brodat care a permis dezvoltarea ornamenticii. Cu timpul materialul din care sunt confecţionate este înlocuit cu catifeaua – material preferat de cele tinere. Urmare a cercetărilor de teren şi a materialelor colecţionate,

www.digibuc.ro

pentru catrințe se cunosc două tipuri: a) lucrate dintr-o singură bucată – din ***şiac*** sau țesute dintr-o singură lățime; b) din două bucăți unite printr-o cusătură orizontală. Decorul este foarte variat prin forma de organizare a compozițiilor. În cazul primei categorii, efectul decorativ rezultă din sistemul de organizare al formei şi constă în aplicarea găitanelor şi gruparea acestora în motive decorative complicate şi vizibil diferențiate în funcție de cromatica şi calitatea acestora. Pentru a doua categorie – predomină organizarea liniară a motivelor pe verticală în grupe de dungi paralele intercalate cu şiruri de motive – geometrice, florale, vegetale. Gama cromatică diferă în funcție de vârsta purtătoarei sau ocazie. Există însă o culoare dominantă, asortată cu rochia. Şorțurile de sărbătoare pe lângă cromatica vie, prezintă o serie de aplicații din dantele, şireturi industriale ce sunt dispuse pe trei laturi, fir metalic auriu sau argintiu introdus în țesătură şi nelipsita dantelă croşetată din lână ce este aplicată pe margini. Sunt lucrate în general, din două lățimi asamblate printr-o cusătură orizontală astfel încât motivele decorative să se combine perfect pentru crearea unui ansamblu compozițional pe verticală.

O altă piesă, ce completează costumul de femeie – este *ilicul* – ***scurtacâ*** vesta fără mâneci. Se încadrează tipologiei hainelor drepte, formate din trei foi din care două îmbracă piepții şi una spatele. Materialul din care sunt confecționate este dimia – ***şiaclu*** de culoare neagră ce constituie suportul pentru realizarea şi organizarea compoziției ornamentale pe toată suprafața. Tehnicile de ornamentare sunt cele specifice hainelor groase – cusătură cu şireturi, aplicații de găitane şi broderie cu fir metalic auriu sau argintiu. Marginile sunt prevăzute cu garnitură din blană.

Din aceeaşi croială face parte şi *ilicul cu mâneci* – ***libade***. Croiala este modificată pe piepți şi sub braț pentru a permite mişcarea mâinilor. Mânecile sunt drepte şi prezintă aceeaşi compoziție ornamentală ca şi piepții şi spatele. Pentru ocazii festive se poartă *ilicuł cu mâneci*, ***mintan'lu***, din catifea, cu cromatică variată „asortată" însă cu rochia – ***plisiranâ***. Această piesă de port se completează cu ***chiptar'u*** realizat din bumbac, decorat cu pasmanterii, ce acoperă pieptul, pe partea răsucită a piesei.

Piesele de costum ce alcătuiesc portul pentru femei şi bărbați la aromâni există doar în colecții muzeale. Rar mai întâlneşti aromâni care au păstrat în lăzi vreo amintire din „vremurile – de demult" spun ei. Costumul specific nu mai este purtat. Dacă acum câțiva ani mai vedeai bătrâne mergând la biserică în portul tradițional, astăzi vestimentația lor este confecționată din materiale industriale fără a conserva nici croiul şi nici tehnica de cusut. În schimb tinerii – începând cu vârsta şcolară – membrii ai unor formații folclorice – reconstituie costumul tradițional şi-l poartă cu ocazia unor

www.digibuc.ro

spectacole.

Costumul de femeie este completat cu podoabe din argint, aramă şi alamă argintate sau aurite şi din aur. Din categoria podoabelor de mijloc se remarcă *cingătoarea cu paftale* – ***bârnu di asime***, ce are ca suport material textil sau piele pe care se înşiră plăcuţe de argint ce se încheie cu paftale – ***ploci***. Podoabele de piept cuprind salbele de aur – ***fluriile***, de mâini – brăţări – ***biligică*** şi inele – ***neali***.

În linie specifică tradiţiei, podoabele fac parte din portul aromânilor, fie pentru ocazii deosebite – când abundă pe costum, fie ca obiect singular, peste zi. În ambele cazuri podoabele completau costumul. Gustav Weigand referindu-se la aceasta spunea „cu cât clinchetul argintului este mai răsunător în timpul dansului sau mersului, cu atât mai mândră este fericita care îl poartă. Sunetul uniform şi monoton pe care podoabele şi banii de argint sau aur ai salbelor îl produc în timpul mersului sau dansului, când se asociază fericit cu sonoritatea muzicii aromâneşti, adaugă un plus de fast şi somptuozitate acestui costum, a cărui notă dominantă rămâne sobrietatea.[68] În această idee facem precizarea că aromânii erau cunoscuţi în Peninsula Balcanică ca argintari de frunte. În oraşe din Austria şi fosta Iugoslavie, argintarii aromâni se găsesc atestaţi încă din anul 1725 iar la începutul secolului XIX călători străini în Peninsulă îi găsesc în număr mare în oraşele şi târgurile din Macedonia, Albania, Epir, Tesalia. La Moscopole fiinţau 14 corporaţii de industriaşi şi mii de ateliere de tot felul. Obiectele realizate de ei se desfăceau prin negustorii lor în toată Peninsula Balcanică. De altfel erau singurii care confecţionau obiecte în filigran de o veritabilă valoare artistică (cercei, paftale, brăţări, lanţuri de ceasornice, medalioane).

Deasemeni argintari aromâni în Principate trebuie să fi fost numeroşi iar lucrările lor destul de răspândite şi apreciate. Istoricul Nicolae Iorga vorbind de lucrările în stil gotic de origine saso-germană şi de acelea armeneşti, masive şi policrome, frecvente în Principate, consideră că „lucrările în filigran de origine veneţiană sau aromânească sunt aeriene, lucru de broderie care a putut atinge cele mai subtile rafinări".[69] Weigand afirmă că „lucrările de argint în filigran din Veneţia arată o mare asemănare cu cele ale macedoromânilor, pe când cele din Tirol se deosebesc. Există o legătură între unele şi altele... macedoromânii au învăţat această artă în Veneţia sau au adus-o ei în acest oraş. Legăturile între Veneţia şi Moscopole, care în timpurile mai vechi era primul centru comercial în interiorul Turciei, au fost foarte strânse. Mulţi dintre bogătaşii acestui oraş

[68] *Arta populară a aromânilor din Dobrogea*, Bucureşti, 1979, p. 21.

[69] Anastase Hâciu, *op.cit.*, p. 528.

www.digibuc.ro

aveau filiale în Veneția și un comerț viu exista între cele două orașe".

Podoabele de metal lucrate de meșteri, incluzând deci cele în care sunt prinse monede, sunt ceva mai puțin frecvente în arta populară românească, zonele în care s-au lucrat asemenea podoabe fiind Pădurenii Hunedoarei, Moldova de Nord, Țara Vrancei, centrul și nordul Transilvaniei. Între acestea, sunt unele care se datorează contactului cu populația săsească. Dar podoabele de metal au pătruns în țara noastră și pe filiera sudică a meșterilor aromâni din țările balcanice, mulți lucrând și în centrele urbane de la nord de Dunăre. Chiar și paftalele și bijuteriile săsești poartă o amprentă sudică neîndoielnică, explicabilă prin curentele de mărfuri și circulația intensă a aromânilor în secolele XVI, XVII, XVIII. Este posibil ca tocmai aceste curente ale artei prelucrării metalelor, iradiind relativ târziu spre Țările Române să fi acoperit și stins vechile centre locale care nu au mai supraviețuit decât în acele zone izolate cum sunt Pădurenii Hunedoarei.

BIBLIOGRAFIE

Aromânii. Istorie. Limbă. Destin. București, Editura Fundației Culturale Române, 1996. Coordonator Neagu Djuvara.

BACU, Mihaela. *Între aculturare și asimilare. Aromânii în secolul al XX-lea*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*

BĂDESCU, Ilie. *Poporul aromânesc între catastrofa și genocid*, în vol. *Perenitatea vlahilor*, Editura Fundației „Andrei Șaguna", Constanța, 1995.

BUCOVALĂ, Mihai. *Câteva date referitoare la case de comerț aromâne și importurile lor în secolele XVIII și XIX*, în vol. *Perenitatea vlahilor...*

CAPIDAN, Theodor. *Macedoromânii. Etnografie. Istorie. Limbă*, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1942.

Idem. *Les Macedoroumains. Esquisse historique et descriptive des populations roumaines de la Péninsule Balkanique*, Bucarest, 1937.

Idem. *Românii nomazi.* Studiu de viața românilor din Sudul Peninsulei Balcanice, Cluj, 1926.

Idem. *Macedoromânii. Vechimea și însemnătatea lor istorică în Peninsula Balcanică.*

Originea macedoromânilor, în *Memoriile secțiunii literare*, seria III, tomul IX, Mem. 2, 19.

Idem. *Macedoromânii. Vechimea și însemnătatea lor istorică în Peninsula*

www.digibuc.ro

Balcanică.
Originea macedoromânilor, în *Memoriile secţiunii literare*, seria III, tomul IX, Mem. 2, 1939. 9.
Idem. *Romanitatea balcanică, discurs rostit la 26 mai 1936 în şedinţa solemnă a Academiei*, Bucureşti, 1936.
CARAGIU-MARIOŢEANU, Matilda. *Un decalog al aromânilor*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*
CAZACU, Matei. *Vlahii din Balcanii Occidentali (Serbia, Croaţia, Albania, etc.) Pax ottomanica (secolele XV-XVII)*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*
DENŞUŞIANU, Ovid. *Păstoritul la popoarele romanice*. Extras din *Viaţa Nouă*, 1912.
DJUVARA, Neagu. *Diaspora aromână în secolele XVIII şi XIX*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin.*
FORMAGIU, Maria Hedwig. *Portul popular din România*, Bucureşti, 1974.
GUDUVAN, Alexandru, Paul PETRESCU. *Arta populară a aromânilor din Dobrogea*. Bucureşti, Editura Meridiane, 1979.
GUSTI, Dimitrie. *Şcoala monografică. Sociologia românească. Institutul social român, Fundaţia Regală Culturală „Principele Carol"*, vol. I, Bucureşti, Editura Paideia, 2000.
Idem, *Îndrumări pentru monografiile sociologice*, Institutul de ştiinţe sociale al României, Bucureşti, 1940.
HÂCIU, Anastase N. *Aromânii. Comerţ. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizaţie*, Focşani, 1936.
IORGA, Nicolae. *Români şi unguri, în broşura Români şi slavi – Români şi unguri* – două conferinţe ale Institutului pentru studiul Europei sud orientale, Bucureşti, 1922.
Idem, *Historie des Roumaines de la Peninsule des Balcans*, 1919
LASCU, Stoica. *Contribuţii aromâneşti la spiritualitatea modernă est-europeană: primul ziar în dialectul aromân din Balcani* (*Deşteptarea*, Salonic, 1908-1909), în vol. *Perenitatea vlahilor....*
MAGIRU, Maria. *Dobrogea. Studiu etnografic*, vol. II, *Romanii balcanici (aromanii)*, Muzeul de artă populară, Constanţa, 2001.
MATHIEU, Jean Dominique. *Les emprunts roumains dans le lexique de l'ontloge des langues balkaniques*, în *Cahiers balkaniques*, nr. 16, 1990.
MESNIL, Marianne. *Kosovo 1999: explozia întârziată a unui model politic occidental în Balcani*, în *Balcani după Balcani..., Caiete de antropologie*, Bucureşti, Editura Paiadeia, 2000.
MIHAIL, Zamfira. *Terminologia portului popular românesc*, Bucureşti, 1978.
MURNU, George. *Românii din Bulgaria medievală*, în *Memoriile secţiunii literare*, seria III, tomul IX, mem. 4, Bucureşti, 1939.
Idem. *Istoria românilor din Pind, Vlahia Mare 980-1259*, Bucureşti, Editura

www.digibuc.ro

Minerva, 1913.
Idem. *Conferință la radio despre aromâni*, în ziarul *Apărarea* nr. 2, 1930.
NĂSTUREL, S. Petre. *Vlahii din spațiul bizantin și bulgăresc până la cucerirea otomană*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*
NENIȚESCU, Ion. *De la românii din Turcia Europeană*, București, ...
PAPACOSTEA, Victor. *Tradiții românești de istorie și cultură*, București, Editura Eminescu, 1996.
PAPAHAGI, Tache. *Images d'ethnographie roumaine*, 3 volume, București, 1928-1943.
Idem. *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, Editura Minerva, 1974.
Idem. *Mic dicționar folcloric*, București, Editura Minerva, 1979.
Idem. *Grai, Folklor, Etnografie*. București, Editura Minerva, 1981.
PAPAHAGI, Valeriu. *Aromânii după călătorii apuseni din secolul XIX*, în *Revista aromânească*, Anul I, nr. 2, 1929.
Idem. *Aromânii moscopoleni și comerțul venețian în secolele XVII-XVIII* Editura Societatea de Cultură Macedo-Română, București, 1935.
Idem. *Les Roumains de l'Albanie et le commerce vénitien au XVII-ème et XVIII-ème siècles*, în *Mélangés de l'École roumaine*, France, 1931.
PEYFUSS, Max Demeter. *Aromânii în era naționalismelor balcanice*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin*, București, Edit. Fund. Cult. Române, 1996.
Idem, *Chestiunea aromânească*, București, 1994.
PIPPIDI, Andrei. *Vlahii din nordul Greciei în sec. XIX-lea. Mărturia unui călător englez*, în vol. *Contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului cultural în Balcani*, Fundația Culturală Română, seria „Colocvii", 1991.
POGHIRC, Cicerone. *Romanizarea lingvistică și culturală în Balcani. Supraviețuire și evoluție*, în vol. *Aromânii. Istorie. Limbă. Destin...*
RUSU, I.L. *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*. București, Editura Academiei, 1970.
SARAMANDU, Nicolae. *Aromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
Idem. *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observații asupra sistemului fonologic*, București, Editura Academiei, 1972.
STOICA, Georgeta. Ligor Daniela, *De la fibră la covor*, București, 1998..
The World Almanac and book of facts, Mahwah, New Jersey, 1997.
VLĂDUȚIU, Ion. *Etnografia românească*, București, 1973.
WEIGAND, Gustav. *Die Aromunen. Ethnographisch philologisch Untersu chungen uber das Volk der sogenannten Makedoromanen oder Zinzaren*, Leipzig, 2 volume, 1894-1895.
Idem. *Ethnographie von Makedonien*, Leipzig, 1924.

LISTA CU OBIECTE AROMÂNEȘTI (FĂRȘEROTE) –

www.digibuc.ro

AFLATE ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI DE ARTĂ POPULARĂ DIN CONSTANŢA

Denumire obiect	Număr inventar	Material şi tehnică	Dimensiuni
FUSTANELÎ	1931	Lână, țesut, găitan, cusut	1, 000/0, 250
COVOR	1932	Lână, țesut, cusut	2, 100/1, 120
IAMBULĂ	1933	Lână, păr de capră, țesut, cusut	2, 600/1, 540
IAMBULĂ(scoarță)	2115	Lână, țesut, cusut	1, 800/1, 130
ŞORȚ DIN LÂNĂ	2116	Lână, găitan, țesut, cusut	0, 620/0, 550
FAȚĂ DE PERNĂ	2117	Lână, țesut, cusut	0, 670/0, 320
FAȚĂ DE PERNĂ	2118	Lână, țesut, cusut	0, 730/0, 310
IAMBULĂ	2136	Lână, țesut, cusut	2, 080/1, 270
FUSTANELÎ	2137	Lână, țesut, cusut, găitan	1, 170 /1, 030/0, 260
FUSTANELÎ	2138	Lână, țesut, găitan, cusut	0, 660/0, 950/0, 260
PLOSCĂ	2139	Cositor, turnat, incizie	0, 150/0, 100
CORDON DE MĂRGELE	2252	Pânză, mărgele, cusut	0, 880/0, 033
CĂLDARE DE ARAMĂ	2652	Aramă	0, 250/0, 200
TAVĂ DE ARAMĂ	2653	Aramă	0, 430
OALĂ CU CAPAC	2654	Aramă	oală 0, 270/0, 140 capac 0, 260
FARFURIE DE ARAMĂ	2655	Aramă	0, 240
FARFURIE DE ARAMĂ	2656	Aramă	0, 220
FAȚĂ DE MASĂ	2657	Bumbac, țesut, cusut	1, 360/0, 780
ŞERVET	2658	Bumbac, țesut, croşetat	1, 080/0, 380
ŞERVET	2659	Bumbac, țesut, croşetat	1, 160/0, 380
BATISTĂ	2660	Mătase, bumbac, croşetat	0, 225/0, 200
BATISTĂ	2661	Mătase, bumbac, croşetat	0, 230/0, 200

www.digibuc.ro

PAFTA	2662	Metal	0, 070
METRAJ DIN BUMBAC	2663	Bumbac, țesut	6, 000/0, 420
CORDON	2664	Piele, fir metal, cusut, capse	0, 970/0, 050
CĂMAȘĂ	2725	Bumbac, țesut, cusut	0, 980/1, 120/ 0, 400/0, 460
METRAJ DIN LÂNĂ	2771	Lână, țesut	12, 600/0, 410
METRAJ DIN BUMBAC	2772	Lână, bumbac, țesut	4, 000/0, 420
CĂPĂTÂI	2773	Bumbac, lână, țesut, cusut	0, 590/0, 360
TAVĂ ARAMĂ	2809	Aramă, cositor, turnat, cositor	0, 350
PLOSCĂ ARAMĂ	2810	Aramă, cositor, bătut, cositorit	0, 290/0, 250
BRĂȚARĂ	2811	Metal, turnat	0, 220/0, 024
FLUTURE METAL	2812	Metal, turnat	0, 040/0, 030
CRUCIULIȚĂ	2815	Metal, turnat	0, 045/0, 028
FLOARE DE TÂMPLĂ	2820	Metal, turnat, filigran	0, 125/0, 060
TAVĂ	3057	Aramă, batere, ciocănire, cositorită	0, 515/0, 060
TAVĂ	3058	Aramă, batere, ciocănire, cositorită	0, 506/0, 055
TAVĂ	3059	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorită	0, 405/0, 056
FARFURIE	3060	Aramă, cositor, batere, cositorire, incizie	0, 340
FARFURIE	3061	Aramă, cositor, batere, ciocănire	0, 315
TINGIRE	3062	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorit	0, 150/0, 263
BRĂCACI	3063	Aramă, cositor, batere, ciocănire, cositorit	0, 333/0, 200
BRĂCACI MIC	3064	Aramă, cositor, incizie, batere, cositorit, ciocănire	0, 190/0, 120

www.digibuc.ro

DIALECTUL ISTROROMÂN. PRIVIRE GENERALĂ

Prof.univ. dr. Vasile Frățilă
Universitatea de Vest din Timişoara

1.1. Introducere

Istroromânii formează cel mai mic grup de români sud-dunăreni care vorbesc un dialect propriu. Ei se află în partea croată a Peninsulei Istria[1], în preajma Mării Adriatice, la nord şi la sud de Muntele Mare (it. Monte Maggiore, cr. Učka Gora), fiind continuatorii marelui grup al românilor apuseni (Puşcariu 1926: 4). Numele de *istroromâni* este savant, o creație a celor care s-au ocupat de ei (lingvişti, istorici). Având conştiința identității lor, istroromânii se consideră români şi îşi zic, în limba croată, când vorbesc cu străinii, *rumuni*, termen ce a pătruns şi în graiul lor (Petrovici-Neiescu 1964: 196)[2].

După o mărturisire a istoricului venețian Irineo della Croce (1698: 334), ei îşi ziceau *rumeri*, cuvânt care îl continuă pe lat. *romani* (sg. *romanus*), cu unele transformări fonetice (*o* neaccentuat > *u*, respectiv *a* accentuat urmat de *n* + vocală > *ə* şi cu rotacismul lui *n* simplu intervocalic în elementele de origine latină).

După Puşcariu (1926: 4; vezi *infra*), **numele** lor este *vlåh*, pl. *vlåş* (la nord), *vlås* (la sud). Sub numele acesta sunt cunoscuți, de altfel, românii în documentele sârbocroate, cuvânt care în limba slavilor însemna 'roman' şi în special 'român', corespunzând lui *olacus* (magh. *oláh*) al documentelor angevine. Alături de numirea *vlahus-vlah*, apare, ca sinonim al acesteia, în limba cancelariilor dalmatine, mai ales la Ragusa, de la anul 1367 înainte, şi numirea de *mavrovlahus*, care e pusă apoi în circulație, cu deosebire în secolele al XIV-lea şi al XV-lea, de cancelariile republicii venețiene (*ibidem*: 4). Termenul *mavrovlah* (*morovlah, morlac*) are semnificația de

[1] Istria este o peninsulă cu o suprafață de aproximativ 3500 de km² şi cu un număr de locuitori ce nu depăşeşte 300000 de suflete. Ea se află în trei state: Croația, Slovenia şi Italia (Filipi 2002: 41).

[2] Istroromânii n-au un sentiment național românesc (Dahmen 1989: 452; Kovačec 1999: 132) declarându-se croați (mai ales cei din nord), în sud, mai mult de jumătate se declară, după apartenența regională, istrieni (Filipi 2002: 47).

www.digibuc.ro

'vlah negru' şi a fost atribuit românilor, spre deosebire de orăşenii italieni, tot vlahi şi ei, de bizantini (*Μαβρόβλαχος*), pe la începutul Evului Mediu, când asemenea terminologii erau obişnuite. În secolul al XI-lea, presbiterul din Dioclea îi dă şi traducerea 'nigri latini' (cf. la sârbi *crni latini*). Iniţial, aceasta era o denumire etnică şi desemna o populaţie romanică, apoi şi-a schimbat sensul căpătând accepţiunea de 'păstor', datorită ocupaţiei fundamentale pe care o aveau vlahii în Peninsula Balcanică. Evoluţia de sens s-a făcut mult mai târziu.

Croaţii din imediata apropiere îi numesc *vlahi*, iar limba lor *vlaški*[3], pe când cei aflaţi la o distanţă relativ mai mare de ei, de exemplu, cei de la *Rijeka* (it. *Fiume*), îi cunosc sub denumirea de *rumúni*[4]. În glumă, croaţii le mai spun *čiribirci*, termen pe care, zâmbind, l-au adoptat şi ei (Petrovici-Neiescu 1964: 196; Kovačec 1971: 24; 1984: 551; 1995: 67; 1999: 131), şi care ar porni de la o particularitate a fonetismului lor: cf. *čire* 'cine', *bire* 'bine'.

Acelaşi etnonim ar putea fi explicat şi prin tc. *ceri beri* 'grănicer, apărător de hotare', ştiut fiind că „vlahii voinici", organizaţi în „cătune", ca apărători ai hotarelor Serbiei, se războiau adesea cu turcii, bucurându-se, ca recompensă, de „dreptul valah", din partea regilor sârbi (Sârbu-Frăţilă 1998: 11-12; Sârbu 2005: 464).

Un alt etnonim al istroromânilor este cel de *cici*. El ar descinde din cr. *čića* 'unchi', fiind utilizat pentru desemnarea unei personalităţi locale, precum ar fi un conducător, un cneaz sau jude, după cum mai poate fi explicat prin faptul că aceşti vorbitori de limbă română lucraseră cândva pe moşiile unui feudal istrian de origine vlahă: *Pasculus Chichio*. Prin extensiune, toată regiunea populată de *cici* a fost numită *Cicearia*, toponim păstrat până astăzi.

Între ei îşi spun (cu ajutorul unor derivate de la numele localităţii): *jeiånţi* 'locuitori din Jeiăn', *susńevci* sau *suşńevci* 'locuitori din Suşnieviţa', *costărčånţi* 'locuitori din Costârcean', *novoşåni* 'locuitori din Nova Vas = Noselo', iar graiului *jeånski* 'pe jeiăneşte', *susńevski* sau *şuşńevski*,

[3] După Petrovici-Neiescu (1964: 196-197), termenul *vlah* este aici sau necunoscut, sau echivoc, deoarece în părţile occidentale ale fostei Iugoslavii el are sensul de 'sătean de pe continent' (în uzul musulmanilor şi al orăşenilor dalmatini), 'ortodox sârb' (în uzul sârbocroaţilor catolici sau musulmani), 'ortodox de orice naţionalitate' (în uzul unor musulmani), 'catolic care vorbeşte un grai sârbocroat răsăritean' (în graiurile de pe Drava), 'originar din Herţegovina'(la Dubrovnik-Ragusa). După aceiaşi autori, termenul *vlah* are sensul de 'român' numai în părţile orientale ale teritoriului lingvistic sârbocroat, unde sârbocroaţii sunt în contact cu dacoromânii şi în imediata apropiere a istroromânilor.

[4] Numele *rumuni*, creat pe cale ştiinţifică, s-a răspândit în ultimul timp la istroromâni prin filieră croată (radio, presă), dar şi prin românii care i-au vizitat pentru cercetări la faţa locului (Kovačec, 1971: 24, Caragiu, 1975: 190).

www.digibuc.ro

novoşânski etc. (Kovačec 1999: 131 Filipi 2002: 47) sau (cu ajutorul unor adverbe şi expresii adverbiale): *jeiânski*, *po nâşu*, *po jeiânscu*, iar la Suşnieviţa *po nâşe* sau *cum şi noi* (Petrovici-Neiescu 1964: 197).

Documentele vechi ne relevă şi numele de *vlahi voinici*, organizaţi în *cătune* sub conducerea *cătunarilor*. Ei se războiesc adesea cu turcii, iar sârbii, conştienţi de rolul lor în apărarea statului slav, îi numesc *zidul viu* al graniţelor lor.

După cucerirea Serbiei de către turci, vlahii sunt tot mai rar pomeniţi în documente, unii sunt asimilaţi de masa slavă, iar alţii, cei mai mulţi, au apucat calea spre Marea Adriatică. Presiunea turcească a dus la dislocarea acestor români şi la împingerea lor spre coasta Mării Adriatice.

Istroromânii sunt ultimii români care se desprind din unitatea străveche.

Deplasări de români spre litoralul Adriaticei sunt atestate încă dinainte de venirea turcilor: în a doua jumătate a secolului al XII-lea, găsim un *Radul*, apoi în 1329 un *Pasculus Chichio* (în Pinguente), iar în 1420 un *Andruzzul*. În drumul lor spre Marea Adriatică, o parte a românilor apuseni s-a stabilit în insula Veglia deja în secolul al XIV-lea – al XV-lea. Graiul acestor români s-a păstrat până în secolul al XIX-lea. O dovadă a existenţei lor cândva pe aceste locuri o constituie toponimele *Vlašić* (oiconim) şi numele a două cisterne naturale *Funtura* şi *Fintira* 'fântâna' (< lat. *fontana*), cu rotacismul lui *-n-* intervocalic şi cu *ă* (neaccentuat, greu de rostit de slavi, redat prin *u* sau *i*) (Puşcariu 1926: 17-18).

Românii apuseni cunoşteau demult regiunile istriene. Coborârea în Istria, obligată de invaziile turceşti, a fost favorizată de politica de colonizare a Veneţiei, de care depindea Istria, expusă unui val de ciumă în secolul al XV-lea. În 1539, Veneţia înlesneşte transportul a 2000 de familii de morlaci. În 1581, se constată pe teritoriul Parenzo 100, în Cittanova 320 şi în Umago 120 de familii de morlaci. Numărul satelor şi al cătunelor întemeiate de nou-veniţi se ridica la 130 (dar nu toţi erau români).

Cert este că în Istria se vorbea româneşte pe un teritoriu mult mai întins decât astăzi. O dovadă vie a existenţei lor pe un teritoriu mai larg sunt toponimele româneşti, numele de localităţi în care astăzi nu se mai vorbeşte deloc româneşte: *Vlahova*, *Vlaška*, *Vlahi*, *Vlahova*, *Lizzul*, *Catun*, *Bolobani* şi *Bolovani*, *Faraguna*, *Ierbulišče*, *Floričići*, *Dosani*, *Guran* etc.

Astăzi, istroromânii se mai găsesc compact numai în Istria şi se împart în două grupuri: grupul de nord şi grupul de sud, despărţiţi de şirul de munţi numiţi Monte Maggiore (*Učka Gora*, înalt de 1369 m).

Grupul de nord este format dintr-un singur sat: *Jeiăn* (cr. *Žejane* în regiunea *Ćićarija*), aşezat pe o vale frumoasă şi înconjurat de *Munţii Popilor* şi *Jviaviţa*.

www.digibuc.ro

Grupul de sud, numit şi al românilor din Valdarsa, era format, după Puşcariu (1926: 38-40) din şapte sate: *Letai, Gradine, Susnieviţa, Noselo, Sucodru, Brdo* şi *Grobnic*. După date mai recente (Kovačec 1971: 23; idem 1984: 550) istroromâna de sud se mai vorbeşte azi în următoarele sate şi cătune: *Suşńéviţę* (forma cr. oficială *Šušnjevica*) *Nóselo* sau *Nósolo* (cr. *Nova Vas*), *Sucódru* (cr. *Jesenovik*), *Letåi̯* (cr. *Letaj*) şi *Bârdo* (cr. *Brdo*) cu cătunele: *Costârčan* (cr. *Kostrčane*), *Dolinšćina*, *Zankovci*, *Peråsi*, *Brig*. Pentru localitatea Briani (alias Bârdo) şi cătunele aparţinătoare: KostƏrčwan, TƏrkovtsi, Miheli, Škwabići, Drważine, Karnjwati, Drwaga, Dianich (2011) foloseşte denumirea *'BƏršćina*. Locuitorii BƏršćinei se autodenumesc *bri'ywani* de la oiconimul italian Briani. Alături de termenul *bri'ywani* coexistă cel de *bƏrdwani* (<cr. *Brdo*, ir. *Bârdo*), cei din KostƏrčwan sunt *kostƏrčwantsi*, cei din Drwaga *drwagari*, cei din Sušnjevitsa *sušńjevtsi*, cei din Nwoselo *novo'šwantsi*. Toponimele celorlalte fracţiuni minuscule ale BƏršćinei, care au numai forma de plural, indică actualmente localitatea şi locuitorii ei prin intermediul numelor de case, ca: *'TƏrkovtsi*, *Míheli*, *'Škwabići*, *'Zwankovtsi*, *KƏr'njwati*.

Istromânii de nord nu ştiau de cei din sud, şi invers, cu toate că se întâlneau la târg la Fiume (Rijeka). Cunoştinţa le-au făcut-o dacoromânii care i-au descoperit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. (N-au ajuns să se cunoască între ei, deoarece în târg vorbeau croata).

Numărul lor este greu de precizat; fiind pe cale de dispariţie şi-au pierdut şi sentimentul naţional. După o statistică din 1846, publicată de I. Kandler în revista „Istria", numărul istromânilor atingea 6000. S. Puşcariu (1926) afirmă că sunt mai puţin de 3000. Bartoli îi comunicase lui Puşcariu că, după recensământul oficial din 1921, „la Venezia Giulia conta in tutto 1644 abitanti di lingua rumena". După A. Kovačec (1971: 21; 1984: 550; 1999: 131), pe la începutul anilor 60 din secolul trecut mai erau în satele enumerate mai sus între 1250 şi 1500 de vorbitori ai dialectului istromân (450-500 la Jeiăn şi 800 până la 1000 în sud), iar după Radu Flora (FD, IV, 1962, p. 140), numărul lor, în 1961, era de 1140.

După cea mai recentă statistică, realizată de Filipi (2002: 44), numărul vorbitorilor dialectului istromân în satele din Istria nu depăşeşte cifra 250. Situaţia în aşezările din sud se prezintă astfel: la Noselo (cr. Nova Vas, it. Villanova), aproximativ 40, la Suşnieviţa (cr. Šušnjevica, it. Sussgnevizza), vreo 30, la Sucodru (cr. Jesenovik, it. Frassinetto), nu mai mult de 10; la Letaj 3, la Bârdo (cr. Brdo, it. Berdo) 2, la Costârcean 18, din care numai 6 vorbesc istromâna, la Zancovţi 5, din care unul venit din Dolinşcina; la Miheli 3, la Draga 2, la Jelavici 1.

Până în urmă cu câţiva ani, istromâna se mai vorbea la Tărkovţi,

www.digibuc.ro

Perasi, Grobnic (ultimul vorbitor a murit în 1998) şi Gradine. În nord (la Jeiăn), după estimările lingvistului de la Pola, numărul vorbitorilor nu depăşeşte, în prezent, 90 de persoane. La acest număr ar mai trebui adăugaţi istroromânii stabiliţi la Rijeka, Triest şi în alte centre urbane, precum şi cei emigraţi în America (mai ales în S.U.A.), Australia şi în unele ţări europene de vest (Italia, Franţa, Elveţia, Germania), precum şi un număr de croaţi care vorbesc istroromâna.

Ocupaţia. În prezent, istroromânii din Jeiăn au ca ocupaţie principală agricultura şi exploatarea lemnului, foarte puţini ocupându-se şi cu creşterea oilor, deşi, până la al Doilea Război Mondial, păstoritul, alături de agricultură şi de fabricarea cărbunilor, era una din îndeletnicirile lor de bază (Curtis 203: 183-187). O parte bună a bărbaţilor din Jeiăn lucrează ca muncitori la Rijeka, Opatija, Jurdani sau Matulji, fiind navetişti. În sud, după spusele lui A. Kovačec (1971: 24), agricultura constituie principala lor sursă de venituri. Cei din Bârdo se ocupă şi cu cultivarea viţei de vie. Datorită unor condiţii materiale relativ mai bune, cei din nord au un nivel de viaţă mai ridicat decât cei din sud. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, istroromânii de la sud de Učka lucrau ca marinari sau ca muncitori portuari la Rijeka şi la Trieste sau ca mineri la Raša şi la Labin (Filipi 2002: 46).

Şcoala o fac în limba croată. Până în 1919, şcoala ca şi cultul religios s-au făcut în croată, iar apoi în italiană, şi, începând din 1945, din nou în croată. În 1921, suşnievţeanul Andrei Glavina, care a studiat la Iaşi, Bucureşti şi Blaj, a fost numit învăţător la prima şcoală românească înfiinţată în localitatea lui natală, însă şcoala se închide odată cu moartea lui A. Glavina, întâmplată în 1925. În timpul dominaţiei italiene, statul italian a deschis o şcoală italiană şi la Jeiăn, şcoală care, după 1945, a devenit croată. Din lipsa unui număr suficient de elevi, şcoala de la Jeiăn a fost închisă, iar copiii fac naveta la şcoala din Vele Mune (Filipi 2002: 406, idem 2003: 88).

Istroromânii au dat şi câţiva oameni de seamă: Mičetić a studiat teologia şi a furnizat material lingvistic lui Antonio Covaz, apoi lui Biondelli, Ascoli, Ive şi N. Densusianu; Luigi (Alois) Belulovici a studiat filologia romanică la Viena şi a fost principalul informator pentru istroromâna de sud al lui S. Puşcariu; fratele lui, Iosif (Giuseppe), a fost medic la Suşnievţa.

Cu scopul de a trezi în ei sentimentul naţional, cercetătorii le-au tipărit cărţi în limba naţională. Astfel, în 1905, Andrei Glavina, în colaborare cu C. Diculescu, tipăreşte *Calindaru lu Rumeri din Istrie.* După aproape 90 de ani, la 29 aprilie 1994, la Trieste a luat naştere Asociaţia istroromână „Andrei Glavina" având acelaşi scop: salvarea românilor istrieni, păstrarea

www.digibuc.ro

etniei şi a limbii lor. Preşedintele asociaţiei, dr. Petru Emil Raţiu de la Roma, a început publicarea unor cărţi în idiomul istroromân, prima având acelaşi titlu ca cea realizată de Diculescu şi Glavina, iar, din 1996, şi prima publicaţie istroromână intitulată *Scrisoare către frăţ Rumer* (Gheorghe Zbuchea 2001: 50, Miclăuş 2008: 271).

Cele dintâi probe de grai istroromân datează de la sfârşitul secolului al XVII-lea şi le datorăm istoricului veneţian Ireneo della Croce, însă adevăratul lor descoperitor este considerat Antonio Covaz, primarul orăşelului Pisino, care publică articolul *Dei Rimgliani o Vlahi d'Istria* (1846). Lucrarea lui Covaz îl determină pe Ioan Maiorescu să întreprindă, în 1857, o anchetă la românii din Istria. Rezultatul anchetelor lui I. Maiorescu îl constituie un studiu asupra vorbitorilor istroromâni şi asupra graiurilor lor, publicat de fiul său, Titu Maiorescu, în două numere din „Convorbiri literare" (t. II, 1868; t. VI, 1872-1873). În 1874, lucrarea va apărea şi separat într-un volum cu titlul *Itinerar în Istria şi Vocabular istriano-român*. În 1900, Titu Maiorescu scoate a doua ediţie în Editura Librăriei Socec et Co, iar în 1996, la Trieste, apare traducerea în italiană datorată Elenei Pantazescu *Itinerario in Istria e vocabolario istriano-romeno*. În 1899, îi vizitează Teodor T. Burada, care, şase ani mai târziu, publică, la Tipografia Naţională din Iaşi, *O călătorie în satele româneşti din Istria* (studiu republicat în Teodor T. Burada; *Opere*, vol. IV, Bucureşti, Editura Muzicală, 1980, p. 155-194 împreună cu câteva *Anexe*, p. 195-224).

Monografiile fundamentale pentru studiul dialectului istroromân le datorăm lui Iosif Popovici (*Dialectele române din Istria*, vol. I, Halle a.d. Saale, 1914; vol. II, 1909), Sextil Puşcariu în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan (*Studii istroromâne*, vol. I, 1906; vol. II, 1926; vol. III, 1929) şi August Kovačec (*Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, EA, 1971). În 1927, Leca Morariu publică, la Cernăuţi, *Istroromânii*, în 1928, la Suceava, volumul *Lu fraţi noştri. Libru lu Rumeri din Istrie (Cartea Românilor din Istria. Il libro degli Rumeni Istriani)*, Susńeviţa (Valdarsa). Jeiăn (Seiane), iar, între 1929-1934, la Cernăuţi, *De-ale Cirebirilor* [I (1929), II (1932), III (1933), IV (1934)]. Un alt bucovinean, Petru Iroaie, publică în 1936, la Cernăuţi, *Cântece populare istroromâne*, în 1940, în *Efemeris Dacoromana* IX (1940), la Roma, *Il canto popolare istroromeno*, în 1939, *Grai şi băsmuire cirebiră*, în „Arhiva", XXVI, 1939, nr. 3-4 etc.

Prin anii 30 ai secolului trecut, anchete la istroromâni a efectuat Traian Cantemir. Cercetările lui s-au concretizat într-un volum de texte (cuprinzând mai ales poveşti) urmate de un glosar (vezi *Texte istroromâne*, culese de Traian Cantemir, Bucureşti, EA, 1959). Înainte de aceasta, Traian

www.digibuc.ro

Cantemir publică: *Ciripiri cirebire*, Cernăuţi, 1935, *Istro-Românii*, Hotin, 1937 şi *Istro-Românii. Nunta*, Cernăuţi, 1938.

În aceeaşi perioadă, S. Pop anchetează pentru ALR I localităţile Bârdo (în it. Briani) din Valdarsa, punctul cartografic 01 şi Jeiăn (it. Seiane), punctul cartografic 02, iar Ştefan Paşca, pentru ALR II, tot graiul din Jeiăn.

Ugo Pellis, unul dintre autorii *Atlasului lingvistic italian*, iniţiat de M. Bartoli, a făcut anchete în Şuşnievița (Valdarsa), Briani şi Jeiăn, materialul fiind publicat, după o copie aflată la Udine, de Johannes Kramer şi Wolfgang Dahmen în „Balkan Archiv. Neue Folge", XIII, 1988, p. 209-281; XVI, 1991, p. 109-137.

O parte din materialul strâns de Ugo Pellis de la istroromâni a fost publicat, începând din 1995, în *Atlante linguistico italiano*, redactat de un colectiv al Institutului de la Torrino (director Lorenzo Massobrio). Pe hărţile ALI apar numai punctele 365 Seiane şi 372 Valdarsa. Răspunsurile primite din Briani (Bârdo) sunt date doar în notele marginale (*Annotazioni*), ca răspuns suplimentar la punctul 372 Valdarsa (Suşnievița). Date despre localităţi şi informatori se pot afla în *Atlante linguistico italiano, tomo I: Punti 1-661. Verbali delle inchieste*, apărut sub egida: Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano. Centro di Ricerca dell'Università degli Studi di Torino, 1995, a cura di L. Massobrio, G. Ronco, M. C. Nosegno, G. Tuninetti, p. 240-241 (Seiane), p. 246-248 (Valdarsa şi Briani).

Alte studii sau lucrări de întindere mai mare sau mai mică au avut în vedere fie statutul idiomului vorbit de istroromâni (cf. I. Coteanu, *Şi totuşi istroromâna este o limbă!*, SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 391-393; Al. Rosetti, *Limbă sau dialect (I)*, SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 101-102; *Limbă sau dialect (II)*, SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 393-397 etc.)[5], fie soarta acestuia (Ion Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, Bucureşti, 1957; Emil Petrovici, Petru Neiescu, *Inconsistenţa enclavelor lingvistice*, SCL, XVIII, 1967, nr. 3, p. 291-296; Radu Flora, *Despre inconsistenţa graiurilor periferice şi izolate. Chestiuni de metodologie şi lingvistică generală*, în SCL, XVIII, 1967, nr.3, p. 281-290) sau relaţiile cu alte populaţii (cf. August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, „Linguistica", XXXII, 1992, II, Ljubljana, p. 159-175; Radu Flora, *Slovenačke leksičke posudenice u istrorumunskom*, „Linguistica", Ljubljana, XII, 1972, p. 67-94; Elena Scărlătoiu, *Istroromânii şi istroromâna. Relaţiile lingvistice cu slavii de sud*, Bucureşti, 1998 etc.).

Anchete relativ recente, în afara lui A. Kovačec, au mai făcut Radu Flora, Emil Petrovici, P. Neiescu, Richard Sârbu, V. Frăţilă, Goran Filipi,

[5] Pentru lucrările consacrate statutului dialectului istroromân, vezi, în special, Flora 1962: 136, nota 6.

www.digibuc.ro

Ana-Maria Pop, Gabriel Bărdăşan şi Lucian Miclăuş, iar anchete cu caracter etnografic, un colectiv de la Complexul Muzeal „Astra" din Sibiu, format din Elena Ramona Potoroacă, Valer Deleanu şi Ovidiu Baron[6].

Rodul cercetărilor lor sunt o serie de studii din care cităm: Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuţia geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziţiei graiurilor istroromâne faţă de dacoromână*, în FD, IV, 1967, p. 135-170; idem, *Câteva observaţii cu privire la bilingvismul manifestat în graiurile istroromâne*, în ACILFR, XII, vol. 2, Bucureşti, 1971, p. 1009-1022; idem, *Pentru un atlas lingvistic al istroromânei*, în AUI (serie nouă), secţiunea III. E. Lingvistică, tom. XXVIII-XXIX, Iaşi, 1982-1983, p. 49-61. În 2003, sub egida Academiei Române şi a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan Al. Rosetti", apare *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)* al lui Radu Flora, în Editura Academiei, ediţie îngrijită de Bogdan Marinescu. Atlasul cuprinde 274 de hărţi lingvistice referitoare la termeni din fondul esenţial de cuvinte al dialectului istroromân, obţinuţi prin anchete la faţa locului din şase localităţi: Jeiăn, Letai, Suşnievița, Nova Vas, Jesenovic, Bârdo; ancheta principală a fost făcută în 1961. E. Petrovici şi P. Neiescu, *Persistenţa insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni şi aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 187-214. P. Neiescu pregăteşte de mai mult timp un dicţionar al dialectului istroromân în care vor figura toate cuvintele dialectului istroromân atestate până în prezent (vezi *Pentru un dicţionar istroromân*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 5, p. 527-533; idem, *Il dizionario del dialetto istroromeno, fonti e principi di elaborazione*, în "Annuario", 1999, p. 151-165); Richard Sârbu, *Observaţii asupra graiului istroromân din Jeiăn*, în *Studii de dialectologie*, Timişoara, 1984, p. 263-284; idem, *Texte istroromâne şi glosar*, TUT, 1987; ediţia a doua, augmentată şi cu un glosar care dă şi indicaţii etimologice, în colaborare cu V. Frăţilă, TUT, 1992. În 1998, cei doi cercetători timişoreni publică, la Editura Amarcord, volumul *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*. Anchete la istroromâni şi unele studii asupra idiomului vorbit de ei au făcut şi cercetătorii germani Wolfgang Dahmen şi Johannes Kramer (cf. *Observaţii despre vocabularul istroromânei vorbite la Jeiăn*, în „Balkan-Archiv. Neue Folge", I, 1976, p. 81-89)[7].

În 2002, Goran Filip publică, la Pola, *Istrorumunski lingvistički atlas*.

[6] Vezi volumul *Istroromânii: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura „Astra Museum", 2008 şi revista „Transilvania", Sibiu, nr.4/2009.

[7] O prezentare amănunţită şi critică a studiilor asupra dialectului istroromân până în deceniul al treilea al secolului trecut a realizat Puşcariu 1929, iar una sintetică, Mocanu 1999: 143-150.

www.digibuc.ro

Atlasul lingvistic istroromân. Atlante linguistico istrorumeno, care cuprinde răspunsurile înregistrate în 11 localități (sate şi cătune) istroromâne (Jeiăn, Suşnievița, Noselo, Sucodru, Letai, Bârdo, Scabici, Tărcovți, Zancovți, Miheli, Costârcean), obținute cu un chestionar de 1898 de întrebări (la care se adaugă aproximativ 200 de fraze, complete în note), care constituie, după cum afirmă P. Neiescu (în *Prefață*, p. 12) „*cel mai complet material comparabil* (subl. autorului) asupra dialectului istroromân".

Vasile Frățilă, Gabriel Bărdăşan, Ana-Maria Pop şi Lucian Miclăuş se ocupă de diversele clase onomasiologice ale vocabularului istroromân (terminologia corpului omenesc, termeni referitori la regnul animal, terminologia înrudirii), de straturile etimologice (elementul latinesc moştenit, elementul autohton, influența slavă – slavă veche, croată, slovenă –, influența italiană şi germană), respectiv de dubletele etimologice în dialectul istroromân (vezi infra şi *Bibliografia*).

În 2010, la Editura Universității de Vest din Timişoara, sub coordonarea lui Vasile Frățilă în colaborare cu Gabriel Bărdăşan, a apărut lucrarea: *Dialectul istroromân. Straturi etimologice.* Partea I, care cuprinde pe lângă un *Cuvânt-înainte* (p. 5-8), capitolele: I. *Dialectul istroromân, Privire generală* (p. 11-75) semnat de V. Frățilă, II. *Stratul latin din lexicul istroromân* (p. 75-346) de G. Bărdăşan şi III. *Observații asupra elementului autohton din lexicul dialectului istroromân* (p. 349-415) de V. Frățilă.

În 2011, la Pisa, Edizioni ETS, a apărut *Vocabolario istroromeno-italiano. La varietà istroromena di Briani (Bărşcina)*, datorată istroromânului Antonio Dianich.

1.2. Originea istroromânilor

După Ov. Densusianu (1901: 337-346; 1961: 218-223), idiomul vorbit de istroromâni trebuie considerat ca un grai dacoromân transportat în Istria de colonişti români din Banat şi din sud-vestul Transilvaniei. Sigur este, oricum, că istroromânii nu sunt băştinaşi în locurile de astăzi. Rotacismul (trecerea lui *n* simplu intervocalic în *r*), fenomen caracteristic istroromânei, nu cuprinde şi elemente lexicale de origine venetă şi croată. Aceasta dovedeşte că fenomenul era încheiat în momentul contactului istroromânilor cu veneta şi croata, şi deci, că el, rotacismul, nu s-a putut produce în Istria. Spre aceeaşi concluzie, a neautohtoniei istroromânilor în regiunile în care îi aflăm azi, îl conduc şi alte fapte: prezența în istroromână a unor elemente albaneze (noi am zice autohtone comune cu albaneza) ca: *deiľ, moš, ronzę, tšǫfɛ* = alb. *djaľɛ, moše, rɛndɛs, ḱafɛ*, sau elementele slave vechi care în istroromână, ca şi în dacoromână, au un caracter sud-slav

www.digibuc.ro

răsăritean şi nu apusean. Or, se ştie, azi istroromânii se află în contact cu croaţii şi slovenii.

Faptele lingvistice care l-au determinat pe Densusianu să-i considere pe istroromâni originari din Banat şi Transilvania de sud-vest sunt următoarele:

1. Lipsa palatalizării labialelor.
2. Forma *žǫžet* = dr. *deget*, care se găseşte în Banat şi prin unele părţi ale Transilvaniei sub forma *źęźǫt, žéžet*.
3. Formarea condiţionalului cu ajutorul auxiliarului *a vrea*: ir. *v] ręš, ręi̯, rę, ręn, ręts, rę*, băn. *v]ręš, ręi̯, rę, ręm, ręts, rę*.
4. Forma ir. *tŝǫptir* „piepten" apropiată de formele transilvănene de pe văile Mureşului, Crişului şi Someşului *tśaptǫn, tśępten*, care presupune la iniţială evoluţia lui *ť* > *ḱ* > *ĉ*.
5. Rotacismul lui *n* simplu intervocalic în elementele de origine latină, fenomen ce nu poate fi despărţit de cel cunoscut în graiul moţilor.
6. Ir. *skǫnt* care se apropie de forma transilvăneană de vest *skau̯nd* şi mai ales de megl. *skant*.

Deoarece istroromâna nu conţine niciun element de origine maghiară, Densusianu presupune că despărţirea istroromânilor de dacoromâni trebuie plasată în secolul al X-lea. Dar „istroromânii, spune Ov. Densusianu, nu reprezintă un singur strat de populaţie românească; colonii noi s-au aşezat peste populaţia care venise, încă din secolul al X-lea, din regiunea dacoromână de sud" (1961: 221). În drumul lor din părţile vechii Dacii spre Istria, viitorii istroromâni au întâlnit şi o populaţie macedoromână, cu care s-au amestecat. Aşa se explică, după savantul român, prezenţa în istroromână a unor forme cu labialele palatalizate: *kľept* „piept", *mńie* „mie". Influenţa elementului aromânesc asupra istroromânilor a fost însă de mică importanţă.

Concepţia lui Ov. Densusianu despre originea istroromânilor este împărtăşită şi de Iosif Popovici (1914: 122-129), dar şi de Nicolae Drăganu (1933: 601-618), Em. Vasiliu (1968: 144-157), Ion Coteanu (1961: 115): „Din dacoromână s-a rupt [...] istroromâna, dar aceasta, izolându-se cu totul, a devenit o limbă de sine stătătoare". Popovici (1914: 126) afirmă: „Eu sunt ferm convins că-n dialectele române din Istria avem două straturi, un strat din sec. X-XIII şi al doilea din sec. XIV-XVI". Primul strat porneşte spre sfârşitul secolului al XI-lea pe timpul comunităţii dintre bănăţeni, dacoromâni şi meglenoromâni. Faptul este probat de asemănările dintre dacoromână, istroromână şi meglenoromână, şi anume de lipsa elementelor maghiare şi de evoluţia sunetelor în elementele slave. Peste primul strat din istroromână s-a suprapus un al doilea, de macedoromâni, între secolele al XIV-lea şi al XV-lea, înainte de influenţa turcească în sârbocroată. În

www.digibuc.ro

sprijinul ideii că patria primitivă a istroromânilor a fost Banatul şi sud-vestul Ardealului, I. Popovici invocă o serie de concordanţe între dialectul istroromân şi graiurile dacoromâne de vest, cum ar fi: *a* (accentuat) pronunţat *å* (*ǫ*); *ă* protonic devenit *a*; lipsa palatalizării labialelor; rotacismul lui *n* simplu intervocalic; formarea optativului cu *reş* din *vreaş* etc. (vezi cap. VII. *Raportul dintre dialectele istroromâne şi celelalte dialecte române*, p. 114-121).

S. Puşcariu respinge teoria originii nord-dunărene exprimată de Ov. Densusianu şi I. Popovici. Istroromânii nu sunt nici pentru el băştinaşi în locurile ocupate astăzi de ei, ci „un val aruncat la poalele lui Monte Maggiore din Istria, în cursul dislocărilor mari pe care a avut să le sufere un grup mare al neamului nostru, *Românii Apuseni*" (Puşcariu 1926: 4). Românii apuseni se găseau în partea nord-vestică a Peninsulei Balcanice, în fosta Iugoslavie, fiind cunoscuţi de documentele medievale sârbocroate sub numirile *vlahi, mavrovlahi* (*Μαβρόβλαχος*), *morlaci* sau *cici*. Aceşti români sunt urmaşii populaţiei autohtone cu grai romanic pe care slavii au găsit-o la venirea lor în nord-vestul Peninsulei Balcanice. Ei erau în strânsă legătură cu românii răsăriteni, din Bulgaria de azi, şi cu strămoşii dacoromânilor, dincolo de Dunăre, dar erau diferenţiaţi în limba lor de ceilalţi romani de est, de dalmaţi..." (*ibidem*: 5). Cu timpul, românii apuseni au fost împinşi din Serbia în Bosnia şi Herţegovina şi pe coasta Dalmaţiei (sec. al XIII-lea), iar în secolele al XV-lea – al XVI-lea au ajuns în locurile de azi şi chiar pe insula Veglia. Parte din ei au fost slavizaţi, singurii supravieţuitori fiind istroromânii din preajma lui Monte Maggiore.

Existenţa strămoşilor românilor apuseni în fosta Iugoslavie este atestată de numiri topice româneşti (mai ales de munţi) ca de exemplu: *Kručica* (Cruciţa), *Negrišori, Magura, Kormatura* (Curmătura), *Lakustovo* (Lăcustă), *Kornišor, Kornet, Korbovo, Ratunda, Prijot* (Preot), *Taor* (Taur), *Durmitor, Cipitor* (Aţipitor), *Visitor* (Visător), *Pirlitor* (Pârlitor), precum şi de nume de persoane cunoscute azi la sârbocroaţi ca: *Barbat, Barbatovac, Berbos* (Bărbos), *Drakul, Drakulovich, Fečor, Ljeporov* (Iepure), *Lupulović, Mikul, Magurice, Pasarel, Sarapa* (Sare-apa), *Sarebire* (Sare-bine), *Šerbula, Šerban, Strimbul, Surdul, Ursul, Ursulović, Visulović, Vyšinel* (Vişinel), *Zmantara* (Smântână) etc. (Puşcariu 1940: 247). Aceeaşi dovadă o fac şi unele împrumuturi de cuvinte româneşti în sârbocroată, precum: *jabušoliti* „a umbla cu greu" (< rom. *a-buşile*), *blavor, blavur* etc. (< rom. *bălaur*), *bešika* „băşică", *birka* „un fel de oi"[8], *burag* „venter animalis"

[8] Cf. dr. *bercă* s.f. 1. 'oaie cu lână creaţă şi mică'; băn. *bircă* 2. prin *ext.* 'lâna acestor oi, de obicei boită'. Cf. şi magh. *birka* 'oaie cu lână scurtă şi creaţă', la sârbi *birka* 'un fel de oi', pol. *biera, bierka* 'oaie turcească sau românească, cu coadă scurtă' şi ceh. *bira,*

www.digibuc.ro

(< rom. *buric*), *krbun* „cărbune", *krna* „carne", *mamaljuga* „mămăligă", *struga* „strungă" etc. (Puşcariu 1926: 278-297). O altă dovadă a existenţei acestei populaţii româneşti în partea de nord-vest a Peninsulei Balcanice o constituie numărătoarea oilor în perechi de către ciobanii din apropierea oraşului *Zara* (Zadar): *dô, pâto, šasto, šopće, zeći* (vezi Puşcariu 1940: 247).

Românii apuseni erau în contact cu dacoromânii de vest, argumentul constituindu-l coincidenţele dintre dialectul istroromân şi subdialectul bănăţean, sau graiul dacoromânilor rotacizanţi: „dacă ne-am închipui că între regiunile vestice ale României şi Istria ar lipsi masele de iugoslavi, am vedea cum graiul lor se întregeşte adesea. Precum cutare ieşitură din coasta estică a Italiei se potriveşte în adâncătura din faţă a ţărmului dalmat, tot astfel rostirea *chemeşe* în loc de *cămeşă* din regiunile apusene ale teritoriului dacoromân, se regăseşte aidoma la istroromâni, care în loc de *aş face* zic *reş face*, întocmai ca în unele regiuni din Banat (*reaş faše*) (*ibidem*).

Teoria lui S. Puşcariu a fost îmbrăţişată şi de Th. Capidan (1927: 164): „De fapt, la istroromâni găsim, pe de o parte, particularităţi de grai care cu greu se pot despărţi de aceleaşi particularităţi din dialectul dacoromân, pe de alta, însă, nume de localităţi în vechile lor aşezări din apusul Peninsulei Balcanice, care dovedesc lămurit despre autohtonia lor în peninsulă. Alături de acestea, istroromânii, spre deosebire de dacoromâni, nu au nicio urmă în graiul lor din influenţa ungurească. Dacă într-adevăr ei ar fi avut contact până prin secolul XIII şi XIV cu Banatul şi Munţii Apuseni, atunci, după cum foarte bine observă S. Puşcariu, ar fi fost cu neputinţă să nu păstreze un cuvânt-două dintre cele mai vechi cuvinte de origine ungurească". În continuare Capidan afimă: „Lipsa de elemente ungureşti apropie pe istroromâni de aromâni şi meglenoromâni. Şi fiindcă ei din toate timpurile au făcut parte din romanitatea apuseană a peninsulei, acolo unde încă din timpurile cele mai vechi au putut veni în contact cu aromânii, particularitatea din graiul lor de a labializa (de fapt de a consonantiza – *n.n.* V.F.) pe *u̯* în diftongii *au̯* şi *eu̯* + consoană, care nu este aşa de nouă, şi are o întindere mai mare, ar putea servi ca o nouă dovadă despre această apropiere. Nu se ştie dacă originea acestei particularităţi trebuie atribuită limbei greceşti. Ţinând seama de faptul că ea se află şi în limba albaneză, n-ar putea fi exclus cazul ca ea să aibă o origine locală. În cazul acesta, autohtomia istroromânilor în peninsulă pare şi mai evidentă" (Capidan 1927: 164). „Admiţând originea sudică şi pentru istroromâni, noi revenim

birka 'oaie ordinară, sterilă' (DA s.v. *bercă*). Cuvântul rom. ar putea avea legătură cu adj. *berc* 'scurt' (în coadă sau lână).

www.digibuc.ro

la vechea concepție istorică, care vede în toate populațiunile românești din sudul Dunării pe urmașii romanității balcanice" (idem, *ibidem*: 165).

Al. Rosetti (1931-1932: 1-9; idem 1978: 651-656) respinge teoria lui Puşcariu şi Capidan, apropiindu-se de cea a lui Densusianu şi Popovici. El ajunge la următoarele concluzii:

„1. Istroromâna este un grai dacoromân transportat în Istria; emigrarea spre Istria s-a petrecut înaintea sau în cursul secolului al XIII-lea.

2. Limba celor care au dus istroromâna în insula Veglia şi în Istria cunoaşte rotacismul.

3. Urmele trecerii acestor populații spre vest sunt atestate în Bosnia şi Croația în sec. al XV-lea – al XVI-lea.

Trebuie să presupunem că la o epocă posterioară instalării în Istria, o populație de grai dacoromân, cu particularități lingvistice care se regăsesc astăzi în graiul dacoromân din părțile Banatului şi Țării Hațegului, s-a suprapus peste populația care vorbea cu rotacism, şi a introdus în istroromână cuvinte nerotacizate şi expresii particulare" (1978: 655-656).

Nici după Traian Cantemir (1968: 91-110; 1973: 142-147), „istroromânii nu provin dintr-un singur strat de coloni, dar probe istorice pentru originea nordică [dacoromânească – V.F.] a istroromânilor nu există. Sunt suficiente, în schimb, datele referitoare la deplasările vlahilor în cuprinsul Peninsulei Balcanice, de la est la vest" (Cantemir 1973: 146), iar pentru August Kovačec este „bine argumentată în ştiință părerea că istroromânii sunt urmaşii vlahilor balcanici" (Kovačec 1971: 30-32; 1984: 554).

Petrovici (1960: 79-83; 1967: 11-19) susține că locul de obârşie al istroromânilor s-a aflat în sudul Dunării unde se vorbeau graiuri de tip sud-slav oriental (bulgăreşti), într-o zonă situată „la nord de linia Jireček şi la est de mănunchiul de izoglose care separă sud-slava orientală de sud-slava occidentală (valea Timocului)".

O critică a teoriei lui Emil Petrovici, care exclude din teritoriul de formare a limbii române Moesia Superior au exprimat cu numeroase argumente Arvinte (1969: 1-18), Ivănescu (1980: 71)[9] şi, relativ, recent, Elena Scărlătoiu (1998: 73-75).

Încercând să împace cele două teorii dominante, Elena Scărlătoiu ajunge la concluzia că „marea masă a strămoşilor istroromânilor provine din regiunile septentrionale ale Peninsulei Balcanice" şi că „au existat mai multe «nuclee» situate atât în părțile centrale, de vest şi de nord-vest ale Transilvaniei, cât şi la sud de Dunăre, cu precădere în zona Timok-Prizren" (*ibidem*: 325).

După G. Filipi (2002: 42; 2003: 84) „istroromânii descind din aşa-

[9] Vezi, mai amănunțit, Frățilă 2010: 50-51.

www.digibuc.ro

numiții *vlahi balcanici,* în documentele medievale croate şi bosniace deseori fiind menționați ca *vlahi* sau ca *morlaci*".

Şi după Saramandu (2005: 21) „Din izvoarele istorice rezultă că istroromânii sunt urmaşii populației romanizate din nord-vestul Peninsulei Balcanice, care se aflau în contact teritorial atât cu populația romanizată din nordul Dunării (ținuturile vestice), cât şi cu populația romanizată din sudul Dunării (strămoşii meglenoromânilor şi ai aromânilor). Aşa se explică concordanțele istroromânei, pe de o parte cu graiurile vestice ale dacoromânei şi, pe de altă parte, cu dialectele româneşti sud-dunărene (meglenoromâna şi aromâna). După cum rezultă din documentele istorice din secolul XII-XV, strămoşii istroromânilor s-au deplasat treptat pe coasta dalmată, apuseană până în Istria".

În problema originii istroromânilor, ştiința încă nu şi-a spus ultimul cuvânt, în construcția diverselor teorii rămânând o serie de aspecte nerezolvate, acestea plasându-se, mai mult sau mai puțin, în domeniul ipotezelor plauzibile (Romulus Todoran 1977: 109).

1.3. Fonetica

1.3.1. Vocalismul

Sistemul vocalic al dialectului istroromân este compus din şapte foneme dispuse în trei serii de localizare, cu trei grade de apertură, şi anume: trei vocale anterioare /ę/[10], /e/, /i/, trei posterioare /å/, /o/, /u/ şi o vocală centrală /â/, având un timbru intermediar între [ă] şi [î] din dacoromâna actuală, putându-se realiza ca [ă] sau [î] ai limbii literare (Neiescu 1980: 137-138).

După Petrovici (1968: 10) şi după Kovačec (1971: 40; idem 1984: 554), istroromâna ar avea opt foneme vocalice, celor şapte (*ę, e, i, â, å, o, u*) adăugându-li-se *a* accentuat din împrumuturile croate şi italiene neadaptate. Aşa cum arăta şi A. Avram (1977: 592), cele două descrieri ale sistemului vocalic al istroromânei sunt valabile „fiecare însă câte pentru o variantă [...] una mai veche, cu 7 foneme vocalice, şi, alta mai nouă, cu 8 foneme vocalice şi cu un sistem de opoziții în care este inclusă şi opoziția marginală /a/:/å/, /a/:/o/".

[10] De menționat este că *ę* din istroromână se rosteşte ceva mai deschis decât cel corespunzător graiurilor dacoromâne, de aceea în sistemul de notare folosit de Petrovici-Neiescu 1964 şi de Neiescu 1980, el este redat prin *ă*. După Caragiu-Marioțeanu (1975: 193), datorită faptului că acelaşi semn [*ę*] notează, pe de o parte, varianta mai deschisă a lui *e*, provenită din reducerea diftongului *êa* şi că *-ă* final din istroromână are tendința de a trece în seria centrală, nu în cea anterioară, ar fi de preferat utilizarea semnului *î* din sistemul de transcriere al ALR (care în sistemul de transcriere al lui I. Popovici 1909, respectiv 1914, este redat prin *e* cu un cerculeț gol dedesubt).

www.digibuc.ro

Sub accent vocalele *ę, e, å* şi *o* se realizează fie ca monoftongi, fie, în special, în Jeiăn, ca nişte diftongi ascendenţi *i̯ę, i̯e, u̯å, u̯o* ale căror elemente iniţiale pot fi mai perceptibile sau mai puţin perceptibile (Petrovici-Neiescu 1964: 208, Kovačec 1971: 34, Neiescu 1980: 139, Kovačec 1984: 555), în timp ce /â/ poate fi realizat mai închis sau mai deschis (Petrovici-Neiescu 1964: 208; Neiescu 1980: 139).

Când sunt înaitea unei consoane, sub influenţa croată, secvenţele *â* + */l, r, n, m/* se pot realiza facultativ, ca sonante silabice [*l, u̯ n̯, m̯*], dar ele trebuie interpretate bifonematic (Petrovici-Neiescu 1964: 153, nota 4; Petrovici 1964: 35-39, Kovačec 1971: 34-35, Neiescu 1980: 138-139)[11].

În ceea ce priveşte distribuţia vocalelor remarcăm următoarele:

Ca în meglenoromână şi în aromâna de tip F, istroromâna nu cunoaşte fonemul [*î*]. Realizarea [*î*] a fonemului *ă* este facultativă, uneori în graiul aceluiaşi vorbitor: *măre* şi *mâre* 'mâine', *săr* şi *sâr* 'sănătos' (< lat. *sanus*), *lărę* şi *lâra* 'lână' etc.

În istroromână există două tipuri de a: un a neaccentuat: *l'a zis* 'i-a zis' *ţela* 'acela', *mes-a* 'a mers', *ontrat* 'atunci' şi un a rotunjit [å], aflat sub accent: *åc, ån, åsir* 'asin; măgar' (< lat. *asinus*), *că* 'cal', *cåd* 'cald' (< lat. *cal(ĭ)dus*), *cåsę/cåsa* 'casă', *tåre* 'tare', *i̯årbę/i̯årba* 'iarbă', *i̯åpę/i̯åpa* 'iapă' (< lat. *equa*), *barbåt* 'bărbat' (< lat. *barbatum*) etc. Excepţie dintre elementele de origine latină formează cuvântul "tabu" *drac*[12], pl. *drač/draţ*, precum şi cuvintele neaccentuate în frază: *mai̯ amåńt"e* 'mai înainte', *l'-a zis* 'i-a zis' etc. Elementele simţite ca străine păstrează, de asemenea, pe *a*: *ánche* 'încă' (< it. *anche* 'idem'), *básta* 'destul' (< it. *basta*), *moi̯ dragi* 'dragul meu' (< cr.); alături de *dråg* (< v. sl. *dragŭ*), *hvala bogu* 'mulţumesc lui Dumnezeu' (< cr.).

Transformarea lui a accentuat în *å* este atestată deja pentru secolul al XVII-lea, de Ireneo, care scrie o dată *copra* ceea ce e citit *cåpra* (alături de *berbaz, cargna, cassa, cass, compana, lapte, uraco* = dracu), iar la Algarotti întâlnim o singură dată *ostecz* (=*åstez*) (Puşcariu 1926: 62). După Puşcariu, fenomenul este posterior stabilirii istroromânilor în Istria, fiind rezultatul

[11] Cf. notaţii ca *prvi* 'primul' (< cr. *prvi*), *rde* 'râde' (< lat. *ridet*), *dobndi* 'dobândi' (cf. v. sl. *dobyti, dobâtâ*), *blåtn* 'murdar' (< cr. *blatan*), alături de *părvi, ărde se, dobăndi*, **blåtăn**. În ir. *n* şi *m* silabici se găsesc mai ales la iniţială de cuvânt: [ntrebåm], [mpledecåt] sau cu un *ă* sau *î* înaintea unui *n* sau *m*: [ăn], [în], în special la Jeiăn [ănmisu] 'visez' < *în-viso, [ăntrebu], 'ntreb' [am ăntrebåt] etc. (Petrovici 1964: 35-36).

[12] În anchetele pe care le-am efectuat, împreună cu Richard Sârbu, Lucian Miclăuş, Ana-Maria Pop şi Gabriel Bărdăşan, în toamna anului 2007 în satele croate în care trăiesc şi vorbitori de istroromână, am auzit cuvântul în discuţie pronunţat de către cei mai mulţi informatori cu *å*.

www.digibuc.ro

influenței graiului popoarelor învecinate și nu are nimic a face cu cel întâlnit în unele zone din Banat și Țara Hațegului la care s-ar adăuga și Oltenia de nord-vest.

Fenomen comun cu cel din meglenoromână îl constituie afereza lui *a* inițial neaccentuat în sud: *flå* 'afla', *cațå* 'acăța', *cmo* 'acum', *fårę/afåra* 'afară', *prope* 'aproape', *ratå* 'arăta', *sęrę/asęra* 'aseară'. În nord, el se păstrează : *afåra, acațå, aprópe, aratå, asę́ra, alę́ge, alúra* 'alună', *aratå, așå* etc.

Ă protonic devine *a,* ca în graiurile moldovenești de nord, și izolat, ca în toate graiurile dacoromâne: *barbåt, cațå* 'acăța', *maritå* 'mărita', *facút* 'făcut', *tacút* 'tăcut', *gal'íra* 'găină', *basęrike/basęrica* < *băsêarecă* (< lat. *basilica*) etc. Pe vremea lui Ireneo *ă* protonic se pare că s-ar fi rostit *ă*, deoarece el scrie *berbaz*, care ar putea reda rostirea *bărbåț* (Pușcariu 1926:73).

Ă final accentuat se rostește ca *e* deschis [ę] în sud sau ca [a] la Jeiăn: *fårę, i̯úvę* (< *i̯úu̯ă* < *i̯uă*) 'unde', *sę́rę* '(a)seară', *sócrę* 'soacră', *căvtę́* 'căută', *căntę́* 'cântă', *gal'írę* 'găină', *i̯årbę* 'iarbă' (în sud), respectiv *afåra* 'afară', *i̯úva* 'unde', *sę́ra* 'aseară', *sócra* 'soacră' etc.

Ca în aromână și meglenoromână, istroromâna păstrează din româna comună vocala *e* după labiale și când în silaba a doua avem (aveam) poziție tare: *betăr* 'bătrân' (< **betrăr* < *betranus*), *fet* 'făt', *pecåt* 'păcat', *per* 'păr', *úmer* 'umăr'.

Diftongul *êa* din româna comună se reduce la *ę* (*e* deschis), atât după labiale (*fę́tę/fę́ta* 'fată', *fę́te* 'fete', *vę́rze* 'verze', *nevę́stę/nevę́sta* 'nevastă', *nevę́ste* 'neveste', *pę́na/pę́nę* 'frunză, foaie; pană (de pasăre)' Jeiăn (< *pĭnna*) etc.), cât și după alte consoane (*lę́mne, sę́rę/(a)sę́ra* 'aseară', *stę* 'stea', *ăntrębę* 'întreabă', *zę́te* 'zece' etc.). După *r* forte, diftongul *êa* s-a redus la *a* în *råče/råțe* 'rece' (< *recens*); la fel după *i̯, ț, z*: *i̯åle* 'ele', *țåle* 'cele', *zåzet* 'deget'.

Istroromâna nu cunoaște pe *i* final șoptit. La sfârșitul cuvintelor, *i* final amuțește: *åstez, ținț, cåz, pl'erz, åsir* (sg. și pl.), *fråț, pinéz* 'bani', fie se rostește plenison după grupuri consonantice: *hlåpți* (sg. *hlåpăț*) 'slugă', *jdripți* (< *jdribăț*) 'armăsar tânăr' sau la pers. a 2-a sg., a indicativului prezent: *ziți, pl'erzi, plánzi, fúzi, víri* (< **vini*), *meri* 'mergi', *ramári, púri, dórmi, cl'émi, ntrébi* etc.

I s-a menținut intact, spre deosebire de alte dialecte, și după *ț, ș, z, t, st*: *cuțít, țíțe, auzíț, tírar, stins* etc.

Ca în celelalte două dialecte românești sud-dunărene, se păstrează *i* în poziție nazală precedat de labiale, indiferent de timbrul vocalei din silaba următoare: *cuvintå* 'a vorbi' (Jeiăn) (< **cuvíntu* 'cuvânt' < *conventum*),

www.digibuc.ro

pemínt (< **pămintu* < *pavimentum*), *semínța* 'sămânță; cheag' (< *sementia*), *semirå* 'semăna' (< *seminare*), *vind* 'vând' (< **vindu* < *vendo*), *vint* 'vânt' (< **vintu* < *ventus*) etc.

O accentuat se menține dacă în silaba următoare nu avem *a, ă* sau *e*: *dorm, port, nsor, zoc/joc, rog*. În poziție neaccentuată *o* în elementele străvechi a trecut la *u*: *morire* > *múri, portare* > *purtå, iocare* > *júcå, dormire* > *durmi*.

Diftongul *oa* se reduce la *o*: *códę/códa* 'coadă', *sócrę/sócra* 'soacră', *nópte* 'noapte', *mórte* 'moarte', *pórta* 'poartă' (< *porta*), *rógę/róga* 'roagă' (< *rogat*), *ómir* 'oameni', *póte* 'poate' etc.

U final se păstrează în structura "muta cum liquida": *ăntru, ănúntru, códru, cúmatru* 'naş (de botez)', *lúcru, åflu, ócl'u* 'ochi', *zerúncl'u* (Suşnievița), *jerúncl'u* (Jeiăn) 'genunchi' etc., dar şi după alte grupuri consonantice: *åvdu* 'aud', *cåvtu* 'caut', *ămnu* 'umblu' (< *amb(u)lo*), *aştéptu* (Jeiăn), precum şi ca desinență de persoana a treia plural la toate conjugările[13], iar, uneori, şi la persoana întâi singular (indicativ prezent): *åvdu* 'aud', *víru* 'vin', *ståvu* 'stau', *låvu* 'spăl' (< *lavo*), *bévu* 'beau' (< *bibo*), *ştívu* 'ştiu' (< *scio*) etc.

U final a dispărut, ca în cele mai multe graiuri dacoromâne, nu numai după consoane simple (*åc, året, åsir, avlåt, ănmestít, fil'*), ci şi după grupuri consonantice uşor de rostit (*ăns, bedåst, când, copt, corb, pemínt, porc, prevt, vipt*). Amuțirea lui *-u* trebuie să fie relativ veche. oricum mai veche decât dispariția lui *-l* final, deoarece avem *că* (< *cål* < *cålu*), *satú* (*sătul* < *sătulu*), însă nu atât de veche ca rotacizarea lui *n* simplu intervocalic în elementele latine, deoarece avem *asinus* > *asinu* > *åsir* (Puşcariu 1926: 98).

Semivocala *u̯* din diftongii descrescători *au̯, eu̯, ou̯* se consonantizează devenind *v* înainte de consoană sau în poziție finală: *åvzí* 'auzi', *cavtå* 'căuta', *prevt* (< **preu̯tu* < *presbiter*) 'preot', *dóva* 'a doua', *nóvę/nova* 'nouă'-(adj. fem.), *óvu* 'ou', *grăv* 'grâu', *brăv/brâv* 'brâu': *brâv de lâra* 'brâu de lână' (Jeiăn), *a mev* 'al meu', *a tev* 'al tău', *a sev* 'al său'.

Avem *u* şi în formele verbale *beu, dau, iau, stau, ştiu*, care în istroromână apar sub fomele: *bévu, dåvu, låvu, ståvu, stívu/ştivu*. Se pare că *dau̯* a devenit *dåv* etc. la care s-a adăugat desinența *-u*, sau, pe când se pronunța bisilabic, între vocala precedentă şi *-u* următor s-a intercalat în hiat *u̯*, care la istroromâni s-a prefăcut în *v* (Puşcariu 1926: 100).

După cum s-a putut observa, față de româna comună, istroromâna a înlocuit diftongii ascendenți [e̯a] şi [o̯a] prin [ę] (notat şi [ä]) şi [o], atât în graiul din nord cât şi în cele din sud, în schimb, a păstrat vocalele anterioare [e] şi [i] după labiale şi în poziție tare: [pemint], [mer], [per], [vind], [vint],

[13] La conjugarea I, *-u* de la persoana a treia plural este analogic.

www.digibuc.ro

[fir] 'fân', iar afereza lui [a] inițial nu este nici generală, nici colectivă: [flå] 'a afla', [jutå] 'a ajuta', dar [acmo] 'acum', [asără] Jeiăn, [asără] Suşnieviţa etc. (Neiescu 1980: 146).

Caracterul latinesc al foneticii dialectului istroromân s-a păstrat relativ destul de bine; datorită însă bilingvismului istroromânilor, determinat de convieţuirea îndelungată cu croaţii, cei mai vestici români au dobândit şi o serie de deprinderi de pronunţare slavă, mai ales de tip čakavian cum ar fi: labializarea lui *a* accentuat, trecerea lui *ă* neaccentuat în poziţie medială la *a*, intercalarea unui *ă* între două consoane în cuvinte de origine latină pentru evitarea grupurilor consonantice în forme ca [pumăn] 'pumn', [somăn] 'somn', pronunţarea lui *r, l, n* silabici, alături de 'descompunerea acestor sunete în *ăr, ăl, ăn/âr, âl, ân,* preiotarea lui *i* inițial şi proteza unui *u̯* înaintea lui *u-* inițial devenit *v;* diftongarea vocalelor *e, o, å,* înlocuirea lui *ă* final prin *a* sau *ä* (= *ę*) (Neiescu 1980: 145-146), unde sunt citați Puşcariu 1926: 65, 71-72, Petrovici 1968: 4, 5; Kovačec 1971: 75-77, vezi şi Kovačec 1984: 586).

1.3.2. Consonantismul

Cu ajutorul metodei comutării, Kovačec (1971: 51; idem 1984: 556) identifică 24 de foneme consonantice, pe care le prezintă în următorul sistem:

	Labiale		Dentale	Siflante	Şuierătoare	Palatale	Velare
Oclusive	surde	p	t	ţ	č	t"	k
	sonore	b̄	d		(ğ)		
Fricative	surde	f		s	š		h
	sonore	v		z	ž	i̯	γ
Nazale		m	n			ń	
Laterale			l			ù	
Vibrantă			r				

După Neiescu (1980: 147) diasistemul consonantic al dialectului istroromân ar avea numai 23 de foneme şi el arată astfel:

www.digibuc.ro

p	t	ţ	č	Ò	k
b	d				g
f	s		ş		h
v	z		j		
m	n			ń	
	l			ù	
	r				
				i̱	

Datorită confuziei dintre *ş* şi *s* şi dintre *j* şi *z*, în graiul din Suşnieviţa nu există nici opoziţiile fonologice între /ţ/:/ĉ/, /s/:/ş/ şi /z/:/j/, aşa încât sistemul africatelor şi al fricativelor, în localitatea menţionată, s-a redus la şase foneme:

ţ
f s h
v z

pe când în celelalte localităţi el prezintă nouă foneme:

ţ č
f s ş h
v z j

În Jeiăn, velara *g* se pronunţă ca o fricativă sonoră velară, notată γ (Neiescu 1980: 139-140, Kovačec 1971: 35, idem 1984: 556), pe când în sud se păstrează: *gal'îrę/γal'ira*, *gård/γård*, *grăv/γrăv*, *gl'åţę/γl'åţa* 'gheaţă', *golúb/γolúb* 'porumbel' (< cr. *golub*), *gospodår/γospodår*, *grę́sę/ γrę́sa* 'gresie', *gúrę/γúra* etc.

Fricativa surdă *h* se găseşte în împrumuturi din slava veche şi din croată: *hrâna* 'hrană, mâncare' (< v. sl. *hrana*), *vârh* 'vârf' (< v. sl. *vrŭhŭ*), *hitęi̱* 'a arunca' (< cr. *hitati*), *hleb* 'pâine' (< cr. *hleb*), *siromåh* 'sărac, sărman' (< cr. *siromah*) etc.

H se găseşte şi într-un cuvânt de origine latină: *hlamúnd* 'flămând' (< lat. **flammabundus*), prin transformarea lui *f* iniţial, probabil, prin disimilare faţă de bilabiala nazală *m*.

În tabloul sistemului consonantic prezentat de Kovačec 1984: 556 apare şi /ğ/ ca un fonem marginal şi cu o frecvenţă foarte scăzută. El a fost notat numai în împrumuturi recente din croată: *grağevina* 'şantier, construcţie, clădire', *roğendan* 'ziua naşterii' sau din italiană: *ğorna* 'ziar', *ğermåniie* (Kovačec 1971: 48). Frecvenţă relativ mai mare are fonemul /t"/ preluat din graiurile čakaviene, dar care se găseşte şi în unele cuvinte

www.digibuc.ro

latineşti moştenite sau formate pe teren românesc din elemente de origine latină: *reńt"e* şi *måńt"e* < **inainte, *mainte* (Kovačec 1971: 78).

În ceea ce priveşte inventarul consonantic, este de observat că istroromâna faţă de dacoromână, păstrează din româna comună sonantele palatale *l', ń* (ca şi aromâna şi meglenoromâna) când acestea proveneau din *l* latin urmat de *ĕ, ī, i* flexionar, de *e, i* în hiat, din *l* slav urmat de *iot*, respectiv din *n* urmat de *e, i* în hiat sau de *i* flexionar: *l'épure* (< *lĕporem*), *gal'ira/gal'irę* (< *gallīna*), *cål'* (< *caballī*), *i̯el'* (< *ĭllī*), *fil'* (< *filius*), *fil'e* (< *filia*), *mul'ęre* (< *mulierem*), *vól'e* 'voie' (< sl. *volja*), *l'ubi* 'a iubi' (< sl. *ljubiti*), *sábl'e* (< cr. *sablja*), *vińu* (< *venio*), *åń* (< *annī*) sau în derivatele cu suf. *-oń, -ońe*: *strigoń, lupóńe, ursóńe* notate de Popovici de la Jeiăn (vezi Puşcariu 1926: 209), dar şi de Kovačec (1971: 90) în vorbirea celor bătrâni.

L muiat se păstrează şi în grupurile consonantice *cl', gl'* în elemente de origine latină: *cl'em, ócl'u, gl'em, vegl'ă*. Frecvenţa lui *l'* creşte prin împrumutarea unui procedeu croat, anume intercalarea între labiale şi iot a unui *l'*: *pl'ęrde, fl'er, ml'ęre* 'pierde, fier, miere'.

Un fenomen specific istroromânei (probabil o influenţă croată) este dispariţia lui *l* final şi preconsonantic: *că* 'cal', *i̯e* 'iel', *satú* 'sătul', *åt* 'altul', *åte/åta* 'altă', *åb* 'alb', *båtę* 'baltă', *scadă* 'scălda', *cåd* 'cald' etc. Dacă după *l* avem o consoană palatală, *l* se înmoaie: *ål'ţ* 'alţi', *ål'bi* 'albi', *al'birę* 'albină', *cål'z* 'calzi'. Din motive de ordin gramatical (necesitatea de a marca deosebirea dintre singular şi plural) la substantivele, adjectivele şi pronumele masculine se menţine *-l'* final: *cål'* 'cai', *viţel'* 'viţei', *satul'* 'sătui', *vesel'* 'veseli', *i̯el'* 'ei', *(a)čel'* 'acei' etc.

Africata dentală *Ù* din româna comună evoluează, ca în unele graiuri dacoromâne şi meglenoromâne, la *z*: *zic, zęţe/zęče* 'zece', *vez* 'vezi', *avzí* 'auzi', *pl'erz* 'pierzi'.

Cea mai importantă trăsătură a consonantismului dialectului istroromân o constituie rotacismul lui *n* simplu intervocalic în elemente de origine latină: *åsir* 'măgar' (< *asinus*), *betăr* 'bătrân' < **betrăr* (< *veteranus*), *bire* 'bine' (< *bene*), *bur* 'bun' (< *bonus*), *damaŕiţę/damaręţa* 'dimineaţă' (< *demanitia*), *farírę/faríra* 'făină' (< *farina*), *i̯irimę/i̯irima* 'inimă' (< *anima*), *ţírę/čira* 'cină' (< *caena*), *ţåptir* 'piaptăn' (< *pectinem*), *dumírękę/dumireca* 'duminică' (< *domenica*), *lărę/lăra* 'lână' (< *lana*), *măr* 'mână' (< *manus*), *măre* 'mâine' (< *mane*), *púre* 'pune' (< *ponĭt*), *săr* 'sănătos' (< *sanus*) etc. La Ireneo găsim – alături de *rumeri* şi *urra ova* – *puine* 'pâne' în loc de *păre*, atestat şi de Ascoli sub forma *päne* (din Jeiăn) şi *vino* 'vin' (dat de Miklosich, *Slav. Elem.*) în loc de *vir*, despre care Byhan crede că e un împrumut nou din it. *vino* sau din cr. *vino*.

www.digibuc.ro

După Puşcariu 1926: 113, menţinerea lui *n* în *puine*, care trebuie citit probabil *pâi̯ne*, ne-ar indica vechimea metafoniei (*â* > *âi*) înainte de *e*, anterioară chiar rotacismului, care nu se mai putea întâmpla, *i̯* necontând ca vocală.

De notat este că *n* geminat în elementele de origine latină nu devine *r* nici în istroromână: *ån* (< *annus*), *pęna,* pl. *pęne* 'pană (de pasăre); frunză; foaie' (< *pĭnna, pĭnnae*) (cf. *pęna de fârmentin* 'frunză, foaie de porumb' (Jeiăn), *žåna* (*jåna*), *žåne* (*jåne*) 'geană' (la Suşnieviţa şi Costârcean), 'sprânceană' (Jeiăn, Grobnic, Bărdo, Sucodru) (< **génna*).

Fenomenul (rotacismul lui *n* simplu intervocalic) este comun cu cel din dialectul dacoromân. În dacoromână, el a fost răspândit numai pe o arie limitată, care în momentul de faţă s-a îngustat şi mai mult. Aria care a cunoscut fenomenul se află în regiunea de la nordul Mureşului (o parte a Crişanei, Transilvania de nord şi Maramureşul). Atestat documentar în secolele al XV-lea-al XVI-lea în Moldova şi Maramureş, fenomenul, aflat în regres accentuat, mai apare la începutul secolului al XVII-lea în Moldova de nord (Bucovina) şi în actualele judeţe Maramureş şi Bistriţa-Năsăud (Gheţie 1975:135).

Azi se mai găseşte doar în Apuseni, la Scărişoara, Arada, Arieşeni şi în alte câteva cătune de pe valea Arieşului. Amănunte asupra fenomenului se pot vedea la Andrei Avram (1990: 114-153) şi Nicolae Mocanu (1972: 81-97).

Africata prepalatală *ĝ* din româna comună a evoluat la *j* în Jeiăn şi atunci când provenea din *g* latin urmat de *e* sau *i*, din labiovelara *gu* urmată de aceleaşi vocale sau din *i̯o-*, *i̯u-* la început de cuvânt, precum şi din *d* + *i̯ó-*, *i̯ú-*: *jåna* 'geană', 'sprânceană' (< **genna*), *jeruncl'u* 'genunchi' (< *genuculus*, cu propagarea lui *n*), *jinjire* 'gingie' (< **gingina*, cf. maram. *ğinğină*), *jug* (< *jugum*), *júne* 'june, tânăr, flăcău' (< *juvenem*), *ajút-*(< *adiuto*), *jucå* (< *ioco, -are*), *jos* (< *deorsum*) etc.

La Jeiăn se păstrează africata prepalatală *ĉ* atunci când provine din velara surdă *c* urmată de *e* sau *i* sau din labiovelara *qu* urmată de aceleaşi vocale, precum şi din *t* urmat de *i̯ó* sau *i̯ú*: *čerb, čerbíče, četåte* 'oraş', *čerúşe* (< *cinusia*), *čåre* (*quero*, *-ere*), *čire* 'cine' (< *que+ne*), *čur* (< *cibrum* < *cribrum*), *fi̯reče* 'ferigă' (< *fĭlix, -ĭcem*), *číra* 'cină' (< *caena*), *pičór* (< *petiolus*), *tačúr* 'tăciune' (< *titionem*). Acelaşi sunet se păstrează şi în împrumuturile din vechea slavă sau din croată: *običái̯* 'obicei' (< v. sl. *običaj*), *částo* 'adeseori' (< cr. *často*), *čésân* 'usturoi', alături de *ål'* (< *allium*), *čébula* 'ceapă' (< cr. *čebula* < it. *cebula*) etc.

Tot în Jeiăn se păstrează consoana *ş* atât în elementele străvechi când

www.digibuc.ro

provenea din *s* urmat de *iot* provenit din *ĕ* scurt accentuat, din *ī* lung, din *e* sau *i* în hiat sau din *i* flexionar, din grupurile consonantice *sc* şi *st* urmate de sunete palatale, cât şi din limbile cu care au intrat în contact: *şårpe* (< *sĕrpem*), *şi* (< *sīc*), *cåş* (< *caseum*), *leşíie* (< *lissiva* < *lixiva*), *şedę* (< *sĕdeo, -ere*), *yråş* (< *grasi* < *crasi*), *yroş* (< *grosi*), *urş* (< *ursi*), *úşa* (< **ustia*, plural devenit singular al lui *ustium*), *ştívu* (< *scio*), *paşúra* 'păşune' (< *pastionem*), *şcóla* (< cr. *škola*), *şcúl'a* 'groapă, gaură' (< cr. *skulja*), *póşta* (< cr. *pošta*), *şúma* 'frunze' (< cr. *šuma*) etc.

În istroromâna de sud, cu consecvenţă în Suşnievița (şi mai rar la unii vorbitori din Noselo şi Sucodru) consoanele *ş* şi *j* se rostesc *s*, respectiv *z*: *cås* 'caş', *şå* 'aşa', *såse* 'şase', *steptå* 'a aştepta', *såpte* 'şapte', *cózę* 'coajă', *slúzbę* 'slujbă', *zucå* 'juca', *zurå* 'jura', *zutå* 'ajuta' etc. În graiurile din Valdarsa, şi africatele *ĉ, ĝ* se rostesc *ţ, z* (< *dz*): *porţ* 'porci', *uţíde* 'ucide', *tåţ* 'taci', *piţór* 'picior', *covåţ* 'covaci, fierar', *ţobån* 'cioban', *ţúdę* 'mult' (< cr. *čudo*), *sănze* 'sânge' (< *săndze* < *sănĝe*), *fuz* 'fugi', *línze* 'linge', *stínze* 'stinge' etc. Fenomenul din istroromâna de sud nu este identic cu cel din aromână şi meglenoromână, deşi rezultatul este acelaşi. Lucrul este dovedit de faptul că în istroromână el se petrece în elementele latineşti şi când provine din dentale urmate de *i̯ó, i̯ú* [*feţór* (< *fetiolus*), *piţór* (< *petiolus*)] precum şi în elementele nelatineşti [*covåţ* 'fierar' (< cr. *kovač*), *ţúdę, -a, -e* 'mult' (< cr. *čudo*), *ţudí* 'a se mira' (< v. sl. *čuditi se*)]. În istroromână, fenomenul este condiţionat de transformarea lui *ş* în *s* şi a lui *j* în *z*. Cum africatele *ĉ, ĝ* sunt formate din elementele oclusive *t, d* şi din cele constrictive *ş, j*, prin transformarea ultimelor în *s, z* se ajunge la africatele *ţ, ḑ* [ts, dz] în alcătuirea cărora intră *t* + *s*, respectiv *d* + *z*.

Dialectul istroromân păstrează labialele intacte: *piţór, bíre* 'bine', *mic, fil'* 'fiu', *vipt* 'cereale' (< lat. *victus*). Forme cu *m* + *iod* > *mń* [*mńe*] 'miel' înregistrate la Costârcean, Noselo, Suşnievița şi Sucodru, [*mńel'*] 'miei' la Noselo şi Sucodru, precum şi [*spus-mń-a*] 'spusu-mi-a', l-au determinat pe Neiescu (1972: 232-233) să ajungă la concluzia că în dialectul istroromân, întocmai ca în subdialectul bănăţean, am avea a face cu un început de palatalizare a bialabialei *m* (Neiescu 1980: 149). Cu o palatalizare aparentă avem a face în *kl'ept* (< *pĕctus*), care s-a dezvoltat însă din *pl'ept* (< *pi̯ept*), cu intercalarea lui *l* între labială şi *i̯*, prin disimilarea *p-p* în *c-p*, şi în **pĕctinem* > *ţåptir*. Pentru ultima formă trebuie să presupunem un * *keptinem*, care a luat naştere prin metateză într-o perioadă foarte veche. Forma *čåptir* se pare că a fost favorizată de sl. *česalj*, care avea *č* la iniţială (Puşcariu 1926: 102-103).

Aşadar, fenomene vechi, comune cu aromâna şi meglenoromâna, istroromâna păstrează din româna comună sunetele *l'* şi *č*, apoi grupurile

www.digibuc.ro

consonantice *cl'*, *gl'*, iar cu dacoromâna denazalizarea în *una* > **ũă* > *u̯ă* > *u̯o* > *o*, în *grănu* > **grãu* > *grău̯* > *grăv*, în *brănu* > **brãu* > *brău̯* > *brăv*, regional, ca în dacoromână, rotacismul lui *n* simplu intervocalic în elementele de origine latină şi propagarea lui *n* în *jeruncl'u/zeruncl'u*, precum şi păstrarea intactă a labialelor urmate de *iot*.

1.4. Morfosintaxa

În structura sa gramaticală, dialectul istroromân a păstrat o serie de trăsături arhaice, în acelaşi timp însă a inovat, ca urmare, în special a puternicei influenţe croate pe care idiomul istroromân a suferit-o de-a lungul timpului. Influenţa aceasta s-a exercitat în două direcţii: „pe de o parte, în unele cazuri, flexiunea s-a simplificat (v. de exemplu, flexiunea substantivului şi a articolului), pe de altă parte, în alte cazuri, ea s-a complicat prin introducerea unor formaţii sau a unor procedee croate (ca de pildă, tipurile de adjective, sistemul numărării, valorile aspectuale ale verbelor etc.)" (Caragiu-Marioţeanu 1975: 197).

1.4.1. Substantivul

Declinarea

În istroromână avem, ca în dacoromână, trei declinări.

La declinarea I aparţin femininele terminate în *-a*, la Jeiăn (*cåsa, i̯årba*), respectiv în *-ę*, în sud (*cåsę, i̯årbę*), în *-ę* (provenit din diftongul *-e̯a*: *stę*), care corespund celor dacoromâne terminate în *-ă* (*casă, iarbă*) sau diftongul *-e̯a* (*stea*), şi în *-i* (*zi*). Lor li se mai adaugă masculinele terminate în *-ę* (*harambåsę*, cf. dr. *vlădică, popă*) (Puşcariu 1926: 140).

Declinării a doua aparţin masculinele terminate în consoană (*corb, gospodår, fečor/feţor*) şi în *-u* (*codru, cumatru*), precum şi cele terminate în *-o* (*nono* 'bunic', *mulo* 'copil nelegitim, bastard') sau neutrele (*nebo* 'cer', *srebro* 'argint', *zlåto* 'aur') sau în altă vocală după căderea lui *-l* final (*cå* 'cal') sau a lui *u̯* (*bo* 'bou'). În aceeaşi clasă intră şi femininele *măr* 'mână' (< *manus*) şi *sor* (< *soror*).

La declinarea a treia sunt încorporate substantivele masculine şi feminine terminate în *-e* (*fråte, câre, cårne, mórte*) precum şi femininele terminate în consoană palatală + *-e* (*fil'e* 'fiică', *cåpl'e* 'picătură', *use* 'uşă'), care, odinioară, aparţineau declinării întâi (Puşcariu 1926: 140).

Numărul

Prin dispariţia lui *i* ultrascurt, la pluralul substantivelor masculine (după labiale, după africata *ţ*, după vibranta *r* şi după unele sunete palatale), s-a

www.digibuc.ro

ajuns la identitatea între singular şi plural când acestea sunt nearticulate: *lup* (sg. şi pl.), *corb* (sg. şi pl.), *gl'erm* 'vierme' (sg. şi pl.), *miseţ* 'lună calendaristică' (sg. şi pl.), *fečor/feţor* (sg. şi pl.), *gospodâr* 'gazdă, stăpân', *pul'* 'pui' (sg. şi pl.).

Substantivele terminate la sg. în *-u* fac pluralul în *-i*: *jerúncl'i, ócl'i, pedúcl'i, sócri, cúscri, códri.* Tot în *-i* fac pluralul şi substantivele masculine terminate la singular în *-o,* majoritatea împrumuturi din italiana standard sau din dialectul veneţian: *nono* 'bunic', *mulo* copil nelegitim; bastard', *capo* 'căpetenie', *cogo* 'bucătar', *impiegato* 'funcţionar' (Kovačec 1984: 562).

Formantul *-i* îl au la plural şi masculinele de tipul *hlăpâţ* 'slugă' (< cr. *hlapac*) – *halpţi* 'slugi', *stârâţ* 'bătrân' (< cr. *starac*) – *stârţi, jlibâţ* 'jgheab, uluc, olan' (< cr. *žlibac*) – *jilpţi, jdribăţ* 'armăsar tânăr' (< cr. *ždribac*) – *jdripţi, sâmâń* 'iarmaroc, târg' – *sâmni, câsâl'* 'tuse' – *câsli,* majoritatea împrumuturi din croată sau prin intermediul croatei.

Masculinele terminate la sg. în *-e* au la plural formantul zero (prin dispariţia lui *-i*), sau alternanţe consonantice: *jure* 'june', 'tânăr' (< *juvenem*) – *jur* (Jeiăn), *câre* 'câine' – *câr, şârpe* 'şarpe' (< *serpens*) - *şerp.*

La Jeiăn, *zet* 'ginere' şi *om* 'soţ' fac pl. în *-ure*: *zeture, omure* (Kovačec 1971: 89). Desinenţa de pl. *-ure* s-a extins la o serie de masculine desemnând nume de fiinţe: *crâl'ure* (sg. *crâl'* 'rege'), *şerpure* (Puşcariu 1926: 144), multe exemple fiind înregistrate la forma articulată *-urle*: *feţorurle* 'feciorii', *fraturle* 'fraţii', *bovurle* 'boii', *âsirurle* 'asinii' etc. (*ibidem,* 145).

Substantivele feminine terminate la sg. în *-a* la Jăieni (*câpra, i̯âpa, fęta, s̄ocra*), iar, în sud, în *-ę* (*câprę, i̯âpę, fętę, socrę*) fac pluralul în *-e*: *câpre, i̯âpe, fęte, sócre. Stę, viţę, mlâ* 'mieluţă' au pluralul în *-le* : *stęle, viţęle, ml'âle,* ca şi *zi – zile.*

Substantivele feminine terminate la sg. în *-e* (precedate de consoanele palatale *l', ń, č* şi care, cândva, au aparţinut declinării I) fac pluralul tot în *-e*: *fil'e* 'fiică' (< *filia*), *copâńe* 'albie de lemn' (< v. sl. *kopanja*), *pogâče/ poγâče* (< v. sl. *pogača*), la fel.ca *lupońe* 'lupoaică' şi *ursońe* 'ursoaică', în cazul cărora opoziţia de număr este neutralizată (Kovačec 1971: 90).

Unele substantive feminine terminate la sg. în *-a* (la Jeiăn) sau în *-ę* (în sud) precedate de velarele *-c-, -g-* (*-γ-*) sau de grupul consonantic *-sc-,* de *-r-* sau *-ţ-,* al căror plural se făcea cândva în *-i-,* au ca desinenţă de pl. *ø* (zero). Deosebirea dintre sg. şi pl. se realizează prin alternanţe fonetice: *vâca – vâč, dumíreca – dumíreč, furníga/furníγa – furníj, músca – muşt, lísca* 'alun' (< cr. dial. *liska* 'lijeska') – *lişt, mâra – mâr, γal'íra* 'găină' – *γal'ír, domarę́ţa – domareţ;* alături de *γal'ir* s-a înregistrat şi pl. *γal'ire,* şi alături de *pâr* pl. (sg. *pâra*) s-a notat şi *pâre*; *mâra* şi *sę́ra* au însă pluralul

www.digibuc.ro

numai *mâr* şi *ser* (Kovačec 1971: 90).

În cazul unor substantive feminine pot exista forme duble de plural: *-e* sau *-i*, soluţiile diferind de la localitate la localitate: *stâbla* 'trunchi (de copac)' – pl. *stâble* şi *stâbli*, *dę́blę* (Suşnieviţa) 'trunchi (de copac)' – pl. *dę́blę; dę́bla* (Bârdo) – pl. *debli*, sau chiar de la un vorbitor la altul: *límba* 'limbă', la Jeiăn, cu pl. *limb, limbi* şi (rar) *limbe* (Kovačec 1974: 663).

Cazurile

Nominativul şi acuzativul au aceeaşi formă. Prepoziţia *pre* nu apare la acuzativul numelor de fiinţe: *Cu i̯åle a şḱerţę́i̯t şi úra a trupít ča trenái̯stę sóra lor*. „Cu ele a glumit şi una a lovit-[o pe] a treisprezecea soră a lor"; *...ma ăntrębę čåče şi måi̯a se-s cunténţ i̯el'* „dar întreabă [pe] tata şi [pe] mama dacă ei sunt mulţumiţi"; *Cólę-s trenái̯st. Ma de dvanái̯st zbírę cåre ver, ḱe ča ístå nu dåi̯en ţíi̯e, ni lu nič ur*; „Acolo sunt treisprezece. Dar din douăsprezece alege [pe] care [o] vrei, că [pe] aceasta nu [ţi-o] dăm ţie, şi la niciunul = nimănui" (Cantemir 1957: 6)[14].

Genitivul şi dativul se construiesc cu ajutorul articolului *lu* aşezat înaintea substantivului sau a unei sintagme formate din substantiv şi adjectiv: *décla* ***lu*** *préftu* 'slujnica preotului', *måi̯a* ***lu*** *ţâsta tírerę fętę* 'mama acestei tinere fete', *fil'u* ***lu*** *crål'u* 'fiul regelui', *påtu* ***lu*** *måi̯e şi* ***lu*** *ţåţe* 'patul mamei şi al tatei', *då* ***lu*** *våţile fir* 'dă fân vacilor', *zis-a* ***lu*** *preftu* 'a zis preotului' ***lu*** *sęle fil'e* 'fiicelor sale', *ziţe* ***lu*** *båbe* 'zice babei' etc. Substantivele şi adjectivele feminine pot avea la genitiv-dativ desinenţa *-e* (nominativ-acuzativ *-ę*) facultativ (*lu båbe, lu våke, lu musåte fętę*, dar şi *lu båbę, lu våkę, lu musåtę fętę* sau *lu båba, lu våca*). În schimb, la Jeiăn, toate substantivele şi adjectivele feminine (fără articol postpus) au la genitiv-dativ singular *-e*, iar pentru genitiv-dativ există şi forme speciale de articol nehotărât (m. sg.: *urvę́*; f. sg.: *url'ę́*; m. şi f. pl. *urorę, nuşcacorę*). Pentru genitiv-dativ hotărât în nord există mai multe posibilităţi şi anumē: a) la sg. pentru G-D se întrebuinţează particulele *lu* (m.) şi *le* (f.) care precedă substantivul sau, ceva mai rar b) formele cu articol hotărât declinat (*-lui̯* m., *-l'ei̯* f.), iar la pl. – pentru ambele genuri – articolul declinat *-lor* (*mul'erl'ei̯, cåsel'ei̯, bóvului̯, plúgului̯, fečórilor, flórilor* etc.). La G-D înaintea lui *lu* sau *le*, facultativ, se întrebuinţează prepoziţia *a* (*a lu, a le*).

Genitivul substantivelor care desemnează lucruri (admis şi pentru fiinţe) se exprimă cu ajutorul prepoziţiei *de*, cu o anumită diferenţă sēmantică (Kovačec 1984: 568).

De menţionat este că genitivul şi dativul cunosc, alături de formele

[14] Exemplele, extrase din *Textele* lui Traian Cantemir, sunt redate în transcrierea fonetică a ALR.

www.digibuc.ro

analitice şi forme sintetice: *mul'er'lei, câsel'ei, bóvului, plúgului, fečórilor, flórilor* etc.

Vocativul substantivelor masculine se termină, de obicei, în *-e* (desinenţă moştenită din latină): *åsire* 'măgarule', *gólube* 'porumbule', *góspodine* 'domnule', iar al femininelor şi al masculinelor de declinarea I în *-o* (desinenţă împrumutată din croată): *fęto* 'fato', *måi̯co, čáčo* 'tato'. La plural, vocativul este egal cu nominativul: ***fečor, anča ve davu róba, nmestiţ-vă*** 'copiilor, iată vă dau hainele, îmbrăcaţi-vă!'. Pentru substantivele masculine, însă numai în Jeiăn, se întrebuinţează şi vocative în *-ule* (rezultate de la forma articulată + desinenţa *-e*): *dómnule* 'Dumnezeule', alături de cr. *bóže, yóspodårule* 'stăpâne', *yóspodinule* 'domnule', alături de *yóspodine, fråtelule* 'frate', *ómule* 'omule', *åsirule* 'măgarule', *bóvule* 'boule', *cocótule* 'cocoşule' etc. (Kovačec 1984: 569).

O consecinţă a puternicei influenţe croate în istroromână o constituie pătrunderea unor elemente flexionare (formanţi) de origine croată (concomitent cu cuvintele împrumutate din această limbă). Cu timpul, aceste desinenţe au fost adăugate şi la cuvinte de origine latină. Astfel, direct din limba croată au intrat sintagme ca: ***na móiu dúsu,*** *l-am io poidít* 'pe sufletul meu, eu l-am mâncat' (Puşcariu 1906: 26); ***na míru*** *zivíţ si fiieţ bur ur lu åt* 'trăiţi în pace şi fiţi bun unul altuia' (*ibidem*: 46); ***po ímenu*** 'pe nume', ***po svítlu*** 'prin lume'. Desinenţa *-u* cerută de prepoziţiile croate *na, za, po* (în special de *za*) este adăugată şi elementelor lexicale de origine latină: *za mul'åru vlå* 'a lua de soţie', *za merindu då* 'a da [ceva] de prânz', *avę za čiru/za večeru* 'a avea [ceva] de cină' (Caragiu-Marioţeanu 1975: 198; Kovačec 1984: 569).

1.4.2. Articolul

Articolul nehotărât este identic cu cel dacoromân: *un/ân, o* (spre deosebire de aromână şi meglenoromână unde forma feminină păstrează pe *n* : *ună/nă* (< lat. *una*): *o câsę/câsa, o fętę/fęta, o úse/usa, o stę, o viţę* etc., *un ţesăr, un åsir, un om* etc. Spre deosebire de dacoromână, aromână şi meglenoromână, în istroromână avem şi o formă specială pentru genul neutru, numai la singular: *uro*; G-D sg. m. *urvę*, f. *urlę*; N-Ac pl. m. *uri/nuşcar'i*, f. *ure/nuşcar'i*; G-D pl. m. şi f. *urorę/nuşcacorę*.

Articolul hotărât. Femininele terminate în *-ę* (sau *-a* la Jeiăn) au forma articulată în *a*: *åpę – åpa, cózę – cóza, farírę – faríra.* Cele de tipul *stę* 'stea', *viţę* 'viţea', *ml'å* 'mia', *nę* 'nea, zăpadă' au forma articulată în *-vu* : *stévu, névu, viţévu, ml'åvu,* ca masculinele de tipul *bo – bóvu. Zi* are forma articulată *zíi̯a.* Femininele terminate în *-e* (de declinarea a III-a) au forma articulată în *-a*: *cåle - cåla, lúme – lúma, mul'i̯re – mul'i̯ra, mul'åre – mul'åra,*

www.digibuc.ro

nópte – nópta, úse – úsa.

Articolul masculin enclitic *-l* a dispărut, ca în meglenoromână şi ca în graiurile dacoromâne populare: *códru – códru, cås – cåsu, drac – drácu, l'épur – l'épuru, åc - åcu, åsir - åsiru.* Masculinele terminate în *-e* au forma articulată în *-le : frąte – frątele, sânze - sânzele, câre – cârele, júre* 'june' – *jurele* etc.

Femininele au forma articulată la plural în *-le*: *fętele, úsele, óile,* iar masculinele în *-i*: *cål' - cąl'i, boi - bóii, gospodąr – gospodąri, ómir – ómiri, porţ – pórţi* 'porcii'. Neutrele în *-ure* au forma articulată în *-le*: *cåpure – cåpurle, lúcrure – lúcrurle.* Şi substantivele masculine terminate la plural în *-ure*, primesc articolul *-le*: *zéturle* 'ginerii', *ómurle* 'oamenii', *yl'émurle* 'viermii', *lúpurle* 'lupii'[15].

1.4.3. Adjectivul

În general, în istroromână adjectivul are aceleaşi categorii ca şi în dacoromână. Deosebirea de dialectul dacoromân, ca şi de cel aromân şi meglenoromân, constă în faptul că istroromâna şi-a creat o clasă de adjective cu trei terminaţii după model croat, una pentru masculin, una pentru feminin şi una pentru neutru. În urma împrumuturilor croate de tipul *blåt(ă)n, blątnę/blåtna, blątno* 'murdar, -ă', *ból(ă)n, bólnę/bólna, bólno* 'bolnav, -ă', *dóbar, dóbrę/dóbra, dóbro* 'bun, -ă', *mlåd, mlądę/mlada, mlądo* 'tânăr, -ă', s-a creat, analogic, o formă neutrală şi la adjectivele moştenite din latină: *bur, búrę/bura, búro* 'bun, -ă', *grąs, grąsę/grąsa, grąso* 'gras, -ă', *grev, gri, grévo* 'greu, grea'. Forma neutrală este întrebuinţată mai ales adverbial: *Ce-i de nóvo?* „Ce e noū?[22]; *Iąco sląbo ąi!* „Foarte rău e!" (Cantemir 1957: 63); *Ŭąta votę vikę* [...] *néca gonę pómalo, che rę putę fi ceva sląbo.* 'Altădată (= a doua oară) a strigat să gonească încet, că ar putea fi ceva rău' (Cantemir 1957: 7).

Gradele de comparaţie

Comparativul se formează cu ajutorul adverbului *mai*, iar complementul comparativului se introduce fie prin croatul *négo,* fie prin *de*: *Mai bur ie åstez ovu* ***nego*** *măre gal'ira* 'mai bun e astăzi oul, decât mâine găina' (Popovici 1914: 81); *Tóte-s muşąte. Ma ča trenáistę ăi mai muşątę de tote iąle pre lume.* 'Toate-s frumoase, dar a treisprezecea e mai frumoasă decât toate cele de pe lume' (Cantemir 1957: 6).

Un comparativ de la care pozitivul nu se mai întrebuinţează este *mai mund* 'mai mult'; el are funcţiune adverbială şi nu se mai acordă în gen şi

[15] Alături de formele de mai sus, în aceeaşi localitate sau în localităţi diferite, au fost înregistrate şi *zéţi, omíri, yl'érmi, lúpi.*

www.digibuc.ro

număr cu substantivul cu care se compară: ***mai mund*** *de iåle* 'mai multe inse' (Puşcariu 1926: 247); Rumúnski ***mai munt*** *ganęim.* 'Vorbim mai mult româneşte' (Sârbu-Frăţilă 1998: 53).

Superlativul absolut se exprimă cu ajutorul unor adverbe de origine croată: *iåco* şi *ḱåro* (*ćåro*): *E čela postolåru fost-a* ***iåco*** *iådăn* 'Şi acel cizmar a fost foarte mânios' (Cantemir 1957: 45); *Mi-å fost* ***iåco*** *fóme.* 'Mi-a fost foarte foame' (Sârbu-Frăţilă 1998: 217). Superlativul se poate forma şi prin aşezarea înaintea comparativului a lui *inḱe* : ***inḱe*** *mai mund* 'şi mai mult', ***inḱe*** *mai musåt* 'şi mai frumos', sau a lui *tot* 'de tot' înaintea gradului pozitiv: *vostru vrt-ăi* ***tot*** *musåt* 'grădina voastră-i foarte frumoasă', sau prin repetarea adjectivului ori a adverbului: *ţestu loc fost-a* ***lårgo-lårgo*** 'locul acesta a fost departe-departe = foarte departe'; *o* ***musåtę musåte*** *fętę* 'o fată frumoasă frumoasă'; *l-a* ***bire bire*** *scadåt* 'l-a scăldat bine-bine' (Puşcariu 1926: 247).

Superlativul absolut mai poate fi exprimat şi printr-o formă identică a comparativului de superioritate, însă printr-o diferenţă de accentuare: la comparativ, adjectivul este accentuat, în timp ce la superlativ accentul cade pe adverbul *måi* (Kovačec 1971: 108; Caragiu-Marioţeanu 1975: 200):

Pozitiv	Comparativ	Superlativ
bur	*mài búr*	*måi_bùr*
luŋγ	*mài lúŋγ*	*måi_lùŋγ*
drobna 'măruntă'	*mài dróbna*	*måi_dròbna*

1.4.4. Pronumele

Pronumele personal are următoarele forme accentuate la N: *io, tu, ie* 'el', *iå* 'ea', *noi, voi, iel'* 'ei', *iåle* 'ele'; D: *míie, tíie, a lui, a l'ei, a no, a vo, a lor*; Ac: *míre, tíre, ie, iå, noi, voi, iel', iåle.* Formele conjuncte se deosebesc de cele din româna standard mai ales prin unele arhaisme fonetice, dar şi prin unele inovaţii (cf. *me* 'mă', *ăl'* 'îi', *l'*- 'i-').

Pronumele reflexiv păstrează forma accentuată *sine* (cf. dr. *sine*), alături de cele neaccentuate, general româneşti:

Un singur posesor:

Singular: *(a) me* şi *a mev*, f. *a mę*
(a) te şi *a tev*, f. *a tę*
(a) se şi *a sev*, f. *(a) sę*

Plural: *(a) mel'*, f. *(a) męle*
(a) tel', f. *(a) tęle*
(a) sel', f. *(a) sęle*

www.digibuc.ro

Formele *mev, tev, sev* au luat naştere prin consonantizarea lui *u* semivocalic în diftongii descrescători. Femininele *tę* şi *sę* s-au orientat după *mę*, iar *meľ, teľ, seľ* s-au refăcut analogic după *męle, tęle, sęle*. După *męle* s-au orientat *tęle, sęle*.

Mai mulţi posesori:

Singular:	*nostru*, f. *nostrę*
	vostru, f. *vostrę*
	se, f. *sę*
Plural:	*nostri*, f. *nostre*
	vostri, f. *vostre*
	se, f. *sę*

Pronumele şi *adjectivele demonstrative* continuă formele compuse cu *eccum,* însă cu afereza lui *a-*: *ţesta* (sud), *česta* (nord), *ţåsta* (sud), *čåsta* (nord), *ţesći* (sud), *česti* (nord) (de apropiere); *ţela, ţå, ţeľi, ţåle* (sud), *čela, čå, čeľi, čåle* (nord) (de depărtare). Există şi o formă compusă cu *istu* pentru întărire: *ţela istu* 'acelaşi'.

Pronumele şi *adjectivele relativ-interogative* sunt: *cåre, cårle* (pl. *cårľi*), *ţire, ţe/čire, če.*

Pronumele şi *adjectivele nehotărâte.* Pe lângă forme comune cu cele dacoromâne (*åt, åtę/åta, åto* 'altul, alta', *ur, urę/ura, uro* 'unul, una', *nuscåre, nuscårle* (< *nu* + *ştiu* + *care*) 'cineva' etc. există şi unele necunoscute celorlalte dialecte româneşti, acestea din urmă fiind împrumuturi din croată (*sáḱi, sáca* fiecare', *nicacóv, -ę/-a* 'nici un fel de', *niş* 'nimic') sau hibride, formate din cele moştenite din latină cu *-codăr-* (< cr. *goder*): *ţe codăr* 'orice', *ţe-codăr-mi-ţe* 'orice', *čegod* 'orice'.

Pronumele de întărire a fost atestat mai ales la masculin: sg. *ăns,* pl. *ăńş* 'însuşi, înşişi': *Ce-ştĭ* ***ăns****? Tu cu tę muľęre.* 'De ce eşti însuţi (= singur)?. Tu cu muierea (= soţia) ta.' (Cantemir 1957: 5); *za şti* ***ăns*** *cum pote ţa stvår fi* 'pentru a şti însuşi (= singur) cum poate fi lucrul acela' (Puşcariu 1926: 164). Forma feminină este *ânsa*: *Såmo diţa am avut şi* ***ânsa*** *am odgouiţ* 'Doar am avut copii şi i-am îngrijit singură' (Sârbu-Frăţilă 1998: 24) *Şi* **ânsa** *săm* 'şi sunt singură' (Sârbu-Frăţilă 1998: 189). Istroromânii, arată Puşcariu 1926: 165, zic: *io meg* **ăns** *n boskę* = 'mă duc singur (= fr. „seul") în pădure' şi *ămnę n boskę vedę ăns* = 'du-te în pădure să vezi *însuţi* = *singur* (= fr. „toi-même")', întocmai ca croaţii: „*ja* idem *sam* u *šumu* şi: idi u šumu da pogledaš *sam*". Kovačec 1998: 32 îl consideră pronume nehotărât şi adjectiv nehotărât: *io m-am ânmeţåt* **âns** *de mine* 'eu m-am învăţat singur', *ie* **ânsa** *måie avut-a* 'ea a avut doar (numai) mamă'; **âns** *cu sine*, **ânsa** *cu sine*, *ieľ doi* **ânşi** *ântre sine* cf. în dr. folosirea adj. *singur*,

www.digibuc.ro

singură cu sens de întărire, adesea substituind subiectul sau obiectul: (eu, tu, el etc.) însumi (însuţi, însuşi etc.), chiar eu (tu, el etc.): Se mira şi el *singur* ce dăduse peste dânsul (CREANGĂ); *Eu* stau la covată, Dar *singură* nu ştiu ce cânt (COŞBUC) (apud DLR, t. X, p. 966).

1.4.5. Numeralul

Numeralele cardinale sunt influenţate de cele croate. De la 1 la 10 sunt amestecate: latineşti şi croate: *ur, úrę, uro, doi̯, do* (n. şi f. <* *doo* < *două*), *trei̯, pắtru, ţinţ (činč), sắse (şắse), sắpte (şắpte), opt* sau *ósăm* (< cr. *osam*), *dévet* (< cr. *devet*) 'nouă', *zéţe* sau *déset* (< cr. *déset*). De la 11 la 19 sunt croate: *i̯èdănái̯st, dvànái̯st, trìnái̯st* (11, 12, 13), iar de la 20 la 99 sunt croate, unimile româneşti legate prin *şi* sau *i* (croat): *dvài̯sét şi pắtru* (24), *trìdéset şi trei̯* (33), *dvài̯sét şi ur* (21), *dèvetdéset şi dévet* (99) sau *dèvetdéset i dévet* (99). Sutele sunt croate: *sto* (100), *trísto* (300). Pentru *mie* s-a păstrat numeralul latinesc *milia* (> *mil'e*) alături de împrumuturile *mil'ar* (< cr.) la Suşnieviţa şi *táu̯zent, távzent* (< germ.), *tisut"* (< cr.), la Jeiăn.

Numeralul ordinal începe cu *prvi, prvę/prva, prvo // pârvi, pârvę/ pârva, pârvo* din croată şi se continuă cu *dói̯le, dóva, tréi̯le, tréi̯a.* El se formează deci de la cele cardinale, cărora li se adaugă formanţii *-le* (masc.) şi *-a* (fem.), precedaţi de un *a* invariabil.

Numeralele multiplicative se formează cu *vótę/vota* 'dată' (< it. *volta*): *o vótę* 'o dată', *şắpte vóte* 'de şapte ori'.

1.4.6. Verbul

Conjugările

Dialectul istroromân moşteneşte cele patru conjugări din latină. Ele au următoarele terminaţii:

- conj. I *-å*: *clemå, stå, turnå* 'întoarce' (< lat. *torno, -are*), *zucå* 'juca', *då, caţå,* 'acăţa', *čirå* cina', *scadå* 'scălda' etc.
- conj. a II-a *-ę*: *vę* 'avea', *bę* 'bea', *ţirę́* 'ţine(a)', *ramarę́* 'rămâne(a)', *putę́, şedę́, vedę́* etc.
- conj. a III-a *-e*: *ắrde* 'râde', *bắte, čę́re* 'a cere, a întreba', *mę́re* 'merge', *duče, fåče, línje, spúre, scóte, učide* etc.
- conj. a IV-a *-i*: *avzí* 'auzi', *durmí, fi, fuzí* 'fugi', *murí, verí* 'veni' etc.

Lipsesc verbele de conjugarea a IV-a terminate în *-î*, în schimb avem un tip nou, format de cele terminate în *-ę́i̯* şi *-úi̯*, caracteristic mai ales celor de origine italiană şi croată: *castigę́i̯* 'a pedepsi' (< it. *castigare*, cr. *kastigati*), *morę́i̯* 'a trebui' (< cr. *morati*), *movę́i̯* 'a mişca' (< it. *movere*), *pisę́i̯* 'a scrie'

www.digibuc.ro

(< cr. *pisati*), *scuzęi* 'a scuza' (< it. *scusare*), *urdinęi* 'ordona, comanda' (< it. *ordinare*).

Verbele în *-ęi* sunt fie iterative, formate cu suf. *-vęi-*, fie perfective şi imperfective, iar cele în *-úi* sunt exclusiv iterative: *bivęi* 'a bea mereu' (cf. *bę* < lat. *bibere*), *cocavęi* 'a coace (repetat)' (cf. *coče* < lat. *coquere*), *fruştikęi* 'a lua gustarea de dimineață' (< germ. *frühstücken*), *carúi* 'a certa' (< cr. *karovati*), *radúi* 'a se bucura' (< cr. *radovati*) (Puşcariu 1926: 166-172; Kovačec 1971: 132, 145; Caragiu-Marioțeanu 1975: 203).

Există treceri de la o conjugare la alta, mai ales de la a II-a la prima: *tață* 'tăcea', *zață* 'zăcea' cu participiul *tațăt, zațăț*. Alte treceri: *a se mirí* 'a se mira', *a se spamentí* 'a se spăimânta'. Conjugarea a IV-a este cea mai bogată, primind în cadrul ei toate verbele care au intrat în idiomul istroromân mai ales din croată şi italiană (vezi supra verbele în *-ęi*). Primele trei conjugări conțin numai verbe de origine latină.

Modurile

Indicativul are numai patru timpuri: prezentul şi imperfectul, ca timpuri simple, perfectul compus şi viitorul, ca timpuri compuse cu verbele auxiliare *vę* 'a avea' şi *vrę* 'a vrea'. S-a pierdut perfectul simplu şi mai mult ca perfectul.

Prezentul indicativ nu poate avea desinența *-ez*. Desinența *-esc*, normală la conj. a IV-a, apare, sporadic, şi la conj. a II-a (cf. *vrescu* 'vreau', *ramarescu* 'rămân'). La pers. I pl. apare desinența *-n* (în locul lui *-m*), în afară de Jeiăn, unde desinența *-m* se menține, iar la pers. a III-a pl., la toate clasele de verbe, desinența *-u*.

	conj. I	conj. a II-a	conj. a III-a	conj. a IV-a
scåp	*poc*	*fåc*	*åvdu*	*cuhés(c)* 'fierb'
scåpi	*póți*	*fåți/fåči*	*åvzi*	*cuhéş(ti)*
scåpę/scåpa	*póte*	*fåțe/fåče*	*åvde*	*cuhę*
scapån/scapåm	*putén/putem*	*fåțen/fåčem*	*avzín/avzím*	*cuhęin/cuhęim*
scapåț	*putéț*	*fåțeț/fåčeț*	*avzíț*	*cuhęiț*
scåpu	*pótu*	*fåcu*	*åvdu*	*cuhescu*

La conjugarea I lipsesc verbele terminate în *-ez*. *Poc* 'pot' s-a creat după pers. a doua (*poți*) prin analogie după *fac – fați*.

Terminația *-m* a pers. I pl. la indicativ şi conjunctiv prez. se păstrează numai în Jeiăn, în rest *-m* a fost înlocuit cu *-n*. Prefacerea lui *-m* în *-n* ar putea fi rezultatul unei acomodări complete a lui *m* la *n* următor în cazul când urma pronumele *noi*, generalizată şi în cazul când urma un alt cuvânt, deci *zis-am noi* > *zis-an noi* sau, dimpotrivă, un caz de diferențiere înainte

www.digibuc.ro

de labiala următoare, generalizat apoi şi înainte de alte consoane (Puşcariu 1926: 106). În cazul păstrării lui *a* (în terminația *-amus*), devenit mai târziu *å* netrecut la *ă* ca în celelalte dialecte, deci *lucråm* (<* *lucram*) şi nu *lucrăm, scapåm* şi nu *scăpăm, tal'ån*, față de *tăiem*, după Puşcariu 1926: 327-328, nu este exclus ca istroromânii să fi zis odinioară *lucrăm*, care să se fi prefăcut în *lucråm* sub influența pers. a II-a plural (*lucråț*), mai ales că un imperfect *lucram* la ei pare să se fi pierdut de timpuriu şi deci omonimia cu imperfectul să nu fi existat.

Imperfectul are aceleaşi terminații pentru toate conjugările. Specifică istroromânei este intercalarea formantului *-i̯a-* între tema imperfectului general românesc şi desinențe. Pe de altă parte, ca în dacoromâna veche (regional şi azi în graiurile dacoromâne de sud) şi ca în aromână la pers. a III-a pl. nu avem desinența *-u*. La pers. I singular avem *-m* ca în dacoromâna actuală şi ca la aromâni.

conj. I	conj. a II-a	conj. a III-a	conj. a IV-a	
scapå-i̯a-m	*putę-i̯a-m*	*fațe-i̯a-m*	*avzi-i̯a-m*	*cuhę-i̯a-m*
-i̯a-i̯	*-i̯a-i̯*	*-i̯a-i̯*	*-i̯a-i̯*	*-i̯a-i̯*
-i̯a	*-i̯a*	*-i̯a*	*-i̯a*	*-i̯a*
-i̯a-n	*-i̯a-n*	*-i̯a-n*	*-i̯a-n*	*-i̯a-n*
-i̯a-ț	*-i̯a-ț*	*-i̯a-ț*	*-i̯a-ț*	*-i̯a-ț*
-i̯a	*-i̯a*	*-i̯a*	*-i̯a*	*-i̯a*

Perfectul compus se formează cu ajutorul verbului *vę* 'a avea', la indicativ prezent forma de auxiliar, urmat sau precedat de participiu:

i̯o-am	*scapåt,*	*putút,*	*facút,*	*avzít,*	*cuhę́i̯t*	*scapåt-am*
tu ai̯	*scapåt*	*putút*	*facút*	*avzít*	*cuhę́i̯t*	*scapåt-ai̯*
i̯e a(v)	*scapåt*	*putút*	*facút*	*avzít*	*cuhę́i̯t*	*scapåt-a(v)*
noi̯ an	*scapåt*	*putút*	*facút*	*avzít*	*cuhę́i̯t*	*scapåt-an*
voi̯ ați	*scapåt*	*putút*	*facút*	*avzít*	*cuhę́i̯t*	*scapåt-ați*
i̯el' a(v)	*scapåt*	*putút*	*facút*	*avzít*	*cuhę́i̯t*	*scapåt-a(v)*

Viitorul se formează cu ajutorul verbului *vrę* 'a vrea', la indicativ prezent forma de auxiliar, urmat de infinitivul verbului de conjugat:

(v)oi̯	*scapå,*	*putę,*	*fåțe,*	*avzi,*	*cuhęi̯*	*scapå-voi̯*
(v)er	*scapå*	*putę*	*fåțe*	*avzi*	*cuhęi̯*	*scapå-ver*
va	*scapå*	*putę*	*fåțe*	*avzi*	*cuhęi̯*	*scapå-va*
ren	*scapå*	*putę*	*fåțe*	*avzi*	*cuhęi̯*	*scapå-ren*
(v)eț	*scapå*	*putę*	*fåțe*	*avzi*	*cuhęi̯*	*scapå-veț*
(v)or	*scapå*	*putę*	*fåțe*	*avzi*	*cuhęi̯*	*scapå-vor*

www.digibuc.ro

Ca şi în cazul perfectului, locul auxiliarului faţă de infinitiv depinde de prezenţa sau absenţa unei „mise en relief" a subiectului-pronume: în construcţiile „obiective", topica este, de obicei inversată (= cu auxiliarul pe locul al doilea): *cl'ema-vor*, *veri-va* etc. (Caragiu-Marioţeanu 1975: 205).

El exprimă o acţiune care se realizează în viitor, fără a fi condiţionată de o altă acţiune. De remarcat este că la pers. I pl. *ren* (< *rem*), cu dispariţia lui *v* iniţial corespunde formei aromâneşti şi vechi dacoromâne *vrem(u)*. Pe de altă parte, la pers. a II-a pl. avem *veţ* ca în dacoromâna actuală spre deosebire de ar., megl. şi v.dr. *vreţ(i)*.

Modul conjunctiv a dispărut din dialectul istroromân, funcţia lui fiind îndeplinită de indicativul prezent precedat de conjuncţia *se* (< lat. *si*) sau *neca* (< cr. *neka*): ***neca** nu ziţe niş* 'să nu zică nimic', ***neca**-l' dåie zålic cås* 'să-i dea puţin caş', ***se** spúrę* 'să spună', ***se** nu-l' cådu* 'să nu-i cadă', **se** *nu-ţ fiie rusire* 'să nu-ţi fie ruşine'.

În ir. verbul *a fi* îşi păstrează forma veche (din româna comună) de conjunctiv: *neca fivu*, *neca fii*, *neca fiie*, *neca fim*, *neca fiţ*, *neca fivu* (Caragiu-Marioţeanu 1975: 205), dar şi formele acestea sunt adeseori înlocuite cu cele ale indicativului (Caragiu-Marioţeanu 1975: 205; Kovačec 1971: 150).

Modul condiţional. În dialectul istroromân, ca şi în cel dacoromân din secolul al XVI-lea, se găsesc două forme pentru condiţionalul prezent, una simplă (*scapår, scapåri, scapåre, scapårno, scapåreţ, scapåru*) şi alta compusă din auxiliarul *vrę* la imperfect şi infinitiv (*ręş scapå, ręi scapå, rę scapå, ręn scapå, ręţ scapå, rę scapå*). Forma simplă se întâlneşte şi în aromână, iar cea compusă şi prin sudul Banatului. Puşcariu (1926: 258-259), Kovačec (1971: 142-143; idem, 1984: 577) şi Caragiu Marioţeanu (1975: 205) folosesc termenul „restrictiv" pentru condiţionalul optativ. Formele verbului ajutător corespund întocmai celor dacoromâne în poziţie enclitică *vení-reaş* etc. şi celor întrebuinţate şi azi în sudul Banatului (în special în Almăj) în poziţie proclitică: *(v)reaş veni* etc. Numai la pers. a III-a singular şi plural avem *rę* în loc de *rear* al nostru, atestat pentru pers. a III-a pl. din Jeiăn de Nanu. *V* iniţial a dispărut.

Condiţionalul perfect are şi el două forme: una compusă din condiţionalul prezent al verbului *a fi* urmat de infinitivul verbului de conjugat (formă atestată numai la Jeiăn):

ręs fi	*cantå,*	*putę,*	*fåče,*	*avzí,*	*cuhęi*
ręi fi	*cantå*	*putę*	*fåče*	*avzí*	*cuhęi*
rę fi	*cantå*	*putę*	*fåče*	*avzí*	*cuhęi*
ręn fi	*cantå*	*putę*	*fåče*	*avzí*	*cuhęi*

www.digibuc.ro

rețfi	*cantå*	*putę*	*fåče*	*avzí*	*cuhęi*
rę fi	*cantå*	*putę*	*fåče*	*avzí*	*cuhęi*

şi care corespunde dr. *(de)-aş fi cântat (putut, făcut, auzit, fiert)* şi alta, tot compusă, care se deosebeşte de condiționalul (restrictivul) prezent prin aceea că se intercalează *fost* între verbul ajutător şi infinitiv:

ręs	*fost*	*cantå,*	*putę,*	*fåče,*	*avzí*	*cuhęi*
ręi	*fost*	*cantå*	*putę*	*fåče*	*avzí*	*cuhęi*
rę	*fost*	*cantå*	*putę*	*fåče*	*avzí*	*cuhęi*
ręn	*fost*	*cantå*	*putę*	*fåče*	*avzí*	*cuhęi*
rețf	*fost*	*cantå*	*putę*	*fåče*	*avzí*	*cuhęi*
rę	*fost*	*cantå*	*putę*	*fåče*	*avzí*	*cuhęi*

Imperativul prezent are aceleaşi persoane (a II-a sg. şi pl.) şi este identic cu cel dacoromân: *spúre, spúreț, cl'ęmę, cl'emåț.* Imperativul negativ este ca în dacoromână: *nu căntå, nu jucå, nu igręi* 'nu juca', *nu cantåț, nu jucåț, nu igręiț.*

Infinitivul lung lipseşte, iar cel scurt nu este însoțit de prepoziția *a*: *Uåstez nu putén męre cåse. Ręn męre číia ăn ča restaurațiie* ***cirå*** *şi ręn číia* ***durmí****.* 'Astăzi nu putem merge acasă. Vom merge aici în restaurantul acesta să cinăm şi vom dormi aici' (Cantemir 1957: 5); *Ân codru åu carbúr palít* [...] *pac åu trås cu vozu şi cu boii ân Rica* ***vinde****.* 'Au ars cărbuni şi au tras (= au dus) cu carele şi cu boii să vândă în Rijeka' (Sârbu-Frățilă 1998: 86); *Mi se pičorile âmflu* [...] *Atunče când meg* ***durmi****, peste nopte âm tręče.* 'Mi se umflă picioarele ... Atunci când merg să dorm, peste noapte îmi trece (durerea)' (Sârbu-Frățilă 1998: 94); *Nu poc niş* ***mâncå****.* 'Nu pot să mănânc nimic.' (Sârbu-Frățilă 1998: 95); *Am utåt* ***spure****.* 'Am uitat să spun.' (Sârbu-Frățilă 1998: 96). Infinitivul apare după verb adesea în locul conjunctivului.

Uneori, infinitivul este folosit cu valoare de imperativ (şi atunci e precedat de prepoziția *a*): *proclét* ***a fi*** *saki cârle spure* 'blestemat să fie fiecare care spune' (Puşcariu 1926: 255; Caragiu-Marioțeanu 1975: 207) sau cu rol de „supin" (= participiu), ca în toate dialectele sud-dunărene şi ca în celelalte limbi romanice: *ntrębę se-i țevå* ***za platí****.* 'Întreabă dacă-i ceva de plătit', *åri lu că då* ***muncå şi bę*** 'ai de dat calului de mâncat şi de băut' (Puşcariu 1926: 254; Caragiu-Marioțeanu 1975: 207).

Participiul este asemănător cu cel dacoromân.

conj. I-a *-åt*: *cantåt, scapåt, merindåt, dåt, čiråt*
conj. a II-a *-út*: *putút, vut, țirut/čirut* 'ținut' (*țineá* > *țirę*)
conj. a III-a *-út*: *facút, batút, beiút* 'băut', dar şi *ârs* 'râs', *mes* 'mers', *dus*
conj. a IV-a *-ít*: *avzít, durmít, murit, verit.*

www.digibuc.ro

Cele terminate la infinitiv în *-ęi* au participiul în *-ęit*: *cuhęi - cuhęit, scuzęi - scuzęit, plangavęi - plangavęit.*

Gerunziul prezintă forme cu terminația suplimentară *-a*, ca în aromână: *scapănda, rugănda, putănda, facănda, avzínda, cuhęinda.*

Conjugarea verbelor auxiliare

vę 'a avea'

Indicativul

Prezent		Imperfect	Perfect compus		Viitor	
sud	Jeiăn		sau		sau	
åm	*åm*	*(a)vęiam*	*am (a)vut*	*vut-am*	*voi vę*	*vę-voi*
åri	*åri*	*(a)vęiai*	*ai (a)vut*	*vut-ai*	*ver vę*	*vę-ver*
åre	*åre*	*(a)vęia*	*a(u) (a)vut*	*vut-a(u)*	*va vę*	*vę-va*
åren	*avem*	*(a)veian*	*an (a)vut*	*vut-an*	*ren vę*	*vę-ren*
åreț	*aveț*	*(a)veiaț*	*aț (a)vut*	*vut-aț*	*veț vę*	*vę-veț*
åru	*åru*	*(a) vęia*	*a(u) (a)vut*	*vut-a(u)*	*vor vę*	*vę-vor*

Condiționalul

Prezent			Trecut	
	sau			
vur	*ręș vę*	*vę- ręș*	*ręș fost vę*	*ręș vut*
vuri	*ręi vę*	*vę- ręi*	*ręi fost vę*	*ręi vut*
vure	*ręvę*	*vę- ręvę*	*ręvę fost vę*	*ręvę vut*
vurno	*rękn vę*	*vę- rękn*	*rękn fost vę*	*rękn vut*
vureț	*ręț vę*	*vę- ręț*	*ręț fost vę*	*ręț vut*
vuru	*ręvę*	*vę ręvę*	*ręvę fost vę*	*ręvę vut*

Imperativul: *åri*

Infinitivul: *vę*

Participiul: *vut*

Gerunziul: –

Indicativul prezent se deosebeşte la toate persoanele de formele corespunzătoare ale verbului ajutător, creându-se pe teren istroromân o conjugare nouă, analogică, care pleacă de la pers. a III-a singular, cu excepția pers. I sg. şi a II-a pl., care îşi păstrează formele vechi, menținute şi în dacoromână.

www.digibuc.ro

Conjunctivul este identic cu indicativul (*neca åre*); nu există nici o urmă din "*aib, aibi, aibă*" (Puşcariu 1926: 198).

fi 'a fi'

Indicativul

Prezent			Imperfect	Perfect compus		Viitor
Sud	Jeiăn			sau		
asm, săm, -sm		*sâm*	*fiieiam*	*am fost*	*fost-am*	*voi fi*
(â)şti	*(â)sti*	*âş*	*fiieiai*	*ai fost*	*fost-ai*	*ver fi*
âi	*-i*	*ie*	*fiieia*	*a(v) fost*	*fost-a*	*va fi*
ăsno	*sno*	*smo*	*fiieian/-m*	*an fost/am ~*	*fost-an/fost-am*	*ren/rem fi*
ăste	*ste*	*ste*	*fiieiaţ*	*aţ fost*	*fost-aţ*	*veţ fi*
ăs	*-s*	*âs*	*fiieia*	*a(v) fost*	*fost-a(v)*	*vor fi*

Conjunctivul prezent

neca fiiu
neca fii
neca fiie
neca fiien
neca fiieţ
neca fiiu

Condiţionalul

1. Prezent	2. Prezent	3. Prezent	Trecut
fur	*fuser*	*res fi*	*ręs fost (fi)*
furi	*fuseri*	*ręi fi*	*ręi fost (fi)*
fure	*fusere*	*ręfi*	*ręfost (fi)*
furno	*fuserno*	*rękn/rękm fi*	*rękn fost (fi)*
fureţ	*fusereţ*	*ręt fi*	*ręţ fost (fi)*
furu	*fuseru*	*ręfi*	*ręfost (fi)*

Imperativul: *fii*
fiien
fiieţ

Infinitivul: *fi*

Participiul: *fost*

Gerunziul: –

Prezentul indicativ a păstrat pentru pers. a III-a sg. şi pl. formele scurte, ca în dr., corespunzând lat. *est* şi *sunt*. Forma de la pers. a II-a *(ă)şti*, respectiv *(ă)sti* pare a fi prescurtată din *eşti* căreia i s-a adăugat „reazămul" unui *ă* iniţial (Puşcariu 1926: 197). Formele celelalte sunt împrumutate din croată: *(je) sam*, *(je) smo* şi *(je) ste* cu transformarea lui *m* în *n* la pers. I plural şi cu adăugarea unui *ă* iniţial ca reazem în poziţie postconsonantică.

www.digibuc.ro

Conjunctivul şi imperativul păstrează forma veche, numai la pers. I şi a II-a pl. (*fiat, fiant*) s-au adăugat desinențele *-en* şi *-eț*.

De la tulpina infinitivală s-a format şi imperfectul: *fiieiam* etc. Participiul este ca în dr. *fost*, al cărui *-t* final poate dispărea în anumite construcții sintactice.

vrę 'a vrea'

Indicativul

Prezent		Imperfect		Perfect compus	
Sud	Jeiăn	Auxiliar		sau	
vréscu	*vrésu*	*voi*	*vręiam*	*am vrut*	*vrut-am*
vrési	*vrési*	*ver*	*vręiai*	*ai vrut*	*vrut- ai*
vrése	*vrése*	*va*	*vręia*	*a vrut*	*vrut-a*
vresen	*vresém*	*ren/rem*	*vręiam/vręian*	*am/an vrut*	*vrut-am/vrut-an*
vreseț	*vreséț*	*veț*	*vręiaț*	*aț vrut*	*vrut-aț*
vreru	*vrésu*	*vor*	*vręia*	*a vrut*	*vrut-a*

Viitor		Condiționalul				
		1. Prezent	2. Prezent	3. Prezent	1. Trecut	2. Trecut
voi vrę	*vre-voi*	*vrur*	*vruser*	*ręș/ręs vrę*	*ręș/ręs fost vrę*	*ręș/ręs vrut*
ver vrę	*vrę-ver*	*vruri*	*vruseri*	*ręi vrę*	*ręi fost vrę*	*ręi vrut*
va vrę	*vrę-va*	*vrure*	*vrusere*	*ręi vrę*	*rę fost vrę*	*rę vrut*
ren/rem vrę	*vrę ren/rem*	*vrurno*	*vruserno*	*rem/ren vrę*	*rem/ren fost vrę*	*rem/ren vrut*
veț vrę	*vrę veț/ veț*	*vrureț*	*vruserеț*	*ręț vrę*	*ręț fost vrę*	*ręț vrę*
vor vrę	*vrę vor*	*vruru*	*vruseru*	*rę vrę*	*rę fost vrę*	*rę vrut*

Imperativul: -

Infinitivul: *vrę*

Participiul: *vrut*

Gerunziul: *vrănda*

Aspectul

Sub influența croatei, verbele cunosc categoria aspectului (Pușcariu 1926: 251-253, Coteanu 1957: 139; 1957a: 31-32; Kovačec 1966: 65-68; 1968: 108-111; 1971: 123-130; 1984: 573-574; Caragiu-Marioțeanu 1975: 207-208; Dahmen 1989: 45; Klepikova 1960: 169-207; 1963: 69-81; Sârbu 1995: 469-477). Verbele *imperfective* arată ca şi în croată o acțiune, care durează în timp şi căreia vorbitorul nu-i precizează sfârşitul sau rezultatul,

www.digibuc.ro

iar cele *perfective* indică o acțiune văzută în funcție de rezultatul ei, prin urmare cu un sfârşit cunoscut, determinat (Coteanu 1961: 170). Pe lângă imperfectiv şi perfectiv, aspectul poate fi şi *iterativ*, verbul exprimând o acțiune care se repetă.

Aspectul verbal se redă în istroromână cu ajutorul prefixelor sau sufixelor. Din forma în care se aplică acest procedeu la diferitele categorii de verbe se poate deduce că în istroromână aspectul este relativ nou. Curios este că, deşi istroromâna posedă un număr mare de prefixe croate (*do-, na-, o-, ob-, po-, pro-, raz-, za-* etc.), cu ajutorul cărora se formează aspectul perfectiv de la verbe imperfective, şi câteva afixe, cu ajutorul cărora se formează iterative de la perfective şi imperfective, acestea nu se pot ataşa decât rareori la teme de origine latină, ceea ce denotă că „aspectualitatea" verbului în istroromână nu este încă o categorie gramaticală bine consolidată. La verbele de origine slavă veche însă, aspectul este destul de clar exprimat. Faptul se explică, desigur, prin raportarea pe care o fac istroromânii bilingvi la sinonimul croat care are aceeaşi origine slavă comună (Kovačec 1971: 124). Dintre verbele de origine latină numai o parte poate primi sufixe sau prefixe, prin urmare, numai o parte poate indica aspectul. La celelalte verbe care nu pot primi sufixe sau prefixe, pentru exprimarea aspectului s-a recurs la împrumuturi din croată: *mâŋcå* 'mânca' (< lat.) imperfectiv / *poidí* 'a mânca tot, a termina de mâncat' (< cr.) perfectiv; *bę* 'bea' (< lat.) imperfectiv / *popí* 'a bea până la capăt, a bea tot, a goli bând' (< cr.) perfectiv.

Prefixele cu ajutorul cărora se formează verbe perfective de la imperfective sunt: *do-, ne-, po-, predo-, z-, s-, pri-, rez-, ze-*[16]. Astfel, de la *misli* 'a (se) gândi' s-au format verbele: *domisli* 'a-şi aminti', *nemisli* 'a se gândi la ceva', *pomisli* 'a avea o idee', *predomisli* 'a se răzgândi', *zmisli* 'a concepe o idee', iar de la *copęi̯* 'a îngropa' s-au format verbele: *scopęi̯* 'a scoate ceva', *pricopęi̯* 'a săpa din nou', *rezcopęi̯* 'a dezgropa', *zecopęi̯* 'a îngropa din nou'.

Câteva prefixe se pot ataşa şi la verbe de origine latină: *semirå* 'semăna' – *nasemirå* 'a sfârşi de semănat', *súje* 'a suge' – *posúje* 'a termina de supt', *latrå* 'a lătra' – *zalatrå* 'a începe să latre', *durmí* 'a dormi' – *zadurmí* 'a adormi'. Perechile verbale de acest tip exprimă raporturi de „nondeterminare"/ „determinare", respectiv „nelimitarea"/„limitarea" acțiunii în spațiu şi timp. Verbele perfective exprimă acțiuni nedurative, limitate în timp şi spațiu, având un sens „rezultativ" şi vizând atingerea scopului.

Aspectul *iterativ* se realizează, de obicei, prin adăugarea sufixului *-vęi̯* la verbe croate sau latineşti: *copęi̯* 'săpa'/*copivęi̯* 'a săpa mereu', *igręi̯* 'a

[16] În Jeiăn: *na-, raz-, za-* (Kovačec 1971: 125; Caragiu-Marioțeanu 1975: 208).

www.digibuc.ro

juca'/*igrivę́i̯* 'a juca mereu, în repetate rânduri', *ganę́i̯* 'a vorbi'/*ganivę́i̯* 'a vorbi mereu, a vorbi întruna', *pisę́i̯* 'a scrie'/*pisivę́i̯* 'a scrie repetat', *amnå* 'a umbla' (< lat. *ambulare*)/*amnavęi* 'a umbla mereu', *căntå* 'cânta' (< lat. *cantare*)/*căntavę́i̯* 'a cânta mereu', *durmí* 'dormi' (< lat. *dormire*)/*durmivę́i̯* 'a dormi repetat (în acelaşi loc)', *spúre* 'spune' (< lat. *exponere*)/*spuravę́i̯* 'a tot spune' (Caragiu-Marioţeanu 1975: 208).

1.4.7. Adverbul

Dialectul istroromân a păstrat un număr însemnat de adverbe de origine latină, precum şi unele compuse străvechi.

De loc: *(a)cåsę, (a)fårę, (a)própe, (an)réńće* 'înainte', *cólę, coló, cotró, dénde* 'de unde', *i̯úvę* 'unde', *oţ(a)* 'încoace', *prénde* 'pe unde', *rapói̯* 'înapoi, din nou', *sus, zos.*

De timp: *(a)cmó(ţe)* 'acuma', *apói̯, åstez(e), åstesę́re, åtęzi* 'a două zi' (propriu „altă zi"), *(a)túmţe, căn(d), månće* 'mai nainte' (v.dr. *mainte*), *mắre* 'mâine'.

De mod: *(a)så, bíre, ínkę, mai̯, totúro* 'mereu', 'la fel', *cum.*

Acestora li se adaugă o mulţime de împrumuturi din italiană şi croată, mai ales modale: *alora* 'atunci' (< it. *allora*), *almeno* 'puţin' (< it. *almeno*), *anche* 'încă' (< it. *anche*), *ben* 'bun' (< it. *ben(e)*), *infáti* (*ănfati*) 'realmente, în realitate' (< it. *infatti*), *i̯ústo* 'drept' (< it., ven. *giusto*), *lårgo* 'departe' (< it. *largo*), *bóbrit* 'poate' (< cr. *morebit*), *Öaro, ćaro* 'foarte' (< cr. *ćaro* < it. *chiaro*), *dosta* 'destul' (< cr. *dosta*), *i̯áco* 'foarte' (< cr. *jako*), *nåzat* 'înapoi, din nou' (< cr. *nazad*), *naravsko* 'fireşte' (< cr. *naravsko*), *zalic* 'puţin' (< cr. *zalik*) (Puşcariu 1926: 200-201).

Specifică istroromânei este posibilitatea de redare a ideii de adverb prin utilizarea formelor neutre ale adjectivelor: *åto* 'altădată, vreodată' *Şi nu-m ţasta fåče* **åto**. 'Şi nu-mi [mai] face aceasta altădată' (Leca-Morariu: 42), *Đunche tu moreşti sopęlele hiti şi nesopi nigdar* **åto**. 'Prin urmare tu trebuie să arunci fluierul şi să nu mai cânţi niciodată mai mult' (Leca-Morariu: 44) (cf. dr. maram. *altu* 'altădată, vreodată'): - *Ai̯ mai̯ avút doi̯ fraţ. Ş-ačăi̯-o fost însuráţ şî s-o dus p-ai̯č pîm_pădúre şi nu i̯-am mai̯ văzút áltu.* (ALRT II: 160), *slabo* 'rău', *tesco* 'greu' *cåpo* 'de căpetenie', *toturo* 'tot timpul, mereu, la fel' (vezi *supra* Adjectivul).

Lipsesc adverbele derivate cu sufixul *-eşte,* în schimb avem adverbe derivate cu sufixul slav (croat) *-ski*: *posiromåski* 'sărăceşte, ca săracii', *taliånski* 'italieneşte', *vlåski, vlåşki* 'româneşte'.

1.4.8. Prepoziţia

Istroromânii au moştenit din latină un număr de prepoziţii simple: *(ă)*

www.digibuc.ro

n(r-) 'în', *(ă)ntru* 'în, la', *cătra/cătrę* 'către', *cu, de (di), la, pre, pira* 'până', *su* 'sub' şi unele compuse în româna comună din elemente latineşti: *di la, din, dintru, disu* (< *de* + *sub*), *dupa, printru* etc.

Unele prepoziţii au sensuri deosebite faţă de româna standard: *cătra* are sensul lui 'la' ca în Crişana; *din* mai înseamnă şi 'după': *virít-a* ***din*** *cấrne* 'a venit după carne'; *ấntru* are înţelesul de 'în' mai ales lângă verbele de mişcare: *Pure mărle* ***ăntru*** *u̯åpe* 'Pune (bagă) mâinile în apă' (Cantemir 1957: 8). *Se pure* ***întru*** *låpte cl'ågu.* 'Cheagul se pune în lapte.'; ***Ăntru*** *curåta åpa cuhę́i̯.* 'Fierb (carnea) în apă curată' (Sârbu-Frăţilă 1998: 28).

1.4.9. Conjuncţia

Conjuncţiile s-au păstrat în număr mic: *e* 'şi' (< lat. *et*), *şi* (< lat. *sic*), *ḱe* 'că, ca să', *se* 'dacă', *din ča ḱę* 'deoarece', *păr la nu* 'până nu', cele mai multe fiind împrumutate din croată şi italiană: *ma* 'însă' (< it., cr. *ma*), *perḱe* 'de ce', 'pentru că' (< it. *perche*), *dónḱe, dónḱi* 'deci' (< it. *dunque*), *invéţe* 'dar' (< it. *invece*), *ni* 'nici' (< cr. *ni*), *áli* 'dar, însă' (< cr. *ali*), *néca* 'să' (< cr. *neka*), *áli ... áli* 'sau ... sau' (< cr. *ali ... ali*), *pac* 'de aceea' (< cr. *pak*) etc.

De remarcat este că masiva influenţă a limbii croate se manifestă şi în topica cuvintelor în frază, cu multiplele ei implicaţii de natură morfologică cum ar fi pierderea formelor articulate ale adjectivelor antepuse (***betăr*** *om* în loc de *omu betăr*), dislocarea auxiliarului de verb (*Io-l voi* ***acmu*** *učide* 'îl voi ucide acum'; *am* ***åpa*** *purtåt* 'am dus apă'; *io am* ***de mic*** *ramås får de måi̯e şi får de čåce* 'eu am rămas de mic fără de mamă şi fără de tată') şi în multe alte compartimente ale sistemului gramatical istroromân.

1.5. Lexicul

După cum se va vedea din analiza lexicului istroromân acesta a făcut numeroase împrumuturi din croată, slovenă şi italiană, dar şi-a păstrat totodată fizionomia românească. După aprecierea lui Kovačec 1984: 581, „partea de bază a vocabularului istroromân (ca şi partea covârşitoare a materialului gramatical) este de origine latină, iar elementele străine (slave, în mod special croate, italieneşti etc.), indiferent de numărul mare al lor, au, cel mai des, un caracter periferic". După acelaşi autor, „Majoritatea elementelor străine aparţin masei vocabularului, în timp ce vocabularul de bază este, în general, vechi românesc" (Kovačec 1971: 197).

1.5.1. Elementul latinesc

După cel mai recent inventar asupra lexicului de origine latină din istroromână (Bărdăşan 2009a, idem 2009b), acesta cuprinde 647 de termeni.

www.digibuc.ro

Raportarea celor 647 de termeni de origine latină din dialectul istroromân la media celor 2000 de cuvinte de origine latină moştenite de fiecare dintre limbile romanice dovedeşte că tendinţa de sărăcire a vocabularului manifestată încă în lexicul latinei populare, se continuă şi în limba română şi, chiar mai puternic, în unele dintre dialectele sale.

Pornind de la sursele lexicografice existente pentru dialectul istroromân, în special, sau pentru limba română, în general, (vocabulare, glosare, dicţionare, studii referitoare la dialectul istroromân), în care se oferă etimologia cuvintelor, G. Bărdăşan (2009a, idem 2009b) stabileşte următoarele categorii:

1. cuvinte pentru care toate sursele propun acelaşi etimon: 534;

2. cuvinte pentru care s-au propus două sau mai multe etimoane latineşti: 35, din care autorul reţine numai 33[17];

3. cuvinte pentru care s-a propus atât ipoteza moştenirii, cât şi soluţia formării interne prin derivare, compunere sau schimbare a valorii gramaticale: 67[18];

4. cuvinte moştenite din latină pentru care s-au propus şi etimoane nelatineşti: 48[19];

5. cuvinte pentru care s-a propus soluţia moştenirii din latină, cea a împrumutului şi cea a formării interne: 6[20].

Făcând totalul celor cinci categorii, rezultă că istroromâna a moştenit din latină 647 de cuvinte din totalul de 690 de termeni supuşi analizei.

Dacă se are în vedere doar materialul lingvistic istroromân, considerat ca fiind sigur moştenit din latină, din perspectivă interdialectală, acesta poate fi clasificat în următoarele categorii:

a) elemente de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna şi aromâna, dar absente în meglenoromână: 57: *abâte*, *a* (< *ad*), *ml'å/mńå* (< *agnella*), *amindoi*, *(a)pară se*, *armę*, *carburâr/carbunâr*, *čer/ţer*, *čęre*, *cuptor/coptor*, *coù*, *culęje/culęze*, *corumbę* (< *columba*), *dejerå*, *e* (< *et*), *(a)či(i̯a)/(a)ţi(i̯a)*, *scurt/scurtå* (< **excurtare*), *fâvru*, *fome*, *fet*, *ficât*, *fol'e* (< *folia*), *furičé(l)* (< **furicellus*), *jinjire* (< **gingina*), *gust/guşt* (< *gustus*),

[17] Autorul renunţă la *aratå* şi *muècå* pe care le consideră neclare din punctul de vedere al originii.

[18] Dintre aceştia, autorul reţine 46 de termeni ca fiind moşteniţi, iar 21 formaţi pe teren românesc. De menţionat este că termenii formaţi pe teren românesc trimit tot spre stratul latinesc întrucât baza lor de formare este constituită de un cuvânt de orgine certă latină.

[19] Dintre care autorul reţine 30 termeni ca fiind latineşti, ceilalţi 18 având o etimologie discutabilă sau una nelatinească.

[20] Dintre aceştia autorul consideră că 4 sunt moşteniţi, iar ceilalţi 2 sunt formaţii interne.

www.digibuc.ro

istu, juriče (< *iunix, -icem*), *luptå, mesurå, mirå* (< *minare*), *mul'å (se), paşúre* (< *pastionem*), *ploi̯i* (< *plovere*), *preft/prevt* (< *presbiter*), *plumăre, puţ* (< *puteus*), *čerşi* (< *quaero, quaesivi, quaesitum, quaerere*), *čire/ţire* (< **quene*), *sâmbatę, sire* (< *se + ne*), *sie* (< *sibi*), *secå, semnå, sorbi/surbi* (< **sorbire*), *strâmb, ţie* (<*tibi*), *turmę, ujer(u)* (< *uber, -em*), *usturå, večin, viperę, viţę, vulpe, zęmę/zęma.*

b) elemente de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna şi meglenoromâna, dar absente în aromână: 9: *arzint, bęt* 'beat', *flamund, ancoč, minţí, (a)căta, sporc, tremęte, prend*e 'unde'.

c) elemente de origine latină comune dialectelor sud-dunărene (istroromân, aromân, meglenoromân): zero.

În total, 66 de elemente de origine latină comune în trei dialecte româneşti.

O altă categorie este constituită din elemente de origine latină continuate în două dintre dialectele limbii române (în istroromână şi într-un alt dialect): 35, din care:

a) elemente de origine latină pe care istroromâna le are în comun cu dacoromâna, dar absente în aromână şi meglenoromână: 28: *ică, al'eptå, åsir, åsira, aur, bučirå, čerbiče, cl'ăr, cuvint, despre/dispre, dos, fir* 'fân' (< *foenum*), *fečorę* (< **fetiola*), *gl'indăr, umid, ăncotro/cotro, ântorče* (< *intorquere*), *lărd* 'slănină' (< *lardum*), *leşii̯e* (< *lixiva*), *năp, păs* (< **passare*), *păsare* (< *passar, -erem*), *pastór* 'păstor', *psåt* 'păsat'(< *pinsatum*), *scorţę, tęme, bericåtę/bericåta* (< **verucata*);

b) elemente de origine latină comune istroromânei cu aromâna, dar absente în dacoromână şi meglenoromână: 3: *ĭi* (< *ire*), *săr/sâr* (< *sanus*), *sveľå* 'a tuşina (oile)' (< *subiliare*);

c) elemente de origine latină comune istroromânei cu meglenoromâna, dar absente în dacoromână şi aromână: 2: *ăniurbå* 'întâlni' (< **inobviare*), *manÒe.*

Elemente latineşti specifice exclusiv istroromânei (absente în celelalte dialecte ale limbii române): 5: *gåbu* 'galben' (< *galbus*), *ånča* 'aici' (< *hac-ce*, cu intercalarea ulterioară a lui *n*), *oča* (< *hac/hoc-ce + a*), *i̯enţå* (< **hic-ce + a*), *iuva* 'unde'.

Categoriile de cuvinte stabilite mai sus evidenţiază o serie de asemănări specifice tuturor dialectelor româneşti, dar şi o seamă de asemănări sau deosebiri între istroromâni şi o parte a celorlalţi români. Elementele comune istroromânilor cu toţi românii ne dau posibilitatea să reconstituim fondul comun, iar coincidenţele lingvistice dintre istroromâni şi o parte numai a celorlalţi români ne permit să facem deducţii legate de înrudirea mai strânsă între unele dintre dialectele limbii române (Puşcariu 1926: 331).

www.digibuc.ro

Cei 534 de termeni comuni tuturor dialectelor limbii române trimit la epoca de unitate a limbii române de dinaintea separării dialectelor (româna comună). Persistența lor în cele patru dialecte se justifică atât prin vechimea acestora, cât şi prin poziția pe care o au în cadrul lexicului dialectelor respective, cea mai mare parte a lor denumind noțiuni fundamentale sau reprezintă elemente esențiale în comunicarea lingvistică.

În categoria elementelor de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna şi aromâna, dar absente în meglenoromână, după cum s-a văzut, se găsesc 57 de cuvinte, cantitate relativ însemnată dacă raportăm acest număr la celelalte grupe de cuvinte continuatoare ale unor etimoane latineşti în trei dintre dialectele limbii române. De aici rezultă că cele mai numeroase diferențieri se constată între istroromână şi meglenoromână. Constatarea aceasta este surprinzătoare ținând seama de faptul că între meglenoromână şi istroromână legăturile au fost de durată mai îndelungată decât între istroromână şi aromână. Pe de altă parte însă, şi meglenoromâna a suferit o destul de puternică influență străină care a dus, ca şi în cazul istroromânei, la pierderea unui număr relativ mare de cuvinte de origine latină în favoarea celor slave şi turceşti. Elementele de origine latină comune istroromânei cu dacoromâna şi meglenoromâna, dar absente în aromână sunt în număr de 9.

Cel mai surprinzător aspect îl reprezintă categoria elementelor de origine latină comune dialectelor române sud-dunărene (ir., ar., megl.), dar absente în dacoromână, deoarece nu a fost identificat niciun element specific acestei categorii. Din cele de mai sus, rezultă că între termenii sigur moşteniți din latină nu există elemente comune doar cu aromâna şi meglenoromâna şi absente în dacoromână. Situația aceasta este întărită şi de rezultatele la care a ajuns Romulus Todoran (1971: 185-192; idem, 1984: 134-139), care se raportează la întregul corpus de cuvinte latineşti, nu doar la cel din istroromână: „...dialectele sud-dunărene (aromân, meglenoromân şi istroromân) nu au nici un element latin comun care să nu se găsească şi în dacoromână" (citatul la p. 192, respectiv 139).

Dintre etimoanele latineşti continuate în două dintre dialectele limbii române, istroromâna are 28 de cuvinte în comun cu dacoromâna, acestea lipsind din aromână şi meglenoromână, 3 termeni în comun cu aromâna, dar absenți din dacoromână şi meglenoromână, 2 elemente comune istroromânei cu meglenoromâna, dar absente în dacoromână şi aromână. Numărul relativ însemnat al termenilor comuni istroromânei cu unul dintre celelalte dialecte (în speță cu dacoromâna) pare să sugereze ideea unei înrudiri mai apropiate a acestor dialecte şi a unei comunități de mai lungă durată. Ultima categorie de cuvinte, aceea a elementelor de origine latină specifice exclusiv

www.digibuc.ro

istroromânei (absente din celelalte dialecte le limbii române) conține 5 termeni ce marchează individualitatea lexicală a dialectului din perspectiva elementelor moștenite. Numărul mic al elementelor moștenite exclusiv în istroromână pare a fi legat de statutul actual al dialectului, acela de idiom local cu un număr foarte redus de vorbitori. Desigur, pierderea termenilor de origine latină din lexicul dialectului istroromân se explică prin direcția de evoluție a acestuia sub presiunea puternică exercitată de limba croată. În schimb, întregul corpus al cuvintelor de origine latină moștenite în istroromână, fie că au echivalente în celelalte dialecte, fie că sunt elemente de specificitate în lexicul istroromânei, reprezintă argumentul cel mai solid pentru caracterul romanic și românesc al acestui dialect și pentru originea comună a dialectelor românești.

Formele lingvistice dezvoltate în interiorul dialectului istroromân de la baze lexicale latinești prin derivare, compunere sau schimbarea categoriei gramaticale sunt reduse din punct de vedere cantitativ. În ceea ce privește productivitatea resurselor lingvistice proprii se constată că aceasta este slabă și limitată, aspect ce justifică imposibilitatea de fortificare și de îmbogățire a fondului lexical vechi prin elemente noi dezvoltate de la baze latinești.

Termenii de origine latină acoperă cele mai importante sfere ale lexicului istroromân denumind: **părți ale corpului omenesc** (*cåp, frunte, per, ocl'u, jånę* (< **genna*), *urę́cl'e, gúra/gúrę, límbę/límba, bårbę/bårba, cl'ept* (< *pĕctus*), *mâr(a)* (< *manus*), *pičór/piţór, jerúŋcl'u, nås* etc. – Frățilă, 2000: 127-198; idem 2002: 211-312), **relațiile de rudenie** (*fil', fil'e, fet, fę́ta/fę́tę, feĉór/feţór, nepót, fråte, sor/***sóra, ănsură, maritå, nunte** – Bărdășan 2002: 63-82; Bărdășan 2004-2005: 67-81; Bărdășan 2006: 59-70), **trăsăturile psihice și fizice ale omului** (*bur, săr, betâr, tírar, muşåt, mic*), **fenomene strâns legate de viața omenească** (*bę, mâŋcå, lucrå, fåče, cucå, durmi, nåşte, murí, morte* etc.), **fenomenele din natură** (*åpa, lúra* 'astrul nopții', *sóre, pemínt, vint, plóie, nę* 'zăpadă' etc.), **termeni referitori la regnul animal** (*óie, ml'e* (< *agnellus*), *ml'å* (< *agnella*), *arę́te* (< *arietem*), *berbęče, notir* (< *annotinus*), *cåpra/cåprę, ied, iåda, cerb* – la Suşnievița, *bo(u), våca, viţé* (< *vitellus*), *viţę́* (< *vitella*), *junc* (< *juvencus*), *cå* (< *caballus*), *iåpa/iåpę* (< *equa*), *åsir* (< *asinus*), *åsira* (< *asina*), *câre* (< *canem*) – Frățilă 2004: 235-262), **noțiunile principale referitoare la timp** (*ån, zi, nópte, sę́ra/sę́rę, domarę́ţa; primavę́ra, vę́ra, tómna, iårna* etc.), **îndeletnicirile principale (păstoritul și, parțial, agricultura)**: *cåş* 'brânză', *unt, cl'åg. încl'eγå*; **grăv** 'grâu', *semirå, arå, sapå, secåra, ål'* 'usturoi' etc. (Kovačec 1984: 581-582; 1971: 197-201).

Istroromâna a păstrat o serie de cuvinte latinești pierdute în celelalte dialecte sau păstrate doar izolat: *åsir* 'măgar' (v. dr. *asen*) și *åsira/åsirę*

www.digibuc.ro

'măgăriță' (< *asinus*, respectiv *asina*), *aniurbå* 'a întâlni' (< **inobviare*), *cåibę* 'colivie' (< *cavea*), *gåbu* 'galben' (< *galbus*), *ii* 'a merge' (defectiv) (< *ire*), *iuvę/iuva* 'unde' (v. dr. şi dialectal *iuă, io*, ar. *iu*, megl. *uă*) (< lat. *hic* + *ubi*), *muşåt* 'frumos' (< lat. **formoseatus*), *oța* 'aici' (< *hacce*), *(a) rmår* 'dulap' (< *armarium*), *săr/sâr* 'sănătos' (< lat. *sanus*), *sveľå, posveľå* 'a tunde primăvara oile în jurul ugerului, pe burtă şi sub coadă' (cf. ar. *suiľedzu*) (< lat. *subiliare*).

Unele cuvinte vechi se mai păstrează ca nişte relicte în anumite construcții şi expresii. Astfel, *brâț* (< lat. *brachium*) s-a păstrat numai în expr. *ăn brâțe*, fiind înlocuit de *mărę/măra* 'mână', *lume* (< lat. *lumen*) în *tota luma* şi *pre lume*, în rest fiind înlocuit de *svet (svit)* (< cr.).

Alți termeni vechi s-au conservat doar în antroponimie şi toponimie: *Faraguna* 'Fără gună' (<*foras gunna*)[21], respectiv *Costa, Costele* (< *Coasta, Coastele*), *Mârzine* (< **Marzire* < *margine*, cu disimilarea celui de-al doilea *r* provenit din rotacismul lui *n* simplu intervocalic) (Puşcariu 1926: 237).

În Jeiăn s-au păstrat cele mai multe cuvinte vechi, fapt explicabil prin poziția izolată a acestei localități: *aľbira, alura, berbeče, căre, ter* 'cer'(stejar), *fântăra, depârte, frâsir, gâbir* 'galben', *gľindura, gustå, iåsca, ied, aré(l)* 'inel' (< *anellus*), *lur* 'luni', *mâțe, nâp, opt, orz, pecurâr* 'cioban' (< *pecorarius*), *primavęra, splira* 'splină', *tomna* 'toamnă', *unt, urs, urzica, virer* 'vineri', *viret* 'vânăt', *vegľå* 'a păzi, a paşte' (< *vig(ĭ)lare*) etc.

Şi în sud s-au păstrat unele cuvinte pierdute în nord: *kemęsę* (< *camisia*) față de *coşuùe* (în Jeiăn), *linze* (< *lingere*) față de *olisęi* (în Jeiăn), *sapå* (< *sapo, -are*) față de *copęi* (în Jeiăn) (< cr.), *subțire* (< *subtilis*) față de *droben* (în Jeiăn), *zęțe* (< *děcem*) față de *deset* (în Jeiăn) (Puşcariu 1926: 238).

Unele cuvinte de origine latină şi câteva autohtone păstrează sensuri vechi sau au primit sensuri noi: *(â)ntrebå* 'întreba', sub influența cr. *pitati*, care s-a luat după it. *domandare*, are şi înțelesul de 'a cere' [*ie* ***întrebât-a*** *zâlic câs* 'el a cerut puțină brânză']; *întreg* 'întreg' ca atribut pe lângă *lâpte* şi *vir* 'vin' este sinonim cu *čičer* 'neamestecat cu apă; curat', *ărpę* 'râpă' are şi înțelesul de 'piatră', ca la meglenoromâni; *bur* 'bun' ca şi it. *buono* şi cr. *dobar* are şi înțelesul de 'capabil' (cf. şi dr. *nu-i bun de nimica*); *codru* sub influența sl. *gora* înseamnă şi 'munte'; *copât* (*copâč*) are sensul de 'tufă'; *fečor/fețor*, la pl. înseamnă 'copii', *lucrâ* înseamnă şi a 'câştiga': *kâre fâče ljubava*, ***lukra*** *ljubava* 'chi fa amore, ha amore'; *lucru* are doar sensul germ. *Arbeit*, iar pentru sensul germ. *Ding, Sache* se întrebuințează *stvâr* (< sl. de sud *stvar*); *lurę/lura* denumeşte numai astrul nopții, pentru 'lună calendaristică' se întrebuințează sl. *misec*, care l-a înlocuit pe vechiul lat. *mensis* (păstrat în ar. şi megl. *mes*); *muľâ se* 'a se scălda'; *scând* nu

[21] Cf. ar. *gună* 'haină îmblănită' (< lat. *gunna*) DDA s.v.

www.digibuc.ro

înseamnă 'scaun', ci 'masă' sub influența cr. *stol; somăn* are și sensul de 'vis' nu numai de 'somn' ca și sard. *somnu* 'vis'; *uşe/uşa,* sub influența cr. *vrata,* primeşte şi sensul de 'poartă' pe lângă cel etimologic de 'uşă'; *vegl'å* şi-a restrâns sensul însemnând 'a păzi oile', iar *vrę bire* însemnează ca în italiană (*voler bene*) şi ca la aromâni şi 'a iubi' (Puşcariu 1926: 212-220).

Istroromâna a pierdut o serie de termeni vechi din cauza omonimiei: *cuc* (pasăre) devenit omonim cu *cuc* (< *culc*), *fir* (< *filum*) omonim cu *fir* 'fân' (< *foenum*), *nuc* 'nux'/*nuc* 'nepot' (< cr. *unuk*), *sui* (< *subio, -ire*)/*suiĭ* 'sudui, ocărî' (Jeiăn) (< cr. *psujem, psovati*) etc.

Alți termeni au dispărut deja sau vor dispărea datorită concurenței sinonimelor preluate din limbile cu care istroromânii au venit în contact: *al'bire/țelițe* (< cr.), *arzint/srebro* (< cr.), *aur/zlåtę* (< cr.), *căre/brec* (< cr.) în sud, *cumnåt/cuńåd* (< it. ven.), *fumå/fumęĭ* (< it. *fumare*), *måțe/budile* (< it.).

O serie de cuvinte de origine latină au dispărut astăzi cu totul: *câmp* înlocuit de *pole* (< cr.) şi *campåńe* (< it.), *ginere* înlocuit de *zet* (< cr.), *marți/utorăc* (< cr.), *miercuri/sredu* (< cr.), *nor/oblac* (< cr.), *peşte/ríbę* (< cr.), *vită/blågę* (< cr.) etc.

1.5.2. Elementul autohton

Din **substratul autohton** istroromâna moşteneşte cele mai puține cuvinte: 25 [*båțe* 'baci', **balegă, båtę** 'baltă', *brăv* 'brâu', *catun, čåfa, čorę, copåț, gård, gręsę* 'gresie', *gropę, guşę, mål, măgură, moş, råțę, rănzę, sâmbur, strungă, ştirca, țåp, țarc, țępę, våtrę*], față de 89 în dacoromână, 66 în aromână şi 48 în meglenoromână (Brâncuş 1983: 168). Din statistica de mai sus se observă că numărul cuvintelor de origine autohtonă păstrate de un dialect sau altul este direct proporțional cu vitalitatea şi cu numărul vorbitorilor dialectului respectiv sau, în sens invers, cum spune Brâncuş (1983: 168), cu cât dialectul este „mai izolat, folosit de un număr mai mic de vorbitori şi supus unor influențe externe mai puternice cu atât numărul cuvintelor care lipsesc [din româna comună – n.n. V.F.] este mai mare. Cazul extrem îl reprezintă istroromâna. De fapt, situația este similară cu a cuvintelor latine conservate în cele patru dialecte" (vezi tabelele întocmite de Coteanu 1965: 579-604, 759-790 sau statistica făcută de Todoran 1971: 185-192).

În urma analizei făcute asupra elementului autohton în dialectul istroromân, Frățilă (2008a: 47-64; 2009b: 117; idem *infra* capitolul 3) constată că în istroromână nu s-au păstrat (sau s-au pierdut de-a lungul timpului) o serie de termeni autohtoni (generali, probabil, în româna comună), iar, pe de altă parte, că unii dintre aceştia s-au menținut doar în

www.digibuc.ro

una din variantele (de nord sau de sud) ale idiomului istroromân. Pierderea acestora în cel mai vestic dialect al limbii române se explică prin influența puternică a limbilor cu care istroromâna a venit în contact, prin bilingvismul sau plurilingvismul activ şi de durată al istroromânilor, prin decăderea sau abandonarea unor ocupații tradiționale, în primul rând a păstoritului etc. S-au menținut peste veacuri în istroromână, cu deosebire, acei termeni autohtoni care au intrat din română şi în limbile balcanice (neogreacă, bulgară, sârbă şi croată), cei mai mulți comuni cu albaneza.

Unii dintre termenii autohtoni s-au lovit de puternica rezistență din partea celor corespunzători de origine latină (cf. ir. *åsir* (< lat. *asinus*) față de *măgar, cåş* (< lat. *caseum*) față de *brânză*), alții au convieţuit cu termeni de origine slavă veche (cf. *ţåp*, alături de *pârč*), dar, de cele mai multe ori, termenii autohtoni au fost înlăturați de cei proveniți din croată şi, foarte rar sau aproape deloc, din italiană (Frățilă 2008: 47).

1.5.3. Influența slavă (slavă veche, croată şi slovenă)

Cea mai importantă **influență** asupra istroromânei este cea **slavă**, mai ales de coloratură croată şi slovenă. În cadrul influenței slave putem deosebi două straturi, unul slav vechi, comun cu celelalte dialecte (vezi Petrovici 1967: 11-19; Mihăilă 1980: 431-434; Scărlătoiu 1988; Miclăuş 2004-2005: 225-240) şi altul mai nou, croat sau sloven (Flora 1972: 64-94; Sârbu 2001: 109-118; Miclăuş 2004-2005: 225-240).

În prezent, dialectul istroromân este supus unei puternice influențe exercitate de limba croată (dialectul čakavian), ca urmare a amplificării relațiilor nemijlocite dintre istroromâni şi croați, a necesităților de ordin social-economic de a veni în permanent în contact cu instituțiile oficiale, a abandonării unor vechi ocupații şi a deprinderii altora noi de către generațiile mai tinere, în oraşe învecinate (Opatija, Rijeka, Matulji, Labin = Albona, Pazin = Pisino etc.) în medii compacte de vorbitori ai limbii majoritare. Printre factorii determinanți ai masivelor împrumuturi făcute de istroromână din croată trebuie menționați şi şcoala şi biserica (în care slujba se face în limba oficială), precum şi căsătoriile mixte.

Dintre cuvintele aparținând fondului **vechi slav**, care se găsesc şi în dacoromână amintim: *båba/båbę* 'babă', *bob, bogåt, bola/bolę* 'boală', *bråzda/bråzdę* 'brazdă', *cladí* 'clădi', *cosí* 'cosi', *dår, go* 'gol', *l'ubi* 'iubi', *mila/milę* 'milă', *nevęstę, obl'åla* 'obială', *råc, råna/rånę* 'rană', *sadí* 'sădi', *sitę* 'sită', *slanína/slaníne* 'slănină', alături de *lård* (< *lardum*), *slåb, slújba/slúzbę* 'slujbă' etc.

Unele cuvinte, care par a fi vechi slave, reprezintă împrumuturi de dată mai recentă din croată sau din slovenă, pentru că ele sunt atestate cu sensul

www.digibuc.ro

din limbile respective nu cu cel din dacoromână: *cózę* 'piele' [(< slov. *koza* 'piele', cf. însă şi expr. dr. *a o lua la* (sau *pe*) *coajă* 'a lua bătaie' (propriu a fi bătut pe piele')], *lovi* 'a vâna' (< cr. *loviti*), *pilę* 'fierăstrău' (< cr. *pila*), *pilí* 'a fierăstrui' (< cr. *piliti*), *rezbi* 'a rupe, a sparge' (< cr. *razbiti* 'idem'), *ţudę* 'mult' (< cr. *čuda*) etc.

Influenţa croată s-a manifestat chiar şi în cadrul unor părţi de vorbire cum ar fi numeralele cardinale care, datorită naturii lor, sunt mai stabile, sau în cadrul unor sfere semantice ca cele referitoare la terminologia de înrudire şi cele denumind părţi ale corpului omenesc (Zauner 1902: 5; Frăţilă 2002: 212-213). „Numele părţilor corpului omenesc constituie, în ansamblu, concepte şi mai strict delimitate chiar decât denumirile privitoare la înrudire, deoarece rude pe linie ascendentă are fiecare om, dar nu oricine trebuie să aibă un frate, un fiu, pentru a nu mai vorbi de relaţii colaterale de tipul *cumnat*" (Frăţilă 2002: 213). Cu totul altfel se prezintă situaţia în cazul părţilor corpului omenesc: acestea se găsesc în acelaşi fel la fiecare individ, excluzând persoanele care au suferit amputări sau pe cele cu malformaţii congenitale. Chiar şi în aceste sfere conceptuale s-au petrecut schimbări ale denumirilor.

Dintre termenii de origine **croată** referitori la **părţi ale corpului omenesc** menţionăm: *lâloke* 'falcă' (< *laloka*), *bedrę* 'şolduri' (< *bedro*), *obârviţę* 'gene' (< *obrvica*), *bradoviţę/bradoviţa* 'neg' (< cr. *bradavica*), *lopâtiţa* 'spate', 'partea interioară a spatelui' (< *lopatica*), *târbuh* 'burtă' (< *trbuh*), *jeludaţ* 'stomac' (< *želudac*), *utrobę* 'măruntaie' (< *utroba* 'burtă, intestine'), *juč* 'fiere' (< *žuč*), *jilę* 'venă' (< *žila*) (Frăţilă 2002: 303-304).

Termeni referitori la **rudenia de sânge**: *did* 'bunic' (< cr. *đid*), *čâče/ţâţe* ' tată' (< cr. *čáća* 'tătic'), *mâia* „mamă" (< cr. *maja*), *mâţeha* 'mamă vitregă' (< *maćeha*), **stârăţ** 'părinţi' (< *starac*), **pâstârc** 'fiu vitreg' (< *pastorak*), **pâstârkę** 'fiică vitregă' (< *pastorka*), *diţa* 'copii' (< *dica* s.f. colectiv), *unuc, unuca* 'nepot, nepoată' (< *unuk, unuka*), *šestrić* 'fiul sorei', *šestrine* 'fiica sorei' (< *sestrić, sestrična*) (Bărdăşan 2002: 63-82; Filipi 2006); **rudenia de sânge în linie colaterală**: *brât* 'frate' (< *brat*), *sestra* 'soră' alături de *sor(a)* (< lat. *soror*), *striţ* 'unchi, fratele tatălui' (< *stric*), *uiţ* 'unchi, fratele mamei' (< *ujec, ujac*), *uina* 'mătuşă, sora mamei' (< *ujna*), *strina* 'mătuşă, sora tatei' (< *strina*), *tetâc* 'unchi, soţul mătuşii' (< *tetak*), *teta* 'mătuşă, în general' (< *teta*) (Bărdăşan 2004-2005: 67-81, Filipi 2006); **alianţa matrimonială**: *zaručnik, zaručniţę* 'logodnic, logodnică' (< *zaručnik, zaručnica*), *ojena* 'mire' (< *oženja*), *mladojenja* 'miri' (< *mladojenja*), *zakon* 'cununie' (< *zakon*), *pir* 'petrecere, nuntă, ospăţ' (< *pir*) (Bărdăşan 2006: 59-70, Filipi 2006).

Termeni referitori la **regnul animal**: *cozlič* (< cr. *kozlić*), alături de *ied*

www.digibuc.ro

(< lat. *haedus*), *cozliţę* (< cr. *kozlica*), alături de *i̯âda* (< lat. *haeda*), *i̯arič* (< cr. *jarić*), alături de *ţâp* (< autohton) şi *părč* (< v. sl.), *i̯elen* (< cr. *jelen*), alături de *čerb* (< lat.), *sârna* 'căprioară' (< cr. *sŕna*), *sârńac* 'căprior' (< cr. *sŕnjak*), *jdribăţ* 'taur' (< cr. *ždribac*) (Frăţilă 2004: 235-262).

Iată şi alţi termeni de origine croată pătrunşi în istroromână: *popí* 'a bea tot', *poidí* 'a mânca tot', *poredăn* 'prost, rău', **rodí** 'a naşte', *plâv* 'albastru', *copęi̯* 'a săpa', *brec* (în sud) 'câine', *ovčâr* 'cioban', *gólub* 'porumbel', *cobilę* 'iapă' etc.

Termenii referitori la instituţii şi la relaţiile sociale şi publice sunt, de asemenea, de origine croată: *sud* 'judecată', *şcola/şcolę* 'şcoală', *cârst* 'botez', *zacon* 'matrimoniu, căsătorie', *voiskę* 'război' etc.

Unii lingvişti admit existenţa unei **influenţe slovene** asupra istroromanei. Byhan (1899), Iosif Popovici (1909; idem 1914), Sârbu-Frăţilă (1998) indică etimologie multiplă pentru o serie de cuvinte, considerându-le, probabil, croate în graiurile de sud ale istroromânei şi slovene în cel din Jeiăn. Radu Flora (1962: 151, 167; idem 1972: 67-94), Ion Coteanu (1957: 25; idem 1961: 178) recunosc, la rândul lor, o influenţă slovenă asupra istroromânei de nord. Posibilitatea unei asemenea influenţe asupra graiului din Jeiăn este acceptată şi de Kovačec (1971: 197), în special în privinţa unor termeni ţinând de administraţie, precum *pozaconi se* 'a se căsători', *sudnic* 'judecător', *sudniie* 'justiţie', al căror împrumut se explică prin faptul că Jeiănul a aparţinut multă vreme de judeţul Podgrad (Cittanova sul Corso, pe teritoriul de limbă slovenă), şi, mai ales, de Traian Cantemir (1968: 91-110). Ultimul este de părere că împrejurările istorice prin care au trecut istroromânii au dus nu numai la scăderea lor numerică, ci au provocat şi unele modificări intervenite în componenţa graiului. Pe lângă elementele slave comune atât istroromânei de nord, cât şi celei de sud, există şi unele deosebiri, care s-ar datora aşezării lor geografice, deoarece, afirmă Cantemir (1968: 105), „jeiănenii îşi duc existenţa între sloveni, pe câtă vreme cei de sub Učka sunt înconjuraţi de elemente croate". Drept urmare, cuvinte precum *ogradi* 'a zidi', *milo* 'milă', *ubojen* 'sărac', *dopusti* 'a permite', *tămno* (adjectival) 'rău', *hitro* 'repede', *brijen* 'sărac, biet', *pocloni* 'a saluta', *zacori* 'a arunca', *o mârviţa* (adverbial) 'puţin', *morche* 'poate', *zacolęi̯* 'a ridica', *pomo* (haide), *čâi̯a* 'tatăl', *hmalim* 'repede', în circulaţie în Jeiăn, în sud sunt înlocuite cu sinonimele lor croate: *zazidęi̯, ja, siromaşen, dovoli, slabo, vreda, pozdravi, biti, in hip, borebit, digni, homo, ceace, vred* (Cantemir 1968: 105). Prin intermediul slovenei au pătruns în nord şi câteva cuvinte de origine germană. Petrovici-Neiescu (1964: 196) contestă existenţa unei influenţe slovene directe, iar, dacă, totuşi, se găsesc elemente slovene în istroromână, acestea, susţin ei, a trebuit să fie

www.digibuc.ro

preluate prin intermediul graiului croat vorbit în satele din jurul Jeiănului, care probabil posedă împrumuturi slovene, fapt explicabil prin aceea că, până la începutul acestui secol în şcolile lor învăţământul se făcea în limba slovenă (p. 196, nota 36).

Dintre termenii sloveni referitori la părţile corpului omenesc, Radu Flora (1972) îi menţionează pe următorii: *hrbăt* 'spate' (< slov. *hrbět* 'lecta, hrbat', p. 77), *mozljan* 'creieri' (= mozgan[i] 'mozak', p. 78), *palţichi* 'degeţel' (= *palčec* dimin. de la *palec*) 'palčić', p. 79, *popăc* 'buric'. Prin forma lor mai apropiată de slovenă decât de croată, după Frăţilă (2002: 305), ar putea aparţine acestei influenţe doar *hârbet, păleţ,* eventual *pupăc*: slov. *hrbět, paléc, popek,* faţă de cr. *hrbat, palac, pupak.* Oricum, despre un bilingvism istroromân-sloven nu se poate vorbi decât ca fenomen individual şi numai în Jeiăn.

O parte din pretinsele slovenisme ale dialectului istroromân provin din graiurile croate de la graniţa cu Slovenia, deşi influenţa slovenă nu poate fi exclusă a priori. Ea este însă mult mai puţin importantă chiar şi decât cea italiană.

1.5.4. Influenţa italiană

Influenţa italiană (vezi Kovačec 1992: 154-175; Flora 1975: 45-64; Pop 2008: 85-102) se explică prin faptul că satele istroromâne de sud au aparţinut un timp Comitatului Pazin, legat de Austria, dar înconjurat aproape din toate părţile de domeniile aşa-zisei „Istria Veneţiana" (cr. Mletačka Istra), iar aici contactele cu populaţia de limbă italiană, în special cu vorbitorii dialectului veneţian, au fost vechi şi intense (Kovačec 1984: 552). Pe la începutul secolului al XIX-lea, Istria intră în posesia Austriei, care favorizează întrebuinţarea limbii italiene în administraţie şi afacerile publice. Influenţa italiană s-a intensificat între cele două războaie mondiale, sub ocupaţia italiană când instituţiile publice au avut ca limbă oficială italiana. O parte din elementele italiene din dialectul istroromân au putut intra şi prin intermediul croatei[22] (Puşcariu 1926: 223; Kovačec 1971: 197; Kovačec 1984: 552; Flora 1975: 56) şi slovenei[23].

Unii termeni de origine dalmată, friulană au putut intra în istroromână fie direct (cf. ir. *maşuna* < dalm.), fie tot prin intermediul croatei sau slovenei (vezi Petrovici 1970: 114-118; Miclăuş 2005: 91-96).

[22] Pentru influenţa italiană asupra croatei, vezi Carlo Tagliavini, *Sugli elementi italiani del croato,* în *Italia e Croazia,* Roma, Reale Accademica d' Italia, 1942, p. 377-454, reluat în idem, *Scritti minori,* Bologna, Pàtron Editore, 1982, p. 361-440.

[23] Pentru influenţa italiană asupra slovenei, vezi Mitja Skubic, *Elementi linguistici romanzi nello sloveno occidentale,* Roma, Editrice „il Calamo", 2000.

www.digibuc.ro

Este de presupus că un împrumut din limba italiană se menţine mai uşor în istroromână dacă el există şi în croată. Proba o constituie, de asemenea, faptul că în ceea ce priveşte împrumuturile din italiană – între croata din Čićarija şi cele din croata de la sud de muntele Učka se poate stabili acelaşi tip de raporturi ca între instroromâna de nord şi istroromâna de sud. După cum se ştie, între istroromânii de nord (din Jeiăn) şi cei de sud (cei din Valdarsa) nu există practic nici un contact. Rezultatul acestei evoluţii independente şi divergente, arată Kovačec (1992: 60), a celor două varietăţi ale istroromânei este un anumit număr de diferenţe între cele două tipuri lingvistice în toate compartimentele idiomului, inclusiv în ceea ce priveşte numărul şi rolul elementelor de origine italiană: în graiurile din sud numărul împrumuturilor depăşeşte de câteva ori numărul celor din graiul localităţii Jeiăn. La rezultate aproximativ asemănătoare ajunge şi Cantemir (1968: 105), care constată că într-un corpus de 26 de pagini de text jeiănean se pot identifica abia 30 de cuvinte de origine italiană, pe când în acelaşi număr de pagini, cuprinzând material dialectal cules din satele de sub Učka, cifra se dublează.

Kovačec (1992: 161-174) întocmeşte şi o clasificare semantică a elementelor împrumutate din italiană. Acestea denumesc: **fenomene atmosferice** (*åriie* 'aer' în sud faţă de *zrâc* (< cr.) la Jeiăn), **unităţi de timp** (*ure/ura* 'oră', *setimâne* 'săptămână', *primaverę, autuno* 'toamnă' în sud), **regnul animal** (*rondone* 'rândunică', *bacalâi,* numele unui peşte), **regnul vegetal** (*grano turco* 'porumb', *fârmentin* 'porumb', *fazo* (sud), *fajo* (nord) 'fasole' < ven. *fasolo,* it. *fagiolo, pomidor* 'roşii' < ven. *pomi d'oro*), **termeni tehnici** (*mâkinę/mâkína* 'maşină', *veturę* 'automobil', *carótę* 'caleaşcă', *coriierę* 'autocar'), **părţi ale casei şi mobilă** (*cåmare,* în sud < ven. *càmara, miza* 'masă', *treppiede* 'scaun cu trei picioare'), **îmbrăcăminte** (*baretę* 'căciulă, şapcă' < ven. *bareta, capót* 'palton', *iakéte* 'vestă' (< ven.), *bragesi* 'pantaloni' (< ven.) etc.), **nume de profesii** (*fâbro* 'fierar' < it. *fabbro, maieštro, maieštra* în sud 'dascăl, dăscăliţă', *soldât* 'soldat', *pârjuner* 'prizonier < ven. *presonier, impiegáto, impiegátę* (sud) 'funcţionar', *capurâl (magor)* etc.), **termeni referitori la relaţiile sociale, obiceiuri** etc. (*cârstiiân* 'om' < ven. *cristian, cumpan* 'tovarăş', *ujânţa* (Jeiăn) 'obicei', *vizita, bâl*), **viaţa religioasă** (*misę* (sud), *misa* (Jeiăn) 'slujbă religioasă', *candélę* 'candelă'), *almózinę* 'pomană', *capucin* 'călugăr', *convenăt* 'mănăstire', *funerâl* 'înmormântare, funeralii' etc., **termeni de înrudire** (*cuiin, cuiine* 'văr, verişoară' < *cugino. cugina, cuńâdo, cuńâde* 'cumnat, cumnată' (< ven.), *nono, nonę* 'bunic, bunică', *spózo, spozę* (sud) 'soţ, soţie' etc.), **termeni referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri şi băuturi** (*aperitiv* (< it. *apperitivo*), *arančáta* „oranjadă" (< it. *aranciata*),

www.digibuc.ro

bevåndę 'apă cu vin' (< it. *bevanda*), *catoléte* 'cotlet' (< it. *catoleta*), *ńoki* 'găluşte' (< it. *gnocco*, pl. *gnocchi*) etc. (Pop 2008: 85-102), **nume de plante cultivate** (*bizi* 'mazăre' < ven. *bizo, bizi*, *capuz* 'varză' < ven. *capuso*, *cucumar* 'castravete' < ven. *cucumaro*) etc. (Pop 2009: 285-300).

În graiurile din sud au fost împrumutate şi un număr însemnat de **adjective** (*fin, finę, cuntenât, -ntę* 'mulţumit, bucuros' < it. *contento* prin intermediul croatei, *debol, -ę* 'slab', *disperęit, -ę*, 'disperat', *tond, -ę* 'rotund'), de **verbe** (*castigęi* 'pedepsi', *cumpańęi* 'a însoţi, a acompania', *gambiięi* 'a schimba', *meritęi* 'merita', *p(i)iajęi* 'a plăti', *rovinęi* 'a ruina', *urdinęi* 'ordona, comanda', *ujęi* 'a folosi', *diverti (se)* 'a se distra', *spari (t"a)* 'a dispărea' etc.), de **adverbe** (*alóra* 'atunci', *aŋke* 'încă', 'de asemenea', *almeno* 'puţin', *forsi* 'poate', *iušto* 'just', *lårgo* 'departe' (în Jeiăn *depårte*), *t"aro* 'foarte' < ven. *chiaro* etc.).

O parte dintre elementele de origine italiană în vocabularul istroromânei au un statut precar şi instabil, încât este foarte dificil să te pronunţi dacă este vorba de italianisme general acceptate sau de împrumuturi individuale sau ocazionale. Este nevoie să se ţină seama, totodată, de faptul că numărul şi natura împrumuturilor din italiană depinde de caracterul textului în care apare şi, desigur, de subiectul despre care se vorbeşte. Nu de puţine ori, atrage atenţia Kovačec (1992: 171), se întâmplă ca în locul împrumutului făcut de istroromâna de sud din italiană, istroromâna din Jeiăn să se folosească de un element de altă provenienţă (vezi Kovačec 1981: 57-83; idem 1984: 584-586). Aşa, de exemplu, pentru unii termeni referitori la timp, istroromâna de sud a făcut împrumuturi din italiană: *otobre* (alături de cr. *mihósńacu*) 'octombrie', *setimånę* 'săptămână', *primavérę* (alături de cuvintele croate *prolit"e, mlado leto*) 'primăvară', *autuno* (alături de cr. *iésen*) 'toamnă', în timp ce graiul din Jeiăn se serveşte de cuvinte moştenite din româna comună (*tómna* 'toamnă', *primavira* 'primăvară') sau chiar de împrumuturi din croată (*t"edân* 'săptămână', *otobâr* 'octombrie', în croată, un împrumut din italiană adaptat din punct de vedere fonetic şi morfologic).

În alte cazuri, în locul unor termeni de origine italiană, precum *cuntenât* 'mulţumit, bucuros', *debol* 'slab, fragil', *ţeleste/čeleste* 'albastru clar, culoarea cerului', *alméno* 'cel puţin', *forsi* 'poate' etc., caracteristice graiurilor din sud, în graiul din Jeiăn sunt preferate elemente de alte origini: *zadovolân* 'bucuros', *švohân* 'slab' (< germ. austr.), *viret* 'vânăt', 'albastru' (< lat. *venetus*), *barem* 'cel puţin', *morke* 'poate' (< cr.) (Kovačec 1992:171)[24].

[24] Pentru alte diferenţe lexicale între cele două varietăţi ale dialectului istroromân, vezi Kovačec 1984: 584-585; idem, 1981: 57-84; Frăţilă 2002: 306-309.

www.digibuc.ro

1.5.5. Influența germană

Asupra dialectului istroromân s-a exercitat şi o **influență germană**, mai puternică în nord (la Jeiăn) şi mai slabă în sud (în Valdarsa) (Cantemir 1968: 106-107; Ana-Maria Pop 2006: 201-230). Elementele germane au pătruns fie direct, fie mai ales prin intermediul croatei sau al slovenei. În graiul din Jeiăn sunt de origine germană termeni precum: *apoteca* (< *Apotheke*) 'farmacie', *chelnăr* (< *Kellner*), *glih* (< *gleich*) 'egal', *porțion* (< *Porzion*) 'porție', *ştrosăc* (< *Strohsack*) 'saltea de paie', *şustăr* (< *Schuster*) 'cizmar', *şnaidăr* (< *Schneider*) 'croitor', *ţait* (< *Zeit*) 'timp' (Cantemir 1968: 106). Unor termeni de origine germană, referitori la mediul şcolar: *şúle* (< *Schule*) 'şcoală', *tinte* (< *Tinte*) 'cerneală', *zistudirúit* (< *studiert*) 'studiat, învățat', le corespund în sud împrumuturi din italiană: *scola, inchiostro, studiieit.*

Printre termeni de origine germană cunoscuți mai ales în nord, Puşcariu (1926: 224-225) îi aminteşte pe următorii: *faitno* 'umed' (< *feucht*), *frăiar* 'pețitor' (< *Freier*), *lumpęi* 'chefui' (< *lumpen*), *spotęi* 'a-şi bate joc' (< *spotten*), *şufeţę* 'obială' (< *Schuhfetzen*), *tuzănt* 'mie' (< *Tausend*), *zăifę* 'săpun' (< *Seife*), care se găsesc, probabil, şi în graiul slovenilor localnici.

Calcuri după germană ar fi *vrt de vir* (înregistrat de Bartoli la Jeiăn) după *Weingarten* (Puşcariu 1926: 225), repectiv, *ie e bíre vezút,* după *er ist gut gesehen* (Cantemir 1968: 106).

Direct din germană au intrat termeni militari ca: *friraport* (< *Frührapport*) 'raportul de dimineață', *vahcomandant* (< *Wachkommandant*) 'comandant de gardă' (Cantemir 1968: 106), la care pot fi adăugați: *ărlëabe* 'concediu' (< *Urlaub*), *decúŋŋ* 'tranşee' (< *Deckung*), *ofiţir* 'ofițer' (< *Offizier*) menționați de Ana-Maria Pop (2006: 216), fie prin filieră slavă, care la substantivele masculine se recunoaşte după *a* de la nominativul singular: *finanța* (< *Finanzer*) 'funcționar financiar, perceptor', *furşpana* (< *Vorspann*) 'vizitiu' (Cantemir 1968: 106-107). „Repartiția teritorială a cuvintelor de origine germană din istroromână confirmă faptul că există diferențe lexicale notabile nu numai între varianta de nord şi cea de sud a acestui idiom, ci şi în cadrul aceleiaşi variante" (Ana-Maria Pop 2006: 228).

1.6. Considerații finale

După cum s-a văzut de-a lungul demersului nostru, istroromâna este un dialect al limbii române cu suficiente particularități proprii, dar îi vom da, totodată, dreptate lui Radu Flora (1962: 148) care susține că acesta este de fapt „un şir de graiuri neconsistente, fluctuante, pentru poziția

www.digibuc.ro

lor conservatoare, iar pentru forța numerică a vorbitorilor fără putere de inovații lingvistice", faptul explicându-se prin aceea că dialectul urmașilor românilor apuseni nu are centre sau un centru inovator. Centrele de iradiere trebuie să fie centre politice sau culturale sau, în cazul dialectelor mai mari, centre regionale de fermentare. Or, acestea lipsesc în istroromână cu desăvârșire. „Un teritoriu atât de mic, cu un număr de vorbitori neînsemnat, poate duce la oarecare inovații individuale, dar acestea, arată Radu Flora, *op. cit.*, duc la fărâmițarea și mai mare a idiomului, căci n-au putere de propagare pe căile deja cunoscute" (p. 151). Istroromâna nu opune rezistență la influențele străine, am adăuga mai ales varianta de sud, ci, cum spune Radu Flora, „în cazul istroromânei porțile sunt larg deschise". Starea de bilingvism a vorbitorilor condiționează decalcarea, iar numărul redus al celor ce vorbesc istroromâna nu numai că nu este în stare să producă inovații proprii, dar nici să opună rezistență asaltului cuvintelor invadatoare din limbile înconjurătoare: (Flora 1962: 151; Frățilă: 2000: 311-312).

Din prezentarea succintă a dialectului istroromân se desprinde concluzia că limbile înconjurătoare, croata, dar și slovena și italiana au exercitat o puternică presiune, în special croata, influență care străbate toate compartimentele acestuia, mai ales masa vocabularului, dar și fonetica și morfosintaxa. În ciuda acestui fapt, istroromânii de azi, bilingvi prin excelență, au încă o conștiință lingvistică dezvoltată. Chiar dacă ei trec pe neobservate de la un cod la altul, alternând în vorbirea „allegro" structurile lingvistice heteroglote, ei fac în mod constant distincția între idiomul propriu și secvențele de text preluate ocazional, adesea automat, din limba croată, între *a cuvintå po jeiånski, rumunski* și *a cuvintå po hrvatki.*

Pe de altă parte, este de remarcat supraviețuirea acestui dialect ca „insulă lingvistică" într-un mediu aloglot, prin conservarea structurilor vechi românești într-o serie de compartimente, în primul rând în fondul principal lexical, dar și în paradigmatica numelui, a pronumelui și a verbului.

„Toate acestea ne îndreptățesc să afirmăm că dialectul istroromân nu se află într-un stadiu de dezagregare rapidă, ci se utilizează și se va utiliza activ încă multă vreme cu rang de idiom local și se va stinge odată cu ultimii săi vorbitori, ori se va menține ca instrument de comunicare în măsura în care factori hotărâtori favorabili vor acționa convergent în această direcție" (Sârbu-Frățilă 1998: 32).

Dialect istoric al limbii române, ca și celelalte două variante teritoriale principale sud-dunărene ale acesteia – aromâna și meglenoromâna – istroromâna este, după expresia fericită a Matildei Caragiu-Marioțeanu (1975: 222), „un ansamblu de graiuri nestandardizate".

www.digibuc.ro

BIBLIOGRAFIE, SIGLE ŞI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ALI I-II = Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano. Centro di ricerca dell'Università degli Studi di Torino. Opera promossa dalla Società Filologica Friulana "G.I. Ascoli", diretta da M.G. Bartoli, G. Vidossi, B.A. Terracini, G. Bonfante, C. Grassi, A. Genre, L. Massobrio, *Atlante linguistico italiano*, vol. I. *Il corpo umano, anatomia, qualità e difetti fisici, protesi popolari*, carte I-III; 1-93, vol. II. *Il corpo umano, funzioni principali, malesseri e affezioni patologiche comuni, malattie principali*, carte 94-202, materiali raccolti da U. Pellis, R. Giacomelli, C. Grassi, G. Piccitto, T. Franceschi, G. Tropea, M. Melillo, redatto de L. Massobrio (direttore), G. Ronco (caporedattore), E. Adaglio, S. Campagna, F. Cugno, C. Fanella, L. Ferraris, A.M. Gonfaloni, M.C. Mantelli, A.L. Mantovani, M.C. Nasegno, P. Sclauzero, G. Tuninetti, M.P. Villavecchia, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato. Libreria dello Stato, [Roma], 1995, 1996.

ALR I = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, de Sever Pop, vol. I: *Părţile corpului omenesc şi boalele lui*, Cluj, 1938; vol. II: *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.

ALR II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea a II-a (ALR II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiţi)*. B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940; şi ALR II *Suplement. Termeni consideraţi obsceni*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.

Arvinte 1969 = Vasile Arvinte, *Limita de vest a teritoriului romanizat de la baza limbii române*, AnL, Iaşi, XX, 1969, p. 1-18.

Arvinte, Vasile, *Deutsche Lehnwörter im Istrorumänischen*, în idem, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des rumänischen Sprachatlasses)*, Berlin, Akademie Verlag, 1971, p. 177-180.

Avram 1977 = Andrei Avram, *Observaţii asupra fonemelor vocalice ale dialectului istroromân*, în SCL, XXVIII, 1977, nr. 6, p. 591-597.

Avram 1990 = Andrei Avram, *Nazalitatea şi rotacismul în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei, 1990.

Bărdăşan 2002 = Gabriel Bărdăşan, *Aspecte din terminologia înrudirii în lexicul dialectului istroromân (rudenia de sânge în linie dreaptă)*, în AUT, XL, 2002, p. 63-82.

www.digibuc.ro

Bărdăşan 2003 = Gabriel Bărdăşan, *Exprimarea rudeniei convenţionale în lexicul dialectului istroromân*, în AUT, XLI, 2003, p. 19-28.

Bărdăşan 2004-2005 = Gabriel Bărdăşan, *Rudenia de sânge în linie colaterală în lexicul istroromânei. Modalităţi de exprimare*, în AUT, XLII-XLIII, 2004-2005, p. 67-81.

Bărdăşan 2005 = Gabriel Bărdăşan, *Paradigma lexicală a înrudirii prin alianţă la istroromâni. Câteva aspecte*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frăţilă*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2005, p. 113-123.

Bărdăşan 2005a = Gabriel Bărdăşan, *Inventarul termenilor de origine latină moşteniţi în istroromână*, referat de doctorat, conducător ştiinţific prof. univ. dr. Vasile Frăţilă, 100 p.

Bărdăşan 2005b = Gabriel Bărdăşan, *Lexicul istroromân de origine latină raportat la celelalte dialecte ale limbii române*, referat de doctorat, conducător ştiinţific prof. univ. dr. Vasile Frăţilă, 50 p.

Bărdăşan 2006 = Gabriel Bărdăşan, *Modalităţi lingvistice de exprimare a alianţei matrimoniale în lexicul istroromânei. Cuplurile noţionale logodnic-logodnică, mire-mireasă*, în AUT, XLIV, 2006, p. 59-70.

Bărdăşan 2009a = Gabriel Bărdăşan, *Observaţii cu privire la modalităţile de delimitare a inventarului de cuvinte de origine latină din lexicul istroromânei*, AUT, XLVII, 2009, p. 17-38.

Bărdăşan 2009b = Gabriel Bărdăşan, *Elementul latinesc în lexicul dialectului istroromân* (teză de doctorat), Timişoara, 2009.

Brâncuş 1983 = Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Burada, Teodor T., *O călătorie în satele româneşti din Istria*, Iaşi, Tipografia naţională, 1896, în Teodor T. Burada, *Opere*, vol. IV, *Folclor şi etnografie*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1980, p. 155-194.

Byhan 1899 = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175–396.

Cantemir, Traian, *Ciripiri cirebire*, Cernăuţi, 1935.

Cantemir, Traian, *Istro-Românii*, Hotin, 1937.

Cantemir, Traian, *Istro-Românii. Nunta*, Cernăuţi, 1938.

Cantemir, Traian, *Texte istroromâne*, Bucureşti, Editura Academiei, 1959.

Cantemir 1968 = Traian Cantemir, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, în LL, XIX, 1968, p. 91-110.

Cantemir 1973 = Traian Cantemir, *Istroromâna în viziunea lui Ovid Densusianu*, în *Ovid Densusianu. Omul şi opera*, Deva, 1973, p. 142-146.

Capidan 1927 = Th. Capidan, *Românismul balcanic*, în „Revista filologică", I, Cernăuţi, 1927, nr. 1-2, p. 155-165.

www.digibuc.ro

Caragiu-Marioţeanu 1975 = Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- şi sud-dunăreană)*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975.

Coteanu 1957 = Ion Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, Bucureşti, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din România, 1957.

Coteanu 1958 = I. Coteanu, *Şi totuşi istroromâna este o limbă!*, în SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 391-393.

Coteanu 1961 = Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961.

Coteanu 1965 = I. Coteanu, *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei. I*, în SCL, XVI, 1965, nr. 5, p. 579-604; II, SCL XVI, 1965, nr. 6, p. 759-790.

Covaz, Antonio, *Dei Rimigliani o Vlahi d'Istria*, în „Istria", 1846.

Curtis 2003 = Ervino Curtis, *Aspetti sociali, economici ed ecologici della storia degli istroromeni*, în „Tabula", nr. 6, Pula, 2003, p. 183-187.

Dahmen 1989 = Wolfgang Dahmen, *Areallinguistik IV. Istrorumänisch*, în *Lexicon der romanischen Linguistik* hrsgb. von Günter Holtus, Michael Metzelin, Christian Schmidt, Band II., Tübingen, 1989, p. 448-460.

Dahmen, Wolfgang, Kramer, Johannes, *Observaţii despre vocabularul istroromânei vorbite la Jeiăn*, în „Balkan Archiv. Neue Folge", I, 1976, p. 81-89.

Densusianu 1901 = Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine. Tome premier. Les Origines*, Paris, Ernest Leroux, éditeur, 1901.

Densusianu 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I. *Originile*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1961 (ediţie îngrijită de J. Byck).

Dianich = Antonio Dianich, *Vocabolario istroromeno-italiano. La varietà istroromena di Briani ('Bəršćina)*, Pisa, Edizioni ETS, 2011.

Drăganu, Nicolae, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933.

Filipi 2002 = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul Lingvistic Istroromân. Atlante Linguistico Istrorumeno*, Pula, 2002.

Filipi 2003 = Goran Filipi, *Câteva observaţii asupra istroromânei actuale*, în „Tabula", nr. 6, Pula, 2003, p. 83-94.

Flora 1962 = Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuţia geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziţiei graiurilor istroromâne faţă de dacoromână*, în FD, IV, 1962, p. 135-170.

Flora 1971 = Radu Flora, *Câteva observaţii cu privire la bilingvismul manifestat în graiurile istroromâne*, în ACILFR, XII, vol. II, Bucureşti, EA, 1971, p. 1009-1022.

Flora 1972 = Radu Flora, *Slovenačke leksičke posudenice u istrorumunskog*, în „Linguistica", Ljubliana, XII, 1972, p. 67-94.

Flora 1975 = Radu Flora, *Gli italianismi nell'istroromeno*, în "Italica Belgradensia",

www.digibuc.ro

I, Belgrad, 1975, p. 45-63.

Flora 1982-1983 = Radu Flora, *Pentru un atlas lingvistic al istroromânei*, în AUI (serie nouă), secțiunea III. Lingvistică, tom XXVIII-XXIX, Iași, 1982-1983, p. 49-61.

Frățilă 2002 = Vasile, Frățilă, *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în idem, *Studii de toponimie și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2002, p. 211-312.

Frățilă 2003 = Vasile Frățilă, *Terminologia corpului în dialectul istroromân*, în *Tabula*, nr. 6, Pula, 2003, p. 121-135.

Frățilă, Vasile, *La terminologia del corpo nel dialetto istroromeno*, în „Actas del Congersso Internacional de Linguistica y Filologia Romanica", Salamanca, 24-30 septembre 2001, Editadas por Fernando Sanchez Miret, Volumen III. Sección 4: Semantica, léxica, lexicologia y onomastica. Tűbingen, 2003, p. 169-180.

Frățilă 2004a = Vasile Frățilă, *Termeni istroromâni referitori la regnul animal. I. Ovine, caprine, cervide*, în idem, *Cercetări de onomastică și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2004, p. 235-244; AUT, XL, 2002, p. 83-92.

Frățilă 2004b = Vasile Frățilă, *Termeni istroromâni referitori la regnul animal. II. Bovine și cabaline*, în idem, *Cercetări de onomastică și dialectologie*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2004, p. 245-262.

Frățilă 2008 = Vasile Frățilă, *Observații asupra elementului autohton în dialectul istroromân*, în *Istroromânii: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2008, p. 43-64.

Frățilă 2009 = Vasile Frățilă, *Considerații cu privire la elementul autohton din istroromână*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, Baia Mare 19-21 septembrie 2008, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, p. 113-136.

Frățilă 2010 = Vasile Frățilă, *Probleme de dialectologie română*, Blaj, Editura Astra, 2010, p. 46-52.

Glavina-Diculescu 1905 = Andrei Glavina, C. Diculescu, *Calindaru lu Rumeri din Istrie*, București, 1905.

Ireneo della Croce 1698 = Ireneo della Croce, *Historia antica e moderna, sacra e profana della città di Trieste*, Venezia, 1698.

Iroaie, Petru, *Cântece populare istroromâne*, Cernăuți, 1936.

Iroaie, Petru, *Grai și băsmuire cirebiră*, în „Arhiva", XLVI, 1939, nr. 3-4, p. 241-270.

Iroaie, Petru, *Il canto popolare istroromeno*, Roma, „Efemeris Dacoromana", IX, 1940.

Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Ed. Junimea, 1980.

Klepikova 1960 = G.P. Klepikova, *Funcțiile prefixelor verbale de origine slavă în dialectul istroromân*, în FD, II, 1960, p. 169-207.

www.digibuc.ro

Klepikova 1963 = G.P. Klepikova, *Prefixul de origine slavă po- în dialectul istroromân*, în FD, V, 1963, p. 69-81.

Kovačec 1966 = August Kovačec, *Quelques influences croates dans la morphosyntaxe istroroumaine*, în SRAZ", XXI-XXII, 1966, p. 57-76.

Kovačec 1968 = August Kovačec, *Observations sur les influences croates dans la grammaire istroroumaine*, în „La Linguistique", Paris, IV/1, 1968, p. 79-115.

Kovačec 1971a = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, Editura Academiei, 1971.

Kovačec 1971b = August Kovačec, *Le calque lexical d'après le croate comme cause de certains changements grammaticaux subis par les «quantitatifs» istroroumains*, în ACILFR, II, Bucureşti, EA, 1971, p. 1127-1131.

Kovačec 1981 = August Kovačec, *Les différences lexicales entre l'istroroumain du nord et l'istroroumain du sud*, în „Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia", XXIV, 1-2, 1981, P. 57-84.

Kovačec 1984 = August Kovačec, *Istroromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 550–591.

Kovačec 1992 = August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, în „Linguistica", XXXII (1992), II, Ljubljana, p. 159–175.

Kovačec 1995 = August Kovačec, *Jezik istarkih «Rumunja»*, în „Annales", nr. 6/95, Koper, p. 65-76.

Kovačec 1998 = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998.

Kovačec 1999 = August Kovačec, *L'Istroromeni*, în „L'Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia", 1999, Casa Editrice Muzeul Satu-Mare, Romania, p. 129-142.

Maiorescu, Ion, *Itinerar în Istria şi vocabular istriano-român*, Bucureşti, 1874; ediţia a II-a, publicată de Titu Maiorescu, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1900.

Maiorescu, Ion, *Itinerario in Istria e vocabolario istriano-romeno*, Trieste, 1996, traduzione di Elena Pantazescu.

MALGI = Radu Flora, *Micul atlas lingvistic al graiurilor istroromâne (MALGI)*, Bucureşti, Editura Academiei, 2003, ediţie îngrijită de Bogdan Marinescu.

Miclăuş 2004-2005 = Lucian Miclăuş, *Criterii de delimitare a elementelor slave vechi de cele croate şi slovene din istroromână*, în AUT, XLII-XLIII, 2004-2005, p. 225-240.

Miclăuş 2005 = Lucian Miclăuş, *Termeni romanici comuni istroromânei şi limbilor slave meridionale occidentale*, în *Probleme de filologie slavă*, vol. XIII, Timişoara, 2005.

Miclăuş 2006 = Lucian Miclăuş, *Teorii cu privire la originea istroromânilor*, în AUT, XLIV, 2006, p. 151-160.

Miclăuş 2008 = Lucian Miclăuş, *Istroromânii astăzi*, în *Studia in honorem magistri*

www.digibuc.ro

Alexandru Metea, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2008, p. 269-271.

Miklosich, Fr., *Rumunische Untersuchungen, I. Istro- und Makedo-rumänische Sprachdenkmäler, II. Istrorumänische Denkmäler*, Wien, 1881-1882.

Mihăilă 1980 = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi slave, comune dacoromânei şi istroromânei*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 431-434.

Mihăilă 1983 = G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 1, p. 43-53.

Mocanu 1972 = Nicolae Mocanu, *Asupra rotacismului dacoromân. Situaţia actuală în Ţara Moţilor (comunele Scărişoara, Gârda şi Arieşeni, jud. Alba)*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 81-97.

Morariu, Leca, *Lu fraţi noştri. Libru lu Rumeri din Istrie. Cartea Românilor din Istria. Il libro degli Rumeni Istriani*, Susńevița (Valdarsa) – Jeiăn (Seiane), Suceava, România, Editura revistei „Făt-Frumos", 1928.

Morariu, Leca, *De-ale Cirebirilor* (I). *Texte din Susńevița*, (extras din „Codrul Cosminului" VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie şi Limbă de la Universitatea din Cernăuţi), Cernăuţi, Institutul de arte grafice şi editură „Glasul Bucovinei", 1929; II, 1932 – [texte din Bârdo, Sucodru şi Grobnic]; III, 1933 – [texte din Jeiăn]; IV, 1934 – [scrisori istroromâne din Jeiăn şi Susnevița].

Neiescu 1972 = Petru Neiescu, *În legătură cu palatalizarea labialelor*, în CL, XVII, 1972, nr. 2, p. 227-233.

Neiescu, Petru, *Pentru un dicţionar istroromân*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 5, p. 527-533.

Neiescu 1980 = Petru Neiescu, *Din fonologia dialectului istroromân*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 2, p. 137-150.

Neiescu, Petru, *Il dizionario del dialetto istroromeno, fonti e principi di elaborazione*, în „Annuario", 1999, p. 151-165.

Petrovici 1960 = Emil Petrovici, *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii româneşti*, în LR, IX, 1960, nr. 1, p. 79-83.

Petrovici 1967 = Emil Petrovici, *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei şi problema teritoriului de formare a limbii române*, în CL, XII, 1967, nr. 1, p. 11-19.

Petrovici 1970 = Emil Petrovici, *Există oare elemente romanice dalmate în lexicul istroromân?*, în idem, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, EA, p. 114-118.

Petrovici-Neiescu 1964 = Emil Petrovici, Petru Neiescu, *Persistenţa insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni şi aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 187-214.

Pop 2005 = Ana-Maria Pop, *Observaţii privind dubletele etimologice în dialectul istroromân*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frăţilă*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2005, p. 441-450.

www.digibuc.ro

Pop 2006 =Ana-Maria Pop, *Elemente de origine germană în dialectul istroromân*, în AUT, XLIV, 2006, p. 201-230.

Pop 2008 = Ana-Maria Pop, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri şi băuturi*, în *Istroromânii: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2008, p. 85-102.

Pop 2009 = Ana-Maria Pop, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la nume de plante cultivate*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internaţional de Dialectologie*, Baia Mare, 19-21 septembrie 2008, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, p. 285-300.

Popovici 1909 = Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, Partea a II-a (*Texte şi glosar*), Halle a.d. S., 1909.

Popovici 1914 = Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, Partea I (*Referinţele sociale şi gramatica*), Halle a.d. S., 1914.

Puşcariu 1906 = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne. I. Texte*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, în „Analele Academiei Române", Seria a II-a, Tom. XXVIII, 1905-1906, Memoriile Secţiunii Literare, Bucureşti, 1906, p. 117-182.

Puşcariu 1926 = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, 1926.

Puşcariu 1929 = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, III. *Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, Bucureşti, 1929.

Puşcariu 1940 = Sextil Puşcariu, *Limba română. I. Privire generală*, Bucureşti, 1940.

Rosetti 1931-1932 = Al. Rosetti, *Asupra repartizării dialectale a istroromânei*, în „Grai şi Suflet", V, nr. 1, 1931-1932, p. 1-9.

Rosetti 1978 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. I. De la origini până în secolul al XVII-lea*, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.

Saramandu 2005 = Nicolae Saramandu, *Originea dialectelor româneşti (pe baza surselor istorice)*, Bucureşti, EA, 2005.

Sârbu, Richard, *Interferenţe româno-slave în lexicul istroromân actual*, în „Romanoslavica", XXIX, 1992, p. 227-240.

Sârbu 1995 = Richard Sârbu, *Aspectul verbal în dialectul istroromân*, în *G.I. Tohăneanu 70*, Timişoara, Editura Amphora, 1995, p. 469-477.

Sârbu 2001 = Richard Sârbu, *Slovenske leksikalne prvine v istrorumunskem dialektu*, în *Probleme de filologie slavă*, IX, Timişoara, 2001, p. 109-118.

Sârbu 2005 = Richard Sârbu, *Dialectul istroromân astăzi*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frăţilă*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2005, p. 463-475.

www.digibuc.ro

Sârbu-Frățilă 1998 = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timişoara, Editura Amarcord, 1998.

Scărlătoiu 1998 = Elena Scărlătoiu, *Istroromânii și istroromâna. Relații lingvistice cu slavii de sud: cuvinte de origine veche slavă*, Bucureşti, Editura Staff, 1998.

Skubic 2000 = Mitja Skubic, *Elementi linguistici romanzi nello sloveno occidentale*, Roma, Editrice „il Calamo", 2000.

Tagliavini 1942 = Carlo Tagliavini, *Sugli elementi italiani del croato*, în *Italia e Croazia*, Roma, Reale Accademia d'Italia, 1942, p. 377-454, reluat în idem, *Scritti minori*, Bologna, Pàtron Editore, 1982, p. 361-440.

Todoran 1971 = Romulus Todoran, *Despre elementul latin în lexicul dialectelor româneşti*, în ACILFR, XII, 2, Bucureşti, EA, 1971, p. 185-192.

Todoran 1977 = Romulus Todoran, *Originea dialectelor româneşti*, în Matilda Caragiu-Marioțeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, Bucureşti, EDP, 1977, p. 97-111.

Vasiliu 1968 = Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, Bucureşti, Editura Academiei, 1968.

Vassilich, Giuseppe, *Sui rumeni dell'Istria. Loro sedi. Quando e donde vennero.* (Riassunto storico-bibliografico), Gabinetto di Minerva, Nova serie, vol. XXII, 1899-1900, fascicolo primo, Trieste, p. 157-236.

Zauner 1902 = Arthur Zauner, *Die romanischen Namen der Kőrperteile. Eine onomasiologische Studie*, Erlangen, 1902.

Zbuchea, Gheorghe, *Istroromânii – un grup mic, dar cu suflet mare...*, în „*Magazin istoric*", Anul XXXIV, serie nouă, nr. 3 (408), martie 2001, p. 50.

Weigand, Gustav, *Nouvelle recherches sur le roumain de l'Istrie*, în „Romania", XXI, 1892, 2, p. 240-256.

Weigand, Gustav, *Istrisches*, în Jb, 1, 1894, p. 122-155.

Weigand, Gustav, *Istrisches*, în Jb, 2, 1895, p. 215-224.

www.digibuc.ro

ISTROROMÂNII SAU VLAHII ISTRIENI. TRECUT, PREZENT ŞI VIITOR

Prof.univ. dr. Richard Sârbu
Universitatea de Vest din Timişoara

Atunci când trebuie să scriem despre istroromâni[1] avem la dispoziție două posibilități de expunere: să preluăm diferite informații din numeroasele lucrări despre ei, elaborate de-a lungul vremii de cărturari români sau străini, ori să prelucrăm propriile noastre informații, culese cu ocazia anchetelor dialectale pe care le-am întreprins, în ultimele trei decenii, în localitățile croate, în care mai viețuiesc istroromâni. Întrucât sinteza informațiilor preluate direct de la vorbitori, prin interviuri mai ales, dar şi în alte împrejurări, ni se pare o cale mult mai interesantă, ne vom referi, în continuare, şi la relatările persoanelor intervievate, la felul în care ei înşişi îşi deapănă amintirile din trecut, îşi prezintă impresiile despre viața lor de azi. Având, însă, în vedere complexitatea vieții şi tradițiilor acestei comunități etnolingvistice, nu excludem nici cealaltă posibilitate de expunere.

Descendenții „românilor apuseni", cum îi numea Sextil Puşcariu în ale sale *Studii istroromâne,* urmaşii vlahilor balcanici medievali, stabiliți în peninsula Istria încă din secolul al XVI-lea, sunt cunoscuți în literatura de specialitate şi sub numele de „rumeri" (cu rotacism), „cici"[2], „ciribiri"[3] sau

[1] Etnonim propus de cercetători pe baza criteriului geografic de aşezare a acestora în peninsula Istria.

[2] De la cr. *čiča* «unchi»; acest etnonim semnifică un conducător, un cneaz, sau provine de la numele feudalului istrian de origine vlahă Pascalus Chichio, pe moşiile căruia lucrau strămoşi ai istroromânilor de azi.

[3] Acest etnonim, după părerea unor lingvişti reflectă rotacismul, o particularitate fonetică specifică a acestui dialect: *čire* (*«cine»*) + *bire* (*«bine»*). Credem că provine de la tc. *ceri beri «apărător de graniță, grănicer»,* întrucât, aşa cum se ştie din istorie, «vlahii – voinici», organizați în «cătune», ca apărători ai granițelor sârbeşti, adesea luptau cu turcii, beneficiind, ca recompensă, de aşa-numitul «drept valah», din partea regilor sârbi (de ex., în timpul domniei lui Uroş al III-lea). Vezi Sextil Puşcariu, *op. cit.*, p. 9; Silviu Dragomir, *Vlahii din Serbia în secolele XII-XV,* "Anuarul Institutului de Istorie Universală din Cluj", I (1922), p. 279-299; *Vlahii şi Morlacii,* "Publicațiile Institutului de Istorie Universală",

www.digibuc.ro

„istrovlahi"[4]. Istroromânii de azi, totalizând câteva sute de vorbitori, trăiesc în două grupuri: în nordul peninsulei Istria, în localitatea Jeiăn (cr. Jeiane), din aşa-zisa regiune „Cicearia", unde alcătuiersc o comunitate lingvistică compactă, şi în sud, la poalele muntelui Učka (Monte Maggiore), în satul Suşnievița, precum şi în câteva cătune puțin populate sud-istriene pe valea râului Raşa, nu departe de Suşnievița (Kostârčane, Bârdo, Sucodru, Noselo ş.a.).

Istroromânii, cea mai redusă ramură de români sud-dunăreni, ultimii care s-au desprins din matca comună, sunt urmaşii vlahilor balcanici, adică ai populației autohtone romanizate din nord-vestul Peninsulei Balcanice, făcând parte din aceeaşi ramură cu dacoromânii, fapt relevat de multiplele similitudini lingvistice. În legătură cu patria primitivă a istroromânilor s-au exprimat până în prezent mai multe opinii, unele lipsite de temei ştiințific, cum a fost cea a „autohtonismului" istroromânilor în Peninsula Istria, altele – mult mai argumentate din punct de vedere istorico-lingvistic, şi, de aceea, demne de a fi luate în considerare.

Astfel, după opinia renumitului învățat clujean Sextil Puşcariu[5], strămoşii istroromânilor, „românii apuseni", cum îi numea el, erau situați în zona cea mai nordică şi dinspre vest a Dacoromaniei de odinioară, în teritoriul învecinat la vest cu Banatul românesc şi cu Crişana.

Alți lingvişti, precum A. Philippide şi G. Ivănescu[6], împing mult spre vest hotarul teritoriului unde s-au constituit istroromânii, iar Ovid Densusianu[7] considera că locul de obârşie al istroromânilor se situează în nordul Dunării, şi anume în zona Banat – Hațeg – Crişana. Această teză este susținută de numeroasele asemănări dintre dialectul istroromân şi graiurile din zona menționată.

Cluj, 1924; Idem, *Originea coloniilor române din Istria* (Academia Română, Secția Istorie, Seria III, tom. II, mem., 4), Bucureşti, 1924; idem, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul mediu*, Bucureşti, 1959; Anton Kovaz, *Dei Rimgliani o Vlahi d'Istria*, „L'Istria", 1-2, Trieste, 1946; Giuseppe Vassilich, *Sui rumeri dell'Istria. Loro sedi. Quando e donde vennero* (Riassunto storico-bibliografico), Gabinetto di Minerva, Nuova Serie, vol. XXII, 1899-1900, fascicolo primo, Trieste, 1900, p. 157-236. Cf. şi Goran Filipi, *Atlasul lingvistic istroromân*, Pola, 2002.

[4] Vezi Iosip Miličevič, *Istrovlasi ili čiribirci*, «Jadranski zbornik», 13, Pola – Rieca, 1989, p. 301-302.

[5] Vezi Sextil Puscariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, vol. II, Bucureşti, 1926; Cf. şi A. Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, 1971. (v. şi cap. *Istroromâna, Tratatul de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 550 şi urm.). Vezi şi Goran Filipi, *Atlasul lingvistic istroromân*, Pola, 2002.

[6] Cf. *Istoria limbii române*, Iaşi, 1980, p. 308, 311.

[7] Cf. *Istoria limbii române*, vol. I, Bucureşti, 1961, p. 220-221.

www.digibuc.ro

Şi alţi cercetători români, cum sunt Iosif Popovici, Al. Rosetti, Nicolae Drăganu, împărtăşesc concepţia că istroromânii sunt strămoşii dacoromânilor din Munţii Apuseni, sud-vestul Transilvaniei şi Banat, care ar fi plecat în straturi spre coasta dalmată începând cu secolele al XI-lea – al XII-lea, înaintea venirii ungurilor în Transilvania (o dovadă certă, în acest sens fiind absenţa maghiarismelor în dialect), până în secolul al XIV-lea, când numele româneşti se multiplică substanţial în peninsulă.

O menţiune specială, în această ordine de idei, merită concepţia lui Emil Petrovici, bazată pe argumente de fonetică istorică, potrivit căreia împrumuturile slave din istroromână, care s-au făcut într-o epocă mai veche, anterioară manifestării influenţei dialectelor croate istriene, sunt de origine sud-slavă orientală, de tip bulgăresc, şi nu de tip sud-slav occidental (sârbesc, croat), care lipsesc în nord-vestul Peninsulei Balcanice[8]. Ca atare, savantul clujean avansează ipoteza că strămoşii istroromânilor din evul mediu ar fi fost originari din sudul Dunării, din zona Timocului.

Cercetările lui Emil Petrovici confirmă, de altfel încă o dată, teza învăţatului sloven Fr. Miklošič, formulată cu o sută de ani în urmă. De asemenea, Constantin Jiriček îi considera, atît pe vlahii din vechea Serbie, cât şi pe cei de pe litoralul adriatic, ca şi urmaşi ai românilor dunăreni. Nici lingvistul croat Petar Skok nu consideră că românii apuseni, strămoşii istroromânilor, ar fi constituit un rest al vechii populaţii romanice din părţile nord-vestice ale Peninsulei Balcanice (cum susţinea S. Puşcariu), dat fiind faptul că această arie era demult slavizată când apar vlahii şi morlacii în regiunile occidentale ale teritoriului sârbo-croat. Acelaşi lingvist nu împărtăşea nici părerea lui Ovid Densusianu că strămoşii istroromânilor ar fi plecat spre vest din Transilvania.

Încercând să găsească o cale de mijloc, care să împace controversele iscate cu privire la originea istroromânilor, mai recent, Elena Scărlătoiu consideră că „marea masă a strămoşilor istroromânilor provine din regiunile septentrionale ale Peninsulei Balcanice" şi că „au existat mai multe "nuclee" situate atât în părţile centrale, de vest şi de nord-vest ale Transilvaniei, cât şi la sud de Dunăre, cu precădere în zona Timok – Prizren"[9]. Cum vedem, în lipsa unei concepţii unanim acceptate, problema originii istroromânilor rămâne încă deschisă.

Documentele îi atestă pe istroromâni ca fiind la început păstori,

[8] Vezi Emil Petrovici, *Elementele sud-slave orientale ale istroromânei şi problema teritoriului de formare a limbii române*, în „Cercetări de lingvistică", XII, nr. 1, Cluj, 1967, p. 11-19.

[9] Vezi Elena Scărlătoiu, *Istroromânii şi istroromâna. Relaţii lingvistice cu slavii de sud*, Bucureşti, 1998, p. 325.

www.digibuc.ro

ocupație ce va dispărea în timp. Ciobanii erau îmbrăcați cu haine de lână, purtau pălării negre cu boruri mari, iar în picioare purtau opinci. Creșterea animalelor nu a fost o preocupare prioritară la istroromâni, nici preparatul vinului. Procedeul de preparare a caşului era similar cu cel de la noi.

Textele pe care le-am înregistrat la istroromânii din ramura de nord, la ***jeiăneni***, şi la cei din sud, cu precădere la ***suşnevțeni***, cum ei înşişi işi zic, prezintă ample aspecte din viața lor din trecut şi de azi, la starea economică, cultură, tradiții.

O temă predilectă atinsă în discuțiile spontane cu ei este cea a ocupațiilor practicate în trecut de generațiile de altădată: cărbunăritul şi comerțul cu mangalul practicat la Rijeka şi Triest, două importante centre economice, unde de fapt se şi întâlneau istroromânii din cele două ramuri.

Mate Sancovici, un jeienean de 81 ani, îmi istorisea, în 1982, cu lux de amănunte, cum se producea mangalul, cât de greu le era localnicilor să transporte marfa la mari distanțe fără mijloace de transport adecvate. Alt jeienean – Frane Turković – îmi povestea cum se aduceau lemne de la pădure în vederea comercializării lor şi pentru propria folosință, „cu vacile, cu boii şi cu caii, tocmai de pe muntele Şija, şi pe vreme bună şi pe vreme rea". Iolanda Starai, unica locuitoare din Bârdo, de 71 ani, în anul 2000, ne spunea că în trecut a avut multe vite, viță de vie „am avut pământ mult, vite, de toate, vreo şapte capre, boi, vaci... de toate". Când am întrebat-o unde sunt consătenii ei, mi-a arătat cimitirul. Loc în care avea să ajungă şi ea nu peste mult timp. Avea dreptate Ion Vulpe, un admirator al istroromânilor, când se întreba într-un articol, cu durere în suflet la constatarea reducerii drastice a istroromânilor din Bârdo şi din alte cătune: *Pentru cine bat clopotele cicilor?*

Precizarea numărului de istroromâni din zonă este o altă temă abordată de noi în discuții. Răspunsurile au fost aproximative: două-trei sute de persoane. Din lucrările de dialectologie aflăm însă că în 1846 existau 6000 de istroromâni, 4850, în 1904 (Sextil Puşcariu, *op. cit,* p. 42-43), iar mai ales în ultima vreme, într-un răstimp relativ scurt,, s-a produs o scădere drastică a numărului de vorbitori în dialect, în 1994 totalizând 400 de vorbitori (după aprecierile lui Goran Filipi, autorul Atlasului Lingvistic Istroromân, Pola, 2002, p. 45), iar în prezent numărul lor nu depăşeşte 300 de persoane. Din relatările localnicilor, numărul lor este mult mai mic.

Plecarea localnicilor în alte oraşe din fosta Iugoslavie, prin alte țări şi continente a început cu mult timp înainte. După Primul Război Mondial mulți istroromâni au emigrat în SUA, America de Sud, Canada, Australia, precum şi în Europa. Un fapt demn de a fi luat în seamă, lăudabil dealtfel, este că în aceste țări, în care s-au aşezat, au continuat să vorbească în

www.digibuc.ro

familie, ori cu alţi concetăţeni de obârşie istroromână, în graiul lor matern. Aşa îmi mărturisea Ivina lu Poane din Australia (născut la Jeiăn) şi soţia sa Elvira lui Vilim. În unele oraşe din SUA există un număr considerabil de istroromîni emigranţi, care păstrează legătura între ei.

Nu lipsesc din relatările persoanelor intervievate nici referirile la perioada războiului, când satul Jeiăn a fost incendiat de nemţi şi au fost numeroase victime, când unii dintre ei, cum a fost şi Tone Doričič din Jeiăn, au colaborat cu partizanii, şi pentru asta a trebuit să plătească cu ani de detenţie în lagăr. Tot la partizani a fost şi Baco Ştefano, din Suşnievița (71 ani), cu care am stat de vorbă în anul 2000, şi care era indignat că noile autorităţi i-au retras suplimentul de pensie avut pentru această activitate.

Un istroromân din Zinkovci, Silvano Karlović îmi povestea în 2007, despre calvarul pe care l-au îndurat oamenii locului în vremuri de secetă, când transportau apa cu „brentele" pe măgari de la mari depărtări, apă raţionalizată, cu pază la izvor.

Mulţi localnici au lucrat şi lucrează (azi în mai mică măsură) la Rijeka, Opatija, Lovran şi în alte oraşe. Femeile, de regulă, sunt angajate la hoteluri pe litoral, iar bărbaţii mai înainte lucrau în portul Rijeka ori ca şoferi pe autobuzele intercomunale, cum îmi mărturiseau Frane şi Draga Turcović, care m-au găzduit în mai multe rânduri. De la ei am aflat că înainte vreme oamenii erau mai înstăriţi, aveau animale pe lângă casă, nu ca astăzi, când la ei în Jeiăn dacă mai sunt două-trei vaci.

Cu agricultura nu s-au ocupat şi nu se ocupă din lipsă de condiţii şi mână de muncă, tinerii fiind plecaţi la lucru prin alte părţi, în ţară şi în străinătate, iar bătrânii – ca pe la noi – abia că mai pot face faţă lucrului prin grădina casei. Mulţi sunt pensionari şi se descurcă anevoie cu costurile vieţii.

Privitor la standardul lor actual de viaţă, se poate spune că este ridicat, au canalizare, apă curentă, case noi, moderne. Evident, nu absolut toţi, dar cei harnici şi cu venituri mai mari îşi îngrijesc cum trebuie gospodăria.

Referitor la idiomul pe care îl vorbesc, nici istroromânii din nord, nici cei de la sud de Muntele Mare (Učka Gora) nu afirmă că vorbesc într-un dialect românesc, cei din Jeiăn zic că vorbesc „jeieneşte" (po jeianski), iar ceilalţi – că vorbesc „în vlahă" (vlaški). De altfel şi autorităţile susţin aceste denumiri, din varii motive.

În textele înregistrate de noi, în repetate rânduri se fac referinţe la şcoală, la limba lor şi la tradiţii, obiceiuri păstrate până astăzi. La Jeiăn nu mai există şcoală din lipsă de copii, iar cei puţini de aici merg într-un sat vecin, la Mune. La Suşnievița, cum ştim din literatura de specialitate, şcoala în limba română a avut o existenţă efemera, sub conducerea

www.digibuc.ro

învățătorului localnic Andrei Glavina, şcolit, cu sprijinul lui Th. Burada, la Bucureşti. Astăzi funcționează într-o localitate vecină, Labin, o şcoală cu predare în limba croată şi – după informațiile primite de la dr. Emil Petru Rațiu, preşedintele Asociației „Andrei Glavina", de la Roma – în care se experimentează predarea unor ore destinate dialectului istroromân (oficial: „limbii vlahe"). Nu de multă vreme se constată din partea autorităților croate un oarecare interes pentru conservarea acestui idiom, considerat oficial „un bun cultural". Acest interes față de limbile minoritare sau „regionale" este, de fapt, impus de hotărârile Consiliului Europei în legătură cu aceste limbi, şi este motivat de apropiata intrare a Croației în UE.

Dintre tradiții, în textele noastre sunt menționate cele în legătură cu „Pustul" (Lăsatul secului"). Chiar preşedintele societății „Jeianski zvončari", Mauro Doričič de 35 ani mi-a povesti detaliat scenariul obiceiului. Începând de la sărbătoarea Trei Ierarhi, din 6 ianuarie, se porneşte alaiul „zvončarilor" (clopotarilor), care se opresc pe la casele oamenilor să primească alimente, băutură şi bani în vederea organizării unei cine la care va participa tot satul. Clopotarii costumați cu tricouri de marinari, piei de oaie pe umeri şi cu pălării împodobite cu panglicuțe colorate, sunt însoțiți de „crabule" (mascați) pe ulițele satului, făcând mare zarvă „ca să alunge spiritele rele şi pentru ca anul să fie bogat". A doua şi a trei zi defilează pe străzile Opatiei pentru a-şi expune costumele şi a suna din clopote. Aceste clopote nu se țin în mâini, ci sunt prinse de costume şi pentru a le face să răsune, clopotarii îşi mişcă într-un anume fel trupurile. Alte obiceiuri, cum erau cele prilejuite de Crăciun, Anul Nou sau Paşte nu se mai păstrează astăzi. Despre ele aflăm din lucrările lui Traian Cantemir[10].

Dialectul istroromân, unul dintre cele trei dialecte româneşti sud-dunărene, care s-a desprins de matca sa străromână mai târziu decât celelalte două dialecte româneşti sud-dunărene – aromâna şi meglenoromâna – în decursul existenței sale multiseculare a suferit puternice influențe din partea mai multor limbi – croata, slovena, italiana (veneția istriotă), precum şi influența limbii germane, în perioada administrației austriece. Această influență multilaterală se reflectă, între altele, şi în numeroasele împrumuturi lexicale din aceste limbi, chiar şi în morfosintaxă. Asupra graiurilor istroromâne vorbite în partea de nord şi în cea de sud a Istriei cel mai puternic s-a manifestat influența graiurilor ceacaviene croate, vorbite în împrejurimi, şi a limbii croate – standard.

Cu toate acestea, în special în istroromâna vorbită la Jeiăn, s-au conservat mult mai bine străvechile structuri morfosintactice, precum şi

[10] Cf. *Texte istroromâne*, Bucureşti, E.A., 1959.

www.digibuc.ro

vechiul fond lexical, dat fiind faptul că jeiănenii sunt situați mai departe de principalele magistrale rutiere sau feroviare. În Suşnievița, de pildă, situată în apropierea magistralei Pazin – Labin – Rieca, s-au menținut într-o măsură mult mai mică, în grai, structurile arhaice de tip românesc, sub influența îndelungată a limbilor croată şi italiană.

Astfel, mult răspândite sunt formele analitice ale substantivelor articulate la genitiv-dativ cu indicatorul *lu* (masc.) şi *le* (f.), de ex., *lu bovu, le mul'åre, le blåge.* Forme sintetice am întâlnit doar în poezii, proverbe, zicători, în care astfel de forme s-au fixat mai de mult. De exemplu: *Oi l'epúre nu jucå/ Ke te bate måia ta/ ştenățu plugului*...(Sanković Mila, lu Tonić, Jeiăn, 47 ani).

Se observă o bună conservare a pronumelor şi adjectivelor posesive şi demonstrative, a formelor vechi din româna comună, care au avut o evoluție specifică în istroromână, dar care s-au fixat în opoziții stabile în funcție de persoană, număr de posesori şi de obiecte posedate, caz, gen, ca şi în dacoromână. Se constată, totodată, generalizarea formelor fără *a* emfatic (*čéla*). De exemplu, într-un text despre fotografii: *Cåsta-i fil'a lu fråtele. Å česta-fil'u a lui, pac li s-åv učís. Čåsta-i lu a melvę fråte fil'u. Cåsta-i fil'a le Drage.*

Frecvent întâlnite sunt construcțiile cu pronumele personal în dativ, care au funcția de a sublinia ideea de apartenență, în contexte despre membrii familiei, despre prieteni: *Césta m'-ie Sergio, časta m'-ie americånca şi fråtele, časta m'-ie sóra şi ómu*...(Sancović Catarina, Jeiăn, 81 ani; Țvečić Dora, Suşnievița, 55 ani).

În privința verbului istroromân, se observă că vechea flexiune este, în general, păstrată. O diversitate de forme temporal-aspectuale (indicativ prezent, perfect şi viitor – mai puțin de imperfect) oferă vorbitorilor multiple posibilități de redare nuanțată a diverselor valori verbale. Întâlnim, de asemenea, şi forme de condițional – optativ, atât în vorbirea vârstnicilor, cât şi în cea a tinerilor: *Ke i-å zis ke va fåče čéla profesór ča cårte; Când a fost că óste s-å popalít Jeienu...; Io ręş båş vedę cum s-år pisę...; Ręm întrebå adrésu? Ręş io în četåte ramåre, ma n-åm colę mes.* (Turcović Sergio, Jeiăn, 27 ani; Sancović Mate, Jeiăn, 78 ani).

Conjunctivul are forme identice cu indicativul (numai verbul *a fi* are forme distincte de conjunctiv, dar şi acestea sunt înlocuite adesea prin forme de indicativ), întrebuințându-se după model croat cu conjuncția *nēca* (mai rar – *se*): *Cui ie fóme neca-ntréba* (Sancović Maria, Jeiăn, 50 ani).

Astăzi se manifestă tendința de înlocuire a construcțiilor cu *neca* prin construcții cu infinitivul: *A verit spure. Verit merindå. Acmó morém noi doi bę. Fil'í meg ân četåte jivi. S-å moręit aştepta.*

www.digibuc.ro

Dintre elementele care persistă în sistemul morfo-sintactic se remarcă structurile „contrase" cu valoare pronominală sau adverbială nedefinită, care sunt, de fapt, formațiuni predicative lexicalizate, de tipul *nuşcârle* (nu+ştiu+care „ cineva, careva"), *nuşčire* (nu ştiu+cire „cineva"), *nuşcum, nuşcând, nuşcât* ş.a., precum şi compuse de tipul *maimânte zi* (ziua de mai înainte „alaltăieri").

Bine conservate sunt şi construcțiile cu numeralele cardinale de la *unu* la *şase* şi cu cele ordinale de origine latină. Celelalte numerale se constituie adesea în construcii mixte: *Mul'âra lúcra-n şúla pâtru ure na dan. Ie moreit lucrâ sto osemdesét şi do ure.... Io voi avę u dețembru şesnâistog pedesét şi činč ani.* (Doričić Tóne, lu Cl'óńe).

Pe de altă parte, cum am arătat mai sus, istroromâna îşi modifică fizionomia în compartimentele ei mai puțin rezistente la presiunea aloglotă, care fiind supuse masivei influențe croate, îşi pierd cu timpul din consistență, din caracterul lor specific, anumite subsisteme sau structuri ale idiomului dezvoltându-se după model străin (de exemplu, opozițiile aspectuale, construcțiile predicative cu adverbe în *-o*, numeralele de la 11 la nouăsprezece, adverbul, topica frazei, cu multiplele ei implicații de natură morfologică, cum ar fi pierderea formelor articulate ale adjectivelor antepuse, dislocarea auxiliarului de verb etc., construcțiile eliptice ş.a.).

În morfosintaxă inovațiile sunt mult mai numeroase decât arhaismele. De pildă, verbul, cea mai constructivă clasă morfologică, cu pondere funcțională în frază, preluând opozițiile aspectuale din croată, prezintă atât structuri mixte, cu radical şi indicator funcțional (sufix) istroromân şi cu indicator aspectual (prefix) croat, cât şi structuri slave complete, în care doar indicatorul infinitival mai este românesc: cf. *legâ – razlegâ, plânje – zaplânje, durmi – zadurmi, učide – zaučide, furâ – pofurâ, etc.*, respectiv, *copeį – scopeį, reji – obreji, leti – doleti etc.*

O altă zonă puternic influențată de limba croată este topica. În croată ordinea cuvintelor este relativ liberă, deoarece funcțiile sintactice sunt de cele mai multe ori exprimate morfematic, iar istroromânii transpun adesea această topică liberă şi în sutuațiile în care funcțiile sintactice ar trebui să fie exprimate prin ordinea cuvintelor. Una din consecințele acestei topici libere este dislocarea auxiliarului de verb: *În cârcă cu brenta âm âpa purtât* (Sancović Mila, Jeiăn, 47 ani), *Cum âm io cuvintât, âu şi ie.* (Sancović Anton, Jeiăn, 82 ani), *Pac s-âu cu tractóru učís*. (Sancović Catarina, Jeiăn, 81 ani), *Când âm io de mic fost...* (Sancović Drago, Jeiăn, 48 ani) ş.a.

O consecință a topicii de tip croat este şi pierderea formelor articulate ale adjectivelor antepuse substantivelor, de ex., *Ke betăr om nu pote...*, în loc de *Ke omu betăr nu pote...*

www.digibuc.ro

Ca fapt frecvent întâlnit în exprimarea istroromânilor, ca şi la croaţi, este întrebuinţarea formelor eliptice, de ex., *Ân Dunåi̯ am fost soldåt. Am, am.* Cum *am io cuvintåt, åu̯ şi i̯e.*

Este, de asemenea, generalizată întrebuinţarea, după model croat, a formelor neutre ale adjectivelor îm construcţii predicative: *Vişe če-i̯ mai̯ búro. Če-i̯ de novo?Âi̯ tâmno!* („E rău".); *Ke lor l'-e că fino, ali nu-i̯ că fino.* (Sancović Mate).

În mai multe anchete efectuate de noi în perioada 1982-2008, am urmărit, în speţă, principalele tendinţe manifestate în dialect, atât (1) la nivelul sistemului lexico-gramatical, cât şi (2) la nivelul vorbirii spontane a istroromânilor, cu referire specială la modalităţile specifice de manifestare a bilingvismului acestora şi la consecinţele „dezechilbrării" lui continue[11].

Se remarcă, în primul rând, *intensificarea evoluţiei sale divergente* în raport cu româna (dacoromâna) şi cu celelalte dialecte româneşti sud-dunărene, ca o trăsătură dominantă a tendinţelor lui actuale. La nivelul vocabularului, mai ales, acest lucru este cât se poate de evident. Se observă o reducere în timp a termenilor de origine latină din vorbirea istroromânilor şi înlocuirea lor cu împrumuturi slave. Astfel, lingviştii care în lucrările lor se bazează pe atestări mai vechi, ilustrează preponderenţa termenilor de origine latină. Avem în vedere lucrările lui Sextil Puşcariu[12], precum şi studii mai recente, cum sunt cele ale lui Vasile Frăţilă, care arată că termenii referitori la cele mai importante părţi ale corpului omenesc, care sunt de origine latină, s-au păstrat cu tenacitate, pe când cei ce se referă la „detalii" au fost preluaţi din graiurile cu care istroromânii s-au aflat în contact.[13]

Atestările mai recente făcute pe baza textelor istroromâne actuale, ilustrează o mare scădere a frecvenţei de utilizare de către vorbitori a cuvintelor de origine latină, predominanţa absolută având-o împrumuturile din croată. Am în vedere materialele dialectale cuprinse în cele două volume publicate de noi anterior, şi anume: *Texte istroromâne şi glosar*[14] şi *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*[15].

Cuvintele de origine latină, preluate din străromâna, totalizează doar **25%**, în schimb ele sunt mai importante decât imprumuturile croate, întrcât

[11] Într-o prezentare mai amplă, această problemă a costituit subiectul lucrării pe care am susţinut-o la Cel de-al 13-lea Congres Internaţional al Slaviştilor, care a avut loc la Ljubljana în 2003. Cf. *Aktual'nye tendencii v istrorumynskom dialekte. Vlijanie chorvatskogo jazyka*, publicată în „*Romanoslavica*", nr. 38, p.77-85.

[12] Cf. *Limba română*, I. Privire generală, Bucureşti, 1940, p. 193.

[13] Cf. *Terminologia corpului omenesc în dialectul istroromân*, în vol. *Studii de toponimie şi dialectologie*, Timişoara, Editura Excelsior Art, 2002, p. 213..

[14] Tipografia Universităţii din Timişoara, în colaborare cu V. Frăţilă.

[15] Timişoara, Editura Amarcord, 1982, în colaborare cu V. Frăţilă.

www.digibuc.ro

aparțin fondului lexical esențial, în timp ce împrumuturile din croată și din celelalte limbi aparțin masei vocabularului, frecvența acestora din urmă în *texte* fiind cu mult mai mică, fapt pe care îl remarcă și lingvistul croat August Kovačec[16].

Analiza tuturor textelor înregistrate în ultimele decenii (1982-2007), în localitățile menționate și în împrejurimi, confirmă convingerea noastră că influența limbii croate, în variantele ei standard și ceacaviană, asupra graiurilor istroromâne s-a manifestat la toate nivelurile dialectului, chiar și în domeniul relativ mai conservator al morfosintaxei.

O tendință importantă manifestată la vorbitorii dialectului în discuție este **frecvența mare** cu care apelează ei la **limba croată** pe parcursul **comunicării** în grai. Cercetările dialectale pe care le-am întreprins asupra dialectului istroromân, vorbit de un număr din ce în ce mai redus de persoane, ne-au furnizat suficiente argumente în favoarea tezei că istroromânii prezintă un caz tipic de ***bilingvism asimetric***. Cu timp ce trece se îngustează tot mai mult sfera de utilizare a dialectului, în favoarea limbii oficiale croate, limba populației majoritare din zonă. Cauzele sunt multe: în primul rând, cele de natură social-economică. abandonarea vechilor ocupații din domenii în care termenii vechi românești erau indispensabili procesului de comunicare, abandonarea dialectului de către tineri prin părăsirea ținutului natal cu ocazia schimbării locului de muncă în alte orașe, prin căsătorii în alte localități, apelul frecvent la limba croată, în diversele circumstanțe vitale din afara vetrei satului etc. Toate acestea au favorizat amplificarea întrepătrunderilor de registre lingvistice, pe măsura amplificării situațiilor reale ce se impun în actul comunicării, trecerea de la codul istroromân la cel croat și (mai puțin) invers.

Dar indiferent că este vorba de bilingvismul de tip simetric sau de cel de tip asimetric, manifestarea acestuia are un caracter *activ, general* și *obligatoriu* pentru comunitatea respectivă. Orieum, nici pe departe nu putem vorbi de o „mixtare", de o „croatizare" a idiomului, chiar dacă se observă importante modificări ale sistemului istroromân sub presiunea graiurilor croate învecinate, căci în esența lui morfosintactică se conservă destul de bine, ci de o abandonare tot mai frecventă din partea vorbitorilor în comunicare a propriului idiom și de treceri aproape pe neobservate de la codul limbii materne la cel croat, treceri explicate de cele mai multe

[16] A. Kovačec, pe baza ocurențelor lexicale în textele care au alcătuit corpusul cărții sale *Dicționar istroromân-croat*, ajunge la concluzia că lexemele moștenite din româna comună reprezintă cea mai importantă componentă a textelor istroromâne glosate, cu o mare frecvență de apariții, în timp ce elementele străine (slave, în special croate, și italiene), în ciuda numărului lor mare, ocupă un loc periferic în vocabular. Vezi *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pola, 1998, p. 306.

www.digibuc.ro

ori şi prin uitarea pentru moment a unor cuvinte din codul matern, ori, dimpotrivă, prin grija excesivă a interlocutorilor de a fi percepuţi mai exact. În esenţă, principala tendinţă care se manifestă este: ***amplificarea cazurilor de sinonimie contextuală interlingvistică*** Iată câteva exemple:

„Za vreme rata, când a fost osta; ni ie nepocretna, nego bolna iaco" *(În timpul războiului, când a fost război; nu e imobiliată /la pat/, dar e foarte bolnavă.)*[Tone Turcović, 57 ani, Jeiăn, 1982].

„Noge imam slabe, pičorele me doru" *(Am picioare slabe, picioarele mă dor)* [Tone Doričić, lu Kl'one, 69 ani, Jeiăn, 1992].

Alteori trecerea de la termenii croaţi ai unei sintagme sunt înlocuiţi **treptat** cu corespondentele lor istroromâne, de exemplu: **„Ke şi čia-n vârh de selişte sus av stara târcva, stara beşereca... betăra beşereca.. e şi d-atunče pac av facut"** *(Că şi acia-n vârful satului sus au făcut...bătrâna biserică, vechea biserică)* [Sancović Mate, 78 de ani, Jeiăn, 1982].

„Ne samo io, nego vişe l'udi" *(Nu numai eu, ci mai mulţi oameni)* [Sancović Mate, 78 de ani, Jeiăn, 1982]. În acest exemplu se observă cum din cauza cadrului sintactic specific croat, vorbitorul renunţă la cuvântul *omir*, din propiul idiom, pentru a-l include pe cel croat *l'udi* *„oameni"*.

Adesea în diferite contexte pe teme uzuale vorbitorii trec pe neobservate de la un cod lingvistic la altul.

Frecventele pendulări ale vorbitorilor istroromâni, mai ales, in discursul lor dialogat, de la codul limbii materne la cel al limbii croate, «anunţă» o slăbire a competenţei lingvistice în propriul lor idiom. De aceea, este necesar să se realizeze un echilibru în ceea ce priveşte competenţa lor bilingvă, cu atât mai mult în cazul membrilor unor comunităţi etnice mai mici, prin măsuri culturale menite să conserve şi să consolideze ambele sisteme lingvistice. ***Iar acest lucru va putea fi posibil numai în măsura în care autorităţile române şi croate se vor implica responsabil.***

Un început, în acest sens, l-a constituit „Cel de-al III-lea simpozion internaţional dedicat limbilor în contact", de la Pola (Croaţia), din 31 martie – 1 aprilie, 2000, de data aceasta având ca temă ***Idiomul istroromân ieri, astăzi, mâine***. La această importantă reuniune ştiinţifică internaţională, pe bună dreptate numită de participanţi «Primul Congres Internaţional al Istroromânilor», cu o problematică extrem de interesantă – ***identitatea lingvistică a istroromânilor*** – au participat lingvişti, istorici, etnologi, oameni de cultură şi de presă din Italia, Croaţia şi România, reprezentanţi ai autorităţilor croate locale şi române de la ambasada noastră din Zagreb, parlamentari, consilieri guvernamentali şi prezidenţiali români.

Iniţiatorii acestei reuniuni au fost prof.univ.dr. Goran Filipi, pe atunci decanul Facultăţii de Filozofie din Pola, cunoscut prin lucrările sale de

www.digibuc.ro

referință despre dialectul istroromân, şi dr. Petru Emil Rațiu, preşedintele Asociației culturale istroromâne „Andrei Glavina" de la Roma, un inimos susținător al afirmării identității istroromânilor şi al ocrotirii graiului lor. În intenția organizatorilor, ca de altfel şi a celor invitați să participe la acest prim **„Congres al istroromânilor"**, a fost, între altele, şi implicarea unor factori guvernamentali din Croația şi România, în vederea acordării unei minime tutele instituționale acestui mic grup etnic şi graiului său, care s-a conservat vreme de secole, de când s-a desprins de matca sa străromâna.

Au mai participat cercetători din Italia, Franța, Belgia, România şi Croația: lingvişti, etnologi, istorici, precum şi membri ai Parlamentului României, conducători de departamente pentru românii de pretutindeni de la Ministerul Educației Naționale şi Ministerul Culturii, reprezentanți ai mediei româneşti de la Radio România Internațional, TV – Arad şi Pola etc. Nu au lipsit, desigur, nici reprezentanții unor organisme internaționale din Consiliul Europei, de la departamentele pentru limbi regionale.

Dintre lingviştii români, care au studiat îndeaproape dialectul istroromân, au participat cu comunicări dr. Petru Neiescu, de la filiala Academiei Române din Cluj-Napoca, prof.univ.dr Vasile Frățilă şi prof. univ.dr. Richard Sârbu de la Universitatea de Vest din Timişoara.

Cu ocazia acestei reuniuni internaționale de mare anvergură, **prima de acest fel inițiată de autorități croate**, participanților li s-a oferit minunatul prilej de a lua contact direct cu membrii comunităților istroromâne din localitățile Jeiane (Jeiăn), Suşnievița, Kostârčane, Bârdo, Sucodru, Noselo, prin deplasările organizate la nord şi la sud de Muntele Učka, unde aceştia viețuiesc de veacuri, conservându-şi tradițiile, portul şi graiul, în ciuda numărului lor tot mai mic şi al mediului aloglot în care ființează.

Cele văzute şi auzite la istroromâni în acele zile la Suşnievița şi, mai ales, la Jeiăn, au avut pentru noi o deosebită relevanță: ei, românii sau vlahii istrieni, cicii, ciribirii ori „istrovlahii", cum li se mai spune prin partea locului, vor mai dăinui încă multă vreme prin limba lor strămoşească, fiind animați de gândul identității lor şi stăruind în tradiții culturale proprii numai lor, conservate şi cultivate în continuare cu atâta râvnă de tinerii şi de vârstnicii grupați în Asociația culturală „Jeianski zvonciari" – „Clopotarii din Jeiăn". În această societate cultural-artistică se cântă, se joacă şi *se cuvântă* „jeieneşte". Liderii acestui ansamblu artistic se remarcă prin pricepere, profesionalism şi devoțiune ca inimoşi propagatori ai cultului pentru străvechiul lor grai, ca sprijinitori şi cultivatori ai tradițiilor istroromâne, ca autori de texte în grai pentru piesele lor muzicale destinate spectacolelor din țară şi din străinătate. Personal am fost profund impresionat de spusele unuia membrii ansamblului folcloric, care a tradus din croată în istroromână

www.digibuc.ro

textul rugăciunii „Tatăl nostru" şi care mi-a mărturisit intenția de a-l pune la dispoziția corului bisericii „pentru ca rugăciunea să se cânte în graiul nostru" (*NB!*), ceea ce ar fi extrem de important pentru destinul lor.

Am plecat de la ei cu gândul că peste ani, când vom reveni pe aceste locuri, poate cu ocazia unui viitor congres al istroromânilor, că vom constata cu satisfacție împlinirea dezideratelor mărturisite de oamenii locurilor vizitate: amplificarea interesului pentru conservarea şi cultivarea limbii şi a tradițiilor comunității de istroromâni. Dar de atunci s-au scurs 12 ani şi în sprijinul idealului afirmat în aprilie 2000 nu s-a făcut mai nimic substanțial din partea autorităților.

E drept, cercetările acestui dialect au continuat, s-au intensificat chiar. Bunăoară, în septembrie 2007 un grup de universitari timişoreni au întreprins, în cadrul unui grant de cercetare (director de program – prof. dr. Vasile Frățilă, membri: prof.univ.dr. Richard Sârbu, asist.univ.dr. Ana Maria Pop, asist.univ.dr. Gabriel Bărdăşan, prof.dr. Lucian Miclăuş), timp de 10 zile, ample anchete dialectale în localitățile cu istroromâni. La un răstimp de numai un an, în aceeaşi zonă s-a deplasat un grup de cercetători etnologi de la Complexul Muzeal «Astra» din Sibiu, care au izbutit să pună în evidență o seamă de valori culturale tradiționale istroromâne şi să aducă, ulterior, la cunoştința celor interesați prețioase informații etnografice privind istroromânii.

Din partea revistei Formula AS s-a inițiat o amplă acțiune de aducere la cunoştința românilor a unor prețioase informații de ultima oră despre destinul istroromânilor, despre ocupațiile, tradițiile, obiceiurile şi starea graiului lor. Revista a prilejuit numeroşilor cititori să-şi exprime în paginile ei gândurile lor despre ce trebuie făcut pentru salvarea acestei comunități româneşti de la dispariție şi pentru revigorarea ei.

S-au mai organizat manifestări menite să sensibilizeze publicul larg de la noi din țară şi din alte părți, cu privire la chestiunea istroromânilor. Astfel, în mai 2007, Ervino Curtis şi soția sa Elena Pantazescu din Trieste, doi inimoşi şi generoşi propagatori ai istoriei, limbii, tradițiilor şi culturii acestei mici comunități lăsată uitării de toți, au organizat o expoziție itinerantă intitulată „*Istroromeni, una picolla cultura nella grande storia*". Cu această expoziție s-au deplasat ulterior şi în alte oraşe din Italia şi Austria, iar la noi în țară au poposit la Timişoara şi la Sibiu. În iulie anul trecut ansamblul „*clopotarilor din Jeiăn*" a fost invitat la *Festivalul inimilor* de la Timişoara, unde s-a bucurat de o călduroasă primire şi de un binemeritat succes. Iar la începutul lui septembrie, 2008, la Sibiu, într-o amplă manifestare, bine organizată de colectivul de la Complexul Muzeal Național „Astra", într-o triplă dimensiune cultural-artistică: expoziția itinerantă „*Istroromânii*

www.digibuc.ro

ieri şi azi", organizată de soţii Ervino şi Elena Curtis, un simpozion cu tema *„Istroromânii: repere cultural-istorice"*, la care au participat cadre didactice universitare din Sibiu şi Timişoara, cercetători cu preocupări îndelungate în domeniu, ziarişti, oameni de cultură şi un numeros public. Cel de-al treilea moment l-a constituit spectacolul folcloric prezentat de ***„zvonciarii"*** istroromâni.

Toate acestea sunt mai mult decât salutare, dovedind nu numai un interes pentru o curiozitate ştiinţifică, sau un exerciţiu cultural de rutină, ci aşa cum se exprimă un binecunoscut prieten al istroromânilor de dincolo de Prut, Vlad Cubreacov, un angajament total întru salvarea şi dăinuirea identităţii istroromâne în Istria[17].

În ultima vreme se observă o oarecare înviorare a interesului manifestat de autorităţile locale croate faţă de conservarea limbii şi tradiţiilor vlahilor istrieni. Avem în vedere recentele manifestări cultural – ştiinţifice care au avut loc între 10 şi 12 iulie 2008, la Jeiăn şi Suşnieviţa, organizate de localnici şi autorităţile locale sub genericul ***„Zilele limbii vlahe din Jeiăn şi Suşnieviţa"***, fiind prilejuite de proiectul iniţiat de Zvjezdana Vrzič, originară din Istria, profesoara la Universitatea din New-York, intitulat ***„Conservarea limbii vlahe sau jeienene"***. Manifestarea a debutat, în cele două localităţi, cu o sesiune de comunicări ştiinţifice, la care au participat lingvişti şi etnologi din România, F.R.J. Macedonia şi Croaţia, oficialităţi locale şi membri ai comunităţii lingvistice de vlahi istrieni.

Totuşi, considerăm că va trebui să se intreprindă mult mai mult din partea autorităţilor noastre şi croate în direcţia conservării aceste mici etnii de sorginte străromână, a tradiţiilor şi graiului ei, mai ales acum când istroromâna a fost inclusă de către UNESCO în «Cartea roşie» a limbilor ameninţate cu dispariţia.

Credem că implicarea autorităţilor române şi croate în consolidarea identităţii lor, nu trebuie să se manifeste doar în plan informal, ci în angajarea unui substanţial sprijin material acordat formaţiunilor cultural-artistice şi comunităţii de istroromâni, în general, pentru afirmarea identităţii lor pe multiple planuri: cultură, învăţământ, prin permanentizarea unor emisiuni regionale speciale radio-TV în Istria. Materializarea acestui sprijin ***efectiv*** ar putea consta în acordarea de burse de studii tinerilor istroromâni, înlesnirea mai multor multe vizite, ca invitaţi, în România (unele şi în

[17] Deputatul basarabean, ca membru al Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, este iniţiatorul Proiectului de Rezoluţie prezentat la Strassbourg, intitulat *„Istroromânii trebuie salvaţi"*, prin care a adus chestiunea istroromânilor pe agenda forurilor europene şi internaţionale. În acest proiect salvarea identităţii istroromânilor este considerată a fi o prioritate stringentă, care impune statului croat şi celui român o implicare instituţională şi financiară efectivă.

www.digibuc.ro

localităţi cu minoritatea croată de la noi), organizarea unui centru cultural al istroromânilor la Jeiăn, în cadrul căruia să poată funcţiona o şcoală de vară şi tabere de creaţie pentru tineri români, croaţi şi localnici. În beneficiul financiar al întreprinzătorilor localnici s-ar putea găsi diverse formule de organizare a unor popasuri cu picnic şi cu momente de valorificare a folclorului local, de către firmele noastre şi croate de turism pentru cei care merg pe coasta Adriaticei etc. – şi de ce nu? – ***iniţierea unor minme investiţii economice în zonă,*** care să le asigure localnicilor stabilitatea în ţinutul natal.

Cercetările privind istoria, limba şi tradiţiile istroromânilor, destinul lor, în general, sunt astăzi deosebit de actuale, întrucât unii lingvişti şi etnologi străini ignoră o seamă de fapte lingvistice evidente şi adevărul istoric, realitatea însăşi, şi anume, faptul că istroromâna de astăzi reprezintă un adevărat ***muzeu viu al limbii române,*** care reflectă prin categoriile sale lexico-gramaticale principale faze timpurii ale românei comune. Se neagă, în esenţă, substanţa românească a acestui dialect, consistenţa sa, şi se pune sub semnul întrebării chiar şi existenţa bilingvismului la vorbitorii istroromâni de azi. Se ignoră – sperăm că din neştiinţă – caracterul sistemic al graiurilor istroromâne[18].

Teoriile unor cercetători străini lansează diverse «argumente originale», inadmisibile din punct de vedere ştiinţific, cel puţin cele ce privesc idiomul istroromân

După părerea lor, idiomul «ciribir» (istroromân – *n.n. R.S.*) nu este un dialect al limbii române comune, ci o limbă străveche, care îşi are obârşia în antichitatea civilizaţiei preiraniene din Asia Mică şi în care comunicau strămoşii croaţilor de astăzi[19].

Deşi în principiu suntem de acord cu autorii citaţi, referitor la necesitatea conservării comunităţilor lingvistice – relicve, cu tradiţiile lor străvechi şi cu valorile lor culturale, nu putem accepta teoriile lor despre originea istroromânilor şi a idiomului lor.

Pe o poziţie fundamental opusă faţă de aceşti cercetători se situează o serie întreagă de remarcabili lingvişti străini şi români cum ar fi de exemplu, August Kovačec, Goran Filipi, Petru Neiescu, Vasile Frăţilă, Elena Scărlătoiu şi alţii, care cu mare atenţie şi cu un deosebit interes, bazându-se pe fapte de limbă concrete şi relevante, determină statutul etnolingvistic al

[18] Iosip Miličević, *Postoje li istrorumunji?* „*Annales, Anali za istrske in mediteranske študije*", 6/'95, Series historia et sociologia, 2, Koper, 1995, p. 99.

[19] Prof. dr. Ivan Biondič, dr. A.Ž. Lovrić, dr. Stjepan Murgić, dr. Mladen Rac, *Žejanci su prahrvati, a ne Rumunji*, „Glas Istre", 9 oct, 2000, p. 19.

www.digibuc.ro

istroromânilor de azi, potrivit unor exigențe științifice obiective[20].

În ciuda unor puternice și persistente influențe manifestate secole la rând, istroromâna se numără printre puținele cazuri miraculoase, când un idiom vorbit într-un mediu aloglot de un număr mic de persoane, care nu au dispus veacuri la rând și nu dispun nici astăzi de nici un fel de instituții culturale proprii – centre culturale, presă, posturi de radio-tv etc. – menite să-i potențeze funcțiile vitale, ca mijloc de comunicare interumană, s-a păstrat totuși până în zilele noastre. În decursul istoriei lor multiseculare istroromânii, datorită unor conjucturi mai totdeauna nefavorabile lor, nu au avut nici școli permanente, nici biserici, în care să se închine în limba lor strămoșească și nici tradiții cultural-literare notabile, așa cum au, de pildă aromânii. Și cu toate acestea au persistat ca „insulă lingvistică" până astăzi.

De aceea, studiile despre istroromâni, ca și despre alte etnii mai mici, se dovedesc a fi deosebit de prețioase, mai ales în contextul Europei de azi, care duce o politică deschisă, de considerare și susținere a năzuințelor oricărei comunități etnice și lingvistice, indiferent de mărimea ei, deoarece se consideră că valorile culturale ale fiecăreia, create în decursul veacurilor, reprezintă un aport original și prețios la tezaurul cultural general european.

[20] Vezi, de exemplu, în aceeași revistă *„Annales, Anali za istrske in mediteranske študije"*, 6/'95, *Series historia et sociologia*, 2, Koper, 1995: August Kovačec, *Iezik istarskih „Rumunija"*, p. 65-74; idem, *Hrvatski i talijanski uticaji u istrorumunjskoj gramatici*, p. 89-97; Goran Filipi, *Istrska ornitonimia: ptičja imena v istrorumunskih govorih*, p. 77-88; Srdja Orbanić, *Status attuale delle comunità istroromene*, p. 57-64; Ervino Curtis, *La lingua, la storia, le tradizioni degli istroromeni*, în vol. *L'Istroromeno. La lingua, la cultura, la storia. Parliamone per salvarlo*, Trieste, 1996, p. 6-12; Fulvio Di Gregorio, *Alcune note storiche sugli istroromeni*, în același volum *L'Istroromeno...*, p. 20-24; Dario Marušič, *Le tradizioni musicali dei rumeri*, în același volum *L'Isroromeno...*, p. 14-19. Cf. și Elena Scărlătoiu, *Istroromânii și istroromâna. Relațiile lingvistice cu slavii de sud*, București, 1998.

www.digibuc.ro

TEXTE ISTROROMÂNE

Prof.univ. dr. Richard Sârbu
Universitatea de Vest din Timişoara

(1) ČÅI̯O A NÓSTRU

Ân lúmele de Čåi̯a şi de Fíl'u şi de Dúhu Svétile, amén.
Čåi̯o a nóstru če-ş ân nébo,
Néca se svetę lúmele a tev,
Víro cral'évstvo a tévo,
Néca fíȩe vól'a a tå,
Cum ân nébo aşå şi pre pemínt.
Pấra a nóstra de såca zi
Şi åstez ne då
Şi dúgurle na otpustę
Ca şi noȩ otpuşčúȩm åtorę.
Nu na pre tấmna cåle napel'ęȩ,
Négo de la tấmno ¿å nę då. Amén.

(*Boris Doričič, Jeiăn, 2000, 62 ani*)

(1) TATĂL NOSTRU

În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului duh, amin.
Tatăl nostru carele eşti în cer
Sfințească-se numele Tău,
Vie împărăția Ta,
Precum în cer aşa şi pe pământ
Pâinea noastră de toate zilele
Dăne-o nouă astăzi
Şi ne iartă nouă greşalele noastre
Precum iertăm şi noi greşiților noştri
Şi nu ne duce pe noi în ispită
Şi ne izbăveşte de cel rău. Amin.

(2) ÁVE MARÍA

Ave María de mílost pl'íra, Dómnu cu tíre
Tu, blagoslovíta ấntre tóte måi̯,
Blagoslovít fečóru ân utróba a tå, Isúsu,
Svéta Marío, måi̯o lu Dómnu, róga de noi̯ gréşni,
Acmó şi ân úra de a nóstra mórte, amén.
Sláva lu Čåi̯a şi lu Fíl'u şi lu Dúhu svétile
Ca şi åv fost de la cråi̯, aşå şi acmó şi vâc şi zavấvâc, amén.

(2) AVE MARIA

Ave, Maria, de grație plină, Domnul cu Tine
Tu binecuvântată între toate femeile
Binecuvântat fie fătul în pântecul tău, Isus
Sfântă Marie, maica Domnului,
Roagă-te pentru noi, păcătoşii
Acum şi în ceasul morții noastre, amin.
Slavă Tatălui şi Fiului şi Duhului Sfânt
Aşa cum a fost la început, aşa şi acum şi în vecii vecilor, amin.

www.digibuc.ro

(3) DRUŞTVO „JEIÅNSKI ZVONČÅRI"

– Io săm Máuro Dóričić, din Jeiăn, osămdesét şi pătru – A. Predsédnic săm de drúştvo de „Jeiånski zvončåri", o drúştvo če vet" čúda let bil'vę́ Acmó ie că şi osnúita, registrirúita po záconu na nóvo.

(– Câţi ani aveţi? – R. Sârbu.)

– Åm trídeset i pet let şi cu că ma bavés vet" úri pet let, úri pet let me cu că bavés. E, de drúştvo „Jeiånski zvončåri" m-å iåco zanimúit ke că åv fos ş-å nóşti betâri. Toţ de vâc i-aşă če noi ştim, áli nu ştim când au nastanít şi cum åv că mes tot de lå crăi, č-å fost băş svârha, négo cúmo betâri-av zis c-å fost zvončår s-a scupę́it pe úre căse, néca fiie măi plódno pemínt şi néca măi bur ån víre. Drúştvo acmó broię́ ocó de şesdesét i pet ómir, jénsco şi múşco. Tu că smo toţ dváiset zvončår ân drúştvo.

(– Če sunt zvončårii? – R.S.)

– Čel'i če zvonés cu trei clópote, mornárske măiţe åru, faţolítele de mânt"e-av avut, bragéşi. Atúnč åru cumarâc cu băiere, čęl'a-s pârla pemínt, pre căp åu do roj şi bót"a åru-n mâr. E, folclórno drúştvo åre-nca plesåč şi cântadóri.

(– Cântač? – R.S.)

– Cântåč, ma noi kemåm cântadóri. Iel' âs vet" măi betâri ómir, čél'i če po starínski cântu. Şi-acmó-av facút o cazéta, avém şi če că víše cu harmónica, e că-s ur lic măi tírer şi că s-åv ânca sadârjít.

(3) SOCIETATEA „ZVONCIARII DIN JEIĂN"

– Eu sunt Mauro Doricici din Jeiăn, optzeci şi patru. Sunt preşedintele societăţii „Jeianski zvonciari" („Clopotarii din Jeiăn"), o societate ce deja de mulţi ani există. Acum e ca şi înfiinţată, înregistrată din nou după lege.

(...)

– Am treizeci şi cinci de ani şi cu asta mă ocup de vreo cinci ani, de vreo cinci ani cu asta mă ocup. De această societate JZ m-am preocupat mult că aceasta a fost şi la bătrânii noştri. Totul dintotdeauna este aşa ce ştim noi, dar nu ştim când a apărut şi cum a mers totul de la început, ce a fost chiar de la obârşie, dar cum au zis că au fost clopotari, s-au strâns pe la unele case, ca să fie mai roditor pământul şi să vină un an mai bun. Societatea numără acum în jur de şaizeci şi cinci de oameni, femei şi bărbaţi.

(...)

– Aceia ce sună cu trei clopote, au tricouri marinăreşti, înainte au avut cătrinţe, pantaloni. Atunci au pălărie cu baiere, dintre-acelea până la pământ, pe cap au două flori şi în mână au un băţ. Societatea folclorică mai are şi dansatori şi cântăreţi.

(...)

– Cântăreţi, noi le zicem cantadori. Ei sunt oameni mai bătrâni şi cântă bătrâneşte. Şi acum au făcut o casetă, ce o avem asta mai mult cu armonica, apoi aceştia puţin mai tineri şi asta s-a mai păstrat.

www.digibuc.ro

E, de plésuri avém čótiş şi mazolín şi starínsca pólca. Avém do instruménti – baịs şi harmónica – şi acmó s-å facut ţíndra, č-å vo facút Råde Dóričić, o betấra, starínsca ţindra şi cu ịå se ísto jóca starínski ples.

(– Doričić Boris? – R.S.)

– Boris şi Rådo, ịel'-âs fråţ, ịel'i şi svirés ...

(Nu-s din Jeiăn? – R.S.)

– Ịel'i âs din Jeịấn, sámo nu bivés ân Jeịấn. Ịel'i-âs acmó na...

(– Merg cu voi? – R.S.)

– Ịel'i mégu cu noị.

(– Aţ fost ân Nizozemsca? – R.S.)

– Acmó åm verít zádnile...názat... åm fost ân Nizozémsca treị zíle. C-å fost mårele folclór colę́de víşe pemíntur, din afâra. Şi noị åm fost ísto colę́ sus. Såc-a fost petnáịst grúpe, déset din afâra, činč de colę́ şi såca a avút petnáịst minut de-a aratå seụ prógram. Şi colę-åm aratåt ur betấr obíčaị, cum se lå noi pobirę́ de Pust şi cân se víre-ntre cåse zvoncări zazvoní, se fermę́ pac åv zacântåt. O vóta atúnč åm mes lå jucåt, fíno-åm zazvonít ăn lic, ma tot cum se víre, óvaị, cum se pozdravę́ la čéla če se víre, če ịe då. če se parikę́ị pren... şi čåụåto tot aş- åm facút şi colę́ sus şi că le-åm aratåt.

... Pústu poşnę́ la noị ân Tri Cral'i... atúnče se mégu na Pústu... în Tri Cral'i, na şest ịanuára poşnę́ Pustu. (...) Atúnče se mę́je već cum ịe betấra ča obíčai ân Opatiịe s-aratå, če víşe omir se-aratå de ... ur lic vę́du, e, a nóstra måra tradíţiịa ịe de Pust (...).

E, dansuri avem ciotiş şi mazolin şi o polcă veche. Avem două instrumente – contrabasul şi armonica – şi acum s-a făcut ţindra, pe care a făcut-o Rade Doricici, o veche, bătrână ceteră (cobză) şi după ea se joacă, de asemenea, jocuri bătrâneşti.

(...)

– Boris şi Rado, ei sunt fraţi, ei cântă...

(...)

– Ei sunt din Jeiăn, dar nu locuiesc în Jeiăn. Ei sunt acum la...

(...)

– Ei merg cu noi.

(...)

– Acum am venit ultima dată... în urmă am fost în Olanda trei zile. Că a fost marele folclor (un spectacol mare) din mai multe ţări, de afară. Şi noi am fost de asemenea acolo sus. De toţi am fost cincisprezece grupuri, zece de afară, cinci de acolo şi fiecare a avut cincisprezece minute ca să-şi arate programul său. Şi acolo am prezentat un obicei vechi, cum se strâng (alimente) la Pust (Lăsatul secului) şi când vin clopotarii pe la case să sune şi la sfârşit au cântat. Pe dată am mers atunci la jucat, am sunat un pic (din clopote), dar totul cum se vine, cum se felicită cei ce vin, ce le dau, ce se pregăteşte ... şi celelalte toate aşa le-am facut şi acolo sus şi asta le-am arătat.

...Pustul începe la noi la Trei Ierarhi, atunci merg la Pust... la Trei Ierarhi, în şase ianuarie începe Pustul. Atunci se merge aşa cum e vechiul obicei, în Opatia pentru a se arăta... mulţi oameni arată... puţin văd... Pustul este o mare tradiţie a noastră (...)

www.digibuc.ro

Atúnče se pobirę́, cåre cåsa póte då şi cât póte då şi de cå se-atúnče de tóta séliştea (...), i̯å, i̯å, hråna şi şóldi. Ş-atúnče se cu čå če ómiri dåu de tóta séliştêa fåce o číra şi drúştva tot.

(– În Opatie nu mejeț? – R.S.)

– Ân Opatíi̯e meję́m sámo-aratå, ma ne niş åto, négo sámo aratå préco... ş-aşå. Båş o rúta tręče, cum år zíče..., de la Ambasadór pârla Slátina tręče o vóta cå şi de zvončåri zazvoní ş-aşå.

(– N-am ânțeles ce-aț spus zadn'e – R.S.).

– Ân Opatíi̯e, ân Ríca čå se mę́je sámo zvoncåri-aratå, zvončåri şi drúştva... nu, niş nu, povấrha trécu néca arétu... Tręče prin glávna ulița oč, prin cósta néca ómiri vę́du...

(– Parada? – R.S.)

– E, péntru paráda...

(– Aveț čåsta besęda, parada? – R.S.)

– Avém, i̯å. I̯å, fačém paráda néca ómiri vę́du cúmo smo şi cum i̯e a nóstru obíčai̯.

(– Şi če običai mai aveț oanč? – R.S.)

– Čåsta åto n-avém i̯åco vet", mislím, obíčai̯ n-avem i̯åco ke núşte țirém ca şi čésta, ke čésta s-å måi̯ víşe sadârjít. E d-atúnče când i̯e préste vęra, atúnče avém víşe folclóru, atúnče mejém jucå şi cântå, mejém n-acmó, mejém pấrla Måtul' şi Múne şi niş åto.

(*Mauro Doričić, 35 ani*).

Atunci se colectează, care casă poate da şi cât poate da şi din tot satul (...) da, da, alimente şi bani. Şi atunci cu ceea ce dau oamenii din tot satul se face o cină cu toată comunitatea.

(...)

– La Opatia mergem doar ca să arătăm şi nimic altceva, numai să arătăm prin... şi aşa.Chiar o tură se trece, cum s-ar zice... de la Ambasador până la Slatina se trece o dată ca să sune clopotarii şi aşa.

(...)

– În Opatia, în Rieca se merge doar ca să se arate clopotarii, clopotarii şi societatea... nu, nimic, nu, în trecere numai, ca să arate... Trec pe străzile principale aici, pe coastă ca oamenii să vadă...

(...)

– E, pentru parada.

(...)

– Avem, da. Da, facem o paradă ca oamenii să vadă cum suntem şi cum e obiceiul nostru.

(...)

– Alte obiceiuri nu mai avem multe că nu le ținem ca şi pe acesta, că acesta este mai bine păstrat. Şi atunci în timpul verii, avem mai mult cu folclorul, atunci mergem să jucăm şi să cântăm, mergem dar nu acum, mergem până la Matuli şi Mune şi nimic altceva.

www.digibuc.ro

(4) BÓRIS ŞI RÅDO

(– Cum se ziče când se scupamo? – R.S.)

– Ne ręm aflå. Na cáte úre va ręţ aflå?

(– La şase. – R.S.)

– La şåse, na şest ur, noi̯ zičém: na şest ur ne ręm aflå.

(– Şi cum broiţ voi? – R.S.)

– Ur, doi̯, trei̯, påtru, činč, şåse, şåpte, opt, dévet, déset. Rént"e-i̯ ca şi şi hârváţki: i̯edenái̯st, dvanái̯st, trinái̯st...

(– I̯a, ma când zčeţ aşa: ne ręm afla..? Nu zičeţi: la şase ur? – R.S.)

– Ne, na şest... óco de şésta úra ne ręm aflå.

... Ásta gramática de čéla če m'-åţ mânt"e zis... Áli i̯eşít-a mórke-i ačå ur lic ómir prenč néca cuvínta víşe. A poşnít şi ur, båş cu noi̯ svirę. Dóričić se kiåma. La Måtul' bivę... Pac a i̯e poşni̯t piséi̯ čęste pi̯ésme na jei̯ånski, čúda. (...) Oč̱enåş, íå.

(– Boris? – R.S.)

– I̯å, åv prevedít.

(– Şi sora? Åre sora ånč? – R.S.)

– Ne, to mu i̯e ... čésta l'-e fråtele, brat.

(– Åre o sora ånč ân Jeiăn. – R.S.)

– A, Mího Dóričić.

(– Şi pe ia cum o kiama? Cum se kiama ia, mul'åra? – R.S.)

– Åna ... Mul'åra l'-i... Čésta če-acmó a trecút cu tractóru sus. Čésta l'-e fråtele. Čéla če-åv şezút pre pricólița. Ačå-i̯ fråte le Åne. Le Ånine, de ånč. I̯å.

(4) BORIS ŞI RADO

(– Cum se zice când ne întâlnim?)

– Ne vom afla. La ce oră vă veţi afla?

(...)

– La şase, la ora şase, noi zicem: la ora şase ne vom întâlni .

(– Şi cum numărați voi?)

– Unu, doi, trei, patru, cinci, şase, şapte, opt, devet (nouă), deset (zece). Înainte este ca şi în croată: unsprezece, doisprezece, treisprezece...

(...)

– Nu, la şase... În jurul orei şase ne vom întâlni.

... Această gramatică de acela de care mi-ați zis mai înainte... Dar poate că a apărut, pe aici oameni să vorbească puțin mai mult. A început şi unul care chiar cu noi cântă. Se numeşte Doricici. Locuieşte la Matuli... A început şi el să scrie aceste cântece în graiul nostru, multe...

(...)

– Tatăl Nostru, da.

(...)

– Da, el a tradus.

(...)

– Nu, acesta îi este... acesta îi este fratele.

(...)

– A, Miho Doricici

(...)

– Ana... Îi este soție... Acesta ce a trecut cu tractorul sus. Acesta îi este frate. Acela ce a şezut în remorcă. Acela e fratele Anei. Aninei de aici. Da.

www.digibuc.ro

(– Are un frate anč şi mai are un frate Boris. – R.S.)

– Ne, čå-i̯ le ómu le Ånine. Åre fråte. Doi fråţ l'-is la Måtul'.

(– Omu le Ane, ne Ana? – R.S.)

– Ne, ne, Ånina åre ånč doi̯ fråţ ân Jei̯ắn, i̯úva bivés i̯el' şi i̯a.

(– Aha, čel'a-s fråţi de omu le Ane? – R.S.)

– I̯å, i̯å, Bóris şi Rådo.

(– Şi sunt svirači? – R.S.)

– Sviråči, i̯el' svirés.

(– Şi če cấnta, cum svirés? – R.S.)

– Svirés čåşte-a nóstre po jei̯ånski şi pólke, vál'ţeri... cu armónica şi bái̯su. Ur i̯e cu armónica, e ur...

(– Boris?)

– Ne, négo Rådo. Rådo-âi̯ pre armonica, e Bóris pre bai̯s åla mårle.

(– Şi čela mai tirer? – R.S.)

– Čela måi tíreru – pre armonica.

(– Şi cântă?)

– Cấnta, i̯el' cấnta.

(– Cântă şi cu gura? – R.S.)

– Iå, iå, cu γúra cấnta po jei̯ånski.

(– Dar voi nu vă rugaţ aşa cu „Čåia a nostru"? – R.S.)

– Ne, n-åm ấnca, ma åv napisę́i̯t, pac mórke fi rę-acmó.

(– Betâri voştri s-au rugat aşa po jeianski? – R.S.)

– I̯o nu ştiu̯, ne n-åv... ke úvâc a mísa fost na hârvåţki. N-å fost prévtu... Prévtu-a fost... N-å fost jei̯ånăţ, négo ...católic.

(*Jel'co Doričić*)

(...)

– Nu, acela e bărbatul Aninei. Are frate. Doi fraţi sunt la Matuli.

(...)

– Nu, nu, Anina are aici în Jeiăn doi fraţi, unde locuiesc ei şi ea.

(...)

– Da, da, Boris şi Rado.

(...)

– Instrumentişti, ei cântă la instrumente.

(...)

– Cântă şi polci, valsuri... cu armonica şi basul. Unul cu armonica, iar unul...

(...)

– Nu, Rado. Rado-i cu armonica, iar Boris e cu contrabasul ăla mare.

(...)

– Acela mai tânăr – cu armonica.

(...)

– Cântâ, ei cântă...

(...)

– Da, da şi cu gura. Da, cu gura cântă jeieneşte.

(...)

– Nu, nu ne-am (rugat) încă, dar au scris şi poate ar fi acum. (...)

(...)

– Eu nu ştiu, nu n-au... că întotdeauna la misă a fost în croată. N-a fost preotul... Preotul a fost... N-a fost din Jeien, ci ... catolic.

www.digibuc.ro

(4) BERTO

(– Cum te kemu? – R.S.)

– Cúmo ma kému? Bérto.

(– Iúva lúcri? – R.S.)

– I̯úva lúcru? I̯a, i̯úva rivés? I̯úva cåțu, i̯úva cåțu, i̯úva rivés.

(– Câț ani ai?)

– Cornår, cornår. Cum se zíče cornår? Patruzáč?

(– Şi copii? Fil'u, fil'a? – R.S.)

– Nu şoptí! Cornår. Am copíl'e şi o fęta.

(– Şi iuva ie la şcola? – R.S.)

– Colę́-n Ċépiċ.

(– Şi oanč jiveş? Âs omir?)

– Ne, zålic.

(– Câț?)

– Dvésto, trísto ómir. Ân Suşńévițe şi-n sélişt ocó. Cår'e vorb'escu, ganéscu. Voi zíčeț vorb'ęi, noi – ganęi.

(– De iuva ştii de vorbesc? – R.S.)

– Din ştiu̯, de čúda ån' víru ånč a vóştri. (...) Ne turísti, vet" vóştri miníştri.

(– Şi måia, čåia? – R.S.)

– Måi̯a şi čåi̯a-s acåsa.

(– Âs betâri?)

– Ma nu ştiu̯, âs batấri cum rę... I̯el'i zícu ke nu-s batấri.

(– Câț ani aru?)

– Şesdesét şi pet şi şesdesét şi dévet.

(– Cum broieş tu? – R.S.)

– Ur, doi̯, trei̯, påtru, činč, şåse, şåpte, opt, dévet, zę́če. E bíre, nu-i̯?

(– Şi la douăzeč... dupa ...dvaiset şi...)

(4) BERTO

(Cum te chiamă)

– Cum mă chiamă? Berto.

(– Unde lucrezi?)

– Unde lucrez? Unde găsesc,da, unde aflu.

(– Câți ani ai?)

– Patruzeci, patruzeci. Cum se zice „cornar"? Patruzăci?

(...)

– Nu şopti! Cornar. Am copil (băiat) şi o fată.

(...)

– Colea-n Cepici.

(– Şi locuieşti aici? Sunt oameni?)

– Nu, puțini... două sute, trei sute de oameni. În Suşnievița şi-n sate în jur. Care vorbesc. Voi ziceți vorbei, noi – ganei.

(– De unde ştii că vorbesc?).

– Ştiu, de mulți ani vin aici ai voştri.... Nu turişti, ci ai voştri miniştri.

(...)

– Mama şi tatā-s acasă.

(...)

– Păi nu ştiu, âs bătrâni, cum nu... Ei zic că nu-s bătrâni...

(...)

– Şaizeci şi cinci şi şaizeci şi nouă.

(– Cum numeri tu?)

– Unu, doi, trei, patru, cinci, şase, şapte, opt, devet, zece... E bine, nu-i?

(...)

www.digibuc.ro

– E nu ştiu pócle ... iedenáist, dvanáist ... dváiset, dváiset şi ur, dváiset şi doi, dváiset şi trei ...

(– Şi oanč te-ai rodit? – R.S.)

– Oánč m-åm rodít, cåsa ... baş cåsa. Ne ân şpitál.

(– Şi iuva-i cåsa? – R.S.)

– Ân Nósela. Noi zíčem Nósela şi hârváti zícu Nóva Vas.

(– Şi cât omir âs ân Nova Vas? – R.S.)

– Ma úri sto, sto ómir. De sto úri pedesét... ganéscu.

(– Toţ ganescu?)

– Ne, ne, po de iel'. Verít-av nevęstele şi noi ganęim că iåle.

(– Şi muiåra ta če ie?)

– Iå-i din Pázin. Nu-i de oánča. Ia tot capę, capę... ânţelęze.

(– Şi fil'u?)

– Fęta, fęta.

(– Şi fęta ganę? – R.S.);

– Ştie ma nu vrę... Nu, nu-i de rušîre.

(– Şi cum se cl'ama valea? – V. Frăţilă.)

– Ċépişco pól'e. (...) Noi zíčem lúgu.

(– Şi dove-i Raşa? – V.F.)

– Ráşa-i de åta bánda de brig. Ai Ráşa, ai potócu şi ... åpa męre ân mâre.

(– Oanč aveţ fântâra? – R.S.)

– Fântâra zâlica ie, iúva şi iúva-i. Ma ne mare fântâra ke åpa víre din cózl'ac.

(– Şi de iuva beţ apa? – V.F.)

– Din spína, din vódovod... cum se kl'åma? Apedóto. [...]

(– Şi blåga aru omiri? – R.S.)

– Oánča åru, iå åru våč, oi, cåpre, porč.

– Ei, nu ştiu mai departe... unsprezece, doisprezece, ... douăzeci, douăzeci şi unu, douăzeci şi doi, douăzeci şi trei...

(– Şi aici te-ai născut?)

– Aici m-am născut, acasă, chiar acasă. Nu în spital.

(...)

– În Nosela. Noi zicem Nosela şi croaţii zic Nova Vas (Satul Nou).

(– Şi câţi oameni sunt în Nova Vas?)

– Păi, vreo sută, o sută de oameni. Dintr-o sută vreo cincizeci ...vorbesc (*în grai – n.n.*)...

(...)

– Nu, nu, jumătate din ei. Au venit nevestele şi noi vorbim ca ele.

(...)

– Ea-i din Pazin. Nu-i de aici. Ea tot pricepe.

(...)

– Fata, fata.

(– Şi fata vorbeşte?)

– Ştie dar nu vrea... Nu, nu-i de ruşine.

(...)

– Noi zicem lunca.

(...)

– Raşa-i de cealaltă parte a dealului. E Raşa, e pârâul şi... apa merge în mare.

(...)

– Fântâna e mică, unde şi unde-i... ...Da nu-i mare fântâna că apa vine din reţea...

(– Şi de unde beţi apă?)

– Din conductă... cum se chiamă? Apeduct.

(– Şi oamenii au vite?)

– Aici au, da, au vaci, oi, capre, porci.

www.digibuc.ro

(– Şi če facu din carne? – V.F.)

– Ċe făcu? Făc cărne, víndu lăptele, víre camiónu. Cum se zíče? Camión?... La iă lăptele t''ă, porč şi duc acăsa, núşte víndu.

(– Şi če fac din carne di porcu? – V.F.)

– Di pórcu úscu, úsca, (...) Cepişco polie... oănča se făče pârşútu istriánski, căre-i̯ măi̯ bur... ân lume. Totúr şi dalmatínski, áli nu şă bur ca ş-a nóstru oănč.

(– Da ai vač acasa? – R.S.)

– I̯o n-ăm. I̯o-ăm căpre.

(– Fač caş? – R.S.)

– Fačém.

(– Fil'u lu capra cum se cl'ama? – V.F.)

– Capríču.

(*Alberto /Berto/ Miclauş, 40 de ani, Suşnieviţa-Noselo*)

(...)

– Ce fac? Fac carne, vând laptele, vine camionul. Cum se zice? Camion? Le ia laptele, porcii şi duc acasă, vând câte ceva.

(...)

– Din porc, îl uscă. Aici se face şunca istriană, care-i... în lume. Tot aşa şi cea dalmatină, dar nu e aşa bună ca a noastră de aici.

(...)

– Io, nu am. Io am capre.

(...)

– Facem.

(– Puiul caprei cum se chiamă?)

– Capriciul („iedul").

(5) PEPO GLAVINA

– I̯o sâm Pépo Glăvina din Suşn'évița. Nascút sâm de mil'ăr devétsto pedesét i şest, ačă rę fi cornăr şi trei ăn`. La noi̯ se čă şă zíče, ke-i̯ čúda beşęde din Croáția, no, no... ş-ásta. Şi i̯o bivés âns, ânsurât nu sâm. Măi̯a mi-ă murít ân trei̯ míseț, ċăče – ăntru trei ăn' (...)

(– Vrei să te căsătoreşti cu o fată din România? – X)

– I̯ă, i̯ă, o fęta din Românii̯a rę rabím, vedęț, ne sámo míe, čúda mladit", vedęț, tot mladit" tírer cărl'e nu-s ânsurăț.

(– De ce? Nu sunt fete? – X)

(5) PEPO GLAVINA

– Eu sunt Pepo Glavina din Suşnieviţa. Sunt născut în o mie nouă sute cincizeci şi şase, ast-ar fi patruzeci şi trei de ani. La noi aşa se zice că-s multe cuvinte din croată, nu, şi asta... Şi eu locuiesc singur, nu sunt însurat. Mama mi-a murit acum trei luni, tata – acum trei ani.

(...)

– Da, da, o fată din România aş dori, vedeți, nu numai eu, mulți tineri, vedeți, tot tineri care nu-s însurați.

(...)

www.digibuc.ro

– Nu-s, nu s-ânsóro, stę domåče n-or noi̯, cęste če-s déntro de cåsa n-or noi̯. E noi̯ moręi., moréi̯... şi íli nu-i̯ ból'a, íli şå såco... . Rabí rę, rę rabí se nu se séliştea zetaré rę rabí ... čevå. Rę muşåte verí din Românii̯a vro fę́ta.

(– Ma âs muşate şi ale vostre! – P. Neiescu)

– Ma âs, âs, sámo i̯ęle n-or noi̯, i̯ęle n-or noi̯. Nov ręm moréi̯ de l'úre de la voi̯. Şi şå.

(– Şi če-ai lucrat şi če lucri? – R.S.)

– E, lucråt-am dvái̯set şi činč ån' åm lucråt ân miniéro, ân co̯åvo, i̯úva se carbúru sopę. Trås-am ân jos, åm trås måkina, čå-i̯ dízel locomotíva, vlåcu, trénu-am trås şi lucråt-am č-åm lucråt şi pócle més-am ân pezión. Cornår şi trei̯ åń şi åm peziónu de co̯åve, de miniéra. Peziónu åm doi̯ mil'år de cúne. Čå rę verí la noi̯ úre pétsto márke, činstótine de márke şå, peziónu şi...

(– Mai lucri? – R.S.)

– Ne, cmóče åm cåsa, sta... pemínt, pemínt. Zålica pemint şi sta.

(– Blaga n-ai? – R.S.)

– Blåga åm tóta reguléi̯t, moré i̯ sámo ocóli... moréi̯ mnå şi ... ocóli mnå şi íli mę́re-n América, Itália, íli iúva lucrå, lucrå ấnca, ấnca ur pezión fåċe íli ...

(– Tu vrei să mergi ân America? – R.S.)

– I̯o oi̯ mę́re pre lúme şi...

(– Şi casa ai vândut, vačile? Blåga?– R.S.)

– I̯å, blåg-am vindút. Blåga n-avút círe jutá, ke ċåċa fóst-a bătâru, vút-a devedesét ån', måi̯-a murít cu osâmdesét şi činč, e ċåċa cu devedesét...

(*Pepo Glavina, 43 de ani, Suşnieviţa*)

– Nu-s, nu se-nsoară, astea de-acasă nu ne vor pe noi, acestea ce-s de pe-acasă nu ne vor pe noi.. Şi nouă ne-ar trebui... şi dacă nu-i mai bună, sau aşa... oricum... Am dori, am dori ca să nu se piardă satul, ar trebui să mai dureze ceva. De ar veni vreo fată frumoasă din România.

(...)

– Păi sunt, sunt (frumoase şi ale noastre), dar ele nu ne vor pe noi. Nouă ne-ar trebui unele de la voi. Şi aşa.

(...)

– Ei, am lucrat douăzeci şi cinci de ani, am lucrat în minerit, în mină, unde se sapă cărbunele. Am cărat, am tras cu locomotiva dizel trenul, am condus trenul. Şi am lucrat ce-am lucrat şi apoi am mers în pensie. Am patruzeci şi trei de ani şi am pensie de miner. Pensie am două mii de cune. Asta ar veni vreo cinci sute de mărci... aşa, pensia şi...

(...)

– Nu, acum am casă, asta... pământ. Pământ puţin şi asta.

(...)

– Vitele toate le-am rezolvat, aş putea merge prin împrejurimi sau aş merge şi în America, Italia sau undeva să lucrez, să lucrez să mai fac de o pensie.

(...)

– Eu oi merge prin lume şi...

(...)

– Da, vitele le-am vândut. La vite n-a avut cine mă ajuta, căci tata a fost bătrân, a avut nouăzeci de ani, mama a murit de optzeci şi cinci, iar tata – la nouăzeci.

www.digibuc.ro

(6) RĘM CÂNTĂ ÂN BESĘRECA ČĂIA NOSTRU PO JEIÁNSKI

(– Tu ai făcut ţindra şi fratele-a făcut „Čaia nostru" – „Očenaş"! – R.S.)

– A, ia, Očenáş, frátele, ie-a napiseit.

(– Mi-a spus că vor cânta ân biserica. – R.S.)

– Ân besęreca ręm cântă, sámo ...

(– Ân besedele vostre? – R.S.)

– Ân a nóstre besęde ręm cânta Očenáş. Ca şi ča če ân besęreca čęşti prévţi, prévţi, to su velečásniţi, iel' cântu, ča melódie ręm cântá, ma jeiánski...

(– Prevtu vrę? – R.S.)

– Ânca nu-i za to, zíče ke ręm vedę. Ke ie nu-i denč, ie din Bosnie. Pac ânca nu vrę, áli ręm pomalo, pomalo. Noi vet „cântám če smo şápte dénča, cântám ân clápa. Vet" am ân besęreca cântát částe dúhovne piesme.

(– Tot voi aţ cântat? – R.S.)

– Ia, noi am cântât isto.

(– Păi atunč voi cântaţ şi asta. – R.S.)

– Ia, şi noi ręm cântă, sámo néca dozvolę.

(– Ai avzit če-a spus Mariţa lu Şpaviţa? A zis „noi cântam cum vrem". – R.S.)

– Şi Ivina, Ivina, če nu-i oanč, „bârco", Ivina lu Iozo, če-i muju le Míriane, če cânta-n besęreca... Iel' cântu, áli noi rę-am isto cântá Očenáş, sámo néca dozvolí ..., néca acaţâm dózvola.

(– Asta-i greu, asta-i teşco! – R.S.)

– Ia, ma ręm, ręm. Ręm, ia, pomáo. Ia, tolíco, hvala.

(*Rado Doričić, 59 ani, Matul'i-Jeiăn*)

(6) VOM CÂNTA ÎN BISERICĂ TATĂL NOSTRU JEIENEŞTE

(...)

– A, eu. Tatăl Nostru, fratele, el l-a scris.

(...)

– Vom cânta în biserică, doar că...

(...)

– Cu cuvintele noastre vom cânta Tatăl Nostru. Ca şi ceea ce cântă în biserică aceşti preoţi, preacuvioşi, ei cântă, acea melodie vom cânta, dar jeieneşte...

(...)

– Încă nu-i pentru asta, zice că vom vedea. Că el nu-i de aici, este din Bosnia. Şi încă nu vrea, dar încetul cu încetul o vom face. Că doar noi ce suntem şapte de aici, cântăm în orchestră. Şi am cântat deja în biserică aceste cântece duhovniceşti.

(...)

– Da, noi, de asemenea, am cântat.

(...)

– Da, şi noi vom cânta, numai să ni se aprobe.

(...)

– Şi Ivina, Ivina ce nu-i de aici, „mustăciosul", Ivina lui Iozo, care-i soţul Mirianei, ce cântă în biserică... Ei cântă, şi noi, de asemenea, vom cânta Tatăl Nostru, nukmai să ni se permită, să primim aprobarea...

(...)

– Da, de sigur vom, vom. Cu încetul. Da, atâta, mulţumesc.

www.digibuc.ro

(7) NU BEVU, NU PIPES, SAMO DUPA FĘTE CÅVTU

(– Şi sâr eş sâr? – R.S.)

– Sâr, sâr caị clópotu, caị clópotu. Áli nu bévu, nu pipés, nu bévu café, sámo dúpa fęte cåvtu. (...) Ịå, ịå, bíre męre. Şi tot şi ịo cuhés télure de medičína de... télure de códru čésta cu sta şi cu domåče hrâne, d-ésta mâi múnt de códru d-ésta iårbę şi sta za medičínu..., álternativna medičína. E, şi sta..., ne cu médiji, négo sta.

(– Da cumperi låpte? – R.S.)

– Ma ịå, ịå, ke şti ịe če? Låptele nóstru domât"i de våca ịe-ị sâr, áli cmó česte..., colesteróle čésta prin hrâne, prin låpte. Ịo cúmparu čéla låpte če-ị cu zålica masnót"e, zålica, cu zålica. Ịo åm ur pósto [...] Ma ịå, ma ịå, mâị bíre ręr fi, mâị bíre ręr fi de cåpra. De cåpra rę fi mâị bur låpte. Că-ị sâro şi ... şå spúru ke-ị mâị sâr... Ịå, búro-ị, sâro-ị sâr.

(– Şi vir nu bei? – R.S.)

– Ne, ne, nu za ke noị nu.., noị nu vọåm, noị nu vọåm ke sámo ca şi co de popí şampán'eţ...

(– „Nu vọåm" – nu capes če-i – R.S.)

– Nu volito ganę́ịt. A vro vóta, vro vóta popíem şå zålica vir, pac cu rádensca, cu minerálna åpa ... Ma vro vóta, ma rétco şå. Mâị bíre-ị ne! Bę nu-ị sâro. Şi de poliţíịe te morę́ ste vedę́ pre cåle când tråje áụto. Poliţíịa te cåţa ţe la ịe dózvola. (...) Te cåţa şi-ţ męre dózvola. Că-ị mâị bíre ne bę niş. Mâị bire cavtå fętele şi ne bę!

(7) NU BEAU, NU FUMEZ, NUMAI DUPĂ FETE CAUT (UMBLU)

(...)

– Sănătos ca clopotul. Dar nu beau, nu fumez, nu beau cafea, numai după fete caut (...). Da, da, bine merge. Şi tot şi eu fierb ceaiuri de medicină de... ceaiuri din codru, aceasta şi cu hrană de casă, de-astea mai mult din pădure, ierburi de astea... pentru medicina alternativă. Ei, nu cu medici, ci cu asta.

(...)

– Păi da, dar ştii ce e? Laptele nostru de casă de vacă este sănătos, dar acum... colesterolul acesta prin hrană, prin lapte. Eu cumpăr din acel lapte care este cu puţină grăsime, puţină. Eu am unu la sută. Dar mai bine ar fi, mai bine ar fi de capră. Laptele de capră ar fi mai bun. Acesta e sănătos... aşa spun că-i mai sănătos... Da, este bun, sănătos.

(...)

– Nu, nu, că noi nu obişnuim (nu ne place), doar aşa de a bea o şampanie.

(...)

– Nu ne place, spun. A, câteodată bem şi puţin vin, dar cu radensca, cu apă minerală... Dar câteodată, aşa rar. Mai bine nu! A bea nu-i sănătos. Şi poliţia te poate vedea pe stradă când conduci maşina. Poliţia te agaţă şi îţi ia permisul. (...). Te prinde şi îţi ia permisul. Deaceea-i mai bine să nu bei nimic. Mai bine-i a umbla după fete şi a nu bea!

www.digibuc.ro

(– Nu-nțeleg če-i asta „skerței". – R.S.)

– Noi skerțęim. Iå, ma io-åm zis ke skerțęș ke ręm rabí vro fęta, ma că nu-i sámo șkérți, că-i și ístina. Că ręș și rabí!

(*Pepo Glavina*)

(...)

– Noi glumim. Da, dar eu am zis că glumesc că aș dori o fată, dar asta nu e doar o glumă, ăsta-i și adevărul. Asta chiar aș dori.

www.digibuc.ro

OBSERVAŢII CU PRIVIRE LA MODALITĂŢILE DE DELIMITARE A INVENTARULUI DE CUVINTE DE ORIGINE LATINĂ DIN LEXICUL ISTROROMÂNEI

Lector univ. dr. Gabriel Bărdăşan
Universitatea de Vest din Timişoara

În general, la nivelul vocabularului, fizionomia şi individualitatea unui idiom se reflectă prin stratul lexical de bază care se delimitează în funcţie de vechimea, răspândirea şi frecvenţa elementelor ce îl compun, acestea fiind caracterizate prin semantism bogat, putere derivativă şi capacitatea de a intra în componenţa unor unităţi frazeologice.

Pentru limba română şi, implicit, pentru dialectele sale istorice (dacoromân, aromân, meglenoromân şi istroromân), dar şi pentru celelalte limbi romanice, stratul lexical de bază îl constituie fondul latin (reflectat, de altfel, şi în celelalte compartimente ale limbii), deoarece toate idiomurile romanice sunt continuatoare ale limbii latine, fapt subliniat şi de Al. Rosetti, în cazul românei, în cunoscuta sa definiţie genealogică a limbii române: „Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Pannonia de sud, Dardania, Moesia Superioară şi Inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii şi până în zilele noastre"[1].

Poziţia solidă a elementului lexical latin în structura limbii române poate fi relevată prin analiza vocabularului celor patru dialecte istorice româneşti, demers ce permite constatarea unui număr însemnat de asemănări şi identităţi, ce motivează, printre altele, apartenenţa acestor varietăţi diatopice la aceeaşi limbă şi reliefează unitatea limbii române, alături de o serie de diferenţe ce individualizează aceste dialecte divergente ale românei.

Caracterul divergent al dialectelor istorice sud-dunărene ale limbii române face ca acestea să se diferenţieze încontinuu sub influenţa unui mediu lingvistic aloglot, lipsite fiind de contactul cu românitatea.

[1] Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, [Bucureşti], EŞE, 1986, p. 75.

www.digibuc.ro

În asemenea condiții, fond lexical moştenit din latină pare a fi concurat de fondul de cuvinte împrumutate de la populațiile cu care românii sud-dunăreni au intrat sau intră în contact.

Restrângând problema la lexicul dialectului istroromân, constatăm prezența unui număr extrem de mare de termeni de altă origine decât latină în structura sa lexicală (slavă veche, croată, slovenă, italiană şi germană). În ciuda situației nefavorabile în care se află acest idiom, istroromâna reuşeşte şi în prezent să-şi mențină „înfățişarea" românească şi romanică prin elementul latin din lexicul său, dar şi cu cel reflectat de structura sa gramaticală.

Ținând cont de direcția de evoluție a acestui dialect din cauza presiunii puternice exercitate asupra sa, în prezent, în special de limba croată, considerăm utilă realizarea unei analize a elementului de origine latină din lexicul dialectului istroromân. Astfel, pentru a putea evidenția situația actuală a stratului lexical moştenit în structura lingvistică a acestui dialect şi pentru a o compara – într-o anumită măsură – cu situația aceluiaşi fond lexical din celelalte dialecte româneşti este necesară şi esențială stabilirea exactă a termenilor care îl compun. În acest sens, avem la îndemână – ca intrumente de lucru – sursele lexicografice existente în bibliografia de specialitate pentru istroromână, care conțin şi informații referitoare la etimolgia termenilor înregistrați (vocabulare, glosare, dicționare şi studii referitoare la lexicul istroromânei), pe cele care se ocupă de lexicul limbii române în general, dar care oferă şi formele dialectale sud-dunărene, uneori chiar şi surse care nu înregistrează variante lexicale dialectale, ci doar cuvântul din româna literară, la acestea adăugându-se dicționarele celorlalte două dialecte române sud-dunărene (aromâna şi meglenoromâna). Sursele lexicografice în care nu este înregistrat termenul istroromân, dar în care se oferă etimonul termenului din română (dacoromână), aromână sau meglenoromână sunt utilizate cu rezervă şi doar în cazurile în care informația etimologică este insuficientă, săracă sau lipseşte în lucrările ce se ocupă de lexicul istroromânei şi cu condiția ca termenul istroromân să corespundă formal şi semnatic reflexului dacoromân, aromân sau meglenoromân al cuvântului latinesc.

Delimitarea inventarului de termeni istroromâni moşteniți din latină este un demers ce întâmpină dificultăți întrucât în lucrările care se ocupă de lexicul istroromânei în special şi de lexicul limbii române în general nu găsim întotdeauna unitate de păreri în ceea ce priveşte soluția etimologică propusă. Această situație nu reprezintă doar un caz particular, limitat la lexicul istroromânei, ci se regăşeşte în vocabularul oricărui idiom în momentul în care se urmăreşte originea elementelor din care este compus.

www.digibuc.ro

Soluțiile etimologice variate, propuse aceluiaşi cuvânt, sunt o consecință a imposibilității de a restabili cu certitudine legătura dintre o formă lingvistică prezentă şi elementul ce se află la originea acestei forme. De exemplu, pentru cuvintele considerate a fi moştenite din latină problemele etimologice apar, în unele cazuri, datorită faptului că forma propusă ca etimon nu este atestată sau apare sporadic în izvoarele de cunoaştere a limbii latine populare, în alte cazuri datorită absenței unei concordanțe la nivel formal şi/sau semantic între termenul considerat a fi moştenit şi etimonul propus. Alteori, dificultatea stabilirii unei etimologii corecte este generată de coincidența formală şi/sau semantică dintre etimonul latin propus şi un cuvânt existent în limbile vecine din care ar fi putut fi împrumutat.

Oferirea unei soluții etimologice corecte este condiționată de respectarea câtorva criterii esențiale pentru orice analiză etimologică (criteriul fonetic şi cel semantic), la care se adaugă o serie de criterii auxuliare ce îşi dovedesc funcționalitatea şi aplicabilitatea de la caz la caz (criteriul geografic, funcțional, semantico-onomasiologic, istorico-social, al vechimii şi cel al comparației cu limbile înrudite)[2]. M. Sala precizează că atunci când cele două criterii fundamentale (concordanța fonetică şi concordanța semantică) nu sunt suficiente pentru clarificarea originii unui cuvânt trebuie să facem „istoria" acestuia prin studierea sa pe trei axe: diacronică, diatopică, diastratică[3] (aici îşi dovedesc eficiența criteriile auxiliare). Un alt aspect metodologic esențial relevat de academicianul M. Sala pentru cercetarea etimologică îl reprezintă principiul explicației interne, conform căruia „înainte de a căuta explicarea unui cuvânt românesc prin împrumut, trebuie epuizate posibilitățile de a explica cuvântul respectiv prin latină, care este continuată de limba română, sau prin mijloace interne ale limbii române (derivare, compunere). Se poate renunța la explicarea prin latină sau română numai atunci când ea prezintă dificultăți formale, semantice sau de altă natură, iar explicarea prin împrumut corespunde tuturor criteriilor folosite"[4].

Parcurgerea surselor lexicografice care oferă informații etimologice referitoare la cuvintele istroromâne permite delimitarea a două aspecte relevante pentru fondul lexical moştenit din latină: pe de o parte se constată existența unui număr însemnat de cuvinte pentru care avem unanimitate de păreri din partea specialiştilor în ceea ce priveşte originea latină şi, mai ales, în ceea ce priveşte etimonul latinesc care stă la baza formei

[2] Vezi M. Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 1999, p. 23-34.

[3] Idem, *ibidem*, p. 20-21.

[4] Idem, *ibidem*, p. 112.

www.digibuc.ro

istroromâne (sau a formei din limba română în general), iar pe de altă parte se delimitează un fond de cuvinte pentru care au fost propuse în lucrările lexicografice mai multe soluții etimologice dintre care cel puțin una trimite spre un etimon latinesc.

Analiza detaliată a materialului lexical istroromân pentru care în lucrările cu caracter lexicografic (sau în alte studii) s-a oferit, în mod pertinent sau mai puțin pertinent, soluția originii latine (ca opțiune generală sau ca una dintre ipotezele etimologice existente)[5] permite gruparea termenilor istroromâni în câteva categorii, în funcție de etimologiile propuse. În acest sens, vom adapta la situația particulară a lexicului istroromân categoriile propuse de I. Coteanu şi M. Sala, în lucrarea *Etimologia şi limba română*, ulterior de M. Sala, în lucrarea *Introducere în etimologia limbii române*, pentru gruparea cuvintelor moştenite sau posibil moştenite, dar al căror etimon nu este general acceptat, şi vom distinge următoarele cinci categorii[6] de cuvinte istroromâne:

• cuvinte istroromâne sigur moştenite pentru care toate sursele lexicografice propun acelaşi etimon latin;

• cuvinte istroromâne pentru care sursele lexicografice propun două sau mai multe etimoane latineşti;

• cuvinte istroromâne pentru care sursele lexicografice propun soluția moştenirii din latină şi cea a formării interne (prin derivare, compunere sau schimbarea valorii gramaticale);

• cuvinte istroromâne pentru care unele surse lexicografice propun un etimon latin, iar altele diverse etimologii nelatineşti;

• cuvinte istroromâne pentru care în diverse surse lexicografice s-a propus fie soluția moştenirii din latină, fie cea a formării interne sau soluția împrumutului din diverse limbi.

Cu excepția primei categorii de cuvinte în care soluția etimologică propusă este unitară şi permite considerarea termenilor istroromâni ca fiind sigur moşteniți din latină, toate celelalte grupează cuvinte care impun clarificări etimologice (prin analiza fiecărui etimon la care au fost raportate lexemele istroromâne). Verificarea pertinenței diverselor opțiuni

[5] Cf. Mariana Bara, *Lexicul latin moştenit în aromână - din perspectivă romanică*, (teză de doctorat, Bucureşti 1999), pentru un demers de analiză similar celui propus de noi pentru lexicul moştenit din dialectul istroromân.

[6] Vezi I. Coteanu, M. Sala, *Etimologia şi limba română. Principii – probleme*, Bucureşti, EA, 1987, p. 59 şi M. Sala, *Introducere*, p. 116; cf. şi M. Sala, *Le lexique latin herité en romain*, în *Actes de XXe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*, Tome II, Section III – La fragmentation linguistique de la Romania, Université de Zürich (6-11 avril 1992), publiés par Gerold Hilty en collaboration avec les présidents de sections, Zürich, 1992, p. 563-564 passim.

www.digibuc.ro

etimologice permite completarea inventarului cuvintelor de origine latină cu acei termeni pentru care se susține, cu argumente solide – de natură lingvistică şi/sau extralingvistică – ipoteza descendenței latineşti.

Consultând sursele lexicografice care oferă şi informații de natură etimologică cu privire la cuvintele istroromâne, am identificat un număr de 689 de termeni ce au fost repartizați în cele cinci categorii de cuvinte delimitate în funcție de natura soluției etimologice propuse. Pentru a sublinia importanța acestui demers de cercetare a fondului lexical istroromân şi pentru a ilustra maniera de studiere a corpusului lexical delimitat vom realiza o prezentare a fiecărei categorii, oferind şi câteva exemple de cuvinte istroromâne reprezentative pentru aceste clase de termeni.

a) Categoria *cuvintelor istroromâne sigur moştenite pentru care toate sursele lexicografice propun acelaşi etimon latin* cuprinde, potrivit cercetărilor noastre, 533 de elemente a căror etimologie nu este disputată de cercetători, în toate sursele lexicografice fiind propus acelaşi etimon latin pentru termenii istroromâni. Inventarul final al termenilor istroromâni moşteniți din latină va cuprinde, în primul rând, acest corpus însemnat de cuvinte, la care se va adăuga o parte din cuvintele istroromâne grupate în celelalte categorii delimitate şi care în urma unei analize atente vor fi considerate drept continuatoare ale unor cuvinte latineşti.

Pentru a ilustra conținutul acestei clase de cuvinte organizate alfabetic vom enumera doar cuvintele istroromâne ce au ca etimon un termen latin ce începe cu litera „a": lat. ***abĕllōna, -am** (= lat. clas. **avĕllāna / abĕllāna**) > ir. *alúrę* s.f. „alună"; lat. **abscondĕre** > ir. *(a)scúnde (se)* vb. III „a (se) ascunde"; lat. ***accaptiāre/ad-captiāre** > ir. *(a)cață (se)* vb. I (polisemantic); lat. **(ac)-co(o)perīre** > ir. *coperí* vb. IV „a acoperi"; lat. **acia, -am** > ir. *åțę* s.f. „ață"; lat. **ăcus, -um** > ir. *åc* s.n. „ac", la pl. şi „andrele"; lat. **ad** > ir. *a* prep. „la", „a"; lat. **ădaquāre** > ir. *(a)dapå* vb. I „a adăpa"; lat. **addūcĕre** > ir. *(a)dúče* vb. III „a aduce"; lat. **ād-fŏras** > ir. *(a)fårę* adv. „afară"; lat. **adjūtāre** > ir. *(a)jutå* vb. I „a ajuta"; lat. **ad-post** > ir. *(a)pói* adv. „apoi"; lat. **ad-prŏpĕ** > ir. *(a)própe* adv. „aproape"; lat. **ad-tŭncce** > ir. *(a)túnč(e)/(a)túnț(e)* adv. „atunci"; lat. **adūnāre** > ir. *(a) durå* vb. I (polisemantic); lat. **afflāre** > ir. *(a)flå (se)* vb. I „a (se) afla, a (se) găsi", „a căuta"; lat. **agnĕlla, -am** > ir. *mľå/mńå* s.f. „mioară"; lat. **agnĕllus, -um** > ir. *mľe/mńel* s.m. „miel"; lat. ***albīna, -am** > ir. *albírę* s.f. „albină"; lat. **albus, -a, -um** > ir. *åb* adj. „alb", „cărunt", „bălan", „palid"; lat. **allium** > ir. *åľ* s.m. „usturoi", „praz"; lat. ***allĕvatum** > ir. *aluåt, avlåt* s.n. „aluat"; lat. **alter (*altru), -tra, -trum** > ir. *åt* pron., adj. pron. „altul"; ir. *åto* pron. „altceva", adv. „altfel"; lat. **amārus, -a, -um** > ir. *amår* adj. „amar"; lat. **ambŭlāre** > ir. *ămnå* vb. I „a umbla, a merge, a se duce";

www.digibuc.ro

lat. ***ammĭxtĭcāre** > ir. *mestecå (se)* vb. I (refl.) „a (se) amesteca"; lat. **ānĕllus, -um** > ir. *arél* s.n./s.m. „inel"; lat. **angŭstus, -a, -um** > ir. *ăngúst* adj. „îngust"; lat. **anĭma, -am** „suflu, suflet" > ir. *i̯irimę* s.f. „inimă"; lat. **annōtĭnus** > ir. *nótir* s.m. „noatin, miel de un an"; lat. **annōtĭna** > ir. *nótira* s.f. „noatenă, mieluță de un an"; lat. **annus, -um** > ir. *ån* 1. s.m. „an", 2. adv. „anul trecut"; lat. **apparāre** „a pregăti, a dispune" > ir. *(a)pară* vb. I „a apăra"; lat. **apprĕndĕre (= apprĕhĕndĕre)** > ir. *(a)prínde* vb. III „a aprinde, a da foc"; lat. **ăqua, -am** > ir. *åpę* s.f. „apă"; lat. **arāre** > ir. *ară* vb. I „a ara"; lat. **arbŏr, -em** > ir. *ărbur(e)* s.m. „arbore"; lat. **ardĕre** (= lat. clas. **ardēre**) > ir. *ărde* vb. III „a arde"; lat. **argentum** > ir. *arzínt* s.n. „argint"; lat. **ăriēs, arietis, *ărētem** (= lat. clas. **arietem**) > ir. *arę̂te* s.m. „arete, berbec lăsat de prăsilă"; lat. **ascŭltāre** (= lat. clas. **auscŭltāre**) > ir. *(a)scută* vb. I „a asculta"; lat. **asĭna, -am** > ir. *åsirę* s.f. „măgărița"; lat. **ăsĭnus, -um** > ir. *åsir* s.m. „măgar"; lat. **audīre** > ir. *avzí* vb. IV „a auzi, a afla"; lat. **aurum** > ir. *áur* s.m. „aur".

b) Categoria *cuvintelor istroromâne pentru care sursele lexicografice propun două sau mai multe etimoane latinești* reunește 35 de elemente care, din punctul de vedere al originii sunt considerate latinești, dar pentru care în lucrările lexicografice nu există un acord în ceea ce privește etimonul latin pe care îl continuă în istroromână și, în mare parte, chiar în limba română. Pentru integrarea acestor cuvinte în inventarul final al termenilor de origine latină din vocabularul istroromânei e necesară realizarea unei analize a etimologiilor propuse în lucrările lexicografice în vederea identificării soluțiilor pertinente referitoare la etimonul latin continuat în istroromână. Spre exemplificare vom prezenta soluțiile etimologice propuse pentru două cuvinte istroromâne:

ir. *ånča, ånța, o̯ånča, u̯ånča, ånč, åč* adv. „aici"

ånča Byhan 296: *ǫntŝa* (atestat de N. I 20; Wgd.-Hs., II 6, 2, 4, I 251, WdR., Grt. 1204, Maiorescu 92 şi 114, Wgd.-Hs., N. I 42 *infra*)[7]; CDDE 842: *åntŝa*, glosat prin fr. „ici"; Popovici II 89: *ånča*; Popovici I 102: *ånč(a)*, 148: ~; Morariu, *Lu frați noștri* 25: *Io am verit che vezut-am che* åncea-*i foc* [...] (S), 48: Åncea *durmin!* (S), 69: *Căn ai tu pirę* åncĭa *verit, ăști vridn pre sachile cîrsti!* (Sc), 71: [...] *și* åncea *m-a hitit neca ve spur să renche...* (Sc), 73: *Când a fost* åncea *rat, n-å fost niș za de fome poghini.* (B), 101: *Când verire me cur* åncea, *pre cesta scrila, neca se pinezi dignescu!* (L), 134: *Las tu cela betăr vapor* åncea *și na-ț mai mușat vapor ce-am io.* (J); Bartoli, *Liste* (apud Puşcariu SI III 99) s.v. *aci*: *păr la ånča* (J); *ștęptę-me*

[7] Variantele fonetice preluate de Byhan 296 din sursele lexicografice anterioare se explică din *ǫtŝ-a* cu intercalarea lui *n*, *ǫntŝa*, care în poziție neaccentuată a ajuns *anŝa*, *ǫnŝa*, apoi *ǫnsa* (vezi Byhan 296).

www.digibuc.ro

ânča (S); *ânča-i̯* (Sc); Bartoli, *Liste* (apud Puşcariu SI III 125) s.v. *-oace*: *ânča-i̯* (S, Sc); Kovačec, *Descrierea* 154: *ânč(a)*; TDR 578: ~ (J, N, B); Kovačec, *Rječnik* 22: ~ (sud, J), glosat prin cr. „ovdje; ovamo" şi notat în *ânča morę fi ómu* (J) = cr. „ovdje mora biti čovjek"; Sârbu-Frăţilă 187: ~; Scărlătoiu 304: ~; **ânč** Popovici I 102: *ânč(a)*; Morariu, *Lu fraţi noştri* 34: *Viro* ancĭ. (S), 52: *E ie vut-a cuţitu* ancĭ, *la păsu de bragheşi* [...] (S), 112: *Viro* ancĭ *e muşat spure tot.* (J); Bartoli, *Liste* (apud Puşcariu SI III 99) s.v. *aci*: *ânč săm* (C); *ramâs ânč* (L); Bartoli, *Liste* (apud Puşcariu SI III 125) s.v. *-oace*: *ânč săm* (C); Kovačec, *Descrierea* 154: *ânč(a)*; TDR 578: *ânč(a)* (J); Kovačec, *Rječnik* 22: ~ (sud, J) = cr. „ovdje; ovamo", notat în *i̯é av ânč verít* (J) = cr. „on je došao ovamo"; ALR s.n. VI, h. 1839 (Aici) miroase a carne crudă: *ăč se o̯âwu̯de dúfju de cârne pri̯ésna* (J); **anča** Maiorescu 92: *ancea*; Morariu, *Lu fraţi noştri* 117: Ancia-*i dracu*! (J); Scărlătoiu 305: ~, în (J) şi (Sc); **anč** WdR. (*apud* Byhan 296): ~; Maiorescu 92: *anci*; Bartoli, *Liste* (apud Puşcariu SI III 99): *i̯o sam anč* (Gb); Scărlătoiu 305: ~, în (C, Gb, L); **â(n)ţa** Popovici I 148: *ânţa*; Morariu, *Lu fraţi noştri* 75: *Sâpę* ânţa *o şcul'ę!* (B), 79: *Veţ me laşă* ânţa *durmi?* (B); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 27: *Şi m-a hitit* ânţa *la Scrobe iuvę boţele nu-s răzbite...* (S); Puşcariu SI II 200: ~; Puşcariu SI III Glosar 302: *ânţ(a)*; Coteanu, *Cum dispare o limbă* 20: *ânţ(a)*; TDR 578: *ânţ(a)* (S); **o̯ânč(a)** Bartoli, *Liste* (apud Puşcariu SI III 125): *ię-i̯ oânča* (B); Sârbu-Frăţilă 239: *oânč(a)*, notat în contextul *Oânč jives.* = „Aici trăiesc."; **o̯ánča** Maiorescu 92, 114: *oancea*; Bartoli, *Liste* (apud Puşcariu SI III 99) s.v. *aci*: *i̯e-i̯ oanča* (B); **u̯ânča** Cantemir 157: ~; Sârbu-Frăţilă 292: ~ *(uanč/e)*, înregistrat în enunţul *Verit-âv uânča vedę.* = „Au venit aici să vadă."; **u̯ânč** Cantemir 157: ~; **ấnča** TDR 578: *ânĕ(a)* (N, B); Kovačec, *Rječnik* 31: ~ (sud, J) = cr. „ovdje; ovamo"; **ấnčę** Kovačec, *Rječnik* 31: ~ (N) = cr. „ovdje; ovamo"; **ấnţ(a)** TDR 578: ~ (S); Kovačec, *Rječnik* 33: *ânţ, ¿nţa* (S) = cr. „ovdje; ovamo", termen ilustrat prin contextul: *ấnţa lucrâţ?* = cr. „što ovdje radite?"; **ânş(a)** Wgd.-Hs., II 6, 2, 4, I 251 (*apud* Byhan 296): *ǫnŝ[a, ǫnša*; **âns(a)** Wgd.-Hs., II 6, 2, 4, I 251 (*apud* Byhan 296): *ǫns[a*; **ăns(a)** Wgd.-Hs.: *o̯ns[a*, N. I 42: *o̯ns* (*apud* Byhan 296); Byhan 299: *o̯ns* (atestat de Wgd. I 252, N. II; Wgd.-Hs.: *o̯ns[a*), probabil de la *ǫntŝ-a, ǫnŝ-a* aflate în poziţie neaccentuată); **ans** Grt. 1204, N. I 42 (*apud* Byhan 296): ~; **âč** Byhan 297-298: *ǫtŝ* (atestat de N. I 43, Wgd.-Hs.; Sl. El., WdR., Grt. 1204; Mgl. 33: *atŝ*); Popovici II 89: *âč*; Popovici I 102: *ăč*; **ač** Mgl. 33 (*apud* Byhan 298): *atŝ*.

Et.: 1. lat. **hāc-ce**, din **hāc** „aici" + **ce**, cu intercalarea târzie a lui **n**: (Puşcariu, SI II 215; Sârbu-Frăţilă 187; Scărlătoiu 304); 2. lat. **ad *hincce** (CDDE 842); 3. lat. lat. **ecc'hic** (Byhan 298 s.v. *ǫtŝ*: din *atŝi* cu schimbare de accent).

www.digibuc.ro

Variantele fonetice extrem de numeroase sub care apre termenul istroromân şi absenţa unei forme similare în celelalte dialecte româneşti fac dificilă delimitarea certă a termenului latin pe care îl continuă. Explicaţia oferită de Byhan 298 se limitează la varianta fonetică *åč*, rezultată potrivit aceluiaşi autor din ir. *ačí* cu trecerea accentului pe *a-* şi pronunţarea labializată (*å*) a acestuia. Soluţia etimologică propusă de CDDE 842 a fost combătută de Puşcariu în SI II 215, autorul precizând că lat. *ad *hincce* nu poate fi acceptat drept etimon întrucât *n* din corpul fonetic al adverbului istroromân trebuie să fie de proveniență nouă pentru că altfel ar fi trebuit ca în loc de *ânţ(a)* să se dezvolte o formă **ănţa*[8]. Aşadar, pentru găsirea etimonului nu trebuie să se pornească de la forme precum *ânča, ânţa, o̯ânča, u̯ânča* etc., ci de la cele scurte *åč/áč*, mai puţin utilizate sau slab atestate în vorbire, dar care trimit spre lat. *hāc* „aici" + *ce*. Corpul fonetic precar al formei istroromâne a fost întărit prin intercalarea lui *n* neetimologic şi prin epiteza particulei *-a*, utilizată frecvent în dacoromână şi istroromână[9]. Descendenţi ai unor compuşi latini cu *hac* în structura lor întâlnim şi în celelale dialecte istorice ale românei: cf. ar. *aoa* adv. „aici" < lat. *ad-hac* (vezi DDA 115, Rosetti, ILR 160, 189), ar. *aoa(ţe)* adv. „aici" < lat. *ad-hac(ce)* (vezi Mihăescu 170), megl. *u̯a* adv. „aici" < lat. *ad-hoc* (vezi DM 310), dr. *auáce* adv. (înv.) „aici, în partea asta" < lat. **ad hācce* (vezi CDDE 116, CDER 531).

ir. *(a)ştę́rne* vb. III „a aşterne, a face patul"

(a)ştę́rne Byhan 189: *aŝtę́rne, aŝternút, aŝtérnu* în (J), la ceilalţi vorbitori: *ŝtę́rne* (atestat de N. I; Maiorescu 94 *infra*), glosat prin germ. „ausbreiten, das Bett machen", 351: *ŝtę́rne*; PEW 151: *(a)ŝternu*; CDDE 105: ~; Popovici II 88: ~, *-út, -u*, glosat prin germ. „ausbreiten"; Morariu, *Lu fraţi noştri* 26: *Cum* ăţ *pâtu* şternuri, *şâ ver durmi!* (S), 94: *Cum ţ*-ai şternut *pâtu, şâ ver durmi.* (Gb); Bartoli, *Liste* (*apud* Puşcariu SI III 102-103): *ašterne pâtu, miza, fętina*, pe când alt informator admite doar *šterne pâtu* (J); *štęrne pâtu*, ca formă admisă (S); *stęrne*, formă aprobată de informator (B); *štęrne* (C); *sternút*, formă aprobată (L); *štęrna pâtu* (Sc); CDER 485: *(a)şternu*; ILR II 295: ~; Kovačec, *Rječnik* 25: *aştę́rne* (J), glosat prin cr. „prostrijeti" şi înregistrat în contextele *aştę́rne pâtu* = cr. „prostrijeti postelju" şi *aştenút-am pâtu* = cr. „prostro sam postelju", 183: *stę́rne* (B), localitate din care ni se oferă alături de formele de indicativ prezent (*stérnu, -i, stę́rne, -ân, -âţ* [sic!], *stérnu*) şi contextul ilustrativ *ştę́rne ali nepraví pâtu za mę́re durmí* = cr. „prostrijeti ili napraviti krevet da se ide

[8] Puşcariu SI II 115.

[9] Vezi Ivănescu, ILR 344.

www.digibuc.ro

spavati"; **(a)ştérne** Maiorescu 94: *aştern, aşterne, aşternut* = germ. „breite aus, mache Bett"; Mihăescu 254: ~; Sârbu-Frăţilă 188: *aşterne*; Scărlătoiu 298: *aşterne* în (J), *şterne*.

Et.: 1. lat. **astĕrnĕre** „a întinde (lângă)" ([Cihac I 19]; PEW 151; [DA I 1 s.v.]; CDDE 105; [DM 285 s.v. *ştern*]; Popovici II 88; CDER 485; [DDA 174-175 s.v. *aştérnu*]; ILR II 295; Sârbu-Frăţilă 188; Scărlătoiu 298; ([Sala, *Introducere* 39]); lat. **(ad)stĕrnĕre** (Mihăescu 254); 2. lat. **stĕrnĕre** „a întinde pe pământ, a aşterne" (Tiktin, *apud* Byhan 189; PEW 151, ca o a doua soluţie etimologică – vezi *supra*; [REW 8248]).

La baza termenilor româneşti stă compusul lat. **astĕrnĕre**, dovada reprezentând-o formele din dialectele limbii române: dr. *aşterne*, ar. *aşternu*, megl. *ştern*[10], *ir. (a)şte̦rne*. În sprijinul acestei idei vine şi opinia lui Al. Graur cu privire la forma propusă în REW 8248: „*aşterne* ne vient pas de *sternere*: c'est un composé, sans doute de date latine"[11].

c) În categoria *cuvintelor istroromâne pentru care sursele lexicografice propun soluţia moştenirii din latină sau cea a formării interne (prin derivare, compunere sau schimbarea valorii gramaticale)* regăsim 67 de termeni din lexicul istroromânei. Şi în acest caz analiza termenului istroromân în legătură cu fiecare soluţie etimologică propusă permite (în multe cazuri) clarificarea situaţiei şi alegerea celei mai motivate explicaţii de natură etimologică.

ir. *(a)mănåt* adv. „târziu"

(a)mănåt Popovici II 87-88: *amănåt*, formă înregistrată de autor şi într-un context ilustrativ: *amănåt ai verit, i̯uve t-ai zebovit?*; Popovici I 102, 121, 145: *amănåt*; Puşcariu SI II 111: *am(ă)nåt*, 232: ~, alături de ir. *cåsno*; Bartoli, *Liste* (*apud* Puşcariu SI III 101): *åstesera mănåt* (B); Scărlătoiu 304: *amănåt*; ALIr 369 târziu: *amănåt* (J), adverb utilizat în paralel cu *demúnt*; **(a)mănát** Maiorescu 92: *amĕnat* la (J), în restul teritoriului *mĕnat* şi *mnat*, 111: *mănat*; Puşcariu SI II 200: ~; Bartoli, *Liste* (*apud* Puşcariu SI III 101): *amănát*, glosat prin it. „tardi"; DDA 95 s.v. *amînát*: *amănát*; Cantemir 157: *amănát*; **amânåt** Kovačec, *Descrierea* 155: ~; TDR 587: ~ (J); Kovačec, *Rječnik* 22: ~ (J), autorul notând şi forma de comparativ: *mai̯ amânåt*; Sârbu-Frăţilă 187: ~, autorii oferind spre ilustrare enunţurile: *Amânåt a verit acåsa.* = „A venit târziu acasă." şi *Ure megu rano, ure megu mai amânåt.* „Unele [autobuze] merg devreme, unele (= altele) merg mai târziu."; **(a)manåt** Bartoli, *Liste* (*apud* Puşcariu SI III 101): *sęrę amanåt*,

[10] Forma din meglenoromână şi, parţial, cea din istroromână reflectă o particularitate fonetică a acestor două dialecte (afereza lui *a-* neaccentuat) dezvoltată după încheierea perioadei de unitate lingvistică (adică după etapa românei comune).

[11] Graur, *Corrections* 114.

www.digibuc.ro

glosat prin it. „ieri sera tardi" (B); *amanåt* = it. „tardi" (Sc); *manåt*, *amanåt* (N); **amnåt** Byhan 186: *amnǫt*, alături de forma cu afereza lui *a* (atestat de N. I; Maiorescu 92, 111, 113 *infra*), autorul precizând că forma contrasă *amnåt* trebuie sa fi apărut înaintea dezvoltării unui *r* intervocalic dintr-un *n* originar; PEW 79: *amnǫt*, glosat prin germ. „spät"; Puşcariu SI II 111: *am(ă)nåt*; Bartoli, *Liste* (*apud* Puşcariu SI III 101): ~ (J); **mnåt** Byhan 186: *mnǫt* (atestat de N. I; Maiorescu 113: *mnat*, alături de alte două variante fonetice – vezi *infra*), 279: *mnǫt*; **amnát** ALIr 369 târziu: *amnát* (S, Sc, N), în ultima localitate enumerată fiind consemnat şi împrumutul croat *cåsno* (n.); **amanát** Bartoli, *Liste* (*apud* Puşcariu SI III 101): ~, alături de o altă variantă fonetică (S); *ţer amanát* (Gb); ~, ca formă aprobată de informator, dar paralelă cu sinonimul *casno* (Gd); **amenåt** ALIr 369 târziu: ~ (M).

Et.: 1. lat. ***adminăre** (Byhan 186, Popovici II 88); 2. *(amâna)* - derivat verbal din ir. **amâne* adv. (= *a* + *mâne*) < lat. **ad-māne**, dispărut din grai ca formă verbală, singura urmă a acestuia în istroromână fiind forma participială[12] păstrată cu valoare adverbială (PEW 79; [DA I 1 s.v.]; Popovici I 145[13]; [CDER 249 s.v. *amâna*: verb format de la *m(â)ine* având ca punct de plecare o combinaţie latinească de tipul **ad mane* sau de la o formă adverbială rom. **amâne*]; Sârbu-Frăţilă 187; Scărlătoiu 304; Teaha, *Cuvinte latineşti* 277).

Raportarea termenului istroromân *amănåt* la verbul lat. ***adminăre**, dezvoltat probabil din lat. *minō, -āre* „a mâna (în special animale), a face să înainteze" (Guţu 825 s.v. *minō*) nu se susţine semantic, înţelesul temporal al teremnului istroromân regăsindu-se în mod cert în lat. **māne** „dimineaţă". Ipoteza derivării verbului ce s-a menţinut în istroromână doar ca participiu cu valore adverbială din compusul adverbial **amâne* (< lat. **ad-māne**) este mult mai probabilă decât continuarea directă a unei forme verbale latineşti. Verificând situaţia acestui adverb în celelalte dialecte istorice româneşti constatăm prezenţa sa atât în aromână şi meglenoromână, cât şi în dacoromână (doar regional) şi legătura sa directă, din punct de vedere formal şi semantic, cu verbul din care s-a dezvoltat: ar. *amînát* şi *amnát* adv. „idem" (DDA 95), cf. şi vb. *amín* „a întârzia" (DDA 94), megl. *mănát* adv. „idem" (DM 181), dr. regional *amânát* adv. „idem" (Banat) (CDDE 249 s.v. *amâna*; MDA I s.v. *amânat*[2]), cf. şi vb. rom. *amâna* „a întârzia", „a nu îndeplini ceva imediat, ci a lăsa pe altă dată" (vezi DA I s.v, CDDE 249, MDA I s.v.). Cu toate că ir. *(a)mănåt* descinde indirect dintr-un element

[12] ALIr 1606 fructe târzii înregistrează ir. *amănåt* şi cu valoare adjectivală: *amănåt žir* sg. (J), *ča mai amănåţ frut* (N).

[13] Observăm că autorul a revenit asupra soluţiei etimologice propuse în Popovici II 88, considerând mai motivată soluţia etimologică oferită de PEW 79).

www.digibuc.ro

latin, termenul va fi considerat doar un formant intern al istroromânei şi nu va figura în inventarul final al cuvintelor istroromâne moştenite din latină.

ir. *bęt* adj. „beat"

bęt Byhan 193: ~ (atestat de Grt. 500, Wgd. II 10, 2; Maiorescu 94 *infra*; Iv. 6: *ba¢t*); PEW 196: ~; *Graiul nostru* 159: *Aşå* béţ *mes aw ăm bărchę nopta.*; Popovici II 92: ~, f. *-ă*; Morariu, *Lu fraţi noştri* 33: *Din cåla lu omu* bęt *şi Domnu se dåie la o båndę.* (S); Puşcariu SI II 232: ~, alături de împrumutul *opít* (după Glavina); Cantemir 159: ~, *-ę* pl. *beíţ*; CDER 753: ~; Mihăescu 220: ~; Kovačec, *Descrierea* 222: ~; Kovačec, *Rječnik* 38: ~, *-ę* (S), glosat prin cr. „pijan" şi ilustrat prin *ia fóst-a bętę* = cr. „ona je bila pijana"; ALR s.n. V, h. 1271 (e) cherchelit: *bęt*, alături de *napít* (J); **bet** Pellis 1819 briaco: *bet* (B); **bêát** Maiorescu 94: *be-at* sau *beat*, *be-ată* sau *beată*, pl. *beţi, bete*; Byhan 192: ~.

Et.: 1. lat. **bĭbĭtus** ([CDDE 153]; [DA I 1 s.v.]; [REW 1080]; [DM 37 s.v. *beát, -ă*]; CDER 753; Mihăescu 220; [Sala, *De la latină* 51: „păstrat în puţine limbi romanice"]; [DEX[2] s.v.]; [MDA I s.v.]); lat. ***bĭbĭtus, -a, -um** (PEW 196; Popovici II 92); 2. derivat din forma de infinitiv a verbului *bea*, *bę* (Byhan 193).

Descendenţa latină a termenului este certă, dovada acestui fapt fiind continuatorii romanici ai lat. *bĭbĭtus* (sp. *beodo*, port. *bébado* – vezi REW 1080), dar şi formele păstrate în trei dintre dialectele româneşti: dr., megl. *beat*, ir. *bęt*. Raportarea directă a cuvântului istroromân la etimonul latinesc impune selectarea acestuia în inventarul de cuvinte moştenite din latină.

ir. *rescarcå* vb. I „a descărca"

rescarcå Popovici II 144: ~, *-åt, -scårc(u)*; Popovici I 106, 119: ~; Cantemir 178: ~; Sârbu-Frăţilă 267: ~; **rascârcå se** (refl.) Kovačec, *Rječnik* 164: ~ (J), glosat prin cr. „istresti se, izvikati se (na koga)", sursa ce oferă un context ilustrativ: *čé t-ai pre míre rascârcåt?*, glosat prin cr. „što si se na mene istresao?".

Et.: 1. lat. ***dĭscarrĭcāre**, cu înlocuirea prefixului de origine latină *des-* (< lat. *dis-*) cu unul de origine slavă *res-* (< sl. *raz-*) (Popovici II 144, Popovici I 119); 2. un derivat cu prefixul *res-* de la ir. *(ân)cârcå* < lat. **incarricare* (Sârbu-Frăţilă 267).

Ambele soluţii etimologice pornesc de la relevarea prezenţei prefixului ir. *res-* în structura ir. *rescarcå*, fapt ce implică, în mare parte, explicarea termenului ca formant intern al istroromânei, diferenţierea apărând în ceea ce priveşte baza latină de la care se porneşte: lat. **dĭscarrĭcāre* sau ir. *(ân) cârcå* < lat. **incarricare*.

Soluţia raportării directe la etimonul lat. **dĭscarrĭcāre* a ir. *rescarcå* (< ir. **discarcå*) cu substituirea ulterioară a prefixului de origine latină *des-*

www.digibuc.ro

(< lat. *dis-*) cu cel de origine slavă *res-* (< sl. *raz-*) este susținută de prezența unor continuatori direcți ai cuvântului latin în celelalte dialecte românești: dr. *descărca*, ar. *discarc(u)*, megl. *discarc* (vezi CDDE 258, DDA 393, CDER 2877, Mihăescu 279), de vechimea[14], dar și de caracterul regulat al acestei substituții de prefixe în dialectul istroromân (cf. *rescl'ide* „a deschide", *rescuț* „desculț", *rezlegå* „a dezlega" etc.). Așadar, considerăm ca posibilă integrarea ir. *rescarcå* în inventarul final al termenilor istroromâni de origine latină datorită raportării sale directe la lat. ***dĭscarrĭcāre**.

d) Clasa *cuvintelor istroromâne pentru care sursele lexicografice propun fie un etimon latin, fie etimologii nelatinești* cuprinde 48 de termeni. Și în cazul acestei categorii de termeni istroromâni analiza individuală a fiecărei etimon propus ne va duce spre alegerea celei mai pertinente soluții etimologice și, implicit, spre selectarea sau eliminarea unui lexem din inventarul final al termenilor de origine latină moșteniți în lexicul dialectului istroromân. Oferim, spre exemplificare, și pentru această categorie două cuvinte istroromâne ce ridică probleme etimologice.

ir. *båi̯er(ę)* s.n. (s.f.) „șnur; cordon, brăcinar"

båi̯er Popovici II 91: ~, *-u*, pl. *-e*, *-le*, notat în *båi̯eru de furcă* = „ața de legat caierul", *båiere* are și înțelesul „împletitura cu care se leagă chica"; Pușcariu SI II 64 (după Bartoli): ~, în (J, S); Morariu, *Lu frați noștri* 114: *pocernenca cu roișu* baier *și gåbir* (J); Bartoli, *Liste* (*apud* Pușcariu SI III 103): *båi̯er*, formă însoțită de precizarea „îl poartă numai bătrânele" (J); *båi̯eru*, cu observația autorului: „după multă răzgândire" (S); Cantemir 158: ~, *-e* „baier"; Sârbu-Frățilă 190: ~, *-e* s.n. „brăcinar, baier(ă)", autorii oferind și un context ilustrativ: *De jos de ie obruba roișie și prenča cu čęle båiere če că catârț lårj și cu cåniția se-nčinje.* = „Jos este marginea roșie și pe aici se încinge cu băieri și cu brâul."; Scărlătoiu 307: ~; ALRM s.n. III, h. 997 brăcinar (la izmene): *båi̯eru de mũd'åŋte* (J); vezi și ALR s.n. IV, h. 1174; **báier** Pușcariu SI II 63 (după Bartoli): ~; Kovačec, *Rječnik* 35: ~, *-u* s.m. (J), glosat prin cr. „vrpca"; **báierę** s.f. Byhan 191: ~, *-re*, glosat prin germ. „Haarflechtband" (atestat de Maiorescu 94 *infra*); PEW 178: ~, glosat prin „Haarflechtband"); CDDE 127: ~ = fr. „ruban"; CDER 613: *baiere*; ILR II 295: ~; **báieră** Maiorescu 94: *baieră*, pl. *baiere* „baieră" = germ. „Flechtband", autorul precizând că „se zice numai de câțiva peri împletiți spre a ține cosițele; de ex.: *pletè perili in baieră* ", atestat în Villa-Nova (N); Cihac II 545: ~ = fr. „ruban de queue".

[14] Pușcariu SI II 205: „Acest schimb pare străvechiu, căci se găsește și la megleniți și în unele cazuri și la noi (Cf. *Convorbiri literare* XLI 207). Despre existența prefixului *des-* la istroromâni avem o probă indirectă în *slegat-a* (Bartoli 2/35), care pare a se fi născut prin despărțire greșită din *deslegat-a*, analizat *de* + *slegat* (dacă nu cumva avem a face cu influența ital. *slegare*)."

www.digibuc.ro

Et.: 1. lat. **bājulus, -um/bājula, -am** „cel/cea care poartă o greutate, hamal" (CDDE 127; ILR II 295; [DEX² s.v.]; [MDA I s.v.]); lat. **bajulus** ([Graur, *Corrections* 89, pentru REW 886: „*baieră, baier* viennent de lat. *bajulus*"]; [DDA 190 s.v. *báir* „baier"]; Sârbu-Frățilă 190); lat. **baiulus** ([Sala, *Aventurile* 75: „*Baier* „şiret, panglică, chingă" vine direct din lat. *baiulus*."]; lat. ***baliulus**, pronunțare populară de la **baiulus** (CDER 613); lat. ***baiulum** „obiect care poartă ceva" ([DA I 1 s.v. *băiá*]; 2. lat. **varius, -a, -um** = germ. „bunt, färbig", prin substantivizarea adjectivului (PEW 178, etimologie preluată şi de Popovici II 91); 3. origine traco-dacă ([Russu, *Elemente* 101]; [Mihăescu 317: *baieră* = fr. „cordonnet, ganse" – admite originea traco-dacă, după I.I. Russu]; 4. tc. **bâgh, bâghy** „lien, noeud, bande courroie" (Cihac II 545, vezi şi Byhan 191, Popovici II 91, unde e preluată etimologia lui Cihac).

Existența unui termen latin, prezența unor forme romanice continuatoare ale acestui etimon (cf. it. *baggiolo* „suport, piedestal", surs. *baila* „sfoară", piacent. *bazzol* „pârghie" – vezi CDER 613; cf. REW 886, 888) şi atestarea cuvântului în cele patru dialecte româneşti (ar. *báir* „baier, şir", dr. *baieră* „sfoară, curea de transportat/legat/atârnat obiecte", megl. *bái̯ăr* „şiret, şnur cu care femeile îşi leagă „tasul" sub bărbie"; (rar) baier, şir cu mărgele", ir. *båi̯er(ę)* „şnur, cordon") ne permit eliminarea celor două ipoteze etimologice neromanice (originea traco-dacă şi cea turcă). Dintre cele două etimoane latine propuse cel mai motivat pare lat. *bajulus* cu toate că a fost considerat, din punct de vedere etimologic cu semantism convingător, dar cu fonetismul mai puțin clar (CDER 613). Evoluția sensului de la „hamal" la „chingă" „este posibilă şi există şi în alte dialecte romanice (în niciun dialect nu se păstrează sensul „hamal")."[15], schimbarea de înțeles fiind doar aparentă[16]. Evoluția fonetică *-iu-* > *-ie-*, considerată mai puțin clară şi relevată de CDER 613 (unde se precizează că „dacă se admite că *i* intervocalic dă *ĝ* > *ž*, rezultatul ar fi **bajur*, ca *ajuna* < **aiunare* sau ca it. *baggiolo*, care reprezintă prima fază a evoluției rom."), se explică prin influența verbului *(a) îmbăiera* „a lega cu chingi" din lat. *imbaiulare* (derivat de la *baiulus*), devenit **imbailare*[17]. Argumentele invocate motivează considerarea termenului istroromân de origine latină şi justifică încadrarea lui în inventarul final al cuvintelor istroromâne de origine latină.

ir. *maşúna* s.f. „loc îngrădit unde se adăposteau oile noaptea când se aflau vara la păscut în munți", „stână"

[15] Sala, *Aventurile* 75-76.

[16] Vezi CDDE 127.

[17] Vezi CDDE 127 şi Sala, *Aventurile* 76.

www.digibuc.ro

maşúna[18] Flora, *Despre stadiul* 164: ~ „strungă", în (J); Petrovici-Neiescu 206, 213: ~ „strunga oilor şi, în general, stâna"; Petrovici, *Există oare elemente* 690: *maşúna*, pl. *maşúne* „oborul, ţarcul, strunga oilor; târlă, stână", notat de la (J) în contextul lingvistic *Oile se tota ziia påscu şi sära ovčåri aduru oile ân maşuna. Maşuna-i priγradita cu lese na pol.*, iar cu sensul „stână" de la acelaşi informator care vorbea despre *strâγľåta*[19]: *Čå-v ujăit a noşť ovčåri la maşuna; čå l-a fost čira.*; apare înregistrat în Kovačec, *Descrierea* 212: *mašuna*; TDR 583: *mašúna*; Frăţilă, PDR 248: ~.

Et.: 1. lat. **mansio, -onem** „loc de popas" (Kovačec, *Descrierea* 212[20]; Frăţilă, PDR 248); 2. împrumut vechi direct din dalmată (***mašun-** < lat. *mansio, -onem*) (Petrovici, *Există oare elemente* 690: „...dintre toţi continuatorii actuali ai unei forme dalmate **mašun-*, devenită în scr. *mošun(a), mušun(a)* (> vegl. *musúń*), numai cel istroromân l-a păstrat pe *a* neaccentuat. N-ar putea oare servi aceasta ca indiciu că ir. *maşuna* a fost împrumutat direct din dalmată?"); 3. împrumut croat sau împrumut din dalmată preluat prin itermediar croat (Petrovici, *Există oare elemente* 692 nu exclude nici această ipoteză pentru care pledează următoarele fapte: a) unele elemente romanice ale graiurilor sârbocroate prezintă *a* (nu *o*) pentru *a* protonic romanic, care după unii lingvişti s-ar putea datora unei influenţe italiene recente asupra fonetismului formelor sârbocroate (deci ir. **moşuna*, împrumut croat influenţat de ven. *masón*); b) posibilitatea existenţei într-unul din graiurile croate cu care istroromâna se află în contact a unei forme **mašuna*).

Legătura termenului istroromân cu lat. *mansio, -onem* este certă, însă problema care se iveşte este cea referitoare la descendenţa directă

[18] Pe lângă acestă variantă fonetică, apare, în unele lucrări consacrate istroromânei, o formă ir. *moşunę* de la (J), cu sensul „locul unde dorm oile în stână" (Puşcariu SI II 225, după Glavina V/81). Despre acestă formă Puşcariu spune că ar putea fi raportată direct la dalmată dacă nu ar exista o formă precum *mošuna* şi la slavii înconjurători pe care istroromânii ar fi putut-o prelua. (vezi idem, *ibidem*). Formele preluate de la Andrei Glavina (*mosuné* şi *moşună*) de către S. Puşcariu şi transcrise de lingvistul clujean prin *moşunę* sunt contestate şi considerate incorecte (din punct de vedere fonetic şi semantic), prin raportare la caracteristicile graiului istroromân de nord, de către E. Petrovici, *Există elemente* 691 şi, în parte, chiar de Kovačec, *Descrierea* 212.

[19] „Laptele puţin închegat, bătut şi încălzit care constituie cina ciobanilor la stână" (vezi Petrovici, *Există elemente* 691).

[20] „Forma *mašúna*, pe care am notat-o la toate subiectele din Jeiăn care cunosc termenul, ne-ar da posibilitatea s-o derivăm din cea latină **mansio** „locul unde se află, rămâne ceva" iar degradarea sensului în adăpost pentru vite sau păsări are paralele în mai multe dialecte romanice (REW sub **mansio**). Forma *mašúna* nu presupune cu necesitate ca termenul să fi fost împrumutat din dalmată sau din croată, cum este cazul cu forma *mošúna*, pe care o cunoştea Sextil Puşcariu...".

www.digibuc.ro

a termenului din latină (ir. *maşúna* – termen moştenit) sau la preluarea termenului fie dintr-o limbă romanică vorbită, în trecut, în tritoriile locuite de istroromâni (ir. *maşúna* – împrumut din dalmată), fie din graiurile croate (unde cuvântul e împrumut din dalmată) aflate în contact cu istroromâna (ir. *maşúna* – împrumut croat).

Rezerve asupra descendenţei directe din latină manifestă şi A. Kovačec: „Totuşi, e greu de presupus că acest cuvânt s-a menţinut direct din latină, căci nu e cunoscut în niciun alt dialect românesc, iar cazuri ca un cuvânt să fie menţinut numai în istroromână, din toate cele patru dialecte, aproape nici nu există."[21].

Vechimea termenului istroromân, apartenenţa sa la un câmp semantic cu un număr însemnat de cuvinte moştenite (terminologia păstorească – pierdută în mare parte ca urmare a schimbărilor sociale), existenţa corespondentului latin ar motiva alegerea primei soluţii, prezenţa unei forme dalmate continuatoare a lat. *mansio* şi argumentul fonetic al legăturii directe dintre termenul istroromân şi cel dalmat ar pleda pentru a doua soluţie, iar excepţiile de la regulile fonetice de adaptare a cuvintelor de origine dalmată în graiurile croate ar susţine ipoteza împrumutului croat. Acestă situaţie face dificilă alegerea unei singure soluţii, termenul istroromân neputând fi integrat în inventarul termenilor sigur moşteniţi din latină.

e) În clasa *cuvintelor istroromâne pentru care în sursele lexicografice s-a propus fie soluţia moştenirii din latină, fie cea a formării interne sau soluţia împrumutului* am încadrat 6 cuvinte istroromâne. Oferim spre exemplificare discuţia etimologică referitoare la două dintre ele.

ir. *legerå* vb. I „a legăna"

legerå Kovačec, *Rječnik* 103: ~ (B), *leyerå* (J), autorul înregistrând şi formele de indicativ prezent din (B): *légeru, -i, lęgęrę/lęgęra, legerån, -åţ, légeru*, verb glosat prin cr. „zibati, njihati (u kōlĭjevci)"; Sârbu-Frăţilă 223: ~; vezi şi ALR I/II, h. 239 eu leagăn [sic!] pe copil „je berce l'enfant" şi ALRM I/II, h. 325 eu leagăn [sic!]: *io legăru feĉóru* (B); *io te voi leyerá* (J); ALR II MN [2657 bis] legăn (copilul) [pers. I-III], [conjunctiv, pers. III] („je berce"): *l'eyăru, leyeri, l'ayera; neca l'áyera* (J); ALRM II, h. 202 (eu) legăn: *l'eyăru* (J); **legărå** CDDE 973: ~; Mării, *Note* 96: ~; **lęgărå** Popovici II 120: ~, *-åt, lęgăru se* (refl.).

Et.: 1. lat. ***lĭgĭnāre**, derivat din **lĭgāre** „a lega"[22] (PEW 957; [DA II 2 II s.v.]; Dahmen-Kramer I 273: „prevale ancora l'opinione del Puşcariu

[21] Kovačec, *Descrierea* 212.

[22] Explicaţia semantică se găseşte în faptul că anumite leagăne se leagă de o grindă din tavan pentru a le uşura balansul (vezi CDER 4752).

www.digibuc.ro

che fa derivare il verbo *a legăna* da una voce latina volgare **liginare*"; [Mihăescu 276]; Sârbu-Frățilă 223; [Sala, *De la latină* 53: „existent numai în română"]); lat. ***lĭgĭnāre** ([REW 5028]; Popovici II 120; [Rosetti, ILR 109, 192]); 2. lat. ***lĕvĭgĭnāre** < **lĕvis** + **agĭnāre**, cu sensul de „a se mişca încet" (CDDE 973; [ILR II 301]; Mării, *Note* 96) - etimon considerat mai puțin convingător decât ***lĭgĭnāre** (vezi CDER 4752); 3. magh. **lengeni, lengetni**; cf. **logni, logatni, logozni** „a legăna", **loga** „leagăn" (Cihac II 522, etimon înregistrat şi de Byhan 264, CDER 4752); 4. alb. **l'ëkúnt** „a legăna" (Miklosich, *Rumunische Untersuchungen* II 22, *apud* Pilippide, *Principii* 719, unde se precizează că „cele două cuvinte n-au a face unul cu altul"; etimologie înregistrată şi de Byhan 264, CDER 4752); 5. derivat de la ir. *lęger* (CDER 4752: soluție motivată de relația inversă pe care o delimitează autorul: verb derivat din substantiv, nu substantivul ca derivat postverbal).

Soluțiile etimologice propuse termenului discutat sunt extrem de variate, fapt motivat de originea sa nesigură: unii cercetători relevă originea latină a cuvântului, alții îl consideră împrumut (din diverse limbi cu care, de-a lungul timpului, româna a avut diverse legături), iar alții îl consideră formație internă al limbii prin raportare la substantivul *leagăn*. Ipoteza cea mai plauzibilă este cea a descendenței latine a cuvântului (dr. *legăna*, ar. *leágăn* – vezi DDA 623, megl. *leágăn* – vezi DM 168, ir. *legerå*), fapt motivat de existența unor continuatori în cele patru dialecte istorice ale românei. Dintre cele două etimoane latinești propuse – ambele vulnerabile sub diverse aspecte (vezi comentariul critic din CDER 4752 referitor la evoluția semantică a verbului) – preferăm raportarea termenului discutat la lat. **lĭgĭnāre*, derivat din *lĭgāre* „a lega". Aşadar, soluția preferată justifică încadrarea cuvântului istroromân în inventarul termenilor de origine latină.

ir. *muşåt* adj., adv. „frumos"

muşåt Byhan 285: *muŝǫt* (atestat de Asc. 55, 56, 58, Sl.-El., Maiorescu 113, Iv. 8, 9, 4, Grt. 734 *infra*; Wgd. I 248, 255, II 1, 5, 2, 5, 3, 13: *mušǫt* adj., adv., *-tę*; N. I 26: *muŝǫte*); Burada, *O călătorie* 187: *Baserica nostra e* muşată.; PEW 656: *muŝǫt*; *Graiul nostru* 158: *beleța* muşåtę; Popovici II 128: ~, *-ă*; Puşcariu SI II 214: ~; Morariu, *Lu frați noştri* 10: [...] *che mergu vedę cum ăi ăn rải* muşåt. (S), 37: *Ămnę chiả* cu muşåt. (S), 38: *Cum l-am ăn* muşåtę *cále pus!* (S), 61: [...] *l'-a mirât* muşåt *ăn pîrjun* [...] (S), 69: [...] *şå muşåt focu* [...] (Sc), muşåtę *limbę*, 73: [...] *şi m-am* muşåt *zecl'is ănuntru de frichę*. (B), *Selişte mâre-i*, muşåtę. (B), 83: *o cantrida* muşata (B), 100: [...] *jivit-a* muşåt [...] (L); Morariu, *De-ale cirebirilor* I 11: *Ce n-åreț* mai muşål'ț? (S); Bartoli, *Liste* (*apud* Puşcariu SI III 123): *mušåt ănvestita* (J); *mušåt* (S); Morariu, *De-ale cirebirilor* II 9: *Mâmo,*

www.digibuc.ro

mâmo, ma mń-e muşât... (Gb); Cantemir 172: ~, *-ę*, pl. *muşâlţ, muşâte*; ILR II 299: ~; Frăţilă, PDR 248: ~; Kovačec, *Rječnik* 122: ~, *-ę, muşâl'ţ (muşâţ), muşâte* (sud), ~, *-a, muşâţ, muşâte* (J) adj., glosat prin cr. „lijep, zgodan", 122: ~ adv. = cr. „lijepo"; Sârbu-Frăţilă 231: ~, *-a*, autorii oferind şi câteva contexte ilustrative: *muşâta fęte; muşâta vręme* = „fată frumoasă, vreme frumoasă"; Scărlătoiu 308: ~, *-a*; ALR I/II h. 245 fata mea e de tot frumoasă: *a nóstra fęta i̯ă de tot muşu̯âtă şi búra* (J); ALR II h. 219 mi-am durat o casă frumoasă („je me suis fait bâtir une belle maison"): *i̯-âm facút o muşâta câsa* (J); vezi şi ALIr 446 ţărăncuţă: *mušâtę fętę* (S, N), *mušâta fęta* (Sc, L, B, Şc, T, Z, M, C); **musât** Puşcariu SI III Glosar 315: ~, *-ę* şi expresia *cu muşâtu* „cu frumosul"; Coteanu, *Cum dispare o limbă* 22: ~; Kovačec, *Rječnik* 122: ~, *-ę, musâl'ţ (musâţ), musâte* (S) adj., 122: ~ adv.; **muşât** Asc. 55, 56, 58: *mušat, -ta, -tz*, Sl. El.: *mušato*, Maiorescu 113: ~, Iv. 8, 9, 4: *mušat, -ta*, Grt. 734: *mušat, -tę, -ts, -te* (*apud* Byhan 285); Morariu, *Lu fraţi noştri* 107: *E cela grof a fost bur cu jenschele, cu care l'i s-av* mai muşate *vezut.*, (J)114: *cea* muşata *roba betărę* (J), 125: muşat *feciorică* (J); Bartoli, *Liste* (*apud* Puşcariu SI III 123): *mai mušât* (Gd); ALR I/II h. 245 fata mea e de tot frumoasă: *fęta mia ei de tu̯ót muşu̯âtă* (B).

Et.: 1. lat. ***(in)formosiatus** ([DDA 719 s.v. *muşeât*]; Mihăescu 220; Sârbu-Frăţilă 231: lat. **(in)formoseatus*, printr-o formă intermediară **(în) frumuşat*; vezi şi Scărlătoiu 308); lat. ***formoseatus** (Frăţilă, PDR 248); 2. lat. **formōsus, -a, -um** (PEW 656; ILR II 299); 3. **frumuşat* ([DA s.n. VI 12, 13]; [CDER 3497: pentru ar. şi megl. *muşat*]; cf. şi [Iordan, *Toponimia* 521 s.v. *Muşata*][23]; [Ivănescu, ILR 247: *frumos*: *frumuşat* scurtat în ar. *muš(o̯)at(u̯)*]; [Sala, *Introducere* 79 acceptă soluţia formării interne, dar nu exclude posibilitatea originii latine a termenului]; derivat din *frumos* ([DM 199 s.v. *muşât* la Ţârnareca „frumos"]); 4. termen autohton ([Russu, *Elemente* 101]; [Russu, *Etnogeneza* 363-364], vezi şi Scărlătoiu 308; [Mihăilă, *Cuvintele* 27]).

Dintre cele trei categorii de soluţii existente pentru originea termenului discutat (termen moştenit din latină, derivat, termen autohton) înclinăm să credem ca la baza formelor dialectale româneşti (dr. *muşat*, menţinut doar în antroponime şi toponime, ar. *muşeât, muşât, mşat* „frumos", megl. reg. *muşât* „frumos" – în Ţârnareca, ir. *muşât* „frumos") este cuvântul latin **(in)formosiatus*, al cărui continuator românesc a fost supus unei „restructurări formale" încă din perioada românei comune, dovada acestui

[23] Iordan, *Toponimia* 521: „*muşat(ă)*, hipocoristic (ivit în vorbirea copiilor sau cu copiii) de la un mai vechi *(în)frumuşat*, part. lui *înfrumuşa*, variantă învechită a lui *înfrumoşa* «a (se) face frumos». Există până astăzi în aromână şi istroromână...". Termenul există şi în dr. regional, în vestul ţării (vezi V. Frăţilă, *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Ed. de Vest, 1993, p. 203).

www.digibuc.ro

fapt reprezentând-o suprapunerea formală şi chiar semantică dintre reflexele dialectale româneşti. Opţiunea noastră impune integrarea termenului istroromân în inventarul elementelor moştenite din latină.

Varietatea de opinii cu privire la originea unora dintre cuvintele istroromâne a impus ca necesară delimitarea celor cinci categorii de soluţii etimologice şi analiza pertinentă a fiecărui cuvânt istroromân în relaţie cu toate etimoanele propuse (dintre care cel puţin unul este latinesc) în vederea stabilirii inventarului de termeni de origine latină din instroromână, corpus lexical ce va oferi o imagine clară, cuprinzătoare şi nefragmentată asupra acestui strat etimologic din vocabularul dialectului studiat. Inventarul termenilor de origine latină astfel delimitat va putea fi analizat din punctul de vedere al vitalităţii şi rezistenţei elementelor ce îl compun, dar şi al gradului de uzură, din punctul de vedere al ariei de răspândire la nivelul celor două variante ale istroromânei sau în ceea ce priveşte câmpurile semantice în care se actualizează. Analiza elementelor lexicale latineşti la nivel diacronic, diatopic şi diastratic şi raportarea constantă a acestora la situaţia din celelalte dialecte ale limbii române şi chiar la situaţia din diverse limbi romanice vor permite delimitarea poziţiei acestui strat lexical în ansamblul vocabularului istroromân.

BIBLIOGRAFIE, SIGLE ŞI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

ALIr = Goran Filipi, *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul lingvistic istroromân. Atlante linguistico istrorumeno*, Pula, 2002.

ALR I/II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, de Sever Pop, vol. II: *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz,1942.

ALR II = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea a II-a (ALR II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiţi)*. B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1940.

ALRM I/II = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I (ALRM I), vol. II: *Familia,*

www.digibuc.ro

naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea, de Sever Pop, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz,1942.

ALRM II = *Micul atlas lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea a II-a (ALRM II), vol. I: A. *Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiţi)*. B. *Familia, naşterea, copilăria, nunta, moartea, viaţa religioasă, sărbători*. C. *Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, de Emil Petrovici, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz,1940.

ALR s.n. IV = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol. IV: A. *Şcoala*. B. *Armata*. C. *Conflicte, justiţie*. D. *Bani, comerţ*. E. *Măsuri, greutăţi*. F. *Bucătărie, mâncăruri, băuturi, alimente, coloniale*. G. *Tutun*. H. *Îmbrăcăminte, încălţăminte, farduri, podoabe, lucru de mână*. I. *Culori*. J. *Spălat, călcat, igienă*, [Bucureşti], EA, 1965.

ALR s.n. V = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol. V: A. *Fire, caracter, sentimente*. B. *Petreceri, distracţii*. C. *Muzică*. D. *Jocuri de copii*. E. *Salutul*. F. *Varia*. G. *Nume de persoană*. H. *Superstiţii*, [Bucureşti], EA, 1966.

ALR s.n. VI = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol. VI: A. *Substantiv*. B. *Articol*. C. *Adjectiv*. D. *Pronume*. E. *Numeral*. F. *Adverb*. G. *Prepoziţie*. H. *Conjuncţie*, [Bucureşti], EA, 1969.

ALRM s.n. III = *Micul atlas lingvistic român. Serie nouă*, vol III: A. *Bucătărie, mâncăruri, băuturi, alimente, coloniale*. B. *Tutun*. C. *Îmbrăcăminte, încălţăminte, farduri, podoabe, lucru de mână*. D. *Culori*. E. *Spălat, călcat, igienă*. F. *Fire, caracter, sentimente*. G. *Petreceri, distracţii*. H. *Muzică*. I. *Jocuri de copii*. J. *Salutul*. K. *Varia*. L. *Nume de persoană*. M. *Superstiţii*, [Bucureşti], EA, 1967.

Bara, Mariana, *Lexicul latin moştenit în aromână - din perspectivă romanică*, (teză de doctorat), Bucureşti, 1999.

Bartoli, *Liste* = Listele lui Bartoli (*apud* Puşcariu SI III, p. 97-141).

Burada, *O călătorie* = Teodor T. Burada, *O călătorie în satele româneşti din Istria*, Iaşi, Tipografia Naţională, 1896, text republicat în Teodor T. Burada, *Opere*, vol. IV *Folclor şi etnografie*, Bucureşti, Editura Muzicală, 1980 p. 156-225.

Byhan = Arthur Byhan, *Istrorumänisches Glossar*, în „Sechster Jahresbericht des Instituts f±r rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Dr. Gustav Weigand, Leipzig, 1899, p. 175-396.

Cantemir = Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Bucureşti, EA, 1959.

CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)*, Bucureşti, Paralela 45, 2003.

CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, ediţie îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudora Şandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2001.

www.digibuc.ro

Cihac I, II = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine*, vol. I *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Francfort, 1870; vol. II *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort, 1879.

Coteanu, *Cum dispare o limbă* = I. Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, Bucureşti, 1957.

Coteanu-Sala = Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia şi limba română. Principii – probleme*, Bucureşti, EA, 1987.

DA I 1 = *Dicționarul limbii române*, (tomul I, partea I A-B), Bucureşti, 1913.

Dahmen-Kramer I = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis*. Parte prima: Questioni 1-1512, în „Balkan Archiv. Neue Folge", 13, 1988, p. 209-281.

DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general şi etimologic*, [Bucureşti], EA, 1963.

DEX[2] = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 1996.

DM = Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III *Dicționar meglenoromân*, Bucureşti, [f.a.].

EŞ(E) = Editura Ştiințifică (şi Enciclopedică).

Flora, *Despre stadiul* = Radu Flora, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuția geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziției graiurilor istroromâne față de dacoromână*, în FD, IV, 1962, p. 135-167.

Frățilă, PDR = Vasile Frățilă, *Probleme de dialectologie română*, Timişoara, TUT, 1987.

Frățilă, Vasile, *Contribuții lingvistice*, Timişoara, Ed. de Vest, 1993.

Glavina V = Texte din Jeiăni trimise de A. Glavina lui A. Viciu, în 1904 (*apud* Puşcariu SI III, p. 211-235).

Graiul nostru = *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranția, vol. II, Bucureşti, 1908, (p. 157-160).

Graur, *Corrections* = Al. Graur, *Corrections roumaines au REW*, în „Bulletin linguistique", V, 1937, p. 80-124.

Guțu = Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român*, ediția a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Ed. Humanitas, 2003.

ILR II = *Istoria limbii române*, vol. II, (redactor responsabil Ion Coteanu), Bucureşti, EA, 1969.

Iordan, *Toponimia* = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, EA, 1963.

Ivănescu, ILR = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ed. II-a, Iaşi, Ed. Junimea, 2000.

Kovačec, *Descrierea* = August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, EA, 1971.

www.digibuc.ro

Kovačec, *Rječnik* = August Kovačec, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998.

Maiorescu = Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria şi Vocabular istriano-român*, ediţia a II-a publicată de Titu Maiorescu, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1900.

Mării, *Note* = I. Mării, *Note lexicologice şi etimologice*, în CL, XVI, 1971, nr. 1, p. 87-97.

MDA I-IV = *Micul dicţionar academic*, vol. I Literele A-C, vol. II Literele D-H, vol. III Literele I-Pr, vol. IV Literele Pr.-Z, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 2001-2003.

Mihăescu = H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti, EAR, 1993.

Morariu, *De-ale cirebirilor* I = Leca Morariu, *De-ale cirebirilor*, I *Texte din Susńeviţa*, (extras din „Codrul Cosminului", VI, 1929, Buletinul Institutului de Istorie şi Limbă de la Universitatea din Cernăuţi), Cernăuţi, Institutul de Arte Grafice şi Editura „Glasul Bucovinei", 1929.

Morariu, *De-ale cirebirilor* II = Leca Morariu, *De-ale cirebirilor*, II *Texte din Bârdo, Sucodru şi Grobnic*, (extras din „Codrul Cosminului", VII, 1930, Buletinul Institutului de Istorie şi Limbă de la Universitatea din Cernăuţi), Cernăuţi, Institutul de Arte Grafice şi Editura „Glasul Bucovinei", 1932.

Morariu, *Lu fraţi noştri* = Leca Morariu, *Lu fraţi noştri. Libru lu rumeri din Istrie. Cartea românilor din Istria. Il libro degli rumeni Istriani*, Suceava, Editura Revistei „Făt-Frumos", 1928.

Pamfil, Viorica, *Despre elementele latine păstrate numai în limba română*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 205-208.

Pellis = răspunsurile înregistrate de U. Pellis în localităţile istroromâne anchetate pentru *Atlasul lingvistic italian* şi publicate de Dahmen-Kramer = Wolfgang Dahmen, Johannes Kramer, *Le inchieste istro-rumene di Ugo Pellis*. Parte prima: Questioni 1-1512, în „Balkan Archiv. Neue Folge", 13, 1988, p. 209-281; Parte seconda: Questioni 1513- 3338, în „Balkan Archiv. Neue Folge", 16, 1991, p. 107-137.

Petrovici, *Există oare elemente* = E. Petrovici, *Există oare elemente romanice dalmate în lexicul istroromân?*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, EA, 1965, p. 689-692.

Petrovici-Neiescu = E. Petrovici, P. Neiescu, *Persistenţa insulelor lingvistice. Constatări făcute cu prilejul unor noi anchete dialectale la istroromâni, meglenoromâni şi aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2, p. 187-214.

PEW = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Ber±cksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.

www.digibuc.ro

Popovici I-II = Iosif Popovici, *Dialectele române (Rumaenische Dialekte)*, IX *Dialectele române din Istria*, I (*Referințele sociale şi gramatica*), Halle a. d. S., Editura Autorului, 1914; II (*Texte şi glosar*), Halle a. d. Saale, Editura Autorului, 1909.

Puşcariu SI I-III = Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, I. *Texte*, în „Analele Academiei Române". Seria a II-a: Memoriile Secțiunii Literare, XXVIII (1905-1906), Bucureşti, 1906, p. 117-182; II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, 1926; III. *Bibliografie critică – Listele lui Bartoli – Texte inedite – Note – Glosare*, Bucureşti, Cultura Națională, 1929.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, ed. a VI-a, Carl Winter – Universitätsverlag, 1992.

Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române. De la origini până în secolul al XVII-lea*, ediția a doua revăzută şi adăugită, Bucureşti, EŞE, 1978.

Russu, *Elemente* = I.I. Russu, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez*, Bucureşti, EA, 1970.

Russu, *Etnogeneza* = I.I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dac şi componenta latino-romanică*, Bucureşti, EŞE, 1981.

Sala, *Aventurile* = Marius Sala, *Aventurile unor cuvinte româneşti*, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 2005.

Sala, *De la latină* = Marius Sala, *De la latină la română*, ed. a II-a revăzută, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 2006.

Sala, *Introducere* = Marius Sala, *Introducere în etimologia limbii române*, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 1999.

Sala, Marius, *Le lexique latin herité en roumain*, în Actes de XXe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes, Tome II, Section III – La fragmentation linguistique de la Romania, Université de Zürich (6-11 avril 1992), publiés par Gerold Hilty en collaboration avec les présidents de sections, Zürich, 1992, p. 561- a567.

Sârbu-Frățilă = Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Editura Amarcord, 1998.

Scărlătoiu = Elena Scărlătoiu, *Istroromânii şi istroromâna. Relații lingvistice cu slavii de sud: cuvinte de origine veche slavă*, Bucureşti, Editura Staff, 1998.

TDR = *Tratat de dialectologie românească* (coordonator V. Rusu), Craiova, Ed. Scrisul Românesc, 1984.

Teaha, *Cuvinte latineşti* = Teofil Teaha, *Cuvinte latineşti moştenite în graiurile româneşti actuale*, Bucureşti, EAR, 2005.

TUT = Tipografia Universității din Timişoara.

www.digibuc.ro

ABREVIERI

adj. = adjectiv; adjectival; adv. = adverb; adverbial; alb. = albanez(ă); ar. = aromân(ă); B = Bârdo; C = Costârcean; cf. = confer; clas. = clasic(ă); cr. = croat(ă); D = Dolinšćina; dr. = dacoromân(ă); et. = etimon; etimologie; f. = feminin; fr. = francez(ă); Gb = Grobnic; Gd. = Gradine; germ. = german(ă); h. = hartă; ir. = istroromân(ă); it. = italian(ă); J = Jeiăn; L = Letai; lat. = latină; latinesc; M = Miheli; m. = masculin; megl. = meglenoromân(ă); MN = Material Necartografiat; N = Noselo; n. = neutru; nr. = număr; p. = pagină; pct. = punct (de anchetă); pers. = persoană; personal; pl. = plural; pop. = popular(ă); prep. = prepoziție; pron. = pronume; pronominal; refl. = reflexiv; rom. = română; românesc; rom. com. = român(a) comun(ă); S = Suşnieviţa; s./subst. = substantiv; Sc = Sucodru; scr. = sârbocroat(ă); sg. = singular; sl. = slav(ă); s.v. = sub voce; Şc = Şcabici; T = Tărcovţi; tc. = turcă; turcesc; vb. = verb; verbal; ven. = veneţian(ă); vulg. = vulgar(ă); Z = Zankovţi.

www.digibuc.ro

ASPECTE PRIVIND INFLUENŢA ITALIANĂ ASUPRA DIALECTULUI ISTROROMÂN[1]

Asist. univ. dr. Ana-Maria Pop
Universitatea de Vest din Timişoara

Dialect istoric al limbii române, istroromâna, asemeni aromânei şi meglenoromânei, s-a dezvoltat după desprinderea din trunchiul românei comune într-un mediu aloglot, fapt ce a dus, alături de factori de ordin politic, economic, cultural şi sociolingvistic (statutul de idiom vorbit într-un cadru restrâns, numărul mic al vorbitorilor etc.) la însuşirea de către vorbitorii istroromânei şi a altor idiomuri, aceştia devenind bi- şi chiar trilingvi. Aceste contacte lingvistice de lungă durată au dus la modificări importante în cadrul tuturor compartimentelor limbii, dintre acestea cel mai supus „primenirilor" fiind, după cum era şi firesc, lexicul.

Dintre influenţele manifestate asupra istroromânei cea mai puternică a fost (şi continuă să fie) cea croată (e vorba, în primul rând, de dialectul čakavian, dar şi de croata literară štokaviană[2]), însă un rol însemnat, cel puţin pentru istroromâna vorbită la sud de Monte Maggiore, l-a avut şi influenţa limbii italiene literare şi cea a dialectului veneţian.

Această influenţă, exercitată pe o perioadă relativ întinsă de timp, este în mare parte rezultatul situaţiei politice[3] din Peninsula Istria. Apartenenţa satelor istroromâne de sud la comitatul Pazin care, deşi legat de Austria, era situat în mijlocul domeniilor aflate între 1420 şi 1797 sub stăpânirea Veneţiei, a permis un contact direct între populaţia istroromână şi cea

---

[1] Articolul nostru reia, cu unele modificări, textul publicat în „Transilvania", Sibiu, 2009, nr. 4, p. 51-55.

[2] Vezi August Kovačec, *Istroromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 551.

[3] Vezi, în acest sens, idem, *Istroromâna*, p. 552; idem, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, în „Linguistica", XXXII (1992), II, Ljubljana, p. 159, 160; Radu Flora, *Gli italianismi nell'istroromeno*, în „Italica Belgradensia", I, Belgrad, 1975, *passim*; Traian Cantemir, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, în „Limbă şi literatură", XIX, 1968 [1969], p. 105-106; Vasile Frăţilă, *Dialectul istroromân*, în Richard Sârbu, Vasile Frăţilă, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Editura Amarcord, 1998, p. 31.

www.digibuc.ro

italiană (în special cu vorbitorii aşa-numitei veneţiene istriote). Cu toate că şi ţinuturile în care se găseşte Jeiănul aparţineau „Istriei Austriece", acestea erau subordonate centrelor administrative, juridice şi bisericeşti croate şi, pentru perioade mai scurte de timp, celor slovene, astfel încât în această zonă contactele cu limba italiană au fost de mai mică intensitate.

La începutul secolului al XIX-lea, odată cu extinderea stăpânirii austriece asupra întregii peninsule, se intensifică şi influenţa italiană, Austria favorizând din diferite motive întrebuinţarea limbii italiene în administraţie şi în afacerile publice.

O nouă etapă a „relaţiilor" italo-istroromâne are loc în timpul ocupaţiei italiene dintre cele două războaie mondiale, perioadă în care italiana a fost limba oficială a instituţiilor publice.

Deşi deloc de neglijat, influenţa italiană asupra graiurilor istroromâne nu a constituit până la lucrările lui Radu Flora (*Gli italianismi nell'istroromeno*) şi August Kovačec (*Éléments italiens du lexique istrorumain*) obiectul unor studii speciale, în lucrările lingviştilor români şi străini existând doar scurte observaţii cu privire la un aspect sau altul al acestei influenţe, ajungându-se uneori, în lipsa unor analize exhaustive şi temeinice, la rezultate contradictorii. Un exemplu în acest sens îl constituie numărul împrumuturilor italiene, care a fost fie supraevaluat, fie, dimpotrivă, a fost considerat ca lipsit de importanţă. Astfel, I. Coteanu aprecia că „în istroromână au pătruns nenumărate cuvinte şi expresii italiene"[4], în timp ce August Kovačec considera că „numărul elementelor italiene este destul de sărac"[5]. Ulterior, lingvistul croat va reveni asupra acestei afirmaţii, precizând că influenţa italiană s-a concretizat „într-un număr mare de împrumuturi lexicale"[6]. O poziţie similară cu cea a lui Kovačec a avut şi Radu Flora, care estima într-o primă etapă că împrumuturile italiene în istroromână sunt aproape inexistente. Mai târziu va reconsidera însă influenţa italiană asupra istroromânei, ajungând la concluzia că aceasta nu este deloc nesemnificativă[7].

[4] Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1961, p. 178.

[5] August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, Editura Academiei, 1971, p. 197.

[6] Idem, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 174.

[7] „Si era portati anche a noi a non attribuire agli elementi italiani nell'istroromeno un'importanza particolare, a ritenerla comunque secondaria rispetto all'influsso determinante dei vicini idiomi serbo-croati e persino sloveni e affirmavamo che (i prestiti) sono «meno dallo sloveno e pressoché inesistenti quelli dall'italiano». Invece ricerche ampie e approfondite sui prestiti sloveni da noi condotte di recente e che ci hanno permesso di registrare qualcosa come 300 parole ci portano a suporre la possibilità che non minore debba essere l'incidenza degli italianismi. Pur tuttavia un giudizio definitivo lo si potrà

www.digibuc.ro

În ceea ce ne priveşte, considerăm că elementele italiene (ne referim doar la lexic) sunt, după cum o arată materialele lingvistice de care dispunem, relativ bine reprezentate în istroromână atât din punct de vedere cantitativ, cât şi în ceea ce priveşte domeniile tematice[8], denumind: **părţi ale corpului omenesc** (ex.: *budílę* „maţ, intestin"; *góbę/γóba* „cocoaşă"; *lómbuli/lúmbuli* „rinichi"; *púńe, puń* „pumn"; *stúmig/ştúmiγ* „piept; stomac" etc.); **raporturi de rudenie** (ex.: *bårba* „unchi"; baştárdo „copil nelegitim, bastard"; *cumpår* „cumătru, naş"; *cuńådę* „cumnată; verişoară"; *cuńådo* „cumnat; văr"; *nevódę* „nepoată; verişoară"; *nevódo* „nepot; văr"; *nónę* „bunică"; *nóno* „bunic"; *paréntę* „rudă"; *spózę* „mireasă, tânără căsătorită, logodnică"; *zârmån, zermån* „văr", *zârmåna, zermåna* „verişoară" etc.); **meserii şi ocupaţii, funcţii publice** (ex.: *butigér, butigår* „vânzător, băcan"; *caligér, caligår* „pantofar"; *lavurånt* „muncitor, calfă"; *marangún* „tâmplar"; *podeştåt, poteståt* „primar" etc.); **realităţi cu privire la domeniul militar** (ex.: *baionętę* „baionetă"; *balínę* „alice, glonţ, ghiulea"; *bómbę* „bombă, grenadă"; *calún, canón* „tun"; cavalería „cavalerie"; *cazårmę* „cazarmă"; *compáńe* „companie de soldaţi"; *gvérę* „război"; *permęś* „permisie"; *piştólę* „pistol"; şcadron „escadron" etc.); **diverse construcţii şi părţi ale lor** (ex.: *åndit, landít* „coridor"; *baladúr* „pridvor"; *cajún* „căsuţă, cabană"; *cantún* „perete; colţ (de perete), ungher; loc retras"; *sofít* „pod (al unei clădiri)"; *vílę* „locuinţă elegantă, vilă" etc.); **unelte şi obiecte de uz casnic** (*cariólę/carióla* „roabă"; *palétę* „vătrai"; *pìcún* „târnăcop"; *pirún* „furculiţă"; *padélę* „tigaie"; *temperín* „briceag" etc.); **alimente, mâncăruri şi băuturi**[9] (ex.: *bevånda* „apă cu vin"; *bígula* „paste făinoase"; *buldón* „un fel de cârnat"; *búro, butíro* „unt"; *iota* „ciorbă de legume"; *malvasíie* „specie de vin dulce şi aromat" etc.); **articole de îmbrăcăminte, încălţăminte şi alte accesorii** (ex.: *búştu* „corset"; *calţétę* „ciorap"; *capelín* „pălărie (de damă)"; *ğilé* „vestă bărbătească"; *gųånti/γųånti* „mănuşi"; *róbę/róba* „haină, îmbrăcăminte"; *scårpę* „pantof, gheată" etc.); **plante de cultură sau de grădină**[10] (ex.: *aŋgúriie* „pepene verde"; *(arba)şpåńa, iarbaşpåńa* „lucernă, trifoi"; *brócul(ę)* „varietatate de

dare solo dopo che si sarà posta in effeto una loro esauriente registrazione" (*Gli italianismi nell'istroromeno*, p. 49).

[8] Vezi şi August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 160-167.

[9] Vezi şi Ana-Maria Pop, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri şi băuturi*, în *Istroromânii: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Muzeului Astra, 2008, p. 85-102.

[10] Vezi şi idem, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la nume de plante cultivate*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion internaţional de dialectologie*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2009, p. 285-299.

www.digibuc.ro

varză"; *carótę* „morcov; nap, sfeclă; gulie"; *erbétę* „sfeclă roşie"; *pomidór* „pătlăgea roşie"; *por* „praz"; *radíč* „tip de salată (plantă), andivă" etc.) etc.

Domeniile variate cărora le aparţin împrumuturile italiene din istroromână (termeni existenţi în cea mai mare parte şi în graiurile croate)[11] reflectă în ultimă instanţă raporturile dintre Peninsula Istria şi Italia. Altfel spus, mare parte din profesiile şi meseriile moderne, din aspectele legate de administraţie, economie, cultură, din inovaţiile aparţinând domeniului tehnic (construcţii, transporturi etc.), agriculturii, modei, artei culinare etc. s-au propagat în Istria din Italia de nord[12].

Fiind atât rezultatul influenţelor care s-au exercitat în anumite perioade de timp, cât şi al unui plurilingvism activ şi de lungă durată (pe lângă istroromână, croată – componentă obligatorie a bi-, plurilingvismului[13], în satele istroromâne de sud numeroşi vorbitori cunosc şi folosesc o varietate a dialectului veneţian şi chiar italiana literară)[14], elementele italiene din istroromână (ne referim doar la lexic) ridică numeroase probleme, care vizează, în principal, următoarele aspecte: *modul* în care acestea au pătruns (sunt împrumuturi directe sau au intrat prin intermediul croatei – după cum se ştie, majoritatea elementelor de origine italiană existente în istroromână se găsesc şi în graiurile croate din Istria; identificarea *sursei de împrumut* (dialectul veneţian şi/sau italiana literară); *poziţia împrumuturilor din italiană în cadrul sistemului lingvistic istroromân* (sunt împrumuturi ocazionale, individuale – datorate interferenţei codurilor lingvistice – sau este vorba de elemente cu o oarecare stabilitate în limbă şi cu un uz mai larg)[15]; *repartiţia* acestora în cele două variante ale istroromânei (de sud şi de nord) etc.

În ceea ce priveşte **modul de pătrundere** a termenilor italieni, dacă pentru o parte dintre aceştia particularităţile fonetice indică cu siguranţă faptul că este vorba de împrumuturi indirecte, prin intermediul croatei (de exemplu, ir. *bånac* „bancă (pentru şezut); tejghea (în prăvălie)" (< cr. *banak* < it. *banco*), ir. *gardéleţ* „sticlete" (< cr. *gardelec* < ven. *gardelino* = it. *cardellino*); ir. *gărdåşi* „a peria" (< cr. *gardašati* < it. *(s)cardare*, *scardassare*); ir. *pârşút*, *părşút* (< cr. *pršut* < it. *prosciutto*, *presciutto*) etc.,

[11] „En tant que langue d'une grande puissance coloniale pendant presque un millénaire, en tant que langue de première importance internationale et qui disposait d'un grand nombre d'institutions, la langue italienne (au début, avant tout sous forme de dialecte vénitien) a laissé de nombreuses traces dans tous les idiomes d'Istrie" (August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 159).

[12] Vezi *ibidem*, *passim*.

[13] *Ibidem*, p. 160.

[14] Vezi, în special, August Kovačec, *Istroromâna*, p. 552.

[15] Vezi idem, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170-171.

www.digibuc.ro

în numeroase alte cazuri aspectul fonetic nu mai constituie un criteriu de departajare, elementele lexicale având acelaşi corp fonetic în italiană (dialectul venețian şi/sau italiana literară) şi în croată (de exemplu, ir. *belétę* „frumusețe" (< it. *bellèzza*, ven. *belézza*, cr. *belèca*); ir. *bírę* „bere" (< it. *bìrra*, ven. *bíra*, cr. *bìra*); ir. *capårę* „arvună" (< ven. *capàra*, it. *caparra*, cr. *kapàra*); ir. *cordęlę* „panglică" (< ven. *cordéla*, it. *cordèlla*, cr. *kordèla*); ir. *i̯ota* „ciorbă de legume" (< ven. *ióta*, cr. *jòta*); ir. *scårpę* „pantof, gheată" (< it., ven. *scárpa*, cr. *skarpa*) etc.

În această ultimă situație, majoritatea lingviştilor[16] susțin că se poate presupune că cel puțin o parte din termenii italieni au fost împrumutați în istroromână prin mijlocirea graiurilor croate, argumentul principal fiind faptul că majoritatea istroromânilor vorbesc curent croata şi că există un număr relativ redus de istroromâni şi de croați care folosesc activ italiana (dialectul venețian şi/sau italiana literară).

Pe de altă parte, având în vedere că italiana a fost limbă oficială şi în perioada dominației austriece, Radu Flora nu exclude nici varianta unor împrumuturi făcute în paralel de către graiurile croate şi de istroromână. Totodată, susține acelaşi lingvist, este posibil ca împrumuturile italiene care nu aparțin domeniului administrativ, ci sunt termeni referitori la îmbrăcăminte, hrană etc. să fi pătruns în istroromână prin intermediul croatei[17].

În legătură cu **sursa de împrumut** (dialectul venețian sau italiana literară), există anumiți termeni pentru care, pe baza particularităților fonetice şi semantice, se poate trimite cu siguranță, pentru etimon, la **dialectul venețian**[18] (de exemplu, ir. *i̯ardinér* „grădinar" (ven. *iardinér* față de it. *giardinèro*); ir. *måi̯a* „piesă de îmbrăcăminte (de lână) purtată pe sub sau peste cămaşă" (ven. *máia* față de it. *màglia*); ir. *stampadór* „tipograf" (ven. *stampadór* față de it. *stampatòre*) etc.), respectiv la **italiana literară** (de exemplu, ir. *cuńåt* (it. *cognàto* față de ven. *cugnádo*); ir. *pecatór* „păcătos" (it. *peccatóre* față de ven. *pecadór*) etc.). Există însă şi numeroase elemente lexicale pentru care nu se poate preciza dacă au intrat din italiana literară sau din dialectul venețian, din cauza faptului că aceste cuvinte au, în ambele idiomuri, forme sensibil asemănătoare (de exemplu,

[16] Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne* (în colaborare cu Matteo Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan), *II. Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, 1926, p. 223; Radu Flora, *art. cit.*, p. 56; August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, p. 197; idem, *Istroromâna*, 552; idem, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 160.

[17] Radu Flora, *art. cit.*, p. 56-57.

[18] Pentru alte exemple, vezi şi Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170.

www.digibuc.ro

ir. *fàbro* „fierar" (< it. *fàbbro*, ven. *fábro*); ir. *invídia* „invidie" (< it., ven. *invídia*); ir. *lądru* „hoț" (< it., ven. *ládro*); ir. *ortolàn* „grădinar" (< it., ven. *ortoláno*); ir. *pádre* „tată" (< it., ven. *pádre*) etc.).

Referitor la această categorie de împrumuturi, părerile lingviștilor diferă: astfel, Sextil Pușcariu[19] apreciază că cele mai multe elemente lexicale sunt împrumutate din dialectul venețian, în timp ce August Kovačec[20] consideră că o cercetare minuțioasă a acestei probleme ar putea demonstra faptul că împrumuturile din dialectul venețian sunt, în realitate, elemente italiene vechi.

Indiferent de modul în care elementele de origine italiană au pătruns în istroromână – direct sau prin filieră croată, și de sursa de împrumut – dialectul venețian sau italiana literară, este o certitudine faptul că o parte dintre acești termeni au devenit **dublete ale unor cuvinte istroromâne moștenite din latină** (de exemplu: ir. *bíre* „bine" (< lat. *bĕne*) – *ben*, *beń* (< cr., ven. *ben*, it. *bene*); ir. *cumnåt* „cumnat" (< lat. *cognātus, -um*) – *cuńåt, cuńądo* (< it. *cognàto*, respectiv ven. *cognádo*, *cugnádo*, cr. *konjado*, *kùnjādo*); ir. *púmăn* „pumn" (< lat. *pŭgnus*, *-um*) – *puńu*, *puńe* (< it. *púgno*, cr. *pùnj*, respectiv it. *púgna* s.f. pl., cr. *punja*, *pùnja*) etc.

În articolul *Observații privind dubletele etimologice în dialectul istroromân*[21], am încercat să prezentăm, pe lângă exemple din categoria substantivului și a verbului, și dificultățile pe care le ridică identificarea acestor perechi etimologice. Este vorba în primul rând de „caracterul efemer și destul de instabil"[22] al împrumuturilor din italiană (în numeroase cazuri poate fi vorba doar de împrumuturi ocazionale sau individuale și nu de elemente cu o oarecare stabilitate în limbă și cu un uz mai larg), de răspândirea geografică a acestor termeni, dar mai ales de modul în care a fost cules materialul lexical. De exemplu, există o categorie aparte de dublete, de tipul *poscapå – poscapęi*, unicul element distinctiv în cazul acestora fiind tipul de conjugare în care sunt încadrate. Astfel, prezența terminației *-å* la un verb istroromân reprezintă un indiciu că verbul respectiv este moștenit, în timp ce terminația *-ęi*, atașată aceluiași radical, indică faptul că termenul este de proveniență recentă în limbă. Este greu însă de precizat dacă în astfel de cazuri este vorba de dublete etimologice reale sau este vorba de imprecizia anchetatorului, deoarece în numeroase alte situații verbe pentru care se poate afirma cu siguranță că au fost moștenite din latină au fost notate cu terminația *-ęi*, respectiv *-å*, în cazul unor împrumuturi recente.

[19] *Studii istroromâne* II, p. 223.

[20] *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170.

[21] În *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 441-450.

[22] August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170-171.

www.digibuc.ro

Referitor la sensul acestor unități lexicale, în cele mai multe cazuri nu am înregistrat diferențe între termenul moştenit şi cel împrumutat, fapt care demonstrează că preluarea termenului italian nu se datorează necesității denumirii unor realități noi, ci este mai degrabă rezultatul unui plurilingvism activ şi de lungă durată.

În ceea ce priveşte **răspândirea elementelor italiene** în cele două variante ale istroromânei, datorită contactelor mai frecvente şi mai intense ale istroromânilor de la sud de Monte Maggiore cu populația italiană din Peninsula Istria, în varianta de sud a intrat un număr mult mai mare[23] de termeni de origine italiană decât în varianta de nord: „Izolat în munți, satul Jeiăn a avut puține contacte cu restul teritoriului. Raporturile dintre jeiăneni şi populațiile de limbă italiană erau doar sporadice şi superficiale. În schimb, în satele istroromâne de sud, contactele cu grupurile italofone au fost dintotdeauna mai regulate şi mai intense. Încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, locuitorii satelor istroromâne de sud se îmbarcau frecvent la bordul vaselor comerciale, unde italiana era utilizată ca limbă «de lucru» şi ca limbă «interetnică». Acesta este motivul pentru care în satele din sud a existat întotdeauna un număr de persoane capabile să folosească activ limba italiană"[24].

Dintre noțiunile pentru care în varianta de sud a istroromânei se folosesc elemente de origine italiană[25], iar în cea de nord termeni moşteniți din latină, împrumutați din croată sau din germană, amintim: *búro* „unt" (< it.) (sud) / *unt* (< lat.) (nord); *bordí* „a avorta" (< ven.) (sud) / *plărde* (< lat.) (nord); *bróką* „carafă" (< ven., it.) (sud) / *vărč* (< cr.) (nord); *maiéstro* „învățător, dascăl" (< it.) (sud) / *şumåistăr* (< germ.) (nord) etc.

Deşi cele mai multe împrumuturi lexicale de origine italiană s-au adaptat sistemului morfologic al istroromânei, există şi împrumuturi care

[23] Vezi idem, *Istroromâna*, p. 584-586; idem, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170-171; Radu Flora, *art. cit.*, p. 54-56; Traian Cantemir, *art. cit.*, p. 105.

[24] „Isolé dans la montagne, le village de Že-ân, avait peu de contacts avec le reste du pays. Les rapports que ses habitants entretenaient avec les populations de langue italienne n'étaient que sporadiques et superficiels. Dans les villages istroroumains du sud, au contraire, les contacts avec les groupes italophones ont depuis toujours été plus réguliers et plus intenses. Depuis le milieu du XIXe s., les homes des villages istroroumains du sud, très souvent, s'embarquaient à bord des bateaux de commerce où l'italien était utilisé normalement comme langue de métier et langue «interethnique». C'est pourquoi dans les villages du sud il y a toujours eu un certain nombre de personnes capables de se servir activement de la langue italienne". (August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 170); v. şi idem, *Descrierea istromânei actuale*, p. 197.

[25] Vezi, în special, August Kovačec, *Istroromâna*, p. 584-586; idem, *Les différences lexicales entre l'istroroumain du nord et l'istroroumain du sud*, *passim*.

www.digibuc.ro

au determinat, în special în sistemul variantei de sud, anumite schimbări[26]. Amintim în acest sens modificările apărute în privința exprimării genului și a numărului la substantive: apariția terminației *-o* la singularul unor substantive de genul masculin: *móțo* „mus" (< it. *mozzo*, ven. *mozo*), *mólo* „dig, stăvilar" (< it. *molo*), *nostrómo* „nostrom" (< it. *nostròmo*), *castáldo* „tutore" (< it. *castàldo*) etc.; existența unui număr redus de substantive de genul masculin terminate în *-a*: *bårba* „căpitan" (< ven. *bárba*), *búia* „gâde, călău" (< it. *bòia*), *måkinista* „mașinist" (< it. *macchinìsta*); apariția pluralului în *-i* la substantivele de genul masculin, indiferent de contextul fonetic, anterior pătrunderii împrumuturilor italiene această desinență putând apărea doar după un grup consonantic: *farabut* „hoț, tâlhar" – *farabuti* (și nu **farabuț*), *nono* „bunic" – *noni* (și nu **noń*), *baculo* „gândac" – *baculi* (și nu **bacuâ*) etc.

Prin urmare, deși nu are amploarea influenței exercitate de croată, influența italiană asupra istroromânei constituie o problemă deosebit de complexă, care necesită un studiu amănunțit, cu luarea în considerare a tuturor compartimentelor limbii, studiu care trebuie să aibă în vedere, în mod necesar, toate sursele de material care au apărut până în prezent (culegeri de texte, glosare, atlase lingvistice etc.), îmbogățite cu anchete la fața locului.

BIBLIOGRAFIE

Cantemir, Traian, *Noi date istorice referitoare la istroromâni*, în „Limbă și literatură", XIX, 1968 [1969], p. 91-110.

Coteanu, Ion, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, EȘ, 1961.

Flora, Radu, *Gli italianismi nell'istroromeno*, în „Italica Belgradensia", I, Belgrad, 1975, p. 45-63.

Frățilă, Vasile, *Dialectul istroromân*, în Richard Sârbu, Vasile Frățilă, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998, p. 11-33.

Kovačec, August, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei, 1971.

[26] Vezi Radu Flora, *art. cit.*, p. 58; August Kovačec, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, p. 172-174; idem, *L'istroromeno*, în „L'annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia", Romania, Casa Editrice Muzeul Satu-Mare, 1999, p. 129-140.

www.digibuc.ro

Kovačec, August, *Éléments italiens du lexique istroroumain*, în „Linguistica", XXXII (1992), II, Ljubljana, p. 159-175.

Kovačec, August, *Istroromâna*, în *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 550-591.

Kovačec, August, *L'istroromeno*, în „L'Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia", Casa Editrice Muzeul Satu-Mare, Romania, 1999, p. 123-142.

Pop, Ana-Maria, *Observații privind dubletele etimologice în dialectul istroromân*, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timişoara, Editura Universității de Vest, 2005, p. 441-450.

Pop, Ana-Maria, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la bucătărie, alimente, mâncăruri şi băuturi*, în *Istroromânii: repere cultural-istorice*, Sibiu, Editura Muzeului Astra, 2008, p. 85-102.

Pop, Ana-Maria, *Termeni istroromâni de origine italiană referitori la nume de plante cultivate*, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion internațional de dialectologie*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, p. 285-299.

Puşcariu, Sextil, *Studii istroromâne*, în colaborare cu Matteo Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, II, *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, 1926.

www.digibuc.ro

CARACTERIZAREA GEOGRAFICĂ, ISTORICĂ ŞI CULTURALĂ A MINORITĂŢII ISTROROMÂNE DIN CROAŢIA

Dr. Dorin Lozovanu
Cercetător postdoctoral – Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi
Cercetător ştiinţific superior – Muzeul Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală
Preşedinte al Asociaţiei de Geografie şi Etnologie din Republica Moldova

I. Caracterizare geografică generală

Istria este o peninsulă situată în extremitatea nord-vestică a Croaţiei. Cea mai sigură delimitare faţă de restul continentului a acestei peninsule, care pătrunde în Marea Adriatică este dată de munţii Cicearia (Ćićarija). Acest lanţ de munţi este situat la nord-estul peninsulei. Cicearia începe de la frontiera cu Italia, de la sud-vest de cunoscutul Podiş Karst (Kras), traversează fâşia sud-vestică a Sloveniei, ajungând până la câmpia litorală a golfului Rijeka, la sud-vest de oraşul croat Opatija. Aceşti munţi sunt bine delimitaţi de celelalte masive montane ce intră în componenţa munţilor Dinarici. Pe teritoriul Croaţiei, Cicearia se bifurcă în două culmi montane, una estică, dominată de vârful Šija (1234 metri) şi alta vestică cu vârful Učka situat în extremitatea sudică, acesta din urmă reprezentând altitudinea maximă din cadrul munţilor Cicearia şi a Peninsulei Istria – 1396 metri.

Golful Trieste scaldă nord-vestul peninsulei, iar capul Savudrija care delimitează la sud acest golf, reprezintă extremitatea vestică a statului croat. Extremitatea sudică a peninsulei este dată de capul Kamenjak, situat la sud de oraşul Pola. Faţada estică a peninsulei este scăldată de golfurile Kvarner şi Rijeka, separate între ele de prelungirea spre nord a insulei Cres (Ţres).

În acest fel, Peninsula Istria, cunoscută în croată ca Istra, ocupă şi prelungirea spre litoral a Slovniei, o parte neînsemnată a teritoriului italian, lângă Trieste, cea mai mare parte a sa fiind în cadrul Croaţiei.

www.digibuc.ro

În apropiere de peninsula Istria se află mai multe insule, mai importante fiind Brioni la sud-vest, Cres (Ţres) la sud-est, la est de Cres este insula Krk.

Relieful peninsulei este destul de variat. Astfel, partea nord-estică este dominată de Minţii Cicearia (Ćićarija), apoi urmează o fâşie submontană, mai larg reprezentată în nordul peninsulei. În interiorul peninsulei predomină un relief de podiş, cunoscut şi ca podişul Istriei, iar în regiunile marginale din apropierea litoralului se desfăşoară mai multe câmpii litorale, care pătrund spre interior prin văile râurilor.

Clima este temperat-continentală cu influenţe mediteraneene în interiorul peninsulei şi subtropicală de tip mediteranean în lungul litoralului. Iernile sunt blânde pe litoral, iar verile sunt călduroase pe întreg teritoriul. Precipitaţiile sunt mai abundente în regiunea submontană şi montană, unde media anuală nu scade nicăieri sub 500 mm.

Peninsula Istria este traversată de o serie de cursuri de apă permanente şi intermitente care îşi au obârşia în munţii Cicearia. Mai importante sunt râurile Mirna şi Raša, care au debuşeele sub formă de estuar. Vegetaţia şi fauna includ elemente mediteraneene şi temperate. Pădurile de quercinee şi arbuşti sempervirescenţi de tip maquis au fost în mare parte defrişate. În zona montană există şi păduri de fag.

Argiluvisolurile, terra rossa, rendizinele şi solurile brune eumezobazice montane sunt cele mai răspândite.

Oraşele cele mai importante sunt situate de-a lungul litoralului: Trieste (Trst, în croată şi slovenă) la extremitatea nord-vestică a peninsulei este cel mai mare oraş din regiune, cu o populaţie de peste 250 000 locuitori, Keper (Koper), cunoscut şi ca Capodistria, are o populaţie de 27 000 locuitori. Acesta este unul dintre cele mai importante oraşe ale Sloveniei, prin poziţia sa geostrategică pentru această ţară. Piran este al doilea port al Sloveniei, are o populaţie de circa 7 000 locuitori.

În Croaţia cele mai importante sunt oraşele Rovinj cu 15 000 locuitori şi Pola (Pula) cu peste 60 000 locuitori, ambele pe faţada vestică a peninsulei. Pe ţărmul estic mai important este oraşul Opatija cu peste 10 000 locuitori.

Oraşul Rijeka, deşi nu se află în cadrul peninsulei Istria, are o importanţă economică şi culturală deosebită pentru populaţia Istriei. Acest oraş are o populaţie de circa 210 000 locuitori.

Dintre localităţile urbane situate în interiorul peninsulei nici una nu depăşeşte cifra de 5000 locuitori. Mai importante sunt Buje, Buzet, Pazin şi Labin.

Structura etnică a populaţiei din peninsula Istria este în strânsă legătură cu împărţirea ei între cele trei state. Astfel, în Trieste predomină italienii cu peste 90% din totalul populaţiei. Există în Italia şi o minoritate slovenă,

www.digibuc.ro

precum şi croată, dar sunt puternic asimilaţi. Limita etnică între sloveni şi croaţi coincide aproape în totalitate cu frontiera între cele două state. Aici este vorba mai degrabă de stabilirea entităţii etnice pe baza criteriului administrativ, pentru că tranziţia lingvistică între dialectul čakavian croat şi limba slovenă este treptată. Despre diferenţe culturale majore între cele două popoare slave nici nu se poate vorbi. Din această cauză, o minoritate slovenă în Croaţia sau o minoritate croată în Slovenia apare doar în contextul migraţiilor recente.

În Slovenia şi Croaţia, ca rezultat al evenimentelor istorice, există şi o minoritate italiană care a fost mult mai numeroasă în trecut. Diminuarea numărului de italieni este rezultatul asimilării lor de către populaţia slavă, dar şi a migraţiei lor spre Italia.

Istroromânii practic nu joacă nici un rol important în cadrul populaţiei totale, numeric ei reprezentând sub 0,5 % din populaţia totală.

Densitatea populaţiei în peninsula Istria este mai mică comparativ cu alte regiuni ale ţărmului Adriatic. Densitatea medie a populaţiei este în jur de 50 de locuitori pe km^2.

Din punct de vedere administrativ, în cadrul Peninsulei Istria se includ următoarele unităţi: regiunea italiană Friulia Venezia Giulia cu centrul administrativ la Trieste (numai pe o foarte mică porţiune în cadrul peninsulei Istria); opştinle Piran, Izola şi Koper în Slovenia şi opştinile Buja, Poreč, Rovinj, Pula, Buzet, Labin şi Opatija din Croaţia.

II. Originea şi evoluţia istorică a istroromânilor

Despre originea istroromânilor s-au exprimat păreri diferite, în raport cu concepţia de ansamblu a diverşilor istorici, lingvişti, geografi asupra formării poporului român şi a limbii sale.

Opinia conform căreia istroromânii ar reprezenta o populaţie romană, autohtonă, provenind încă din vreme Imperiului Roman, a fost susţinută prima dată de către Tanaro. Această opinie fost acceptată apoi de către Ion Maiorescu, care a făcut primele studii de teren asupra istroromânilor dintre cercetătorii români, în 1857. în prezent, majoritatea absolută a cercetătorilor infirmă această părere, bazându-se pe mai multe argumente.

În special s-a impus, de-a lungul discuţiilor, două teorii principale, opuse ca mod de rezolvare a problemei, şi una şi alta cu adepţi până în zilele noastre.

În concepţia lui Ovid Densuşianu, istroromânii sunt dacoromâni din părţile sud-vestice ale teritoriului dacoromân, adică din Banat, Munţii

www.digibuc.ro

Apuseni, Bihor. Dialectul istroromân s-a desprins, în consecință de dacoromână, mai întâi ca un subdialect, dezvoltându-se apoi într-un dialect independent. Argumentarea lui Ov. Densusianu este de natură lingvistică şi se bazează pe concordanțele istroromânei cu graiurile din Banat şi sud-vestul Transilvaniei. Exemplele cele mai importante pe care le dă Densuşianu sunt următoarele:

Păstrarea labialelor nepalatalizate şi în istroromână şi în graiurile dacoromâne din Banat şi sud-vestul Transilvaniei există cuvintele pitsor (picior), bire (bine), fikot (ficat), vis (vis), mile (mie).

Câteva fonetisme specifice: în istroromână zozet, în dacoromâna din Banat şi Transilvania zezot, zezet (deget); în istroromână tsopir, în graiurile din Transilvania de vest şi sud vest tsapon (piepten); în istroromână skont, în dacoromâna din Transilvania de vest skaund (scaun).

Rotacismul existent la istroromâni şi la moți, de exemplu bire (bine), bur (bun).

Formarea condiționalului prezent cu imperfectul auxiliarului a vrea şi infinitivul: în istroromână res, rei re, ren, rets, re (cântă), în graiul bănățean res, rei, re, rem, rets, re (cântă).

Concluzia se impune de la sine: „Acestea par a fi dovezi suficiente pe a susține că istroromâna derivă din dacoromână şi că trebuie considerată ca un grai dacoromân transportat în Istria de coloniştii români din Banat şi din sud-vestul Transilvaniei" (Ov. Densusianu).

După Densuşianu, istroromânii reprezintă mai multe straturi de populație dacoromână, din epoci diferite. În migrarea lor lentă spre sud, strămoşii istroromânilor au întâlnit pe teritoriul Serbiei grupuri de aromâni de la care au împrumutat palatalizarea labialelor în cuvântul kept, tsopir şi mnie.

În privința epocii în care a avut loc separarea istroromânilor de dacoromâni, Densuşianu o consideră anterioară secolului al XIII-lea, căci istroromâna păstrează grupurile cl', gl', (cl'em, gl'inde), care în dacoromână, după această dată, s-au transformat în oclusivele palatale k şi g (kem, gindă). Un alt fapt lingvistic vine să stabilească, după părerea sa, cu mai multă precizie, epoca emigrării istroromânilor spre sud-vest. Întrucât istroromâna nu are elemente maghiare în lexicul ei, trebuie presupus că istroromânii s-au despărțit de dacoromâni înaintea venirii ungurilor şi a contactului acestora cu ei, adică prin secolul al X-lea.

Teoria lui Ov.Densusianu despre originea istroromânilor şi formarea dialectului istroromân a fost acceptat de I. Popovici, Al. Rosetti, N. Drăganu, I. Coteanu, E. Vasiliu şi alți cercetători.

Iosif Popovici aduce noi concordanțe între istroromână şi graiurile dacoromâne din Banat şi sud-vestul Transilvaniei ca:

www.digibuc.ro

1. a > a de exemplu cap, general în istroromână, atestat în câteva sate din sudul Banatului şi Ţara Haţegului.
2. ă protonic > a, de exemplu barbat în istroromână şi în unele graiuri din Banat.
3. păstrarea lui e după labiale, de exemplu în per, general în istroromână şi regional în Banat, dar mai ales în Hunedoara.
4. păstrarea lui n, de exemplu în cun, în istroromână şi întreg Banatul şi regiunile limitrofe.
5. înlocuirea prefixului des- cu res- (răs-), de exemplu în rescl'ide, în istroromână şi în Hunedoara, la pădureni.

Cea de-a doua teorie îi aparţine lui Sextil Puşcariu. Acesta consideră că în epoca limbii romane comune, în părţile nordice ale Peninsulei Balcanice, pe teritoriul Serbiei, Bosniei şi Croaţiei de astăzi s-au găsit „români apuseni", urmaşii populaţiei romanice din aceste regiuni ale peninsulei. Ei au format, la început un singur grup cu dacoromânii, cum rezultă din următoarele particularităţi existente în istroromână şi dacoromână.

1. velara c, urmată de e, i, devine c, de exemplu în dacoromână cinci, din latină quinque.
2. velara g, urmată de e, i, devine g, în istroromână j, de exemplu în dacoromână ginere, în istroromână jiner, din latinescul generum.
3. dispariţia lui n în dacoromână şi istroromână, de exemplu o din latină una, articol nehotărât. în dacoromână o fată, în istroromână o fete.
4. rotacismul specific istroromânei şi graiului bănăţean şi transilvănean sud-vestic: bire (bine), bur (bun) etc.

Contactul dintre „românii apuseni" şi dacoromâni s-a întrerupt destul de timpuriu, înainte de pătrunderea maghiarilor în Transilvania şi exercitarea influenţei maghiare în limba română.

Istromânii sunt descendenţii „românilor apuseni" de odinioară. Aşadar, în concepţia acestui savant, ei au o origine sud-dunăreană. „nu avem nici un indiciu serios, de ordin istoric sau lingvistic, afirmă S. Pucariu, care să ne îndreptăţească a crede că românii apuseni ar fi venit din alte părţi în regiunile unde ni-i atestă întâile documente. Ştim pozitiv că în aceste ţinuturi exista odinioară o puternică populaţie romană. Dacă după un hiatus de câteva veacuri, reapare în istorie, pe aceleaşi locuri, un neam care vorbea o limbă romanică, este firesc ca până la proba contrarie, să presupunem că această populaţie continuă pe cea veche".

Supunând unui examen critic concordanţele stabilite de Ov. Densuşianu şi I. Popovici între istromâni şi graiurile dacoromâne din sud-vestul ţării, S. Puşcariu ajunge la concluzia că acestea sunt fie inovaţii de limbă

www.digibuc.ro

ulterioare, fie dezvoltări paralele şi independente, fie împrumuturi deosebite din aceeaşi limbă.

Documentele medievale, arată S. Puşcariu, bazându-se cu deosebire pe cercetările istoricului Silviu Dragomir, atestă, sub numele de vlahi, morlaci, uscoci şi cici, o populaţie românească destul de numeroasă, alcătuită mai cu seamă din păstori, aflaţi în secolul al XIII-lea pe coasta Dalmaţiei şi, ulterior, în Bosnia şi Herţegovina. În secolele al XV-lea şi al XVI-lea aceşti români, urmaşi ai „românilor apuseni", au ajuns în Slovenia, Carintia, Istria şi insula Veglia (Krk). Supraviețuitorii lor sunt istroromânii de astăzi.

„Românii apuseni", adică populaţia romanică din vestul Peninsulei Balcanice, numeroşi în trecut, s-au deznaţionalizat, cu timpul, treptat, în masa slavilor cu care au convieţuit.

Existenţa lor în partea de nord-vest a Peninsulei Balcanice, acolo unde astăzi nu mai sunt decât sârbo-croaţi, e dovedită de numeroase toponime cu caracter net românesc: Krucica (cruciţa), Negrisori (negrişori), Magura (măgura), Kormatura (curmătura), Lakustovo (lăcustă), Kornisor (cornişor), Kornet (cornet), Korbovo (corb), Ratunda (rotundă), Peros (păros), Taor (taur), oronime ca Durmitor (dormitor), Cipitor (aţipitor), Visitor (visător), Pirlitor (pârlitor) etc.

Aceeaşi dovadă o fac şi numeroasele antroponime, atestate în documente şi, chiar astăzi, în onomastica croată, ca următoarele: Barbat, Barbatovac (bărbat), Berbos (bărbos), Drakul, Drakulovici, Fečor, Fičor (fecior), Ljepurov (iepure), Lupulović (lupul), Mikul, (mic), Pasarel (pasăre), Sarapa (sare apă), Sarebire (sare bine), Serbula (şerbul), Strimbul (strâmbul), Surdul, Ursul, Ursulovici (ursul), Visinel (vişin), Zmantara (smântână) etc.

La acestea se mai adaugă înmprumuturile de cuvinte româneşti în graiurile sârbocroate ca: balaură (balaur), besica (băşică), brndusa (brânduşă), brence (brânză), bucină (buciu), ker,-kera (câine), carara (cărare), krbun (cărbune), glindură (ghindură), măcugă (măciucă), mamaliuga (mămăligă), plai (plai), turma (turmă), urda (urdă) etc.

Teoria lui S. Puşcariu asupra originii istroromânilor a găsit mai mulţi adepţi cum ar fi Th. Capidan, Al. Procopovici, S. Dragomir, P. Skok, A. Kovačec şi alţii. Ea a fost luată în discuţie de Al. Rosetti, care prin argumente lingvistice a încercat să o combată, fără a o infirma însă. În esenţă, opinia lui Al. Rosetti se identifică cu teza lui Ov. Densuşianu.

Sunt exprimate, însă câteva puncte de vedere deosebite. Admiţând că istroromâna este un grai dacoromân, pe baza identităţii lor de structură, precizează că „nu putem şti cu precizie de unde au plecat strămoşii aromânilor", deoarece istroromâna se vorbea atât în sudul

www.digibuc.ro

Dunării, în Serbia, cât şi în nordul acestui fluviu. Despărţirea strămoşilor istroromânilor de dacoromâni s-a făcut înainte de secolul al XIII-lea sau în cursul acestui secol, deoarece influenţa maghiară în dacoromână începe în această perioadă, iar istroromânei îi este necunoscută. Peste populaţia dislocată din grupul dacoromânilor, aşezată în insula Veglia (Krk) şi Istria, care cunoştea rotacismul, mai târziu s-a suprapus o populaţie dacoromână, cu particularităţi de grai atestate astăzi în Banat şi Ţara Haţegului. Aşa se pot explica cuvintele nerotacizate şi unele fenomene lingvistice specifice regiunilor menţionate.

Între teoria lui S. Puşcariu şi cea a lui Ov. Densusianu, în varianta lui Al. Rosetti, există puncte de contact. Atât unul cât şi celălalt consideră, pe baza particularităţilor lingvistice comune, că istroromânii formează un grup cu dacoromânii, în opoziţie cu cel al aromânilor şi meglenoromânilor. De asemenea, şi unul şi altul admit că dacoromâna se vorbea şi se vorbeşte şi astăzi în sudul Dunării.

Pe aceeaşi poziţie se găsesc în privinţa perioadei când a avut loc întreruperea legăturilor dintre istroromâni şi dacoromâni. Ambii acceptă teza că istroromânii sunt urmaşii vlahilor medievali din nordul Peninsulei Balcanice. Divergenţele în punctele de vedere ale celor doi autori apar odată cu interpretarea speculativă a materialului lingvistic pe baza căruia s-au dedus constatările menţionate. E. Petrovici a adus un corectiv teoriei lui S. Puşcariu asupra originii istroromânilor. Fructificând unele observaţii ale lui Fr. Miklosich, Ov. Densuşianu, S. Puşcariu şi Th. Capidan, el a demonstrat mai amplu, pe baza unor particularităţi fonetice, că elmentele vechi slave din istroromână au caractere bulgăreşti şi nu sârbo-croate. Întrucât limita dintre limba sârbo-crată şi limba bulgară, ilustrată prin isoglosa st, zd, a coincis, cu aproximaţie, întotdeauna cu graniţa politică dintre Bulgaria şi Serbia, E. Petrovici trage concluzia că istroromânii, urmaşii „românilor apuseni", adică ai populaţiei romanice din vestul Peninsulei Balcanice, provin dintr-o regiune care se găseşte la est de isoglosa *st*, *zd*, unde s-a vorbit bulgăreşte. Dacă în sud-vestul Serbiei se înregistrează astăzi toponimul Pester (peşteri), cu fonetism bulgăresc, el trebuie explicat ca având origine românească, dat de „românii apuseni".

Aşa cum rezultă din cele expuse mai sus, în problema originii istroromânilor, ca în atâtea alte probleme, nu s-a spus încă ultimul cuvânt. Teoriile de până acum nu argumentează satisfăcător unele aspecte ale construcţiei lor şi de aceea nici una din ele nu a fost unanim acceptată, rămânând în domeniul ipotezelor, mai mult sau mai puţin plauzibile.

După părerea autorului acestei lucrări, istroromânii reprezintă ultimul grup de populaţie romanică neasimilat în totalitate, din vestul Peninsulei

www.digibuc.ro

Balcanice. Totuşi, s-ar părea că aceştia nu sunt pe deplin autohtoni în teritoriile unde locuiesc în prezent, altfel era de aşteptat o influenţă vest-romanică, adică italiană mult mai puternică, pentru că apropierea acestora cu spaţiul etnic italian este prea mare, ca el să aibă particularităţile est-romanice bine evidenţiate. În acest caz, istroromânii au venit în Istria din sud-est, inclusiv şi din Dalmaţia. Probabil s fi fost şi o contribuţie a unor grupuri româneşti de mai la est, datele istorice fiind destul de confuze.

Aceşti români apuseni, vestici, au fost mult mai numeroşi în trecut, aria lor de răspândire fiind mult mai extinsă ca în prezent. Populaţia romanică de la litoralul adriatic nu a fost omogenă, în cazul dalmaţienilor (dalmato-românilor) putându-se vorbi de un alt popor romanic decât românii, care făcea o tranziţie între vest-romanici şi est-romanici.

Numele de vlah, întrebuinţat în Evul Mediu pentru populaţiile romanice în general şi în mod special, pentru români, apare şi pe teritoriul actualelor Croaţia, Bosnia şi Herţegovina. Aici sunt atestate variantele latină din epoca angevină Olachus şi maghiară olah. În Dalmaţia, mai ales Dubrovnik, începând cu anul 1367, apare şi numele maurovlahus mult întrebuinţat mai ales în secolele al XIV-lea şi al XV-lea, în cancelariile veneţiene. Acest al doilea termen de maurovlah, morovlah, morlak, înseamnă vlah negru şi a fost dat românilor din cauza căbăniţelor lor negre de la începutul Evului Mediu de către bizantini, spre a-i deosebi de romanicii din oraşele de pe litoral, pe care Puşcariu îi numeşte „orăşenii italieni", care erau de asemenea vlahi. Probabil în secolul al XII-lea, Pop Dukljanin traduce acest termen în latineşte: Nigri Latini.

Începând cu secolul al XVI-lea, probabil din cauza rapidei deznaţionalizări, mai ales slavizării, a vlahilor din Balcani, din cauza condiţiilor intervenite după năvălirile turceşti, cuvântul vlah nu-i mai denumeşte în primul rând pe români, ci, în diferite timpuri şi diferite regiuni, înseamnă *păstor, ţăran* pentru locuitorii oraşelor, creştin pentru musulmani, ortodox pe catolici, locuitor al interiorului Peninsulei pentru cei din insule şi de pe litoral, *cărăuş* şi altele. Aceşti vlahi au fost, în general, păstori şi în această calitate au reuşit să menţină mult timp această structură socială aparte şi să se apere de slavizare. Din cauza aceasta numele de *vlah* este adesea în Balcani sinonim pentru păstor. De exemplu şi la albanezi *remer*, de la romanus, înseamnă păstor, iar cuvântul çoban – român, çobanista – româneşte. Ca păstori, vlahii sunt amintiţi cel mai adesea în documentele din Serbi şi Dubrovnik. La nord-vest de Zadar s-au păstrat până de curând pentru numerale, la populaţia astăzi pe deplin croatizată, cuvintele de origine romană, în special când se numără oile: do (doi), pato (patru), sasto (şase), sopce (şapte), zeci (zece). Caracterul de păstori al a populaţiei vlahe

www.digibuc.ro

este dovedit, de asemenea şi de termenii păstoreşti de origine română din croată, ca de pildă kunastra (primul lapte de la femeile sau de la animalele după naştere) în Poljice. Din rândul păstorilor au apărut vlahii negustori şi cărăuşi, care se ocupau la început numai cu vânzarea produselor păstoreşti, iar mai târziu au început să transporte şi alte mărfuri (carne, plumb, piele, ceară), din interior, în oraşele de pe litoral, în special la Dubrovnik, aducând sare. Unii dintre ei se ocupau, probabil cu agricultura şi se cunoaşte faptul că vlahii serveau ca soldaţi plătiţi şi grăniceri la feudalii sârbi şi mai cu seamă, la cei croaţi. Datorită, pe de o parte, venitului pe care-l aduceau şi oraşelor de pe litoral prin comerţul lor, iar pe de altă parte serviciului militar, vlahii se bucurau de dreptul lor tradiţional cutumiar, aşa numitul *drept valah* (vlasko pravo, jus valachicum), care le permitea menţinerea unei structuri sociale aparte, alegerea căpeteniilor proprii, fiind astfel asiguraţi împotriva amestecului cu populaţia slavă din împrejurimi.

În serbia vlahii pomeniţi din secolul al XII-lea până în sec. al XV-lea în 39 de documente. Din majoritatea acestor documente reiese că vlahii din Serbia erau păstori, dar că se ocupau, de asemenea şi cu agricultura, că aveau chiar căpetenii religioase şi o organizare socială aparte. La încheierea de căsătorii între vlahi şi slavi se pare că se ajunge abia în secolul al XV-lea, căci abia atunci încep să nu mai fie interzise astfel de căsătorii, ca de pildă într-un document al lui Ştefan Uroş al III-lea din anul 1330, unde se spune „Srbin da se ne zeni na Vlaseh" (sârbul să nu se căsătorească cu vlahe). Exista evident teama că, prin căsătorie cu persoane din rândul populaţiei nomade şi seminomade, populaţia slavă sedentară să nu părăsească pământul şi să devină nomadă. Judecând după nume, se poate trage concluzia că printre vlahi se aflau, în afară de populaţia română: albanezi, sârbi, greci şi alţii.

După bătălia de la Kosovo (1389), documentele din Serbia şi după bătălia de la Japce (1463) documentele din Bosnia nu mai vorbesc de vlahi, iar atunci, în schimb sunt pomeniţi şi mai mult în documentele din Dalmaţia. Aceasta înseamnă că năvălirile, desfiinţându-le parţial privilegiile, au grăbit pe de o parte, asimilarea lor cu populaţia sârbă şi croată din jur, iar pe de altă parte, că o parte că o parte a vlahilor s-a retras la apus, spre Dalmaţia şi Croaţia, unde situaţia era mai sigură şi unde mergeau şi mai înainte, făcând comerţ şi în căutare de păşuni pentru turmele lor.

Vlahii sunt atestaţi în Dalmaţia încă din secolele al IX-lea –al XII-lea, când sunt pomenite nume româneşti ca Danulus (1018), Negulus (1070) şi mai ales Petrus şi Zorgi Draculus, amintiţi în testamentul lui Petar Cerni din Kotor, datând din secolul al XI-lea. În secolele următoare vlahii care vin din Bosnia pe litoral sunt menţionaţi foarte des în documentele dalmate, mai cu seamă ca o populaţie păstorească transhumantă. Începând cu secolul

www.digibuc.ro

al XIV-lea, păstorii vlahi sunt pomeniți adesea în apropierea oraşelor Split, Trogir, Sibenik şi Zadar, de asemenea pe insulele Rab şi Pag. Mulți dintre ei nu se mai înapoiază în interior, căci privilegiile lor vlahe sunt tot mai puțin respectate. Deosebit de numeroşi erau vlahii din ținuturile între muntele Velebit, râul Cetina şi muntele Dinara, în jurul Ninului şi Obrovățului, în câmpia Sinjei şi în câmpiile între Split şi Klis, în împrejurimile Neretvei, Dubrovnikului şi Kotorului. Mulți dintre aceşti vlahi vorbeau cu siguranță româneşte. Astfel scriitorul, geograful italian din Veneția Domenico Negri îi pomeneşte pe vlahi în lucrarea sa „Comentarii Geographiae" (Basel, 1557) ca aflându-se de-a lungul râului Cetina. Se pare că aceşti vlahi, de cum au devenit sedentari şi au început să se ocupe cu agricultura, au început să se piardă rapid în masa croată, fapt atestat de istoriograful croat Johannes Lucius (sec. XVII). De amestecul total cu croații din jur, de la care au preluat în parte şi limba, i-a ferit credința lor ortodoxă. În cursul Evului Mediu, din secolele XIV-XVII, se vorbeşte destul de des despre o populație vlahă în Croația, Slavonia, Zumberak şi Kranjska, însă numai în mică măsură se poate şti câți dintre aceştia erau români, iar dacă totuşi erau, nu se ştie cât timp s-au menținut.

Vlahii de pe continent au venit şi pe insule, în mod sigur pe insulele Krk (Veglia) şi Rab. Pe insula Krk (Veglia) sunt menționați pentru prima dată în secolul al XIV-lea, în anul 1321. în secolul al XV-lea Ivan Frankopan strămută pe insulă vlahi din Omisalj. Şi aici vlahii, morlacii sosec ca o populație pentru colonizare. În secolul al XV-lea la Dubasnica şi Pojica vlahii sunt deosebiți de croați. De asemenea, în anul 1504 croatul Radac este separatde morlaci. Şi unii şi alții plătesc bisericii o zecime. La Pojica s-a vorbit româneşte până în secolul al XIX-lea, când Ivan Feretic a notat în 1819 două rugăciuni în limba română, care prezintă aceleaşi trăsături ca şi istroromâna.

În 1922, Petar Skok a notat de la un călugăr catolic de la mănăstirea din Glavotok câteva zicale, despre care acesta spunea că le-a auzit de la sătenii mai bătrâni din Dubašnica, care obişnuiau, din când în când, să vorbească româneşte. În afară de aceasta, Petar Skok a găsit în comuna Dubašnica din insula Krk o serie de toponime care sunt în mod evident de origine română, cum ar fi de exemplu: Bata, Batuza la Pojica din istroromână bata (baltă); Fareca, nume pentru două suprafețe de pământ arabil, trebuie pus în legătură cu cuvântul istroromân ferece (ferigă): Funtura, Fintira, Pintura sunt numele pentru mai multe bălți, derivă din cuvântul istroromân fântâră (fontana, fântână); Sekara şi Vrhure sunt nume de parcele, originea lor românească evidentă. Vhure se numeşte şi înălțimea din această insulă. Pavao Tekavcić a găsit în anul 1959, în bogovici şi Poljica două cuvinte de

www.digibuc.ro

origine română, care se întrebuinţează în dialectul croat de acolo: cura (sită), din latină czibrum şi spilisor, nume pentru o plantă cu ţepi, ce corespunde cu diminutivul românesc spinişor.

În Istria, vlahii, morlacii şi cicii apar în împrejurimile Buzetului încă din anul 1329. ca populaţie, cicii sunt menţionaţi pentru prima dată într-un zapis din anul 1463, în care sunt prezentaţi ca morlaci ai lui Ivan Francopan, căzuţi într-o luptă din apropierea localităţii Pazin.

Spre sfârşitul secolelor al XV-lea şi al XVI-lea, cicii (morlacii) sunt amintiţi des în documente şi din majoritatea lor reiese că e vorba de o populaţie transhumantă de păstori. Astfel într-un document din 1523 sunt menţionaţi cicii, precizându-se că ei aduc la Trieste lemne de departe. În anul următor li se interzice să vâneze şi să omoare animale sălbatice şi să ţină câini de vânătoare. Thalloczy încă din secolul XII găseşte la Tagliamento numele Radul, care este evident românesc. Înseamnă că vlahii au venit în Istria foarte timpuriu, probabil în căutare de păşuni, iar mai târziu au veit din cauza tot mai puţinei respectări a drepturilor vlahe din Balcani. În cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea însă, o teribilă epidemie de ciumă a decimat populaţia Istriei. Veneţia a căutat în mod sistematic să populeze aceste regiuni şi la aceasta i-a servit mai ales populaţia din Bosnia de vest, Dalmaţia şi Velibit, printre care se află cu siguranţă şi destulă populaţie romanică. P.Skok spune în mai multe din lucrările sale că românii din Istria au fost aduşi în parte din insula Krk (Veglia).

Istoricii au identificat, pe baza documentelor, 33 de puncte în care s-au stabilit, între anii 1510-1599, în Istria, colonişti din Croaţia, Dalmaţia şi Bosnia. Din documente se poate deduce că în afară de croaţi se aflau şi sârbi, albanezi, greci, precum şi vlahi, morlaci, cici. Dintre aceste date, unele au o importanţă deosebită pentru istoria istroromânilor.

1510-1525 Krsto Frankopan a populat Mune şi Seiane (Jeăn) cu emigranţi morlaci. Ca rezultat, Jeiăn constituie astăzi cea mai compactă aşezare istroromână.

În 1539, Ferdinand împarte cicilor teritorii întinse în ţinutul dintre Kras (Carsia, Carso) şi ţărmul istrian., în acelaşi an, două mii de familii morlace cer să vină de pe teritoriul stăpânit de turci în Istria. Veneţia le uşurează transportul. Mulţi dintre colonişti s-au înapoiat în vechile locuri de baştină, de exemplu în Kniski banat, dar o parte importantă a rămas în Istria. Că printre aceşti colonişti se aflau mulţi vlahi o dovedesc, alături de mărutriile indirecte, şi numeroase toponime de origine română din Istria, în ţinuturi în care astăzi este vorbită în exclusivitate croata. Astfel sunt de exemplu toponimele Vlahoberg, Kari, Sterpet, Liculi, Ficori şi altele. Şi o serie de documente istorice atestă populaţia vlahă şi caracterul ei păstoresc, limba

www.digibuc.ro

lor romanică şi peninsula Istria. (Jurisic, în 1538, Antonio Nicoletti, în 1590, Tomasini, în 1650 etc.). Cea mai valoroasă informaţie despre populaţia română din Istria ne-o dă istoricul triestin G. Maria Manarutti (1627-1713), mai cunoscut sub numele Ireneo dela Croce, care descrie şi limba acestora.

În tot cazul, se impune concluzia că istroromâna a fost vorbită cândva pe un spaţiu mai întins decât în prezent. Ştim că, în decursul acestui secol dialectul čakavian a înlocuit în totalitate istroromâna din satele Gradinje şi Grobnik şi că o elimină treptat în Letaj şi Zankovci. I.Maiorescu a constatat cu prilejul călătoriei sale din 1857 prin Istria, că istroromâna se mai vorbea încă în Skitača (Schitazza) în 6 case, iar la sfârşitul secolului XIX nu se mai vorbea istroromâna în acest sat. Totuşi după spusele oamenilor, cei din urmă slujitori ai istroromânei la Skitača au trăit până la primul război mondial. În această localitate se mai păstrează o serie de microtoponime de origine istroromână, cum ar fi de exemplu Picureli, numele unei parcele de pământ, provine probabil din porecla familiei căreia îi aparţinea parcela respectivă, de la derivatul substantivului picor (picior), sau Spirice, numele unui teren de păşunat, provine de la spir (spin). Fr. Miklosich (1861) va spune că istroromâna se vorbea şi în Mune şi în Dane. Probabil vlahii balcanici erau bilingvi la epoca aceea, lucru care trebuie presupus şi pentru cei care s-au stabilit în Istria. De îndată ce istroromânii s-au stabilit ca populaţie sedentară, dat fiind că erau bilingvi, au dispărut deosebirile dintre ei şi croaţi, şi în Istria au fost asimilaţi rapid de către aceştia. Doar în sate ca Jeiăn, care au fost multă vreme aproape izolate de alte populaţii, s-au putut menţine vechile ocupaţii ale românilor din Istria şi, prin urmare, şi trăsăturile arhaice de limbă. La sud, satele istroromâne, deşi mult mai accesibile, s-au menţinut, deoarece erau apărate pe de o parte de vârful Učka, iar pe de altă parte de satele istroromâne Grobnik, Gradinie şi Tupljak, în care s-a vorbit istroromâna până la începutul secolului XX.

Se pare că centrul istroromânilor a fost din totdeauna chiar acolo unde se află ei şi astăzi ca populaţie deosebită de croaţi. În general, toate toponimele din Istria care ar putea fi româneşti se grupează cu cea mai mare densitate în jurul aşezărilor actuale ale istroromânilor.

Satele istroromâne de sud aparţineau în trecut Comitatului Pazin, în croată *Pazinska grofovija*, legat de Austria, dar înconjurat aproape din toate părţile de domeniile aşa-zisei Istria Veneţiană, în Croată *Mletačka Istra*. În ţinuturile care au fost sub stăpânirea Veneţiei, între anii 1420-1797 contactele cu populaţia de limbă italiană şi îndeosebi de dialectul veneţian au fost vechi şi intense. Ţinuturile în care este aşezat satul Zeiăn aparţineau „Istriei Austriece", în croată Austrijska Istra şi erau supuse centrelor administrative, juridice şi bisericeşti croate, în perioade scurte şi celor

www.digibuc.ro

slovene. Aici contactele, mai ales cele directe cu limba italiană au fost, dar totuşi de o anumită importanţă. După ce pe la începutul secolului al XIX-lea Austria intră în posesia Istriei întregi, ea favorizează acolo întrebuinţarea limbii italiene în administraţie şi în afacerile publice, între altele şi spre a frâna consolidarea şi organizarea naţională a majorităţii croate. Şi în timpul ocupaţiei italiene între cele două războaie, instituţiile publice au avut ca limbă oficială italiana. În aceste împrejurări, în secolul al XIX-lea şi în prima jumătate a secolului al XX-lea, pe lângă un proces de italienizare a unei părţi de populaţie slavă, se desfăşoară în Istria şi o influenţă italiană puternică asupra graiurilor croate, slovene şi istroromâne. În această perioadă şi influenţa limbii italiene capătă o importanţă mai mare. După destrămarea Imperiului Austro-Ungar, la sfârşitul primului război mondial, Peninsula Istria nu a intrat la început în cadrul Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor, ea fiind ocupată de Italia, apoi frontiera între Iugoslavia şi Italia a stabilită definitiv în 1954, cea mai mare parte a Peninsulei revenindu-i Croaţiei. În 1975, a fost confirmată împărţirea zonei libere Trieste între Italia şi Iugoslavia, Slovenia beneficiind de ieşirea la mare. După proclamarea independenţei Croaţiei şi Sloveniei în 1991, frontierele nu au suferit schimbări în această regiune.

III. Problema etnonimului şi a conştiinţei naţionale

În satele de sud istroromânii se numesc ei înşişi *vlas,* la plural şi *vlah* la singular, iar graiul lor îl numesc *vlaske, vlaske limbe* sau *vlaski* (vlaheşte). Se întrebuinţează şi diferiţi termeni derivaţi din numele localităţilor, mai frecvent sub forma de etnonim, se întrebuinţează numele *susnevţi* (susnevci) şi *susnevski* pentru limbă, referindu-se la istroromânii din Susneviţe (Suşneviţa), precum şi *novosani, novosanski* pentru limba celor din Noselo.

În Jeiăn istroromânii îşi zic, după numele localităţii, *jeianţi* (jeianci) şi limba o numesc *jeianski,* po jeianski cuvinta. Croaţii din împrejurimi îi numesc pe aceştia cel mai frecvent tot *jeianci.* Istroromânii din Jeiăn (Zeian) nu folosesc deloc numele de *vlas, vlas.*

Trebuie de menţionat că numele de *vlahi, vlah, vlaski* se referă de fapt şi la toată populaţia croată din Istria adusă acolo din Dalmaţia în secolele XV-XVI spre a se deosebi de populaţia croată veche.

Atât la nord cât şi la sud, în special în contacte cu străinii, se întrebuinţează numelel de origine croată *Rumuni,* adjectivul *rumunski.* Croaţii frecvent îi desemnează pe istroromâni, din ambele enclave cu numele *Rumunji,* iar la sud şi cu numele *vlahi, vlah, vlaski.*

www.digibuc.ro

Nu s-a păstrat nici o urmă a numelui *Rumeri, Rumâri,* atestat pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Termenii *maurovlah, morovlah, morlak,* care provin din limbea greacă, maurovlahus însemnând vlah negru, sunt de domeniul istoriei. În prezent aceste etnonime sunt folosite numai de către cercetători, în special istorici.

Numele *cici* se întrebuinţează puţin în popor, el referindu-se la toată populaţia din Ćićorija.

Mai ales în glumă sau cu nuanţe afective, croaţii îi numesc pe istroromânii de sud ciribirici (ciribirţi), cu adjectivul *ciribirski*. Acest nume s-ar părea că îşi are originea în faptul că istroromânii pronunţă *cire, ciri* în loc de cine şi *bire* în loc de bine, astfel fiind porecliţi *ciribiri.*

Acest etnonim a fost parţial însuşit şi de către istroromânii din satele de sud, ei zicându-şi *ţiribirţi*, iar la grai mai zic şi *ţiribirski*. Istroromânii din Zeiăn (Jeiăn) mai sunt numiţi de către croaţi şi *cicerani* (cicerani), Cicerani (ţiţerani). Acest nume este în legătură cu munţii Cicarija, regiunea Cicarija, de fapt ca şi *cici*, care derivă tot de la regiunea Cicarija.

Pentru „a vorbi istroromâna" se întrebuinţează mai ales în glumă verbul *cicerati*, iar locuitorii satului Mune folosesc pentru graiul celor din Zeiăn şi verbul *draculati*. Acest din urmă termen este folosit tot în glumă şi are legătură atât cu cuvântul drac, folosit şi de jeianţi, cât şi cu răspândita legendă a lui Dracula. Denumirile apărute pe cale culturală sunt: *istroromâni, dialectul istroromân*, format după acelaşi model cu dacoromâni, meglenoromâni sau macedoromâni. Acest nume nu este cunoscut şi utilizat de către purtătorii lui. Nici croaţiinu utilizează acest etnonim, dar oamenilor de ştiinţă le este cunoscut.

În context istoric este cunoscut şi numele de *vegliotoromâni, vegliotoromâni,* pentru populaţia romanică care până nu demult a existat pe insula Veglia (Krk).

Mai recent este utilizat numele de *rumuni*, mai ales în literatura croată, care se referă la toţi românii. Acest etnonim este în mare parte cunoscut şi de către istroromâni, ei preluându-l fie de la croaţi, fie de la anchetatorii români care s-au deplasat pentru cercetări lingvistice în Istria.

Istroromânii nu au decât un sentiment naţional aparte foarte vag. Pornind de la particularitatea lor lingvistică, în contacte cu străinii ei subliniază bucuros deosebirea lor faţă de croaţi, deseori spunând că sunt *rumuni* sau numai cei din sud *vlas, vlas.* Dar cel puţin oficial, probabil şi din cauza experienţelor lor amare în privinţa aceasta, în trecut, în epoca confruntărilor naţionale şi politice violente între masele rurale croate şi orăşenii italieni sau italienizaţi, privilegiaţi atât în timpul Austriei cât şi în timpul Italiei, se declară cel mai des croaţi, uneori cu precizarea „croaţi care

www.digibuc.ro

vorbesc vlaski sau rumunski". Există şi câteva zeci de persoane care s-au declarat români (rumuni). Şi mai puţini sunt cei care se consideră italieni, numai în satele istroromâne de sud.

Pe de altă parte, dată fiind lipsa contactelor între istroromânii din sud şi cei din Zeian, între aceste două grupuri nu există nici un sentiment de comunitate etnică sau lingvistică.

Fiecare dintre aceste două grupuri se desfăşoară aproape independent, deşi distanţa nu este atât de mare, obstacolul orografic reprezentat de munţii Cicariei este cel mai important factor în divizarea celor două comunităţi istroromâne. Astfel numărul redus de vorbitori ai istroromânei pierde şi mai mult din importanţă.

IV. Aspecte de geografie a populaţiei şi a aşezărilor

Istroromânii sunt răspândiţi în Peninsula Istria, în nordul Mării Adriatice în două grupuri. Primul grup de istroromâni populează satul Žejane (Zeiăn, Jeiăni), situat la nord-vest de oraşul Rijeka şi la nord de muntele Učka, cunoscut în croată ca Učka gora, în română ca Muntele Mare şi în italiană ca Monte Maggiore. Această localitate situată la nord-est de munţii Cicarija are o poziţie marginală în cadrul peninsulei Istria. Dacă am aplica o delimitare exactă a peninsulei, s-ar putea afirma că Zejane nu intră în cadrul Istriei, dar majoritatea admit că şi o parte din localităţile situate la nord-est de munţii Cicarija fac parte din Peninsula Istria. Aici istroromânii formează o comunitate etnică izolată, localitatea fiind aproape de frontiera Croaţiei cu Slovenia.

Al doilea grup de istroromâni populează regiunea situată la sud-vest la vârful Učka, locuind în mai multe localităţi situate în Valea Boljuncica (Boliuncița) străbătură de râul Rasa. Din punct de vedere administrativ intră în cadrul opstinei Opatija.

În prezent, istroromânii din această regiune mai formează comunităţi importante, care cunosc încă limba maternă, doar în comunele Susnjevica (Suşneviţa, Susneviţe), Nova Vas (Noselo, Nosolo), Jesenovik (Sucodru), Letaj (Letai), Kostrčane (Costărcean), Brdo (Bârdo) cu cătunele Dolinscina (Dolinşcina), Brig, Perasi şi Zankovci (Zankovţi). Până la începutul secolului XX istroromâna se mai vorbea încă în două sate din apropiere de cele 6 comune şi anume satele Gradinje (Grădine) şi Grobnik. În prezent, toate aceste localităţi sunt incluse în opstina Labin.

În trecut exista şi o a treia enclavă istroromână, situată mai la sud, ultima localitate unde istroromânii au fost asimilaţi în totalitate fiind Skitača (Schitacea).

www.digibuc.ro

Până în secolul XIX au existat şi alte regiuni din peninsula Istria unde populaţia era evident istroromână. Pentru grupul românesc din insula Krk (Veglia), apropiat de istroromâni, dar nefăcând parte din regiunea peninsulară, se foloseşte denumirea de vegliotoromâni. Numărul istroromânilor, fie în prezent, fie în trecut, este greu de stabilit. Statisticile mai vechi se contrazic, nu numai fiindcă unele sunt mai exacte şi altele sunt mai puţin exacte şi fiindcă sunt făcute în diferite perioade, ceea ce la un popor într-un stadiu avansat de deznaţionalizare contează foarte mult, ci şi fiindcă numărătoarea întâmpină greutăţi de ordin principiar, ca şi în cazul celorlalte grupuri de români din Peninsula Balcanică.

Trebuie precizat şi criteriul după care evaluăm numărul istroromânilor. Astfel, dacă considerăm ca istroromâni pe toţi locuitorii de origine românească din peninsula Istria putem obţine un număr apreciabil. Însă acest criteriu nu mai poate fi aplicat cu exactitate şi el nu ar reflecta realitatea, pentru că majoritatea acestor locuitori nici nu-şi cunosc bine originea.

Dacă îi considerăm ca istroromâni pe toţi cei care îşi cunosc originea lor, chiar dacă mulţi nu cunosc dialectul istroromân, atunci obţinem tot o cifră cât de cât importantă.

Aceste două criterii nu se pot ajuta prea mult, pentru că ar reflecta o situaţie etnoistorică şi nu etnogeografică. În cazul unei astfel de aprecieri majoritatea absolută de algerieni sau tunisieni ar apărea ca berberi şi nu arabi algerieni, arabi tunisieni, scoţienii ar trebui să facă parte din grupa celtică şi nu germanică anglo-saxonă, numărul bascilor, al bretonilor, frizonilor, lujicienilor, talâşilor sau al manciurienilor şi ainilor ar trebui să fie mult mai mare decât cel cunoscut astăzi.

Ca concluzie la exemplele date mai sus, putem observa că pentru aprecierea numărului unei etnii trebuie să luăm în considerare două criterii de bază: utilizarea sau cunoaşterea limbii materne, fie ea şi într-o variantă puternic influenţată de alte limbi, şi conştiinţa naţională, sentimentul naţional al grupului etnic respectiv. La acestea se adaugă, în unele cazuri, factori de ordin confesional, rasial, social, politic, istoric sau geografic. Exemplele sunt numeroase: criteriul după care au fost stabilite entităţile etnice ce vorbesc aceeaşi limbă sârbo-croată a fost în cea mai mare parte confesional, adăugându-se şi factori istorici, politici. Asemănător este exemplul irlandezilor, la care limba maternă a ajuns să aibă un rol auxiliar, conştiinţa lor naţională fiind puternic susţinută de particularitatea lor religioasă catolică, spre deosebire de anglicanii englezi. Factorul rasial, care are legătură directă cu originea grupurilor, omogene din punct de vedere lingvistic, cultural şi confesional, dar heterogene ca aspect rasial,

www.digibuc.ro

este larg reprezentat în țările de colonizări recente, cum ar fi cele două Americi.

Deşi cel mai sigur criteriu de evaluare a numărului unei etnii este conştiința națională, în cazul istroromânilor şi aceasta prezintă o serie de dificultăți, pentru că majoritatea care cunosc încă bine dialectul istroromân se identifică din punct de vedere etnic cu croații.

În acest fel, limba rămâne cel mai prețios argument pentru stabilirea numărului istroromânilor. În cazul unui bilingvism sau chiar plurilingvism activ iarăşi pot apărea o serie de aprecieri greşite, de aceea mai corect este să-i considerăm ca istroromâni pe toți cei ce cunosc încă dialectul lor, chiar dacă mulți nu-l mai folosesc.

Pentru perioada de dinainte de secolul al XIX-lea nu există nici o apreciere mai sigură asupra numărului istroromânilor. Ceea ce putem spune sigur este faptul că numărul acestui grup a cunoscut o diminuare continuă astfel că, dacă în mod firesc alte popoare au cunoscut o creştere a numărului lor, la istroromâni, din cauza asimilării lor, grupul a cunoscut o scădere numerică continuă. Numărul acestora de după stabilirea lor în Istria nu a putut depăşi niciodată cifra de 40 000.

Încă o dificultate constă în faptul că, din cauza izolării celor două grupuri istroromâne, mulți autori se referă numai la unul din ele. O diferență destul de mare există şi între aprecierile neoficiale, deseori bazate pe cercetări la fața locului, şi statisticile oficiale sau semioficiale, care s-au referit uneori şi la istroromâni.

Prima mențiune asupra numărului istroromânilor o face P. Kandler în 1846. Acesta dă un număr de 6 000 istroromâni, precizând că mulți vorbesc limba doar în familie. Statistica austriacă din acel an dă cifra de 1555 vlahi.

În „Calendarul pentru poporul român" din 1847 se dă numărul de 6 000 istroromâni, cifra fiind preluată probabil de la P. Kandler. F. Miklosich în 1850 dă cifra de 2 955 istroromâni, din care 525 în Zejane.

Pentru anul 1857 K. Czoering dă pentru românii din Istria cifra de 2795 persoane, iar „Almanahul de Gotha" din acest an dă cifra de 5000.

Combi din Trieste dă în 1859 numărul de 3000 istroromâni, fără cei din Zejane.

Ascoli stabileşte după datele lui Micetici numărul de 2 200 istroromâni pentru anul 1859.

F. Miklosich deja pentru anul 1862 vorbeşte de nişte date ale unor autori care menționează 6000 sau 3000 istroromâni, iar el stabileşte cifra de 2760 persoane, bazându-se pe ancheta făcută de preotul J. Volcić.

Urbas vorbeşte tot în 1862 despre colonia românească din Istria, arătând că acolo există 5000 de români.

www.digibuc.ro

În 1863, Stieglitz, în lucrarea sa de geografie, îi socoteşte la 5000 suflete.

A. Ficker de la Viena indică, în 1869, un număr de 3700 de „Ostromanen".

H.I. Bidermann, profesor de statistică la Universitatea din Graz, calcula pentru 1877 numărul istroromânilor la „cel mult 2646 capete", iar Lechnek dă, după o carte despre Istria din acelaşi an cifra 3000.

Pentru anul 1880, există mai multe date, destul de diferite: Urbas dă 1562 istroromâni, Ive stabileşte după datele furnizate de parohii un număr total de 3003 istroromâni, Lechner dă 2300, fără cei din Zejane, iar Czornig 2121, tot fără istroromânii din Zeiane. Urbas crede că istroromânii sunt „abia 3000 suflete", în 1884. În 1888 deputatul croat D. Laginja vorbea de 700 istroromâni la Zejane, iar F. Constantine, tot deputat, dă pentru Valdarsia (istroromânii din sud) numărul de 2999.

În 1890, T. Burada vorbeşte de 400 istroromâni la Susnjevica.

P. Tomasin vorbeşte, în 1890, de 2530 istroromâni, iar Czink în acelaşi an scrie că numărul „ciribirilor" este de circa 3000.

Statistica oficială din 1890 dă 470 de istroromâni, iar Czornig crede că ar fi 2121, dintre care 1590 fuseseră înregistraţi ca italieni, iar 531 ca sârbo-croaţi.

În 1892, C. Weigand socoteşte numărul istroromânilor la circa 3000. Tot G.Weigand, în 1894, vorbeşte de 2000 istroromâni care folosesc dialectul ca limbă de conversaţie şi încă 500 care îl înţeleg.

I. Popovici, în 1899, care susţine că „a umblat din casă în casă", dă numărul de 3061 istroromâni, fără cei din Zejane.

Norbert Krebs susţine că în 1900 numai 900 inşi s-au declarat români.

În 1903, Viciu, citându-l pe Stambulici, dă 601 istroromâni în Zejane.

În jurnalul „Popolo istriano" din Pola se dă în 1904 un număr de 2100 români, cu excepţia celor din Žejane.

A. Glavina, în 1904, într-un articol de propagandă, vorbeşte de 8000 de „rumeri", din care 950 în Zejane. Tot în acelaşi an, A. Viciu dă un număr de 4850 istroromâni.

În 1909, I. Grămadă dă pentru Zejane cifra de 700 istroromâni, iar Schuck, în 1913, vorbeşte de 97 case cu 74 istroromâni în zejane. Recensământul oficial din 1921, efectuat de către italieni, dă un număr de 1644 locuitori care vorbesc limba română. Datele au fost prelucrate de statisticianul Bartoli.

Sextil Puşcariu, după cercetările făcute pe teren, este de părere că în anul 1925 numărul istroromânilor nu depăşea cifra de 3000. Emil Panaitescu, care a vizitat localităţile istroromâne, vorbeşte tot despre 3000 istroromâni, în 1931.

www.digibuc.ro

În preajma celui de-al doilea război mondial şi apoi, după includerea Istriei în cadrul Croaţiei, care intra în Iugoslavia, aproape că nu s-au făcut referiri la istroromâni. Recensămintele iugoslave, care erau destul de democratice, au notat doar câteva persoane care s-au declarat „rumuri", pentru că majoritatea preferau să se considere croaţi sau foarte puţini italieni.

R. Flora stabileşte pentru anul 1962 numărul de 1140 istroromâni. Cel mai recent studiu asupra istroromânilor, care a fost efectuat de către A. Kovacec, datează din anul 1971. A. Kovacec face anchete la faţa locului. Deşi nu poate stabili exact numărul istroromânilor, acesta este de părere că ei ar fi între 1250 şi 1500 persoane, din care 450-500 sunt în Zejane, iar 800-1000 în satele din sud. La acest număr mai pot fi adăugate câteva zeci de persoane care mai cunosc dialectul istroromân, dar locuiesc în oraşele din apropiere sau au emigrat în alte părţi (Slovenia, Austria, SUA, Italia etc.).

Încă o serie de autori fac referiri la numărul istroromânilor, inclusiv în anii 1977, 1984, 1987 sau 1991, dar este evident că acestea se bazează tot pe datele lui A. Kovacec, vorbind de circa 1500 istroromâni.

Doar C.S. Timoc, în 1995, dă o cifră mai puţin optimistă, de 500 istroromâni, bazându-se mai mult pe amploarea procesului de asimilare care ameninţă istroromânii cu dispariţia în secolul XXI ca entitate etnică.

Identitatea istroromânilor a fost slab exprimată dintotdeauna, însă contactele cu România de la începutul sec. XX şi apoi iniţiativa lui Andrei Glavina de a forma şcoală românească a avut un impact asupra istroromânilor, mulţi din ei însuşind identitatea de român, fapt demonstrat şi prin recensământul din 1948 când s-au declarat ca **români 195** de istroromâni şi nici unul nu s-a declarat oficial ca vlah.

- La recensământul din 2001 pentru regiunea Istra (Istria) s-au declarat români 48 persoane şi vlasi una.
- Localităţile cu populaţie istroromână sunt depopulate, astfel după datele recensământului din 2011 mai locuiesc:

131 la Zejane (Jeiăni)
70 la Susnjevica (Suşneviţa)
59 la Jesenovik (Sucodru)
30 la Kostrcani (Costărcean)
45 la Letaj
68 la Nova Vas (Noselo) şi 8 la Zankovci (Zancovţi)

Deci un total de 411 locuitori în satele istroromâne, dintre care nu toţi mai cunosc dialectul istroromân.

www.digibuc.ro

- Contactele cu România au fost sporadice şi mai mult prin intermediul dialectologilor, singurii care au desfăşurat cercetări de teren la istroromâni.

Eforturi de a păstra şi reînvia dialectul istroromân s-au făcut şi după 1990, prin publicarea unui ziar (Calendaru lu istro-rumeri) de către Emil Petru Rațiu.

Organizarea primului (şi până ce singurul) congres al istroromânilor a avut loc în 2000, urmând a fi realizate mai multe acțiuni pentru păstrarea şi afirmarea lingvistică şi culturală a istroromânilor, dar nu s-a întreprins nici o activitate din cele preconizate.

Toate localitățile istroromâne sunt într-un proces accentuat de depopulare, regiunea fiind izolată şi fără perspective economice. Migrațiile de bază sunt spre ariile urbane din jur (Rijeka, Pazin, Pula, Trieste) dar şi spre Australia, Germania, SUA.

Doar vara se adună mai multă populație, venind în vacanță la locurile de baştină.

Din toate datele prezentate mai sus, putem trage concluzia că încă în cursul secolului XIX numărul istroromânilor cel puțin s-a înjumătățit. Deşi aprecierile deseori diferă pentru acelaşi an, este greu de întocmit un grafic al evoluției numerice a acestui grup, riscul de a apărea salturi şi scăderi este mare, acestea neputând fi în multe cazuri justificate, pentru că este vorba de evaluările diferite ale diverşilor autori, unii mai bine informați, alții mai puțin, unii mai obiectivi, alții mai subiectivi.

Fără un studiu amănunțit la fața locului nu putem face o nouă apreciere, datele furnizate de A. Kovačec rămânând cele mai importante. Studiul situației actuale a istroromânilor devine o sarcină foarte dificilă.

Este foarte greu de apreciat şi sporul natural numai la populația istroromână. Populația Croației pe ansamblu ajunsese la un spor natural mediu de 0,7 la mie anual, valori mai ridicate fiind spre interior şi la fâşia litorală sudică. Este totuşi cunoscut faptul că istroromânii, dacă îi comparăm cu populația croată di Istria, au un spor natural chiar mai ridicat, satele lor având un mod de viață mai tradițional. Dar dacă luăm în considerare unele aprecieri asupra istroromânilor, care se bazează doar pe criteriul lingvistic, obținem cu totul alt rezultat. Astfel ar apărea o mortalitate mai ridicată decât natalitatea, ca rezultat un spor natural negativ. Explicația constă în faptul că majoritatea vorbitorilor activi ai dialectului istroromân sunt de vârsta a treia, copiii lor cunoscând încă relativ bine dialectul matern, dar vorbind în familie frecvent sau chiar exclusiv croata, respectiv nepoții, adică copiii acestora din urmă, cunoscând doar unele cuvinte istroromâne sau chiar

www.digibuc.ro

fiindu-le străin acest idiom. Odată cu stingerea din viață a persoanelor în vârstă, se diminuează mult numărul de vorbitori ai istroromânei.

Este semnalat şi faptul că în satele din sud ale istroromânilor predomină uşor populația feminină, cauza constând în emigrarea multor tineri spre zonele litorale şi spre oraşe, dintre care doar unii mai revin.

Referitor la mobilitatea populației sunt reprezentate toate tipurile de migrație. Exodul rural a afectat mai mult satele din sud, în mod special Letaj, Brdo şi Jasenovik (Sucodin). Oraşele polarizatoare ale migrației de la sate sunt în special Rijeka, Pola, dar şi Trieste. Din cauza căsătoriilor mixte, o seri de persoane originare din comunele istroromâne sau stabilit şi în localitățile croate din apropiere. Astfel de migrații sunt specifice între comunele Zejan şi Mune.

Migrațiile temporare sunt în special spre oraşele portuare, mai ales Rijeka, Opatija, unde mulți lucrează temporar sau sezonier, precum şi un oarecare număr de muncitori flotanți şi navetişti.

Istroromânii împreună cu croații din această regiune au emigrat şi spre regiuni mai îndepărtate. Un număr mai important de istroromâni s-a stabilit în Italia, Slovenia, Austria, Germania, SUA şi Australia. Dacă ei mai păstrează legături cu regiunea de origine, majoritatea se identifică cu comunitatea croată.

Starea economică a istroromânilor nu este deosebit de bună. Nivelul de trai al istroromânilor este mai scăzut decât la croați, italienii din apropiere. Până la cel de-al doilea război mondial satele istroromâne erau deosebit se sărace, doar Zejane avea o situație materială mai bună. Cauza constă atât în poziția izolată a acestor localități, cât şi în resursele sărace ale solului şi subsolului din regiunea lor.

În prezent istroromânii din Zejane au ca ocupație principală agricultura. Ei cultivă cartoful, porumbul, varza şi grâul în mai mică măsură. O oarecare importanță o mai are şi exploatarea pădurii mai mult pentru lemn de foc, dar şi pentru construcții. O parte din acest lemn jeianții îl vând, mai ales la Rijeka. Păstoritul şi-a pierdut mult din importanța pe care o avea cândva. Doar câțiva gospodari (3-4) se ocupă intens cu creşterea oilor şi îndeletnicirile legate de aceasta, mai ales prelucrarea laptelui şi a lânii, fără însă ca aceasta să constituie pentru ei singura şi principala ocupație. Pe timpul iernilor aspre şi primăvara de timpuriu aceşti istroromâni îşi duc turmele de oi spre Rijeka sau în Istria centrală şi de apus, în împrejurimile localităților Pazin, Motovun, Porec şi Rovinj. În afară de ei, aproape fiecare familie se ocupă cu creşterea vitelor, dar numai pentru satisfacerea necesităților proprii. După relatările locuitorilor, creşterea vitelor a constituit, până la cel de-al doilea război mondial, alături de agricultură şi fabricarea cărbunilor, una dintre

www.digibuc.ro

principalele îndeletniciri ale jeiănilor. În trecutul mai îndepărtat ea constituia îndeletnicirea de bază a lor, fapt consemnat de istorici, de autorii însemnărilor de călătorie şi de cercetători. Analiza vocabularului istroromânei ne arată că avem de-a face cu o populaţie de păstori. Creştere vitelor este însă într-o continuă decădere. În prezent, vreo optzeci de bărbaţi din Zejane lucrează ca muncitori la Rijeka, în special în port, la şantierul naval şi în fabrici, precum şi ca muncitori navetişti la Opatija, Jurdani şi Matulji.

La Jejane a fost dezvoltată şi legumicultura, însă din cauza crizei de apă, această ocupaţie a decăzut.

Fabricarea cărbunilor a constituit o sursă importantă de venituri în trecut, realizarea lor făcându-se mai ales la Rijeka.

În sud, principala sursă de venituri o constituie agricultura. Se cultivă în special grâu, varză, cartofi, porumb, precum şi viţa de vie. Păstori cu un număr mai mare de oi (20-30) există numai în Susnjevica şi Nova Vas (Noselo), aceştia sunt în număr de 2-3. în rest, creşterea vitelor este numi pentru satisfacerea celor mai stricte necesităţi casnice. Cultivarea viţei de vie ocupă un loc mai important în Brdo. La Susnjevica se mai cultivă şi Salviaofficinalis pentru frunzele sale.

Istroromânii mai erau cunoscuţi şi ca buni producători de oţet, mai ales cei din Zejane, care făceau comerţ cu acest produs până la Viena, Praga, Karlovy Vary sau Timişoara. În cele mai multe cazuri oţetul era preparat pe loc, devenind cunoscut „oţetul istrian".

Deşi în mai mică măsură decât în Zejane, şi în satele din sud mulţi bărbaţi lucrează în afara satelor, în general la mină din Potpican (Supican, Supiţan) sau atelierele din Krsan şi Labin. Comparând situaţia materială a istroromânilor din cele două grupuri putem spune că istroromânii din Zejane trăiesc mult mai bine decât cei din sud şi că cel mai scăzut nivel de viaţă îl au cei din Susnjevica, Nova Vas (Noselo) şi Letaj. Condiţiile materiale relativ mai bune, depărtarea mai mare de aşezările croaţilor, precum şi un mai slab contact cu aceştia, au făcut ca graiul jeiănilor să păstreze un stadiu mult mai arhaic decât al celorlalţi.

Nivelul de instruire a istroromânilor a fost în trecut foarte scăzut. Astfel, până la primul război mondial, peste 90% dintre istroromâni erau analfabeţi, ponderea analfabeţilor în rândul istroromânilor fiind mai mare decât la croaţii din împrejurimi. În perioada interbelică analfabetismul mai era în proporţie de 90% pentru bătrâni şi 20% pentru copii. În prezent peste 95% dintre istroromâni ştiu să citească şi să scrie, evident în croată. Primul care a avut studii superioare a un preot, încă din secolul XIX, apoi fraţi Belulovici Liugi care a fost profesor şi Giuseppe, medic din Susnjevica prin anii 20, ai sec. XX.

www.digibuc.ro

În prezent mulți sunt cu studii superioare sau medicale speciale, terminând licee profesionale şi facultăți la Rijeka, Pola sau Zagreb. Şcoli medii există în toate localitățile populare de istroromâni (cu excepția unor cătune care aparțin de Brdo), predarea este în limba croată.

Problema limbii materne este foarte importantă pentru istroromâni. Mulți istroromâni încă îşi mai consideră idiomul lor ca limbă maternă. Îndeosebi cei din Zejan țin mai mult la limba maternă, pe care o identifică cu specificul lor.

Majoritatea locuitorilor din Sušnjevica (Suşnevița) şi Nova Vas (Noselo) îşi consideră ca limbă maternă dialectul istroromân.

În aceste trei localități graiurile istroromâne se întrebuințează şi astăzi ca limba satului oamenii făcând distincția că acest dialect este al lor, iar celelalte limbi (croata, italiana) sunt străine.

Într-o oarecare măsură istroromâna se mai vorbeşte curent şi în Jasenovik (Sucodru). În această localitate există o delimitare a satului în două părți: una în care se mai vorbeşte istroromâna, sau cel puțin toți o mai cunosc şi alta în care se vorbeşte numai croata čakaviană. Ca pondere sunt aproape egale cele două părți ale satului.

În Kostrčane (Costărcean) şi Brdo (Bârdo), ca urmare a bilingvismului activ, locuitorilor le sunt la fel de apropiate croata şi istroromâna. În timp ce croata a câştigat teren în relațiile sociale din sat, istroromâna mai este vorbită în familie, uneori şi între săteni. Cea mai amenințată este istroromâna în comun Letaj (Letai) şi în cătunele Zancovici (Zancovți) şi Brig din cadrul comunei Brdo. Aici istroromâna se poate spune că mai este cunoscută de mulți locuitori, dar întrebuințarea ei este foarte rară, aproape exclusiv de către bătrâni şi când sunt în câmp. Aceştia parcă se ruşinează de specificul lor lingvistic, considerând că e mai util să converseze în croată.

Locuitorii din Gradinje şi Grobnik deja de mai mult timp îşi consideră ca limbă maternă croata čakaviană. Unii bătrâni din aceste localități mai cunosc şi uzează multe cuvinte istroromâne, mulți cunosc faptul că şi în localitățile lor se vorbea o altă variantă lingvistică.

Şi cei din Mune se consideră într-o oarecare măsură apropiați de cei din Zejane ei având o serie de elemente etnografice comune.

Istroromânii se pot lăuda cu plurilingvismul pe care îl posedă. Astfel, în afară de idiomul lor, toți cunosc foarte bine (mulți mai bine decât istroromâna) croata čakaviană şi literară (štokaviană). Italiana este cunoscută, uneori şi utilizată mai ales în satele din sud. Cei de la Žejane înțeleg bine italiana, dar nu o folosesc pentru comunicație, în schimb jeianții înțeleg şi vorbesc bine slovena. Încă de mai demult s-a putut observa numărul destul de mare

www.digibuc.ro

al persoanelor ce cunosc şi alte limbi străine, mai ales germana, franceza, ceha, poloneza sau chiar engleza.

Istroromâna diferă atât între cele două grupuri de istroromâni şi între satele din sud, cât şi de la vorbitor la vorbitor. Explicaţia constă în faptul că nu au existat norme literare după care să se conducă, unii vorbind cu mai multe elemente croate, iar alţii cu mai puţine, pronunţă suferind şi ea schimbări.

În prezent, majoritatea absolută a istroromânilor sunt romano-catolici. Interesant este faptul că există o serie de dovezi precum că aceştia au fost în trecut ortodocşi. Împrejurările în care aceştia au trecut la catolicism nu sunt cunoscute, perioada fiind înainte de secolul XVIII. Ascoli relatează că biserica din Jasenovik (Sucodru) a fost până la începutul secolului XIX ortodoxă, aceştia fiind cred că ultimii care au trecut la catolicism. Majoritatea absolută a preoţilor au fost originari din satele istroromâne, cei mai mulţi fiind croaţi, uneori italieni sau sloveni în Žejane.

Mult timp bisericile din Susnjevica şi Zejane nu au avut preoţi, aceştia fiind permanenţi doar după al doilea război mondial. Tocmai locuitorii acestor sate au solicitat să fie trimişi preoţi din România.

Rugăciunile sunt numai în croată, dar până prin 1870 se cunoaşte că se mai spovedea ţi în istroromână.

A. Glavina menţiona că istroromânii sunt romano-catolici devotaţi, uneori chiar fanatici, respectând ritualurile catolice şi având o atitudine nu prea bună faţă de cei de altă confesiune, mai ales faţă de evrei.

În prezent există şi câteva familii care au trecut la secte neoprotestante, în special adventişti.

Tipul antropologic al istroromânilor prezintă unele particularităţi. Majoritatea sunt bruneţi, cu ochii de culoare închisă, apropiaţi de tipul sud-europoid mediteranean, ceea ce îi deosebeşte deseori de populaţia croată înconjurătoare, mai ales din partea nordică a peninsulei şi de slovenii din apropiere au un aspect fizionomic mai slav, pe când istroromânii sunt apropiaţi de aspectul dinaric, dalmaţian, care a fost specific şi maurovlahilor. Croaţii de la fâşia litorală de mai la sud sunt mai asemănători cu istroromânii. Totuşi o deosebire netă nu există mai ales că în regiunile interioare ale peninsulei şi în zona localităţii Skitača populaţia este tot de origine istroromână. În Žejane, unde oamenii sunt în mod special bruneţi, s-ar părea că o oarecare importanţă au avut-o ţiganii. Croaţii din satele apropiate deseori îi asociază pe jeiăneni cu ţiganii. Multe nume ale familiilor din Žejane sunt de genul Ţigan (Cigan), Ţiganikin (Ciganikin), în plus mulţi locuitori se ocupau cu cerşitul în trecut şi sunt caracterizaţi prin caracterul lor mai impulsiv, fiind mai gălăgioşi.

www.digibuc.ro

În ce priveşte tipul localităţilor, ar fi de menţionat că doar Sušnjevica, Nova Vas (Noselo) şi Grobnik corespund întru totul aşezărilor adunate, pe când restul sunt mai mult sau mai puţin răsfirate. Brdo este în mod special puţin centralizat. În trecut gospodăriile izolate formau o componentă obişnuită a peisajului, mulţi istroromâni neaparţinând clar de o localitate sau alta. Ulterior majoritatea acestora au dispărut, concentrându-se în localităţile mai importante sau formând cătune. Casele erau destul de puţin elaborate în trecut, materialul de construcţie fiind din Karst sau Cicarija. În prezent, mai ales cei care au acumulat bani lucrând în alte părţi, multe locuinţe au două nivele, aspectul fiind mai bun decât cu câteva decenii în urmă.

V. Aspecte lingvistice şi culturale

Idiomul vorbit de istroromâni a atras atenţia de timpuriu, istroromâna fiind cel dintâi dialect sud-dunărean care a fost semnalat şi cel dintâi dialect românesc studiat pe baza unei anchete la faţa locului. Alături de elementele comune pentru cele patru dialecte, istroromâna este caracterizată şi printr-o serie de dialecte, istroromâna este caracterizată şi printr-o serie de fenomene care o opun celorlalte dialecte în ansamblul său unora dintre ele. Principalele aspecte ale istroromânei sunt:

1. Rotacismul lui *–n-* intervocalic, ca şi în nord-vestul teritoriului dacoromân: mâre (mâine), bire (bine), pâre (pâine), adura (a aduna) etc.
2. După labiale *e* şi *ea* nu trec în *ă* respectiv *a*: per (păr), pena (pană), bevu (beau), feta (fată), ved (văd), vera (vară) etc.
3. Vocala *i* întaintea unei nazale, după o labială, nu se alterează: cuvinţa (a vorbi), vint (vânt), vind (vând) etc.
4. Diftongilor *ea şi oa* le corespund menoftongii *e* şi *o*: sera (seară), feta (fată), nopte (noapte), copta (coaptă) etc.
5. S-au conservat grupuriile consonantice *cl* şi *gl*: cl'ema (chema) oci'u (ochii) şi consoanele palatale *l'* şi *n'*: fil' (fiu), cal' (cai), lupone (lupoaică) etc.
6. Există mai multe fenomene fonetice apărute sub influenţa limbii croate: dispariţia lui *l* care include silaba: *ab* (alb), cad (cald), ml'e (miel), acuta (a asculta); consonantizarea semiconsoanei *–u-, -v-*; a dova (a doua), cavta (a căuta), avzi (a auzi) etc.
7. Declinarea analitică cu *lu* sau *a*.
8. Formarea condiţionalului, ca în subdialectul bănăţean.

www.digibuc.ro

9. Obiectul direct fără prepoziție.
10. În afară de elementele latine şi slave vechi, comune tuturor dialectelor, istroromâna are şi alte elemente lexicale slave, care nu există în celelalte dialecte, inclusiv şi numeroase expresii lexicale cu forme cauzale croate. Spre deosebire de dacoromână, istroromâna nu are elemente maghiare.

Desigur că există şi numeroase alte particularități lingvistice specifice istroromânei.

Efectele considerabile ale bilingvismului istroromânilor l-au condus pe Ion Coteanu la ideea că istroromâna este o limbă mixtă, în care două structuri, una romanică, de factură istroromânească şi alta slavă, de factură croată, s-au întrepătruns, rezultatul fiind o simplificare la nivel morfologic. Istroromâna este un caz interesant de „limbi în contact". În istroromână se păstrează un număr de termeni latineşti pierduți sau păstrați izolat în alte dialecte: ii (a merge) < latină ire, iuve (unde) < latină ubi etc.

Se constată, în cazul unor termeni de origine latină, evoluții semantice diferite în raport cu alte dialecte, cele mai multe fiind colcuri după cuvintele croate: codru înseamnă munte, sun influența slavului gora.

Totuşi numărul cuvintelor latineşti dispărute din istroromână este destul de mare, peste 150 după S.Puşcariu. Dintre acestea, termenii denumind noțiuni importante ca zilele săptămânii, aur, carte etc.

Cel mai important dintre elementele nelatine din vocabularul istroromân este elementul slav. Convieţuirea strânsă dintre istroromâni şi croați şi slovenii din Croația şi Slovenia, care a creat situația de polilingvism a acestor vorbitori de limbă romanică, a adus în istroromână un mare număr de elemente slave, preponderent croate. O serie de cuvinte slave sunt comune cu celelalte dialecte: bob, bogat, bole (boală), dar, neveste (nevastă) etc., dar mai numeroase sunt cuvintele croate împrumutate mai recent, acestea cuprinzând sfere semantice foarte variate. Ca cuvintele „gramaticale" importante sunt nicacov, nicacove (nici un fel de), saki, saka (fiecare), iaco (foarte) etc.

Împrumuturile recente din limba italiană au fost directe, fie prin intermediul limbii croate: alora (atunci), bikerin (pahar), movei (a mişca), sempre (mereu), setimane (săptămână) etc.

Mai ales prin intermediul limbii slovene şi a dialectului croat čakavian, istroromâna a introdus în vocabularul său o serie de termeni de origine germană: fraiar (pețitor), şpas (glumă), țucăr (zahăr) etc.

Elementul de bază totuşi a rămas încă cel de origine latină. În fonologie şi în gramatică există diferențe importante între istroromână din Žeiăn şi

www.digibuc.ro

cea din satele de la sud de muntele Učka. Şi între satele din sud există o seamă de diferenţe atât în fonologie şi gramatică, cât şi în lexic, dar ele nu sunt atât de mari ca să creeze dificultăţi în comunicarea reciprocă. Datorită lipsei de contact între cele două grupuri de istroromâni, diferenţele lexicale între nord şi sud sunt deosebit de însemnate.

Istroromâna nu este limba unor instituţii care să contribuie la păstrarea limbii. În afară de câteva proverbe şi câteva fragmente de cântece, folclorul literar istroromân propriu-zis aproape că nu există. Istroromânii cântă cântece croate. La ei circulă numeroase poveşti în limba lor, dar după structură şi după conţinut ele sunt astăzi, în afară de câteva anecdote locale, aceleaşi ca şi la croaţii din Istria. În satele istroromâne din sud multe persoane, mai ales bărbaţii în vârstă, vorbesc curent o varietate a dialectului veneţian, iar unele cunosc bine şi italiana literară.

În nord, unde influenţele italiene directe au fost întotdeauna mai slabe cea mai mare parte a acelora care au învăţat italieneşte în timpul ocupaţiei italiene, la şcoală sau armată, nu o mai ştiu decât pasiv. Cel puţin pentru o parte a elementelor italiene se poate demonstra că au intrat în istroromână prin intermediul croatei.

Dacă există şi un bilingvism istroromân-sloven, el nu apare decât rar, ca fenomen individual şi numai în Zeian.

Deci cu toate că s-ar putea vorbi despre plurilingvism la istroromâni în trecut şi în prezent, componenţa lui obligatorie este demult numai bilingvismul istroromâno-croat, general şi activ, şi prin aceasta se explică numeroase influenţe croate, în special čakaviene, în toate compartimentele istroromânei. Totuşi, oricât de numeroase ar fi elementele străine, în special croate şi italiene, ele trebuie în mod obligatoriu, spre a fi acceptate, să se adapteze sistemului istroromânei, pe de altă parte aceste elemente ţin cel mai des de periferia vocabularului şi a gramaticii. Încercările de a organiza o şcoală în istroromână, sau de a întrebuinţa acest idiom în formă scrisă n-au reuşit niciodată să dea rezultate mai însemnate sau mai durabile. Şcolile precum şi biserica s-au servit întotdeauna de limba croată, respectiv în timpul ocupaţiei italiene între cele două războaie, de cea italiană.

Totuşi, în 1921, a fost o încercare de organizare a unei şcoli româneşti în Suşnievița de către Andrei Glavina. Această şcoală a funcţionat un timp foarte scurt, din cauza inactivităţii localnicilor ea s-a închis. A.Glavina, care a întemeiat şcoala populară „Împăratul Traian", în 1921 în comuna Valdarsa, care reunea cele şapte sate istroromâne de la sud de muntele Učka (Maggiore) a fost de fapt şi primar al municipiului Valdarsa. După ce a decedat, în 1925, istroromâna, ca şi româna literară au încetat să mai fie predate în şcoală, limba italiană înlocuindu-le. După includerea acestei

www.digibuc.ro

regiuni în Croația, s-a trecut la limba croată, clădirea şcolii existând până astăzi.

Mult timp localitățile mici ale istroromânilor în genere nu au avut şcoli, ele fiind organizate mai ales după al doilea război mondial. În prezent în toate localitățile istroromâne, cu excepția cătunelor, există şcoli primare şi secundare, dar sunt cu predare în limba croată, neavând vreo diferență față de şcolile din localitățile croate. Deşi există cadre didactice de origine istroromână, acestea nu manifestă interes pentru dialectul lor, preferând să folosească limba croată, care le dă avantaje mai mari. Mulți copii, dacă nu majoritatea deşi cunosc încă istroromâna vorbesc cu părinții şi îndeosebi cu colegii, cel mai des croata „fiindcă e mai frumos şi mai util". Astfel istroromâna a devenit o limbă tipică vorbită doar în familie şi mai ales de către bătrâni, consecințele izolării lor şi lipsa mijloacelor de propagare culturală a istroromânei spunându-şi cuvântul.

Istroromâna nu a ajuns să fie folosită vreodată nici în biserică. Serviciul religios romano-catolic, la care participă istroromânii, este oficiat în prezent în limba croată, iar în trecut şi în limba italiană. Mai este folosită în scopuri religioase şi limba latină, care nu este cunoscută de masele largi.

Ca şi în alte cazuri, biserica a fost un puternic instrument de asimilare a istroromânilor, preoții croați având o influență destul de mare în rândul populației. Este interesant că în perioada interbelică la Suşnevița şi Jeiăni mai mulți localnici au manifestat dorința de a avea un preot român, ei înaintând o cerere către Episcopia catolică de la Iaşi. Nu s-a ajuns la punerea în practică a acestei solicitări pentru că a intervenit al doilea război mondial, iar apoi în cadrul Croației care intra în cadrul R.S.F. Iugoslavia, această sarcină a devenit mult mai dificilă.

Literatura cultă, lirică, populară lipsesc cu desăvârşire. Tot A. Glavina a încercat să folosească dialectul în scopuri literare, publicând în 1905, împreună cu C. Diculescu „Calindaru la Rumeři din Istrie". În afară de această publicație, au mai apărut câteva broşuri în dialectul istroromân, tot în perioada interbelică, dar datorită faptului că mai mult de jumătate din populația istroromână era analfabetă, iar cei instruiți foloseau mai frecvent croata sau italiana, rezultatele au fost foarte modeste. În prezent, nu există nici o publicație în dialectul istroromân, acest idiom nu poate fi ascultat nici l un post de radio sau televiziune. Textele care se mai publică sunt în special studii de dialectologie istroromână, cunoscute doar de specialiştii în domeniu. Datorită slabei solidarități etnice şi a conştiinței naționale foarte vag manifestată, istroromânii nu au avut tendința de a se organiza într-o asociație cultură.

După cele expuse mai sus, putem observa că istroromânii reprezintă

www.digibuc.ro

grupul cel mai amenințat cu asimilarea, ei putând deveni sub ochii noștri o amintire istorică.

Acknowledgments:

Lucrarea a fost elaborată cu suportul programului de cercetări post-doctorale POSDRU/89/1.5/S/49944 „Dezvoltarea capacității de inovare și creșterea impactului cercetării prin programe post-doctorale", Fondul Social European, Program Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, Universitatea "Al. I. Cuza", Iași.

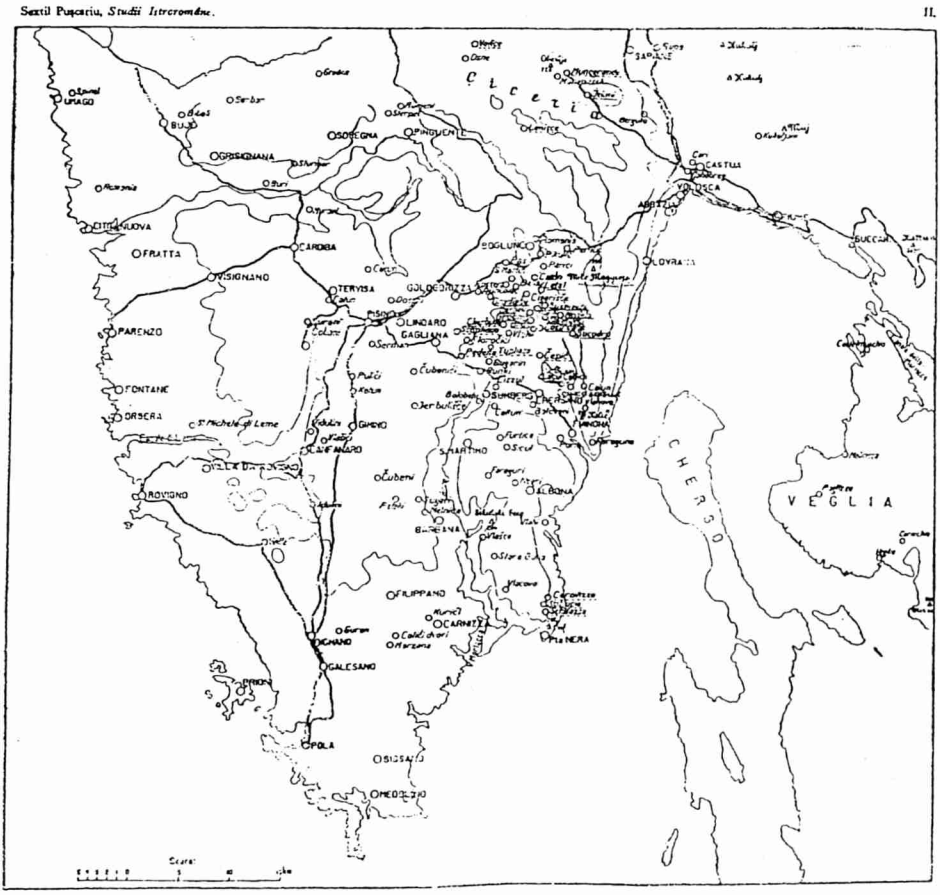

• LOCALITĂȚILE CU POPULAȚIE ISTROROMÂNĂ DUPĂ S. PUȘCARIU, 1926

Harta nr. 46

www.digibuc.ro

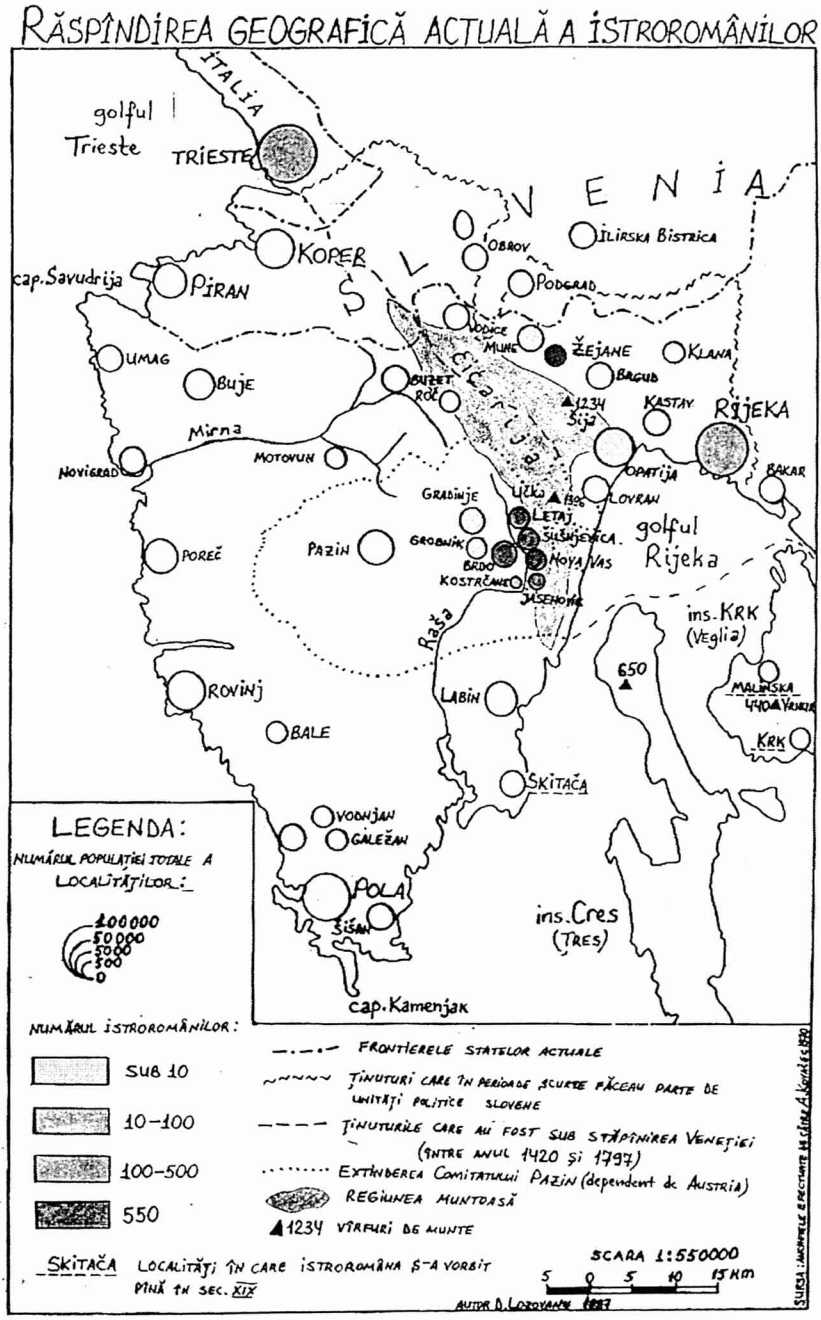

Harta nr. 47

www.digibuc.ro

Localităţile cu populaţie istroromână. Aprecieri asupra numărului istroromânilor pentru anii 1862, 1899, 1904, 1930

nr.	Localităţile cu populaţie istroromână în trecut şi în prezent					Croaţia	Numărul istroromânilor				Gradul actual de asimilare
	Denumirea în istroromână	Alte variante în istroromână	Denum. oficială actuală (în croată)	Denumirea în italiană	Denum. din perioada Austro-Ungară	Unitatea admin. din care face parte în prezent	1862 F. Miklosich	1899 L. Popovici	1904 A. Glavina	1930 A. Turcovici	
1.	Jeiăni	Žeiăn, Jăieni	Žejane	Seiane		Opatija	560		800	700	S
2.	Şuşneviţa	Susneviţa, Susneviţe	Šušnjevica	Frascati, Valdarsa	Susgnevizza Susnjevica	Labin			550	600	S
3.	Noselo	Nosolo	Nova Vas	Villanova	Villa Nova, Nova Vas	Labin			450		S
4.	Sucodru	Senovic	Jesenovik, Jasenovik	Frassineto	Jessenovich	Labin			300		M
5.	Letai		Letaj	Letana	Lettai	Labin			400	400	A
6.	Bărdo*	Bârdo, Brdo	Brdo	Colle San-Giorgio	Berdo	Labin	657	800	900	>900	M
7.	Costărcean	Costărcean	Kostrčane	Costreceane		Labin	?	?	?	?	A
8.	Gradine	–	Gradinje	Castellania	Gradigne	Pazin	100	256	450	-	T
9.	Grobnic	Gromnic	Grobnik	Avellino	Grobnico	Pazin	180	224	500	-	T
10	Mune		Mune	Munegrande	Mune	Opatija	?	?	-	-	T
11	Schitacea		Skitača	Schitazza	Schitazza	Labin	?	?	-	-	T
12	Vellia	Cârc, Cărc	Krk	Veglia	Veglia	Krk	?				T

Legendă:

T-Asimilare totală
A-Asimilare accentuată
M-Asimilare moderată
S-Asimilare slabă

- Gradul de asimilare s-a stabilit pe baza criteriilor de cunoaştere şi comunicare în limba maternă (istroromâna), a conştiinţei naţionale, a folosirii etnonimului propriu.

www.digibuc.ro

- * – în cadrul comunei Bărdo (Brdo) intră şi cătunele Brig, Dolinşcina (Dolinsčina), Perasi, Zancovţi (Zankovci), locuite în cea mai mare parte de istroromâni.
- Surse: *Studii istroromâne,* 1926, S. Puşcariu, E. Panaitescu, A.Glavina, A. Kovačec, E.P. Raţiu, G. Filipi, cercetări de teren ş.a.

Bibliografie

Bejan Vlad, *Istro-românii*, Editura Fundaţia „Axis", Iaşi, 1998 (rom.).

Caragiu-Marioţeanu Matilda, *Compendiu de dialectologie română (nord şi sud-dunăreană)*, Bucureşti, 1975 (rom.)

Coteanu Ion, *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, Bucureşti, 1957 (rom.)

Coteanu Ion, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Bucureşti, 1957, (rom.)

Densuşianu Ovid, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1961 (rom.)

Dragomir Silviu, *Originea coloniilor române din Istria*, în *„Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice"*, Seria III, tom.II, mem.4, Bucureşti, 1924, p.1-20.

Dragomir Silviu, *Vlahii şi Morlacii*. Studii din istoria românismului balcanic, Cluj, 1924.

Filipi Goran, Buršić-Giudici Barbara, *Istriotski lingvistički Atlas / Atlante linguistico istrioto*, Pula, 1998 (croată / italiană)

Filipi Goran, *Istriotski jezikovni otoki v Istri*, în „Annales", nr.3/1993, p. 275-284, Koper, 1993 (slovenă)

Flora Radu, *Despre stadiul actual al istroromânei. Contribuţia geografiei lingvistice la chestiunea stabilirii poziţiei graiurilor istroromâne faţă de dacoromână*, în *„Fonetică şi Dialectologie"*, Nr. 4, 1962, Bucureşti, p. 135-170. (rom.)

Kovačec August, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, 1971 (rom.).

Kovačec August, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*, Pula, 1998 (croată)

Maiorescu Ioan, *Itinerar în Istria şi Vocabular istriano-român,* Bucureşti, 1900 (rom.)

Panaitescu Em. *Prin satele românilor din Istria,* Tiparul Ardealul, Cluj, 1931 (rom.)

Petrovici Emil, *Elemente sud-slave orientale ale istroromânei şi problema teritoriului de formare a limbii române*, în „Cercetări de Lingvistică", Nr. 12/1, 1967, Cluj, p. 11-19. (rom.)

www.digibuc.ro

Petrovici Emil, *Le probleme des Roumains occidentaux. A propos du toponymie Pešter du Sud-ouest de la Serbie,* în „Revue Roumaine de Linguistique", Nr. VI, 1961, Bucureşti, p. 25-28 (franc.)

Popovici Iosif, *Dialecte române* (Rumänische Dialekte), Halle a.S., 1914 (rom./ germ.)

Puşcariu Sextil, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M.Bartoli, A. Beluluovici şi A. Byhan, vol. I, II: *Introducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân,* Bucureşti, 1926 (rom.)

Puşcariu Sextil, *Studii istroromâne,* vol.III: *Bibliografie critică, listele lui Bartoli, texte inedite, note, glosar,* Bucureşti, 1929 (rom.)

Rosetti Alexandru, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII*, Bucureşti, 1978 (rom.)

Sârbu Richard, Frăţilă Vasile, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Editura Amacord, Timişoara, 1998 (rom.)

Skok Petar *Studi toponomastici sull'isola di Veglia*, în *Archivio Glottologico Italiano*, Nr. XXIX, pag. 113-119, Torino, 1938 (ital.)

Skok Petar, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima,* Zagreb, 1950 (croat.)

Tratat de Dialectologie Română, coordonator Valeriu Rusu, Craiova, 1984 (capitolul *Istroromâna* de Kovačec August, p.550-591) (rom)

Revista „Mic Romania", redactor Jean-Luc Fauconnier, anii 1998-2002, Bruxelles (limbi romanice regionale)

Revista „Scrisore către frat Rumer", redactor Emil Petru Raţiu, Roma, anii 1996-2002 (istroromână)

Мартынова М. Ю., *Хорваты. Этническая история XVII-XIX вв.*, Изд. Наука, Москва, 1988 (rus.).

Народы Мира, под редакцией Бромлея Ю.В., изд. Советская Энциклопедия, Москва, 1988 (rus.).

Istra/ Istria, izletniško navtična karta, scara: 1:100000, Ljubljana, 2000 (sloven.)

www.digibuc.ro

Tiparul s-a executat sub cda 3119/2012
la Tipografia Editurii Universității din București

www.digibuc.ro

www.digibuc.ro

www.digibuc.ro